

НОВІТНЯ ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА (НЕОЛОГІЗМИ, ОКАЗІОНАЛІЗМИ ТА ІНШІ НОВОТВОРИ)

Енциклопедичний словник-довідник

За заг. редакцією доктора політичних наук Хоми Н. М.

**Львів
«Новий Світ – 2000»
2015**

ББК 66.0я2
УДК 32 (03
Н 73

Відтворення цієї книги або будь-якої її частини заборонено без письмової згоди видавництва. Будь-які спроби порушення авторських прав будуть переслідуватися у судовому порядку.

Рецензенти:

Кресіна І. О. – доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач відділу правових проблем політології Інституту держави та права імені В. М. Корецького НАН України;

Поліщук І. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Ярош О. Б. – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Н 73 Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. – 492 с.

ISBN 978-966-418-

Енциклопедичний словник-довідник охопив новітню політичну лексику, охопивши понад 1000 термінів. Може використовуватися при вивченні курсів «Політологія», «Історія політичної думки», «Історія політико-правових вчень», «Основи демократії» та ін. Підготовлений провідними українськими науковцями-політологами, істориками, соціологами, філософами.

Для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ, політичних діячів, а також для усіх, хто цікавиться політикою та політичною наукою.

ББК
УДК

ISBN 978-966-418-

© Авторський колектив,
за заг. ред. Н. М. Хоми, 2015
© «Новий Світ – 2000», 2015

Із вдячністю «кіборгам» і волонтерам,
героїчним захисникам України,
усім боронителям землі нашої
присвячується

Передмова

Вітчизняний політичний і власне науковий політологічний лексиконі стрімко збагачуються неологізмами (переживаємо своєрідний «неологічний бум»), з-поміж котрих – чимало усіляких індивідуально-авторських новацій (оказіоналізмів), а також слів, продукуваних народною стихійною творчістю, детонованою поточними подіями. Невпинно розширюється термінологічний апарат; нові явища, невідомі досі процеси породжують їх термінологічну характеристику – новотвір, який або ж одразу інтегрується у політологічний дискурс, або ж залишається у площині публіцистики чи приватно-побутового спілкування.

Політична (суспільно-політична) мова є складною та динамічною системою, оскільки перебуває в постійному русі, розвиваючись і удосконалюючись. Вона призначена для політичної комунікації, отже, і для просування певних ідей, емоційного впливу на громадян, вироблення суспільного консенсусу, а тому динамічно відображає політичну реальність, коригується нею і водночас бере участь в її (політичної реальності) створенні та видозмінюванні. Безумовно, політична мова – це інструмент, що використовують у боротьбі за владу й статус. Такий інструмент часто надмірно експресивний, маніпулятивний, гіперболізований, лозунговий.

Мова політики найактивніше конструюється не політичною наукою, а засобами масової інформації, в останні роки – ще й активізованою Інтернет-комунікацією. Однак медійна лексика, мова неформального е-комунікування і мова науки є відмінними за термінологією та можливістю використання окремих лексем-новотворів. Постає питання допустимості перенесення мовних новотворів у політологічну науку. Політологічний ракурс вивчення новотворів сучасної лексики є науковою прогалиною. У процесі розв'язання визначених завдань ми опиралися на власний досвід укладання навчальних посібників, словників-довідників, а також на експертне опитування фахівців із трьох напрямів – політології, соціальних комунікацій і філології.

Маючи певний досвід укладання, наукового редагування та роботи з авторськими колективами навчальних словників та енциклопедій із політології й інших суспільствознавчих навчальних дисциплін, ми щоразу стикаємося із проблемою підбору термінів, розробка яких була б виправданою на сторінках навчальної літератури, особливо, коли йдеться про осучаснення перевидань через розширення змісту видання. Книги, підготовлені й видрукувані у 2013-2015 рр., ще більше загострили питання тлумачення політичної та політологічної лексики з огляду на появу численних новотворів.

Якщо у попередні етапи розвитку української мови індивідуально-авторські слова створювали та використовували переважно в красному письменстві та розмовному мовленні, рідше – у публіцистиці, то сьогодні такі лексичні одиниці значно активізувалися у мові засобів масової інформації, ймовірно, завдяки активній циркуляції текстів в Інтернеті. У вітчизняному політичному лексиконі нині спостерігається значне неологічне піднесення, спричинене емоційністю, насиченістю, динамікою політичних процесів, ідеологічною поляризацією. Мова «розкріпачується» завдяки демократизації суспільно-політичного життя, зняттям цензури та самоцензури, зростанням особистісного начала. Під дією суспільно-політичних чинників у мові складається експресивний ідеолексикон, цілий комплекс посилено-виразних слів, котрі мають соціальне звучання, володіють соціальними конотаціями та здатні виражати соціальну оцінку дійсності. Це створює й можливості для маніпулювання суспільною свідомістю, дезінформації громадськості. Для політичної мови як колишнього тоталітарного режиму, так і нео-

реалій властиве привнесення у значення суспільно-політичних слів позитивної чи негативної конотації відповідно до потреб ідеології, тобто надзвичайно відчутний ідеологічний компонент їхньої семантики. Окрім цього, спостерігаємо посилення тенденції до використання розмовних лексичних елементів як засобу оновлення образності. Отже, констатуємо активізацію інноваційних процесів оновлення словникового фонду, формування нового ідеолексикону, вдосконалення засобів впливу на особу.

Щодо таких нових у політологічному лексиконі слів, як «альтерглобалізм», «глоболоція», «екзит-пол», «люстрація», «мондіалізм», «євроскептицизм» і под., не виникає сумнівів – їхня розробка виправдана. Але політичний лексикон за останній рік стрімко збагатився новими словами. Немає одностайної думки і щодо визначення нових словотворень у мовленні, котрі ще не фіксуються у словниках; ці поняття називають по-різному – okazіоналізмами, потенційними словами, формальними неологізмами. Зрештую, чимало новотворів є радше сленговими словами, аніж літературними. Однак чимало з них добре укорінилися.

Вітчизняні лінгвісти, які досліджують сучасні неологізми вважають, що у слів на зразок «тітушка», «кнопкодав» є чималі шанси потрапити до академічних словників. Окремі слова є у Вікіпедії (хоч її не можна позиціонувати як надійне, чітко виписане джерело наукових знань), наприклад, «кучмізм» – термін, що використовують на позначення часу президенства Л. Кучми (за аналогіями з'явилися новотвори «азаровщина», «януковщина»). Інколи неологізми творяться методом аналогій; окремі слова з'явилися завдяки фонетиці, характерній для мовних казусів політиків (наприклад, «бімба»). Чимало таких слів сумнівні з точки зору політичної етики.

Неологізми, з одного боку, відображають сучасний термінологічно-понятійний апарат, а з іншого – всілякі новотвори часто є сленговими словами, а не літературними, хоч і добре укорінені. Експресивність лексем прямо залежить від конкретної суспільно-політичної ситуації й часу; вони містять потужний заряд негативних емоцій, асоціюються зі прагненням до радикальних змін, стражданнями, людськими втратами. Власне Революція гідності й подальші події в Криму та на Донбасі ввели в ужиток українців низку нових слів і висловів (своєрідних «лінгвістичних монстрів») на взірць «кровосісі», «айтітушки», «ватники» («вата»), «колоради», «рашизм», «путінізм», «Рашостан», «Бандерштат», «укропи» («укри»), «зелені чоловічки» («вічливі люди»), «майдауни», «диванні війська» («диванна сотня»), «бандерлоги», «правосеки», «тітушатник», «беркутня»...

У 2013 р. рейтинг найпопулярніших слів очолили «тітушки», «Євромайдан» (і похідні – «антимайдан», «автомайдан», «веломайдан» і под.), «бімба», «йолка» та «бать»; у 2014 – «кіборг». Філологи сумніваються в такому нелітературному поповненні лексикону: це не тільки іншомовні слова, а передусім сленгові, подеколи навіть «злодійські». Однак чимало з них добре укорінилися, посіли своє місце у різноманітних словниках (насамперед у Інтернет-словниках на зразок англійського сленгового Urban Dictionary), але й уже з'являються у концептуально найсміливіших друкованих виданнях.

Отже, сучасний мовний процес характеризується посиленням ролі неформальних, нелітературних елементів у мовленні. Мова налаштована на вираження, емоційне різноманіття й експресію. Вона дуже чутлива до змін у політиці, ідеології, тому й громадсько-політичний сленг, як один із її складників, надзвичайно мінливий.

На зміни у словниках дедалі активніше впливають не вчені, а журналісти. Вони формують сучасні мовні норми, продукують нові слова («темник», «гонгадзегейт», «грантоїд», «тушки»). Саме медійникам нерідко доводиться вирішувати, чи назва, яка стихійно виникла в певному середовищі, заслуговує на популяризацію. Це підтвердило й експертне опитування викладачів суспільствознавчих дисциплін, здійснене нами: якщо політологи були дуже стримані у доречності оновлення словникової навчальної літератури за рахунок неологізмів, то фахівці у сфері

соціальних комунікацій, навпаки, стверджують: мова політології має йти в ногу із політичною практикою; політологія усякі новотвори зобов'язана брати на озброєння, аналізувати, вводити до науково-методологічного апарату. Лінгвісти припускають можливість появи великої частини слів (паразитів? лінгвістичних покручів?) у академічних словниках. Політологи застерігають: вводити усілякі неологізми до словникових видань зарано; новотвори не відображають істотних взаємодій і суперечностей політичного життя.

Отже, постає складне завдання для укладачів енциклопедичних і словникових видань: які ж терміни зі сучасних новотворів української реальності все ж потенційно можуть (мають) бути розтлумачені у виданнях словниково-довідникового типу? Чи, можливо, доречніше уникати їх популяризації для недопущення «засмічення» наукової мови політичної науки? Проблема значуща в розрізі продовження роботи наукової громади над словниками, котрі щоразу за перевидання кардинально видозмінюються, оновлюються з огляду на потужні зміни у словнику активної української мови.

Вочевидь, коли йдеться про понятійний апарат, необхідна вагома наукова аргументація використання певного поняття. І те, що можна презентувати в Інтернет-мемах, озвучувати на флешмобах не відповідне для політологічного дискурсу. Наука – не публіцистика; перш ніж потрапити у словник термін має «прижитися» в науковій літературі, усталитися, повинен бути певний консенсус серед науковців щодо дефініції терміна.

Мова науки висуває до термінів, у тому числі й політологічних, певні вимоги: *системність* (належність терміна до певної системи, тобто до певного термінополя); *однозначність* (термін має називати лише одне наукове поняття, а поняттю повинен відповідати тільки один термін); *мотивованість* (мовна форма терміна, яка допомагає зрозуміти поняття, що він позначає, без звертання до тлумачного термінологічного словника); *точність*. Очевидно, є потреба розмежовувати у текстовому викладі словникових видань власне наукові політологічні терміни (кількість їх дедалі зростає) та сленгові новотвори на громадсько-політичну тематику, які цілком виправдано можуть презентуватися задля збереження для нащадків колориту певної епохи.

Перед авторами, укладачами навчальної політологічної літератури постало складне завдання: як наповнити словникове видання справді актуальними, сучасними поняттями, але водночас витримати науковий формат, не перетворити академічне за задумом видання на словник політичного сленгу. На нашу думку, одним із цікавих підходів до цього питання могло би стати викремлення у навчальному словнику розділу, який уміщував би тлумачення новотворів-сленгу.

Це видання є логічним продовженням серії енциклопедичних словників-довідників, два перших з яких вийшли друком у 2014 р.¹ За задумом, перша наукова розвідка охопила аналіз поглядів представників історії політичної науки (понад 600 персоналій), друга книга включила усталені політичні концепти (понад 800 термінів). Третя книга спрямована на об'єднання неолексем (близько 1000 понять). За задумом ця розвідка не мала включати терміни, які вже є достатньо усталеними, але окремі із них (попри відхід від концептуального задуму) все ж були долучені з огляду на потребу донесення інформації, значимої для України революційного та воєнного періоду. Готуючи концепцію видання, навіть не припускалася поява на його сторінках окремих понять, але ситуація у державі розставила акценти: найуживанішими словами стали «військовий», «воєнний», «мирний»...

Не усі задуми вдалося реалізувати; не усі заплановані енциклопедичні гасла виписано та представлено, але, сподіваємось, книга буде корисною та цікавою як студентству, так і широкому загалу читачів.

¹ Історія політичної думки: навч. енциклопед. словник-довідник / [В.М. Денисенко, Л.Я. Угрин, Г.В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н.М. Хоми. – Л. : Новий Світ-2000, 2014. – 765 с.; Політологія: навч. енциклопед. словник довідник / [В.М. Денисенко, О.М. Сорба, Л.Я. Угрин та ін.]; за наук. ред. Хоми Н.М. – Л. : Новий Світ – 2000, 2014. – 779 с.

Над цим науковим доробком волонтерськи працювали майже 200 авторів із провідних політологічних кафедр України, а також викладачі інших дисциплін гуманітарного блоку. У цьому енциклопедичному виданні з'явилося чимало нових дослідників, які поповнили усталену громаду тих, хто працює над енциклопедичними проектами цієї серії від її старту.

Це видання є ще одною спробою втілити гасло «Україна – єдина», адже воно згуртувало дослідників Ужгорода та Луганська, Львова та Дніпропетровська, Одеси та Києва, Харкова і Луцька... Якнайширше долучити викладачів із вузів Автономної Республіки Крим, Луганська, Донецька, яких лихий 2014 рік розкидав Україною, було теж завданням цього проекту.

Звичайно ж, підготовка такого видання уможливилася не лише за рахунок наукового альтруїзму дослідників, а й завдяки інформаційно-комунікаційному прогресу, який дозволяє швидко, об'єднати, координувати великий авторський колектив.

**Від авторського колективу,
науковий редактор – д-р політ. н.,
*Хома Наталія***

Перелік скорочень, використуваних у тексті

адміністративний – адмін.	кількість – к-сть
адміністративно-територіальний – адм.-тер.	китайський – кит.
американський – амер.	колишній – кол.
близько (з цифрою) – бл.	культурний – культ.
боротьба – б-ба	латинський – лат.
британський – брит.	міжнародний – міжнар.
бюрократичний – бюрокр.	мільйон – млн
виробництво – вир-во	мільярд – млрд
військовий – військ.	наприклад – напр.
вітчизняний – вітчизн.	національний – нац.
внутрішній – внутр.	національно-визвольний – нац.-визв.
географічний – геогр.	науковий – наук.
глобальний – глобал.	науково-технічний – наук.-техн.
господарство – госп-во	організація – орг-ція
грецький – грец.	політичний (-а, -е, -і) – політ.
громадський – громад.	політологічний – політол.
громадянський – громадян.	практичний – практ.
демографічний – демогр.	психологічний – психол.
демократичний – демокр.	російський – рос.
держава – д-ва	соціальний – соц.
державний – держ.	суспільний – сусп.
західний – зах.	суспільство – сусп-во
зовнішній – зовн.	східний – сх.
екологічний – еколог.	теоретичний – теор.
економічний – екон.	український – укр.
європейський – європ.	університет – ун-т
інститут, інститути – ін-т, ін-ти	філософський – філос.
інформаційний – інформ.	французький – фр.
інформаційно-комунікаційний – інформ.-ко-мунікац.	функції – ф-ції
іспанський – ісп.	характер – хар-р
історичний – іст.	цивільний – цив.
італійський – італ.	юридичний – юрид.
	японський – яп.

Допускаються й інші скорочення відповідно до Державного стандарту України «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила».

А

Абсентеїзм політичний (англ. *absenteeism political*, фр. *absentéisme politique*, нім. *absentismus politischer*; від лат. *absentia* – відсутність) – у *широкому* розумінні – антонім поняття «політ. участь», неучасть індивідів та соц. груп у будь-яких політ. формах, процесах та подіях (вибори, референдуми, партійна діяльність, мітинги, сприйняття політ. інформації і под.); у *вузькому* значенні – ухиляння громадян від участі у виборах (електоральний **а.**).

А.п. – це т. зв. *політ. іммобільність, функціональне відчуження*, яке в структурі політ. поведінки становить її нижчий рівень (два інших рівні – масові форми політ. участі громадян та професійна політ. діяльність). **А.п.** є складовою явища *політ. відчуження*, що існує у різних сусп.-вах як своєрідні комбінації таких елементів: а) *соц. процес* (зародження та розвиток ознак сусп.-політ. аномії, напр., у авторитарних чи тоталітарних моделях влади); б) *внутр. стан політ. суб'єкта* (нігілістичне, нейтрально-байдуже ставлення до політики індивідів і соц. груп – аж до стану повної аполітичності – що формується на основі поєднання раціонального сприйняття дійсності та емоційно-психічних реакцій); в) *політ. ситуація* (неучасть загалом політ. спроможного суб'єкта у конкретних політ. подіях – свідомо, за власним вибором, або ж зовн. обставини у певний момент часу унеможливають політ. дії з його боку).

Причини та мотивації А.п.: нерозвинена політ. культура громадян, невизнання політики соціально чи особисто ціннісною діяльністю; зневіра в політ. елітах і лідерах; відсутність реального вибору; усвідомлення нездатності особисто вплинути на політ. рішення, відчуття безсилля змінити життя на краще; позиція пасивного протесту; задоволеність існуючими порядками; психологія конформізму і под.

Межі між **А.п.** та політ. участю досить умовні. Навіть за однакових початкових детермінант розвиток подій може піти або тим, або іншим шляхом. Залежно від особливос-

тей політ. суб'єкта й супутніх обставин (загострення політ. кризи, маніпуляція свідомістю) ще донедавна «далекі» від політики громадяни можуть стати найактивнішими її учасниками, навіть екстремістами.

У СРСР **А.п.** був зведений до мінімуму (к-сть добровільних і мобілізованих учасників політ. акцій іноді перевищувала 99%), але ін. елементи політ. відчуження, безумовно, існували. Влада у недемокр. політ. системах розцінює **А.** виборців як злісний виклик існуючому режиму. При демократії неучасть громадян у виборах сприймається, з одного боку, як одна із громадян. свобод людини, показник упевненості населення у стабільності політ. системи, відсутності вагомих претензій до неї, а з іншого – як негативна політ. позиція, невмотивована відмова від важливого громадян. обов'язку, небажання нести політ. відповідальність за долю своєї д-ви, що може становити потенційну загрозу сусп. порядку, адже к-ть учасників виборів нижче 50% викликає сумніви в легітимності влади, особливо в політ. нестабільних сусп.-вах.

У деяких країнах (напр., Аргентина, Бельгія, Греція, Італія, Туреччина) участь у голосуванні є юрид. обов'язком громадян. Для подолання електорального **А.** застосовують методи заохочення (грошова винагорода, додаткова одноденна відпустка) або покарання (штрафи, обмеження підприємницької діяльності та под.). В Україні подібні механізми не відпрацьовані, а участь у голосуванні унормована як *право*, а не *обов'язок* громадянина.

В. Северинюк

Авантюризм політичний (фр. *aventure* – пригода, ризик) – діяльність політ. лідерів, окремих осіб, партій, рухів, держ. ін-тів, в основі якої лежить відсутність реальних знань про об'єктивну політ. ситуацію, абсолютизація політ. суб'єктами власних можливостей і здібностей, необдуманість і необгрунтованість їхніх дій. Авантюристи не володіють у необхідному обсязі засобами і механізмами

політ. діяльності, тому на конкретній ділянці політ. простору використовують якийсь неадекватний часу спосіб політ. дії без урахування його ефективності та дієвості. Характерний спосіб дій авантюристів – це нереалістичний ризик у діях не пов'язаний із результатами. Тому авантюрна політика – безвідповідальна, непродумана, нереальна і закінчується зазвичай поразкою. **А.п.** може призвести до дестабілізації сусп.-політ. сфери життя, соц. напруженості, різноманітних конфліктів.

О. Михайловська

Автономізація (грец. *αυτος* – сам + грец. *νομος* – закон) – надання самостійності частині або деяким частинам д-ви у вирішенні внутр. проблем. Адмін. **А.** передбачає надання прав на самоврядування в адмін. сфері. Політ. **А.** передбачає надання широкого внутр. самоврядування, що стосується не лише адмін., а й ін. сфер життя і діяльності, а також деяких питань законодавства.

Автономія здебільшого надається окремим етнопонаціональним спільнотам, які компактно проживають у межах однієї д-ви та відрізняються від основної маси населення мовою, культурою, релігією і под. На території автономії поряд із загальнодержавними діють власні «автономні закони» з певного кола питань; незалежно від центру формується власний «автономний» парламент – представницькі збори, здатні приймати певні закони, а також власний «автономний» уряд, здатний забезпечувати виконання загальнодержавних і «автономних» законів; статус автономії регламентується конституцією, статутом або ін. нормативно-правовим актом, що визначає її правове становище, повноваження та порядок діяльності. В унітарних д-вах статут автономії встановлюється або затверджується центром; закони або правові акти автономії мають відповідати конституції країни та загальнодержавним законам, у зворотному випадку вони скасовуються; владні установи здійснюють свою діяльність під наглядом центру.

Хоча автономія визнається однією з форм самовизначення народів, гарантованою міжнар. правом, **А.** не має універсального статусу.

Кожна д-ва, де є передумови для **А.**, самостійно вирішує питання про надання територіям широким чи обмеженим повноважень.

Т. Панченко

Авторитарний капіталізм – політ. та екон. система, якій властиве співіснування авторитарної політики з ринковою економікою. За умов існування **А.к.** основні ресурси знаходяться у приватній власності, а уряд спрямовує та регулює екон. процеси за допомогою прийняття законів та ін. нормативних актів. Екон. трансформація в країнах із таким типом режимів передує політичній.

У сучасному світі є низка країн, які в межах моделі **А.к.** досягли значного успіху у розбудові ін-тів вільного ринку. Результатом є порівняно стабільна політика й досить ефективна екон. діяльність. Шлях розвитку, в якій екон. трансформація передує політичній доволі часто називають «азійською моделлю розвитку капіталізму». Це пов'язано з успішним прогресом країн Півд.-Сх. Азії (Сінгапур, Тайвань), Півд. Кореї та бурхливим розвитком Китаю (КНР).

Такі політ. режими достатньо поширені в країнах постсоціалістичного простору. Тут демократизація та екон. реформи відбуваються паралельно, перехід до капіталізму здійснювався поряд із демокр. консолідацією. У тих д-вах, де опозиційні сили були слабкими і розколотими до влади прийшли представники кол. правлячої еліти (Сербія, Узбекистан, Казахстан, Білорусь, Азербайджан), одночасно відбулася відмова як від істотної демократизації, так і від екон. реформи. Хоча вищезазначене призвело до авторитаризму в політиці, це спричинило досить пристойну (за регіональними стандартами) екон. ефективність.

А. Шуліка

Агресивно-кланова політична система – тип політ. системи сусп-ва, що характеризується внутр. побудовою за принципом клановості, та проявами агресії до тих елементів внутр. змісту та зовн. оточення, які ідентифікуються, як такі, що несуть загрозу стабільності даної системи. Головною ознакою **А.-к.п.с.** є орієн-

тація політ. процесу на первинне задоволення інтересів домінуючих кланів, на що спрямовується використання нац. багатств і ресурсів. Клановість тут може мати сімейне, олігархічне, релігійне, етнічне і под. підґрунтя.

Як правило **А.-к.п.с.** слугує засобом легалізації влади та відповідних еліт, які одночасно фактично експлуатують цю систему на користь власного збагачення. Типовими проявами **А.-к.п.с.** усередині д-ви є залякування та пригнічення сусп-ва, дискримінацію екон., майнових та фінансових інтересів на користь правлячих кланів, сімей і под., б-ба зі загрозами для правлячої еліти, корумпованість держ. апарату, використання в інтересах кланової та / або олігархічної влади адмін. ресурсу та под.

Ознаками **А.-к.п.с.** у зовнішньополіт. діяльності є побудова міждерж. відносин із акцентом на інтереси правлячих кланових груп із одночасною декларативною імплементацією демокр. цінностей. На практиці проявом **А.-к.п.с.** є тоталітарний або авторитарний політ. режим із характерним кланово-олігархічним підґрунтям.

К. Пальшков

Адміністративна обумовленість – комплекс вимог, які д-ви-кандидати на вступ у ЄС мають виконати з метою приведення нац. адмін. систем у відповідність до Копенгагенських критеріїв вступу. **А.о.** виникла в 1995 р. у межах процесу поширення принципів врядування ЄС на посткомуністичні країни-кандидати, започаткованого на саміті ЄС в Мадриді, у рішенні якого підкреслювалося, що виконання критеріїв членства вимагає обов'язкової адаптації нац. адмін. структур д-ви-кандидата до європейських. Під час визначення **А.о.** Європ. Комісія зіткнулася з проблемою операціоналізації адмін. критеріїв та їх уточнення. На поч. 2000-х рр. за допомогою «Програми підтримки вдосконалення врядування та менеджменту» (SIGMA) були визначені європейські адмін. принципи (надійність, передбачуваність, звітність, прозорість, дієвість, ефективність), які мали слугувати дороговказом посткомуністичним країнам під час реалізації ними відповідних реформ.

SIGMA наголосила також на неминучості посилення зв'язку між європейською інтеграцією та реформою держ. управління в міру наближення країн-кандидатів до вступу. Згодом до **А.о.** були включені такі компоненти, як: секторальна спроможність імплементувати акі комунітер (найскладніший для виконання), горизонтальна реформа адмін. органів, у т.ч. перегляд законів про держ. службу та формування стратегії комплексної реформи держ. управління на основі базових принципів SIGMA; розвиток координаційних структур процесу європейської інтеграції; посилення спроможності регіональних та місцевих органів влади. Напередодні розширення 2004 р. Комісія виділила також критерій проведення судової реформи, який став тісно пов'язаним з **А.о.** Хоча в праві ЄС не існує адмін. акі комунітер і д-ви-члени вільні організувати свої адмін. системи на власний розсуд, запровадження **А.о.** сприяє поступовому формуванню певних загальноєвропейських норм, тобто спільного адмін. простору ЄС. *Див.: Акі комунітер.*

Н. Рудік

Адхократія (лат. *ad hoc* – спеціально для цього випадку; грец. *κράτος* – сила, влада) – форма небюрократичної, мережної орг-ції. Термін **А.** уведений у наук. обіг в 1960-х рр. В. Беннісом, популяризований Е. Тоффлером. За В. Беннісом, **А.** – це адаптивна швидко змінювана структура, організована навколо проблем, що вирішуються групами фахівців із різними професійними знаннями, підібраними відповідно до ситуації. За Е. Тоффлером, **А.** – це форма орг-ції, характерна для юридичних і консалтингових фірм, дослідницьких ун-тів, яка пристосовується до постійно мінливого набору проектів, кожний з яких вимагає кількох різних комбінацій навичок і ресурсів; це сукупність спеціально створених для роботи над конкретним проектом груп, або команд, і горизонтальних зв'язків між цими відносно автономними групами.

А. часто розглядають як систему заходів для подолання бюрокр. тенденцій у господарському житті й підвищення ефективності

системи управління, вона є особливою конфігурацією, яка здатна об'єднати фахівців різних професій у злагоджено функціонуючі спеціально створені проектні команди. Для **А.** притаманний стиль управління з високим ступенем свободи співробітників, переважно неформальним хар-ром взаємодії персоналу і под. **А.** відрізняється від бюрократії тим, що у працівників: 1) немає чіткого розподілу функцій та чіткої ієрархії; 2) наявна мінімальна формалізація спільної діяльності; 3) спостерігається високий рівень вертикальної диференціації.

Різновидом **А.** є «система 4», розроблена Р. Лайкертом – це одна з моделей стилю керівництва з максимумом участі виконавців у керуванні. У Г. Мінцберга **А.** представлена в дрібніших, непостійних, часто тимчасових структурах – це зазвичай група лінійних менеджерів або фахівців, яка згуртована в невелику команду, що займається одним проектом, продуктом або споживачем. Для таких команд притаманна неформальна поведінка та вузька спеціалізація, вони спираються на контакти й взаємну адаптацію між своїми членами й іншими командами. Г. Мінцберг виділяє два види **А.**: *оперативна А.*, яка працює від імені своїх клієнтів (напр., консалтингове агентство); *адміністративна А.*, яка працює сама на себе.

В. Кривошеїн

Аерократія (грец. *αἴρος* – повітря + *κράτος* – сила, влада) – силовий компонент стратегії опанування повітряного простору та його використання з метою геополіт. експансії. Термін запропоновано К. Шміттом, який вважав, що технічний процес освоєння повітря здійснюється у бік «розрідження» середовища («Моря»), супроводжується відповідними культурними й цивілізаційними процесами. Дж. Дуе доводив, що той, хто панує у повітрі та має відповідні наступальні сили, з одного боку, охороняє всю свою територію і свої моря від ворожих повітряних нападів, а з іншого боку, він може вчиняти проти ворога наступальні дії руйнівного масштабу, яким противник не в змозі протидіяти.

Ідея **А.** багатовимірна й наднаціональна, складається з таких елементів, як ідеалізм, соборність, імперіалізм, колоніалізм, волюнтаризм, космізм, що мають боголюдський або надлюдський вектор: у релігійному плані вони вказують на шлях внутр. досконалості, а в технічному – на сферу зовн. експансії. Революція у сфері транспорту й комунікацій відкрила нові простори геополіт. суперництва між надд-вами: у післявоєнну добу, спираючись на традиційно потужний морський флот, англомовні країни (США та Велика Британія) створили за допомогою авіації глобал. систему таласократії, оточивши сухопутні країни (СРСР) мережею військ. баз і замкнули їх на континенті; також геополіт. блокада була доповнена «залізною завісою» у сфері інформації. Згодом з'ясувалося, що контроль над таласократією (морськими д-вами) можливий тільки з космосу, що призвело до суперництва у високотехнологічній авіакосмічній сфері. Перенесення озброєнь на навколоземну орбіту (проект «зоряних війн») й стратегічне освоєння космічного простору були останнім етапом «стискування» планети Земля й остаточної релятивізації просторових розбіжностей.

В. Кривошеїн

Азіяцентризм – 1) геополіт. концепція, яка базується на вченні про расову перевагу азійських народів і необхідність їхньої домінації та геогр. поширення не тільки в регіоні, але й світі в цілому. Прихильники **А.** виправдовують свої твердження, спираючись на деякі спільні риси азійського населення: фізичну невибагливість, швидку адаптацію до нових умов зовн. середовища, гнучку пристосованість до різких кліматичних змін, здатність виживати в складних природно-геогр., соц.-екон. і сусп.-політ. умовах, можливостях до освоєння нових геогр. просторів та космополіт. існування; відносно високу народжуваність азійських народів, а також перевагах у питаннях етнічної філософії буття і под.; 2) різновид паннаціоналістичних концепцій, які пропагують ідею переваги народів Азії над європейцями, базуються на тому, що азійські

народи раніше, ніж інші спільноти, стали розвивати землеробство, ремесла, культуру, у них утворилася державність і под. В А. є різні напрями – від ліберального, консервативного до право-радикального, що пропагує перевагу жовтої раси; 3) азійський політико-ідеологічний напрям – *паназіятизм*, що слугує засобом ідеологічного прикриття прагнень експансіоністських груп створити «велику імперію жовтих рас», що включає Японію, Корею та Китай; 4) культурологічний напрям, що розглядає Азію як колыску походження народів від біблійного – до антропо-іст. й географічного, а також джерело багатьох світових культурних, технічних і наукових надбань: від математики, астрономії, медицини, іригації – до музики, живопису, архітектури, письма, релігії та сх. філософії, що вилилося в цілий наук. напрям – *сходознавство*, в якому представлені всі основні напрями гуманітарної науки. В концепціях А. критикує європ. цивілізацію за нещадне винищення природи, агресію, культ накопичення і под. Див.: *Неоазіяцентризм*.

В. Патійчук

Акі комунітер (фр. *acquis communautaire* – надбання Спільноти) – сукупність актів законодавства, політ. документів і практики їх застосування, що в кожний даний момент існують в ЄС. Поняття **А.к.** виникло під час переговорів щодо вступу в ЄС Данії, Ірландії, Норвегії та Великої Британії (1969–1972), однак вперше було офіційно закріплене в тексті Маастрихтського договору (1992) як одна з цілей і основ функціонування ЄС, опора всієї інституційної системи Союзу. **А.к.** включає всі договори і законодавчі акти ЄС (директиви, постанови, рішення), декларації, резолюції та міжнар. угоди Союзу, угоди д-в-членів між собою в межах діяльності ЄС, рішення Суду ЄС, а також спільні дії та позиції урядів д-в-членів у сфері юстиції та внутр. справ і в межах спільної зовн. та безпекової політики. До **А.к.** не входять акти, ухвалені в межах посиленої співпраці між д-вами-членами. Концепція **А.к.** включає також принцип верховенства права ЄС та ін. принципи, розроблені Судом ЄС (напр., прямої дії). Право тлумачити **А.к.** має лише Суд ЄС.

А.к. є основою переговорів про вступ. У процесі підготовки до вступу в ЄС країни-кандидати мають прийняти весь обсяг **А.к.** (іноді протягом певного перехідного періоду), який для зручності ведення переговорів про вступ розділений на 35 розділів, а також запровадити механізми прийняття майбутніх елементів **А.к.** Країна-кандидат повинна мати належну адмін. спроможність імплементувати **А.к.** В Україні термін **А.к.** уперше був згаданий в Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента від 14.09.2000 р. № 1072, а визначений у Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затвердженій Законом України від 18 березня 2004 р. №1629. Згідно зі ст. 114 Угоди про асоціацію з ЄС Україна має забезпечити поступове досягнення сумісності існуючих законів та майбутнього законодавства з **А.к.** ЄС.

О. Рудік

Акторно-мережева теорія (англ. *actor-network theory, ANT*) – новітній напрям досліджень, який сформувався в 90-х рр. ХХ ст. спочатку в межах соціології науки та техніки, згодом – соціології та соц. філософії. Засновниками й методологами **А.м.т.** є М. Каллон і Б. Латур.

А.м.т. – це соціально-конструктивістська модель, основним принципом якої є концепція гетерогенної мережі, де остання виступає актором взаємодій. Тобто, актор – це мережа, яка є доволі динамічною. Будь-який об'єкт розуміється як ефект мережі відносин. Це може бути людина, річ, знаряддя або ціла технологічна система чи держ.-правове утворення. Кожен об'єкт пов'язаний системою відносин із оточенням і залишається ним лише за умов збереження цілісності цих своїх зв'язків.

Одна з головних тез **А.м.т.** – будь-який об'єкт, що виникає, має власний об'єм, місце, впливає на просторові відносини. Новація цієї теор. пропозиції полягає в тому, що, поперше, об'єкт повинен мати предметний, речовий «субстрат»; по-друге, соц. об'єкт організує фізичний і функціональний простір навколо себе; по-третє, об'єкт має складну

структуру і залишається цілісним, поки не змінюються зовн. і внутр. зв'язки його складових.

В основі **А.м.т.** – гіпотеза про багатоманітність зв'язків взаємодії (не лише в плані комунікацій представників сусп-ва, але й їх співіснування з предметами матеріального світу). Основна суть **А.м.т.** полягає в тому, що константною характеристикою соц. взаємодії є гетерогенна мережа матеріальних і нематеріальних елементів, присутніх у соц. житті. Відтак зникає межа між духовним і матеріальним, предметом і людиною, усі разом стають елементами єдиної мережі у сучасному сусп-ві. Керуючись принципом симетрії, теоретики **А.м.т.** говорять про те, що неможливо провести чітку межу між людьми і речами, складно визначити, де діє людина, а де не-людина. Взаємодія в мережі відбувається через посередництво актантів (дієвців, акторів). Специфіка **А.м.т.** полягає в тому, що будь-який об'єкт розглядається як елемент, і як складова мережі відносин. **А.м.т.** намагається показати спосіб з'єднання соціального в єдиний світ.

А. Киридон

Альтерглобалізм (лат. *alterno* – змінюю і новолат. *globus* – куля) – громад. рух за справедливість, мета якого полягає в пошуку альтернативних шляхів глобалізації та відмова від її нинішньої американоцентричної моделі. Представники **А.** виступають за посилення соц. та демокр. спрямованості глобал. устрою, збереження розмаїття культур, господарчих укладів і способів життя, заперечення всіх форм гегемонії та відчуження. Визначити цілісну концепцію **А.** дуже складно через строкатість самого руху, велику к-сть різних орг-цій, які мають власні програми.

Зародження **А.** пов'язують із формуванням екон. системи глобалізму та появою концепції нового міжнар. екон. порядку в 70-х рр. ХХ ст., основна теза якої – положення про іст. відповідальність д-в світового центру за відсталість світової периферії. Вважається, що першими організованими виступами альтерглобалістів були демонстрації в Мексиці щодо угоди про створення орг-ції НАФТА 01.01.1994 р.

Основні цілі **А.**: реорг-ція та демократизація наднац. структур (Світового банку, МВФ, СОТ), забезпечення прозорості в їх діяльності; розроблення альтернативних демокр. механізмів прийняття рішень з міжнар. проблем, усунення соц., екон., еколог. диспропорцій між д-вами; вирівнювання заробітної платні працівників схожих кваліфікацій в усіх країнах; реалізація та розширення міжнар. стандартів соц. захисту; розвиток форм співучасті найманих працівників в управлінні підприємствами та галузями економіки. Осн. чинником успіху **А.** може стати готовність д-в із великим культ., екон. і силовим потенціалом взяти на себе роль лідера **А.** і сприяти формуванню світової рівноваги.

С. Денисюк

Альтернативістика – напрям світового наук.-практ. розвитку, пов'язаний із дослідженням і реалізацією різноманітних напрямів, спрямованих на формування т. зв. *альтернативної* цивілізації. **А.** є своєрідною альтернативою глобалістиці та включає пошуки економної енергетики, сталого розвитку, порятунку довкілля, можливостей для всезагального та повного роззброєння, гуманізації освіти та культури, стабілізації сім'ї, підвищення ефективності охорони здоров'я та под. **А.** виводить проблематику майбутнього зі сфери футурології у сферу соц. проектування і стратегічного планування, прагне надати практ. змісту питанням духовного, морального і культурного вибору людини і людської співдружності. **А.** формулює основні завдання людства на сучасному етапі його розвитку, до яких відносяться: подолання деградації природного середовища, глобал. пандемій і кліматичних катастроф; використання досягнень інноваційної економіки в інтересах усього людства; зменшення ризиків і загроз продовження технологічного розвитку; інтеграція людини та комп'ютерних засобів; розв'язання демогр. ситуації, подолання перенаселення і хронічної бідності в країнах, що розвиваються; модифікація людини, а також збільшення тривалості її життя. *Див.: Соціальне проектування; Футурологія.*

І. Горбатенко

Альтернативна інформація (лат. *informatio* – роз'яснення, виклад, обізнаність) – відомості про щось, незалежно від форми їх подання, джерела походження та/або зміст яких відрізняється від вже отриманих. Характеристиками **А.і.** є її здатність миттєво поширюватися за наявності великої к-сті носіїв/споживачів інформації та можливість порівняння її з попередньо отриманою інформацією.

А.і. також може бути отримана з офіційних і неофіційних джерел, які поділяються на джерела *загального хар-ру* (політ., екон., військ. джерела інформації, котрі використовуються для оцінки екон. та політ. потенціалу д-ви, для складання довготривалих прогнозів, планування зовн. політики і прийняття рішень); джерела *спеціальної інформації* (призначені для вузької сфери спеціального моделювання та прогнозування окремих стратегій та екон. кроків); джерела *персональної інформації*, які особливо важливі для держ. органів та розвідки. Важливими джерелами отримання **А.і.** вважають політ. блоги та соц. мережі, у зв'язку з тим, що вони стають повноцінними джерелами інформації, що можуть оперативно надавати актуальні дані й різноманітні оцінки щодо важливого явища або події.

Характеристики **А.і.:** якість, новизна, об'єктивність, повнота, зрозумілість, достовірність, адекватність, актуальність, відкритість. Серед форм альтернативного подання інформації називають глосарій, таблиці, діаграми, графіки, інфографіки, рейтинги, карти і под. Знання та вміння застосовувати альтернативні форми подачі інформації буде корисним не тільки журналістам, а й копірайтерам, PR-фахівцям, співробітникам прес-служб і тележурналістам.

А. Соловійова

Альянс воєнний (фр. *alliance* – союз) – союз двох або кількох д-в, спрямований на воєнну агресію проти третіх д-в (агресивний **А.в.**) або на недопущення такої агресії з боку третіх д-в (оборонний **А.в.**). Як **А.в.** розглядаються військ.-політ. блоки (напр., Північно-Атлантичний **а.** – НАТО). Засобом інституціоналізації **В.а** є відповідні міждерж. договори (пакти).

Так, внаслідок пакту Молотова-Ріббентропа, укладеного 23.08.1939 р. між СРСР та нацистською Німеччиною, виник радян.-нім. **А.в.**, що був спрямований проти Польщі, країн Балтії, Фінляндії та Румунії. Наслідками радян.-нім. **А.в.** стала спільна воєнна агресія проти Польщі, що призвело до знищення на деякий час польсь. д-ви. З іншого боку, 25.08.1939 р. у відповідь на пакт Молотова-Ріббентропа, між Великою Британією та Польщею був укладений пакт про взаємодопомогу, у разі коли на одну з них нападе третя (на увазі малася Німеччина), що одержало назву англо-польсь. **А.в.** Після нападу Німеччини на Польщу Велика Британія першою (3.09.1939 р.) оголосила війну Німеччині, що сприяло переростанню нім.-польсь. війни у світову.

О. Романюк

Альянс політичний (фр. *alliance* – союз) – об'єднання д-в чи політ. орг-цій на основі формальних/неформальних договірних відносин задля досягнення спільної мети протягом певного проміжку часу. Як правило, поняття **А.п.** використовується для визначення міждерж. союзів політ. хар-ру. Зазвичай, **А.п.** у відносинах між д-вами спрямований на взаємну підтримку сторін у разі зазіхання ін. д-в, або на реалізацію взаємних політ. інтересів. **А.п.** міждерж. хар-ру бувають двосторонніми та багатосторонніми, тасмними і відкритими, простими й високоорганізованими, коротко- і довготривалими, спрямованими на задоволення військ.-політ. амбіцій або захист від військ. агресії. У сучасних умовах, метою створення **А.п.** є переважно досягнення необхідного балансу військ.-політ. сил і забезпечення нац. безпеки тих чи ін. д-в. Д-ви, які входять до **А.п.** прийнято називати *партнерами*.

Структура **А.п.** може бути *симетричною* (кожна з д-в-партнерів має рівний потенціал і вплив на прийняття спільних рішень) та *асиметричною* (одна з д-в-партнерів відіграє домінуючу роль щодо іншої). Для успішного функціонування **А.п.** необхідно ефективно вирішення наступних питань: узгодження цілей д-в-партнерів; визначення вкладів сторін; визначення алгоритму прийняття рішень; на-

лагодження взаємозалежності між стратегією, структурою та системою управління **А.п.**

Основним завданням **А.п.** є вироблення ефективного механізму оперативного реагування на внутр. і зовн. виклики. Разом із тим, потрібно зауважити, що міжнар. дослідження довели, що спрощення в орг-ції **А.п.** сприяє поліпшенню показників їх діяльності (напряцювання амер. дослідника Дж. Кіллінга).

Прикладами **А.п.** є низка міжнар. орг-цій, які діяли впродовж ХХ-ХХІ ст.ст. (ОВД (Орг-ція Варшавського договору), СЕАТО (англ. South-East Asia Treaty Organization), СЕНТО (англ. The Central Treaty Organization) та функціонують в наш час (НАТО (англ. North Atlantic Treaty Organization), ШОС (Шанхайська орг-ція співробітництва), ОДБК (Орг-ція Договору про колективну безпеку).

А. Іовчева

Амбівалентність політична (англ. *ambivalence* – сила двох, роздвоєність) – одночасний прояв антагоністичних думок або бажань; співіснування протилежних відносин або почуттів суб'єкта до об'єкта чи ідеї. **А.п.** пов'язана з глибокою емоційною установкою, де внутрішньосуперчливі відносини мають спільне джерело, є взаємозалежними та всі її складники взаємопов'язані та взаємодіють. **А.п.** є відповіддю на плюралістичну, дуалістичну, полярну складність сучасного політ. життя. Наслідком **А.п.** зазвичай стає як індивідуальне, так і колективне вираження в насильницьких діях (бунти, страйки, революції, війни і под.). У перехідний період від тоталітарної системи до демократії **А.п.** проявляється найяскравіше й призводить до конфлікту соц. ролей, цінностей і норм сусп-ва. Політик служить сусп-ву, володіє правовою свідомістю, при цьому не використовуючи владу для своєї приватної користі. Лібералізм і консерватизм, демократія та авторитаризм, високі соц. витрати й низькі податки характеризують подвійні стандарти **А.п.** Значною мірою **А.п.** виникає в суперечностях ціннісної та нормативної систем. Політ. влада виступає одночасно й доцільною силою, і злою волею.

У сучасному укр. сусп-ві **А.п.** є однією з характерних рис масової політ. свідомості.

Політ. ін-ти і особливо політ. лідери часто проявляють невизначеність або нерішучість у виборі політ. напрямів, «неспроможності» дотримання принципу прагматичності та еволюційності прийнятих рішень, відсутності закону як вищої форми прояву влади. **А.п.** в Україні виявляється в дискусійних питаннях мови, нац. проблемах, образу нац. лідера. Парадокс укр. д-ви в тому, що громадяни водночас і пишаються, і соромляться своєї вітчизни.

Т. Купрій

Амбіції політичні (лат. *ambitio* – ходіння навколо, честолюбство, марнославство) – форма думок і дій, поведінки політика чи посадової особи, що заснована на суб'єктивних уявленнях індивіда щодо його здатностей у політ. діяльності. Історично **А.п.** вважалися негативним явищем і ґрунтувалися на почуттях зарозумілості, честолюбстві, суто особистих уявленнях політика та суб'єктивістських оцінках дійсності.

Часто **А.п.** ґрунтуються на непомірних політ. домаганнях, перебільшених самооцінках, зазнайстві, результатом чого є прийняття помилкових і безвідповідальних рішень. **А.п.** ведуть до набуття дешевої популярності, до зміцнення удаваної віри у власну непогрішність, а також в правильність прийнятих рішень і дій, які рано чи пізно будуть відкинені практикою.

У нейтральному значенні **А.п.** називають мотиви, фундаментом яких є потреба політика бути успішним. У позитивному значенні **А.п.** ґрунтуються на знанні політика чи посадової особи своїх сильних сторін, що скеровуються у прагнення досягти професійного успіху в політ. діяльності. За носієм **А.п.** поділяють на *індивідуальні А.п.* (політ. лідери, посадові особи) та *колективні А.п.* (політ. партії).

Рівні **А.п.**: занижені амбіції, адекватні, завищені амбіції. У випадку рівня *заниженості*, політ. діячі боязкі, сором'язливі, не впевнені в своїх силах; у політ. боротьбі воліють уникати труднощів, навіть якщо мають всі шанси їх подолати. Як правило, такі політики нічого не домагаються, але не особливо переживають із цього приводу. В них амбітності

рівно стільки, щоб задовольнятися малим. На рівні *адекватності*, **А.п.** – це набір реальних цілей, яких політик реально може досягти. Він прислуховується до думки ін. політиків і громадськості та вміє вчасно коригувати свої цілі. Коли **А.п.** знаходяться на *завищеному* рівні, то завдання, що стоять перед політиком чи посадовою особою свідомо завищені й є нездійсненними; відбувається перебільшення своїх можливостей і виникає неможливість об'єктивно співвіднести свої здібності з рівнем складності політ. завдання.

Т. Лушагіна

Американізація – поняття, яким позначається вплив США у сфері норм, цінностей, культури, структур та ін-тів на решту світу. Первинним імпульсом для його застосування вважається розповсюдження діяльності корпорацій Coca-Cola та McDonald's практично по всьому світу, що спричинило дискусію про поширення «амер.» способу життя та культури на весь світ.

Вплив **А.** виявляється у низці сфер. У культурі вона виявляє себе найяскравіше у кінематографі – з часів першого блокбастера, яким вважають серію «Зоряних воєн», США є орієнтиром для всього світу щодо кіно новинок та, відповідно, наймасовіших зборів. Також **А.** виявляє себе у сфері музики (через найбільші світові музичні лейбли), іміджу, hi-tech технологій (до прикладу, масове поширення продукції корпорації Apple) тощо. У політ.-соц. сфері **А.** пов'язують із поширенням глобал. демократії як символічного поєднання ціннісного, культурного та ідеологічного бачення розвитку світу.

Загалом у політ.-соц. літературі явище, яке позначається терміном **А.**, набуває полярних інтерпретацій. Окремі дослідники акцентують увагу та формах культ. та політ. взаємодій, інші відстоюють позицію втрати національними культурами ідентичності через вплив **А.**, а також вплив США на міжнародне екон. середовище через пропагування відповідних культ.-соц. трендів, які зумовлюють проникнення амер. корпорацій на світові ринки товарів та послуг. *Див.: Антиамериканізація.*

А. Гарбадин

Амністія політична (грец. *αμνηστια* – прощення) – часткове або повне звільнення від відповідальності осіб, які перебувають під вартою або відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, за звинуваченням у діях політ. хар-ру без будь-якого правопорушення (напр., опозиційна діяльність до існуючої влади, держ. зрада, заклики до зміни конституційного ладу, держ. заколот і под.). **А.п.** оголошується верховними органами влади країни (в Україні – Верховна Рада України) на основі прийняття відповідного законодавчого акту. **А.п.** оголошується індивідуально стосовно невизначеного кола осіб.

Форми А.п.: звільнення від відбування призначеного покарання; скорочення призначеного покарання особам, які відбувають покарання; заміна призначеного судом покарання м'якшим видом покарання; зняття судимості з осіб, які відбули покарання.

Загальноприйнятими *причинами А.п.* прийнято вважати: лібералізація політ. режиму; зміна держ. влади; втручання міжнар. спільноти; втрата актуальності «складу» злочину за строком давності; постреволуційні трансформації; намагання досягти консенсусу у вирішенні сусп.-політ. конфлікту; зміни соц.-політ. ситуації.

А.п. може мати як індивідуальний хар-р, так і масовий. За бажанням, амністовані політв'язні можуть відновити політ. діяльність та відігравати активну роль в сусп.-політ. житті країни.

Іст. прикладами **А.п.** можна вважати амністію 07.06.1945 р., оголошену у зв'язку з перемогою над фашистською Німеччиною; амністію 1994 р., оголошену учасникам серпневого путчу 1991 р. й жовтневих подій 1993 р. Показовими прикладами **А.п.** є низка прийнятих протягом 2013-2014 рр. в Україні нормативно-правових актів щодо звільнення з-під арешту політв'язнів (Ю. Луценко, Ю. Тимошенко, І. Мосійчук та ін.).

А. Іовчева

Аналітика політична (грец. *ἀναλυτικά* – букв.: мистецтво аналізу; *αναλυσις* – розклад, розчленування) – прикладна галузь політ. на-

уки, яка формулює основні вимоги вивчення конкретних проблем, пошуку їх найбільш прийнятних рішень і визначення необхідних для цього технологічних засобів і прийомів діяльності. У широкому значенні **А.п.** розглядається як генералізована галузь політ. науки, у якій виділяють такі рівні: *фундаментальний*, який забезпечує вивчення форми політики, тобто її організаційної структури та ін-тів (political analysis); *метаприкладний*, який досліджує сферу взаємовідносин різних соц. груп та індивідів щодо використання ін-тів публічної влади задля реалізації своїх сусп. значущих інтересів і потреб (political analysis); *прикладний*, який передбачає розгляд плану, курсу або напряму дій, що прийнятий і якого дотримується влада, керівники, політ. партії та ін. (policy analysis).

А.п. у вузькому значенні – це свідомий, цілеспрямований, конкурентний, скоординований процес вивчення політ. ситуації, подій, тенденцій, перспектив її розвитку з метою визначення цілісної картини того, що відбувається та подальшого прийняття політ. рішень. Структурні особливості **А.п.**: орієнтація на клієнта; прикладна орієнтація; орієнтація на вирішення гостроактуальних проблем.

Основні етапи **А.п.**: побудова моделей; описовий аналіз і моніторинг подій; діагностика; прогнозування; планування і конструювання «дизайну» політ. курсу; програмування та оцінка результатів політ. діяльності. На цій основі виокремлюється такі напрямки **А.п.**: дескриптивний аналіз, який передбачає моніторинг та опис поточної політ. ситуації, дослідження причин виникнення ситуації або прийнятих раніше рішень та їх наслідків (ретроспективний цикл); перспективний аналіз, який передбачає прогноз наслідків певних альтернативних рішень у майбутньому (прогностичний підцикл) і формування рекомендацій щодо прийняття того чи іншого рішення (прескриптивний підцикл); оцінний аналіз, на якому здійснюється оцінювання політики (оцінний цикл).

І. Ковальська-Павелко

Анексія (лат. *annexio* – приєднання) – насильницьке приєднання д-вою всієї або час-

тини території ін. д-ви в односторонньому порядку. За міжнародним правом **А.** – один із видів агресії і спричиняє міжнародно-правову відповідальність. У деяких випадках **А.** вважається створення д-в із маріонетковими урядами.

А. слід відрізнити від *окупації*, яка сама по собі не призводить до зміни юрид. належності території. Як правило, в результаті **А.** місцеве населення приєднаної території у складі д-ви, що здійснила **А.**, утворює етнічну (нац.) меншину, а щодо етнічного (нац.) ядра, від якого її відірвано, – діаспору автохтонного походження. Інколи замість правового поняття **А.** використовуються пропагандистські кліше «збирання земель», «примноження земель» і «приєднання земель».

Найвідомішими в історії прикладами **А.** є: **А.** Великою Британією Фолклендських островів (1833), Австро-Угорщиною – Боснії і Герцеговини (1908), Румунією – Бессарабії (1918), Німеччиною – Судетської області (1938), СРСР – частини Польщі (1939). Перебування на території Абхазії та Південної Осетії військ. сил Російської Федерації грузинська сторона називає **А.** Більшість країн світу та авторитетні міжнар. орг-ції (напр., ПАРЄ, НАТО, ОБСЄ та ін.) називають **А.** окупацію Російською Федерацією Автономної Республіки Крим. Див.: *Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.*

А. Соловйова

Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя – насильницьке відторгнення Російською Федерацією частини суверенної території України у результаті проведеного впродовж кінця лютого – березня 2014 р. комплексу військ., спеціальних інформ.-психол. та ін. операцій.

А. почалася 23.02.2014 р. у м. Севастополі та продовжилася 26–27.02.2014 р. у м. Сімферополі, де відбувалися сутички між пророс. налаштованими активістами, з одного боку, і проукраїнськими силами та кримськотатарською громадою – з іншого. Зіткнення супроводжувались захопленням і блокуванням «невідомими» у військ. уніформі рос. збройних

сил без розпізнавальних знаків адмін. будівель та аеропортів у Сімферополі та Севастополі, установ зв'язку, телевізійних каналів і под. Упродовж 23–27.02.2014 р. із порушенням чинного законодавства України та нормативно-правових актів Автономної Республіки Крим (АРК) відбулась зміна виконавчої влади в республіці та м. Севастополі, які відмовилися визнавати законну укр. владу в особі Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України й звернулася за допомогою до керівництва Російської Федерації.

Надалі Верховна Рада АРК у режимі відсутності гласності та публічності ухвалила Постанову «Про проведення загальнокримського референдуму» від 06.03.2014 р. За результатами цього псевдореферендуму 16.03.2014 р., що відбувався в умовах контролю над територією АРК й м. Севастополя окупаційних рос. військ, без участі спостерігачів від авторитетних міжнар. орг-цій, 96,77% учасників проголосували за «возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації». На його неконституційності наголосив Конституційний Суд України у рішенні від 14.03.2014 р.

18.03.2014 р. було підписано договір між Російською Федерацією і АРК про прийняття останньої до складу Російської Федерації, відповідно до якого утворюються нові суб'єкти – Республіка Крим і місто федерального значення Севастополь.

Генеральна Асамблея ООН 27.03.2014 р. на 68-й сесії прийняла резолюцію про підтримку територіальної цілісності України.

Усупереч одностайній позиції цивілізованого світового співтовариства офіційні представники Росії порівнюють анексію Криму з окупацією СРСР країн Балтії та активно інтегрують АРК та м. Севастополь у загальнофедеральний, зокрема політико-правовий, простір, для чого вже 14.09.2014 р. було проведено «вибори» до невизнаної Державної ради Республіки Крим. Див.: *Анексія; «Зелені чоловічки»; «Кримнаш»; Псевдовибори; Псевдореферендум.*

В. Гулай

Антиамериканізація (грец. *anti* – проти) – негативне ставлення до політики, культури та населення США. Термін «антиамериканізм» був вжитий в 1948 р. у Франції; з того часу різні аспекти внутрішньо-і зовнішньополіт. діяльності, а також культура США нерідко фундаментально критикувалися. У низці випадків **А.** виражається насамперед у негативному ставленні до зовн. (а іноді і внутр.) *політики* США, а не до самого амер. народу чи його культури. **А.** – це політика, яка спрямована на підвищення негативного ставлення до всього американського. **А.** є опозицією або ворожістю щодо політики, культури, сусп-ва, економіки, зовн. політики, міжнар. ролі, або наддерж. становища США. Прихильники **А.** переконують у агресивності, зарозумілості, неосвіченості, надмірній вазі, матеріалістичності американців, одержимих заробляти гроші.

О. Ткач

Антигендерна політика (антигендер, стоп-гендер) (англ. *gender*, від лат. *genus* – рід; дав.-грец. *ἀντι* – проти) – консолідовані колективні дії соц.-політ. агентів (орг-цій, індивідів), що спрямовані на протидію демокр. перетворенням, запровадженню принципів гендерної рівності. Найчастіше це навколополіт. рухи, що виконують політ. замовлення. **А.п.** активізувалася у 2010 р. як добре спланована політтехнологічна кампанія, спрямована на відрив України від Європи. Спектр чинників **А.п.** – від геополітичних до структурно-управлінських. Першоджерела переплітаються зі зростанням релігійного фундаменталізму та концептом «Русского мира». Відсутність чітких дефініцій у законодавстві створює простір для хибних концептуалізацій гендерної тематики, упередженого ставлення до термінології та ініціатив, маніпуляцій сусп. свідомістю. Важливу роль відіграє ситуація дефіциту інформації про реальність гендерної політики, її зміст, напрямки. Активізація **А.п.** викликана діяльністю релігійних орг-цій тоталітарного типу за підтримки політ. сил, рухами проти ювенальної юстиції та антидискримінаційної політики. Відбувається зв'язування проблематики рівних прав і мож-

ливостей жінок і чоловіків із темами прав дитини, ювенальної юстиції, сексуальної орієнтації як таких, що руйнують родину; підміна понять у антигендерних матеріалах.

Серед орг-цій соц.-релігійного спрямування найбільш активними є «Батьківський комітет України», «Любов проти гомосексуалізму», «Союз громадян України», творче об'єднання «Середовище буття», ГО «Союз християнських матерів», ВОГО «Християнський рух за життя» та ін. Це невеликі громад. об'єднання, які у публічному просторі позиціонують себе як рухи, щоб сконструювати через медіа образ масовості. Схожі погляди в «Українського Вибору» та ВО «Свобода».

М. Петрушкевич

Антидержавна діяльність (грец. *anti* – проти) – складова соц. діяльності, яка здійснюється органами держ. влади та їх представниками з метою саботування виконання внутр. і зовн. функцій д-ви. В Україні вона може втілюватись у роботі Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, органів прокуратури та ін. держ. інституцій. **А.д.** порушує принципи законності, верховенства права, пріоритетності прав людини, розподілу владних повноважень, ефективності та под. Зміст і хар-р **А.д.** визначаються призначенням і повноваженнями відповідних держ. органів. **А.д.** завдає шкоди д-ві, відбувається шляхом використання повноважень виконавчої влади через орг-цію виконання законів, здійснення управлінських ф-цій із метою власної вигоди.

О. Ткач

Антикорупційна стратегія уряду – система взаємопов'язаних комплексних урядових заходів у сфері запобігання та протидії корупції. Реалізується на виконання Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (А.с.) на 2014-2017 роки», ухваленого у жовтні 2014 р.

А.с. спрямована, зокрема, на: створення в Україні системи прийняття рішень щодо антикорупційної політики на основі аналі-

зу достовірних даних про корупцію, моніторингу виконання цих рішень та їх впливу на стан справ з корупцією незалежним спеціально уповноваженим органом з питань антикорупційної політики у партнерстві із громадян. сусп-вом, а також формування сусп. підтримки у подоланні корупції; створення системи добросовісної та професійної публічної служби відповідно до міжнар. стандартів та кращого світового досвіду; запровадження ефективних антикорупційних програм у центральних органах виконавчої влади, а також у держ., казенних, комунальних підприємствах та господарських товариствах, у яких держ. або комунальна частка акцій перевищує 50%, забезпечення для сусп-ва прозорості їх діяльності; усунення ризиків корупції та впровадження прозорої системи проведення держ. закупівель; подолання корупції у судочинстві; усунення корупційних передумов ведення бізнесу, формування сприятливого для відмови від корупційних практик бізнес-клімату та нетолерантного ставлення бізнесу до корупції; створення системи інструментів, які би дозволяли ефективно виявляти та розслідувати корупційні злочини, конфісковувати майно, яке було предметом злочинної діяльності або одержане як її наслідок, притягувати до відповідальності осіб, причетних до вчинення корупційних злочинів і под.

Оцінка ефективності **А.с.** здійснюється на основі щорічних досліджень стану корупції в Україні та визначення рівня імплементації міжнар. стандартів у сфері антикорупційної політики. За результатами здійснення досліджень стану корупції, індикаторами успішної реалізації Стратегії є збільшення частки населення, яка негативно ставиться до корупційних проявів, зменшення частки населення, яка мала власний досвід корупційної поведінки, зростання к-сті громадян, готових повідомляти про факти корупційних проявів і громадян, які заявили про факти корупції, що мали щодо них місце, до компетентних органів. Визначення рівня імплементації міжнар. стандартів оцінюється виходячи із виконання рекомендацій для України, наданих Групою д-в проти корупції (GRECO), а також рекомендацій на-

даних в рамках моніторингу Стамбульського плану дій для країн Антикорупційної мережі країн Орг-ції екон. співпраці та розвитку, імплементація Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС, покращення значення Індексу сприйняття корупції за результатами досліджень «Transparency International». Оцінка стану виконання Стратегії здійснюватиметься щороку за результатами парламент. слухань. Кабінет Міністрів, з метою виконання заходів, передбачених **А.с.**, затверджуватиме держ. програму, яка переглядається щорічно з урахуванням результатів реалізації визначених заходів, висновків та рекомендацій парламент. слухань щодо нац. звіту про стан справ щодо корупції.

Т. Андрущенко

«Антикрихкість» (англ. *antifragile*) – властивість системи, при якій зіткнення з перешкодами будь-якого хар-ру не лише дозволяють їй залишитися неуразженою, але й еволюціонувати у досконалішу форму існування.

«А.» – неологізм, уведений Н. Н. Талебом, амер. економістом, для пояснення властивості будь-якої (політ., екон. і под.) системи відновлюватися й удосконалюватися після зіткнення з непередбачуваними подіями, потрясіннями та стресорами. За Талебом, невірною є теза, що протилежним станом поняття «крихкість» є «міцність», оскільки міцні системи є уразливими перед непередбачуваністю. Також, «неуразливі» і «еластичні» системи під дією мінливості та безладу залишаються лише нешкодженими або повертаються у попередній стан, у той час, як антикрихка система внаслідок потрясінь переходить на новий, досконаліший рівень. Цією властивістю володіє усе, що змінюється з часом: еволюція, революції, політ. системи, технічні інновації, стійкість бактерій до антибіотиків і под. Антикрихкою є система, елементи якої готові для перебудови та заміни. На думку Талеба, прикладом крихких систем є централізована нац. д-ва і нью-йоркська банківська система, а антикрихкими – децентралізована система міст-д-в і Силіконова долина.

Л. Харченко

Антисистемна партія (англ. *anti-system party*) – особливий тип політ. партії, яка характеризується суттєвою світоглядною відмінністю від ін. партій системи або прагненням змінити чи зруйнувати політ. систему, в межах якої вона функціонує.

Вперше термін **А.п.** було введено Дж. Сарторі у 1976 р. для позначення угруповання, яке підриває легітимність режиму, не визнає діючої політ. системи та прагне до її зміни або усунення. У такому розумінні термін широко використовувався для опису фашистських та комуністичних партій. Однак таке трактування терміну зараз використовується рідше, оскільки, як вважається, було продуктом холодної війни. Напр., більшість комуністичних партій, діючих із 1945 р., по суті не були **А.п.**, адже діяли на підтримку систем, в яких функціонували.

Із моменту свого заснування концепт **А.п.** використовувався у двох вимірах аналізу: дослідження партійних систем, а також в контексті емпіричних досліджень різних аспектів діяльності демокр. режимів, для визначення загроз їхній стабільності, легітимності та консолідації. При дослідженні партійних систем, концепт **«А.п.»** зосереджується на ідеологічних відмінностях однієї або кількох партій від ін. партій системи, коли йдеться про більш загальний аналіз демокр. режимів, основна увага зосереджується на характеристиці та оцінці ідеологічної складової партій.

Виділяють дві форми **А.п.** – *реляціоністські* та *ідеологічні*. У сучасних демократіях ідеологічні **А.п.** відкрито виступають проти демокр. режиму, напр., пост-комуністичні партії або нові право-радикальні партії. Реляціоністські **А.п.** характеризуються своєю ідеологічною відмінністю від ін. партій в системі, однак ці партії розділяють основні демокр. цінності та не несуть загрози демократії.

П. Молочко

Антитерористична боротьба (діяльність) – діяльність органів держ. влади та органів місцевого самоврядування щодо: попередження тероризму, в т. ч. виявлення та подальшого усунення причин та умов, які

сприяють вчиненню терористичних актів (профілактика тероризму); виявлення, попередження, припинення, розкриття та розслідування терористичних актів; мінімізації та (або) ліквідації наслідків проявів тероризму. Метою **А.б.(д.)** є захист особи, сусп-ва та д-ви від терористичних загроз і проявів. Основними завданнями у досягненні зазначених цілей є: виявлення та усунення чинників, що сприяють виникненню та поширенню тероризму; виявлення, попередження і припинення дій осіб та орг-цій, спрямованих на підготовку і вчинення злочинів терористичного хар-ру і (або) сприяння такій діяльності; залучення до відповідальності суб'єктів терористичної діяльності відповідно до чинного законодавства д-ви; припинення спроб перенесення на територію д-ви діяльності міжнар. терористичних орг-цій, залучення до цього процесу потенціалу міжнар. антитерористичної коаліції; постійне вдосконалення **А.б.(д.)**, підтримання у стані готовності до використання сил і засобів, призначених для виявлення, попередження, припинення терористичних актів і мінімізації (ліквідації) їх наслідків; забезпечення антитерористичного захисту об'єктів терористичних нападів – критичної інфраструктури, життєзабезпечення та місць масового перебування людей; протидія поширенню ідеології тероризму, здійснення активних інформ.-пропаганд. заходів антитерористичної спрямованості. Сьогодні існує нагальна потреба створення та прийняття міжнар. співтовариством Єдиної конвенції з антитерористичної діяльності, в якій було б визначено поняття тероризму та терористичного акту, передбачений чіткий порядок взаємодії д-в і умови обов'язкової видачі терористів зацікавленій країні, правовий статус д-в, які здійснюють боротьбу з тероризмом. *Див.: Антитерористична операція (АТО); Зона АТО; Терористична діяльність.*

М. Требін

Антитерористична операція (АТО) – комплекс заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення дій, здійснюваних із терористичною метою, звіль-

нення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту. Правова база боротьби з тероризмом включає Європ. конвенцію про боротьбу з тероризмом (1977), міжнар. конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997) та з фінансуванням тероризму (1999). **АТО** включає військові операції, дії щодо припинення фінансування терористів, розвідувальні дії, забезпечення міжнар. підтримки. Важливою складовою є забезпечення підтримки населення. **АТО** здійснювали НАТО в Афганістані з 2001 р., Росія – у Чечні (1999-2009) та Інгушетії (2003-2007).

В Україні **АТО** проводилась з квітня 2014 р. в низці районів Донецької та Луганської областей. Зумовлена захопленням пророс. орг-ціями адмін. будівель, інфраструктури та проголошенням Донецької та Луганської народних республік, легітимізованих на референдумах 11.05.2014 р. Діяльність пророс. бойовиків підживлюється військ. ресурсами з боку Росії. Координацію **АТО** здійснює Антитерористичний центр при СБУ. На відміну від воєнного стану, підрозділи, підпорядковані Міністерству оборони, беруть участь в **АТО** лише на військ. об'єктах і за наявності терористичної загрози з-за кордону. Участь у бойових діях брали 37 батальйонів, переважно добровольці-учасники подій на Євромайдані. 05.09.2014 р. у Мінську між представниками чинної влади України, пророс. угруповань «ДНР» і «ЛНР» за участю ОБСЄ був підписаний протокол про припинення вогню на Донбасі, умови якого систематично порушувались.

За даними ООН з квітня 2014 р. внаслідок бойових дій на сході України загинули 5 тис. 358 осіб, ще понад 12 тис. отримали поранення. Станом на кін. січня 2015 р. загинуло понад 1400 укр. військовослужбовців, але ця цифра постійно уточнюється в напрямку зростання.

Проведення **АТО** ускладнюється підтримкою пророс. бойовиків з боку частини населення, неефективними та корупційними діями частини керівництва **АТО**. *Див.: Зона АТО.*

Є. Перегуда

Антиукраїнська діяльність – діяльність окремих індивідів, політиків, держслужбовців, влади, що спрямована проти українського народу, його історії, культури, мови, героїв, звичаїв і традицій. Одна із форм діяльності пророс. налаштованих політиків, їх політ. сил, лідерів і членів громад. орг-цій, рухів, що спрямована проти української незалежності, унітарності і соборності і под. Нетерпимість до всього українського, яка виявляється у розпалюванні ворожнечі між різноспрямованими силами, комуністами, соціалістами, центристами та соціал-демокр. **А.д.** сусідніх д-в проти укр. народу, мови, культури і православної віри має давню історію. **А.д.** розпочалася ще за доби литовсько-польської д-ви, коли укр. землі були захоплені поляками, а з часом – Польщею, Московією, Російською імперією, Австро-Угорщиною, Румунією і под. Іст. минуле укр. державності свідчить, як тільки Українська д-ва намагалася налагодити дружні відносини із сусідніми д-вами, Росія намагалася посилити свій вплив на Україну, формувала із допомогою своїх агентів антивладну опозицію, яка втручалася у внутр. справи України, розколювала укр. спільноту із середини, налаштовувала одну її частину проти іншої, протиставляючи їх політ. та нац. інтереси, культуру, мову, віру тощо. Таке відношення до укр. народу та Української д-ви у цілому було у Російській імперії, СРСР, який також був російським, що визнала Росія, яка не змінила свого ставлення до українців та України і наразі. *Див.: «П'ята колона» (в Україні).*

С. Савойська

Арабська весна (араб. *الربيع العربي*) – серія масових вуличних протестів, повстань та внутр. військ. конфліктів у низці арабських країн, що почалися наприкінці 2010 р. в Тунісі й тривають у деяких д-вах понині. **А.в.** перегукується із назвою «Весна народів» – періодом революцій в Європі 1848-1849 рр. Поштовхом до початку протестів стало самоспалення туніського вуличного торговця Мухаммеда Буазізі, вчинене 17.12.2010 р. на знак протесту

проти свавілля поліції, яка конфіскувала його товар. Внаслідок цього в Тунісі розпочалися масові протести, що призвели до відставки президента бен Алі (1987 р. – 14.01.2011 р.) Успіх Жасминової революції в Тунісі стимулював аналогічні повстання в ін. д-вах (Алжирі, Лівані, Йорданії, Судані, Сирії, Єгипті, Лівії, Марокко, Омані, Саудівській Аравії та ін.), в яких існують здебільшого схожі проблеми. Визначальною рисою **А.в.** став масовий хар-р та широка соц. база протестів, що розпочиналися як повстання «знизу».

Причини **А.в.**: авторитарні режими, структурно-демогр. чинники, зубожіння населення, безробіття, корупція, порушення прав людини, інфляція, клептократія, відсутність свободи слова. Мета: від екон. і політ. перетворень – до повної зміни влади. Здобутками **А.в.** є повалення деяких голів д-в та вихід на шлях демократизації сусп-ва. Однак події **А.в.**, спричинили й негативні наслідки як в регіональному, так і світовому масштабах. За міжнар. оцінками під час подій **А.в.** загибель понад 50 тис. осіб. Нині зберігається перманентна напруженість в країнах Пн. Африки та Бл. Сходу через появу значної к-сті опозиційних сил, міжкланову б-бу, що призвело до посилення військ. присутності та впливу США та країн-членів НАТО в окремих регіонах; скоротився на третину ВВП багатьох арабських д-в. **А.в.** нині визначають також як технологію б-би США і країн «золотого мільярду» проти Китаю, Японії, Індії, ЄС, які є впливовими світовими центрами, тому надалі очікується поширення різноманітних форм прояву **А.в.** *Див. : Жасминова революція; Твітерна революція.*

С. Денисюк

Армія терористична – різновид терористичної орг-ції, яка створюється з метою здійснення терористичної діяльності, або визнає можливість використання відповідних засобів і методів. **А.т.** є головним атрибутом терористичної війни, яка на сучасному етапі поступово перетворюється на основний інструмент міждерж. політ. протистояння. **А.т.** складаються з активних підрозділів, якими виступають терористичні групи.

В сучасному світі формування **А.т.** обумовлено як політ., так і екон. чинниками. Політ. передумовами, які сприяють формуванню **А.т.**, є прагнення організаторів терористичної війни уникнути власної ідентифікації з відкритою агресією. Формально **А.т.** нікому не належать і немає по кому наносити удар у відповідь. Крім того, **А.т.**, частіше всього, створюються не заради досягнення «блискавичної» перемоги. Її завдання полягає, як правило, в створенні плацдарму нестабільності, уповільненого конфлікту, що може зруйнувати існуючий політ. лад.

Терористична війна має і екон. коріння, які обумовлені нездатністю сучасних класичних армій досягти перемоги над зовн. противником із прийнятним екон. результатом. Частіше всього вартість сумарних витрат на класичну війну, частіше всього, в силу високої вартості сучасних озброєнь, перевищує можливі екон. результати. **А.т.** є потенційно «дешевшим» засобом, яка здатна за допомогою бойовиків найнятих на території суміжної д-ви забезпечити тривалу війну, яка і є метою.

В умовах існування терористичних д-в та держ. терористичних режимів вказані чинники пов'язані з намаганнями їх представників отримати особливі інструменти реалізації внутрішньополіт. і зовнішньополіт. устремлень.

М. Іванов

Астротерфінг (англ. *astroturfing*) – сучасний оплачуваний вид тролінгу, технологія маніпуляції сусп. думкою. Термін походить від назви «Astro Turf» – синтетичне покриття, яке замінює траву на стадіонах. Особливо процвітає в соц. мережах, насамперед у коментарях. Спрямований на оперативну реакцію зміни ситуації в блогах, здатність підтримати дискусію, спрямувати її в потрібне русло. Також практикується створення «віртуалів», написання від їх імені постів, розкрутка, моніторинг соц. медіа. Мета: поширення ідеї, події, факту, або, навпаки, їх дискредитація, нівелювання значущості; формування потрібної сусп. думки, настроїв. **А.** – віртуальне «зомбування» Інтернет-користувачів. Астротерфінгери – «невидимі бійці» інформ. війни, ві-

йни за умонастрої людей, що створює реальну загрозу деградації сусп-ва та розпаду д-ви. **А.** – найнебезпечніший вид тролінгу, оскільки він інтелектуальний. **А.** заграбуваний на віртуальних просторах журналістики, політики, економіки. Застосовується для просування товарів або ідей, для імітації сусп. підтримки. Використовується корпоративними лобістами, вірусними маркетологами, політтехнологами, спецслужбами. Іронічна назва **А.** – «п'ята колона Інтернету». Для б-би з **А.** застосовують системно-векторну психологію, яка побудована на принципах пізнання людиною самої себе, розуміння мотивів поведінки, прогнозуванні життєвих сценаріїв. *Див.: Тролінг політичний; Троль політичний.*

О. Сморжевська

Афганський синдром – різновид посттравматичного стресового розладу (посттравматичний синдром, «в'єтнамський синдром» і под.) – важкий психічний стан, різновид тривожного розладу (неврозу), який виникає у результаті бойових дій, пов'язаних із загрозою смерті. **А.с.** супроводжується частими, повторними нагадуваннями, уявленнями й переживаннями стресових ситуації, або випаданням пам'яті про травмуючі бойові події, високим рівнем тривожності, які зберігаються протягом тривалого часу після психол. травми, депресією. Людям, що страждають **А.с.**, погані епізодичні спогади можуть серйозно ускладнювати життя день у день: пам'ять про конкретні події може ставати причиною непереборного страху та ін. негативних емоційних станів. **А.с.** призводить до розуміння різкої різниці між справедливою та несправедливою війнами: перші – викликають лише відстрочені реакції, пов'язані з тривалою нервовою й фізичною напругою, другі, крім цього, загострюють комплекс провини. Глобал. сусп. проблеми, екон. криза, зміна соц. системи, призводять до того, що кол. воїни виявляються начебто зайвими, непотрібними не тільки владі, а й сусп-ву в цілому, у якого з'явилося дуже багато ін. нагальних справ.

А.с. певною мірою проявляється практично у всіх учасників війни. **А.с.** є достатньо

специфічним: спостерігається психопатизація особистості, розкутість нищих пристрастей, потреб, при цьому моральна планка у стосунках між «своїми» стає надто високою і люди поділяють усіх на «своїх» і «чужих». Відомо, що **А.с.** не має тенденції до зникнення, навпаки, з плином часу в більшій частині випадків він посилюється й вимагає корекції, незалежно від соц. статусу самої людини і від того, як змінюється соц. життя в сусп-ві. Варіанти самолікування є, але вони нечисленні, зазвичай **А.с.** лише наростає. Ознаки **А.с.** проявляються і в учасників АТО в Україні.

О. Дзьобань

Афірмативна політика (лат. *affirmativus* – стверджуючий) – політична практика розширення вигод і привілеїв для певної групи (за ознакою статі, раси), за одночасного врахування небажаних і неефективних наслідків, до яких вона призводить. **А.п.** має місце в основному при прийомі на роботу та навчання. Головна причина формування **А.п.** полягає у прагненні допомогти інтегруватися та

адаптуватися певним спільнотам. Певні преференції до цих спільнот є дискримінацією щодо інших, але теоретично є альтернативою для вирішення проблем цих груп. Синонімами **А.п.** є «позитивне ставлення», «позитивні дії», «обернена дискримінація». Підкреслюючи придатність використання **А.п.**, варто звернути увагу на те, що програми захисту меншин спрямовані, насамперед, на ті групи, які у минулому були вигнані або обмежені у правах, і відповідно реагують на соц. несправедливість щодо них у минулому. **А.п.** можна вважати захисним механізмом проти нещодавнього, неодноразового, несвідомого та упередженого ставлення до певних груп населення. Реалізація **А.п.** має як прихильників, так і противників. Метою **А.п.** є вирівняти посадові та сусп. можливості представників нац. меншин і пришвидшити їх інтеграцію у сусп-во. Уперше термін використаний Д. Кеннеді, який у 1961 р. видав розпорядження, яким зобов'язав федеральні округи застосовувати **А.п.** при прийомі на роботу. Надалі застосовувалася у Канаді, Непалі, Великій Британії.

Г. Мелеганіч

Б

Багатомандатний округ (лат. *mandatum* – доручення) – тип виборчого округу, який використовується за пропорційної виборчої системи. У **Б.о.** виборці мають змогу обрати більше, ніж одного депутата. За усіх типів пропорційної виборчої системи застосовуються **Б.о.**, оскільки один мандат неможливо розділити між кількома депутатами.

Типи **Б.о.**: *загальнонаціональні* (уся територія д-ви є виборчим округом) і *регіональні* (територія д-ви поділена на низку округів; переважно межі виборчого округу збігаються з межами великої адм.-тер. одиниці – області, штату, провінції, землі). Напр., в Ізраїлі, Нідерландах, Португалії та Японії територія д-ви і є виборчим округом. У Данії та Швеції відповідно до системи вирівнювання невелика частина (від 10 до 20%) мандатів заздалегідь виділяється для розподілу в загальнонаціональному окрузі. В Польщі вибори до нижньої палати парламенту – Сейму – відбуваються за пропорційною системою: країна поділена на 51 **Б.о.**, засобом яких політ. партії забезпечують свій зв'язок із виборцями; існує також один загальнодерж. округ, від якого передбачено обрання депутатів від нац. меншин.

Б.о. можуть бути різними за своїм розміром. У жодній з країн, у якій застосовують пропорційну виборчу систему, виборчі округи не бувають однакового розміру. К-сть представників від даного округу залежить від к-сті його населення: малозаселені райони мають менше представництво. К-сть депутатів, яких обирають від округу, визначає ступінь пропорційності системи: чим більшим є це число, тим більшою є пропорційність.

Г. Штунуов

Багатополярність (мультиполярність) – основна властивість (геополіт. модель) сучасної світової системи, яка складається з кількох великих, приблизно рівних за силою д-в, котрі співпрацюють і конкурують одна з одною, утворюючи різні альянси, коаліції, що необхідні для вирішення важливих міжнар.

питань. Головні ознаки **Б.**: наявність не менше п'яти геополіт. світових лідерів, між якими функціонує система міжнар. балансу й взаємного стримування; процес блокування та формування коаліцій і постійне суперництво між блоками, існування за принципом балансу сил, що базується на конкуренції основних блоків-коаліцій країн та позаблокових акторів на принципі рівноваги сил, поваги до суверенітету д-в і невтручання у внутр. справи країн і под.

Основними гравцями **Б.** світу є США, Російська Федерація, КНР, Японія та ЄС. Це вимагає від них взаємного вирішення багатьох міжнар. проблем різними способами, включаючи взаємні домовленості щодо впливу на конкретні політ. ситуації або блокування та недопущення впливу супротивної коаліції, яка перешкоджає рішенню ключових політ. питань.

Основними центрами сили в **Б.** світі виступають: США, які мають незаперечну перевагу в усіх складниках впливу – екологічному, політичному, військовому, дипломатичному, ідеологічному, технологічному – і навколо, яких (незважаючи на проблеми та протиріччя) концентруються країни Американського континенту, Європи, Азії, Африки; країни ісламського світу; КНР, Японія, Індія, Іран, Бразилія, ПАР, Нігерія, нім.-фр. кондомініум, які мають ознаки регіональних центрів сили і претендують на більші геополіт. ролі; Російська Федерація, що має важливі атрибути як регіонального, так і глобал. центру сили.

В. Патіічук

Баланс загроз (англ. *balance of threat*) – механізм світової політики, а також теорія у міжнар. відносинах. Полягає в тому, що політ. актори, зокрема д-ви, найчастіше утворюють коаліції не проти найсильнішого актора, що загрожує їх інтересам у довгостроковій перспективі, а проти того, який є небезпечним для них на даний момент або в осяжному майбутньому. Поняття «**Б.з.**» запропонував амер.

дослідник С. Уолт у 1985 р. **Б.з.** розвиває, удосконалює та доповнює реалістську концепцію балансу сил. На думку С. Уолта, використовуючи теорію **Б.з.**, можна зрозуміти ті події, які не можна пояснити, зосереджуючи увагу тільки на розподілі спільних можливостей д-в.

За теорією **Б.з.** є чотири критерії, які використовують д-ви для оцінки загрози з боку потенційного супротивника: 1) *сукупна потужність д-ви* – чим вона більша, тим більша потенційна загроза існує для ін. д-в; такі елементи як розмір, чисельність населення, ресурси, екон. можливості та под. за необхідності перетворюються у військ. складову; 2) *геогр. близькість* – чим далі від власної території знаходиться супротивник, тим меншою є можливість його силового впливу; д-ви звертають більше уваги на погрози з боку сусідів, ніж віддалених країн; 3) *наступальні можливості* – окремий елемент сукупної потужності, що безпосередньо мобілізується для виконання військ. завдань; мають прояв у здатності з прийнятими для себе витратами завдавати шкоди територіальній цілісності та суверенітету ін. д-ви; 4) *наступальні наміри*, що мають прояв у зовн. політиці – навіть за умов відносної слабкості потенційного агресора вони сприяють створенню альянсів проти нього (напр., антиіракська коаліція під час війни у Перській затоці 1990-1991 рр.).

Відповідно до **Б.з.**, сила супротивника лежить в основі сприйняття загрози, проте поняття «*сила*» і «*загроза*» не збігаються, оскільки останнє є ідеальним відображенням першого. Таким чином, д-ва прагне досягнення балансу не тільки проти сили, а й проти загроз. Провідне значення мають не стільки декларації та реальні наміри д-в або їх коаліцій, що сприймаються ін. д-вами як загрози їх інтересам, скільки сприйняття їх дій як таких.

О. Онопко

Баланс сил (англ. *balance of power*) – зовнішньополіт. теорія, в основі якої ідея закономірності розвитку відносин між д-вами в межах певних циклів упродовж усієї світової історії. Зміст теорії **Б.с.**: 1) основою раціо-

нальних міжнар. відносин є стабільність, що ґрунтується на рівновазі сил д-в, які потенційно можуть воювати між собою; 2) причиною війни є порушення рівноваги сил між д-вами-ворогами, що дає підстави сильнішій сподіватись отримати перемогу та робить її позицію безкомпромісною, а поведінку – агресивною; 3) стабільність можна підтримувати, створюючи коаліції, спрямовані проти найсильнішої з д-в (порушника рівноваги), до того ж сумарна сила членів коаліції має бути не менша за силу протилежної сторони.

Засади теорії й сам принцип політики **Б.с.** були розроблені й апробовані в стародавніх д-вах, а окремі елементи викладені в працях Н. Мак'явеллі, Т. Гоббса, М. Вебера, А. Шопенгауера. Д. Г'юм зауважував, що теорія **Б.с.** ґрунтується на здоровому глузді та очевидній розсудливості. Автором сучасної теорії **Б.с.** є амер. учений Г. Моргентау, який проголосив її «основним і непорушним законом міжнар. відносин». Головне в теорії **Б.с.** – положення про д-ву-балансир. Як вважав Г. Моргентау, той, хто контролює рівновагу, займає ключову позицію в системі **Б.с.**, оскільки саме «балансир» визначає результат б-би за верховенство. До речі, саме ідея д-ви-балансиру може стати успішною геополіт. стратегією України.

У той же час теорію **Б.с.** критикували такі геополітики як Н. Спайкмен, Г. Кісінджер, Г. Шварценберг. За їх ствердженням, *ідея сили* переважає над ідеєю права, та саме силі надається перевага як найдієвішому засобові зовн. політики.

Л. Літвін

Балканізація (англ. *balkanization*) – процес розпаду д-ви на дрібні територіальні одиниці, що супроводжується подальшою фрагментацією новостворених політ. суб'єктів, які вступають у конфліктні відносини один із одним. Термін «**Б.**» є похідним від назви європ. регіону «Балкани», котрий у 1817-1912 рр. із єдиного простору під владою Османської імперії перетворився на кілька невеличких д-в. **Б.** є політ. та етнокультурним феноменом неперервного дроблення колись єдиної держ. території внаслідок поглиблення протиріч,

мовних, етнічних, релігійних, геогр. та екон. відмінностей між її частинами. Як правило, **Б.** має тенденцію зумовлювати політику на основі принципу «поділяй і владарюй», унаслідок якої сила об'єднаної країни ослаблюється через внутр. поділ.

Умовно виокремлюють два типи **Б.**: геогр.-етнічну та расово-соціальну. *Геогр.-етнічна Б.* відбувається в силу іст.-геогр. передумов, зокрема гірського рельєфу, ізоляції окремих субетнічних груп, їхньої клановості, низької міграційної мобільності, високого природного приросту. Окрім самого Балканського півострова, де болісному та вкрай негативному процесу геогр.-етнічної **Б.** піддалась кол. Югославія, цей феномен зачепив в різній мірі д-ви Закавказзя (в першу чергу Грузію та Іран). Дещо меншою мірою процес **Б.** цього типу проявився на гірському Піренейському півострові. *Расово-соціальна Б.* особливо помітна в останні десятиліття через процеси масової екон. міграції з країн, що розвиваються, в розвинуті. Напр., сильної **Б.** зазнала низка регіонів США (мегаполіси Нью-Йорк, Лос-Анджелес), а також цілі штати (Каліфорнія, Флорида, Техас, Нью-Джерсі), в яких расові та етнічні групи збільшують свою присутність, але при цьому не змішуються та створюють напружену, конфліктну обстановку. Турецька діаспора в ФРН час від часу звинувачується в **Б.** цієї країни.

Феномен **Б.** стосується насамперед гірських регіонів, де народи роз'єднані, або великих мегаполісів, охоплених масовою імміграцією впродовж короткого періоду. Термін «**Б.**» часто означає негативні наслідки розпаду д-в і небезпеку заохочення сепаратизму. В цьому сенсі говорять про **Б.** Африки, Європи, України і под. Під **Б.** іноді також розуміють вторгнення культури Сх. Європи в зах. світ.

Н. Латигіна

Безвізовий режим – порядок перетину громадянами однієї д-ви кордону іншої, за якого відсутні адмін. обмеження, встановлені країною в'їзду, що регламентовано відповідними угодами та договорами. Встановлений певний термін (найчастіше 90 днів) пере-

бування на території країни за умов **Б.р.** Додатковими умовами **Б.р.** можуть бути: бронювання готелю, попередня купівля зворотного квитка та підтвердження наявності коштів для перебування на території д-ви та под. Часто **Б.р.** прирівнюють до такого, який вимагає отримання візи після прибуття на територію ін. країни (на кордоні). Залежно від того, у скільки країн світу громадяни певної д-ви мають можливість в'їжджати за умови **Б.р.**, визначається показник цінності паспорту тієї д-ви. **Б.р.** є метою співпраці між багатьма д-ми, для того, щоб покращити свій рейтинг.

Б.р. може бути *двосторонній* та *односторонній*. Обов'язковим для перетину кордону до країни з **Б.р.** має бути наявність одного з наступних документів: паспорт громадянина (внутр., але найчастіше – закордонний), проїзний документ дитини, службовий паспорт, дипломатичний паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, якщо інше не передбачено міжнар. договорами.

В Україні поняття **Б.р.** найчастіше використовується як крок на шляху до вступу у ЄС. Домовленість про безвізовий діалог Україна – ЄС започаткована у 2008 р. Сьогодні для громадян України в'їзд на територію країн Європи, що входять до Шенгенської зони, передбачає оформлення візи заздалегідь у консульстві однієї з цих д-в. В'їзд українців на територію ін. країн Європи регламентований окремими угодами. Наприкінці 2014 р. українські громадяни могли безвізово відвідувати 41 країну та території (10 країн пострадянського простору, 5 – європейських, 7 – Північної Америки, 5 – Південної Америки, 8 – Азії, 3 – Африки, 3 – Океанії) та 48 – із отриманням візи на кордоні при в'їзді в д-ву. Натомість на територію України за таким же порядком можуть в'їхати громадяни 64 країн (насамперед країни Європи та Північної Америки).

Г. Мелеганіч

Безпека кордону – одна з основних складових нац. безпеки. Безпека країни починається з **Б.к.**, яка є не просто фізичною лінією розмежування території д-ви. Це захищеність життєво важливих інтересів особи, сусп-ва і

д-ви в її прикордонному просторі, створення умов для реалізації їх інтересів, пов'язаних із свободою пересування через держ. кордон, оперативне виявлення та припинення правопорушень, здійснення протидії загрозам нац. безпеці на кордоні, планомірна діяльність щодо усунення причин їх виникнення.

Б.к. включає такі елементи: наукова теорія, концепція, політика, стратегія та тактика, сукупність держ. і громад. ін-тів і орг-цій, які забезпечують **Б.к.** Система **Б.к.** повинна бути гнучкою, оперативно змінюватися залежно від зовн. і внутр. чинників, їх величини та динаміки змін. Визначальним у досягненні належного рівня **Б.к.** є формування та ефективна реалізація прикордонної політики – заходів, спрямованих на забезпечення суверенітету, недоторканності та цілісності території, реалізацію та захист нац. інтересів, безпеки д-ви в її прикордонному просторі. Вона реалізується шляхом цілеспрямованої та скоординованої діяльності органів держ. влади, органів місцевого самоврядування відповідно до їхніх повноважень.

Істотно впливає на **Б.к.** наявність міжнар. тероризму; прояв релігійного екстремізму; посилення неконтрольованої міграції через кордони; активізація транскордонної організованої злочинності, включаючи контрабанду наркотиків, зброї, боєприпасів, вибухових речовин й ін. засобів, які можуть бути використані для ворожої діяльності з території д-в-сусіда.

Паралельно формальним, офіційним кордонам в світі виникають кордони «невидимі», неадміністративні, і саме їх роль має тенденцію до неухильного зростання. Найважливіми лініями розділів, окрім держ. кордонів, є: етнічні кордони, що розділяють людей за ідентифікаційним принципом «свій-чужий»; релігійні; економічні; соціальні (майнові); фінансові «розломи»; політ. межі. «Невидимі» кордони стають своєрідними «маркерами», що викреслюють картину просторового розвитку там і тоді, де і коли адмін. регулювальники слабкі та неефективні. Неадміністративні кордони можуть сприйматися як своєрідна захисна реакція різних акторів (етнічних,

екон. та ін.) на нові загрози та виклики глобал. світу, забезпечуючи **Б.к.** Див.: *Проект «Стіна».*

С. Науmkіна

Безпека людини (англ. *human security*) – концепція безпеки, в якій людина (особистість) вважається ключовим об'єктом безпекової діяльності, її системоутворюючим елементом. В основі концепції – необхідність забезпечення свободи людини від страху та нужденності («freedom from fear and freedom from want»), протистояння різним формам насильства та б-ба із бідністю в усіх її проявах. Для **Б.л.** характерне багатомірне розуміння безпеки (екон., продовольча, охорона здоров'я, оточуюче середовище, особиста, громад. і політ. безпека.).

Поява концепції **Б.л.** є наслідком кардинальної зміни простору міжнар. безпеки (насамперед, викликів і загроз) після закінчення холодної війни та осмислення цих змін у теорії міжнар. безпеки. Так зване «вузьке» (державоцентристське та військ.-політ.) розуміння безпеки було доповнене «широким» підходом (врахування ролі недержавних об'єктів та суб'єктів безпекової діяльності, застосування багатомірного бачення, яке передбачає багатосекторальність та багаторівневість простору безпеки).

До цього часу тлумачення **Б.л.**, як в політико-правовому, так і академічному сенсах, залишається дискусійним. Перше офіційне визначення концепції міститься в «Доповіді про людський розвиток» Програми розвитку ООН за 1994 р. У підсумковому документі Світового саміту (2005) концепція **Б.л.** отримала важливе уточнення у вигляді акценту на «праві людей жити в умовах свободи та гідності, рівних можливостей ... всебічного розвитку їхнього людського потенціалу». В 2012 р. Резолюція A/66/290 ГА ООН представила узгоджене бачення базових елементів **Б.л.**, у т. ч. – взаємозв'язок між миром, розвитком та правами людини.

Ю. Теміров

Безпекова політика (грец. *politike* – державні справи) – система міжнародної взаємо-

дії, яка дає можливість формувати єдину систему оборони та виступати й діяти у світовій політиці єдиним цілим.

Розрізняють дві стратегії **Б.п.**: *універсальну* і *регіональну*. *Універсальна* безпека заснована на системі міжнар. договорів, спрямованих на забезпечення міжнар. безпеки для всіх суб'єктів міжнар. права; вона сформована в рамках ООН. Засади **Б.п.** базуються на принципах визначених у Статуті ООН. *Регіональна* **Б.п.** – безпека в окремому регіоні. Багатополярна модель міжнар. безпеки давала змогу США зберігати провідну роль у вибудові **Б.п.** Водночас Росія, ЄС, Японія, Китай, Індія, АСЕАН все таки проводили свій курс у міжнар. справах, який часто не збігався з амер. інтересами.

Актуальною сьогодні є ідея спільної **Б.п.**, заснована на механізмі функціонування низки систем, зокрема Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО). НАТО розглядається основою євроатлантичної безпеки. ЄС у рамках Спільної європ. **Б.п.** й оборони створює власну військ. складову, яка має стати базою для проведення у военній сфері незалежної політики. Головним інструментом реалізації цього завдання мають стати європ. сили швидкого реагування, здатні проводити самостійні операції у визначених зонах відповідальності. Активно відбувається інституціоналізація силових структур ЄС, розширюється співробітництво в галузі озброєння та оборонних можливостей у сфері врегулювання криз.

Після анексії Криму Росією навесні 2014 р. зросла роль воєнної сили в міжнар. політиці. Система світової **Б.п.** на європ. континенті перебуває під тиском нових загроз і викликів та вимагає посилення безпекових заходів.

О. Зелена

«Безшумна революція» – фундаментальна ідея інтегрованої версії теорії модернізації амер. дослідника Р. Інглхарта, за якою найбільш глибоко вкорінені ціннісні орієнтації та настрої масових верств сусп-ва в процесі його соц.-екон. розвитку еволюціонують від

матеріальних («модерних») до постматеріальних («постмодерних»), формуючи тим самим гуманістичне сусп-во нового типу, яке сприяє емансипації людей одразу за багатьма напрямками, тобто відбувається «гуманістична трансформація модернізаційного процесу».

За теорією **Б.р.** модернізація, що надає можливостей сусп-ву рухатися від стану бідності до стану багатства, – не останній етап історії. Становлення передового індустріального сусп-ва призводить ще до одного абсолютно особливого зсуву у базових цінностях, коли зменшується значення характерної для індустріального сусп-ва інструментальної реальності, домінуючими стають цінності постмодерну, і відбуваються глибинні соціетальні зміни від гендерного рівноправ'я до демократизації політ. ін-тів. Цей процес віддзеркалюється у структурі зах. сусп-в кін. ХХ ст., що складається залежно від ціннісних орієнтацій із чотирьох типів громадян (за Р. Інглхартом): «чисті матеріалісти» (орієнтовані на рівень життя, законність і порядок), «чисті постматеріалісти» (орієнтовані на якість життя, гарантії прав і свобод людини, самовираження та самовизначення особистості), «змішані матеріалісти» і «змішані постматеріалісти» (останні два типи – комбіновані), причому к-сть «матеріалістів» згодом скорочується, а «постматеріалістів» збільшується, а надалі вони мають зрівнятися між собою. Тож, громадяни здобувають реальну нагоду стати безпосередніми суб'єктами політ. процесів в напрямку демокр. перетворень. І ступінь реалізації політ. суб'єктності громадян є прямо пропорційним ступеню розвиненості постматеріальних цінностей. Цей масштабний процес ціннісних зрушень і інтегральних змін у культ., екон. і політ. сферах сусп-ва і є **Б.р.** І таку назву феномен **Б.р.** (в ін. варіантах – «мовчазна» або «тиха» революція) здобув, вочевидь, саме з причини своєрідного поступового, від покоління до покоління «дорослішання» сусп-ва від сучасних матеріальних цінностей до цінностей більш високого постматеріалістичного гатунку.

Н. Лепська

Бекграунд політичний (англ. *background* – тло, супровід) – сукупність обставин політ. життя сусп-ва у певний іст. проміжок часу, на тлі яких перебігає політ. процес. **Б.п.** – це не що інше, як симбіоз політ. стану, обстановки, ситуації, які, з одного боку, є тлом конкретним політ. подіям, а з іншого – передують їм та зумовлюють їхній перебіг.

Б.п. тісно пов'язаний із політ. ситуацією, оскільки впливає на формування конкретного співвідношення політ. сил, сукупність подій, результат політ. діяльності. **Б.п.** може бути стабільним чи нестабільним, сприятливим чи несприятливим. Він нерідко виступає індикатором стану політ. системи, яку складає комплекс взаємодій між її суб'єктами у певний час. Сучасна модель міжнар. порядку вивела феномен динамічного **Б.п.**, який не стоїть на місці, а видозмінює свої межі, підлаштовуючись та маневруючи пропорційно тому, що відбувається у світі. Якщо **Б.п.**, будучи фоновою структурою політ. подій у д-ві, забарвлений занадто гучними й яскравими подіями, акціями, настроями, він стає критерієм зовнішнього оцінювання д-ви як політ. організму. У сукупності проявів **Б.п.** демонструє країну як конструкцію з чітко вираженими тоталітарними / авторитарними / демокр. якостями, він завжди демонструє певний лейтмотив сусп.-політ. розвитку. Саме тому етимологічне значення політ. «тла» та «супроводу» не можна недооцінювати.

Б.п. – не локальне явище. Нерідко він формується на міжнар. рівні. Напр., дискусії щодо популяризації «правих» ідеологій в Європі слугували плідним супроводом процесу переговорів між лідерами правих партій Франції та Нідерландів, які у 2014 р. призвели до створення єдиної фракції у Європарламенті. Таким чином, **Б.п.** надав певного забарвлення усьому європ. парламентаризмові.

К. Ірха

Бікамеральна система – структура загальнонаціональних представницьких органів, за якої парламент складається з двох окремих підрозділів (палат, камер), які формуються різними способами, мають різну

компетенцію. **Б.с.** є гарантією публічності, прозорості та захисту інтересів і прав будь-якої меншості. Верхнім палатам притаманніший формат роботи у стилі дебатів, ніж для значною мірою кулуарних нижніх палат. За **Б.с.** свого вираження набуває система поділу влад, що сприяє збереженню демократії за допомогою взаємного контролю палат. У країнах із **Б.с.** законодавчий процес здійснюється на основі ухвалення законопроекту обома палатами; при цьому нижня палата має виключні права щодо законів, які регулюють питання бюджету, прав людини тощо, а верхня – питання державно-територіального устрою.

Аргументи на користь **Б.с.**: врахування регіональних особливостей країни; підвищення якості законотворчого процесу; сприяння забезпечення стабільності і сталості у функціонуванні політико-правової системи країни в цілому. Аргументи проти **Б.с.**: надмірна повільність законодавчого процесу, пов'язана із необхідністю ухвалювати законопроект у кожній із палат; значний вплив виконавчої влади на формування і діяльність верхньої палати; додаткові витрати на утримання верхньої палати.

У сучасних умовах призначення **Б.с.** полягає в забезпеченні рівноваги в парламенті для вдосконалення законодавчої діяльності, а також поєднання елементів демократії з елементами аристократії в парламентській діяльності; репрезентації інтересів суб'єктів федерації у федеративних д-вах та інтересів адмін. одиниць – в унітарних; збереженні іст. традицій. Уперше **Б.с.** була узаконена в Конституції США 1787 р.; діє, зокрема, у США, ФРН, Франції, Польщі.

Л. Радченко

Білборд політичний (англ. *billboard* – рекламний щит) – один із видів зовн. реклами, спрямований на популяризацію політ. діяча (партії). **Б.п.** спрямований на донесення певної інформації громадянам, зокрема зображає певного кандидата, назву партії, гасла, намагаючись викликати у виборців довіру, прихильність і, врешті, отримати їх голос.

За допомогою **Б.п.** можна як покращити, так і погіршити репутацію. В основному **Б.п.** актуалізується під час виборчих кампаній, а основна його ф-ція зводиться до привернення уваги виборців, нагадування про себе та свою партію, підвищення іміджу та електоральної привабливості. **Б.п.** використовують під час перегонів у передвиборчій кампанії, яка починається за 2-3 місяці до дати виборів. **Б.п.** – один із інструментів передвиборчого піару.

Важко оцінити ефективність **Б.п.** сьогодні, адже багато з них обливаються чорнилами (зеленкою), однак сьогодні це розповсюджений засіб заявити про себе на території того чи іншого району, адже «героїв потрібно знати у обличчя». Розміщення **Б.п.** є ще й доволі прибутковим бізнесом (рекламні агенції заробляють у середньому 3–4 млн грн. за період передвиборчої кампанії).

Ціна за рекламу на **Б.п.** є високою і залежить від місця розташування (у середньому по Україні 4-5 тис. грн. за місяць, і значно дорожча в Києві). Оскільки **Б.п.** кандидата чи партії є в кожному місті і не один, то можна лише припускати мегарозміри витрат лише на цей вид політ. реклами. Дороговизна цього типу реклами є одним із значних недоліків **Б.п.**, адже пересічний громадянин піддає сумніву метод заробітку рекламованого кандидата.

Під час виборчої кампанії-2014 на **Б.п.** у тренді були патріотичні гасла, спрямовані на мир та єднання українців, нац. кольори, люстрація та Perezавантаження влади; подекуди звучали гасла про екон. реформи.

Л. Кочубей

Біометричний паспорт – держ. документ, що засвідчує особу і громадянство власника при перетині кордонів д-в і перебуванні за кордоном. Відмінністю **Б.п.** від звичайного паспорта є спеціальна мікросхема (мікрочіп), що містить фотографію власника та дані про нього: прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, номер паспорта, дату його видачі й закінчення терміну дії, а також будь-які додаткові відомості. Окрім цього, **Б.п.** включає в себе інформацію для дистанційного зчитуван-

ня. Стандарти **Б.п.** передбачають можливість зберігання в мікросхемі біометричної інформації: малюнок райдувної оболонки ока, групу крові, відбитки пальців і под.

Ідея створення **Б.п.** виникла після терористичних актів 11.09.2001 р. у США. Новорлеанську угоду, в якій біометрію людини визнано основною технологією ідентифікації для закордонних паспортів і в'їзних віз нового покоління, було підписано 188 країнами світу. Функціонують **Б.п.** із 2006 р. Уряд США заявив, що документи, отримані після 2006 р., які використовуються для безвізового в'їзду в країну громадян країн-учасниць «Програми безвізового в'їзду», повинні бути біометричними. Завдяки зберіганню біометричних даних в паспорті, ідентифікацію даних (фотографія людини, відбитки пальців і под.) виконує автоматика.

Переваги Б.п.: вища захищеність від підробок, скористатися ним зможе тільки власник; збереження даних і швидке їх відновлення, у випадку втрати паспорта; можливість вільного пересування країнами, де також функціонують **Б.п.**; посилення рівня безпеки під час міжнар. поїздок; швидке проходження прикордонних пунктів, завдяки обладнанню, що зчитує дані з мікрочіпів прямо на кордоні деяких країн. Упровадження та поширення **Б.п.** дасть можливість зменшити черги на прикордонних пунктах пропуску. Низка країн використовують автоматичні пропускні системи через кордон і мають обладнання для зчитування паспортів нового зразка. Напр., такою системою можна скористатися в США, Великій Британії, Сінгапурі, Португалії, Новій Зеландії, Японії, Індонезії, ФРН. Наразі таку систему пропуску використовують понад 15 країн. Серед *недоліків:* у **Б.п.** не можна вписати дітей, для виїзду за кордон із дитиною будь-якого віку необхідно оформляти на неї персональний паспорт; у багатьох країнах ще не забезпечено механізм переходу на документи такого типу.

Із 12.01.2015 р. **Б.п.** запроваджується в Україні; його отримання не є обов'язковим до закінчення терміну дії діючого паспорта.

І. Головка

Біополітика (грец. *βίος* – життя + *πολιτική* – мистецтво управління д-вою) – поняття, за допомогою якого позначають політику, спрямовану на вирішення сучасних проблем суспва, пов'язаних із життям, смертю, старістю, здоров'ям і под. його членів, а також концепція, що допускає використання біологічних понять та методів для вивчення політ. явищ. **Б.** є результатом сукупності взаємних впливів політики та біології, коли за допомогою біологічних засобів реалізуються політ. цілі і, навпаки, за допомогою політ. засобів реалізуються біологічні цілі.

Термін «**Б.**» розуміється як один із ключових концептів сучасної політ. та соц. філософії, започатковуючи новий етап рефлексії над проблемою політичного, яке в даному випадку трактується через призму відсилання до органічного начала та здійснення влади над життям індивідів. Уперше термін був використаний Р. Челленом у рамках окреслення д-ви як живого організму; найбільшої популярності в соц. філософії і політ. теорії здобув після лекцій М. Фуко, прочитаних ним в Колеж де Франс в 1978-1979 рр.

Феномен **Б.** тісно пов'язаний із сучасним становищем людини. Людина, з одного боку, постає як форма біологічного життя, що піддається маніпуляціям владою, а з іншого – як той, хто здійснює постійний контроль за життям. Філософи та антропологи все більше звертають увагу на те, що біотехнології втручаються в людську природу, радикально її змінюючи. Небезпеку сучасної **Б.** убачають у тому, що вона є результатом стирання меж між природним і людським. Втручання в природу та її трансформація (напр., генна модифікація), підлаштування природного під політичне (напр., розчеплення атому, винайдення ядерної зброї) обумовлює екзистенційну кризу, що має наслідки для буття сучасної людини. *Див.: Танатополітика.*

Д. Шевчук

Біполярний світ – система міжнар. відносин, що характеризується політ., екон., військ. та, часто, ідеологічним протистоянням двох д-в-лідерів світової політ. системи. Найяскра-

вішим прикладом **Б.с.** була система міжнар. відносин, що склалася після Другої світової війни і переросла в глобал. біполярне протистояння між США та СРСР («холодна війна»). Для **Б.с.** характерні конфронтаційна стабільність у відносинах між двома надд-вами і блоками, що за ними стоять; нестабільність на системній периферії на регіональному та субрегіональному рівнях, що проявляється в локальних військ. конфліктах за опосередкованої підтримки надд-вами своїх союзників; спроби надд-в отримати політ. перевагу на периферії; кризи у відносинах між д-вами-суперниціями, викликані намаганнями переділу «сфер впливу» та ідеологічне суперництво надд-в.

Розрізняють *гнучку* та *жорстку* біполярні системи. Гнучка біполярна система характеризується наявністю не лише надд-в-суперниць, але й так званих універсальних акторів (у першу чергу міжнар. орг-ції), що суттєво впливають на процес протистояння. Крім того, така система може бути ієрархізованою, коли політ. воля нав'язується головою коаліцією, та неієрархізованою, коли загальна лінія формується шляхом консультацій. Жорстка біполярна система не допускає існування нейтральних д-в, а вплив універсального актора дуже обмежений.

Наприкінці ХХ ст. відбулося «розмивання» біполярної системи під впливом низки чинників: поступовий перехід від тотальної конфронтації до часткового співробітництва, ослаблення політ. та морального авторитету д-в-лідерів у власних сферах впливу та виснаження надд-в постійним політ. і екон. протистоянням. Після розпаду СРСР **Б.с.** остаточно перестав існувати, а система міжнар. відносин поступово еволюціонувала до однополярності. Постбіполярний світ характеризується трьома основними чинниками: домінуюча роль США, як єдиної надд-ви, посилення Китаю та все глибша європ. інтеграція. Більшість дослідників поділяють думку про те, що постбіполярний світ є тимчасовим перехідним періодом до формуванням нової системи світового порядку.

А. Кандюк

Біполярність (двополярність) – розподіл політ. сил між двома д-вами. Термін **Б.** означає двополюсну структуру світових політ. сил і відображає реальне протистояння в світі. **Б.** – один із варіантів системи «балансу сил», коли усі його складові об'єднуються навколо двох основних центрів політ. сили. Глобал. **Б.** передбачає поділ світу на сфери впливу між двома полюсами сили, створення військ.-політ. блоків, іноді – ідеологічного, релігійного, культ. бар'єрів. Г. Кіссінджер вважає, що розподіл світового впливу між окремими центрами сили (полюсами), може приймати різні конфігурації та бути *однополярним* (гегемонія), *біполярним* (біполярність) або *перебувати в хаосі* (багатополярність).

Після Жовтневої революції 1917 р. провідним стало протистояння між двома соц. системами – капіталізмом і соціалізмом; світ цього періоду називається відповідно *біполярним*. **Б.** в окремих випадках може означати об'єднання двох протиборчих таборів на рівноправних умовах, напр., протистояння Антигітлерівської коаліції (США – СРСР – Велика Британія) і Осі (Німеччина – Італія – Японія) у Другій світовій війні. Після Другої світової війни панівне місце серед зах. країн зайняли США, серед комуністичних – СРСР. Обидві країни мали статус великих д-в, були переможцями у війні, виступали центрами експансії своїх ідеологій, володіли ядерною зброєю. Найвідомішим іст. прикладом **Б.** є холодна війна між СРСР і США (1946-1991). Др. пол. XX ст. була єдиним періодом в історії людства, коли майже весь світ був розділений на два табори. Винятками стали лише окремі, здебільшого невеликі та малозначимі зі стратегічної точки зору д-ви, які оголосили про свій нейтралітет. Тому в період холодної війни колишнє більш «м'яке» біполярне протистояння капіталізму і соціалізму трансформувалося в більш жорстке силове протистояння між США та СРСР.

І. Головка

Благодійність (добročинність) – добровільна особиста та/або майнова безкорислива допомога власника приватних ресурсів (бла-

годійника) тим, хто її потребує (бенефіціар). Благодійником може виступати фізична чи юридична особа приватного права (благодійна орг-ція, фонд та ін.). Сферами **Б.** діяльності є: освіта, охорона здоров'я, екологія, охорона довкілля, запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим, соц. захист та соц. послуги, культура та мистецтво, наука, спорт, права людини та ін. **Б.** одночасно може розглядатися як: соц. відносини; соц. ін-т; сусп. рух. Ознаки **Б.**: свобода вибору об'єкту для **Б.**, відсутність утилітарних мотивів, організованість та цілеспрямованість, наявність соц. значущих цілей.

Особливими формами **Б.** є *меценатство* та *спонсорство*. Меценатство виявляє себе виключно в мистецтві, науці та культурі, а мета спонсорства – популяризація власного імені (бренду) та послуг при наданні допомоги. Виокремлюють корпоративну **Б.**, в основі якої – концепція відповідального бізнесу.

В Україні **Б.** регулюється Законом України від 05.07.2012 р. «Про благодійну діяльність та благодійні орг-ції». Найактивнішими публічними учасниками **Б.** в країні є фонди та орг-ції, серед яких найвідоміші міжнар. благодійні фонди «Україна 3000» та «Карітас України», Українська біржа **Б.** та ін.; відбувається нац. конкурс «Благодійна Україна». У 2013 р. Україна посіла 102-е місце у Світовому рейтингу **Б.** (World Giving Index) серед 135 країн.

А. Демичева

Блог політичний (англ. *blog* – Інтернет-журнал подій, Інтернет-щоденник) – веб-ресурс, основним вмістом якого є записи, що регулярно додаються і містять текст, зображення або мультимедіа політ. змісту. Для **Б.п.** характерні недовгі записи тимчасової значущості, впорядковані у зворотному хронологічному порядку. Відмінності **Б.п.** від традиційного щоденника обумовлюються середовищем: **Б.п.** зазвичай публічні і передбачають сторонніх читачів, які можуть вступити в публічну полеміку з автором (у коментарі до блогзапису або своїх блогів).

Людей, що ведуть блоги, називають *блогерами*. Для **Б.п.** характерна можливість публікації відгуків, коментарів відвідувачами, що робить їх середовищем мережевого спілкування, що має низку переваг перед електронною поштою, групами новин, веб-форумами та чатами. Під **Б.п.** також розуміються персональні сайти, які складаються в основному з особистих записів автора, присвячених політ. питанням, і коментарів користувачів до цих записів. Першим **Б.** вважається сторінка Т. Бернерса-Лі, де він, починаючи з 1992 р., публікував новини. Термін «**Б.**» введений Й. Баргером 17.12. 1997 р.

Цілі, які може переслідувати читач **Б.п.**: отримання інформації; відстеження реакції публіки на певні події (якщо розглядати **Б.п.** як фокус-групи); читання заради соціалізації, відчуття себе причетним до життя відомих людей. Основні ф-ції **Б.п.**: комунікативна, самопрезентації, розваги, згуртування і утримання соц. зв'язків, мемуарів, саморозвитку, або рефлексії, психотерапевтична, просування товарів і послуг (у т. ч. політ. хар-ру). Завдяки **Б.п.** світова політика стає все більш глобалізованою (тобто нюанси подій у межах однієї країни миттєво привертають увагу всього світу) та інтернетизованою. Професійні політики також використовують **Б.п.** як для інформування, пошуку прихильників і пропаганди своїх ідей, так і для контрпропаганди, б-би з політ. опонентами. Зростає також інформ. роль **Б.п.** як альтернативи офіційним ЗМІ. Під час виборів **Б.п.** стають простором для обміну даними різних неформальних опитувань (напр., попередні дані екзит-полів і под.). Див.: *Блогер політичний; Блогерна революція; Блогосфера політики.*

А. Соловійова

Блогер політичний (англ. *blog* – Інтернет-журнал подій, Інтернет-щоденник) – автор і власник особистого політ. блогу, що володіє всіма правами на те, щоб видалити, змінити чи виправити вміст сторінок свого веб-ресурсу. Ведення блогу може зробити **Б.п.** знаменитим, а його блог приносити йому прибуток. Замість відомих осіб, політ. лідерів їхні

блоги можуть вести спеціально наймані **Б.п.** У ролі **Б.п.** може виступати компанія, партія, такий тип блогів називається *корпоративним*.

Б.п. у сучасному розумінні – це окрема категорія ЗМІ, для якого характерна часто найшвидша реакція та відносно незаангажована оцінка. **Б.п.** формує громад. думку, оскільки блог є простором для дискусії, місцем, де можна відкрито висловити свою громад. позицію. Таким чином, **Б.п.** є потужною силою, здатною впливати на думки і настрої людей. Багато **Б.п.** ведуть Інтернет-щоденники, щоб популяризувати якусь політ. силу чи ідею, адже блог може бути ефективним інструментом для політ. маркетингу. Сучасні політ. сили і партії потребують людей, які професійно ведуть блоги.

Б.п. може переслідуватися за політ. погляди, оскільки блоги набагато важче контролювати, ніж зареєстровані друковані та аудіовізуальні ЗМІ. Тому недемокр. режими часто вдаються до каральних заходів проти **Б.п.**, які критикують чинну владу. Напр., на Кубі, за даними орг-ції «Репортери без кордонів», сьогодні ув'язнено 20 блогерів, у Китаї – 24. Для **Б.п.**, які збираються опублікувати інформацію, що містить потенційну загрозу їхній безпеці, рекомендують зберігати анонімність і використовувати псевдонім. З 01.08.2014 р. у Російській Федерації діє т. зв. «закон про блогерів» – поправки до закону «Про інформацію» та ін. законодавчі акти «з метою впорядкування обміну інформацією з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж». Блогери, чий сторінки відвідують понад 3 тис. користувачів на добу, мають реєструвати свій ресурс у спеціальному реєстрі Роскомнагляду; від них вимагається повідомляти свої контактні дані і виконувати практично всі основні вимоги, що стосуються ЗМІ. Див.: *Блог політичний; Блогосфера політики.*

А. Соловійова

Блогерна революція (англ. *blog*; від *web log* – Інтернет-журнал подій, Інтернет-щоденник, онлайн-щоденник) – орг-ція за допомогою соц. мереж та ін. Інтернет-ресурсів (передусім йдеться про блоги, Facebook, Twitter та

Youtube) масових антиурядових виступів, які в підсумку можуть призвести до повалення чинного політ. режиму.

Поряд із поняттям «**Б.р.**» часто вживають ідентичні за своїм значенням поняття «Facebook-революція» та «Twitter-революція». Автором терміну «Twitter-революція» є амер. дослідник білорус. походження Є. Морозов, який у 2009 р. саме у такий спосіб позначив організовані за допомогою сервісу мікроблогів масові протести молдавської молоді в Кишиневі проти результатів парламентських виборів. У подальшому під означення **Б.р.** (або Twitter-революція) потрапили також акції протесту в Ірані (2009), події «Арабської весни» (від грудня 2010 р.) та Революції гідності в Україні (2013–2014).

Сьогодні блоги для багатьох – єдиний доступний і безпечний засіб для вираження власної думки. Особливо це актуально для країн із авторитарним та гібридним типами політ. режимів, де цензура та адмін. тиск призводять до того, що в інформ. просторі не залишається незалежних (опозиційних) ЗМІ. За таких умов критично мислячі громадяни, які мають активну громад. позицію, висловлюють свою думку в сферах, що жорстко не контролюються владою, зокрема, у блогах. Хоч влада дедалі частіше контролює Інтернет (санкції до блогерів, блокування доступу до окремих сайтів, моніторинг соц. мереж за допомогою спеціальних наглядових органів і под.). Спробою такого контролю щодо укр. користувачів були т. зв. «Диктаторські закони» від 16.01.2014 р.

21.04.2011 р. журнал «Time» опублікував список 100 найвпливовіших людей 2010 р. Перше місце у ньому посів єгиптянин Ваель Гонім, який створив у соц. мережі Facebook сторінку, де закликав співвітчизників виходити на вулицю з протестами. *Див.: Блог політичний; Блогер політичний; Блогосфера політики.*

Г. Шунунов

Блогосфера політична (англ. *blogosphere* – блогосфера; *web log* – Інтернет-журнал) – глобал. віртуальне середовище у формі пуб-

лічних ресурсів, у якому використовуються мережеві технології політ. комунікації з метою поширення й обговорення актуальних авторських повідомлень на політ. тематику.

Елементами **Б.п.** як різновиду соц. медіа є: *блогери* (автори блогів) – компетентні особи, що мають вплив на формування громад. думки у сусп-ві; електронні ресурси політиків, політ. аналітиків, оглядачів, «агентів політ. процесу», громад. активістів – веб-сайти, онлайн-щоденники, мультимедіа, блоги. Політ. блоги – найчастіше персональні та корпоративні Інтернет-щоденники із записами, спостереженнями, аналітикою, фото- та відеовідображеннями у хронологічному порядку. Політ. блог є засобом донесення персональних ідей до громадськості, мобілізації електорату.

Ознаки Б.п.: персоналізованість, мультимедійність, суб'єктивізм (упередженість) у подачі матеріалу, політ. поляризація, інтерактивність, незалежність від редакційної політики, мобільність, доступність. *Ф-ції Б.п.*: інтенсивне інформування Інтернет-аудиторії, формування громад. думки та професійного дискурсу-середовища, автономізація суб'єктів політ. процесу, розвиток ін-ту неформального лідерства. **Б.п.** є новою формою соц.-політ. активності, спрямованою на створення актуальних соц.-політ. новин, верифікацію політ. повідомлень. *Див.: Блогер політичний; Політичний блог.*

О. Макух

Блок-пост (англ. *block* – закривати, загороджувати) – загороджувальний, укріплений контрольно-пропускний пункт із озброєною охороною на дорогах, в'їздах у населені пункти і под. (зазвичай на окупованій або тимчасово зайнятій військами території), здатний самостійно тримати кругову оборону. Може мати поліцейське, військове, а також цив. застосування (напр., для контролю за доступом осіб на територію приватної компанії). **Б.-п.** зазвичай встановлюються в районах напруженості, з метою проведення контртерористичних заходів. **Б.-п.** бувають постійними або тимчасовими, організуються для перевірки транспортних засобів, що проходять крізь них,

а також блокування дороги для припинення її використання терористами. Розгалужена мережа **Б.-п.** значно ускладнює діяльність терористичних груп. Також **Б.-п.** використовують різні кримінальні, терористичні, а також сепаратистські орг-ції для контролю за доступом як своїх, так і чужих осіб, на займані ними території. Влаштування фальшивих **Б.-п.** разом із перевдяганням у форму поліцейських або військ. є методом дії злочинних угруповань, що займаються викраденнями людей на дорогах різного призначення.

Повноцінний постійний **Б.-п.** може мати такі складові частини: окрему ділянку полотна автомобільної дороги для зниження швидкості транспорту, дистанційно керований легкий шлагбаум, що опускається в разі тривоги, сітка на траві, позиція БТР, бетонна стінка для захисту особового складу, що доглядає автомобілі, бетонні блоки, будівля **Б.-п.**, оборонна позиція, зовн. паркан зі спіральним дротяним загородженням і под.

А. Соловйова

Бомонд політичний (фр. *beau monde* – вищий світ, вишукане товариство) – позначення причетності до «вищих кіл» політикуму. Поняття **Б.п.** є неологізмом у сучасній політ. мові. Слово «бомонд» використовувалося у художніх творах ХІХ ст. (А. Чехов, І. Карпенко-Карий) на позначення вишуканого аристократичного товариства. В усній мові словом «бомонд» називали групу осіб, які досягли високих здобутків у певній галузі культури чи мистецтва. В Європі існували бомонди художників, поетів, письменників. Пізніше цим словом стали позначати усіх, дотичних до «вищого світу» (представники мистецтва, дворяни, барони, інші особи, що мали високе звання чи чин). У 1863 р. термін «бомонд» був внесений до граматики рос. мови. У часи СРСР було втрачено значення цього терміну у повсякденній лексиці. Наприкінці ХХ ст. воно знову набуло популярності.

Нині термін **Б.п.** використовується у політ. публіцистиці поряд із словосполученнями «аристократичні кола», «політ. богема», «політична тусовка» і под. За своїм значен-

ням **Б.п.** близький до поняття «політ. еліта» та «політ. аристократія». Сучасний **Б.п.** – це відомі політики, посадові особи, політ. і громад. діячі, успішні бізнесмени, медійники, які мають значний вплив на політ. життя сусп.-ва. У вітчизн. ЗМІ термін **Б.п.** використовують як означення представників політ. еліти будь-якої країни (укр. **Б.п.**, амер. **Б.п.**, фр. **Б.п.** і под.).

М. Остапенко

Бренд політичний (англ. *brand* – марка) – єдність ідентичності політ. суб'єкта та символів, образів, поведінкових і уявних конструкцій, які формуються у людини щодо нього та є засобом його виділення і досягнення бажаних конкурентних переваг.

Поняття **Б.п.** включає в себе комплекс відносин, установок і уявних конструкцій, який склався у цільовій аудиторії в результаті дій і заяв політика. Він, як правило, не формується особою активно, шляхом пошуку і збору інформації про продукт, аналізу цієї інформації та порівняння з ін. продуктами. Таке уявлення формується цілеспрямовано шляхом маніпулювання, пропаганди, політ. реклами та ін. технологій. Фактично особа засвоює вже готові повідомлення, які при правильній стратегії породжують потрібне уявлення та ставлення. Владний капітал **Б.п.** є сукупністю компонентів, що створюють його цінність на політ. ринку, забезпечуючи більші шанси на здобуття та утримання влади. Такими компонентами є активи владного капіталу **Б.п.** як характеристики, які потенційно дають можливість впливати на цільову аудиторію. До них належать: відданість бренду, обізнаність про бренд, сприйману якість бренду, ідентичність бренду, імідж бренду та його репутація.

Б.п. – ширше поняття, ніж *імідж* та *репутація*, оскільки включає в себе ще й ін. характеристики: зовнішню складову (ім'я, назва, логотип, лозунг і под.); психол. установку на особливий переваги даного продукту перед іншим; цілеспрямовано створену сукупність елементів сприйняття, що базується на традиціях, історії і под.); мету – спонукання на придбання певного продукту. При цьому

імідж – це образ, що можна створити за допомогою слів та ідей, а *репутація* створюється конкретними діями, вчинками та фактами. Див.: *Брендинг; Плейсбрендинг.*

К. Павлюк

Брендинг (англ. *brand* – торгова марка, торговий знак) – сфера знань і комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний товар, послугу, орг-цію (компанію) або особистість. **Б.** – маркетингова діяльність, що націлена на формування в аудиторії наявних (потенційних) споживачів довготривалої прихильності до бренду. Найуспішніші бренди володіють оригінальними ідеями, чітко побудованою аргументацією та стратегією впливу на свідомість людей за допомогою соц. комунікацій. Амер. дослідник Ф.-Р. Еш твердив, що **Б.** – це образні уявлення, збережені у пам'яті зацікавлених груп, що виконують ф-ції ідентифікації та диференціації й визначають поведінку споживачів при виборі продуктів і послуг. Тривалий час **Б.** вивчався лише в контексті маркетингу та реклами. Низка зах. досліджень показала, що характеристики **Б.** в комерційному (екон.) сегменті не відрізняються від таких же товарів у політ. полі. **Б.** став трактуватися як сукупність позитивних характеристик, які наповнюють смислове поле.

У **Б.** важлива *упізнаваність*. Однак попри структурну близькість **Б.** (образ, відмінність, унікальність) до маркетингу, політ. **Б.** має специфіку, завдання та є складним процесом взаємодії політ. акторів і цільових аудиторій. У «Brand Strategy and Architecture» вказується на особливості типології **Б.**, а саме його «монолітності», тобто політ. лідер виступає головним брендом («ядром бренду»), всі ін. політ. складники лише доповнюють або обслуговують. У **Б.** важливим є розуміння того, що споживач (виборець/електорат) обирає не політ. актора, а ідею й яскраву особистість (людину-бренд). **Б.** став розглядатися як необхідний складник політ. процесу, як політ. технологія та складова політ. маркетингу. У цьому контексті **Б.** дозволяє ефективно налагодити зв'язок із цільовими аудиторіями,

відповідати їхнім очікуванням і прагненням. Ключову роль у **Б.** відіграють символи як важливі елементи впливу на свідомість і поведінку виборців. Складовою частиною політ. **Б.** є репутаційний капітал (*brand loyalty*) – визнання певних заслуг (гарантії чесності) політ. актора та відмінність і унікальність політ. продукту. Політ. **Б.** став використовуватися не тільки у виборчому процесі, але й під час формування образу міжнар. орг-цій, д-в, міст, політ. угруповань і под. Див.: *Бренд політичний; Плейсбрендинг.*

Л. Смола

Брендинг державний (англ. *nation branding*) – система теор. знань і практ. дій, яка використовується держ. органами влади з метою визначення, побудови й управління її іміджом. **Б.д.** є інструментом сучасної геополітики, від якого залежать конкурентоспроможність і перспективи д-ви на міжнар. арені. **Б.д.** – це систематичний процес узгодження дій, поведінки, інвестицій, інновацій і комунікацій країни задля реалізації стратегії нац. безпеки та конкурентної ідентичності країни. **Б.д.** – формування у населення ін. д-в емоційних і раціональних уявлень, що є результатом зіставлення всіх ознак країни, власного досвіду, що впливають на створення певного образу країни.

При згадуванні назви д-ви (бренду країни) відразу ж виникає ланцюг асоціацій стосовно даної країни. Напр., КНР та Іран позиціонують себе й відповідно сприймаються світовим товариством, як країни з потужним ВПК; Японія – це високотехнологічний бренд, презентуючи світу техніку нового покоління; Франція є брендом високої моди та вишуканого смаку (вино, аромати, модельєри); банки, що жодного разу в історії не були пограбовані, стали візиткою «світового сейфу» – Швейцарії; Нідерланди ідентифікуються багатьма як країна розвинутої демократії із високим рівнем особистої свободи. Країною музики називають Австрію, «казковою» країною – Данію і под. Див.: *Бренд політичний; Брендінг; Плейсбрендинг.*

В. Коцур

Бульдозерна революція (серб. *Багер револуција*) – перша революція на посткомуністичному просторі, що відбулася в Союзній республіці Югославії (СРЮ) у період з 24.09. по 06.10.2000 р., внаслідок якої було повалено авторитарний режим С. Мілошевича. Найчастіше в іст. і політ. науці **Б.р.** характеризується як *сербська*, оскільки революційні події відбулися переважно в Сербії (переважно в Белграді) й не дуже зачепили другого суб'єкта СРЮ – Чорногорію.

Причини **Б.р.** полягали в незадоволенні більшої частини сусп-ва режимом С. Мілошевича, який втягнув країну в вир нових балканських війн. Унаслідок війн, військ. операцій НАТО та екон. санкцій міжнар. спільноти проти СРЮ значно погіршився добробут населення. Приводом **Б.р.** стало фальшування результатів перших прямих виборів президента югославської федерації, що відбулися 24.09.2000 р. Хоча ЦВК оголосила, що в першому турі ніхто з кандидатів не одержав абсолютної більшості голосів і долю президентської влади вирішить другий тур, у якому братимуть участь лідер опозиції В. Коштуніца та президент С. Мілошевич (одержали, відповідно, 48% та 40% голосів виборців), паралельний підрахунок голосів показав, що В. Коштуніца набрав 52,5%, а С. Мілошевич – 35,1%. Отже, В. Коштуніца став президентом за результатами першого туру.

Брутальні фальсифікації викликали масове обурення, що спричинило мітинги, демонстрації, страйки. 5 жовтня проти учасників мітингу в Белграді силові структури застосували спецзасоби та табельну зброю. У відповідь на такі дії влади протестувальники захопили приміщення парламенту та взяли штурмом телецентр Белграда. Під час захоплення телецентру Л. Джокіч протаранив бульдозером огорожу телецентру, що й дало назву сербській революції. Після цих подій між командувачами підрозділів армії й поліції та лідерами опозиції була досягнута домовленість про дотримання нейтралітету з боку силовиків в обмін на відсутність ворожих акцій з боку протестувальників. У такій ситуації ввечері

06.10.2000 р. Мілошевич змушений був відмовитися від влади. Президентом федерації, відповідно справжнім результатам першого туру, проголосили В. Коштуніцу. Внаслідок **Б.р.** були створені умови для демокр. розвитку Сербії та Чорногорії.

О. Романюк

Буферна зона – окрема територія, що створюється для розмежування кількох районів із метою унеможливлення або обмеження негативних впливів. Різновидами **Б.з.** є: демілітаризовані зони, еколог. зони, зелені пояси. Мета створення **Б.з.**: локалізація насильства або військ. конфлікту, збереження довкілля, запобігання гуманітарних, техногенних катастроф або стихійних лих і под. Порядок створення та механізм функціонування **Б.з.** визначаються законодавством країни, на території якої вона знаходиться, та положеннями міжнар. договорів, угод й ін. правових актів.

Із 1986 р. окремі райони Київської та Житомирської областей України мають статус **Б.з.** (або зони відчуження) через Чорнобильську атомну катастрофу. Із 30-кілометрової зони навколо АЕС евакуювали людей, оскільки там відсутні умови для безпечної життєдіяльності через забруднення довгоживучими радіонуклідами.

Прикладом демілітаризованої **Б.з.** є визначена частина території Донбасу, яка була визначена у Мінському меморандумі, підписаному у ніч з 19 на 20 вересня 2014 р. Це 15 км від лінії фронту по обидва боки; на цю відстань укр. війська та терористичні угруповання домовилися відвести збройні сили та важку техніку. **Б.з.** повинна контролюватися незалежними міжнар. спостерігачами, а життєдіяльність мешканців – забезпечуватись переважно гуманітарними місіями. **Б.з.** на Донбасі є вимушеним заходом (за словами Президента України П. Порошенка) для захисту країни від подальшої дестабілізації та припинення проникнення в укр. населені пункти розвідувальних і підричних груп терористів.

О. Новакова

В

Важелі впливу Європейського Союзу – термін, який запропонувала проф. Ун-ту Північної Кароліни М. А. Вахудова, на позначення видів впливу, що його ЄС чинить на своїх вірогідних майбутніх членів. **В.в. ЄС** можуть бути *пасивними* й *активними*. Пасивні **В.в. ЄС** – це привабливість членства у ЄС.

Пасивний вплив є тією «тягою», що її ЄС справляє на внутр. політику вірогідних кандидатів на вступ до нього виключно завдяки факту свого існування. Важелями пасивного впливу є: 1) політ. переваги від членства в ЄС (захист із боку правил ЄС, що, зокрема, дозволить регулювати відносини з могутніми сусідами, та голос в ухваленні рішень ЄС; 2) екон. вигоди від членства в ЄС (доступ до ринку ЄС, надходження з бюджету ЄС, зростання інвестицій, що має забезпечити екон. зростання та зростання підприємництва, що зумовлює зростання вмінь); 3) уникнення витрат від «недопущення», особливо у випадку приєднання сусідніх країн, до яких починає вливатися постійний потік допомоги, експертної підтримки та прямих іноземних інвестицій.

Активні В.в. ЄС – це ті «умисні умови», що їх ЄС висуває до країн-кандидатів під час процесу приєднання. Інструментами реалізації дії цих важелів є: 1) загроза недопущення до наступної стадії процесу приєднання тих кандидатів, які не впроваджують обов'язкових реформ; 2) винагорода д-в за їхній поступ у впровадженні реформ і прийнятті правового доробку Спільноти. Обидва інструменти передбачають втручання ЄС у внутрішньополіт. життя д-в, які подали заяви на приєднання до нього.

Відмінність між пасивними й активними **В.в. ЄС** у тому, що перші не націлені на торування шляху для окремих «вірогідних майбутніх членів ЄС» до їхнього остаточного членства – це вже буде активний вплив.

М. Шульга

Вебюкратія (англ. *webocracy*) – 1) он-лайн участь громадян у демокр. процесах, напр.,

он-лайн голосування під час виборів до парламенту; 2) спільна он-лайн участь користувачів у створенні веб-контенту; 3) марнування часу для пошуку інформації в Інтернеті (за аналогією з поняттям «бюрократія»). Веб-система надає громадянам інноваційні засоби спілкування з публічною адміністрацією, уможливаючи доступ до інформації в публічній адміністрації та голосування/опитування через Інтернет; що призводить до підвищення участі громадян в демокр. процесах і посилює транспарентність публічної адміністрації.

В. надає можливість впливу громадян на роботу публічної адміністрації; доступу до інформації в публічних адміністраціях; обговорення важливих для громадськості питань; виражати свої думки, формулювати альтернативні пропозиції та голосувати за них; підтримувати консультації з правових питань; посилити прозорість публічних закупівель; покращити якість публічних послуг, проводячи їх моніторинг серед користувачів і підтримуючи зворотній зв'язок із громадянами.

В. може реалізовуватися через: 1) дискусійний форум; 2) підтримку публікацій документів, що становлять особливий інтерес; 3) електронну кабінку для голосування; 4) інформ. модуль: користувачі можуть задавати запитання через користувацький інтерфейс; система пропонує документи, релевантні темі запиту; 5) модуль бюлетенів, який забезпечує засобами персоналізації та надає інформацію про результати голосування, обговорення протягом дискусійного форуму, коментарі до документів і под.

Н. Карпчук

Вибори дострокові (позачергові) – вибори до представницького органу влади або на виборну посаду, що проводяться до закінчення терміну повноважень органу діючого скликання або особи, що обіймає посаду. Підставою для проведення **В.д.** може бути розпуск представницького органу, відставка виборної особи, звільнення з посади або смерть. Умови

й порядок процедури визначаються нац. законодавством і в різних д-вах можуть істотно різнитися. У низці парламентських республік **В.д.** до парламенту проводяться вслід за відставкою уряду (застосовуються лише в разі переобрання всієї палати).

Призначення парламентських **В.д.**, окрім вирішення політ., насамперед, урядових криз, може бути методом політ. б-би. Глава д-ви або уряду з правом розпуску парламенту з метою збільшення своєї підтримки в законодавчих органах може призначити **В.д.**, розраховуючи на зростання особистого рейтингу й популярність своєї партії (Ф. Міттеран, Франція), хоча такий хід може мати і зворотний ефект (Р. Шредер, ФРН). **В.д.** президента відбулися у 2010 р. в Польщі у зв'язку із загибеллю Л. Качинського. У деяких демокр. д-вах **В.д.** не практикуються, напр.: 1) у разі дострокового припинення повноважень президента США, його місце до закінчення терміну обіймає віце-президент; 2) у Японії відставка уряду не спричиняє парламентських **В.д.**: новий прем'єр-міністр обирається діючим парламентом і приступає до формування кабінету (зазвичай, це голова правлячої партії, обраний на її позачерговому з'їзді).

Термін **В.д.** в Україні виник як вихід із ситуації, коли чергові вибори втратили свою мету – виборні органи достроково припинив повноваження. Позачергові вибори Президента України проводяться у зв'язку з достроковим припиненням його повноважень у разі відставки, неможливості виконувати повноваження за станом здоров'я, усунення з поста в порядку імпичменту, смерті. Позачергові вибори Верховної Ради України проводяться у зв'язку з достроковим припиненням її повноважень якщо: парламент упродовж 30 днів однієї чергової сесії не може розпочати засідання; упродовж одного місяця не утворено коаліцію; упродовж 60 днів не сформовано уряд.

Б. Дем'яненко

Виборомат – онлайн-сервіс, скерований на порівняння політ. уподобань, пріоритетів, вимог і запитів виборців із специфікою програм політ. сил шляхом тестування; «вірту-

альний порадник» у політиці. Не передбачає агітації або голосування «за» чи «проти». **В.** є узагальноною назвою спеціалізованих інтерактивних сайтів-автоматів, створюваних громад. орг-ціями для просвіти і мобілізації електорату, полегшення їх політ. вибору. Додатковою ф-цією сайту після завершення виборчої кампанії є моніторинг виконання заявлених кандидатами і партіями гасел, забезпечення спрощених, узагальнених звітів про це. Потреба у існуванні **В.** зумовлена необхідністю забезпечити суб'єктивно-правильний, свідомий політ. вибір електорату, його знання про обіцянки політиків і механізми реалізації ними своїх програм, розуміння їх змісту, а також про тривалість перебування представників істеблішменту в політиці, про замовчувану ними від виборців нетаємну інформацію.

Недоліки **В.** зумовлені зовн. чинниками: 1) низький рівень політ. культури кандидатів і виборців, яка ускладнює використання такої просвітницької технології; 2) **В.** розрахований на модель раціонального виборця, тоді як для частини виборців характерне ірраціональне голосування, при якому вони голосують за кандидатів не читаючи їх програми або голосують за кандидатів, програми яких відрізняються від їх симпатій; 3) частині виборців недостатньо відповідей на тести для визначення з вибором; 4) несерйозне і непрофесійне ставлення кандидатів до розробки своїх передвиборчих програм, яке відбивається у плагіаті, наявності ляпів у передвиборчих тезах.

Назва «**В.**» походить від однойменного сайту <http://vyboromat.net> Укр. ін-ту міжнар. політики. Аналогами оригінального **В.** є тест на сайті ТСН каналу «1+1». Окремі риси **В.** мають Інтернет-довідник «Чеснометр», проєкт громад. моніторингу політ. обіцянок «Владометр», онлайн-таблиця «Люстрація», «Нова теза», «Рада 2014».

Ю. Тишкун

Виборча інженерія – вид політ. маркетингу, пов'язаний із пристосуванням певних виборчих процедур до реалізації інтересів суб'єктів політики щодо завоювання і (або) збереження ними політ. влади. **В.і.** є своє-

рідним політ. проектуванням (Л. Кочубей) на основі професійного порівняльного вивчення ситуації у різних виборчих округах і вироблення рекомендацій претенденту для підвищення його шансів на обрання (вивчення традицій голосування на виборах; аналіз результатів опитувань в окремих виборчих округах і в країні загалом; співставлення технологічних карт електорату по округах; створення сприятливого іміджу учаснику виборчої кампанії; відпрацювання тактики проведення виборчої кампанії). До методів **В.і.** належать: визначення сприятливого часу для проведення виборів; зміна виборчих процедур чи виборчої системи; стимулювання виборців до переміщення з одних виборчих округів до ін.; встановлення кордонів виборчих округів; вплив на формування складу виборчих комісій. Варто зауважити, що ці методи **В.і.** мають бути закріплені у законі про вибори. Поширеним методом **В.і.** є виборча геометрія (джеррімендеринг) – встановлення кордонів виборчих округів із метою надання переваги одному з учасників виборчої кампанії. Як правило, застосовуються такі шляхи: об'єднання тих адмін. районів, де населення підтримує кандидата, в округи з гарантованою перемогою за рахунок збільшення «своїх» голосів; подрібнення тих районів, де перевагу мають опоненти кандидата. При цьому мають бути врахованими кордони адм.-тер. поділу, особливості соц. структури регіонів; співвідношення к-сті населення в кожному окрузі. Законодавства багатьох країн визначають певні вимоги, щоб уникнути маніпулювання кордонами виборчих округів. Серед них – встановлення максимального відсотку відхилення від норми представництва від чисельності виборців середнього округу у певний бік. *Див.: Джеррімендеринг.*

М. Остапенко

Виборча формула – метод трансформації голосів виборців, поданих за кандидатів на виборні посади у мандати з метою формування парламенту та місцевих органів влади. **В.ф.** разом із величиною виборчого округу є одним із найбільш значущих параметрів дизайну ви-

борчої системи. Основним класифікаційним критерієм **В.ф.** є тип виборчої системи (мажоритарна, пропорційна, змішана та ін.), який визначає її різновиди та обумовлює методiku конвертації підсумків голосування у конкретну к-сть депутатських мандатів. Фактично, з одного боку мова йде про суто механічну ф-цію **В.ф.**, специфіка реалізації якої визначається виборчою системою, з іншого – про необхідність сприйняття її концептуального змісту як окремого аспекту масштабного політико-правового явища – виборчої системи.

В.ф. мажоритарної виборчої системи визначає переможця шляхом з'ясування кандидатів, які отримали абсолютну (понад 50%) або відносну (більше від будь-якого ін. кандидата) більшість голосів виборців. Зазвичай правилами **В.ф.** мажоритарної виборчої системи абсолютної більшості передбачається процедура повторного голосування задля досягнення результативності виборів. Очевидно, **В.ф.** мажоритарної виборчої системи слабо сприяє політико-партійній інженерії усередині політ. системи д-ви. Пропорційна виборча система пропонує метод розподілу мандатів пропорційно до к-сті голосів виборців, поданих за партійний список або за результатами наданих виборцем переваг кандидатам усередині партійного списку. **В.ф.** пропорційної виборчої системи регламентує визначення виборчої квоти, яка визначає к-сть депутатських місць у представницькому органі, які отримає політ. партія, яка прийматиме участь у процедурі розподілу мандатів.

Ю. Герман

Виборче законодавство – система законодавчих актів, які регламентують виборчий процес, порядок реалізації ін. форм безпосередньої демократії (зокрема референдумів). **В.з.** д-ви регулює як виборчу систему країни в цілому, так і особливості орг-ції та проведення окремих видів виборів (парламентських, президентських, органів місц. й регіон. самоврядування).

Документами, що заклали основи міжнар. виборчого права, є: Загальна декларація прав людини (10.12.1949) (ст. 21); Міжнарод-

на конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (07.03.1966) (ст. 5); Міжнародний пакт про громадян. і політ. права (16.12.1966) (ст. 25); Документ Копенгагенської наради конференції з людського виміру ОБСЄ (29.06.1990) (розділ 7); Декларація про критерії вільних і справедливих виборів (26.03.1994). В Україні система **В.з.** складається з Конституції України (ст. 38, 69-71), Законів України: «Про вибори Президента України»; «Про вибори народних депутатів України»; «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»; «Про всеукраїнський та місцеві референдуми»; «Про Центральну виборчу комісію»; «Про Державний реєстр виборців»; «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», а також низки підзаконних актів.

Якщо основні принципи проведення виборів, загальна структура парламенту та час проведення виборів можуть бути предметом і конституційного регулювання, то процедура виборів регламентується саме законами про вибори. Світовий досвід політ. розвитку показує, що країни зі стабільними політ. системами часто не потребують детального регламентування виборчих процедур у законах. Виборча процедура може ґрунтуватися переважно на традиціях, окремих актах галузевого хар-ру й прецедентному праві. Потреба в детальній регламентації виникає, як правило, у сусп-вах, що переживають процес демокр. відновлення, докорінної перебудови системи політико-правових ін-тів.

Б. Дем'яненко

Виборчий бар'єр (фр. *barriere* – загородження, перепона) – законодавчо встановлена мінімальна відсоткова норма голосів від загальної к-сті виборців, що взяли участь у голосуванні, яку мають набрати суб'єкти виборчих перегонів для розподілу депутатських місць у парламенті. Категоріальний апарат політології також оперує такими поняттями, як «загороджувальний бар'єр», «відсотковий (процентний) бар'єр», «легальний бар'єр», «прохідний бар'єр», «виборчий метр».

В.б. покликаний перешкодити фрагментації партійної системи шляхом недопущення у парламент малих партій, стабілізувати партійну систему, закріпити політ. монополію великих та середніх партій, усунути з політ. арени слабкі політ. партії. Спроможність партії подолати **В.б.** визначає її політ. статус. Існують два основних шляхи обмежити потрапляння політ. партій до представницького органу влади. *Перший* – використовувати відносно невеликі округи (т. зв. «одномандатні»), де партії з невисокою підтримкою електорату не одержують мандатів. У такому випадку говорять про природний бар'єр. За визначенням Венеціанської комісії, природний бар'єр – це відсоток голосів, необхідних для отримання одного місця на рівні округу. *Другий* шлях – застосувати легальний бар'єр – встановлений нормою закону відсоток голосів виборців, необхідний для допуску партії (списку кандидатів) до участі у розподілі мандатів. Такий бар'єр може встановлюватися на рівні д-ви або на рівні окремого виборчого округу, переважаючи з природним бар'єром.

Розмір **В.б.** чинить значний вплив на парламентську структурованість та політ. стабільність в цілому. За низького **В.б.** до парламенту може потрапити велика к-сть малих партій, що призводить до появи численних фракцій. Напр., Італія у 1994 р. з цих причин відмовилася від **В.б.** в 1% і підвищила його до 4%. Безпрецедентно ж високим **В.б.** відзначилася Туреччина, де на виборах 2002 р. 10-відсотковий бар'єр подолали лише дві партії: одна з них при 34% голосів отримала 67% мандатів, друга – при 19% голосів отримала 33% мандатів; при цьому «втраченими» стали понад 46% голосів. Новітня політ. історія України має у своєму арсеналі 3-5-відсоткові **В.б.** на парламентських виборах.

Г. Щедрова

Виборчий блок (англ. *electoral alliance*) – угода двох або більше партій для спільного висунення кандидата або списку кандидатів на виборах до представницьких органів. **В.б.** є формою, як мінімум, двопартійної виборчої угоди, яка існує виключно для балотування на

виборах. Кожна партія у межах **В.б.** узгоджує свою власну політику, тимчасово не враховуючи відмінності, на користь загальних цілей та ідеології. В окремих випадках, **В.б.** може бути сформований із партій із дуже відмінними політ. цілями, які погоджуються об'єднати свої ресурси для того, щоб недопустити отримання влади ін. партією. Як правило, партнери по **В.б.**, не висувають кандидатів один проти одного, і заохочують своїх прихильників голосувати за кандидатів від членів об'єднання. У деяких угодах, **В.б.**, у якому партія має найбільшу електоральну підтримку, висуває пропорційно більшу к-сть кандидатів. Зазвичай, але необов'язково, після виборів, партії продовжують співпрацю. Напр., проводять кампанії з питань, у яких мають спільні інтереси.

Уперше **В.б.** було створено для участі в парламентській кампанії 1998 р. Утворення **В.б.**, як суб'єкта виборчого процесу, було дозволено до 2012 р. Сенс існування **В.б.** полягав у тому, що до нього можна було долучатися цілою партією без закриття власного проекту. У 2012 р., після змін виборчого законодавства, формування **В.б.**, для участі у виборчому процесі, забороняється; формат **В.б.** було скасовано. У нинішньому форматі, до назви партії додають слово блок, за списком якої можуть балотуватися тільки її члени або позапартійні. Напр., партії «Блок Петра Порошенка» за рік до виборів 2014 р. фактично не існувало. Вона мала назву «Солідарність» й не брала участі в останніх кількох виборах до Верховної Ради.

В. Лебедюк

Виборчий процес – урегульована законом та ін. соц. нормами діяльність індивідів, органів, орг-цій і груп із підготовки та проведення виборів до держ. органів і органів самоврядування. Оскільки така діяльність є нормативно врегульованою, упорядкованою, відносно сталою, **В.п.** містить чітко послідовні стадії: призначення (оголошення) дня виборів/початку виборчої кампанії; встановлення виборчих округів; встановлення (орг-ція) виборчих дільниць; створення спеціальних виборчих органів (комісій, бюро і под.); реєстрація ви-

борців (формування списків виборців); висування й реєстрація кандидатів; агітаційна кампанія; голосування; підрахунок голосів і встановлення результатів виборів; можливий другий тур голосування та/або нові (повторні) вибори; встановлення остаточних результатів виборів та їх публікація; припинення діяльності виборчих комісій. Залежно від виборчих законів і доктрин можуть бути не всі названі стадії; не завжди виборчі закони фіксують усі ці стадії на формальному (нормативному) рівні, однак принаймні доктринально вони визначені в більшості країн (насамперед, демократичних) світу.

Суб'єктами **В.п.** (законодавчо уповноваженими учасниками) в Україні є: виборець; зареєстрований кандидат у депутати, на пост Президента України, на посаду сільського, селищного, міського голови; партія (блок), що висунула кандидата в депутати, на пост Президента України; офіційний спостерігач від партії (блоку); уповноважені представники, довірені особи; виборчі комісії. **В.п.** здійснюється на засадах: загального, рівного, прямого, добровільного, вільного, таємного виборчого права; особистого голосування; законності та заборони незаконного втручання будь-кого у **В.п.**; політ. плюралізму та багатопартійності; публічності й відкритості; свободи передвиборної агітації, рівного доступу всіх суб'єктів **В.п.** до ЗМІ; неупередженості органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, судів, підприємств, установ і орг-цій, їх керівників, ін. посадових і службових осіб до суб'єктів **В.п.**

Б. Дем'яненко

Відкрита влада (відкритість влади) – функціональна характеристика держ. і місцевої влади, де громадяни та громад. орг-ції можуть отримувати відповідну та зрозумілу інформацію, брати участь у процесах прийняття рішень (тобто, участь громадян та їхніх об'єднань у розробці та реалізації держ. політики як у центрі, так і на місцях), користуватися держ. послугами та взаємодіяти з урядом. **В.в.** означає її готовність і вміння поділитися цією владою з народом через залу-

чення їх до процесу прийняття управлінських рішень, здійснення влади.

В.в. визначається трьома основними чинниками: 1) якість нормативно-правового забезпечення; 2) існування дієвих і конкретних механізмів і процедур реалізації прав доступу громадян до інформації про діяльність держ. влади; 3) існуючим у сусп-ві, і зокрема в держ. апараті, рівнем політ. культури. Відкритість повинна мати двосторонній хар-р: інформація іде як *від влади до народу*, так *від народу до влади*. Інформування громадян про діяльність органів влади здійснюється через регулярні прес-конференції посадових осіб, інформ. і консультаційні центри, оргцію «єдиних днів інформування населення», «гарячих телефонних ліній», особисті прийоми, розміщення інформ. стендів в адмін. приміщеннях, інформації на сайтах і через ЗМІ. Законодавством України визначені питання надання громадянам України інформації про діяльність органів влади відповідно до їхніх звернень, закріплена норма про обов'язкову публікацію рішень органів держ. влади. Проте основна увага приділяється більше офіційній інформації на сайтах, які відповідають вимогам, а можливість зворотнього зв'язку з населенням практ. відсутня.

Історія **В.в.** веде початок із 1766 р., коли у Швеції набрав чинності закон про свободу видань. Із сер. ХХ ст. у Фінляндії, Данії, Норвегії, Канаді, Австралії почали видаватися закони про відкритість публічних документів, про встановлення правил відкритості адмін. управління, про доступ до інформації публічних органів.

Одним із різновидів **В.в.** є електронне врядування. Див.: *Електронне урядування (е-урядування)*; *C2G («громадяни – уряд»)*; *G2C («уряд – громадяни»)*; *G4C («уряд для громадян»)*.

С. Була

Відкрита політика (дав.-грец. *політікй* – управління держ. справами) – діяльність, яка характеризується системною взаємодією д-ви, ін-тів громадян. сусп-ва, різноманітних соц., професійних груп та верств, громад.

об'єднань щодо реалізації приватних і сусп. інтересів, розподілу та використання ресурсів із урахуванням волевиявлення народу. Нерідко політ. наука використовує синонімічні форми – сусп. політика, публічна політика.

Феномен **В.п.** пов'язують із переходом від одного поля політики, що характеризується традиціоналізмом та наслідуванням сталих іст. форм політ. взаємодії, до іншого – публічного виміру політики з притаманними йому соц. партнерством та політ. консенсусом. Гарантом відкритості такого типу політ. діяльності виступає взаємодія п'яти елементів – владних структур, ін-тів громадян. сусп-ва, ЗМІ, бізнесу, наукового співтовариства. **В.п.** залучає до своєї реалізації експертне середовище та неурядові інституції, чим значно розширює первинний зміст політики як такої.

В.п. визначається також доступом громадськості до інформації відносно ухвалення та реалізації політ. рішень і перебігу держ. справ. Так, новий щабель розвитку сусп.-політ. відносин характеризується ініціативною представників вищих політ. інституцій особисто комунікувати з громадськістю через соц. мережі та блоги (Twitter, Facebook, LiveJournal та ін.). Укр. політики не є виключенням. Напр., Президент України має особисті акаунти в Instagram, Facebook, Twitter. Лідером онлайн-коннекту з громадськістю залишається Президент США, який у відповідних соц. мережах охопив аудиторію у понад 96 млн осіб.

Г. Щедрова

Відкрите (масове) співробітництво (англ. *mass collaboration*) – форма колективної діяльності над одним проектом за умови самостійної участі кожного з учасників. Поширилося завдяки використанню соц. програмного забезпечення та можливостям комунікації в Інтернет (напр., вікі-технології).

Ефективність **В.с.**, зокрема у реалізації виборчих проектів, доведено англ. дослідником Ф. Гальтоном ще у 1907 р. Значення **В.с.** у становленні нових форм екон. відносин узагальнено Д. Тепскоттом й Е. Вільямсом під терміном «Вікіноміка» (2007). Роль **В.с.** у по-

літ. комунікації в практ. вимірі обґрунтував англ. політик Дж. Осборн у промові «Політика з відкритим кодом», виділивши три принципи, на яких має будуватися політ. порядок: 1) демократизація доступу до інформації; 2) соц. мережі; 3) відкритий код. За гіпотезою дослідника Дж. Суroveňського, автора книги «Мудрість натовпу» (2004), завершується епоха, коли громадськість погоджувалася з тим, що політ. і медіа-еліти мали «монополію на мудрість».

На відміну від проектів масової кооперації, **В.с.** не передбачає попереднього узгодження дій та обсягів роботи для кожного учасника й обов'язкового формування сталих груп учасників, кожен із яких виконує певну роботу добровільно й на основі особистого зацікавлення, навіть без погодження з ін. учасниками.

Проекти **В.с.** реалізуються переважно на базі соц. медіа-сайтів універсального призначення (напр., Facebook) або спеціалізованих, а також на основі спеціально створених віртуальних платформ, як-от: петиційні проекти (напр., Avaaz), утилітарні системи для генерування документів (напр., на базі GitHub).

Діяльність учасників Інтернет-проекту, заснованого на **В.с.**, має ознаки прос'юмеризму (професійної активності споживачів), оскільки вони є одночасно як споживачами, так і учасниками процесу створення цільового продукту. **В.с.** у політиці пов'язане з можливістю залучення ресурсів (політ. краудсорсинг). Див.: Краудсорсинг; Онлайн-петиція; Прос'юмеризм.

С. Федонюк

Відповідальний регіоналізм – нова парадигма регіонального саморозвитку, яка є втіленням процесу «розширення ф-цій і повноважень на регіональному рівні з одночасним посиленням цілісності д-ви та відповідальності регіональних еліт перед населенням та д-вою» (З. Варналій). **В.р.** вимагає реалізації принципу паритетного балансу централізації і регіональної децентралізації влади, тобто переносу предметів відання та відповідальності від малорухливого «центру» до більш мобільних і місцево-орієнтованих регіональних структур.

Характерні риси **В.р.**: поглиблення демократизації та ринкової трансформації життя в країні, утвердження якості життя людини як основного критерію дієвості регіональної політики, забезпечення нац. безпеки та суверенітету д-ви.

Основні постулати **В.р.**: самоорг-ція сусп-ва, поліцентричність влади, діалогічність центрів влади, децентралізація регіональної політики, інституалізація контрактної культури відносин між д-вою та органами публічного управління регіонального рівня.

Д-ва повинна виходити на додатковий, регіональний рівень децентралізації, який наближує владу до громадян із метою реалізації завдань екон., соц., культ. розвитку регіонів. Але необхідно обережно ставитися до регіоналізації у політ. розумінні, оскільки остання тяжіє до федералізму і здатна створювати загрозу єдності д-ви. **В.р.** діє на основі поєднання централізованого (згори донизу) і децентралізованого (знизу догори) підходів до вирішення проблем регіонального розвитку.

У контексті політ. реформи України, надаючи повноваження та права органам місцевого самоврядування, необхідно реалізовувати і дотримуватися єдиної держ. регіональної політики. Система регіонального управління має будуватися, починаючи з найнижчого, базового рівня – рівня громади. Громадяни мають визначати можливість прийняття рішень, що впливають на їхнє життя, і реалізувати ці рішення через владу громади регіону.

В. Марчук, Н. Голуб'як

Війна терористична (лат. *terror* – страх, жах) – багатоманітне явище, що поєднує в собі політ., екон., правові і військ. компоненти, які спрямовані на залякування широкого загалу шляхом застосування терористичних актів для досягнення цілей їх організаторів і окремих суб'єктів політики. **В.т.** можна розглядати як певний різновид війни чи певну стадію набуття тероризмом військ. хар-ру. Класичні теорії війни характеризують війну як форму здійснення влади, політ. діяльність із використанням особливих засобів. Для **В.т.** цими особливими засобами є комплекс масш-

табних терористичних актів. Використання в сучасній політ. б-бі елементів партизанської тактики привели до трансформації її методів в окремих різновид самої війни, особливості якої визначаються змістом терору як засобу політ. б-би. У **В.т.** поряд зі силовими методами, завданням фізичної шкоди можуть застосовуватися невійськ. форми насилля і залякування населення для збудження панічних настроїв і страху з метою досягнення політ. завдань.

У **В.т.** б-ба здійснюється шляхом поєднання військ. і терористичних методів б-би. У такій війні існують ситуації коли військ. диверсії будуть застосовані в цив. просторі, а терористичні дії можуть бути спрямовані на військ. учасників протистояння. Особливі небезпеки поширення **В.т.** як особливого різновиду війни пов'язані з її набуттям хар-ру зовн. держ. тероризму. Якщо раніше терористичні форми б-би, в значній мірі, були виявом нездатності окремих політ. сил вести відкриту політ. б-бу, в т. ч. війну, то сьогодні можна спостерігати використання терористичних методів держ. ін-тами за для уникнення набуття статусу агресора. У цьому зв'язку, частина фахівців передбачає, що саме **В.т.** в поточному столітті може стати основним видом сучасних міждерж. воєн. Відповідно дослідження **В.т.** необхідне для формування нових, відповідних існуючим загрозам, систем світової та нац. безпеки.

М. Іванов

Війна торгівельна – прояв у гострій формі протиріччя політ. та екон. хар-ру між розвиненими сучасними країнами в галузі зовн. торгівлі. Мета **В.т.** – забезпечення інтересів нац. монополій, створення їм сприятливих умов для б-би з грошовими конкурентами на внутр. та зовн. ринках. Знаряддям **В.т.** є система торгово-політ. і юрид. заходів, прийнятих на держ. рівні.

В.т. класифікуються: 1) за видом дій: *наступальні* (мають на меті захоплення зарубіжних ринків); *оборонні* (запобігають «окупації» нац. ринків); 2) за природою походження: *політичні* (спрямовані на підтримку нац. інтересів); *технічні* (викликані протиріччями еколог. норм); 3) за причинами виникнення: *економічні* (задля збільшення прибутку (напр., «тріскова війна» між Ісландією і Великою Британією, «бананова» та «сталева» війни, спровоковані США), *політичні* (для задоволення політ. амбіцій (напр., «шоколадна війна» між Україною й Росією через приєднання до Митного союзу, між Польщею та Росією щодо заборони на ввіз яловичини як відповідь на зміцнення польсь. економіки у ЄС); *екологічні*, що виникають через невідповідність еколог. норм (напр., «м'ясна війна» між США і ЄС через порушенням еколог. норм ЄС; литовсько-латвійський конфлікт між компаніями «Амасо» і ОРАВ щодо розвідки нафтового родовища в Балтійському морі); 4) за к-стю та специфікою учасників: *опонентні*, що відбуваються між двома д-ми (напр., укр.-рос., рос.-польс.); *опонентно-блокові* – між окремою країною і політ. чи екон. об'єднанням (напр., «м'ясна», «сталева», «вуглеводнева» війни); *блокові*, в яких участь беруть не окремі країни, а їх об'єднання (напр., ЄС – ОПЕК, СРСР – Зах. Європа, НАТО); *торгівельні війни за участю ТНК* і слаборозвинених країн та ін.

В.т. є зовнішньополіт. дією д-ви, спрямованою на збереження її екон. позицій або на їх підвищення за рахунок ведення жорсткої торговельної політики щодо ін. країн.

Г. Музиченко

«Війни пам'ятей» – різновид конфліктів пам'ятей; зіткнення інтересів окремих груп спільноти чи спільнот на ґрунті різних інтерпретацій образів минулого. **«В.п.»** із огляду на класичне визначення війни противників не існує в реальності. Термін використовується в метафоричному сенсі й упродовженій до наукового дискурсу для підсилення напруги протистояння конфліктуючих сторін у відстоюванні різних моделей пам'яті. Ці «війни» не проходять одномоментно, вони пролонговані у часі й просторі. **«В.п.»** є інтерактивним процесом, який розгортається сьогодні щодо інтерпретацій подій минулого. Часова перспектива потребує уваги до аналізу динаміки та особливостей розвитку конфлікту.

«В.п.» мають щонайменше три виміри – історичний, політичний, соціоментальний (соціопсихол.). Ареною прояву подібних конфліктів можуть бути різні сфери сусп. життя. Конфлікти можуть ґрунтуватися на соц., етніч., політ., екон., мовних та ін. засадах.

Здебільшого «В.п.» виникають у сусп-вах чи спільнотах, які зазнали травматичного досвіду. Відтак «В.п.» «конструюються» насиллям і травмою, репрезентованими в минулому. Ускладнює ситуацію накладання старих і нових індивідуальних і колективних травм пам'яті. Внаслідок такого «проникнення» формується складна спільнота з доволі високим імперативом обов'язку «пам'ятати». Ці конфлікти часто переобтяжені надлишковим емоційним перевантаженням конфліктуючих сторін і потребують подолання певних психол. бар'єрів та зміни асоціацій. При формуванні новітньої культури відповідальної та діалогічної міжсусідської пам'яті важливим видається врахування дискурсу етики діалогу двосторонніх відносин, яка скеровує європ. культуру пам'яті від міжсусідської «історії взаємних зрад» (Р. Траба) до «спільних імпульсів досвіду» (Р. Козеллек), здатних у довгостроковій перспективі деконструювати травмовані тоталітаризмами свідомості. Її постулати базуються, зокрема, на зміцненні спільних позитивних й солідарних «пунктів віднесення» (напр., етосі християнського прощення) та терплячому взаємному розпрацюванні «бункерів» нац. кривд і образ.

Причини розгортання конфліктів в меморіальному просторі пов'язані передусім із активізацією потрактувань різних версій минулого й обумовлені множинністю чи неоднозначністю інтерпретацій версій цього минулого в різних соц.-політ. умовах та з різним набутих досвідом під час іст. трансформацій. Відтак, приводом для виникнення «В.п.» можуть слугувати: офіційна риторика, порушення традицій, політика в культурній сфері та містобудуванні, топоніміка (зокрема, назви об'єктів міської топоніміки), регіональні особливості, складні питання історії чи варіативність тлумачень подієвого ряду (зокрема й на міждерж. рівні), стереотипи, наратив,

поховання загиблих, пам'ятники та ін. меморіальні знаки, відзначення подій, вшанування осіб, символи і под.

А. Киридон

«Війни пам'ятників» – 1) метафора для позначення конфліктних ситуацій навколо пам'ятників як репрезентантів домінантних символів епохи чи режиму; 2) одна з форм меморіальних стратегій, яка демонструє меморіальні тенденції окремих груп соціуму та відповідну стилістику репрезентацій. Найпоширенішими проявами «В.п.» є демонтаж, руйнування, знищення, спорудження, перенесення, наповнення політизованим змістом і под.

Для пам'ятників будь-якої формації характерне ідеологічне підґрунтя. В основу спорудження пам'ятника зазвичай покладається ідея, яка маніфестує процеси та тенденції в політиці, культурі, сусп-ві в цілому. Відтак пам'ятник несе ідеологічне навантаження та відіграє відповідну роль у формуванні свідомості. Водночас він може виступати витвором мистецтва, мати художню цінність, бути складовою культурної нац. спадщини.

«В.п.» здебільшого виникають на підставі контраверсійного бачення/тлумачення минулого з огляду на наявність різних канонів пам'яті в д-ві. Однак «В.п.» (ре-) актуалізуються в міждерж. відносинах здебільшого через «неопрацьоване минуле».

За умови «В.п.» останні можуть слугувати символічними маркерами протистоянь ідентичностей (особливо в контексті політизації минулого). Деструктивний потенціал «В.п.» знаходить вияв в погіршенні морально-психол. клімату сусп-ва, ускладненні (аж до відкритого протистояння) відносин між політ., етноконфесійними, регіональними та ін. спільнотами. На міждержавному рівні – призводить до загострення чи ускладнення відносин, відкритих конфліктів між д-вами і под.

Отже, «В.п.» – це конфлікт репрезентацій, навантажений соціокультурними ф-ціями.
Див.: Ленінопад.

А. Киридон

Військова дипломатія (грец. *diplom* – аркуш, документ згорнений удвічі) – різновид дипломатичної діяльності д-ви, який стосується військ. сфери. Головною відмінною рисою **В.д.** є те, що вона використовує як дипломатичний, так і військ. інструментарій. Свого часу **В.д.** отожднювалася з військ. розвідкою, відповідно, військ. дипломатів вважали шпигунами. У сучасній світовій політиці доведено, що ці види діяльності перегукуються один із одним, об'єднані спільною метою, проте виконують різні ф-ції, використовуючи різні методи. Метою **В.д.** є захист інтересів громадян шляхом збору інформації в іноземних країнах. Це офіційна діяльність д-ви, яка покликана полегшити співробітництво міжнар. спільноти у військ. сфері.

В.д. виконує такі завдання: здійснення консультивання і допомоги у військ. питаннях у країнах, які здійснюють реформування свого оборонного сектора; забезпечення створення та функціонування змішаних військ.-цив. місій на територіях, де відбувається збройний конфлікт або постконфліктна реконструкція; здійснення заходів із контролю над новими видами озброєнь, роззброєнням та з будови безпеки та довіри – особливо на конфліктних і постконфліктних територіях.

На відміну від цив. дипломатії, яка спирається на соц., екон., культ. та політ. напрями, **В.д.** повністю зосереджена на військ. аспекті. Інформація отримується офіційно від керівників країни перебування, міністерств оборони та преси.

Як різновид політ. функціонування, **В.д.** особливо актуальна в умовах війни. Для забезпечення цієї діяльності д-ви міністерства оборони відряджають до різних країн військ. офіцерів, які тимчасово перебувають на службі в міністерстві закордонних справ, але акредитуються міністерством оборони країни-перебування.

О. Зелена

Військова допомога – форма військ. співпраці, що використовується з метою зміцнення оборони дружніх (нейтральних або що розвиваються) д-в, що не в змозі самостійно

забезпечити власну безпеку або захистити певні геополіт. інтереси ін. д-ви. **В.д.** здійснюється як правило д-вами, що відіграють провідну роль у системі міжнар. і міжнар.-правових відносин у вигляді міждерж. допомоги для військ. потреб на безоплатній або пільговій основі. **В.д.** здійснюється у формі фінансових потоків, військ. консультацій, поставок зброї та військ. техніки, участі у модернізації бойової та спеціальної техніки, направлення військ. фахівців (радників та фахівців із експлуатації озброєння), будівництва об'єктів інфраструктури, навчання військовослужбовців у військ. навчальних закладах або спеціальних центрах ін. д-в, допомоги у бойовій підготовці військ. сил, у розробці бойових статутів та ін. документів. Новою формою **В.д.** стала допомога в орг-ції та проведенні випробувань нових зразків техніки та озброєння, або надання навчальних полігонів для таких випробувань.

В.д. може здійснюватися як у межах держ. урядових програм військ. поставок ін. країнам (*Foreign Military Sales*), так і у межах програм «прямих комерційних поставок» (*Direct Commercial Sales*), коли договори на допомогу укладаються не між двома урядами, а між корпораціями та урядом ін. д-ви. За умовами таких програм корпорації отримують від уряду ліцензії на експорт зброї, техніки, устаткування та напряму домовляються про поставки зі закордонними покупцями. Вищою формою **В.д.** є пряма або непряма участь у відбитті агресії, що здійснюється силами та засобами д-ви, яка надає **В.д.**, а також проведення сумісних операцій та бойових дій. Провідними країнами у світі, що надають значні обсяги **В.д.** є США, Франція, Російська Федерація, КНР та ін.

У 2014-2015 рр. під час проведення АТО **В.д.** у різних формах надавалася Великою Британією, Республікою Польща, Канадою, США, Францією, Норвегією та ін. д-вами (прилади нічного бачення, літні та зимові камуфляжі, медикаменти, сухий пайок, бронжилети та кевларові шоломи, каремати, електрогенератори і под.). З початку конфлікту на сході України США надали Києву **В.д.** на за-

гальну суму бл. 120 млн дол. Очільники України неодноразово підкреслювали потребу прямої **В.д.** для забезпечення своєї незалежності та безпеки (напр., на зразок на зразок «Ленд-ліз», яка діяла під час Другої світової війни); у той же час **В.д.** Україні спрямована на надання захисного та транспортного обладнання (нелетальна **В.д.**): вантажівки, поза-шляховики.

О. Панфілов

Військова контррозвідка – спеціальні органи із властивими їм методами б-би проти ворожої діяльності іноземних розвідок. **В.к.** у різних формах завжди існувала після виникнення професійних збройних сил і органічно поєднаної з ними військ. розвідки. Особливо-го розвитку **В.к.** сягнула у період підготовки й ведення двох світових воєн і холодної війни. Однак і після зникнення світової «соціалістичної» системи діяльність розвідок різних країн світу не зупинилась, оскільки між ними завжди існували й продовжують існувати різні, у т. ч. й гострі, суперечності. **В.к.** користується численними методами знешкодження шпигунів: здійсненням агентурних заходів, перлюстрацією кореспонденції, прослухуванням засобів зв'язку, зовн. спостереженням, таємним оглядом житла та речей, встановленням і перевіркою зв'язків підозрілих, перевербуванням затриманих розвідників та їхніх агентів, дезінформацією через них іноземних розвідок і под. Одночасно **В.к.** бореться проти терору, за попередження раптового військ. нападу, за збереження таємниці щодо підготовки нападу на ін. країну, попереджає витіки секретної інформації із військ. штабів усіх рівнів, військ. частин, підприємств оборонного хар-ру, стежить за настроями у середовищі солдатів та офіцерів. У мирний час контррозвідницьку роботу здійснюють звичайні служби держ. безпеки (НКВС, Гестапо, ФБР, СБУ). У воєнний час можливе утворення тимчасових спец. **К.р-х** органів, якими, напр., під час Великої Вітчизн. війни 1941-1945 рр. були т. зв. органи «Смерш» (від «смерть шпигунам»).

О. Зінченко

Військова криза – складова воєнно-політ. кризи, яка виникає унаслідок попереднього розвитку міждерж. конфлікту, як його щонайгострішої фази, у результаті висунутої однією з д-в загроз, важливих для нац. інтересів опонентів. До сутнісних характеристик **В.к.** відносять: протиріччя (екон., політ., військ.-стратег. та под.), що набувають хар-ру гострої міждерж. політ. б-би; жорстка внутр.-політ. б-би, розбіжності між різними гілками влади; серйозні помилки та прорахунки, допущені в ході кризової дипломатії.

В.к. з певною умовністю можна визначити як стан «між миром і війною». Цей перехідний хар-р кризи визначає його складний комбінований зміст: кризова ситуація є свого роду нервовим вузлом, в якому перехрещуються різні поведінкові типи, характерні як для війни, так і для мирної дипломатії. З одного боку, в основних своїх рисах (причинність, гострота протікання, можливі наслідки) криза залишається багато в чому похідною від відповідних характеристик міждерж. конфлікту. З ін. боку, він набуває, як правило, власної логіки розвитку, яка надалі може змінити весь перебіг конфлікту і перевести його в збройне протистояння.

На практиці це може проявлятися у подальших ненасильницьких військ. діях – демонстрація військ. сили, військ. навчання або маневри, часткова або повна мобілізація озброєних сил, передислокація військ. частин, посилення пограничних військ на окремих ділянках кордону, що попереджує заняття спірних територій військами, а також певні насильницькі військ. дії (прикордонні зіткнення, перетин кордону обмеженими силами, порушення повітряного простору і бомбардування окремих об'єктів на території опонента, морські та повітряні інциденти і под.), які переслідують мету не розв'язати озброєний конфлікт, а злякати опонента, змусити його до політико-дипломатичних поступків, а в деяких випадках – перевірити його рішучість відстоювати свої нац. інтереси або узяті на себе зобов'язання.

В.к. можуть виникати як за відносної симетрії, так і за наявності істотних елементів

асиметрії в співвідношенні сил учасників протистояння. Проте в озброєний конфлікт значно частіше переростали **В.к.** із очевидним асиметричним співвідношенням сил.

С. Наумкіна

Військова мобілізація (англ. *mobileze* – активний стан) – дії, спрямовані на приведення збройних сил та інфраструктури д-ви в особливий військ. стан, викликаний надзвичайними обставинами за межами або усередині країни. Правовою основою для **В.м.** населення служать Конституція України, Закон «Про оборону України», Закон «Про військ. обов'язок і військ. службу» та Закон «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Рішення про мобілізацію приймає глава д-ви. В Указі він має право визначити обсяг, порядок, термін і категорії громадян, які повинні бути мобілізовані.

В.м. може бути як *загальною*, так і *частковою*. При цьому **В.м.** може здійснюватися у відкритому режимі (шляхом негайної публікації або оголошення в ЗМІ) або в закритому режимі (через захищені канали зв'язку безпосереднім виконавцям). *Загальна* мобілізація передбачає її введення на усій території України і стосується нац. економіки, органів держ. влади, ін. держ. органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, ін. військ. формувань, підприємств, установ і орг-цій. Зі свого боку, *часткова* мобілізація передбачає її запровадження лише на окремій території д-ви або введення спеціальних заходів щодо окремої частини економіки, окремих військ. формувань або окремих підприємств, орг-цій і установ. У останньому випадку, як правило, йдеться про поповнення збройних сил фахівцями, які мають бойовий досвід і певні військ. спеціальності. **В.м.** передбачає чотири хвили, остання з яких – *загальна мобілізація*, тобто на фронт ідуть усі, хто здатний тримати зброю в руках або підносити патрони. До **В.м.** можуть бути залучені громадяни України чоловічої статі, придатні до проходження військ. служби за станом здоров'я та віком.

О. Зелена

Військова служба – держ. служба особливого хар-ру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян, пов'язана зі захистом Вітчизни. Час проходження **В.с.** зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу держ. служби. Порядок проходження громадянами України **В.с.**, їх права та обов'язки визначаються відповідними законами та нормативно-правовими актами, які затверджуються Президентом України.

Види **В.с.**: строкова; за призовом під час мобілізації, на особливий період; за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу; навчання курсантів вищих військ. навч. закладів та військ. навч. підрозділів вищих навч. закладів (тобто ВНЗ, які мають у своєму складі військ. ін-ти, фак-ти, кафедри чи відділення військ. підготовки); за контрактом та призовом осіб офіцерського складу.

Строкову **В.с.** громадяни України проходять відповідно до законів України у Збройних Силах та ін. військ. формуваннях із метою здобуття військ.-облікової спеціальності, практ. навичок і умінь для збройного захисту Вітчизни.

Головним завданням **В.с.** є постійна цілеспрямована підготовка до озброєного захисту або озброєний захист території д-ви. **В.с.** має низку істотних відмінностей порівняно з ін. видами держ. служби, основною з яких є обов'язкове прийняття кожним громадянином військ. присяги на вірність своїй Батьківщині і народові.

15.01.2015 р. Верховна Рада України внесла зміни в закони щодо порядку проходження **В.с.**: збільшено строки **В.с.** для солдатів і матросів, сержантів і старшин (18 місяців); для осіб, які під час призову мали ступінь магістра (12 місяців); підвищується граничний вік призову (до 27 років; було до 25 років); контракт про проходження **В.с.** може бути продовжено на строк від 3 до 5 років; тим, кого демобілізують, дозволяють залишитися за бажанням у своїх частинах; розширено перелік осіб, які можуть бути прийняті на **В.с.** за контрактом.

С. Наумкіна

Військове насильство – відмітна ознака військ. конфлікту; це відносна обмеженість сил і засобів збройного насильства, що в процесі конфронтаційної військ.-силової взаємодії д-в не передбачає відкритої збройної б-би, але разом із тим здійснюється за допомогою військ. засобів. Виступаючи не за прямим призначенням, а як спосіб тиску, **В.н.** впливає на поведінку суперника. **В.н.** спирається на екон., політ. та ідеологічні можливості протиборчих сторін і за визначених обставин переходить в озброєне насильство.

Незважаючи на те, що нова парадигма сучасного світу відмовилася від **В.н.**, сьогодні відмова від нього на практиці майже неможлива, враховуючи агресивні наміри «великих» д-в. Останні факти використання **В.н.** підтверджують, що оцінка війни і **В.н.** за критеріям законності та справедливості завжди суб'єктивна і має заполітизований, ідеологізований хар-р. Тому виникає негайна потреба чіткого й однозначного обговорення і меж використання військ. сили, у т.ч. **В.н.**, які мають бути обов'язковими для всіх, хто керується нормами міжнар. права. По-перше, абсолютно недопустимі превентивні удари, ініціатива в розгортанні військ. дій і **В.н.** По-друге, вимушені заходи **В.н.** мають бути відповідні діям ін. сторони, що не перевищують меж необхідної оборони.

Л. Ярова

Військовий експерт (англ. *expert* – доповідний) – фахівець, який здатний на підставі своїх знань і досвіду кваліфіковано консультувати у військ. питаннях. Експертна оцінка військово-політ. ситуації в різноманітних геополіт. сферах, регіональному масштабі, дає можливість вибудувати правильну модель оборони країни. **В.е.** аналізує інформацію стратегічного хар-ру, екон. і військ. потенціал д-ви, аналогічний потенціал вірогідного ворога, союзника, використовуючи дані розвідки, спираючись на засоби та методи стратегічної географії, а також використовуючи попередній іст. досвід військ. і дипломатичного протистояння, передбачає перспективу розвитку військово-політ. подій.

В.е. моделює можливі комбінації розв'язання воєнного протистояння, розробляє тактичні ходи. У своїх висновках **В.е.** опирається не лише на теор. складову (знання, наук. підхід, певний військ. алгоритм), але й на власний досвід. **В.е.** повинен мати військ. кваліфікацію.

Нові військово-політ. реалії, викликані Кримською кризою, інтервенцією Російської Федерації в Україну, сепаратистськими виступами, а також рос. диверсійною діяльністю в Україні формують запит на послуги **В.е.**, який детально висвітлює перебіг воєнних дій, аналізує реальні військово-політ. обставини, робить прогнози можливих варіантів розвитку подій. В укр. ЗМІ активно використовують оцінки **В.е.** Д. Тимчука (координатора групи «Інформаційний спротив»), О. Арестовича та ін.

О. Зелена

Військовий обов'язок – встановлений законом у деяких д-вах обов'язок населення нести військ. службу у збройних силах своєї країни. **В.о.** підлягають в основному громадяни чоловічої статі (у деяких д-вах і жінки), які досягли встановленого законом віку. Призваний служить у війську протягом певного визначеного законом строку (зазвичай від кількох місяців до 3 років), а в разі оголошення мобілізації – продовжує службу. У багатьох д-вах **В.о.** немає, збройні сили комплектуються на добровільних засадах.

Україна успадкувала той порядок щодо **В.о.**, який діяв в СРСР. У травні 1992 р. прийнято Закон «Про загальний військ. обов'язок і військ. службу». Закон здійснює правове регулювання відносин між д-вою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними **В.о.** щодо захисту Вітчизни. Закон багато разів змінювався, здебільшого спостерігалася тенденція до скорочення терміну служби та розширення можливостей для її уникнення; було введено альтернативну службу для тих, хто не погоджувався виконувати **В.о.** з реліг. мотивів. У жовтні 2013 р. Президент України підписав Указ, згідно з яким у 2014 р. призов мав відбуватися лише до внутр. військ МВС України, а всі ін. війська перейшли б на контрактний принцип комплектування.

Анексія Російською Федерацією Криму в березні 2014 р. і початок АТО змінили ситуацію. 01.05.2014 р. відновлено призов на строкову військ. службу до ЗСУ та ін. військ. формувань. Призовний вік **В.о.** становить від 18 до 25 років. Протягом 2014 р. ВРУ внесла зміни до законів про мобілізацію та військ. службу. Рада збільшила граничний вік перебування на військ. службі громадянам України (для військовослужбовців рядового, сержантського, молодшого офіцерського складу – до 45 р., старшого – до 55 р. та вищого офіцерського складу – до 60 років; регламентувала виконання **В.о.** в запасі, ведення військ. обліку військовозобов'язаних і призовників; звільнила від мобілізації багатодітних батьків і студентів. Правовою основою **В.о.** і військ. служби є Конституція України, Закон України «Про військ. обов'язок і військ. службу», «Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку», «Про Збройні Сили України» та ін. нормативно-правові акти.

Я. Комарницький

Військовий переворот – держ. переворот, здійснений військовими або за їх допомогою, а також такий, що привів до влади військових. Найпоширеніші **В.п.** були в Латин. Америці. Ісп. і півд.-амер. версією **В.п.** є *pronunciamiento* (*pronunciamiento*). В ісп. версії XIX ст. це був процес із чіткими ритуалами. Спочатку проводилась «робота» (*trabajos*): зондувалася думка офіцерів армії. Потім досягалися компроміси з майбутніми змовниками шляхом обіцянки нагород в обмін на виконання певних дій. Після цього лунав заклик до дії: війська закликали слідувати за своїми офіцерами в повстанні проти уряду. Пронунсіаменто організовував і очолював певний військ. лідер, проте здійснювалося воно від імені всього офіцерського корпусу. На відміну від пучку, який здійснювала тільки частина армії, або від держ. перевороту, здійснюваного цив. особами, що використовували деякі армійські підрозділи, *pronunciamiento* призводить до взяття влади армією як єдиним цілим. Цим більшість африканських переворотів, в яких брала участь вся армія, подібні до класичних *pronunciamiento*.

Орг-ція **В.п.** – це дії, спрямовані на провування збройного виступу проти законної влади. Вони можуть полягати, зокрема: у пропаганді **В.п.**, у вербуванні його учасників, у постачанні заколотникам зброї, військ. спорядження, в плануванні збройних операцій та ін. дій щодо ідеологічного, матеріального або організаційного забезпечення **В.п.** Орг-ція **В.п.** або активна участь в ньому можуть мати місце в законних збройних формуваннях, що відмовилися підкорятися закону і мають на меті вчинення насильницьких дій, спрямованих на зміну конституційного ладу або територіальної цілісності д-ви. Ознаки **В.п.**: наявність значної групи військовослужбовців; часткова або повна озброєність групи; відмова групи коритися законам і розпорядженням влади; вчинення заколотниками насильницьких дій.

М. Требін

Військовий податок – інструмент держ. екон. політики, спрямований на залучення коштів громадян для забезпечення фінансування заходів щодо підвищення обороноздатності д-ви. Метою **В.п.** завжди було залучення додаткових коштів у бюджет країни для підтримки військ. дій, або для утримання інвалідів у післявоєнний час.

В.п. може стягуватися у різних формах: 1) спеціальний обов'язковий платіж, що стягується д-вою з фізичних осіб для покриття частини військ. витрат (напр., під час Першої світової війни в Італії, Франції); 2) спеціальна надбавка до непрямих або прямих податків (напр., у США, Великій Британії та ін. країнах під час Другої світової війни вводився спеціальний податок на надприбуток монополій); 3) поштово-податкова марка, яка примусово наклеювалася на конверт для листування додатково до звичайної плати за послуги пошти (вперше застосовано в Іспанії у 1874 р. під час Третьої карлістської війни, а також перебувала в обігу під час Першої світової війни у Великій Британії, Канаді, Румунії).

Платниками **В.п.** найчастіше ставали особи, які безпосередньо не брали участь у військ. подіях. Напр., в Росії у 1887 р. його платниками були мусульмани Кавказу, які від-

мовлялися від виконання військ. повинності, а під час Першої світової війни в Росії – чоловіки, які підлягали призову на військ. службу, але звільнені від неї; чоловіки, зараховані в тилове ополчення. Однак, починаючи з Другої світової війни **В.п.** перетворюється на обов'язковий платіж на користь д-ви з доходів громадян, причому щодо них не встановлюється неоподаткований мінімум. У такому вигляді у 2014 р. **В.п.** запроваджено в Україні у розмірі 1,5% від всіх доходів громадян.

Разом із тим, надходження до бюджету таких платежів для фінансування військ. витрат в різні часи істотного значення не мали. Як правило, **В.п.** скасовувався із припиненням воєнних дій.

Г. Музиченко

Військовополонений – особа, що належить до збройних сил сторони, яка перебуває в стані війни, добровольців, партизанів, учасників руху опору та ін. комбатантів, а також деяких некомбатантів (військ. кореспондентів, членів екіпажів торговельного флоту й цив. авіації, духовенства, медичного персоналу та под.), які під час війни опинилися під владою ворожої сторони. Міжнар.-прав. документами, які надають статус **В.** категоріям осіб в умовах міжнар. конфлікту, є: IV Гаазька конвенція про закони та звичаї сухопутної війни (18.10.1907); Положення про закони і звичаї сухопутної війни (додаток до названої конвенції); Женевська конвенція про поводження з **В.** (12.08.1949); Додатковий протокол до Женевської конвенції, що стосується захисту жертв міжнар. збройних конфліктів (08.06.1977).

В. повинен якомога швидше бути евакуйований із зони бою. Він зобов'язаний повідомити тільки прізвище, ім'я, звання, дату народження і військ. номер, на ін. запитання має право не відповідати. Відповідальність за **В.** несе д-ва, яка їх захопила, а не окремі командири, що не виключає кримінальної відповідальності останніх за злочини проти **В.** Забороняються мед. експерименти на **В.**, репресії щодо них, має бути забезпечений їх захист від місцевого населення й залякування. Та-

бори полонених розташовуються в достатньо безпечному місці на суші, вони не повинні заважати обстрілу військ. об'єктів. **В.** забезпечуються необхідним одягом, харчуванням, отримують належне мед. обслуговування, їм дозволяється листування із зовн. світом. Вони зберігають правосуб'єктність і можуть передавати юрид. документи через д-ви, що взяли їх у полон, або через Міжнар. комітет Червоного Хреста. Невдала втеча **В.** карається лише дисциплінарною відповідальністю. **В.** після повторного потрапляння в полон після втечі не повинен зазнавати покарання.

Особа зі складу збройних сил не може претендувати на статус **В.** у разі захоплення її під час шпигунства. Але якщо вона була захоплена після виконання завдання й приєднання до своїх військ, то на неї поширюється режим військ. полону. Від шпигунів відрізняють військ. розвідників, які збирають інформацію у форменому одязі своїх збройних сил. У разі захоплення противником вони користуються правами **В.** Не можуть розраховувати на режим **В.** найманці, які беруть участь у військ. діях із метою отримання матеріальної винагороди. Слід відрізнити від найманців осіб, що беруть участь у конфлікті з ін. (не матеріальних) міркувань: політ. співчуття, спільності ідеології, релігії.

Після закінчення воєнних дій **В.** звільняються й репатріюються за винятком осіб, проти яких було розпочато кримінальне провадження за скоєні злочини. Практика Першої та Другої світових воєн, ін. війн і збройних конфліктів доводить, що в будь-яких д-вах і арміях світу грубо порушують положення конвенцій про **В.** Див.: 500-й (вантаж 500).

Б. Дем'яненко

Військово-технічне співробітництво – система міжнар. торгов.-екон. відносин, пов'язаних із розробленням, вир-вом, ремонтом, модернізацією, знищенням (утилізацією) та міжнар. передачами товарів військ. призначення, які здійснюються на підставі законодавства д-ви у повній відповідності з міжнар. нормами.

В.-т.с. посідає особливе місце в зовн. політиці кожної д-ви. Важливість **В.-т.с.** у тому,

що продаж зброї дає змогу не тільки отримувати прибуток, але й значно впливати на світову політику та зовн.-політ. курс ін. д-в, нарощувати військ. потенціал д-в-союзників, випробовувати нові зразки озброєнь, а також забезпечувати замовленнями військ.-промисл. комплекс. Купівля зброї дозволяє д-ві швидко наростити військ. потенціал і поліпшити матеріально-технічне забезпечення збройних сил, що в деяких випадках дозволяє оперативно ліквідувати загрози її нац. безпеці.

Основні завдання **В.-т.с.** будь-якої д-ви: зміцнення військ. відносин зі дружніми та союзними д-вами; участь у розвитку військ. інфраструктури континентальних і морських театрів воєнних дій; вирішення завдань оперативної та бойової підготовки, морської та повітряної виучки збройних сил; розташування й утримання важливих для обороноздатності військ. об'єктів за межами нац. території д-ви; збереження та підтримка виробничих оборонних потужностей за рахунок експорту та надання послуг військ. призначення; стимулювання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт щодо створення нових та модернізації вже створених зразків озброєння та військ. техніки.

В Україні **В.-т.с.** розглядається як один із основних чинників наук.-технол. розвитку вітчизн. оборонно-промислового комплексу (ОПК), джерело надходження коштів для розроблення новітніх технологій, створення й закупівлі озброєння і військ. техніки для потреб Збройних Сил України, ін. військ. формувань і правоохоронних органів України.

О. Панфілов

Вікно можливостей (англ. *window of opportunity*) – у широкому сенсі – короткий проміжок часу, впродовж якого є шанс використати незворотну можливість для певної дії; у вузькому політол. сенсі – сприятливий момент для ухвалення політ. рішення чи здійснення певної політ. дії. **В.м.** – складова моделі порядку денного політики амер. ученого Д. Кінгдона, за якою у межах політико-управлінського процесу наявні окремі потоки: 1) *потік проблеми* (англ. *problem stream*) – по-

казники значущості проблеми, що надають їй публічного хар-ру, роблять її «видимою» для виробників політики; 2) *потік розроблення політики* (англ. *policy stream*) – набір можливих політ. рішень чи альтернатив, розроблених експертами, політиками, держ. службовцями чи групами інтересів, а також діяльність тих, хто зацікавлений у цих рішеннях; 3) *потік політ. взаємовідносин* (англ. *politics stream*) – політ. події, як-от вибори, зміна уряду, соц. заворушення, зміна громад. думки населення, демонстрації, кампанії, організовані групами інтересів. Ці потоки конкурують між собою, тому ухвалення політ. рішень далеке від узгодженості та логічності. У критичні моменти ці три потоки з'єднуються і тоді, на думку Д. Кінгдона, відкривається **В.м.** або *вікно політики* (англ. *policy window*), – той відтинок часу, коли певна проблема може увійти до порядку денного політики та стати предметом політ. рішення.

Ін. розуміння **В.м.** пропонує модель політ. змін амер. ученого Д. Овертона, за якою **В.м.** – це межа тих ідей, які можуть бути сприйняті сусп-вом у будь-який конкретний момент. Відтак **В.м.**, або «*вікно Овертона*» (англ. *Overton window*), включає в себе: 1) область політ. ідей, які вважають прийнятними з огляду на громад. думку; 2) погляди, яких політик може дотримуватися без побоювань бути звинуваченим у радикалізмі; 3) політ. рішення, яких очікує сусп-во. Зрушення **В.м.** відбувається тоді, коли змінюється громад. думка.

Т. Семігіна

Віртуалізація політична (лат. *virtus* – уявне, ілюзорне) – процес заміщення безпосередньої політ. реальності (акторів, подій, явищ, дій і под.) системою її репрезентацій, образів, уявних моделей, симуляцій. **В.п.** здійснюється завдяки мас-медіа, що конструюють соц.-політ. реальність і програмують не тільки сьогодення, але й майбутню політ. поведінку громадян. **В.п.** має грандіозний ефект через те, що завдяки використанню образів великі маси людей вводяться в транс шляхом системного захоплення уваги та одночасного її відведення від переживання реального осо-

бистісного буття в його часово-просторовій конкретиці.

Механізм **В.п.** діє через актуалізацію асоціацій, їх зв'язування та закріплення з конкретними образами персоніфікованих, інституційних, ідеологічних і фантомних політ. об'єктів. До *персоніфікованих* об'єктів відносяться політ. лідери, до *інституційних* – партії, сусп.-політ. орг-ції, д-ви, міжнар. і держ. органи, до *ідеологічних* – партійні та виборчі програми, декларації, відозви, звернення, до *фантомних* – абстрактні чи безіменні вороги, народ (нація). Політ. суб'єкти, для забезпечення легітимації своїх претензій на владу, прагнуть у віртуальній політ. реальності репрезентувати себе за допомогою позитивних образів, що викликають позитивні емоції у громадськості, і, навпаки, закріпити за політ. опонентами негативні образи. Інституційні політ. об'єкти потрапляють у віртуальну політ. реальність в основному завдяки образам їхніх керівників чи уповноважених осіб або образам наслідків їхніх рішень. Ідеологічні об'єкти найбільш ефективно репрезентуються образами майбутнього, які передбачає реалізація їх ідейного потенціалу. Фантомні об'єкти репрезентуються через конкретизовані образи, які активізують емоції та створюють мотиваційно-мобілізаційну основу легітимації політ. влади.

О. Висоцький

Віртуальна демократія (синоніми – *кібердемократія, електронна демократія*) – форма участі громадян у сусп. справах за допомогою інформ.-комунікац. технологій. **В.д.** передбачає інформ. відкритість, доступність, публічність, органів держ. влади та можливість мобільної активності особи щодо надання урядових послуг населенню й бізнесу. Метою **В.д.** є сприяння ефективному виконанню основних функцій демокр. процесу: вільному доступу до сусп. значимої інформації, свобода слова, участь в управлінні справами сусп-ва (у т. ч. голосування на виборах, референдумах), відкрите обговорення актуальних проблем, консультаційні послуги. **В.д.** зорієн-

тована на залучення якнайбільшої к-сті громадян до сусп. справ. Якісне функціонування **В.д.** залежить від соц. зрілості та комунікативної компетентності сусп-ва.

Елементи В.д.: електронне урядування, електронний суд, передвиборна кампанія в системі он-лайн, комп'ютерно-інформ. лобіювання (безпосередній інформ. тиск через мережевий ресурс), віртуальне опитування. *Переваги В.д.:* сприяє публічності органів держ. влади, посилює взаємовідповідальність громадянина та ін-тів держ. влади, надає можливість формування соц. солідарності. *Ризики В.д.:* недостатній захист даних, маніпулювання громад. думкою, «цифровий розподіл сусп-ва», небезпека пропаганди, зациклення на власних проблемах.

Етапи розвитку **В.д.** в Україні: *підготовчий* (2000-2001); *формування механізмів е-уряду* (2002-2003); *формування законодавчої бази* (2004-2014). Сьогодні в Україні існує інструментарій **В.д.**, який відкриває канали комунікації між громадянами та органами влади: офіційні Інтернет-сторінки органів держ. та місцевої влади, веб-портал КМУ, веб-сайт «Уряд і громадськість», інтерактивна інформ.-аналіт. система КМУ «Громадян. сусп-во і влада». На усіх веб-сайтах органів виконавчої влади застосовано режими рівня інформування громадян. Але далеко не усі центральні та місцеві органи влади практикують режим двосторонньої взаємодії на своїх офіційних сторінках. Позитивом є: підвищення ступеня оперативності надання інформації про пленарні засідань Верховної Ради, публікацію в Інтернеті стенограм парламентських засідань, запровадження в тестовому режимі рубрики «Форум». В Україні ще відсутні такі поширені в європ. практиці інструменти як: доступ всіх зацікавлених осіб до пов'язаної із законодавчим процесом документації, можливість висловитися щодо певного законопроекту, е-документообіг. Гострою проблемою розвитку **В.д.** в Україні залишається міжрегіональна «цифрова нерівність», відсутність дієвих кроків з її подолання.

О. Макух

Віртуальна держава (англ. *virtual state*) – 1) маленьке невизнане самопроголошене псевдодерж. утворення; 2) неологізм, який використовують для позначення віртуальних, опосередкованих відносин у д-ві. У першому значенні термін з'явився у 1970-х рр. для опису мікрод-в – проєктів зі створення нових штучних д-в, що існують лише в уяві їхніх творців, на папері або в Інтернеті, будь-яких утворень, що заявляють про свою державність, але не є д-вами, а лише імітують їх певні риси. Віртуальні д-ви не сприймаються всерйоз країнами, на території яких вони проголошені, і не визнаються світовим співтовариством. Напр., відокремлені два хутори Естонії, де відтворено радянську владу; незалежна республіка Малу-Венту на острові Маль-ді-Вентре біля Сардинії. Найвідомішим приклад – князівство Сіленд, розташоване на кол. військ.-морс. платформі Форт-Роуз, яку використовували під час Другої світової війни за 10 км від узбережжя на сході Великої Британії.

У 1990-х рр. із використанням Інтернету та комунікацій ідея створення **В.д.** отримала новий розвиток (друге значення терміна). Їх трактують як кардинальну зміну порядку взаємодії держ. сектора з громадянами, бізнесом і под.; має зовн. і внутр. прояви: всередині системи влади різні рівні (центральный, регіональний і місцевий), різні гілки (виконавчу, законодавчу, судову); переведення роботи чиновників у світ Інтернету, а також взаємодія з використанням Інтернет-технологій під час надання держ. послуг.

А. Мутко

Віртуальне середовище (лат. *virtus* – доблесть, енергія, сила; удаваний, уявлений) – поняття, яке відображає радикальні зміни у сприйнятті світу сучасною людиною. (інтерактивне, створене новітніми електронними технологіями).

У *античні* часи термін «*virtus*» характеризував стан піднесення у військового, про який важко розповісти словами. У *Середньовіччі* категорія «*virtualis*» (можливий) допомагала розв'язанню фундаментальних філос.

проблем: конституювання складних речей із простих, енергійної складової акту дії, співвідношення потенційного та актуального. *Посткласична* наука категорію «віртуальне» використовує через опозицію субстанційності та потенційності: віртуальний об'єкт існує, хоча й не субстанційно, але реально; в той же час він існує не потенційно, але актуально. Сьогодні в обігу є поняття «віртуальна людина», «віртуальна спільнота» як електронно-опосередковане віртуальне середовище.

Поняття «*середовище*» з'явилося у біології сер. XIX ст. (І. Сеченов, Л. фон Бергаланфі, Е. Геккель) задля пояснення умов існування організмів та їх спільнот як системи відносин між всіма фізичними тілами, які їх оточують («оточуюче середовище»). У соц. науках символічне середовище існування людини виокремлюється як головне. У П. Слотердайка історія людства постає як процес посилення б-би за смислові середовища-сфери: вони задають систему координат у просторово-часовій навігації суб'єкта та завдяки відчуттю безпеки підтримують намагання людини до створення складніших моделей дійсності.

Соц. зміст віртуалізації середовища – утворення нових форм взаємодії, які допомагають уникнути дефіциту справжності людини. Системи масових комунікацій та Інтернет як потужне **В.с.** поширюють вплив на соц.-політ. процеси, трансформують інституційний устрій сусп-в, множать суб'єктів політ. дії.

Ю. Смельянова

Віртуальний уряд (англ. *virtual government*) – удосконалена форма діяльності держ. управління за допомогою використання нових інформ. технологій, що дає змогу підвищити його ефективність у наданні послуг населенню. Іноді асоціюють із електронним урядом (англ. *e-Government*).

Рівні **В.у.:** 1) електронне інформування громадян держ. органами; 2) віртуальна взаємодія громадян і держ. органів; 3) обслуговування громадян держ. органами через ІКТ. Першим у світі ідею урядового порталу реалізував Сінгапур, портал якого не лише надає інформацію про держ. органи, а й дає змогу

зробити деякі дії, для яких раніше населення було змушене відвідувати держ. установи. На европ. континенті одним із перших є проект «Моя Естонія»: Естонія у 2014 р. стала першою країною у світі, яка надає «віртуальне громадянство»: громадяни Естонії отримають доступ до цифрових послуг країни, а також можливість підписувати електронні документи. На сьогодні **В.у.** найкраще розвинутий у США.

Моделі **В.у.**: 1) *віртуальний. офіс* – управління сфокусоване на наданні громадянам електр. послуг; 2) *бюрократична структура* – інтеграція між різними міністерствами, супроводжується появою проблем збереження таємниці та забезпечення безпеки; 3) *сервісне агентство* – отримання громадянами додаткових переваг і нових можливостей; 4) *безпосередньо В.у.* – повна трансформація уряду, що потребує постійних зусиль із розвитку **В.у.** для забезпечення інтеграції стратегічних планів із переходом до цифрового сусп-ва.

А. Митко

Владно-семантичний ряд – сукупність пов'язаних між собою усталених термінів, що розкривають феномен влади з різних гносеологічних та ціннісних позицій. Це: *автократія* (влада сильних над слабкими), *аерократія* (влада завдяки використанню повітряного простору), *аристократія* (влада кращих, знатних), *бюрократія* (влада офіційних осіб, посад, адмін. системи), *геронтократія* (влада старців), *демократія* (влада більшості над меншістю), *елітократія* (влада обраних, що належ. до провідних сусп. верств), *етнократія* (влада організованого етнічного об'єднання), *ефірократія* (влада завдяки використанню надатмосферного простору, домінація космічної зброї), *ідеократія* (влада ідей, ідеалів, професійних ідеологів), *ізократія* (влада, що передбачає сусп. рівність людей), *інфократія* (влада інформації та її володарів), *космократія* (влада соц. суб'єктів, що володіють космічними технологіями), *логократія* (влада символів і понять), *медіакратія* (влада ЗМІ, «четверта влада»), *меритократія* (влада гідних, заслужених), *мілітократія* (казармо-

кратія) (влада військових, силових структур, військ. диктатура), *монократія* (влада єдиного владного центру), *націократія* (режим панування нації), *нетократія* (влада інформаційних ресурсів і технологій на противагу владі матеріальних цінностей), *охлократія* (влада натовпу), *партократія* (влада партії (партій), парт. лідерів), *плутократія* (влада найбагатших із панівного класу), *райтократія* (влада тих, «хто пише»), *таласократія* (влада моря, тип цивілізації або форма д-ви, життєдіяльність яких через геополіт. обставин пов'язана з морем (світовим океаном)), *телуократія* (влада суші, тип цивілізації або форма д-ви, життєдіяльність яких пов'язана з використанням сухопутних можливостей), *теократія* (влада бога, церкви та духовенства), *технократія* (влада «вміючих», технічних фахівців), *тимократія* (влада честолюбців, що зазвичай належать до класу військових). Зустрічаються штучні терміни на кшталт *ветократія* (влада заборон), *юнократія* (влада молодих), *юрократія* (влада юристів) та под. Є вербальні конструкції, що відбивають нац.-владні особливості: *кучмократія* (Україна), *муллократія* (Іран), *тандемократія* (Росія) і под. Див.: *Аерократія*; *Медіакратія*; *Націократія*; *Тандемократія*.

В. Смолянук

Волонтер (фр. *volontaire*; лат. *voluntarius* – добровільно) – доброволець. Має два різних значення. 1. Людина, яка вільно, а не переслідуючи корисливі цілі, займається діяльністю на користь сусп-ва. У Законі України «Про соц. послуги» зазначено, що **В.** – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має сусп. корисний хар-р. Загальна Декларація про волонтерську діяльність, ухвалена Міжнар. асоціацією волонтерських зусиль, тлумачить діяльність **В.** як основу побудови та розвитку громадян. сусп-ва, яка втілює в собі найшляхетніші прагнення людства – миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей. Критерії волонтерської діяльності: 1) має сусп. користь (**В.** може допомагати друзям, знайомим, всьому сусп-ву, напр., брати

участь у діяльності політ. партій чи виборчій кампанії, здавати кров); 2) виконується у вільний час від роботи або навчання час; 3) має добровільний хар-р (основою діяльності **В.** є власна воля людини; якщо певні сусп. корисні дії робляться внаслідок тиску зовн. обставин на індивіда, то це не робить людину **В.**); 4) альтруїзм, відсутність оплати праці (якщо грошова виплата, яку люди отримують за певну сусп. корисну діяльність, дорівнює чи перевищує ринкову вартість цієї роботи, то людина не є **В.**). **В.** з їх сусп. корисною працею були в усі часи, проте офіційним роком виникнення руху **В.** є 1859, коли Жан Анрі Дюнан, фр. журналіст, висунув ідею створення Червоного Хреста – орг-ції, яка б працювала на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу полоненим та пораненим. 2. Особа, що добровільно поступила на військ. службу. У деяких д-вах система **В.** була основним способом комплектування армій до введення загальної військ. повинності. У XIX ст. така система втратила своє значення; добровольчі батальйони залишилися доповненням до регулярної армії, особливо у воєнний час.

Т. Семігіна

Ворожнеча внутрішньонаціональна – ворожнеча в межах нації, незалежно від того, чи нація організована в д-ву, чи є частиною імперського утворення. **В.в.** часто є передумовою внутрішньонаціональних конфліктів, які розгортаються з екон., соц., культ., політ.

та ін. причин, але частіше є наслідком їхнього поєднання. **В.в.** визріває за певних умов, триває довший чи коротший час. Може стимулюватись як ззовні, так і політ. партіями, громад. орг-ціями та групами громадян усередині нац. утворення. В процесі напруження, яке наростає, відбувається формування та кристалізація інтересів незадоволених сегментів сусп-ва; складається певна ідеологія, навколо якої об'єднуються незадоволені як своїм існуванням, так і політикою д-ви, члени сусп-ва.

В.в. є початковою стадією дезорганізації життя сусп-ва та д-ви. За умов сусп. кризи, особливо системної, коли остання охоплює всі сфери сусп. існування, ворожнеча переростає в конфлікт, який може стати причиною руйнації нації та її д-ви. Запобігти конфлікту можна правдивою політикою, орг-цією загальнонац. діалогу, пошуку спільних засад нац. існування з одночасним урахуванням окремих потреб різних груп населення. Все це є можливим за умов демокр. орг-ції сусп. і держ. життя.

Прикладами **В.в.** слугують: стосунки між сербами та хорватами, які будучи однією нацією розійшлися із причини належності до різних релігійних конфесій; відносини між етнічними групами тутсі та хутсі в Нігерії, де ворожнеча закінчилась різнею; громадян. війна на території кол. Рос. імперії після 1917 р., яка завершилась розвалом багатонаціональної д-ви, яку однак більшовики незабаром зібрали.

І. Загрійчук

Г

«Газова війна» – низка екон. конфліктів між компаніями НАК «Нафтогаз України» та «Газпром» щодо умов постачання природного газу з Російської Федерації до України та його транзиту до країн Європи. Перехід газу в розряд стратегічного енергетичного ресурсу збільшив на геополіт. мапі світу к-сть екон. конфліктів, спровокованих Росією, як монополістом «блакитного палива» та спричинив один із них – «Г.в». Паливно-енергетичний комплекс Росії відіграє значну роль у визначенні її зовн. політики; експорт енергетичних ресурсів є інструментом, який впливає на процеси прийняття екон. і політ. рішень у д-вах, економіка яких певною мірою залежить від таких поставок.

Уперше Україна отримала газ у вересні 1993 р. в обмін на частину кораблів Чорноморського флоту. Жодна з укладених упродовж останніх 20 років укр.-рос. газових угод не була виконана до кінця, лише Російська Федерація та Україна, між якими існує Великий договір про дружбу, пережили кілька «Г.в.»:

1) у березні 2005 р. «Газпром» вимагав від України оплати за газ із 2006 р. за цінами, близькими до європейських (бл. 250 дол. за 1000м³). Попри те, що екон. причини існували і раніше, рос. уряд не поспішав здійснювати різких дій, приберігаючи їх як засіб політ. тиску, і почав підняття цін тільки після зміни зовнішньополітичного курсу України у напрямку Заходу;

2) політ. криза в Україні, в грудні 2008 р. загострила ситуацію в газовій сфері, бо компанія РосУкрЕнерго заборгувала 2,4 млрд дол. Росія ультимативно вимала погашення боргу, погрожуючи не підписати Договір про постачання газу в Україну на 2009 р. 18.01.2009 була досягнута домовленість про відновлення транспортування газу в Україну та країни ЄС. Сторони погодились на наступне: перехід до прямих контрактних відносин між «Газпромом» та «Нафтогазом України», усунення посередників, запровадження формульного принципу формування ціни для України, ха-

рактерного для ін. європ. країн, перехід на транзитну ставку (2,7 дол. США), закріпили монополію «Газпрому» на постачання газу в Україну;

3) у 2013-2014 рр. – загострення суперечностей щодо поставок газу на тлі політ. відносин між двома д-в і подій Революції гідності. Новий виток газових конфліктів великої геополіт. ваги, у якому задіяна Україна, ЄС, США/Канада (попередні заяви на енергопостачання в Європу), Росія (найбільший бенефіціар), КНР (можливий розворот енергетичних потоків з європ. напрямів і контакторів на азійський ринок). Див.: «Газова імперія».

Н. Ржевська

«Газова імперія» – метафоричне визначення Російської Федерації як країни, що володіє величезними енергетичними (газовими) ресурсами, інфраструктурою їх видобування й експорту та будує на цьому свою геополітику й геоekonomіку. Потенційні (прогнозні + перспективні) запаси «Г.і.» оцінюються у понад 151 трлн куб. м або 40% світових.

Інституціональною основою «Г.і.» є ВАТ «Газпром» – енергетична компанія, що займається геологічною розвідкою, добуванням, транспортуванням, збереженням, переробкою та реалізацією газу, газового конденсату й нафти, а також вир-вом і реалізацією тепло- та електроенергії. «Газпром» є найбільшою компанією Росії та найбільшою газовою компанією світу (17-е місце в глобал. рейтингу транснаціональних корпорацій у 2013 р).

Країнами-імпортерами рос. газу у 2013 р. (по мірі зменшення обсягів постачань) були ФРН, Туреччина, Італія, Польща, Велика Британія, Чехія, Франція, Угорщина, Словаччина, Австрія, Фінляндія, Нідерланди, Румунія, Болгарія, Данія, Греція, Сербія, Словенія, Швейцарія, Боснія і Герцеговина. Пострадянськими імпортерами рос. газу залишаються Україна, Білорусь, Казахстан, Молдова, Литва, Вірменія, Латвія, Естонія, Грузія. У 2014 р. підписано масштабний проект газових поставок у КНР.

Підписання міждерж. газових контактів із Росією більшої частини випадків супроводжується ініційованими «Г.і.» «газовим тиском», «газовим шантажем», іноді – «газовими війнами». Див.: Газова війна.

В. Смолянук

Гармонія політична – універсальний закон політ. творчості, критерій ідеального політ. устрою, фундаментальна цінність політ. співжиття як на рівні д-ви, нації, міжнар. спільноти, так і на рівні особистої політ. діяльності. Г.п. – це такий стан політ. системи, в якому політ. суб'єкти діють злагоджено, досягли згоди, співзвучності політ. інтересів. Г.п. відображає стан культ.-іст. розвитку політ. спільноти, в якому досягнуто збалансоване співвідношення уявлень членів сусп-ва про ідеальне, бажане та необхідне в політиці з реальним станом речей у межах певного політ. порядку. Відповідно, *дисгармонія* в політиці – це стан, в якому уявлення про бажане, можливе та необхідне в політ. відносинах частково або повністю не відповідають політ. реаліям; спостерігається дисбаланс політ. сил та інтересів, наявний когнітивний дисонанс у сприйнятті політ. реальності.

Прагнення до гармонізації політ. відносин і позбавлення від руйнівних дисонансів іманентно присутні у політ. практиці від еталонів політ. риторики до різноманітних варіантів політ. репрезентацій та символізацій, спрямованих на легітимацію політ. вади або окремих її актив, персоналій, ідей. Ідеї гармонії, симфонічності, злагоди втілені в артефактах політ. культури, таких як музика (марші, гімни, пісні, симфонії), архітектура (пам'ятники, культові й адмін. споруди), поезія (оди, поеми, епоси), образотворче мистецтво (живопис, фрески).

Приклади ідейно-політ. концептів, в яких реалізується ідея Г.п.: ідеальна д-ва Платона, концепція «Золотого віку», соц.-політ. концепції утопістів, концепція соц.-політ. порядку Августина Блаженного, концепція «світлого майбутнього», концепція ліберальної демократії та ін. Приклади політико-ідеологічних і політико-стратегічних проектів, в основі яких

гармонія як визначальна цінність світового політ. порядку: ідеї «балансу сил» або «балансу інтересів», «симетрії» центрів сили у міжнар. відносинах, концепція «вічного миру» І. Канта та под.

В. Полянська

Геймер політичний (англ. *political gamer*) – людина-гравець на політ. полі. Г.п. об'єднуються у групи добровільно з метою отримання влади. Г.п. діє у доволі обмеженому просторі, до якого потрапити дуже складно. Г.п. завжди вважає своє середовище обраним, певним чином утаємниченим. Кулуари влади закриті для необізнаних, зберігається сакральність. Г.п. не грає відкрито, оскільки політика – особливий тип соц. відносин «ворог – друг», що передбачає запеклу б-бу. Однак, коли політ. гра перетворюється у гру заради самої гри, це стає небезпечним для сусп-ва. Відбувається заміна реального світу віртуальним. Г.п. втрачає прямий зв'язок із повсякденною реальністю й існує у власному світі – віртуальній ігровій системі, де все інакше. Г.п. стає рабом нової реальності, отримує задоволення від своєї нової ролі, набуває рис цього персонажу, не помічаючи як втрачає власне «я». Г.п., виконуючи віртуальну роль, насолоджується її новими можливостями, задовольняє пов'язані з нею потреби. Г.п. спілкується всередині ігрового поля лише з подібними собі, водночас, намагаючись переграти іншого Г.п. Закрита залежність потребує відмови від спілкування з реальним світом. Із часом Г.п. перестає розрізняти сконструйовану систему від реального буття, він буде власний зручний світ, який відгороджений великим муром від тих, хто надав йому можливість потрапити до ігрового поля.

Г.п. намагається бути одночасно гравцем, який підпорядковується встановленим правилам, і самому створювати власні правила гри. Це робить політ. гру дворівневою системою за хар-ром здійснення: підсистема публічної гри та підсистема закритої власної гри. У першій підсистемі Г.п. діє в межах загальних правил, граючи нарівні з ін. гравцями; у другій – намагається сформулювати «власну гру», встано-

вити свої правила, підкупити суддів, домовитися із супротивником щодо рахунку і под. Саме в цій, другій підсистемі **Г.п.** і набуває реальної влади. Тільки встановивши власні правила гри, **Г.п.** залишається на полі за будь-яких обставин. Іноді для збереження реальної влади необхідно змінити і команду. В середні системи гри діють власні особливі правила, своя мова, зрозуміла лише гравцям, певні знаки, раціональність, котрі доступні лише їм та творцям гри. Встановлювати чи змінювати правила гри у системі спроможен лише її автор, який одночасно є власником цієї гри. *Див.: Гра політична; Поле політичне.*

І. Оніщенко

Гендер (англ. *gender* – стать; від лат. *genus* – рід) – соц. стать, що визначає поведінку людини в сусп-ві і те, як ця поведінка сприймається. Це складний соціокульт. конструкт, що відображає відмінності між чоловічим і жіночим у поведінці, ментальних та емоційних характеристиках.

У сучасній науковій літературі є кілька концепцій **Г.**, що обумовлено складністю самого феномену. Стать – термін, що означає анатомо-біологічні особливості людей і його слід застосовувати лише щодо характеристик і особливостей поведінки, які безпосередньо впливають з біологічно помітних відмінностей між чоловіком та жінкою.

Усі сусп-ва та культури використовують біологічну приналежність до певної статі як один із критеріїв опису **Г.**; водночас між різними культурами є істотні розбіжності в поглядах і оцінках гендерних ролей. **Г.** і «стать» є різними поняттями і розуміння цієї відмінності є вкрай важливим аналітичним інструментом сприйняття сусп.-політ. процесів.

Г. створюється сусп-вом як соц. поведінкова модель для жінок і чоловіків, яка визначає їх становище і роль у сусп-ві та його ін-тах (сім'ї, політ. структурі, економіці, культурі, освіті і под.). Гендерні системи розрізняються в різних сусп-вах, проте в більшості із них ці системи асиметричні: чоловіки і все чоловіче вважаються первинними і домінуючими, а жінки і все жіноче визначається як вторинне і

підпорядковане. Сутністю конструювання **Г.** є полярність і протиставлення. Гендерна система як така відображає асиметричні культурні оцінки і очікування, адресовані людям в залежності від їхньої статі.

О. Стадніченко

Гендерна безпека (лат. *gender salutem*) – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, соц. груп та сусп-ва в цілому, за якої забезпечується сталий розвиток сусп-ва, своєчасне виявлення ризиків, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз життєдіяльності соціуму. **Г.б.** близька за змістом до соц. безпеки, але з урахуванням компонентів гендерної рівності. Гендерні відносини є віддзеркаленням соціальних, а гендерна рівність передбачає рівність прав, можливостей і умов самореалізації в системі й підсистемах сусп. відносин. При цьому гендерна рівність не означає «однаковості» всіх компонентів відповідної сусп. взаємодії. Відмінності жінок і чоловіків – найважливіший внесок у різноманітність світу. Важливим є розуміння, що гендерна рівність стосується саме соц. компонентів. Жінки та чоловіки є громадянами різних країн, вони мають різну етнічну приналежність, релігійні уподобання, розрізняються за соц. станом, за рівнем освіти, віком, за станом здоров'я, за місцем проживання (сільське або міське населення) та ін. компонентами, які і формують гендер особистості відповідно до статі. **Г.б.** є невід'ємною характеристикою й умовою життя та діяльності особи, соц. груп та сусп-ва в цілому.

Відповідно до глобал. трансформацій в життєдіяльності укр. сусп-ва **Г.б.** посідає особливе місце в структурі сусп. цінностей і в системі нац. безпеки України. Саме через безпеку реалізуються ін. людські можливості та потреби: на життя, свободу, самореалізацію та под. **Г.б.** досягається тоді, коли окремі особи та соц. групи мають можливість самостійно визначати наявність ризиків і прогнозувати загрози життєдіяльності в різних контекстах – від випадків насильства в сім'ї до наслідків зміни клімату, збройних конфліктів та под., а

також виробляти шляхи їх попередження та нейтралізації. Див.: *Гендер*.

А. Дегтеренко

Гендерна демократія – система сусп. відносин, за якої жінки та чоловіки мають правовий і політ. статус як рівні між собою у правах, свободах, обов'язках, відповідальності та можливостях, закріплених і реально забезпечених у політ.-правових і моральних принципах, діях, створенні сусп. і держ. структур із урахуванням гендерних інтересів і потреб.

Існуючі соц. відмінності статей є наслідком культури, що складалася під час іст. розвитку цивілізації. Г.д. передбачає зміну світогляду та ролей у сусп.-ві як жінки, так і чоловіка, ґрунтуючись на трьох моделях, відомих в демокр. країнах, а саме: *формальна, проєкційоністська та субстантивна* моделі рівності чоловіка і жінки. В основу міжнар. стандартів покладено субстантивну модель, що базується на визнанні соц. та біолог. відмінностей між чоловіками та жінками; визнається, що для подолання фактичної нерівності мають бути застосовані спеціальні юрид. заходи для правової компенсації особам певної статі для отримання однакових вигод.

Взірцем декларування Г.д. є гендерна політика ЄС. Принцип рівноправного ставлення до жінок і чоловіків дотримується у всіх домовленостях ще зі заснування Європ. екон. співтовариства (1957). Законодавча база ЄС включає понад десять директив і «Дорожній атлас рівності між чоловіками та жінками».

Важливим аспектом Г.д. є участь чоловіків і жінок у політ. житті. Участь жінок в політ. житті сприяє підвищенню якості соц. політики. У парламенті України І-го скликання к-сть жінок становила 13 осіб (3,0%), II-го – 15 (3,3%), III-го – 37 (8,2%), IV-го – 24 (5,3%), V-го – 39 (11,5%), VI-го – 37 (8,2%), VII-го – 44 (9,8%), VIII-го – 47 (10,4%). Однак, Україна відстає від загальносвітових показників: в середньому в парламентах світу 22% жінок (в Європі цей показник бл. 25%). Заходи, що сприяють Г.д.: навчання; надання преференцій («*preferential treatment*»); квотування в політ. сфері; застосування позитивних дій у сфе-

рі виконавчої влади; спеціальні заходи у сфері праці та соц. забезпечення. Див.: *Гендер*.

Г. Бельська

Геокультура – культ.-просторове підґрунтя політ. системи. До наукового оберту термін увів І. Валлерстайн, який розумів під Г. культ. основу існуючої Світ-Системи. За суч. умов, Г. характеризується надзвичайною поліваріантністю визначень. Д. Замятін характеризує її як сукупність результатів розвитку геогр. образів у конкретній культурі, а також «накопичення», формування традиції культури осмислення цих образів. У вужчому сенсі Г. – це культ. підстави, що забезпечують зв'язність і легітимність політ. просторів. В. Цимбурський пропонує трактувати Г. як спосіб політ. проєктування та політ. оперування, заснованого на мобілізації окремих культ. ознак, що дозволяють актору по-різному виділяти в світі «*своє*» та «*чуже*».

Особливості Г.: 1) Г. позначає соціокульт. зв'язок між територіями, які раніше перебували у складі єдиного політ. об'єднання (імперії, союзу); 2) геокульт. спільність, як правило, ґрунтується на збереженні мови метрополії в її кол. володіннях (домініонах, колоніях, залежних територіях) в якості офіційної, держ., мови освіти або мови культ. та / або бізнес-еліти; 3) геокульт. зв'язки скріплюють розвинуті постіндустріальні країни з т. зв. «третім світом»; 4) у теор. плані Г. є однією з форм культ. репрезентації політ. простору, доповнюючи цивілізаційний підхід і представляючи йому альтернативу.

У сучасній Г. світу виділяють такі тренди: 1) *геокульт. поляризація та сегментація політ. та екон. карт світу*, що є низкою регіональних союзів із власною етикою та спробами формування фінансових ринків на власній культ. основі; 2) *геокульт. асиміляція* – гомогенізація культур, зокрема політ. (впроваджується за допомогою глобалізації, діяльності транснац. корпорацій, поширення норм міжнар. торгівлі, права та розповсюдженням інформації); 3) *геокульт. ізоляціонізм* – створення т. зв. «санітарних кордонів», «залізних завіс» (Куба, КНДР, Іран); 4) *геокульт. мозаїч-*

ність – диверсифікація багатоманітного світу культур, а не поглинання їх однією універсальною культурою.

О. Оношко

Геополітика внутрішня (грец. *γεώδες* – земля, *πολιτικά* – політика) – напрям геополітичної науки, який розглядає питання, пов'язані з вирішенням локальних та внутрішньодержавних проблем. Фундатором **Г.в.** є фр. учений Ів Лакост, який запропонував новий напрям прикладних досліджень конкретних регіональних (локальних) ситуацій на основі методологічних моделей, запозичених із класичної геополітики, тим самим «деглобалізував» останню, відмовляючись від глобал. парадигм, істотно звужуючи масштаб і конкретизуючи предмет геополіт. дослідження. Всі глобал. теорії, що лежать в основі геополіт. міркувань, у **Г.в.** стають лише інструментом аналізу конкретної ситуації. **Г.в.** свідомо уникає концептуальних узагальнень і футурологічних розробок, є суто аналітичною (політолог. і соціолог.) методикою. З геополітикою **Г.в.** зближують лише термінологія й деякі методи.

У широкому значенні, **Г.в.** розглядають як дисципліну, що досліджує дуже широкий спектр питань, включаючи політ., госп.-екон., нац. й навіть ідеологічну орг-цію д-ви. У вузькому значенні, **Г.в.** спрямована на з'ясування взаємодії природних і, ширше, геогр. чинників, включаючи чинники штучного, антропоморфного середовища, з різними системами й способами політ. орг-ції, тобто аналізується, які обмеження накладають геогр. чинники на політ. практику і які з подібних чинників можуть бути ефективно використані за того чи ін. способу політ. орг-ції.

Предметне поле сучасної зах. **Г.в.** зосереджене на таких питаннях: вплив зовн. геополіт. чинників на стабільність внутрішньополіт. ситуації в д-ві; хар-р відносин центру й регіонів; хар-р міжрегіональних відносин і впливу на них центральної влади; наявність регіонів із високою концентрацією представників тієї чи ін. ідеологічної течії; наявність регіонів із

високою концентрацією представників етнічних меншин.

В. Кривошеїн

Геополітична напруженість – стан міжнар. відносин, що характеризується конфліктністю між акторами, глобал. загрозами та невдоволеністю однієї або кількох д-в ситуацією, що склалася. Яскраво виражений хар-р **Г.н.** набуває в періоди радикальних змін у самій міжнар. системі, коли вирішується питання балансу та розстановки сил у світі, коли ці зміни зачіпають реальні чи уявні інтереси д-в, коли існує реальна або уявна загроза миру та безпеці.

Г.н. спостерігалась багато разів протягом історії людства. Яскравий приклад – стан міжнар. відносин перед Першою та Другою Світовими війнами, а також міжнар. і регіональні події в ХХ та ХХІ ст. ст. Напр., **Г.н.** зумовлювали події часів холодної війни, в країнах Близького Сходу та Північної Африки, на Балканському півно-ві. Зокрема, найбільш резонансними були події в Косово, Афганістані, Демокр. Республіці Конго, Судані, Абхазії, АР Крим. Сьогодні воєнно-політ. ситуація, що склалася в Україні, та дії Російської Федерації також викликали **Г.н.** у світі, тому що несуть загрозу міжнар. миру та порядку, нівелюють політико-правові засади міжнар. відносин.

У цілому **Г.н.** може бути функціональною й дисфункціональною. Певний фоновий рівень **Г.н.** в оптимально функціонуючій міжнар. системі є цілком природним. Він виконує конструктивні ф-ції («конструктивна напруженість»). Це свого роду захисна й адаптивна реакція д-в і «засіб» від застою та конформізму, готовність людей вирішувати виникаючі проблеми, конкурувати.

Проте перевищення оптимального рівня соц. напруженості може призвести до виникнення збройних конфліктів, війни та тероризму. Така напруженість є наслідком глобал. протиріч. Вона зачіпає питання суверенітету та незалежності д-в, безпеки життя та здоров'ю населення, етнонац. проблеми. Щодо існуючої міжнар. системи така напруженість носить деструктивний хар-р.

Л. Литвін

Геополітичне позиціонування (лат. *positio* – положення) – спеціальна діяльність, що здійснюється акторами світового політ. процесу з метою створення, просування та співставлення або протиставлення специфічного уявлення про себе у середовищі ін. учасників геополіт. процесу. **Г.п.** є елементом загальної геополіт. стратегії геополіт. актора, обумовленої його життєвими інтересами. Зазвичай концептуальний зміст **Г.п.** залежить від геополіт. статусу політ. суб'єкта у рамках глобал. політ. системи, який визначає головні елементи та напрямки матриці **Г.п.** В основі позиціонування – фундаментальне прагнення геополіт. суб'єкта зайняти вищі щаблі у ієрархії впливовості учасників світового політ. процесу. Як правило, ключові імперативи **Г.п.** знаходяться у площині конструювання враження конкурентоздатності, фінансової та ресурсної незалежності, переконливої військ.-політ. та екон. могутності, здатності впливати на тенденції світового політ. процесу. Водночас завданням **Г.п.** можуть стати цілеспрямовані зусилля для зміни вже усталеного уявлення про геополіт. гравця. Основними характеристиками, від яких напрямку залежить **Г.п.** є територіальні, геопросторові, природно-ресурсні, демогр., функціональні та ін. показники, стрижневою серед яких є геополіт. компонента.

Динамічні та масштабні процеси глобалізації останніх років перетворили **Г.п.** на невід'ємний елемент активної стратегічної поведінки геополіт. актора в умовах рухомої архітекtonіки світо порядку. Очевидно, що результативність **Г.п.** за таких умов знаходиться у прямій залежності від якості інформ. зусиль геополіт. суб'єкта та виваженого здійснення зовн.-політ. діяльності.

Ю. Герман

Геополітичні осі (англ. *geopolitical pivots*) – важлива для міжнар. безпеки і стабільності категорія д-в і регіонів, запропонована З. Бжезінським при розробці зовн.-політ. стратегії США на Євразійському континенті. Термін запроваджений у кн. «Велика Шахівниця. Амер. лідерство та його геостратегічні імперативи»

(1997). Концепція **Г.о.** становила у певній мірі розвиток і конкретизацію ідей Г. Дж. Маккіндера та Н. Спайкмена про Внутр. Півмісяць як вирішальну зону зіткнення Гартленду і Зовн. Півмісяця, авторитарно-тоталітарної та лібер.-демокр. систем. **Г.о.** є д-ви, які мають уразливе розташування і цим можуть спричинити вплив на поведінку геостратегічних гравців. Геостратегічними гравцями є д-ви, які володіють можливостями і нац. волею застосувати силу чи вплив поза своїми кордонами з метою зміни геополіт. конфігурації.

Г.о. визначається геогр. розташуванням та можливістю надати чи відмовити геостратегічному гравцеві у доступі до важливих районів чи ресурсів. Згідно з З. Бжезінським, у пост-біполярному світі **Г.о.** є Україна, Азербайджан, Півд. Корея, Туреччина та Іран. Роль України як **Г.о.** полягає в тому, що вона позбавляє Росію статусу євразійської імперії та допомагає її трансформувати. **Г.о.** зміщуються у залежності від зміни геополіт. ситуації. Порушення рівноваги в регіонах **Г.о.** здатне спричинити кардинальні кризи у міжнар. відносинах. Згідно з цією методологією, до Першої світової війни **Г.о.** були Сербія і Бельгія, довгий час таку роль у Сх. Європі виконувала Польща. Втрата Україною незалежності мала би катастрофічні наслідки для Центр.-Сх. Європи і перетворила б Польщу у **Г.о.** Збереження стабільності у **Г.о.** є передумовою регіон. і міжнар. безпеки. Тому завданням США і міжнар. співтовариства повинно бути посилення уваги та підтримка стабільності у **Г.о.**

М. Генік

Геостратегія (дав.-грец. *στρατηγία* – *мистецтво полководця*) – сукупність напрямків зовн. політ. та екон. діяльності д-ви або групи д-в на світовій арені, пов'язаних із реалізацією зусиль для досягнення своїх цілей у глобал. геополіт. і геоекон. просторі. Головною метою **Г.** є просування нац. або регіональних інтересів, збереження та примноження могутності учасника світового політ. процесу, з огляду на стратегічні властивості геогр. середовища, в якому реалізується **Г.** Диференціюють **Г.** виходячи із геогр. характеристик на сухопутну,

морську, повітряну і космічну. **Г.** сучасних д-в має трирівневу структуру – нац. стратегія, стратегія нац. безпеки та військ. стратегія. Основу концепції **Г.** не обов'язково визначають виключно геогр. або геополіт. чинники разом із сусп., екон., культ. і військ. потенціалом. Формат, засоби та методи **Г.** можуть залежати від ідеологічних чи навіть особистих примх лідерів д-в. Очевидно, що для вироблення **Г.** д-ва повинна об'єктивно оцінити існуючу геополіт. конфігурацію, з урахуванням принаймні політ.-екон., військ. і культ. показників. Сучасне світове політ. середовище характеризується силовим змаганням та екон. конкуренцією, які є фундаментом цілей **Г.** Окрім завдання здійснювати вплив на зовн. потенціальних союзників або противників, **Г.** орієнтується також і всередину д-ви чи блоку д-в.

Виходячи з ідей представників класичної, традиційної геополітики, мейнстрімом яких виступає феномен іманентного прагнення д-в до розширення свого «життєвого простору» та експансії ін. д-в, зміст геостратегічних проєктів і сьогодні повністю відображає прагнення великих д-в до світового панування.

Ю. Герман

Геральдика політична (дав.-грец. *політикі* – держ. діяльність, лат. *heraldus* – оповісник) – 1) практика створення та використання розпізнавальних політ. знаків; 2) допоміжна іст. дисципліна, що вивчає герби (гербознавство), кольорові емблеми, які належать особам, родам чи спільнотам. **Г.п.** – образна знакова структура, що несе в собі впливове повідомлення, яке змінює думки, емоції, поведінку людини щодо політики. **Г.п.** формує нормативно-комунікативну сферу значень політ. взаємодії, впорядковує комунікацію всередині політ. еліт (створення понятійних структур та ілюзій).

Г.п. – різновид соц. кодування та система знаків і символів, пов'язана з ідеологією. Предмет геральдики – герб, будь-який розпізнавальний знак (емблема, логотип, прапор, знамено, службові знаки та нагороди, формені костюми). Головна їх задача – відрізнати «своїх» від «чужих». Є інструментом здійснення

політ. влади, могутнім засобом психол. впливу, виступає активним елементом політ. б-би. Основою **Г.п.** є символ, пов'язаний із ідентифікацією спільності (сусп.-політ. поняття). Символ спрощує інтелектуальні операції з простими та складними політ. поняттями, відкриває можливість спекуляцій на них, є одним із базових елементів побудови й осмислення політ. реальності. Політ. символи презентують обидві сторони політ. пізнання – когнітивну та афективну; смисли, породжені політ. символами залежать від особистих установок та цінностей індивіда. **Г.п.** пов'язана з традиційними міфами конкретного сусп-ва і реалізується як специфічний символічний капітал; пов'язана з релігійною та екон. символікою. Вимогами до символіки є запам'ятовуваність; універсальність; оригінальність; асоціативність. Д. Стоун основною рисою всіх символів в політиці вважає двозначність.

М. Петрушкевич

«Герой» – «Антигерой» – антитеза пам'яттєво-ідентичнісного дискурсу, побудована на наділенні одних людей героїчними позитивними рисами, а ін. – на позбавленні таких рис. «**Г.**» – це людина, яка здійснює величні вчинки на користь сусп-ва, виявляє мужність і відвагу в боротьбі й праці, здійснює акт самопожертви в ім'я загального блага і под.; різновиди «**Г.**» – «нац. герой», «герой праці», «народний герой». Натомість, «**А.**» – людина / особа, позбавлена рис героїчності або навіть особа з негативними рисами хар-ру.

«**Г.**» фокусує риси епохи, її цінності та стремління. Відтак, іст. етап можна пізнати за героями; за пантеоном героїв вимальовується образ епохи. Нові (інші) часи породжують нові цінності й, як наслідок, нових героїв, які б утілювали ці цінності. Натомість, в умовах загострених критичних ситуацій (війни, трагедії тощо) або ж в умовах жорсткого ідеологічного панування (з чітко детермінованими орієнтирами розвитку) відповідно чітко увиразнюється кордон «свій – чужий», «ми – вони». Контрастність процесів детермінує ціннісні орієнтири сусп-ва, а відтак – своєрідну єдність у ставленні до «**Г.**» – «**А.**»

Характеристика «Г.» у вимірі іст. поступу може варіюватися, а отже, й окреслюватися за кількома параметрами: по-перше, за ступенем пріоритетності цінностей у сусп-ві; по-друге, за змістом нац. ідеї чи умов держ. / бездерж. існування нації; по-третє, за ступенем контроверсійності змісту й пріоритетів спільноти.

На героїзацію особистості впливає комбінація сукупності чинників – іст. ситуація (затребуваність на героя); цінності епохи / сусп-ва; стабільність / нестабільність ситуації іст. розвитку (історія розвивається в б-бі протиріч); дія закономірностей і випадковостей в історії; особистісні характеристики «Г.» (хоча залишаються питання його кристалізації в усіх аспектах). Практично той же комплекс чинників може призвести до породження «А.». Це означає, що «Г.» може існувати в сусп-ві в альтернативному вимірі: у річищі цінностей пропагандованої ідеології або ж протестних настроїв (які заперечують офіційно-унормовані героїчні постаті, а натомість висувають чи стверджують культ ін. «Г.»). Тобто, в одному (але розрізненому) сусп-ві може існувати дихотомія, побудована на антитезі «Г.» – «А.».

А. Киридон

Гетерархія (дав.-грец. *heteros* – інший, чужий + *archē* – влада, управління; букв. – те, що знаходиться під управлінням іншого, «розподілене управління») – форма управління, яка передбачає децентралізовану структуру та формування влади по горизонталі. Формування Г. відбувається на основі відносин взаємозалежності й самоорг-ції. Г. властиві дві фундаментальні характеристики: організаційна гетерогенність і горизонтальна підзвітність. На відміну від ієрархії, заснованої на принципі вертикальної підпорядкованості, Г. властива горизонтальна узгоджуваність ухвалення рішень. Г. може бути паралельною ієрархії, дотичною до ієрархії, або може містити ієрархії. Г. є адаптивною управлінською моделлю, в якій переплетено множинність організаційних принципів, що дозволяє швидко пристосовуватися до змін зовн. середовища за рахунок відповідного коригування своєї структури.

Мінімізація ієрархії, властива гетерархічним структурам, реалізується через порушення формальних правил, які регулюють відносини між підрозділами й центром, у той же час посилення горизонтальних зв'язків і взаємозалежності підрозділів усередині орг-цій ґрунтується на неформальних практиках і міжособистісних контактах. Неформальність, означає, що гетерархічні зміни у великих орг-ціях носять латентний хар-р і не знаходять відображення в офіційній звітності. У розвинутих стабільних економіках виникнення Г. пов'язано з екстремальною мінливістю ринків і високою швидкістю технологічних змін, тоді як пострадянські Г. є реакцією орг-цій на інституційну невизначеність, властиву періоду трансформації, що й обумовлює їхню неформальну природу.

Н. Вінникова

Гібридна війна (англ. *hybrid warfare*) – різновид війни із поєднанням принципово різних типів і способів її ведення, які скоординовано застосовуються задля досягнення спільних цілей. Визначення «Г.в.» відсутнє в міжнар.-прав. документах. Такого поняття не існує у Воєнній доктрині України (документі, що є нац. системою керівних поглядів на причини виникнення, сутність і хар-р сучасних воєнних конфліктів). Концепція «Г.в.» не є офіційною та вживається амер. військовими для характеристики такого механізму, методу або способу ведення війни, коли має місце поєднання звичайного та нестандартного типів. Термін «Г.в.» використовують для: 1) опису атак за допомогою ядерної, біологічної та хімічної зброї, саморобних вибухових пристроїв та інформ. війни; 2) у випадках, коли потрібно охарактеризувати гнучку і складну динаміку бойового простору, яка передбачає гнучку реакцію. Г.в. є основним методом в асиметричній війні, що ведеться серед населення конфліктної зони, тилового населення та міжнар. спільноти.

Компонентами Г.в. є: 1) класичні прийоми ведення війни (із військовослужбовцями в уніформах, військ. технікою та под.); 2) нерегулярні збройні формування (повстанців,

терористів, партизан та под.); 3) такі типи війни як інформаційна і кібервійна. Отже, **Г.в.** комбінує партизанську та громадян. війни, а також заколот та тероризм.

Приклади **Г.в.**: 1) Лівансько-ізраїльський конфлікт (2006), в якому орг-ція Хізбалла боролася із Ізраїлем з використанням класичних військ. дій, нерегулярних збройних формувань та інформ. методів ведення війни; 2) рос. диверсійна діяльність в Україні з весни 2014 р., у якій військово потужніша д-ва-агресор домовляється із недержавними виконавцями – групами місцевого населення та бойовиками, зв'язок із якими вона формально цілковито заперечує; під час конфлікту невеликі групи рос. військовослужбовців організували та координували озброєні загони повстанців із місцевого населення на сході України, уникаючи прямого введення своїх військ через укр. кордон, що дозволяло Росії частково обходити міжнар. право у галузі ведення війни.

Експерти вважають, що **Г.в.** як тип конфлікту дедалі частіше буде застосовуватися у ХХІ ст. Див.: «Зелені чоловічки»; *Кібервійна.*

А. Соловійова

Гібридний режим – політ. режим, що поєднує в собі риси авторитаризму та демократії. Сучасні недемокр. режими досить часто характеризують як **Г.р.** У сучасному світі є небагато режимів, що спираються виключно на силу й авторитарні методи правління. Більшість недемокр. режимів прагнуть легітимізувати себе в очах населення шляхом впровадження окремих демокр. процедур. При цьому самі процедури залишаються під контролем правлячих еліт. Різновиди **Г.р.**: диктатурія, демократура, делегативна демократія та под.

Диктатурія виникає у випадках здійснення лібералізації без демократизації. Це означає, що правляча еліта погоджується на деякі індивідуальні і громадян. права без підзвітності сусп-ву. Такий режим віддає перевагу політ. меншості, що контролює значну частину ресурсів, нівелюючи інтереси політ. більшості. Такий режим сформовано, напр.,

у Кенії та Кот-д'Івуарі, а також ін. африканських д-вах.

Демократура передбачає демократизацію без лібералізації. Це означає, що вибори (за умови, що вони взагалі проводяться), багатопартійність і політ. конкуренція допускаються тільки в тій мірі, в якій вони не загрожують владі правлячої еліти. Фактично політ. участь більшості розглядається як пряма демонстрація підтримки правлячої еліти. Прикладами цих режимів є Сальвадор і Гватемала, де зі сер. 1980-х рр. вибори проводилися з порушенням політ. і громадян. прав.

Г.р. є режим *делегативної демократії*, який описано Г. О'Доннеллом. Режим делегативної демократії відповідає критеріям поліархії (Р. Даль). За умов цього режиму електорату відводиться роль делегування виконавчій владі прав і повноважень, обмежених лише конституційною строком та існуючими відносинами влади. Всенародно обраний президент стає головним виразником нац. інтересів у тому форматі, як він їх розуміє. Тобто, виконавча влада фактично підпорядковує собі законодавчу та майже не враховує переваги виборців у реалізованій політиці.

І. Головка

Глобалізований світ – поняття, яким характеризують специфіку трансформацій модерного світу через вплив глобалізації. У вузькому значенні, **Г.с.** позначає домінуючу сьогодні модель міжнар. системи. У ширшому значенні, **Г.с.** визначається через злиття нац. економік у єдину загальносвітову систему, засновану на легкості переміщення капіталу, на інформ. відкритості світу, на швидкому технологічному оновленні, на зниженні тарифних бар'єрів і лібералізації руху товарів та капіталу, на основі комунікаційного зближення, планетарної наукової революції, міжнаціональних соц. рухів, нових видів транспорту, реалізації телекомунікаційних технологій, інтернаціональної освіти.

Характеристика **Г.с.** передбачає поєднання трьох складових. *Перша* – співвідношення на геополіт. рівні націй-д-в. У цьому плані найбільш помітною рисою є те, що в **Г.с.** США є

домінуючою надд-вою, а всі ін. країни підпорядковані їм певною мірою; таке домінування носить і опосередкований хар-р, а в останні роки глобалізований світ у цьому вимірі відчуває все сильніший вплив і Китаю. Друга складова у поясненні Г.с. полягає у відношенні між націями-д-вами і глобал. ринками. Це твердження можна проілюструвати на прикладі санкційної політики, зокрема на особливості повалення режиму Сухарто у Індонезії, зумовленого саме зовн., екон. тиском. Третя складова полягає у відношенні між індивідами та д-вами-націями. Перші в глобал. епоху можуть діяти на міжнар. арені надзвичайно ефективно. Напр., Дж. Вільямс організувала взаємодію понад тисячі неурядових орг-цій за допомогою Інтернету і отримала в 1997 р. Нобелівську премію за б-бу проти протипіхотних мін.

А. Гарбадин

Глобальна держава – модерна назва ідеалу дав.-грец. стоїків – всесвітньої д-ви, космополісу, сформульована прихильниками ідеалістичного напрямку в дослідженнях міжнар. відносин.

Згідно із ним, науковцем Д. Месснером, у рамках концепції глобал. управління виділяють дві ідеї щодо побудови Г.д. Перша – формування єдиного уряду Землі на зразок окремої уряду д-ви. Цей уряд повинен займатися нац. уряд на нижчому рівні управління. Однак, пропозиція про наділення глобал. уряду владними повноваженнями не має особливої підтримки з боку більшості нац. політ. і наукових еліт планети, яким поява глобал. д-ви загрожуватиме втратою владних повноважень і статусу. Не менш істотними ускладненнями для реалізації цієї ідеї є: 1) існування різноманітних нац. політ. систем, базованих на відмінних регіональних традиціях, 2) глибокі відмінності в рівнях екон. розвитку різних країн, які відбиваються на якості глобал. управління. Друга ідея базується на перетворенні ООН в центральну ланку керування планетою. Згідно з нею РБ ООН перетворюється в «уряд Землі», ГА ООН в її парламент, МВФ – у цен-

тральний банк планети. У такому випадку ін. ін-ти ООН мають стати її «міністерствами» і «відомствами». Критики цієї ідеї стверджують, що збудувати Г.д. в такий спосіб неможливо через те, що: структура чинних міжнар. урядових орг-цій відбиває реалії минулої епохи, нездатна до реформування; структура ООН і МВФ занадто централізована, а представництво у РБ ООН США (та ін. надд-в) зводить нанівець усі зусилля з орг-ції демокр. керування в гіпотетичній Г.д.

Ю. Тишукун

Глобальна криза (фр. *global* – загальний; від лат. *globus* – земна куля + грец. *krisis* – рішення) – всеосяжне явище, яке зачіпає життєво важливі інтереси всіх народів і країн світу, породжене загальними законами існування та розвитку людства. Г.к. – це занепад, загострення політ., екон., соц. протиріч; край напружений перехідний стан, коли існуючі засоби досягнення цілей стають неможливими, внаслідок чого виникають непередбачувані ситуації й проблеми. Г.к. здійснює величезний вплив на усі сфери людського життя. В основі Г.к. лежить подія, здатна загрожувати життєдіяльності будь-якої країни, етнонаціональності, спільноти чи їхнім культурам. Г.к. найяскравіше розкриває сьогодення як період нестабільності або такого стану, коли наближаються серйозні зміни. Сьогодні людство переживає кризу, яка має системний, загальноцивілізаційний хар-р. Г.к. зумовлює комплексне врахування суперечностей сучасності, пов'язаних із змінами як у довкіллі, так і в сусп. відносинах, що виникли в результаті розвитку світового сусп.-ва. Г.к. може набувати різних форм (конфлікти, банкрутство і под.).

Імперативом сучасної епохи стало усвідомлення спільності людської цивілізації на нашій планеті. Людство єдине, як єдині і його проблеми та закономірності розвитку. Подолати Г.к. силами однієї д-ви чи групи д-в неможливо. Тут потрібні співробітництво в загальносвітовому масштабі й тісна конструктивна взаємодія всіх країн. Це добре ілюструють загальносвітова потужна екон. криза в

країнах Зах. Європи та США 1929-1933 рр. (Велика депресія), світова фінансова криза 2008-2010 рр., яка відобразила глибокий розлад фінансової системи багатьох д-в світу. Під час таких криз у майже усіх країнах світу спостерігається погіршення макроекон. показників, зниження темпів зростання ВВП, дефіцитний платіжний баланс, велика залежність від імпорту капіталу, високих технологій, нафти та газу, скорочення депозитної маси, девальвація валюти і под.

Спільність інтересів і дій усіх народів, країн у подоланні Г.к. є для людства життєвою необхідністю, єдиною умовою прогресу й може бути початком нового етапу розвитку Землі.

Н. Пробийголова

Глобальна програма безпеки – сукупність глобал. програм, скерованих на забезпечення безпеки індивіда, нац. спільнот і всього людства. Вони здійснюються глобал. урядовими і неурядовими орг-ми, агенціями з міжнар. розвитку окремих д-в. **Г.п.б.** є елементом політ. курсу людства, спрямованого на забезпечення його сталого розвитку в рамках механізму глобал. управління (керованості). Вона охоплює як галузеві програми із забезпечення «жорсткої» міжнар. безпеки в традиційному (військова) та сучасному (безпека від терору) розумінні, так і забезпечення «м'якої» безпеки – сучасні нетрадиційні виклики безпеці людства, як з боку його природного оточення, особливо біосфери, так і ті, що формуються в рамках глобал. сусп-ва.

Прикладом галузевих програм, елементів **Г.п.б.** у сфері «жорсткої безпеки» є програми з контролю над озброєннями і попередження конфліктів в рамках ООН, НАТО, ОБСЄ, напр., «Програми дій ООН із запобігання і викорінення незаконної торгівлі стрілецькою зброєю та легким озброєнням у всіх її аспектах та боротьбі з нею». У свою чергу прикладами галузевих програм **Г.п.б.** у сфері «м'якої безпеки» є планетарна програма з продовольчої безпеки, яка складається з нац. програм продовольчої безпеки і реалізується за рішенням самітів «G8», «G20», Конференції ООН зі

сталого розвитку (Rio+20); Глобал. програма з безпеки і охорони праці та оточуючого середовища, реалізована МОП; Глобал. ініціатива з безпеки вакцин, реалізована ВООЗ.

Ю. Тишукун

Глобальне врядування (англ. *global governance*, від *govern* – урядувати, керувати) – процес об'єднання зусиль урядів і неурядових суб'єктів міжнар. політики задля забезпечення керованості міжнар. відносин і глобал. процесів шляхом переговорів, укладання угод, створення координуючих світових і регіональних інституцій. **Г.в.** зорієнтоване на вирішення безпекових, екон., соц., еколог., демогр. та ін. проблем країн світу, формування глобал. публічної політики (*global policy*), реалізацію інтересів світових акторів прийнятним способом, без порушення світового порядку.

Інституційну основу **Г.в.** становлять надурядові, міжурядові та неурядові орг-ції й установи світового та регіонального рівня (ООН та її підструктури, СОТ, МВФ, інституції ЄС, НАТО, ОБСЄ, «Репортери без кордонів», «Міжнародна амністія» та ін.). За відсутності світового уряду (*global government*), процес **Г.в.** (як і *публічного врядування* взагалі) розвивається по горизонталі, на основі мережевих зв'язків, інтеграції подібних форм і методів урядування, узгодження суперечностей, вироблення прийнятних способів керівництва глобал. справами. Це не означає, що усі д-ви й інтереси представлені рівною мірою або що суб'єкти **Г.в.** мають однаковий вплив. Ключову роль у процесі **Г.в.** відіграють великі д-ви та їх об'єднання (напр., G20), на яких лягає основний тягар врегулювання кризових ситуацій, і які отримують основний вииграш від процесів глобалізації.

Попри громіздкість сучасної системи **Г.в.** та кризовий стан багатьох її інституцій, питання створення світового уряду не стоїть на порядку денному. Більшість фахівців із **Г.в.**, вважають, що і ментальність людей ХХІ ст., і сусп. тенденції до посилення ролі мережевих систем управління свідчать про неможливість створення єдиної світової структури **Г.в.** в досяжному майбутньому.

А. Колодій

Глобальне громадянське суспільство – одна з форм глобал. сусп-ва, яка функціонує за межами нац. д-ви, у сфері міжнар. взаємин, глобал. конгломерат різноманітних орг-цій. Це відокремлена від наддержавних, міждержавних і державно-національних утворень сукупність структур, насамперед недержавних або неурядових орг-цій. Ідея **Г.г.с.** веде початок від концепції І. Канта, який припускав виникнення права світового громадянства (*jus cosmopolitanum*), що сполучає громадян і д-ву у вищу республіканську співдружність д-в; цей союз він називав «універсальним громадян. сусп-вом». У др. пол. ХХ ст. концепція міжнар. сусп-ва розроблена представниками англійської школи міжнар. відносин Х. Буллом та М. Уайтом, які з'єднуючи нові явища, спробували зберегти старе значення *societas civilis*.

Г.г.с. є іст. фазою розвитку громадян. сусп-ва в епоху глобалізації. Сьогодні **Г.г.с.** уже є реальним актором сучасної міжнар. політики, здатним конкурувати з владою, висуваючи та лобіюючи альтернативні цінності. Призначення **Г.г.с.** – не обмежувати роль д-ви, а підвищувати відповідальність політ. ін-тів. **Г.г.с.** є демокр. альтернативою глобалізації «знизу» як відповідь на глобалізацію «згори». Усі актори **Г.г.с.**, незважаючи на відмінності між ними, мають спільну рису – вони свідомо самоорганізуються і проводять транскордонну діяльність поза урядовими структурами з мінімумом насильства та максимальною повагою принципу цивілізованого розподілу ресурсів між різними життєвими стилями. **Г.г.с.**, як сусп-во взагалі, немислиме без його співвідношення з такою ж масштабною інституцією, як д-ва.

І. Нерубащенко

Глобальне лідерство – політ. феномен, який розглядається у трьох аспектах: 1) тип суб'єкта політ. діяльності в глобал. просторі світової політики (суб'єкт-лідер); 2) суб'єкт-об'єктні відносини у вимірі глобал. політ. діяльності (лідерство-управління); 3) ін-т у світовій політиці, що унормовує її структурно-рольову архітектуру. Зазвичай, **Г.л.**

характеризує найвищу (за критеріями свого часу) здатність певного суб'єкта світової політики (окремої країни, кількох д-в, наддерж. струкутр, недерж. акторів) впливати на формування як загального світоустрою, так і окремих його компонентів. Як правило, **Г.л.** притаманне надд-вам і великим д-вам. Основна ф-ція **Г.л.** є амбівалентною: з точки зору ідеалістичного підходу – відповідальність за формування певної моделі світового ладу, інтеграція інтересів і волі усіх членів світового співтовариства у напрямку їх гармонізації; згідно з реалістичним підходом – диктат волі суб'єкта-лідера як загальносвітового інтересу. **Г.л.** – феномен рухомий в іст. вимірі та цілком залежить від глобал. політ., геополіт. та екон. кон'юнктури, тож **Г.л.** є об'єктом постійної конкуренції провідних акторів світової політики. Класичний варіант **Г.л.** передбачає, що країна-глобальний лідер має цілу низку абсолютно найкращих показників (передусім, військ., екон., фінанс., політ.) за максимальним числом параметрів міжнар. впливу (напр., США і СРСР під час холодної війни). У цьому сенсі ієрархія критеріїв **Г.л.** вибудовується таким чином: збройні сили, що використовуються для контролю над ін. д-вами; екон. міць як здатність відновлювати свою силу; ідеологічний вплив, пов'язаний з виникненням у ін. д-в бажання добровільно підкорюватися лідеру або імітувати його поведінку. Однак неklasичний варіант передбачає **Г.л.** і для тих д-в, що не мають ресурсів стати надпотужними країнами одразу за усіма ключовими позиціями, позаяк компенсуючі можливості надають їм змогу набути безперечного лідерства в ін. окремих сферах – екон., інформаційно-ідеологічній, інформаційно-технологічній, культурній, охорони здоров'я і под. (напр., **Г.л.** за вир-вом інформ. технологій належить Японії, ФРН, Ізраїлю та ін. розвинутих д-вам). Такі зміни у формах реалізації **Г.л.** відбулися наприкінці ХХ ст. у зв'язку з тенденціями децентралізації світової системи політики, реформатування системи міжнар. перерозподілу праці та перекроювання геополіт. мапи світу, яка стала більш строкатою та нерівноваженою.

Н. Лепська

Глобальне прогнозування – розробка прогнозів загальносвітового масштабу щодо розвитку людства та середовища його існування. **Г.п.** досліджує майбутнє на всіх рівнях – локальному, окремих країн, субрегіональному, регіональному та глобальному. Найбільший інтерес викликають глобал. прогнози. Поява глобал. проблем зумовила наук. інтерес до майбутнього та його перспектив розвитку. Новий міждисциплінарний напрям **Г.п.** виникає з кін. 60-х – поч. 70-х рр. ХХ ст. при спробі використати сучасний науково-методичний інструментарій прогнозування (розробка математичних моделей) у дослідженні перспектив розвитку наук.-техн. прогресу і його соц.-екон. наслідків.

У *широкому* розумінні **Г.п.** – це аналіз і передбачення сучасних і, особливо, майбутніх тенденцій розвитку людства. Від зародження воно набуло форми глобал. моделювання – побудова математичних моделей складних багатофакторних процесів світового розвитку, які з часом зазнали певної структуризації, і в результаті стали створювати моделі соц.-екон., демогр., еколог. розвитку. Для найзначиміших серед них завжди був і залишається характерним комплексний підхід. У *вузькому* розумінні **Г.п.** – це глобал. політ. прогнозування, найважливішою проблемою якого є феномен глобал. влади, пріоритети якої можуть не співпадати з пріоритетами народів, якщо останні не мають важелів впливу і контролю. **Г.п.** має оцінити можливі зміни, спричинені експансією надд-ви, яка прагне створити керований нею світ і озброїти людство і політ. еліти, які приймають конкретні рішення, новими знаннями, необхідними для побудови управлінських сценаріїв, політ. експертизи та відпрацювання прийнятних альтернатив.

Н. Ржевська

Глобальне соціальне партнерство – система взаємовідносин у соц.-трудовій сфері між суб'єктами міжнар. економіки щодо реалізації соц., екон. та політ. інтересів всіх суб'єктів політики **с.п.** на глобал. рівні з метою збереження соц. та політ. стабільності в світі.

Вихід екон., соц. та політ. проблем за рамки нац. держ. політики зумовлений створенням транснаціональних корпорацій, створенням світових екон. ринків, формуванням глобал. громадян. сусп-ва та ін. глобалізаційних процесів. Суб'єктами **Г.с.п.** є наймані працівники, роботодавці та держ. органи влади. Але система, яка вже тривалий час ефективно регулює соц.-трудова сферу в межах д-ви, сьогодні майже не впливає на нову міжнар. систему екон. та соц.-трудових відносин. Тому зараз ми можемо спостерігати швидку модернізацію суб'єктів політики **Г.с.п.**, особливо орг-цій роботодавців і найманих працівників.

Г.с.п. найінтенсивніше розвивають в сучасних умовах роботодавці та підприємці, які у більшості випадків і є причиною глобалізації економіки та соц. сфери в світі. Крім того в сучасному світі простежується й тенденція до збільшення чисельності та впливу міжнар. неурядових орг-цій, зокрема, профспілкових. Серед найбільших міжнар. орг-цій найманих працівників варто виділити глобал. профспілку IndustriALL створену в 2012 р., яка об'єднує інтереси бл. 50 млн осіб у 140 країнах світу. А також трансатлантичний альянс – глобал. профспілку Workers Uniting створену в 2008 р., яка представляє інтереси бл. 3 млн робітників різних галузей промисловості Великої Британії, Ірландії, США, Канади та країн Карибського басейну.

У сучасних умовах необхідним є посилення контролю за виконанням домовленостей, який має здійснюватися на основі урахування положень міжнар. угод і створення механізму оперативного реагування координації діяльності міждерж. органів, профспілок і об'єднань роботодавців, що особливо актуально для України в умовах членства України в СОТ та в контексті євроінтеграційних процесів.

Зокрема, сучасним напрямком діяльності укр. д-ви спрямованим на розвиток **Г.с.п.** є сприяння приєднанню суб'єктів господарювання до Глобал. договору ООН, який є найбільшою в світі добровільною ініціативою бізнесу, агентств ООН, трудових, громад. орг-цій та держ. органів в сфері корпоратив-

ної соц. відповідальності. Крім держ. органів в Україні активними учасниками процесу залучення до Глобал. договору є компанія ЕУ та Федерація роботодавців України. На сьогодні в Україні лише близько 200 компаній та орг-цій стали підписантами Глобал. договору.

А. Шуліка

Глобальні комунікації (англ. *global communication*) – термін, який використовується на позначення сучасної здатності забезпечення доступу та обміну інформацією в різних культурах та країнах; з'явився у кін. ХХ ст. **Г.к.** – це можливість обміну даними у форматах тексту, фото, аудіо, відео та под., спілкування, читання, перегляду безпосередньо та за допомогою нових інформ. технологій, долаючи мовні та просторові перепони. **Г.к.** – практика комунікації, що відбувається безмежно, долаючи реальні міжнар. кордони. Виникнення **Г.к.** спричинено розвитком глобалізації, інфраструктурних та інформ. технологій, зокрема Інтернету. До технологічних аспектів розвитку **Г.к.** відносяться: глобал. зв'язок, глобал. інформація, глобал. навігація, глобал. мобілізація, глобал. стандартизація систем і мереж. **Г.к.** сьогодні охоплюють усі сфери людської діяльності. Технологічні аспекти **Г.к.** впливають на умови ведення бізнесу, політики, розвиток країн, призводять до мультикультуралізму та космополітичної свідомості, створюють умови для виникнення глобал. спільноти та глобал. сусп-ва.

Позитиви Г.к.: відкритість; необмежене спілкування в часі й просторі; спілкування з представниками різних культур й мов; зближення людей, що проживають у різних країнах; розповсюдження бізнес-проектів; доступність технологій і простота пошуку й розповсюдження інформації; мобільність; інтерактивність; спрощений доступ до держ. послуг; багатомовність; мультикультурність; розвиток інтелекту та комунікативних навичок; створення умов для правдивої комунікації; деконструкція міфів та ідей; десакралізація влади та под. фетишів.

Негативи Г.к.: втрата приватності; залежність від систем зв'язку; миттєве розпо-

всюдження інформації, ідей світом; безособовість; масштабність й абстрактність; загроза нац. безпеці д-в; загроза тероризму; загроза розповсюдження екстремізму, сепаратизму й ін. негативів; можливість впливати на людську свідомість. **Г.к.** народили новий тип влади – *нетократію*. Див.: *Нетократія*.

М. Лаушкіна

Глобальні рішення (англ. *global* – *всесвітній, планетарний*) – комплекс дій суб'єктів, що спрямовані на врегулювання глобал. проблем (еколог. та демогр. проблеми, гонка озброєнь, епідемії і под.). **Г.р.** торкаються життєвих інтересів усіх народів світу, визначають позитивний розвиток та збереження цивілізації, характеризуються динамізмом і потребують для своєї реалізації спільних заходів світової громадськості. Прикладами **Г.р.** є: припинення гонки озброєнь; застосування основних видів відновлюваної енергії (біологічна, сонячна, вітрова, гідроенергія); розробка та дотримання нац. д-вами системи визначених еколог. стандартів; зменшення зубожіння, голоду, епідемій, безробіття та неосвіченості.

За вченням В. Вернадського про ноосферу, **Г.р.** мають комплексний хар-р, їх реалізація потребує поєднання філос., політ., юрид., екон.-технол. знань. Запровадження **Г.р.** вимагає докорінної зміни парадигми світової політики: заперечення конфліктних та конфронтаційних методів вирішення проблем, започаткування глобал. конструктивної співпраці на засадах визнання пріоритету планетарних загальнолюдських цінностей.

Провідну роль у прийнятті та реалізації **Г.р.** відіграє ООН і її спеціалізовані міжнар. орг-ції – ЮНЕСКО (підрозділ ООН з питань освіти, науки та культури), ЮНЕП (Програма ООН з навколишнього середовища), ВООЗ (Всесвітня орг-ція з питань охорони здоров'я) та под. Суб'єктами **Г.р.** виступають також нац. д-ви, громад. орг-ції, політ. партії, головним завданням яких є збереження життя на Землі, створення сприятливих умов існування на планеті.

О. Новакова

Глоблюція – зміна політ. режиму в д-ві, здійснена за визначального політ. та екон. втручання ін. д-в, міжнар. орг-цій та органів, транснаціональних корпорацій. Г. – елемент глобалізаційних теорій, запропонований відомим амер. політологом Т. Фрідманом на Світовому екон. форумі (2001, січень). Серед засобів, через які може здійснюватися Г., він вказав на суттєве збільшення зовн. допомоги в обмін на встановлення ефективного та демокр. правління. На думку Т. Фрідмана, Г. має застосовуватися щодо т. зв. «неспокійних д-в, які є надто великими, щоби зникнути, але надто неефективними, щоби розвиватися», характеризуються високим рівнем корупції, безсиллям права, фрагментацією влади. До таких д-в він відніс Російську Федерацію, Індонезію та КНР. Використання Г. як засобу забезпечення геополіт. інтересів, альтернативного військ. втручання, є елементом офіційної та прихованої зовн. політики світових надд-в.

О. Кресін

Глокалізація (англ. *glocalisation*, *global+local* – глобальний + локальний) – синергетична взаємодія та взаємовплив глобал., регіональних і локальних структурних рівнів політики. Г. реалізується в умовах суперечливих процесів стискання світу до цілісності (формування глобал. політики і глобал. громадян. сусп-ва) на тлі зростання локальної ідентичності, яка чинить контекстуальні впливи й опосередковує глобал. імперативи (локалізація політики). Унаслідок залучення локальних і регіональних особливостей у глобал. потоки сформувались специфічні форми переплетення культур, традицій, ментальних характеристик і комунікативних практик, і це зумовлює неоднозначність і нелінійність співіснування різних рівнів політики: глобального - регіональних - національних - субнаціональних.

Г. привертає увагу до того, що нова глобал. реальність з її надшвидкими екон. та комунікаційними взаємодіями не зумовлює універсалізації підходів до розв'язання певних проблем, а навпаки, загострює політ. та соц. значущість місцевих проблем, стимулює увагу до локального контексту політики. Г.

також створює можливості для локальних громад, шляхом стратегічного зв'язку із глобал. ресурсами, вирішувати локальні питання для досягнення позитивних соц. змін. Термін «Г.» увів у наук. обіг у 1980-х рр. брит. соціолог Р. Робертсон на позначення взаємодії глобального та локального, які, на його думку, співвідносні та неподільні. Теорія Г. багато в чому ґрунтується на теорії гібридизації, що розроблялась ще в сер. ХХ ст. і яка покликана охарактеризувати культурні феномени колоніального та постколоніального світу, що демонструє формування та існування культурних форм, заснованих на синтезі двох і більше культур. Теорія Г. також живиться ідеями транснаціональної, зокрема дискурсивної та дорадчої демократії.

Т. Семігіна

Гнучке управління (англ. *Flexible Governance*) – сукупність методів ухвалення та реалізації рішень, які формулюють цілі так, що дозволяють швидко адаптуватися до нових ситуацій. Гнучкі управлінські моделі спираються на горизонтальні зв'язки погодження рішень і передбачають децентралізовані механізми реалізації влади. Г.у. дозволяє розробляти рішення на основі потенційних сценаріїв розвитку подій і обставин у коротко- і довгостроковій перспективі. Г.у. є відкритішим для нових ідей, ніж традиційні бюрокр. орг-ції, тому сприяє швидкому реагуванню на динаміку зовн. середовища. Характеристики гнучких форм управління: неформальність, інтегрована поведінка учасників, здатність співіснувати як з внутр., так і з зовн. ієрархіями, що у свою чергу надає більшої ефективності процесу прийняття рішень, лабільність, яка дозволяє оперативно змінювати організаційні форми та забезпечувати їхню міцність.

Не дивлячись на функціональні переваги Г.у., процеси вироблення рішень у таких моделях, навряд чи можна вважати повністю демокр. через їхній ексклюзивний формат членства, який підточує підзвітність для сторонніх, а неформальний хар-р внутр. взаємодії суттєво обмежує застосування партисипаторних практик із боку громадян. секто-

ру. Ефективність ухвалених рішень у рамках моделей **Г.у.** буде визначатися значною мірою інтересами їхніх учасників. Різновидами **Г.у.** є адхократія, гетерархія і політ. мережі. *Див.: Адхократія; Гетерархія.*

Н. Вінникова

Голосування за відкритим («вільним», «гнучким») списком – спосіб голосування та розподілу депутатських мандатів у середині партійних списків в умовах впровадження пропорційної виборчої системи. **Г.в.с.** передбачає, що виборець не лише голосує в цілому за список партії, яку обирає, а й може надати перевагу (преференцію) одному або кільком кандидатам із загального списку. Виборці можуть надавати преференції по-різному: шляхом нумерування – 1, 2, 3, і под.; використання позначок «+», «√»; підкреслення прізвища кандидата. Прізвища кандидатів у списку розташовуються зазвичай в алфавітному порядку. Як правило, за такого різновиду партійних списків виборець має кілька голосів, їх к-сть дорівнює к-сті мандатів, що обираються в межах виборчого округу. Виборець має можливість вибору: 1) віддати свої голоси кандидатам, зазначеним у партійному списку (проставляючи навпроти прізвищ цифри, він когось ставить на перше місце, когось – на друге і под.); 2) віддати їх одному кандидатові (цим він відзначає і партію, яку підтримує), тоді враховується тільки ця преференція, а ін. кандидати вважаються такими, що їм віддані преференції згідно з порядком їх розташування у списку (феномен кумуляції голосів); 3) якщо виборець обирає лише партійний список, а цифри (преференції) не проставляє, то вважається, що він погоджується зі запропонованим порядком розташування кандидатів; 4) виборець може визначити своїх кандидатів із різних партійних списків і створити власний список кандидатів (система панашаж). Якщо к-сть преференцій у кількох кандидатів від партії однакова, перевагу віддають кандидату, який займає вище місце у партійному списку.

За умови використання **Г.в.с.** виборець голосує не за конкретного кандидата, а за учасника виборів і його партію, політ. про-

граму. **Г.в.с.** відкриває шлях до персоніфікації виборчого процесу, а уможливлення висувати кандидатів позапартійними утворенням і незалежним кандидатам забезпечує належний рівень вираження сусп. інтересів і підтверджує готовність д-ви надавати умови для представництва. **Г.в.с.** найкраще здійснювати не в загальнодерж. багатомандатному окрузі, а в окремих округах (у випадку відповідного поділу країни), де виборчі суб'єкти подають округні списки. Таку модель застосовують у Польщі (на виборах до Сейму), Фінляндії (парламенту), Чеській Республіці (Палати депутатів – нижньої палати парламенту). *Див.: Система панашаж (панашування).*

Б. Дем'яненко

Гра з нульовим результатом (англ. *zero-sum game*) – аналітична схема та математичне моделювання розв'язання конфлікту, яка розробляється у теорії ігор. Термін запропонований Дж. фон Нейманом і О. Моргенштерном у кн. «Теорія ігор та екон. поведінка» (1944). У 1960-70-х рр. дослідження миру характеризувалося вивченням нераціональності в конкуренційних стратегіях, теорії ігор та взаємовідносин «виграш – програш». Вони пропагували підхід до розв'язання конфлікту через сприйняття його як механізму багатоманітності та можливості розробки комплексних рішень, а не простого компромісу. Бачення конфлікту через призму позицій, які взаємно заперечують одна одну, в теорії ігор отримало назву **Г.н.р.**, тобто перемога однієї сторони означає втрату для ін. сторони і навпаки.

Щоб проаналізувати шкідливість таких позицій під час конфлікту, Г. Міалл описав біблійну історію Каїна й Авеля в категоріях **Г.н.р.** У б-бі за Божу прихильність Каїн, будучи переконаний, що її зможе отримати тільки один із братів, найкращий варіант для себе бачить у тому, щоб вона дісталася йому, а найгірший – щоб дісталася Авелю. Тому він, вважаючи, що бере участь у **Г.н.р.**, вбиває Авеля, однак Божої прихильності не отримує. Таким чином, обидва програли. Виграшем для обох був варіант співпраці та взаємопідтримки Каїна й Авеля.

У категоріях **Г.н.р.** компроміс завжди для обох сторін сприймається як часткова втрата. В ситуації гри з ненульовим результатом немає компромісу; в ній є більше, ніж два вирішення, і сторони сприймають ситуацію як простір, в якому можуть опрацювати багато розв'язань. Особливістю гри з ненульовим результатом є можливість зміни загальної ціни гри, і вигода одного гравця не віднімає такої ж суми в іншого. Умовою трансформації конфлікту є переконання сторін в необхідності відмови його бачення через стратегію **Г.н.р.**

М. Генік

Гра політична – публічна вільна змагальність політ. акторів, що відбувається у територіальному та конструктивному просторі д-ви (д-в), у певних часових межах, на базі встановлених і визнаних загальнообов'язкових правил, що передбачає наявність демокр. типу політ. культури, й сприяє створенню відповідного порядку в сусп-ві. **Г.п.** співвідноситься із розумінням політики у її нормативному еквіваленті «policy» та спирається на офіційні правила (закони), створені в інтересах суспільного, а не особистого добробуту. Офіційні правила (закони чи конституції) не можуть бути сталими, а піддаються впливу цілеспрямованої поведінки. Це не означає, що правила **Г.п.** можуть змінюватися під час самої гри, а лишень засвідчує обмеженість **Г.п.** у часі й просторі, та існування перехідних періодів у політ. житті будь-якої д-ви. Ініціаторами «нової» **Г.п.** є харизматичні особистості, які структурують політ. життя від імені вищої сили та створюють нові правила для сусп-ва. Творцем же «нової» **Г.п.** є народ як колективне «ми» (громадян. сусп-во), яке, у відповідності до засадничих прав людини, не погоджується з умовами існуючого сусп. договору, і прагне його розірвати заради становлення нового політ. ладу. Ф. Ніцше так висловився з цього приводу: «Завжди буде руйнівником той, хто ставатиме творцем» («Так говорив Заратустра»). Таким чином, харизматичний лідер, діючи у відповідності до внутр. бажання чинити саме так, а не у відповідності, навіть всупереч, офіційно встановленим правилам, з

часом залучається колективною підтримкою-визнанням широких народних мас, що у легітимний спосіб перетворює його персональну автентичну гру на **Г.п.** для усієї країни. *Див.: Квасігра політична.*

І. Лященко

Грантова політика (англ. *grant policy*) – надання фінансових чи ін. ресурсів юрид. та фіз. особами (у т. ч. й міжнародними орг-ціями) на умовах, визначених надавачами гранту, для підтримки проектів чи діяльності, котрі не є прибутковими, але відіграють важливу роль у розвитку сусп-ва чи його певного сегмента. Гранти – це цільові кошти, що надаються на безповоротній основі некомерційним орг-ціям або фізичним особам на реалізацію соц. проектів, благодійних програм, на проведення досліджень, навчання, на ін. суспільно корисні цілі. Розрізняють гранти на програми або на розвиток потенціалу: програмні гранти можуть надаватися на виконання певної програми, напр., надання послуг; гранти розвитку – на навчання, дослідження, участь у заходах, підтримку діяльності орг-ції, стартапи. Спрямування благодійних коштів у соц. проекти недержавних орг-цій та закладів можна розглядати як соц. інвестиції, котрі дозволяють розвивати людські ресурси, створювати нові послуги, відкривати додаткові робочі місця, поліпшувати умови життя населення.

Важливою умовою надання гранту є не лише потреба чи розуміння наявної проблеми, а запропонований алгоритм її вирішення, очікуваний результат та обґрунтована потреба в коштах. Гранти розподіляються на конкурсній засаді в рамках конкурсів, які оголошуються донорами. Залежно від умов конкурсу, в ньому можуть прийняти участь зареєстровані громад. орг-ції, держ. структури, колективи та фізичні особи. Заявки приймаються протягом визначеного часу. Проекти розглядаються експертною радою та затверджуються керівництвом. Протягом здійснення проекту донор контролює його виконання, а після закінчення грантового періоду одержувач звітує про використання ресурсів.

А. Демичева

Громадська дипломатія – вплив ін-тів громадян. сусп-ва однієї країни на громадськість іншої з метою просування й захисту інтересів, формування позитивного іміджу д-ви походження, та виконання будь-яких ін. завдань, не пов'язаних із офіційною публічною дипломатією д-ви. Термін **Г.д.** є одним із варіантів перекладу англомовного терміну «*public diplomacy*». На укр. мову «public» можна перекласти як громад., сусп., держ., громадян., публічний і под. Найчастіше щодо дипломатії використовуються два визначення – *публічна* та **Г.д.** (*суспільна*). Однак, найуживанішим є розуміння «public diplomacy» як «публічної дипломатії». Одним із прикладів **Г.д.** в Україні є діяльність Всеукр. товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Завдяки реалізації великої к-сті культурних, освітніх, просвітницьких, видавничих проектів як в Україні, так і за кордоном Товариство популяризує укр. історію, культуру, мову у світі, сприяючи таким чином покращенню іміджу України як всередині країни, так і за її межами. Безперечною перевагою є й те, що до складу Товариства входять видатні укр. діячі освіти, науки, культури. Велику увагу Товариство приділяє співпраці із укр. діаспорами за кордоном. *Див.: Нова публічна дипломатія; Фейсбук-дипломат.*

М. Трофименко

Громадська діяльність – діяльність індивіда, громади, сусп-ва, ініціативних груп, яка здійснюється добровільно та безоплатно відповідно до існуючих потреб і норм. **Г.д.** – це сукупність заходів, які дають змогу контролювати владу різного рівня, пропонувати рішення, яких очікує громада від влади. **Г.д.** може включати сусп.-політ. діяльність, а може обмежуватись реалізацією соц.-побут. інтересів. Це своєрідне поєднання трьох компонентів: пропозиції, контроль, тиск.

Участь у **Г.д.** розвиває самостійність, відповідальність, формує цінності та норми, є важливою умовою становлення громадян. сусп-ва. Таку діяльність найпростіше реалізувати в межах громад. орг-цій, які є невід'ємною складовою громадян. сусп-ва.

Беручи участь у **Г.д.**, індивіди мають змогу реалізувати свої можливості та визначитись із професійними та особистісними перевагами, будувати кар'єру, реалізувати себе через розширення поля сусп. діяльності, виявляти ініціативність, індивідуальність і креативність. Громад. діячами можуть виступати політ. або громад. активісти, громад. лідери, лобісти, громад. представники. **Г.д.** сприяє соціалізації особи: створюються умов для набуття досвіду, формування громадян. позиції, відбувається соц. інтеграція.

Різновидом **Г.д.** є *ініціативні групи* – добровільні співтовариства громадян, які об'єднуються для захисту своїх прав й інтересів чи конкретної справи, волонтерської (добровольчої) діяльності. В Україні Майдан значною мірою перетворився на творчу **Г.д.** – добродійність, допомога воїнам та біженцям, масові прибирання населених пунктів, контроль за владою та под. *Див.: Громадське лобіювання; Громадський моніторинг; Громадськість.*

С. Була

Громадська ініціатива – атрибут громадян. сусп-ва, виражений у різних формах активності його суб'єктів, націленої на захист певних інтересів і здійснення змін із метою покращання умов життєдіяльності. **Г.і.**, з одного боку, активізує громадян до розв'язання сусп. проблем і, з іншого – надає змогу інформувати про виконання держ. програм. **Форми Г.і.:** 1) соц. проекти, спрямовані на підтримку уразливих груп населення, розвиток соц. інфраструктури (дитячі майданчики, громад. приймальні, захист прав громадян); 2) освітні проекти (політ. освіта та правова культура; робота з молоддю, залучення її до сусп. життя); 3) гуртки, клуби, секції, групи за інтересами; 4) тренінги та ін.і заходи, спрямовані на розбудову мережі неурядових орг-цій, їх взаємодії з органами держ. влади; 5) дебати (залучення громадян до обговорення важливих сусп.-політ. справ; публічні обговорення актів органів держ. влади; публічні дискусії щодо проектів, які реалізуються органами держ. влади та громад. орг-ціями); 6) громад.

ради в органах держ. влади (консультативні та дорадчі органи, експертні групи при органах влади); 7) органи самоорг-ції населення, будинкові комітети і под.; 8) діяльність професійних спілок. Водночас **Г.і.** може набувати форм критики, засудження, протесту та громадян. непокори.

Найактивнішим продуцентом **Г.і.** є громад. орг-ції. Ефективність реалізації **Г.і.** залежить від достатнього рівня громад. активності; існування законодавчих передумов для такої реалізації та готовності органів держ. влади та місцевого самоврядування до співпраці із інтими громадян. сусп-ва. В Україні **Г.і.** суттєво обмежені залежністю громад. орг-цій від закордонних та місцевих донорів, недостатнім кадровим потенціалом цих орг-цій, а також неготовністю влади до реальної співпраці з громадськістю, недосконалістю правового регулювання участі громадськості у формуванні, реалізації та оцінюванні політики.

Т. Семігіна

Громадська позиція – сукупність стійких переконань і цінностей, поглядів на сусп.-політ. явища і процеси, яка ґрунтується на соц. досвіді й усвідомленості, проявляється в поведінці людини. Відображає ступінь сусп. зрілості особи, характеризує її як громадянина д-ви, спрямовує діяльність і комунікацію людини як представника сусп-ва, визначає специфіку взаємодії з публічною владою. **Г.п.** формується під впливом умов, у яких перебуває особа, найбільш впливовими є соц. середовище, політ. і правова система, громад. думка, культура, тип виховання. Наявність сформованої **Г.п.** тісно пов'язана зі здатністю до критичного мислення та сприйняття інформації, прийняттям обґрунтованих рішень, умінням і готовністю реалізувати права та виконувати обов'язки, виявляти толерантність, прагненням до активної діяльності. Виявлення **Г.п.** передбачає участь особи у соц. житті, яка може підтримувати, змінювати або руйнувати існуючий сусп. устрій.

Термін «**Г.п.**» часто використовується як синонім *активної громад. позиції*. Активна **Г.п.** передбачає обізнаність у правах та

обов'язках громадянина, готовність до активної участі у сусп. процесах, вимагає відповідального ставлення до них, розумного співвідношення особистісних і сусп. інтересів, ініціативності, соц. взаємодії. Формуванню активної **Г.п.** сприяє підвищення рівня політ. і правової культури особи. Сформованість активної громад. позиції визначається системністю цінностей та переконань, наявністю громадян. знань та якостей, активною участю у перетворюючих сусп. процесах.

Ю. Разметаєва

Громадське лобіювання – взаємодія груп громадян із органами влади, компаніями та некомерційними орг-ціями для просування громад. інтересів. Лобіювання – важливий крок для подальших демокр. перетворень у д-ві, ґрунтований на вільному та відкритому доступі до органів держ. влади та громад. інтересі. Якщо в основу класифікації лобізму покласти те, *ким і в інтересах кого* здійснюється розв'язання питань лобістської заінтересованості, то можна виокремити *політичний, громадський, професійний, регіональний та іноземний* лобізм.

Метою **Г.л.** є прийняття рішень, відповідних інтересам громадян. **Г.л.** як вид лобіювання притаманне саме д-вам із демокр. політ. режимом. Це вплив на органи держ. влади та місцевого самоврядування об'єднаних громадян для задоволення різноманітних громад. інтересів. **Г.л.** значно слабше за потенційними можливостями, ніж лобіювання потужних фінансово-промислових структур, але в практиці лобізму є приклади вдалого відстоювання громадянами своїх інтересів. Незважаючи на стримані оцінки можливостей **Г.л.**, ініціатива знизу дієва та результативна. Саме недерж. громад. орг-ції здатні забезпечувати постійний вплив громадян на діяльність органів держ. влади й ін-тів місцевого самоврядування.

В ЄС практика консультацій із громадськістю у процесі прийняття рішень була обов'язковою після прийняття Амстердамської угоди (1997), яка вимагала від Європейської комісії проводити широкі консультації та публікувати проекти документів для їх обговорення зацікавленими сторонами.

Оскільки вітчизн. громад. орг-ції офіційно не мають права на здійснення законодавчої ініціативи, то **Г.л.** – єдиний «прямий» шлях представлення інтересів громад. орг-цій. Вектори **Г.л.**: реформування країни; робота у сфері прав людини; антикорупційні й люстраційні заходи; природозберігання і под. Громад. сектор в Україні перетворюється на компетентну ланку між д-вою та громадянином. Під час ухвалення всіх політ. рішень, котрі стосуються найширшого загалу, мають враховуватися позиції громад. орг-цій, експертного середовища, громад. думка. У такий спосіб укр. сусп-во отримає європ. важелі на формування, реалізацію та коригування держ. політики, моніторинг її упровадження в життя, що відповідає принципам і практикам демокр. урядування. Залучення громад. орг-цій до діяльності влади та сусп. контроль за нею формує активну, зацікавлену позицію громадян, створює відчуття причетності до процесів управлінської діяльності на усіх нац. рівнях. Це формує культуру відкритості й прозорості в діяльності органів влади та держ. службовців, сприяє гармонізації стосунків між тими, хто здійснює управлінську діяльність, і тими, хто отримує й оплачує управлінські послуги д-ви. Див.: *Громадськість*.

Н. Хома

Громадське телебачення (англ. *public service broadcasting* – мовлення в інтересах громадськості) – незалежне мовлення, що передбачає об'єктивне висвітлення суспільно вагомих подій за допомогою аудіовізуальних програм і передач, що фінансується за рахунок громад. коштів і відповідає інформаційним потребам сусп-ва. Англ. поняття *public service broadcasting* трактують як *громад. мовлення* в офіційних перекладах документів Ради Європи, *сусп. мовлення* – у законодавстві України.

Ідея **Г.т.** передбачає створення такого телебачення, яке б відповідало потребам сусп-ва і громади та було б незалежним у своїй діяльності. Основні принципи **Г.т.**: незалежність від органів держ. влади, органів місцевого самоврядування, політ. партій, підприємств, установ, орг-цій, фізичних осіб; всебічне,

об'єктивне і збалансоване інформування про сусп. значущі події; універсальність послуг; різноманітність програм; забезпечення інформ. підтримки та культурно-освітнього збагачення аудиторії; пріоритет сусп. інтересів над комерційними та політичними.

Г.т. в Україні запроваджується на основі Закону України «Про сусп. телебачення і радіомовлення України» від 17.04.2014 р. Основною метою створення **Г.п.** є задоволення інформ. потреб сусп-ва, залучення громадян до обговорення та вирішення найважливіших соц.-політ. питань і сприяння формуванню громадян. сусп-ва. Задля цього уряд повинен утворити юрид. особу публічного права «Нац. сусп. телерадіокомпанія України», реорганізувавши низку теле- та радіокомпаній України. В світовій практиці передбачені різні види фінансування **Г.т.**: телевізійна ліцензія (BBC, Велика Британія), гранти (PBS, США), абонентська плата (ARD, ФРН), реклама, пожертви і под.

К. Павлюк

Громадський активізм – участь окремих людей у суспільно-важливих сферах діяльності. Ці сфери не приносять матеріальної вигоди, але життєво важливі для громади та окремої людини. Це мотивує до об'єднання та розуміння важливості приділяти невелику частину свого часу облаштуванню спільних територій у місті, безпеці на дорогах, встановлювати громад. контроль на дорогах, збирати кошти на вирішення проблем громад окремого будинку, вулиці, району і под. Ця сусп. діяльність, спрямована на захист права та інтересів зацікавлених груп сусп-ва. Як правило, вона виконується на безоплатній основі окремими громадянами або групами, які створюють некомерційні орг-ції, механізми підтримки, захисту. Часто **Г.а.** стає контр- або альтернативною культурою у сусп-ві, проявляється у вуличному мистецтві (арт-активізм), Інтернет-активізмі (хактивізм), соц. флешмобах і под. Головне завдання – вирвати людей із сірих буднів, познайомити із сусідами, побачити світ по-іншому.

У розвитку **Г.а.** ключову роль відіграють нові медіа та мобільні технології, що дають можливість координувати діяльність учасників, спілкуватись, створювати дистанційно віддалені групи для створення ефекту присутності у багатьох місцях одночасно. Головна особливість соц. медіа – відкрита швидка публікація будь-яких повідомлень та можливість їх поширення серед зацікавлених мешканців або на певній території. У результаті, користувачі соц. медіа мають можливість самі створювати і приєднуватись до он-лайн спільнот, що відповідають їх інтересам. Щоправда існують і недоліки: підміна цінностей у віртуальних спільнотах, залежність від соц. мереж і под.

Г.а. від кінця 2013 р. був рушійною силою Революції гідності. Саме завдяки широкому волонтерському руху забезпечуються потреби Збройних Сил України та добровольчих батальйонів у зоні АТО.

В. Хвіст

Громадський контроль – громад. оцінка виконання органами влади та ін. підконтрольними їм об'єктами їхніх соц. завдань, невід'ємна складова системи публічного управління та незамінний чинник демокр., соц., правової д-ви. **Г.к.** розглядають як систему відносин громадян. сусп-ва з д-вою, яка ґрунтується на підзвітності органів держ. виконавчої влади органам держ. законодавчої влади (парламентський контроль) та недерж. структурам («третьому секторові» та ЗМІ). Суб'єкти **Г.к.**: 1) громадяни; 2) об'єднання громадян (політ. партії, професійні союзи, молодіжні та ін. громад. орг-ції). Для здійснення **Г.к.** можуть створюватися: 1) громад. ради при органах держ. влади чи місцевого самоврядування; 2) ін-ти місцевих уповноважених із прав людини (місцеві та регіональні омбудсмени); 3) асоціації споріднених структур, які здійснюють **Г.к.**, що дає змогу представляти на владному рівні інтереси кожної окремої орг-ції та впливати законними методами на формування та реалізацію держ. політики у певній сфері. Структурними елементами **Г.к.** є ЗМІ та незалежні аналітичні центри. Еле-

ментом парламентського **Г.к.** є спеціальні комісії. Всі суб'єкти **Г.к.** виступають від імені громадськості, а не д-ви, тому їх контрольні повноваження, як правило, не мають юридично-владного змісту, а рішення суб'єктів **Г.к.** за результатами перевірок діяльності органів управління чи певних закладів носять рекомендаційний хар-р.

Світова практика довела: **Г.к.** – важливий атрибут громадян. сусп-ва, а його відсутність чи мінімальне застосування вказують на нерозвиненість основних ін-тів демократії, відстороненість більшості населення від процесів формування та реалізації держ. політики.

Т. Семігіна

Громадський моніторинг – один із інструментів громадян. сусп-ва у здійсненні контролю за владою, що полягає у систематичному, методологічно підготовленому спостереженні за виконанням владними інституціями властивих їм повноважень і ф-цій в інтересах сусп-ва. В англomовному середовищі для позначення громад. контролю, зокрема у формі **Г.м.**, використовується термін «*watchdog activity*», що етимологічно відсилає до образу варткових собак як ілюстрації суті цієї діяльності.

Суб'єктами **Г.м.** можуть бути громад. активісти та об'єднання громадян, ЗМІ, науковці та експерти, які здійснюють **Г.м.** із метою конструктивного впливу на владу, а не як політ. технології чи з метою лобіювання приватних інтересів. **Г.м.** є однією з форм роботи громад. об'єднань, поряд із правозахисною діяльністю (*advocacy*), просвітницькою роботою, громад. медіа-лобіюванням, а також акціями прямої дії (громадян. супротив, страйки та под.). Зазвичай, **Г.м.** стосується таких проблем, як стан політ. свобод і дотримання прав людини, забезпечення прозорості та відкритості влади, протидія корупції, забезпечення справедливих виборів, відповідно до демокр. стандартів, додержання процедур і справедливості в роботі правоохоронної системи та под. **Г.м.** здійснюється шляхом збору, накопичення, аналізу, узагальнення, оприлюднення фактів та інформації щодо певної проблематики, яка

стосується діяльності владних інституцій, підготовки та представлення рекомендацій щодо корекції існуючих практик, відслідковування внесення змін, а також оцінки їх наслідків.

В Україні Г.м. є поширеною практикою, перш за все, під впливом зах. досвіду дієвого контролю сусп-ва над владою. Зокрема, укр. реалії відслідковуються низкою міжнар. неурядових орг-цій, таких як «Transparency International» (дослідження стану корупції), «Freedom House» (дослідження стану політ. і громадян. свобод), «ENEMO» (спостереження за виборами) і под. Із ін. боку, перш за все за підтримки міжнар. грантів, в Україні сформувалася мережа орг-цій, які проводять Г.м. щодо актуальних сусп. проблем. Такими орг-ціями є Харківська правозахисна група, Комітет виборців України, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Громадян. мережа ОПОРА, Асоціація укр. моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів і под. *Див.: Громадськість.*

М. Фоломєєв

Громадський сектор – сукупність добровільних громад. об'єднань певного сусп-ва, які є недерж. (утворюються та діють незалежно від рішень органів влади чи державних посадових осіб), неполіт. (не беруть участі у боротьбі за здобуття влади) і неприбутковими (не отримують прибуток для його перерозподілу між учасниками орг-цій), а працюють заради загального добра та сусп. інтересу. Можна сказати, що Г.с. – це організаційний каркас громадян. сусп-ва, за яким переважно оцінюють кількісний розвиток останнього.

Поняття Г.с. близьке до поняття «*третій сектор*», однак їх співвідношення трактують по-різному: одні автори ототожнюють ці два терміни, інші – розглядають «третій сектор» як складову Г.с., а саме як ту його частину, до якої входить специфічний тип громад. об'єднань – *неурядові організації* (НУО). Слово «третій» тут уживається, оскільки Г.с. співвіснює з двома ін. секторами – політ. та екон. діяльності, метою яких є, відповідно, влада та прибуток. Натомість мета діяльності суб'єктів Г.с. – суспільне благо.

Структурними елементами Г.с. є громад. об'єднання кількох типів: 1) орг-ції «парасолькового» типу, які спрямовують, стимулюють, координують діяльність ін. суб'єктів Г.с. (регіональні ресурсні центри, різноманітні фонди, що надають гранти для громад. діяльності, аналітичні центри); 2) орг-ції, діяльність яких спрямована захист інтересів власних членів (об'єднання роботодавців, ділових людей, професійні робітничі спілки, фермерські орг-ції, творчі спілки, жіночі, молодіжні, студентські, ветеранські об'єднання) або на розв'язання проблем, що постають перед ними (господарські об'єднання, кредитні спілки, сусідські громади, самоврядні комітети); 3) орг-ції, діяльність яких спрямована на допомогу іншим або ж на вирішення сусп. проблем (благодійні, правозахисні, еколог. орг-ції).

Становлення Г.с. у сучасній Україні почалося наприкінці 1980-х рр. К-сть громад. орг-цій зростала швидкими темпами, спектр діяльності – розширювався. Зараз в Україні зареєстровано та легалізовано понад 70 тис. громад. об'єднань. У 1992 р. був прийнятий Закон України «Про об'єднання громадян», який регулював діяльність як громад. орг-цій, так і політ. партій; у 2012 р. – Закон України «Про громад. об'єднання», що стосується винятково об'єднань Г.с.

А. Колодій

Громадські слухання – зустріч членів територіальної громади з депутатами та посадовими особами відповідної місцевої ради, а також посадовими особами підприємств і орг-цій — надавачів послуг, які відповідно до законодавства мають забезпечуватись органами місцевого самоврядування для заслуховування звітів, порушення питань і внесення пропозицій щодо питань місцевого значення (затвердження бюджету місцевого самоврядування, перспективних планів соц.-екон. розвитку, обміну думками і под.).

Г.с. є формою прямої демократії, запровадження якої в практику України починається з 1997 р., отримавши законодавче закріплення в Законі України «Про місцеве самоврядування

в Україні». **Г.с.** проводяться не рідше одного разу на рік. Пріоритетними ф-ціями **Г.с.** є: *узгоджувальна* (узгодження інтересів територіальної громади з планами та рішеннями органів місцевого самоврядування); *дорадча* (консультації органів місцевого самоврядування з членами територіальної громади для пошуку оптимальних рішень); *директивна* (ухвалення органами місцевого самоврядування рішень на основі волевиявлення територіальної громади).

Процедура та порядок ініціювання, організації, терміну проведення, оформлення результатів **Г.с.** повинна бути визначена та прописана в статутах територіальних громад і положеннях про **Г.с.**, що приймаються міськими радами. Суб'єктами ініціювання **Г.с.** виступають міські, сільські, селищні голови та ради, постійні комісії місцевих рад, виконавчі органи місцевого самоврядування, органи самоорганізації населення, громад. організації та ініціативна група, створена з членів територіальної громади. Звіт про проведення **Г.с.** має оприлюднюватись.

Практика проведення **Г.с.** в Україні показує, що в одних громадах спостерігається стійких інтерес до **Г.с.**, їх активне використання; в інших – **Г.с.** або не проводяться, або ж відбувається підміна слухань зустрічами з депутатами та посадовими особами органів місцевого самоврядування.

С. Була

Громадськість – колективний актор (аудиторія, наділена характеристиками політ. суб'єкта), який відноситься до сусп-ва, громади чи окремого колективу; певні структури стримування негативних егоїстичних інтересів і авторитарно-тоталітарних тенденцій, зазвичай, держ. влади. Суть таких структур полягає у відкритості та спільній діяльності людей (у протилежність відносній закритості, відособленості приватного життя). Призначенням структур відкритості є постійне встановлення широких, багатомірних взаємозв'язків, комунікацій, а основна їхня мета – запобігання узурпації влади.

Г. є категорією грецького походження, що прийшла до нас через римську традицію. У

«розвиненому» грецькому місті-д-ві сфера полісу є спільною для вільних громадян та критично відділяється від приватної, яка є характерною приналежністю кожної окремої людини. Буквальне первісне значення приватного походить від лат. *«privatus»*, та значиться поза сферою того, що греки називали *«politika»* – офіційної служби, суспільного та державного. Це означає, що всередині громадської, не приватної сфери, існують розбіжності та протистояння «влади громадян» й «влади д-ви». Сама **Г.** безпосередньо не залучена до виконання владних ф-цій, але конститується в обговоренні, бесіді, дискурсі, приймає і дорадчу форму, і форму осуду, а також й форму активної сусп.-політ. дії.

Д. Косенко

Громадянотворення (англ. *citizenship formation / development*) – процес нац. ідентифікації де-факто громадян країни, які ними є де-юре, що відбувається на особистісному та загальносусп. рівнях через усвідомлення нерозривного зв'язку з Батьківщиною, її іст. минулим, традиціями і звичаями народу, держ. символами (герб, гімн, прапор), відповідальність за сьогодення й майбутнє Вітчизни, жертовну готовність її захищати. **Г.** передбачає системне (за допомогою освіти, літератури та мистецтва, через ЗМІ і под.) патріотичне виховання, формування у громадян високого рівня політ. культури активістського типу.

В основі ціннісних орієнтирів **Г.** в Україні – утвердження в сусп-ві загальнодемокр. принципів, невід'ємним концептом яких є права людини, незалежно від її етнічної, расової чи релігійної належності. Могутнім каталізатором **Г.**, як свідчить вітчизн. досвід, зокрема часів Майдану (2004-2005), Євромайдану та Революції гідності (2013-2014), стають масові порушення прав громадян, цинічне нехтування їх волевиявленням з боку політ. керівництва країни та влади в цілому. Яскравим проявом **Г.** є стрімкий розвиток самоорганізації сусп-ва у відстоюванні громадянами своїх прав, масовий волонтерський рух, що засвідчив встановлений психолого-етичний зв'язок громадян із д-вою, їх самоідентифікацію як

повноправних членів єдиної загальноукр. спільноти, виразників нац. інтересів своєї д-ви. Характерними рисами Г. в Україні сьогодні є спроби громад. сектору перебирати на себе значної частки соц. ф-цій держ. інституцій, посилення громад. контролю за діяльністю виконавчих органів держ. влади.

Л. Лойко

Громадянська відповідальність – сукупність ідейно-політ., моральних якостей, переконань, поглядів, позицій, цінностей, знань особистості, що обумовлює її зв'язки та взаємозалежність із сусп-вом, усвідомлення індивідом власних зобов'язань перед ін. людьми та їх реалізація у відповідній індивідуальній політ. поведінці. **Г.в.** опосередкована соціокультурною обстановкою, виступає симбіозом відповідальності та активності, задовольняючи потребу індивіда у залученні до діяльності д-ви та вирішенні спільних завдань. Особистість із розвиненим почуттям громадян. відповідальності відрізняють такі риси як цілеспрямованість, дисциплінованість, відповідальність, соц. солідарність, патріотизм, гуманістична та правова освіта, високий рівень політ. культури, свідомості й самосвідомості, нонконформістська життєва позиція.

Ф-ції **Г.в.**: мобілізуюча (спонукає людей до активного сприйняття дійсності), скеровуюча (виявляє та формує цілі діяльності громад. об'єднань й особистості), регулююча (впорядковує реакції на зовн. впливи, на хар-р сусп. зв'язків і політ. відносин).

Способами прояву **Г.в.** індивідом є контроль дій д-ви, вплив на формування владних відносин, залучення широкої громад. й експертної думки до процесу вироблення принципів рішень, відповідальність за прийняті рішення та їх реалізацію, відстоювання пріоритетів у вирішенні проблем та реалізації прав і свобод за умови дотримання власних обов'язків. Така властивість особистості як **Г.в.** актуалізується на сучасному етапі як засіб активізації процесу взаємодії громадян. сусп-ва та д-ви. Її призначення – спонукати громадян до оцінювання власної поведінки з точки

зору сусп. користі чи шкоди, адаптація своїх дій до норм, законів і вимог сусп-ва, забезпечуючи таким чином підґрунтя реформуванню та модернізаційним процесам.

Ю. Мальована

Громадянська компетентність (лат. *competentia* – знання, обізнаність у певних питаннях) – поєднання знань і вмінь, навичок і досвіду, цінностей, які дозволяють людині реалізовувати громадян. права та виконувати обов'язки, приймати участь у процесі розробки суспільно важливих рішень, політ. управлінні, забезпечувати дотримання сусп. порядку та безпеки, ефективно здійснювати соц. значиму громад. діяльність. Важливими рисами **Г.к.** є політ. освіченість, правосвідомість, патріотизм, моральність, активна громадян. позиція.

Нім. дослідник Г. Мюнклер виділив три аспекти **Г.к.**: когнітивний, процесуальний і габітуальний. *Когнітивна к.* – це певний рівень знань, готовності й здатності до оволодіння цими знаннями. *Процедурна к.* – ті знання та здібності, які необхідні для того, щоб потенційний політ. актор дійсно зумів би реалізувати існуючі в рамках даного інституційного порядку можливості впливу та партиципації. *Габітуальна к.* передбачає наявність здатності (навичок) і внутр. установок, необхідних для того, щоб знання про устрій політ. системи та про реально існуючі шляхи для вирішення виникаючих проблем доповнювалися відповідною практ. активністю.

Формування **Г.к.** відбувається в процесі соціалізації особистості. На процес формування **Г.к.** впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники. *Об'єктивні*: компетентність агентів та ін-тів громад. соціалізації особистості; традиції взаємодії д-ви та громадян. сусп-ва; рівень зрілості і розвиненості загальної та політ. культури населення та под. *Суб'єктивні*: міра керованості процесом громад. соціалізації; правове забезпечення формування громадян. сусп-ва в країні; ставлення політ. еліти до громадян. сусп-ва та под.

О. Кіндратець

Громадянський республіканізм (англ. *civic republicanism*) – система цінностей і заснована на них концептуальна модель сусп.-політ. ладу, що забезпечує добре врядування в демокр. д-ві, спираючись на добросчесне, активне громадянство. **Г.р.** – це також теорія добросчесного, демокр. громадянства, що апелює до створення справжньої республіки як спільної справи, об'єднаної загальним інтересом громадян. **Г.р.** ґрунтується на таких цінностях як свобода (прихильники **Г.р.** розуміють її як не-домінування, відсутність примушування громадян із боку свавільних правителів чи ін. осіб), громадян. добросчесність (вона полягає у здатності особи – від простої людини до керівника д-ви – поставити *сусп. інтерес* над приватним); громадян. участь і визнання. **Г.р.** намагається протистояти ліберальному індивідуалізму та розвіяти пов'язаний із ним стереотип, що людина керується передусім своїми еґотистичними інтересами. Д-ва та громада для **Г.р.** – не просто сукупність індивідів, кожен зі своїм інтересом. Вони мають загальний громадський чи *загальносусп. інтерес*, спільний для усіх громадян. Громада, спільнота, громад. інтерес, загальне добро – важливі поняття теорії **Г.р.**

Основою для сучасних концепцій **Г.р.**, послужила республіканська традиція, притаманна Стародавній Греції і Риму, містам-республікам Італії часів Пізнього Середньовіччя, а також Франції, США та ін. країнам у ранньобуржуазну епоху. В теорії республіканська традиція передавалася від Арістотеля та Цицерона, через Н. Мак'явеллі до Ж.-Ж. Руссо, Дж. Гаррінгтона і Дж. Медісона до філософів ХХ ст. Г. Арендт і Ч. Тейлора. Останнім часом ідеї **Г.р.** захищають та розвивають Дж. Покок, К. Скіннер і Ф. Петтіт, А. Гоноан. Значне місце в сучасному **Г.р.**, який ще називають *неореспубліканізмом*, займають ідеї егалітаризму та комунітаризму. На думку деяких дослідників, **Г.р.** є свого роду пост-соціалістичною ідеологією, яка намагається відродити комунітарні (громадівські) цінності в період занепаду соціалістичних ідеалів.

А. Колодій

Громадянський тиск – ініціативна діяльність недерж. суб'єктів (окремих громадян, їх об'єднань, журналістів, правозахисників, громад. діячів і под.), що має за мету вплинути на публічну владу при вирішенні конкретного питання, яке набуло сусп. значення. **Г.т.** є одним із проявів активної позиції і бажання невіддільних суб'єктів брати участь у публічному житті сусп.-ва, контролювати владу і, у разі необхідності, змушувати її до прийняття рішень, що підтримуються громадськістю.

Характеристику **Г.т.** відповідні дії здобувають тоді, коли їх метою виступає спрямованість на вирішення конкретного суспільно значущого питання, прийняття органами, наділеними владними повноваженнями, рішення, яке від них вимагає громадськість (напр., прийняття Закону України «Про очищення влади» відбувалося в умовах, коли під стінами Верховної Ради України проводився мітинг із вимогою прийняти вказаний Закон, цим подіям передувало кілька місяців активного громад. обговорення необхідності такого нормативного акту).

Г.т. може набувати різних форм як правомірної, так і протиправної хар-ру. Серед правомірних форм **Г.т.** можна назвати проведення мирних мітингів і демонстрацій, акцій протесту, направлення індивідуальних і колективних звернень, петицій, заяв, скарг, орг-ція флешмобів, публічне обговорення, у першу чергу на телебаченні і відповідних Інтернет-ресурсах, публікація відповідних матеріалів у ЗМІ і под. Протиправної хар-ру **Г.т.** набуває у тих випадках, коли він здійснюється в спосіб, що порушує встановлені законодавством вимоги (напр., побиття представників публічної влади, жбурляння держ. службовців до контейнерів зі сміттям, завдання шкоди майну, блокування роботи держ. органів, установ, орг-цій і под.).

О. Уварова

Гуманітарне виключення (англ. *humanitarian exception*) – варіант виходу із колізії міжнар. права й умова, за якої в мирному процесі можливе застосування міжнар. втручання з порушенням держ. суверенітету. **Г.в.** – це об-

грунтування міжнар. втручання у внутр. справи суверенної д-ви метою захисту населення від масових злодіянь. Дослідження етики втручання актуалізувалося після прийняття рішення про вторгнення в Ірак і появи правової колізії. В останнє десятиліття суттєво стала стиратися грань між *миротворчістю*, для якої вимагається згода всіх сторін конфлікту, і *змушуванням до миру*, коли такої згоди не потрібно.

Співвідношення міжнар. права й етики у питанні зовн. втручання розробляється протягом останніх десятиліть. Б. Кушнер у кн. «Обов'язок втрутитися» (1987) обґрунтував тезу, що для захисту прав людини демокр. д-ви зобов'язані втрутитися в справи ін. д-в, незважаючи на їх суверенітет. А. Беллами зазначав, що міжнар. право не охоплює весь спектр моральних суджень щодо питань війни. Виправдання застосуванню сили можна знайти тільки за умови необхідності зупинити грубі порушення природного права, коли використовується **Г.в.**, хоча це відкриває двері для зловживань. Тому аргументи права та моралі необхідно взаємодоповнювати та збалансовувати щодо окремих випадків. ООН ухвалила концепцію «Обов'язок захищати» (2005), яка передбачає, що суверенітет є не привілеєм, а обов'язком. Тобто, д-ва зобов'язана захищати людей від масових злодіянь, до яких належать геноцид, військ. злочини, злочини проти людяності, етнічні чистки. Міжнар. співтовариство повинне допомагати д-ві, а у випадку нездатності д-ви реалізувати ці положення – втрутитися для захисту прав людини через екон. санкції чи військ. інтервенцію. Ця концепція не є загальноприйнятною, її відкидає КНР і Російська Федерація. Мирне розв'язання суперечок посилює роль міжнар. судових органів. Однак важливо, щоб застосування **Г.в.** супроводжувалося більшою досконалістю міжнар. права. *Див.: Змушування до миру; Миротворчість.*

М. Генік

Гуманітарний коридор – система маршрутів, що не піддаються обстрілу і бомбардуванням. **Г.к.** обмежені в просторі та часі,

оскільки розташовуються на певному маршруті протягом заданого часу. Вони приймають форму маршрутів, які можуть бути використані не тільки для надання гуманітарної допомоги цив. особам, які є жертвами під час конфлікту, а й для евакуації населення з районів охоплених гуманітарною катастрофою. Ідея створення **Г.к.** висувається однією чи кількома з протилежних сторін, або міжнар. співтовариством чи міжнар. орг-цією.

Г.к., як правило, створюється у період конфліктів, коли сторони конфлікту зобов'язуються зробити все, щоб мирні жителі могли спокійно вибратися із зони військ. дій або для надання гуманітарної допомоги людям, які знаходяться в цій зоні. Напр, у січні 2009 р., під час військ. операції Ізраїлю проти Палестини «Литий свинець» було відкрито **Г.к.** у Секторі Газа. Під час відкриття **Г.к.** створюються умови для безперешкодного транспортування гуманітарної допомоги (продукти харчування, одяг, ліки) для місцевого населення в період кризи у зонах конфліктів.

Г.к. передбачає також створення умов для безперешкодного виходу військових із зони бойових дій. Напр., 30.08.2014 р. **Г.к.** був відкритий для укр. військових, що опинились в оточенні бойовиків-терористів під Іловайськом. Коли укр. військові організованими колонами почали рух із міста, їх розстріляли терористи. За різними даними під Іловайськом загинуло від 108 до бл. укр. 300 бійців, сотні бійців були поранені, захоплені у полон.

Н. Романюк

Гумор політичний (грец. *χυμός*; лат. *humor* – рідина, сік) – доброзичливо-глузливе ставлення до будь-яких подій в політиці, спрямоване на викриття вад в сфері політики; невід'ємний і мінливий атрибут політ. процесу. **Г.п.** – фізична або вербальна дія, яка має на меті розсмішити. **Г.п.** є своєрідною реакцією на концентрацію влади в сусп-ві, тобто має переважно позитивний хар-р, оскільки сублімує агресію і послаблює багато міжособистісних конфліктів. **Г.п.** як політ. комунікація, викликаючи сміх, несе в собі сигнал, значення якого може бути зрозуміле по-різному. У по-

літ. взаємодії люди часто обмінюються жартами, дотепами, анекдотами, а іноді й нецензурно-фривольними написами на парканах. **Г.п.** незважаючи на різні політ. уподобання учасників розмови, може викликати дружній сміх, який об'єднує людей, допомагає налагодити контакт навіть між малознайомими людьми або надати відчуття переваги над супротивником. Найрозповсюдженішими прийомами **Г.п.** є гіпербола, гротеск, алегорія, фантастика.

Г.п. має антитоталітарне функціональне значення, зокрема, коли влада створює ін-ти, які прагнуть накласти на сусп-во певні заборони, люди шукають будь-які форми опору цим намірам, і гумор – найм'якша з цих форм. Викликаючи інтерес публіки до політики взагалі і до її представників зокрема, сміх за сво-

єю суттю антитоталітарний. Гумор є виразною особливістю українства у повсякденному спілкуванні, висміюванні вад через гуморески, карикатури, шаржі. **Г.п.** є віддзеркаленням укр. політики протягом історії, напр., «лист запорожців турецькому султану», «страшне перо не в гусака», сплеск народної творчості, більше відомої як «Веселі яйця», «перепишу хату на kota», комікси і под. **Г.п.** сприяє десакралізації влади та є механізмом впливу на поведінку суб'єктів політики відповідно до норм політ. етики.

Утім **Г.п.** може викликати найрізноманітніші реакції тих, кого він стосується (напр., події 07.01.2015 р., коли 12 людей загинули в стрілянині у паризькому офісі сатиричного видання «Charlie Hebdo»). Див.: *Політична карикатура.*

В. Ярошенко

Д

Двовекторність (лат. *vector* – що везе, несучий) – різні, протилежні напрямки спрямування зовн. політики України, що обумовлено її геогр. розташуванням та визначає одночасну приналежність до Європи та Євразії. **Д.** у геостратегічному аспекті характеризується двома ключовими парадигмами: *європейською* та *євразійською*.

Д. політики України – це політика орієнтована як на рос. так європ. геополіт. вектор. Багато років **Д.** була скоріше не вибором України, а однією з успадкованих проблем. **Д.** у зовн. політиці України породила політ. проблему двовекторної екон. інтеграції та правову проблему співіснування інтеграційних форм. Прикладом **Д.** є зовн. політика України за часи президентства Л. Кучми (1994-2005), яка була реанімована В. Януковичем (25.02.2010 – 22.02.2014).

Д. укр. зовн. політики є невідповідною нац. інтересам України сьогодні. Протести, які привели до зміни влади в країні (Революція гідності) були реакцією на призупинення процесу підготування до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Норми парафованої 21.11.2014 р. коаліційної угоди передбачають «відновлення політ. курсу на інтеграцію до євроатлантичного безпекового простору та набуття членства в Організації Північноатлантичного договору»; 27.01.2015 р. укр. парламентом було прийнято урядовий законопроект, за яким Російську Федерацію визнано д-вою-агресором. Така орг-ція, як СНД не є політ. майданчиком, де Україна просуває свої політ. інтереси.

Але стратегічна мета України до Європи не применшує важливості розвитку дружніх і партнерських відносин із ін. д-вами.

О. Євтушенко

Дворівневої концепція (польс. *konsepcja dwutorowości*) – концепція зовн. політики Польщі, яка постала перед необхідністю розробки нової стратегії у зв'язку з дезінтеграці-

єю СРСР і появи на його просторі суб'єктів, які прагнули суверенності. В 1989-1992 рр. відбулася переорієнтація зовн. політики Польщі, однією із цілей якої проголошено будівництво іміджу поляків як народу, який першим визволився зі сх. блоку. **Д.к.** нав'язувала до ідей *прометеїзму*, була імплементацією *концепції УЛБ* та пристосуванням зовн.-політ. стратегії Польщі до тимчасових умов трансформаційного періоду 1989-1991 рр. Розроблена у березні 1990 р. Г. Костжевою-Зорбасом і запропонована у таємному меморіалі на ім'я міністра закордонних справ К. Скубішевського, **Д.к.** передбачала підтримку незалежності сх. сусідів шляхом утримування паралельних контактів із Москвою та республіками, які виборювали суверенність. Крім того, прихід опозиції до влади у Польщі означав підтримку демокр. змін і незалежницьких антикомуністичних сил у республіках СРСР. У рамках **Д.к.** було створено нормативно-правову базу двосторонніх відносин Польщі зі сх. сусідами, що дозволило уникнути конфліктів у пост-комуністичний період. **Д.к.** сприяла становленню незалежних д-в на території СРСР. Результатом **Д.к.** стало також визнання Польщею першою серед ін. д-в незалежності України в грудні 1991 р. *Див.: Прометеїзм; УЛБ концепція.*

М. Генік

Дебати політичні (фр. *debate* – обговорення) – різновид політ. дискусії, один із форматів чітко структурованого та спеціально організованого публічного обміну думками між сторонами з актуальної теми, офіційне представлення позицій політ. опонентів. **Д.п.** реалізуються через диспут, дискусію, усну презентацію, публічне представлення своєї позиції для широкої громадськості з метою переконання у своїй правоті. Вербальні та невербальні засоби, що використовуються учасниками дискусії під час **Д.п.**, спрямовані на отримання позитивного враження від своєї

позиції та переконання третьої сторони – громадян-виборців. **Д.п.** – один із інструментів демократії, що надає можливість громадянам зробити свідомий раціональний вибір.

Д.п. ведуть історію зі Стародавньої Греції, коли їх використовували для обговорення законів і правил життя в полісі. Існує традиційна думка, що сучасні **Д.п.** засновані на принципах першого засідання англ. парламенту (1265). Популярності **Д.п.** завдячують США, де вони є важливою технологією передвиборчої б-би. Починаючи зі XVIII ст. претенденти на президентську посаду вправлялися у красномовстві, щоб вразити публіку; у 1960 р. **Д.п.** уперше були переведені в телевізійний формат і від тоді є визначальним етапом в конкурентній б-бі. Зокрема, **Д.п.** між Дж. Ф. Кеннеді та Р. М. Ніксоном подивились 60-64 млн телеглядачів. Із 1975 р. **Д.п.** офіційно стали частиною виборчого процесу США, а з 60-х рр. **Д.п.** є обов'язковими у багатьох країнах Європи. Під час **Д.п.** кандидати намагаються максимально спростити свої позиції, щоб вони були зрозумілими для всіх виборців-телеглядачів.

В Україні найвідоміші **Д.п.** відбулися між конкурентами на посаду Президента України В. Ющенком і В. Януковичем у 2004 р. У 2010 р. В. Янукович відмовився від дебатів із основним опонентом Ю. Тимошенко. Під час виборів Президента України, у 2014 р., **Д.п.** знову поновилися на держ. каналі УТ-1. Основні лідери президентської кампанії П. Порошенко й Ю. Тимошенко не брали участі в теледебатах-2014.

М. Лаушкіна

Девелопменталізм (англ. *development* – розвиток; *theory of development/developmentalism*) – первинно екон. доктрина, яка поступово поширилася на процеси політ. і соц. розвитку і трактується як: 1) концепція, відповідно до якої розвиток є безперервним прогресивним процесом; 2) одна з теорій модернізації або залежного розвитку, згідно з якою розвиток є безперервним і тому прогресивним процесом; 3) один із напрямів політ. аналізу (Д. Аптер), який передбачає вивчення

політ. динаміки й процесів переходу до нових форм сусп. устрою, здебільшого в країнах, що розвиваються. Дехто трактує **Д.** як новий підхід у компаративному аналізі, зорієнтований на вивчення проблем росту й розвитку. Як «нова» компаративна наука, політ. і екон. **Д.** робить акцент на аналізі процесів соц. змін. Методологічно **Д.** сформувався як напрям, що претендує на вибіркове використання різних підходів, оскільки політ. розвиток багатомірний процес, дослідження якого неможливо здійснити в рамках одного з напрямів аналізу, а вивчення розвитку не може бути обмежене лише аналізом ін-тів або ж зразків політ. поведінки.

У ході цього процесу й унаслідок взаємодії різних політ. чинників відбуваються зміни в політ. поведінці, політ. культурі, політ. системі сусп.-ва. Але якщо це так, вважає Д. Аптер, то аналіз політ. розвитку повинен об'єднати в собі й *інституціональний* підхід, представники якого (С. Гантінгтон, Дж. Нельсон та ін.) вважають політ. ін-ти пріоритетними в перетворенні режимів і розв'язанні завдань політ. розвитку; і *біхевіоральний* підхід, прихильники якого (Г. Алмонд, С. Верба) звертаються до осмислення наявних у сусп.-ві позицій і типів політ. поведінки; і досягнення *структуралізму* (Д. Істон, Е. Шилз, С. Ліпсет), що звертає увагу на виявленні позаінституціональних ролевих, соц., групових підстав політ. процесу.

Є. Тихомирова

Деволюція (англ. *devolution* – передача) – процес передачі повноважень від центральних органів влади до регіональних, при якому зберігається за урядом відповідальність за політику д-ви загалом у всіх напрямках.

Форми прояву Д.: адміністративна, виконавча та законодавча. *Адміністративна Д.* являє собою процес перенесення повноважень на регіональні органи влади з ціллю покращити реалізацію політики центральних органів на регіональному рівні. *Виконавча Д.* характеризується можливістю приймати певні політ. рішення на регіональному рівні. *Законодавча Д.* передбачає надання законодавчих ф-цій регіонам, але з обмеженою к-стю питань, які

вони можуть розглядати. Законодавча Д. зазвичай призводить до утворення виборних регіональних парламентів.

Найкраще застосовувати Д. в д-вах, де існує чітка ієрархічна вертикаль. Д. сприяє активізації громадськості в регіонах і попереджує сепаратизм. Процес Д. може відбутися, як в унітарній, так і федеративній д-ві. У кожному окремому випадку Д. може проходити за різною схемою.

Від федералізації Д. відрізняється тим, що: 1) Д. може відбутися в окремих регіонах, а не в д-ві в цілому; 2) регіональна влада, що отримала повноваження внаслідок Д., лишається конституційно підпорядкована центральному уряду країни; 3) Д. може мати зворотню дію, тобто ширші повноваження регіону можуть бути й скасовані центральною владою. Процес Д. був у практиці реалізований у Великій Британії щодо Шотландії, Уельсу, в Іспанії щодо Країни Басків.

Г. Мелеганич

Деглобалізації концепція – нова альтернативна стратегія світового сусп. й екон.-політ. розвитку, мета якої – вихід за вузькі рамки концепції екон. ефективності, в якій головною мотивацією є зниження собівартості (незалежно від соц. і еколог. наслідків). Представники концепції, констатуючи загальну кризу неоліберальної глобалізації, вважають, що Д. підсилює соц. солідарність, підпорядкувавши ринкові процеси ідеалам рівності, справедливості та колективізму завдяки розширенню сфери демокр. управління. Виклик полягає у необхідності реформи глобалізації.

Система Д., спочатку розроблена для країн, що розвиваються, може бути важливою і для провідних д-в світу. У світовому та регіональному масштабах є можливим визначити кілька ключових напрямів альтернативної системи, створюваною Д.: вир-во для внутр. ринку повинне знову стати головною складовою екон. життя; принцип делегування повноважень на нижчий рівень виконавчої влади повинен бути утверджений в екон. житті завдяки орг-ції вир-ва товарів на рівні місцевих громад, а також на загальнонац. рівні; торгова

політика повинна бути спрямована на захист місцевої економіки від руйнування унаслідок конкурентного тиску продукції транснац. корпорацій; промислова політика, включаючи субсидії, тарифи та торгівлю, повинна використовувати для пожвавлення, посилення промислового виробництва; заходи, спрямовані на скорочення розриву між доходами та перерозподіл землі призведуть до створення живого внутр. ринку, який стане якорем, що утримує економіку, і допоможе появі місцевих фінансових ресурсів, необхідних для інвестицій; зусилля слід зосередити на підвищенні якості життя, на збільшенні соц. рівності, що у свою чергу допоможе мінімізувати шкоду довкіллю; потрібно покінчити з практикою, коли стратегічні екон. рішення ухвалюються технократами або віддаються на сваволлю ринкової стихії.

В. Зінченко

Дедемократизація (англ. *dedemocratization*) – процес переходу від більш широких, рівних, захищених і зобов'язуючих зв'язків між д-вою та її громадянами, обмеження процедури обговорення політ. призначень і визначення політ. курсу д-ви. Стратегія систематичної Д. спрямована на створення умов для жорсткої політики, яка спрямована на обмеження захисту прав громадян, при тому, що такі обмеження стають відчутними для населення. При таких змінах про Д. можна говорити лише у тому випадку, якщо є загальне визнання того, що демократія в такому сусп-ві все ще існує. Саме тому термін «Д.» все частіше використовують для позначення того, що з кожним разом сучасні демократії стають все менш демократичними. Однак процес Д. не тотожний процесу згортання демократії, при якому відбувається відхід навіть від базових демокр. норм.

Виділяють чотири основні аспекти неоліберальної Д.: 1) девальвація політ. автономії; 2) трансформація політ. проблем в окремі індивідуальні проблеми та деполітизація соц. проблем; 3) продукування громадянина-споживача, придатного до сильного рівня управління та влади у повсякденному житті; 4)

легітимізація етатизму. Ці чинники здатні закласти підґрунтя для авторитарних тенденцій особливо на тлі політ. мобілізації релігійного дискурсу.

Всупереч демокр. міфу, одним із агентів Д. у сучасних політ. процесах виступають політ. партії. Виділяють три типи партійної Д.: 1) упереджуюча; 2) залучена; 3) ретроактивна (відступаюча). Різні форми встановлення зв'язку між партіями та сусп.-вом співвідносяться з різними формами Д. Окремі аспекти діяльності партій, не пов'язані з функцією встановлення зв'язку, також сприяють Д. Напр., залучена Д. може мати три підтипи: *несвідома, корислива та ідеологічна*.

П. Молочко

Деескалація (лат. *de...* – префікс, який означає відсутність, відміну чогось + лат. *scala* – сходи) – зниження рівня або інтенсивності кризи чи конфлікту; звуження масштабів, зменшення інтенсивності чогось (напр., війни). Д. іноді відбувається швидко, коли сторони побоюються, що подальша ескалація матиме катастрофічні наслідки, яким варто запобігти. Частіше, Д. не відбувається доти, доки сторони не дійдуть до безвихідної ситуації, тоді конфлікт переростає в латентну форму.

Уперше термін Д. ужили С. Тоувел і В. Зартман, характеризуючи ситуацію, де жодна із конфліктуючих сторін не переважає і обидві сторони страждають від продовження конфлікту. В такому випадку Д. починається тоді, коли одна або обидві сторони розуміють, що продовження конфлікту, ймовірно, принесе більше шкоди, ніж користі, і розпочинають переговори. Проте, допоки одна із сторін думає, що може перемогти, розпочати Д. набагато важче. Ч. Осгуд визначає Д. як «поступове взаємне зниження напруги», коли одна сторона робить маленьку, односторонню поступку, сподіваючись, що ін. сторона відповідь взаємністю.

Д. – термін, який використовується у психіатричній практиці, як інструмент управління гнівом зняття напруги між двома учасниками в конфліктних відносинах. Включає

методи: прийняття тайм-ауту, «переведення» теми розмови особами, котрі менш пристрасно беруть у ній участь та ін.

Для того, щоб ефективно реагувати та досягти Д. потрібні знання: *а) оцінки ситуації*, щоб визначити рівень ескалації, ризиків і джерело конфлікту; *б) визначення сприятливих підходів і можливостей до ситуації*, яка виключає загострення суперечки; *б) реалізація плану з вибраним методом Д.*

С. Була

Декомунізація – процес усунення із сусп., політ. та правового життя комуністичної ідеології. Д. – це теор. і практ. діяльність органів влади та сусп. ін-тів, спрямованих на відмову від комуністичних ідеалів, на усунення комуністичної ідеології з усіх сфер життя д-ви. Д. відбувається в контексті деідеологізації, тобто вивільнення соц., політ., гуманітарних сфер життя від впливу певних ідеологічних принципів і впроваджується за конкретних іст. обставин транзиту від тоталітаризму до демократії.

Процес Д. розпочався в країнах Центр.-Сх. Європи, які раніше належали до соцтабору, у кін. 80-х – на поч. 90-х років. Д. сусп.-політ. життя відбувалася через механізм люстрації чиновників, які співпрацювали з комуністичним режимом. Практика очищення влади застосовувалась до конкретних соц. груп, які несли загрозу демокр. розвитку д-ві, а також з метою попередження загроз нац. безпеці.

В Україні процес Д. активізувався під час Революції гідності – засуджувалася антиукр. діяльність КПУ та розпочалася активна фаза ленінопаду. На позачергових парламентських виборах-2014 р. КПУ вперше не пододала прохідний бар'єр, що є природною Д. Міністерство юстиції України 08.07.2014 р. подало до суду позов про заборону КПУ; процес не завершений, позаяк Окружний адмін. суд Києва на поч. листопада 2014 р. призупинив розгляд позову, а КПУ подала скаргу до Європейського суду з прав людини на дії укр. влади.

Повна Д. в Україні має призвести до: 1) викорінення не лише практик, але й принципів, властивих комуністичній ідеології; 2) лік-

відації залишків комуністичної пропаганди, зокрема, пам'ятників і меморіальних знаків комуністичним діячам і топоніміки; 3) належної громад.-політ., наукової оцінки злочинів комуністичного режиму. Див.: *Ленінопад*.

Н. Ніколаєнко

Деконцентрація влади (лат. *de...* – префікс, який означає відсутність, відміну чогось + фр. *concentration* – концентрація) – передача повноважень центральної влади на нижчі рівні адмін. ієрархії. **Д.в.** розглядається як найслабша форма децентралізації влади або як адмін. децентралізація. **Д.п.** передбачає розподіл повноважень і відповідальності між різними органами держ. влади і має різні форми реалізації: передання повноважень від вищих до нижчих органів центральної влади, від органів центральної влади до підпорядкованих центру органів місцевої влади; створення місцевої адміністрації під контролем центральних міністерств; призначення центром місцевих керівників. У будь-якому вияві **Д.в.** передбачає здійснення основних керівних ф-цій як монополію д-ви. Однак, на відміну від централізації, місцеві органи врядування й посадові особи постають не лише в ролі виконавців прийнятих «угорі» рішень; вони мають повноваження приймати рішення у сфері власної адмін. компетенції. Отже, стратегія **Д.в.** передбачає певну самостійність на місцях, але таку, що, по-перше, наявна в межах єдиної системи держ. управління, по-друге, знаходиться під прямим наглядом центральної держ. влади.

Д.в. як вияву адмін. децентралізації протиставляють політ. або демокр. децентралізацію, які передбачають передання повноважень виборним органам врядування. **Д.в.** відрізняють від деволуції та делегації як найбільш підконтрольну центру форму передання повноважень.

Д.в. в основному застосовується в унітарних д-вах, а також у федераціях та децентралізованих д-вах у окремих сферах або на окремих територіях.

Т. Панченко

Деліберативність (деліберативна демократія) (лат. *deliberatio* – обговорення) – міждисциплінарна теорія про необхідність зміни експлуатаційних і антагоністичних відносин між людьми у всіх сферах сусп. та індивідуального життя. Метою стає досягнення демокр. консенсусу в ухваленні рішень. На рівні сусп.-ва і підприємства норми і рішення формуються в результаті компромісу та консенсусу між всіма зацікавленими учасниками, які мають рівні права у рівному ж доступі до управлінської влади. Консенсус досягається завдяки процедурі загального комунікативного формування рішень, які ґрунтуються на рівних інтересах кожного, знаходять обґрунтоване схвалення всіх. Кожен індивід у цій моделі отримує можливість брати участь у виробленні стратегії функціонування сусп.-ва, що приводить до врахування інтересів окремих індивідів та соц. груп і сприяє поглибленню їх взаєморозуміння. Сусп. утворення постають завдяки відносинам взаємного визнання, обговоренню та компромісу, який означає добровільну відмову від вузькоєгоїстичних індивідуалістських чи групових інтересів, якщо вони стоять на заваді взаємній згоді і розширенню відкритості сусп., управлінської та політ. комунікації.

Д.д. виступає за залучення до повсякденної управлінської екон.-політ. діяльності більшості населення, охоплення його сферою екон. і політ. просвітництва у формі самоорґанізації. Вважається, що самоуправлінське, самоорґанізаційне **Д.** сусп.-во у перспективі може бути світовою системою, тому що на рівні окремої країни можливі лише елементи «громадян. самоуправлінської (самоврядної) суспільності» в тій або ін. екон.-політ. і сусп. сферах.

В. Зінченко

Демілітаризація – особливий, договірно встановлений правовий режим певних регіонів, територій, районів, просторових сфер і космічних тіл, згідно з яким там забороняються всі види і форми військової діяльності, розташування військової техніки і озброєнь, а також будувати оборонні споруди, мати військову промисловість. Часто **Д.** доповнюється нейтралізацією. (*В. Піча*)

Демократичний дефіцит – стан, в якому відсутня можливість контролю громадянами виконання рішень, що приймаються в рамках певного політ. ін-ту; невідповідність практики демократії її теорії. Д.д. – це також і неефективність існуючих або відсутність взагалі постійно діючих демокр. ін-тів і механізмів їх взаємодії.

Найпоширеніше використання цього поняття пов'язане з функціонуванням інституцій ЄС. Д.д. був характерний для ЄС на початку його створення, оскільки існувало занепокоєння щодо функціонування його ін-тів, насамперед незначної ролі Європарламенту у прийнятті рішень, хоча це був єдиний виборний орган ЄС.

Можна виділити два основні аспекти Д.д.: 1) обмежена можливість нац. д-в втручатися у діяльність наднац. об'єднання та його юрисдикцію; 2) низька здатність громадян впливати та контролювати виконання прийнятих рішень на наднац. рівні, а також низька репрезентативність цих органів. Сьогодні це питання врегульовано краще, та все ж проблема Д.д. залишається. Це пов'язано зі слабкістю Європарламенту, зростанням ролі виконавчої гілки влади у нац. д-вах; незрозумілість та складність структури керівних органів ЄС для пересічних громадян; скепсисом населення щодо подальшого розширення та інтеграції ЄС; зменшення довіри населення до політ. ін-тів; взаємозалежністю законодавства ЄС нац. парламентів. Варто зауважити, що існує низька дослідників, які заперечують існування у ЄС Д.д., однак їх к-сть є значно меншою, ніж тих, хто відстоює позицію недемокр. ін-тів ЄС, тобто наявність Д.д. Зауважимо, що саме нетипова складна структура функціонування ЄС призводить до наявності механізму взаємозв'язку орг-ції нац. і наднац. влади, яку можна характеризувати як Д.д.

Г. Мелеганіч

Демократія дефектна (лат. *defectus* – вада, пошкодження, відхилення) – політ. режим, що має мінімальний критерій демократії (формування урядової влади на ґрунті вільних і конкурентних виборів), але при цьому існують істотні відхилення від загально визначених стандартів демокр. врядування. Такі відхилення й позначаються як *дефекти демократії*. Розріз-

няються три основні різновиди Д.д.:

1. *Демократії, що виключають* (*exclusive democracies*) – демокр. режими, що з певних причин виключають значні групи населення з числа виборців. Такими демократіями в 1990-ті рр. були Естонія та Латвія, оскільки ці д-ви не надавали громадянства, а отже й політ. прав, мігрантам – мешканцям, які оселилися в цих країнах за роки радянської окупації (крім тих, хто брав участь у нац.-визв. змаганнях);

2. *Демократії з анклавом* (*enclave democracies*) – демокр. режими, за яких окремі держ. сфери не контролюються демокр. урядом і тому є анклавом в полі демократії. Демократією з анклавом є сучасне Чилі, оскільки демокр. уряд країни позбавлений права формування керівництва збройних сил (диктатор А. Піночет, погоджуючись у 1989 р. на відновлення демократії, висунув умову автономії збройних сил);

3. *Неподілені демократії* (*unseparated democracies*) – демокр. режими, за яких не відбулося поділу держ. влади та існує пріоритет виконавчої влади щодо законодавчої та судової. Такими демократіями були Росія за президентства Б. Єльцина, Україна за президентства Л. Кучми.

О. Романюк

Демократія імітаційна (англ. *guided democracy*, нім. *gelenkte demokratie*) – форма устрою політ. системи д-ви, за якої не зважаючи на існування формально демокр. законодавства та формальне дотримання всіх виборчих процедур, фактична участь громадян сусп-ва в управлінні д-вою та вплив сусп-ва на владу *мінімальні*. Феномен Д.і. вивчали Б. де Жувенель, Е. Карр, Я. Л. Талмон. На відміну від авторитарних режимів, режими Д.і., намагаючись зберегти зовн. формальні ознаки демократії, не відмовляються від демокр. риторики, називаючи себе *демократичними*. Як правило, режим Д.і. має або однопартійну політ. систему, або систему з домінуючою партією, яка зосереджує у своїх руках всю повноту влади. Д.і. дозволяє максимально реалізувати держ. контроль за сусп-вом. Режим Д.і. створює імідж демокр. д-ви, де дотримуються права людини та закони. Проте, порушують

закони саме ті, хто їх створює. Користуючись зовн. прийомами демократії для прикриття авторитарно-олігархічної сутності своїх режимів, ці країни вдаються до технології «reformatance» – спектаклю, на який витрачається чимало коштів. Відкрито не знищуючи опозицію, режим Д.і. вдається до використання адмін. ресурсу для її компрометації.

Прикладами країн із режимом Д.і. у ХХ-ХХІ ст.ст. є значна частина д-в Азії, Африки, Латин. Америки, зокрема, режим генерала Х. М. Сухарто в Індонезії, М. Каддафі у Лівії, а також у кол. радянських республіках СРСР – І. Карімова в Узбекистані, С. Ніязова (Туркменбаші) у Туркменії, О. Лукашенка у Білорусі, В. Путіна в Російській Федерації. Зокрема. В. Путін заявив, що демократія повинна бути адаптованою до рос. умов, тим самим визнавши, що в сучасній Росії існує *керована* або *адаптована* демократія, за якої є деяка к-сть громадян. свобод, якими користуються за певних умов, визначених керівництвом д-ви. Тобто, ці свободи допускаються саме у такому вигляді, в якому вони не порушують монополію адмін. олігархії на владу.

І. Оніщенко

Демотиватор (демотиваційний постер) – постер чи Інтернет-мем, що має вигляд картинки в рамці та напису-слогану, що коментує її. Д. створений за досить жорстким каноном: на плакаті чорного кольору розміщене зображення в рамці, що ілюструє ідею постера, гасло, набране великим шрифтом, набране дрібнішим шрифтом уточнення, пояснення або цитата, що висвітлюють ідею детальніше. Незабаром після появи Д. став Інтернет-мемом. Д. з'явилися як пародія на мотиваційні постери – популярний в США вид наочної агітації, призначений створити відповідний настрій у школах, ун-тах і на робочих місцях. *Див.: Інтернет-мем.*

Н. Олійник

День захисника України – свято, що відзначається в Україні 14 жовтня в день Святої Покрови Пречистої Богородиці одночасно з Днем Українського козацтва. Свято встановлено 14.10.2014 р. указом Президента України

П. Порошенка з метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, військ. традицій і звичаїв Українського народу, сприяння дальшому зміцненню патріотичного духу у сусп-ві та на підтримку ініціативи громадськості. Цим же указом також було скасовано указ екс-президента України Л. Кучми 1999 р., яким встановлювалося свято – День захисника Вітчизни, що відзначалося щорічно 23 лютого.

День захисника Вітчизни – свято, встановлене ще в 1922 р., як «День Червоної Армії і Флоту». Міф про перемогу молоді Червоної армії над нім. військами 1918 р. під Псковом і Нарвою, офіційно був впроваджений Сталіним в 1938 р. Із 1949 до 1993 рр. свято носило назву «День Радянської Армії і Військово-Морського флоту».

День Збройних Сил України був встановлений постановою Верховної Ради України в 1993 р. Це свято відзначається щорічно 6 грудня – в день ухвалення в 1991 році Закону України «Про Збройні Сили України».

У 2008 р. екс-президент України В. Ющенко назвав 29 січня («День подвигу героїв Крут») «справжнім нац. Днем захисника Вітчизни» та підтримав ініціативи щодо держ. встановлення такого пам'ятного дня. Попри це 23 лютого залишався офіційним Днем захисника Вітчизни до його відміни у жовтні 2014 р.

В. Хвіст

День тиші – неформальна назва дня безпосередньо перед виборами, коли заборонена агітація. **Д.т.** – визначений законодавчо день, коли передвиборна агітація напередодні дня голосування та в день голосування забороняється. У цей же час не дозволено проведення масових акцій (зборів, мітингів, походів, демонстрацій, пікетів) від імені партії, кандидати у депутати від якої зареєстровані у загальнодерж. окрузі, кандидатів в депутати, розповсюдження агітаційних матеріалів, а також публічні оголошення про підтримку партією чи окремими кандидатами у депутати проведення концертів, вистав, спортивних змагань, демонстрації фільмів та телепередач чи ін. публічних заходів. Передвиборна агітація

закінчується о 24 годині останньої п'ятниці перед днем голосування. Центральна виборча комісія приймає рішення про попередження партії, кандидати у депутати від якої включені до виборчого списку партії, або окремому кандидату у депутати у разі порушення партією, кандидатом у депутати обмежень щодо проведення передвиборної агітації, у т. ч. за проведення агітації після 24 години останньої п'ятниці перед днем голосування.

Із появою Інтернету будь-який сенс у Д.т. для сусп-ва перестав існувати і за умов використання соц. мереж взагалі виявився фікцією. Користувачі соцмереж не є ані членами політ. партій, ані ЗМІ, ані рекламними та PR-агенціями, тому на них не поширюється заборона на передвиборчу агітацію.

У багатьох розвинених країнах дозволено політ. рекламу напередодні і у день виборів. Виходячи з цього, доречно широка дискусія щодо застосування такої практики і у виборчій системі України.

В. Хвіст

Дерадянїзація – ідеологія та політ. курс на остаточне усунення з політ., культ. та ін. сфер життя незалежної України залишків практики життєдіяльності Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР). Від 1991 р. вони були законсервовані, мімікрували чи трансформувалися для підкріплення нерозривного зв'язку з тоталітарним, радянським, комуністичним минулим, збереження й використання його спадку на користь кол. комуністичної номенклатури й сформованих нею нових олігархічних кланів.

Події Євромайдану та перемога Революції гідності поставили питання про «перезавантаження» України як незалежної д-ви укр. політ. нації, позбавленої рудиментів колоніального минулого УРСР. Сьогодні Д. має здебільшого спонтанний хар-р громад. ініціативи щодо демонтажу пам'ятників радянським держ., партійним, військ. діячам, а також зміни радянської топоніміки (назв вулиць, площ, проспектів і под.).

Актом Д. є скасування Президентом України П. Порошенком святкування Дня захисника Вітчизни 23 лютого як згадку про по-

разку загонів петроградських матросів та червоногвардійців у боях проти нім. військ біля Пскова й Нари у лютому 1918 р. Натомість із 2014 р. 14 жовтня у День українського козацтва та День створення Української повстанської армії відзначається День захисника України. 1 і 2 травня, а також 8 березня залишилися офіційними святами та вихідними днями ще з радянських часів, проте своє ідеологічне значення втратили. Вагому роль в активізації й координації Д. повинен відіграти Укр. ін-т нац. пам'яті.

Окремим напрямком Д. має стати приведення шкільних і вузівських предметів із гуманітарних напрямків, передусім, історії України та всевітньої історії, до засад наукової об'єктивності у викладенні матеріалу, вилучення введених впродовж 2010–2013 рр. відомим своє українофобською позицією міністром освіти та науки Д. Табачником фальсифікацій, повернення вилучених сторінок історії укр. народу.

Важливу роль у Д. має відіграти ухвалений 16.09.2014 р. Верховною Радою України Закон України «Про очищення влади», який запроваджує процедуру люстрації для кол. функціонерів комуністичної партії, функціонерів комсомолу рівня секретаря ЦК ЛКСМУ і вище. Доступ до влади на десять років закривається для штатних працівників і негласних агентів КДБ, а також випускників вузів КДБ, крім тих, хто навчався на технічних спеціальностях. *Див.: День захисника України; Ленінопод; Очищення влади (люстрація).*

В. Гулай

Держава регіоналізована – конституційно унітарна д-ва зі складною політико-просторовою орг-цією публічної влади, в якій розподіл повноважень між центр. і територіальними рівнями публ. влади здійснюється на основі політ. компромісу. Специфіка Д.р. полягає в тому, що автономні утворення наділені меншими повноваженнями ніж у федерації, але значно більшими ніж у класичному унітаризмі. Умовно-схематично форма держ. устрою Д.р. зайняла місце між унітаризмом і федералізмом.

Д.р. виникла у кін. ХХ ст. у д-вах ЄС зі складними етнополіт. проблемами у процесі

регіоналізації унітаризму як відповідь на великий сепаратизму. До **Д.р.** відносять Іспанію, Італію, Велику Британію, де запроваджена складна модель децентралізованої д-ви, що базується на автономії її складових – адм.-тер. одиниць та компетенційних принципах, характерних для федеративних д-в (напр., автономний держ. устрій в Іспанії, регіоналізований держ. устрій в Італії).

Зокрема, в *Іспанії*, за Конституцією 1978 р. сформовано три рівні політ. автономії регіонів: *вищий* рівень, який отримали Країна Басків, Каталонія, Галісія, Андалусія; *середній* рівень – Валенсія, Канарські о-ви, Наварра; *нижчий* рівень – усі ін. регіони. У регіонах функціонують Законодавчі збори, прийняті ними закони мають однакову силу з державними. Ймовірно, після плебісциту про «політичне майбутнє» Каталонії (09.11.2014), на якому майже 81% каталонців проголосували за незалежність свого краю, така структура **Д.р.** переглядатиметься.

В *Італії* запроваджена дворівнева політ. автономія регіонів: 1) 15 регіонів зі звичайним статусом; 2) 5 – зі спец. статусом (Сицилія, Сардинія, Трентино-Альто Адідже (Півд. Тіроль), Фриулі-Венеція-Джулія, Валле д'Аоста). Друга група регіонів наділена ширшими законодавчими та адмін. повноваженнями. Кожний регіон має власний статут, котрий відповідно до конституції встановлює форму правління та основні принципи орг-ції публ. влади на території регіону.

У *Великій Британії* сформована д-ва з елементами квазіфедерації. Її іст. територія: Шотландія, Уельс, Північна Ірландія наділені суттєвими елементами політ. автономії. У кін. 90-х рр. ХХ ст. там почали функціонувати нац. законодавчі органи: Парламент Шотландії, Нац. асамблея Уельсу, Асамблея Північної Ірландії. До їх повноважень належить широке коло політ. питань та держ. ф-цій, які раніше контролювали держ. секретарі у справах цих територій, зокрема у сфері охорони здоров'я, громад. послуг, бюджету та у фіскальній сфері. На референдумі про незалежність Шотландії (18.09.2014) більшість шотландців висловилися проти від'єднання від Великої Британії, але, зважаючи на незначну перевагу

прихильників єдності країни, існуюча модель **Д.р.** буде реформована.

В. Малиновський

Держава середньої сили (англ. *middle power*) – розвинена демокр. д-ва, яка, маючи середні показники могутності (power), впливає на стан міжнар. відносин, насамперед, завдяки статусу «добропорядного міжнар. громадянина». **Д.с.с.** характеризується відносною автономністю від «великих д-в», переважним використанням засобів «м'якої сили», схильністю до багатосторонніх дій (як правило, у рамках міжнар. ін-тів). Класичними **Д.с.с.** є Канада й Австралія.

Концепція **Д.с.с.** (час виникнення, критерії та сутність «середньодержавності») відрізняється достатньо високим рівнем дискусійності. Набуття нею практ. актуальності відбувається після Другої світової війни. Тоді ж у рамках *ієрархічного підходу* починається теор. становлення концепції, здійснюється первісна відносна (стосовно «великих» і «малих» д-в) ідентифікація **Д.с.с.** на основі традиційних критеріїв сили (могутності). Подальший розвиток концепції та практики **Д.с.с.** пов'язаний із теорією ліберального інтернаціоналізму (Дж. Холмс, К. Холбраад, Е. Купер, Д. Претт та Дж. Глазбрук). У межах *функціонального підходу* визначені такі важливі ознаки **Д.с.с.**, як здатність впливати на стан міжнар. відносин завдяки певній сусп. і держ. моделі (розвинена ліберальна демократія). *Поведінковий підхід* (особливо поширюється після закінчення холодної війни) акцентує статус «добропорядного міжнар. громадянина», який передбачає не тільки здатність, але й відповідальність впливати, гармонізацію нац. інтересів і загальнолюдських цінностей як мотивів міжнар. діяльності. В поведінковій моделі важливу роль відіграє самоідентифікація д-ви як **Д.с.с.** та сприйняття її як «добропорядного міжнар. громадянина» ін. акторами міжнар. відносин. *Див.: М'яка сила.*

Ю. Теміров

Держава-терорист – д-ва, яка використовує терористичні методи, що передбачають

фізичне насильство у вигляді терактів щодо своїх громадян чи іноземців на власній або чужій території за допомогою силових органів, таємних агентів, найманців чи діючих терористичних орг-цій. Дії **Д.-т.** спрямовані на залякування населення, його моральне пригноблення, підрив дух спротиву щоб домогтися від ін. д-в чи орг-цій бажаних рішень або дій.

Використання цього терміну урівнює діяльність д-ви з діяльністю недерж. суб'єктів, яка передбачає кримінальне покарання. Проте, міжнар. право не має карного кодексу щодо д-в, а допускає лише міжнар.-правову відповідальність, застосування різних санкцій, міжнар. ізоляції, навіть військ. втручання. Відповідно, більш поширеним, розробленим і таким, що використовується в юрид. документах (хоча й не загальноновизнаним) є термін «*д-ва-спонсор тероризму*». Поняття ж **Д.-т.** має більше емоційний, ніж правовий хар-р. Відбувається психол. отождоження аморального негативного образу терориста, який використовує стратегію залякування, з образом д-ви.

Застосування поняття **Д.-т.** частіше пов'язане із зовнішньополіт. діяльністю д-ви та спричинене військ., екон., політ. та ін. протистоянням між д-вами або з недерж. суб'єктами (сусп.-політ. орг-ціями, повстанськими, партизанськими, терористичними групами). Термін «**Д.-т.**» активно використовується у пропаганді, аби викликати негативне ставлення населення чи міжнар. спільноти до злочинної діяльності д-ви й до неї в цілому. Як **Д.-т.** звинувачувалися Ізраїль за його дії щодо палестинців, Лівія та Іран за підтримку терористичних орг-цій і планування терактів та ін. д-ви.

М. Целуйко

Держава, що сприяє розвитку (англ. *developmental state*) — поняття, запропоноване амер. соціологом Ч. Джонсоном («Міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості та японське диво», 1982). Позначає д-ву, яка діє усупереч приписам лібералізму, що вимагає мінімізації ролі д-ви у сусп. справах в цілому та економіці, зокрема, а також відмовляється

від ролі «нічного вартового». Характеристики **Д.с.р.**: 1) автономія від сусп-ва за одночасної закоріненості в ньому; 2) здатність формулювати послідовну політику та реалізовувати її; 3) ефективність, дієздатність держ. апарату. Найзначущішими представниками дослідницької програми **Д.с.р.** були та є А. Амседен, Ч. Джонсон, П. Еванс, Т. Скочпол, Д. Рюшемеєр і В. Чіббер.

У XIX ст. ідеї, суголосні з принципами парадигми **Д.с.р.**, формулювали Ф. Ліст та Г. Кері. Б. Камінгс вважає, що Японія завдячує своїм піднесенням не А. Сміту, а теоріям саме цих мислителів. Окрім Японії класичними прикладами **Д.с.р.** вважаються Півд. Корея, Тайвань, Гонконг, Сінгапур. Упродовж останнього десятиріччя концепція **Д.с.р.** дедалі ширше застосовується для пояснення політики д-в, що розташовані за межами сх.-азійського ареалу.

Мислення теоретиків **Д.с.р.**, передусім відбувається у рамках системи М. Вебера, координат із наголосом на динаміці об'єктивних екон. і політ. структур (відтак, серед поборників цієї школи популярними є роботи історика О. Гінце, які розглядали міждерж. конфлікти як рушійну силу розвитку інституцій модерної європ. д-ви).

Згідно теоретиків **Д.с.р.** екон. зростання вимагає «систематичного, дисциплінованого втручання д-ви на всіх стадіях розвитку, аби допомогти певним фірмам поліпшити донедавна доволі низьку якість їхньої продукції» (А. Амседен); більше – створення нових галузей промисловості та скерування їх на експортну експансію є завданням д-ви. Останніми роками здійснюється спроба синтезу положень школи **Д.с.р.** із концепцією людських здатностей А. Сена. З традиційно авторитарного утворення **Д.с.р.** перетворюється на феномен, який є каталізатором не лише екон. розвитку, але й сприяє постанню демокр. ін-тів й практик громадян. сусп-ва.

П. Кутуєв

Державна етнічна політика – одна з центральних областей держ. політики в етніст. сфері життєдіяльності людей. **Д.е.п.** най-

адекватніше характерна для багатонародної (поліетнічної) країни, якою й є сьогоденна Україна. В гносеологічному сенсі **Д.е.п.** дефініює термін «народ» на два поняття: 1) «народ-населення» (Ж. Мішле, 1846), яке є предметом етносоціології; 2) «народ-етнос» або «етнополіт. спільнота» (Ю. Бромлей, 1978), яке є предметом політ. етнології.

Поліетнічну Україну сьогодні складають представники більш як 150 народів-етносів планети, – спільноти, які вимагають у властей рівності у вселюдських правах і можливостях їх реалізувати у статусі співвітчизників, а не «тимчасових гостей на шії титульної нації». Симулякрове «нерозуміння» правлячим політикумом – особливо рельєфно в період 2005-2013 рр. – цієї етносоціополіт. сакраментції привело країну до прірви в 2014 р.

Практ. впровадженню **Д.е.п.** має передувати (як практиці – теорія) науково засадована в надрах уряду теор. концепція. Її елементну структуру складають адекватно істині встановлені: 1) історіологіка геолокусного розміщення усіх співвітчизняних народів-етносів на нинішньому держ. терені країни; 2) міра етноментальної віддаленості меншинських народів-співвітчизників як від політ. центру країни, так і від їхніх попередніх етноплацент, етноойкумен та етнокульт. ареалів; 3) стадії соціоцивілізаційної зрілості та рівень соц.політ. активності усіх співвітчизняних народів-етносів; 4) мовно-ментальна розмаїтість меншинських народів-етносів у координатах трикутника регіонів – «геополіт.», «геоеконом.», «геоетнічного». Специфіка реалізації поточних цілей та кінцевої мети концепції **Д.е.п.** за умов багатонародної країни, окрім усього іншого, пов'язана додатково з феноменом межування її (**Д.е.п.**) з ін. областями держ. політики в сусідніх/суміжних сферах, галузях та проблемах життєдіяльності різноетнічних осіб та цілісних етноіст. людностей. Поняття **Д.е.п.** уведено до наук. обігу І. Варзарем у 1994 р., а проект (так досі правом і не легітимованої) концепції **Д.е.п.** підготовлений у 1995 р. Є підстави вважати, що замовчувані в останнє десятиліття ідейно-теорет. засади **Д.е.п.** та «всліпу» проведені на практиці

її псевдопозиції (зокрема, з сумнозвісного «мовного закону» від 03.07.2012 р.) навесні 2014 р. не в останню чергу посприяли етносепаратистському вибуху на Сході України. Див.: *Область державної політики.*

І. Варзар

Державний інтерес (англ. *interest* – те, що йде на користь) – модель реальних потреб д-ви, які визначаються конкретними для кожної д-ви внутр. і зовн. умовами її існування (особливості геогр. розташування, рівень екон. розвитку, нац. склад населення, іст. традиції, місце в системі міжнар. відносин).

Існує певна роздвоєність **Д.і.**, тобто його можна трактувати в широкому (як загальнонаціональний) і вузькому (як інтерес владної еліти) значеннях. Ця ситуація здатна породжувати конфлікти між інтересами нації й інтересами д-ви у розумінні корпоративних або бюрокр. інтересів правлячої політ. еліти. Тому **Д.і.** опосередковує діалектичний, суперечливий взаємозв'язок інтересів сусп-ва та суб'єктів держ. влади (певних особистостей, груп) і виступає рушійною силою поступального розвитку форми д-ви, насамперед як за собу соц. інтеграції.

Об'єктивною основою протидії соц. відчуження **Д.і.** є процес демократизації сусп. життя, подальше удосконалення механізмів участі населення у процесі визначення змісту держ. політики. *Суб'єктивною* – розвиток правових форм державності у взаємозв'язку зі зростанням об'єктивності, неупередженості, нарешті, науковості теор. знання про д-ву та її роль у сусп-ві.

Суть укр. **Д.і.** полягає у виконанні ф-цій д-вою, що має забезпечити можливість сусп-ва – продовжити себе в часі і боротися за свободу свого існування та власній території для наступних поколінь.

О. Зелена

Державний нейтралітет (нім. *neutralität*, від лат. *neutralis* – нічийний) – юрид. і політ. статус д-ви, яка не бере участі у війні, зберігає з воюючими д-вами мирні відносини, не надає жодній із них військ. допомоги, а в

мирний час відмовляється від участі у військ. блоках. Поява поняття **Д.н.** походить ще з античного періоду.

Уперше термін «*нейтралітет*», що означав не участь у війні, з'явився у міжнар. документах у середні віки. Політика та поведінка **Д.н.** регулюється положеннями різних конвенцій та договорів. Насамперед, це Гаазькі конвенції та Статут Ради Безпеки ООН, у яких закріплені принципи поведінки д-в з нейтральним статусом у разі виникнення збройних конфліктів та у мирний час. З часу виникнення **Д.н.** дещо трансформувалася, у результаті чого виникли різні його типи та форми. **Д.н.** може мати тимчасовий хар-р – *евентуальний* нейтралітет, виражатися у зазначеному зовнішньополіт. курсі – *постійний* нейтралітет, набувати форм нейтралітету за традицією або позаблоковості.

Типи і форми **Д.н.** відрізняються правовим змістом, методами регулювання, правами та обов'язками. Першими постійно нейтральними д-вами були Швейцарія (з 1815 р. до нашого часу), Бельгія (1831-1919), Люксембург (1867-1944) та ін. Проголошення **Д.н.** дає право д-ві на недоторканість своєї території, громадян (які не беруть участі у військ. діях), майна, на захист свого нейтралітету з допомогою зброї.

Намір у майбутньому мати постійний **Д.н.** України було закріплено в Декларації про держ. суверенітет України, яка не бере участі у військ. блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї. Отримання статусу **Д.н.** передбачає прийняття спеціального закону про постійний нейтралітет д-ви й визнання його міжнар. співтовариством. Питання **Д.н.** в укр. сусп-ві дискутується. 23.12.2014 Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості». Позаблоковий статус України виявився неефективним у контексті реалізації оборонної політики України та захисту д-ви від зовн. агресії та тиску. *Див.: Оборонна політика України.*

Я. Комарницький

Державний патріотизм (пізньолат. *patria*, зокрема *patria communis* – спільна Батьківщина) – відданість і любов до своєї Батьківщини, піднесена на рівень лояльності до юрид. владного ін-ту д-ви, у якій би формі той не існував: античного полісу, імперії, монархії чи республіки. **Д.п.** – це моральне почуття та громадян. чеснота, що спонукає особу служити своїй д-ві, брати на себе відповідальність за той стан, у якому вона перебуває, захищати її, підпорядковувати їй свої приватні інтереси та навіть жертвувати заради неї своїм життям.

Уряди докладають зусиль до формування та підтримання **Д.п.**, оскільки він є одним із чинників нац. безпеки та добробуту, а також (особливо за недемокр. режимів) спекулюють на **Д.п.**, вимагаючи від громадян сліпого послуху, німої згоди з діями своєї д-ви на міжнар. арені, навіть якщо ці дії несправедливі щодо ін. народів. Такий **Д.п.** у багатьох випадках породжує його несприйняття критично мислячою частиною сусп-ва, у якій виникають дилеми «дивної» любові до Вітчизни, коли вболівання за долю своєї країни перемішане з неприйняттям існуючої дійсності. Такі почуття висловлені у творах багатьох поетів, публіцистів і громад. діячів різних епох і народів (напр., у віршах М. Лермонтова «Родина», І. Франка «Сідоглавому», есеї О. Кривенка «Маргінальна Україна» і под.).

Класичним прикладом **Д.п.** є імперський, централістський і персоналістський патріотизм росіян, який сам по собі легітимізує владу керівника д-ви, якщо той підтримує традиційні для Росії цінності держ. величі, експансіонізму, патерналізму і под. Українцям ближчий *сусп. патріотизм*, коли почуття відданості та любові спрямовані передусім на країну та сусп-во, а не на д-ву й її політ. керівництво. В умовах зростання внутр. і зовн. загроз державності виникає потреба та спостерігається тенденція до підвищення рівня **Д.п.** Однак утвердження **Д.п.** в Україні і надалі залежить від підвищення легітимності влади, у т. ч. й унаслідок прямої причетності громадян до її створення та функціонування. *Див.: Диванний патріотизм; Патріотизм; Символіч-*

ний патріотизм; Суспільний (громадянський) патріотизм.

А. Колодій

Державний тероризм (англ. *state terrorism*) – форма політ. вмотивованої діяльності, що поєднує психол. (залякування) та фізичний (насилницькі дії) компоненти та здійснюється д-вою з метою змусити сусп-во або певні його верстви виконувати свої вимоги. Термін **Д.т.** отримав широке розповсюдження в міжнар. відносинах і відображається в міжнар. документах. Прикладом є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 39/159 від 1984 р. «Про неприпустимість політики держ. тероризму та будь-яких дій д-в, спрямованих на підриг сусп.-політ. ладу в ін. суверенних д-вах». У Женевській декларації про тероризм (1987) **Д.т.** визначено як: 1) практики поліцейської д-ви, спрямовані проти своїх громадян: спостереження, розгін зборів, контроль за новинами, побиття, тортури, помилкові арешти, масові арешти, фальсифіковані звинувачення, показові суди, вбивства; 2) створення та підтримка озброєних загонів найманців для знищення суверенітету ін. д-ви; 3) скасування громадян. прав і свобод, положень конституції і законів під приводом протидії тероризму; 4) кампанії з дезінформації, спрямовані на дестабілізацію ін. д-в; 5) військ. маневри і навчання, що проводяться поблизу кордонів ін. д-ви і становлять загрозу її незалежності й територіальній цілісності і под. (усього 11 пунктів).

Д.т. використовується як різновид внутр. чи зовн. політики. Внутрішньополіт. проявом **Д.т.** є діяльність держ. органів правопорядку (поліція, контррозвідка, спеціальні мілітаризовані підрозділи) проти власного народу з метою придушення та залякування опозиції. Під актами прояву **Д.т.** розуміють незаконні затримання, вбивства, викрадення, тортури, контроль за ЗМІ, фальсифіковані звинувачення та страту громадян без суду та слідства. Таким прикладом можуть бути Півн. Корея, Китай, фашистська Італія часів Мусоліні та Німеччина часів Гітлера. Зовнішньополіт. проявом **Д.т.** є діяльність, спрямована на на-

силницьку зміну, повалення або підриг існуючого сусп.-політ. ладу ін. д-в. Діапазон і форми прояву **Д.т.** охоплюють від політ. і екон. тиску на ін. країни, їх правлячі режими та народи аж до збройного насилля. Прикладом зовнішньополіт. прояву **Д.т.** є діяльність уряду Російської Федерації щодо України та її територіальної цілісності.

Ю. Басва

Державно-приватне партнерство (публічно-приватне партнерство) – форма взаємодії влади і бізнесу, спрямована на забезпечення реалізації суспільно важливих проєктів, переважно у сфері розвитку об'єктів інфраструктури, будівництва, житлово-комунального госп-ва, видобування корисних копалин, медицини і под. **Д.-п.п.** є одним із сучасних механізмів залучення інвестиційних коштів у розвиток галузей, які традиційно відносяться до державного/комунального сектору. У більшості випадків **Д.-п.п.** передбачає залучення коштів приватного інвестора з частковою передачею йому права на операційне управління об'єктами інвестицій на обумовлений термін. В Україні **Д.-п.п.** регулюється спеціальним законом «Про державно-приватне партнерство» (2010 р.).

Згідно закону **Д.-п.п.** – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних держ. органів та органів місцевого самоврядування (держ. партнерами) та юрид. особами, крім держ. і комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в установленому порядку.

Ознаки **Д.-п.п.**: забезпечення вищих техніко-екон. показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності держ. партнером без залучення приватного партнера; довготривалість відносин (5-50 років); передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення **Д.-п.п.**; внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством. Основні принципи здійснення

Д.-п.п.: рівність перед законом держ. і приватних партнерів; заборона будь-якої дискримінації прав держ. чи приватних партнерів; узгодження інтересів держ. та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди; незмінність протягом усього строку дії договору, укладеного в рамках **Д.-п.п.**, цільового призначення та форми власності об'єктів, що перебувають у держ. або комунальній власності чи належать АР Крим, переданих приватному партнеру; визнання держ. і приватними партнерами прав і обов'язків, передбачених законодавством України та визначених умовами договору, укладеного у рамках **Д.-п.п.**; справедливий розподіл між держ. та приватним партнерами ризиків, пов'язаних з виконанням договорів, укладених у рамках **Д.-п.п.**; визначення приватного партнера на конкурсних засадах.

Т. Андрущенко

Десепаратїзація (фр. *separatisme*, від лат. *separatus* – відділений, окремиий) – комплекс заходів із протидії будь-яким проявам сепаратїзму та запобігання загрозам сепаратїзму у майбутньому. Сепаратїзм – діяльність, спрямована на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової д-ви, наділеної політ. самостійністю або широкою автономією.

Д. – нове поняття, з'явилося з прийняттям за основу проекту Закону України «Про протидію і запобігання сепаратїзму та подолання наслідків сепаратїстської діяльності на території України (десепаратїзацію)» у 22.07.2014 р. **Д.** передбачає очищення органів законодавчої, виконавчої, судової влади, правоохоронних органів, Збройних Сил України, СБУ, органів місцевого самоврядування, політ. партій та громад. об'єднань, вузів, ЗМІ, підприємств, установ і орг-ції усіх форм власності від будь-яких проявів сепаратїзму та запобігання загрозам сепаратїзму у майбутньому. **Д.** здійснюється шляхом реалізації д-вою люстраційних, ліквідаційних, конфіскаційних, освітніх та інформ. заходів. Суб'єктами десепаратїзаційної люстрації є особи, на яких поширюється дія закону про держ. службу та

які уповноважені виконувати ф-ції д-ви. Особи, підозрювані або обвинувачені у скоєнні в період з 22.02.2014 р. дій, що містять ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із участю в сепаратїстській діяльності або в масових акціях сепаратїстського хар-ру, підлягають звільненню і тимчасово позбавляються права займати посади, бути обраними або призначеними на держ. посади.

Д. передбачає конфіскацію майна юрид. і фіз. осіб, які причетні до сепаратїзму; рішення про конфіскацію майна приймає суд. Для **Д.** Кабінет Міністрів України повинен створити центр. орган виконавчої влади з питань **Д.** й тимчасові органи **Д.** люстрації на місцях. Для попередження викликів сепаратїзму в Україні проголошена децентралізація влади. *Див.: Сепаратїст; Сепаратїстський рух.*

В. Ярошенко

Десовєтїзація – ідеологія та політ. курс на остаточне усунення залишків практики життєдіяльності СРСР з політ., культ. та ін. сфери життя нових незалежних д-в; процес позбавлення від проявів «homo sovieticus» («людини радянської»), який є ментальним, культурним і антропологічним феноменом, абстрактним конструктом, але водночас – реальний продукт маніпулятивної «обробки» «людського матеріалу», наслідок діяльності комуністичної системи. Процес **Д.** є ширшим від *дерадянїзації* – усунення з політ., культ. та ін. сфери життя незалежної України залишків практики життєдіяльності радянської України.

Ставлення до радянської (*рос.* советской) спадщини на просторі кол. СРСР є неоднозначним. Від початку 2000-х рр. політ. режим В. Путіна в Російській Федерації реалізує еkleктичний курс на одночасне збереження елементів «советского прошлого» та відродження традицій дореволюційної Російської імперії. За зовн. змінами назви простежується туга за цим минулим, як й зрештою оцінка В. Путіним розпаду Радянського Союзу як «особистої трагедії» й намагання відродити його в нових організаційних формах винятково насильницьким шляхом, що переконливо демонструє розгорнута в 2014 р. агресія проти України.

На пострадянському просторі є два приклади, де Д. не тільки не проведена, але й збереження всього «советського» стало наріжним каменем держ. політики. Це Республіка Білорусь (після обрання вперше в 1994 р. президентом А. Лукашенка й референдуму 1995 р.) та самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка.

Більшість політ. режимів пострадянських країн намагаються відійти від кол. спільного минулого. Одні з них (напр., Туркменістан, Узбекистан) йдуть в напрямку архаїки, відновлюючи давні ін-ти й форми громад. життя, а ін. (напр., Молдова, Україна) Д. реалізують повільними темпами в контексті власної модернізації.

Приклади успішної Д. на пострадянському просторі демонструють Грузія, Естонія, Латвія та Литва. Див.: *Дерадянїзація; Постсовки; «Совок»; Homo soveticus.*

В. Гулай

Десталінізація – зміна впродовж 1953 – на поч. 1960-х рр. політ. курсу партійно-держ. номенклатури СРСР шляхом відмови від крайніх форм радянського тоталітаризму на користь жорсткого авторитарного політ. режиму.

Гостра криза правлячої верхівки, яка мала місце після смерті Й. Сталіна і була пов'язана з б-бою за переділ влади, особисте лідерство та вибір сусп. перспективи, завершилась витісненням найбільш догматичних сил і лібералізацією політ. курсу (*хрущовська «відлига»*).

Упродовж 1950-1960-х рр. радянське сусп-во втратило тоталітарний хар-р, перетворилося на авторитарне. Обмеження терору та деяке послаблення контролю означало видозміну кількісних, а не якісних параметрів системи. В ній відбулися певні внутр. перетворення, але на старих принципових засадах: існуючий режим не задовольнявся політ. контролем над сусп-вом, що вирізняло авторитаризм, а продовжував підпорядковувати собі всі сторони сусп. буття, зберігаючи певні ознаки тоталітарного політ. режиму, але без масового застосування політ. терору, репресій проти соц. ворожих верст сусп-ва, голодомору. Проте реформаторська течія в партійно-держ. но-

менклатурі, що сформувалась у період правління М. Хрущова (1953–1964), виявилась надзвичайно слабкою і не змогла протистояти частковій ресталінізації радянського сусп-ва в період правління Л. Брежнєва (1964-1982).

Заперечення політ. курсу Д. на користь позитивної оцінки Й. Сталіна демонструє політ. режим В. Путіна в Російській Федерації на етапі стрімкої еволюції до неототалітаризму.

В. Гулай

Детінізація – 1) цілісна система дій, спрямована передусім на подолання та викорінення причин і передумов тіньових явищ і процесів (Д. Буркальцева); 2) створення такого інституційного-правового середовища в країні, де тіньова економіка стала б екон. невивідною та незаконною.

Інституційні перетворення в ході Д. мають здійснюватись із максимальним урахуванням інтересів суб'єктів господарювання в сприятливих для легальної екон. діяльності умовах. Основні заходи, які сприяють Д.: відокремлення влади від бізнесу; легалізація прихованих від оподаткування доходів, отриманих некримінальним шляхом; створення умов для розвитку малого та середнього підприємництва; подолання кримінальної екон. діяльності екон. і правовими методами. Комплексна Д. передбачає усунення наявних чинників, що зумовлюють або сприяють відпливу капіталів за кордон і відтворенню тіньової економіки; розроблення методики оптимізації загальної структури організаційних і реєстраційно-дозвільних ф-цій; оптимізацію організаційної структури органів держ. управління.

Стратегічною метою Д. є істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів до легальної економіки та примноження нац. багатства. Виведення на «світло» тіньових капіталів сприятиме вагомому збільшенню нац. інвестиційного потенціалу та підвищенню ступеня його реалізації, матиме значний позитивний ефект для бюджетної сфери, сприятиме зміцненню довгострокової стабільності та зорієнтованості нац. економіки на стратегічний розвиток і зростання.

В. Марчук, Н. Голуб'як

Децентралізація – процес інституційної реструктуризації, що має на меті передачу влади, ресурсів і відповідальності з вищих щаблів до нижчих. **Д.** протистоїть централізації – політ. процесу, на основі якого формується централізм як управлінська політ. система з властивими їй вертикальною структурою та субординацією, концентрацією влади в єдиному центрі.

Різновиди **Д.**: 1) *політична* (надання громадянам та обраним ними до органів місцевої влади представникам більших повноважень щодо прийняття рішень у сфері держ. управління; при цьому обрані місцеві органи у процесі прийняття політ. рішень мають діяти з огляду на місцеві інтереси); 2) *фінансова* (зміна взаємовідносин між суб'єктами політики різних рівнів у питаннях акумулювання та розподілу коштів; може відбуватися через розширення бази місцевих доходів шляхом оподаткування власності, чи продажу, або шляхом непрямих зборів; трансферти між різними рівнями влади; самофінансування або відшкодування витрат через оплату послуг користувачами і под.); 3) *адміністративна* (передання на місця відповідальності за регіональне або місцеве планування, менеджмент, а також частково за фінансування сусп. інфраструктури – закладів охорони здоров'я, освіти і под.).

Форми **Д.**: 1) *деконцентрація* (перерозподіл центральним урядом низки своїх ф-цій, напр., планування та фінансування, серед регіональних підзвітних структур зі збереженням загального контролю за нац. рівнем управління); 2) *делегування повноважень* (передання держ. ф-цій напівавтономним орг-ціям, лише частково контрольованих центральним урядом, хоча й підзвітних йому); 3) *деволюція* (передачу права приймати певні політ. рішення, фінансових та управлінських функцій територіальним органам із виразно визначеними повноваженнями); 4) *приватизація* (передання завдань та обов'язків д-ви до приватного сектора).

Т. Семігіна

Джеррімендеринг (англ. *gerrymandering*; також виборча геометрія, виборча геогра-

фія) – довільна демаркація виборчих округів із метою штучної зміни в них співвідношення політ. сил і, як наслідок, в цілому на всій території проведення виборів. Це особлива технологія маніпулювання, яка дозволяє сконцентрувати прихильників певної політ. сили в одному або кількох округах і отримати перевагу в ін., створюючи округ із нерівною к-стю виборців та химерною територіальною формою. **Д.** порушує рівність виборчих прав громадян (рівна к-сть депутатів від рівної к-сті виборців). **Д.** використовується в д-вах з мажоритарними виборами в парламент і сильною партійною системою. Термін **Д.** виник в 1812 р., коли карикатурист зобразив один із таких виборчих округів штату Массачусетс у вигляді саламандри (*salamander*), а видавець газети назвав цей малюнок *Gerrymander* (за прізвиськом губернатора штату Е. Джеррі – Е. Gerry). В США **Д.** використовувався, зокрема, для зниження ролі чорношкірих виборців. Округи формувались так: до районів із домінуванням чорношкірого населення додавалися райони з білим населенням. У результаті відбувалася нейтралізація чорношкірих виборців, а їхні кандидати не проходили у виборні органи. **Д.** часто застосовується у США через те, що процес утворення виборчих округів переважно контролюється законодавчими органами штатів. Якщо їх контролюють, напр., республіканці, то вони мають можливість утворити виборчі округи так, щоб збільшити представництво своєї партії на наступних виборах. Напр., у 2011 р. так було зроблено в Пенсільванії, у результаті чого на виборах до Палати представників демократи отримали лише 5 місць із 18, хоча за останніх проголосувало більше виборців (2 702 901), ніж за республіканців (2 627 031).

С. Денисюк

Династія політична (грец. *δυναστεία* – влада, панування) – родина або група людей, що походять із одного роду, в якій професійне зайняття політ. діяльністю передається із покоління в покоління. Для зах. демократій практика продовження дітьми справи своїх батьків досить поширена. Більше того, цим

пишаються і родини, і виборці. Напр., у США є відомі **Д.п.** Бушів, Клінтонів.

Доволі часто можна зустріти іст. сформовану практику керівництва певною політ. силою або партією представників **Д.п.** Так, напр., в Індії Індійський нац. конгрес починаючи з 1921 р. знаходиться під керівництвом сім'ї Неру-Ганді. Таке наступництво поколінь можна прослідкувати в Пакистані, де Пакистанську народну партію незмінно очолюють представники родини Бхутто-Зардарі. Така практика зустрічається й в Європі; у 2011 р. голову фр. праворадикальної політ. партії Нац. фронт Ж.-М.і Ле Пена змінила на посаді його донька М. Ле Пен.

У країнах із недемокр. політ. режимами доволі часто зустрічаються **Д.п.**, які неодмінно займають керівні посади в керівництві д-ви (напр., сім'я Кімів в КНДР, родина Алієвих в Азербайджанській Республіці).

Д.п. в Україні є доволі поширені. Продовжували шлях батьків Л. Оробець, Т. Чорновіл. Прикладом найнегативніших наслідків існування укр. **Д.п.** стала родина Януковичів, яка спричиняла в межах однієї сім'ї визначальний вплив не тільки на політ., а й на екон. сферу д-ви. Під час парламентських виборів-2014 були сформовані нові **Д.п.** Так, парламентарями стали діти відомих політиків, напр., О. Порошенко. Показовими стали вибори у Закарпатській області, де депутатами стали три брати: В. Балого, І. Балого, П. Балого.

Найбільші проблеми **Д.п.** виникають, коли родинні зв'язки є основною умовою для призначення на керівні посади (непотизм). Утім, у країнах із розвиненою демократією рішення щодо можливості існування **Д.п.** залишається за виборцями. *Див.: Непотизм; Кумівство.*

А. Шуліка

Дипломатична спецоперація – окрема спеціальна частина дипломатичного процесу, якісною характеристикою якої є особливі дії, спрямовані на виконання певного дипломатичного завдання. Незвичайність **Д.с.** полягає у прихованості її проведення. Стратегічні завдання, що виконують **Д.с.**: створення потенційної або реальної можливості підготувати

зміну напрямку зовн. політики д-ви в складних геополіт. умовах; заручитися підтримкою союзників у випадку конфліктних ситуацій або військ. дій; отримання необхідної інформації від третьої сторони для вирішення конфлікту, коли третя сторона не бажає себе проявляти.

Причини **Д.с.**: наявність проблеми, що потребує вирішення, подібність і розходження інтересів сторін, взаємозалежність учасників дипломатичних стосунків, наявність комунікації, наявність спільних цілей у вирішенні конкретних питань. **Д.с.** може здійснюватися і для досягнення не зовсім гуманних цілей. У такому випадку, *засобами* діяльності виступають дезінформація, маніпулювання, поширення чуток і міфів. Основними *ознаками* **Д.с.** є їх підготовленість і таємність.

За вектором направленості **Д.с.** поділяються на *внутрішні* (направлені всередину власної д-ви і мають за об'єкт її населення) та *зовнішні* (проводяться в сфері міжнар. політики і мають на меті поширення на міжнар. арені поглядів, що відповідають інтересам своєї д-ви та залучення підтримки ін. сторін стосовно власної нац. політики). На міжнар. арені об'єктом **Д.с.** можуть бути «дружні д-ви» (мета – закріплення політ. прихильності та намірів щодо спільної зовн. політики), «нейтральні д-ви» (мета – прихильність нових союзників, переконання та можливо «штучного» створення спільних цілей в зовнішньополіт. діяльності), «недружні д-ви» (мета – дискредитація д-ви-супротивника на міжнар. арені, підтримка дисидентських та опозиційних рухів у середині вороже налаштованої д-ви). Таким чином, **Д.с.** має цілком таємний хар-р, є ретельно спланованою і в залежності від цілей може бути спрямована як всередину д-ви, так і на міжнар. політику.

Т. Лушагіна

Дипломатія іншої доріжки (англ. *track two diplomacy*) – неурядові та неофіційні контакти та заходи між приватними особами та недерж. суб'єктами, спрямовані на покращення клімату довіри і взаєморозуміння. Термін запроваджений в статті «Зовнішня політика

за Фрейдом» (1981) Дж. Монтвіллом, який виділив *дипломатію першої доріжки*, тобто офіційні переговори від імені д-в, які проводяться професійними дипломатами та **Д.і.д.** – тобто зусилля недерж. професійних практиків чи теоретиків, спрямовані на редукцію чи розв'язання конфлікту шляхом зниження ненависті, напруженості чи страху за допомогою поліпшення комунікації та кращого розуміння позицій одне другого. Специфіка міжнар. конфліктів атомної епохи полягала в тому, що сам факт володіння ядерною зброєю спричиняв зниження ефективності конвенціональних методів міждерж. порозуміння і вимагав запровадження нових засобів дипломатії. Малося на увазі «неофіційну дипломатію» або **Д.і.д.**, прикладом чого стали конференції і зустрічі фізиків-ядерників у рамках Пагуошського руху. А. Кьорл започаткував розробку методу м'якого посередництва (*soft mediation*), який став однією зі складових **Д.і.д.** Цей метод передбачав вилучення з процесу встановлення миру всіх великих угруповань, міжнар. орг-цій та урядів д-в і концентрацію на місцевому самоуправлінні, невеликих групах і локальних лідерах. Тобто примирення переміщувалося з міжнар. рівня на міжособистісний. С. Райан вважав застосування **Д.і.д.** більш еластичним, яке досконаліше враховує умови конфлікту і потреби сторін. Нові методи посередництва не сприймають принципів класичного посередництва щодо збереження старих інституцій і правових рамок, не ставлять під сумнів легітимність груп і не виключають «нелегітимні» групи з діалогу щодо встановлення миру. Відмінність альтернативного посередництва від традиційного полягає у його проведенні сторонами, які не є д-вами. **Д.і.д.** не є заміною, а доповненням для офіційної дипломатії.

М. Генік

Дипломатія міст (англ. *city diplomacy*) – концепт, що використовується для позначення важливості міст як акторів сучасних міжнародних відносин та набуття ними статусу одного з ключових гравців в умовах постіндустріального сусп-ва. У вузькому сенсі ро-

зуміється як «міжнар. співробітництво міст», у широкому – як інструмент місцевого самоврядування та їх асоціацій у просуванні соц. інтеграції; механізм запобігання, врегулювання конфліктів і постконфліктного відновлення з метою досягнення стабільності, в якій громадяни можуть жити разом у мирі, демократії та процвітанні. Організаційне оформлення процесу **Д.м.** отримав у 2000 р. (Париж, Перша установча конференція мерів міст світу «**Д.м.**») та 2002 р. (Афіни, прийняття Афінської хартії **Д.м.**).

Механізмом практ. реалізації **Д.м.** є рух «міст-побратимів» та «міст-партнерів». Міжнар. рух поріднених міст зародився у роки Другої світової війни, коли м. Ковентрі (Велика Британія) та м. Сталінград (СРСР) ухвалили рішення про встановлення дружніх зв'язків та їх використання для розвитку співробітництва в інтересах миру. Рух міст-побратимів розвинений у сучасній Україні. Напр., м. Дніпропетровськ має 15 офіційних побратимів, м. Львів – 20. Міста-партнери – це міста, локальні уряди (органи місцевого самоврядування) яких встановлюють між собою прямі контакти та на цій підставі формують відносини в будь-якій сфері, переважно екон., фінансовій, соц. сферах та на різних рівнях (між органами місцевого самоврядування, навчальними закладами, неурядовими орг-ціями, підприємствами і под.). Партнерство спрямовано на реалізацію певного проекту. Побратимство реалізує себе переважно в культурно-освітній сфері. **Д.м.** виступає формою децентралізації міжнар. відносин.

А. Демичева

Дисидетський рух – виступу проти існуючого держ. (політ.) ладу чи загальноприйнятих норм певної країни, протистояння офіційній ідеології й політиці; відступництво від учення панівної церкви. Проявом **Д.р.** можуть стати протести проти антинародних дій парт.-держ. режиму, недотримання ним конституційних положень та очевидних порушень соц. справедливості. В Україні **Д.р.** виникає в сер. 1950-х рр. як форма протесту проти дій парт.-держ. апарату та порушення ним радян.

законів. В більш спрощеному розумінні поняття «дисидент» означає «незгодний» і пояснюється як «людина протестна», яка відкрито протиставляє свої погляди панівній ідеології та рішуче захищає свої переконання.

Серед напрямів **Д.р.** розрізняють: *нац.-визв. рух* (нац. орієнтоване дисидентство), *рухи нац. меншин* (кримськотатарський та єврейський нац. рухи за повернення на іст. Батьківщину), *рух за свободу совісті* (реліг. дисидентство), *рух за соц.-екон. права*.

В іст. укр. **Д.р.** виділяють три етапи розвитку: *перший етап* (др. пол. 1950-х – сер. 1960-х рр.) – протести здебільшого мали анонімний хар-р, здійснювались у вигляді розповсюдження листівок, нац. символіки; *другий* (сер. 1960-х – 1970-ті рр.) – важливим у діяльності руху опору стало вироблення легальних форм б-би; *третій* (1976-1978 рр.) – пов'язують із підписанням СРСР Гельсінської угоди (1975), яка зобов'язувала д-ву дбати про базові права й свободи своїх громадян.

Ідеологія дисидентства, зароджена як сумнів у доцільності окремих ланок існуючої системи, поступово викристалізувалась у тверде переконання необхідності докорінних змін у сусп.-ві. Саме тому правозахисний рух і став однією з основних форм (або течій) дисидентства. Своєю діяльністю представники опозиц. до панівного режиму сил фактично боролися за відродження нац. самосвідомості, культури, переконували громадян у можливості реального існування опору в репресивній д-ві.

Т. Лушагіна

Дискретність політичного розвитку (англ. *discrete*, нім. *diskret* – роздільний, перервний, той, що протиставляється безперервному) – розгортання політ. процесу у фрагментарний спосіб, за якого зв'язки між окремими політ. явищами, ін-тами, персоналіями частково або повністю втрачають причинно-наслідкову детермінованість, що змушує розглядати їх у якості ізольованих предметів політ. аналізу.

Розрізняють *об'єктивну* (органічну) та *суб'єктивну* (штучну) **Д.п.р.** У першому ви-

падку йдеться про легітимну зміну політ. лідерів, владних еліт, нормативно-правових актів за допомогою прозорих демокр. процедур (напр., прийняття нової конституції, вибори, відставка / формування нового кабінету міністрів і под.). Політ. система, відчуваючи нові імпульси, змушена актуалізувати додаткові ресурси розвитку, які не завжди виступають як логічне продовження її минулих генетичних сюжетів, проте не сприймаються як загрозові та критичні.

У другому випадку (*суб'єктивна Д.п.р.*) простежуються потужні соц. впливи, що змінюють глибинні характеристики політ. системи. Напр., спрацьовують внутр. чинники політ. змін, оформлені у вигляді незаконних ініціатив (революції, провокації, авантюри). Їх духовним прикриттям стає риторика «нової країни», «нової історії», «нового шансу». Часто такі впливи мають зовн. походження, відбиваючи інтереси потужніших політ. суб'єктів, що прагнуть розширити простір власного впливу за рахунок послаблення (знищення) суміжно-прилеглих політ. утворень.

Ілюстрацією **Д.п.р.** у певному сенсі є державотворча траєкторія України – Руси. Її дискретними фрагментами були: Київська Русь – Галицько-Волинське Князівство – Велике Князівство Литовське – Козацька Демократія – УНР – УРСР – Україна. Достатньої к-сті політ. мостів, здатних поєднати ці держ. варіації в єдине ціле, не існує. Закономірними наслідками **Д.п.р.** України є її духовно-культурна, ціннісна, регіональна та ін. фрагментарність, системне подолання якої вбачається головним завданням наступних політ. поколінь.

В. Смолянук

Дискурс політичний (лат. *discursus* – розмірковування, дав.-грец. *πολιτική* – політика) – складний комунікативний акт поєднання мови, значення та дії, пов'язаний із досягненням взаєморозуміння, як на інтраструктурному (внутрішньо-суб'єктному), так і на інтерструктурному (міжсуб'єктному) рівнях, між соц.-політ. групами, д-вами та народами. **Д.п.** є логічною черговою мовлення, але передбачає присутність семантичного контексту, і

наявність систем позалінгвістичних смислів, значень і знань, які загальноприйняті та доступні у даному соціокультурному середовищі. **Д.п.** – своєрідний протоін-т відкритого сусп-ва, інструмент його емансипації від тиску технологічних структур владної бюрократії, яка завжди прагне до ускладнення, автономізації, відчуження, виходу з-під контролю громадськості.

Д.п. вже обріс конотаціями і в новітньому розумінні не може мислитися за бінарною схемою суб'єкт-об'єктної позиції, а означає певну здатність суб'єктів, часто «відкритої» громадськості й держ. влади, обговорювати, критикувати, рефлексувати, реконструювати, розвивати політ. сферу для встановлення взаєморозуміння та раціоналізувати взаємодії між ними. **Д.п.** неможливий без оволодіння його учасниками «комунікативною компетенцією» та «універсальною прагматикою», що є передумовою до встановлення взаєморозуміння. Для ведення **Д.п.** неможливо обмежуватись ні ідеальними умовами, ні інтуїтивними очікуваннями. **Д.п.** створює простір свободи, в котрому індивіди на основі загального взаєморозуміння набувають здатність впливати на перебіг політ. процесу, стають реальними політ. суб'єктами, що є запорукою розвитку демокр. процесів у д-ві.

Д. Косенко

Діалог національний (грец. *Διάλογος* – розмова, бесіда) – процес визначення та консолідації позицій, які сприяють досягненню спільних домовленостей та ухваленню узгоджених рішень у сусп-ві на рівні усього народу певної д-ви. **Д.н.** передбачає створення оптимальної платформи, яку формують нац. консенсус, нац. єдність і визначені лідери думок серед населення. Метою **Д.н.** може бути обмін інформацією, баченням рішень певної проблеми, проведення загальних консультацій і под. Зміст **Д.н.** визначається реаліями соц.-екон. життя і тому може бути різним залежно від потреб сусп-ва на різних етапах розвитку, проте часто він повинен реагувати на термінові події.

«**Національний**» як характеристика розкриває зміст кількох параметрів зазначеного

типу комунікації (діалог): *рівень процесу* – загальнодерж.; *залученість до процесу* – народ або ж переважна більшість населення; *ідентифікованість учасників* – усі, хто ототожнює себе з тією чи ін. нац.-держ. спільнотою; *масштаб приводу* – проблема/питання, яке своїм перебігом стосується більшості громадян д-ви.

Як правило, **Д.н.** мотивують ззовні, так як процедур внутр. орг-ції майже не напрацьовано. Напр., у травні-червні 2014 р. Першим Національним каналом укр. телебачення було організовано три загальноукр. круглі столи нац. єдності, покликані розпочати **Д.н.** та вирішити нагальні сусп.-політ. проблеми д-ви. Цей захід мав досить високі медіа-показники, а його учасниками стали лідери думок усіх регіонів України. В Україні **Д.н.** важливий для реінтеграції країни, внутр.-укр. примирення.

К. Ірха

Добровольчий батальйон – загальна назва для різних військ. формувань, особовий склад яких комплектується переважно з числа добровольців. До **Д.б.** відносять батальйони територіальної оборони; батальйони спеціального призначення МВС; резервні батальйони Нац. гвардії та добровольчий укр. корпус «Правий сектор».

Д.б. почали формуватися в квітні-травні 2014 р. відповідно до укр. законодавства у зв'язку із розгортанням антитерористичної операції на Сході країни та необхідністю захисту держ. кордону та стратегічно важливих об'єктів і комунікацій, забезпечення умов для надійного функціонування органів держ. влади та б-би із незаконними озброєними формуваннями агресора.

Чисельність особового складу **Д.б.**, як правило, не перевищує 500 осіб, однак вони підпорядковуються різним силовим відомствам відповідно до свого призначення. Батальйони територіальної оборони входять до складу Збройних сил України, підпорядковуються Міністерству оборони України і головам обласних держ. адміністрацій, на території яких вони були утворені. Батальйони спеціального призначення МВС та резервні батальйони

Нац. гвардії підпорядковуються Міністерству внутр. справ. Останні повністю, включаючи офіцерський склад, укомплектовані добровольцями.

Добровольчий укр. корпус «Правий сектор» на момент початку АТО не значився офіційним підрозділом силових структур, хоча його бійці брали безпосередню участь у бойових діях разом із Збройними силами України. При цьому представники цього корпусу декларували використання лише трофейної зброї, здобутої в зоні проведення АТО, або купленої за кошти меценатів. Характерно, що матеріальним забезпеченням **Д.б.** в Україні здебільшого переймаються волонтери та благодійники.

А. Бандурка

Домінуючий народ-етнос (лат. *dominans* – переважаючий + грец. *ἔθνικός* – народ) – друга за значимістю та вагою – після *титульного народу-етносу* – етноіст. людність, яка часто й в сутнісних вимірах визначає, якими темпами та векторами піде багатонар. країна (особливо протягом першого етапу, що настає одразу після отримання нею політико-держ. незалежності) до свого майбутнього. Термін **Д.н-е.** введений І. Варзарем у 1994 р. В різних багатонар. країнах підтверджується своєрідне правило: нинішній **Д.н-е.** – це вчорашній *титульний народ-етнос*, і означена «рокіровка» здійснилася внаслідок розкладу попередньої – і теж багатонар. країни. Секрет цієї детермінації приховано у фундаменті статусу **Д.н-е.** за умов минулої політико-держ. конструкції, коли, можливо, він посідав пануючий статус ледь не в усіх сферах сусп. життя колишньої країни. А вже в означених, значно змінених обставинах, він опинився у половинчастій кратологічній колізії англ. монарха 1701 р., коли після прийняття «Акту про престолонаслідування» він отримав статус «...домінує, але не править».

Дисконфорт особливо поглиблюється за умов, коли різнорівневі/різнопрофільні еліти **Д.н-е.** (у названих і неназваних країнах), прагнучи повернути собі в підпорядкування значимі ділянки життя в політ. та ін. сусп.

сферах, потрапляють в лещата двох символ. рос. експресивно-кратологічних сленгів: 1) «не числом, так уменьем/или наоборот», 2) «не мытьём, так катаньем/если удастся». Приблизно в цих координатах побутували поляки в ренесансній Україні (в XV – першій пол. XVII ст.); з кін. XIX ст. у цій колізії опинилися уїтлендери в Півд. Африці, італійці у Франції, шведи у Фінляндії, фризи в Данії, а нині – вже третє десятиліття – побутують пострадян. росіяни в Казахстані, Латвії, Молдові та в Україні. Приблизно зі сер. 1970-х років політизовані фаланги еліт **Д.н-е.** у багатьох поліетнічних країнах почали елімінувати зі свого середовища своєрідний політико-етнократолог. інструментарій забезпечення собі домінантних позицій – особливо в політ. та екон. сферах. Інструментарій складається з кількох «фронт’єрних одиниць»: етнополіт. партій, збройних «загонів швидкого реагування», «релігійно-масонських місій», фінансово-кредитних банків, «офшорних схованок» і под. Деякі з них нещодавно дали про себе знати на Сході та Півдні України. В останні 10-15 років саме тут навколо буцімто «ображених Києвом домінуючих укр. росіян» утворилася «етнопериферійна конфліктна ситуація» амбівалентного окрасу: Москва вважала цих росіян «пригніченою етнопериферією», а Київ – «етнорегіон. сепаратистською периферією». Коли конфлікт нерозумною етнополітикою з обох сторін був доведений до антагоністичної «точки неповернення», – саму ситуацію було загнано в історіолог. кут «режиму ні війни – ні миру», а саму Україну підвели до прірви громадян. війни.

І. Варзар

«**Донецька народна республіка**» (ДНР) – воєнізоване сепаратистське угруповання, що діє на частині території Донецької області, завдяки збройній допомозі Російської Федерації та претендує на визнання підконтрольної території як д-ви. Генеральною прокуратурою України кваліфікується як терористична орг-ція. **ДНР** визначає себе як парламентську республіку з можливістю приєднання до Росії як рівноправний суб’єкт. 07.04.2014 р. було

проголошено «Декларацію про суверенітет ДНР». 11.05.2014 р. на території області проведено «референдум», що дало підставу сепаратистам 12.05.2014 р. проголосити «суверенітет» ДНР та звернутися до Російської Федерації з проханням про приєднання. 24.05.2014 р. оголошено про об'єднання з «Луганською народною республікою» у «д-ву» «Новоросія». 16.05.2014 р. оголошено склад «уряду» ДНР на чолі з рос. політтехнологом О. Бородаєм. Згодом офіційні повноваження глави д-ви і керівника виконавчої влади перейшли до О. Захарченка. Законодавчу владу (Народна рада ДНР), очолює А. Пургін, водночас – перший віце-прем'єр-міністр. Для забезпечення контролю над захопленими територіями масово використовується терор проти мирного населення, тортури, політ. та етнічні переслідування. Керівництво ДНР декларує формування самостійної екон. політики та військ. дії у поєднанні із неконтрольованим зазіханням на чуже майно. Дії сепаратистів призвели до гуманітарної катастрофи у регіоні. Станом на початок 2015 р., після відкритого втручання регулярних військ Російської Федерації, збройні сили ДНР та Росії контролюють бл. третини території Донецької області у її центрі (найбільш густонаселеної частини області) та на південному сході.

15.01.2015 р. Європарламент ухвалив резолюцію щодо ситуації в Україні, але пункту про визнання бандформувань на Сході України терористичними орг-ми у ній немає; натомість засуджено будь-які прояви тероризму на сході України, організовані бойовиками та збройними сепаратистами.

Незважаючи на зовнішньо-індустріальне середовище, за ментально-психол. змістом «ДНР», як і «ЛНР», є наближеною до середньовічних селянських бунтів – віра в «доброто царя» і «поганих феодалів (олігархів)», територіальна прив'язка, надзвичайно спрощене уявлення про причинно-наслідкові зв'язки політ. процесів і механізм функціонування д-ви. Див.: «Луганська народна республіка»; *Псевдореферендум*.

І. Вдовичин

Донорська організація (англ. *donor agency*) – міжнар. орг-ція, держ. установи, комерційні структури, громад. некомерційні орг-ції (релігійні, наукові і под.), приватні благодійні фонди або приватні особи, що надають громадянам та неприбутковим орг-ціям на некомерційній безповоротній основі необхідні додаткові ресурси різного виду на цілі, які спрямовані на благо усього сусп-ва.

Д.о. може існувати як: 1) *фонд* (недерж. некомерційна орг-ція, яка володіє первинним капіталом (або вкладом), надає підтримку в тій діяльності, яка корисна громадськості, фінансує переважно ін. некомерційні орг-ції); 2) *держ. донор* (держ. установи, які отримують кошти з бюджету своєї д-ви; напр., Агентство з міжнар. розвитку США. Їх програми націлені на вузько визначене коло потенційних заявників, а вимоги до оформлення заявок і звітності найсуворіші); 3) *«напівприватний донор»* (громад. орг-ції, які отримують кошти від держ. донорів і розподіляють між заявниками; напр., Фонд «Євразія»); 4) *приватний донор* (приватні особи та фонди, комерційні орг-ції, які надають кошти-пожертви).

Д.о. допомагають у формі грантів, стипендій, премій, благодійних внесків, дарунків, одноразових пожертв, гуманітарних та технічних ресурсів. Допомога надається на підставі чітко визначених процедур у відповідності до чинного законодавства, міжнар. норм, згідно з пріоритетами та можливостями **Д.о.**

В Україні за рівнем поширеності діяльності діють регіональні, національні (напр., фонд «Соціальне партнерство», «Всеукраїнська мережа ЛЖВ), іноземні (напр., фонд Тольятті), міжнародні (напр., фонд «Відродження») **Д.о.**, за джерелом капіталу – державні (напр., Програма грантів Королівства Нідерландів MATRA), приватні (напр., фонд Віктора Пінчука), корпоративні (напр., AVON), громадські (напр., фонд «Струмок»). Див.: *Благодійність; Грантова політика*.

А. Демичева

Доцільність політична – відповідність чи не відповідність законам, моралі, потребам сусп-ва політ. цілей, які висувають перед

собою уряди, партії, орг-ції, групи, окремі особи. Вирване із контексту поняття «Д.п.» є нейтральним і набуття ним позитивного чи негативного змісту обумовлюється хар-ром поставленої владою мети і методами її досягнення. *Позитивна Д.п.* – це раціональне рішення і практ. корисна діяльність влади в рамках чинного законодавства, яка спрямовується на покращення життя сусп-ва. *Негативна Д.п.* несумісна з правом та мораллю; полягає в ігноруванні громад. думки, порушенні Конституції, злочинах проти людини, зневажанні загальноприйнятої моралі і под.

Політика укр. управлінської еліти нерідко реалізувалась з порушенням права і моралі на підставі Д.п. за допомогою різноманітних неправових механізмів та дій, як напр., зміни щодо формування парламентської більшості в Верховній Раді України, зміни до Конституції України 2004 і 2010 рр., призначення дати майбутніх виборів, внесення змін до Регламенту щодо можливості входження окремого депутата до коаліції та под. У цьому випадку Д.п. означала, що ухвалені владою рішення відповідали поставленій нею меті, були корисними лише для неї та для правлячої еліти і певних бізнесових груп і переважали загальнонародні інтереси. За такої Д.п. уся д-ва з 2006 р. жила не у правовому полі. Визначальними були політичні, а не правові аргументи. Отже, Д.п. домінувала в Україні і впливала на державотворення та правотворення, що суперечить європ. принципам ведення політики.

О. Зінченко

Дромократія (грец. *δρομος* – біг, дорога + *κράτος* – влада) – тип соц.-політ. орг-ції, між учасниками якої триває перманентна «гра на випередження», «війна швидкостей» у реальному часі задля утвердження панівного становища одного з них у просторі політ. взаємодій; «імперія швидкості»; підпорядкування соц.-політ. процесів владі швидкості, зумовлене тим, що в сучасних інформ. сусп-вах рішення приймаються за надзвичайно короткий проміжок часу.

Д. впливає з нероздільності влади і швидкості за П. Вірлію, втіленої в закономірності: той хто має владу, керує швидкістю і хто має

швидкість має владу. За Д. Адамсом, Д. відображає сусп. розшарування і владні відносини та пов'язана з ними: вищі прошарки сусп-ва більш динамічні, їх представники швидше пересуваються просторі завдяки матеріальним можливостям, зокрема технічним, які надає їм їх добробут, тоді як нижчі прошарки сусп-ва повільніше еволюціонують, а їх представники повільніше пересуваються в просторі, завдяки відсутності коштів на відповідні технічні засоби.

На думку П. Вірлію, Д. виникає внаслідок революції в засобах логістики та передачі й обробки інформації, яка дозволила надшвидке прийняття політ. рішень. Однак, саме висока швидкість прийняття рішень зумовлює те, що їх прийняття опиняється поза сусп. контролем, оскільки громадськість не встигає реагувати. З огляду на це фр. мислитель вважає, що вища швидкість зміни соц.-політ. явищ і протікання процесів спричиняє зменшення свободи. Вона зменшується й у суб'єктів прийняття та виконання рішень, які перебувають під тиском чинника часу, так і їх об'єктів, які на ці рішення не можуть впливати, хоча повинні їм підкорюватись. При цьому існуванню демократії загрожує не людина-тиран, а техніка-тиран, яка й забезпечує швидке і недемокр. прийняття рішень. Надшвидка техніка наділяє центри прийняття політ. рішень «атрибутами Бога»: безпосередністю, всюдисущістю, одночасністю. *Див.: Дромологія; Хронополітика.*

Ю. Тишукун

Дромологія (грец. *δρομος* – біг, дорога + лат. *logos* – вчення; букв. наука про швидкість або логіка швидкості) – частина хронополітики, що за фр. філософом П. Вірлію вивчає особливості швидкості протікання соц. часу, соціокульт. динаміку, її роль у сучасних соц. процесах. Д. розглядає як соц. мобільність і технічний прогрес впливають на швидкість політ., екон. і культ. процесів. Д. спостерігає формування в людини відчуття швидкості й прискорення, зміщення просторово-часової осі в її свідомості, сприйняття людиною соц. часу. Д. (за М. Андрущенком) представляє постмодерністську традицію політ. теорії, по-

стнекласичний тип наукової раціональності.

Д. фіксує зміну «об'єктивного» часу людства (площини поряд із простором, по якій воно рухається, формуючи соц. історію) його суб'єктивним «власним» часом, – досвідом який людство переживає. Із прискоренням «власного» часу пришвидшення накопичення досвіду змінює людей і їх середовище. За П. Вірілію, зміна параметрів протікання часу почалась із переходом від феодалізму до капіталізму. Вона пов'язана із технологіями, які дозволяють армії скоротити час, необхідний для подолання простору. Так, ракети скоротили тривалість проникнення через простір планети до хвилин, а медіа-супровід воєн – до секунд.

Ще швидше часові інтервали події «стиснули» інформ. технології. Відбулось «реляти-

вістське стиснення» часу, необхідного для подолання «реального простору» Землі до доль секунди – відрізків «реального часу», співвідносних із частотою роботи електронних комунікацій. Це зумовило «кінець геогр.» і появу «кіберчасу»; зміну руху в просторі рухом в часі. Подія визначається з того «коли» вона відбулась, а не «де» (теракт 11 вересня 2001 р. визначається не місцем катастрофи – Нью-Йорком, а його часом – 9/11). Події, що відбувались за час, більший за життя людини, відбуваються за час, набагато менший за її життя. Історія (довготривалість) змінюється реальністю (короткотривалістю – «тепер»). Це «постісторія» – розрив іст. послідовностей подій: «до», «під час» і «після того», зміна параметрів пізнання «того, що діється». Див.: *Дромократія; Хронополітика.*

Ю. Тишкун

Е

Ейфорія політична (англ. *euphoria* – стан задоволення) – відчуття душевного піднесення, афекту чи емоції, сукупного із оптимізмом та підвищеною активністю. Це стан добросердя, абсолютного благополуччя, безтурботності, всеохоплюючого щастя та амбітних надій, захвату, що не відповідає об’єктивним і мотивованим обставинам. **Е.п.** може бути повністю нереалістичною, маніпулятивною, містити манію величчя та невразливості при відсутності централізованого управління. **Е.п.** виникає через стан хронічного почуття приниження в повсякденному житті, залежності від свавілля влади, соц. безпорадності й інфантильності, зворотним боком слабкого «Я». **Е.п.** ґрунтується на політ. доцільності й практ. завжди супроводжується революційною риторикою, політ. пропагандою та популістськими жестами, висловленими в деклараціях і маніфестах. **Е.п.** супроводжується сплеском нац. гордості всіх прошарків і вікових категорій, консолідацією сусп-ва навколо влади, рухами патріотичного піднесення та ренесансу. При цьому сусп-во готове платити за ілюзію благополуччя дуже високу ціну. Із станом піднесення в сусп-ва виникає відчуття, що дійсно із завтрашнього дня починається нове життя з відродженням країни (напр., **Е.п.** після революції в Лівії чи «входження» Криму до Російської Федерації). **Е.п.** не може дати довготривалий ефект, навіть при ізоляційній політ. діяльності д-ви та сусп-ва. Політик, підвладний **Е.п.**, завжди робить тактичні, а іноді й стратегічні помилки, керуючись зазвичай гучними, пафосними фразами. Як правило, **Е.п.** перетворюється на розчарування, роздратування й агресію (напр., політика М. Горбачова). Політ. влада в час піднесення може різко підвищити свій символічний статус і повноту легітимності. За часи незалежної України сусп-во відчуло три (1991, 2004 та 2014 рр.) **Е.п.**

Т. Купрій

Екзит-пол (англ. *exit* – вихід, *poll* – опитування) – експрес-опитування виборців після

їх голосування на виході з виборчих дільниць для отримання прогнозних об’єктивних характеристик результатів виборів.

Ф-ції **Е.-п.**: 1) якнайоперативніший прогноз результатів виборів після закриття виборчих дільниць; 2) одержання соц.-демогр. профілю виборців, що взяли участь у голосуванні; 3) громад. контроль за перебігом виборів; 4) можливість для соціолог. центрів перевірити власну роботу за зовн. критерієм валідності – результатами голосування.

Критеріями валідності (надійності, достовірності) **Е.-п.** є відповідність даних **Е.-п.** 1) даним ЦВК; 2) даним паралельного підрахунку голосів; 3) результатам **Е.-п.**, проведених ін. центрами; 4) логічна валідність (контроль кожного етапу **Е.-п.**). Ймовірно, вперше **Е.-п.** були використані в США під час виборів губернатора Кентуккі (1967). Сьогодні **Е.-п.** широко використовується в світі, дані висвітлюються та замовляється, зазвичай, ЗМІ.

При проведенні **Е.-п.** є чимало складнощів. Систематична похибка може виникнути з причин недостатньої кваліфікації інтерв’юерів, напруженої атмосфери на певних дільницях, відмови виборців відповідати, фальсифікації результатів.

Перший **Е.-п.** в Україні відбувся у день парламентських виборів 29.03.1998 р., організований фірмою «Социс». Зараз активно виконуються в Україні. На парламентських виборах 2012 р. проводилося сім **Е.-п.**, серед яких один – Інтернет-**Е.-п.** Розмір вибірки (репрезентативна) – від 10 тис. до 20 тис. виборців. На президентських виборах 2014 р. проводилося три **Е.-п.** та один Інтернет-**Е.-п.** (не є репрезентативним).

А. Демичева

Експертиза політична (лат. *expertus* – досвідчений, знавець) – практ.-прикладний політ. аналіз, процес дослідження й оцінки різних аспектів політ. життя сусп-ва, важлива складова управлінського процесу. **Е.п.** здій-

снюється на замовлення певного політ. актора. Вона покликана сприяти глибокому та всебічному вивченню досліджуваного об'єкта з метою отримання необхідної інформації, що дозволяє суб'єкту управління прийняти відповідне рішення для досягнення поставленої мети при мінімальних затратах сил, коштів і часу.

Є велике різноманіття **Е.п.** Кожній із них притаманні свої методи отримання, обробки інформації. Одним із способів отримання первинної інформації є *експертне опитування* шляхом постановки запитань до експертів (в усній або письмовій формі). Політ. експерти, завдяки науковій підготовці, професіоналізму та досвіду здатні зрозуміти суть досліджуваних явищ і процесів, охарактеризувати об'єкти, події, виявити, класифікувати політ. проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення. Експертиза, що не отримала свого втілення в управлінському рішенні, не є інструментом вирішення існуючих проблем.

Цілі використання експертного знання тими, хто приймає рішення, можуть бути різними: легітимація вже прийнятого рішення, намагання відмінити вже прийняті рішення, отримання інформації у вигляді експертного висновку задля підвищення якості рішення, яке приймається і под. Нерозвиненість експертних структур негативно позначається на можливості об'єктивно оцінювати варіанти розвитку політ. ситуації.

О. Кіндратець

Експорт революції – поширення революційних ідей на територію ін. країн через підтримку революційних сил у цих країнах або шляхом воєнної інтервенції. **Е.р.** може бути як ненавмисним, так і спланованим й спеціально проведеним в ін. країні. Під **Е.р.** можна розуміти різноманітні форми революційних сусп. змін. Початок **Е.р.** поклада Французька революція 1789-1794 рр. У ХХ ст. спроби **Е.р.** до кін. 1920-х рр. здійснювала радянська Росія, прагнучи здійснити світову революцію. Діяльність уряду Ірану у 1980-х рр. була спрямована на поширення ісламської революції. З поч. 2000-х про **Е.р.** заговорили у зв'язку

з революційними подіями на пострадянському просторі, зокрема, у Грузії та на Україні. Результатом **Е.р.** вважають також «кольорові революції» та ненасильницькі акції протести, внаслідок яких відбулися зміни політ. режимів у низці постсоціалістичних країн. Перше десятиліття 2000-х рр. позначилося революціями в країнах Азії та Півн. Африки («Арабська весна»). Спроби **Е.р.** були в Білорусі (Волошкова революція, 2006; мовчазні протести оплесками, 2011), Вірменії (2008), Киргизстані (Тюльпанова революція, 2005), Молдові (Цегляна революція, 2009), Узбекистані (2005). Найдовше революція за незалежність тривала в Литві (11.03.1990 – 13.01.1991). Найкривавіші революції – у Румунії (1989) та Україні (Революція гідності, 2013-2014).

Для сучасного **Е.р.** в ін. країні необхідна, насамперед, наявність там опозиційних сил, спроможних організувати й скерувати в потрібне русло широкі народні маси, та протестних настроїв в сусп-ві. Найбільш революційно нестійкі країни, в яких: утискаються права малого та середнього бізнесу, панують кланові відносини, вибори проходять із суттєвими порушеннями, є невдоволення людей зовн. втручанням, неважливо, чи то з боку Заходу, чи Сходу.

Рушійними силами **Е.р.** є спонсори протесту (фінансове забезпечення, інформ. підтримка, логістика); організатори протесту (польові командири, пропагандисти, піарщики); протестне населення, що забезпечує масовість протестних акцій. Див.: *Бульдозерна революція; Жасминова революція; Кедрова революція; «Кольорова» революція; Оксамитові революції; Парасолькова революція; Помаранчева революція; Посткомуністичні революції; Посттюльпанова революція; Революція гідності; Трояндова революція; Тюльпанова революція.*

О. Сморжевська

Екстремізм політичний (лат. *extremus* – крайній) – схильність до крайніх поглядів, методів і дій у політиці та ідеології, які суперечать чинному законодавству, усталеним принципам і нормам. **Е.п.** виявляється в іг-

норунні реального аналізу політ. ситуації в країні та світі; нерозумінні законів виходу сусп-ва з кризи; бажанні прискорювати події; невмінні зіставляти масштаби та швидкість змін, що відбуваються; прагненні підкорити політ. процес чийсь волі без урахування співвідношення політ. сил, логіки політ. процесу; правовому нігілізмі; руйнуванні держ. і політ. структур, що іст. склалися, застосуванні насильства, терористичних актів і прийомів партизанської війни; ставці на силові методи.

Е.п. породжують соц.-екон. кризи, різке падіння життєвого рівня більшості населення, деформації політ. ін-тів і структур, амбіції лідерів соц. і політ. груп, розпач і зневіра людей через неможливість реалізувати свої інтереси правовими методами. **Е.п.** може призвести до руйнування соц. структур, збідніння значної частини населення, екон. і соц. кризи, послаблення держ. влади і дискримінації її ін-тів, занепаду виконавчої дисципліни, зростання антисоц. явищ, загострення почуття пригночення нац. гідності та под.

Складові елементи **Е.п.**: «правий» (фашизм, неофашизм, нацизм, неонацизм), «лівий» (анархізм, троцькізм, маоїзм, тітоїзм, радикальний ісламський фундаменталізм), «релігійний», «націоналістичний» екстремізм. Останнім часом усе активніше в наук. ужиток входять дефініції «екологічний» та «антиглобалістський» екстремізм. Крайнім проявом **Е.п.** є тероризм – політ. практика й одна з форм держ. політики, що полягає в систематичному залякуванні, тиску, провокаціях і прямих насильницьких діях. Апелюючи до ненайкращих якостей людей (зздощів, нетерпимості, шовінізму, крайнього націоналізму тощо), екстремістські концепції знаходять прихильників серед маргіналів (лат. *marginalis* – той, що знаходиться скраю), тобто локальних груп людей, спосіб життя котрих не відповідає стандартам, притаманним сусп-ву, до якого вони належать.

Б. Дем'яненко

Екстремістська партія (англ. *extremist party* – крайня партія) – політ. партія, що сповідує екстремізм; добровільне організоване

об'єднання громадян, діяльність якого спрямована на захоплення влади шляхом повалення чи радикальної зміни основ існуючого конституційного ладу, розпалювання конфліктів за допомогою тероризму, пропаганди і культивування ідей дискримінації і насильства в сусп-ві; угруповання, метою якого є захоплення влади насильницькими методами. Основні ознаки **Е.п.**: утопічність ідеологічних засад, нетерпимість, антидемокр. хар-р, спрямованість на руйнування існуючого політ. (конституційного) ладу, біполярний світогляд і насилля.

За місцем у ідейно-політичному спектрі **Е.п.** поділяють на *праві* та *ліві*. Праві **Е.п.** виступають за антигегемонізм, критикують марксизм та «норми моралі» у сусп-ві, пропагують реваншистські ідеї «повернення до старого порядку». До правих **Е.п.** належали неонацистські, неофашистські, націонал-більшовицькі політ. партії (Німецький Народний союз, Ліга Півночі (Італія), Націонал-більшовицька партія (Росія)). Ліві **Е.п.** діють на засадах революційності, критики капіталістичних сусп-в. До них належать анархісти, троцькісти, леніністи, сталіністи, маоїсти (партія Червоного прапора (Венесуела), Революційна комуністична партія (Бразилія), Робітничка партія Албанії).

Т. Рева

Електронна демократія (е-демократія) – форма демократії, яка забезпечує електронну підтримку демокр. ін-тів і процесів, заснована на використанні можливостей інформ.-комунікац. технологій, передбачає широку та активну участь громадян у вирішенні сусп. важливих питань. Спирається на ідею розширення форм політ. участі через використання громадянами електронних засобів і звуження можливостей для зловживань публічної влади. Цілі **Е.д.**: досягнення або вдосконалення прозорості, відповідальності, соц. згуртованості, сусп. обговорення, доступності, довіри до демокр. ін-тів і процесів. Як правило, виводить взаємодію громадян, публічної влади та сусп. акторів на якісно новий рівень, змінює ступінь залучення та якість участі гро-

мадян у держ. управлінні. Потенційні ризики **Е.д.**: зростання цифрової нерівності, питання інформ. безпеки, низька ймовірність участі громадян у кількох сусп. проектах одночасно, брак довіри та маніпуляції.

Передбачає використання інформ.-комунікац. технологій громадянами, органами держ. влади та місцевого самоврядування, неурядовими орг-ціями, комерційними структурами, ЗМІ на всіх рівнях; включає будь-які типи участі. Представляє всі зацікавлені сторони у спільному виробленні сусп. важливих рішень. Охоплює сфери, де громадян. сусп-во та комерційні структури залучені до обговорення й вирішення формальних і неформальних питань.

Е.д. може бути ініційована як держ. органами, так і громадянами. Впровадження та застосування методів та інструментів **Е.д.** вимагає контролю з боку сусп-ва та д-ви. Виступає як інструмент зміцнення демокр. держ. режиму.

Ю. Размстаєва

Електронна держава (е-держава) – використання інформ.-комунікац. технологій у держ. секторі з метою покращення доступу до інформації, надання публічних послуг, підвищення ефективності адмін. апарату та заохочення участі громадян у процесі ухвалення політ. рішень. **Е.д.** є також структурою керівних органів, яка реалізовує інформ. проекти і сприяє становленню сусп-ва знань. **Е.д.** охоплює виконавчу гілку влади («електронний уряд»), законодавчу («електронний парламент»), судову («електронне правосуддя»), ін-ти громадян. сусп-ва та всю систему взаємовідносин між суб'єктами публічної політики («електронне управління»). Перехід до **Е.д.** супроводжується не зростанням к-сті комп'ютерів в кабінетах чиновників, а підвищенням якості держ. управління та змінами у взаєминах між держ. службовцями та громадянами. Ідея **Е.д.** покликана наблизити держ. апарат до населення. Інтернет-технології дають можливість звертатися в держ. структури в будь-який час і з будь-якого місця, де є комп'ютер, під'єднаний до мережі. Держ.

органи стають більш відкритими, прозорими і підзвітними для сусп-ва, орієнтованими на громадян, а також менш залежними від людського фактора. **Е.д.** створює нові можливості для розвитку демократії, просування її цінностей і механізмів.

У розвинених країнах **Е.д.** – це об'єктивна реальність, яка відображає прояви і саморозвиток електронних держ. інституцій, що виникають в інформ. сусп-ві. Розвиток електронних держ. інституцій набуває сьогодні безумовного хар-ру і спрямований на задоволення соц. потреб і добробуту членів сусп-ва. Виниклі на основі **Е.д.** причиново-наслідкові зв'язки та віртуальна реальність приводять до становлення нової форми сусп. розвитку, що спирається на широке використання нематеріальних активів (особистісних якостей, знань та інформації), а також на безкризовий розвиток, в основі якого – контрольоване сусп-вом електронне управління потребами.

І. Харечко

Електронна медіація (е-медіація) – форма конфіденційного посередництва, що полягає у використанні інформ.-комунікац. технологій для того, щоб знайти способи вирішення суперечок без фізичної присутності конфронтаційних сторін. **Е.м.** може бути проведена на будь-якому етапі суперечки в результаті звернення однієї зі сторін до медіатора або подання позову. Від кінця 1990-х рр. **Е.м.** стала корисним інструментом вирішення конфлікту між окремими особами чи компаніями, коли зустріч віч-на-віч важко організувати з різних причин: сторони перебувають в різних геогр. точках; спір виник в результаті онлайн-транзакції і сторони ніколи не зустрічалися; одна зі сторін залякана і не хоче зустрітися особисто. Платформа, яку використовують медіатори і постачальники послуг, різноманітна, але, як правило, **Е.м.** здійснюється електронною поштою і телефоном, зрідка для цього використовують відео-конференції та онлайн-чати. Сторони обмінюються документами електронною поштою, і посередник спрямовує процес до вирішення проблеми.

Переваги **Е.м.**: 1) зручність, дозволяючи сторонам брати участь у зручний для них час;

2) повільний темп електронної пошти (відносно реального часу розмов), що дозволяє посередникові ретельно розробити свої відповіді і стратегію, не вимагаючи від нього негайної реакції на висловлювання сперечальників; 3) уникнення психол. аспектів конфлікту, що, так би мовити, вирівнює ігрове поле між сторонами, які, як правило, домінують у дискусії, і тими, хто більш стриманий з огляду на особистісні характеристики. За допомогою **Е.м.** позивачі можуть врегулювати спір екон. ефективним способом. Недоліки **Е.м.**: 1) відсутність мови тіла, міміки та ін. невербальних сигналів, які часто набагато красномовніше свідчать про наміри і думки сторін, ніж слова; 2) виникнення непорозумінь через відсутність особистого контакту посередника із сторонами конфлікту; 3) низький рівень довіри до медіатора. Послуги **Е.м.** зараз надають по всьому світу і великі посередницькі компанії, і індивідуальні медіатори.

І. Харечко

Електронне голосування (е-голосування) (англ. *e-voting*) – процес здійснення волевиявлення та встановлення його підсумків за допомогою електронних засобів фіксації поданих голосів та автоматичного підрахунку результатів. **Е.г.** можливе під час виборів, референдумів та опитувань, прийняття рішень у колегіальних структурах і под. **Е.г.** є технічною можливістю, що, за деяких умов, спрощує процедуру голосування та підведення його підсумків, однак не відмінює необхідності прийняття рішення людиною, що голосує. Відрізняється від голосування за допомогою паперових бюлетенів, підняття рук чи в ін. спосіб застосуванням електронних засобів і програмного забезпечення для фіксації рішення особи, що голосує, передачі та узагальнення інформації про голосування, підрахунку його результатів. **Е.г.** передбачає виключення більшості посередників, які можуть впливати на коректність підведення підсумків, що обраховуються автоматично, за передбаченим алгоритмом. **Е.г.** має потенціал для відновлення елементів безпосередньої демократії, що передбачає більш широке залучення громадян до прийняття сусп. важливих рішень.

Складовими **Е.г.** є: 1) база даних виборців; 2) доступність процедури голосування для пересічного учасника; 3) система аутентифікації й авторизації виборця; 4) передача та збирання всіх даних, необхідних для встановлення результатів голосування; 5) захист від несанкціонованого втручання під час голосування, під час передачі даних, автоматичного обрахунку та встановлення підсумків.

Елементи системи **Е.г.** запроваджуються в різних країнах світу, починаючи з 1960-х рр. Такі країни, як США, Канада, Бразилія, Індія, Бельгія, Австралія, Естонія, Півд. Корея використовують **Е.г.**, а Велика Британія, ФРН, Франція, Іспанія, Португалія, Італія, Норвегія та деякі ін. проводять експерименти щодо її використання. Є д-ви, які апробувавши **Е.г.**, повернулися до традиційних способів голосування (Фінляндія). **Е.г.** за допомогою системи «Рада» практикується в Верховній Раді України. Елементами **Е.г.** є інформаційно-аналітична система «Вибори» Центральної виборчої комісії України та Держ. реєстр виборців.

М. Фоломєєв

Електронне нормотворення (е-нормотворення) (англ. *electronic rulemaking*) – використання держ. установою цифрових технологій при нормотворенні й прийнятті рішень. Наслідком **Е.н.** є створення за встановленою процедурою, у визначеній законом формі джерела права – офіційного електронного документа (нормативного припису) неперсоніфікованого хар-ру і багаторазового застосування, спрямованого на регулювання сусп. відносин, дія якого не вичерпується одноразовим виконанням, незалежно від строку його дії (обмеженості певним проміжком часу). **Е.н.** включає: зменшення адмін. витрат через оптимізацію електронного обігу проектів документів між їх розробниками, ефективнішу обробку документів, посилення виконавської дисципліни при їх реалізації. **Е.н.** через залучення громадськості має допомогти д-ві в: підвищенні рівня відкритості, прозорості, легітимності й ефективності розробки юрид. акту; зменшенні вартості його розробки і оцінці його фінансової ефективності, майбут-

нього впливу на розв'язання проблем регульованої галузі (сфери життя); забезпеченні чіткості й однозначності розуміння його змісту та інструкцій з його дотримання і виконання; покращення якості, прозорості й передбачуваності регуляторної політики д-ви загалом.

Громадськість залучається до **Е.н.** через механізм зворотного зв'язку, створений технологіями Web 2.0 та соц. мереж, з допомогою яких надаються зауваження і коментарі щодо проектів правових актів. Амер. «флагманські ініціативи» з **Е.н.** реалізуються з 1990-х рр. згідно з принципами «відкритого уряду» – прозорості, участі, співпраці: публікації важливих даних та інформації про дії і справи уряду у «відкритому» форматі; висування пропозицій щодо методів, механізмів і практик залучення громадськості до співпраці всередині уряду і поза ним. **Е.н.** науково підтримується Нац. науковим фондом США, ініціативами ун-тів Корнелл і Пенсильванії.

Е.н. поєднує ключові елементи демокр. впливу на прийняття рішень, що притаманні е-консультаціям і е-голосуванню, є елементом електронного уряду, врядування і засобом учасницької електронної демократії. Див.: *Відкрита влада; Електронна демократія (е-демократія); Електронне урядування (е-урядування)*.

Ю. Тишукун

Електронне правосуддя (е-правосуддя) – використання інформ.-комунікац. технологій в судочинстві з метою підвищення ефективності та якості правосуддя для фізичних і юридичних осіб. Включає доступ до правової та організаційної інформації, автоматизацію процесів судового діловодства, електронний документообіг, узагальнення судової практики, надання електронних послуг, комунікацію між представниками судової системи. **Е.п.** знижує вартість юрид. послуг, оптимізує та прискорює правозастосовчий процес, розширяє можливості його учасників, спрощує подання документів і контроль за судовими справами. Призначення **Е.п.** – підвищення сусп. довіри до судової системи, забезпечення принципів верховенства права, правової визначеності та прозорості.

Е.п. здійснюється до, під час і після відправлення правосуддя. До відправлення правосуддя використовуються попередні консультації, визначення юрисдикції, розрахунок фінансових витрат, медіація, автоматичні засоби для пошуку та перекладу, заповнення і подання позовів. Під час відправлення використовуються засоби фіксації процесу, відеоконференції, надання доказів у електронному вигляді, трансляції судового засідання. Після відправлення використовуються реєстри судових рішень, електронні запити, обмін даними, перевірка наявності судимості особи. На всіх етапах забезпечується широкий доступ до інформації та співробітництво судів. Застосування **Е.п.** дозволяє вдосконалити попередження правопорушень і діяльність правоохоронних органів. Впровадження **Е.п.** здійснюється, як правило, у три етапи: інформування про діяльність судової системи, надання послуг за допомогою електронних засобів, орг-ція і висвітлення судового процесу. Пріоритет у подальшому розвитку **Е.п.** віддається розробці електронного підпису та концепції електронної особи. **Е.п.** дозволяє модернізувати нац. судові системи та налагодити взаємодію судів на транснаціональному рівні.

Ю. Разметаєва

Електронне урядування (е-урядування) (англ. *e-governing*) – спосіб орг-ції держ. влади, взаємодії уряду, громадян і бізнесу з використанням інформ.-комунікац. технологій (ІКТ) при наданні послуг та ухваленні держ. рішень. Основні моделі **Е.у.** – G2G (government to government), G2B (government to business), G2C (government to citizens).

Е.у. об'єднує е-уряд та е-демократію. Рада Європи визначає е-демократію як політ. систему, в якій ІКТ використовують для виконання функцій демокр. процесу (доступ до інформації, свобода слова, участь в управлінні) та яка включає е-парламент, е-правосуддя, е-вибори, е-ініціативи, е-консультації, е-агітацію, е-опитування та под.

Етапи розвитку **Е.у.**: 1) створення сайтів органів влади з інформацією про їхню ді-

яльність; 2) поява елементів інтерактивності; 3) можливість здійснювати онлайн-операції (напр., сплата штрафів, подовження дії ліцензій); 4) об'єднання порталів відомств і служб, регіонів, через які здійснюють будь-які транзакції та які поєднують послуги держ. органів і недерж. сектору; 5) електронна система держ. управління на основі єдиних стандартів та урядового порталу як єдиної точки доступу до всіх послуг.

В Україні Е.у. регламентують Стратегія розвитку інформ. сусп-ва, закони «Про національну програму інформатизації», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», «Про електронну торгівлю», «Про доступ до публічної інформації», «Про персональні дані». Концепція розвитку Е.у. затверджена в 2010 р. Держ. політику у сфері Е.у. реалізує Держ. агентство з питань Е.у.

Для оцінки Е.у. ООН використовує Індекс розвитку держ. електронних послуг, що складається з індексів онлайн сервісів, телекомунікаційної інфраструктури та людського капіталу. Загальний індекс України у 2014 р. складав 0.5032. Вона посідала 87 місце серед 193 країн (2010 р. – 54-е). Індекс телекомунікаційної інфраструктури зростає, але спостерігається падіння індексів онлайн сервісів (2014 р. – 0.2677; 2012 р. – 0.4248) і людського капіталу (0.8616 та 0.9176). Див.: G2C («уряд – громадяни»); G2G («уряд – уряд»); G2B («уряд – бізнес»); G2E («уряд – державні службовці»); C2G («громадяни – уряд»); G4C («уряд для громадян»).

С. Місерджи

Електронний документообіг (е-документообіг) – механізм роботи між структурними підрозділами певної орг-ції чи установи, що передбачає ведення діловодства за допомогою електронних документів та електронного підпису. Найчастіше Е.д. використовують банки, великі підприємства, страхові компанії та органи держ. влади. Повідомлення та документи в електронному вигляді мають таку ж юрид. силу, як і їх аналоги у паперовому виді. Е.д. забезпечує швидкий цілісний документообіг

між структурними одиницями й оптимальний зв'язок між ними. Існують спеціально розроблені універсальні програми задля забезпечення ефективного Е.д. і технології СЕД (Система електронного документообігу). Функціональні можливості СЕД набагато більші, ніж простий документообіг. Вона передбачає електронну канцелярію, роботу з проектами документів, контроль виконавчої дисципліни, відстеження руху документів, пошук інформації в системі, побудову звітності та безпеки інформації.

Однією зі сфер застосування Е.д. є е-урядування. Застосування Е.д. у держслужбовців передбачає три основні сектори взаємодії: між органами держ. управління, між д-вою та бізнесом, між д-вою та громадянами. Основними принципами Е.д. є: однократна реєстрація документа, ефективно організована система пошуку документа, безперервність його руху. Перевагами Е.д. є економія часу, зменшення витрат, забезпечення прозорості у веденні документації, уникнення дублікатів. Впровадження Е.д. має відбуватися поетапно з поступовим навчанням працівників. Е.д. найрозповсюдженіший у Канаді, Сінгапурі та США.

Формально в Україні з 2004 р. почали впроваджувати Е.д. Сьогодні у режимі безпаперового документообігу працює 100% персоналу Головного управління держ. служби України. У 2010 р. Кабінетом міністрів України було затверджено «Концепцію розвитку електронного управління в Україні до 2015 року». Основи Е.д. були покладені Законом України «Про основні засади розвитку інформ. сусп-ва в Україні на 2007-2015 роки», а регламентується Е.д. Законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» і «Про електронний цифровий підпис», прийнятими у 2003 р.

Г. Мелеганіч

Електронний парламент (е-парламент) – законодавчий орган, який в усіх видах діяльності використовує інформ.-комунікац. технології, передовсім для інформування та залучення зацікавлених осіб, а також для внутр. орг-ції роботи парламенту. Суто внутр.

використання електронних засобів в парламенті для вирішення адмін.-управл. завдань не називається **Е.п.**, однак може сприяти його створенню. У **Е.п.** налагоджена взаємодія через комунікаційні мережі між зацікавленими сторонами законодавчого процесу: депутатами, політ. партіями, держ. органами, ЗМІ та виборцями. **Е.п.** працює на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях. **Е.п.** охоплює аспекти е-законодавства, е-голосування, е-петицій і е-консультацій.

Принципи діяльності **Е.п.** передбачають *прозорість* і *відкритість* (публічне обговорення законопроектів та ініціатив, використання традиційних способів інформування та можливостей нових технологій, особливо веб-сторінок, Інтернет-трансляцій, RSS), *доступність* (доступ до парламентської інформації та процесу комунікації для всіх осіб, незалежно від можливостей і місцезнаходження), *відзвітність* (можливість для виборців зробити висновки щодо діяльності парламентарів), *інтерактивне спілкування* (можливість висловлювати думки безпосередньо депутатам), *безпечність* і *приватність* (гарантування конфіденційності та захисту особистих даних виборців), ефективність (скорочення часових і фінансових витрат у роботі парламенту).

Е.п. забезпечує вдосконалення представницької, законодавчої, установчої та контрольної ф-цій парламенту. **Е.п.** стимулює розвиток інформ. сусп-ва, побудованого на демокр. цінностях, завдяки використанню нових технологій надає інструменти для зміни політ. культури та сусп. участі, сприяє розвитку творчих шляхів взаємодії між громадянами і законодавчою владою.

Ю. Разметаєва

Електронні вибори (е-вибори) – вибори, які на одному чи кількох етапах супроводжуються використанням інформ.-комунікац. технологій, спеціальних електронних засобів та програмного забезпечення; організовані, проведені та висвітлюються за допомогою електронних технологій. **Е.в.** можуть включати електронне голосування, фіксацію і спостереження, опитування та автоматизований

підрахунок голосів.

Основні типи **Е.в.**: часткове використання технологій для забезпечення виборчого процесу та дистанційні вибори. Часткове використання технологій передбачає фізичну участь представників виборчих органів у процесі та застосування електронних технологій голосування на виборчих дільницях. Електронні технології включають перфокарти, системи оптичного сканування, спеціалізовані електронні машини для голосування, передачу виборчих бюлетенів і результатів підрахунку голосів через комунікаційні мережі. Дистанційні вибори не потребують фізичної участі у процесі та фізичного контролю від представників виборчих органів, голосування здійснюється виборцем через комп'ютерні, телефонні або ін. комунікац. мережі. Як правило, використовується персональний комп'ютер, мобільний телефон, Інтернет.

Переваги **Е.в.**: дистанційний хар-р (особливо для людей із обмеженими можливостями, і для тих, хто перебуває поза межами виборчих дільниць), ефективний моніторинг проведення, швидкий підрахунок голосів і визначення результатів, мінімізація втручання «людського фактору», скорочення необхідних часових і матеріальних ресурсів. Недоліки **Е.в.**: ідентифікація, яка ймовірно порушує таємницю голосування, неможливість проконтролювати здійснення впливу на особу в момент вибору, фальсифікації, вразливість електронних систем із точки зору безпеки та надійності.

Ю. Разметаєва

Емансипація політична (лат. *emancipatio* – звільнення від залежності, гноблення, скасування обмежень, зрівняння в правах) – особлива форма звільнення, що пропонує особливе розуміння свободи в будь-якій сфері людської діяльності. У політ. розумінні термін **Е.** почав застосовуватися, коли в 1828 р. протестантам, а в 1829 – католикам Великої Британії і Півн. Ірландії було надано право обирати й бути обраними до парламенту. К. Маркс одним із перших широко використав термін **Е.**, здійснив розгорнутий огляд **Е.**

буржуазії і пролетаріату, євреїв і християн, **Е. д-ви**, розробив її типологію, виділивши політ., державно-цив., релігійну, соціальну **Е.** Приблизно в той самий час **Е.** стали називати звільнення рабів – як масове (у масштабах окремих д-в або колоніальних територій), так і індивідуальне. Уперше термін «**Е. рабів**» був ужитий щодо рабів брит. колоній, звільнених у 1833 р. Виданий А. Лінкольном у 1863 р. указ про звільнення рабів у США називався «Проголошення емансипації». В англ. мові термін *emancipation* означає також звільнення рос. кріпаків у 1861 р.

Із піднесенням жіночих рухів термін **Е.** тривалий час застосовувався тільки як зрівняння жінок у правах, насамперед виборчих. У широкому розумінні **Е.** означає вивільнення будь-якої людини незалежно від статі з її традиційної соц. ніші, визначеної для неї сусп-вом. Після червневої революції 1830 р. у Франції вперше з'являється словосполучення «**Е. жінок**» для оформлення ідеї їх звільнення, яку ще у 1791 р. підняла О. де Гуж у «Декларації прав жінки і громадянки» (вимагала надання жінкам свободи зібрань, активного й пасивного виборчого права, допущення до заняття держ. посад). У політ. сенсі під **Е.п.** розуміють отримання громад. орг-ціями, політ. партіями або рухами політ. самостійності, рівних прав і можливостей, їх інституціалізацію та легітимацію.

В. Дем'яненко

Еміграція політична (лат. *emigrare* – переселяться, виселяться) – особи, які є вихідцями або громадянами ін. д-ви, постійно, або тривалий час проживають за межами своєї д-ви в одній або кількох країнах і прагнуть безпосередньо або опосередковано впливати на політ. процеси у своїй країні.

Е.п. – вужче поняття, ніж діаспора, оскільки включає в себе не усю статистичну сукупність емігрантів із певної країни, а лише її окрему, політизовану, зазвичай добре організовану, інституціонально оформлену частину, яка ставить перед собою завдання політ. хар-ру.

Причини та механізми виникнення **Е.п.** є суто політичними: поразка представників **Е.п.**

у політ. б-бі у себе на батьківщині; переслідування та репресії за політ. погляди та політ. діяльність у минулому, неможливість вести легальну політ. діяльність у себе на батьківщині. **Е.п.**, як правило, складає певну частину загальної маси емігрантів, проте, зазвичай вона прагне залучити до політ. діяльності у тому чи ін. вигляді якомога більшу частину еміграції. **Е.п.** декларує завдання звільнення своєї батьківщини, б-би за її незалежність, зміну влади, політ. режиму та сусп. ладу у своїй країні. Задля реалізації цих завдань **Е.п.** через політ. заходи та інформ. компанії привертає увагу світового співтовариства, політ. керівництва та спільнот окремих країн до подій і процесів у себе на батьківщині.

Е.п. має власну організаційну структуру, яка може включати в себе різноманітні орг-ції: політичні, культурні, просвітницькі дослідницькі, молодіжні та жіночі та под. Зазвичай, **Е.п.** має власні ЗМІ, аудиторією яких є не лише емігранти, а й певні прошарки сусп-ва на батьківщині. Також **Е.п.** може мати воєнізовані структури для реалізації своїх завдань на батьківщині силовим шляхом. Такі структури можуть знаходитись і готуватись у країні перебування **Е.п.** задля подальших дій на батьківщині, або формуватись і діяти на батьківщині підпорядковуючись керівним центрам **Е.п.** У середині **Е.п.** можуть виникати окремі лідери, групи або фракції зі своїм баченням завдань **Е.п.** та шляхів їх реалізації. Питання фінансової, політичної та організаційної підтримки **Е.п.** з боку зарубіжних країн які прагнуть через її вплив та організаційні структури реалізувати власні політ. інтереси щодо країни-джерела **Е.п.** зазвичай залишається відкритим.

В. Семко

Есенціалізм соціальний – методологічна установка, яка потребує під час пояснення й розуміння соц. процесів виходити з тези, що ідентичність є продуктом «крові» – об'єктивних («субстанційних») біолог., психол. або соц. структур. **Е.с.** є онтологічним продуктом. Прибічники **Е.с.** вважають очевидним те, що індивіди та колективи мають

єдині й безпроблемні ідентичності як «даності». **Е.с.** стійкий у повсякденному дискурсі в усіх культурах. Так, нації у **Е.с.** трактуванні є біосоц. організмами, деякими неминущими іст. цілісностями, свого роду «субстанціями» або «даностями». На цьому ґрунті виростає націоналізм як віра в те, що «нація» є граничною, найвищою формою спільності людей, тому така, що потребує свого особливого культивування та включає також шовінізм.

Е.с. у чистому вигляді серед сучасних учених немає, а є ті, хто вважає, що нації сформувалися у Новий час, але все-таки «пуповиною» вони пов'язані з попереднім етнічним співтовариством, і механізми, що поєднують сучасну націю і досучасний етнос в якихось елементах, збігаються.

Вважаючи **Е.с.** реакцією, соц. теоретики розробляють умови емансипації з його лабетів. Однак цілком очевидне питання про створення теоретиками і політиками нових «тоталізуючих фікцій» ідентичності (соц. теорії – це тенета, ловить той, хто розставляє). Напр., аналіз націоналістичних рухів показує, що в їх основі лежать «винайдені традиції», а аж ніяк не якісь продукти «крові», отже, **Е.с.** засади. Головним в теорії та ефективній політиці ідентичності є не стільки метафізичне протиставлення есенціалізму та конструктивізму (суб'єктності), скільки діалектична вимога бачити поле альтернативних стратегій аналізу проблематики ідентичності, і можливість посилення теор. і практ. інструментів, з якими ми можемо приступати до проблем ідентичності та відмінності. Див.: *Конструктивізм соціальний*.

В. Чернієнко

Ескалація (лат. *scala* – сходи) – 1) нарощування військ. могутності д-ви, озброєнь, інтенсивності воєнних дій, розширення театру воєнних дій, розширення конфлікту, загострення політ. ситуації і под.; 2) термін, яким позначається розвиток політ. конфлікту вглиб (по вертикалі).

Е. передбачає посилення інтенсивності (збільшення к-сті й частоти) чи ворожості (поступовий перехід від умовлянь і погроз до інтенсивніших дій аж до застосування зброй-

ного насилля) дій сторін одна щодо одної. При **Е.** конфлікту можливий і паралельний перебіг цих процесів, які лише збільшують інтенсивність його розвитку. Причина **Е.** конфлікту полягає в тому, що при переході від латентної фази до фази відкритого конфлікту стикаються деструктивні, взаємно несприйнятливі моделі поведінки сторін. За цих обставин **Е.** постає у формі таких змін конфлікту, за яких подальші руйнівні дії сторін одна проти одної (перешкоди, тиск, пряме застосування сили і под.) за інтенсивністю вищі, ніж попередні. Дії однієї сторони викликають, відповідно, дії ін. сторони, як правило, більш підсилені. Це, зі свого боку, викликає нові агресивні вчинки першої сторони і т. д. В умовах **Е.** конфлікту ситуація надзвичайно заплутана й на цій стадії приступати до врегулювання конфлікту складно, оскільки важко виокремити «правих» та «винних».

Закономірністю **Е.** конфлікту є своєрідне укрупнення суб'єктів конфлікту. Це відбувається за рахунок залучення у конфлікт шораз більшої к-сті його нових учасників. Внаслідок цього міжгруповий політ. конфлікт може перерости у загальнодержавний або внутрідержавний конфлікт і набути статусу міжнар. і под. На етапі **Е.** конфлікту набуває найбільшої гостроти й веде до того, що сторони починають розуміти необхідність переходу до конструктивних і взаємоприйнятних позицій. Завдяки цьому створюються передумови для дій, які зрештою приведуть до розв'язання конфлікту. Див.: *Деескалація; Ескалація військового конфлікту*.

В. Патійчук

Ескалація військового конфлікту (лат. *scala* – драбина) – процес поступового чи стрімкого розвитку військ. дій спричинених незбіганням позицій, інтересів, цілей сторін-учасників конфлікту. **Е.в.к.** – перехід конфлікту із латентного стану у відкрите збройне зіткнення з інтенсифікацією військ. дій, що нерідко переростає у масштабну війну. Початок **Е.в.к.** настає з інциденту, тобто акту, який ініціює відкрите протиборство сторін і відбувається внаслідок крайньої форми загострен-

ня протистояння. Інцидентом для **Е.в.к.** часто постає усвідомлення несумісності вимог, що призводить до трансформації протистояння на поведінковий рівень із застосуванням воєнної сили. Переважно **Е.в.к.** відбувається внаслідок кризи політики д-в/д-ви.

Ознаки **Е.в.к.**: деструктивний хар-р взаємодії сторін-учасників конфлікту із чіткою тенденцією до насилля та жорстокості; зниження раціональної складової взаємодії; розширення предмета конфлікту через збільшення дотичних проблем в процесі військ. б-би; складність і часткова/повна неконтрольованість перебігу конфлікту; залучення нових сторін-учасників конфлікту; збільшення інтенсивності військ. дій; залучення більшої к-сті технічних ресурсів для б-би.

Е.в.к. ускладнюється через: формування образу ворога; поляризацію сторін; негативні стереотипи; емоційне дистанціювання і под. Завершується **Е.в.к.** припиненням відкритої б-би із застосуванням зброї та насилля. Завершення **Е.в.к.** не тотожне завершенню конфлікту, позаяк почуття образи, страху, ненависті, бажання помсти зберігаються ще досить тривалий час після завершення відкритого збройного протистояння.

Е.в.к. в Україні зумовлена грубим, із порушенням норм міжнар. права, втручанням Російської Федерації у внутр. укр. проблеми, що актуалізувалися після втечі до Росії експрезидента України В. Януковича разом із представниками «Сім'ї», активізацією процесу трансформації недемокр. кланово-олігархічного політ. режиму В. Януковича, через розгортання т. зв «гібридної» війни та переходом від кінця серпня 2014 р. до прямої збройної інтервенції на підтримку терористичних орг-цій «ДНР» та «ЛНР». **Е.в.к.** викликана реваншистською зовнішньополіт. стратегією В. Путіна щодо «збирання» територій, що «відпали» після розпаду СРСР, утриманні контролю над т. зв «Русским миром». Системне та неприховане порушення Росією та контрольованими нею бойовиками Мінського меморандуму від 05.09.2014 р., доводить, що деескалація військ. конфлікту в півд.-сх. частині Донецької та Луганської областей Укра-

їни можлива винятково шляхом припинення збройного втручання Росії, ліквідації терористичних орг-цій «ДНР» та «ЛНР», відновлення контролю Україною над її суверенною територією, укр.-рос. держ. кордоном. *Див.: Деескалація; Ескалація.*

В. Гулай, Г. Родик

Естетизація політики (грец. *αἰσθητικός* – чуттєво сприймане; англ. *aesthetics* – естетика) – використання естетичних засобів політ.-комунікативного впливу відповідно до естетичних стереотипів сприйняття політ. процесів у формі естетично привабливих образів із метою зміни як сприйняття політ. подій, явищ, рішень, так і формування певних моделей політ. поведінки суб'єктів. Використання в політ. комунікації елементів естетизації політ. явищ та процесів є відомим з давніх часів. Мистецтво не могло у минулому, не може й сьогодні обходити територію політики (напр., для Давнього Риму актуальними та важливими політ. ритуалами були демонстрації у віртуальному просторі перемоги та воєнного тріумфу; роботи Я. Тінторетто та Д. Б. Т'єполо в епоху Відродження). У нинішню постмодерну добу політика «театралізується»: вона реалізується через ігрові та ритуальні елементи комунікації, відсутні канонів, карнавалізація, посилення самовираження людини.

Політика – також мистецтво, а особливо у сьогоденній постмодерній реальності; мистецтво завжди звучить в унісон поточним подіям. Одночасно фіксується як **Е.п.**, так і політизація естетики. Необхідним етапом становлення цінності у **Е.п.** є об'єктивація. У релігії об'єктивується цінність Бога, мистецтві – цінність прекрасного, політиці – цінність д-ви, влади. Демократія трансформується у засіб, за допомогою якого реалізовується не формальна воля більшості громадян, а змістово-ціннісна воля нації. Естетичні образи демократії, батьківщини та патріотизму, народу-нації, рідної землі, кровної спорідненості та трагічних образів героїв широко використовуються в **Е.п.** України (напр., «Небесна сотня», «кіборги»). У політиці культ героїв має виняткове значення. Героїчна естетизація відіграє

головну роль у легітимації політ. ідеології та подальшому утвердженні відповідного політ. режиму. Почуття піднесеності, яке переживають сучасні українці, дізнаючись про героїчні вчинки, примушує їх прийняти й цінності, в ім'я яких ці вчинки здійснювалися – нац. незалежність. Див.: *Інсталяція політична; Перфоманс політичний; Стрім-арт політичний; Театралізація політики.*

В. Ярошенко

Естетизація політичних суджень – процес формування оціночного судження про політ. об'єкт, в якому спонтанно або цілеспрямовано задіяні естетичні чинники, які містять параметри ідеалу, смаку, цінності. **Е.п.с.** – це процес формування судження смаку, яке виникає на підставі: 1) почуттів або відчуття; 2) зразку, ідеалу, стандарту; 3) певної іншої оцінки. Під «оцінкою» розуміється судження про значимість предмета для людини або сусп-ва, про відповідність явищ уявленням про корисність, досконалість, красу, які формуються і передаються соц. практикою в рамках конкретного політико-культ. середовища.

Процес **Е.п.с.** уможливується внаслідок спорідненості естетичного судження з «відгуком», який може викликати значна політ. подія в масовій свідомості. Г. Арндт одна з перших зацентувала, що поруч із дослідженням такого «відгуку» постає проблема *естетизації політики*, яка не завжди є корисною для сусп-ва. Естетизоване політ. судження в результаті формується подібно до судження смаку, яке виникає в окремій людині, але потенційно претендує на всезагальність.

Е.п.с. – це процес естетизації, символізації певної події та явища; переведення політ. феномена, події в чуттєві форми (образи, символи, музику); позиціонування феномена, події у певній ціннісній системі координат; формування у політ. суб'єкта ціннісного судження, що передбачає наявність модальності щодо сприйняття політ. феномену, події. У процесі **Е.п.с.** відбувається переведення абстрактних, раціональних політ. понять, таких як, напр., «д-ва», «політика», «закон», «політ. конфлікт», «політ. партія» і под. у чуттєві

форми, які викликають емоційний відгук. У результаті **Е.п.с.** політ. поняття втілюються й «оживають» у чуттєвих та образних формах, перетворюють їх на об'єкти чуттєвого пізнання, щодо яких формується оцінне судження. Див.: *Естетика політична.*

В. Полянська

Естетика політична (нім. *Ästhetik*, дав.-грец. *αἰσθησις* – почуття, чуттєве сприйняття) – концепція та комплекс методологічних підходів, у рамках яких досліджуються процеси та явища, які виникають на межі політ. та естетичної сфер людського буття внаслідок взаємопроникнення та взаємодії цих сфер. **Е.п.** – учення про прекрасне в політиці, елементи художнього освоєння та відтворення політ. дійсності. **Е.п.** у прагматологічному вимірі може виступати як сукупність політ. технологій, спрямованих на конструювання певного емоційного відгуку щодо політ. особистості (іміджу), події, політ. рішення, а також формування політ. судження та формування відповідних моделей поведінки.

Об'єктом **Е.п.** є процеси естетичного освоєння політики та явища, які виникають в результаті такого освоєння, напр., естетичні чинники формування політ. судження, закономірності сприйняття людиною та масами політико-естетичних феноменів. Предметна сфера **Е.п.** знаходиться на перетині політ. та естетичної сфер і охоплює всю сукупність політико-естетичних та естетико-політ. феноменів. У предметному полі **Е.п.** є процеси та явища презентації, символізації політ. простору, політ. творчості, культ.-політ. артефакти та под. **Е.п.** виконує в сусп-ві ф-цію легітимації політ. влади, смислових та ідеологічних, культ. і ціннісних настанов, структури та ф-цій політ. влади в певному соціумі.

В. Полянська

Естетосфера політики – сфера актуалізації й експлікації політико-естетичних феноменів і процесів, що виникають у результаті взаємодії та взаємопроникнення політ. та естетичної сфери людського буття. **Е.п.** містить граничні явища, в яких проявляються обидві

реальності (і естетична, і політична), знання щодо закономірностей взаємодії цих сфер, конкретні методи їх пізнання, інтерпретації та конструювання.

У феноменах **Е.п.** присутні інтенції до естетичного судження та критерії оцінювання політ. явищ і процесів. Не дивлячись на відмінності в трактуванні, напр., «прекрасного» або «порядку» в різних культурах, чуттєвий бік сприйняття політ. відносин присутній в будь-якому сусп.-ві. Знаходячись у межах певної символічної системи, що включає політ. ідеологію, політ. міф, політ. ритуали, метафори та набір інструментальних символів, де вже закладено певні політ. цінності, естетичні форми виконують відповідні політ. ф-ції, втілюють політ. ідеали, орієнтири соц.-політ. розвитку, критерії бажаного в політиці, легітимізують політ. владу, рішення, особу і под. **Е.п.** обіймає політико-естетичні феномени, які можуть виступати: 1) засобами, інструментами б-би за політ. владу; 2) предметом б-би (можливість і право легітимізувати за допомогою символів, називати («номіналізація»), надавати статуси, впливати на масову свідомість, поведінку, впорядковувати життя, визначати політ. цінності); 3) ресурсом політ. б-би, джерелом політ. влади.

Феномени **Е.п.** на понятійному рівні відображаються, з одного боку, в чисто естетичних категоріях «прекрасного», «потворного», «гармонійного», «трагічного», «драматичного», «ритму», «образу» і под.; з іншого боку, в специфічних категоріях, що належать до політ. теорії та практики: «консенсус» (злагодженьсть політ. позицій або інтересів), «баланс» (напр., сил, інтересів, загроз), «симетрію» й «асиметрію» (рішення, дії одного актора як реакція на дії іншого), «порядок» (світовий порядок, впорядкований політ. лад) та под.

В. Полянська

Етнічна індіферентність (грец. *έθνικός* – народ + англ. *indifferent* – байдужий) – різновид етнічної самоідентифікації, при якому особа байдуже ставиться як до власної етнічної ідентичності, так і до етнічних традицій і цінностей ін. народів, тому ця сфера фактич-

но не впливає на її життєдіяльність.

За **Е.і.** спостерігається розмивання етнічної ідентичності, виражене в невизначеності етнічної приналежності. Людина фактично байдужа до проблем власної етнічності та міжетнічних відносин, цінностей своєї етнічної групи та цінностей ін. народів. Індивід незалежний від норм і традицій власної етнічної групи, і його поведінка, вчинки в будь-яких сферах діяльності жодним чином не детерміновані ні його власною етнічною приналежністю, ні етнічною ідентичністю тих, з ким він комунікується.

У структурі **Е.і.** співвідноситься позитивний образ власної етнічної спільноти з позитивним ціннісним ставленням до ін. етнічних спільнот через байдуже ставлення до етнічних особливостей. **Е.і.** можна розглядати як пасивну форму заперечення важливості етнічного критерію в процесі самовизначення особистості, нерозуміння актуальності даного чиннику. Якщо у сусп.-ві базовим є тип особистості з індіферентною етнічною ідентичністю, то *етнічне* перестає бути чинником розвитку політ. процесу, фактично зникне з політ. поля.

В. Гулай

Етнічні інтереси (лат. *interest* – має значення, важливо) – сукупність різних інтересів, притаманних певному етносу. Вони формуються у зв'язку з наявністю в етносі певних особливостей і з огляду на нерівноправне чи неоднакове їх місце та роль у сусп.-політ. житті. **Е.і.** є реальною причиною поведінки, соц. дій, подій, звершень етнічних спільнот. У поліетнічних д-вах **Е.і.** можуть вступати у протиріччя та конфлікти з інтересами ін. етнічних груп, націй і загальнодерж. інтересами. **Е.і.** можуть мати і міжнар. вимір, оскільки етнос є екстериторіальною спільнотою.

Якщо етнос – це природна форма існування людства, то нація – вища форма існування етносу. Так, етноси існували задовго до появи і д-ви, і націй. Отже, **Е.і.** є базовими порівняно з національними та державними.

Актуальним є аналіз співвідношення понять *потреби* й *інтереси*. Якщо потреби від-

бивають об'єктивну необхідність у чомусь, то інтереси засвідчують усвідомлення етнічною спільнотою цієї необхідності. Так, етнічні потреби розглядаються як узагальнена сукупність різних видів запитів етнічних утворень, котрі у конкретних природних і соц. умовах є необхідними для задоволення інтересів їх усесторонньої життєдіяльності, а **Е.і.** є чи не найважливішим компонентом свідомості певного етносу.

А. Дегтеренко

Етноогоїзм (лат. *ego* – я + грец. *έθνος* – народ) – поведінка етносу/етнічної спільноти, за якої інтереси та цінності власного етносу/етнічної спільноти постають пріоритетними у порівнянні із інтересами та цінностями ін. етносів чи груп. Термін використовується з негативним відтінком, оскільки **Е.** виражає прагнення забезпечити перевагу своєму народові за рахунок інших, сприяє розвитку напруги у міжетнічній взаємодії, а відтак, містить ознаку конфліктності. **Е.** можна трактувати як наслідок розвитку гіперідентичності за якої етнічна свідомість здатна сприймати і поважати установки, прагнення та цілі лише власного етносу (групи). **Е.** виявляється у цілковитому (рідше частковому) нехтуванні потребами та інтересами ін. суб'єктів етнічного співжиття.

Важливо розрізнити природну схильність індивідів надавати більшої ваги потребам власного етносу, як «свого» народу, поза яким індивід розчиняється та втрачає своє етнічне «я» від **Е.** як стану спотвореної етнічної свідомості, за якої блага для свого етносу можна і потрібно досягати за рахунок інших.

Явище **Е.** переважно притаманне корінним народам у поліетнічних д-вах, де представники титульного етносу, який є в більшості, вважають себе привілейованими у порівнянні із ін. етнічними спільнотами, які є в меншості. Така диференція відбувається за нац. ознакою. **Е.** може торкатися політ., екон., соц., культ., дух. сфер життя сусп-ва, де не лише інтереси, а й права ін. народів зазнають дискримінаційних тенденцій. Унаслідок гіперболізації етнічної свідомості **Е.** може набувати

форм етнічної нетерпимості, породжувати агресивні та насильницькі дії проти інших етносів/етнічних спільнот, тобто **Е.** є одним із чинників, що здатний призвести до незворотних процесів у міжетнічній взаємодії.

В. Гулай, Г. Родик

Етноесенціальна ідея/національна ідея (грец. *έθνικός* – народ; лат. *essentia* – сутність; грец. *ideaē* – образ; лат. *natio* – населення) – комплекс політико-духовних ідей, цінностей та орієнтацій, які вироблюються теор. думкою еліт усіх співвітчизняних народів та які символічно вказують на іст. місію на землі різносенсових груп народів-етносів поліетнічної країни: **Е.і.** найдотичніше стосується меншинських етнолюностей, а **Н.і.**, переважно, – титульного народу-етносу. У спокійні часи на соціологічному просторі вітчизни мають повну свободу творчого розвитку та «вільне ходіння» усемислимі **Е.і** й **Н.і.**, а за умов кризових та алармістських – усі вони патріосолидаристським чином та волею всеукраїнової політ. нації мають підпорядковуватись мобілізаційній силі **Н.і.** титульної етнолюності країни.

Концепцію **Е.і./Н.і.** розроблено І. Варзарем у 1998 р. у відповідь на проголошену в парламентському Посланні Президента України Л. Кучми установки на необхідність «відійти від спрощеного й вульгарно-агресивного розуміння нац. ідеї», яка має: (а) враховувати увесь спектр інтересів усіх сусп. верств і етнічностей, досвід і ментальність усіх суущих в країні народів та (б) окреслювати орієнтири й пріоритети поступу поліетнічної країни в майбутнє. Осмислення та переосмислення наявної до того моменту досить «пунктирної» концепції **Н.і.** здійснене в координатах трьох соціологічних трикутників: (1) «політика – право – етнокультура»; (2) «освіта – наука – релігія» та (3) «влада – держ. етнополітика – інтеретнізація навколишнього світу». В епіцентрі кожного трикутника – в ролі своєрідного тональнісного модератора – перебуває дуально-епістемна теза: «Ідейно-політ. надбудова багатонарод. соціуму – алгебраїчний синтез численних **Е.і.** та **Н.і.**».

Спряження сил тяжіння в координатах вказаних трикутників уможливорює формулювання діалектично суперечливої думки: з одного боку, кожний суціль в країні народ-етнос вправі мати та культивувати свою **Е.і.**, а з іншого – **Н.і.** титульного народу-етносу мусить сутнісно акумулювати позитивно-конструкт. сенсозміст усемислимих **Е.і** усіх суціль в країні народів-етносів, – незважаючи, по-мінімуму, на іст. глибину етноіснування на терені нинішньої країни, на обсяг фіз. етномасиву, на рівень соц.-екон. та політико-культур. розвитку, на мовно-ментальні особливості тощо, – просто в силу тої детермінації, що усі вони є «народами-співвітчизниками». Політико-етноіст. місії народів-співвітчизників мають (а) довгострокову реалізаційну перспективу, а також (б) короткочасовий термін буття та (в) ситуативний хар-р ідейно-політологемного прояву. Вказана різноманітність ідейно-політ. змісту, соціокультур. хар-ру та тривалості проспекції має бути врахована у структурі поточних концепцій відповідних областей держ. політики в суміжних сферах сусп. життя, а найперше та якомога компетентніше – у концепції держ. етнонац. політики. *Див.: Область державної політики.*

І. Варзар

Етноізоляціонізм (грец. *έθνικός* – народ + фр. *isolation* – відокремлення, роз'єднання) – різновид етнічної самоідентифікації, що виявляється у переконаності у перевазі своєї етнічної спільноти, визнанні необхідності «очищення» етнічної культури, негативному ставленні до міжетнічних шлюбних союзів.

Е. демонструє рух етнічної самоідентифікації до гіперідентичних установок. Цей тип ідентичності виявляється у прагненні відмежувати, чи навіть захистити, свою культуру від впливу ін. культур і свідчить про «закритість» етнічної спільноти. **Е.** виявляється як одна із форм ксенофобії, що утверджує принцип *пуризму* («чистоти» етносу). **Е.** може розглядатися і як захисна реакція меншини на вплив іншоетнічного середовища. **Е.** є одним із ступенів гіперболізації етнічної ідентичності, що в більшості випадків свідчить про появу дискримінаційних форм міжетнічних відносин.

Ознакою **Е.** є *аутофобія*, що виражається у відмові значної частини етнічної спільноти від приналежності до неї, виходячи із недостатньої відповідності задекларованим вузькогруповим ідеалізованим стандартам етнічної чистоти.

В. Гулай

Етнократизм (дав.-грец. *έθνος* – етнос) – різновид політ. режиму, де управління соц., екон., політ. та ін. процесами здійснюється з позицій примату інтересів однієї етнічної спільноти на шкоду інтересам ін. етнічних груп, націй, етносів.

Досвід функціонування етнократичних режимів у ХХ ст. в багатьох д-вах Азії, Африки та Європи засвідчив, що за умов розгортання соц.-екон. криз, поширення ксенофобських настроїв на рівні масової сусп. свідомості, спекуляція на доступі тієї чи ін. етнічної спільноти до влади; обмеження доступу до політ. та екон. ресурсів для інших груп, знаходять чималу підтримку серед окремих верст сусп-ва. Для **Е.** правом участі в управлінні сусп-вом наділені особи внаслідок належності до відповідної етнічної спільноти без огляду на особистісні якості та професійну підготовку. Класичними прикладами етнократичних режимів були гітлеризм в Німеччині та режим апартеїду в Південно-Африканській Республіці.

Залежно від ознак, покладених в основу розрізнення етнократичних режимів, є їхні різні типології, коли виокремлюють: режим із панівною більшістю та режим із панівною меншістю; людиноненависницькі, внутр. суперечливі та латентні; режим расової (етнічної) чистоти; етнократія роздільного проживання; асиміляційний режим; режим стихійної етнократії. Так, одним із найпоширеніших є *асиміляційний* етнократичний режим, що характеризується домінування представників однієї етнічної спільноти, а інші (інша) – зазнають дискримінації у всіх сферах сусп. життя, задля відмови від власної етнічної ідентичності, включення до складу пануючої етнічної групи.

Для утвердження своєї легітимності **Е.** часто використовує такі форми етнічної ідеології як етноегоїзм, етнофанатизм, етнофобія.

Утвердження етнократичних недемократичних режимів в Україні здійснювалося засобами: русифікації; колонізації; румунізації; мадяризації; германізації (нацифікації).

В. Гулай

Етнонаціональний чинник – приведений у дію реальний потенціал етнічної спільноти, який безпосередньо чи опосередковано впливає на розвиток соціальних процесів у суспільстві в цілому, виступає в ролі рушія цих процесів і визначає певною мірою їх перебіг, характер або окремі риси. **Е-н.ч.** є потужним регулятором життєдіяльності громади.

Актуальним є аналіз співвідношення поняття «**Е-н.ч.**» та етнонаціональний аспект. Етнонаціональний аспект – точка зору, з якої розглядаються предмети, явища, поняття, виступає не тільки як суб'єкт, що формує життєдіяльність територіальних громад України, але й об'єкт, та є ширшим, ніж поняття чинник.

У політичній науці і в загальному мовному дискурсі немає єдиного тлумачення терміна «чинник». Частіше зустрічається синонімічний до нього термін «фактор» у значенні, наближеному до дефініції Великого тлумачного словника сучасної української мови – умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища. Анатомію **Е-н.ч.** найкраще розкриває поняття *етнонаціональні інтереси*. Див.: *Етнонаціональні інтереси*.

А. Дегтеренко

Етнонаціональні інтереси (лат. *interest* – має значення, важливо) – термін, що позначає інтереси всіх членів суспільства: інтереси окремого громадянина, інтереси етнічних, соціальних, політичних груп і організацій, а також інтереси держави в сфері етнонаціональних відносин. **Е-н.і.** трактується як реальна причина дій особи, групи осіб, організації або держави, як сукупність їх цілей і базових цінностей. **Е-н.і.** – це також мотивація дій їх носіїв.

Україна є поліетнічною державою. Її народ – багатоетнічна спільнота. **Е-н.і.** є чи не найважливішим компонентом національної свідомості. Якщо потреби відбивають об'єктивну необхідність у чомусь, то інтереси засвідчують

усвідомлення етнонаціональної спільнотою цієї необхідності. **Е-н.і.** – не проста сума потреб різних індивідів, соціальних груп, етносів, що складають етнічну спільноту, а узагальнений вираз осмислених сутнісних потреб спільноти як такої. Це – складна, інтегральна за своїм характером категорія, яка об'єднує сукупність характеристик, охоплюючих практично всі сфери етнонаціональних відносин у країні. Це відносини між особами, групами осіб, організаціями, установами та іншими суспільними утвореннями з приводу питань консолідації та розвитку нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх етнічних груп всередині нації.

А. Дегтеренко

Етнонаціональні потреби – внутрішні спонукальні мотиви діяльності, сукупність умов, створення яких гарантує збереження та розвиток етнонаціональної спільноти. **Е-н.п.** – різновид соціальних потреб, детермінований надзавданням забезпечити поступальний розвиток цивілізації. Вони об'єктивні й існують незалежно від того, усвідомлює їх соціальний суб'єкт, чи ні. Відбуваються безперервні зміни в середовищі етнічної спільноти, змінюються зовнішні умови її буття, видозмінюються потреби, їх сукупність. Потреби – об'єктивна основа інтересів.

Е-н.п. – важливий компонент національної свідомості. Це узагальнена сукупність різних видів запитів етнічних утворень, котрі у конкретних природних і соціальних умовах є необхідними для задоволення інтересів їх усесторонньої життєдіяльності. Зміна співвідношення між різними видами **Е-н.п.** означає зміну умов формування, розвитку та забезпечення інтересів етнонаціональної спільноти. Хронологія усвідомлення етнічною спільнотою потреб свого розвитку може бути різною, але логіка цього процесу приблизно однакова: спільнота спершу, зазвичай, усвідомлює назрілі потреби культурного розвитку, гостро реагує на загрозу своїй духовності, ідентичності. Усвідомлення етнічною спільнотою потреб свого духовного, соціально-економічного і політичного розвитку відображається в її інтересах та ідеалах. Останні, спонукаючи

спільноту до дії, стають явищами-чинниками соц. дійсності. Але етнонац. самосвідомість здатна не тільки спричиняти й обумовлювати дії її носія, але й викликати реакцію на себе саму з боку ін. соц. суб'єкта.

А. Дегтеренко

Етнотнігілізм (грец. *έθνικός* – народ + лат. *nil* – ніщо, нічого) – різновид етнічної самоідентифікації, що характеризується відходом від власної етнічної групи та пошуком соц.-психол. груп не за етнічним критерієм.

Інколи таку ідентичність характеризують як «*трансетнізм*». Наслідком **Е.** може поставати космополітизм. Як крайня форма негативної етнічної самоідентифікації, **Е.** виявляється у тому, що індивід або уникає демонструвати свою етнічність, або взагалі заперечує будь-яку етнічність, надаючи перевагу іншим ідентифікаційним критеріям. У структурі **Е.** співіснують нечіткі, невироблені образи власної етнічної групи з поверхневим ціннісним ставленням до ін. етнічних груп.

Особи, в яких самоідентифікація трансформується за типом **Е.**, демонструють небажання підтримувати власні етнокультурні цінності, набувають вияву неповноцінності, «сорому» за представників своєї етнічної спільноти. В етнотнігілістів спостерігається відчуження від власної етнічної спільноти.

Особи, які дотримуються **Е.**, демонструють свою незалежність від всього, що пов'язано з етнічним феноменом, котрий уявляється їм навіть як щось шкідливе. Такі люди вважають себе «прогресивними» та належними людству («громадяни Світу» – М. Ганді, Л. Толстой та ін.). Звідси заперечення будь-якої етнічності, визнання етнічності архаїчною, непотрібною.

Е. як одна з форм *гіпоідентичності*, корелюється із депресивністю, роздратованістю, невротичністю, нетерпимістю до невизначеності, прагненням до статусного росту, орієнтацією на уникнення невдач, фрустраційною нетолерантністю. При домінуванні **Е.**, заперечення етнічності як один із захисних механізмів може активізувати агресивність.

В. Гулай, Г. Родик

Етносоціополітичний периколоз – надзвичайно напружена соц.-політ. ситуація в етноіст. сфері сусп.-ва, яка підводить багатонарод. країну на грань внутр. розладу, псевдофедеративного розпаду, а, можливо, і під небезпеку громадян. війни. Термін **Е.п.** був введений в обіг І. Варзарем у 2008 р. **Е.п.** внутрішньо та ледве прозорим чином еволюціонує за детерміністикою класичного філос. закону переходу кількісних показників у якісні. Ступенями подібної еволюціоністики є: 1) мовленеве доведення благородних етносоц. прагнень, етносоціополіт. понять та етнолідерських імен до їхнього протилежного сенсозвучання; 2) абсурдизація дрібниць і деталей, традицій та звичаїв міжетносоціополіт. життя; 3) підміна понятійних смислів у змісті етнокультур. символів минулих і поточних днів; 4) конфліктне напруження між представниками окремих меншинських народів-етносів, між останніми, з одного боку, та титульним народом-етносом багатонарод. країни – з іншого; 5) мовно-комунікац. розлади та дисконтакти в надрах систем освіти, науки та політ.-урядуючої взаємодії гілок влади; (6) міжетнолідерські тертя та розбрати в кадрових надрах правлячого політикуму.

В етнополітико-культурній історії Півдня Європи та Близького Сходу спостерігаємо три етико-ментальні моделі **Е.п.** Це – 1) давн.-еллін. міф про «скриню Пандори», 2) трагедійний сюжет «Едипового комплексу» Есхіла та 3) асирійська легенда про Вавилонську башту. У фундаментальному змісті цих сюжетних моделей **Е.п.** діалогують сліпі в теоретико-етичному сенсі соц. та політ. сили й етносуб'єкти. А коли так, усі сюжети містять біблійне ментес-повчання: коли сліпий поведе сліпого, – обидва впадуть в [етноперилозну] яму.

В етносоціополіт. історії України наявні теж три повчальні щодо цього історіолого-сюжетні моделі **Е.п.** Це – 1) покликання в IX ст. іноземця Рюрика на правління країною, – бо ж у ній, «широкій та багатій», не було «належного порядку», – та й навести його не було кому з місцевої еліти. Отож, «приїде, княже,

володіти й правити нами»; 2) ледь не *à la* Есхіла – перманентні у наш час погрози росіян «за лічені дні/тижні» звалтувати «Київ – матір міст руських» та 3) міфічні сподівання політикумних команд на те, що «ось-ось Захід нам допоможе» не лише вирішити внутр. проблеми, а й приборкати всілякі замежні зазіхання на наш політико-держ. суверенітет.

Серцевинний зміст наведених різномислових моделей **Е.п.**, – «щиро» презирливе та зверхнє ставлення титульних еліт відповідної країни до будь-яких «не-своїх», – та й, зокрема, до меншинських співвітчизняних народів-етносів. Подібний атавізм етносоціполіт. історія не прощає.

І. Варзар

Етнофанатизм (грец. *έθνικός* – народ + лат. *fanum* – храм) – різновид етнічної самоідентифікації, при якому абсолютне домінування етнічних інтересів супроводжується готовністю йти в ім'я них на будь-які жертви.

Е. є одним із різновидів гіпертрофованої етнічної ідентичності. **Е.** пов'язаний із агресивним ставленням до соц. оточення, небажанням дотримуватися норм і правил, прагненням до гострих відчуттів, егоїстичними тенденціями.

Е. як один із ступенів гіперболізації етнічної ідентичності свідчить про появу дискримінаційних форм міжетнічних відносин. **Е.** виявляється у готовності вдаватися до етнічних «чисток», відмові ін. народам у праві користування ресурсами і соц. привілеями, визнанні пріоритету етнічних прав народу над правами людини, виправданні будь-яких жертв у б-бі за добробут свого народу. При цьому ці інтереси та цілі розуміються ірраціонально чи абсолютизуються.

Особи, які сповідують **Е.** дуже болісно ставляться до участі представників етнічних меншин в житті сусп-ва та д-ви, навіть якщо така участь кількісно та якісно несправедлива. Для них абсолютний контроль на політ., екон. і культ. ресурсами однією етнічною спільнотою обумовлений простою чисельною перевагою цієї спільноти над рештою спільнот.

Агресивне прагнення до досягнення етнічної чистоти нерідко пов'язане із досягненням чистоти релігійної (конфесійної), що, напр., виявляються на окупованих кримінально-територистичними структурами територіях Донецької та Луганської областей України в дія т. зв «Русской православной армии», «Национальной казачей гвардии» як рушійних сил «русского православного терроризма».

В. Гулай

Етнофобія (грец. *ethnos* – народ + дав.-гр. *Φόβος* – страх) – етнічна ідеологія, яка характеризується непримиренністю, ненавистю щодо ін. етносів, які сприймаються як джерело загрози для розвитку власної етнічності та самотності.

Феномен **Е.** розглядають на різних рівнях: 1) *індивідуальному* (чинники, які впливають на формування і ступінь проявів **Е.** – індивід.-психол. особливості суб'єкта, особливості виховання та соціалізації і под.; 2) *груповому* (вплив цінностей і норм референтної групи, механізми групового тиску); 3) *сусп-ва в цілому* (ідеологія, звичаї і традиції, соц.-екон., політ., демогр. процеси).

При характеристиці чинників, що сприяють розвитку або ослабленню **Е.**, можна скористатися класифікацією типів реакції на ін. культуру: неприйняття ін. культури; захист ідеї власної культурної переваги; визнання можливості існування іншокультурних цінностей, норм і форм поведінки; прийняття існування іншокультурних цінностей; адаптація до нової культури; інтеграція в рідну та в іншу культури.

Події Революції гідності, реакція переважної більшості укр. сусп-ва на анексію Російською Федерацією АР Крим й м. Севастополя, війну за звільнення тимчасово окупованих кримінально-терористичними угруповання «ДНР» та «ЛНР» частин території Донецької й Луганської областей, переконливо довели штучність явищ **Е.** в Україні, їх існування як складової спеціальних інформ.-психол. операцій Росії, що останнім часом вдалася до творення та пропаганди алогічних конструкцій, де поєднується ворожість, непримиренність,

ненависть одночасно на расовому, етнічному та політ. ґрунті. Див.: *Афробандерівці; Жидобандерівці*.

В. Гулай, Г. Родик

Ефірократія (грец. *αιθήρ* – ефір, космічний простір, *κράτος* – сила, влада) – силовий компонент стратегії освоєння космічного простору та його використання з метою геополітичної експансії. За уявленнями давньогрецьких філософів, ефір – тонка матерія, що наповнює світовий простір; на відміну від чотирьох стихій (вогню, води, землі та повітря) ефір позначався як «п'яте начало» (квінтесенція).

Термін запропоновано К. Шміттом, який вважав, що до **Е.** є лише природним розвитком геополітичної стратегії таласократії (грец. *θάλασσα* – море, *κράτος* – сила, влада), оскільки стихія Води в універсалістській експансії, що здійснюється саме за рахунок телурократії (лат. *tellūris* – суша, земля, *κράτος* – сила, влада) і традиційно підлеглих до неї просторів, підкоряє своїй владі стихії Повітря

та Ефіру (вакууму), які, з фізичного погляду, є дедалі розрідженішими станами матерії. Тобто, стихія Моря проявляється через підвладній стихії Повітря й Ефіру, продовжуючи цивілізаційну тенденцію до «розрідження».

Е. є логічним продовженням розвитку аерократії. Освоєння цих двох середовищ стало продовженням таласократичних теорій, але вже на вищому рівні. Історія показала, що атлантизм більш динамічно, наступально використовував усі середовища, що базуються на законі Моря. Геополітика атлантистів виявилася наступальною, а геополітика євразійців перебувала в стані пасивної оборони.

Сучасна **Е.** тісно пов'язана з медіакратією (англ. *media* – засоби, способи + грец. *κράτος* – сила, влада) – владою у сфері інформації. Всі новітні види зв'язку, де впроваджені високі технології (телебачення, радіо, Інтернет, мобільний телефон), здійснюються через «повітря» або «космос». Див.: *Аерократія*.

В. Кривошеїн

Є

Євроатлантичний безпековий простір – військ.-політ. система, яка склалася та існує в межах території країн-членів євроатлантичного регіону спрямована на комплекс заходів, які здійснюються всіма зацікавленими д-вами з підтримки стану нейтралізації зовн. і внутр. загроз миру в світі.

Формування **Є.б.п.** є закономірним результатом політ. шляху розвитку, через який пройшли країни північноатлантичного регіону починаючи зі сер. ХХ ст. до сьогодні. Важливим етапом формування сучасних меж цього простору став період 80-90-х рр. ХХ ст. коли відбулися глибокі політ. та соц.-екон. трансформації в частині європ. країн кол. «соціалістичної системи». У результаті розпаду цієї системи політ. й геогр. кордони **Є.б.п.** розширилися.

Сьогодні очевидно: розвиток **Є.б.п.** йде шляхом розширення традиційних зах. орг-цій. Насамперед, саме цей напрямок знаходить свій вияв у розширенні ЄС та НАТО. У новій архітектурі **Є.б.п.** все більшу роль відіграють Орг-ція безпеки і співробітництва в Європі та Північноатлантичний альянс.

Подальший розвиток **Є.б.п.** пов'язаний як із забезпеченням контролю зброї масового ураження, так і зі скороченням та обмеженням простого озброєння і військ. сил. У цьому напрямі країни євроатлантичного регіону йдуть попереду. Крім того, після закінчення холодної війни і в умовах глобалізації на перший план для **Є.б.п.** вийшли міжцивілізаційні відносини, які супроводжуються виявами етнічного та релігійного тероризму.

М. Іванов

Євроатлантичний курс України – напрямок зовнішньополіт. розвитку України, який передбачає всебічне співробітництво України з країнами-членами Орг-ції північноатлантичного співробітництва – НАТО (англ. *North Atlantic Treaty Organization*, NATO) з метою забезпечення нац. безпеки та можливим набуттям членства в цій орг-ції. Близькими за змістом до словосполучення **Є.к.У** є поняття

«євроатлантична інтеграція України», «євроатлантичний вектор України».

Є.к.У з часу набуття свого держ. суверенітету має кілька етапів свого розвитку. З часу відновлення незалежності у 1991 р. Україна пройшла тривалий шлях зближення з НАТО: від плідного співробітництва в рамках Програми «Партнерство заради миру» та спеціальних стосунків у форматі Хартії про особливе партнерство до ефективної взаємодії в рамках Плану дій Україна – НАТО та Інтенсифікованого діалогу з питань членства та відповідних реформ. Після прийняття в 2010 р. Закону України «Про засади зовн. і внутр. політики», яким визначаються основні засади як внутр., так і зовн. політики д-ви, **Є.к.У.** фактично був трансформований у «євроатлантичне співробітництво», яке виключало членство України в НАТО в силу проголошення її позаблокового статусу. Але 23.12.2014 р. ця норма була скасована рішенням Верховної Ради України, що актуалізувало **Є.к.У.** та відкрило шлях до майбутнього її вступу до Північноатлантичного альянсу. Відмова від позблоковості мотивована необхідністю пошуку більш дієвих гарантій незалежності, суверенітету, безпеки і територіальної цілісності України в умовах агресією Російської Федерації проти України, незаконною анексією нею АР Крим, веденням проти України гібридної війни, військ. втручанням у сх. регіонах України, постійним військ., політ., екон. та інформ. тиском Росії.

Співробітництво Україна – НАТО на сучасному етапі спрямоване на досягнення критеріїв членства в Альянсі та забезпечення реалізації програми розвитку Збройних Сил України.

М. Іванов

Європартія (лат. *pars/partis* – частина) – політ. партія Європейського Союзу, що діє на супранациональному (наддержавному) рівні, складається з нац. партій, відповідних представників у політ. ін-тах ЄС, бере участь у формуванні керівних органів ЄС, отримує

фінансування від ЄС, виступає як чинник інтеграції в рамках ЄС, сприяє формуванню європ. свідомості та вираженню політ. волі громадян Союзу.

Сучасні політ. партії ЄС пройшли еволюцію від партійних груп через партійні федерації до консолідованих, ідеологічно сформованих та організаційно оформлених Є. Цьому сприяли такі процеси: підсилення самої євроінтеграції, залучення нових членів до ЄС; зміни в європ. законодавстві, які передбачали проведення прямих виборів із 1979 р.; після підписання Єдиного Загальноєвропейського Акту (1986) парламент став брати участь у законодавчому процесі та отримав можливість офіційно робити пропозиції щодо зміни законів; після підписання Маастрихтського договору (1992) загальноєвроп. політ. партії були визнані впливовим політ. ін-том, який отримує відповідне фінансування.

Для того, щоб партія була визнана на європ. рівні, до неї висуваються вимоги: партія повинна бути представлена депутатами Європарламенту, нац. чи регіональних парламентів або зібрань у як мінімум $\frac{1}{4}$ д-в-учасниць, або набрати не менше 3% голосів виборців під час останніх виборів до Європарламенту в кожній із як мінімум $\frac{1}{4}$ д-в-учасниць; дотримання Є. демокр. принципів як у внутр., так і у зовн. діяльності; повага принципів, на яких ґрунтується ЄС (ідеї свободи, демократії, прав і основних свобод людини та правової д-ви). Релевантними на сучасному етапі розвитку ЄС є такі Є.: Європ. народна партія, Партія європ. соціалістів, Європ. ліберально-демокр. і реформістська партія, Європ. партія зелених, Альянс європ. консерваторів і реформістів, Партія європ. лівих та ін.

Г. Агафонова

Європеїзація (англ. *europization*) – сукупність процесів розширення та поглиблення європ. інтеграції, її впливу на нац. уряди, сусп-ва д-в-членів й д-в-кандидатів, інституційна адаптація їхніх органів управління до політики та стратегії ЄС.

Із 70-80-х рр. ХХ ст. поняття «Є.» окреслює процеси поглиблення європ. інтеграції, юрид. делегування владних повноважень на

рівень ЄС (Т. Лоутон), взаємовпливу на нац. і нац. рівнів управління; впровадження європ. політ. та екон. динаміки у нац. політику (Т. Бюрцель), зростання її залежності від загальноєвропейської (Р. Ладрех).

У 90-х рр. ХХ ст. акценти в концептуалізації Є. зміщуються на дослідження впливу євроінтеграційних процесів на демократизацію країн-кандидатів Центр.-Сх. Європи і європ. периферію. Є. розглядається як інструмент демократизації нових чи потенційних членів ЄС, керуючись інституційною логікою, вчені визначають Є. процесом, під час якого д-ви приймають правила ЄС в усіх сферах сусп-ва (К. М. Радаеллі), а європ. політ. простір, ідеї, цінності й ідентичності поширюються поза межами країн-членів ЄС (Б. Кохлер-Кох). Змістом Є. є правила (інституції) ЄС та їхня рецепція (прийняття) на *формальному* (інституалізація норм і процедур відповідно до правил ЄС), *поведінковому* (впровадження європ. норм, відповідність поведінки суб'єктів записаним нормам та ін-там), *дискурсивному* (посилання на правила в позитивному сенсі у внутрішньополіт. дискурсі) рівнях. Основним механізмом Є., який мотивує рецепцію правил, визначено принцип обумовленості (кондиціональності), яка є стратегією надання винагород (напр., фінансової допомоги чи отримання асоційованого або ж повноправного членства) за умови виконання вимог (адаптація законодавства чи інституційні реформи, висунуті ЄС). Ймовірність і результативність рецепції правил залежить від можливості перспективи членства та політ. витрат для діючих урядів й еліт. У наук. літературі не сформовано універсального підходу до розуміння Є., що дало підстави Й. Олсену зробити висновок про її «багатоликість»; Є. є рамковою концепцією для дослідження динаміки євроінтеграційних процесів, особливо їх нац. виміру.

Л. Угрин

Європейська безпека (англ. *European security*) – комплекс заходів, які здійснюються всіма зацікавленими д-вами з підтримки стану нейтралізації зовн. і внутр. загроз миру в Європі. Також під **Є.б.** можна розуміти певний стан захищеності життєво важливих ін-

тересів європ. простору, який забезпечує умови сталого розвитку країн регіону та дозволяє уникати можливих загроз інтересам європ. спільноти.

Є.б. усталене поняття в публіцистичній літературі, але не повною мірою характеризується об'єкт в політолог. теорії, оскільки є багатоаспектною категорією та містить низку рухливих ознак, які відбивають її особливості різних часових вимірів. **Є.б.** включає в себе комплекс заходів для уникнення загроз у політ., екон., військ., еколог., інформ. та ін. сферах.

Починаючи з 70-х рр. ХХ ст. у Європі були зроблені важливі кроки в напрямку створення міцної системи **Є.б.** У її будівництві досягнуті певні успіхи в межах Організації з безпеки й співробітництва в Європі (ОБСЄ). Етапною подією на шляху створення системи **Є.б.** стало прийняття Хартії європ. безпеки і Віденського документу для переговорів щодо заходів зміцнення довіри й безпеки. Ці документи заклали правову базу для формування всеосяжної системи європ. безпеки ХХІ ст.

Підвищення ефективності ОБСЄ в забезпеченні європ. миру пов'язано з необхідністю розроблення документів, які формулюють концептуальні основи майбутньої архітектури **Є.б.**

М. Іванов

Європейська політика безпеки та оборони – частина спільної політики ЄС, що охоплює оборонні, безпекові та військ. аспекти. **ЄПБО** фактично розпочала своє офіційне існування після ухвалення Декларації про зміцнення Спільної європейської політики безпеки та оборони на Саміті ЄС у м. Кельн у червні 1999 р. **ЄПБО** стала еволюційним продовженням Спільної зовн. політики та політики безпеки ЄС, що була покликана посилити можливості ЄС у сферах забезпечення миру, попередження конфліктів і зміцнення європ. та міжнар. безпеки. Для вирішення поставлених завдань було створено спільні європ. структури: Постійний політико-безпековий комітет, Військ. комітет, Штаб ЄС, Оперативний центр, Європ. командування повітряним транспортним перевезенням, Європ. оборонне агентство, Супутниковий центр ЄС, Європейський коледж безпеки та оборони ЄС

та Ін-т дослідження проблем безпеки ЄС. Перелік глобал. викликів для **ЄПБО** був визначений Європейською стратегією безпеки від 12.12.2003 р. До них було віднесено тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, регіональні конфлікти та організована злочинність.

Лісабонський договір ухвалений главами д-в та урядів ЄС 01.12.2009 р. вніс низку нововведень у реалізацію **ЄПБО**. Зокрема, було затверджено принцип солідарності, що передбачає надання колективної допомоги д-ві, яка стала об'єктом терористичної атаки або жертвою техногенної катастрофи. Договором було підкреслено, що спільна оборонна політика поступово має призвести до утворення системи колективної безпеки. А також, договір вивів **ЄПБО** за рамки, т. зв., Петербурзьких завдань, що зводили військ. і цив. операції ЄС до рятувних і миротворчих місій. Після Лісабонського договору **ЄПБО** фактично припинила своє існування трансформувавшись у Спільну політику безпеки та оборони ЄС.

О. Кандюк

Європейський курс України – напрямок зовнішньополіт. розвитку України, який передбачає забезпечення інтеграції України в європ. політ., екон., правовий простір з метою набуття членства в ЄС. Як в публіцистиці, так і у наук. матеріалах часто вживаються, поряд із цим поняттям, близькі, практ. тотожні за змістом терміни як «європ. вектор України», «європ. інтеграція України», «європ. вибір України».

Є.к.У. слід розглядати не тільки як один із найважливіших напрямків її зовнішньополіт. стратегії, але й як вирішальний засіб глибокої перебудови укр. сусп-ва та досягнення ним сучасних європ. стандартів у всіх сферах життя. **Є.к.У.** співпадає з стійкою тенденцією розвитку ЄС до відкритості та тісної інтеграції в екон., соц. і політ. сферах як в усередині союзу, так і з країнами, які прагнуть європ. членства.

Є.к.У. нормативно закріплений у ст. 11 Закону України «Про засади внутр. і зовн. політики», яка вказує, що до числа основних засад зовн. політики відноситься забезпечення інте-

грації України в європ. політ., екон., правовий простір із метою набуття членства в ЄС.

Сьогодні процес постійної взаємодії України та ЄС створює умови для практ. реалізації завдань, пов'язаних зі вступом нашої країни до ЄС. Отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС в 2014 р. є одним із важливих кроків на шляху реалізації **Є.к.У.**

М. Іванов

Європейські стандарти – орієнтири у відповідних сферах держ. політики і практики, що носять змістовний або процедурний хар-р і виступають мінімальними критеріями (показниками) реалізації європ. цінностей на нац. (внутрішньодерж.) рівні.

Є.с. характеризуються модельністю, є юрид. (нормативно) закріпленими і можуть мати різні інституційні механізми імплементації на нац. рівні, залишаючи достатню свободу розсуду для їх внутрішньодерж. реалізації. Мета **Є.с.** – шляхом приведення у відповідність із певним зразком гармонізувати нац. практики європ. д-в, забезпечити їх уніфікованість у найважливіших ознаках, якостях, проявах. **Є.с.** відображають загальний вектор зближення правових систем окремих д-в у межах європ. правового простору, який базується на спільних правових і політ. цінностях, єдиному цивілізаційному виборі, що визначається спільною історією, схожістю політ., екон., культ. передумов формування.

Сфери застосування **Є.с.** є різноманітними: від захисту прав людини, здійснення правосуддя, держ. управління, місцевого самоврядування і под. до контролю якості продуктів, оцінки майна, роботи аеропортів тощо.

Словосполучення «**Є.с.**» у повсякденній мові вживається без конкретного юрид. наповнення, здебільшого для позначення високої якості життя (напр., Президент України П. Порошенко, представляючи «Стратегію реформ–2020», заявив, що метою реформ є досягнення **Є.с.** життя).

О. Уварова

Європейські цінності – основні, найзначущіші засади, на яких засновані європ. сусп-ва. **Є.ц.** вміщують ідеали, що визнача-

ють соц. устрій країн Європи, спрямовують розвиток їхніх політ., екон. і правової систем, задають стандарт взаємовідносини д-ви з людиною та ін-тами громадян. сусп-ва (громад. об'єднаннями, реліг. орг-ціями, політ. партіями і под.). Єдиного погляду на систему **Є.ц.** не існує, але зазвичай до них відносять свободу, соц. справедливість, рівність, гуманізм, індивідуалізм, права людини, демократію, верховенство права, толерантність, світськість, плюралізм і повагу до різноманітності. **Є.ц.** розглядаються як один із критеріїв, що відмежовує європ. сусп-ва, а ширше – сусп-ва зах. цивілізації від незах. соціумів. Одночасно з цим **Є.ц.** часто розглядаються як універсальні, такі, що можуть і повинні бути укоріненими у будь-якому сусп-ві. Такий підхід критикується незах. мислителями, які дорікають йому вадою європоцентризму. Як наслідок, сьогодні важливою складовою дискурсу **Є.ц.** є виокремлення у них універсальної і партикулярної складових.

Є.ц. покладено в основу європ. інтеграційних процесів. Об'єднання Європи (і передусім створення ЄС) відбувається навколо спільних цінностей європ. сусп-в, про що неодноразово згадується в актах ЄС, Ради Європи, Венеціанської комісії тощо. Зокрема, у преамбулі Договору про Європейський Союз міститься посилання на загальні цінності непорушності і невідчужуваності прав особистості, свободу, демократію, рівність та верховенство права.

Д. Вовк, О. Уварова

Єврорегіон (англ. *euromregion*) – європ. форма міжн. інтеграції, яка ґрунтується на співробітництві двох чи більше територіальних утворень, що перебувають у прикордонних районах сусідніх д-в Європи. По суті, це територія, що включає не менш як дві європ. країни, між якими розвивається цілеспрямована транскордонна співпраця, що реалізує певні екон., соц. і культ. проекти та програми і є своєрідним інструментом їх інтеграції в європ. структури. Створення **Є.** дає змогу його учасникам засновувати спільні екон. структури, розвивати прикордонну торгівлю, реалізувати різні проекти в галузі культури, туризму, екології.

Історія Є. розпочалася 1958 р. створенням першого Є. EUREGIO між учасниками Нідерсахен та Нордрейн-Вестфален із Німеччини та Гельдерленд, Овер'есел і Дренте з Нідерландів. Сьогодні на території європ. континенту функціонує понад 50 Є. Перший Є. за участю України – «Карпати». Нині на півд.-зах. кордоні України є чотири Є. «Карпати», «Дністер», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», на півн.-зах. «Буг» і «Дніпро», на сх. донедавна діяли «Ярославна», «Слобожанщина», «Донбас».

Вважають, що в Європі існує три категорії Є: 1) ті, що виникли на базі публічного права й мають статус юрид. особи, де зацікавленими учасниками виступають адм.-тер. одиниці; 2) Є. зі статусом юрид. особи, засновані на приватному праві, де зацікавленими учасниками є некомерційні об'єднання, що перебувають по обидві сторони кордону; 3) утворення, які діють без статусу юрид. особи у форматі постійних конференцій, нарад, об'єднань за інтересами адм.-тер. структур сусідніх д-в (напр., німецько-данський Є. на базі загальної угоди про партнерство).

С. Тихомирова

Євроцентризм (європоцентризм) – віра у винятковість Європи (і ширше – Заходу) та її всесвітньої іст. місії. Європейці постають як єдині носії цивілізації та культури у морі «дикунів» і «варварів». Термін Є. з'явився у 1980-і завдяки творам єгипет. економіста С. Аміна, що виступив з критикою цього – як він вважає – ідеологічного упередження. Термін почав активно застосовуватися при вивченні процесів деколонізації «третього світу», явища «неоколоніалізму» і «залежного розвитку» країн світової капіталістичної «периферії». 1988 р. вийшла його книга, що отримала назву «Євроцентризм». У ній С. Амін зокрема заперечує право сучасної європ. цивілізації вважатися єдиним спадкоємцем античної культури, а європ. феодалізм вважає лише окремим – периферійним і примітивним – випадком формації, базованої на сплаті данини, що власне і передувала появі капіталізму. Капіталізм, що поширився з Європи по всьому

світу, не стільки об'єднує його, як вважали навіть критики капіталізму, такі як К. Маркс, скільки «створив новий поділ, підпорядкувавши сусп. формації на периферії, що передували капіталізму, вимогам відтворення капіталу в центральній формації», себто в Європі, а Є. є ідеологічним прикриттям цього поділу і підпорядкування.

Р. Туса

Єдина наддержава – д-ва, що має безперечну перевагу в усіх складниках впливу (екон., військ., дипломатичному, ідеологічному, технологічному та культурному) і здатна обстоювати свої інтереси фактично в кожному куточку світу. Є.н. може сама вирішувати важливі міжнар. питання, і жодна комбінація слабких д-в не здатна завадити їй у цьому. Врегулювання ключових міжнар. питань вимагає дій від Є.н. завжди у поєднанні з ін. великими д-вами, проте Є.н. може накласти вето на спроби вирішувати ключові питання об'єднаними зусиллями ін. д-в.

Є.н., не маючи конкурентів в особі великих д-в, зазвичай, здатна досить довго домінувати над малими д-вами, аж поки її не знекровлять внутр. проблеми або певні сили поза межами даної системи. До такої моделі протягом кількох століть був близький класичний світ римської доби (V ст.) і частково – Сх. Азія (за домінування Китаю XIX ст.).

У багатополісній системі кожна з д-в може спробувати створити однополісну систему довкола самої себе, але в цьому їй заважатимуть ін. великі д-ви. Так часто бувало в європ. політиці. Зусилля Є.н. створити однополісну систему призводять до того, що великі д-ви докладають ще більших зусиль, рухаючись до багатополісності. Світова політика відійшла від біполярної системи холодної війни, пройшла через однополісний момент – існування Є.н. (кульмінація війни в Перській затоці) і рухається через 10-20 років одно-багатополісного періоду до по-справжньому багатополісної системи. З. Бжезинський відзначив, що США є останньою й єдиною над-вою.

Н. Ржевська

Ж

Жасминова революція (фр. *Révolution de jasmin*) – хвиля загальнонаціональних протестів у Тунісі проти політики президента Зін аль-Абідіна бен Алі, що відбулися в період 17.12.2010 р. – 27.02.2011 р. **Ж.р.** спричинили високий рівень безробіття та корупції, відчутне подорожчання життя. Її приводом стало публічне самоспалення 17.12.2010 р. вулично-го торговця фруктами й овочами в місті Сіді-Бузіді М. Буазізі, чий товар конфіскувала влада. На наступний день відбулися перші акції протесту, які за тиждень поширилися територією країни й дісталися столиці. У відповідь на це влада застосувала силу, з'явилися перші жертви, але це тільки посилило та радикалізувало протестні акції. 14.02.2011 р. бен Алі відправив уряд у відставку, призначив дату нових парламентських виборів, ввів на території країни надзвичайний стан, але було пізно й того ж дня він втік з країни. Наступного дня Конституційна рада усунула бен Алі з посади президента та призначила тимчасовим виконувачем обов'язків президента голову парламенту Ф. аль-Мубазаа. 17.02.2011 р. прем'єр-міністр М. аль-Ганнуші оголосив склад уряду нац. єдності, в якому деякі посади отримали лідери опозиції. Проте найбільша профспілка Тунісу – Громад. спілка робітників, яка брала активну участь в акціях протесту, заявила, що не визнає цей уряд, оскільки ключові посади в ньому посіли представники правлячої партії Конституційне Демокр. Зібрання. У відповідь на це прем'єр-міністр та ін. міністри попереднього уряду, що зберегли свої місця, вийшли зі складу партії. Тимчасовий уряд визнав законними всі заборонені за кол. влади політ. партії та об'єднання, а також оголосив загальну амністію політв'язнів. Але протести проти уряду аль-Ганнуші вщухали й він вимушений був піти у відставку.

Після відставки аль-Ганнуші уряд було суттєво переформатовано, що відкрило шлях для демокр. перетворень. За моніторингом міжнар. правозахисної орг-ції Freedom House «Freedom in the World», у 2012 р. Туніс було

включено до списку електоральних демократій. **Ж.р.** дала поштовх хвилі революцій, громадян. війн і конфліктів у ін. арабських країнах – т. зв. «Арабській весні». Див.: *Арабська весна*.

О. Романюк

Жорстка сила (англ. *hard power*) – здатність д-ви досягти поставленої мети шляхом впливу на ін. акторів міжнар. відносин через примус і нав'язування власних інтересів за допомогою екон. і військ. сили. Остання передбачає використання примусової дипломатії, війни або загрози з метою примусу, залякування та захисту. Екон. сила передбачає надання допомоги, хабара й екон. санкцій.

Термін «**Ж.с.**» використовується в міжнар. відносинах і суб'єктивно сприймається як влада зовн. сил, що підкоряють собі людську волю. Зазвичай, протиставляється терміну «*м'яка сила*», яка передбачає добровільне підпорядкування суб'єкта влади і ґрунтується на культ. і політ. цінностях. Методи застосування **Ж.с.**: нарощування військ. потенціалу, військ. тиск на кордонах д-ви, збройне насилля, військ. втручання, екон. шантаж, екон. санкції, екон. тиск, підкуп. Тобто, **Ж.с.** – це здатність до примусу, обумовлена матеріальною могутністю країни, а головними методами даного виду впливу є методи «батога і пряника».

Термін «**Ж.с.**» може також використовуватися для опису переговорного процесу, в якому використовуються тиск і погрози як важелі впливу. **Ж.с.** є короткотерміновою та спрямована на дію, що в результаті дає можливість трансформувати реальність дуже швидко. **Ж.с.** не втрачає ключового значення в світі, де д-ви прагнуть захистити свою незалежність, а позадержавні групи, такі, як терористичні орг-ції, готові вдаватися до насильства. До країн, які найчастіше застосовують **Ж.с.**, належать США та Російська Федерація. Див.: *М'яка сила*.

Т. Лушагіна

З

Загальнонаціональний лідер – особа, здатна навколо себе згуртувати людей, мотивувати їх на виконання спільного завдання та обрана (планує бути обраною) на всенародних виборах на найвищу посаду в д-ві. **З.л.** має користуватися авторитетом, повагою, довірою, популярністю, не втрачати зв'язок із народом, відповідати очікуванням мас, володіти певними професійними якостями та харизмою. Обов'язковою рисою **З.л.** є здатність бачити ключові проблеми країни і знати шляхи їх вирішення. Імідж **З.л.** потребує постійної підтримки. Наявність **З.л.** сприяє привабливості д-ви. **З.л.** може бути як в тоталітарних, так і в демокр. сусп-вах, але лише в останніх **З.л.** інституалізується шляхом загального виборчого права. **З.л.** має ототожнюватися з владою, могутністю та надією нації.

Перед тим як стати **З.л.** особа має пройти етап неформального лідерства, сформувати команду однодумців та оволодіти ораторським мистецтвом. Наміри та дії **З.л.** мають відповідати сусп. розвитку. Дуже важлива роль **З.л.** в умовах кризових і перехідних сусп-вах, де необхідно приймати рішучі міри та нести за них відповідальність, об'єднувати навколо себе політ. сили та інтегрувати націю.

Прикладами **З.л.** останнього століття є Г. Алієв (Азербайджан), Н. Назарбаєв (Казахстан), Т. Рузвельт і Д. Ейзенхауер (США), Ш. де Голль (Франція), В. Путін (Російська Федерація). Проблема **З.л.** надзвичайно актуальна сьогодні для України.

Г. Мелеганіч

Загарбницька політика (англ. *policy of grab*) – одна з форм зовн. політики д-в, спрямована на розширення сфери екон., політ., культурного та ін. впливу шляхом захоплення д-вами або монополістичними об'єднаннями чужих територій, ринків, джерел сировини і под. **З.п.** проводиться зазвичай екон. методами (демпінг, валютна політика), шляхом дипломатичного тиску або відкритої військ. інтервенції. *Об'єктом З.п.*, як правило, є кра-

їни, що розвиваються, та не володіють потужною виробничою, науково-технічною базою й кваліфікованою робочою силою. Наслідком такої політики є інфляція та зростання вартості життя. *Суб'єктом З.п.*, зазвичай, виступає д-ва-монополіст із імперіалістичними амбіціями та потужним військ.-екон. потенціалом, яка прагне розширити власні території та ринки. Ведення **З.п.** потребує постійного вдосконалення наук.-техн., екон. і військ. потенціалу д-ви-агресора.

Основні форми **З.п.**: пряма військ. агресія/військ. втручання; окупація, створення військ. баз на території ін. суверенної держави; вивезення капіталу/природних ресурсів; інформ. пропаганда; культурна асиміляція. Як правило, **З.п.** призводить до загострення міжнар. ситуації, провокує міжнац. конфлікти та засуджується світовою спільнотою. В післявоєнний час міжнар. право поставило **З.п.** поза законом. Однак, механізми покарання д-ви-агресора за ведення **З.п.** щодо ін. держав – міжнар. співтовариством досі не розроблені та, у разі виникнення відповідного прецеденту, мають ситуативний, фрагментарний характер.

А. Іовчева

Загрози безпеці – потенційні або реально можливі дії, які спрямовані проти держав чи групи держав, що призводять до виникнення потенційної небезпеки життєво важливим інтересам особи, сусп-ва та держави. До **З.б.** відносять різні кризи та кризові ситуації, катастрофи, ситуації з деструктивним змістом. *Загрозу* як безпосередню небезпеку, що вимагає швидкого реагування, доцільно відрізнити від *ризик*у як можливої небезпеки, що потребує профілактичних дій, і уразливості як індикатора стану безпеки, що свідчить про її потенційну незахищеність.

Джерела **З.б.**: закордонна держава (група держав), угруповання осіб, окремі особи, процеси й явища в економіці, екології, інформ. сфері і под. Класифікації **З.б.**: *за масштабами поширення* (глобальні, регіональні, локальні);

за суб'єктами, які виступають джерелом загрози та її ціллю (симетричні, джерелом і ціллю яких є д-ви, й асиметричні, створювані позадержавними суб'єктами та спрямовані на д-ви); за іст. укоріненістю (традиційні й нетрадиційні); за відносним часом появи (традиційні й нові) та ін. Часто **З.б.** мають риси кількох класифікацій. Напр., тероризм є одночасно загрозою асиметричною, нетрадиційною та новою. При цьому кожна з підстав класифікацій загроз має відносний хар-р.

Сучасні **З.б.** ще характеризують як «жорсткі» (hard security threats) та «м'які» (soft security threats). «Жорстка» безпека включає воєнні та оборонні аспекти нац. безпеки д-ви, натомість «м'яка» безпека зосереджується на потенційних політ., соц. та екон. викликах нац. безпеці. Прикладом жорстких **З.б.** можуть бути війна, тероризм, розповсюдження зброї масового ураження. До м'яких **З.б.** належать нелегальна міграція, глобал. потепління, торгівля людьми та под. Для запобігання **З.б.** створені світові та регіональні орг-ції з їх потужними та розгалуженими структурами. На законодавчому рівні запобігати **З.б.** мають норми міжнар. права.

Т. Лушагіна

Заколот – акт непокори центр. владі її певних структурних підрозділів, окремих ін-тів, адм.-тер. одиниць, що супроводжується широким діапазоном проявів: відмовою виконувати окремі накази та розпорядження; спробою захоплення та відокремлення певних територій; висування широкого кола політ. вимог – від виконання конкретних умов учасників **З.** до реформування та реорганізації окремих держ. ін-тів, зміни влади, держ. ладу та територ. устрою країни; захоплення силами заколотників держ. влади або влади на окремих територіях.

Чітке визначення поняття **З.** є проблемне внаслідок широкого кола проявів, які притаманні ін. спорідненим явищам і значною політ. ангажованістю цього поняття. **З.** слід відмежовувати від таких суміжних понять, як «повстання», «держ. переворот», «масові заворушення», «акції громадян. непокори»,

«страйк», «революція», «путч», хоча **З.** може бути складовою частиною цих явищ, зазвичай – їх причиною, рідше – наслідком. Поняття **З.** має чітко виражене негативне смислове навантаження і його застосування чи незастосування для оцінки певних подій і процесів визначається пануючою або домінуючою ідеологією, політ. кон'юнктурою та політико-ідеолог. засадами конкретних суб'єктів політики. Під впливом цих чинників оцінки тих чи іст. політ. подій і визначення їх як **З.** на протязі часу може змінюватись.

Антонімом поняття «**З.**» із тими ж самими ознаками і цілком зворотнім (позитивним) смисловим навантаженням є «повстання». В умовах плюралістичного сусп-ва, за відсутності єдиної офіційної політ. ідеології визначення подій минулого та сучасності як **З.** політ. акторами, представниками ЗМІ та науковцями можуть різнитись. У сусп. думці за цих умов одностайність у визначенні та сприйнятті **З.** також відсутня.

З. має низку характерних рис та ознак, основною з яких є його чітка локалізація у просторі і часі. Як правило, **З.** здійснюється конкретним колом учасників, іноді об'єднаних у таємну орг-цію, відповідно до заздалегідь складеного плану дій. Обов'язковою умовою **З.** є його виникнення у добре консолідованому, корпоративному середовищі, де концентровано зосереджені представники певних професійних груп або соц. прошарків: військ. частини, екіпажі морських суден, табори, місця ув'язнення, міста з переважаючою часткою певної соц.-профес. групи серед населення, переважно аграрні або урбанізовані індустріальні регіони, райони щільного проживання певних етнічних, або реліг. спільнот.

Іншою, притаманною **З.** рисою, є його чітка обмеженість у часі: **З.** має конкретну часову точку початку і закінчення. На відміну від решти споріднених явищ, результат **З.** завжди однозначний – поразка **З.** або його перемога. **З.** виключає компроміс із центр. владою, часткове задоволення вимог заколотників, або подальше співіснування з існуючим політ. режимом на умовах певних домовленостей.

В. Семко

Заколотовійна – форма збройних конфліктів, в яких войовниками є не тільки і не стільки війська, скільки народні рухи. Концепцію **З.** створив у 1950-70-х рр. Є. Месснер. Вона викладена в книгах «Заколот – ім'я третьої всесвітньої» (1960), «Всесвітня заколотовійна» (1971) та ін. Є. Месснер висунув і науково обґрунтував припущення-попередження про те, що головною небезпекою для всього людства є «Всесвітня **З.**» – новий тип тотальної (і до того ж «неправильної», «єретичної») війни, яка характеризується «воюванням в стилі заколоту»: революціями, переворотами, повстаннями, заворушеннями, шкідництвом, шпигунством, підпільним терором, партизанством (герильєю) і повстанством, військ.-політ. бандитизмом, психо- і тайновоюванням, потаємними нападами, провокаціями, пропагандою й агітацією, ін. способами розламування культур, структур народу, розкладання армії та под.

Характеристики **З.**: універсальний хар-р (охоплює всі сфери життєдіяльності, керується універсальною доктриною, універсальним набором бойових засобів і зброї, стирає грань між цив. населенням і військом, між комбатантами і некомбатантами); домінування психол. чинників, перетворення їх на зброю; прихований, односторонній хар-р (обумовлений діями тільки атакуючого); множинний характер (деконцентрація керівництва, мережева орг-ція управління, багатоочаговий і поліморфний хар-р бойових дій); делегітимізація війни (відхід від норм міжнар. права, що регулюють ведення воєн); мережеві методи ведення війни; роздержавлення війни (втягнення у війну багатьох недерж. утворень); приватизація війни (потреба у «приватному» війську, що виконує специфічні завдання); криміналізація війни (ведеться кримінальними методами, з використанням кримінальних коштів, нерідко силами кримінальних структур); активна участь нерегулярних сил, використання їхніх форм і методів б-би; ірраціоналізація війни та под.

М. Требін

Закон Дойла (англ. *Doyle's Law*) – залежність рівня агресивності д-ви від типу політ.

режиму, виявлена і описана амер. дослідником М. Дойлом у статті «Лібералізм і світова політика» (1986). Учений проаналізував цінності і методи досягнення цілей, які відстоювали ідеологи реалізму (Фукідід, Н. Мак'явеллі, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо), лібералізму (Дж. Локк, Дж. Бентам, А. Сміт, Й. Шумпетер, І. Кант) і соціалізму (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін). Порівнявши список ліберальних д-в і міжнар. конфліктів протягом останніх двох століть, М. Дойл дійшов висновку про неохильність демокр. режимів до насильницького вирішення проблем та ініціювання конфліктів між собою (**З.Д.**). Він стверджував, що ліберальні демократії не ведуть війн із ліберальними демократіями.

Розвиваючи положення **З.Д.** та протиставляючи «політ. культуру воїна і купця», С. Вірт зазначав, що демокр. д-ви не ведуть війн між собою внаслідок кількох обставин: конституційної системи контролю і рівноваги, що обмежує свободу дій керівників, які б хотіли ініціювати війну; структури демокр. громадян. сусп-ва, що обмежує уряд; невідповідності демокр. д-вам, пов'язаним торгівельними контактами, воювати між собою; стримування своїх керівників звичайними громадянами через небажання війни; відсутність прагнення війни з сусп-вом, що має такий самий устрій; схильності до переговорів і компромісів керівників демокр. д-в.

З.Д. часто критикується. Ю. Ростов заявляв, що **З.Д.** є міфом, створеним ідеалістами, оскільки між демократіями б-ба ведеться в екон. площині. Аналізуючи концепцію **З.Д.**, фр. дослідник Е. Тодд писав: «Визнаючи, що ліберальна демократія веде до миру, ми також визнаємо, що її відмирання може привести до війни». Тобто, навіть якщо **З.Д.** правильний, вічний мир у кантіанському дусі неможливий.

М. Генік

Законослухняний громадянин – особа, поведінка якої відповідає вимогам чинного в д-ві права. **З.г.** дотримується встановлених заборон, виконує покладені на нього законом обов'язки і використовує надані правові можливості, не порушуючи прав і свобод ін. осіб.

Мотиви **З.г.** можуть бути різними: внутр. переконання в правильності й справедливості вимог правових приписів; наявність особистої зацікавленості у виконанні встановлених правил; усвідомлення соц. необхідності дотримання законів; бажання уникнути юрид. відповідальності; слідування звичці; прагнення до пасивного підкорення д-ві та її вимогам; потреба пристосуватися до поведінки оточуючих і под. Найбільш бажаною для сусп-ва є поведінка **З.г.**, що зумовлена його внутр. переконанням у справедливості правових приписів і сусп. корисності своїх дій.

До представників держ. влади висувається вимога ставитися до будь-якої особи, незалежно від її соц. походження, політ. або ін. переконань, майнового стану, статі, національності, релігійного віросповідання і под., як до **З.г.**, допоки у передбаченому законом порядку не буде доведено порушення нею встановлених правових вимог.

«**З.г.**» часто використовується як усталене словосполучення для підкреслення своєї порядності, добросовісності. У разі вчинення правопорушення суди посилення на те, що особа до цього характеризувалася виключно як **З.г.**, використовують для пом'якшення покарання або навіть, у випадку незначного порушення, звільнення від нього.

О. Уварова

Закритість влади (англ. *closed power*) – відсутність у системі органів влади механізмів обов'язкового й активного інформування громадян про свою діяльність, незважаючи на наявність запитів.

Ознаки **З.в.**: підміна справжнього народовладдя формальним представництвом; зростання масштабів бюрокр. апарату, узурпація значної частини законодавчих ф-цій виконавчою владою; зведення нанівець самостійності громад. орг-цій, їх фактичне одержавлення; згорання гласності, набирає сили тенденція монополії на інформацію. **З.в.** виявляється через недоступність інформації як такої, відсутність доступу до процесу прийняття рішень, їх причин і передбачуваних результатів. Таке знання потрібне для реалізації відповідаль-

ності тих, хто безпосередньо приймає рішення в сфері сусп. інтересів. Основні механізми інформаційної **З.в.** – закритий доступ до офіційних документів і засідань органів, що реалізують владні повноваження. Усунення **З.в.** робить держ. органи відкритими й доступними для сусп-ва, зорієнтованими на громадян.

Протилежне поняття – «*відкритість влади*», яку визначають як процес щодо збільшення доступності, досяжності влади для громадян, результатом чого є повна прозорість її діяльності. Прозорість влади – стан, який характеризується повною «просвічуваністю» всіх напрямів і результатів їх діяльності. Розрізнення цих понять важливе для подальшого вдосконалення процесів взаємодії громадськості та влади. Відкритість влади та доступ до публічної інформації – вимога законодавства і потреба, норма життя й основа формування ефективних стандартів, процедур у демокр. д-вах. *Див.: Відкрита влада.*

А. Митко

Залишенець – суб'єкт політ. діяльності, який в силу певних суб'єктивних обставин і чинників, а також завдяки своїм особистісним характеристикам, завжди знаходиться при владі, незважаючи на зміни форми держ. правління, політ. режиму, типу політ. культури та сусп. свідомості. Термін «**З.**» запозичений із назви одноіменного роману укр. письменника В. Шкляра. В будь-якому контексті «**З.**» має виразний негативно маркований хар-р, із надзвичайно високим рівнем експресивності. **З.** не має усталених політ. орієнтацій, політ. цінностей, політ. ідеалів та принципів. Як правило, **З.** нехтує нормами моралі, не цурається скоювати «посадові злочини», порушує усілякі закони та сусп.-правові норми. **З.** – палкий прихильник корупційних схем. Головним гаслом **З.** є загальновідоме твердження італ. мислителя Н. Мак'явеллі: «Мета виправдовує засоби». Це свідчить про невисоку політ. культуру **З.**, пов'язану з лицемірством, політ. махінаціями, невпевненістю у досягненні стратегічних цілей демокр. методами. **З.** є політики-авантюристи, котрі є типом політ. керівника, який пропонує програму популістського хар-ру.

Політиці, яку здійснюють **З.**, властиві такі основні риси: вона розрахована на видиму активність і спирається на створення «гучних ефектів» політ. та ідеолог. впливу; характеризується пошуками «винних»; орієнтується на конфронтаційну стратегію неприйняття і цілковитого ігнорування правдивої громад. думки, на невірноваженість і галасливість політ. лідерів, на деперсоналізацію та розмивання статусно-престижних критеріїв взаємодії, деактуалізацію цінностей. Практ. усі **З.** сповідують волонтаризм у політиці. Адже головним чинником досягнення поставленої мети для **З.** є особиста воля, особисті прагнення та політ. наміри. Волонтаристська орієнтація розуміння **З.** політ. влади призводить до повного нівелювання політ. дискурсу та ліквідації ін-тів громадян. сусп-ва.

Негативні наслідки діяльності **З.** виявляються в тому, що вони деформують політ. процес, ігноруючи закони його розвитку, нав'язуючи неадекватні політ. дії, стримують політ. прогрес, поступальний демокр. розвиток д-ви. Демокр. реформування сусп.-політ. життя в Україні дарують сподівання на повне викорінення **З.** як суб'єктів політ. процесу з укр. політики загалом та політ. системи сучасного укр. сусп-ва зокрема.

Н. Латигіна

Заморожений (тліючий) конфлікт – ситуація, в якій активний збройний конфлікт завершено, але мирний договір чи ін. політ. документ, укладений задля вирішення конфлікту, не задовольняє сторін. Традиційно термін використовують на позначення сепаратистських суперечок у Сх. Європі та на Півд. Кавказі в результаті розпаду Радянського Союзу, проте дедалі частіше його застосовують для характеристики багаторічних територіальних суперечок. Виділяють дві умови переходу конфлікту у стан замороженого (тліючого): 1) наявність третьої сили, значно потужнішої, ніж дві протилежні сторони; 2) локація конфлікту в стратегічно незначному місці. Після збройного протистояння із застосуванням насильства між центральною владою та сепаратистськими силами відповідна територія пе-

реходить під контроль останніх, які де-факто встановлюють свій режим і створюють держ. установи. Проте цих самопроголошених квазід-в не визнають законними ні центральний уряд, ні міжнар. співтовариство. Отже, хоча насильство навколо відділення значною мірою вщухло, **З.(т.)к.** не вважається вирішеним і в будь-який момент може знову переростати в активну фазу протистояння. Політ. статус-кво **З.(т.)к.** може вважатися формою врегулювання конфліктів в теорії, але на практиці він часто є недостатньо демокр. Існування **З.(т.)к.** пов'язують із нездатністю д-ви та/або відсутністю політ. волі у її керівництва змінити статус-кво. Ця нездатність і/або небажання часто прямо пов'язані з потенційною небезпекою спровокувати сепаратистів на новий виток насилля.

Терміном **З.(т.)к.** позначають війну 2008 р. між Грузією і Російською Федерацією, в результаті якої виникли самопроголошені республіки Південна Осетія та Абхазія; ситуацію між Молдовою і Придністров'ям, що є адмін. одиницею Молдови, але перебуває під контролем керованого Російською Федерацією режиму; Азербайджаном і Нагірним Карабахом, який офіційно є в складі Азербайджану, але насправді контролюється вірменськими повіреними.

І. Харечко

Заручник (англ. *hostage* – заручник) – 1) фізична особа, яка захоплюється та утримується проти її волі будь-якою особою або групою осіб під загрозою вбивства, скоєння ін. насильницьких дій з метою примушення третьої сторони до будь-яких дій. Захоплення **З.** – протиправне насильницьке обмеження свободи хоча б однієї особи, поєднане з подальшим відкритим повідомленням про це та висуванням умов звільнення. Виокремлюють «вертикальне» узяття **З.** (найрозповсюджене, мета – задоволення певних вимог злочинців) та «горизонтальне» (певна особа добровільно виступає **З.**).

У звільнених **З.** може спостерігатися т. зв. «стокгольмський синдром», при якому кол. **З.** починають симпатизувати терористам, з якими перебували в тісному контакті та від

яких залежало їх життя. Термін вживається з 1973 р., коли вперше були описані реакції **З.** під час пограбування банку в Стокгольмі. Також кол. **З.** можуть переживати посттравматичний стресовий розлад, «провину того, хто вижив» (думка про особисту вину у смерті ін. заручників). Інструкція для **З.** (А. Белл, США) головним завданням **З.** визначає збереження самовладання, самоконтролю та самоповаги, а найадекватнішою стратегією – «прийняття і пристосування». Захоплення **З.** забороняється Женевськими угодами (1949) і Конвенцією ООН про б-бу із захопленням **З.** (1979). Хоча і вважається сьогодні «політикою кам'яного століття» (Ф. Каудер, ФРН), продовжує активно використовуватися під час військ. дій. Так, загальновідоме захоплення більш 1100 **З.** у школі № 1 м. Беслан (Півн. Осетія, 2004), коли два дні терористи утримували в замінованій будівлі учнів та їх батьків.

В Україні, під час проведення АТО на Донбасі, сепаратисти постійно використовують практику захоплення **З.** (журналістів, представників ОБСЄ, цив. мешканців, військово-службовців, медиків та ін.).

2) Термін, що позначає залежність суб'єкта від іншого (інших) чи певних обставин. Напр., країни опинилися заручниками світової фінансової кризи. *Див.: Стокгольмський синдром.*

А. Демичева

Західне співтовариство (англ. *Western Community*) – об'єднання країн Європи та Північної Америки, сусп. орг-ція яких базується на демократії, ринковій економіці та індивідуалістичних цінностях. Цивілізаційна основа **З.с.** сформувалася під впливом християнської релігійної традиції, класичної (греко-римської) культурної спадщини, Прорітництва. Інституціональні засади **З.с.** утворюються в процесі європ. та євроатлантичної інтеграції, представлені насамперед НАТО та ЄС. Із д-вами-членами цих орг-цій, як правило, асоціюються учасники **З.с.**

Іст. становлення *західної* ідентичності відбувається в протиставленні т. зв. *східній*. Його початком вважається протистояння греків (світ демократії) і персів (світ деспотії).

У Середньовіччі на перший план виходять релігійні відмінності, передусім між християнством та ісламом. Завдяки модернізації зах. традиція набуває довершеності сусп. моделі. В часи холодної війни відбувається становлення геополітичного (у т. ч. безпекового) виміру **З.с.** В умовах постбіполярних міжнар. відносин суттєво підсилюється безпекова роль **З.с.**, значення його впливу (як привабливої сусп. моделі, сфери стабільності та процвітання) на формування нового світового порядку.

Характеристики **З.с.** (цивілізаційні, інституціональні, екон., політ., безпекові і под.) є динамічною ієрархічною системою, в якій не виключаються певні напруження між підсистемами. Напр., розширення НАТО та ЄС за рахунок країн із переважаючим православним населенням помітно збільшили геополіт. потенціал **З.с.**, однак ослабили внутр. цивілізаційну гомогенність, яка первісно асоціювалася із західнохристиянською традицією (католицизм і протестантизм).

Ю. Теміров

Збройне повстання – масовий відкритий збройний виступ проти існуючої влади, породжений соц. чи політ. конфліктами, доведеними до своєї кульмінації. Конкретні характеристики чисельних в історії людства **З.п.** зумовлюються низкою чинників, перш за все, рівнем цивілізаційного розвитку, який детермінує структуру сусп-ва, а отже й зумовлює хар-р соц. конфліктів і соц. статус суб'єктів **З.п.** Виходячи з останньої ознаки, **З.п.** можна класифікувати: *всенародні* (можуть бути спрямовані не лише проти своєї влади, а й чужоземного панування, напр., **З.п.** в Україні 1648-1649 рр.); *класові* (чисельні селянські повстання в середньовічній Європі, що переросли в селянські війни, напр., селянська війна в Німеччині 1524-1525 рр.). Сусп-ва з іншою соц. структурою дають й ін. зразки **З.п.** **З.п.** можуть бути й наслідком конфлікту всередині певного класу. Прикладом може служити б-ба фр. дворянства проти королівського абсолютизму в XVII ст. (Фронда, 1648-1653). Хар-ру **З.п.** можуть набувати і виступи соц. верств на захист своїх прав (козацькі повстання в Україні в першій пол. XVII ст.).

З.п. можна розрізняти і за масштабом: *локальні, регіональні, всезагальні*. Є й ін. класифікації **З.п.**, напр., відносно іст. прогресу – *революційні* (повстання в Парижі 14.07.1789 р.) й *контрреволюційні* (повстання в Бретані 1793 р., Вандея). **З.п.** можна класифікувати як *стихийні* (**З.п.** в Петербурзі в січні 1905 р.) й організовані (Жовтневе повстання 1917 р.); *тривалі* й *нетривалі*.

Істотні корективи в зміст і хар-р **З.п.** внесли ХХ–ХХІ ст., цьому сприяла низка як суто технічних, так і політ. чинників, у т. ч. й глобалізація, яка сьогодні перетворює територію будь-якого внутр. збройного конфлікту на арену зіткнень інтересів великих політ. гравців.

М. Красковська

Зважування голосів – метод визначення фіксованих квот голосів кожної д-ви-члена ЄС з урахуванням чисельності її населення. На основі **З.г.**, який застосовувався з часу утворення Європейської екон. спільноти (1957), визначалась кваліфікована більшість під час голосування в Раді ЄС. **З.г.** є результатом досягнення компромісу між д-вами-членами ЄС, які хоча і є рівними перед законом однак відрізняються одна від одної за низкою аспектів. К-сть голосів кожної з д-в-членів в Раді ЄС визначалась чисельністю її населення з певним коригуванням на користь д-в із маленькою чисельністю населення. **З.г.** надавало легітимності рішенням, прийнятим кваліфікованою більшістю, яка базувалась на досягненні максимально можливої згоди. Великі д-ви-члени не могли об'єднатися, щоб залишити маленькі в меншості, й навпаки. К-сть голосів кожної з д-в-членів в Раді ЄС закріплювалась у договорах. Питання способу визначення кваліфікованої більшості було одним із найбільш дискусійних під час підготовки Лісабонського договору. З двох альтернативних підходів до визначення – на основі методу **З.г.** чи методу подвійної більшості – був обраний останній, що означало відмову від **З.г.** і надання кожній д-ві-члену одного голосу в Раді ЄС. З 01.11.2014 р. у ЄС кваліфікована більшість вважається досягнутою за умови, якщо за рішення проголосувала

більшість д-в-членів (55%), в яких проживає більшість населення Союзу (щонайменше 65%). На вимогу окремих д-в-членів, зокрема Польщі, договором передбачений перехідний період – до 31.03.2017 р., – упродовж якого метод **З.г.** може бути знову застосований на вимогу будь-якої д-ви-члена. За відсутності такої вимоги кваліфікована більшість визначатиметься за новими правилами.

О. Рудік

Змушування до миру (англ. *peace enforcement*) – один із структурних елементів мирного процесу та один із типів операцій з підтримки миру згідно з класифікацією НАТО, який полягає у діяльності групи д-в чи окремої д-ви, спрямованій на припинення міждерж. чи внутрішньодерж. конфлікту. **З.д.м.** може носити ненасильницький (екон., правові і фінансові санкції) та збройний хар-р (операції **З.д.м.**). На відміну від підтримки миру, **З.д.м.** не потребує згоди конфліктуючих сторін на втручання третьої сторони. Міжнар.-прав. основою **З.д.м.** є рішення Ради Безпеки, ухвалене на основі глави VII Статуту ООН. Причому в Статуті **З.д.м.** не згадується, оскільки цього терміну не існувало на момент прийняття документу. Операції з **З.д.м.** застосовуються з гуманітарною метою, у випадку бездіяльності держ. ін-тів або загрози безпеці населення. В ході операцій зі **З.д.м.** зброя може застосовуватися не тільки для самооборони, але й для знищення військ. сили і об'єктів. **З.д.м.** вперше було застосоване під час війни у Перській затоці 1991 р. з метою припинення збройної фази конфлікту військ. засобами. Інші операції з **З.д.м.** формально не отримали санкції Ради Безпеки ООН, однак відмінність дій НАТО в Боснії в 1995 р. і в Югославії 1999 р. від втручання Росії в Південній Осетії 2008 р. полягає у підтримці акцій групою д-в, а не окремою д-вою. Міжнар. право в галузі **З.д.м.** недосконале, основна проблема полягає у співвідношенні держ. суверенітету і дозволу на міжнар. втручання. Більшість експертів із міжнар. права схиляються до *гуманітарного виключення* як єдиного обґрунтування **З.д.м.**

М. Генік

Знак політичний – елемент знакової системи політики, феномен дійсності, обраний або створений людиною, який має політ. значення, тобто вказує на певний політ. об'єкт. **З.п.** поєднує в собі означення, означуване та об'єкт політ. дійсності, який позначається. Він містить у собі: 1) зовн. вираз, форму, оболонку – означення; 2) предмет думки, який означається, найчастіше він виражений у понятті – означуване; 3) існуюче в реальному світі явище політ. дійсності (предмет, процес, статус, система відносин), які позначаються.

Процес становлення **З.п.** проходить три стадії – формування знаків-індексів, знаків-копій, знаків-символів. Переважно більшість **З.п.** складають політ. символи – знаки, які мають умовне, довільне, конвенційне значення (їх мотивованість не піддається фіксації та опису), однак можна констатувати наявність знаків-індексів і знаків-копій у політиці, що свідчить про відповідну генезу **З.п.**, специфіку перебігу та основні стадії даного процесу. Крім того, виділяють наступні види **З.п.**: оптичні (зорові); слухові; нюхові; смакові; тактильні (дотикові). Також у політ. реальності наявні прості та складні **З.п.**, які складаються із кількох простих знаків. Складний знак, який має самостійне політ. значення і не зводиться до значення своїх складових, утворює політ. знакову конструкцію.

З.п. вказує на окремий політ. феномен, позначає політ. явище і поряд із політ. знаковою конструкцією є важливим елементом когнітивної структури політ. реальності, розкриває зміст і сутність структур, в які організоване політ. буття, характеристики та ознаки політики як об'єкта пізнання. *Див.: Знакова політична конструкція; Семіотика політики.*

О. Павлишин

Знакова конструкція політична (лат. *constructio* – складання, побудова) – інтегральне поєднання політ. знаків, яке має самостійне політ. значення. **П.з.к.** як категорія семіотики політики почала розроблятися завдяки працям Г. Почепцова, І. Лебедева, Р. Рахімова, А. Хабібুলіна та ін. дослідників.

З.к.п. відображає знаковий спосіб існування політики, тобто є особливою формою онтології політики, знаковим проявом її буття у всій повноті відносин між її складовими елементами на всіх структурних рівнях даної ієрархічно організованої системи. У понятті «**З.к.п.**» фіксується особливе знання про політику як об'єкт пізнання людини. **З.к.п.** вказує на ієрархічність та ін. знакові характеристики політики, зокрема, свідчить про структурованість елементів політ. реальності, яка корелює з визначними особливостями орг-ції системи політ. цінностей, відношеннями між ними та сукупністю оцінок із боку політ. суб'єктів. Уявлення людини про світ, саму себе, своє місце у світі політики накладають відбиток не лише на особливості тлумачення змісту політ. знаків (семантику політики), але і на спосіб сприйняття людиною змісту даних знаків, іншими словами, визначають специфіку особистісної оцінки суб'єктом здійсненої ним інтерпретації символічного смислу знаку, вираженої у ставленні до нього.

Семіотичні поняття «знак політичний» і «**З.к.п.**» характеризують структурну орг-цію політики як знакової системи, розкривають її складну, ієрархічну побудову, визначають первинні і основні частини знакової системи політики, т. ч., мають особливе значення для розуміння сутності і специфіки орг-ції політ. реальності, яка є предметом філос.-політ. досліджень сучасності. *Див.: Знак політичний; Семіотика політики.*

О. Павлишин

«**Золотий мільярд**» – метафора, якою позначають населення розвинутих країн, геогр. розміщених у різних регіонах планети, з рівнем життя, що є непропорційно великим, виходячи з їх природних та ін. ресурсів. Умовний мільярд осіб визначається сумарним населенням таких країн і регіонів, як ЄС (28 країн, 504 млн), США (318 млн), Японія (128 млн), Канада (34,3 млн), Австралія (22,5 млн), Ізраїль (7,5 млн), Нова Зеландія (4,4 млн) та ін.

Т. Мальтус у кн. «Досвід про закон народонаселення у зв'язку з майбутнім удосконаленням сусп-ва» (1798) вказав на загрозу зростаючої к-сті населення, що збільшується

у геометричній прогресії, тоді як ресурси продовольства зростають в арифметичній. Він розрахував максимально можливу к-сть населення Землі – 1,4 млрд осіб, які можуть існувати, не створюючи загроз довкіллю. Сучасні мальтузіанці скоротили цю цифру до мільярда, який назвали «золотим».

У 1990 р. на Землі проживало 5,5 млрд осіб, на поч. 2014 – 7,2 млрд, у 2042 очікується 9 млрд. За даними ООН, природної сировини за оптимального використання тоді вистачатиме лише на 1 млрд осіб. Як вважають окремі аналітики, впливові кола країн «З.м.» приступили до реалізації прихованих планів загального зменшення населення планети з метою недопущення її «демогр. перегріву».

До «З.м.» не входить 6/7 населення Землі (Африка, Латин. Америка, Сх. Європа, більшість країн Азії), які володіють більшою частиною людських, сировинних і енергетичних ресурсів. Така ресурсно-демогр. асиметрія є однією з головних причин ескалації антизахідних настроїв, міжнар. напруженості, посилення міграції, тероризму і под.

В. Смолянюк

Зона АТО – територія, на якій здійснюється антитерористична операція (АТО) – як комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних із терористичною метою. В Україні застосовується на позначення територій, охочених бойовими діями у частині Донецької

і Луганської областей, в якій Збройні сили України та добровольчі батальйони захищають конституційний лад та територіальну цілісність д-ви у б-бі з незаконними збройними формуваннями (терористичними орг-ціями) – «Донецькою народною республікою» і «Луганською народною республікою» – організованими та керованими з Російською Федерацією, за підтримки її військ. частин. Площа є нестабільною, обумовлюється результатами бойових дій. Терористи контролюють Донецьк, Луганськ і території прилегли до Російської Федерації, що дозволяє їм отримувати озброєння.

Насильство в регіоні набуло масового хар-ру в середині квітня 2014 р., коли озброєні групи, із залученням рос. військових почали захоплювати адмін. будівлі та відділки міліції, СБУ у містах Донбасу. Від середини липня 2014 р. Збройні сили Російської Федерації почали приймати безпосередню участь у бойових діях проти Збройних сил України. 05.09.2014 р. у Мінську було підписано угоду про припинення вогню на Донбасі. Робота контактної групи у Мінську була продовжена, і сторони підписали наступний меморандум у ніч проти 20.09.2014. Через позицію Російської Федерації, яка прагне зберегти вогнище конфлікту в Україні, збройне протистояння, в якому загинули тисячі людей і сотні тисяч стали біженцями, триває. *Див.: Антитерористична операція (АТО).*

І. Вдовичин

I

Ідентифікація (англ. *identification* – отожднення, уподібнення, впізнавання) – глибинна потреба людини до уподібнення (маскування), до пошуку об'єкта поклоніння (впізнавання), що важко задовольняється. Індивід, який сприймає світ як сукупність таємничих речей і явищ, не може безпосередньо усвідомити призначення та сенсу навколишнього буття, він потребує опосередкованої системи орієнтації, що надало б йому можливість отожднення себе з якимось визнаним зразком («покровителем»). **I** є пристосуванням, становленням, процесом постійного вибору, прийняттям (неприйняттям) традицій і норм, «пошук себе серед інших», саме тому на кожному рівні наукового опису процес **I** передусім осмисленню ідентичності.

I є несвідомою проекцією особистістю себе на дещо інше, ніж вона сама (іншу особистість, групу, справу, процес або ідеал). **I** є важливою частиною нормального розвитку, може сприяти розвитку доти, доки індивідуальний шлях ще не прокладено, однак як тільки відкривається краща індивідуальна можливість, **I** виявляє свій патологічний хар-р у тому, що опиняється в подальшому настільки ж такою, що затримує розвиток, наскільки до цього вона несвідомо сприяла піднесенню і зростанню, спричиняє дисоціацію (розщеплення) особистості. **I** відрізняється від імітації тим, що вона є несвідомою імітацією, тимчасом як імітація – свідоме наслідування.

Важливу роль у свідомій особистісній **I** відіграє образ «значущого іншого», з ним особистість себе порівнює, під нього вона себе створює в позитивному або негативному розумінні, і тут мова йде про відоме питання радянського поета-новатора В. Маяковського: «Робити життя – з кого?». Наукове розуміння процесів **I** й ідентичності вважає їх не тільки лише рятувальним засобом отожднення («злипання і прилипання»), а й засобом артикуляції (і радикалізації – в формі зазіхання на значущість) самості, отже, цим визнається,

що **I** ініціатива виходить не від сусп-ва або іншої якоїсь спільності, а від самої особистості.

В. Чернієнко

Ідентичність (англ. *identity* – тотожність) – концепт, що виражає переживання і (або) усвідомлення особистістю своєї належності до тієї або ін. соц.-особистісної позиції в межах соц. ролей та їх станів як уявлення людиною самої себе унікальною, цілісною, єдиною в часі та ставленні до навколишнього світу. Значення **I** визначають три базисні потреби людини: належність до співтовариства, позитивна самооцінка та безпека. Формування **I** починається там, де ідентифікація стає непридатною. **I** розуміється як символічний засіб політ. об'єднання з «одними» і дистанціювання від «інших» (проти кого дружити будемо?), і в цьому розумінні **I** є не тільки концептом, що розрізняє соц. простори і тоталізує свої елементи, але й конструктом реїфікації (лат. *res* – річ) відносин. **I** означає одночасно і стійку внутр. тотожність, і стійку схожість деяких основних якостей із ін. людьми. **I** є результатом, тим, що сталося, результатом історії (пошуків аутентичності й її легітимності), тобто результатом самозбереження, захисту «себе» (як «справжнього», «істинного», «широкого») і, отже, нападу на «іншого» (як «неістинного»).

I переживається людським індивідом, перш за все, як відчуття **I**. Але чуттєве знання (пізнання) із самого початку має соц.-іст. хар-р. Тут відбувається єдність чуттєвого (відчуття, сприйняття, уявлення, емоції) і раціонального (поняття, судження, умовиводи, методи, методології, теорії і т. ін.) знань. Більша частина чуттєвого досвіду містить образи, які почерпнуто з описів, розповідей і под., зроблених ін. людьми. Тому і можливий загальнозначущий дискурс про **I**. Сучасні дослідження природи людини показують її принципову не **I** – трансцендування як постійний перехід особистості в якісно новий духовний стан. **I** – рухлива, еластична, є ансамблем ідентифікацій, їх включенням в єдине унікальне тотожне

собі ціле (паттерн **І.** уявляється соц. суб'єктом так: «я цар – я раб – я черв'як – я бог!»).

В. Чернієнко

Ідеологеми політичні (грец. *ιδέα* – прообраз, начало, ідея; *λόγος* – слово, розум, вчення; *-ηγός* (від *-ἄγω* – веду) – той, що веде) – визначальні категорії ідейного арсеналу певного політ. явища, що здатні здійснювати вплив на реципієнта, змінюючи його світоглядні орієнтири, та обумовлюються соц.-політ. контекстом. **І.п.** – спосіб репрезентації певного політ. явища, який вписаний у конкретне соц. тло політ. простору. Напр., ключовою ідеологемою лібералізму є *свобода*.

Вважається, що термін «ідеологема» вперше використав М. Бахтін у праці «Слово в романі», маючи на увазі образ соц. кругозору або особливу точку зору, що претендує на соц. значимість. Початково поняття ідеологеми вживалося в художніх творах для опису тих ідей, які були покликані здійснювати вплив на читача, змінюючи його картину світу або підштовхуючи до здійснення певних дій. Отже, **І.п.** завжди наповнені конкретним змістом, який неможливо виявити поза певним політико-соціальним контекстом.

Важливим компонентом **І.п.** є *оціночність*, тобто аксіологічна складова, що відрізняє поняття «ідеологема» та поняття «концепт». **І.п.** наповнені аксіологічним змістом, вони надають своєрідну інтерпретацію політ. дійсності в контексті певного політ. дискурсу.

І.п. не обмежуються лише певним вираженням. У ролі **І.п.** можуть виступати також політ. символи (державні, партійні і под.). **І.п.**, будучи гіпотезами змісту та висвітлюючи багатогранність політ. явищ, здатні «розширити» спектр сприйняття і розуміння певної інформації. Разом із тим, використовуючи **І.п.**, політ. клас прагне не лише доносити певні змісти до реципієнтів, але й впливати на їхню точку зору, вигідно змінюючи її.

Г. Куц

Ізобари політичні (дав.-грец. *ίσος* – однаковий + *βάρος* – тягар, вага; *ізобара* – лінія однакового тиску) – міждерж. сухопутні кордо-

ни, на яких зафіксовано певну напруженість у міждерж. відносинах через наявність проблем прикордонного хар-ру між сусідніми д-вами, чи відсутність чітко демаркованого сухопутного міждерж. кордону. Це своєрідні «невралгічні» лінії політ. напруження та потенційних чи реальних міждерж. конфліктів.

Термін **І.п.** увів у наук. обіг фр. географ і геополітик Ж. Ансель, який у книзі «Географія кордонів» (1938) розглядав кордони між д-вами як тимчасову периферію, котра може змінюватися унаслідок політ. та ін. причин, а зміни є результатом необхідності та бажаності. Кордони ним трактувалися як **І.п.**, що відображають баланс політ. і військ. сил та здатність до змін. Вони фіксують на деякий час рівновагу між двома «тисками, масами та силами». Нині **І.п.** є публіцистичним кліше в політ. географії й лімології для позначення ділянок сухопутних кордонів, де існують суперечки між сусідніми д-вами за лінію проходження держ. кордону чи конфлікти за володіння прикордонною територією, або де виникають інциденти на кордонах, що призводить до посилення напруженості («підвищеного тиску») у відносинах між сусідніми д-вами. Інколи на міждерж. сухопутних кордонах ситуація складається настільки напруженою, що д-ви змушені встановлювати т. зв. лінії примирення (своєрідні **І.п.**), як тимчасові кордони на основі певного балансу політ. і військ. сил. Однак ці тимчасові кордони повинні неухильно дотримуватися, виходячи з принципу територіальної цілісності д-в. Прикордонні конфлікти, претензії та суперечки згідно з цим принципом міжнар. права повинні вирішуватися виключно мирними засобами. Прикладами сучасних сухопутних кордонів, де спостерігаються конфліктні ситуації, є кордони між Індією та Пакистаном у Кашмірі, Еритреєю й Ефіопією та ін. д-вами.

В. Лажнік

Ізобати політичні (дав.-грец. *ίσος* – однаковий + *βαθύς* – глибокий; *ізобата* – лінія однакових глибин) – міждерж. морські кордони та лінії розмежування 200-мильних виключних морських екон. зон, на яких зафіксовано

певну напруженість у відносинах між сусідніми д-вами через наявність прикордонних претензій, суперечок і конфліктів між ними за розподіл водних просторів і континентального шельфу, або через відсутність демаркованого морського кордону. Це «невралгічні» лінії політ. напруження на морських просторах та потенційних чи реальних міждерж. морських конфліктів. Термін використовують як публіцистичне кліше в політ. географії й лімології для позначення ділянок морських міждерж. кордонів і ліній розмежування континентального шельфу, де існують суперечки чи конфлікти між сусідніми д-вами за володіння морськими акваторіями, або часто виникають інциденти на морських кордонах чи межах виключних морських екон. зон, що призводить до посилення політ. напруженості («підвищеного тиску») у відносинах між сусідніми д-вами. Інколи на морських кордонах і лініях розмежування 200-мильних виключних морських екон. зон ситуація складається настільки напруженою, що д-ви змушені встановлювати т. зв. лінії примирення (своєрідні **І.п.**), як тимчасові морські кордони на основі певного балансу політ. і військ. сил. Прикордонні морські конфлікти, претензії та суперечки згідно з принципами міжнар. права повинні вирішуватися виключно мирними засобами. До 2009 р. Україна й Румунія вели суперечку за розмежування акваторій і континентального шельфу, багатого на нафту, в районі о. Зміїний у Чорному морі. Рішенням Міжнар. арбітражного суду в Гаазі встановлено морські розмежувальні лінії виключних екон. зон у районі о. Зміїний, які є обов'язковими для виконання обома д-вами й оскарженню не підлягають. Прикладом **І.п.** є також неделімітовані морські кордони між Україною й Росією в Азовському морі, де наявні конфліктні та проблемні ситуації.

В. Лажнік

Ілюзія політична (англ. *illusion* – обман, помилка) – викривлене, хибне сприймання дійсності, при якому реальний зовн. об'єкт (процес, явище), викликаний неточністю або неадекватністю корекції образу, породжується

діяльністю різних аналізаторів. **І.п.** у переносному значенні відображають як нездійсненну надію, мрію. **І.п.** демонструє сусп-ву те, що воно хоче побачити, зокрема стабільний і надійний навколишній світ. Неточні інтерпретації, перекручене розуміння базових політ. категорій і явищ, призводить до ілюзії вибору, ілюзії опору, ілюзії політ. відповідальності, ілюзії демократії, ілюзії б-би з корупцією, ілюзії розвитку ін-тів громадян. сусп-ва, ілюзії децентралізації і под. Під впливом афекту страху й тривоги **І.п.** породжує несумісність реальної взаємодії влади, еліти та народу. В основі **І.п.** – протистояння в системі координат «добро» – «зло», «ми» – «вони», «політики (мерзотники, негідники, злочинці)» – «народ (святий і безгрішний)». Політ. безнадія народу, продажність та аморальність влади, політ. пропаганда – це ті чинники, які формують **І.п.** Наслідком **І.п.** є маргіналізація сусп-ва, падіння рівня довіри до органів влади, ріст к-сті розчарованих, обман і самообман виборця. Остаточна сформованість і визначеність нації, д-ви, сусп-ва неможлива без самовизволення від кардинальної своїми наслідками **І.п.**

У сучасному інформ. просторі **І.п.** достатньо легко викрити та водночас потрапити в її тенета. Світове сусп-во одні і ті ж самі події (напр., традиціоналізм Росії і консерватизм Великої Британії) може аналізувати й продукувати по-різному, але лише практ. діяльність людей уточнює образи сприймання та знімає рожеві окуляри політ. реальності.

Т. Купчій

Імідж владної інституції (англ. *image* – образ, подоба, відображення) – загальне уявлення (розуміння й оцінка), що формується на основі поєднання зовн. і внутр. елементів сприйняття на рівні окремих індивідів чи певних груп громадськості, які взаємодіють із владною установою, про різні аспекти її функціонування. **І.в.і.** є складним і багатоаспектним феноменом, який включає: соц. імідж; імідж послуг; внутр. імідж; імідж керівника; імідж персоналу; візуальний імідж та бізнес-імідж. Формування **І.в.і.** передба-

чає використання відповідних засобів впливу комунікаційного, організаційного, психол. та мотиваційного хар-ру. **І.в.і.** безпосередньо пов'язаний із середовищем громадськості, для задоволення потреб якої призначена держ. установа, та відображає ступінь усвідомлення і оцінки громадянами її ролі на рівні конкретної місцевості чи д-ви загалом. У демокр. сусп-ві **І.в.і.** розглядають не лише як засіб чи спосіб завоювання уваги цільової аудиторії, але й як механізм реагування на її вимоги. Основними показниками, що характеризують **І.в.і.** є відкритість і прозорість у діяльності владної установи, її активність у сусп. житті; ефективність системи управління та ухвалення оптимальних управлінських рішень; вчасність та якість надання послуг; престижність посади держ. службовця. Побудова позитивного **І.в.і.** є необхідною передумовою її виходу на якісно новий рівень культурних, соц. та політ. відносин із громадськістю та слугує дієвим інструментом налагодження взаємодії із суб'єктами громадян. сусп-ва на основі узгодження їх позицій, взаємної співпраці та користі, що сприяє накопиченню соц. капіталу.

І. Колосовська

Іміджева дипломатія – діяльність д-ви, яка за допомогою засобів класичної та публічної дипломатії спрямована на репутаційне позиціонування нац. інтересів та пріоритетів зовн. політики, а також формування бажаної думки світової громадськості. **І.д.** виступає чинником впливу на прийняття рішень у сфері зовн. політики в контексті просування нац. цінностей, демократизації та багатокомпонентного комплексу стратегічних інтересів (екон., фінансових, політ. і військ.). Посилення ролі **І.д.** пояснюється зростанням ролі іміджевих комунікацій та міжнар. піару у реалізації практ. стратегій урядових програм на міжнар. рівні.

Зовнішньополіт. відомства розвинених країн застосовують різні стратегії **І.д.** для реалізації своїх політ. завдань і переконування світової громадськості у правильності векторів розвитку своєї зовн. і внутр. політики.

Доволі часто д-ви, що не мають достатніх розвинених ін-тів розробки та реалізації **І.д.**, вдаються до використання послуг консалтингових агентств, що спеціалізуються в комерційному маркетингу та піарі. Вони розробляють бренд країни в розрахунок на певні цільові аудиторії (напр., туристів та інвесторів).

Питання ефективної **І.д.** України, а відтак посилення конкурентних позицій д-ви в сучасному глобалізованому світі, є надзвичайно актуальним. Україна активно інтегрується у світове конкурентне середовище, однак цей процес ускладнюється здебільшого негативним іміджем д-ви на міжнар. арені. Від часу набуття незалежності імідж України формувався переважно хаотично та під впливом негативних зовн. і внутр. чинників.

А. Шуліка

Іміджмейкінг політичний – система взаємопогоджуваних заходів, технологій, прийомів із конструювання, представлення, коригування та популяризації іміджу будь-якого політика, партії чи громад.-політ. руху, які проводяться в період виборчих кампаній та між ними, спрямовані на виборців, а також ін. цільові групи, з метою сприяння позитивній сусп. реакції, високій репутації та підтримці на виборах. Призначення заходів **І.п.** – інформ. конкуренція з метою формування керованого іміджу кандидата, політ. партії, ідеології.

Цілі І.п.: ознайомлення з політ. суб'єктом за посередництвом PR-заходів, кваліфіковане позиціонування (створення та підтримка зрозумілого іміджу, роз'яснення виборцю проблем та шляхів їх вирішення), підвищення іміджу, відбудова від конкурентів, формування у масовій свідомості упізнаваного позитивного образу суб'єкта політики.

Етапи І.п.: визначення очікувань і вимог цільової аудиторії до даного політика або політ. партії; пошук необхідних характеристик іміджу, що конструюється, тобто відбір тих бажаних якостей, які цільова аудиторія вважає важливими й необхідними в цей момент для конкретного політика або партії; адаптація при впровадженні відібраних характе-

ристик в образ політика або партії до запитів цільової аудиторії із підсиленням позитивних рис об'єкта, затребуваних в цей момент; просування сформованого образу населенню за допомогою засобів масових комунікацій, політ. консультування, політ. реклами і под.; переклад відібраних характеристик у різні контексти (візуальний, вербальний, подієвий, сімейний та ін.); постійне коригування основних параметрів іміджу відповідно до змінних вимог цільової аудиторії й переключувань, внесеними каналами трансляції й способами масового тиражування іміджу.

Формування іміджу може відбуватися цілеспрямовано чи стихійно, але другий варіант в основному має негативний аспект, застосовується як засіб інформ. б-би між політ. силами.

Ю. Мальована

Іміджологема політична (англ. *image* – образ, подоба, *λόγος* – думка, причина) – складова частина політ. іміджу. **І.п.** – це певний комплекс образів-маркерів (образів-значення, образів потрібного майбутнього, образів-прогнозів), який надбудовується на відповідний інформ. каркас. Як складова структури політ. іміджу **І.п.** – це метафоричне найменування здебільшого викривлених, ілюзорних уявлень про реальні об'єкти політ. світу, які містяться у відповідних перцептивних конструкціях політ. світосприйняття. Ці уявлення, звернені в минуле або орієнтовані в майбутнє, створюють деякий штучний теор. і світоглядний каркас, особливий контекст, у який можуть вписуватися і реальні політ. події та зв'язки, які у цьому випадку отримують доволі викривлену смислову інтерпретацію. **І.п.** можуть чинити серйозний вплив на сприйняття масами тих чи ін. символів і дій та одночасно суттєво впливати на хар-р політ. поведінки окремих індивідів або соц., етнонаціональних та ін. груп населення. У технологічному плані **І.п.** використовуються для маніпулювання масовою свідомістю, індокринації в маси певних ідей та уявлень.

І.п. складається з таких елементів: *образ-значення*, який безпосередньо пов'язаний з оцінкою об'єкта сприйняття; *образ потрібно-*

го майбутнього, який відбиває не тільки події теперішнього і минулого, але і ситуацію майбутнього в двох різноманітних формах – імовірнісного прогнозу і програмування потрібного майбутнього; *образ-прогноз*, основу якого складає первинний алгоритм, що програмує певний перебіг подій, і в цій якості набуває адаптивно-ідентифікуючого хар-ру, що дозволяє встановлювати атрибутивні властивості й якості об'єкта.

В. Кривошеїн

Імперативи політичної культури (лат. *imperativus* – наказовий, владний) – вимоги сучасного цивілізованого світу, націй, великих сусп. груп до змісту, спрямування та функціонування їх політ. культури. З ін. боку, в **І.п.к.** акумульовані «директиви», адресовані нації, сусп. групам та ін-там щодо орг-ції політ. життя. **І.п.к.** формуються та усвідомлюються соц. акторами у процесі їх політ. діяльності на основі глибокого розуміння життєвоважливих потреб та інтересів. Визначальна роль у системі **І.п.к.** належить імперативам нац. політ. культури.

І.п.к. вимагають врахування в політ. житті іст. традицій народу, його ментальності та світогляду; орієнтують на утвердження в політиці моральних засад (перш за все, категоричного імперативу І. Канта), гуманізації політ. відносин, культивування демокр. та духовних цінностей, толерантності та політкоректності, творче запозичення кращих зразків світового досвіду, які виражають загальнолюдські цінності.

І.п.к. активно виявляють своє соц. призначення в період формування політ. програм, розбудови політ. ін-тів і політ. системи. Однак вони виконують важливу роль і упродовж усієї життєдіяльності політ. суб'єктів, особливо в період революційної перебудови сусп-ва та д-ви. Для сучасного укр. сусп-ва необхідно усвідомити й закріпити у політико-культурних формах базові нац. політ. цінності. На вершині ціннісної піраміди повинна стояти нація як *цінність-мета*, яка спроможна забезпечити гідність людини, її права та свободи. Головними *цінностями-засобами* нац. політ.

культури є нац. д-ва, громадян. сусп-во, нац. еліта, демократія, нац. політ. система. *Цінностями-умовами* мають визнаватися нац. суверенітет, нац. злагода, нац. безпека, мирні стосунки з ін. народами.

О. Рудакевич

Інвайронменталізм (англ. *environment* – середовище, оточення + лат. *mens* – розум) – наук. підхід до інтерпретації сучасних процесів у межах відносин «людство – природне довкілля», а також ідеологія альтернативних соц.-політ. рухів. Витоки соц.-екол. ідей – європ. традиції соц.-дарвінізму, геогр. школи, еволюціонізму, натуралізму загалом. Основні напрямки: *консерваціонізм* (Б. Фернау, Дж. Піншо та ін.), *рух за охорону довкілля* (Дж. Мюір та ін.), *екологізм* (А. Холі та ін.). Соц.-екол. ідеї були сприйняті сусп.-політ. науками. Відбулася «екологізація» ідеологій. Положення **І.** містяться в консерватизмі, лібералізмі, соціалізмі, солідаризмі й анархізмі в тих аспектах, що відображають ставлення даних ідеологій до проблеми взаємодії людини й природного середовища. Акцент на цих аспектах призводить до виникнення таких течій як *екосоціалізм*, *екомарксизм*, *екофемінізм*, *екоанархізм* і под. Еколог. проблематика в них є похідною від загальних світоглядних і методологічних побудов, властивих відповідним ідеологіям. Напр., ідея еколог. справедливості, що визначає відносини між різними групами людей є фундаментальною для екосоціалізму.

Перші політ. паростки **І.** як руху в Європі пов'язані з виступами «нових лівих», студентськими заворушеннями за «пряму демократію» 1960-х рр. **І.** як потужний глобалістський рух виник у США в 1980-х рр. Рух наслідував традиції елітизму, прагматизму та прийшов на зміну рухам «за цив. права» й б-би проти війни. У своїй політ. діяльності рух орієнтується на участь в традиційних політ. ін-тах, за допомогою традиційних політ. засобів. У США рух є більш ціннісно-зорієнтований, натомість європ. рух є нормативно-зорієнтованим на політику домовленостей. **І.** розвивається як певна сусп.-політ. комунікативна

практика, спрямована на еколог. зорієнтовану «життєву політику» сусп-ва.

Н. Гапон

Інклюзивна політика (англ. *inclusion policy*) – політика зменшення соц. нерівності через залучення соц. груп до громад. життя незалежно від статевої, вікової, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації, фізичної дієздатності та екон. становища. Отже, подолання нерівності уявляють не як перерозподіл благ, а як співучасть у їх створенні. **І.п.** базується на концепції «нормалізації», яка закріплена у документах ООН про права розумово відсталих (1971), інвалідів (1975), дітей (1989). Умови життя людей із обмеженими можливостями мають бути якомога наближеними до умов громади. Ідеал **І.п.** – інклюзивне сусп-во, де кожна людина є цінною, розбіжності між людьми поважаються, а базові потреби задовільнюються настільки, щоб люди жили у гідності. Роль **І.п.** для України зумовлена плюралістичністю її соц., зокрема етнічної, структури.

Важливий компонент **І.п.** – інклюзивна освіта. Її принципи: 1) цінність людини не залежить від здібностей і досягнень; 2) кожен здатен відчувати і думати; 3) кожен має право на спілкування і на те, щоб бути почутим; 4) усі потребують один одного; 5) справжня освіта здійснюється лише в контексті реальних взаємин; 6) усі потребують підтримки та дружби ровесників; 7) для всіх, хто навчається, досягнення прогресу скоріше в тому, що вони можуть робити, ніж у тому, чого вони не можуть; 8) різноманітність посилює усі сфери життя (Саламанкська декларація, 1994). Всі учні мають навчатися у звичайних школах, які адаптуються до потреб кожного учня. За даними Європ. академії з питань дитячої інвалідності, особливі потреби в навчанні мають близько 8 % дітей.

Інклюзивна освіта вимагає політ. заходів, надання фінансових, людських, освітніх, технічних та технологічних ресурсів освітнім центрам. В Україні станом на 2011 р. чисельність осіб із обмеженими фізичними можливостями становила 2,7 млн, з них дітей –

165,1 тис. Законодавчо закріплено право дітей з особливими потребами на здобуття знань у загальних навчальних закладах, затверджено Концепцію розвитку інклюзивної освіти, формами інклюзивної освіти охоплено бл. 150 тис. дітей. Негативним чинником є брак фінансування. Лише 20% закладів вважаються доступними, а ще 45 % – частково доступними для дітей із обмеженими фізичними можливостями.

Є. Перегуда

Інклюзивний суверенітет – термін, запропонований нім. ученим У. Беком на позначення кооперації між урядами, спрямовану на те, щоб за допомогою переговорів, певних режимів чи ін. обов'язкових правових регуляторів ліквідувати суперництво між своїми д-вами та розпочати транснаціональну гру заради посилення їхніх позицій у системі світової економіки. **І.с.** як система колективного управління, з одного боку, обмежує суверенітет д-в-членів. Але, з іншого, – дозволяє їм вийти за межі свого національного простору за рахунок отримання широких можливостей здійснення нових, таких, що не зводяться до дипломатичного тиску чи воєнної загрози, форм політ., екон. і, навіть, культ.-політ. впливу, в т. ч. й у внутрішньонаціональному просторі. Учасники **І.с.** є регіональними союзами д-в (ЄС, країни NAFTA, союз КНР і Гонконгу), які за допомогою юрид. обов'язкових угод і відповідних ін-тів усувають національні і, водночас, встановлюють нові, вже транснаціональні, кордони просторів для своїх дій. Напр., у випадку ЄС завдяки **І.с.** д-ви-члени можуть: 1) ефективно брати участь у вирішенні таких транснаціональних проблем, як забруднення довкілля, транзит наркотиків, нелегальна міграція і под.; 2) впливати шляхом звернення до загальноєвроп. ін-тів на ситуацію в ін. країнах-членах ЄС у тих випадках, коли дії цих країн зачіпають їхні нац. інтереси; 3) сприяти прийняттю на европ. рівні тих рішень, які було б важко прийняти на нац. рівні. Інакше кажучи, нац. уряди можуть вести так звану «дворівневу гру», використовуючи

в своїх цілях можливості як нац. д-в, так і системи **І.с.** Вони «вже не тільки національні, але також національні д-ви» (У. Бек).

М. Шульга

Інклюзивність політики (лат. *inclusivus* – ввімкнений, залучений, що включає в себе) – субстанціональна властивість політики, яка полягає у здатності політ. компонента проникати у всі сфери життя сусп-ва, впливати на всі сусп.-політ. процеси, доходити до кожного громадянина. Політика інтегрує сусп-во, об'єднуючи та спрямовуючи його на досягнення суспільно-значущих цілей. За допомогою **І.п.** вона сприяє участі громадян у політ. житті. **І.п.** розширює та видозмінює сферу політики, включаючи чи виключаючи із вирішення тих чи ін. проблем окремі соц. групи або верстви населення. **І.п.** свідчить про мінливість та рухливість кола тих проблем, які розглядаються держ. владою як політично значущих. Як писав Ф. Брауд, «ніщо за своєю природою не є політичним, але все ним може стати». З цього приводу Н. Фразер вважає, що «політизація соціального» – невід'ємний процес у складноорганізованих сусп-вах. Дана властивість перетворює мистецтво керівників д-ви на головне джерело формування політ. простору. Від хар-ру усвідомлення політ. важливих інтересів безпосередньо залежить обсяг об'єктів державно-владного регулювання і відповідно обсяг політ. сфери. У сучасних лібер.-демокр. д-вах більшість соц. конфліктів громадян. сусп-ва так чи інакше регулюються політ. методами.

У більшості випадків втручання політ. компоненти у громадянську відбувається шляхом законодавчого оформлення. Напр., приватні немайнові та майнові права та обов'язки подружжя, підстави для виконання обов'язків батьків та дітей регламентує Сімейний Кодекс України. З розвитком нових напрямків життя сусп-ва д-ва розвиває своє втручання й у сферу ІТ-технологій, напр., шляхом підписання у 2012 р. Доручення Президента «Щодо забезпечення впровадження інформ.-комунікац. технологій у всіх сферах сусп. життя, реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Від-

критий Уряд» щодо розбудови електронного урядування».

Г. Щедрова

Інклюзія політична (англ. *political inclusion*) – право на політ. участь різноманітних осіб і груп, не залежно від їхнього походження, віку, раси, релігії, статі, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації. ЮНЕСКО розуміє під **І.п.** більш широкі можливості, насамперед, пов'язані з політ. можливостями іммігрантів: право на політ. участь та політ. представництво іммігрантів на тій же правовій основі, що й громадяни приймаючої д-ви. **І.п.** досягається через надання громадянам доступу до публічної інформації; заохочення громадян до розробки проектів місцевих програм і політик (напр., щодо плану забудови міста); орг-цію відкритих консультацій для усіх жителів міста з питань, що становлять особливий інтерес; членство в політ. партіях; контакти з представниками офіційної влади та політиками. **І.п.** щодо іммігрантів досягається через розширення права голосу на місцевих виборах, створення дорадчих органів для різноманітних іммігрантських спільнот. Зауважимо, що звуження обсягу політ. прав осіб, які не мають громадянства певної д-ви, за законодавством України та багатьох ін. д-в не може вважатися дискримінацією (виборчі права, членство у партіях і под.).

І.п. зорієнтована на лобювання рішень, що приймаються органами держ. влади. **І.п.** сприяє розвитку та існуванню демократії, коли усі сегменти сусп-ва мають змогу вільно брати участь та вільно впливати на політ. рішення без будь-яких упереджень. Проте у деяких демокр. д-вах велика частина населення виключається з політ. процесу за певними дискримінаційними ознаками (стать, етнічна чи релігійна приналежність, неповносправність і под.). **І.п.** виходить із того, що політ. участь є основоположним засобом розв'язання соц. і екон. несправедливості.

Н. Карпчук

Інкrementальна політика (англ. *incremental* – зростаючий) – модель публічної по-

літики, у процесі розроблення якої існуючі напрями політики розглядаються як основа для здійснення подальших змін, які мають бути поступовими, помірними та нерадикальними. **І.п.** ґрунтується на інкременталізмі – теор. підході до розроблення публічної політики, згідно з яким публічна політика є результатом процесу взаємодії та взаємного пристосування широкого кола акторів, які відстоюють різні цінності та володіють різноманітною інформацією. Модель **І.п.** була розроблена в 1950-х рр. амер. політологом Ч. Ліндбломом, який піддав критиці домінуючий тоді погляд на розроблення публічної політики як на процес досягнення максимальної сусп. чистої вигоди раціонально діючими політ. акторами. У процесі розроблення моделі **І.п.** ним було виявлено непрактичну природу раціональної моделі розроблення політики й запропоновано консервативніший процес.

Консервативність **І.п.** полягає в тому, що в її межах існуючі напрями публічної політики та пов'язані з ними витрати розглядаються як базові, а основна увага виробників політики зосереджується на нових напрямках, які лише доповнюють або модифікують існуючі. Виробники **І.п.** у цілому визнають легітимність діючих напрямів політики та погоджуються продовжувати їх через низку причин, а саме: брак часу, інформації та коштів для дослідження всіх існуючих альтернатив політики; невизначеність наслідків цілком нової політики; існування суттєвих необоротних витрат у межах існуючої політики; міркування політ. доцільності; умови плюралістичного сусп-ва, де набагато легше продовжувати існуючі політики, ніж втягуватись у тотальне узгодження нових; переважання в діях політ. акторів прагматичного підходу, а не максимізації результату.

О. Рудік

Інсталяція політична (англ. *installation* – установка, монтаж) – форма сучасного мистецтва, просторова композиція, яка спрямована на зміну сприйняття людиною політ. простору. **І.п.** є постановочною мізансценою, яка створюється тимчасово у форматі малюнків,

предметів, звуку та под. На відміну від традиційної художньої інсталяції, **І.п.** практично не виставляється у музеях, а на відкритому публічному просторі. **І.п.** – прояв опозиційності митця, його протесту проти дійсності.

Події в Україні 2013-2014 рр. зумовили численні **І.п.** Жива творчість громади у Новоріччю ніч-2014 найвиразніше проявилася у **І.п.** суду над В. Януковичем, у якій кожен міг надягнути мантию та винести вирок. Іронічно-саркастичними були у час Євромайдану інсталяції чернівецького митця А. Федірко на тему цирку в політиці («Circus Politicus», 31.01.2014). Натомість зловісно-злободенна **І.п.** була представлена дніпропетровцям на День міста (13.09.2014) – тризуб-гільйотина із надписом «Люстрація».

Сміливими **І.п.** відомий художник С. Захаров (арт-група «Muzzilka») на вулицях Донецька влітку 2014 р., у яких критикувалися дії «міністра оборони» «Донецької народної республіки» (ДНР) І. Гірка (Стрелкова), командирів загонів «Новоросії» та сепаратистів. На перша інсталяція зображала намальованих на фанері фігури сепаратистів у формі ДНР за подобою відомого своїм слабоумством персонажа повісті М. Булгакова «Собаче серце» Поліграфа Шарікова. **І.п.** «під чорта» образу бойовика А. Павлова на прізвисько «Моторола» була розміщена поблизу Палацу одруження, де за кілька днів до цього побував персонаж **І.п.** Третя робота зображала І. Стрелкова з поставленим до скроні пістолетом з підписом «Просто зроби це!» (це митецька реакція на збитий 17.07.2014 р. малазійський «Boeing»). За свої сміливі інсталяції художник переслідований терористичним угрупованням «ДНР», тривалий час перебував у полоні.

Н. Хома

Інтерактивність політична (англ. *interaction* – взаємодія) – інформ. обмін, взаємодія з активізацією зворотних зв'язків між громадян. сусп.-вом і політ.-владною сферою, здатна змінювати її основні характеристики; медійно-технологічний принцип орг-ції політ. комунікації за допомогою вербальних і невербальних засобів. Головне завдання **І.п.**

– розширення традиційних інструментів політ. участі, формування політики д-ви, зближення політики і громадськості, врахування її побажань та перетворення на рівноправного учасника політико-інформ. процесу, привернення уваги до сусп.-політ. проблем і под. **І.п.** реалізується завдяки інноваційним медіа-технологіям через соц. мережі (віртуальні ком'юніті, сайти, Інтернет-версії та сторінки в соц. мережах програм теле- і радіоканалів) та інтерактивні програми, які уможливають спілкування громадськості з політиками, чиновниками, експертами.

В Україні **І.п.** зазвичай відбувається через ефірну журналістику – від інформ.-розважальних ток-шоу на телебаченні до програм на радіо. Прикладом **І.п.** є сусп.-політ. шоу «Відкрита студія», «Порядок денний» (Перший канал Українського радіо), «Свобода слова» (ICTV), «Гаряче крісло» (ТВі), «Шустер Live» (Перший національний) і под. В умовах віртуалізації та театралізації політики **І.п.** може набувати імітаційного хар-ру й ознак PR, використовуватися як технологічно-маніпулятивний прийом у формі інтерактивних опитувань і голосувань, основне завдання яких вплинути на громад. думку, а також створювати ілюзію політ. залучення і под. Див.: *Віртуалізація політична; Інфотейнмент; Політейнмент; Реаліті-шоу політичне; Театралізація політики.*

І. Вільчинська

Інтеракція політична (англ. *interaction*; лат. *inter* – між + *actio* – діяльність) – поняття, яке характеризує взаємодію політ. суб'єктів між собою та з ін-тами влади, опосередковане використанням норм, символів, стереотипів та їхня персональна інтерпретація сторонами. **І.п.** є одним із типів сусп. інтеракції, яка змінюється відповідно до індивідуальних якостей суб'єкта політики. У процесі політ. діяльності суб'єкта стиль його взаємодії з ін. суб'єктами кристалізується, формується прихильність до типових рис поведінки, встановлюються стереотипні навички та прийоми. Врахування специфічних бар'єрів (національність, мова, конфесійна приналежність, політ.

орієнтації та ін.) у процесі взаємодії суб'єктів політики може допомогти попередити зайві ускладнення та конфлікти. Саме у процесі **І.п.** виникають і формуються такі політ. явища та процеси, як політ. культура, політ. етика, політ. ідентичність, толерантність і под.

О. Михайловська

Інтервенція гуманітарна – військ. інтервенція, яка, переслідуючи гуманітарні завдання, фактично слугує засобом розподілу і перерозподілу сфер геополіт. контролю та реформатування конфліктних регіонів. Ідея **І.г.** полягає у тому, що демокр. д-ви мають право (і навіть зобов'язані) заради захисту прав людини втручатися у справи ін. д-в (якщо потрібно, із застосуванням військ. сили), незважаючи на їх суверенітет.

Перша **І.г.** НАТО проти Югославії (1999) насправді спричинила гуманітарну катастрофу (численні жертви та біженці з Косово). **І.г.** зах. країн в Афганістані (2001), Іраку (2003), Лівії (2011) теж не досягли своєї задекларованої моральної мети захисту цив. населення, а були спрямовані на військ.-політ. підтримку антиурядових сил і зміну існуючого політ. режиму. В усіх випадках військ. операції **І.г.** відбувалися без санкцій Ради Безпеки ООН.

Загалом, концепція **І.г.** суперечить принципам Уставу ООН щодо держ. суверенітету, територіальної цілісності та верховних повноважень ООН, тому не має чіткої міжнар. прав. дефініції й є дискусійною з точки міжнар. практики врегулювання регіональних конфліктів. Так, **І.г.** може бути виправданою, якщо відбуваються або серйозні порушення прав людини (насильницька депортація, фізичне знищення численних беззахисних людей і под.), або існує реальна загроза безпеці сусідніх д-в, або відсутність демокр. ін-тів унеможливило реалізацію принципу нац. самовизначення, або усі дипломатичні засоби не спрацьовують, а людські втрати за умов втручання здаються меншими, ніж при невтручанні. На сьогодні не розроблені універсальні й об'єктивні критерії порушень прав людини, які б одноставно схвалили та застосовували

усі д-ви. Тож, **І.г.** є військ. операцією з усіма властивими їй сумними наслідками, і існуючий досвід **І.г.** довів їх «псевдогуманність», неефективність щодо врегулювання міжнар. конфліктів і забезпечення глобал. стабільності. **І.г.** – це радше геостратегія, маскування під гуманітарними цілями жорсткої експансіоністської політики з прагматичними намірами розширити сферу геополіт. контролю на певній території.

Н. Лепська

Інтернет-медіа (англ. *media* – засоби, способи) – сукупність усіх видів інформаційних ресурсів, які доступні Інтернет-користувачам. Є інструментом для зберігання даних, каналом передачі, подання та розповсюдження інформації за допомогою Інтернет-мережі. **І.-м.** – одне з джерел формування мережевого сусп.-ва, яке практикує нові підходи до здійснення комунікацій в політ. площині, зокрема стосовно громадян. самоорганізації, яка найповніше проявилася в останні роки в системі громад. моніторингу, антиурядових рухах і виступах в різних країнах («Арабська весна», Євромайдан і под.).

І.-м. є найвідкритішим інформ. середовищем, яке, зазвичай, не цензурується. Уряди намагаються взяти **І.-м.** під контроль через законодавчі обмеження, регулювання майданчиків для розміщення інформації, доступу до аудиторії, аутентифікації та авторизації користувачів і под. Разом із тим, ЗМІ все більше переміщуються в Інтернет-простір, використовуючи інструментальні можливості **І.-м.** (онлайн-мовлення, сайти та сторінки ЗМІ в соц. мережах, дублювання друкованих версій газет в електронному вигляді, форми зворотного зв'язку з аудиторією і под.), які надають ширший, мобільніший і відкритіший доступ масовій аудиторії до інформації. Суб'єкти політ. процесу в різних країнах (урядові установи та органи місцевого самоврядування, політ. партії та окремі політики та ін.) широко використовують можливості **І.-м.** в політ. цілях, у деяких країнах практикуються різноманітні формати або елементи е-урядування та е-голосування. **І.-м.** створюють нові інформ.

практики, помітні для політ. реалій, такі як блогерство, стрім-трансляції та под.

Серед **І.-м.** виокремлюють пошукові системи та поштові служби, соц. сервіси (соц. мережі, форуми, блог-платформи), файлообмінні сайти та сайти-агрегатори, корпоративні, комерційні та інформ. сайти, різноманітні Інтернет-сервіси для різних потреб і под. Див.: *Мережеві ЗМІ; Соціальні медіа; Стрім-трансляція.*

М. Фоломєєв

Інтернет-мем (англ. *meme*; від грец. *μῦθος* – *спогод*) – назва інформації або фрази (звичай дотепної та іронічної), яка виникла спонтанно й набула популярності Інтернет-середовищі. **І.-м.** розповсюджується в Інтернеті різними способами (електронною поштою, месенджерами, на форумах, в блогах і под.). Також **І.-м.** позначає явище спонтанного поширення такої інформації або фрази.

Поняття «мем» як одиницю культурної інформації, здатну «розмножуватися», запропонував еволюційний психолог Р. Докінз у праці «Ген егоїзму» (1976). Ідея мему подана Д. Рашкоффом у праці «Медіавірус. Як поп-культура таємно впливає на вашу свідомість» (1994). Мем містить базовий набір думок, інструкцій, мотивів, які визначають установки людини та впливають на прийняття рішення. Меми можуть поширяться горизонтально (між представниками одного покоління), і вертикально (від покоління до покоління). Прикладами **І.-м.** можуть бути слова, фрази, аудіо та відеоряди, які мали значення та поширилися у всесвітній мережі.

І.-м. мають різний хар-р впливу: розважальний, провокаційний (напр., обдурювання) або зловмисний (напр., шахрайство). **І.-м.** є своєрідними культурними мітками, що відображають поляризацію між групами «свій – чужий», або виконують певну символічну функцію й впливають на соц. установки та поведінку (групового героїзму, конформізму і под.). **І.м.** можуть викликати соц. значущі наслідки (напр., впливати на вибори політиків, змінювати сусп. переконання і под.). Прикладом політтехнологічного впливу є група мемів

«Countryballs» (зображення прапорів-кульок). Вони слугують засобом розповсюдження інформації щодо певних політ. процесів в обхід контролю офіційної сфери, прихованої критики влади відповідної д-ви.

Н. Гапон

Інтернет-паблік (англ. *public* – публічний, громад., загальнодоступний) – онлайн-спільнота, що створюється переважно у соц. мережах із метою просування ідеї, бренду, зовн. ресурсів і под. Синонімами у формулюваннях **І.-п.** є *відкрита спільнота* та *публічна сторінка*. Якщо раніше спільноти у мережі Інтернет частіше носили назву «група» і мали обмежений або ж взагалі закритий доступ, то з початком використання соц. мереж як рекламного інструментарію формат **І.-п.** став переважати. Більшість **І.-п.** є мікроблогами, що містять лаконічні записи (або цитати), візуалізацію, репости з ін. онлайн-ресурсів. Аудиторією **І.-п.** є його підписники (або учасники). Вони можуть бути як дописувачами (активні учасники), так і користувачами викладеної інформації (пасивні учасники).

Головна мета **І.-п.** є залучення додаткової аудиторії для просування (рекламування) певного продукту. Напр., це може бути бренд (побутової техніки, медичних чи косметичних засобів і под.), громад.-політ. спільнота (партія, рух, орг-ція), конкретний політ. діяч (як одноосібний адміністратор/модератор, так і «командний гравець»), ЗМІ та под.

Найпопулярнішою платформою для створення **І.-п.** є соц. мережа «Вконтакте», яка на початок 2015 р. об'єднала понад 22 млн українців. Майже всі вони є підписниками або ж творцями **І.-п.** різного тематичного спрямування. Так, учасниками офіційної спільноти «Вконтакте» Президента України П. Порошенка є майже 300 тис. осіб, більше – у соц. мережі Facebook. Але найчисельнішими **І.-п.** все ж залишаються спільноти мистецької та розважальної тематики, к-сть учасників яких часто перевищує 1 млн ос.

К. Ірха

Інтернет-партії – одна з новітніх форм політ. партій. Зареєстровані в Україні, Росій-

ській Федерації, Іспанії. Членами **I.-п.** є переважно фахівці у сфері інформ. технологій, хакери. Створення **I.-п.** є одним із різновидів політ. тролінгу. Як політ. сили, **I.-п.** декларують прагнення створити привабливі інвестиційні умови в країні та вийти на вищий рівень розвитку економіки та сучасних інформ. технологій. В основному висувають популістські гасла, орієнтуючи свою політ. діяльність на е-демократію, навколо якої вибудовуються усі політ. цілі й ідеї, об'єднання населення за допомогою мережі Інтернет, спрямування усього потенціалу користувачів Інтернету на сусп.-корисні справи. Декларують «новий» вид рівності – стирання меж між містом і селом, молоддю й літніми людьми, багатими та бідними. Тролінг **I.-п.** полягає у провокаційних обіцянках: якісно покращити життя громадян за допомогою сучасних технологій; захистити персональні дані та свободу користувачів Інтернету; забезпечити реальні можливості кожному громадянину бути почутим; фільтрувати усі політ. рішення за допомогою мережі Інтернет; забезпечити повну свободу висловлювання власних думок; комп'ютеризація всієї країни; ліквідація бюрократії в негативному її розумінні, перехід на цифрові носії та відхід від паперової тяганини; безкоштовні курси користувачів персональних комп'ютерів й іноземних мов для всіх громадян України за рахунок бюджету; зменшити к-сть податків до одиниць; заборонити реалізацію генно-модифікованих продуктів і под. В Україні партія такого типу (Інтернет-партія України) була створена у 2007 р. на чолі з хакером Д. Голубовим; Вейдер Дарт був висунутий як кандидат на президентських виборах 2014 р. *Див.: Тролінг політичний; Троль політичний.*

О. Дзьобань

Інтернет-спільнота – тип товариства, що виникає і функціонує в мережі Інтернет із метою реалізації політичних (а також професійних, естетичних та ін.) інтересів його членів. Інтернет відкриває широкі комунікативні можливості, дозволяє легко знайти людей зі спільними інтересами та поглядами. В умовах створення електронної демократії такі **I.-с.**, як

вікі-проекти, чати, форуми та соц. мережі поступово посилюють свій вплив на сусп. життя та можуть змінювати політ. структуру сусп-ва. Такі спільноти характеризуються динамічністю за рахунок постійних, періодичних і випадкових відвідувачів, які територіально можуть знаходитись в будь-якій країні. Дослідники прогнозують, що **I.-с.** стануть основою для динамічних терористичних орг-цій в майбутньому. Характерною рисою будь-якої **I.-с.** є її свобода й анонімність учасників, які не знають один одного і ніколи не бачили. Учасниками **I.-с.** є люди освічені і соц. активні, які чинять пасивний спротив д-ві, критикуючи її неоднозначну політику.

На початках **I.-с.** були продовженням традиційних соц. співтовариств, учасниками яких були користувачі комерційних, фінансових, інформ.-аналіт., наукових структур. Згодом виникли і нетрадиційні співтовариства – «кіберсоціуми», «віртуальні», або «онлайн-товариства».

Критерії типологізації **I.-с.:** 1) *за ступенем інтерактивності* (напр., у чатах спілкування відбувається в режимі реального часу, тоді як в е-mail проміжок між повідомленнями може бути довготривалим); б) *за к-стю учасників комунікативного процесу* (однаправлена комунікація (відгуки, реклама, оголошення), діалогова комунікація (ICQ, електронна пошта), полілогова комунікація (форуми, чати, конференції)).

Укр. **I.-с.** вирізняється певними соціокультурними особливостями, пов'язаними з відносно невисокими темпами розвитку та впровадження інформ. технологій, диспропорцією екон. рівні спільнот, поляризацією в системі координат «велике місто – місто – село». Це незначний обсяг регулярної **I.-с.**, чіткі вертикальні диференціації в її структурі за статтю, віком, рівнем освіти, матеріальним становищем, що є свідченням її незрілості.

О. Шиманова

Інфологема – поняття, введене до наукового обігу в 90-х рр. ХХ ст. рос. дослідником В. Коганом. Використовується для позначення неправдивої або викривленої інформації

(інформ. моделі), зазвичай свідомо створюваної політтехнологами для заміщення базових фактів артефактами. Легкість, з якою **I.** потрапляють в інформ. канали та здатність до стійкого зв'язку з основними світоглядними аксіомами, визначають їх можливість проникати в базовий тезаурус, формувати ціннісні диспозиції, переконання та орієнтації на індивід. та сусп. рівні, а також визначати соц.-психол. стандарти поведінки. Завдання **I.** – формування викривленої картини світу, стійких стереотипних уявлень, ідеологічних міфів і под. із метою цілеспрямованого маніпулятивного впливу на свідомість і поведінку людей. Найактивніше **I.** використовуються під час виборчих кампаній для формування негативного ставлення громадян до політ. лідера, політ. сили чи проекту.

Поряд із деструктивним інформ.-психол. впливом **I.** можуть виконувати і «охоронну» сусп. ф-цію, позаяк часто допомагають відволіктися від негативних подій, подолати депривацію, фрустрацію, негативні очікування та напругу в сусп-ві.

Основна риса **I.** – вони не потребують інтерпретації або підтвердження своєї правдивості, позаяк інформація, представлена в них, видається достовірною, а джерело поширення – авторитетним. Для підсилення впливу **I.** на громад. думку використовуються різноманітні техніки переконуючої інформації, зокрема уваги, довіри, підкріплення, інтерпретації. Основні канали проникнення **I.** в сусп-во – ЗМІ (нерідко авторитетні), передвиборна агітація, плітки, чутки і под. *Див.: Ідеологеми політичні; Іміджологема політична; Міфологія політична; Псевдореальність політична.*

І. Вільчинська

Інформаційна атака (англ. *information attack*) – спроба цілеспрямованого впливу на інформ. ф-ції та середовище центру прийняття рішень, завдання шкоди його інформ. системам, процесам і ресурсам, засобам, елемент досягнення інформ. переваги щодо нього. Для суб'єкта **I.a.** інформація (дані про середовище центру рішень та їх інтерпретація) є ціллю, об'єктом і засобом водночас. **I.a.** виявляється

у поданні неправдивої інформації для прийняття неправильних рішень.

I.a. буває *опосередкованою* та *прямою*. Перша зводиться до впливу на складову інформації – «якість» даних через створення несправжніх інформ. приводів на її «вході». Друга – до впливу на команди, згідно з якими центр прийняття рішень інтерпретує дані та на зміст інтерпретації, як складову інформації через зміни правдивої інформації на неправдиву в базі даних центру.

Підвидом **I.a.** є «*кібератака*» на критичну технологічну інфраструктуру (комунікаційну, комп'ютерну) центрів рішень (напр., **I.a.** на сервери РНБО, ЦВК, СБУ, Міністерства оборони), тобто на засоби обробки інформації, а також її отримання, передачі, зберігання та трансформації. Передбачає контроль над інформацією, якою володіє центр прийняття рішень. Метою **I.a.** є підриг соц. системи, зокрема її політ. підсистеми, дестабілізація д-ви. **I.a.** як «кібератака» характерна для «інформ. ери», в якій комп'ютеризовані інформ. системи є частиною життя людини і сусп-ва (напр., атаки на бази даних амер. спецслужб і підприємств військ.-промисл. комплексу). Вони вражають в першу чергу технологічно розвинені сусп-ва (напр., США, ЄС, Японії) і завдають незначної шкоди технологічно малорозвиненим (напр., Папуа-Нової Гвінеї). Як наслідок цей різновид **I.a.** використовують представники малорозвинених сусп-в для завдання істотної шкоди високорозвиненим сусп-вам. **I.a.** не прив'язані до комп'ютерної інфраструктури можуть бути здійснені будь-ким, зацікавленим у впливі на центр прийняття рішень. Від **I.a.**, як і від зброї масового знищення, повноцінного захисту немає. Обидві її сторони **I.a.** можуть обмінятися інформ. ударами і завдати одна одній непоправних втрат. *Див.: Кібератака.*

Ю. Тишкун

Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів д-ви, сусп-ва, особи, за якого ніякі інформ. впливи на них неспроможні викликати деструктивних наслідків. **I.b.** сусп-ва не можна зводити лише

до охорони громад. порядку. Основний напрямок **І.б.** д-ви становлять інформ. війни. До **І.б.** відноситься і забезпечення права фізичних і юрид. осіб, усього населення на своєчасну та повну інформацію.

І.б. досягається реалізацією єдиної держ. політики у цій галузі, яка будується на принципах: законності; дотримання балансу життєво важливих інтересів д-ви сусп-ва та особи; взаємної відповідальності д-ви, сусп-ва та особи за стан безпеки; інтеграції з міжнар. системами забезпечення інформ. безпеки.

Необхідний рівень **І.б.** забезпечується сукупністю політ., екон., організаційних заходів, спрямованих на попередження, виявлення й нейтралізацію тих обставин, чинників і дій, які можуть перешкодити реалізації інформ. прав, потреб та інтересів країни й її громадян.

О. Стадніченко

Інформаційна блокада – система заходів, спрямованих на обмеження чи заборону поширення певного типу інформації. Об'єкти **І.б.**: певна особа чи політ. сила; певне явище чи подія; ін. д-ва. Серед цілей **І.б.** можна виділити: бажання сформувати у населення певні позиції та установки; бажання нейтралізувати політ. опонентів; бажання не допустити масових протестів чи обурення народу щодо певних подій та явищ і под.

І.б. найчастіше використовують під час виборчих кампаній, коли одні кандидати чи політ. партії, володіючи значним доступом до мас-медіа, намагаються через одностороннє поширення інформації дискредитувати своїх опонентів та забезпечити собі прихильність електорату. Також **І.б.** є характерною в кризових ситуаціях, особливо в період протестів і конфліктів.

Найбільш важливу роль у створенні **І.б.** відіграють ЗМІ. Вони часто використовують механізми маніпуляції масовою свідомістю шляхом викривлення чи приховування інформації. У результаті **І.б.** споживачі інформації або отримують певну інформацію викривленою, або не отримують її взагалі.

В Україні **І.б.** найбільш масштабно було реалізовано під час президентських виборів 2004 р., коли доступом до майже всіх мас-

медіа володів провладний кандидат. Сьогодні **І.б.** активно застосовує Російська Федерація на окупованих укр. територіях (АРК, частина Донецької та Луганської обл.).

М. Бучин

Інформаційна глобалізація (англ. *information globalization*) – тип глобалізації, внаслідок якого виникає сусп-во нового типу, що формується після глобал. соц. революції, котра ґрунтується на вибуховому розвитку та конвергенції інформ. і телекомунікац. технологій.

Процес розповсюдження **І.г.** відбувається через інформ. технології, продукти і системи в усьому світі та зумовлює екон. і культ. інтеграцію. Прибічники цього процесу вбачають у ньому можливість подальшого прогресу за умови розвитку глобал. інформ. сусп-ва. Опоненти попереджають про небезпеку глобалізації для нац. культ. традицій і поглиблення соц. нерівності.

Результатом **І.г.** є сусп-во знань, де головним двигуном добробуту кожної людини і д-ви є знання, набуте завдяки безперешкодному доступу до інформації й умінню її обробляти. **І.г.** реалізується в сусп-ві, в якому обмін інформацією не має кордонів – часових, просторових, політ., де приймаються рішення щодо покращення всіх аспектів якості життя на основі наук. обробки даних та сучасного знання. Характерна риса **І.г.** – взаємопроникнення культур, що відкриває кожному співтовариству нові можливості для самореалізації. Розвиток д-ви в умовах **І.г.** пов'язують із формуванням цілісного інформ. простору як частини світового інформ. простору, становленням і подальшим домінуванням в інформ. просторі нац., політ., екон., етнокульт. інтересів.

А. Митко

Інформаційна екологія – наука, що вивчає закономірності впливу інформації на формування та функціонування людини, людських спільнот і людства в цілому, на індивідуальні та сусп. взаємини з навколишнім інформ. середовищем, а також міжособистісними та міжгруповими інформ. взаємодіями. Поява **І.е.**

пояснюється зростаючою роллю інформації в сусп-ві та її впливом на соц., екон. та ін. процеси. Мета **І.е.** – стимулювати роботу щодо своєчасної компенсації згубного впливу негативних тенденцій інформатизації на здоров'я людини та формування молодого покоління. Наукове передбачення напрямів розвитку інформ. сусп-ва допоможе визначити пріоритети в інвестиційній політиці, в модернізації освіти та ін. сферах держ. устрою.

І.е. як сусп. проблема та наука виникає у сусп-вах, насичених чи перенасичених інформацією, а також у їх взаємодії з сусп-вами, малонасиченими інформацією. Мірою еколог. якості інформації можуть бути її соц. хар-р, лінгвістичні (критичність, котрого уявляємо обсяг, упередженість) та іст. аспекти. Сусп. аспект **І.е.** може бути представлений взаємодіями у системах «**І.е.** – людина», «**І.е.** – соціум». Завдання **І.е.**: вивчення інформ. впливів на людину, людство; формування еколог. чистого мислення; розробка алгоритмів, засобів і програм дозування активності джерел інформації; дослідження інформативності творів різного хар-ру; дослідження інформ. аспекту в генетиці; відпрацювання навичок формування інформ.-еколог. культури особи та под.

О. Стадніченко

Інформаційна моральність (лат. *mores* – звичай) – внутр. установка індивіда діяти в питаннях, що виникають у зв'язку з розвитком і застосуванням інформ. технологій, відповідно до своєї совісті та вільної волі. Мораль у загальноживаному сенсі виступає певним орієнтиром того, що є допустимим у певному сусп-ві та виникає тоді, коли в сусп-ві з'являється проблема визначення інформ. провини та відповідальності.

І.м. (як і мораль в цілому) включає в себе такі елементи: 1) *порядність* (відсутність умислу на заподіяння шкоди оточуючим за допомогою інформації або у інформ. середовищі); 2) *чесність* (властивість виражати своє справжнє ставлення, не видаючи чужу інформацію за свою, повага до авторського права та інтелектуальну працю інших); 3) *справедливість* (поняття про належне, що містить в

собі вимогу відповідності діяння і відплати: зокрема, відповідності прав і обов'язків члена інформ. сусп-ва, інформ. праці та винагороди, заслуг в області створення, обробки, збереження або передачі інформації, їх визнання, злочини у сфері ІТ і покарання); 4) *дисциплінованість* (схильність людини до дотримання правил роботи і норм поведінки в інформ. сусп-ві); 5) *працьовитість* (готовність віддавати свій час, свої сили і енергію для виробництва суспільно-корисного інформ. продукту).

В епоху інформ. сусп-ва розвиток проблематики **І.м.** і шляхи, методи та способи її формування у сусп-ві набуває особливої актуальності.

О. Стадніченко

Інформаційне забезпечення політичної стабільності – сукупність документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформ. системі для забезпечення політ. стабільності.

І.з.п.с. включає два основних компоненти: 1) наявність спеціальних інформ. механізмів, які системою послідовних інформ. мір, спрямованих на досягнення й підтримку політ. стабільності за допомогою спеціальних технологій, що містять сукупність прийомів, методів, способів і процедур; 2) здатність влади їх використати для моніторингу, контролю й управління політ. процесами з метою зниження соц. напруженості в сусп-ві, досягнення громад. згоди шляхом прийняття управлін. рішень, спрямованих на встановлення компромісу інтересів різних соц. груп сусп-ва.

Ф-ції **І.з.п.с.:** 1) забезпечити ефективне управління соц.-політ. розвитком д-ви, своєчасний і ефективний моніторинг соц.-політ. ситуації в країні; 2) забезпечити населенню доступ до інформації про діяльність органів держ. влади, поліпшити якість держ. послуг громадянам, а також скоротити строки їхнього очікування; мінімізувати адмін. витрати громадян і орг-цій; 3) за допомогою новітніх інформ. і телекомунікаційних технологій підвищити рівень і якість освіти, медицини, соц. сфери; 4) удосконалити систему держ. під-

тримки науки й техніки, підготувати професійні кадри в сфері інфокомунікацій.

Схема дії інформ. механізмів **п.с.**: відкритість д-ви (з використанням ІТ) – включення сусп-ва в управління та політику (з використанням ІТ) – **п.с.** Логіка схеми така: завдяки інформ. технологіям діяльність д-ви, природно, при наявності політ. свободи, має шанс стати прозоріше й відкритою. Чим вище рівень відкритості влади, тим більше можливостей для участі громадськості в прийнятті політ. рішень. А сусп. участь за допомогою інформ. технологій дає шанс на стабільність політ. системи. *Див.: Електронна держава (е-держава); Електронне нормотворення (е-нормотворення); Електронне урядування (е-урядування); Електронний документообіг (е-документообіг); Мережеве управління; С2G («громадяни – уряд»); G2B («уряд – бізнес»); G2C («уряд – громадяни»); G4C («уряд для громадян»).*

О. Семченко

Інформаційний вибух (англ. *information explosion*) – збільшення на порядок обсягів виробництва інформації, її доступності для використання. Виникає внаслідок подолання інформ. бар'єрів (за В. Глушковим) – протиріч між інформ. запитами сусп-ва і технічними можливостями з їх забезпечення завдяки розвитку науки та техніки. Приклади: винайдення писемності в V тис до н.е., книгодрукування – у XV ст., Інтернету – у 1990-х рр. Зараз (за М. Згуровським), **І.в.** відбувається щороку, а з 2020 р. об'єм продукуюваної інформації щороку збільшуватиметься в 44-и рази.

І.в. породжує феномени:

- 1) «старіння» інформації – втрату її корисності за період 1-10 роки;
- 2) нестачу носіїв необхідних для її збереження і фахівців для управління нею;
- 3) «інформаційної тривоги» (за С. Вудманом) – настороженого і негативного ставлення до обсягу наявної інформації;
- 4) перикаліписису (за С. Лемом) – надлишку непотрібної, суперечливої та неточної інформації – «шуму», новизна та достовірність якої не гарантована. Ця інформація є неосмис-

леною та нерозкодованою, у ній необхідні знання подані фрагментовано і безсистемно, поза певним контекстом. «Шум» від **І.в.** перевантажує і дезорієнтує – відволікає на поверхове і неухвалене сприйняття другорядних даних та їх обробку на шкоду оцінці джерел інформації й їх якості, її класифікації;

5) інформ. голоду («недовантаження») – нестачу важливої інформації, необхідної для прийняття рішення та вирішення проблеми. Її в умовах **І.в.** можна отримати через вдумливе, цілеспрямоване перетворення «сировини» – первинних даних про процеси й явища у «компактний» інформ. продукт.

І.в. перевантажує інформацією зі середовища «вхід» політ. системи, ускладнює прийняття та виконання рішень на її «виході». Через це центри прийняття рішень реагують лише на окремі фрагменти інформації (вимоги лобістів чи дані щодо найнагальніших проблем) або ж зволікають із прийняттям рішень. **І.в.** підвищує швидкість прийняття рішень в політ. системі на шкоду їх сенсу, якості, унікальності, тривалості в часі. *Див.: Інформаційний шум.*

Ю. Тишкун

Інформаційний домінізм (лат. *dominans* – панівний; англ. *dominion* – влада) – глобал. переважання інформації над іншими суб'єктами і процесами, формами та властивостями існування матерії, значущими для життя людини та людської спільноти, засноване на вдосконалюваних технологіях, панування інформації в різних сферах людського буття. **І.д.** – поняття доволі широке і багатогранне, при особливих умовах обсягу та якості інформації може ставати нераціональним, антиекологічним, може завдавати шкоди здоров'ю як окремої людини, так і людським спільнотам.

Постіндустріальне сусп-во змістило акценти з екології на ін. сфери – культурну та комунікаційну, які й стали новим джерелом соц. розвитку. Причиною масового деструктивного інформ. впливу на психіку є несформованість механізмів соц.-психол. регуляції в умовах інформ. сусп-ва. Людство ризикує потрапити в тенета загальної тоталітарної систе-

ми, засновані на інформ. технологіях і впливах. Інформ. переважання, інформ. шум сприяють розвитку і поширенню **І.д.** Також **І.д.** виявляє себе в: нерівномірному доступі людства до новітніх інформ. технологій, що дає можливість маніпуляцій; зростання обсягу доступної інформації до рівня надмірної її к-сті, що блокує аналітичне її сприйняття; надлишкова інформація призводить до порушення працездатності людини; переважання негативної і відверто пропагандистської інформації, що дезорганізує сусп-во.

К. Г. Юнг попереджав людство про пришествя стихійної інформ. епохи, наголошуючи, що ми значно краще захищені від неврожаїв, повеней, епідемій, ніж від психічних епідемій, які характерні для інформ. сусп-ва. Саме це і уособлює **І.д.**

О. Стадніченко

Інформаційний тероризм – психоінтелектуальна небезпечна диверсія, спрямована проти нормального стану розсудливості людей, прямий вплив на психіку та свідомість людей із метою створення потрібних настроїв і думок у сусп-ві. **І.т.** проводиться силами помилкової уявної інформації для створення у людей суперечливого бачення, негативного обурення та помилкового розуміння. Це гранично небезпечне асоціальне явище, адже ніщо так сильно не впливає на людей і сусп-во, як джерела правдивої чи хибної інформації. Враховуючи особливу руйнівну міць і хар-р непередбачуваних наслідків диверсійного впливу дезінформації – **І.т.** є найпідступнішим злочином проти людства.

І.т. вражає всі основні зони: *побутову* (ураження має локалізований особистісний хар-р); *наукову* (руйнуються об'єктивно-закономірні логічні зв'язки перевірених наукових істин); *соціально-політичну* (на національно-державному чи планетарному рівнях вводиться в оману громадськість). На практиці під **І.т.** розуміють пропагандистський вплив на сусп-во, який не залишає можливості критичного осмислення інформації. Засобами **І.т.** виступають як ЗМІ, так і міфи, якими залякується сусп-во.

І.т. займаються ті, хто обманює, наговорує, поширює помилкові або дискредитуючі чутки; пише антинаукову, аморальну і аморальну літературу; пропагує насильство і приниження особистісного та нац. гідності; здійснює підробки і підмінюють предметно-логічні понятійні основи; планує і здійснює масову дезорієнтацію.

О. Стадніченко

Інформаційний шум – явище сучасного розвитку інформ. простору та інформ. сусп-ва, яке характеризується наявністю надлишку інформації в комунікаційному середовищі. Це викликає труднощі для споживача в отриманні корисної інформації та знижує її цінність.

У сучасному комунікаційному середовищі інформації стає дедалі більше, вона стає все доступнішою для широкого кола осіб. Водночас це створює і певні труднощі: к-сть інформації продовжує зростати, виникає неминуча суперечливість джерел поширення інформації, яка збільшує суперечливість самої інформації.

Аналізуючи проблему **І.ш.**, амер. економіст Г. Саймон у статті «Рациональність як процес і продукт мислення» відзначає, що інформація є безсумнівним благом лише в світі, де її мало. Водночас в умовах наявності великої к-сті різноманітної інформації вона часто відволікає людей від істотного, відіграючи таким чином негативну роль. В умовах **І.ш.** утруднюється прийняття раціонального рішення внаслідок стрімкого збільшення обсягу надлишкової інформації. Складністю стає вже не факт отримання інформації, а можливість її якісної обробки.

І.ш. – це повідомлення, непотрібне суб'єкту, незалежно від того, відоме воно йому чи ні. **І.ш.** поділяють на: *фізичні* (зумовлені непрохідністю каналів, якими відбувається передача інформації); *семантичні* (зумовлені нерозумінням інформації споживачем); *прагматичні* (зумовлені класифікацією інформації як непотрібної для особи-споживача).

М. Бучин

Інформаційні хвороби – наслідок інформ. переважання, результатом чого стають різ-

номанітні затримки в сприйнятті людиною інформації, ефективності управління часом, загальна напруженість, стрес, загострення хронічних хвороб. **І.х.** – це хвороби, головним чинником яких є інформація проявляються у формі депресивних синдромів, неврастеній, істерій, іпохондрій.

І.х. поширені у всьому світі, але переважають у сусп.вах, переобтяжених інформацією. Це є результатом НТР, інформ. революції, швидкостей і загального темпу життя. Відомо, що нині доступний людству обсяг інформації подвоюється кожні 18 місяців, а якщо тенденція збережеться до кін. 2020 р., то подвоєння відбуватиметься кожні 73 дні. Це колосальне навантаження на людину, її психіку й емоційне здоров'я.

Інформація суттєво впливає на здоров'я як окремої людини, так і всього сусп.ва. Можна говорити про «інформаційно обумовлене здоров'я». Все залежить від того, скільки часу відведено особі на обробку інформації (оскільки сам по собі великий обсяг нової інформації не спричиняє емоційних проблем), а також мотиваційної складової отриманої інформації. Саме ця «інформ. тріада» (обсяг інформації, час на її опрацювання і прийняття відповідального рішення) і спричиняє у людини емоційні проблеми. Ніколи раніше людині не доводилось опрацьовувати такі обсяги інформації та дезінформації, приймати швидко відповідальні рішення. Відповідь організму – невроз, **І.х.**

І.х. починаються із порушень пам'яті, проблем регулювання емоцій, потім підключаються серцево-судинні розлади, органи травлення, можуть виникнути нервові скорочення кінцівок і под. Рекомендовані способи уникнення та подолання **І.х.** – фізичні навантаження, спорт, спостереження природи, обмеження інформ. впливів.

О. Стадніченко

Інформаційно-психологічна війна – різновид інформ.-комуникат. протиборства для перерозподілу ролей, місця та ф-цій суб'єктів інформ. простору з метою досягнення переваг у політ., соц., екон., культ., релігійній та ін. сферах.

Порівняння понять «**І.-п.в.**» та «інформ. війна» дозволяє зробити висновок про те, що в інформ. війні об'єктом впливу стають комп'ютери й інформ. системи, а в **І.-п.в.** до інформ. напрямку приєднується *психологічний* – об'єктом впливу стає індивідуальна та масова свідомість та, як результат, руйнується не тільки наявна інформ. система, а й відбувається зміна комунікативних установок у сусп. свідомості. Ін. словами, **І.-п.в.** – сукупність узгоджених за метою, завданням, часом, об'єктами форм, методів і засобів інформ.-психол. впливів на структуру та процес прийняття рішень.

І.-п.в. здійснюється як спеціальні інформ.-психол. операції зі застосуванням інформ.-психол. зброї до якої відносять: засоби радіоелектронної б-би (РЕБ), тобто радіоелектронну розвідку (РЕР), радіоелектронний захист (РЕЗ) і радіоелектронне придушення (РЕП); програмно-комп'ютерні технології; психотронні засоби, які завдяки відповідному випромінюванню призводять до порушення психічного чи психофізіологічного стану, впливають на загальне сприйняття реальності, створюють неможливості адекватного реагування на ситуацію; психотропні засоби, які через вплив біолог. чи хімічних реагентів впливають на психосоматику, змінюють загальний психофізіологічний стан особистості, погіршують самопочуття та розумові здібності людини, викликають депресію чи панічний страх, галюцинації тощо; навіювання і гіпноз, НЛП (нейро-лінгвістичне програмування), ін. техніки сугестивного впливу; лінгвістичні методи та засоби; чутки, плітки та ін. Особлива увага надається складанню соц.-психол. портретів цільових аудиторій впливу та психол. профілів окремих фізичних осіб – об'єктів потенційного нападу. **І.-п.в.** спрямована на придушення, знищення, дезорганізацію, дезорієнтацію, дезінформацію, дезаптацію об'єкта впливу, спроможна порушити психічне здоров'я, спонукати до спонтанних, немотивованих, агресивних (як автоагресії чи антисоціальних) дій, спричинити тимчасові чи незворотні зміни та самознищення, підкорити свідомість особистості та керувати її.

Революція гідності в Україні, підготовка та анексія Росією АР Крим й м. Севастополя, окупація частини суверенної території України, орієнтованими на Росію, «Сім'ю» В. Януковича чи на олігарха Р. Ахметова терористичними орг-ціями «ДНР» й «ЛНР», супроводжуються розгортанням Росією масованої **І.-п.в.**, із використанням всього арсеналу засобів інформ.-психол. зброї. На окупованій терористичною орг-цією «ДНР» території за допомогою фахівців Головного розвідувального управління (ГРУ) Генерального штабу (ГШ) Російської Федерації створено підрозділ інформ.-психол. війни для «роботи» із населенням Донецької та Луганської областей, яке перебуває на контрольованій силами Антитерористичної операції (АТО) їхній частині.

В. Гулай

Інфотеймент (англ. *information* – інформація + *entertainment* – розвага) – поняття, введене до сусп.-політ. обігу у 80-х рр. ХХ ст. амер. дослідником Н. Постманом. **І.** – спосіб подачі та різновид медійних матеріалів, у яких поряд із новинами пропонуються розважальні сюжети; інформ.-розважальні передачі часто з мінімальною новинарною та інформ. цінністю, основне завдання яких – за рахунок емоцій утримувати увагу глядачів. Семантичні аналоги **І.**: *soft news* – «легкі» новини, *happy news* – «щасливі» новини, едютеймент – освіта через розваги, політеймент – поєднання політики та розваг, бульваризація – гламурні репортажі, таблоїдизація – подача новин у розважальній формі в друкованих ЗМІ, *trash TV* – «макулатура» (у негативному контексті). Для телевізійного **І.** характерні персоналізованість, «реконструкції» (відновлення подій), театральна драматургія, нестандартні ракурси зйомок, асоціативність, насиченість і багатоплановість відеоряду, використання документальних і архівних матеріалів, зйомок прихованою камерою, репераунду, інтерв'ю і под.

До елементів **І.** вдаються у традиційних новинах (особливо в головних новинарних-інформ. програмах) майже всі укр. телеканали. Приклади **І.** в укр. новинарному телепрос-

торі: інформ.-розважальні шоу «Сніданок з 1+1», «Сіті-ранок», «Ранок з Інтером» і под., інформ. програми з елементами журналістських розслідувань «Дістало!» (ICTV), «Гроші», «Українські сенсації», «Секретні матеріали» (1+1), «Абзац!» (Новий канал); військ.-патріот. проект «Хоробрі серця» (1+1) і под. *Див.: Інтерактивність політична.*

І. Вільчинська

Інфраструктура політична (лат. *infra* – нижче, під; *structura* – будова, розташування) – організаційно-технологічний аспект політ. діяльності. Наявність **І.п.** забезпечує змістовність, легітимність і ефективність політики. **І.п.** розглядається в контексті формування політ. простору як своєрідне поле, топос, мережа, сфера політ. комунікативних процесів, у межах яких функціонує політика, здійснюється перекодування, розповсюдження, визнання сакральних онтологічних імперативів політ. світу, трансформація їх у переконання та відповідні імперативні дії. **І.п.** включає ін-ти, структури і процеси, які поєднують сусп.-во (громадян. сегмент) з урядом (органами д-ви та самоврядування) і забезпечують обопільні канали спілкування.

Відповідно у загальній **І.п.** можна виділити **І.п.** д-ви та **І.п.** громадян. сусп.-ва. **І.п.** д-ви репрезентована системою органів держ. влади як на горизонтальному (президент, парламент, уряд), так і вертикальному (центральнона, регіональна, місцева влада) в їх взаємодії один з одним і з громадян. сусп.-вом. **І.п.** громадян. сусп.-ва репрезентована політ. партіями та зацікавленими групами, які відпрацьовують імпульси вимог і підтримки, що надходять із навколишнього середовища, і передають їх в системи вироблення рішень. Велику вагу і вплив у сусп.-ві отримують ті політ. партії, які виборюють владу і здійснюють тим самим політ. ф-ції. Разом із ними активно діють т. зв. зацікавлені групи (профспілки, орг-ції бізнесу, фермерів, ремісників та ін.), які хоча і не є безпосередньо політ. орг-ціями, але чинять або потенційно можуть чинити вплив на центри прийняття держ. рішень.

В. Кривошеїн

Інфраструктура політичної культури (лат. *infra* – під + *structura* – будова) – комплекс взаємопов'язаних обслуговуючих елементів духовно-ідеологічного, морально-правового, матеріально-технічного, соціально-організаційного (інституційного) хар-ру, що забезпечують формування, функціонування та розвиток політ. культури. Теоретико-методологічною основою ідентифікації елементів **І.п.к.** є комунікативна модель політ. культури, яка вказує на основні політико-культурні дії та процеси, які потребують інфраструктурного забезпечення. Основними складовими **І.п.к.** є інфраструктура культуротворчої діяльності, трансляції культури в політ. простір, політ. соціалізації, оцінювання змісту елементів політ. культури, її захист від політико-культурної експансії ворожих сил.

Координаційну й інтегруючу роль у системі **І.п.к.** виконує інфраструктура менеджменту політико-культурних процесів. Це – система держ. і недерж. інституцій, які, базуючись на імперативах політ. культури, результатах моніторингу політ. процесів, розробляє мету, стратегію й тактику функціонування і розвитку політ. культури. Основними ф-ціями **І.п.к.** є методологічна, селективна, технологічна, трансляційна, соціалізаційна, захисна та управлінська. **І.п.к.** нац. соціуму охоплює інфраструктурні елементи базової політ. культури та інфраструктури політ. субкультур. Оскільки **І.п.к.** нації є складовою інфраструктури нац. організму загалом, вона, маючи ознаки автономності, пов'язана з ін. елементами соц. інфраструктури. В умовах інформ. війни проти України особливої уваги потребує інфраструктурна підтримка нац. ідеалів, нац. символів і традицій, держ. мови, нац. пам'яті та нац. ідеї загалом.

О. Рудакевич

Ісламофашизм – термін, що використовується для позначення фашистських рухів або тоталітарних режимів, що існують у мусульманських д-вах. **І.** – суперечливий термін у політ. науках. Уперше термін **І.** з'явився у 60-х рр. ХХ ст. у дискусіях навколо Єгипетського націоналістичного руху (1937–1948).

Виділяють кілька підходів до розуміння терміну **І.**: ідеологічний, релігійний, критичний. *Ідеологічний* використовує термін **І.** для позначення фашизму в мусульманському сусп-ві (В. Род, М. Халперн). *Релігійний* – у термін **І.** включає поняття політ. релігія (Дж. Гунтер, Г. Геллер, Е. Паувел). *Критичний* розуміє термін **І.** як метод маніпуляції у інформ. війні, метою якого є формування негативного ставлення до ісламських рухів (Н. Фанкельштейн, Дж. Сорбан, Д. Пайпс, Б. Даніель). **І.** притаманні риси, що споріднюють його з такими правоекстремістськими течіями, як фашизм і нацизм: заперечення свобод, принцип солідарності, насилля в ім'я харизматичного лідера, культивування минулої слави. Після терактів 11.09.2001 р. у Нью-Йорку термін **І.** активно використовується в амер. журналістиці для позначення ідеології мусульманських терористичних орг-цій і нових ісламських тоталітарних рухів. Іранський журналіст Латіф аль Хабіб називає **І.** ідеологією партії Аль-Дава. У публіцистиці класичним проявом **І.** вважається революція 1979 р. і режим Хомейні у Ірані.

Т. Рева

Ісламофобія (англ. *islamophobia*) – різновид ксенофобії, сукупне визначення для різних форм негативної реакції на іслам, а також на пов'язані з ним сусп. явища. Перше згадування терміну «**І.**» можна знайти в есе східознавця Е. Діне «Схід очима Заходу». **І.** притаманні абсолютизування окремих несистемних негативних фактів діяльності мусульман; накидання ярликів, пов'язаних із проблемою тероризму та релігійного екстремізму; продукування ідей про «відсталість» і жорстокість мусульман; генерація та гіперболізація негативних упереджень у сусп-ві, які є рудиментами кол. протистоянь із ісламськими країнами, а також відверто насильницькі дії проти мусульманського населення.

І. виявляється через: словесні та фізичні атаки на мусульман у громад. місцях; напади на мечеті і плондрування ісламських споруд (різні антиісламські написи на стінах і под. – особливо часті випадки); продукування ан-

тісламських стереотипів через мас-медіа, публікації про іслам в образливому контексті; негативні антиісламські стереотипи та коментарі, наявні у виступах політиків і громад. лідерів, поділ на «своїх» і «чужих»; дискримінацію під час пошуку працевлаштування (фактично небажання приймати на роботу мусульман через їх релігійну приналежність); неприховану бюрокр. тяганину з дозволом на будівництво мечетей, ісламських шкіл, лікарень, культурних центрів і под. (як результат несприйняття мусульман місцевою владою); соц. незахищеність мусульман в порівнянні з представниками ін. віросповідань; громад. свободи, які гарантуються законодавством країни, порушуються у ставленні до мусульман. Функціональний зміст **І.** акцентує увагу на релігійно-політ. відносинах у сусп-вах зі значною к-стю мусульман.

Існують чотири тенденції розвитку **І.** в ЗМІ: 1) спотворення уявлень про ісламський світогляд та звичаї; 2) зв'язок ісламу з радикальними мусульманськими лідерами і угрупованнями; 3) позиціонування ісламу як джерела занепокоєння і небезпеки для зах. суп-ва; 4) виправдання жорстокості та агресії щодо мусульман. Загальною причиною **І.** є практ. абсолютне незнання ісламу як системи, наслідком чого є відсутність можливості розрізнити феномени, які мають коріння в ісламському віровченні, феномени, які мають коріння в відповідних культурних традиціях та феномени, які мають коріння в загальнолюдській психології.

Н. Латигіна

Історична пам'ять – складова сусп. свідомості та компонент соц. пам'яті, яка є комплексом знань про іст. факти й процеси, що відображають життєвий досвід етнічної групи, нації, народу чи д-ви загалом. **І.п.** є духовним конструктом сусп. групи, що включає культурну спадщину, стереотипи, традиції, міфи, символічно-образну систему спільноти. **І.п.**, ретранслюючи пізнавальні орієнтації минулого народу, відображає його спільні інтереси, ідеали та світобачення. **І.п.** виконує акумулятивну, рефлексивну, адаптаивну та інтеграивну ф-ції.

В структурі **І.п.** народу можна виокремити політ., екон., соц., духовну та ін. складові, а також його нац. пам'ять. Політ. компонент **І.п.** є носієм усталених зразків досвіду політ. діяльності попередніх поколінь, який відіграє важливу роль в державотворенні. **І.п.** може піддаватися ідеологізації, яка здебільшого спрямована на спотворення іст. минувшини з метою маніпулювання сусп. свідомістю та нав'язування певних політ. міфів і стереотипів. Сучасна наука покликана сприяти очищенню іст. знання від ідеологічного нашарування та встановлення об'єктивної істини. **І.п.** є вагомою складовою нац. свідомості та основою політ. ідентичності нації, яка забезпечує соц. взаємодію між усіма її членами, спрямовану на розбудову нац. д-ви. **І.п.** як феномен політ. життя відображає інтереси певного суб'єкта політики, головним чином д-ви, діяльність якої спрямована на формування консолідованої моделі іст. пам'яті, як засобу інтеграції нац. спільноти, що є особливо актуальним для сучасного укр. сусп-ва. Завданням нац. д-ви є реалізація політики пам'яті, що покликана закріпити в свідомості громадян спільні цінності та ідеали. **І.п.** є базовим елементом нац. політ. культури та засобом її формування.

М. Гурик

Історичне забуття – втрата іст., культ. та ін. зв'язків, цінностей, вдач, нац. і загальнолюдських орієнтирів. **І.з.** має два аспекти:

1) **І.з. як «зло»:** як манкуртизм («манкурт» – термін із роману киргизького письменника Ч. Айтматова «І довше століття триває день», 1980) виявляє себе в політ. б-бі за майбутнє, в сконструйованій політиці про минуле, де діє схема: «хто керує майбутнім – той керує минулим, хто керує минулим – той керує теперішнім», що призводить до негативних наслідків у взаємовідносинах народів (достатньо в цьому зв'язку назвати дії багатьох провідних політиків окремих країн пострадянського соц. простору, які не просто вжили спотворення або фальсифікацію подій минулого, але й постаралися додати їм далекосяжні наміри, що пов'язані зі своїми особистими інтересами);

«манкурти» (несхвальні, зневажливі) – «Івани, які спорідненості не пам'ятають» – ті, хто не знає і не цінує культури, історії, традицій, цінностей і вдачі свого народу, і тому легко стає об'єктом чужої волі, – говорячи словами дагестанського поета Р. Гамзатова, «у того, хто стріляє в минуле з пістолета, майбутнє вистрілить із гармати»;

2) **І.з. як «благо»:** з найдавніших часів у міфах пам'ять-добро і забуття-зло протистоять один одному, якщо пам'ять – дар, то забуття – позбавлення цього дару, і в їхній битві пам'ять покликана здобути перемогу над забуттям так само неминуче, як добро – брати гору над

злом, однак фактично забуттю належить особлива роль у формуванні нової ідентичності, отже, нових життєвих перспектив – процес створення одних культ. цінностей завжди невіддільний від процесу руйнування інших, від примусового забуття деяких аспектів минулого (тут закон – соц. практика навмисного руйнування одних ціннісних установок і відповідних їм пам'ятників культури завжди супроводжується створенням нових культ. цінностей); забуття і пам'ять об'єктивно є однаково значущими в процесі створення нових ідеологічних систем.

В. Чернієнко

К

Казус беллі (лат. *casus belli*; від *casus* – випадок, інцидент, подія + *bellum* – війна) – формальний привід для оголошення війни у римському праві. Використовувався у випадку нападу «Вічного міста» на когось або нападу когось на нього. Якщо Рим вступав у війну на основі союзу діяла ін. норма – *casus foederis*.

У дипломатичній практиці термін використовується як для опису дії, що стала приводом для виникнення стану війни або її оголошення (напр., вбивство спадкоємця Австро-Угорського престолу у 1914 р.), так і для початку бойових дій без формального оголошення війни (напр., напад Японії на Росію у 1904 р.). **К.б.** водночас позначає два пов'язані, але нетотожні явища, які відзначив Фукідід в «Історії Пелопонеської війни»: 1) подію, що безпосередньо спричинила ескалацію бойових дій (напр., обстріл Форту Самтер чи напад на Перл-Харбор) і 2) суб'єктивне, ідеологічне тлумачення причин війни, яке висувається для мобілізації громад. думки, збереження підтримки партнерів, пошуку нових союзників (напр., звинувачення Фінляндії у нападі на СРСР у 1940 р.).

Формулювання **К.б.** поширилось в XVII-XVIII ст. завдяки Г. Гроцію, Ж.-Ж. Бурмалакі, К. ван Бінкерсхоеку, які розробляли «право війни», «теорію чистої війни» та ідею «правового факту», який нація може використати для пояснення причин участі в конфлікті. Активний пошук **К.б.** фахівцями з міжнар. права почався з XIX ст. для легітимізації імперіалістичних воєн. **К.б.** включає бачення: причин війни; заходів покарання її винуватців; заходів, необхідних для виходу з війни. Таке визначення дозволяє д-ві заявити, що вона вичерпала всі мирні заходи. Хартія ООН визначає **К.б.** проти агресора: 1) самозахист; 2) захист союзника в рамках *casus foederis* (напр., за ст. 5 Вашингтонського договору); 3) операція з дозволу уповноваженого органу ООН; 4) проти д-ви, що не підписала Хартію Об'єднаних Націй з боку члена ООН.

Ю. Тишун

Кайрополітика (грец. *καιρός* – час змін, перетворень) – область темпоральної політології та власне акт дії політ. акторів, що відбувається в момент якісної зміни політики, її трансформації, «точки біфуркації» політ. процесу: ситуації, під час якої відбувається «розрив» між минулим і майбутнім станом політ. системи, будь-якого політ. утворення; ситуації, в якій минуле політики не визначає більше її майбутню траєкторію (т.зв. ефект «асиметрії часу») і, відповідно, для політ. актора це ситуація граничної невизначеності, в якій, однак, необхідно діяти, приймати рішення та нести за них відповідальність.

К. як область знання темпоральної політології знаходить свій вияв в концепції «*турбулентності світової політики*» відомого амер. політолога-міжнародника Дж. Розенау.

Процес турбулентності світової політики відбувається в умовах невизначеності, біфуркації та якісної трансформації світової глобал. системи завдяки діяльності різноманітних політ. та неполіт. акторів, що беруть участь в світових політ. процесах. Під *глобал. політ. турбулентністю* розуміється поширений на весь світ стан справ, за якого взаємозв'язки, що підтримують головні параметри світової політики позначені екстенсивною складністю та мінливістю. Див.: *Кайрополітологія; Квадрат темпоральний; Політологія темпоральна; Турбулентність політична; Хронополітика; Хронополітологія.*

М. Андрущенко

Кайрополітологія (грец. *καιρός* – час змін, перетворень) – область знання темпоральної політології та концептуально-методологічне осмислення теорій та концепцій політики часу трансформації / політики трансформації в часі / часу політики трансформації. Основними поняттями, якими послуговується **К.** є: «біфуркація», «трансформація», «турбулентність» «транзит», «перехід», «зміна», «революція» і под.

К. як область знання темпоральної політології репрезентовано концепцією «Time Space Realities» адепта критичної теорії І. Валерстайна. Амер. політолог, запозичуючи у свого учителя Ф. Броделя його три основні типи часу, пропонує свою п'ятичленну типологію часопростору, найбільш евристичним типом серед якої є «*трансформаційний час-простір*». Справжні зміни, фундаментальні зміни, структурні зміни відбуваються у світ-системі, і вони пов'язані з концептом трансформаційного часу-простору. Саме у трансформаційному часі-просторі «каскад біфуркацій» забезпечує «перехід до хаосу», а з цього хаосу виникає новий непередбачуваний порядок світ-системи. Концепція **К.** І. Валерстайна розглядає органічну єдність часу та простору, в той час як концепція хронополітології Ф. Броделя окремо тематизує ці онтологічні категорії політики. Див.: *Кайрополітика; Квадрат темпоральний; Політологія темпоральна; Хронополітика; Хронополітологія.*

М. Андрущенко

Капеланство (лат. *capellanus*) – священнича служба у війську. Капелан відповідальний за виховання рядових солдатів, матросів, офіцерів та їх родин. У його ф-ції входить богослужіння серед військовослужбовців, контроль за їх моральним станом, відспівування померлих (загиблих) і под. Походження слова «капелан» відносять до IV ст., коли Св. Мартин із м. Тура, будучи молодим солдатом, побачив жебрака, який не мав вбрання, щоб прикритися від холоду. Тоді святий розірвав надвоє свою солдатську накидку («капу») й одну половину віддав жебракові. Тієї ж ночі цей жебрак наснився і сказав, що він – Ісус Христос. У сер. VIII ст. у м. Регенсбурзі на першому сх.-франк. соборі ухвалено рішення про участь священиків у військ. службі із застереженням про заборону носіння ними зброї і безпосередньої участі в бойових діях. Із того часу капелани є у більшості армій світу.

Їх правовий статус закріплений у внутрішньодерж. і міжнар. актах. Згідно з Женевською конвенцією 1949 р. священнослужителі

не є особами, які беруть участь у бойових діях («нон комбатанти»), і зберігають цей статус, потрапляючи у полон, де мають право продовжувати служіння серед полонених. Під час військ. дій їх, як і лікарів, міжнар. законами заборонено вбивати. У США проходить службу приблизно 2,5 тис. офіцерів-капеланів (понад 120 релігійних конфесій). У багатьох ісламських країнах є штатні військ. мулли, які також служать капеланами.

Активну роботу з розвитку **К.** в Україні ведуть православна та греко-католицька церкви; напр., створена Капеланська служба Української Греко-Католицької Церкви. Душпастирство військових, які служать на передовій, відрізняється від традиційного, до якого звикли на парафіях. У зоні АТО капелан покликаний надавати духовну та психол. допомогу укр. бійцям. Суть капеланської служби – дати можливість солдату посповідатися, прийняти Причастя, посвятити зброю. Присутність капелана необхідна для моральної підтримки військових. Завдання капелана – благословляти військових не на бій (позаяк вбивство неприпустимо), а на захист України.

02.12.2014 р до укр. парламенту були внесені законопроекти щодо запровадження ін-ту капеланів у військ. і правоохоронних органах, установах Держ. пенітенціарної служби. Пропонується запровадити ін-т військ. священнослужителів, які здійснюватимуть душпастирську опіку на добровільних засадах у Збройних Силах України, Державній прикордонній службі України, Внутр. військах МВС України. Це вже не перша спроба узаконити **К.** (законопроект подавався у 2013 р.).

І. Вдовичин

Капітал політичний – сукупність різноманітних чинників, що забезпечують його носіям авторитет і сусп. довіру й визначають реальну міру їхнього впливу на сусп-во в цілому або на певну його частину. До таких чинників належать: політ. знання, практич. політ. досвід, вміння правильно оцінити і проаналізувати політ. ситуацію, здатність приймати й реалізувати оптимальні політ. рішення і прогнозувати їхні результати і под. Конкретними набува-

чами **К.п.**, його персоніфікованими власниками можуть виступати будь-які суб'єкти політ. діяльності, і ця обставина вносить варіації в конкретні складові даного поняття. Напр., політ. лідер може додати до свого **К.п.** чини й посади, приналежність до політ. еліти, визначні досягнення в ін. сферах діяльності і под. Суттєвим доповненням до **К.п.** лідера може служити харизма, тобто здійснення магнетичного впливу на маси завдяки вмінню вгадувати їхні очікування та сподівання. **К.п.** партій можуть поповнювати привабливість програм і лідерів, успішне перебування при владі, здатність запропонувати ефективні шляхи й способи вирішення нагальних сусп. проблем, вдала реклама і под. **К.п.** влади визначається, перш за все, результатами її практ. діяльності. Існує також авансований **К.п.**, виданий певній політ. силі у вигляді кредиту сусп. довіри. Нарешті, **К.п.** може носити фіктивний хар-р, якщо він набувається завдяки вмінню маніпулювати свідомістю мас, використовувати досягнення психол. науки і спекулювати на очікуваннях і сподіваннях мас.

К.п. можна не лише набути, а й втратити, напр., через невміння його носія адекватно відповісти на вимоги життя, нездатність виконати дані сусп.-ву обіцянки, виправдати авансовану ним довіру, а також фіктивність самого **К.п.** Переконалим свідченням втрати **К.п.** може служити укр. влада, якій жодного разу не вдалось зберегти авансований сусп.-вом кредит довіри.

М. Красковська

Каральна психіатрія (репресивна медицина) – зловживання методами психіатрії, способами лікування, інформацією й лікарнями для примусового ув'язнення та «лікування» людей за їхні політ., соц., реліг. погляди. **К.п.** спрямована на позбавлення людини дієздатності або прав на підставі сфабрикованого діагнозу; встановлення примусового медичного спостереження; госпіталізацію психічно здорових людей, тобто використання клініки як місця позбавлення волі; застосування до здорових людей небезпечних і болісних медичних процедур; свідоме нанесення шкоди

здоров'ю людини. Випадки **К.п.**, починаючи з XIX ст., мали місце в багатьох, в т. ч. і демокр. країнах.

Найбільшої популярності **К.п.** набула в СРСР у 1960-80-х рр., де **К.п.** використовувалася владою для б-би з інакодумством. Практика оголошення інакодумців «божевільними» була прикрита науковими формулюваннями та відповідними дослідженнями, базуючись на розробках А. Снежневського, котрі у свою чергу ґрунтувалися на вченні І. Павлова. Теорія А. Снежневського (московська школа) зустріла спротив лєнінградської та київської шкіл психіатрії. Поступово спротив згас. Під тиском світової громадськості в 1983 р. радянських лікарів-психіатрів виключили із Всесвітньої асоціації психіатрів. Із початком «перебудови» в СРСР психіатричні репресії припинилися.

У 1997 р. Україна ратифікувала Європейську Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, категорично відмовилася від методів **К.п.**, декларуючи відданість лікарів-психіатрів меті підтримки та збереження психічного здоров'я людини.

Під прес **К.п.** потрапляли П. Григоренко, Й. Бродський, В. Новодворська, Т. Осьмачка та тисячі ін. Сьогодні **К.п.** загрожує укр. льотчиці, депутату Верховної Ради України та ПАРЄ Н. Савченко, яку було викрадено та переправлено до Росії, де проти неї «ведеться слідство». **К.п.**, попри офіційні заборони, набирає все нових, потворніших форм, спрямованих проти здоров'я й життя людей.

О. Сморгєвська

Карикатура політична – жанр художньої публіцистики, у вигляді малюнка, сюжет якого, як правило, пов'язаний із поточними подіями або особистостями, зазвичай містить також текстовий коментар. Художня майстерність у **К.п.** поєднується з гіперболою і сатирою, щоб висміяти і привернути увагу влади та сусп.-ва до політ. та соц. проблем. **К.п.** створюються в різних стилях, в Інтернеті часто виконуються за допомогою флеш-анімації. У деяких д-вах існують ін-ти, що займаються архівуванням і документуванням **К.п.**, як-от:

Центр з вивчення політ. малюнків в США, Архів карикатур в Сполученому Королівстві. В США **К.п.** і їх автори удостоюються з 1922 р. Пулітцерівської премії. **К.п.** іноді стають об'єктом критики як стереотипні, упереджені, іноді навіть призводять до міжнар. скандалів. Напр., карикатурний скандал 2005-2006 рр. пов'язаний із публікацією 30.09.2005 р. данською газетою «Jyllands-Posten» 12 карикатур К. Вестергора, більшість з яких зображали пророка Мухаммада. 07.01.2015 р. у Парижі троє ісламістів розстріляли (з вигуками «Аллах акбар» та «Ми помстилися за порока») десять журналістів видання «Charlie Hebdo», і двох поліцейських. Причиною теракту стали **К.п.**, розмішені на сторінках видання щодо ісламу та пророка Мухаммада.

Н. Олійник

Квадрат темпоральний (лат. *tempus* – час) – концептуальна модель темпоральної політології, яка ґрунтується на дихотомії «теоретичне – практичне» в політ. науці. Зміст цієї концептуальної моделі полягає в репрезентації чотирьох ключових напрямів сучасних досліджень політ. часу / часу і політики, а саме: *хронополітології, хронополітики, кайрополітології та кайрополітики.*

Якщо *хронополітологія та кайрополітологія* відображають теоретико-методологічний аспект темпоральної політології, то *хронополітика і кайрополітика* – праксеологічний (практичний) відповідно. Тим самим знімається проблема співвідношення теор. та практ. у вивченні темпорального виміру політ. реальності (проблеми, що була притаманна рос. школі хронополітики).

К.т. уможливає розуміння співвідношення між новими субдисциплінами політ. науки, інтегруючи їх у цілісну систему. *Хронополітологія* надає теоретико-методологічних знань *хронополітиці*, а реальні практ. дії політ. акторів, що аналізуються у *хронополітиці*, істотно збагачують теоретико-методологічний потенціал *хронополітології* відповідно. Такі ж самі співвідношення маємо з *кайрополітологією та кайрополітикою*. Між тим, можна стверджувати й про співвідношення *хронополітології*

– *кайрополітології, хронополітики – кайрополітики, хронополітології – кайрополітики та кайрополітології – хронополітики.* Такі співвідношення полягають в тому, що без чіткого розуміння хронополітології (як знання про кількісну мінливість подій в часі) неможливо адекватно пояснити кайрополітологію (як знання про якісну мінливість подій в часі). Те ж саме стосується дихотомії «*хронополітика – кайрополітика*», але не в теоретико-методологічній, а в практ. площині. Теор. знання про темпоральний вимір політики, якими оперує хронополітологія уможливають існування кайрополітики як такої, а аналіз дій політ. акторів *кайрополітикою* сприяє розвитку *хронополітології* відповідно. Те ж саме можна стверджувати й про співвідношення *кайрополітології та хронополітики.* Див.: *Кайрополітика; Кайрополітологія; Політологія темпоральна; Хронополітика; Хронополітологія.*

М. Андрущенко

Квазігра політична (лат. *quasi* – несправжній, уявний) – маніпулятивна діяльність політ. акторів, що у публічній сфері симулюється як чесна гра політична, але де-факто відбувається поза офіційними правилами (законами), і проявляється у прихованих мотиваціях, закулісних домовленостях, інтригах, змовах, підкупках і шантажах. **К.п.**, симулюючи легальність, знищує легітимність і загрожує становленням тоталітарного політ. режиму.

Політ. процес в Україні продовжує проходити у відповідності принципу не «гри за правилами», а «гри з правилами, що змінюються під час самої гри». Заклик Х. Солани до українців із побажанням навчитися грати за правилами, а не з правилами, залишається гостроактуальним. Якщо де-юре існуючі правила гри політичної (поряд із низкою неіснуючих) у політ. реаліях України піддаються постійній ситуативній зміні у відповідності до індивідуальних чи вузькогрупових інтересів провладних політ. акторів, то де-факто навіть не ці ситуативні правила політ. гри, а неформальні правила взаємовідносин меркантильного (азартного) хар-ру регулюють діяльність як політ. акторів, так і колективного «ми»

(громадян. сусп-ва) гри політичної. Рекомендації щодо виходу вітчизн. політ. процесу зі стану своєрідних «джунглів»: свідомо відмова від «гри без правил» політ. діячами та громад. загалом; «реанімація незалежності» судової влади як «арбітра» у грі політичній; подолання політ. відчуження задля забезпечення сусп. контролю за дотриманням політ. процесу в межах гри політичної. *Див.: Гра політична.*

І. Лященко

Квазідержави (лат. *quasi* – щось, начеб, неначе, як би, букв. «нібито» д-ва, «уявна» д-ва) – сусп. орг-ція людей з усіма основними ознаками д-ви (напр., територія, населення, органи влади, податкова система), але не визнається як д-ва в правовому полі. Характеристики **К.**: порушення основних прав і свобод людини та громадянина, виражена аморфність соціокультурного середовища, недостатній рівень політ. культури та поведінки, б-ба політ. кланів за владу. **К.** – це муляж, хороша чи погана підробка під д-ву, все залежить від умов проживання в ній. Головною метою **К.** є бажання її очільників переконати всіх у своїй та її легітимності. Тому в ній наявні відповідні держ. ін-ти влади, які формально виконують покладені на них обов'язки, такі ж як і у правових д-вах. Відповідно, функціонують силові структури, однак на практиці вони не здатні захистити права громадян. У **К.** де-юре діє конституція, але де-факто вона не дотримується, з часом перетворюючись на фікцію. У підсумку, нац. багатство розкрадається і вивозиться за межі країни, а нація стає на шлях вимирання.

Сьогодні прикладами **К.** є Придністров'я, Абхазія, півострів Крим, які мають не визначений правовий та політ. статус. Зазвичай, такі д-ви не визнаються світовим співтовариством. Тому інколи використовують синонім до даної дефініції як «несправжня», «дефективна» д-ва.

І. Штука

Кваліфікована більшість – визначена законом або установчими документами к-сть голосів членів представницького органу вла-

ди, зборів громад. об'єднання тощо, необхідна для прийняття певного рішення. **К.б.** (2/3, 3/4 або 3/5 голосів) застосовується під час прийняття особливо важливих рішень (напр., прийняття конституції або внесення змін до неї) у спеціально встановлених законом або установчими документами випадках. Голосування **К.б.** найбільше притаманне парламентській практиці, хоча в парламентах деяких країн (напр., Велика Британія, Ізраїль) **К.б.** взагалі не визначається. Верховна Рада України приймає закони, постанови та ін. акти простою більшістю від її конституційного складу (щонайменше 226 голосів), крім спеціально передбачених конституцією випадків, коли застосовується **К.б.** Конституцією України **К.б.** встановлена у 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України (300 і більше голосів), а в окремих випадках – не менш як 3/4 від її конституційного складу.

В ЄС застосування **К.б.** дозволяє урахувати подвійну природу Союзу, який об'єднує не лише країни, а й народи, оскільки сприяє досягненню оптимального балансу голосів великих і малих д-в-членів. У результаті низки інституційних реформ голосування **К.б.** поступово замінило одностайне голосування, яке почало суттєво гальмувати (через ризик накладання вето) процес подальшого поглиблення інтеграційних процесів. До 01.11.2014 **К.б.** визначалась на основі урахування трьох критеріїв – к-сть голосів д-в-членів (визначалась на основі зважування голосів), більшість д-в-членів, більшість населення Союзу. Сьогодні **К.б.** вважається щонайменше 55% членів Ради ЄС (одна д-ва-член – один голос), що має у своєму складі принаймні п'ятнадцять осіб і в якій представлені д-ви-члени, що охоплюють щонайменше 65% населення Союзу. Зазначені умови досягнення **К.б.** стосуються й голосування в Європейській Раді, у разі коли це передбачено договорами.

О. Рудік

Квота політична (лат. *quot* – скільки; пізн. *quota* – частка, що припадає на кожного) – кількісна міра, що визначає розмір участі політ. партії (блоку, об'єднання) у формуванні

уряду, права кожного окремого члена урядової коаліції. Обмежувальні ф-ції політ. квотування дозволяють визначити максимальні межі діяльності кожного учасника урядової коаліції. Підставою для встановлення політ. квот є к-сть депутатських мандатів, отриманих у результаті проведення парламентських виборів.

До **К.п.** також можна віднести є виборчі, гендерні, міграційні та ін. квоти. *Квоти міграційні* – кількісне обмеження чисельності мігрантів, які прибувають до країни, що встановлюється органами влади приймаючої країни як абсолютної чи відносної величини (відсоткової частки) по країні в цілому, окремих територіях, видах діяльності та под. (Австрія, Іспанія, Італія Швейцарія, США та ін.). *Квоти виборчі* – к-сть голосів виборців, необхідних для отримання одного депутат. мандата при встановленні результатів виборів, що проводяться за пропорційною виборчою системою. *Квоти гендерні* – спеціально визначене тимчасове мінімальне представництво жінок і чоловіків у сусп.-політ. сфері для усунення кількісного дисбалансу (Аргентина, Бельгія, Франція та ін.).

О. Шиманова, Н. Хома

Кедрова революція (Революція кедрів) – політ. події в Лівані (лютий – червень 2005 р.), що призвели до виводу із країни сирійських військ, які знаходились в Лівані майже 30 років.

Причина **К.р.** – внутрішньополіт. криза, що виникла через: 1) різне бачення відносин із Сирією та знаходження сирійських військ в Лівані (хоча вони знаходилися згідно домовленості між д-вами з метою стабілізації ситуації); 2) питання про продовження повноважень президента Е. Лахуда ще на три роки (прийнята під тиском Сирії у 2004 р. поправка до конституції про продовження президентського терміну з 6 до 9 років).

Приводом **К.р.** стало вбивство лідера опозиції экс-прем'єр-міністра Р. Харірі, в якому опозиція звинуватила окупаційні сирійські війська. Це призвело до загострення політ. ситуації в країні, масових акцій протесту за вивід сирійських військ, проти сирійського

впливу та просирійського президента Е. Лахуда. Із метою домогтися виведення сирійських окупаційних військ із країни був створений продемокр. сусп. рух «Пульс свободи». З протилежними вимогами виступив радикальний шиїтський ісламістський рух «Хізбалла» («Партія Аллаха»; створена у 1982 р. і поставила за мету звільнення окупованих Ізраїлем ліванських територій). Уряд і парламент пішли у відставку. Рада Безпеки ООН звинуватила Сирію в дестабілізації ситуації в країні. Сирія опинилась під загрозою міжнар. ізоляції та вимушена була вивести війська.

На позачергових виборах до парламенту значну перемогу отримав Список мученика Рафіка Харірі, блок під керівництвом сина Р. Харірі, проте Е. Лахуд зберіг посаду президента, а контроль за частиною південних територій Лівану перейшов до просирійської Хізбалли. Наступні роки характеризуються як внутріполіт. криза, що пов'язана з лівано-ізраїльською війною (2006), протистоянням «Хізбалли» та проурядових партій (2007).

Зах. мас-медіа назвали ліванські події «**К.р.**» у зв'язку з тим, що кедр є нац. символом Лівану, який зображено на держ. символіці, грошовій одиниці. У арабських мас-медіа використовуються терміни «*Повстання за незалежність*» або «*сирійсько-ліванська криза 2005 р.*».

А. Демичева

Керована демократія (англ. *managed democracy*) – різновид гібридного політ. режиму (імітаційної «демократії»), який «завис» між поліархією й авторитаризмом. За Д. Фурманом, існує в сусп.-ві з низькими рівнями політ. свідомості та громадян. активності, в якому розпад жорсткого недемокр. режиму спричинив хаос і породив соц. запит до виконавчої влади на «порядок за будь-яку ціну». В такому сусп.-ві відсутні як ідейні альтернативи демократії, так і «особисто та ідейно мужній» диктатор, здатний відкинути демокр. риторіку.

К.д. відзначається такими ознаками поліархії: регулярні вибори, багатопартійність, юрид. закріплення прав та свобод людини,

формальний поділ гілок влади, участь у міжнар. угодах із прав людини і міжнар. урядових орг-ціях, які декларують їх захист. За **К.д.** опозиція не може виграти вибори і легально отримати владу. Прийняття рішень здійснюється незалежно від волі і прагнень більшості, зокрема опозиції і громадян. сусп-ва. Існують латентні механізми впливу (адмінресурс, спецслужби, телебачення) на політ. процес (його виборчу, законодавчу і конституційну складові). Виживання цього режиму пов'язане з проблемами спадковості верховної влади та попередження перетворення імітації електоральної процедури у справжні вибори і перемоги опозиції («кольорової революції»). **К.д.** руйнує представницькі ін-ти д-ви та партії, здійснює «негативний відбір» еліти та втрачає зворотний зв'язок із сусп-вом.

К.д. існують насамперед у арабських, латиноамер. і азійських д-вах. За Д. Фурманом, пострадянські **К.д.** істотно відрізняє: руйнування первісно сильних демокр. ін-тів (парламентів) та інституцій (модифікованих радянських конституцій і альтернативних виборів), усунення старих еліт і приватизація в інтересах істеблішменту. В Російській Федерації **К.д.** виникла в 1991 р., коли Б. Єльцин підписав непопулярну у Росії Біловезьку угоду (за Д. Фурманом). Збереженню **К.д.** у Росії сприяє атомізованість сусп-ва, його нездатність до самоорганізації та протистояння владі, відсутність сусп. розколів, які б могли стати основою для консолідації опозиції (за Д. Фурманом), риси «нафтової» д-ви (за Л. Шевцовою).

Ю. Тишкун

Кібератака – дії противника (злочинця) в комп'ютерних системах, які завдають великої матеріальної шкоди, виводять з ладу інформ. системи і можуть шкодити окремим особам або сусп-ву в цілому. Перша, визнана у світі, **К.** – «Хробак Морріса» (1988 р., США). Її розробив і здійснив Т. Морріс – перший засуджений за комп'ютерні зловживання. Найбільші **К.**: зламано і викладено у вільний доступ всі дані президентської кампанії в США (2008); напад на держ. відомства Канади (2011), у

результаті чого Міністерство фінансів та Казначейська рада (основні екон. агенти країни) були змушені відключитися від Інтернету (2011); **К.** світового масштабу («Червоний жовтень») – об'єктами нападу були країни Сх. Європи, кол. СРСР і Центральної Азії. Вірус збирав інформацію про військ. об'єкти, об'єкти ядерної та критично важливої інфраструктури (2012).

До **К.** слід віднести: 1) *збір інформації* – проникнення на приватні сторінки чи сервери для збору приватної (таємної) інформації або її підміна на фальшиву чи таку, що вигідна джерелу **К.**; 2) *відмова сервісу* – **К.** із різних комп'ютерів для створення перешкод у функціонуванні сайтів або комп'ютерних систем; 3) *вандалізм* – використання технічних засобів та фахівців-хакерів для пошкодження та припинення функціонування сайтів, внесення в контент сайтів пропагандистських чи принизливих текстів або зображень; 4) *перешкоди в роботі комп'ютерного обладнання* – **К.** на прилади, які здійснюють контроль над роботою цив. та військ. обладнання; 5) *атаки на пункти інфраструктури* – атаки на комп'ютери, які забезпечують життєдіяльність міст, їх інфраструктуру: транспортну мережу, водо-, теплопостачання, електроенергетику, пожежну та телефонну системи та под.; 6) *пропагандистські атаки* – розсилання звернень, закликів пропагандистського хар-ру, внесення пропагандистських текстів у зміст Інтернет-сторінок, спотворення контенту сайтів.

Найважливішими проблемами у сфері захисту від **К.** є: уразливість критичної ІТ-інфраструктури від кіберзлочинців; неефективність дій д-ви та бізнесу щодо протидії кібер-загрозам; відсутність належного обміну деталями **К.** та їхній ретельний аналіз (можливе джерело, механізм впровадження, особливості і под.); низький ступінь реагування на кібер-загрозу; відсутність належного досвіду, знань і координації дій між різними держ. структурами; низький рівень співробітництва на рівні д-ви, громад., приватного та наукового секторів. **К.а.** зумовили появу нового типу загроз – інформ. тероризму. *Див.: Інформа-*

ційний тероризм; Кібербезпека; Кіберзброя; Кібертероризм.

Л. Смола

Кібербезпека – 1) різновид інформ. безпеки, який є важливим елементом системи політ., правових, соц., інформ. відносин і зв'язків, спрямованих на захист інформ. простору д-ви від ворожих вторгнень, наслідком яких стають «вкидання» хибної або відверто провокаційної інформації, яка викликає паніку серед населення; 2) стан захищеності життєвоважливих інтересів особи, сусп-ва та д-ви в кіберпросторі, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз нац. інтересам у сфері функціонування інформ.-телекомунікац. систем; 3) система держ. заходів, які гарантують єдність інформ. ресурсів (електронних комп'ютерних даних або сукупності технологій), забезпечення їх недоторканості та можливості їх обміну та перетворення, тобто забезпечення належного функціонування інформ. простору д-ви та захист від небажаного втручання. Суттєвою ознакою **К.** є вимога розробки та впровадження нац. стандартів та технічних регламентів застосування інформ.-комунікац. технологій, гармонізованих із відповідними європ. стандартами.

Виникнення **К.** є наслідком поширення комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, Інтернет-технологій як у функціонуванні соціуму взагалі, так і у життєдіяльності окремого індивіда (розміщення інформації про свої персональні дані в Інтернеті, користування банкоматами, банківськими рахунками і под.), тобто виокремлення сфери сусп. відносин, пов'язаної з кіберпростором (складною сферою, що нерозривно поєднує у собі атрибути соціальних і технічних кібернетичних систем). Проблема **К.** у XXI ст. отримує статус *глобальної*, тому найефективніше може бути вирішена лише за умови об'єднання зусиль міжнар. і держ. орг-цій, приватних корпорацій і асоціацій. *Див.: Кібератака; Кібервійна; Кіберзброя; Кіберпростір; Кібертероризм.*

С. Куцепал

Кібервійна – частина еволюції звичайної війни в умовах глобал. технологічних, політ. і соц. змін. **К.** – форма війни, де ключову роль відіграють електронні засоби (Інтернет і пов'язані з ним технологічні та інформ. засоби), а не військ. формування чи певні види озброєння. **К.** називають віртуальний конфлікт, за яким здійснюється напад на комп'ютерні та інформ. системи противника та використовуються комп'ютерні технології для зриву функціонування та діяльності окремої д-ви або орг-ції, розлад систем зв'язку ін. д-ви або орг-ції.

Метою **К.** є нанесення шкоди воєнній, технологічній, екон., політ. та інформ. безпеці та суверенітету ін. країни. Р. Кларк звертає увагу, що **К.** – це дії однієї нац. д-ви з проникненням у комп'ютерні мережі ін. нац. д-ви для нанесення шкоди або руйнування. Розвідки провідних країн вивчають можливості проникнення в комп'ютерні мережі потенційних противників за допомогою електронних вірусів, «логічних бомб», «троянських коней», які здатні активізуватися в необхідний для противника час. **К.** використовується для доступу до комп'ютерних систем та отримання конфіденційних даних, які складають держ. або комерційну таємницю. **К.** може також бути використана для поширення необхідної інформації (пропагандистських матеріалів), політ. (комерційного) шпигунства та вандалізму (зламу важливих систем).

К. є проблемою для розвинених країн, інтегрованих в новітні технології. Високий рівень застосування електронних систем для вирішення багатьох завдань, онлайн-комунікації стають полем для застосування сучасних військ. методів **К.** В умовах залежності від інформ. мереж, що постійно зростає, уряди більшості розвинених країн проводять імітаційні вправи та ігри, що моделюють можливі загрози в умовах **К.** і підвищують готовність відповідних структур до превентивних заходів справжніх атак ворогів. Уряди багатьох країн та бізнес-структури через інформ. кампанії та освітні програми намагаються посилити розуміння людей щодо особливостей **К.** і можливостей зробити кіберпростір безпеч-

нішим. Якщо раніше розуміння специфіки та особливостей ведення **К.** було прерогативою військових, то нині особи, які ухвалюють рішення в державному та приватному секторі повинні знати як організувати кібер-оборону і якими можуть бути наслідки **К.** Часто **К.** називають *асиметричною війною*. Див.: *Кіберратка; Кіберзброя; Кібертероризм*.

Л. Смола

Кіберзброя – 1) сукупність інформ.-телекомунікац. технологій, які деструктивно впливають на стани масової свідомості, політ. й екон. ситуацію в локальному (окремі країни) та глобал. масштабах; множина спеціалізованих (фізичних, інформаційних, програмних, радіоелектронних) методів і засобів, які забезпечують тимчасове або безповоротне пошкодження інформаційної інфраструктури супротивника в цілому або окремих її елементів.

Найрозповсюдженішими видами **К.** є: засоби розвідки, отримання інформації з інформ., телекомунікац. і подібних систем; політ. мотивовані атаки на веб-сайти та сервери електронної пошти (як держ. установ та орг-цій, так і приватних осіб); створення вірусних програм, наслідком чого є порушення функціонування глобал. телекомунікаційних систем і окремих комп'ютерів, забезпечення неналежного функціонування інформ. простору д-ви та захист від небажаного втручання, блокування або спотворення інформації та вплив на процес прийняття рішень супротивником; інформ. підтримка дисидентських та опозиційних рухів; вербальна (семантична) інформація, інформація «фейкового» хар-ру, яка здійснює вплив на психіку людини; засоби несанкціонованого збору інформації, які дозволяють здійснити несанкціонований доступ до комп'ютерних систем, визначати коди доступу, ключі до шифрів чи ін. інформацію про зашифровані дані. Див.: *Кібератака; Кібербезпека; Кібервійна; Кіберпростір; Кібертероризм*.

С. Куцепал

Кібернетика політична (грец. *πολιτική κυβερνητική*, англ. *political cybernetics* – мис-

тецтво політ. управління) – спрямування діяльності, в рамках якого політ. явища досліджуються за допомогою наукового апарату кібернетики. У цьому сенсі її можна визначити як науку про управління в політиці або політ. управління. Предметом **К.п.** є функціонування механізму політ. управління. **К.п.** розглядає політ. структури і процеси, абстрагуючись від змістовного аналізу взаємозв'язків нижче досліджуваного рівня. Такий підхід відкриває можливість вивчати і моделювати системи, побудова яких невідома або є занадто складною. До них і відносяться політ. системи, адаптація та розвиток яких забезпечується дією двох взаємозалежних механізмів: управління та самоорг-ції. У тій мірі, в якій поняття кібернетичних систем охоплює системи будь-якого походження, воно застосовується і до політ. систем, а **К.п.** – до дослідження політ. явищ. Оскільки вони орієнтовані на спільність структур в різномірних системах, то й на рівні кібернетичної метатеорії можуть синтезуватися різні політол. концепції та підходи. Щодо аналізу політ. процесу принциповим є те, що управління розглядається у традиційному для класичної кібернетики контексті, яке забезпечує політ. стабільність. Інше обмеження пов'язане з притаманною традиційному кібернетичному підходу абсолютизацією можливостей управління, перенесенням кібернетичних уявлень на сферу самоорг-ції, в якій ефективнішими є синергетичні методи. У підсумку кібернетичний підхід до дослідження політ. процесу не повною мірою реалізує закладений у ньому потенціал і розвивається, переважно, шляхом розробки та застосування формальних методів кібернетичного планування. В умовах становлення і розвитку інформ. сусп-ва, **К.п.** набуває значення надзвичайно перспективного напрямку сучасних політ. наук.

О. Лозовицький

Кіберпростір (англ. *cyberspace*) – 1) середовище, яке генерується комп'ютерними технологіями; 2) віртуальний простір, створений комп'ютерною системою; 3) подієво-предметний простір Інтернету; 4) спосіб комунікації

та передачі інформації; 5) інформ.-комунікац. середовище; 6) нова сфера людської активності, яка використовує новітні технологічні засоби. Частина фахівців ототожнює поняття **К.** та поняття «віртуальна реальність» (англ. *virtus* – потенційний, мнимий, можливий). Однак такий підхід часто критикується, оскільки віртуальну реальність трактують, як світ, що створений технічними засобами та такий, що передається через органи чуттів (сюди можна віднести міфологічну містику). Окрім цього умовою виникнення **К.** є наявність високошвидкісних інформ. комунікацій (швидкістю завантаження веб-сторінок). Тому віртуальна реальність має значну наближеність, але не тотожність із **К.**

Термін **К.** було вперше застосовано канад. письменником-фантастом У. Гібсоном у новелі «Палаючий хром» («Burning Chrome»), а пізніше у фантастичному романі «Нейромант» (1984), де описується простір, в якому взаємодіють електронні дані усіх комп'ютерів світу. Поширили тему Л. й Е. Вачовські у фільмі-трилогії «Матриця».

Д. Кларк запропонував модель, в якій існує чотири рівні **К.**: 1) *фізичний рівень* містить апаратні засоби (проводні та безпроводні) – фізична інфраструктура, яка існує в «реальному просторі» і підпадає під нац. юрисдикцію; 2) *логічний рівень*, який включає програмне забезпечення; 3) *рівень контенту* – вся інформація, яка створена, взята та опрацьовується в **К.**; 4) *соц. рівень* – усі особи, які використовують і формують **К.**

Об'єктами в **К.** є: 1) сайти; 2) веб-сторінки; 3) електронна пошта та електронні листи; 4) аккаунти на форумі; 5) блог-платформа для ведення онлайн-щоденників; 6) відеоролики. Активність у **К.** проявляється у: 1) появі нових сайтів; 2) опублікованих статтях, особливо в таких, де йде активне обговорювання окремої проблеми; 3) дискусіях на блогах та на форумах; 4) діалогах і дискусіях у чаті; 5) активізації хакерських атак на сайтах.

К. зумовив появу такого поняття як *електронна комерція*, яка набула глобал. масштабів. **К.** надав користувачам низку переваг: дозволив дуже швидко знаходити необхідну

інформацію; зняв перешкоди на шляху отримання необхідних інформ. матеріалів; створив умови, коли будь-який користувач комп'ютера потенційно має доступ до будь-якої відкритої інформації; зняв перешкоди до комунікації з ін. особами в умовах реального часу, стираючи відстані та ін. обмеження; зняв психоемоційні та ін. обмеження через опосередкованість комп'ютером.

К. заклав нові ризики та загрози для людства: стрімке скорочення «зони приватності» індивіда: особиста інформація може стати загальнодоступною і бути використаною проти її власника; індивід перетворюється на програмно-апаратний засіб **К.** (поява Інтернет-залежності), де внутр. простір особистості піддається цілеспрямованим маніпуляціям; неможливість створення бар'єрів, які б захищали свідомість дітей від поширення деструктивної інформації (насилля, порнографія); атомізація (добровільне усамітнення) індивідуумів та ускладнення комунікації між людьми без посередництва комп'ютера; зростаюча маса «інформ. шуму» (реклама, спам) і складності у виокремленні необхідної інформації від «білого шуму»; вірусні та DDos атаки перешкоджають функціонуванню інформ. ресурсів, цив. та військ. інфраструктури та можуть стати причинами техногенних катастроф. Див.: *Інформаційний шум*.

Л. Смола

Кіберсвобода (грец. *κυβερνητική* – мистецтво управління) – можливість демонстрації власної позиції та вільного вибору форм сприйняття, реакції у кіберпросторі. **К.** – новітній феномен сучасності, який нерідко ототожнюють із кібер-рівністю, цифровою свободою, Інтернет-братством і под. Концепт **К.** є наслідком запровадження технологій пакетних комунікацій і створення децентралізованої мережі Інтернет.

К. призвела до появи нової галузі психол. знань – психології «над-індивідуального стану», ядром якої є «індивід у мережі». **К.** персоналізована, анонімна, неприв'язана до фізичного скупчення людей і колективної ідентичності. **К.** – це свобода висловлення думок, свобода критики, свобода вибору, свобода

ідентифікації та ін.; це макет вільного сусп-ва, яке не передбачає жорсткого держ. адміністрування.

К. може бути *індивідуальною*, коли людина є персональним користувачем кіберпродукту (блогер, модератор власного аккаунту, користувач пошукової системи і под.), та *мережевою*, коли індивід виступає у статусі учасника кіберспільноти (викладає власні думки в обговореннях, коментує веб-форуми, долучається до формування Інтернет-пабліків і под.). Якщо індивідуальну **К.** регламентує законодавство (міжнар. право, закони д-ви, регіональне законодавство та под.), то мережева **К.** обмежується правилами та нормами Інтернет-спільнот (блокування, «чорні списки», бан), які встановлюють та контролюють модератори, адміністратори, провайдери, роботи сайтів.

У цілому, **К.** – різновид сусп. свободи, якої можна позбавити, яку можна обмежити та скоротити, що й відбулося, напр., у 2008 р. у Сирії, коли держ. контролюючим органам дозволили стежити за користувачами мережі Інтернет у Інтернет-кафе. Один із постулатів **К.** – «доступ до інформації має бути вільним» – був втілений міжнар. орг-цією WikiLeaks, яка займається відстеженням витоків таємної інформації з подальшим її оприлюдненням для загального доступу.

К. Ірха

Кібертероризм – умисна, політ. вмотивована атака на інформацію, яка обробляється комп'ютером, комп'ютерну систему і мережі, що створює небезпеку для життя та здоров'я людей або настання ін. тяжких наслідків, якщо такі дії були скоєні з метою порушення сусп. безпеки, залякування населення, провокації військ. конфлікту. Основними причинами виникнення **К.** є, перш за все, різке збільшення продуктивності й одночасне здешевлення сучасних обчислювальних засобів, що робить їх загальнодоступними та значно розширює множину потенційних кіберзагроз, а також відсутність чітких кордонів у кіберпросторі, що нівелює відмінність між зовн. і внутр. джерелами загроз кібербезпеці д-ви.

Для досягнення своїх цілей кібертерористи використовують спец. програмне забезпечення, призначене для несанкціонованого доступу, проникають в комп'ютерні системи та організують віддалені атаки на інформ. ресурси даного їх об'єкта (жертви). Це можуть бути комп'ютерні програмні закладки та віруси, у т. ч. і мережеві, які здійснюють зняття, модиф. або знищення інформації, т. зв. «логічні бомби», троянські програми та ін. види інформ. зброї. Здійснюючи **К.** зловмисники можуть маніпулювати інформацією і її сприйняттям сусп. на власний розсуд, а також дозволяє реалізувати терор. дії з безпрецедентною операт. і зробити завдання ідентифікації зловмисників дуже складним. Небезпека збою комп'ютерних систем ядерних об'єктів підтвердила ситуація, коли вірус Stuxnet вивів із ладу іранську програму, яка керує роботою обладнання зі збагачення урану, що призвело до збою у функціонуванні центрифуги. Цей інцидент спонукав багато країн замислитися про захист своїх життєво важливих об'єктів, особливо, енергетичних і комунальних.

Приклад **К.**: 2013 р. – невідомі хакери отримали доступ і опублікували персональні дані 40 тис. солдатів армії США та понад 2 млн партійних функціонерів керуючої партії Республіки Корея; активісти хакерського угруповання WikiCrew за допомогою DDoS-атаки вивели з ладу офіційний сайт Агентства нац. безпеки США.

В Україні **К.** проявляється у зломі та використанні систем дистанційного банківського обслуговування і шахрайства в Інтернеті. Особливістю Інтернет-шахрайства в Україні є те, що злочинці використовують низький рівень обізнаності громадян у питаннях безпеки та конфіденційності інформації. Для б-би із **К.** при Міністерстві внутр. справ України було створено Управління б-би з кіберзлочинністю.

Т. Лушагіна

Кіберцензура (англ. *Internet / cyber censorship*) – контроль чи заборона доступу, опублікування чи перегляду контенту в Інтернеті. **К.** може здійснюватися урядами чи приват-

ними орг-ціями за наказом уряду, регулюючих суб'єктів чи з власної ініціативи. Особи та орг-ції можуть здійснювати самоцензуру з моральних, релігійних чи бізнесових причин, для підтримки сусп. норм, через залякування чи побоювання правових чи ін. наслідків.

На відміну від традиційних мас-медіа, користувачі можуть скористатися контентом, який є забороненим у їхній країні, але знаходиться на веб-сайтах, розміщених за межами країн; тому **К.** вимагає технічних методів контролю. Результатом є блокування веб-сторінок, які вважаються небажаними.

Програми, які забезпечують блокування, називаються *веб-фільтрами* (опоненти **К.** називають їх програмним забезпеченням для цензури). Обсяги **К.** варіюються: демокр. д-ви мають помірну **К.**, інші – можуть обмежувати доступ до новин та придушувати громад. обговорення. Напр., блокування політ. блогів; сайтів, як містять контент, що ображає гідність чи кидає виклик панівній еліті; сайтів, націлених на навернення в однієї релігії в іншу. **К.**, зорієнтована на політ. опозицію, – типова ознака авторитарних та репресивних режимів. У деяких д-вах (напр., КНР, В'єтнам) блокуються сайти релігійних груп і груп меншин, коли їх рухи становлять загрозу панівному режиму. **К.** може виникати як реакція на вибори, протести та бунти (напр., під час «Арабської весни»; Революції гідності, антиурядових виступів 2013 р. у Туреччині і под.). Інші сфери **К.** – авторське право, дифамація, образливі матеріали. *Див.: Кібербезпека; Кіберзброя; Кіберпростір; Кіберсвобода; Кібертероризм.*

Н. Карпчук

Кланово-олігархічна політична система – система, в якій влада зосереджена в руках вузького кола осіб (олігархів), які пов'язані між собою неформальними, в основному сімейними відносинами, і відповідає не держ., а їх особистісним інтересам. Основні риси **К.-о.п.с.:** нерівність доступу до ресурсів влади, використання неправових засобів зміцнення впливу (корупція); наявність особистих зобов'язань та общинної солідарності між

«патроном» і «клієнтом»; систематичне порушення громадян. прав і свобод, протидія існуванню громадян. сусп-ва, відсутність демокр. форм зв'язку між владою і громадянами. Особливість **К.-о.п.с.:** ін-ти політ. участі використовуються, як правило, лише вузько елітарними, пов'язаними з владою, угрупованнями, відсутністю масової електоральної підтримки, слабкістю політ. партій, обмеженістю їх впливу на прийняття політ. рішень, концентрацією політ. влади та ресурсів у руках правлячої кланово-олігархічної еліти, яка прагне монополювати контроль над політ. процесом. Така система має риси ієрархічності й соц. нерівності, політ. домінування привілейованих груп. Прикладом є система, що склалася в Україні в 1991-2004 рр. (особливо у 2010-2013 рр.), яка поєднувала ознаки патримоніального авторитаризму та панування кланової олігархії за фасадом слабо виражених демокр. ін-тів із порушенням конституційних процедур їх функціонування. Непублічність, непрозорість, зорієнтованість переважно на сімейно-кланові, групові, а не сусп. інтереси призводить до слабкості політ. ін-тів і посилення ін. посередницьких структур і зв'язків (тіньової політики). Основними суб'єктами політ. процесу виявляються політ. і бізнесові еліт («корпоративних кланів»). Ознакою формування **К.-о.п.с.** є захист основних корпоративних груп інтересів при тому, що масові інтереси не мають адекватного політ. представництва. *Див.: Олігархізація влади.*

О. Бабкіна

Класократія – форма держ. упр. та устрою, спосіб, метод і принцип орг-ції та форм. управлінської еліти (нац. аристократії), влада найкращих представників сусп-ва. Термін запропоновано В. Липинським (зустрічається у М. Кочубея) в його теорії укр. консерватизму (укр. монархізму). **К.** є таким способом сусп.-політ. орг-ції держ. влади, яка відзначається рівновагою між силами консерватизму та прогресу. **К.** виступає як одне з центральних понять у праці В. Липинського «Листи до братів-хліборобів» (1926 р.). **К.** є правовою, «законом обмеженою і законом

обмежуючою» монархією, яка б вінчала соцієрархію та втілювала єдність нації і д-ви, обмежувала владу «аристократичної меншості». На чолі д-ви повинен бути монарх, влада якого легітимна і передається у спадок. Враховуючи недоліки монархії, з огляду на іст. традиції укр. народу, Липинський пропонував модель «трудової монархії» у формі гетьманату, заснованого на принципах конституціоналізму і демократії. Для Липинського еліта – активна меншість, яка створює д-ви і нації. Найкращим способом формування еліти (аристократії) є залучення до її лав найкращих представників з різних класів, станів та прошарків населення.

Липинський визначає поняття класу (аристократії) на основі спільності традицій, способу життя, почуття солідаризму і фізичного споріднення. До основних класів він відносить промисловий (включно робітників), хліборобський, фінансовий, інтелігенцію. Кожний клас «знає» своє місце і призначення за наявності активної еліти, яка спирається на рушійну силу політ. процесу – клас хліборобів. **К.** повинна базуватися на принципах співробітництва всіх класів. Для класократичного сусп-ва є характерною спільна для всіх віра в божественні закони, спільна громад. мораль, яка заохочує трудову активність, високий рівень розвитку техніки й духовності, високий моральний авторитет «нац. аристократії», яка керується встановленими законами.

С. Денисюк

Клептократія (грец. *κλέπτειν* – красти + *κράτος* – панування, влада; букв. «влада крадіїв») – ідеологічне кліше, що застосовується до уряду, контрольованому шахраями, які використовують переваги влади для збільшення особистого багатства і політ. впливу шляхом розкрадання з держ. скарбниці, привласнення частини доходів від торгівлі зброєю, ін. експортно-імпортних операцій, збору данини з корумпованих чиновників, переведення на свої рахунки зарубіжної фінансової допомоги тощо, іноді навіть без спроб імітації власне чесної служби народу.

Для **К.** характерні корупція, лобізм, непотизм, правовий нігілізм і зневага виконанням

довгострокових цілей. Риси **К.**: 1) головна мета влади – власне збагачення, а також збагачення сім'ї та близьких друзів. Це призводить до корупції найвищого рівня і найбільшого масштабу; абсолютна персональна влада чи хоча б спроби її отримати за відсутності або декоративності громад. ін-тів (конституція, вибори, парламент, суд та ін.); 3) неполіт. засоби б-би з політ. суперниками, включаючи фізичне знищення. **К.** зазвичай пов'язані з мафіозними д-вами, корумпованими формами авторитарних урядів, зокрема, з диктатурою, олігархією, військ. хунтами або будь-якими ін. формами автократичних чи заснованих на кровних зв'язках урядів, через можливість клептократів персонально контролювати використання бюджету д-ви. **К.** зазвичай ставляться до держ. грошей як до власних, витрачаючи кошти туди, куди вважають за потрібне. Багато з клептократів також приховано переводять бюджетні гроші на засекречені банківські рахунки у зарубіжних країнах, щоб забезпечити собі розкішне існування в разі їх відсторонення від влади або за необхідності втечі з країни.

М. Требін

Кліктивізм (англ. *click* – клацання, клік) – нова практика онлайн-активності, в основі якої лежить процес використання соц. медіа та ін. Інтернет-ресурсів для просування будь-яких процесів і підтримки певних ініціатив. Уперше згаданий у 2011 р. в Оксфордському словнику, термін «**К.**» став у підсумку впливати на традиційні форми соц. активності.

Є дві протилежні точки зору щодо феномена **К.**: 1) долучившись до певної тематичної спільноти (напр., екологічної, правозахисної, спортивної і под.), особа тим самим приєднується до ідеології цієї групи, наслідують її та просуває серед свого оточення; 2) приєднання до Інтернет-пабліку шляхом одного «кліка» – це лише механічний процес, який не зумовлює жодних змін, не уособлює ідентифікацію людини з певним рухом або ідеологією. У контексті другого (скептичного) бачення **К.** маємо справу з іншим медіа-феноменом – *слактивізмом* (англ. *slack* – ледар,

нероба), тобто створенням ілюзії причетності, коли людина, поставивши «лайк», зробивши репост певного контенту або взявши участь в онлайн-флешмобі, вважає себе причетною до якогось сусп. процесу, глобал. руху, громад. ініціативи. На практиці ж «лайки» та «ретвіти» часто не мають сусп. користі; натомість, виникає проблема, коли подібна громад. активність у соц. мережах для мільйонів замінила вчинки у реальному житті.

Дієвість **К.** продемонстрував сайт Change.org, заснований у 2006 р. студентами Стенфордського ун-ту для того, щоб довести значимість думки Інтернет-мас у здійсненні реальної політики. Сайт покликаний створювати онлайн-петиції або ж підтримувати одним «кліком» уже існуючі, напр., допоміг авторам онлайн-петиції – трьом учням середньої школи – домогтися, щоб дебати кандидатів у Президенти США вела жінка-журналіст, чого не відбувалося з 1992 р. Див.: *Медіа-активізм; Онлайн петиції.*

К. Ірха

Коабітація політична (фр. *cohabitation politique* – співіснування політичне) – певний період вимушеного співіснування глави д-ви й уряду, співробітництво яскраво виражених політ. суперників у виконавчій владі. При цьому сторони зобов'язані визнавати одна одну й чітко дотримуватися конституції задля уникнення двовладдя. Це така ситуація в держ. управлінні, коли президент д-ви й прем'єр-міністр представляють протилежні партії; президентська партія не представлена в уряді. Є також *напівкоабітація* (часткова **К.п.**): президент позиціонується з політ. силою, що представлена фракцією в парламенті; частина парламенту, на яку покладено відповідальність за діяльність уряду, коаліційна за умови, що пропрезидентська партія в коаліції має меншість голосів; пропрезидентська партія та ін. партії, представлені в урядовій коаліції, позиціонуються як опоненти або під час формування уряду, або згодом. Також **К.п.** характерна у ситуації, коли партія/коаліція протиставляється президенту та є домінуючою в парламенті.

Конституційні системи з двома обраними керівниками підвищують ризик ситуацій, коли президент та прем'єр «змагаються» з метою розширення свого впливу. **К.п.** знижує підтримку держ. влади й змушує країну ззовні здаватися невпевненою, у середині – нестабільною. У країнах із асинхронними виборчими циклами частота **К.п.** значно зростає. Зменшенню ризику **К.п.** сприяють синхронні вибори президента та парламенту (з проміжком менше року). Також застосовують конструктивний вотум недовіри кабінету міністрів, підняття прохідного бар'єру для партій і блоків, формування серединних партій.

О. Сморжевська

Коаліціада (англ. *coalitiada*, від лат. *coalescere* – рости разом) – довготривалий всупереч законодавству, загальнодерж. інтересам і запитам сусп-ва процес формування коаліції депутатських фракцій у новообраному парламенті. **К.** детермінована регіональними особливостями електоральних вподобань українців, що склалися історично і систематично використовуються політ. партіями через виборчі технології для поляризації настроїв виборців, фактично унеможливаючи створення коаліції партіями-лідерами (напр., БЮТ і ПР) за результатами парламентських перегонів. Кожна з них потребує союзників і мусить домовлятися про умови об'єднання у парламентську більшість із ін. фракціями. **К.** іманентно властива закритість від сусп-ва перемовин між майбутніми членами коаліції, предметом яких є головним чином розподіл посад у законодавчій і виконавчій владі.

У вітчизн. політ. лексикон термін **К.** увійшов у 2006 р. як саркастична назва намагання депутатських фракцій: «Блок Юлії Тимошенко», Блок «Наша Україна» та Соціалістична партія України (сумарно отримали 243 місця з 450), створити у Верховній Раді України V скликання коаліцію відповідно ст. 84 Конституції України (у ред. 2004 р.) 22.06.2006 р. було оголошено. про створення зазначеними політ. силами, які підтримали на Майдані 2004 р. кандидата у Президенти України В.

Ющенко, т. зв. «Помаранчевої коаліції». А вже 06.07.2006 р. унаслідок вигіднішої пропозиції щодо посад, що надійшли лідеру соціалістів О. Морозу (Голові Верховної Ради України) від Партії регіонів та КПУ, «Помаранчева коаліція» перестала існувати і поступилася місцем «Антикризовій коаліції» у складі СПУ, ПР і КПУ. На момент створення нової коаліції до її складу входили 238 депутати, та завдяки можливості переходу депутатів із фракції у фракцію вона почала стрімко поповнилася новими членами-«перебіжчиками» з «Блоку Юлії Тимошенко» та Блоку «Наша Україна» і стала нараховувати 264 депутати. Таким чином, одним із негативних наслідків К. 2006 р. стало спотворення результатів народного волевиявлення під час парламентських виборів.
Див.: Коаліційна угода.

Л. Лойко

Коаліційна угода (пізньюлат. *coalition* – союз) – 1) політ. або військ. держ. союз про спільні дії на міжнар. арені. Такі **К.у.** з метою досягнення певних цілей створювалися д-вами на різних етапах іст. розвитку на певний часовий відрізок. Прикладом таких коаліцій були антифранцузькі коаліції європ. д-в (Англії, Австрії, Пруссії, Росії й ін.) періоду наполеонівських воєн 1799–1815 рр., створені в кін. XIX – на поч. XX ст. Троїстий союз (Нім. імперія, Австро-Угорщина, Італія) і Антанта (Велика Британія, Франція, Росія), антигітлерівська **К.у.** між СРСР, США і Англією періоду Другої світової війни; 2) угода кількох політ. партій або блоків про спільні дії чи про утворення коаліційного уряду з представників цих політ. сил. Коаліційний уряд також може включати в себе всі представлені в парламенті партії (уряд нац. єдності) або найбільші політ. сили (велика коаліція). Коаліції характерніші для країн із пропорційною системою голосування, що дає більше місць у парламенті дрібним партіям, ніж мажоритарна. Коаліційні кабінети найбільш поширені в д-вах Скандинавії та Бенілюксу, ФРН, Ізраїлі, Італії. З представників основних політ. сил складається також Федеральна рада Швейцарії. Такі **К.у.** характерні й для України. Зо-

крема, 21.11.2014 р. у Верховній Раді України презентували коаліційну угоду, проект якої підписали представники п'яти політ. сил, що пройшли до парламенту за результатами виборів 26.10.2014 р. – «Народний фронт», «Блок Петра Порошенка», «Самопоміч», «Радикальна Партія» Ляшка, «Батьківщина». *Див.: Коаліціада.*

С. Троян

Кольорові революції – ненасильницькі революції у постсоціалістичному та пострадянському світі; відбувалися у Союзній Республіці Югославія (Бульдозерна р., 2000), Грузії (Трояндова р., 2004), Україні (Помаранчева р., 2004), Киргизії (Тюльпанова р., 2005), Молдові (Цегляна р., 2009) та под. **К.р.** репрезентувалися як рух «за збільшення демократії», наслідком ставали зміни політ. режимів у тих країнах, де **К.р.** перемагали. В окремих країнах проти мирних протестантів застосовувалася зброя.

К.р. розпочиналися після парламентських або президентських виборів, коли представники влади перемагали завдяки фальсифікаціям, закінчувалися перемогою протестувальників, хоча не завжди мирним шляхом (Молдова, Киргизія). Характерною ознакою **К.р.** є наявність нац. лідера, який брав участь у виборах як опозиційний до офіційного, мав значний політ. рейтинг як в середині країни, так і за її межами; **К.р.** проходили під європ. гаслами, широко розповсюджувалася ідея нац. відродження, протестуюча спільнота була політ. монолітною; успіх **К.р.** значною мірою залежить від організаторів протестів (польових командирів, фахівців із піару та представників ЗМІ, керівників волонтерського руху), а також самих протестуючих, значну частину яких складала молодь, студенти, завдяки чому забезпечується масовість мирних протестних акцій, які проводилися в рамках конституції і були покликані розширити форми участі народу у функціонуванні режиму. *Див.: Бульдозерна революція; Оксамитова революція; Помаранчева революція; Посткомуністичні революції; Трояндова революція; Тюльпанова революція.*

С. Куцєнал

Комітологія (англ. *comitology* – комітологія) – система спеціально створених комітетів, в роботі яких беруть участь представники д-в-членів, за допомогою яких узгоджуються правила й норми імплементації Європейською Комісією законодавства ЄС. **К.** була створена з метою контролю д-в-членів за здійсненням Комісією своїх виконавчих повноважень. Перші комітети в системі **К.** були скликані в 1960-х рр. д-вами-членами та Європ. Комісією з метою узгодження технічних деталей реалізації спільної сільськогосподарської політики ЄС, що дозволило уникнути прийняття Радою ЄС низки обтяжливих процедур. Не маючи жодного впливу на **К.**, Європейський Парламент з самого початку повів рішучу кампанію за посилення свого впливу на цю систему, що викликало низку реформ **К.** У Лісабонському договорі всі заходи **К.** уперше розділені на *делеговані* (Комісії делегуються повноваження вносити зміни до неістотних елементів законодавчого акта) та *імплементаційні* (на Комісію покладаються повноваження щодо впровадження актів Союзу) акти.

У системі **К.** налічується близько 300 комітетів, які охоплюють всі сфери діяльності ЄС. Правила та загальні принципи **К.** встановлені постановою Європарламенту та Ради ЄС від 16 лютого 2011 р. До складу комітетів входять представники д-в-членів (урядовці, експерти, науковці, бізнесмени). На засіданнях завжди головує службовець Комісії (без права голосу), який виносить на розгляд членів комітету проект імплементаційного акта, який має бути ухвалений Комісією. Комітет надає свій висновок щодо проекту в термін, який визначається головуючим із урахуванням терміновості питання та можливостей його належного опрацювання членами. Залежно від процедури розгляду позитивний висновок комітету може бути обов'язковим (консультативна процедура) або обов'язковим (процедура експертизи) до урахування Комісією. Відповідно до своїх ф-цій комітети розподіляються: на консультативні, управлінські, регуляторні та регуляторні з ф-цією контролю.

О. Рудік

Компрокат політичний (морфема, створена шляхом аббревіації двох слів: «компрометувати» – від *фр.* виставляти людину в невикладному світлі перед іншими + «матеріал») – інформація (документи, фото, відео-, аудіозаписи) про окремі аспекти життя, особисті якості, діяльність політика чи політ. сили, здатна нанести шкоду честі, гідності, правам й інтересам, підірвати репутацію; різновид соц. впливу з метою контролю або зміни поведінки людей для досягнення політ. цілей чи вигод; інформ. складова політ. шантажу.

К.п. як технологія політ. маніпулювання особливо поширений під час виборчих перегонів, коли починається «війна компроматів», що полягає у погрозі викриття або розголошення ганебних (справжніх (інсинуації) або видуманих (фальсифікації)) відомостей, які можуть дискредитувати в очах електорату та громадськості, дискваліфікувати політ. опонента.

Серед позитивних завдань **К.п.**: знаходження істини, очищення громад. життя (шляхом освіти) (А. Сіладі), політ. реклама, конструювання іміджу політика на контрасті і под. Завдяки використанню яскравих образів і метафор, легкій меморизації, асоціативності **К.п.** здатний емоційно впливати на людей не лише на рівні свідомості, а й підсвідомості.

Найпопулярніші теми **К.п.**: зв'язок із криміналом і олігархами, звинувачення в корупції, хабарництві, незаконних оборотках, приховуванні доходів, матеріальних статків і под. Для розповсюдження **К.п.** зазвичай використовують електронні повідомлення, плітки, листівки і под.

Приклади **К.п.** в укр. політиці: «касетний скандал», справа Г. Гонгадзе (2001), продаж «Кольчуг» Іраку (2002), корупційний скандал в оточенні В. Ющенка (2005), звинувачення в нетрадиційній сексуальній орієнтації О. Ляшка (2014 р.).

І. Вільчинська

Комунікативістика політична – прикладна субдисципліна, яка сформувалася на межі політ. і соц.-псих. наук та має яскраво виражений міждисциплінарний та інтегративний

хар-р. **К.п.** розкриває закони, норми розвитку і функціонування міжособистісних відносин у політ. середовищі, а також особливості політ. інформації (вербального та невербального хар-ру) та ціннісно-орієнтованої діяльності у форматі дискурсивного спілкування. Останнє зазвичай виражається у взаємодії через ЗМІ соц. груп і окремих індивідів, у впливі масової комунікації та ЗМІ на політ. відносини та їх учасників.

Основні напрями дослідження **К.п.**: особливості і значення комунікації як конституюючого елемента соц. і політ. практики; роль і логіка функціонування мас-медіа; управлінські та виборчі політ. комунікації; характеристика сучасних ЗМІ; можливості ЗМІ впливати на громадськість і прийняття владних рішень; політ. ефективність ЗМІ; моделі сприйняття аудиторією інформ. повідомлень; конфліктні політ. комунікації і под. Особливістю сучасної **К.п.** є дослідження політ. реклами, брендингу політ. партій, особливостей використання символів під час політ. кампаній (гасел, кольорів, слоганів, емблем і под.), маніпулятивного впливу політ. інформації тощо.

У становленні **К.п.** найбільшу роль відіграли постмодерністська філософія та культурологія, політ. філософія, політ. психологія, соц. психологія, соціологія масових комунікацій, лінгвістика, семіотика, кібернетика, теорія комунікацій, риторика, етнографія та зах. школи комунікативістики. **К.п.** як наука перебуває на стадії інституалізації та легітимізації, тому її предмет, методологія та методи дослідження вимагають уточнення. *Див.: Дискурс політичний; Комунікативна дія.*

І. Вільчинська

Комунікативна влада (лат. *communicatio* – зв'язок, спілкування, повідомлення, єдність, спільність) – здатність та можливість суб'єкта досягати певних цілей використовуючи комунікативні структури сусп-ва (ради при владних суб'єктах, збори, зібрання, політ. партії, рухи, профспілкові орг-ції та ін.), при її здійсненні об'єкт набуває певної суб'єктності. **К.в.** характеризується комунікативною структурованістю (раціональністю), що втілюється у

суб'єкт-суб'єктній рефлексії сильнішого актора зі слабшим для уречевлення (переходу в предметно-практ. дію) інтересів і сильнішого, і слабшого суб'єктів.

У політ. орг-ції сусп-ва функціонують і перещечуються протилежні процеси. *Перший* процес пов'язаний із формуванням легітимної влади, яка зароджується у вільному від владного примусу процесі комунікації; *другий* – зі забезпеченням легітимності через легалізацію політ. системи (зверху), інструментами якої адмін. влада намагається контролювати політ. комунікації. **К.в.** тісно пов'язана та залежить від правового хар-ру політ. влади, нормативні обґрунтування якої на мові права скеровують політ. акти та встановлюють закони, які за своєю природою є тимчасовими та такими, що відкладають на майбутнє комунікативну раціоналізацію рішень, що закладені та передують законам.

К.в. певною мірою зберігає спонтанний хар-р; вона може зароджуватись тільки з відкритої громадськості. Комунікація є базовим процесом в соціумі, який гуртує сусп-во для вирішення певних цілей, тому тільки **К.в.** сприяє досягненню консенсусу та раціоналізації взаємовідносин між сусп-вом і д-вою.

Д. Косенко

Комунікативна дія (лат. *communicatio* – зв'язок, спілкування, повідомлення, єдність, спільність) – критична сусп.-політ. теорія, яка описує суб'єкт-суб'єктний рівень взаємовпливів учасників комунікації для досягнення ними консенсусу. Була введена в наук. дискурс нім. мислителем Ю. Габермасом в праці «Теорія комунікативної дії» (1981) під впливом робіт К. Маркса, М. Вебера, Дж.-Г. Міда, Т. Парсонса, Д. Лукача, М. Горкаймаера, Т. Адорно, К.-О. Аппеля, Г. Арендт та ін.

Ю. Габермас ділить людську діяльність на 1) комунікативну; 2) цілераціональну. В соц.-політ. реальності цілераціональна дія зустрічається частіше та означає вибір засобів підвищення продуктивності, а саме – продуктивну для сусп-ва імплементацію знань, умінь і технологій, за допомогою яких стає можли-

вим покращити (модернізувати) технічне обладнання, керівництво, підвищити кваліфікацію працівників. Разом із тим, цілераціональна дія є загрозливим процесом, бо передбачає певне витіснення морально-практ. елементів із влади та посилення її бюрократизації.

К.д. враховує вищий, порівняно з цілераціональною дією, ступінь інтесуб'єктивності процесів порозуміння, які здійснюються, з одного боку, в інституціоналізованій формі обговорень парламентського корпусу, а з іншого – у комунікативній мережі політ. публічності. Такі суб'єкт-суб'єктні комунікації утворюють ту сферу, в середині якої відбувається раціональне утворення громад. думки та політ. волі щодо релевантних для всього сусп.-ва тем і проблем, котрі вимагають втручання.

О. Батрименко, Д. Косенко

Комунікативна раціональність (лат. *ratio* – розум, лат. *communicatio* – зв'язок, спілкування, повідомлення, єдність, спільність) – сусп.-політ. концепція, введена в наук. дискурс нім. мислителем, представником другого покоління франкфуртської школи Ю. Габермасом для пояснення діяльності сусп.-політ. суб'єктів комунікативного процесу (д-ва, громадськість, політ. партії, рухи та ін.), орієнтованих на досягнення консенсусу у взаємовідносинах між собою.

К.р. передбачає усунення таких владних відносин, які залишаються прихованими в структурі комунікації та перешкоджають усвідомленому розв'язанню й консенсуальному врегулюванню конфліктів, як в інфраструктурній (внутрішньо-суб'єктній), так і в інтерструктурній (міжсуб'єктній) сфері комунікації. **К.р.** повинна забезпечуватись через спільне підвищення вимог значущості, насамперед, правдивості інтенціональних (направлених на предмет суперечностей) висловлювань і вірності ґрунтовних норм. Тільки такі комунікативно-структуровані вимоги, котрі приймають і взаємно визнають учасники комунікації, уможливають консенсус, який несе в собі колективна, комунікативна діяльність. Комунікативна раціоналізація означає процес подолання тих системно-спотворюваних комунікацій

сусп.-політ. суб'єктів, в яких консенсус щодо взаємної діяльності відсутній.

О. Батрименко, Д. Косенко

Комунітаризм (англ. *community* – спільнота) – теорія, що виникла у 90-х рр. ХХ ст. у США (А. Етціоні) як реакція на урбанізаційний розвиток сусп.-ва та як певна відповідь на потребу у новій соціальності, що, не обмежуючи особистісну та групову автономію, поєднала б її з соц. обов'язком і поняттям соц. блага, збалансувала цінності індивідуалізму та колективізму. Основною сусп. одиницею у **К.** є *ком'юніті* – неструктуровані соц. утворення, які формуються за різними ознаками: як традиційними – локальними, релігійними, етнічними, так і новими – екологічними, феміністичними та ін., які формують модель нової соціальності. Провідна ідея **К.** – цінність спільноти, необхідність піклування про неї поруч зі свободою та рівністю. Теор. основою концепції **К.** є заперечення загальноприйнятої у соц. психології біполярної моделі «індивідуалізм – колективізм». **К.** відрізняється центристською позицією, ідеологічною нейтральністю, неприйняттям будь-якого екстремізму. Представники **К.** вважають, що ця концепція долає крайнощі лібералізму (заохочення у сусп.-ві анархії, сприяння торжеству «закону джунглів») і колективізму (небезпека пригнічення особистості). **К.** має врівноважити індивідуальні права та соц. відповідальність. «Комунітарне сусп.-во» – конструктивна опозиція індивідуалістичному ринково-демокр. лібералізму і традиціоналістському авторитаризмові; це сусп.-во, де немає асиметрії між домінуючими індивідуальними правами (егоїзмом) та соц. відповідальністю (патерналізмом д-ви) на основі морального консенсусу («принцип загальних цінностей та взаємної відповідальності»), що означає розуміння відповідальності і визнання обов'язків усіма членами спільноти. Загальні цінності **К.**: любов, мудрість, справедливість, самореалізація. Ідеї **К.** покладені в основу одного з нових соц.-політ. рухів, що відстоює інтереси соц. спільнот у їх відносинах з д-вою та бізнесом.

М. Остапенко

Комунітарна служба (англ. *EU Civil Service*) – професійна діяльність осіб, які займають штатні посади в установах (ін-тах, органах, службах, агентствах) ЄС, щодо практ. виконання рішень та імплементації політики ін-тів Союзу та одержують заробітну плату з бюджету ЄС. Правовою основою діяльності **К.с.** є постанова ЄЕС та Євратому №31 від 14.06. 1962 р. (зі змінами). **К.с.** формується на конкурентній основі шляхом проведення конкурсних екзаменів Європейським управлінням з набору персоналу – міжінституційним органом ЄС, створеним у 2002 р. у контексті підготовки та реалізації розширення ЄС на Схід. Кандидати на роботу в **К.с.** мають бути громадянами ЄС та мати всі права громадянина; виконати всі зобов'язання щодо військ. служби; досконало володіти однією з офіційних мов ЄС (англ., фр., нім.) та задовільно другою. Європейський центральний банк, Європейський інвестиційний банк та Європейський інвестиційний фонд набирають персонал самостійно, використовуючи власні методики і процедури. Штатні службовці **К.с.** розподіляються на три функціональні групи посад – *керівники* (займаються розробленням політики та імплементацією законодавства ЄС, аналітичною роботою та консультуванням), *спеціалісти* (виконують виконавчі й технічні ф-ції) та *помічники* (займаються діловодством та питаннями адміністративного-господарського забезпечення), – у межах яких встановлено відповідно 12, 11 та 6 рангів службовців. Посадові особи **К.с.** мають діяти виключно в інтересах Союзу, виконувати покладені на них обов'язки неупереджено, незацікавлено, відповідально та в дусі лояльності до ЄС. Вони не звертаються за вказівками та не приймають їх від жодного уряду, органу влади, сторонньої орг-ції або особи. Найбільшими роботодавцями **К.с.** є Європейська Комісія (бл. 33 тис. службовців), Європейський Парламент (бл. 6 тис.) та Рада ЄС (бл. 3,5 тис.). В установах ЄС працюють також позаштатні та тимчасові співробітники, стажери та прикомандировані нац. експерти, які не належать до **К.с.**

О. Рудік

Конвергенції теорія (лат. *convergentio* – зближення різного, аж до можливого злиття в єдине) – концепція побудови міжнар. відносин, що обґрунтовує мирне співіснування двох систем – капіталізму і соціалізму, можливість і необхідність згладжування екон., політ. й ідеолог. розбіжностей між капіталізмом і соціалізмом, їх подальший синтез у т.з. «змішане сусп-во».

К.т. з'явилася у період холодної війни, яка супроводжувалася військ., політ., екон., культ. та ідеолог. протистоянням капіталістичної (на чолі з США) і соціалістичної (на чолі з СРСР) політ. систем, яке проявлялось у прагненні поширити власну політ. модель на якнайбільшу територію і супроводжувалось ескалацією загрози глобал. ядерної війни. На цьому тлі було запропоновано альтернативну безперспективному військ.-політ. протистоянню концепцію, яка мала примирити обидва ворогуючих табори. **К.т.** пропонувала капіталізму і соціалізму переймати один в одного найкращі риси, тим самим зблизитись і гарантувати мирне співіснування в майбутньому. Передбачалось, що **К.т.** може сприяти виробленню т. зв. «третього шляху» розвитку – середнього між капіталізмом і соціалізмом. Сутність **К.т.** полягала у акцентуванні спільності походження капіталістичної і соціалістичної моделі з єдиного джерела – парадигми Просвітництва і Французької революції. На думку прихильників **К.т.**, протиріччя між капіталізмом і соціалізмом не мали принципового хар-ру і могли бути нейтралізовані на ґрунті загальногуманістичних, еколог., прагматичних передумов. Прихильники **К.т.** визначали наявність в обох ідеолог. таборах спільні риси, властиві сучасності в цілому: єдиний напрям наук.-техн. прогресу; подібність у формах орг-ції праці та виробництва; спільні для розвинутих країн демогр. процеси; численні паралелі щодо урбанізації, бюрократизації, «масової культури» та под. Шляхом взаємопроникнення двох систем прихильники **К.т.** прагнули надати соціалізму вищу ефективність, а капіталізму – гуманістичність.

Безпосередній вплив **К.т.** на міжнар. відносини розпочався з 1970-х рр., коли, на

тлі згасання революційного пафосу в СРСР і зростання популярності помірковано соціалістичних ідей у капіталістичному світі, ідеологічна б-ба між соціалістичним та капіталістичним таборами почала згасати і розпочалась т. зв. «епоха розрядки», а політики з обох сторін розпочали стриманий діалог із метою уникнути ядерної конфронтації та впровадити «гонку озброєнь». **К.т.** стала теоретико-методологічною основою концепції «соціалізму з людським обличчям», що виникла у 1980-ті рр.

Значною мірою під впливом **К.т.** у др. пол. 1980-х рр. СРСР пішов на зближення з Заходом, розраховуючи на повноцінну роль рівнозначного з капіталістичним світом керуючого елементу «нового світоустрою». **К.т.** стала однією з теоретичних передумов виникнення і оформлення явища глобалізації. **К.т.** піддавалась критиці ідеологічних ортодоксів як соціалістичного, так і капіталістичного табору, які вважали своїх противників втіленням «абсолютного зла». У пострадянську добу **К.т.** критикується, головним чином із геополіт. засад. Критики **К.т.** звертають увагу на приховані механізми іст. генезису та істинні цілі соціалістичної та ліберально-капіталістичної ідеології, які принципово виключали будь яку можливість їх зближення. Сприйняття пізно-радянськими елітами **К.т.** вважається однією з передумов розпаду СРСР.

В. Семко

Конкурентне суспільство – вищий ступінь розвинення громадян. сусп-ва, що характеризується високим освітнім, ціннісним, інтелектуальним та ін. потенціалом, а також широким набором засобів і характеристик, здатних забезпечити надійний захист інтересів і стійкість такого сусп-ва до внутр. і зовн. викликів та загроз. Головним критерієм власне конкурентоздатності при цьому виступає здатність сусп-ва бути рівним опонентом у відносинах із владою, що є головним джерелом потенційних небезпек.

Первинними ознаками **К.с.** є: розгалужена мережа активних громад. інституцій, що забезпечують дієвий контроль влади, незалеж-

ні від влади ЗМІ, ефективна судова система, високий рівень політ. свідомості та культури. Одночасно, статус **К.с.** виключає наявність сильних внутр. суперечок на соц., класовому, релігійному, расовому, клановому та ін. підґрунті, що можуть позначитись на стабільності функціонування сусп-ва.

К.с. може відбутися лише за умов консолідованої демократії, що здатна забезпечити його становлення та самореалізацію. У випадку ж недемокр. форм політ. режиму затвердження, **К.с.** виключене – через неможливість забезпечення розвитку ініціативи та контролю з боку сусп-ва. **К.с.**, що об'єднало у собі найкращі характеристики громадян. сусп-ва, слід розглядати як політ. ідеал.

К. Пальшков

Конкуренція політична (лат. *concurrentia* – зіткнення) – специфічна форма політ. взаємодії суб'єктів політ. процесу щодо участі в б-бі за отримання та реалізацію влади, що регламентується певними нормами права та політ. культури, і виступає індикатором демократичності політ. режиму.

Беручи початок свого розвитку з часів існування дав.-грец. д-в-полісів, ін-т **К.п.** набув своєї завершеної форми за доби Відродження та в епоху республіканізму. **К.п.** у рамках цивілізованих правил є рушійною силою сусп. прогресу. Республіканська модель демократії, а також супутні моделі класичного лібералізму, такі як протективна демократія, демократія, що розвивається, та легальна демократія, не лише створили й поглибили передумови для розвитку **К.п.** як такої, а й вивели на політ. сцену основних акторів та суб'єктів конкурентної б-би – політ. партії як невід'ємний елемент представницької демокр. системи.

Від екон. конкуренції, яка була первинною, **К.п.** запозичила такі ознаки, як тяжіння до олігополії, стабільність правил гри між учасниками, наявність системи стримувань та противаг і под. Закономірно, що у новітній політології **К.п.** виступає критерієм типологізації політ. ринку (виділяють пропорційний, непропорційний, умовно-пропорційний політ. ринки).

Перехід до демокр. засад побудови політ. відносин різних рівнів в Україні насичений численними формами **К.п.** Її прояви мають місце передусім в електоральний період. Внутрішньополіт. конкуренція призводить до розпаду сталих політ. конструкцій (напр., розмежування команд ВО «Батьківщина» та політ. партії «Народний фронт» під час парламентських перегонів 2014 р.). **К.п.** між політ. опонентами виявляється, як правило, в межах парних гравців («ліві» сили проти «правих», прозахідні проти «вразійців», реформатори проти традиціоналістів і под.).

Г. Щедрова

Консолідована інформація (лат. *consolidatio* – об'єдную, зрощую) – одержані з кількох джерел і системно інтегровані різнотипні інформ. ресурси (знання), які в сукупності наділені ознаками повноти, цілісності, несуперечності та складають адекватну інформ. модель проблемної області для її аналізу, опрацювання й ефективного використання в процесах підтримки прийняття рішень. Під час створення **К.і.** утворюються такі типи інформ. продуктів: огляди (критичні, загальні, про стан); звіти (оцінні, маркетингові, технічні); сигнальні бюлетені або листи; дані (компіляції та таблиці даних); статистичні зведення, кореляції та композиції; критичні дані; бази даних (експертні бази); бази знань із предметів; технічні записи (путівники, довідники, аркуші інструкцій, пояснення складного предмета); популярні статті на науковій або технічній темі; дослідження; запити (оцінка досліджень і компіляцій на вимогу); брифінги.

Прикладна наук. галузь **К.і.** розвивається в трьох основних напрямках – **К.і.** виробничої сфери, **К.і.** невиробничої сфери та **К.і.** у системах спеціального призначення. Спеціальність «**К.і.**» (в англійських країнах – конкурентна (бізнес) розвідка – *Competitive (Business) Intelligence*) забезпечує підготовку інформ. аналітиків для усіх видів екон., політ. і соц. сфер діяльності, здатних забезпечити генерацію нових знань та інформ. підтримку прийняття рішень, у т. ч. й політичних. Аналі-

тик **К.і.** – це професіонал міжгалузевого й універсального хар-ру; його вміння, навички та здатності придатні для використання в будь-якій сфері діяльності.

А. Мумко

Конструктивізм соціальний (англ. *constructivism*, від лат. *constructio* – побудова) – наукова парадигма, постнекласична методологія пізнання в соц. науках, що об'єднує низку теорій, в основі яких ідея сконструйованості та умовності соц. дійсності, заперечення її об'єктивності (відображення у свідомості суб'єкта реального світу), абсолютизація суб'єктивних чинників сусп. процесів. Інтелектуальні джерела **К.с.** – феноменологія, герменевтика, постструктуралізм, символічний інтеракціонізм, когнітивізм. П. Бергер і Т. Лукман, які в 1960-х рр. сформулювали дослідницьку програму **К.с.**, підкреслювали, що соц. реальність конструюється сусп.-вом (а не індивідами), а будь-які ментальні, ціннісні, символічні, нормативні та ін. конструкції є продуктом комунікації та спільної діяльності людей, тобто особливістю **К.с.** є інтерпретація сусп. явищ як результатів міжсуб'єктної взаємодії та сусп. практик. Соц. реальність конструюється сусп.-вом через мову, організовується й підтримується через наративи та дискурс як способи інтерпретації світу. Сконструйована реальність постійно відтворюється суб'єктами під впливом її інтерпретації і знань про неї. Будь-яке знання розглядається у **К.с.** наслідком сприйняття суб'єкта реальності (побудови образів про неї) через здоровий глузд (досвід), виникає й підтримується через соц. інтеракції; відповідно знання – не інструмент пояснення соц. дійсності, а чинники її орг-ції та впорядкування.

Спільними ознаками течій **С.к.** є погляд на знання як інтерпретацію, визнання його множинності, плюралізму ідентичностей, заперечення «істинного знання» (сенси, мораль, норми, істина не існують, а конструюються сусп.-вом), критерієм його придатності є практика. Інструментом перетворення «уявного» (суб'єктивного, ідеального) в «реальне» (об'єктивне) є соц. комунікація та когнітивні

механізми, що забезпечують інституціоналізацію спільно сконструйованих смислів та їхнє засвоєння через механізми соціалізації індивіда. Правила та норми (інституції) у сусп-ві також не екзогенні і об'єктивні, а формуються та узгоджуються суб'єктами в інтеракціях, відтворюються у практиках взаємодій, що забезпечує їхню консенсусність та згоду сусп-ва.

Конструктивістська методологія акцентує на визначальній ролі ідей (загалом феноменів суб'єктивного світу) в сусп.-політ. дійсності, їхнє втілення в політ. ін-тах і практиках, підкреслюючи соц. й когнітивні аспекти (символи, ідентичності, культурні установки). В політ. науці дослідницькі принципи **К.с.** найбільше імпліковані в теоріях етнічності, націй і націоналізму, де етнічні та нац. спільноти інтерпретуються як «уявлені», досліджуються в розвитку та трансформації, а не як статичні субстанції (есенціалістські). Ідентичності спільнот і груп формуються (конструюються) у взаємодії з «Іншими», «Чужими» і є один із чинників інтерпретації соц.-політ. реальності. У теорії міжнар. відносин **К.с.**, представляючи одну з холистських моделей, визнає їхню структуру соц. феноменом, яка формується на основі ідей акторів (д-в) про ідентичність і ролі Себе та Інших. При цьому ідентичність д-в формується у взаємодії та постійно трансформується у відносинах із «Іншими».

Л. Угрін

Консультації з громадськістю – процес залучення громадян до участі у формуванні та реалізації ефективної держ. політики, спрямованої на задоволення потреб та інтересів громадян. сусп-ва. Він передбачає надання можливостей для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів держ. влади та місцевого самоврядування з метою забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів. **К.г.** посилюють рівень довіри громадян до ін-тів влади, сприяють формуванню культури демокр. діалогу між владою та громадськістю.

У сучасній політ. практиці напрацьовано значний досвід щодо забезпечення прозорості

процедури консультативного процесу, механізмів врахування пропозицій та активізації зацікавлених суб'єктів. **Принципи** проведення **К.г.**: участь широкого кола зацікавлених осіб; прозорість процедури проведення та відбору учасників; ефективність у процесі цілепокладання та виборі технологічного інструментарію; послідовність у формуванні пропозицій та їх адаптації до конкретної ситуації. **Умови** проведення **К.г.**: чіткий зміст консультативної взаємодії; широке інформування громадськості про проведення заходу; визначення чітких часових рамок планування та проведення **К.г.**, підтвердження отримання пропозицій та налагодження системи зворотного зв'язку. В **ЄС** Основні **форми К.г.**: 1) в **ЄС** – консультації з експертами, неурядовими орг-ціями, між зацікавленими сторонами, е-консультації; 2) в **Україні** – публічне громадське обговорення (безпосередня форма) та дослідження громадської думки (опосередкована форма).

Л. Хорішко

Консюмеризм (англ. *consumer* – споживач) – організований рух громадян як одна із форм соц. діяльності громад. об'єднань і держ. установ, спрямований на захист прав та інтересів споживачів, посилення їхнього впливу на продавців і виробників як у сфері бізнесу, так і поза нею. Домінуюча роль споживача в ринкових відносинах в умовах високої соц. відповідальності продавця й виробника – основоположна мета політики **К.**

Формами прояву та активізації **К.** є: створення консюмерських товариств; артикуляція інтересів і захист прав споживачів як на громад., так і на держ. рівнях; поширення інформ. видань; б-ба за підвищення якості товарів і послуг; проведення тематичних публічних акцій; мобілізація Інтернет-ресурсів для посилення уваги до проблем споживачів; орг-ція бойкотів та реалізація ін. форм протесту і под.

К. як важель впливу на бізнес виник понад 100 років тому. Перше документальне оформлення прав споживачів було здійснене Президентом США Дж. Ф. Кеннеді, який 15.03.1962 р. проголосив «Білль про права споживачів».

Відтоді 15 березня відзначається Всесвітній день прав споживачів. Згодом доповнені права споживачів були зафіксовані в Хартії захисту споживачів (1973) та в Керівних принципах на захист інтересів споживачів (1985).

Захист прав споживачів як складова захисту прав людини перебуває під постійним контролем держ. органів та міжнар. орг-цій, які забезпечують підтримку консюмерського руху. Консюмерським інтернаціоналом визначені такі права споживачів: право на задоволення основних потреб, право на безпеку, право на інформованість, право вибору, право бути вислуханим, право на відшкодування, право на споживчу освіту, право на здорове довкілля.

Термін **К.** також вживається як характеристика споживання. Укорінюється поняття **К.** як сусп. явища, що стимулює в людей надмірне споживання товарів і послуг, сприяє виникненню спотворених форм споживацької культури. Приклади критики сусп-ва споживання можна знайти в енциклопедії Папи Римського Іоанна Павла II «Centesimus Annus» (1991), в роботах сучасних художників, письменників, кінематографістів, театральних митців. Див.: *Консюмеризм політичний.*

Л. Медведська

Консюмеризм політичний (англ. *consumerism* – споживацтво) – різновид політ. поведінки громадськості, вмотивованої споживацькою свідомістю, яка схильна розглядати політ. акторів виробниками специфічних товарів і послуг, що пропонуються на ринку політ. процесу, а, також, схильність до бойкоту ринкової продукції із політ. переконань. Консюмеризація поведінки є наслідком встановлення домінування маркетингових стратегій у політ. сфері. У б-бі різних політ. сил за «споживача» (електорат) ключову роль сьогодні відіграють професійні політтехнологи (маркетологи). Від оптимальності їхніх стратегій залежить популярність різних політ. акторів. Такий стан речей обумовив підміну прагматичного підходу до оцінки різних політ. сил із огляду на ефективність їхніх програм і здійснюваної політики, споживацькими орієнта-

ціями із значною домінантою маркетингових маніпуляцій переконаваннями громадян. Подібна інтерпретація **К.п.** тісно переплітається із ринковою теорією влади. Поведінка електорату, при цьому, вмотивована домінантою соц.-екон. ефективності пропонованих стратегій політики, що збільшують рівень благополуччя громадян, а, отже, їхні можливості споживання. Саме тому роль ідеологічних та ін. ціннісних орієнтацій різних політ. сил суттєво нівелюється, поступаючись їхнім прагматичним екон. стратегіям.

Під **К.п.** також розуміють політ. зумовлену участь населення у бойкоті певних товарів та послуг. Наприкінці ХХ ст. подібна поведінка найактивніше проявилася у скандинавських д-вах, як реакція на кризу довіри до традиційних ін-тів влади. Серед вітчизн. прикладів, можна назвати бойкот українцями бізнесу Партії регіонів в умовах Революції гідності та укр.-рос. збройного протистояння. Загалом **К.п.** інтерпретується як у негативному значенні, – трансформація громадян. сусп-ва у сусп-во споживання, – так і позитивному, – як рух споживачів за отримання якісного політ. продукту.

П. Долганов

Контрдемократія – поняття, запропоноване фр. політ. філософом П. Розанваллоном, для позначення особливого різновиду демократії, а саме такої її політ. форми, яка підкріплює в умовах сучасності звичайну виборну демократію. **К.** визначається як демократія непрямої влади, яка розсіяна в соціумі, а також демократією стійкої недовіри, яка спрямована на контроль за діями владних ін-тів, тим самим доповнюючи епізодичність звичної електорально-представницької системи. Мету **К.** Розанваллон вбачає в доповненні демокр. ін-тів і розширенні їхнього впливу.

Проект **К.** витворюється в умовах кризи довіри в сучасних демокр. сусп-вах. Ґрунтуючись на недовірі, **К.** проявляє себе завдяки наглядним ф-ціям, превентивним інструментам та перевіркою думок. Нагляд відіграє надзвичайно важливу роль для **К.** Його необхідність зумовлена тим, що існує потреба ви-

борців зберегти можливість ефективного тиску на депутатів, які не завжди дотримуються спочатку проголошених поглядів. Основними формами контрдемокр. нагляду визначаються пильність, викриття та оцінка. **К.** породжує «негативний суверенітет» громадян. сусп-ва. Йдеться про вироблення засобів, які дозволяють блокувати рішення та дії, що постають викликами для громадян. сусп-ва (напр., активізація протестів після прийняття в Україні т. зв. «диктаторських законів» 16.01.2014 р.). Важливим чинником **К.** є перетворення народу на суддю. Витворюється щось на кшталт «демократії звинувачення», коли громадяни шукають способи компенсувати неможливість донести свою позицію за допомогою виборів (причин може бути багато: застосування політтехнологій, маніпуляції, фальсифікації). Політичне в цьому випадку переплітається із юридичним, оскільки має місце спроба піддати політ. дії перевіркам судового типу.

Д. Шевчук

Контрпропаганда (лат. *propaganda* – те, що підлягає поширенню + лат. *contra* – проти) – комунікативна діяльність, орієнтована на протидію закріпленню у свідомості або трансформацію певних установок, переконань, стереотипів цільової аудиторії за допомогою інформ. та/або маніпулятивних прийомів, технік, методів, які з метою досягнення поставлених політ. цілей і завдань, використовують протилежна сторона (переважно, д-ва / д-ви).

За спрямованістю дій, виділяють *наступальну* та *оборонну К.* *Наступальна К.* побудована за принципом асиметрії та використовує проти супротивників (опонентів) непередбачувані і, на перший погляд, абсурдні дії. Основна мета наступальної **К.** – нанесення ударів супротивнику (опоненту) на його власній території. Виділяють основні прийоми цього виду **К.**: «пастка»; «перенесення несхвалення»; «перенесення негативного образу»; «метод «юрид. безпеки»; «громад. несхвалення»; «імітаційна дезінформація»; «страхітливі теми та повідомлення»; «зміщення по семантичному полю»; «контрастна пропаганда»; використання чуток.

Оборонна **К.** є класичною **К.**, її головне завдання – протидія підривній пропаганді супротивника(опонента). Виділяють основні прийоми (методи) цього різновиду **К.**: «пряме спростування»; «ігнорування»; «відволікаюча пропаганда»; «зменшення значущості теми»; «превентивна пропаганда»; використання контрчуток; використання евфемізмів; «зміна пріоритетності повідомлень»; «посилена видача інформації, що не відповідає істині»; «порушення процесів видачі інформації».

В. Гулай

Контррозвідувальні органи – спеціальні підрозділи центральних органів виконавчої влади, які здійснюють свою діяльність у сфері забезпечення нац. безпеки з метою попередження, своєчасного виявлення і запобігання зовн. і внутр. загроз безпеці країни, розвідувальним, терористичним та ін. протиправним посяганням спецслужб іноземних д-в, а також орг-цій, окремих груп та осіб на інтереси країни. У своїй діяльності **К.о.** використовують систему контррозвідувальних, пошукових, режимних, адмін.-прав. та ін. заходів.

Широке бачення проблеми до **К.о.** залучає спеціально створені структури, що дозволяють політ., екон., військ. та ін. соц. суб'єктам (у т. ч. недержавним) ефективно протидіяти розвідувальній діяльності, ініційованій конкурентами.

Відповідно до вітчизн. законодавства, спеціально уповноваженим органом держ. влади у сфері контррозвідувальної діяльності є Служба безпеки України. Окремі контррозвідувальні заходи виключно в інтересах забезпечення охорони держ. кордону України, посадових осіб, щодо яких здійснюється держ. охорона, а також забезпечення безпеки своїх сил і засобів, інформ. систем та оперативних обліків можуть проводити розвідувальні органи України та Управління держ. охорони України, яким законодавством України надано право здійснювати оперативно-розшукову чи розвідувальну діяльність. *Див.: Розвідувальні органи.*

В. Смолянюк

Конфігурація політична (англ. *configuration* – образ) – зовн. обрис, форма якого зумовлена взаємним розташуванням будь-яких предметів або їх частин. **К.п.** складається з незалежних елементів політ. простору (партії, політ. актори, ін-ти громадян. сусп-ва і под.) і їх взаємозв'язків, визначається їх к-стю й параметрами. **К.п.** формує відповідне розташування політ. сил у просторі, де кожна з них займає свою відповідну позицію на ліво-правій шкалі політ. цінностей, формуючи політ. спектр сусп-ва. Сутність, зміст, умови та особливості створення нових моделей, **К.п.** визначає як систему утворення через призму основних категорій політології, які розкривають властивості систем національної й міжнародної безпеки та їх взаємозв'язки. Головним завданням **К.п.** є концептуальне обґрунтування вірогідних моделей політ. системи як регіональних субструктур у їх взаємодії з центром (*внутр. К.п.*), так і у взаємодії інтенцій країни-суб'єкта (*зовн. К.п.*). **К.п.** передбачає розвиток відносин між сучасними політ. системами та теор. моделює їх можливе об'єднання на основі співробітництва в загальну систему. **К.п.** у парламенті зазвичай відповідає **К.п.** сусп-ва. Результатом **К.п.** може бути перехід від партійної до блокової політ. системи.

К.п. надає адекватне визначення інституційній консолідації різних політ. сил як у світі, так і в Україні. Коаліції органів держ. влади можуть або наблизити країну до створення демокр. системи управління за участю широких прошарків сусп-ва, яка стане гарантом сили та єдності країни, або її віддалити. На політ. карті світу в сучасних умовах постійно відбуваються **К.п.**, які мають не кількісний, а якісний хар-р. Мова йде про зміну сусп.-екон. формацій, про придбання країною політ. суверенітету, про введення нових форм держ. устрою, про створення міждержавних і наддержавних політ. союзів і орг-цій.

Т. Купрій

Конформізм (лат. *conformis* – подібний, схожий) – соц.-психол. явище, різновид соц. впливу, що характеризується схильністю людей до некритичного сприйняття чужих думок

і спричиняє відмову від захисту власної думки та зміну цінностей, установок і поведінки під впливом тиску більшості (сусп-ва, д-ви, партії, будь-якої референтної групи і под.). Проявами **К.** є самоусунення від критики певних аспектів дійсності, відмова від озвучення власної точки зору, сліпе підкорення вимогам більшості. Від **К.** слід відрізнити поняття «конформність» (механізм узгодження думок і поведінки індивіда із поведінкою більшості, засвоєння норм, як невід'ємний елемент соціалізації). **К.** став об'єктом наукових досліджень у галузі психології з 30-х рр. ХХ ст. (Т. Адорно, С. Аш, С. Мілгрем, Е. Фромм, М. Шеріф та ін.). Більшість цих досліджень причиною проявів **К.** називали прагнення індивіда належати до групи. «Ефект Аша» зафіксував, що окремі люди демонструють схильність недовіряти доказам, отриманим за допомогою власних відчуттів і погоджуватися з думкою більшості. Подальші дослідження засвідчили, що **К.** значно слабше у випадках, коли до людини приєднується ще хтось, хто дотримується схожої точки зору.

Головні причини **К.**: *нормативний вплив* (відчуття приналежності до групи, потреба в схваленні більшістю); *інформ. вплив* (непевненість у власній точці зору, прагнення вчинити «правильно»). Розрізняють *зовнішній (публічний) К.* (підкорення впливу групи з метою уникнення санкцій або отримання схвалення групи) і *внутрішній (особистісний) К.* (прийняття позиції більшості, зміна індивідуальних поглядів і установок у відповідності до цієї позиції, перетворення її на власну точку зору). Існування авторитарних та тоталітарних режимів є найсприятливішим ґрунтом для появи політ. **К.** (проявляється у формі лояльності до певних політ. і культурних норм), проте **К.** зустрічається і в умовах демокр. режимів.

В. Бунь

Концепт генези та соціоцивілізаційної ієрархізації народів-етносів у структурі багатонародної країни (лат. *conceptus* – думка, грец. *genesē* – походження; лат. *socium* – спільність, *civilis* – розвинена громадськість; грец.

hieros – святий, *archē* – влада, *ethnos* – народ; лат. *structura* – пов'язані частини цілого) – спроба неспрошеного прояснення фундамент. питання про походження та об'єктивне рольове самоаранжування етноіст. спільностей у структурі та цивілізац. поступі соціуму багатонарод. країни. Концепт базується на осмислюванні *антрополог. концепції* Е. Тейлора, *етнометисизаційної концепції* Б. Малиновського та *рольової соціополіт. концепції* І. Варзара. Концепт проілюстровано фактичними даними останнього часу, – світовими та вітчизняними. Відправні щодо цього дані такі: за статистикою ООН (1986, 2009 рр.), на Землі побутує 4 000 народів-етносів (поняття Ю. Бромлея, 1978 р.), які мешкають в 200 країнах (їх інде некоректно називають «д-вами») та говорять 6 700 мовами; з них лише 800 перебувають на стадії нації, а 3 200 – це «донаціональні народи» (поняття М. Мундт, 1986 р.). Укр. картина не менш строката: в ній проживають представники 152 народів-етносів світу, говорять вони більш як 160 мовами, лише три десятка з них – нації, понад 130 – це донаціональні народи; усіх «не-наших» інде зверхньо називають «меншинами».

Названі вище й нижче концепції (різночасового походження та різносенсової теорет. методолог. апробації) проливають належне світло та наводять «ідейний лад» в теситурі зазначеної конкретики: а) реабілітують 150-літньої давнини аксіологію народів-етносів світу як таких, що «своєчасно виникли» та стали своєрідними ступенями культурно-цивілізац. висходження людства; б) спростовують зневажливо-зверхні погляди сталінських (подекуди та в чомусь і нинішніх) часів на територіально «не-нашинські субетноси», «чисельно малі народи» та «недорозвинені етнічні групи», «звалюючи» їх в нерозчленоване місиво «національних меншин»; в) критерійно визначають об'єктивні місце та роль меншинських народів-етносів у загальносоціумному контексті прогресування країни. Зокрема:

Е. Тейлор у своїй *антропологічній концепції* називав народи-етноси світу «продуктами природної еволюції людства», «етнокультури.

спільнотами» та «просто народами на землі». Заслуга його ще й в тому, що у справах соціумо- і державотворчих він безальтернативно відкидав «кількісний та чисто демогр.» підхід до соціокульт. місії окремих народів-етносів в історії багатонарод. країн.

Б. Малиновський у тих «простих народів» виявив чотири стадії їх природної генези: *рід, плем'я, народність, нація*. Він з'ясував також механізм реалізації «природної еволюції людства»: представник одного *роду* з представником іншого роду синтезуються в *плем'я*; представники двох племен синтезуються в *народність*, а представники двох народностей – в *націю*. Творення та відтворення окремих народів-етносів – та й усього людства – відбувається у рамках дуалітетної взаємодії двох соц. ін-тів, – шлюбу та сім'ї.

На рубежі 80-90-х рр. ХХ ст., опираючись на названих та ін. класиків (Ж. Мішле, Л. Морган, К. Реннер, А. Дж. Тойнбі та ін.), І. Варзар сформулював *концепцію ієрархічної етноструктури багатонародної країни* з точки зору місця та ролі народів-співвітчизників у загальноцивілізаційному поступі її до майбутнього. У цій призмі викристалізуються п'ять типів народів-співвітчизників: титульний, домінуючий, рецесивний, маргінальний, діаспорний.

І. Варзар

Концепція «реального суверенітету» – зовн.-політ. стратегія яка передбачає здатність д-ви самостійно проводити внутр., зовн. й оборонну політику (США, КНР, Індія, Росія; з певними застереженнями – Великобританія, завдяки особливій позиції в ЄС). **Р.с.** передбачає нац. контроль над аеродромною мережею та управлінням повітряним рухом, нафто- і газопроводами, залізничною мережею, автотрасами, галузями цив. наукомісткої промисловості (пов'язаних із оборонно-промисловим сектором); держ. підтримку стратегічних галузей; наявність власної, стійкої до зовн. впливів банківської системи, контрольованої д-вою і нац. капіталом, незалежної від зовн. запозичень; незалежність найважливіших каналів ефірного телебачення від іноземного

капіталу; здатність «політ. класу», бізнес-еліти та інтелектуальної еліти до самостійного стратегічного мислення в галузі безпеки, у т. ч. в галузі оборонної політики, економіки та соц. розвитку, до мислення, що спирається на на почуття освіченого патріотизму.

Наявність **Р.с.** дозволяє домагатися вигідніших умов для зовн. торгівлі, для залучення іноземних інвестицій, для забезпечення в необхідних межах на найприйнятніших умовах зовнішніх запозичень на світових фінансових ринках. Із др. пол. 2000-х рр. Росія послідовно укріплюється як д-ва з «**Р.с.**», прагне самостійно реалізовувати внутр., зовн. та оборонну політику, виробити власні підходи до міжнар. відносин, які базовані на певній цивілізаційній унікальності як найбільшій Європації, а звідси – особливий підхід до формату відносин із ін. д-вами та народами. Апелюючи до імовірної протидії з боку ін. «реально суверенних» д-в, Росія стала на шлях «суверенної демократії» (розробник рос. варіанту **К.р.с.** є А. Кокошкін).

С. Юрїїчук

Консцієнтальна війна (лат. *conscientia* – свідомість, сумління) – війна на ураження свідомості – *психологічна* за формою, *цивілізаційна* за змістом та *інформаційна* за засобами форма політ. насильства, в якій об'єктом руйнування та трансформації є ціннісні установки громадян. **К.в.** є специфічною складовою *гібридної* війни. З-поміж ін. видів неконвенціональних воєн **К.в.** виділяють за її спрямованістю на руйнування самої здатності людини до самоідентифікації, вільного віднесення себе до певної етнічної, конфесійної, національної, політико-ідеологічної спільноти і, як наслідок, на знищення групової ідентичності, перетворення народу на населення.

Терміни **К.в.** та консцієнтальна зброя увів рос. фахівець із теорії свідомості, директор Ін-ту випереджаючих досліджень ім. Е. Л. Шіфферса Ю. Громико. Він називає п'ять основних способів ураження і руйнування свідомості: 1) ураження тканин мозку, у т. ч. й за допомогою хімічних речовин, що знижує рівень функціонування свідомості; 2)

пониження рівня орг-ції інформ.-комунікат. середовища на основі його дезінтеграції та примітивізації; 3) цілеспрямоване використання окультних впливів; 4) спеціальна орг-ція та поширення каналами комунікації образів і текстів, що руйнують роботу свідомості (умовно – психотропна зброя); 5) руйнування способів і форм ідентифікації особистості стосовно фіксованих спільнот, що приводить до зміни форм самовизначення і до деперсоналізації. Одним із найсильніших засобів інформ. впливу розробники концепції **К.в.** вважають використання екранних технологій (просто кажучи, поширення брехні, підкріпленої теле- або Інтернет-картинками).

До особливостей **К.в.** відносять такі риси, як: латентність упродовж тривалого часу; різноманітність, гнучкість і непередбачуваність засобів впливу; застосування насильницьких методів викривлення інформ.-комунікат. простору; стирання чіткого розмежування «друг – ворог»; руйнування духовних цінностей, уявлень про добро та зло, здатності людини до вільної самоідентифікації та под. *Див.: Гібридна війна.*

А. Колодій

Коректність політична (політкоректність) (англ. *political correctness*, скор. *PC*) – сукупність культурно-поведінкових і мовних норм, прийнятих у сусп-ві, які спрямовані на недопущення дискримінації за національною, расовою належністю, статтю, сексуальною орієнтацією, віком, станом здоров'я, зовн. виглядом і под. **К.п.** має справу не стільки зі змістом, скільки із символічними образами й корекцією мовного коду. Термін з'явився наприкінці ХХ ст. в США і швидко поширився в ін. країнах світу.

Доктрина **К.п.** базується на понятті «нейтральна мова» (англ. *neutral language*) – мові, звільненій від виразів, котрі ображають почуття та гідність індивіда, порушують його людські права. Така мова має протистояти «мові ворожнечі» (англ. *hate speech*), яка має бути сама виключена з вжитку. Використання нейтральної мови не означає бажання уникати «незручних» тем, воно означає бажан-

ня говорити про ці теми по-іншому. Йдеться про декодування мови знаками антирасизму, екологізму, толерантного ставлення до нац. і сексуальних меншин, б-би зі СНІДом. Толерантність маніфестується в пом'якшених висловлюваннях (напр., «афроамериканці» замість «чорні», «люди з особливими потребами» замість «інваліди», «той, хто долає зорові труднощі» замість «сліпий»). Сьогодні **К.п.** є обов'язковою частиною мовної практики зах., в першу чергу амер., сусп-ва.

У відповідності до ідей **К.п.** проголошено й план позитивних дій, який передбачає норми, що демонструють лояльне ставлення до різних меншин, напр., переваги при вступі до навчальних закладів для афроамериканців, індіанців, інвалідів, гомосексуалів. В останні часи **К.п.** набуває певного іронічного відтінку, її прихильників критикують за схильність до мовної еквілібристики замість конкретних дій, спрямованих на розв'язання реально існуючих проблем.

А. Демичева

Корінний народ – етнічна спільнота, формування якої відбувалось історично на певній території. Відповідно до ст. 1 Конвенції МОП «Про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя у незалежних країнах» (1989), до **К.п.** відносяться народи незалежних країн, які є нащадками тих, хто населяв країну або геогр. область, частиною якої є дана країна, у період її загарбання або колонізації, або в період встановлення існуючих держ. кордонів, і які незалежно від їх правового становища, зберігають власні соц., екон., культ. та політ. ін-ти. Для віднесення до **К.п.** необхідно виражене бажання самих народів мати статус корінних.

К.п. є найсуперечливішою категорією сучасної етнополітики. Офіційного загальноприйнятого визначення терміну «**К.п.**» досі не існує. Наслідком багатолітніх спроб визначення ознак та критеріїв **К.п.** під егідою Ліги Націй та ООН, є підхід, за яким основним мотивом визначення народу як «*корінного*» стало його негативне колоніальне минуле, знаходження на нижніх щаблях розвитку та неспро-

можність самостійно інтегруватись у сучасний світ (Конвенція № 107 МОП, 1957 р.).

Критерії надання статусу **К.п.**: 1) проживання на землі предків або принаймні на частині цих земель; 2) спільне походження від мешканців, які споконвіку населяли ці землі; 3) спільна культура в цілому або в деяких її культурних виявах (релігія, племінний спосіб життя, належність до певної спільноти корінного населення, одяг, засоби хазяйнування, стиль життя і под.); 4) мова (використання власної мови, як єдиної мови, яка застосовується для спілкування у родинних стосунках, або як основна, переважна, звична, загальна або звичайна); 5) проживання у певних регіонах країни або світу. На підставі цих критеріїв вироблено загальне визначення **К.п.**, відповідно з яким «корінне населення – це корінні общини, народності і нації, які зберігають іст. наступність із сусп-вами, що існували до вторгнення завойовників і введення колоніальної системи і розвивалися на своїх власних територіях і які вважають себе відмінними від ін. верств сусп-ва, що переважають нинішній час на цих територіях або їх частині, прагнуть зберегти, розвивати і передати майбутнім поколінням територію своїх предків і свою етнічну самобутність як основу для продовження свого існування як народу, згідно зі своїми власними культурними особливостями, соц. ін-тами та правовими системами».

Не дивлячись на закріплення у офіційних документах, теор. зміст поняття «**К.п.**» критикується науковцями. Власне «постколоніальному» визначенню **К.п.**, відповідають індіанці Півн. та Півд. Америки, народи приполярного регіону, аборигени Австралії та Нової Зеландії, кочові та напівосілі групи країн Азії та Африки, ізольовані народи певних високогірних районів світу.

Основною проблемою у визначенні поняття **К.п.** є його семантичне наповнення. За різних обставин цим терміном позначають такі статистико-демогр., етногр. та етнополіт. реалії, як: споконвічне населення; народи, що споконвічно населяють територію країни або регіону; автохтонні народи; автохтонне населення; місцеве населення; основні народи

регіону; народи, іст. представлені на території країни, або регіону; народи, що іст. населяють країну (регіони); основне населення країни (регіону); постійне населення країни (регіону).

Конституція України визначає **К.н.** українців і кримських татар. Вітчизн. науковці зараховують до них також кримчаків та караїмів. На думку багатьох фахівців, практ. застосування поняття **К.н.** у етнополітиці несе загрозу політизації етнічності певних етнічних груп, ускладнення міжетнічних відносин та відносин етнічних груп та д-ви, загострення міжетнічних протиріч та ескалації конфліктів.

В. Семко

Корпоративізм (пізньолат. *corporatio* – об'єднання, співтовариство) – система прийняття рішень, де публічна політика виробляється взаємодією між вищими держ. елітами і могутніми корпоративними орг-ціями. Засади **К.** містить «Regum Novarum (1891) Папи Римського Лева XIII. **К.** виходить із самореалізації людини в соц. ін-тах (сім'я, церковна громада, мікрорайон, волонтерська орг-ція, професійне співтовариство та ін.) на засадах координації дій, поваги до інтересів інших, готовності виявити поступливість. Ці постулати **К.** є важливими в партійній практиці християнських демократів.

Політично **К.** увиразнився в довоєнній Європі після розчарування в класичному лібералізмі й антикомунізмі. Диктаторський **К.** був відповіддю на політику більшовизму та соц.-демократії. У «корпоративних» д-вах був встановлений режим «вождя» (Е. Дольфус в Австрії, Б. Муссоліні в Італії, А. Салазар в Португалії, Ф. Франко в Іспанії, К. Улманіс в Латвії, режим «чорних полковників» у Греції і под., або «короля-об'єднувача нації» (Олександр I Карагеоргієвич в Югославії, Кароль II в Румунії). Подібними є латиноамер. хунти або диктатори-популісти (зокрема, аргентинська хунта Х. Відели та ін. (1970-1980)). Після Другої світової війни в концепцію **К.** коректувалася задля відповідності принципам персоналізму й субсидіарності. У новому трактуванні **К.** постулює, що всі соц. ін-ти, корпоративні об'єднання і д-ва, існують для людини.

Корпорації не повинні ставати інструментами для держ. контролю над сусп-вом. Однак існує держ. **К.**, пов'язаний із авторитаризмом і сучасними автократіями. Поняття держ. **К.** застосовують для опису трансформацій у Російській Федерації періоду правління президента В. Путіна. У сучасній політ. науці **К.** також трактується як один із типів системної орг-ції груп інтересів. **К.** як демокр. система груп інтересів є протиставлена «плюралістичній» і «керованій» системам.

Н. Гапон

Корпоративне громадянство – стратегія бізнесу щодо взаємодії зі сусп-вом із метою забезпечення ефективного та сталого розвитку і формування власної репутації як відповідального «громадянина», повноправного учасника такого розвитку. В концепції **К.г.** бізнес розглядається як ключовий учасник не лише ринкових, а й ін. сусп. відносин.

У політ. контексті **К.г.** є метафорою до соц. відповідальної й етично мотивованої поведінки корпорації на напрямках, що містяться поза межами досягнення суто екон. результатів. В основі **К.г.** – не благодійність, а розвиток конструктивних відносин зі стейкхолдерами; намагаючись стати «хорошими громадянами», корпорації, котрі використовують цю концепцію, фактично прагнуть до інтеграції в громадян. сусп-во. Політ. вимір доктрини **К.г.** спрямований на залучення корпорацій до системної взаємодії з ін. соц. і політ. ін-тами. Аналіз діяльності корпорації у термінах **К.г.** можна застосовувати лише тоді, коли бізнес свідомо позиціонує себе в системі сусп. і культ. відносин, а не розглядає їх як «зовн. середовище». За такого підходу компанія може сама надавати та забезпечувати соц. права, гарантувати дотримання громадян. прав і стати одним із каналів реалізації політ. прав. Самі не будучи «громадянами» у тому значенні, в якому громадянство є політ.-прав. ін-том, корпорації беруть на себе частину ф-цій у підтримці громадян. прав, які були винятковою прерогативою д-ви.

Концепція **К.г.** ґрунтується на тому, що бізнес: 1) самостійно шукає адресатів соц.

інвестицій; 2) визначає найактуальніші для сусп-ва теми і вирішує проблеми, котрі хвилюють більшість населення; 3) домагається від соц. інвестицій екон. віддачі й вигоди для себе; 4) залучає людей до розв'язання соц. проблем; 5) не боїться вступати в протиріччя з д-вою, відстоюючи інтереси сусп-ва. Для підтвердження прихильності до К.г. компанія повинна дотримуватися орієнтирів сталого розвитку, забезпечувати вир-во етично бездоганних товарів і послуг, сприяти позитивним змінам усередині компанії та за її межами.

В. Варинський

Корпоративно-олігархічні анклав (лат. *inclavare* – закривати на ключ) – місце концентрації кланових олігархічних груп різного рівня, члени яких є доларовими мільярдерами та мультимільонерами. Олігархічні відносини панують у сфері здійснення держ. влади, їм притаманна непрозорість, клановість і своєрідна феодальна корпоративність (групова замкненість, відокремленість). Стосуються ці відносини невеликої групи людей, які реально впливають на держ. владу та чиновників, котрі цю д-ву обслуговують. При цьому, централізовані фінансово-корпоративні групи небезпечні в першу чергу тому, що вони хочуть вибудувати вертикаль, взяти під контроль всі регіони, апріорі виступають проти будь-якої децентралізації, плюралізму та багатоманітності.

Основні характеристики: володіння багатогалузевими акціонерними товариствами; зосередження влади на ключових галузях промисловості; доступ до політ. засобів отримання прибутків; використання неринкових методів екон. політики; наявність агентів впливу в регіонах.

В Україні до володінь будь-якої фінансово-олігархічної групи входить велика к-сть підприємств – різних за масштабами, технічним рівнем і кваліфікацією робітників. Основна їх частина є спадкоємцями радянської епохи. У результаті тінювого адм.-тер. перерозподілу зон політико-екон. впливу сформовано бюрокр. систему закритих зон і анклавів. Квазіринкові механізми виявилися не в змозі не

лише відновити екон. баланс, але й створити механізми переливання надлишкового капіталу у галузевому і регіональному розрізі, а зрощування бізнесу з адміністративно-політичною владою стало підживою для корупції.

В. Марчук, Н. Голуб'як

Космополітизація – процес політ. зближення нац. спільнот, що характеризується певною культурною уніфікацією та формуванням світогляду «громадянина світу» в умовах глобалізації. Сам термін «космополітизм» має давню історію. Зародився в Стародавній Греції і означав спочатку вихід політ. свідомості за межі полісу, міста-д-ви античних греків. На той час даний термін не містив у собі культурної напруги, оскільки політ. космосом, політ. цілим вважалась вся Греція. Пізніше, в умовах становлення та розвитку багатонаціональних імперій, космополітизм як світогляд використовувався з метою ідеологічного виправдання нац. гноблення залежних народів та їхньої денаціоналізації. Попри те, сьогодні, коли «ущільнення» відносин між народами, націями і д-вами прискорюється, термін «космополітизм» починає вживатись все частіше, оскільки кардинальні зміни в інформ. сфері призвели до суттєвих трансформацій не лише в економіці та політиці, але й у соц. і культ. сегментах сусп-в. В даний час значна частина індивідів живе, працює і помирає не в тому соц.-культ. середовищі, в якому вона з'являється на світ. Мігруючи між культурами, індивіди змушені хоча б частково натуралізуватись в тих сусп-вах, в яких вони затримались на тривалій період, якщо не на все життя. Ця обставина робить нових мігрантів повноправними представниками своєї культури в ін. сусп-вах, оскільки вони одночасно є індивідами, які не лише засвоюють культуру спільноти свого теперішнього перебування, але й зберігають свою, яку засвоїли від народження. В такому сучасному трактуванні явищ К. відкривається позитивний зміст даного процесу, оскільки створюються умови для взаємозбагачення культур. К. відкриває культури назустріч одна одній.

І. Загрійчук

Країна-агресор – країна (група країн), що першою застосовує збройну силу проти іншої держави, здійснюючи тим самим агресію. **К.-а.**: оголошує війну іншій державі; зайшла з озброєними силами на території іншої держави, навіть без оголошення війни; бомбардує наземні об'єкти іншої країни за допомогою сухопутних сил, з повітря або моря; застосовує морську блокаду узбережжя або портів іншої держави; надає підтримку озброєним групам, які були організовані на території країни і роблять напади на територію іншої держави. 27.01.2015 р. український парламент визнав Російську Федерацію **К.-а.** Це дозволило звернутися до парламентів інших країн, міжнародних організацій за аналогічним визнанням із метою посилення політичного, економічного та дипломатичного тиску на Російську Федерацію. (*В. Піча*)

Країна-провідник – д-ва, що виступає посередником у відносинах інтеграції або розширенні співробітництва між певною міжнар. орг-цією та окремою країною. Метою посередницької діяльності **К.-п.** може бути як набуття повноцінного членства, так і якісне розширення співробітництва між вказаними суб'єктами в енергетичній, митній, освітній, правоохоронній, торгівельній, фінансовій та ін. сферах. Відповідне посередництво здійснюється шляхом представництва інтересів опікуваної країни у роботі керівних органів міжнар. орг-цій, надання консультаційної допомоги, організаційна підтримка та под.

Вимогами до **К.-п.**, що мають зробити відповідне посередництво успішним, є добровільність намірів, власний позитивний досвід інтеграції або розширення співпраці, зокрема, у проведенні необхідних реформ, конкурентоспроможна економіка, позитивний міжнар. імідж, практика міжнар. посередницької діяльності, спільна історія, культурна та геогр. близькість із опікуваною країною і под. Статус **К.-п.** має бути підкріплений законодавчо.

Прикладами **К.-п.** у контексті євроінтеграції України є Литва та Польща, у т. ч. щодо членства України в ЄС. Зокрема, Литвою підтримано євроінтеграційні прагнення України

під час головування Литовської Республіки в Раді ЄС у др. пол. 2013 р.

К. Пальшков

Краудсорсинг (англ. *crowdsourcing; crowd* – натовп + *sourcing* – використання ресурсів) – спільна інтелектуальна робота у мережевому середовищі великої к-сті незнайомих людей над спільним завданням; нова веб-бізнес-модель, для адаптації творчих рішень мережі різнопланових осіб, які беруть участь у відкритому конкурсі ідей. **К.** – це Інтернет-процес підключення Інтернет-спільнот до розробки продукту або вирішення задачі. **К.** може бути реалізований за допомогою нових ЗМІ: блогів, веб-сайтів, сайтів соц. мереж (Facebook, Twitter і под.), мобільних додатків, картографічного програмного забезпечення і под. Уперше термін «**К.**» було використано брит. мас-медійними істориками Д. Хове та М. Робінсоном у статті «Злет краудсорсингу» (2006). **К.** розповсюджений у різних д-вах світу, взаємозалежність між розвитком **К.** та екон. розвитком країни або формою держ. правління відсутня.

У вузькому розумінні – це політ. **К.** – процес широкої співпраці з використанням сучасних інформ.-комунік. технологій щодо вирішення актуальних соц.-політ. проблем; складова системи реалізації політ. рішень (внутрішньополіт. і зовнішньополіт.). Політ. **К.** є складовою е-врядування. Яскравим прикладом **К.** є створення інформ. програми «Ушахіді» (2007) в Кенії, коли під час президентських виборів країну охопили збройні міжетнічні конфлікти. Офіційна влада блокувала роботу багатьох ЗМІ, в результаті чого населення опинилося в інформ. вакуумі, який спробували заповнити блогери. Потік інформації було систематизовано за допомогою програми «Ушахіді» – системи менеджменту інформації, яка дозволяє обробляти повідомлення з різних джерел та представляти всі отримані дані у вигляді геогр. карти, де кожна подія пов'язана з певною геогр. локацією.

Н. Ржевська

Краудфандинг (англ. *crowdfunding*) – практика фінансування проекту чи підприєм-

ства завдяки збору грошових внесків від великої к-сті людей через Інтернет. В основі такого фінансування – невеликі внески від багатьох. Кампанії та трансакції здійснюються через платформи для **К.** (напр., EquityNet, Sellaband, Kickstarter, GoFundMe) часто у поєднанні зі соц. мережами. Платформи **К.** забезпечують реалізацію усіх аспектів кампанії: створення публічного інтерфейсу, відслідковування проекту та кампанії, механізму оплати та виплати зібраних коштів. Залежно від проекту можна вносити пожертвування, інвестувати чи вносити передоплату за продукт (послугу). Деякі проекти **К.** пропонують винагороди: примірники творчих робіт; продукти, створені завдяки зібраним коштам; спеціальні чи персональні ініціативи (роботи з автографом) чи публічне визнання.

Модель **К.** забезпечується трьома типами акторів: 1) ініціатором проекту, який пропонує ідею для фінансування; 2) окремими особами чи групою, які підтримують ідею; 3) організацією-модератором (платформою), яка зводить усі зацікавлені сторони для реалізації ідеї. Кожна особа діє як агент пропозиції, відбирає та просуває проекти, в які особисто вірить, та поширює інформацію в он-лайн спільнотах. Усіх учасників ініціатив **К.** об'єднує орієнтація на інновації (бажання спробувати нові моделі взаємодії з фірмами та споживачами), соц. ідентифікація з контентом чи проектом (бажання соц. участі), прагнення отримати прибуток від внесків. Першою посправжньому краудфандінговою платформою в Україні є «Спільнокошт».

Н. Карпчук

Креативний клас (англ. *creative class*) – впливова соц. група в постіндустр. сусп-ві, зміст діяльності якої полягає у творчості, генеруванні нових, продуктивних ідей чи нешаблонних рішень, необхідних для екон. зростання та сусп. розвитку. Термін запропонований амер. ученим Р. Флоридою в середині 2000-х рр.

Відмінність між **К.к.** та ін. класами полягає у суті роботи, що забезпечує засобами до існування: робітничому та обслуговуючому класам платять за виконання рутинної, плано-

вої роботи, тоді як **К.к.** – за проектування та створення нового. **К.к.** складається з інтелектуалів, що працюють у науковій, технічній, освітній, мистецькій сферах, індустрії розваг, управлінні бізнесом, праві, охороні здоров'я і под., чия екон. ф-ція полягає у створенні нових ідей, технологій, наповнення їх креативним змістом. **К.к.** займається вирішенням складних завдань, що потребує незалежності мислення, високого рівня освіти та людського капіталу. Для **К.к.** притаманний т.зв. креативний етос – особливий культ. простір, представлений в системі певних цінностей і норм поведінки: представники **К.к.** характеризуються як стійкі прибічники індивідуальної своєрідності, самоствердження, відкритості та різноманітності. Р. Флорида доводив: у **К.к.** не має консолідованої політ. програми, бо він включає в себе прибічників різних політ. сил, однак креативний етос передбачає схильність **К.к.** до ліберальних ідей.

К.к. концентрується в регіонах і країнах, де, крім розвиненої інфраструктури, переважає атмосфера відкритості, толерантності. Виходячи з рівня толерантності, Р. Флорида створює індекс креативності для оцінки різних регіонів. Концепція **К.к.** відповідна зах. сусп-ву, однак має суттєві зауваги щодо застосування в ін. умовах. У США, за оцінками Р. Флориди, **К.к.** складає бл. 30% усіх працюючих. Пріоритетними секторами брит. і нім. економіки, на думку урядів, є індустрія, що створюється **К.к.**

Поза тим, напр., у Росії **К.к.** зазнає значної критики, виходячи з його розуміння як вестернізованих, рафінованих, позбавлених традиційного підґрунтя, цинічних інтелектуалів-ремесників, які, до того ж, складають основу ліберальної опозиції. В Україні нечисленний **К.к.** представлений в постіндустріальних секторах економіки, орієнтований, зазвичай, на зах. моделі політ. устрою як взірці.

М. Фоломєєв

Криза довіри до влади (грец. *krisis* – різкий перелом, тяжке перехідне становище) – стрімке загострення взаємообумовленого зв'язку двох або більше рівноправних суб'єктів, який характеризується не відпо-

відністю цілей діяльності об'єкта та суб'єкта політики, відсутністю можливостей або намірів суб'єкта задовольнити потреби об'єкта. Синонімічними є такі феномени, як криза відповідальності, криза легітимності влади, криза демокр. правління і под. Сама ж довіра до політ. ін-тів (особливо під час виборів) може розглядатися як своєрідне кредитування влади. **К.д.** часто є наслідком кризи д-ви – звуження сфери своєї діяльності до проведення інтересів політ. верхівки і нездатність виконувати публічні ф-ції зі створення умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод. **К.д.** виявляється у двох полярних формах: підвищенні активної критики влади (мітинги, страйки, демарші, революції і под.) та відсутності політ. реакції (абсентеїзм, аполітичність, ігнорування виборчого процесу і под.). Гостру фазу **К.д.** уособлює неспроможність д-ви забезпечувати умови для розвитку сусп-ва та невідповідність хар-ру д-ви сусп. запиту.

Напр., протягом тривалого часу **К.д.** в Україні має чисельні показники, які виявляються в електоральній активності та моніторингових даних відносно гострих держ.-політ. питань. Приводом констатувати **К.д.** в сучасній Україні є події Революції гідності, низька активність виборців під час парламентських перегонів 2014 р. (явка склала 52,5 %), дані Європ. соціол. дослідження, за якими рівень довіри громадян до політиків впав до 1,85 бали з 10 можливих.

Г. Щедрова

Криза ідентичності (грец. *χρῖσις* – поворотний пункт) – втрата індивідом віри у свою соц. роль, приналежність до певної сусп. групи, проявом чого є втрата передбаченої поведінки індивідів або ін-тів, яких торкнулась **К.і.** Для **К.і.** характерні відчуття дезорієнтації, застарілості цінностей, які раніше скеровували дії, девіантна поведінка, пасивність, або навпаки горячкова активність задля заповнення моральних нормативних лакун. Поняття **К.і.** запропонував сучасний нім. філософ В. Гесле, вказуючи на існування феноменів кризи індивідуальної та колективної ідентичності.

Розрізняють *формальну* та *реальну* ідентич-

ність об'єктів, що класифікується як соц., групова, етнічна або культурна ідентичність на кількох рівнях: загальноєвроп., західно- і східноєвроп., національному, регіональному та ін. **К.і.** виникає у результаті підвищення ступеня соц. диференціації сусп-ва, загострення потреби у нац. або територіальному самовизначенні сусп-ва та д-ви, конфліктів між етнічною і загальнонаціональною приналежностями. Причиною, що викликає **К.і.** є нездатність вписати дії, необхідні для задоволення нових потреб, у звичну систему цінностей. В умовах **К.і.** різко зростає чисельність маргінальних верств сусп-ва, які відчують тягар відповідальності. **К.і.** – це негативний, болочий та руйнівний процес для індивіда та сусп-ва в цілому і може слугувати базою для виникнення політ. систем недемокр. типу. Водночас, як і будь-яка кризова ситуація, **К.і.** є процесом розвитку певної системи, яка переживає зміну одного етапу іншим, розчищаючи дорогу новим символам, традиціям, цінностям, моральним нормам, правилам політ. гри.

Ю. Герман

Криза легітимності (грец. *χρῖσις* – поворотний пункт; лат. *legitimus* – законний) – ситуація втрати органами держ. влади чи політ. режимом у цілому підтримки з боку сусп-ва, за якої піддається сумніву правомірність існуючого соц. порядку, процесу прийняття політ. та управлінських рішень. Характерними проявами **К.л.** є відсутність згоди у сусп-ві, оцінка рішень влади як неадекватних уявленням сусп-ва про справедливість та законність, відкрите висловлення недовіри до правлячої еліти та держ. ін-тів, політ. протест населення.

Основними причинами **К.л.** називають обмеження доступу для активних соц. груп до сфери прийняття політ. рішень та загрозу для статусу основних традиційних ін-тів. Як правило **К.л.** виникає тоді, коли влада нездатна вирішувати назрілі функціональні, системні або структурні протиріччя, що виникають у сусп-ві у ході об'єктивної трансформації політ. системи. Це трапляється в умовах функціональної перевантаженості д-ви, обмеженості ресурсів влади, активізації діяльності опо-

зиційних сил, непродуманої комунікаційної політики влади, різкого падіння рівня життя населення і под. Критеріями діагностування **К.л.** виступають неспроможність урядових ін-тів адаптуватися до динамічної зміни умов сусп. розвитку, нездатність органів влади здійснювати свої ф-ції та забезпечувати конституційний порядок. Очевидно, **К.л.** викликає нестабільність у д-ві, і може спричинити розпад політ. режиму або повну його зміну. Враховуючи об'єктивну циклічність у розвитку будь-якої системи, **К.л.** є неминучою, оскільки має витоки у невідповідності актуальних сусп. цінностей режиму функціонування політ. системи та готовності її ін-тів дотримуватися загальноновизнаних сусп. і політ. цінностей.

Ю. Герман

Криза політичної участі (грец. *χρίσις* – поворотний пункт) – ситуація загострення конкуренції між активними соц. групами у б-бі за доступ до процесу прийняття політ. рішень. **К.п.у.** спричиняється збільшенням к-сті груп інтересів, які, переслідуючи власні специфічні пріоритети, прагнуть долучитися до владних ін-тів та ресурсів. Завдання політ. системи за таких умов полягає у демонстрації здатності та готовності узгоджувати часом суперечливі інтереси та потреби окремих нових соц. груп. В основі **К.п.у.** також можуть знаходитися штучні перепони, створювані політ. елітами, для політ. діяльності соц. груп, із метою відсторонення громадян від включення у політ. життя д-ви. Реалізація даної стратегії можлива за умов існування у масовій свідомості стійкого патерналістського стереотипу та сусп. установок на прийняття рішень, обов'язкових для усього сусп-ва «згори». **К.п.у.** є комплексною проблемою політ. систем перехідних сусп-в, у яких базові політ. цінності (ін-ти демократії, політ. свободи, рівність і под.) не є фундаментальними сусп. цінностями. Результатом ігнорування та нерозв'язання **К.п.у.** може стати радикалізація сусп. настроїв та активізація не конвенціональних форм політ. участі, спрямованих проти політ. системи – демонстрацій, бунтів, протестів, насильницьких форм політ. участі аж

до терористичних актів. Загострення **К.п.у.** відбувається за умов стійкого небажання представників політ. еліти надавати та забезпечувати реальні механізми і способи включення у політ. життя нових соц. груп. Відповідальність за появу феномена **К.п.у.** несе д-ва, яка має усі необхідні ресурси для конструювання ефективних і справедливих каналів залучення громадськості до процесу прийняття політ. рішень і контролю за їх реалізацією.

Ю. Герман

Культура війни – штучна конструкція, яка передбачає трансформацію поняття війни як соціокультурного феномену цивілізації в напрямку від «культури насилля» до «культури ненасилля». **К.в.** відображає соц.-політ. вимір культури, що включає у себе суму різноманітних видів людської діяльності, знання, досвід під час військ. дій.

Інституціалізація терміну **К.в.** відбулася в середині 90-х рр. XX ст., коли термін з'явився у документах ООН, зокрема ЮНЕСКО. **К.в.** – історичне, динамічне, багатомірне та багатоаспектне поняття. **К.в.** передбачає аналіз світоглядних проблем війни, питання справедливості та несправедливості ведення воєнних дій, застосування міжнар. гуманітарного права в різних ситуаціях, визначення цінності людського життя, використання різних видів зброї.

Існує й ін. розуміння **К.в.** – як культури людей, яка допускає використання зброї та насилля у взаємостосунках із іншими за неможливості вирішити суперечність мирно. Значний вплив на формування **К.в.** в цьому розумінні у ранньому дитинстві здійснюють іграшки, що імітують зброю, використання насилля щодо слабших і вивчення історії через опис і аналіз «воєн».

Завданням сучасного людства є відхід від **К.в.** як на індивідуальному, так і на нац., глобал. рівнях, переорієнтація на цінності ненасилля, толерантності та миру.

Г. Мелеганіч

Культура миру – сукупність ціннісних установок, спрямованих на формування основ стабільного миру. Визначення **К.м.**, ухвалене

на XVIII пленарній сесії ЮНЕСКО у 1995 р., містило наступні положення: це культура співіснування, що опирається на принципи свободи, справедливості, демократії, толерантності і солідарності; культура, яка відкидає насильство, прагне до запобігання конфліктам коло їх витоків, та до розв'язання проблем шляхом діалогу і переговорів; культура, що гарантує всім повноту прав і можливість участі у збалансованому розвитку сусп-в.

Декларація ГА ООН № 53/243 про **К.м.**, ухвалена 13.09.1999 р., визначає її як сукупність ціннісних установок, світоглядних позицій, традицій, типів поведінки і способів життя, які ґрунтуються на повазі до життя, припиненні насильства, заохоченні ненасилля і практ. відмові від насильства за допомогою освіти, діалогу і співробітництва; повній повазі принципів суверенітету, тер. цілісності і політ. незалежності д-в; повній повазі і заохоченні всіх прав людини і основних свобод; прихильності до мирного розв'язання конфліктів; зусиллях, спрямованих на задоволення потреб нинішнього і майбутнього поколінь в галузі розвитку і навколишнього середовища; повазі і заохоченні права на розвиток; повазі та заохоченні рівних прав і можливостей жінок та чоловіків; повазі та заохоченні права кожного на свободу вираження поглядів і переконань та свободу інформації; прихильності до принципів свободи, справедливості, демократії, терпимості, солідарності, співробітництва, плюралізму, культ. різноманітності, діалогу і взаєморозуміння на всіх рівнях сусп-ва і між народами, та що заохочуються сприятливим для миру нац. і міжнар. середовищем.

Становлення **К.м.** пов'язано з мирним розв'язанням конфліктів, заохоченням демократії, дотриманням прав і свобод людини, розвитком діалогу, переговорів, формуванням консенсусу і мирним вирішенням суперечностей, зміцненням демокр. ін-тів, зменшенням нерівності всередині країн та між ними, заохоченням стабільного екон. і соц. розвитку.

М. Генік

Кумулятивне голосування (кумулятивний вотум) (лат. *cumulatio* – накопичення)

– метод голосування, який забезпечує обрання кількох депутатів (переможцем також вважається особа, яка не отримала абсолютної або відносної більшості голосів), сприяє забезпеченню пропорційності між поданими голосами й к-стю мандатів, що розподіляються. Кожний виборець у багатомандатному виборчому окрузі має стільки голосів, скільки треба обрати кандидатів, і розподіляє голоси між ними як завгодно: може віддати кільком кандидатам (у т. ч. і з різних списків) по одному голосу; може одному з кандидатів віддати всі голоси (акумулює в нього голоси); може не підтримати жодного з кандидатів, залишивши бюлетень незаповненим. У разі застосування **К.г.** результати визначаються за принципом відносної більшості: підраховуються голоси за кожного кандидата, який балотувався в окрузі, обраними вважаються ті з них, хто набрав найбільше голосів від фактичної к-сті виборців, які взяли участь у голосуванні.

К.г. відрізняється від мажоритарного методу голосування, при якому особа (чи група осіб), за яку віддано абсолютну або відносну більшість голосів, вважається єдиним переможцем виборів. **К.г.** поєднує елементи пропорційної (багатомандатні округи, парт. списки) і мажоритарної (визначення результатів голосування й розподіл депутатських мандатів) виборчих систем. **К.г.** застосовують т. зв. передпропорційні виборчі системи, мажоритарні за ідеєю, але з урахуванням ін. використовуваних можливостей, кінцевий результат яких відчутно відрізняється від того, який досягається за мажоритарної системи. **К.г.** сприяє забезпеченню представництва меншості й обранню найпопулярніших кандидатів. **К.г.** є придатним для невеликих виборчих округів, у яких виборці добре знають усіх кандидатів, а їх політ. належність великого значення для них не має. Має ті ж самі позитивні риси й вади, що й система єдиного голосу, який не передається.

Застосовується на виборах до палати представників у штаті Іллінойс (США), до органів місцевого самоврядування Баварії та сх. земель (кол. НДР).

Б. Дем'яненко

Курс політичний (лат. *cursus* – рух, швидко рухатися) – відносно тривале спрямування діяльності д-ви, політ. партій, рухів, під час якої досягається (не досягається) вирішення певних задач; системні дії влади, спрямовані на досягнення внутр. і зовн. цілей. Нерідко категоріальний інструментарій політології використовує також поняття «*напрямок держ. політики*».

Елементами **К.п.** є держ. устрій, політ. тактика й екон. політика. **К.п.** відображає мету окремого держ. політика або сусп-ва в цілому, спільноти, яка реалізує свою владу, досягнення політ. цілей, шляхом їх сприйняття і визнання міжнар. спільнотою. Важливу роль у контексті **К.п.** відіграє комунікація. За умов наявності симетричної соц. комунікації, коли обмін інформацією між сусп-вом та владою проходить без ускладнень, **К.п.** акумулює запити сусп-ва та задає напрям держ. політики. Якщо ж має місце асиметрична соц. комунікація, коли обмін інформацією неможливий через відсутність зацікавленості у даному

процесі двох або однієї зі сторін соц. комунікації, влада інсценує те, чого від неї вимагає сусп-во.

К.п. закріплюється й аргументується у програмних документах, деклараціях, законах, де формулюються його цілі, тактичні та стратегічні задачі. На реалізацію **К.п.** впливають такі чинники, як розташування та взаємовідношення політ. сил, соц.-політ. становище, ставлення до політики та влади різних соц. верств, стан міжнар. відносин та зв'язків, авторитет політ. лідерів, рівень політ. культури та под.

К.п. може носити відбиток індивідуального бачення політиком напрямку держ. курсу. Напр., «Новий курс» Т. Рузвельта, який передбачав форсований вихід із глибокої екон. кризи США («Великої депресії») 1929-1933 рр. Курс Президента стосувався полегшення становища безробітних, відновлення економіки та реформи фінансової системи з метою попередження повторної кризи.

Г. Щедрова

Л

Лаїцизм (фр. *lai'que* – нерелігійність) – рух за секуляризацію, коли релігійні думки, догми, ін-ти й практики втрачають соц. значення. **Л.** можна назвати радикальною світською ідеологією. Основна вимога – усунення впливу релігії на різні сфери сусп. життя. У ширшому розумінні **Л.** – рух за звільнення сусп-ва від впливу релігії. Поняття **Л.** близьке до поняття «секуляризація», проте воно має нац. специфіку. **Л.** найпоширеніший у Франції, а також ін. франкомовних д-вах і регіонах (Бельгії, Швейцарії, Канаді), де принципи **Л.** часто наводяться з метою обґрунтування заборони на використання будь-яких яскраво виражених релігійних символів у різних установах (напр., демонстрація християнських хрестів, носіння хіджабу або паранджі мусульманами в громад. місцях). Одне з основних втілень ідей **Л.** у Франції – Закон «Про розділення церков і держави» від 09.12.1905 р. (фр. *Loi du 9 decembre 1905 concernant la sparation des Eglises et de l'Etat*). У країнах англосаксонського культурного ареалу демонстрація традиційних релігійних символів не забороняється, а радше вітається.

Ідеї **Л.** суттєво вплинули на революційні ідеї у Франції, у Квебеку часів Тихої революції (1960-1970-х рр.), а також у Туреччині першої пол. ХХ ст., коли Мустафа Кемаль взяв за мету перетворити країну на світську д-ву. **Л.** досить сильно відрізняє релігійну політику Франції від решти європ. країн. Особливо цей контраст відчувається в порівнянні з північною і (колишньою) протестантською Європою (Скандинавські країни, Нідерланди, Велика Британія, частково Німеччина), де ця політика відрізняється значною ліберальністю та толерантністю. Нині деякі лідери зах. світу, напр., кол. прем'єр-міністр Великої Британії Тоні Блер висловив стурбованість щодо зростання «агресивного **Л.**» і його впливу на брит. сусп-во.

С. Денисюк

Ландшафт політичний – просторово організована система, яка включає у себе фе-

номени політ. життя, природні умови, територіальність (протяжність і площа). Поняття «**Л.п.**» широко використовують в політ. аналізі, як один із напрямів дослідження політ. простору, спрямований на виявлення його структури (морфології). Підходи до морфології політ. простору розробляються окремою політол. дисципліною – *політ. ландшафтознавством*.

Поняття «**Л.п.**» допомагає зв'язати політ. процес із оточуючим середовищем, в якому він відбувається. Для того, щоб цей зв'язок став ефективнішим, недостатньо уявлень про візуальний **Л.п.** (зримі об'єкти й явища, які мають політ. зміст, зміни початкового природного ландшафту під час політ. процесу).

Л.п. на практиці має дві форми прояву – *ідеальну* та *візуальну*. В своїй ідеальній формі **Л.п.** – це осягне розумом явище іст. буття, яке включає в себе політ. події минулого, політ. активність даної місцевості та її особливості і под. Візуальна форма **Л.п.** представлена у формі поєднання природи й наслідків політ. процесу для довкілля. Візуальний **Л.п.** викликає у спостерігача різноманітні відчуття, від яких він (спостерігач) переходить до розуміння специфіки та унікальності даного **Л.п.** – до ідеальних уявлень.

Л.п. у своїй зримій частині відображає політику центрального або регіонального уряду. В **Л.п.** можуть бути втілені характерні риси певного іст. періоду, враховуючи, що влада, зазвичай, прагне здійснити зміни ландшафту. В цілому **Л.п.** як категорія політ. аналізу – комплексна територіально-природно-політ. система, а її використання дозволяє пов'язати територію, природу та політ. процес.

Н. Ржевська

Латентний конфлікт – протистояння між двома та більше учасниками, яке знаходиться у прихованому стані, тобто може не усвідомлюватися чітко обома сторонами. У **Л.к.** спроба нейтралізувати противника, завдати йому шкоди чи відсторонити його відбуваєть-

ся в прихованій або завуальованій формі. **Л.к.** відбувається тоді, коли реальний конфлікт ще не настав або відбулася його підміна, або ж він безатрибутивний. Найчастіше латентною є початкова стадія власне конфлікту, тобто відкритого протистояння. Цей стан характеризується наявністю всіх елементів конфлікту, окрім зовн. проявів.

Етапи **Л.к.**: виникнення об'єктивної проблемної ситуації як основи майбутнього конфлікту; усвідомлення інтересів і перешкод, що існують щодо ін. сторони; використання неконфліктних заходів для запобігання переростання проблемної ситуації у конфліктну; чітке визначення позицій сторін у неминучому протистоянні та підготовчі практ. дії до нього. За латентною йде *відкрита* фаза в динаміці конфлікту.

Л.к. характеризується напруженістю відносин, загостренням суперечностей. **Л.к.** – це прихованість, небажання оголювати суперечності спілкування, бажання продовжувати робити вигляд, що стосунки нормальні, звичайні. Зазвичай **Л.к.** не створює небезпеки і загрози життєдіяльності сторонам протистояння. Залежно від характерів учасників **Л.к.** може тривати невизначено довго. **Л.к.** виникає при наявності об'єктивних обставин та за умови настання суб'єктивних умов переростає у власне конфлікт.

Г. Мелеганіч

Легітимаційна політика (англ. *legitimising politics; politics of legitimation*) – сукупність методів, способів і технологій впливу на процеси сусп. визнання в інтересах пануючих чи опозиційних сил через зв'язування колективних та індивідуальних смислів, структурування знаків, символів, значень, образів, правил гри, комунікацій і досвіду в інтерпретаційно-мотиваційну систему сприйняття та взаємодії зі світом. **Л.п.** спрямована на забезпечення визнання (легітимності) для владарюючих суб'єктів чи тих, хто претендує на владарювання, з боку держателів соціальних, організаційних, фінансових, символічних та ін. ресурсів, які можуть бути конвертовані у владний потенціал. Використання поняття

«**Л.п.**» обумовлено необхідністю позначення активності політ. суб'єктів, яка спрямована на переконання суб'єктів визнання в обґрунтованості та прийнятності певних претензій на політ. владу, способів її отримання та реалізації. Потреба у використанні цього поняття обумовлена потребою осмислення процесу легітимації як взаємодії суб'єктів обґрунтування й виправдання та суб'єктів визнання й підтримки політ. влади у тих чи ін. формах персональної чи інституційної її репрезентації. Така рецепція передбачає, що легітимаційний процес відбувається завдяки перетинанню двох взаємодоповнюючих векторів соц.-політ. активності – з одного боку, діяльності, спрямованої на пояснення та виправдання способів отримання, форм відправлення, специфіки персонального чи інституційного наповнення політ. влади, а з ін. – сусп. визнання політ. влади, яке є результатом переконання в її значущості.

О. Висоцький

Лексика політична – відкрита система вербальних структур, яка використовується для вираження понять, що відображають сферу сусп.-політ. відносин і впливає на політ. свідомість і політ. поведінку індивідів. Р. Фрайтанг пропонує до структури **Л.п.** включити: *власне Л.п.* (терміни, гасла, жаргонізми) та *потенційну Л.п.* (охоплює лексику загального словникового запасу).

Л.п. втілюється у сусп.-політ. матеріалах, різних за стилістикою та жанром. Виділяють три групи матеріалів, кожна з яких має свою особливу лексику, а саме: 1) для *документально-ділових* (нормативно-правові акти) матеріалів характерні мовні кліше, спеціальна термінологія; 2) для *інформ.-описових* матеріалів, які пов'язані з повідомленнями про поточні події, характерно багато термінів, іст. реалій, власних імен; 3) для *публіцистики* (промиви, статті і под.) характерні емоційно-забарвлені елементи, образні висловлювання, цитати та под.

Також до **Л.п.** відносять мову публічних виступів політ. діячів у різних її проявах, мову функціонування політ. ін-тів, мову політ. про-

паганди та політ. реклами (як в усній, так і в письмовій формі), мову ЗМІ.

Специфічним видом політ. мови є мова політ. документів. Для **Л.п.**, завдяки об'єктивно притаманним їй особливостям, характерною є заданість впливати на людську свідомість, можливість навіювати певні погляди, чинити вплив на зміну намірів, думок, мотивацій, дій.

Основні ф-ції **Л.п.**: інформаційна, комунікативна, інтерпретаційно-оцінна, маніпулювання, а також ф-ція формування політ свідомості, ф-ція переконання і контролю.

О. Шурко

Летальна зброя – оборонна зброя, яка включає в собі протитанкові ракети, розвідувальні безпілотні апарати, броньові машини, радары, які визначають місце розташування ворожих ракетних та артилерійських установок, а також засоби комунікації, які не дозволяють спецслужбам перехоплювати переговори. У зв'язку з відкритою військовою агресією Росії проти України постачання такої зброї в Україну із США та деяких країн НАТО (Польщі, кран Балтії, Канади і Великобританії) значно б зміцнило оборонний потенціал України. (*В. Піча*)

Лібертаріанський патерналізм (фр. *libertaire* – анархіст, лат. *paternus* – батьківський) – стратегія держ. політики, покликана, не обмежуючи свободу дії, здійснювати позитивне коригування архітектури вибору громадян в умовах прийняття ними важливих у далекоглядній перспективі рішень і допомагати долати пастки нерационального вибору зумовлені недооцінкою майбутнього, схильністю до збереження статус-кво, переоцінкою перспективи втрат й ефектом фреймінгу. Категорію **Л.п.** було введено до наукового обігу амер. економістом Р. Талером та амер. юристом К. Санстейном у праці «Підштовхування: як покращити наші рішення щодо здоров'я, благополуччя і щастя» (2008). На думку вчених, держ. та сусп. ін-ти, використовуючи сучасні досягнення біхевіоризму, здатні підштовхувати людей здійснювати правильний вибір і допомагати їм долати пастки нерациональної поведінки, зумовлені особли-

востями функціонування мозку. При цьому відмова від оптимального вибору жодним чином не обмежується. Вона потребує лише певних вольових зусиль. Працюючи у Відділі інформації і регуляторної політики США, К. Санстейн із 2010 р. розпочав втілення стратегії **Л. п.** у сфері реалізації соц. проектів. Рекомендації амер. учених були враховані і Великою Британією, при уряді якої сьогодні функціонує спец. підрозділ «Група поведінкового інсайту». Серед прикладів застосування **Л.п.** на практиці можна назвати пропозицію громадянам приймати страхові та пенсійні програми за замовчуванням, а не шляхом індивідуального вольового вибору, що враховує їх схильність до збереження статус-кво. З метою подолання негативних наслідків ефекту фреймінгу у США на упаковках із м'ясними продуктами сьогодні обов'язково пишуть не лише рекламне «90% справжнього м'яса», але і «10% справжнього жиру». Позитивні наслідки реалізації стратегії **Л.п.** у США і Великій Британії призвели до її запозичення й урядом Республіки Корея. *Див.: Фрейми; Фреймінг.*

П. Долганов

Лібертарний комунітаризм (лібертарний комунізм, лібертарний соціалізм, лібертарні ліві) – політол. і соц.-філос. концепція в суч. неомарксизмі та постмарксизмі, присвячена опору авторитарному примусу та соц. ієрархії, зокрема, ін-там капіталізму і д-ви, виступаючи за скасування приватної власності на засоби вир-ва і скасування д-ви як непотрібного і шкідливого ін-ту. Характеризується антикапіталізмом, антинеолібералізмом, антиавторитаризмом, антиетатизмом, підтримує революц. дії і не заперечує за певних обставин і сусп. потреб антипарламентаризм. Засновники ідей – анархісти (С. Фор, Л. Мішель), анархо-комуністи (П. Кропоткін), анархо-колективісти (М. Бакунін), синдикалісти (Е. Маллатеста, Е. Лопес Аранго, Р. Роккер). Суч. теоретики – П. Валлентайн, М. Оцука, Н. Чомські, Г. Штайнер, та ін. Основні суч. теоретики **Л.к.** – М. Букчин, М. Шнайдер, А. Горц, К.-Г. Рот, К. Шерер, Ф. Вілмар.

Метою лібертарно-комунітарних ідей і сусп. діяльності є поєднання управління та са-

моуправління, відповідальності та співвідповідальності, праці і засобів вир-ва, подолання відносин панування та підкорення, відносин експлуатації та відчуження людини на максимально широких рівнях сусп. життя. Лібертарні ліві акцентують увагу на рівнозначній цінності суверенітету особистості і рівності на відміну від *лібертаріанців*, які гіперболізують природні права і необмежений суверенітет особистості, вільний ринок і необмежену конкуренцію, невтручання навіть заради сусп. блага у ці процеси (*laissez-faire*). Лібертарна комунітарна модель ґрунтується на відносинах сусп. самоуправління як заперечення всіх форм ієрархії, підтримує різні форми низової самоорганізації, включаючи ради різного типу і форм, незалежні профспілки і синдикати, добровільні асоціації, комуни, кооперативи, розробляючи та впроваджуючи механізми прямої демократії та демократії участі.

В. Зінченко

Лідер національний (англ. *national* +лат. *leader* – керівник; той, хто попереду) – будь-який, незалежно від рангу, сусп.-політ. діяч, що здатний консолідувати й активно впливати на дії народу у межах д-ви для реалізації поставлених цілей. Для **Л.н.** значущими є держ. ідеологія, мислення, позиція, ф-ції та її структура. **Л.н.** організовує свою діяльність відповідно до інтересів і потреб населення через процес сприйняття результатів своїх дій і відповідальності за них на основі людської етики, компетентності й особистісно-індивідуальних властивостей. Для визначення **Л.н.** велике значення мають його моральна зрілість та психол. якості: раціональність, підприємливість і соц. сміливість, цілісність внутр. світогляду, сила волі та мистецтво управління власною поведінкою, стійкість до тиску та стресових ситуацій, а також його соц. характеристики: високий рівень компетентності – професіоналізм, організаторський талант, ораторські здібності, ерудиція, всебічна інформованість, гострий розум, здатність викликати довіру у людей, незаплямована репутація.

Л.н. впливає на формування системи нац. цінностей, традицій, звичаїв, стереотипів, а

також їх утвердження в колективному несвідомому, як психол. спадщині людства. **Л.н.** – харизматична особистість (грец. *χάρισμα* – дар милість). На довгому шляху до незалежності Україна мала небагато харизматичних **Л.н.** Це Б. Хмельницький із рисами вождя, що став засновником нації та д-ви, Т. Шевченко – пророк, керівник у царині духу, який розбудив народ; М. Грушевський, який повернув укр. народу іст. пам'ять.

Т. Новаченко

Лімітроф (лат. *limitrophus* – прикордонний) – категорія геополітики, що застосовується для означення прикордонної д-ви, геополіт. простір якої зазнає домінуючого впливу і контролю з боку могутнішого геополіт. актора (д-ви, альянсу д-в, недерж. акторів). При цьому геополіт. простір є системою, яку утворюють геогр., екон., інформ.-кібернетичний, інформ.-ідеолог. простори.

Прадавні римляни поняттям «**Л.**» визначали прикордонні області Римської імперії, де розташовувалися прикордонні війська, яким постачалися необхідні боєприпаси та зброя. Сучасне позиціонування **Л.** відбувається в контексті з'ясування геополіт., геоекон. і геокульт. динаміки світу, модель якої передбачає вибудовування вертикалі складних взаємодій: від надпотужних суб'єктів геополітики (держ. і недерж. природи) до периферійних. **Л.** – не просто сукупність прикордонних д-в, що геогр. прилягають до певної д-ви, а й сукупність держ. і недерж. акторів, простори яких міцно контролюються більш могутньою д-вою («геополіт. тьютор»). Оскільки в постмодерну епоху в ієрархії геополіт. просторів домінує інформ.-ідеолог. простір, то **Л.** набуває ідеолог. та інформ. природи і взагалі може бути геогр. віддаленим від свого геополіт. тьютора, позаяк включеним у його екон. та інформ.-ідеолог. простір. Лімітрофні зони може створювати будь-яка д-ва для власного посилення та оволодіння усіма типами ресурсів. Однак тільки надд-ва має можливості вибудувати багаторівневу лімітрофну ієрархію, фактично за мережевим принципом. **Л.** потенційно є мішенню ударів, що призначалися д-ві-тьютору, яка зберігає свої ресурси майже цілком. **Л.** може бути обраний своїм тьютором як арена

реального політ. (навіть військ.) конфлікту. Як правило, до структури **Л.** входять «малі» д-ви з найнижчим геополіт. статусом; їх політ. орієнтація визначається тією д-вою, під патронатом якої знаходиться даний **Л.** Тож, **Л.** не є самостійним суб'єктом геополітики, він радше є об'єктом геополіт. маніпуляцій великих д-в та ін. акторів міжнар. відносин.

Н. Лепська

Лобізм політичний (англ. *lobby* – кулуари) – сукупність форм і методів артикуляції (представництва) політ., екон. та ін. інтересів сусп. агентів (формальних і неформальних груп інтересів), що відображує модальність (спрямованість) взаємин між групами інтересів і владними структурами та має системний хар-р. Походить від слова «лобі», яким у XVI ст. позначали прохідні коридори, здебільшого у монастирях, а згодом під ним почали розуміти архітектурні особливості споруд, у т.ч. й парламенту, та осіб, які займали дані приміщення. Виділяють дві моделі **Л.п.**: *англосаксонська (класична)* модель (США, Канада, Велика Британія та ін.) – лобювання ґрунтується на реалізації конституційного права громадян на подання петицій до органів влади та має чітко визначену законом юрид. форму; *континентальна (європейська)* модель (ФРН, Франція, Австрія, Нідерланди та ін.) – лобювання здійснюється переважно через спеціально створені консультативно-дорадчі установи при органах влади.

Л.п. сприяє формуванню стійкого «балансу сил» у сусп-ві, який створюють групи інтересів, сприяє досягненню політ. консенсусу в сусп-ві. Сучасний **Л.п.** визначається як процес агрегування інтересів та організованого впливу на прийняття рішень структурами законодавчої і виконавчої влади за допомогою спеціально призначених для цього професійних груп (лобістів). Для досягнення певної мети застосовуються відповідні методи: *безпосередні (прямі)* (встановлення прямих контактів та проведення зустрічей з посадовими особами органів держ. влади та місцевого самоврядування; підготовка проектів нормативних актів органів держ. управління та місцевого самоврядування, винесення їх на

обговорення відповідного органу; проведення різноманітних досліджень та ін.); *опосередковані (непрямі)* (публічні заходи, які спрямовані на підтримку певного нормативно-правового акту або для протидія його ухваленню та ін.). Див.: *GR-спеціаліст (лобіст)*.

І. Ковальська-Павелко

Логролінг (англ. *logrolling* – перекочування колоди) – процес взаємовигідного обміну підтримкою між політиками, зацікавленими у вирішенні питань, що представляють інтерес для кожного з них. **Л.** походить зі старого звичаю амер. колоністів допомагати один одному пересувати колоди спиланої деревини до місця зберігання або використання. У політ. науці **Л.** розглядається як одна із загальних форм ведення переговорів поряд із побічним платежем і компромісом. **Л.** використовується всіма органами, які приймають рішення шляхом голосування, однак найбільшого поширення ця практика набула під час законодавчого процесу. В основі **Л.** в законодавчому органі лежить той факт, що не всі питання порядку денного є однаково цікавими всім законодавцям, тому завжди є можливість для взаємовигідної підтримки один одного, тобто для своєрідної «торгівлі» голосами. Голосування простою більшістю спонукає маленькі групи законодавців «торгувати» своїми голосами для реалізації власних інтересів. **Л.** є також законотворча практика поєднання в одному законопроекті кількох різних питань, жодне з яких окремо не змогло б отримати підтримки законодавців, з метою об'єднання голосів за кожне з них у більшість на користь прийняття всього акту.

Прихильники теорії сусп. вибору (напр., Г. Таллок) не вважають **Л.** суто негативним явищем, розглядаючи його як механізм реалізації інтересів зацікавлених гравців, зокрема груп тиску. Водночас зазначається, що в силу своєї природи **Л.** часто приносить вигоду окремим політикам (групам, територіям), а не системі в цілому. У США **Л.** є відносно відкритим для сторонніх спостерігачів процесом, тоді як в ін. країнах він часто має латентний хар-р. Інколи практику **Л.** намагаються поставити поза законом, напр., в орга-

нах студентського самоврядування в США, де є правила проти застосування **Л.**, зокрема вимога голосувати за кожне питання окремо, а не укладати угоди.

О. Рудік

Локальна війна (лат. *localis* – місцевий) – воєнні (бойові) дії між двома та більше д-вами з використанням порівняно нечисленних збройних сил при слабкій насиченості їх озброєннями та військ. технікою. **Л.в.** обмежені невеликим геогр. регіоном, що, як правило, знаходиться на території однієї з протилежних сторін. Такі війни можуть бути різної тривалості, вестися з рішучими або обмеженими цілями. Їхній масштаб, напруженість й інтенсивність вирішальною мірою залежать від прямої чи непрямой участі в них великих д-в. Нерідко при цьому випробовуються новітні системи зброї та техніки. Іноді як синоніми вживаються поняття «*обмежена війна*», «*мала війна*» і «*конфлікт низької інтенсивності*».

Як правило у **Л.в.** не застосовується зброя масового ураження, але відомі випадки **Л.в.** із застосуванням такої зброї. У **Л.в.** беруть участь регулярні збройні сили обох протилежних д-в (у т. ч. невизнаних і частково визнаних д-в). Таким чином, до **Л.в.** не належать протипартизанські (контртерористичні) операції, що проводяться урядом д-ви на своїй території без втручання ін. д-в). У **Л.в.** військ. дії не можуть бути зупинені лише політ. волею однієї зі сторін конфлікту. У XXI ст. порівняно новою формою **Л.в.** стали «ресурсні конфлікти», позначені конкуренцією сусідніх д-в у б-бі за володіння життєво необхідними (водні ресурси), або вигідними з точки зору ринкової вартості ресурсними джерелами (поклади природних копалин). Потенційно найбільш конфліктними зонами стають країни і території, які містять значні поклади невідновлювальних природних ресурсів, насамперед нафти і газу, що спричиняє конкуренцію за контроль над цими територіями з боку основних центрів сили.

М. Требін

Лояльність політична (фр., англ. *loyal* – відданий) – відданість, прихильність політ.

суб'єкта цілям, нормам та цінностям, виглошуваним владою, політ. ін-тами та ідеологіями. Суб'єктами **Л.п.** є як окремі громадяни, так і соц. спільності, політ. партії, класи. Об'єктами **Л.п.** є д-ва, влада, конкретні ін-ти, а також здійснювана ними політика. Як форма соціальності, **Л.п.** не виникає сама з себе. Вона є відображенням особливостей відносин у системі «громадяни – влада», що суб'єктивно втілюються у довірі до влади, у підтримці її програмних цілей і практ. кроків, в усвідомленні їх відповідності власним потребам та очікуванням, у готовності толерантно поставитись до непопулярних дій влади, у відчутті відповідальності за збереження та зміцнення фундаментальних засад держ.-політ. устрою і необхідності в ім'я цього у формах власної політ. участі солідаризуватися з вимогами влади не виходити за рамки закону. В умовах різних політ. режимів, традицій політ. культури, конкретних обставин перебігу політ. процесів формуються неоднакові відношення **Л.п.** між об'єктом і суб'єктом влади, що дозволяє виділити такі її *типи*: демократичну, патологічну, маніпулятивну.

У **Л.п.** відбивається свого роду угода між д-вою і населенням щодо підтримки існуючого соц.-політ. ладу і тому **Л.п.** виступає одним із витоків і підґрунтям легітимності влади. Сьогодні зміцнення **Л.п.** вимагає відповідних соц. передумов і механізмів (реалізації політики соц. згуртованості, належного врядування як типу держ. управління), забезпечення прав і свобод, верховенства закону, підтримки д-вою соціоконструктивних дій ін-тів громадян. сусп-ва, консенсусної політ. культури населення, конвенціональних стратегій партій в політ. б-бі.

В. Ханстантинов

«Луганська народна республіка» (ЛНР) – воєнізоване сепаратистське угруповання, що діє на частині території Луганської області, завдяки збройній допомозі Російської Федерації. Генеральна прокуратура України кваліфікує **ЛНР** як терористичну орг-цію. Провокування насильства в регіоні розпочалася в середині квітня 2014р., коли озброєні групи почали захоплювати адмін. будівлі,

відділки міліції, СБУ, блокувати військ. частини. 12.05.2014р. на підставі проведеного 11.05.2014р. псевдореферендуму про суверенітет **ЛНР**, було проголошено незалежність. 18.05.2014р. на засіданні «Верховної Ради ЛНР», затверджено Конституцію **ЛНР** як тимчасовий закон самопроголошеної республіки. Головою **ЛНР** обрано В. Болотова, Головою «республіканських зборів» **ЛНР** О. Карякіна, а головою уряду ЛНР В. Нікітіна. 04.06.2014 замість В. Болотова в.о. обов'язки прем'єра **ЛНР** призначено М. Баширова, громадянина Російської Федерації. У серпні прем'єр-міністром став Г. Ципкалов. Глава **ЛНР** – І. Плотницький.

У **ЛНР** існує велика к-сть озброєних загонів, без чіткої системи підпорядкування, які систематично викрадають людей, транспортні засоби, скоюють ін. протиправні дії. Діяльність **ЛНР** призвели до руйнування системи освіти, ускладнення функціонування економіки та її деградацію, зростання к-сті біженців. 22.07.2014р. Верховна Рада України у своїй заяві «Про трагічну загибель людей внаслідок терористичного акту над територією України»

звернулася до міжнар. і європ. орг-цій, лідерів країн світу з проханням визнати самопроголошені орг-ції ДНР і **ЛНР** *терористичними*. 15.01.2015р. Європарламент ухвалив резолюцію щодо ситуації в Україні, але пункту про визнання бандформувань на Сході України терористичними орг-ціями у ній немає; натомість засуджено будь-які прояви тероризму на сході України, організовані бойовиками та збройними сепаратистами. 27.01.2015 р. укр. парламент визнав **ЛНР** та ДНР терористичними орг-ціями.

Незважаючи на зовнішньо-індустріальне середовище, за ментально-психол. змістом «**ЛНР**», як і «ДНР», наближена до середньовічних селянських бунтів – віра в «доброго царя» і «поганих феодалів (олігархів)», територіальна прив'язка, надзвичайно спрощене уявлення про причинно-наслідкові зв'язки політ. процесів і механізм функціонування д-ви. *Див.: Гібридна війна; «Донецька народна республіка»; Новоросія; Псевдовибри; Псевдореферендум; Сепаратист; Сепаратистські рухи.*

І. Вдовичин

М

Майдан – поле, поле битви, площа; урбанонім – площа, широка частина вулиці; головна площа Києва та багатьох ін. населених пунктів України, де проходять народні віча, зібрання, акції протесту і под. Назву «**М.**» отримав масовий народний рух в Україні, спрямований проти свавілля влади та за громад. контроль над діями влади. В грудні 2000 р. друзями Г. Гонгадзе, програмістами та активістами наметового містечка на Майдані Незалежності в Києві, створено сайт «**М.**» як відповідь на спроби керівництва України приховати інформацію про акції протесту, викликані зникненням журналіста. Сайт був офіційним рупором акції «Україна без Кучми» (2000–2001). Навички комунікації, координації та самоорганізації, напрацьовані тоді, були використані під час Помаранчевої революції 2004–2005 рр., під час *Першого* (Помаранчевого) **М.**

Другий М. (Євромайдан), що отримав назву Революція гідності, розпочався 21.11.2013 р. як реакція на урядове рішення про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Мітингувальниками був обраний курс на мирний хар-р протестів, попри численні провокації з боку владних структур. Ухвалення парламентом 16.01. 2014 р. «диктаторських законів» стало поштовхом до переходу протистояння з мирного в збройне, піком якого став розстріл «Небесної сотні».

Мобільним підрозділом Євромайдану став *Автомайдан* (де-факто виник 30.11.2013 р.): групи автомобілістів для патрулювання вулиць, блокування адмінбудівель і помешкань членів режиму В. Януковича, автопробіги, супровід та евакуація активістів **М.**; діяв у Києві, в ін. обласних та районних центрах України.

На противагу **М.** (Євромайдану) прокотилася хвиля *Антимайдану* – мітинги на підтримку курсу владних Партії регіонів та Комуністичної партії України. До його організації часто залучався адмінресурс, примусово

використовувалися бюджетники, робітники, а також «тітушки».

Між *Першим* і *Другим М.* відбулося кілька менших за масштабом виступів, спрямованих на розв'язання локальних проблем: *Податковий М.* (2010), *Чорнобильський М.* (2011), *Мовний М.* (2012). Див: *Автомайдан; Антимайдан; «Диктаторські закони»; Майданівець; Помаранчева революція; Революція гідності; Тітушки.*

О. Сморжевська

Макдональдизація – перетворення функціональних принципів, на яких ґрунтується ресторанний бізнес мережі «Макдональдс», у базисні принципи раціональної організації сучасного соц. життя. **М.** – це, фактично, сучасна соц. інженерія максимізації формальної раціональності в усіх сферах сусп. дійсності. Авторство терміну **М.** належить амер. соціологу Дж. Рітцеру, який увів його в обіг у 1993 р. Концепція **М.** – це екстраполяція веберівської моделі раціоналізації (в основі якої – бюрократія) на сферу споживання. Парадигмою **М.** є ресторан «Макдональдс» як сучасний взірць формальної раціональності.

Трендовими ознаками сьогоденної раціоналізації, зразково втіленими в ресторанах швидкого харчування, а отже і процесу **М.** є: *ефективність* (підбір оптимальних засобів задля досягнення мети), *передбачуваність* (досягається за рахунок уніфікації процесів, стандартизації продуктів і под., що зводить нанівець можливість несподіванок), *прорахованість* (акцент на кількісні показники, к-сть є синонімом якості) і *жорсткий контроль* (досягається за рахунок заміни пов'язаних із людиною технологій автоматизованими). Модель **М.** не обмежується тільки мережами фаст-фудів, але й тиражується в ін. сферах сусп. життя (освіта, дозвілля, туризм, шопінг і под.).

Основною перевагою **М.** є можливість задовольнити актуальні потреби споживачів. Позаяк, гіперраціоналізація у підсумку при-

зводить до ірраціональності (приклад Рітцера – Голокост), до протилежних результатів: неефективності, непередбачуваності, непрорахованості, втрати контролю і, що найголовніше, – до дегуманізації людської праці. Особливо катастрофічними є наслідки **М.** у духовній сфері, передусім в освіті, де духовне вир-во перетворюється в рутинну ерзац-освіту, що стандартизує усіх і усе, призводить до деінтелектуалізації населення, освітній процес відчужується від процесу мислення, а сама освіта перетворюється у споживчу послугу. **М.**, як доводить Рітцер, є насправді *неотейлоризмом*. Приведення різних сфер і типів діяльності до послідовності автоматизованих операцій, перетворення людини в придаток конвеєра і под. зумовлює рабство величезної к-сті людей, включених у нові макдональдизовані практики споживання.

Н. Лепська

Мала (оксамитова) революція – масовий ненасильницький сусп. виступ у Чехословаччині 17.11.–29.12.1989р. Вона була викликана протестом сусп-ва проти комуністичного режиму, прагненням до розвитку в країні демократії та ринкової економіки. Лідери неофіційних угруповань утворили в Чехії та Моравії політ. рух «Громадян. форум» (у Словаччині аналогічний рух отримав назву «Громадськість проти насильства»), очолили народне невдоволення, зуміли надати йому організованого хар-ру і домогтися докорінних змін у сусп.-політ. житті Чехословаччини. 25-26 листопада на Летенському полі в Празі відбулися найчисленніші демонстрації за участі майже 700 тис. громадян. 27 листопада пройшов двогодинний загальнонац. страйк з вимогою відставки уряду і вільних виборів, у якому взяло участь 75% населення країни. Під тиском опозиції та масових демонстрацій спочатку керівництво Комуністичної партії, а потім і президент Чехословаччини Г. Гусак пішли у відставку. Був сформований новий коаліційний уряд нац. згоди, в якому комуністи і опозиція отримали однакову к-сть місць. 29.12.1989р. реорганізований парламент обрав своїм головою головного ініціатора

«Празької весни» 1968р. О. Дубчека, а президентом ЧССР – письменника, правозахисника, главу «Громадського форуму» В. Гавела.

Переважно мирні («ніжні»), демокр. та антикомуністичні за своїм хар-ром революції відбулися в 1989–1990рр. і в ін. країнах Центр.-Сх. Європи (Польща, Румунія, НДР, Угорщина, Болгарія, Албанія). Вони мали своїм наслідком повалення комуністичних режимів, крах світової системи соціалізму, здійснення демокр. і ринкових перетворень. Прикладом **О.р.** в Україні стали події 24.08–01.12.1991р. і Помаранчева революція 2004р.

С. Троян

Малорозвинуті країни (англ. *underdeveloped countries*) – значна група країн сучасного світу, більша частина яких має низькі стандарти демокр. урядів, слабку ринкову економіку, нерозвиненість соц. програм і гарантій прав людини для своїх громадян.

Ознаки **М.к.**: іст. досвід, пов'язаний із колоніальним/ напівколоніальним минулим; застарілі засоби виробництва; низький рівень ВВП на душу населення; традиційний тип економіки; політ. нестабільність; залежність від екон.-розвинених країн світу; відсутність/нерозвиненість політ. ідеології; специфічна соц. структура сусп-ва (напр., поділ індійського сусп-ва на касты); переважно особистісний тип соц. відносин; високий рівень корупції в управлінському апараті; недієва судова система; низький рівень політ. свідомості та політ. освіченості; несформоване громадян. сусп-во; соц. напруга.

Ключ до розвитку **М.к.** базується на таких чинниках: 1) людський капітал; 2) природні ресурси; 3) нарощування екон. потенціалу; 4) наук.-техн. розвиток. Звідси, базою розвитку **М.к.** служать обсяги інвестицій у сферу людського капіталу – виховання, культуру, освіту, медицину, науку та якість життя населення (алгоритм розвитку Сінгапуру, Тайвані, Півд. Кореї та ін.).

За критерієм володіння природними багатствами **М.к.** можна поділити на дві умовні групи: 1) країни з великими територіями й багаточисельним населенням, природними

ресурсами й можливостями екон. розвитку (Індія, Пакистан, Індонезія та ін.). Займають чільне місце в системі міжнар. екон. зв'язків, стимулюють залучення іноземного капіталу, однак, низькі показники виробництва/споживання на душу населення уповільнюють соц.-екон. розвиток; 2) найменш розвинені країни світу (Афганістан, Бангладеш, Бенін, Сомалі, Чад та ін.). Мають не вигідне геогр. розташування й слабо пов'язані зі зовн. світом. У цих країнах надзвичайно низький прибуток на душу населення, переважають доіндустріальні форми виробництва, в економіці панівні позиції займає сільське госп-во.

А. Іовчева

Маргінал політичний (лат. *margo* – межа) – соц. об'єкт (індивід, партія, соц. група), який перебуває в широкому спектрі системи соціокультурного «пограниччя» (аномія, девіація, люмпенізація та ін.) й не відповідає сусп.-політ. нормам, відтак не може політично суб'єктифікуватися. Поняття «**М.п.**» та «центрально влада» становлять бінарну опозицію. **М.п.** є результатом дії соц.-політ. ексклюзії, яку здійснює влада. **М.п.** виявляє себе у погранні норм політики, зокрема політ. культури та поведінки. **М.п.** ігнорує легітимні правила й легальні способи політ. б-би. Див.: *Маргіналізація політична.*

Н. Гапон

Маргіналізація політична (лат. *margo* – край, межа, кордон) – процес розриву, втрати об'єктивної приналежності до певної соц.-політ. спільноти без подальшого входження в ін. або без повної адаптації в новій спільноті. В більшості випадків **М.п.** пов'язана із соц., екон. та духовною маргіналізацією. Засновником теорії маргінальності вважається амер. соціолог Р. Парк. Але певні думки щодо **М.п.** були ще у М. Вебера.

М.п. можна розглядати з двох позицій: *інституційного* та *акторного*. З *інституційної* точки зору аналізуються політ. ін-ти на виявляються в них маргінальні властивості (напр., політ. партія може стати маргінальною, тобто не мати доступу до прийняття рішень, не

впливати на громад. думку, не мати симпатиків і под.). Із *акторної* позиції досліджуються особистості, групи особистостей, класи, соц. прошарки, політ. еліта та сусп.-во взагалі (напр., у зв'язку з воєнно-політ. ситуацією в Донбасі більшість населення зазнала процесу маргіналізації, тобто виступила проти подій на Сході України, й не могла адаптуватися в тяжких соц.-екон. умовах при переїзді в ін. регіон або в своєму регіоні).

М.п. також розглядають як тотальну дезадаптованість, несприйняття людьми нових політ. цінностей, а отже й певну аполітичність, засновану на граничному емоційно-психол. стані особистості, що супроводжується зниженням соц.-політ. статусу та екон. спадом. Іноді **М.п.** визначають як процес руйнації громадян. сусп.-ва, що виявляється в розпаді соц. груп, несприйнятті політ. і духовних цінностей, розриві традиційних соц.-політ. зв'язків між людьми. **М.п.** тісно пов'язана з люмпенізацією, тобто декласуванням соц. прошарків.

Проте **М.п.** не завжди призводить до «падіння на дно». Часто цей процес стає «поштовхом» до активізації соц.-політ., культ. пошуків і реалізовується в створенні нових соц.-політ. орг-цій, рухів, побудові нової системи цінностей, зміні політ. орієнтирів, набутті досвіду й адаптивності та под.

Л. Літвін

Маріонетка політична (фр. *marionnette*, італ. *marionetta* – керована лялька; спочатку – назва невеликих фігур евангельської Діви Марії в середньовічній ляльковій виставі) – термін-метафора, яким на політ. сленгу, у політ. публіцистиці характеризують несамостійних політ. діячів, лідерів, сил, а також режими, уряди та д-ви, що є слухняним знаряддям у чужих руках. Термін використовується в інформ. війнах для дискредитації політ. супротивників. Під час холодної війни термін **М.п.** використовувала радянська пропаганда щодо країн третього світу, їх режимів і лідерів, які діяли в фарватері амер. політики (за часів Сталіна також щодо й Югославії та її керівництва). У цей же період зах. ЗМІ використовували термін **М.п.** на позначення країн

соціалістичного табору, їх комуністичних режимів та лідерів, котрі проводили прорадянську політику.

Специфічними для укр. політ. дискурсу є метафори, що ґрунтуються на переосмисленні театрального лексикону. Владу періоду президенства В. Януковича називали «маріонеткою Кремля», маючи на увазі про її ігнорування укр. нац. інтересами. Після Революції гідності в Україні, цей термін активно використовує рос. пропаганда для дискредитації нового постреволюційного керівництва, вважаючи «київську хунту» **М.п.** Заходу.

Термін **М.п.** демонструє, як театральні терміни, мистецька лексика активно проникає в мовну тканину політ. тексту (насамперед, публіцистичного), а також доводить ідею театральності нашого життя, «театрократію» (тобто «домінування над нами театру» за висловлюванням філософа-режисера першої пол. ХХ ст. М. Євреїнова). Метафори театру увиразнюють, підкреслюють нещирість, театральність політ. дійства. Метафоричність використовується як засіб маніпулювання свідомістю адресата політ. дискурсу; нею досягається іронічне звучання тексту, в якому висловлюється зневажливе ставлення до політ. події чи особи. Осмислення політ. дійсності як театру ляльок оцінюється негативно: політики – це лялькові персонажі, якими керують, сміючись за ниточки ляльководи. *Див.: Маріонетка політична.*

О. Романюк

Маріонеткова країна (держава) – країна (д-ва), яка керована ззовні, неспроможна проводити власну зовн. політику й підтримується ін. д-вами. Термін часто використовується як публіцистичне кліше в політ. пропаганді й б-бі. Замість терміну **М.к.(д.)** вживають також терміни «д-ва–сателіт», «д-ва–клієнт» і «протекторат» щодо країн, які політично й економічно залежать від ін. д-в.

Основні тлумачення терміну: 1) залежна країна чи суверенна д-ва, існування якої залежить повністю від ін. д-ви й зовн. політика котрої повністю співпадає в усіх ключових питаннях із позицією іноземної д-ви, від

якої вона залежить; 2) д-ва, виникнення якої пов'язане з іноземною військ. інтервенцією внаслідок порушення правил суверенної правонаступності й яка підтримується зовн. силами, коаліціями д-в або окремими д-вами. Відповідно до цих тлумачень, у **М.к.(д.)** є обмеження держ. суверенітету й брак демократії, тому термін **М.к.(д.)** доцільно вживати на позначення сучасних країн, оскільки вони виникли на основі принципу суверенності згідно з волею народу, який створив власну д-ву. Щодо країн, які існували в минулому й залежали від ін. д-в, доцільно вживати термін «*васальна д-ва*».

Перші **М.к.(д.)** у сучасному розумінні виникли в кін. ХVІІІ – на поч. ХІХ ст. за часів наполеонівських війн (Батавська республіка, клієнтські республіки на території сучасної Італії, контрольовані Францією і под.). **М.к.(д.)** існували в період Першої та Другої світових війн під контролем Німеччини та Італії. Класичним прикладом **М.к.(д.)** є д-ва Маньчжоу-Го, створена Японією на території Півн.-Сх. Китаю у 1932 р.

В. Лажнік

Марш миру – низка мирних акцій протесту в різних містах України, Росії та світу, направлених проти військ. політики президента Російської Федерації В. Путіна щодо України. Мирні акції мали форму символічної мирної ходи, що супроводжувалася гаслами: «Росія і Україна – разом назавжди!», «Ні – війні!». Організатори **М.м.** підкреслювали, що ця хода як проти війни в Україні, так і проти агресивної, на їх погляд, зовн. політики Росії.

М.м. відбулися в багатьох містах Росії – Москві, Санкт-Петербурзі, Єкатеринбурзі, Самарі, Магадані та ін. У більшості рос. міст акції пройшли мирно, без сутичок. У Москві **М.м.** відбувалися кілька разів – 15.03.2014 р. та символічно – у Міжнар. день миру 21.09.2014 р. Основні гасла даного **М.м.** були: «Руки геть від України!» «Путін, виведи війська!», «Ваша війна нам не потрібна!», «Досить брехати і воювати!», «Росії – свободу, Україні – мир!». **М.м.** у Москві вважається наймасовішою протестною акцією з моменту

окупації Росією Криму. За різними оцінками на демонстрацію прийшло від 5 тис. до 100 тис. росіян, які пройшлися від Пушкінської площі до проспекту Сахарова. Багато учасників акції були одягнуті у вишиванки та тримали укр. прапори. Основні вимоги **М.м.** – вивести з території України рос. війська; розслідувати факти незаконного примусу з боку влади Російської Федерації рос. військовиків до участі в бойових діях на південному сході України, а також припинити торговельну та «газову» війни проти України.

У Петербурзі влада відмовилася погоджувати **М.м.**, і організатори вирішили провести ходу від метро «Горьківська» до Казанського собору. В результаті вийшов один із наймасовіших у історії міста неузгоджений антивоєнний виступ. Також антивоєнні акції також відбулися в Києві, Берліні, Парижі, Відні, Бурґасі та Вашингтоні.

18.01.2015 р. українці вийшли на **М.м.** «Я – Волноваха», 22.02.2015 р. Марш гідності.

Т. Лушагіна

Маски пам'яті – метафора пам'яттєвого дискурсу; основні значення: 1) певний носій-образ пам'яті, 2) прихований потаємний зміст пам'яті. Метафоричний термін «маска» доволі багатогранний і включає **М.п.** як внутр. і зовн. форми, як корелят змісту і як тип-основну форму. Часовий континуум і діапазон темпоральності уможливорює розгляд **М.п.** та їх мінливість у фокусі подвійної перспективи – як «зсередини» (на рівні індивідуального), так і «ззовні» (у вимірі інституційно-державному).

В основі концепції – теза фр. соціолога М. Гальбвакса про потребу нової влади чи нового типу сусп-ва деякий час зберігати існуючі усталені форми соц. пам'яті для формування відповідників і поступового витіснення усталених образів минулого, упровадження нового трактування або підтвердження (з новими акцентами) образів соц. пам'яті. **М.п.** переживає: 1) внутр. процес мінливості, розвитку, трансформації морфології структур у їх взаємозв'язку з політ. діями, змінами в соціумі й особистому житті індивіда та реакцією

на такі зміни; 2) зовн. трансформування в континуумі (неперервно-протяжному утворенні), в якому одні події (процеси) змінюються іншими, вимагаючи відповідної кореляції «маски». Характеристика **М.п.** у масштабному плані має враховувати параметри (відповідні характеристики) груп людей за показниками віку, статі, освіти, професії, кваліфікації, території та місця мешкання, соц., майнового та кар'єрного статусу і под.

Виникнення **М.п.** може бути: спонтанне (під впливом логіки розвитку подій та їх переосмислення); спрямоване або ж свідомо скероване, оформлене у певну форму із приблизно прогнозованими результатами; спровоковане. На формотворчий процес «**М.п.**» впливає також динаміка зворотного зв'язку. За допомогою процесу зворотного зв'язку люди усвідомлюють свої можливості, реагують на зміни у сукупності можливостей. Конструювання нової **М.п.** буде пов'язане: а) з можливою реакцією на трактування нової «маски» з огляду на поширені політ.-інституційовані версії; б) з межами свободи індивіда для одягнення нової «маски»; в) зі ступенем демократизації сусп-ва (чи дозволяє це сусп-во «карнавал масок пам'яті», чи на цьому карнавалі всі мають бути в однакових масках); г) зі страхом одягання «маски», яка може вирізнитися в загальному костюмуванні.

Проблема **М.п.** фокусує в собі ціннісно-смісловий зміст тієї чи ін. епохи та її культури. Кожна конкретна епоха продукує певну соц.-культ. парадигму й різні форми (типи) діалогу між владою й сусп-вом. Відповідно загальний політ. хар-р часу (епохи), рівень її демократичності визначає хар-р **М.п.** Залежно від установок на збереження чи зміну ціннісних норм, продукуваних владою, спостерігається варіювання **М.п.** Водночас важливою є роль й ін. чинників, зокрема соціокультурних, субкультурних і особистісних. Відтак **М.п.** маркують протиріччя між офіційною картиною світу (в основі якої лежать концепти й символи, що транслюються ін-тами ідеології та культ. політики) та альтернативними картинами світу й відповідними соціокульт. ідеями й проектами, які виникають внаслідок критичної рефлексії сусп-ва/індивіда.

Особливо відчутно відмінності свідомості знаходять вияв у переломні епохи. Під впливом офіційної політики пам'яті, змін в системі іст. освіти, ін. (зокрема й зовн.) чинників відбуваються трансформації масової іст. свідомості й відповідних **М.п.** «Маска» рекомбінується з новими умовами життя соціуму, зміною політ. режиму, нац. інституцій, форма та наповнення культури і под. Водночас **М.п.** може відображати соц., політ., культ. цінності, які культивуються в сусп-ві, що у свою чергу, визначає колективну ідентичність.

А. Киридон

Медіа-активізм (англ. *media* – засоби, способи; лат. *activus* – практичний, діяльний, дієвий) – форма громадян.-політ. діяльності, що спрямована на досягнення сусп. реакції шляхом створення альтернативних джерел формування новин. Також використовують терміни «громадян. журналістика», «блогінг» та ін. **М.** змінив роль громадськості в інформац. надбудові д-ви, перетворивши аудиторію на співавторів новин. Передумовою виникнення феномена **М.** став розвиток споживчої електроніки, її еволюція та популяризація. Поширення девайсів, що мають вихід у мережу Інтернет, спонукало до появи «тактичних медіа», які й передбачають залучення активних громадян до формування медіапростору. Зазвичай **М.** характеризують, надаючи йому дещо негативного забарвлення. Так, автор терміна «**М.**» амер. публіцист Д. Рашкофф називає акції **М.** «медіа-вірусами», які за допомогою липкої оболонки – у вигляді яскравої упаковки – прикріплюються до свідомості та впорскують у неї «ідеологічний код» («меми»), тобто приховану інформацію, що визначає реакцію індивіда на презентовану реальність. Форми вияву **М.** можуть бути різними – ведення блогів, трансляція стрімів, створення онлайн-петицій, проведення відео- та аудіо-розслідувань. **М.**, хоча й є інноваційною формою громадян. активності, вже встиг дати початок новим сусп. рухам, таким як «*кліктивізм*» (висловлення власної думки одним кліком у мережі Інтернет), «*Твіттер-революція*», «*революція у соц. мережах*» і под.

Нерідко акція чи рух, що виникли у віртуальному середовищі, отримують й реально-просторовий вияв.

М. доволі багатоаспектний, своїми проявами він охоплює усі сфери життя сусп-ва. Напр., однією з найгучніших перемог сервісу збору підписів під онлайн-петиціями було скасування запланованої щомісячної комісії у розмірі 5 амер. дол. на користь Bank of America у 2011 р. В Україні медіа-активістів нерідко називають «диванними військами», їхня численність у соц. мережах перевищує к-сть у 22 млн активних користувачів. *Див.: Блогер; Блогерна революція; Блогосфера політики (політична блогосфера); Диванна сотня; Кліктивізм; Твіттерна революція; Стрімер; Стрім-трансляція.*

К. Ірха

Медіавійна (медіапротистояння) – явище формування негативного ставлення у аудиторії мас-медіа до ворога (суб'єкта міжнар. відносин, або учасника політ. процесу всередині країни). Цьому процесу сприяє техніка навішування ярликів, напр., коли протилежну сторону протистояння називають «фашистами», «бендерівцями», «хунтою», а також обман. Причинами **М.** часто є невирішеність внутрішньодерж. проблем і бажання об'єднати населення країни проти зовн. ворога, тим самим відволікаючи увагу від внутр. проблем. У відповідь на дії медіа-агресора сторона, що потерпає від **М.**, як правило, у відповідь, спростовує його точку зору, у такому разі говоримо про *медіапротистояння*. **М.** впливає на ментальність та поведінку людей, стимулює радикальні настрої у сусп-ві. У випадку внутрішньодерж. **М.**, а нерідко і міжнар. медіавоєн, реалізується принцип утримання держ. влади «розділяй і володарюй» (лат. *divide et impera*).

М. проявляється у сфері друкованих, електронних, аудіовізуальних ЗМІ, зокрема, пророс. газета «Вести», яка виходить в Україні, напр., налаштовує українців проти росіян. У статті «Росіяни назвали досягнення Путіна і недоліки українців» від 10.09.2014 р. зазначено: громадяни Російської Федерації вважають

себе гостинними (48%) та готовими прийти на допомогу (47%), у той час як українців росіяни вважають лицемірними, хитрими (30%), потайними (24%); із позитивів – гостинними (21%) та раціональними й енергійними (16%). Тут використовується метод маніпуляції: у певному порядку перераховуються позитивні якості росіян, а потім негативні українців.

Ще одним прикладом є телеманіпулювання щодо малайзійського літака: рос. канали висвітлювали це як дії укр. військових, оскільки такої думки було рос. керівництво. Д. Кисельов у програмі «Вісті тижня» коментує знімки, відео та ін. сюжети щодо України у антиукр. дусі навіть коли ці ж матеріали у оригіналі не можна назвати протиукраїнськими; він представляє оціночні судження та виклад своєї точки зору без жодних фактів, спираючись на соц. стереотипи, які закоренились у свідомості росіян. *Див.: Інформаційний тероризм; Інформаційно-психологічна війна; Кисельовщина.*

В. Луць

Медіадемократія (англ. *mass media* – ЗМІ) – політ. режим в інформ. сусп.-вах, різновид (або характерна особливість) сучасної демократії, де *значну* (а на думку окремих дослідників – *визначну*) роль у формуванні та здійсненні політики відіграють ЗМІ. Вони (ЗМІ), зазвичай, є посередниками між владою та різними групами в сусп.-ві, своєрідним «ланцюговим псом демократії» за умови існування в конкурентному середовищі, або ключовим інструментом політ. пропаганди, за умови існування в абсолютно чи умовно монополізованому середовищі. ЗМІ, як відомо, є одним із архітекторів сучасної публічної сфери, зокрема публічної політики, інструментом формування або, навіть, створення порядку денного (*agenda setting / building*) в політ. просторі. Вони створюють фрейм (від англ. *frame* – кадр, рамка) подій, тобто т.зв. когнітивну рамку у трактуванні подій, за межі якої аудиторія, зазвичай, не виходить.

Концепція **М.д.** базується на поширеній практиці сприйняття ЗМІ як «четвертої влади», поряд зі законодавчою, виконавчою та су-

довою, або як «четвертого стану» (англ. *Fourth Estate*), тобто політ. сили, за своїм впливом співставної з традиційно вагомими сусп. силами. В сучасних умовах фіксується перехід ЗМІ до статусу «першої влади». Не дивно, що в наук. дискурсі, поряд із терміном **М.д.**, розповсюдженим є термін медіакратія (від англ. *mass media* – ЗМІ, дав.-грец. *κράτος* – влада), що означає явище, коли політ. рішення та дискусії, а також політ. комунікація відбуваються, перш за все, в інтересах і за логікою ЗМІ, які перетворилися з інструменту передачі та розповсюдження інформації в механізм створення інформ. аналогів реальності, а журналісти – із ретрансляторів інформації в творців та інтерпретаторів смислів і дискурсів.

У формуванні та здійсненні політики ЗМІ виступають посередниками, який, з одного боку, формує публічний простір («сцену») для діяльності політ. акторів, а з ін. боку, перетворює широкі верстви населення на аудиторію, яка, в умовах недемокр. режимів, здебільшого, лише спостерігає за політ. процесами, перетворюючись на пасивного реципієнта, а за умов демокр. режиму виконує дві принципово важливі ф-ції – політ. вибору та контролю за владою.

В умовах, коли інформація стає ключовою нематеріальною цінністю, саме ЗМІ як основні розпорядники інформації отримують інструменти для здійснення влади. З'являються концепції нових правлячих класів, до яких можна віднести, зокрема, ідею нетократії (О. Бард, Я. Зодерквіст) та медіа-класа, що є основою нового, медіакратичного режиму (П. Оборн). Разом із тим, комерціалізація преси та її концентрація в руках невеликого переліку власників призводить до приватизації та рефеодалізації публічної сфери, а політ. процес – до приватної справи медіакратичної еліти (Ю. Габермас). *Див.: Медіапростір; Нетократія; Український медійний простір; Фрейми.*

М. Фоломєєв

Медіапростір (англ. *media space*) – 1) відкрита система відносин виробників і споживачів масової інформації, яка завжди набуває

форми тих соц. і політ. структур, у рамках яких функціонує (соц.); 2) особлива форма психол. реальності, що впливає на особистість, унаслідок чого відбувається процес зміни різних аспектів поведінки, мислення, емоційного стану та сприйняття людини після контакту з джерелом інформації (психол.); 3) відкрита інформ. система, створена взаємозумовленою цілісністю відносин виробників і споживачів масової інформації, що передається через засоби масової комунікації (журн.).

Теорія **М.** розроблена Р. Штультсом 1986р. та визначена ним як електронні умови, в яких групи людей можуть працювати разом, навіть якщо вони не перебувають у тому самому місці водночас. У **М.** люди можуть створювати в реальному часі візуальні та звукові середовища, які охоплюють фізично розподілені площі. Вони також можуть контролювати запис, доступ і відтворення зображень і звуків із цих середовищ.

Загальні елементи **М.**: преса, радіо, кіно, телебачення, Інтернет. Ця класифікація неповна, оскільки медіапростір – дуже широке поняття. Г. Маклюен поділяє **М.** на такі елементи, як-от: друковане слово, преса, телефон, телеграф, радіо, кіно, телебачення, комікс, ігри, рекламні оголошення і навіть електрика (тобто все, що пов'язане з комунікативною дією). Науковець виділяє «гарячий» і «холодний» **М.** за ступенем участі аудиторії: чим активніша участь і зворотній зв'язок, тим гарячіший **М.** Першочергове завдання **М.** – це продукування та формування громад. думки, спосіб осмислення реальності, здійснення ефективної комунікації.

А. Мутко

Медіократія (англ. *media* – ЗМІ, грец. *κράτος* – влада; англ. *mediocrity* – посередність) – вирішальна роль ЗМІ у процесі політ. комунікації, які, забезпечуючи циркуляцію інформації між політ. елітам та громадськістю, перетворюються у «четверту гілку влади». Спосіб тиражування інформації розглядається як виробничий процес, що суттєво впливає на її зміст через наявні виробничі стандарти подачі, які виступають у ролі фільтра. Саме

це і надає ЗМІ особливу владну самодостатність у політ. процесі. В інтерпретації фр. філософа Р. Дебре, **М.** – це не лише влада посередництва, але й посередності. Непомірна роль медіа у політ. комунікації надає їм більш значущого авторитету в очах громадськості, ніж реальним політ. лідерам та програмам. Посередницькі медійні структури та їхній дискурс встановлюють своє домінування над першопочатковою сутністю політики. За словами Р. Дебре, модератор популярної програми відіграє більшу роль, ніж суб'єкт політики, інтереси якого він репрезентує. У таких умовах реальне політ. лідерство підмінюється його медійним образом. У зв'язку з цим, постмодерна епоха призвела до панування посередніх політ. еліт, яким вже не потрібно демонструвати реальні риси харизматичного лідерства. Достатньо лише, вдало використовуючи маніпулятивну технологію ефекту ореолу, сформуванати у ЗМІ харизматичний образ та переконати більшість електорату у його справжній сутності. За словами З. Баумана, відсутність харизматичних політ. еліт обумовлена не стільки нестачею вольових особистостей, скільки відсутністю доцільності залучати їх до політ. процесу. Вчений вважає, що зі смертю В. Гавела на Заході остаточно завершилася епоха вольових харизматичних політиків. Й. А. Шумпетер із цього приводу витворив саркастичну алюзію на знамениті слова А. Лінкольна, зазначивши, що у політ. реаліях сьогодення демократія перетворилася на «владу дурнів, шляхом дурнів та в інтересах дурнів».

П. Долганов

Менеджмент політичний (англ. *management* – керування, управління) – наука і процес ефективного управління використанням матеріальних і людських ресурсів із метою управління сусп. вом. **М.п.** як один із різновидів менеджменту є системою управління, в основу якої покладено політ. процеси, передбачення їх наслідків, вироблення рекомендацій для політ. керівництва та забезпечення їх реалізації у політ. практиці. У системі сучасного управління поняття **М.п.** вживається в

таких значеннях: як соц. ін-т, який впливає на все політ.-правове життя сучасного сусп-ва, сусп. свідомість населення, структуру влади, політ. діяльність громадян; як сукупність людей (менеджерів), які професійно зайняті політ. діяльністю в сучасному ринковому демокр. сусп-ві або ж мають реальні механізми впливу на формування політики завдяки наявності в них політ., екон., психол., організаційних та ін. важелів влади; як наукова дисципліна, яка комплексно вивчає політ., екон., організаційно-технологічні, правові, психол. та ін. аспекти, механізми управління політ. діяльністю в сусп-ві; як мистецтво політ. управління та регулювання, тобто розроблення, використання, удосконалення відповідних методів, засобів, технологій та ін. чинників впливу на політ. процеси і відносини. Сутність **М.п.** полягає у безпосередньому розгляді, прийманні і втіленні у практику політ. рішень. Займається цим спеціалізована група людей (політ. і правляча еліти і под.), яка хоче домогтися необхідної поведінки членів сусп-ва за допомогою правових норм, засобів заохочення, умовлянь і маніпуляцій. **М.п.** як система управління політ. процесами включає: маркетинговий аналіз кон'юнктури політ. ринку й формування відповідного іміджу орг-ції, лідера, кандидата, політ. платформи; політ. забезпечення бізнесу; вивчення політ. і соціокульт. чинників, що впливають на ділову активність; зв'язок із громадськістю та професійне політ. лобіювання; оволодіння мистецтвом роботи з людьми та орг-ціями, спираючись на моральні, етичні, естетичні цінності даного сусп-ва.

О. Дзьобань

Ментальність політична – поняття, яке характеризує вплив нац. ментальності як цілісної системи та її окремих елементів на політ. процеси, а також зворотню дію політ. сфери на ментальні риси народу. Підставою для виокремлення цього поняття є можливість диференціації об'єкта ментального відображення та виділення в ньому політ. компоненти. Настанови **М.п.**, як і ментальності загалом, є виявом колективного несвідомого. У ній вирішальне значення мають архетипи, їх певне поєднання.

У структурі укр. нац. політ. культури важливу роль відіграють такі ментальні риси: *інтровертивність* (зосередження особи на проблемах внутр. світу); *індивідуалізм* (прагнення до особистої свободи без належного ставлення до колективних проблем); *ескапізм* (намагання втекти від дійсності в світ ілюзій і фантазій); *громадоцентризм* (схильність до творення малих та інтимних груп-спільнот); *демократизм* (повага до прав і свобод інших, волелюбність і рівноправ'я); *екзекутивність* (перевага жіночого начала), *кордоцентричність* (виявляється в сентиментальності, чутливості, розбудові моральних засад); *емоційність* (перевага емоційного начала перед інтелектом і волею); *толерантність* (терпимість та повага до ін.).

М.п. народу трансформується зі зміною його політ. статусу. В умовах підневільного стану розвивається мімікрія, конформізм, формальне сприйняття сусп. ідеалів і норм, консерватизм, комплекс «меншовартості». Із здобуттям суверенітету поступово відновлюються автентичні риси ментальності, що є важливою умовою формування адекватної життєвим інтересам нації політ. культури.

О. Рудакевич

Мережеве суспільство – відгалуження інформ. сусп-ва, побудоване на горизонтальних соц. зв'язках і сучасних комунікативних технологіях мережевого типу. Термін запропонований ісп. соціологом М. Кастельсом. Оскільки нові організаційні форми не «вписуються» в централізований простір і усталені центри прийняття рішень, то виникає необхідність заміни вертикальних ієрархій мережевими горизонтальними відносинами. Це зумовлює зміни в усіх сферах сусп. життя, витіснення матеріальних ресурсів і фізичного капіталу, та формування нової глобал. інформ. культури.

М.с. (за М. Кастельсом) характеризується децентралізацією, горизонтальною системою комунікації, відсутністю жорсткої структури, підвищеним ступенем самоорг-ції, поєднанням мінливості та міцності. Воно, як специфічна форма соц. структури, виникає

в інформ. добу, коли влада інформ. потоків домінує над потоками влади. У **М.с.** відбувається зміна способів виробництва, що призводить до зміни сусп. відносин, формування нової моделі взаємовідносин сусп-ва та д-ви. Це нова форма світоцілісності, здатна до самоорг-ції, самовпорядкування та реструктування.

М.с. функціонує на двох рівнях – горизонтальному та вертикальному. *Горизонтальний* рівень охоплює зв'язки між людьми й окремими організаційними структурами в межах нац. д-ви, *вертикальний* – міждержавну взаємодію з метою реалізації спільних інтересів в форматі глобал. соц. зв'язків.

Елементами **М.с.** є інформ., екон., політ. і глобал. міждерж. структури.

О. Шиманова

Мережеве управління (англ. *Network Governance*) – сукупність організаційних форм управління, заснованих на деієрархізованих відносинах супідрядності, горизонтальних механізмах вироблення рішень і високій здатності адаптуватися до змін зовн. середовища. **М.у.** передбачає взаємодію і взаємозалежність між держ. і недерж. суб'єктами, а також між різними публічними акторами, у т. ч. й у міжнар. політиці. Різноманітні форми **М.у.** застосовують для інтенсифікації потоків інформації, знань, матеріальних речей. Особливість **М.у.** – відсутність вертикалізованих або чітко централізованих моделей творення рішень. Організаційні форми **М.у.** можуть бути ацефальними або поліцефальними. Ефективність **М.у.** може залежати від наявності спільних принципів, інтересів і цілей або від доктрин чи ідеологій, які охоплюють усі вузли і яким члени мережі глибоко віддані.

Головна ідея **М.у.** – у процесі вироблення рішень ієрархічна модель відносин д-ви й сусп-ва заміщується довгостроковими відносинами взаємозалежності між акторами, які діють у різноманітних держ. і громад. структурах. **М.у.** дозволяє визначати варіативність опцій ухвалення рішень шляхом формування власного середовища мережі, з наслідками для відповідності між політ. інтересами, ор-

ганізаційною структурою та екон. цілями. Різноманітні моделі **М.у.** формуються, стабілізуються і перетворюються під дією своїх учасників і функціонують доти, доки задовольняють їхні потреби: власне актори, а не мережі трансформують і рекомбінують управління.

Н. Вінникова

Мережеві засоби масової інформації (мережеві ЗМІ) – складова Інтернет-мережі, призначена для розповсюдження масової інформації і здійснення масової комунікації за допомогою мережевих мультимедійних технологій. **М. ЗМІ.** є сукупністю інформ. повідомлень і матеріалів, які розміщуються в електронній формі.

М. ЗМІ. мають певні особливості: доступність інформації, що виражається в безоплатності більшості мережевих видань і в відсутності територіальних обмежень розповсюдження інформації; гіпертекстові посилання, що забезпечують доступ до архівів та ін. електронних ресурсів, завдяки чому читачеві доступний розширений обсяг інформації, а не лінійним текстом; оновлення інформації у режимі онлайн, що забезпечує оперативність інформації; наявність форм зворотного зв'язку (інтерактив); відносно мала собівартість мережевих проектів і відсутність централізації.

У сучасному світі **М. ЗМІ.** – важлива частина політ. комунікативного простору, окремий політ. ін-т, який має унікальну властивість за допомогою Інтернет-мережі в режимі онлайн впливати на людей і маніпулювати громад. думкою, а також система взаємопов'язаних елементів, котрі пронизують сусп-во і можуть відображати інтереси і д-ви, і партій, і окремих соц. груп. Серед найбільш розповсюджених форм **М. ЗМІ.** виділяють такі: електронні версії журналів і газет, онлайніві Інтернет видання, віртуальні журнали, інформ. сайти, форуми, блоги.

У деяких країнах світу (зокрема, в Україні) законодавство не дозволяє притягти більшість **М. ЗМІ.** до судової відповідальності за поширення недостовірної інформації, разом із тим журналісти мережевих видань не мають змоги користуватися правами журналістів, а від-

так і сподіватися на свій захист під час конфліктних ситуацій, оскільки редакції, які вони представляють, офіційно не є ЗМІ.

А. Шуліка

Мережеві форми управління (англ. *network* – мережа) – сукупність взаємовідносин у певній сфері, що ґрунтуються на принципах співробітництва та кооперації, з метою досягнення згоди та прийняття певного політ. рішення за допомогою використання та обміну ресурсів учасників мережі. Це особлива форма орг-ції, яка черпає свою силу в результаті розвитку комунікацій.

Мережа лежить в основі структуризації сучасного сусп-ва. **М.ф.у.** пов'язані із поняттями інформ. сусп-ва, політ. мережі. Основне призначення мережі – комунікація, внаслідок чого віртуалізації піддаються всі сфери соц. життя. Існуючі в мережі структурні взаємини є *горизонтальними*. Мережі легко приймають рішення та швидко адаптуються, є неієрархічними структурами. Поняття політ. мережі покладено в основу **М.ф.у.** Поширенню **М.ф.у.** сприяє існуюча система інформ. технологій, соц. чинники, перекладання на уряд вирішення зростаючих сусп. проблем.

Політ. мережі – комплекс структурних взаємовідносин між політ. ін-тами та сусп-вом, взаємодія множини політ. акторів на основі кооперації. Теор. корені мережевих концепцій сягають теорії обміну та підходу політ. інтеракції, організаційної соціології, академічної теорії бізнес-адміністрування, соц. структурного аналізу, інституційного аналізу, теорії сусп. вибору, неменеджеризму, міжорганізаційної теорії. Т. Бьорцель виділяє брит. школу до якої приєднується амер. (або школа посередництва інтересів) та нім. школу, до якої приєднується данська та франц. (або управлінська школа). В межах управлінської школи формується школа Макса-Планка, представники якої використовують концепцію актор-центричного інституціоналізму. Мережі ефективніші через: високий рівень довіри всередині мережі, наявність об'єднуючої ідеології. Міжнар. терористичні групи, злочинні синдикати, релігійні секти, фундаменталістські,

етнонаціональні, соц. рухи набувають ознак мереж (Дж. Арквіллі, Д. Ронфельд).

М. Петрушкевич

Меритократія (лат. *meritus* – гідний + грец. *κράτος* – влада; букв. «влада найбільш гідних») – принцип влади, за яким керівні посади в управлінні, зокрема д-вою, мають займати найбільш талановиті, розумні, освічені люди, незалежно від їх соц. і фінансового становища. Термін **М.** використовується у двох значеннях: 1) система, у якій керівники призначаються з талановитих людей, які знаходяться під опікою д-ви (на протигагу аристократії та демократії); 2) система, де створюються умови для об'єктивно обдарованих і працьовитих людей, які б могли обійняти високі посади за умов відкритого конкурсу. Принципи **М.** застосовувалися ще у Стародавньому Китаї. В сучасному значенні термін **М.** був використаний філософом Г. Арндт у книзі «Криза освіти» (1954).

У США деякий час широко пропагувалася система відбору найкращих за принципом визначення рівня інтелекту – IQ. Теоретик **М.** англ. соціолог М. Янг вважав, що соц. прогрес сусп-ва залежить від поєднання влади й інтелекту. Призначення **М.** – інтелектуалізація сусп. життя, розкриття природних обдарувань та «вирощення» й просування креативного класу, пошук «розумово обдарованих».

Меритократична модель спрямована проти несправедливого розподілу політ. та держ. посад, заснованих на зв'язках, спадковості та ін. **М.** – протигага непомізму й кумівству та є ідеальною моделлю отримання держ. посад. Основна ідея **М.** – система добору кадрів для політ. управління д-вою ґрунтується тільки на залежності від здібностей і досягнень особи, її знань, інтелекту. Чим вище в політ. ієрархії посада, тим більш розумні, компетентні та чесні люди повинні її займати.

Теоретично меритократичний принцип покладений в основу просування на держ. посади в укр. законодавстві, напр., змагальність, вища освіта претендентів, участь у відкритому конкурсі. На практиці підходи **М.** реалізуються нечасто. **М.** вступає у протиріччя з

принципами демократії – рівності прав всіх, виборності і под. Із одного боку, **М.** вимагає опиратися на високу свідомість та професіоналізм у політиці, з іншого – виборці самі обирають держ. діячів й їм оцінити якості претендентів дуже складно. У 2011р. зареєстрована Меритократична партія України, яка виступає за урядування технократів та інтелектуалів із метою оновлення влади в Україні за прикладом Грузії та Сінгапуру.

М. Лаушкіна

Меседж політичний (англ. *message* – повідомлення) – обмежена к-сть правдивої інформації (стислий та інформативний виклад поглядів, цілей і намірів кандидата), яка послідовно поширюється кандидатом і кампанією, щоб надати переконливі підстави для вільного вибору на його (їх) користь. У широкому розумінні **М.п.** використовується для означення повідомлення, звернення; гасла, девіза, політ. чи ідеологічної доктрини. **М.п.** концентровано повідомляє виборцям, чому кандидат балотується на посаду, і чому вони повинні віддати перевагу саме йому.

М.п. – сукупність позицій кандидата в певному взаємозв'язку та контексті. Низка окремо заявлених позицій ще не є **М.п.**, але взяті разом позиції кандидата з ключових питань стають темами кампанії. Якщо **М.п.** розроблений правильно і виборчий штаб наполегливо доводить його до виборців, у них виникає впевненість, що кандидат чітко відповідає їхнім вимогам.

Характеристики **М.п.**: лаконічність (не більше однієї сторінки друкованого тексту чи тривалість до хвилини); правдивість, виклик довіри; демонстрація переконливості для виборців; контрастність; чіткість та емоційність; спрямованість адресній групі (доводити повідомлення до потрібної аудиторії в потрібний час з найменшими витратами ресурсів); постійна повторюваність **М.п.** При роботі з **М.п.** необхідно дотримуватися правил: кожне слово **М.п.** повинно бути вивірене і обгрунтоване; кандидату обов'язково слід вивчити свій **М.п.** напам'ять і повторювати його під час кампанії якнайчастіше; жодна переста-

новка і заміна слів у **М.п.** під час його відтворення неприпустима. Розробка **М.п.** повинна бути заснована на ретельних дослідженнях і результатах опитувань громад. думки. Розробивши чіткий і переконливий **М.п.**, необхідно використовувати його протягом усієї кампанії та не відходити від нього.

А. Соловйова

Метафора політична (грец. *μετάφορα* – перенесення) – важливий компонент політ. дискурсу; ефективний мовний засіб прагматичного впливу політ. тексту, який дає змогу долати межі між двома основними типами мислення – міфо-поетичним та дискурсивно-логічним; важливий засіб «вторинної номінації» у політ. комунікації.

Метафора пов'язує уяву з інтелектом, вносить відчуття схожості в розуміння зв'язку між далекими один від одного явищами чи предметами. В основі механізмів формування прагматичного впливу **М.п.** – її когнітивна сутність. Частотність реалізації метафоричних моделей зумовлена не лише здатністю їх похідних осягати та моделювати дійсність, але й потенційною можливістю впливати на реципієнта в прагматичному сенсі, визначати спосіб і стиль мислення. Повторюваність **М.п.** може призвести до створення стереотипованих уявлень реципієнтів про реалії політ. життя, впливати на сусп. настрої, спонукати до прийняття певного рішення.

Сучасний політ. дискурс багатий на метафори, які у текстах є засобами оцінності, образності характеристик, полемічності та маніпулятивності. *Семантичні розряди М.п.*: антропо- та зооморфна **М.п.** (людина, тварина, частини тіла), природоморфна **М.п.** (погода, клімат), соціоморфна **М.п.** (театр, спорт, сім'я, кримінал), артефактна **М.п.** (будинки, транспорт. засоби, музичні інструменти тощо), процесуальна **М.п.** (війна, хвороба, нещастя), часо-просторова **М.п.** (дорога, коло, вертикаль, завтра). Адресанти **М.п.** послідовно реалізують такі прагматичні настанови: а) оцінки; б) створення іронічного смислу; в) створення комічного ефекту. Попри свою універсальність (архетипність), система **М.п.** ві-

дображає нац. мовну картину світу, нац. ментальність. Кожній іст.-політ. добі характерні свої продуктивні й актуальні метафоричні моделі.

Здатність метафори приховувати зміст повідомлення, категоричність метафоричних оцінок залучають реципієнта до декодування політ. інформації, а отже, до творення політ. дискурсу. **М.п.** відображає соц. психологію, політ. процеси та особистісні якості їх учасників. Дослідження арсеналу **М.п.** того чи ін. політ. лідера дозволяє виявити його підсвідоме прагнення, краще зрозуміти психол. механізми його діяльності (наприклад, «зачистити територію»). Таким чином, **М.п.** належить до інструментів усвідомлення, моделювання та оцінки політ. процесів, є засобом впливу на сусп. свідомість. Сьогодні **М.п.** – дієвий інструмент публічної політики, PR-технологій та інформ. війн.

Н. Шевчук

Механізм політичний (грец. *mechane* – машина) – система дій політ. ін-тів і орг-цій, призначена для перетворення властивостей, характеристик, ін. параметрів сусп. розвитку в необхідному напрямку. Тлумачні словники розглядають поняття «механізм» як внутр. будову, систему чого-небудь. Поняття «механізм» запозичене політ. наукою з природничих і технічних дисциплін; зауважимо, що зах. політ. наука утримується від запровадження в активний наук. обіг «технічного» поняття «механізм».

Зміст і хар-р **М.п.** визначається політ. режимом конкретної країни, позаяк у ньому втілюються засоби і методи політ. влади. Орг-ція зворотного зв'язку – невід'ємна частина **М.п.** Дія **М.п.** може бути представлена як процес. Структура **М.п.** обумовлюється: 1) політ. волею керівництва країни або політ. вимогами суб'єктів політ. діяльності; 2) сукупністю правових норм, що регулюють певні види діяльності політ. суб'єктів і визначають правовий статус держ. органів; 3) сформованими взаєминами суб'єктів політ. процесу під час досягнення поставлених політ. завдань; 4) характером політ. цілей, який впливає на змістовну

сторону **М.п.** Множинність політ. механізмів зумовлена: 1) різноманітністю політ. акторів, які мають власні цілі, засоби та способи їх досягнення (механізм держ. управління, механізм партійного впливу, механізм громад. контролю і под.); 2) багатьма напрямками діяльності цих акторів, по кожному з яких (напрямків) може бути затребуваний особливий механізм (механізм виборів, фінансовий механізм, переговорний механізм і под.).

Н. Хома

Мир позитивний (англ. *positive peace*) – концепція розв'язання конфлікту та побудови міцного довготривалого миру шляхом усунення не тільки зовн. формальних, але насамперед глибинних конфліктогенних чинників. Теорію **М.п.** розробляли представники скандинавської критичної школи дослідження миру: Й. Галтунг, Б. Роллінг, К. Боулдінг, Г. Франк, Д. Сенгхаас, Е. Кріппендорф. Термін вперше застосував Й. Галтунг в 1996р. Він розробив теорію про пряме, індивідуальне насильство та непряме структурне насильство. Насильство – це розбіжність між потенціалом і актуальним станом, тобто дії, слова, установки, наявність структур чи систем, які завдають фізичну, психол., соц. чи еколог. шкоду і/або не дають людям можливості повністю реалізувати себе. Структурне насильство – це ситуація, коли людина не може повністю реалізувати свої соматичні і духовні можливості, не може вільно розвиватися, тобто коли наявні нерівність у розподілі влади, нерівні життєві шанси та сусп. несправедливість. Усунення різних типів насильства лежить в основі розв'язання конфліктів і побудови **М.п.** Й. Галтунг прийшов до висновку, що негативний мир настає при усуненні безпосереднього насильства, а формування **М.п.** полягає у ліквідації структ. й культ. насильства. **П.м.** – це стан сусп-ва, при якому можлива реалізація багатьох цінностей (сусп. справедливості, добробуту, щастя, відсутності страху, утиску, експлуатації, свободи, рівності), а негуманні відносини еліміновані або обмежені. **М.п.** встановлюється внаслідок трансформації негативного миру. **М.п.** повинен сприйматися як

необхідне доповнення до негативного миру. Там, де негативний мир намагається ліквідувати всі інструменти та варіанти прямого насильства, **М.п.** – старається створити таку політику, механізми і структури, які не тільки виключають здатність і волю до застосування насильства, але й створюють співпадіння інтересів чи їх гармонізацію, при яких конфлікти або не виникають, або розв'язуються на найбільш ранніх стадіях. Дефініція **М.п.** визначає його як процес і багатосторонню безперервну б-бу за трансформацію насильства.

М. Генік

Мирне співіснування – ідеологічна концепція, підґрунтя зовнішньополіт. ідеології і пропаганди КПРС та СРСР у 60-80-х рр. ХХ ст., унаслідок ядерного паритету з США і НАТО, як прихована альтернатива гаслу «перемоги комунізму в усьому світі». Вперше вживалася в лексиконі радянського уряду в 1920-х рр. Була прийнята як офіційна зовнішньополіт. доктрина після Карибської кризи 1962р. і реальної загрози початку Третьої світової війни. **М.с.** є також типом відносин між д-вами з різним сусп. ладом, який передбачає: відмову від війни як засобу вирішення спірних питань між д-вами, дозвіл їх шляхом переговорів, а також дотримання ін. принципів у відносинах між д-вами, закріплених в міжнар.-прав. документах. У рамках прокомуністичної парадигми **М.с.** інтерпретувалося як форма продовження класової б-би. Радянська д-ва всіляко розвивала і підтримувала пацифістські та антивоєнні рухи в країнах Заходу, солідарні з радянською концепцією **М.с.**

Одним із основних провідників концепції **М.с.** була організована в 1949р. Всесвітня Рада Миру. З огляду на припинення існування Варшавського блоку і протистояння між блоками капіталістичних і соціалістичних д-в, а також у зв'язку з появою протистояння між цивілізаціями можна говорити про формування нового мегапринципу в міжнар. відносинах та міжнар. праві – діалогу між цивілізаціями. **М.с.** є апріорною вартістю системи сучасного міжнар. права.

Змістовими акцентами сучасної концепції

М.с. є: відсутність стану війни, активна міжнар. співпраця і б-ба за зміцнення загального миру, запобігання війнам, засудження і заперечення неминучості війн, співпраця д-в та здійснення права на самовизначення, відмова від участі у воєнних блоках. У соц.-політ. науці існує також розуміння **М.с.** як необхідної умови толерантності в сусп-ві. Йдеться про **М.с.** людей із різною історією, культурою, ідентичністю.

Н. Гапон

Мирні протести – відкрите прилюдне виявлення громадянами свого негативного ставлення до рішень, заходів, дій або бездіяльності публічної влади, її окремих представників, держ. політики в цілому, тих чи ін. подій в соц.-політ., екон., культ. житті регіону, країни або світу. Право збиратися мирно визнано на рівні міжнар. стандартів прав людини, захищається Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 11) і гарантується Конституцією України (ст. 39).

М.п. можуть проводитися у формі зборів, мітингів, походів, демонстрацій, пікетувань, створення наметових містечок, здійснення голодування і под. із метою привернення уваги широкої громадськості, а часто також і міжнар. спільноти, до проблем сусп. значення, а також здійснення громад. тиску на публічну владу.

За визнанням Конституційного Суду України, право збиратися мирно, у т. ч. проводити **М.п.**, виступає важливою гарантією права на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації, на вільний розвиток своєї особистості і под. (рішення від 19.04.2001р.). Свобода **М.п.** може бути обмежена тільки судом відповідно до закону і лише в інтересах нац. безпеки та громад. порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод ін. людей.

Для України знаковим став **М.п.** на Майдані Незалежності у Києві (Євромайдан), який розпочався 21.11.2013р. у зв'язку із

призупиненням урядом України процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС. Указом Президента від 13.11.2014р. встановлено в Україні День Гідності та Свободи, який відзначатиметься щорічно 21 листопада.

О. Уварова

Миробудівництво (англ. *peace-building*) – один із структурних елементів мирного процесу згідно з класифікацією ООН і НАТО, який настає після *підтримання миру* чи *змушування до миру* та передує гуманітарним операціям. **М.** включає стійкі і багатомірні зусилля спрямовані на усунення структурних причин конфлікту – у т. ч. в галузі безпеки, управління, розвитку та справедливості з метою нормалізації відносин, порушених внаслідок конфлікту.

Термін **М.** уперше застосував Й. Галтунг у 1970-х рр., визначаючи його як процес, який має на меті «мирні сусп. зміни шляхом сусп.-екон. перебудови і розвитку». Р. Періс запропонував дефініцію **М.** як стадії мирної операції, який має ціллю створення умов, за яких мир протриває довго навіть після відходу міжнар. сил. І. Еванс під **М.** мав на увазі комплекс дій, спрямованих на недопущення суперечок, збройних конфліктів та ін. серйозних загроз безпеці. Стратегії **М.** І. Еванс поділив на міжнар. врегулювання та будовання миру всередині д-в. Воно включає екон. розвиток, будову інституцій та творення або відновлення умов, необхідних для трансформації д-в у стабільні та тривалі. Будова миру має два виміри: *передконфліктний* і *пост-конфліктний*. Передконфліктний містить невійськові, екон., сусп. і політ. засоби, які можуть допомогти д-вам у протидії потенційним загрозам і розв'язанні суперечок. До заходів пост-конфліктного **М.** Б. Бутрос-Галі зарахував роззброєння ворогуючих сторін, відновлення порядку, вилучення та знищення зброї, репатріацію біженців, консультативну підтримку, гарантування безпеки, нагляд за проведенням виборів, сприяння зусиллям щодо захисту прав людини, реформування чи зміцнення урядових закла-

дів, сприяння формальним і неформальним процесам політ. участі. Успішне **М.** створює умови для досягнення примирення.

М. Генік

Мирологія (миротворчі студії) (англ. *peace studies*) – міждисциплінарне поле наукового дослідження, основним завданням якого є комплексне вивчення феномену миру як форми сусп. існування, засобу творення сусп. взаємодій та як процесу – активного миrotворення. «Мир» у **М.** трактується ширше, ніж «стан відсутності війни», але і як дотримання прав людини на основі справедливості, оскільки тільки мир на основі справедливості може бути стійким і тривалим. **М.** вивчає ідеологію пацифізму, але не вичерпується нею. Фахівці з **М.** не пов'язані єдиною ідеологією, але об'єднані прагненням знайти правове ненасильницьке вирішення конфлікту.

На сьогодні існує визначене поле наукового дослідження **М.**, наукова література **М.**, учені в галузі **М.**, академічні програми та педагогічні традиції викладання **М.** *Навчальна дисципліна «М.с.»*, що викладається у понад 400 університетах світу, використовує методологію та наук. інструментарій політології, соціології, історії, психології, антропології, філософії, релігієзнавства, правових та екон. дисциплін задля комплексного вивчення питань війни та миру.

Основні завдання **М.**: 1) дослідження причин насильницького конфлікту; 2) вивчення шляхів попередження та вирішення/трансформації насильницького конфлікту (війна, геноцид, тероризм, цинічне порушення прав людини); 3) сприяння утвердженню сусп. систем, побудованих на основі миру і справедливості та припиненню несправедливості й беззаконня. **М.** як наука про те, як уникнути війни та потенційно насильницького конфлікту, має давню історію, але як галузь наукового дослідження стала розвиватися лише після Другої світової війни у зв'язку із появою загрози ядерної зброї. Після закінчення холодної війни **М.** перенесли фокус вивчення з державо-центричної військ. безпеки на міжнар. безпеку та врегулювання внутрішньодерж.

конфліктів в умовах глобалізації, міграційних процесів, наростаючого націоналізму, вичерпування природних ресурсів і ресурсної поляризації, міжнар. тероризму, політ. криз і под.

К. Семчинський

Миротворення стратегічне – низка різноманітних прийомів і практик, які доповнюють один одного і направлені на трансформацію сусп-ва, виведення його із стану насильства до стану справедливого миру. Мета **М.с.** створення та підтримання конструктивних стосунків між етнічними групами, реліг. традиціями, соц. класами та расами. Автор терміна – норвезький учений Й. Галтунг, 70-і рр. ХХ ст.; ним він заохочував системи створення тривалого миру. Такі системи повинні виявити глибинні причини конфлікту та підтримати місцеві можливості вирішити конфлікт і скеровувати мирні процеси. В основі **М.с.** лежить трансформація системних умов, що ведуть до насильницького конфлікту.

Розірвання конфліктного циклу складається з багатьох ланок: попередження конфлікту, поводження в умовах конфлікту, вирішення конфлікту та його трансформація, а також пост-конфліктне примирення. **М.с.** комбінує теор. знання і наукові розвідки, міждисциплінарне вивчення питань насильства та миру із практичними (іст. випробуваними) прийомами вирішення насильницького конфлікту, які найкраще підходять до конкретної ситуації (спостереження, моніторинг мирних домовленостей, демобілізація озброєних сторін, приведення до відповідальності порушників прав людини, екон. розвиток, примирення, поселення біженців).

Практ. підходи **М.с.** ґрунтуються на теор. засадах миротворчих студій та їх практ. методах. **М.с.** починається з оцінки проблем та переваг конкретної ситуації. Важливим моментом є не тільки припинення військ. дій і підтримання мирних угод, але й притягнення до відповідальності порушників прав людини, забезпечення екон. розвитку, орг-ція загального й індивідуального примирення сторін конфлікту, відновлення справедливості. Нині **М.с.** перетворюється на глобал. стратегію в

умовах довготривалої розбудови миру на усіх рівнях взаємодій між людьми. Див.: *Миробудівництво; Мирологія (миротворчі студії); Миротворчість; Примирення постконфліктне.*

К. Семчинський

Миротворчий процес (лат. *processus* – просування) – сукупність послідовних миротворчих дій, особливий напрямок діяльності міжнар. і регіональних орг-цій, а також окремих д-в із урегулювання воєнно-політ. конфліктів і розбудови системи міжнар. безпеки. **М.п.** виразного етапу колективної миротворчості набув з проведення Гаагських конференцій (1899; 1907), коли великі д-ви узгодили свої позиції мирного вирішення всіх міжнар. спорів, обмеження використання сили та примусових засобів. У подальшому **М.п.** мав різну ефективність: від повної неспроможності забезпечити світ від Першої та Другої світових воєн, гонки озброєнь і загрози ядерного знищення до акумулювання значного світового досвіду, створення міжнар. орг-цій: ООН, НАТО, ПАРЄ, ОБСЄ. **М.п.** реалізується через миротворчі дії: ведення двосторонніх переговорів при участі третьої сторони посередників, пошук шляхів врегулювання конфліктів та використання міжнар. збройних сил для забезпечення припинення воєнних дій і контролю за цим процесом.

Ефективність **М.п.** залежить від рівня застосування миротворчих дій: 1) міжнародного; 2) окремих д-в; 3) регіонального.

Важливим випробуванням ефективності **М.п.** стало застосування миротворчих дій під час анексії Російською Федерацією Криму, воєнної агресії на Донбачі на всіх трьох рівнях. Світова спільнота однозначно стала на бік України та вимагає від Росії припинити агресію; чимало країн твердо стоять на позиціях санкційного тиску щодо Росії, закликають останню негайно вивести свої війська, а також зголосились підтримати Україну технічним оснащенням і гуманітарними місіями. 20.09.2014р. НАТО заявила, що Росія порушила домовленості про перемир'я: рос. збройні сили залишаються на території Украї-

ни, а режим припинення вогню на Донбасі не діє; НАТО, ПАРС, США заявляють про сотні рос. військових в Україні; США вимагають від Росії дотримуватись домовленостей Мінської мирної угоди та негайно вивести війська з України; ПАРС закликає до розслідування усіх військ. злочинів, скоєних на території України, у ЗМІ прозвучали заяви про можливе позбавлення Росії членства в Раді Європи, якщо вона не виведе свої війська з території України. Запорукою успіху **М.п.** щодо України є дипломатична діяльність укр. політ. еліти та героїчний захист нац. кордонів самим укр. народом.

В. Ярошенко

Миротворчі сили ООН (миротворчі контингенти ООН) – військ. контингенти, які формуються з нац. військ д-в-членів ООН згідно зі Статутом ООН з метою запобігання збройним конфліктам або ліквідації загрози миру, безпеки, усунення чи обмеження міждержавних, міжетнічних, міжконфесійних та ін. конфліктів і суперечностей, а також для демілітаризації сусп. свідомості. **М.с.ООН** підпорядковуються Генеральному секретареві ООН, формуються за рішенням Ради Безпеки ООН з нац. військ. контингентів за згодою сторін конфлікту та діють під прапором ООН.

Основна форма виконання **М.с.ООН** своїх ф-цій – операції та місії з підтримання миру й безпеки, в основі яких – військ. демонстрації, блокади, територіальне розведення ворожих сторін, роззброєння та реформування їхніх підрозділів, заходи силового встановлення миру, залучення повітряних, морських або сухопутних сил д-в-членів ООН, забезпечення присутності сил ООН у місцях конфлікту, спостереження та контроль за додержанням угод про припинення вогню, виконання поліцейських ф-цій із гарантування безпеки й додержання прав людини, надання допомоги населенню, яке постраждало внаслідок міждерж. або внутрішньодерж. конфліктів. **М.с.ООН** було присуджено Нобелівську премію миру (1988), а Генеральна Асамблея ООН заснувала свято – Міжнар. день миротворців ООН.

Уперше **М.с.ООН** було застосовано у 1948 р. під час арабо-ізраїльської війни для підтримання миру на Близькому Сході. Упродовж ХХ-ХХІ ст. **М.с.ООН** було залучено до усіх миротворчих операцій та місій ООН. Зокрема, миротворчі контингенти ООН скеровувались із миротворчими місіями в Індію та Пакистан (1949), Ліван (1958, 1978), на Кіпр (1964), у Домініканську республіку (1965-1966), в Афганістан і Пакистан (1988-1990, 2002), Анголу (1991), Камбоджу (1991-1995), Сомалі (1992-1995), Ліберію (1993-1997), Сьєрра-Леоне (1998-1999) і под. У 90-х рр. ХХ ст. **М.с.ООН** було скеровано з миротворчими місіями у країни кол. соціалістичного табору. Зокрема, з 1993 р. така місія діє в Грузії (абхазький конфлікт), з 1994 р. – у Таджикистані. Найбільша миротворча операція ООН відбулась на території кол. Югославії під час спалаху міжнац. конфліктів. **М.с.ООН** брали участь у миротворчих операціях в Ефіопії (2000-2008), Сх. Тиморі (2002-2005), Ліберії (2004), Кот-д'Івуарі (2004), Гаїті (2004, 2006-2012), Судані (2005-2011), Чаді (2007-2011), Лівії (з 2011 р.), Сирії (з 2012 р.), Малі (з 2013 р.) і под. Зважаючи на те, що кін. 90 рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. характеризується зміною природи конфліктів (від міждерж. конфлікту між народами до внутрішньодерж. конфлікту між націями), **М.с.ООН** надавалися мандати, які виходили поза межі традиційних миротворчих цілей, завдань та повноважень. Найчастіше йшлося про придушення громадян. воєн., внутр. криз і конфліктів.

Україна визнає участь у миротворчій діяльності ООН. Співпраця України з **М.с.ООН** у здійсненні миротворчих операцій і місій розпочалась у 1992 р. (з території кол. Югославії). Правове регулювання участі укр. військ. підрозділів і місій військ. спостерігачів здійснюється на основі Закону «Про участь України в міжнар. миротворчих операціях» (1999). Географія дислокації укр. миротворчих контингентів охоплює такі країни як Ангола, Афганістан, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Сх. Тимор, Грузія, Гватемала, Македонія, Таджикистан, Конго, Югославія, Ефіопія та Еритрея, Лівія, Сьєрра-Леоне. Укр.

див. спостерігачі здійснювали моніторинг за виборами, які проводилися під егідою ООН у країнах Африки. Протягом багатьох років Україна надає ООН свої авіаційно-транспортні послуги. *Див.: Миротворчість.*

У. Ільницька

Миротворчість (англ. *peace-making*) – один із структурних елементів мирного процесу згідно з класифікацією ООН і НАТО, який настає після *превентивної дипломатії* або *запобігання конфліктам* і передуює *підтриманню миру*. Вперше миротворців згадано у Нагірній проповіді Ісуса Христа, однак в політ. термінологію **М.** увійшла в останні десятиліття. **М.** застосовується на етапі збройного конфлікту. **М.** – це дії, спрямовані на те, щоб схилити ворогуючі сторони до згоди, переважно за допомогою мирних засобів, передбачених у главі VI Статуту ООН. Дж. Ноджі визначав **М.** як колективні військ. дії з метою придушення конфлікту. **М.** – це мобілізація збройних сил під керівництвом міжнар. органу для стримування або для придушення агресії. М. Гарботтл запропонував визначати **М.** як дипломатичну діяльність, метою якої є поєднання чи зближення стратегічних і політ. позицій через посередництво, переговори, арбітраж і примирення.

Методами **М.** є насамперед м'які засоби: переговори, посередництво, добрі послуги (*good offices*), примирення і альтернативне розв'язання суперечок (*ADR – Alternative Dispute Resolution*). С. Райан виділив три основні методи **М.**: нав'язання вирішення шляхом застосування сили, використання правових засобів та переговори і посередництво. Використання екон. санкцій міжнар. спільнотою теж можна вважати формою **М.**, яка містить в собі елемент примусу. Відповідно, миротворці (*peacemakers*) – збірне поняття для окреслення сукупності всіх сил, які залучені у справу відновлення миру в зоні конфлікту. До цієї категорії належать колективи переговорників, релігійні та міжнар. орг-ції, д-ви та окремі діячі, збройні сили третіх країн, які намагаються розв'язати конфлікт. «Миротворчі сили» – поняття близьке, але використовується переважно

для окреслення збройних сил, задіяних для встановлення чи підтримки миру. В останнє десятиліття суттєво стала стиратися грань між **М.**, для якої вимагається згода всіх сторін конфлікту, і *змушуванням до миру*, коли такої згоди не потрібно.

М. Генік

Міжмор'я концепція (лат. *intermarium*) – сукупність ідей щодо спільності геополіт. інтересів і взаємопов'язаності визв. б-би народів Центр.-Сх. Європи, розташованих між Адриатичним, Балтійським, Чорним і Егейським морями. Іст. досвід країн, які протягом Другої світової війни зазнали поневолення з боку нацист. і радян. режимів, диктував необхідність створення центру сили між Росією і Німеччиною. Неможливість прямої участі у процесах об'єднання Європи детермінувала появу проєктів центр.-європ. інтеграції, що розглядалося розглядалася як один із засобів б-би за демократизацію країн соціаліст. табору, ліквідацію тоталітаризму, радян. поневолення та забезпечення геополіт. стабільності регіону.

М.к. отримала організаційне оформлення у діяльності Центр.-Європ. Федералістських клубів у Лондоні (1940), Римі (1945), Парижі (1946), Мюнхені (1948) та ін. Римський клуб видавав неперіодичний польсько-, франко- і англійський бюлетень «Intermarium» («The Intermarium Bulletin», з 1950 р. – у Парижі). Програмна декларація Центр.-Європ. Федералістського клубу в Лондоні «Наші цілі» (1945) передбачала створення Федерації Центр. Європи зі спільною закорд., оборонною і екон. політикою. Ідейна декларація Центр.-Європ. Федералістського клубу в Римі «Хартія Вільного Міжмор'я» (1945) передбачала створення Конфедерації у складі 16 д-в балтійсько-чорноморсько-егейсько-адриатичного Міжмор'я, у компетенції якої перебували б проблеми закорд., оборонної, екон., освітньої і культ. політики. «У випадку створення загальноєвроп. федеративного організму конфедерація незалежних д-в народів Міжмор'я буде готовим і позитивним вкладом до зорганізування Європи як політ., екон. і культ. єдності». «Проект

трактату про регіональний дипломатичний та військ. союз д-в Центр. і Сх. Європи», опрацьований Центр.-Європ. Федералістським клубом в Парижі (1948), передбачав створення спільних законод., виконавчих, судових, військ. органів та запровадження посади спільного президента. Після відносного затухання **М.к.** отримала продовження у діяльності антитоталітарної опозиції у 1980-х рр. – АВС концепція. Див.: *АВС концепція*.

М. Генік

Міжнародна ізоляція (англ. *isolation* – самотній) – обмеження або виключення будь-якої країни із системи міжнар. відносин. Характеристикою такого стану є введення екон. санкцій, дипломатична ізоляція, відсутність надійної підтримки у галузі безпеки та неможливість участі у міжнар. структурах. **М.і.** часто є результатом міжнар. обмежень проти конкретної країни (або групи країн), але це також може бути результатом політики окремої д-ви, що базується на неприйнятній ідеології відповідного режиму, підтримці міжнародного тероризму, створенні зброї масового знищення. Напр., Лівія під керівництвом М. Каддафі опинилася в стані **М.і.** після тривалої конфронтації із Заходом, а також через поступове несприйняття його політики арабськими урядами. Після сирійського повстання (2011-2012), кілька зах. країн увели жорсткі санкції проти режиму президента Башара аль-Асада.

В. Янукович, який спробував розвернути зовн.-політ. курс України в ін. бік, відмовившись від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, а потім застосувавши силу на Майдані, поглибив **М.і.** політ. режиму. **М.і.** піддаються країни-агресори, які всупереч міжнародно-договірним нормам, захоплюють чужі території. Російська Федерація, анексувавши Крим (навесні 2014), та активно підтримуючи сепаратистів на Сході України, викликала до себе хвилю обурення міжнар. спільноти і як наслідок – серію екон. санкцій, що ведуть до поступової **М.і.**

Під **М.і.** також потрапляють т. зв. «невізанні д-ви», які, порушуючи міжнар. право,

як правило, за військ. підтримки чужої країни, створюють свої уряди (Абхазія, Північний Кіпр, Крим, ЛНР і ДНР).

О. Зелена

Міжнародний порядок (англ. *international order*) – відносно стабільна, певним чином упорядкована сукупність взаємин між суб'єктами міжнар. відносин. **М.п.** – одна з найдискусійніших (в онтологічному, епістемологічному, методологічному сенсі) категорій науки про міжнар. відносини. Реалістична інтерпретація виходить із тези Т. Гоббса про агресивну природу д-в, «війну всіх проти всіх», а тому розглядає баланс сил як основний інструмент підтримки порядку. В ліберальній інтерпретації, базованій на кантіанському оптимізмі щодо первісної миролюбивості д-в та їхньої здатності встановити загальновизнані справедливі норми та правила міждержавних стосунків, провідна роль відводиться міжнар. ін-там (формальним і неформальним). Узгодити між собою вплив балансу сил та ін-тів через ідею міжнар. співтовариства намагаються представники англ. школи та конструктивісти. Названі інтерпретації поєднує визнання **М.п.** як створеного через принцип і практики суверенітету (нац. д-в).

Кардинальні зміни обставин міжнар. відносин, трансформація природи д-ви, зростання ролі недерж. акторів, недоліки традиційних концепцій і провали практик **М.п.** (передусім, дві світові війни), що ґрунтуються на них, створили умови для появи підходів, які проголошують «кінець порядку», принаймні в тих формах, в яких він до цього часу існував та осмислювався (критичні теорії, постструктуралізм).

Реалістичне бачення **М.п.** мало іст. втілення в міжнар. системах т. зв. Вестфальського типу, які домінували спочатку в європейській, а потім і світовій політиці XVII–XIX ст. У XX та XXI ст., із виходом на міжнар. арену США як світової д-ви, **М.п.** порядок розбудовується під впливом як реалістичних, так й ідеалістичних (ліберальних) принципів.

Ю. Теміров

Міжнародний трибунал (англ. *tribunal* – суд) – міжнар. судові органи, засновані відповідно до спеціальних міждерж. угод для судового переслідування і покарання осіб, що вчинили тяжкі злочини, передбачені міжнар. правом, у зв'язку з війною та під час неї.

М.т. класифікують: *Міжнар. воєнний трибунал* (Нюрнберзький, Токійський); *Міжнар. кримінальний трибунал* (Міжнар. кримінальний трибунал по кол. Югославії); *Міжнар. трибунал з морського права* (Міжнародний трибунал по Руанді).

М.т. може офіційно вимагати справи від нац. судів для передачі до його юрисдикції. **М.т.** має право судити особу, вже засуджену нац. судом, лише у двох випадках: 1) відповідна дія особи була кваліфікована нац. судом як звичайний кримінальний злочин; 2) розгляд нац. судом не був об'єктивним і незалежним, що дає можливість обвинувачуваному уникнути міжнар. кримінальної відповідальності.

Структуру **М.т.** формують дві судові камери, апеляційна камера, прокурор, канцелярія. **М.т.** складається із одинадцяти обраних ГА ООН суддів – по три у двох камерах першої інстанції та п'ять – в апеляційній камері.

М.т. відповідає за розслідування справ і обвинувачення, діючи незалежно від нац. урядів д-в. Процедура **М.т.** включає попереднє слідство та вивчення справи, висунення обвинувачення, судовий процес із постановою рішення чи вироку. Кандидати у судді пропонуються д-вами й обираються ГА ООН. Прокурор призначається РБ ООН на чотири роки і діє незалежно. Вироки виносяться більшістю голосів камери. Покаранням, яке застосовує **М.т.** трибунал, є тюремне ув'язнення або рішення щодо конфіскації та повернення законним власникам майна, що було здобуте злочинним шляхом.

О. Зелена

Міжнародні спостерігачі – особи, делеговані міжнар. орг-ціями й іноземними д-вами вести спостереження за голосуванням, підрахунком голосів, ін. діяльністю учасників виборів (референдуму) в період голосування та при встановленні їх результатів. **М.с.** реє-

струються ЦВК, мають свій правовий статус, тобто повноваження, права й обов'язки. Громадяни України не можуть бути зареєстрованими **М.с.** від іноземних д-в чи міжнар. орг-цій. Завдання **М.с.** полягає у формуванні незалежного, незаангажованого уявлення про законність виборчого процесу. **М.с.** не можуть чинити вплив на перебіг виборів та його результати. ЦВК може достроково припинити повноваження **М.с.** у разі порушення ними закону. Практика спостереження за виборами розповсюджена, як правило, на пострадянському просторі.

Із метою розробки методології спостереження утворено Бюро з демокр. ін.-тів і прав людини (OSCE/ODIHR). Мандат цієї орг-ції передбачає довгострокове спостереження за виборчим процесом. Місії **М.с.** мають такі міжнар. орг-ції, як Європ. платформа за демокр. вибори (EPDE), Міжнар. неурядова орг-ція «CANADEM», Європ. мережа орг-цій зі спостереження за виборами (ENEMO), Європ. парламент, Міжнар. орг-ція зі спостереження за виборами «CIS-EMO», Світовий конгрес українців, Укр. конгресовий комітет Америки та ін., а також окремі іноземні країни.

В Україні, за даними ЦВК, на позачергових виборах Президента України 2014 р. офіційно зареєстровано – 3607 **М.с.** (від 19 іноземних д-в – 302 особи, від 20 міжнар. орг-цій – 3305 осіб), а на позачергових парламентських виборах 2014 р. офіційно працювала 2321 особа (від 21 іноземної д-ви – 304 і 20 міжнар. орг-цій – 2017).

Я. Комарницький

Мілітаризація країни (лат. *militaris* – військовий) – процес підпорядкування різних сфер життя (напр., екон., політ.) д-ви військ. цілям. **М.к.** передбачає нарощування озброєнь і зміцнення військ.-екон. могутності з метою підготовки та здійснення війни або придушення внутр. конфлікту. **М.к.** характеризується гонкою озброєнь, створенням військ.-промисл. комплексу, перерозподілом нац. багатства на користь воєнного споживання.

За своєю суттю **М.к.** – здійснення політики мілітаризму, основою якої є нарощування

військ. потенціалу, постійне вдосконалення озброєнь, розвиток військ. мистецтва. **М.к.** – це дії держ. органів у сфері політики, економіки та соціуму, спрямовані на нарощування військ. потужності д-ви. **М.к.** також пов'язана з діяльністю оборонного комплексу країни під час мобілізації, воєнного стану або у воєнний час, а також поширення військ. правил і дисципліни на цив. галузі госп-ва.

Процес **М.к.** має двояке значення для країни в якій вона відбувається. З одного боку, переведення економіки на військ. рейки для забезпечення зростання військ. потенціалу призводить до постійного підвищення бюджетних витрат на розвиток військ.-промисл. комплексу, формування численної армії і накопичення озброєнь. Відтак спостерігається зменшення фондів (коштів), що виділяються на розвиток культури, соц. сфери. З ін. боку, **М.к.** надзвичайно сильно стимулює наук.-техн. прогрес (напр., дослідницьку та конструкторську діяльність у багатьох галузях науки та техніки).

М.к. суперечить сучасному глобалізованому розвитку взаємопов'язаного і взаємозалежного світового співтовариства, перешкоджає створенню міжнар. системи безпеки.

Н. Романюк

Мімікрія політична (англ. *mimicry political*) – наслідування; складний комплекс захисних заходів і пристосувань соц.-політ. хар-ру, що дозволяють вижити і зберегтися тим особистостям, соц. групам, прошаркам, для яких у сусп.-ві виникли неприйнятні умови життя і діяльності; вимушений засіб самозахисту в кризових ситуаціях. На відміну від природного середовища, де мімікрія розглядається як пристосувальне явище до жорстоких небезпечних природних умов, що загрожують існуванню певного виду тварин чи комах, **М.п.** є явищем набагато ширшим, ієрархізованим і глибинним. Вона є невід'ємною від культури соц. поведінки. Сутність **М.п.** – це стратегія маскування, що полягає в підміні образу, імітації політ. діяльності, яка не є адекватною справжнім ціннісним орієнтаціям особистості, а ґрунтується на псевдо-

патріотизмі, псевдогаслах, псевдообіцянках, орієнтованих на завоювання, використання та утримання владних повноважень, а тому є явищем в цілому деструктивним. **М.п.** фактично рівносильна відмові людини від себе як особистості, так як має на увазі відмову від реалізації істинних власних думок. Аморальність позиції полягає у зовн. демонстрації догматичного стандарту думок і поведінки, особистість чітко орієнтується на збереження й відповідність тому соц.-політ. і матеріальному статусу, який найбільш затребуваний і прийнятний у відповідний період розвитку сусп-ва. Основними способами реалізації **М.п.** слід вважати імітацію (підробку), лицедійство, містифікацію та політ. конформізм. Найпоширенішим прийомом **М.п.** в сучасній практиці є створення позитивного політ. іміджу особистості чи політ. сили, демонстративний популізм – пропагандистська риторика та політ. жести, спрямовані на роздування домагань і очікувань електорату, на всілякі, зазвичай нереальні обіцянки під час передвиборчих перегонів.

В. Корнієнко

Мінімальна держава – модель д-ви, яка обмежує свою діяльність вузьким колом завдань, насамперед гарантією внутр. і зовн. безпеки, захистом індивідуальних громадян. прав, гарантією мирної конкуренції членів сусп-ва і не втручається у екон. життя. Позначається також як «нічний сторож». Поняття виникло в сер. XIX ст. у класичному лібералізмі на позначення д-ви, яка обмежує свою діяльність захистом особистої свободи та власності громадян від насильства, крадіжки, обману, а також забезпечує дотримання договорів.

Р. Нозік стверджує, що тільки **М.д.** є морально виправданою, оскільки вона не перерозподіляє ресурсів між людьми і в такий спосіб виключає порушення їхніх прав. **М.д.** розглядає людей як окремих недоторканих індивідів, які не можуть використовуватися іншими як засіб чи інструмент. Вона розглядає їх як людей із правами та гідністю, дозволяє їм окремо або разом вирішувати їхні проблеми

та реалізовувати їхні цілі. Будь-який перерозподіл, що здійснюється д-вою, призводить до порушення прав одних людей на користь інших, оскільки ніхто не має права на щось, що потребує праці та власності ін. людей. Тому д-ва не повинна перерозподіляти ресурси, надавати підтримку, пільги чи субсидії окремим групам населення, а також володіти засобами виробництва і отримувати прибутки. Д-ва має залишатися нейтральною і не мати жодних переваг щодо індивідів чи груп. Обмін повинен відбуватися добровільно. Єдиним предметом перерозподілу може бути захист, оскільки він спрямовується на уникнення порушень чи відновлення прав. Це єдина виправдана ф-ція д-ви, всі ін. порушують права і є неправомірними. Насправді, вплив д-ви на економіку і сусп-во у всі часи виходив за ці межі, тож **М.д.** має ознаки утопічності.

М. Буник

Мінський формат переговорів – мирні переговори Україною за допомогою спеціального посланника без дипломатичних рангу та статусу та офіційних повноважень (експрезидента Л. Кучми) з представниками невизнаних пророс. збройних угруповань (ЛНР і ДНР) за відсутності взаємного визнання сторін і дипломатичних відносин при участі однієї із сторін конфлікту (посла Російської Федерації М. Зурабова) як «посередника». У сучасній зовн. політ. України є прикладом реалізації поширеної в глобал. політиці з др. пол. ХХ ст. нетрадиційної (багатосторонньої недержавної) дипломатії з міжнар. посередництвом. Відзначається типовими рисами сучасної дипломатії: постійністю і довготривалістю переговорів за їх низької ефективності як засобу врегулювання військ. конфлікту; відсутністю взаємно-прийнятого рішення проблем; хар-ром переговорів – орієнтацією не на спільне прийняття рішень, а на інформ.-комунікат. ф-цію (консультації та дискусії) як інформування протилежної сторони про власну офіційну позицію й одержання від неї аналогічної інформації; залученням фахівців без значного досвіду і тривалої професійної кар'єри в дипломатичній сфері; недерж. ста-

тусом учасників і делегуванням відповідальності від д-в неофіційним переговорникам – від Російської Федерації – представниками «ДНР» і «ЛНР», а від України – Л. Кучми; завдяки ЗМІ перебувають під пильною увагою громадськості.

Цей формат переговорів стосується таких нових вимірів традиційної «жорсткої безпеки», як роззброєння та тероризм. **М.ф.п.** відіграє допоміжну роль у реалізації сторонами переговорів (Україною, Російською Федерацією, ДНР і ЛНР) механізмів класичної міжнар. стратегії (військ. придушення або «балансу сил») свідченням чого є постійне оскарження учасниками конфлікту змісту досягнутих домовленостей і порушення самої домовленості силовими структурами. З боку глобал. акторів заохочення України до **М.ф.п.** є свідченням їх зацікавленості у вирішенні конфлікту, спробою формалізації конфлікту, надання йому офіційного статусу, чіткого визначення його причин й ідентифікації легітимних представників сторін.

Ю. Тишукун

Місця пам'яті (фр. *Lieu de mémoire*, нім. *Erinnerungsort*) – місця, в яких сусп-во добровільно збирає спогади, важливі для нього. Термін запропонований сучасним фр. істориком П. Нора. **М.п.** (за П. Нора) не є місцями в вузькому, геогр. сенсі слова, вони визначаються як своєрідні точки перетину, у яких формується й концентрується пам'ять сусп-ва. Їх ф-ції: збереження колективної пам'яті, увічнення, трансформація, легалізація, ідентифікація, сакралізація, застереження (запобігання), нагадування. **М.п.** можуть стати люди, події, предмети, будівлі, традиції, легенди, геогр. точки, які оточені особливою символічною аурую. Їх роль символічна («нагадування про минуле, що наповнює смислами життя в сьогоденні» за П. Нора). **М.п.** безцінні тим, що тут «працює пам'ять», «ще не сама традиція, а лабораторія, де вона формується» (П. Нора).

За П. Нора, **М.п.** охоплюють діапазон від матеріального й конкретного, геогр. визначеного об'єкта до об'єкта абстрактного

й інтелектуально сконструйованого. Категорії «**М.п.**» належать: конкретне геогр. місце, пов'язане з певною подією, пам'ятник, предмети матеріальної культури, музей, архів, символ, художній твір, усна народна творчість, традиції, певна інституція, іст. подія, публічні інтелектуали, представники академічної науки та под. Об'єкт стає **М.п.**, коли уникає забуття (меморіальна дошка, згадка у ЗМІ і под.), викликає емоції певної спільноти.

Початково **М.п.** – масштабний дослідницький проект П. Нора, в якому взяло участь бл. 100 учених. У 1984-1992 рр. вони підготували сім томів, присвячених іст.-культ. спадщині Франції («Les Lieux de Memoire»). Концепція П. Нора, знайшла відгук у ін. країнах, які започаткували подібні проекти (ФРН, Голландія, Люксембург, Росія).

А. Ассман виділяє окремі типи **М.п.** – т. зв. місця поколінь, місця спогадів, священні місця та міфічні ландшафти, могили й могильні камені, травматичні місця. У сучасній історіографії пропонуються аналоги-альтернативи назв **М.п.**: «сфери пам'яті» (Д. Хлевнюк), «пам'ятні місця» (В. Мільчина) та ін.

За умови розбіжності офіційного та неофіційного картографування **М.п.** для вшанування слави нації як спосіб пам'ятати можуть виникати сурогатні **М.п.** для вшанування кривд і слави нації. Зміна сусп.-політ. ситуації може призводити до реартикуляції «старих» **М.п.** і витворення «нових».

А. Киридон

Міська герилья (ісп. *guerrilla*, від *guerra* – війна) – партизанська війна у місті. Термін введений наприкінці 1960-х рр. бразильським революціонером К. Марігеллою. На відміну від Че Гевари, який зробив ставку на сільське населення, маючи намір розпалити вогнище опору в селі, а потім поглинути хвилею революційної б-би міста, Марігелла найбільш ефективними вважав дії малих мобільних стрілецьких груп в умовах щільної міської забудови. На його думку, частими і раптовими нападами на проурядові сили поліції та ін. прихильників правлячого режиму можна знекровити противника, завдаючи за найко-

ротший проміжок часу максимальний збиток і негайно відступаючи, розчиняючись під покровом міських стін до приходу основних сил противника. Метою збройної б-би, за переконанням К. Марігелли, є пробудження свідомості мас, відволікання їх від маніпулятивного впливу ЗМІ, демонстрація на практиці тієї думки, що фашизму можна не тільки чинити опір, але і знищити його.

М.г. ведеться невеликими (від 3 до 9 осіб) мобільними загонами, озброєними легкою зброєю. Базовою організаційною одиницею міських партизанів є трійка – група, що складається з снайпера, гранатометника й автоматника. Гранатометник спалює бронетехніку урядових військ, снайпер не дає ворожим стрільцям дістати гранатометника, автоматник в бою прикриває обох. Трійки можуть об'єднуватися в «бригади» з трьох трійок для проведення більш масштабних боїв. Бригадою командує бригадний командир – найдосвідченіший і авторитетний партизан, який чудово знає місто. Всі ці загоны постійно переміщуються містом, раптово нападаючи на поліцію, жандармерію і частини внутр. військ, а також влаштовуючи засідки й підриви на шляхах проходження конвоїв і патрулів.

М. Требін

Місцевий прикордонний рух – регулярний перетин спільного кордону д-в учасників Угоди про **М.п.р.** мешканцями прикордонної зони д-ви однієї Договірної Сторони для перебування у прикордонній зоні д-ви ін. Договірної Сторони, зокрема, з суспільних, культурних або родинних мотивів та обґрунтованих екон. міркувань, які відповідно до нац. законодавства д-ви ін. Договірної Сторони не визначаються прибутковою діяльністю. Укладання Угод про **М.п.р.** пов'язане з розширенням меж Шенгенської конвенції на країни Сх. Європи, прагненням розвитку транскордонного співробітництва. Договірні Сторони враховують Постанову Європейського парламенту та Ради ЄС від 20.12.2006 р., яка встановлює правила **М.п.р.** на зовн. сухопутних кордонах д-в-членів ЄС. Дозвіл на перетин кордону в рамках **М.п.р.** – документ, що дає

його власнику право на багаторазовий перетин спільного кордону д-в Договірних Сторін. Дозвіл отримують мешканці прикордонної зони – особи, які постійно проживають у ній не менше 3 років.

Прикордонна зона – територія адмін. одиниць д-в Договірних Сторін, яка не перевищує відстань 30 км із обох боків кордону. У випадку, коли частина такої адмін. одиниці розташована на відстані між 30-50 км від лінії кордону, вона визнається частиною прикордонної зони. Договірні Сторони визначають список населених пунктів прикордонної зони. До ін. населених пунктів в'їзд без візи, лише із дозволом **М.п.р.**, забороняється. Угоди регулюють максимально можливі періоди перебування у прикордонній зоні. **М.п.р.** також називають *Малим п.р.* Україна уклала Угоди про **М.п.р.** з Угорщиною, Словаччиною, Польщею, Російською Федерацією та Румунією. Інтерес українців до **М.п.р.** засвідчує динаміка видачі дозволів **М.п.р.** Польща в 2009р. видала 24 тис. дозволів, 2010 – 39,5 тис., 2011 – 40,2 тис., 2012 – 60 тис. Україна виконує план дій щодо безвізового режиму між Україною та країнами ЄС, за яким громадяни д-в ЄС перетинають укр. кордон безвізово. Підписання Угоди про асоціацію України з ЄС відкрило можливості для переходу до безвізового режиму громадянам України.

О. Калакура

Мітингова демократія – зразок постафектного «революційного синдрому», який слідує за бурхливими революційними подіями й охоплює тих, хто «неочікувано» пробудився після тривалого політ. сну; миттєвий стрибок від «кухонної демократії», неприкритої аполітичності до учасника революційних подій. **М.д.** є ефективною, проте примітивною формою політ. мобілізації загалу. Вона народилася під впливом оксамитових революцій і є однією із знакових прикмет сьогодення. Об'єктивні причини швидкого поширення **М.д.** слід шукати в напружених відносинах між опозицією та владою, яку представляють прихильники існуючого політ. режиму.

Основний суб'єкт **М.д.** – натовп, особливий вид людського колективу, охарактеризова-

ний фр. дослідником Г. Лебоном як феномен, утворений індивідами, для яких незалежно від способу життя, заняття, хар-ру або розуму, перетворення в юрбу достатньо для утворення колективної душі, яка змушує їх почувати, думати і діяти інакше, ніж думав би, діяв і чуввався б кожен із них окремо. Натовп творить історію, проте він спрямований і ведений. У політ. процесах ми переважно маємо справу не зі справжньою волею, а зі сфабрикованою волею народу – продуктом, а не рушійною силою політ. процесу. Отож, коли є маси, завдання політики – їх організувати.

Ефективність **М.д.** – невисока. Створюючи політ. настрої, вона не вносить його у межі народних інтересів, що реалізуються, не створює необхідного політ. механізму для реалізації політ. настрою. Важливо у політ. діяльності чітко визначити ефективність і реалістичність рішень, уникаючи закличних, що не є конкретно організованими, хоча й існують гасла, розраховані на формування необхідних політ. орієнтирів у громад. свідомості.

Н. Ржевська

Міфологія політична (грец. *μυθολογία*; від *μυθος* – переказ + *λόγος* – учення) – складова сучасної політики, в основі якої є міфологічне сприйняття політ. дійсності. У структурі **М.п.** є політ. міфи, що здатні створювати певні політ. ідеали, яких важко позбутися, завдяки процесам політ. соціалізації та комунікації. Політ. міф у контексті **М.п.** є найважливішим елементом політ. культури, здатний впливати на свідомість індивіда і сусп-ва загалом. Від міфологічних образів, що сформувалися у підсвідомості, часто залежить і політ. поведінка особи.

Поняття символічних образів про д-ву і владу з'явилися в іст., політ. і філос. концепціях ще в античні часи. Мислителі звертали увагу на проблему уявлення людей про д-ву та сусп-во, це фактично і були перші міфи політ. хар-ру. Сьогодні політ. міф є важливим знаряддям у політ. технологіях і політ. б-бі, особливо у період виборчих кампаній. Політ. міф є рушійним чинником не тільки нац. політики, ідеології, але й людського буття взагалі.

Вивчення і продукування політ. міфів стало науковою дисципліною, незалежно від того як її називають – ідеологією, пропагандою, політ. PR чи політ. рекламою.

Широко **М.п.** використовувалася у радянський час. Міфологеми стали невід’ємною частиною комуністичної ідеології, яка відображала існуючу реальність і ставлення до неї в потрібній режиму формі та сприятливому забарвленні. Політ. міфи тоталітарної доби склалися протягом тривалого часу і перетворювалися фактично на реальні уявлення. Із зміною умов життя, політ. системи вони перетворилися на гальмо сусп.-політ. розвитку.

В Україні сьогодні циркулюють такі міфи, як про «відродження укр. нації», «європ. вибір», «нац. героя, який прийшов врятувати країну», «люстрація – панацея від всіх бід», «помститися старшому братові» і под.

І. Штука

Мобілізація населення (фр. *mobilisation*, від *mobiliser* – приводити у рух) – багатоаспектне явище, що має як політ., так і не політ. інтерпретації: 1. засіб активізації населення задля його участі у політ. житті; як політ. (виборча) технологія – це техніка форсування підтримки політ. курсу, рішення, актора переважно більшістю населення; 2) комплекс заходів, здійснюваних із метою планомірного переведення усіх сфер держ., соц.-політ. та екон. життя у режим функціонування в умовах особливого (напр., воєнного) періоду; 3) спланований процес, спрямований на досягнення певної мети шляхом мотивації всіх верств сусп.-ва та залучення їхніх внутр. ресурсів і потенціалу.

У сучасному світі найширший інструментарій **М.п.** використовує політ. сфера життя сусп.-ва. Мобілізуючі технології включають раціональні (м’які, що спираються на переконання, та жорсткі, що спираються на примус) та ірраціональні (посилання на авторитет, на погляд більшості, маніпуляції) прийоми. Політ. **М.п.** поділяється на два типи – змагальну й авторитарну. Перша переважає в країнах із однорідною політ. культурою, з диференційо-

ваними і автономними політ. ін-тами, друга – у д-вах недемокр. типу, де акумуляція сусп. інтересів підміняється «політ. просвітою» з використання усталених пропагандистських кліше. Більш нагальна нині військ. **М.п.** може бути загальною, частковою, відкритою або прихованою, і регламентується виключно специфікою ситуації, що склалася в д-ві.

Виміряти рівень політ. **М.п.** досить складно, адже кількісні показники не завжди відповідають якісним параметрам. Натомість, ступінь політ. активності громадян можна простежити саме через рівень електоральної **М.п.**, який в Україні падав до 52% на позачергових парламентських виборах 2014р. та сягав 77% на президентських виборах 2004 р.

К. Ірха

Мобінг політичний (англ. *mobbing* – чинити утиск, переслідувати) – сукупність психол. навантажених, переважно маніпулятивних прийомів і способів політ. б-би (поширення чуток, образ, натяків, звинувачень, стереотипів і агресивне таврування ними опонентів із широким застосуванням ЗМІ) держ. високопосадовців, які перебувають між собою у визначених законом адм.-управл. відносинах, із метою тривалої систематичної дискредитації конкурента задля майбутньої, тобто відтермінованої в часі, перемоги (напр., під час наступних виборів). Мета **М.п.** – створити для опонента несприятливі умови: діяти невпевнено, непослідовно, захищатися, виправдовуватися, відповідати на незручні запитання і через звуження у такий спосіб можливостей для маневрування на політ. полі – робити помилки, що врешті-решт може істотно знизити його рейтинг. Особливістю **М.п.** є апеляція до універсальних цінностей (справедливість, чесність, благо, добро, народ, д-ва і под.), декларативно-патетичні запевнення у своїй відданості їм, схильність трактувати будь-яку сусп. проблему саме як політичну і у демагогічному ракурсі співвідносити її гостроту та невіршеність саме з діями або бездіяльністю опонента.

М.п. характерний для патових ситуацій, коли ніхто з ключових гравців не володіє

достатніми ресурсами, аби усунути конкурентів від влади і тим самим кардинально змінити усю конфігурацію на свою користь. Умовами, що сприяють **М.п.**, є політ. наївність населення та недовіра до влади, низька творча активність ін-тів громадян. сусп-ва, брак у політ. акторів усталених цивілізованих норм і правил політ. б-би або свідоме нехтування ними.

В. Ханстантинов

Мода політична (лат. *modus* – міра, правило, спосіб) – явище сусп.-політ. буття, яке характеризується підвищеною популярністю, швидкоплинністю, темпоральною орієнтацією на сьогочасність і нівелюванням меж дозволеного. **М.п.** здатна активізувати процеси сусп.-політ. динаміки, сприяючи розмаїттю форм політ. культури.

М.п. виступає чинником осучаснення сусп.-політ. буття. **М.п.** виявляє сучасність, її прояви дотичні лише теперішньому. Спроби зберегти зразки минулого сприймаються як комічне, а авангардні ініціативи викликають здивування та нерозуміння. **М.п.** можна використовувати в ролі певного методологічного інструментарію в сусп.-політ. дослідженнях, оскільки своєю співвіднесеністю із теперішнім вона точно показує, що було популярним в окремий період часу. **М.п.**, фіксує сучасність, демонструє тенденції майбутнього. Вона заявляє про себе найчастіше на нових, незвіданих територіях, здійснюючи своєрідну розвідку сусп.-політ. ініціатив.

Продукуючи інновації, **М.п.** сприяє швидкій адаптації людей до неординарних ситуацій. Вона покликана руйнувати обмеження свободи, будучи «експериментальною перевіркою меж дозволеного» (Ю. Лотман). **М.п.** – своєрідний індикатор «відкритості» сусп-ва. Вона легко відкриває доступ будь-якому індивіду в підвладну їй сферу буття, надаючи йому відчуття причетності до певної ідеї.

Об'єкт **М.п.**: 1) завжди привертає до себе увагу; 2) він відрізняється певним рівнем доступності (людина при бажанні завжди може наслідувати конкретному прояву **М.п.**); 3) він недовговічний, оскільки відносно модності

певного об'єкту індивід чітко впевнений у його швидкому зникненні (якщо такої впевненості щодо якоїсь новації не виникає, об'єкт навряд чи можна назвати модним).

Г. Куц

Моделювання політичне (англ. *political modelling*; від лат. *modulus* – міра, зразок) – метод дослідження явищ на основі заміщення реальних політ. процесів їх умовними образами, аналогами; один із методів політ. прогнозування, що спирається на можливості комп'ютерної техніки, інформатики. У моделі може бути відображена, описана структура реальної політ. системи, політ. об'єкта, явища, процесу (статична модель) або процес їхнього функціонування й розвитку цієї системи (динамічна модель). Можливість достовірного дослідження явищ методом моделювання визначається тим, що в моделі відтворюються певні властивості, риси, тенденції розвитку та закономірності досліджуваних систем і процесів. Точність прогнозів, зроблених за допомогою методу моделювання, залежить від того, наскільки повно й вірно враховані в моделі чинники, що визначають розвиток політ. ситуації, процесу, явища.

М.п. – процедура, яка переводить допущення щодо проблемної ситуації або явища в математичний вираз, із наступним аналізом цієї проблеми за допомогою математичних засобів. Кінцева мета **М.п.** створення математичних моделей – встановлення функціональних залежностей між змінними та параметрами. У **М.п.** виділяють: *структурні моделі* – відтворюють склад елементів об'єкта, системи, явища й взаємозв'язку між ними, тобто структуру об'єкта моделювання; *функціональні моделі* – імітують спосіб поведінки оригіналу, його функціональну залежність від зовн. середовища; *аналітичні моделі* – дають змогу одержати явні залежності необхідних величин від змінних і параметрів, що характеризують явище. Аналітичний розв'язок математичного співвідношення є узагальненим описом об'єкта; *числові моделі* характеризуються тим, що значення необхідних величин можна одержати в результаті застосування

кількісних методів. Усі кількісні методи дають змогу одержати тільки часткову інформацію щодо пошукових величин, тому що для своєї реалізації потребують задання всіх параметрів, які входять до математичного співвідношення; *імітаційні моделі* – реалізують на ЕОМ у вигляді моделюючих алгоритмів (програм), дають змогу обчислити значення вихідних характеристик і визначити новий стан, у якому перебуває модель при заданих значеннях вхідних змінних, параметрів і початковому стані моделі.

В. Патійчук

Модифікація поведінки – одне з основних понять у концепції необіхевіоризму. Модифікатори поведінки хочуть охопити своїм контролем якомога більш широке коло людей, щоб забезпечити його ефективність з точки зору їхнього перетворення в бездумних автоматів, приймаючих в якості незмінного і необхідного існуючий закон і владу. Сутність контролю зводиться до того, щоб виробити у людини певну психол. установку, готовність під страхом покарання пристосовуватися до будь-яких вимог соц.-політ. системи, подавити у неї бажання самовираження, сформувати конформну поведінку. Об'єктивні моральні норми, правила, вироблені людством, за цих умов повністю відчужуються від особистості.

Реалізація мети сусп. розвитку і виховання, які зводяться необіхевіоризмом до маніпулювання людьми, потребує відповідних методів, в якості яких постають різні форми тренування, модифікації поведінки, що спираються на фактори техніки підкріплення. Прихильники необіхевіористської системи розглядають як суб'єктів сусп.-політ. системи тільки індивідів, які піддаються маніпуляції, не приймаючи до уваги їхній внутр. світ, їхні індивідуальні особливості. Вони вважають необхідним пояснити внутр. світ людини в термінах соц. підкріплення, замінюючи там, де це тільки можливо, «потреби людської душі» різного роду санкціями. Тому у будь-якому розладі між особистістю і соц. середовищем бачають лише поведінкову, а не соц. проблему, котру, як вони вважають, можна вирішити шляхом

формування нової процедури – *техніки підкріплення*. Влада бере на себе роль безликого технократа, котрий начебто просто спирається на науку для виявлення того кращого, що закладене у кожному. Громадяни мають усвідомлювати лише зв'язок між настановами бюрокр. влади і заохоченнями з боку сусп.-ва. *Див.: Підкріплення техніка.*

В. Зінченко

Модульна людина – концепція людини як стандартизованого представника кодифікованої культури. За Е. Геллнером, **М.л.** є ключовим елементом громадян. сусп.-ва, яке протистоїть будь-яким формам тотального контролю сусп.-ва (д-ви) над людиною, не позбавляючи її індивідуальності.

М.л. поводиться відповідно до правил незалежно від зовн. інтересів, санкцій і групового тиску, ставиться до своїх дій максимально індивідуально, відповідально та тверезо, виконує свої обов'язки свідомо, а не внаслідок традиції, мислить у картезіанському дусі, ясно і строго, не поєднуючи, а розрізняючи сутності, розглядає їх окремо та послідовно. Конструювання смислу базується винятково на позаконтекстуальних, загальнозживаних, кодифікованих символах. Рівність людей у культурному аспекті і за статусом уможливує масову анонімну комунікацію та мобільність сусп.-ва. Культурна однорідність є передумовою формування громадян. сусп.-ва, сучасних націй і суперечить традиційному сусп.-ву.

Модульність є умовою ефективною взаємодії. **М.л.** здатна формувати ефективні зв'язки, які водночас є гнучкими, спеціалізованими й інструментальними. **М.л.** здатна входити в інти й асоціації, які не обов'язково мають бути тотальними, ритуально оформленими та тісно вплетеними в структуру соц. цілого. **М.л.** може бути членом короточасових союзів, що мають визначену, конкретну ціль, а також покидати ці союзи без загрози бути звинуваченою у зраді. Громадян. сусп.-во, що виникає внаслідок такої взаємодії, – це не атомізована інертна маса, а структура, яка піддається раціональному вдосконаленню. **М.л.** є одночас-

но індивідуалістом та егалітаристом, здатною об'єднуватися зі своїми співгромадянами, узгоджено протистояти д-ві і вирішувати найрізноманітніші завдання.

М. Бунік

Мондіалізм (лат. *mundus*, фр. *monde – svim*) – сусп.-соц. рух за об'єднання світу і його окремих регіонів на федеративній основі із загальним всесвітнім урядом, що є необхідною умовою для створення постіндустріального сусп.-ва. Під ним можна розуміти становище, коли світовою політикою керує лише один полюс сили за домінування США, інтереси яких практично збігаються зі встановленням **М.** в світі.

М. – доктрина, згідно якої національне і державне, не мають права на існування, або, принаймні, є другорядними. Основами стають світова економіка і торгівля, які в ідеалі мають бути майже абсолютно вільними від національних обмежень. Значимість конкретної країни в світі визначається виключно її економікою, особливу роль відіграють фінансові наддержавні та силові структури. Його достоїнствами є: зниження міжнар. напруги; уніфікація законодавств, популярних товарів і головних елементів системи обслуговування населення; висока продуктивність у створенні ідей, наук.-техн. винаходів і відкриттів; небачені раніше в історії перспективи для творчості і особистісного саморозвитку людей; створення достатку споживчих товарів у всіх країнах системи, особливо в тих, що перейшли від ізоляціонізму; принципова доступність всіх товарів і технологій навіть в бідних країнах світу. Водночас, світоустрій за умов **М.** вигідний сильним країнам і невідповідний слабким, підсилюючи одних і послаблюючи інших, збільшує розрив рівня життя в різних країнах і єдиним шансом особового та інтелектуального зростання для населення стає еміграція до заможної д-ви; встановлення ефективнішого контролю провідних країн світу над природними ресурсами, навіть в разі їх знаходження на території ін. д-в. Крім того, навіть формальне дотримання демокр. цінностей не завжди означає процвітання країни

та її громадян, а **М.** не містить в собі жодних запобіжників проти настання криз, війн і зuboжіння населення.

О. Лозовицький

Моніторинг влади (англ. *monitoring power*) – інструмент спостереження, відстеження загальних тенденцій і змін, що відбуваються у владі тривалий час, широко використовується в різних сферах життєдіяльності країни: економіці, політиці, сусп. настроях, освіті, інформ. просторі, соц. змінах і под.

Головне завдання **М.в.** – отримання вірогідної, повної, об'єктивної та своєчасної інформації, її системний аналіз та оцінка для підготовки умов для вироблення пропозицій і прийняття рішень щодо формування й реалізації держ. політики з важливих соц.-екон. проблем. **М.в.** дає змогу систематично збирати інформацію про конкретні проблеми, сферу, галузь, сектор або діяльність держ. спрямування, а також систематизувати, узагальнити й проаналізувати її; довести результати до всіх зацікавлених суб'єктів держ.-управлін. відносин, оприлюднити їх. Принципи **М.в.**: об'єктивність; дослідження ґрунтується на законодавстві; комплексність; зорієнтованість на сучасну практику.

Важливе використання моніторингових технологій у держ.-управ. діяльності, що дає змогу забезпечити своєчасне та публічне реагування органів влади на пропозиції громадськості, врахувати громад. думку щодо важливих держ. рішень, налагодити дієвий механізм громад. контролю й оцінювання їх роботи і под. *Див.: Моніторинг політичний.*

А. Мумко

Моніторинг політичний (англ. *political monitoring*) – спостереження, оцінка стану і прогноз політ. процесів, що пов'язані з діяльністю влади, політ. сил, партій, рухів і д-в у цілому. Поняття та використання **М.п.** стрімко увійшов в практику за останні роки у зв'язку з розвитком сучасних інформ. технологій. Поняття **М.п.** запозичено з екон., господарської діяльності людини, де спостереження та оцінку навколишнього середовища у зв'язку

з господарською діяльністю людини прийнято розрізняти за такими трьома ступенями: 1) глобал., біосферний моніторинг; 2) регіональний, геосистемний або природогосподарчий; 3) локальний, біоеколог. або санітарно-гігієнічний моніторинг.

Методологія даного підходу може бути застосована і в політ. сфері, діяльності органів держ. служби і под. **М.п.** – постійне відстежування та оцінка політ. ситуації в країні, що має на меті вивчення динаміки політ. процесів для ефективнішого держ. управління. **М.п.** – це спостереження, відстеження поведінки політ. мас, збір інформації засобами масової комунікації; це оцінка стану політ. процесів, що перебігають у сусп-ві, прогноз розвитку політ. сфери.

Функціями **М.п.**, як інструменту управління соц.-політ. процесами, є: визначення стану політ. об'єкта в заданий момент часу, виявлення динаміки та напрямків розвитку; з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і протиріч, що лежать в основі спостережуваних явищ; прогнозування досліджуваних соц.-політ. процесів; систематичний контроль за політ. процесом і його відповідності намічених тенденцій розвитку; інформ. забезпечення постановки завдань управління соц.-політ. процесами. **М.п.** – найефективніший інструмент прогнозування динаміки соц. системи, включаючи такі її найважливіші показники, як політ. уподобання і електоральна поведінка. **М.п.** – це не лише безперервний процес фіксації стану об'єкта в межах визначеного відрізка часу, а й аналіз тенденцій та напрямів розвитку соц.-політ. процесів, прогноз майбутнього стану політ. системи. *Див.: Моніторинг влади.*

В. Коцур

Мономіф – універсальний, інваріативний життєвий цикл міфологічного образу героя, що має дві головні стадії існування: *сепаративну та лімінальну*. До наукового обігу термін увів амер. культуролог Дж. Кемпбел, який розумів під **М.** єдину для будь-якої міфології структуру побудови мандрів і життя героя. На думку Дж. Кемпбела, всі міфи розвиваються

циклічно, а їх герої мають однакову модель життєвого циклу. У політ. сфері сепаративний етап **М.** героя пов'язаний із отриманням конкретною особою статусу політ. актора (депутат, партійний активіст, мер міста). Лімінальний етап характеризується зміною свого наявного політ. статусу на найвищий у межах конкретного соціуму (президент, імператор, генеральний секретар).

Із точки зору політ. психології, **М.** у чуттєво-емоційний спосіб описує та пояснює політ. реальність, зокрема політ. поведінку конкретного актора, спрощуючи оповідає про те, як трансформується, удосконалюється та дозріває його образ. **М.** відображає послідовний процес розвитку і зміцнення его конкретної міфологізованої персони, тобто тієї частини її психіки, яка ототожнюється зі свідомістю.

Причиною появи **М.** в суч. політ. культурі, є багато в чому глобалізація – вона сприяє створенню політ. міфів, які повинні віддзеркалювати нові надії та сподівання сучасного сусп-ва. Прагнення глобалізованого сусп-ва до точності та передбачуваності привело до заперечення ролі індивіда. Саме з опором цьому процесу пов'язана ефективність політ. образу героя-одинака, індивідуальності, вигнанця, який проявляється у **М.** Це своєрідний виклик сусп-ву й індивідуальності. Сучасний **М.**, за таких умов, стає віртуальною політ. реальністю, в якій кожна людина ототожнює себе з героєм політ. міфу. Тому на відміну від міфу архаїчного сучасний міф проживається як би в ін. часі та просторі, ніж у тому, в якому існує реальний світ.

У політ. сфері логіка **М.** використовується при конструюванні політ. міфів виборчих кампаній, створенні сюжетів для відеореклами, у спічрайтингу, а також в теорет. спробах створити концепції нац. ідеї. Останнє однак не завжди видається ефективним із огляду на те, що нац. ідеї переважно зводяться виключно до їх політ. складової.

О. Онопко

Москвофільство (рос. *Москва* + грец. – *φίλια* – любов; ін. назви – *москалефільство*, *русофільство*) – мовно-літературна й сусп.-

політ. течія серед українців Сх. Галичини, Закарпаття та Півн. Буковини. В організаційно-практ. формах **М.** існувало з 40-х рр. XIX ст. по 30-ті рр. XX ст., хоча його перші ознаки проявилися на Закарпатті вже на зламі XVIII – XIX ст. Передумови поширення **М.**: панування Австрійської імперії Габсбургів, яка надавала переваги нім., угорс., польс. населенню та утищувала інтереси українців; територіальна й політ. роз'єднаність укр. народу між двома імперіями – Австрійською та Російською, що гальмувало процеси визрівання нац. самосвідомості українців та спотворювало пошуки етнічної самоідентифікації; іст. й мовно-культурну близькість українців та росіян, що, з одного боку, давало підстави московській пропаганді активно спекулювати ідеями «русского единства», а з іншого – породжувало серед «зах. українців» сподівання на щирість та безкорисність намірів Росії захистити їх від «онімення» й «латинізації». **М.** об'єднувало частину консервативної інтелігенції, духовництва та сільської буржуазії. Самоназва прихильників **М.** – «старорусини» або «твердорусини». Назву «москвофіли» ввели їхні опоненти – «народовці» («українофіли»). Протиборчі течії засновували свої окремі періодичні видання та культ.-освітні установи: напр., у Львові – відповідно «Провсвіта» (1868) та «Общество им. М. Качковско-го» (1876).

Головні ідеї **М.**: народна укр. мова придатна лише для простолюття («мова чабанів і свинопасів»), у літературі, церковних справах та «вищих науках» слід послуговуватися рос. мовою або штучно створеним «язычием» – сумішшю рос., укр. та церковнослов'янської мов; існування «єдиноруського» народу «від Карпат до Уралу й Камчатки»; орієнтація на самодержавну Росію. У серпні 1914 р. у Києві москвофіли створили «Карпато-русский Освободительный Комитет», який закликав «Многострадаальный Русский Народ Галицкой Земли» переходити на бік рос. армії. Царизм підтримував **М.** ідейно, організаційно та фінансово.

В окремих регіонах сьогоднішньої України **М.** існує у вигляді «пророс. настроїв та ак-

цій». Із ідеями «старого» **М.** перегукуються гасла ватажків антиукр. терористичних оргцій – т. зв. Донецької та Луганської народних республік, які також діють відповідно до концепції «єдиного русского мира». *Див.: «Русский мир».*

В. Северинюк

Моральний дефолт (англ. *default* – невиконання обов'язків) – втрата громадянами довіри до морально збанкрутілої влади. **М.д.** – термін, який має різноаспектний прояв та асоціюється зі запозиченим із кредитно-грошових відносин терміну «*дефолт*» – синоніму банкрутства. **М.д.** набуває політ. змісту через характеристику процесу конвертації громадянами своїх прав розпоряджатися нац. ресурсами та визначати нац. розвиток у кредит довіри політ. лідерів з передачі цих прав, який не виконав обов'язки перед виборцями, не діяв в інтересах сусп.-ва. Оскільки в ролі кредиту розумінні виступає аксіологічна категорія «*довіра*», що є характеристикою моральних чеснот політ. діяча, саме «моральний дефолт» є виправданою термінологічною конструкцією, яка характеризує безвідповідальну, «збанкрутілу» владу.

М.д. – головна причина укр. Революції гідності. **М.д.** – це усвідомлення частиною громадян загрози поширення у самому сусп.-ві аморальної системи відносин, коли нормою стає несправедливість, нечесність, цинізм, порушення прав людини, хабарництво, корупція. Частина людей, для яких мораль, честь, совість, довіра є важливими життєвими цінностями, покладали надію на вступ до ЄС як на концентровану силу очищення європ. системою цінностей, а політику люди сприйняли як ліки від банкрутства морального життя, як інструмент, який, на їхній погляд, спроможний змінити морально збанкрутілу систему сусп. життя. Сукупність проявів **М.д.** одночасно стала каталізатором формування укр. політ. нації. Реакція українців на **М.д.** призвела до такого результату прискорення формування політ. свідомої нації, для досягнення якого в мирні часи пройшли б тривалі роки.

В. Ярошенко

Мультикультуралізм – стан, процеси, ідеологія та політика визнання культ. розмаїття, співіснування в одному сусп-ві багатьох культур, шанобливе ставлення більшості населення до меншин, однаковий статус різних культ. традицій, право індивіда на вибір ідентичності, культ., політ., ідеолог., реліг. плюралізм, визнання прав меншин на сусп. і держ. рівні. Поняття «М.», за одними відомостями, ввійшло до наук. обігу 1957 р., коли постала потреба схарактеризувати політику Швейцарії, спрямовану на формування єдиної нації з різних етнокульт. спільнот. За ін. – з'явилося в Канаді в 60-х рр. ХХ ст. на позначення стану етнокульт., расової, реліг. різноманітності населення країни. У 1971 р. М. став офіційним терміном, що позначав новий урядовий курс Канади. Згодом доктрину М. проголошено в Австралії (1973) та Швейцарії (1975) та ін. країнах.

Основу моделі М. становлять три принципи: 1) визнання державою культ. плюралізму як важливої характеристики громадян. сусп-ва; 2) усунення перешкод, котрі заважають соціалізації маргінальних культ. груп; 3) підтримка відтворення та розвитку різних культур.

Ознаки М. (за С. Бондаруком): 1) наявність у сусп-ві мовного й етнокульт. плюралізму як загальносусп. норми; 2) відкритість культури сусп-ва для сприйняття впливів ін. культур та взаємообміну з культурами ін. сусп-в і народів; 3) розпад монолітних соціокульт. структур, зняття бар'єрів ізоляції та самоізоляції в контексті глобалізації культури, головню під впливом нових технологій зв'язку і телекомунікацій; 4) присутність на території, де перебуває сусп-во, постійних мігрантів, котрі утворюють окремі спільноти з власною побутовою, світоглядною, мовною та культ. специфікою; 5) подільність д-ви на окремі регіони, що постають як геогр., істор. культ., екон. чи навіть політ. цілості (т. зв. територіальний плюралізм); 7) присутність у традиц. компоненті культури й цивілізації різноманітних «нашарувань», що є наслідком спонтанних та примусових впливів ін. культур і цивілізацій (вони можуть стосуватися мови, звичаїв, способів господарювання, історії, філософії, по-

бу, військ. справи і под); 8) наявність зафіксованих у сусп. свідомості наслідків взаємодії народу з ін. упродовж власної історії; це можуть бути явища емпатії (співпереживання), стереотипи поведінки, ставлення, оціночні судження, різні форми упередженості – аж до ксенофобії чи комплексів реваншу; 9) наявність світоглядного, зокрема й реліг. плюралізму, віротерпимості. М. утверджує повагу до розбіжностей, не відмовляючись, однак, від пошуку універсальності.

С. Орлов

Мультилінгвізм (англ. *multilingualism*) –

1) співіснування різних мовних спільнот усередині однієї геогр. або геополіт. зони або політ. спільноти; 2) здатність сусп-в, ін-тів, груп та індивідів регулярно спілкуватися більше, ніж однією мовою. М. має міжкультурну цінність, бо сприяє відкритості культур і стимулює, посилює спроможність до комунікації та співпраці з іншими людьми, не зважаючи на кордони. Як наслідок, іммігранти позбавляються власних стереотипів і вивчають мову країни, що їх прийняла, а резиденти вчать ся цінувати культуру іммігрантської спільноти, що сприяє когезії сусп-ва. М. стає підґрунтям для створення спільного простору політ. діалогу та комунікації з громадянами, що надає можливість громадянам ставати активними учасниками як політ. процесу, так і процесу прийняття важливих управлінських рішень. М. сприяє екон. конкурентоспроможності та мобільності та працевлаштуванню населення: вивчення іноземних мов допомагає підприємствам розширити виходи на світові ринки; мовні навички сприяють розвитку працівників у малому та середньому бізнесі. Напр., ЄС дотримується політики М. пріоритетами якої є: наявність інформації усіма офіційними мовами ЄС; включеність регіональних мов і мов меншин; включеність мов глухонімих; ранне навчання мовам; двомовна освіта.

Н. Карпчук

Мультиплікація політична (лат. *multiplicatio* – збільшення, зростання) – вид мистецтва громад.-політ. спрямування, в основі

якого створення ілюзії руху зображень за допомогою послідовних нерухомих зображень (кадрів), що змінюють один одного з певною частотою. За більш ніж 120 років життя мультиплікація проникла практично у всі соціально-культурні сфери життя людини та пройшла шлях від розважальних роликів для дітей до рекламного та політичного рупору часу.

Точкою звітної вітчизняної сатиричної політичної анімації можна вважати проект «Великі перегони», який стартував у жовтні 1999 р. на каналі «1+1». Мультисеріал був присвячений передвиборчій компанії, в якій переміг Л. Кучма. Кожна серія проекту стала чудовою ілюстрацією політичної та соціально-економічної ситуації в Україні того часу.

Другим великим проектом, який за лічені дні після виходу здобув народну любов, став серіал «Операція Професор», який випустила анімаційна студія «Веселі яйця». Проект зародився під час Помаранчевої революції у 2004 р. Усього вийшло 15 роликів, які хрестоматійно відображають українську політичну подію 2004-2005 рр.

Сьогодні наймасштабнішим сатиричним анімаційним серіалом, що відбиває картину політичного життя країни, є мультфільм «Казкова Русь», створений студією «95 квартал». Перша серія була запущена наприкінці 2012 р. Низка гостросатиричних **М.п.** знято письменницею та співачкою Іреною Карпою на злободенні теми (напр., «ватників»).

Новою формою **М.п.** є *м'юпотун* (mupoton; від англ. **M**usic – музика, **P**olitics – політика, **car**TOON – мультфільм), який власне поєднав музику, політику та анімацію. Їх знімає, напр., укр. комунікаційна компанія CFC Consulting (напр., «Суперзірка Барак Обама: нерозказана історія»).

Ще одна складова сучасної політичної анімації – агітаційні або рекламні ролики партій.

В. Хвіст

М'яка сила (англ. *soft power*) – здатність домагатися бажаного результату через добровільну участь суб'єктів міжнародної взаємодії, а не за допомогою примусу чи виплат. Автором концепції **М.с.** є амер. учений-політолог Дж.

Най, який у книзі «Гнучка сила. Як домогтися успіху у зовнішній політиці» (2004) виділив три основні джерела **М.с.**, зокрема: культуру, політ. цінності та зовн. політику. Коли політика країни визнається легітимною, тоді й зміцнюється її здатність до м'якого впливу. Останній включає в себе й пропагандистські впливи, однак є поняттям значно ширшим за пропаганду. Проте, помилково вважати **М.с.** однозначно більш гуманною за жорстку. Адже кінцевою метою переконання також можуть бути дії, які цілком суперечать інтересам об'єкта впливу.

Поряд із Дж. Наєм, про важливість культурного компонента **М.с.** заявляв З. Бжезінський. Він виділив чотири компоненти амер. сили – військово-економічну, технологічну і культурну – які надають США політ. ваги глобального масштабу.

У сучасній науці розроблена системна модель вимірювального інструментарію **М.с.**, яка включає такі структурні компоненти: 1) *Economic Soft Power* – екон. атрактори (показники екон. привабливості, включаючи інвестиційну); 2) *Human Capital Soft Power* – гуманітарний капітал, заснований на привабливості системи загальної та вищої освіти, наукової та технічної діяльності; 3) *Cultural Soft Power* – інструмент культ. впливу, а саме міжнарод. визнання культ. спадку д-ви, політика популяризації нац. культури; 4) *Political Soft Power* – система показників рівня розвитку інститутів політ. демократії та прав людини; 5) *Diplomatic Soft Power* – дипломатична репутація д-ви, показники ефективності дипломатичних зусиль в переговорному процесі, здатність до запобігання агресії.

Прикладом реалізації **М.с.** є значна екон. підтримка КНР найбідніших країн Півд.-Сх. Азії: уряд КНР щедро фінансує стажування та мовні курси для представників органів держ. влади та неурядових орг-цій країн Індокитаю та Азійсько-Тихоокеан. регіону; проведення різноманітних акцій культ. хар-ру, які якнайповніше представляють позитивні ознаки кит. культури з акцентом на екон. здобутки КНР і под. *Див.: Жорстка сила.*

Т. Лушагіна

Н

Наддержжава – д-ва, яка вирізняється своєю екон. і військ. потужністю (у т. ч. має стратегічну ядерну зброю), політ. вагою, справляє вирішальний вплив на міжнар. життя. **Н.** домінує у коаліції союзних д-в і змагається з ін. **Н.** за вплив серед д-в, які не є її союзниками. Термін «**Н.**» уперше з'явився в кн. В. Фокса «Наддержжава» (1944) для характеристики країн «Великої трійки», значного ж поширення отримав у 1960-і рр. в теорії «трьох світів» Мао Цзедуну (1964).

Першими **Н.** були Єгипет і Китай (Стародавній світ), імперія Олександра Македонського і Римська імперія (античність), Арабський халіфат і Османська імперія (середні віки), Брит. імперія (нові часи). У новітній час (др. пол. XX ст.) були дві **Н.** – США і СРСР, які домоглися балансу сил із військ.-стратег. паритетом; спроби нацистської Німеччини (Третій Рейх) і мілітаристської Японії (Велика Сх.-Азійська сфера співпроцвітання) в сер. XX ст. стали новими **Н.** не були успішними.

Після розпаду СРСР з кін. XX ст. у світі залишилася тільки одна визнана **Н.** – США. У той же час, попри те, що США зберегли політ.-екон. і військ. міць і після радян.-амер. холодної війни й розпаду СРСР, їхній статус як єдиної **Н.** часто піддається сумніву або не вітається багатьма країнами та політиками, які вважають, що на зміну протистоянню і паритету США і СРСР має прийти не однополярний, а багатополарний світ, де зростають ролі потенційних **Н.** та регіональних д-в і об'єднань. Великою д-вою, яка фактично наблизилася до статусу **Н.**, став КНР, який, у свою чергу, відстоює концепцію багатополарного світу.

Н. Ржевська

Надійність політична (пізньюлат. *rehabilitation* – відтворення, англ. *reliability* – надійність) – відтворення архетипових комплексних якостей громадянина та політика, здатних ефективно виконувати свої обов'язки в конкретних політ. умовах, забезпечуючи

стабільність і непорушність політ. системи і зберігаючи основні характеристики громадянськості. **Н.п.** є своєрідним уявленням про стан, функціонування та напрями зміни політ. систем у різні періоди. Актуалізація змісту **Н.п.** в Україні зросла в умовах внутр. і зовн. загроз, екстремальних випробувань та соц. запиту на мир і відповідальну надійну владу. Екстримальні умови – це змінені, незвичні умови життя та діяльності громадян і представників влади, які характеризуються ризиком, високою відповідальністю, зовн. воєнною агресією, загибеллю співгромадян, руйнацією промислових і житлових об'єктів, незвичністю відчуттів і світосприйняття.

Індикатором визначення **Н.п.** є зміни в часі та готовність діяти адекватно в екстремальних умовах. Існують види реакції політиків і громадян, неадекватні стресовим, екстремальним умовам (напр., падіння В. Януковича від удару яйця, зрадницька та сепаратистська діяльність окремих співгромадян і под.). Протилежні попереднім реакції, навпаки, є проявами адекватних навичок психорегуляції до стресу (напр., патріотизм активістів Євромайдану кінця 2013 – поч. 2014 рр., героїзм укр. бійців на сх. відтинку держ. кордону, активізм волонтерів, лідерів громад. орг-цій і под.).

Визначальними в таких умовах є навички психорегуляції, які виступають передумовою підвищення **Н.п.** і ґрунтуються на мотивації – подоланні невизначеності та надмірного значення результату політ. випробувань (напр., усунення злочинної влади, підписання угоди з ЄС про асоційоване членство, відчуття правоти та збереження територіальної цілісності і миру в Україні). Сьогодні в Україні процес нац. ідентифікації відображає архетипові відтворення **Н.п.** Див.: *Громадянськість; Жовто-блакитна ідеологія.*

В. Ярошенко

Наднаціональність – існування політ. влади над чи поза рівня нац. д-ви, наявність деякого ступеня її автономності від нац. уря-

дів. **Н.** означає, що д-ва може бути змушена виконувати рішення, проти прийняття яких вона заперечувала. **Н.** є інструментом контролю поведінки партнерів, оскільки забезпечує загальне посилення рівня їхньої передбачуваності, стабільності і безпеки. Це досягається за рахунок єдиних правил поведінки, їхнього повсюдного застосування, а також загальної обов'язковості.

На думку амер. ученого А. Етціоні, **Н.** – це визначення ін-ту, який має низку ознак, що зазвичай асоціюються з нац. д-вою, зокрема із правосуб'єктністю та із владними повноваженнями. Ознаками **Н.** Етціоні називає: 1) діяльність ін-ту визначається не нац. урядами чи їхніми представниками, а ним самим; 2) держ. відомства окремих країн (а також громадяни, корпорації, профспілки) мають виконувати постанови наднаціональних органів, не очікуючи спеціальних рішень своїх урядів; 3) наднаціональні органи мають власні правомочні повноваження – вони можуть прямо, не звертаючись до д-в-учасників, штрафувати їхніх громадян чи вводити заборону на певні види діяльності.

Н. має місце, коли задовольняються наступні умови: 1) рішення приймаються незалежними від д-в органами або ж міждерж. органами, але не одногосно; 2) рішення носять обов'язковий хар-р, мають пріоритет над нац. законами і для їхнього вступу у силу не потрібно попередньої ратифікації на нац. рівні; 3) рішення регулюють права і обов'язки не лише д-в, а й їхніх громадян та юрид. осіб; 4) існує ефективна система судового захисту таких рішень та система їхнього виконавчого впровадження; 5) коло проблем, якими займаються наднаціональні органи, є попередньо визначеним і не потребує узгодження на міжнаціональному рівні.

М. Шульга

Надсфери суспільного життя (дав.-грец. *sphaira* – куля, округлість) – обшир сусп.-колект. життя людей, в якому насамперед задовольняються їх пересічно-буттєві потреби та інтереси, пов'язані зі споживанням раніше створених вартостей і цінностей, які

є однією з фундаментальних основ буття як окремої людини, так і всього сусп.-ва. Надсфери можна називати ще *споживацькими* або *конс'юмативними* (лат. *consumo* – споживаю). До надсфер відносяться: *соціальна* (потреба у спілкуванні та взаємодії), *правова* (потреба у виробленні норм сусп. життя), *етична* (потреба у встановленні загальноприйнятих норм поведінки), *комунікативна* (потреба у передачі, розповсюдженні та збереженні мови та символів), *інформаційна* (потреба в отриманні нових знань).

Першоджерелом визначення к-сті **Н.с.ж.** слугувала думка В. Парето про п'ять основних вітальних потреб (лат. *vitalis* – життєвий), без задоволення яких неможливе й саме людське життя, – потреби в їжі, одягу, житлі, розмноженні, спілкуванні, й т. зв. піраміда потреб/інтересів, запроваджена амер. психологом А. Маслоу, яка відображає найзначущі людські потреби у вигляді сходинок знизу вгору.

Н.с.ж., перебуваючи між собою у перманентній взаємодії, утворюють «поля взаємного перекриття», які, на думку І. Варзаря, й є галузями сусп. життя людей, що структуровані тріадою складових: 1) *відносинами* людей щодо важливих для них потреб та інтересів у даній надсфері; 2) *інститутами*, які утворюють люди, прагнучи зафіксувати ці інтереси на свою користь; 3) *ідеологією* – сукупністю поглядів людей на свої відносини та ін-ти.

В. Тімашова

Наносуспільство – теор. концепція можливого подальшого розвитку інформ. сусп.-ва у певний тип біосоціотехнічної системи, що складається з різномірних взаємопов'язаних елементів і підсистем, властивостей і відносин, створених людьми на основі нанотехнологій. **Н.** має стати результатом тотального запровадження нанотехнологій в усі сфери й галузі сусп. життєдіяльності. Вважається, що у **Н.** домінуватиме наногалузь, яка буде спроможною здійснювати масове вир-во товарів і послуг і витіснить традиційні господарські галузі. Основними характерними рисами **Нс.** вважаються: зміни на базі нанотехнологій технологічного і, як наслідок, соц.-екон. устроїв

сусп-ва; втрата землею і природними ресурсами своєї цінності оскільки нафта, газ і под. природні ресурси у промислових масштабах вироблятимуться на молекулярному рівні; широке впровадження синтетичної біології, що дозволить маніпулювати з генами і створювати замість нафти нанобіопаливо практ. у кімнатних умовах; демонетизація вир-ва товарів і послуг, яка викличе масове безробіття і неповну зайнятість; вир-во продуктів інтелектуального змісту за допомогою глобал. інформ.-комунікац. мереж; значне поширення мережевого інтелекту; перехід влади в руки нечисленної технологічної еліти; орг-ція інформ. потоків різних рівнів і інтенсивності, реалізація принципу психоінжинірингу. В умовах **Н.** уможливується еволюція людини від Homo Sapiens до Nano Sapiens, що відповідає вченню трансгуманізму, згідно з яким людина не є останньою ланкою еволюції, а може удосконалюватися до безкінечності. Соціальні й моральні наслідки розвитку **Н.** важко передбачати.

О. Дзьобань

Наратив (лат. *narrare* – мовний акт) – історично і культурно обґрунтована інтерпретація деякого аспекту світу з певної позиції. Найважливішою атрибутивною характеристикою **Н.** є його самодостатність і самоцінність, оскільки процесуальність розповіді розгортається заради самої розповіді, а не заради прямого впливу на дійсність.

Класичною сферою виникнення і функціонування **Н.** виступає історія як теор. дисципліна, а також як елемент публічного політ. дискурсу. **Н.** визначає інтерпретацію іст. фактів у єдиному варіанті, а також показує неприпустимість ін. пояснень. У такому значенні **Н.** виступає важливим інструментом інформац. політики та пропаганди у сучасному світі, а наратор виступає, перш за все, як носій знання про майбутній фінал історії, і лише в силу цієї обставини він і може бути оповідачем.

Виділяється у **Н.** наявність суб'єкта – його «героя», який, перебуваючи в центрі подій, стає уособленням розгортання всього **Н.** та гарантом правильності його розгортання у певному, наперед означеному, векторі.

Окремий інтерес становить проблема легітимних **Н.**, які відповідають за процеси соціалізації, набуття особистої ідентичності не тільки на суб'єктному рівні. Здатність конкретної людини бути носієм культури та суб'єктом соціалізації для наступних поколінь невід'ємна від знання нею ключових для даної культури оповідей з їх сюжетами і персонажами. Трансляція та управління засвоєнням смислів і цінностей виступають спеціальним завданням **Н.**

Політ. **Н.** є текстом лозунгового типу, що містить в якості понятійного ядра ключові концепти актуального політ. дискурсу. На відміну від лозунгу, за міні-текстом наративу стоїть розгорнутий текст культури. Наратив відрізняється ясністю та простотою, доступністю для розуміння.

А. Гарбадин

Народна дипломатія – участь представників громади однієї д-ви (учених, спортсменів, діячів культури, викладачів, студентів і под.) у спілкуванні, налагодженні співробітництва, реалізації спільних проектів із колегами із ін. д-в, що позитивно впливає на розвиток офіційних міждерж. відносин і сприяє налагодженню комунікації між народами цих країн. Прикладом укр. народного дипломата є С. Бубка – видатний укр. легкоатлет, чемпіон Європи і світу, багаторазовий світовий рекордсмен, олімпійський чемпіон. Він є 35-разовим рекордсменом світу. С. Бубка – президент Нац. олімпійського комітету України, член Міжнар. олімпійського комітету, віце-президент Міжнар. асоціації легкоатлетичних федерацій. Видатний українець гідно представляє країну в міжнар. спортивних, гуманітарних, благодійних орг-ціях та структурах, сприяючи покращенню іміджу України в світі, пропагуючи укр. спорт.

М. Трофименко

Націократія – тип політ. системи сусп-ва, за якої джерелом влади та найвищою соц. цінністю визнається нація, а пануючою ідеологією – націоналізм. Уперше концепцію **Н.** представлено у праці укр. політ. діяча М. Сці-

борського «Націократія» (1935), як альтернативу популярним у той час соц.-політ. течіям: демократії, комунізму, лібералізму, соціалізму, фашизму та ін.

Грунтуючись на рушійній силі нації, сьогодні в Україні **Н.** продовжує розглядатися як політ. ідеал націоналізму. Прихильниками **Н.** розглядається використання таких її ідей як: рушійна сила нації у формуванні екон. та культурно-духовного підґрунтя сусп-ва та державності, зосередження всієї повноти влади у титульній нації на своїй етнічній території, соц. та нац. справедливість, застосування синдикально-політ. механізмів у формуванні органів держ. влади (представництво інтересів сусп-ва за професійною ознакою), збільшення впливу д-ви у стратегічних галузях промисловості, посилення держ. контролю у банківській сфері, залучення приватного капіталу у легкій промисловості з набуттям власником широких соц. зобов'язань щодо трудового колективу, розподіл прибутків відповідно до внеску кожного і под.

На ідеях **Н.** засновуються програми низки сусп.-партійних орг-цій націоналістичного кшталту, зокрема, Всеукраїнського об'єднання «Свобода» та Соціал-Національної Асамблеї.

К. Пальшков

Націоналістичні партії (лат. *natio* – нація, *народ* + фр. *partie* – частка, частина) – юридично оформлене об'єднання людей, товариство/спільнота, що акцентує на цінностях певної нації як найвищої форми сусп. єдності та її первинності у державотворчому процесі.

Створення перших **Н.п.** тісно пов'язані з будівництвом д-в-націй, виникненням індустріальних (XIX ст.) і значною мірою постіндустріальних сусп-в (XX ст.), усвідомлення часткою соц. спільноти своїх загальних нац. ознак на підставі етнічної, культурної, релігійної приналежності, а також уявлень про походження, територію мешкання, мову, своєрідну специфіку психології та рис хар-ру членів цієї спільноти.

Н.п. використовувалися як важливий компонент агресивної експансіоністської політ. д-в-націй (гітлерівська Німеччина, Італія ча-

сів Б. Мусоліні, мілітаристська Японія під час Другої світової війни).

В історії України відома низка орг-цій, які сповідували націоналістичну ідеологію, напр., «Братство тарасівців», «Українська Військова Організація», «Група Української Національної Молоді», «Легія Українських Націоналістів», «Конгрес Українських Націоналістів», «Свобода» та ін.

Н.п. країн Європи об'єднані в «Альянс європейських національних рухів» (утворений у Будапешті 24.10.2009 р.). Сюди відносяться: «Республіканський громадський рух» (Іспанія), «Національний фронт» (Бельгія), «Брит. національна партія» (Велика Британія), «Йоб-бік» (Угорщина), «Триколірне полум'я» (Італія), «Партія Свободи (VP) – Майбутнє Фінляндії» (Фінляндія), «Національний фронт» (Франція), «Націонал-демократи» (Швеція), «Партія національного відродження» (Португалія), «Свобода» (Україна).

Т. Новаченко

Національна ідея – ідея формування та утвердження народу як нації – вищої цивілізаційної форми етнічного розвитку. **Н.і** у широкому значенні поняття включає ідею нації, ідею нац. д-ви та **Н.і.** у вузькому значенні термін – стратегію сусп. розвитку. Ідея нації – це настанова на реалізацію певного проекту нац. будівництва. Є три можливі моделі: *етнічна, політична й змішана (етнополітична)* нації. Ідея нації залишається актуальною і після утвердження нації як суверенної етнополітичної спільноти. Кожне нове покоління, осмислюючи буття нації, вносить певні корективи в її образ. Паралельно з обґрунтуванням ідеї нації, йде пошук шляхів розбудови д-ви, яка інституційно закріпить досягнутий сусп-вом консенсус щодо моделі нації. Реалізація ідеї нац. д-ви може випереджати матеріалізацію ідеї нації. Саме у сфері владних відносин точиться основна б-ба за втілення ідеї нації. Можливі варіанти, коли до влади придуть сили, які будуть неспроможні втілити ту чи ін. модель нац. спільноти, або ж свідомо гальмуватимуть її розбудову. Укр. інтелектуальна та політ. еліти досі не дійшли консенсусу щодо

моделі модерної укр. нації, що провокує політ. нестабільність, прояви сепаратизму та етнополітичні конфлікти.

Враховуючи думку Арістотеля про те, що «д-ва створюється не заради того лише щоб жити, але переважно для того, щоб жити щасливо» («Політика»), можна стверджувати, що головним і спільним у **Н.і.** ідеї всіх народів є відображення ідеалу щасливого життя та шляхів його досягнення. Кожна нація має власне, вивірене історією, уявлення про щастя. Українці дійшли думки, що нині їх стратегічною метою є повернення до європ. цивілізації та входження в ЄС.

О. Рудакевич

Національна консолідація (лат. *consolido* – зміцнення, об'єднання) – іст. процес формування та розвитку нації, на основі створення рівних можливостей для участі всіх громадян у державотворчих процесах незалежно від раси, кольору шкіри, політ., реліг. переконань, статі, етнічного і соц. походження, майнового стану, місця проживання, мовних або ін. ознак. **Н.к.** – це міжетнічна інтеграція, зближення націй, формування спільних цінностей та ін-тів. Необхідною передумовою **Н.к.** є наявність етнічної та мовної основи, території, міцних культурних, побутових зв'язків та ін. передумов, які реалізуються в нац. чинник завдяки сукупності конкретних соц.-екон. умов.

Консолідованість є однією з важливих ознак зрілої д-ви та формою існування сучасних націй; вона визначає якість державності та конкурентоспроможність нації. Без **Н.к.** як об'єднання, згуртування та зміцнення д-ви, неможливий стабільний розвиток.

Грунтовне вивчення проблеми **Н.к.** відбувається з др. пол. XVII-XVIII ст. ст. із розвитком нації та нац. д-в. У цей період ключову роль у **Н.к.** відіграла д-ва, яка сприяла розвитку культури, освіти, мови. У ХХ ст. дослідники пропонують новий погляд на поняття **Н.к.**, нації, міжнац. відносин у їх взаємозв'язку з культурою, етнічністю, глобалізацією.

Н.к. розглядають у таких вимірах: 1) консолідація *територіальна* (позитивно впливає

на територіальну цілісність д-ви); 2) консолідація *ціннісна* (важлива з огляду на культ.-іст. відмінності регіонів); 3) консолідація *загальнонаціональна* (пов'язана із формуванням нац. ідентичності). У політ. науці виділяють національну **к.**, політичну **к.**, етнічну **к.**, громадську **к.**, демократичну **к.**, суспільну **к.** та ін.

С. Була

Національна пам'ять – феномен духовно-культ. буття нації. Як соц.-культ. конструкція укладається під впливом родини, релігії, через мовні структури, повсякденні життєві практики і громад. ін-ти. **Н.п.** – збережена народом сукупність знань, уявлень та оцінок подій минулого, що мали вплив на його держ. становлення, політ. самоідентифікацію, державотворчі й цивілізаційні досягнення та визначають бачення теперішнього консолідованого існування та конструктивного розвитку нації у майбутньому. **Н.п.** вивчалася в «memorial studies» (студії пам'яті) наприкінці ХІХ – в середині ХХ ст., в руслі історичного (Ф. Ар'єс, Ж. Лефевр, Ф.Фюре, П. Нора та ін.) культурологічного (М. Фуко, Ф. Йейтс), соціологічного (М. Гальбваск), психологічного (У. Вордсворт, З. Фрейд та ін.), герменевтичного (Г.-Х. Гадамер) напрямків.

Н.п. є органічним явищем сусп. свідомості. Основою **Н.п.** є іст. пам'ять, що містить сусп. значущу ретроспективну інформацію та її усвідомлення, оцінки, які закарбувалися у свідомості та нац. хар-рі народів, їхній духовній і матеріальній культурі. Коли спільнота самоусвідомлює себе як нація, тоді іст. пам'ять трансформується в **Н.п.**

Н.п. є атрибутом політ. нації (громадян. спільноти), підлягає коригуванню (актуалізації) у залежності від іст. викликів і завдань, які стоять перед сусп.-вом.

Н.п. є життєво важливим духовним атрибутом укр. політ. нації. Політика **Н.п.** є складовою гуманітарної політики д-ви. В Україні процес формування **Н.п.** відбувається у європ. контексті й набуває особливого значення у світлі євроінтеграційних прагнень України. **Н.п.** українців є одним із чинників становлення «європ. ідентичності» народу. **Н.п.** є пред-

метом політ. протистояння та передвиборчих маніпуляцій. Див.: *Історична пам'ять; Політика національної пам'яті.*

Н. Гапон

Національна самостійність (англ. *independent* – самостійний) – здатність національного незалежного вільного встановлення держ. суверенітету та забезпечення свого екон., соц. та культ. розвитку. *Держ. суверенітет* є юрид. властивістю незалежної д-ви, що визначає її політ.-правову **Н.с.** У сучасному міжнар. праві сформувався поняття *нац. суверенітету* як права народу на самовизначення. Створення власної д-ви – максимальна форма самовизначення.

І. Франко у творі «Поza межами можливого», один із перших сформулював концепцію політ. самостійності України, в якій визначив ідею **Н.с.** умовою політ. свободи і соц. рівності. Сучасне самовизначення народу України було оформлено і проведено двома нормативними актами: Декларацією про держ. суверенітет України від 16.07.1990 р. та Актом проголошення незалежності України від 24.08.1991 р. Акт незалежності було підтверджено на референдумі 01.12.1991 р. Юридично це означало **Н.с.** України. Визначення України суверенною і незалежною д-вою закріплено ст. 1-2 Конституції України.

Після здобуття незалежної державності в Україні поняття **Н.с.** набуває особливо відповідального значення як при подальшому розвитку держ. самостійності так і в частині практич. діяльності д-ви зі забезпечення загальнонаціональних інтересів сусп-ва, культур його народів при недопущенні возвеличування «титольної» нації і прояву шовінізму щодо нац. меншин, оскільки це може бути використане екстремістськими силами для підбурення населення до протестів або навіть для загрози втрати державності.

У сучасній Україні протягом кінця 2013-2015 рр. відбувається випробування **Н.с.** спершу злочинною владою, а згодом – і зовн. агресією. Для переважної більшості українців-патріотів **Н.с.** набула значення справжньої цінності.

В. Ярошенко

Національний рух опору – організований загальнонаціональний спротив будь-яким зовн. проявам агресії, а також б-ба за нац., політ. та громадян. права всередині д-ви. Прикладом **Н.р.о.** була підпільна і повстанська б-ба народів Європи проти нацистської, фашистської та комуністичної окупації (франц. «макі», італ. «Резистенца», польс. Армія Крайова, Українська Повстанська Армія). У деяких країнах (Югославія, Албанія, Польща, Греція й ін.) емігрантські уряди за підтримки правлячих кіл Великої Британії і США створювали на окупованих д-вами фашистського блоку територіях своїх країн власні орг-ції для б-би проти окупантів. У таких країнах як Нідерланди, Данія, Норвегія головними формами **Н.р.о.** були страйки й антифашистські демонстрації.

Н.р.о. в Україні розгортався у формі укр. визв. руху – нац.-визв. руху на етнічних укр. землях у 1920-1950-х рр., який мав за мету поновлення укр. незалежної д-ви. З початку 1960-х років під **Н.р.о.** розумілися виступи проти комуністичних тоталітарних режимів у СРСР і д-вах Сх. Європи. Характерним прикладом такого **Н.р.о.** є дисидентський рух, учасники якого в СРСР виступали за демократизацію сусп-ва, дотримання прав і свобод людини, в Україні – за вільний розвиток укр. мови та культури, реалізацію прав укр. народу на власну державність. Загалом укр. дисиденти закликали до проведення в СРСР реформ, а не до революції чи відокремлення, й виступали проти нац. репресій в Україні та за громадян. права в СРСР.

С. Троян

Національний фактор (лат. *facere* – діяти, виробляти, примножувати) – умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища; активна форма етнічної, нац. самосвідомості, що здійснює вплив на соц. повсякденну практику, на соц. відносини. Останні, як відомо, є способом реалізації певних інтересів. Соц. та ін. групові інтереси формуються на ґрунті нерівноправного чи неоднакового становища певної стра-ти в сусп-ві, зумовлені різним екон. рівнем і впливом на політику сусп. суб'єктів.

Н.ф. – термін, яким із кінця 1970-х рр. широко оперували розробники та ідеологи тоді офіційної марксистсько-ленінської теорії націй і нац. відносин. Сьогодні цей термін набуває нового значення, зміст якого розкриває синтетичний термін – «*етнонаціональний фактор*», який поєднує в собі сукупність умов впровадження основних інтересів особистості, сусп-ва та д-ви. На сучасному етапі інтереси особистості полягають в реальному забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод, у підвищенні рівня і якості життя у фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку. Інтереси сусп-ва полягають у досягненні і підтримуванні соц. і нац. злагоди, розвитку і зміцненні демократії. Інтереси д-ви полягають у захисті самостійності, суверенітету, територіальної цілісності та захисті конституційного ладу, встановленні політ., екон. і соц. стабільності, в забезпеченні принципів правової д-ви, розвитку міжнар. співробітництва на основі рівноправного партнерства, забезпеченні ефективної оборони д-ви.

А. Дегтеренко

Національні інтереси (англ. *national interests*) – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності д-ви, реалізація яких гарантує держ. суверенітет країни та її прогресивний розвиток. **Н.і.** – це також визначальні потреби сусп-ва, які співвідносяться з його базовими цінностями й виражаються у вигляді програмних нормативних цілей у певних законодавчих актах. **Н.і.** є, по суті, вищою сходинкою в теор. осмисленні етносоціальних процесів. Йдеться про інтереси нації передовсім як громадянської, а не суто етнічної спільноти. Однак поняття «нація» дослідники досі наповнюють різним змістом – і громадянським, і етнічним. Сьогодні важливо розуміння **Н.і.** в сенсі узагальненого позначення інтересів різних індивідів, соц., етнічних спільнот та ін. суб'єктів, що утворюють сусп-во як таке.

У демокр. моноетнічних д-вах нац. інтереси є вищими за класові, етнічні чи державні. Вони спрямовані на досягнення єдності й

територіальної цілісності д-ви, забезпечення громадян. злагоди, сусп. стабільності та стійкого розвитку всіх сфер життєдіяльності соціуму. В поліетнічних д-вах окремі етнічні спільноти нерідко ототожнюють свої інтереси з реалізацією права на самовизначення – від культурно-національного до політичного, з утворенням власної д-ви включно. В останньому випадку, зазвичай, виникають етнополітичні конфлікти. Коли етнічні, загальнонаціональні та держ. інтереси узгоджуються, гармонізуються, тоді стабілізується й етнополіт. ситуація. Система **Н.і.** України визначається сукупністю основних інтересів особистості, сусп-ва і д-ви. **Н.і.** – система цілей і завдань зовн. політики д-ви, які є причиною міжнар. відносин як таких.

А. Дегтеренко

Національно орієнтована суспільно-політична лексика (грец. *λεξικός* – такий, що відноситься до слова; від – *λέξις* – слово) – сукупність слів на сусп.-політ. тематику, що передає особливості нац. хар-ру, національної ментальності в мові певного етносу. Слова безпосередньо пов'язані з позамовною дійсністю, складові частини якої вони позначають і на зміни в якій оперативно реагують, відбиваючи широкий сусп.-політ. досвід носіїв певної мови. Під **Н.о.с-п.л.** розуміємо відкриту систему номінативних одиниць різних за походженням, які спеціалізовані семантично (загальноновживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новстворені словосполучення номінативного хар-ру) для вираження понять, що відбивають сферу сусп.-виробничого, політ. життя окремої нації. Лінгвістичні чинники та події, які відбуваються в громад. і політ. процесах певної д-ви, впливають на формування й розвиток **Н.о.с-п.л.** і відрізняють її від наукової та професійної лексики. Участь громадян у політ. житті країни, у громад. діяльності сприяє тому, що багато сусп.-політ. слів-термінів поступово входить до складу нац. орієнтованої лексики, відповідно між ними визначити певну чітку межу, що їх розділяє, дуже важко, а то й зовсім неможливо.

Склад **Н.о.с-п.л.** оновлюється постійно, оскільки в сусп.-політ. житті країни відбуваються зміни. Враховуючи той факт, що мова є універсальною ознакою етносу (нації), **Н.о.с-п.л.** виконує особливу роль в етногенезі та утвердженні нац. ідентичності укр. народу, у формуванні його нац. цінностей.

Багата, розвинена **Н.о.с-п.л.** забезпечує повноцінне сприйняття та відображення ситуацій, які відбуваються в сусп.-політ. відносинах між різними прошарками сусп-ва, політ. ін-тами, органами держ. управління певної країни.

Т. Здіховська

Національно-політичний мазохізм (англ. *masochism*, від імені австр. романіста Л. фон Захер-Мазоха) – у широкому розумінні особливий тип масової політ. свідомості й електоральної поведінки, який реалізується через прагнення направляти будь-що деструктивне, принизливе в свій бік, створення культу народу-мученика, народу, що століттями стояв «на колінах», будучи жертвою ін. народів і д-в.

В основі **Н-п.м.**, як правило, лежать психол. та соц. якості суб'єкта. **Н-п.м.** має свої особливості, умови виникнення та шляхи формування. **Н-п.м.** формується на основі іст. й соц. вироблених моделей політ. життя певного сусп-ва, політ. режиму, групової поведінки у політиці і под. Так в умовах недемокр. режимів влада застосовує політ. насилля як основний засіб вирішення будь-яких проблем, аргументуючи це тим, що люди не здатні діяти сумлінно, раціонально з користю для себе та інших, таким чином терор, масове винищення еліт, геноциди, голодомори формують із часом у масовій свідомості поневолених народів ключові ознаки **Н-п.м.** – страх і покірність. Під їхнім впливом виникає комплекс нац. меншовартості, що передається від покоління до покоління та поступово стає рисою нац. хар-ру. Для **Н-п.м.** характерними є наявність у населення т. зв. рабських інстинктів, де звичною стає норма поведінки за якої припинення, образи чи втручання у власні справи не викликають масового спротиву та покірно сприймаються більшістю як належне.

Однією з форм укр. **Н-п.м.** є *малоросійство*. Так, В. Москалець визначає природу малоросійства, як невропатичний комплекс, який можна назвати соціальним садистсько-мазохістським. Це комплекс соц. неповноцінності, інфантилізм зі схильністю до забуття, марень, невропатична тривожність із ананкастичним синдромом та ін. За оцінками деяких дослідників (М. Рябчук, Є. Маланюк) причиною виникнення малоросійської ідентичності є драматичне роздвоєння колективної психіки, коли частина населення вже не наважується ототожнювати себе з Україною та українцями, при цьому не бажає цілком відвертись від укр. ідентифікації, беззастережно ототожнивши себе з російським/радянським народом. *Див.: Синдром малоросійства.*

В. Козьма

Небесна сотня – назва загиблих учасників Євромайдану, мирних протестувальників, проти яких диктаторський режим застосовував тортури та зброю. Офіційна кількість – 108 осіб, за неофіційними даними їх значно більше. 21.02.2014р. на Майдані Незалежності в Києві відбулося прощання із загиблими, під час якого лунала пісня «Пливе кача по Тисині...», яка стала своєрідним гімном-реквіємом. Експертна оцінка трагічних подій підтвердила незаконність застосування зброї щодо мітингувальників. На сьогодні питання встановлення істини та покарання винних залишається відкритим; навколо проблеми безліч спекуляцій.

У різних населених пунктах України названі вулиці на честь Героїв «**Н.с.**», встановлені пам'ятники, пам'ятні дошки, стіни та ін. 24.02.2014р. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про вшанування учасників збройних конфліктів під час мирних акцій протесту». 21.11.2014р. Президент України П. Порошенко підписав Указ № 890 про присвоєння звання Герой України 99 особам (по смертно). 01.07.2014р. Верховна Рада України затвердила Орден Героїв Небесної Сотні, заснування якого ініціював Президент України 26.06.2014р. 03.11.2014р. вийшов Указ Президента України «Про Орден Небесної Сотні». Щороку 20 лютого відзначатиметь-

ся День **Н.с.** (указ Президента України від 11.02.2015 р.)

Світова спільнота також відреагувала на загибель протестувальників. У Каннах на кінофестивалі в травні 2014 р. в укр. павільйоні продемонстрували фільми «Небесна сотня», «Кіно громадянських протестів», «Чорна книга Майдану», «Київ. Війна на Інститутській», «Жінки Майдану», «Майдан». У Братиславі (Словаччина) в травні 2014 р. на набережній Дунаю встановлено 108 хрестів на знак пам'яті про загиблих; в Празі (Чехія) в квітні 2014 р. відкритий символічний цвинтар **Н.с.** У багатьох країнах пройшли мітинги на підтримку українців. **Н.с.** стала одним із символів нової України, поряд із такими, як «Революція гідності», «кіборги», «укропи» та под.

О. Сморжевська

Невдала держава / держава, що не відбулася (англ. *failed state*) – слабка, неефективна, нездатна відстояти свій суверенітет д-ва, в якій соц. і політ. ін-ти занепали настільки, що уряд не може виконувати функцію легітимного насильства, здійснювати контроль над територією та надавати послуги населенню. **Н.д.** є продуктом розвалу силових структур, розгулу корупції і злочинності, поширення анархічних форм внутр. збройного протистояння між конкуруючими угрупованнями, екон. занепаду і крайнього зубожіння населення, а також втручання ін. д-в, які можуть свідомо дестабілізувати ситуацію. **Н.д.** – антонім до «успішна д-ва».

Н.д. вважають дискусійним політол. концептом через недостатню визначеність або надто великий набір критеріїв «занепаду» та «відсутності урядового контролю», а також через те, що доконаний вид дієприкметника «failed» часто суперечить перспективам відновлення д-вою своєї дієспроможності. Тому термін **Н.д.** все частіше заміняють на «failing» або «fragile states» – «д-ви, що занепадають» або «крихкі д-ви». Міжнар. аналітична орг-ція «Фонд миру» (Fund of peace) розробляє щорічні індекси «крихкості д-в».

Н.д. є одним із найбільших викликів сучасному світовому порядку, джерелом низки

глобал. проблем: злиднів, незаконного обігу наркотиків, тероризму, розповсюдження небезпечних хвороб (СНІД, лихоманка Ебола). Тому сприяння держ. будівництву – створенню нових і зміцненню уже існуючих держ. інституцій у слабких д-вах – одне з найважливіших завдань глобал. урядування. *Див.: Глобальне (публічне) урядування.*

А. Колодій

Невизнані держави – умовна назва специфічної групи політико-територіальних утворень, які, маючи у більшості випадків ключові ознаки державності (в першу чергу, здатність до ефективного внутр. легітимізованого контролю над основною територією), водночас повністю або частково позбавлені офіційного визнання міжнар. співтовариством, а тому не мають можливості виступати повноцінними суб'єктами міжнар. права. Більшість **Н.д.** є субнаціональними регіонами, які відокремились від своїх д-в. Деякі з **Н.д.** користуються військ., екон. політ. а також неформальною дипломатичною підтримкою третіх країн, зацікавлених у їх існуванні.

Феномен **Н.д.** тісно пов'язаний із територіально-статусними конфліктами, коли останні переходять в інерційний стан чи «заморожуються». Подальша доля **Н.д.** фактично залежить від еволюції співвідношення сил, наявності впливових, компетентних посередників, зацікавлених у завершенні конфлікту, а також бажання конфліктуючих сторін йти на компроміси. Співіснування у міжнар. праві, з одного боку, принципу права народів (націй, етносів) на самовизначення, а з ін. – принципів непорушності держ. кордонів і територіальної цілісності д-в робить можливим збільшення к-сті нових **Н.д.**, чому сприяє також криза Ялтинсько-Потсдамської системи міжнар. відносин.

В умовах глобалізації **Н.д.**, незважаючи на свій правовий статус, у багатьох випадках реально стають активними суб'єктами нової геополітики. З часом **Н.д.** можуть розраховувати на офіційне загальне міжнар. визнання за умов дотримання певних критеріїв, розроблених в рамках міжнар. права.

Н.д. класифікують за певними критеріями, як-от: контроль над власною територією, визнання суверенітету і под. Прикладами **Н.д.** є Абхазія, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка, Нагірно-Карабаська Республіка, Сомаліленд та ін. Проблема **Н.д.** може торкнутися й України з огляду на терористичні воєнізовані орг-ції «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка». Див.: *Донецька народна республіка; Луганська народна республіка.*

О. Козирев

Недержавна дипломатія – система дипломатичної діяльності, суб'єктом якої виступають недерж. актори, які не просто доповнюють, а й в певному сенсі заміщують собою урядові комунікаційні канали; сфера неофіційної дипломатії. Провідна мета **Н.д.** – мобілізувати ресурс неурядових суб'єктів зовнішньополіт. діяльності (як орг-цій, так і окремих громадян) у справі поглиблення міжнар. співробітництва і розвитку міжкультурної комунікації, уникаючи надскладних бар'єрів з боку бюрокр. системи держ. влади, держ. протоколів, цензури і под. Активізація **Н.д.** – сучасний тренд розвитку системи міжнар. відносин, який надає світовій політиці нової якості та рельєфності, привносить інституційне, функціональне, ресурсне, процесуальне й організаційне урізноманітнення.

Можливі кілька форматів суб'єктної репрезентації каналів дипломатичної діяльності держ. і недерж. орг-ціями. Найбільш продуктивним є варіант взаємодії акторів **Н.д.** з держ. установами, і в цьому разі формується особливий комплекс взаємовідносин між ними, який набув визначення «дипломатії-каталізатора» (термін введений амер. дослідником дипломатії Б. Хокінгом), кумулятивний ефект якої вочевидь більш потужний саме з причини поєднання зусиль офіційної та неофіційної дипломатії. Можливі і такі варіанти, коли суб'єкти **Н.д.** діють самостійно: або за умов функціональної неспроможності влади сприяти оптимізації зовнішньополіт. середовища д-ви, ефективно і своєчасно реагувати на загрозливі виклики ін. акторів світової

політики, або це стосується тих сфер, де д-ва має значно обмежені ресурси дипломатичного впливу порівняно, напр., із громадян. сусп-вом (міжконфесійне міжнар. співробітництво, віртуальне співтовариство і под.), яке здатне надавати легітимності тим акціям, де д-ва самоусунулася. У той же час актори **Н.д.** можуть позиціонувати себе в якості опозиції урядовим і міжурядовим орг-ціям (рух «No Global», кампанії «Грінпіс» і под.), в цьому випадку уряди часто намагаються звести нанівець їх діяльність, яка перешкоджає здійсненню цілей і завдань зовн. політики д-ви, захисту прав та інтересів д-ви, її установ і громадян за кордоном. Загалом, зважаючи на особливу активність на міжнар. арені саме акторів громадян. сусп-ва, **Н.д.** часто розуміють як «громадянську дипломатію».

Н. Лепська

Недержавні збройні формування – самостійні сусп. збройні структури, які не належать до держ. ін-тів тієї чи ін. країни. Як синонім використовують термін «озброєні недержавні актори», під якими розуміють озброєні групи, що діють поза межами держ. контролю. Головною рисою таких формувань є їх недержавний хар-р. До таких формувань відносять опозиційні повстанські групи; озброєні формування локальної частини населення (етнічної, релігійної, кланової і под.); збройні формування воєнних ватажків; громадян. загони самооборони та парамілітарні формування, що діють поза межами держ. контролю; приватні військ. компанії.

Від **Н.з.ф.** важливо відділити *ірегулярні збройні формування* – самостійні, напівсамостійні й несамостійні структури, що належать до чинних держ. ін-тів, які не мають постійної орг-ції, відрізняються від регулярних збройних сил за комплектуванням, проходженням служби, навчанням, озброєнням. Загальні риси **Н.з.ф.** та ірегулярних формувань полягають у їх нерегулярній структурі, специфічних комбінаціях озброєння, комплектуванні та перебігу служби членів, особливостях керівництва. Тобто, зовні такі формування є доволі схожими, їх головна відмінність поля-

гає в недерж. статусі **Н.з.ф.** і належності іррегулярних збройних формувань до окремих держ. ін-тів.

На сучасному етапі дуже поширений термін *незаконні збройні формування* – збройні формування, існування яких не передбачено законодавством тієї чи ін. д-ви. Цей термін не збігається з **Н.з.ф.** тому, що акцентує увагу на юрид. стороні. Формування можуть бути недержавними, але законними як приватні військ. компанії, або державними (ірегулярними), але незаконними, як «ескадрони смерті».

В. Целуйко

Незаконні воєнізовані формування – озброєна група людей (банда, зграя), терористична група, організована без дотримання норм чинного законодавства, не підконтрольна законному урядові. Характеристики **Н.в.ф.**: 1) *незаконність* – група створюється та функціонує всупереч чинному законодавству, не підконтрольна законному урядові; 2) *озброєність* – члени групи мають різну холодну та вогнепальну зброю, можлива наявність важкого озброєння (танки, міномети, гармати і под.); 3) *організованість* – група об'єднана спільною метою на тимчасовій або постійній основі, має ієрархічну структуру, елементи субординації (начальник - підлеглий), вимоги дисципліни.

Створення **Н.в.ф.** супроводжується вербуванням членів, розробкою його структури та статуту, придбанням зброї, підготовкою місць дислокації формування, зберіганням зброї, полігонів для тренувальної роботи і под. Керівництво **Н.в.ф.** полягає в розробці напрямів діяльності формування, призначенні командирів окремих підрозділів (п'ятірок, відділень, взводів, груп), орг-ції контролю за діяльністю членів формування, підтриманням дисципліни і под. Творці та керівники **Н.в.ф.** є або одноосібними лідерами та командувачами цих формувань, або можуть утворювати командирську раду, штаб із кількох осіб. Учасники **Н.в.ф.** отримують від керівників або придбають самостійно зброю, виконують завдання керівників, проходять тренувальне навчання, дотримуються дисципліни та под.

М. Требін

Незалежність країни – політ. самостійність, суверенітет, що запроваджений на окремій території, яка має визначенні кордони та населення, госп-во та політ. владу, проводить власну внутр. і зовн. політику на світовій політ. арені, має міжнар. визнання. **Н.к.** виражається у взаємних правах і обов'язках влади та громадян.

Життєдіяльність **Н.к.** здійснюється на *матеріальній* і *духовній* основах. *Матеріальну* основу **Н.к.** складають: територія, що створює простір, у межах якого чиниться вплив влади на населення, що там мешкає; громадянство – стійкий політико-правовий зв'язок людини та д-ви; апарат управління – система держ. органів; апарат легального примусу; єдина грошова система; офіційна система оподаткування і фінансового контролю; офіційна символіка. *Духовну* основу **Н.к.** складають: нац. хар-р, нац. психологія, культура та світогляд, нац. ідея, почуття любові, патріотизму, відчуття побратимства, які гуртують усіх, хто проживає на її території. *Див.: Незалежність політична.*

Т. Новаченко

Незалежність політична – юрид. і фактична незалежність суб'єкта, що є її носієм у політ. сфері, та перш за все у прийнятті політ. рішень. У *широкому* сенсі суб'єктами **П.н.** можуть бути д-ви, органи влади, церква, політ. партії, групи інтересів, міжнар. орг-ції, окремі політики і под. У *вузькому* сенсі поняття «**Н.п.**» уживаніше щодо д-в, відображаючи їх реальний статус у екон., інформ., військ., міжнар. та ін. сферах.

Поява дефініції «**Н.п.**» зумовлена тим, що лише юрид. незалежність, не завжди означає реальну спроможність д-ви проводити самостійну внутр. і зовн. політику, в той час як саме **Н.п.** здатна забезпечити дотримання ін. первинних характеристик д-ви, як-от: суверенітет, цілісність, недоторканність і под. Зокрема, **Н.п.** робить д-ву максимально вільною у виборі засобів захисту – від дипломатичних до військових. Отже, **Н.п.** можна визначити як незалежність «*реальну*».

Численні приклади того, коли законодавчо закріплений статус «незалежності» не ві-

дображає реальної спроможності до захисту держ. інтересів, можна спостерігати на пострадянському просторі. Отримавши «конституційну» незалежність, через погіршення внутр. екон. ситуації, міжетнічні конфлікти, корупцію, брак енергоресурсів і под., низка кол. радянських республік виявилась неготовою до ведення суверенної політики. У 2014р. проблеми із **Н.п.** призвели до територіальних втрат України.

Н.п., як статус д-ви, здатен гарантувати виконання взятих зобов'язань, чим робить д-ву привабливою для зовн. співробітництва та членства у міжнар. орг-ціях.

К. Пальшков

Нелінійна війна – нове поняття у військ.-політ. лексиконі, яке означає широке застосування політ., екон., інформ., гуманітарних, ін. невійськ. заходів, які доповнюються військ. засобами таємного хар-ру та силами спеціального призначення. **Н.в.** називають *гібридною, колоніальною, партизанською*. Н. Дубовицький (псевдонім політ. радника президента Російської Федерації В. Суркова) в оповіданні «Без неба» використовує термін та описує першу **Н.в.** – п'ята світова війна, де всі воюють проти всіх. Учасниками **Н.в.** стають не тільки військовослужбовці збройних сил воюючих сторін, а також диверсанти, найманці, хакери, маніпульовані ворожою пропагандою особи, що беруть участь у бойових діях, та підкуплені ворожими спецслужбами представники владних органів країни-опонента.

Теорія **Н.в.** була викладена в «доктрині Герасимова» (нач. рос. Генштабу (2013), де були визначені ознаки такої війни: не оголошується, проводиться за незвичним сценарієм, який не відповідає звичайним канонам воєнного мистецтва, стирається межа між війною та миром, значна частка витрат у війні припадає на пропагандистські заходи, відкрите застосування військ. угруповань відбувається під прикриттям миротворчих місій та антикризових заходів.

Нелінійним аналізом політ. процесів давно займаються провідні «мозкові центри» (напр., RAND Corporation, Колумбійський та Мічи-

ганський ун-ти). Нелінійні процеси можуть мати широкий діапазон: від зміни погоди, теорії катастроф до стратегії та тактики бойових дій чи питань міжнар. безпеки. На визнанні факту нелінійності законів, які керують сусп-вом, стала будуватися концепція **Н.в.** Складові частини **Н.в.**: 1) відбувається глобал. б-ба ідей; 2) стирається різниця між станом війни та миру; 3) зростає роль невоєнних способів в досягненні політ. та стратегічних цілей, які за своєю ефективністю переважають силу зброї; 4) воюють між собою не тільки цілі д-ви, але й їхні територіальні одиниці (провінції); 5) формування сил союзників відбувається з числа місцевого населення; 6) використовується внутр. опозиція для послаблення противника; 7) склад коаліцій постійно змінюється і вони можуть мати розбіжності в інтересах; 8) відбувається масштабне застосування інформ. війни, у т. ч. з використанням світових ЗМІ; 9) відбувається маніпулювання транснаціональними фінансовими можливостями (комерційними зв'язками з провідними зах. компаніями); 10) відбувається реконструкція геополіт. альянсів.

Л. Смола

Ненасильницький протест – політ. практика, заснована на ідеології ненасильства, та інструментарій досягнення поставлених соц. та політ. цілей за умови свідомої відмови від застосування насильства. **Н.п.** є різновидом *активного ненасильства* – ненасильницьких дій, спрямованих на виконання вимог справедливості, на протидію агресії та на реалізацію сусп. змін.

Право на громадян. непокору – **Н.п.** проти несправедливої або нелегітимної влади, – визначає зміст народного суверенітету – принципу, реалізація якого є однією з основних гарантій легітимності держ. влади. Громадян. непокора є формою безпосередньої демократії, яка реалізується відповідно до демокр. конституцій на основі права громадян проводити мирні масові заходи та акції (мітинги, демонстрації, страйки і под.).

Витоки названої ідеології, яка окреслює не тільки метод опору чи певну тактику б-ви, але

й утверджує головний принцип цілісного світогляду, містяться у реліг. концепціях буддизму та християнства. У кожному випадку **Н.п.** активне ненасильство повинно надихатися не тільки безпосередньою метою, але й високими помислами, реліг. поглядами, етичними принципами, щоб спонукати противника зрозуміти свою неправоту, покаятися і по своїй волі задовольнити справедливі вимоги.

Н.п. об'єднує тактичні та стратегічні методи ненасильства, прагматичні та ідеологічні, протиставляється як насильницьким формам б-би за справедливість, так і пасивному прийняттю соц. несправедливості. Зазвичай ненасильницькі дії організованого протесту ставлять за мету повалення диктатури, позбавлення несправедливого правління, нац. чи реліг. гноблення, утвердження назрілих соц. змін. Незалежно від причин і масштабу конфлікту, **Н.п.** є методом, за допомогою якого люди, що відкидають пасивність і підпорядкування та які вважають за необхідне продовжувати б-бу, можуть брати участь у конфлікті без використання насильства.

К. Семчинський

Неоазіяцентризм – 1) нова азійська паннаціоналістична концепція, що має яскраво виражену японоцентричність із регіональним домінуванням країни (інколи в коаліції з КНР, без втручання США) в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, яка ґрунтується на положенні про те, що всі регіональні структури формуються на основі порівняльної переваги; 2) напрям спільної азійської зовн. політики, який передбачає більш тісне зближення Японії та КНР із країнами АСЕАН та ін. азійськими країнами, орієнтоване на створення в регіоні сили, що балансує домінацію США (інколи КНР). Прихильниками **Н.** є ділові кола Японії, бізнес яких орієнтований на Сх. Азію. Вони дотримуються культурологічного підходу та ідеї про домінування «східної» культури в Азії та підкреслюється близькість японської та ін. азійських культур, що є передумовою широкого азійського об'єднання, відриває чужі цінності зах. світу; 3) концепція «глобал. невійськової д-ви», яка орієнтується на військ.

нейтралітет Японії зі збереженням дружніх зв'язків із США й збільшенням ролі Японії у Зах. світі. Представники цієї течії (переважно прихильники соціалістичних партій країни) вважають, що Японія могла б розділити з США тягар глобал. відповідальності. При цьому вони багато в чому сходяться з прихильниками спільного глобал. гегемонізму, але на більш паритетних засадах як із США, так і з Зах. Європою. *Див.: Азіяцентризм.*

В. Патіійчук

Неоєвразійство (англ. *neo-eurasism*) – геополітична ідеологія відновлення цілісності пострадянського простору на основі нової слов'яно-тюркської інтеграції. Для **Н.** характерні ідеї етнічної компліментарності, нац. і реліг. гармонізації, змішаної ринкової системи в економіці та представницької демократії. Як геополіт., соц.-філос., наукова течія, **Н.** сформувалось в кін. 80-х рр. ХХ ст. на основі спадщини рос. євразійців 20–30-х рр. **Н.** визнає стратегічну важливість Європи для геополіт. завершеності та повноцінності євразійського «Великого простору» (як приклад, показовий факт поразки СРСР в холодній війні внаслідок нестійкого поділу геополіт. карти Європи).

Ще однією особливістю **Н.** є вибір ісламських країн (особливо континентального Ірану) як важливого стратегічного союзника. На доктринальному рівні цей альянс обґрунтовується традиційним хар-ром рос. та ісламської цивілізацій, що об'єднує їх в протистоянні антитрадиційному, світсько-прагматичному Заходу. Неоєвразійський проект являє собою найбільш повну, несуперечливу, закінчену та іст. обґрунтовану протилежність всім зах. геополіт. проектам.

Сьогодні **Н.** оформилося в комплексну наукову школу, в систему соц. і культурних ініціатив та стало основною світоглядною платформою в сучасному рос. сусп-ві. Наразі, в рамках неоєвразійської концепції реалізуються багато військ. та екон. проектів у Російській Федерації.

Є кілька геополіт. різновидів **Н.**: Росія - Євразія як господар харпленда, «Євразійський

конфедеративний союз» і «євразійський світ» з віссю Німеччина – Росія – Китай, кожна з яких має свою специфіку.

А. Іовчева

Неоізоляціонізм – термін для позначення ізоляціоністських настроїв (тенденцій), які формувалися у сер. 50-х рр. ХХ ст. у амер. зовн. політиці, і є продовженням нейтралістських ілюзій кін. ХІХ ст. та після закінчення Першої світової війни. Теоретики **Н. Е. Нордлінгер**, **П. Б'юкенен**, **Т. Карпенгер** обґрунтували «мінімалістську» концепцію нац. інтересів США, яка б позбавила країну від глобал. відповідальності за підтримання «порядку» у світі, розвиток якого нагадує саморозвиток.

Н. передбачає формування зовн. політики з урахуванням внутр. потреб та інтересів амер. сусп-ва, тобто, згортання участі США у військ.-політ. блоках, скорочення зовнішньополіт. апарату, військ. витрат і військ. допомоги ін. країнам. **Н.** спрямований на збереження власних ресурсів та енергії задля подальшого процвітання, може бути теор. і практ. підставою руху до «квазінейтралітету», тобто відсторонення від світових конфліктів.

Внутрішні чинники ідеології **Н.**: потужна демокр. традиція у самоідентифікації північних американців, неприйняття пропагандистського образу «світового поліцейського», геогр. розташування країни, її збройний і наук. потенціал. Зовн. чинники: набуття політ. ваги КНР, Індією, Японією, Росією, ФРН; зростання антиамер. настроїв у світі.

Приклад прояву **Н.** – Берлінський мур. Ознаки **Н.** є у сучасній Росії: спроба створити проблемні д-ви від Кавказу до Карпат («пояс шахіда»; нова «залізна завіса»); пошуки «п'ятої колонії», яку підштовхують до виїзду; штрафування за подвійне громадянство; наближення до «нового фундаменталізму» та под.

Ю. Ємельянова

Неонацизм – загальна назва політ. або соц. рухів, які виникли після Другої світової війни на ґрунті відновлення націонал-соціалізму. Засадничими ідеологічними принципа-

ми **Н.** є такі складові нацистської ідеології як біологічний расизм, антисемітизм, гомофобія та радикальний націоналізм. Прихильники **Н.** використовують такі класичні символи нацизму як свастика і нацистський прапор, заперечують Голокост, ідеалізують нацистський режим Третього рейху й окремих його діячів. Сучасні неонацистські орг-ції, які існують у багатьох країнах Європи, у низці країн Азії (напр., Іран, Японія, Тайвань), Америки, в Південно-Африканській Республіці (серед білої меншини), Австралії і Новій Зеландії, вважають себе їх наступниками. Напр., у 2010 р. у ФРН налічувалося майже 25 тис. правих екстремістів, з яких 5,6 тис. осіб відносяться до неонацистів. Найбільшою орг-цією, яка фактично підтримує **Н.**, є Нац.-демокр. партія Німеччини. Неонацистським за своєю суттю є створений у 1990 р., але офіційно не зареєстрований у Росії, рух Рос. нац. єдність, який обрав своїм символом свастику. В Україні найактивнішими та найагресивнішими ультраправими групами неонацистського спрямування є рух «Біла Влада – Скінхед Спектрум» (White Power – Skinhead Spektrum), укр. філія світової екстремістської мережі «Кров і Честь» (Blood & Honour), воєнізована секта «Світова Церква Творця Рутенія» (World Church of the Creator Ruthenia).

Н. становить певну загрозу для загальноєвроп. дому. Так, зафіксовано зростання впливу крайніх правих партій під час виборів до Європарламенту 22–25.05.2014 р. Зокрема, у Греції третю позицію (трохи більше 9% голосів) зайняла неонацистська партія «Золотий світанок», шестеро членів якої перебувають за ґратами. З метою протидії **Н.** заборони на використання нацистської символіки, пропаганду нацистських, фашистських, антисемітських поглядів законодавчо закріплено у европ. країнах.

С. Троян

Неонаціонал-соціалізм – загальна назва політ. або соц. рухів, які виникли після Другої світової війни та прагнуть відновити націонал-соціалізм, або ж проголошують себе послідовниками Націонал-соціалістичної нім.

робітничої партії. Термін також використовується як назва ідеології цих рухів. **Н.-с.** продовжує відстоювати такі позиції нацистської ідеології як біологічний расизм, антисемітизм, гомофобія та радикальний націоналізм, при цьому використовуючи символи пов'язані з нацизмом, напр., свастику та кольори нацистського прапора.

Н.-с. рухи поширені в більшості європ. країн, у низці країн Азії, Америки, в ПАР, Австралії і Новій Зеландії. У деяких країнах Європи та Лат. Америки діють закони, які забороняють пронацистські, антисемітські та гомофобські погляди, а також повністю чи частково забороняють нацистську символіку.

В Україні з 2005 р. зростає активність молодіжних неформальних об'єднань, діяльність яких спрямована на насильницькі дії на ґрунті расової та нац. ворожнечі. Найактивнішими та найагресивнішими є ультраправі групи з числа т. зв. руху «Біла Влада – Скінхед Спектрум», укр. філія світової екстремістської мережі «Кров і Честь», воєнізована неонацистська секта «Світова Церква Творця Рутенія». Їх об'єднує загальна ідеологія расизму та націоналізму, яка базується на принципах установлення переваги над особами ін. рас і національностей.

В Інтернеті постійно діють не менше 30 веб-сайтів **Н.-с.** хар-ру.

В. Хвіст

Неопатримоніалізм – поняття сучасної політ. соціології та політології, яке базується на типології політ. панування М. Вебера, який активно використовував термін «патримоніалізм». У рамках типології Вебера традиційне панування поділялося на підтипи, як-от феодалізм і патримоніалізм. Феодалізм – це політ. система, яка характеризується наявністю контрактного елементу, тобто існуванням обов'язкових зв'язків між правителем і його штабом. Патримоніалізм базується на апараті панування, який перебуває під особистим контролем правителя. Для Вебера патримоніалізм був накиданням на політ.-адмін. сферу принципів керування, які притаманні патріархальній родині. Крайньою формою патри-

моніалізму Вебер вважав *султанізм*: режим, за умов якого штаб панування є особистим інструментом правителя. З метою посилення контролю правителя над апаратом управління останній незрідка формувався з іноземців низького походження, часом навіть рабів. Така політика мала на меті унеможливлення альянсів поміж апаратом правителя та місцевим населенням / елітами. Вебер ілюструє патримоніальне панування за допомогою гвардії халіфів гулямів, османських яничарів, євнухів на службі кит. і візантійських імператорів.

Термін **Н.** був запропонований ізраїл. соціологом Ш. Ейзенштадтом для концептуалізації політ. динаміки хронологічно сучасних режимів. **Н.** передбачає наявність авторитарного правителя, який може цілком успішно функціонувати в середовищі позірно демократичних/електоральних ін-тів і вибудовувати систему держ. влади, яка заснована на родинних і квазіродинних взаєминах (спільності етнічного та/або регіонального походження, релігійної приналежності). Відтак, держ. апарат функціонує не на основі стандартизованих правил і винагород / санкцій, а за допомогою корупційних практик і контролю за рентами. Концепція **Н.** активно застосовується фахівцями зі студіювання розвитку (development studies) для пояснення політ. динаміки країн третього світу. Поняття **Н.** також продуктивно використовується для опису траєкторій постленінських режимів.

П. Кутуєв

Неототалітаризм – політ. режим і сусп. система, спрямована на збереження у нових сусп.-політ. умовах і геополіт. реаліях кін. ХХ – поч. ХХІ ст. тоталітаризму в його ліво-екстремістському векторі еволюції.

Кінець найжорстокіших тоталітарних режимів Б. Муссоліні в Італії (1943 р.), А. Гітлера в Німеччині (1945 р.), Й. Сталіна в СРСР (1953 р.), Мао Цзедуну в КНР (1976 р.), Пол Пота в Камбоджі (1979 р.) не призвів до зникнення тоталітаризму, а лише зумовив трансформацію ідеології та політ. практики тоталітаризму до нових зовн. і внутр. обставин як «**Н.**» на принципах: поглинання сусп-ва

д-вою-партією, суцільної партизації сусп. життя; формування закритої для сусп. контролю і відчуженої від населення владної верстви, яка беззастережно віддана своєму вождю; наявність загальнообов'язкової ідеології, всеосяжний диктат над проявами духовного життям, масштабна маніпуляція масовою свідомістю; контроль екон. діяльності; зневага до прав і свобод людини, репресії, терор д-ви проти власного населення чи окремих його груп.

Найхарактернішим неототалітарним режимом сучасності є правління Кім Чен Ина в Корейській народно-демокр. республіці (КНДР), який з 2011 р. перебрав усі владні важелі після смерті свого батька Кім Чен Іра, котрий, у свою чергу, успадкував владу від засновника д-ви Кім Ір Сена. Великою підтримкою при консолідації влади для Кім Чен Ина був його дядько Чан Сон Тек, що за Кім Ір Сена практично був другою людиною у д-ві, але 12.12.2013 р. він був несподівано засуджений спец. військ. трибуналом, передусім за «спробу вчинити держ. переворот» і страчений (квітень 2014 р.). Кім Чен Ин власноручно стратив із вогнемета міністра громад. безпеки О Сон Хона. Кім Чен Ин як диктатор одночасно суміщає всі найвищі держ., партійні й військ. посади в країні та офіційною пропагандою характеризується як «Великий керівник», «Геній серед геніїв», «Нова зірка» і под. Запроваджена в 1948 р. Кім Ір Сенем офіційна ідеологія чухче ґрунтується на опорі на власні сили та безумовній покорі вождю. Періодично у світових ЗМІ з'являється інформація про факти масового голоду в КНДР.

Найближчими союзниками неототалітарного режиму Кім Чен Ина в умовах потужної міжнар. ізоляції є КНР та Російська Федерація. Напрямо до утвердження в Росії неототалітарного політ. режиму від поч. 2000-х рр. також демонструє В. Путін.

В. Гулай

Неофашизм – поняття, яке об'єднує частину правоекстремістських рухів, що проголошують себе ідейними та політ. правонаступниками заборонених після Другої світової війни фашистських орг-цій і рухів; викорис-

товують окремі концепти ідеології й практики останніх у сучасних умовах. За відсутності єдиного підходу до характеристики правоекстремістських структур варто враховувати різні традиції, що склалися: *марксистська* для таких рухів застосовує термін «неофашистські» або «неонацистські»; *американська* – «право-радикальні»; *європейсько-континентальна* – «крайньоправі» або «праві популісти».

Характерні риси **Н.**: крайній націоналізм і шовінізм, правий популізм, орієнтація на корпоративні моделі сусп. устрою, критика з ультраправих позицій парламентаризму і фінансового капіталу, застосування насильницьких, терористичних методів політ. б-би. У соц.-філософ. плані «**Н**» культивує культ сили як універсальний метод вирішення сусп. проблем. Політ. агітація ведеться в демонстративно агресивній, енергійній і наступальній манері. Часто використовується символіка й атрибутика іст. фашизму (чорний і чорночервоний колірні тони, фасції, модифіковані свастики тощо). Важливе місце в неофашистській пропаганді займає популістська соц. риторика, звернена до представників дрібного бізнесу, люмпен-верств, носіїв молодіжних субкультур. Для **Н.** характерні тісні зв'язки з криміналітетом.

Уперше термін «**Н.**» з'явився в Італії, коли в 1946 р. було утворено партію «Італ. соц. рух» (MSI). В ін. країнах Зах. Європи (не варто плутати з нім. неонацизмом та ісп. неофалангізмом) найбільше поширення **Н.** отримав у Франції («Націоналістична революційна молодь» (JNR)). У Центр.-Сх. Європі найвпливовішою правоекстремістською орг-цією неофашистського спрямування є партія «За кращу Угорщину» (Jobbik Magyarországért Mozgalom), яка намагається поширити свій вплив на угорське населення Закарпатської області, яку вважає угорською іст. територією; підтримує анексію Росією АРК й м. Севастополя, діяльність терористичних орг-цій ДНР та ЛНР.

В. Гулай

Неоцаризм – політ. кліше, неологізм, який позначає стиль правління президента Росій-

ської Федерації В. Путіна. **Н.** проявляється у намаганні відродити в Росії монархізм із акцентуванням самодержавної волі царя, претензія на яку простежується у діях В. Путіна. Нинішній глава Рос. д-ви не є царем де-юре, але, використовуючи авторитарні важелі влади, перетворюється на царя де-факто.

В. Путін, очевидно, мріє увійти в історію як «новий об'єднувач земель руських» та повернути кол. радянські республіки у відтворену імперію – «Євразійський союз». Окупація Росією Криму й інтервенція на Донбас виглядають як здійснення особистих політ. амбіцій В. Путіна, як утілення його бажань узяти іст. реванш, приєднати до Росії нові землі. Досі в історії Росії було двоє царів із титулом «Великий» – Петро Великий і Катерина Велика. В. Путін, імовірно, хотів би стати «Володимиром Великим», який також, як і його попередники, покликаний «возвеличити Росію». Недарма він згадує давньоруського Великого князя Володимира – хрестителя Русі (але умисно не каже, що це був київський князь). Звідси – яскраво виражені імперські амбіції «господаря Кремля».

Путінофіли започаткували в Інтернеті кампанію зі збору підписів за реставрацію в Російській д-ві царського титулу та призначення В. Путіна царем. Хтось це сприймає з гумором (численні Інтернет-меми, демотиватори, фотожаби, карикатури), але для ін. це – процес сакралізації, створення «культу Путіна». Підконтрольні владі медіа формують образ сучасного «вождя нації», «справжнього державника», який, нарешті, здатен забезпечити єдність «всього руського мира». Усе це дуже нагадує небезпечну міфологему гітлерівської ідеології: «один народ – одна д-ва – один вождь».

Відносний успіх створення культу постаті В. Путіна свідчить про живучість в Росії рудиментарних архетипів традиційного сусп-ва (які співіснують із сучасною індустрією), комплексів «колективного несвідомого» в політ. культурі рос. громадян, а також про депресивні настрої в сусп-ві. У перехідні, кризові періоди монархи сприймаються як символи єдності країни; народ віддає перевагу силь-

ній владі, зростає його віра в героя-рятівника. Традиційною рисою рос. політ. хар-ру залишається очікування «царя-батюшки», потреба у патріархальній (патримоніальній) опіці. Ще у першій пол. XIX ст. у Рос. імперії виникла теорія т.зв. «офіційної народності», яка ґрунтувалася на формулі: «православ'я – самодержавство – народність». Її прибічники наполягали на ідеях відданості рос. народу цареві, єднання царя з народом, особливого шляху розвитку Росії, на відміну від «гнилого Заходу». Монархія сприймалася як рятівний порядок, а демократія – як анархічна, небезпечна свобода. Поняття «громадян. свобода» і «політ. порядок» так само несумісні і у великодержавному менталітеті ураженої **Н.** частини громадян сьогоденної Росії.

Дослідник із США С. Дьок вбачає у **Н.** прагнення В. Путіна стати сучасним «Карлом Великим». Амер. політик і публіцист П. Бьюкенен зазначає, що В. Путін сприймає свою державу як «Третій Рим». Відомий дослідник рос. монархізму Р. Пайпс зауважує, що росіяни бажать «аби хтось ними правив протягом багатьох років», «вони не хочуть змін». **Н.** присвячені дві книги італ. журналіста С. Канчіані – «Російська рулетка. Неоцаризм часів Путіна: подорож радянською імперією через корупцію, ностальгію й ілюзійну демократію» (2012), «Путін і неоцаризм. Від колапсу СРСР до завоювання Криму» (2014). Див.: *Путінократія; Путінізм; Путінофіли.*

Н. Хома, В. Северинюк

Непотизм (лат. *nepos* (*nepotis*) – онук, нащадок, племінник) – 1) фаворитизм (напр., надання статусної посади родичам або друзям незалежно від їх професійних достоїнств); кумівство; 2) у вужчому сенсі – роздача римськими папами заради зміцнення своєї влади дохідних посад, вищих церковних звань чи земель близьким родичам, насамперед племінникам (звідси й назва). Був поширений у XV-XVI ст. Саме так з'явилися цілі «папські» династії – Орсіні, Медичі, Борджіа. І лише у XVIII ст. цей порядок був зламаний, і за вказівкою Папи Інокентія XII у кардинальській колегії тепер міг перебувати тільки один «непот».

Сучасний **Н.** – призначення першими особами країни (керівниками орг-цій) своїх родичів на провідні посади та привабливі держ. пости. Особливо яскраво **Н.** проявляється у найбідніших країнах Африки та Азії, де диктаторські режими, побоюючись повалення, змушені спиратися на підтримку родинних кланів для посилення своєї влади. У низці індустріально розвинених країн **Н.** у політиці відіграє опосередковану роль, найчастіше у зв'язку з кровноспорідненим успадкуванням власності. Вузьке коло власників великого капіталу змушене вдаватися до підтримки родичів для збереження капіталу, а разом із цим і влади.

В Україні **Н.** є загрозою державності. З перших днів існування України як самостійної д-ви, особливо у період приватизації, **Н.** використовувався для незаконного збагачення та формування т. зв. «первісного капіталу» родичами керівників країни, регіонів, промислових і сільськогосподарських підприємств. **Н.** проявлявся як у призначенні на держ. посади найближчих родичів, так і активному їх просуванню у народні депутати різних рівнів. Апофеоз **Н.** – правління Януковича та «Сім'ї». Див.: *Кумівство; «Сім'я».*

М. Требін

Несистемна опозиція (лат. *oppositio* – протиставлення, заперечення) – вид політ. опозиції, що має на меті протиставлення своєї політики діючій владі, протидію загальним основам сусп.-політ. ладу в д-ві. **Н.о.** у відношеннях із владою набуває антагоністичного хар-ру та вирізняється жорстким протистоянням, спрямованим на використання не завжди законних методів ведення політ. б-би.

У політ. практиці **Н.о.** виступає як ідеологізовані партії, політ. цінності яких є протилежними загальноприйнятим. Представники **Н.о.** прагнуть зміни політ. режиму, перебудови політ. системи переважно насильницькими засобами та методами. За політ. спектром до **Н.о.** належать ліво- і праворадикальні партії та громад. орг-ції, першочергове завдання яких – делегітимізація та дискредитація держ. влади, і навпаки – легітимація заборонених політ. і правових норм.

На думку Дж. Сарторі, котрий уперше вжив цей термін, **Н.о.** не завжди може набувати радикально-революційного хар-ру. Інколи **Н.о.** проявляє свою позицію від звичайного неприйняття до відкритої форми протесту, але без насильницьких методів. Як, приклад **Н.о.**, Дж. Сарторі наводить партії фашистського та комуністичного спрямування. Потрапивши до парламенту, ці партії за своєю природою не можуть співіснувати із партіями влади, і сама поява **Н.о.** є свідченням зростаючої кризи політ. системи, та ознакою майбутніх радикальних змін політ. системи.

Н. Ніколаєнко

Неспроможна держава (англ. *failed state* – невдала, недієздатна д-ва) – термін, який використовується для позначення стану д-ви, коли вона виявляється нездатною реалізовувати свої основні суверенні права та виконувати базові зобов'язання перед населенням.

Для характеристики **Н.д.** найчастіше використовуються такі показники: втрата фактичного контролю над частиною території або монополії на законне використання фізичної сили та примусу; неспроможність влади приймати колективні рішення, забезпечувати безпеку та стабільність; нездатність влади забезпечити надання базових соц. і адмін. послуг населенню (освіта, медичне обслуговування, екон. можливості, належна інфраструктура, функціонування судової системи і под.); нездатність взаємодіяти з ін. д-вами як повноправний і незалежний член міжнар. спільноти. У **Н.д.**, як правило, наявні виразна екон. нерівність, воєнізовані нелегальні формування, жорстка конкуренція за ресурси, високий рівень корупції та злочинності, криміналізація держ. структур, стійка еміграція, різкий екон. спад, екон. нестабільність, демогр. тиск (щільність населення, наявність ворогуючих етнічних груп), грубе порушення прав людини, зовн. втручання, у т. ч. залежність від зовн. фінансування, високий вплив групових і/або кланових еліт.

Із 2005 р. щорічно складається, т. зв. *індекс неспроможності д-в* (англ. *Failed States Index*). У 2014 р. за цим індексом д-ви було

поділено на 11 категорій – від д-в із дуже високим рівнем тривожності (напр., Південний Судан, Сомалі, Центральна Африканська Республіка, Конго та ін.) до дуже стабільних д-в (напр., Фінляндія). Усього у рейтингу – 188 країн. Україна посіла 113 місце, потрапивши до категорії «ризикованих д-в» (англ. *warning*).

О. Уварова

Неспроможність політична – відсутність можливості виконувати свої політ. зобов'язання. **Н.п.** є протилежною *політ. успішності*. **Н.п.** може бути зумовлена суб'єктивними та об'єктивними чинниками. До *суб'єктивних* належать індивідуальні можливості політ. лідера – невміння орієнтуватися у складних політ. ситуаціях, нездатність вчасно знаходити вихід із проблемного становища, відсутність авторитету та підтримки серед колег. До об'єктивних – кризове екон., політ., соц. становище д-ви, що не дозволяє значною мірою реалізовувати покладені політ. зобов'язання. В результаті **Н.п.** у сусп-ві виникають почуття незадоволення, відчуження, недовіри, безсилля та безнадійності, що може призвести до політ. відчуження сусп-ва.

Відповідно до суб'єкта діяльності розрізняють *індивідуальну* (лідер партії, посадова особа) та *колективну* **Н.п.** (партія, держ. орган). Також розрізняють **Н.п.** д-ви – нездатність д-ви за рахунок своєї діяльності забезпечити сусп. блага у вигляді безпеки, роботи, освіти і под. Основні різновиди **Н.п.** д-ви: неспроможність контролювати територію; нездатність д-ви повністю контролювати поведінку екон. суб'єктів; недосконалість політ. процесу. Риси **Н.п.** д-ви: неможливість забезпечення безпеки своїх громадян, дисгармонія між соц. групами, визнання політ. насилля цілком прийнятним для громадян, створення альтернативних (на противагу державним) інт-ів застосування сили та забезпечення безпеки. Тобто, **Н.п.** д-ви – такий стан державності, коли д-ва не виконує своїх основних ф-цій, не контролює або слабо контролює свою територію та кордони, втрачає можливість надання сусп. послуг і бути повноправним партнером у міжнар. відносинах.

Т. Лушагіна

Нетерпимість політична – риса світоглядної позиції та психол. установка особистості, що проявляється у її запереченні права іншого на власну ідентичність, у несприйнятті відмінних поглядів на держ.-політ. устрій і принципи функціонування влади, альтернативні політ. ідеології, цінності політ. культури та цілі на майбутнє. **Н.п.** виступає джерелом маніфестованої войовничості до альтернативних політ. ліній, продукуючи ворожнечу між їх прибічниками.

Глибинними причинами **Н.п.** є об'єктивні соц.-політ. розмежування за майновими, регіональними, мовно-етнічними, релігійно-церковними, культурно-цивілізаційними, ін. ознаками. Кожному з них відповідає ідеологічний розкол, що виражається в електоральних уподобаннях. Через політ. партії вони транслиуються в політ. систему, виступаючи чинниками її конфліктизації. У б-бі з опонентами партії експлуатують несхожість в об'єктивних групових інтересах і через комунікативні технології політизації сусп. життя та конфліктної мобілізації мас, маніпулятивні політтехнологічні прийоми, небажання або невміння послуговуватись конвенційно-консенсусними практиками у власній політ. діяльності, трансформують суперечності у стан антагоністичної непримиренності. Умовами, які сприяють поширенню **Н.п.**, є догматизм мислення, вплив традицій авторитаризму, неусталений хар-р стандартів демократії, відчуження широких верств від влади і реакція на це у вигляді неінституціоналізованих дій із застосуванням насилля, розпалюванням ненависті до опонентів. **Н.п.** – антипод толерантності; вона дезінтегрує єдність сусп-ва, значно ускладнює досягнення соц. стабільності та прогнозованості у його розвитку. *Див.: Толерантність політична.*

В. Ханстантинов

Нетократія (англ. *netocracy*; від англ. *network* – мережа, співтовариство + дав.-грец. *κράτος* – влада) – уявна форма управління сусп-вом, цінністю якого є інформація. **Н.** – новий різновид влади, джерелом та інструментами якої стають інформація та мережеві

технології. Авторами терміну **Н.** є шведські журналісти Я. Зодерквіст та О. Бард, які у книжці «Нетократія. Нова еліта та життя після капіталізму» вперше описали це явище. Основні механізми та технології **Н.** – б-ба за інформ. ресурси, потоки та канали інформації, мережеві віртуальні структури, соц. мережі і под. **Н.** змінює прибутковість бізнесу в пост-індустріальному світі. **Н.** не потребує багато грошей, тільки місце в мережі, куди потрапляють ті, хто знайде вхід і знає код доступу. Всі ін. будуть користуватися тими димовими завісами та дезінформацією, яку створюють нетократи. **Н.** має можливість створення паралельної, віртуальної реальності, маніпуляцій свідомістю. **Н.** характеризується втратою приватності, що стає загрозою для нац. безпеки д-в, та знеціненням демокр. цінностей. Позитивна характеристика **Н.** – надає необмежені можливості для особистого розвитку, поширення знань та інформації, глобалізації ідей та думок, мультикультуралізму. **Н.** формує новий клас, який проявляє високу активність і впливає на перебіг подій у різних галузях світової економіки, політики, життя всесвітнього співтовариства. Цей вплив дедалі зростатиме, аж допоки **Н.** не отримає повної монополії на владу в новому постіндустріальному сусп-ві. Цей новий клас буде залишатися домінуючим суб'єктом у ХХІ ст.

Основні ознаки **Н.:** 1) використання технологій, комп'ютеризація виробництва й управління; 2) доступ до управління повним життєвим циклом людських орг-цій, можливості зміни колективної пам'яті; 3) професіонали, що володіють технологічними компетенціями; 4) конкурентноспроможність орг-ції або підприємства залежить від професіоналізму співробітників та їх знань мережевих технологій; 5) реальні джерела влади нового правлячого класу – нові технології управління поведінкою; 6) розділення влади, багатства та політ. впливу; 7) зміна мотивації у працівників та керівництва, десакралізація всіх аспектів життя, управління, влади, д-ви.

М. Лапшкіна

Неурядові організації (НУО) (англ. *non-governmental organizations* – *NGO*) – добро-

вільні орг-ції локального, нац. чи міжнар. рівня, що працюють з громадянами або від їх імені заради сусп. добра на неприбутковій основі. Ін. назва – НДО – недерж. орг-ції. **НУО** створюються з ініціативи громадян, на добровільній основі, і цим є подібні до ін. *громад. орг-цій* (ГО), разом з якими **НУО** утворюють *громад. (або «третій»)* сектор і є елементами громадян. сусп-ва. Особливістю **НУО** є те, що вони займаються розв'язанням проблем не своїх членів, а ін. людей, надаючи їм певні послуги чи допомогу. Від ін. ГО **НУО** відрізняються більшою структурованістю та наявністю оплачуваних штатних працівників, які працюють для соц. або громад. мети, заради покращення становища певних груп, спільнот, чи сусп-ва в цілому. Вони займаються благодійництвом, соц. підприємництвом, розвитком громад. **НУО** використовують ін-т членства або ні (тобто можуть складатися лише з оплачуваних працівників, які займаються громад. справами).

Синонімами терміну **НУО** є НПО чи НКО (неприбуткові чи некомерційні орг-ції). За хар-ром своєї діяльності НПО могли б отримувати прибуток, але мають ін. мету: спрямувати результати своєї праці на благодійні цілі, на допомогу уразливим верствам населення. Це соц. фірми (як напр., кооперативи і товариства взаємодопомоги, благодійні пекарні, притулки для бездомних). На Заході НПО є складовою і одним із напрямків реструктуризації д-ви добробуту. Значна їх частина зайнята наданням тих соц. послуг, які ще недавно надавалися урядовими установами, а тепер внаслідок «роздержавлення» управління стають справою **НУО**. Різновидом **НУО** є «мозкові центри» – аналітичні й дослідницькі установи, які формують громад. думку, впливають на вироблення екон., правової, культуролог., еколог., демогр. та ін. напрямів публічної політики, досліджують питання безпеки та оборони та ін.

А. Колодій

Нова публічна дипломатія – спосіб комунікативного впливу на міжнар. ситуацію та зарубіжну аудиторію за допомогою нових тех-

нологій (блоги, спеціальні сайти: Facebook, Twitter, YouTube, sms-розсилка). Термін **Н.п.д.** співвідноситься з поняттям «*публічна дипломатія*» і звертає увагу на зміни в практиці останньої, а саме: 1) все частіше міжнар. акторами є нетрадиційні суб'єкти, серед яких найвпливовішими та важливими стають неурядові орг-ції; 2) механізми, що використовуються цими акторами з метою спілкування з громадами світу, приваблюють нові глобал. технології у режимі реального часу (особливо Інтернет); 3) ці нові технології розмили раніше жорсткі межі між сферами внутр. і міжнар. новин; 4) замість старої концепції пропаганди публічна дипломатія все частіше використовує концепції, які з одного боку походять зі сфери маркетингу (особливо брендинг територій і націй), а з ін. боку – з теорії мережевої комунікації; 5) з'явилося нове розуміння **п.д.**, а мова про престиж та міжнар. імідж дозволила говорити про м'яку силу і брендинг; 6) **Н.п.д.** полягає у відході від комунікації часів холодної війни типу «актор – громадськість» і переході до контакту за моделлю «громадськість – громадськість» із метою взаємного інформування, де міжнар. актор є посередником; 7) у цій моделі зникає вертикальний принцип розповсюдження інформації, а первинне завдання **Н.п.д.** характеризується як «розвиток відносин». Такі відносини слід будувати не між актором і іноземною аудиторією, а між двома аудиторіями, іноземними одна щодо одної, спілкуванню яких актор бажає сприяти. Див.: *Твіпломат; Твіпломасі; Фейсбук-дипломат; Цифрова дипломатія.*

М. Трофименко

Нова холодна війна (англ. *the new cold war*) – стан відносин між Заходом і Російською Федерацією, який характеризується становленням конфронтаційної типу взаємин. Виникає як наслідок принципової відмінності зах. і рос. моделей зовн. політики, базованих на кардинально різних баченнях постбіполярного міжнар. порядку. Якісно несумісними характеристиками є, насамперед, ліберальний інтернаціоналізм західної та неоімперіалізм путінської міжнар. стратегії.

Походження терміну **Н.х.в.** пов'язане з терміном «*холодна війна*», який широко застосовується щодо визначення відносин між демокр. Заходом і тоталітарним Сходом (в ідеологічному, а не геогр. сенсі) у період т. зв. Ялтинської системи міжнар. відносин. Класична **Х.в.** є станом міжнародних відносин, який характеризується тотальною конфронтацією між Заходом і Сходом, що загрожує перерости в пряме військ. зіткнення з застосуванням зброї масового знищення. Її ключовими характеристиками виступають конфронтація на ідеологічній основі, біполярність і глобальність. **Н.х.в.** має низку подібностей: ідеологічна природа конфронтації, тенденція до набуття нею тотального хар-ру, наявність загрози прямого військ. зіткнення. Разом із тим, путінська Росія за більшістю параметрів не є глобал. центром сили, не є уособленням привабливої альтернативної сусп. моделі. Дійсно глобал. хар-ру конфронтація може набути в разі створення антизахідного альянсу РФ і КНР, однак такий варіант є маловірогідним. Наведені (а також інші) відмінності холодної війни та **Н.х.в.** надають підстави деяким експертам ставити під сумнів коректність терміну **Н.х.в.**

Ю. Теміров

«Новоросія» (рос. *Новороссия*) – рос. збір-на іст. назва території, що стосувалася частини Північного Причорномор'я та Приазов'я, частини Південної Бессарабії, Таврії і Кубані (м. Ростов-на-Дону). Відносно сучасної України – це Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Херсонська, Миколаївська обл., частина Одеської, Донецької, Луганської обл. та Кримський півострів.

«**Н.**» виникла після завоювань Росією «нових земель», що перед тим належали Османській імперії (рос.-турец. війни 1768–1774, 1787–1791), Кримському ханству (приєднані в 1783 р.), та загарбання «Вольностей Війська Запорозького Низового». У 1734–1775 рр. під військ.-адм. управлінням Нової Запорозької Січі (нар. Підпільна) перебували території нинішніх Дніпропетровської, більшість Запорізької, частково Кіровоградської, Херсон-

ської, Донецької та Луганської обл. Зі сер. XVIII ст. царський уряд став заохочувати іноземців (сербів, греків, болгар, німців) «переселятися в Росію», а фактично – на території, які здавна були освоєні укр. населенням. У 1752 р. на Правобережжі, у півн.-зах. частині козацьких «Вольностей», було утворено Нову Сербію, у 1753 р. на півн.-сх. кордоні Запорозжя – Слов'яно-Сербію, у 1754 р. – Новослобідський козацький полк. 22.03.1764 р. за указом Катерини II на півд. укр. землях було утворено Новоросійську губернію у складі Нової Сербії та Новослобідського полку. Того ж року до її складу увійшли Слов'яно-Сербія, Бахмутська провінція, т. зв. Укр. лінія, частина земель Полтавського полку та м. Кременчук (з червня 1765 р. – адмін. центр губернії). У 1783 р. Новоросійська та Азовська губернії були об'єднані в Катеринославське намісництво (з 1789 р. адмін. центр – Катеринослав). Новоросійська губернія в ширших межах була відновлена в 1796 р. на основі ліквідованих Катеринославського та Вознесенського намісництв і Таврійської області. У 1797 р. Катеринослав перейменували в Новоросійськ; у 1802 р. місту повернули початкову назву. Новоросійська губернія проіснувала до 1802 р., коли вся Південна Україна була поділена на три губернії: Катеринославську, Таврійську та Миколаївську (з 1803 р. – Херсонська).

«Н.» у сусп.-політ. дискурсі 2014 р. – штучно створений мовний штамп, який з агресивно-пропагандистською метою використовують антиукр. кола в Росії (особисто президент Російської Федерації) та сепаратистські сили у Донецькій і Луганській народних республіках як спільну назву цієї самопроголошеної «держ. території». Назва «Новоросійська республіка» в 2006 р. фігурувала на аматорських «картах України» громад. орг-ції «Донецька республіка» на позначення «спільних меж» Одеської, Миколаївської, Кіровоградської та правобережних частин Дніпропетровської, Запорізької і Херсонської обл.

В. Северинюк

Новояз – термін, введений Дж. Орвеллом у романі «1984», для позначення детерміно-

ваної тоталітарним сусп.-вом системи мови і мовних висловлювань, здатної жорстко обумовлювати (як в нормі, так і в патології) духовно-діяльні алгоритми цілісної сукупності поведінкових репертуарів людей. Емпіричною основою ідеї **Н.** для Орвелла були новачі вербально-словесних практик ідеолого-пропагандистських машин фашизму в Німеччині та більшовизму в СРСР, а також процеси деградації мови в англ. пресі 1930-1940-х. Лексика **Н.** покликана точно виразити будь-яке дозволене значення, потрібне члену партії, а крім того відсікти ін. значення, як і можливості прийти до них манівцями.

За схемою «1984», компонентами **Н.** є словники «А», «В» і «С». Словник «А» припускає мінімізацію синонімів, розширення «гнізд» (слів-генераторів нових словоформ) за допомогою умертвіння живих словесних коренів. Словник «В» не містить жодного політ. нейтрального слова, включає виключно нові складові слова для елімінації максимального числа термінів, що несуть колишні значення. Тим самим людині нав'язується певна ідеологічна позиція. Словник «С» включає вузькоспеціалізовані наукові та технічні терміни (загальнонаук. понятійний апарат відсутній).

Ідея **Н.** виступила вдалою формою фіксації соц. механізму, який пояснює наступне: те, що висловлюється, виявляється детерміновано не так лінгвістично-логічними процедурами, скільки специфічними засобами соціокультурного плану (встановленими в сусп.-ві нормами і правилами обумовлення і артикуляції мовних висловлювань). Дія такого соц. механізму залишається характерною для ін-формац. політ. сучасності.

А. Гарбадин

Нонконформізм (лат. *non* – ні, *conformis* – подібний, схожий) – соц.-психол. явище, що характеризується намаганням діяти всупереч позиції більшості (сусп.-ва, д-ви, сім'ї, релігійної орг-ції і под.) і дотримуватися протилежної точки зору; активне неприйняття сусп. норм, цілей, цінностей і моделей поведінки, що домінують у певній групі. **Н.** може бути соц., політ., етичний, релігійний і под. Уперше

Н. був розглянутий в контексті дослідження психологами конформізму та конформності в 30-х рр. XX ст. (М. Шеріф). **Н.** досліджували С. Аш, С. Мілгрем, С. Снайдер, Г. Фромкін, Е. Фромм, Т. Адорно, М. Горкхаймер та ін.

Типи **Н.**: *незалежність* (здатність критично сприймати сусп. норми і як наслідок, не підтримувати їх, схильність висловлювати власну незалежну точку зору. **Н.** передбачає вироблення нових правил і норм. Через прагнення людини до творчості і перетворення навколишньої дійсності може характеризуватися значним конструктивним, творчим потенціалом і бути формою соц. протесту, засобом самоактуалізації індивіда); *антиконформізм* (негативізм, намагання протиставити себе нормам більшості та чинити всупереч уявленню групи за будь-яких умов при фактичній нездатності сформулювати власні погляди). У цьому випадку, з точки зору психології **Н.** не є антонімом до поняття конформізму, оскільки рішення індивіда не приймається самостійно і незалежно, а є лише реакцією на тиск групи (дія «від протилежного»). Таким чином, **Н.** перетворюється на зворотну сторону конформізму. Протилежністю як конформізму так і **Н.** є вільне самовизначення особистості в групі. Водночас деякі соц. психологи (С. Аш, Р. Кратчфілд, Д. Майерс та ін.) розглядають **Н.** як явище протилежне конформізму, як позитивну альтернативу конформізму.

В. Бунь

Нормативна модель ліберальної представницької демократії – синтезований і фігурально представлений образ сучасної ліберальної демократії, її ідеальний стандарт, що дає найповніше уявлення про ті принципи та механізми, які необхідні для утвердження ліберально-демокр. цінностей, що беруть свій початок у ліберальній філос.-політ. думці XVII-XVIII ст. Визначальною характеристикою **Н.м.л.п.д.** є те, що вона ґрунтується на цінностях свободи, рівності та справедливості. Для їх втілення в життя **Н.м.л.п.д.** передбачає механізми, які в різних країнах різняться за формою, але зберігають свою суть, оскільки засновані на двох вихідних принципах:

конституціоналізму та суверенітету народу, кожен із яких конкретизується через низку робочих (організаційних) принципів.

Реалізація принципу конституціоналізму залежить від законодавства – його повноти, правового хар-ру, а також від діяльності правоохоронних і судових органів. Відповідно до цього, ін-ти **Н.м.л.п.д.** утворюються та функціонують із дотриманням організаційних принципів законодавчо обмеженого уряду, дотримання прав людини, верховенства закону, а також рівності усіх перед законом. Реалізація принципу народного суверенітету залежить від функціонування різноманітних механізмів представницької (з елементами прямої) демократії, які забезпечують реалізацію народної волі, підконтрольність і підзвітність органів влади громадянам. Тому в основі ін-тів **Н.м.л.п.д.** лежать організаційні принципи, що забезпечують демокр. прийняття рішень: вибори політ. еліт, підзвітність еліт громадянам, чутливість уряду щодо думки громадян, справді конкурентна та репрезентативна партійна система, плюралістична система ін-тів групової політики, система політ. комунікації, що забезпечує вільну циркуляцію ідей та інформації, а також громадян. участь і громад. контроль через ін-ти громадян. сусп-ва.

На відміну від моделі *поліархії*, яка концептуалізує сучасну демократію у тому вигляді, як вона вже склалася в зах. країнах, **Н.м.л.п.д.** представляє те, як повинна виглядати розвинена демократія і які критерії варто враховувати при оцінці розвиненості реально існуючих демокр. систем.

А. Колодій, Дж. Перлін

Ньюсмейкер (англ. *newsmaker*; *news* – новини; *maker* – той, хто щось робить – букв. «той, хто створює новини») – особа, орг-ція, подія, яка є чи потенційно може стати джерелом новинної інформації, створити інформац. привід. **Н.** може бути: особа (актор, політ. діяч, спортсмен і под.), яка у певний момент цікавить значну частину сусп-ва та представників ЗМІ; подія чи особа, яка впливає на подальший перебіг політ. ситуації в країні, про яку пишуть та говорять у ЗМІ; журналіст,

який створює програми новин. У політ. сфері **Н.** – це глава д-ви, прем'єр-міністр, спікер парламенту, представники законодавчої, виконавчої, судової влади, лідери політ. партій та громад. об'єднань; прес-секретарі, спеціалісти зі зв'язків із громадськістю та ін. особи, які мають доступ до новинної інформації. Вирізняють посадових **Н.**, публічність яких пов'язана з посадою, статусом у сусп-ві та харизматичних **Н.**, увага до яких викликана їх особистими якостями. Відповідно положенню в інформ. просторі **Н.** можуть бути *статусні* (це джерело, чия інформація є вагомую завдяки посаді чи статусу – вищі посадові особи д-ви; керівники відомств і структур; вони формують політ., екон. і соц. порядок

денний); *експертні* (джерело, що володіє цінною, ексклюзивною, корисною на даний час інформацією; у політ. сфері – це політологи, політтехнологи, політ. консультанти та под.); *ситуаційні* (джерело, що випадково опинилося в певній ситуації). Ці типи **Н.** перетинаються та можуть доповнювати один одного. Відповідно до завдань, які вирішують **Н.**, їх поділяють на: *інформатора* (інформує); *агітатора* (пропагує); *аналітика* (роз'яснює); *«піарщика»* (здійснює вплив на рішення чи особу); *експериментатора* (вивчає ситуацію); *дезінформатора* (дезінформує). Близьким за змістом до **Н.** є поняття комунікатор (англ. *newsbreak*), яке використовується у журналістиці.

М. Остапенко

О

Область державної політики – соціологічна царина, на умовній площині якої реалізується комплекс управлінських, адміністративних, правових та ін. організаційно-регулятивних дій д-ви як головного політико-кратологічного ін-ту. Реалізаційна царина будь-якої **О.д.п.** деталізується на *сферні, галузеві та проблемні* ділянки сусп. життєдіяльності людей. Організаційно-регулюючий комплекс дій д-ви в будь-якій **О.д.п.** уособлюється лінійною тріадою: «новотворення», «реформування», «модернізація».

Кожна **О.д.п.** обов'язково мусить мати свою науково засадовану теорет. концепцію, яка містить такі структурні елементи: 1) соціумо- і державотворча гіпотеза суто даної **О.д.п.**; 2) соц.-політ. зміст передбачуваних даною **О.д.п.** трансформаційних ефектів; 3) гіпотетична часова тривалість процесу впливу даної **О.д.п.** на ім'ярек *сферу, галузь і проблему* життєдіяльності людей в конкретній країні; 4) основні динамізуючі (позит.) та гальмуючі (негат.) чинники, які свого часу уже вступили або ж вступають у дію на об'єкт-предметному полі конкретної **О.д.п.**; 5) головні фази процесу реалізації проміжних цілей та кінцевої мети даної **О.д.п.**.

Концепція **О.д.п.** розроблюється в надрах правлячого політикуму конкретної країни, в якій еліта «дружить із наукою». Вона базується на Конституції та поточних законах, у стратегічному сенсі «відштовхується» від чинної в країні доктрини внутр. та зовн. політики, а в праксеологічному сенсі аплікується до конкретних груп країн, типу сусп.-в/соціумів, образу в них політ. режиму, форми держ. орг-ції життєдіяльності людей, моделі конституційного ладу країни і под.

Поняття **О.д.п.** уведено до наук. вжитку І. Варзарем у 1994 р. Першу апробацію воно отримало в лютому 1995 р. у м. Львові, під час роботи міжрегіональної наради, на якій обговорювались дві моделі політико-держ. устрою України напередодні прийняття першої Конституції, – 1) етнофедеральна (ініці-

ант – В. Чорновіл) та 2) унітарна (ініціант – В. Мусіяка). Остаточний пункт рішення наради був наступним: міністрам та головам держ. комітетів доручалося – «у двомісячний термін» – «розробити апліковані до відповідних сфер і галузей життя» свої концепції **О.д.п.** «Із тих концепцій, – сказав Президент на завершення, – має чітко проглядати образ бажаної для країни моделі політико-держ. устрою, а вже конституціоналісти звідти зроблять свій висновок». 3 травня 1995 р. поняття **О.д.п.** почало впровадитися в тексти офіційних документів і законодавчих актів, які відлунювали праксеологіку соціумо- і державотворення в країні протягом обох правлінських каденцій (1994-2004 рр.) президентства Л. Кучми. Але вже навесні «помаранчевого» 2005 р., коли поняття «країна» і «сусп.-во» остаточно «втопили» в координатах «д-ви без берегів», поняття **О.д.п.** поступово стало витіснятися. Отож, ренесанс поняття **О.д.п.** – попереду.

І. Варзар

Обмежений суверенітет – характеристика міри зовн. суверенітету д-ви, взаємовідносин держ. влади з ін. суб'єктами влади поза межами її кордонів. Міра **О.с.** визначає рамки міждерж. взаємодій і визначається об'ємом міжнар. права, який д-ва визнає для себе обов'язковим, її готовністю підкорюватись міжнар. звичаю та здатністю опиратись вимогам структури міжнар. системи або д-в – лідерів міжнар. ієрархії.

Практика застосування **О.с.** показує, наскільки до компетенції органів певної д-ви або наднаціональних (урядових чи неурядових) структур належать права на укладення міжнар. договорів, участь в роботі міжнар. орг-цій, підтримання дипломатичних відносин з ін. д-ми, оголошення війни й укладення миру та под. Оскільки незалежність держ. влади в будь-якій країні від ін. влади за її межами ніколи не була повною, д-ви з абсолютним суверенітетом ніколи не існувало. Всі д-ви ззовні володіли лише **О.с.** Однак, теор.

і практ. визнання **О.с.** характерне переважно для епохи Середньовіччя і сучасної доби.

Теорія та практика **О.с.** суперечать принципам невідчужуваності суверенітету та суверенності народу і впливають із інтересів д-ви. Вона, з огляду на корисність чи необхідність, звужує сферу здійснення своїх окремих суверенних прав на основі узгодження, координації з ін. д-ми чи недерж. акторами глобал. політики.

Специфікою сучасного етапу міжнар. відносин є поєднання **О.с.** д-в (напр., членів ЄС) і збереження їх істотної міжнар. правосуб'єктності. Це відрізняє їх від утворень минулого з обмеженою міжнар. правосуб'єктністю – васалів, колоній, домініонів і протекторатів, кондомініумів, несаморядних, підмандатних або підопічних територій, «нічийних земель».

Ю. Тишкун

Оборонна політика України – система політ., екон., соц., воєнних, наук., наук.-техн., інформ., правових, організаційних та ін. заходів д-ви щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту, який пов'язаний з застосуванням ін. д-вою або групою д-в збройної сили проти України.

Сучасна **О.п.У.** знаходиться на етапі реформування. Військ. конфлікт на Донбасі продемонстрував необхідність пошуку нових форм реалізації **О.п.У.** та підвищення обороноздатності д-ви.

Зокрема, в Указі Президента України № 842/2014 від 12.09.2014 р. передбачається розроблення та затвердження до 01.03.2015 р. держ. програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2020 р. Вперше за доволі довгий час пропонується збільшити витрати на оборону в 2015 р. до 3% ВВП. В цьому документі також передбачається звільнення від оподаткування продукцію безпеки і оборони, яка ввозиться в Україну.

Із метою формування оптимальної моделі забезпечення **О.п.У.** 23.12.2014 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про

внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості». Позаблоковий статус України виявився неефективним у контексті реалізації **О.п.У.** та захисту д-ви від зовн. агресії та тиску. Також важливим напрямком розвитку **О.п.У.** є укладання багатосторонніх міжнародних договорів з ін. д-вами про надання Україні дієвих гарантій безпеки для захисту її суверенітету і територіальної цілісності.

Передбачаються зміни у порядку комплектування Збройних Сил України та утворення нових військ. формувань, сформованих на добровільній основі, шляхом укладання короткострокових контрактів на проходження військ. служби.

На тлі сучасних подій особливого значення набуває проекти з посилення захисту держ. кордону України, напр., тимчасове закриття деяких пунктів пропуску на держ. кордоні України з Російською Федерацією; облаштування держ. кордону України; реалізація проекту «Стіна».

Важливою формою подальшого розвитку **О.п.У.** є перегляд основ цив. захисту: передбачається відновлення початкової військ. підготовки у загальноосвітніх навчальних закладах, встановлення нових форм трудової повинності. *Див.: Проект «Стіна».*

А. Шуліка

Обороздатність (англ. *defensive potentialities*) – стан військ., соц.-політ., екон., морально-психол. потенціалу та орг-ції д-ви, що забезпечує надійний захист її суверенітету, цілісності територій і здатність відбиття зовн. агресії. Основу **О.** складає бойовий потенціал збройних сил й ін. силових структур, їх здатність попередити збройний напад на країну, а в разі агресії – відбити її та нанести агресору зустрічний удар.

О. залежить від: хар-ру та масштабів реальних і потенційних військ. загроз; ведення країною міжнар. співробітництва, з метою орг-ції колективної безпеки й спільної оборони; військ. і матеріального потенціалу д-ви, її економіки, наук.-техн. розвитку та людського ресурсу; соц. і нац. єдності сусп-ва, мораль-

но-психол. готовності населення захищати територіальну цілісність своєї країни; вміння політ. і військ. керівництва ефективно використовувати наявні можливості.

Основні заходи д-ви щодо забезпечення **О.**: розробка військ. доктрини, та військ. політики відповідно; розвиток збройних сил, зміцнення їх матеріального та науково-технічного потенціалу; прогнозування військ.-політ. ситуації та оцінка військ. загроз; координація діяльності центральних органів держ. влади та місцевих органів управління у сфері **О.**; вдосконалення законодавства у військ.-оборонній галузі; зміцнення екон.-промисл. потенціалу; патріотичне виховання населення та зміцнення нац. єдності.

Основними суб'єктами **О.** України є: Президент України, Верховна Рада України: Кабінет Міністрів України; РНБО України; органи держ. влади та місцевого самоврядування, Збройні Сили України, Нац. гвардія, Головне управління розвідки, Держ. прикордонна служба, Служба безпеки України, Служба зовн. розвідки.

А. Іовчева

Обумовленість політична – комплекс наперед обговорених та зафіксованих політ. зобов'язань, виконання яких є передумовою отримання певною країною екон. допомоги, полегшення її боргового тягаря, надання режиму найбільшого сприяння в торгівлі, доступу до субсидованого кредиту або набуття членства в регіональній чи глобал. орг-ції. Класичним прикладом **О.п.** є політика МВФ, який чітко обумовлює надання фінансової підтримки проведенням країною визначених екон. реформ. **О.п.** ЄС виникла і сформувалася під час розширення Союзу. Вступ у ЄС західноєвроп. країн в 1973–1995 рр. був переважно двоетапним процесом, який починався з укладення угоди про асоціацію і завершувався переговорами про вступ. Надання перспективи членства посткомуністичним країнам Центр. і Сх. Європи (ЦСЄ) сприяло формуванню нового методу розширення ЄС, однією з характерних рис якого стала **О.п.** Між двома традиційними етапами розширен-

ня з'явився проміжний (передвступний), який надав ЄС можливість краще контролювати процес вступу шляхом **О.п.**, характерними рисами якої стали: суттєве розширення умов вступу на основі сформульованих у 1993 р. Копенгагенських критеріїв; постійна зміна та деталізація умов; достатня гнучкість умов для конкретної країни. Нові риси **О.п.** зумовили зростання асиметричності у відносинах між країнами-кандидатами та ЄС на користь Союзу: односторонні зобов'язання поступово стали переважати над взаємними. **О.п.** дозволила ЄС як винагороджувати країни-кандидати за досягнення цілей передвступної стратегії (напр., переходом до наступного етапу процесу вступу), так і карати їх (напр., призупиненням вступу) в разі отримання негативних результатів. **О.п.** ЄС суттєво прискорила демократизацію та ринкові реформи в посткомуністичних країнах ЦСЄ, стала потужним чинником їх європеїзації. Елементи **О.п.** містяться в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, що робить цей документ визначальним для процесу реформ в Україні.

Н. Рудік

Оксамитова революція (чеськ. *sametová revoluce*) – тип політ. революції, за якого зміна урядової влади відбувається внаслідок масових протестних акцій, але при цьому не застосовується збройне насильство. Термін **О.р.** виник для характеристики безкровного повалення комуністичного режиму в Чехо-Словаччині. До цього типу належать антикомуністичні революції в Чехо-Словаччині (листопад – грудень 1989 р.), Сх. Німеччині (листопад 1989 р. – березень 1990 р.) та Болгарії (листопад 1989 р. – червень 1990 р.), а також посткомуністичні в Сербії (2000), Грузії (2003), Україні (2004) та Киргизстані (2005).

Передумовами, що уможливають **О.р.**, є: 1) високий ступінь дезінтеграції авторитарних режимів (комуністичних режимів у Чехо-Словаччині, Сх. Німеччині та Болгарії, авторитарного режиму С. Мілошевича в Союзній Республіці Югославії) або недостатній ступінь їх консолідації (режимів Е. Шеварнадзе у Грузії, Л. Кучми в Україні, А. Акаєва в

Киргизстані); 2) розпад правлячої еліти, що проявляється у відході від лідерів режимів багатьох їх соратників; 3) налаштування широкого кола народних мас на участь у протестних акціях; 4) консолідація опозиційних сил та їх спроможність очолити масовий протестний рух. Унаслідок цих чинників влада стає нездатною віддати наказ про силове придушення протестних дій, оскільки в неї бракує впевненості, що силові структури, у разі переведення конфлікту в збройну площину, стануть виконувати її накази або не перейдуть на бік опозиції. *Див.: Бульдозерна революція; Помаранчева революція; Посткомуністичні революції; Трояндова революція; Тольпанова революція.*

О. Романюк

Окупант (англ. *invader*) – особа, угруповання, орг-ція або держ. утворення, яке за допомогою силових методів займає територіальний простір ін. особи, орг-ції, країни. Як правило, застосовується для визначення д-ви, яка використовуючи збройні сили захоплює території ін. незалежної д-ви. Зазвичай, статус **О.** є тимчасовим та не супроводжується набуттям суверенітету над завойованими територіями. Відповідно до положень IV Гаазької конвенції (1907), IV Женевської конвенції (1949) та Додаткового протоколу I, **О.** зобов'язаний вжити всіх заходів для забезпечення порядку на захопленій території. Населення окупованої території повинно підпорядковуватися розпорядженням **О.**, проте, його не можна примушувати до складання присяги на вірність **О.**; участі у військ. діях, спрямованих проти власної країни; розголошення відомостей про власну армію. **О.** повинен поважати честь, життя цив. осіб, їх майнову власність, реліг. переконання і под. **О.** зобов'язаний забезпечувати цив. населення окупованої території необхідним одягом, продовольством й медикаментами. Щодо цив. осіб **О.** забороняється: здійснювати будь-які акти насильства або залякування; застосовувати заходи фізичного або морального примусу; застосовувати тортури, тілесні покарання, колективні покарання; захоплювати заручників; депортувати цив.

населення з окупованої території. Іноземцям, які опинилися на окупованій території, забезпечується право покинути її в найближчий термін.

Загальноприйнятими ознаками **О.** є: тимчасовість місії, непостійний статус (однак, часові рамки тимчасовості – невизначені); насильницький хар-р вторгнення, встановлення де-юре/де-факто військ. стану; встановлення власного адмін. управління на окупованій території; обов'язкова відповідність нормам міжнар. права (інакше, **О.** визнається агресором і повинен нести міжнар.-правову відповідальності).

А. Іовчева

Окупована територія – територія суверенної д-ви, що частково або повністю знаходиться під тимчасовим контролем ворожих збройних сил іноземної д-ви. Влада на **О.т.** встановлюється лише шляхом насильства та здійснюється військ. адміністрацією. Набуття територією статусу «окупованої» відбувається внаслідок визнання (у т. ч. міжнар. спільнотою) факту окупації однієї д-ви іншою та передбачає встановлення відповідно до норм міжнар. гуманітарного права спеціального правового режиму, що регулює життя на окупованих територіях.

В Україні термін «**О.т.**» використовується для визначення правового режиму на територіях АР Крим і м. Севастополя. Зокрема, в Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. тимчасово **О.т.** територією вважається сухопутна територія АР Крим та м. Севастополя, внутр. води України цих територій, внутр. морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) екон. зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, повітряний простір зазначених територій. Укр. д-вою визнається, що статус тимчасової окупації загадані території набули внаслідок збройної агресії Російської Федерації, а також визначається, що ці те-

риторії є невід'ємною частиною України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Див.: *Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; Окупаційна влада.*

А. Зуйковська

Окупаційна влада – термін, що у міжнар. гуманітарному праві визначає суб'єкта, який внаслідок військ. вторгнення, або анексії території іноземної д-ви здійснює владні повноваження, не маючи на це суверенних прав. Щодо місцевого населення і політ. інституцій місцевої влади **О.в.** є насильницькою (її ознакою є присутність на території країни ворожих збройних сил окупанта) і здійснюється в односторонньому порядку (не передбачає участь населення у здійсненні управління). Обсяг повноважень **О.в.**, а також гарантії захисту населення, що знаходиться під окупацією, визначаються нормами міжнар. гуманітарного права, зокрема Гаазькими правилами від 18.10.1907р., IV Женевською Конвенцією від 12.08.1949р. Протоколом-додатком № 1 від 08.06.1977р.

Серед обов'язків, що покладаються міжнар. нормами на **О.в.** зазначається про підтримку громад. порядку та безпеки на окупованих територіях, дотримання прав людини, забезпечення постачання продовольства та медикаментів для мешканців окупованих територій. Забороняються: грабiж, конфіскація приватної власності, залучення мешканців до служби у збройних силах окупанта. **О.в.** є тимчасовою і геогр. обмеженою. Контроль за рахунок збройних сил може здійснюватися як через місцеву владу, такі і через організовані групи.

У політ. дискурсі України термін **О.в.** набув широко вжитку після анексії Криму Російською Федерацією й збройного конфлікту на Донбасі. Див.: *Окупована територія.*

А. Зуйковська

Олігархізація влади (грец. *ὀλιγαρχία* – влада небагатьох; від дав.-грец. *ὀλίγος* – небагато, *ἀρχή* – влада) – політ. режим, за якого відбувається процес формування умов для своєрідного «сусп. договору» між бюрократією та бізнесом, в якому як громад. норма закріплюється відносно вільний допуск бізнесу до політики й аналогічний пропуск держ. бюрократії до ринкової економіки. В основі **О.в.** – єдність бюрократії та бізнесу, які зацікавлені у встановленні «влади влади» над сусп-вом, порівнюючи корінні інтереси одне одного зі загальною метою.

Укр. особливістю є те, що проходження сьогодні до складу держ. політ. еліти стає можливим лише на основі екон. залежності від олігархів. Ця залежність проявляється на всіх рівнях – національному, локальному та «районному». У законодавчій гілці влади, від Верховної Ради України і до селищної чи сільської ради, інтереси олігархії широко представлені або самими олігархами, або їх довіреними особами. У багатьох випадках укр. чиновники перебувають на утриманні в олігархів. Саме вони повідомляють їм, якою буде кон'юнктура на метал або транспорт, якими будуть податки, як коливатиметься курс долара. **О.в.** істотно послаблює ін-ти укр. д-ви. Базуючись на спільності інтересів двох цих верств населення, вона неминуче породжує корупцію. За відсутності чіткої правової регламентації процес лобіювання набуває виключно форми підкупу депутатів олігархічними структурами, що позначається на якості законодавчої діяльності. Внутр. екон. політика д-ви перетворюється на процес переходу виробничих потужностей, нерухомості, ресурсів та ін. держ. власності у приватну олігархічну власність. Критичний показник рівня олігархізації економіки України – концентрація основних структуроформуючих сфер під контролем кількох фінансово-промислових груп складає сьогодні бл. 70%.

В. Корнієнко

Олігархономіка (олігархічна економіка) (грец. *ὀλιγαρχία* – «влада небагатьох», *οἶκος* – дім, *νόμος* – закон) – своєрідна форма організаційного зв'язку олігархічного прошарку сусп-ва з його економікою, який формується поза меж ринкових механізмів і призводить до руйнації д-ви. Базовим живильним середовищем олігархії є паразитування в екон. орга-

нізмі країни. Олігархічні організовані політ. групи не потребують д-ви як соц. регулятора, їм потрібна влада лише задля розвитку **О.**, тому укр. олігархію відносять до карнавально-паразитарного типу.

О. України отримала свій стартовий потенціал завдяки неплатежам за газ. Саме створення Нафтогазу України (25.02.1998) слід вважати фактом остаточного затвердження **О.** в Україні. Основним механізмом взаємодії влади та великого бізнесу стає корупційна рента. З'єднання в одній компанії ф-цій видобутку, транспортування, обліку та продажу газу, існування кількох тарифів (для населення, теплокомуненерго та промисловості) призвело до дивовижного феномену – збиткової енергетичної монополії. Значна частина фін. ресурсів, енергосектора використовуються олігархами лише задля власного збагачення. Лише за два останні роки укр. олігархи вивели в офшори 53,5 млрд дол. (фактично річний бюджет України). *Формула О.:* дешева сировина та енергоресурси + низька оплата праці + штучна збитковість підприємств + офшор + корупція = максимальний прибуток собі + мінімум податків д-ві + хабарі чиновникам і депутатам + дешеве пиво з ТБ-шоу, серіалами, футболом та іншими видовищами для «пересічних українців. **О.** – причина бідності країни та громадян. Для подолання **О.** основною рушійною силою економіки має стати середній клас, який повинен створити і здійснити ефективні соц.-екон. перетворення. *Див.: Олігархізація влади.*

В. Корнієнко

Онлайн-петиція (лат. *petitio* – вимога, запит) – сформульовані індивідуальні або колективні вимоги, клопотання, скарги, пропозиції і под., які розміщуються у медіа-просторі для підтримки/підписів онлайн-користувачами Інтернет-мережі. Використовуються також терміни «*Інтернет-петиція*», «*електронне клопотання*». Підписання **О-п.** відбувається через заповнення форми на сайті, в якій вказуються ім'я та електронна адреса. У деяких випадках форма видає запит на більш повну інформацію про особу, що підписує петицію.

Головна критика **О-п.** полягає в анонімності користувачів, сумнівній контрольованості процесу створення петицій, актуальності та нагальності тем, що охоплюють електронні клопотання. Натомість, практика підписання **О-п.** є популярною у США, де на Інтернет-сторінці Білого Дому за ініціативою Президента Б. Обама такий сервіс функціонує з вересня 2011 р. Після набрання 100 тис. голосів (0,03 % населення) **О-п.** розглядає Адміністрація Президента США. У ФРН і Великій Британії **О-п.** розглядають парламенти. У липні 2014 р. в Україні також була здійснена спроба легалізувати **О-п.** шляхом внесення на розгляд Верховної Ради України законопроект «Про право громадян ініціювати розгляд нормативно-правових актів органами влади та місцевого самоврядування» (27.11.2014 р. законопроект відкликано).

Практика застосування **О-п.** досить широка. Напр., першою успішною реалізацією **О-п.** стало клопотання шанувальників поп-співака М. Джексона, які у 2005 р. вимагали випуску DVD-релізу з першого концерту свого кумира. **О-п.** була задоволена, а світ побачив 12 млн офіційних дисків. Найпопулярнішими медіа-сервісами для створення та просування **О-п.** є Change.org, Avaaz.org, Onlinepetition.in.ua та ін. На сьогодні у медіа-сфері України курсують бл. 1500 **О-п.**, половина з яких стосуються політ. життя та реалізуються через звернення до офіційних осіб д-в.

К. Ірха

Онлайн-участь політична – використання інформ. технологій для активізації політ. участі громадян. Завдяки технологіям **П.о-у.** прихильники демократії домагаються підвищення участі у виборах та ін. формах громад.-політ. активізму. Поява **О-у.п.** пов'язана зі зниженням електоральної активності в демокр. країнах, яка спостерігається починаючи зі 1980-х рр. **О-у.п.** залежить як від доступу, вміння працювати в Інтернеті, так і від одержання електронних стимулів і віку користувача. Інтернет збільшує к-сть учасників політ. життя й залучає до нього тих, хто раніше не був представлений і почутий. Он-лайн-

простір має потенціал залучення нових учасників політ. взаємодії, тих, хто раніше для себе такої можливості не вбачав. Люди одержують можливість брати участь в е-голосуванні, безпосередньо спілкуватися з політиками, одержувати відповіді на свої запити, знаходити потрібну політ. інформацію та под.

О-у.п. здійснюється через соц. мережі, які надувають дедалі глобал. хар-ру. Користувачі соц. мереж знаходять нові інтереси, мотиви, цінності, а також стають суб'єктами мережевої соц.-комунікац. активності. Як соц. груп, так і окремих громадян отримали більше можливостей здійснювати політ. практики. Користувачі самі зі своєї ініціативи створюють інформ. мережі громадян. активності, які дозволяють інформувати сусп-во й мобілізувати його ресурси з метою привернення уваги (й подальшого розв'язання) гострих сусп. проблем. Особливо значимо, що за допомогою **О-у.п.** знижується залежність сусп-ва від д-ви, у т. ч. держ. ЗМІ. У період АТО різноманітні форми **О-у.п.** уможливають волонтерський рух; вони прослідковують люстраційні процеси та ін. реформаційні зміни у сучасній Україні. Завдяки **О-у.п.** стало очевидно, що в укр. сусп-ві є велика к-сть небайдужих людей. Див.: *Віртуальна демократія; Електронна медіація (е-медіація); Краудсорсинг; Мережеве суспільство.*

О. Семченко

Ополченець – член військ. формування, що діє на сході України в межах невизнаної д-ви Новоросії, що представляє собою різноманітні нерегулярні військ. формування, що переходять у підпорядкування створеним міністерствам оборони невизнаних республік Новоросії – ДНР і ЛНР. У конфлікті та наступному збройному протистоянні на Сході України виступають проти військ і сил центральної влади України спрямованої в регіон, зокрема сил АТО. Владою України **О.** характеризуються як сепаратисти та терористи. Символікою ополчення є рос. триколори, георгіївські стрічки, прапори ДНР та ЛНР. Ополченці входять до різних військ. орг-цій, зокрема, орг-ція «Оплот», Об'єднана армія Південного

Сходу, Російська православна армія, батальйон «Восток», механізована бригада «Привид» та ін. Див.: *Антитерористична операція (АТО); Донецька Народна республіка; Зона АТО; Колоради; Луганська народна республіка; Новоросія; Сепаратист; Сепаратистські рухи.*

П. Параняк

Опонент політичний (лат. *opponens* (*opponentis*) – той, що суперечить) – носій одного з варіантів рішення політ. проблеми або ж суб'єкт, який критикує положення, висловлені співрозмовником в усній або письмовій формі. **О.п.** заперечує, піддає сумніву істинність або слушність тези, яку висунув політ. пропонент у публічній бесіді, на диспуті та под. **О.п.** може бути безпосередньо присутнім і особисто брати участь у політ. суперечці, але можливою є ситуація, коли опонент безпосередньо не бере участі в аргументативному процесі. **О.п.** виконує низку важливих ф-цій: є носієм певної альтернативної позиції, виступає гарантом демокр. перебігу політ. б-би або дискусії, формує уявлення громадськості відносно політ. дії, ситуації, актора тощо, створює підстави для відкритої політ. конкуренції. Провідне ж завдання **О.п.** – опонувати до певної думки, ідеї, плану, позиції, твердження, програми та под. Аргументація та контраргументація виступає головною зброєю **О.п.** і має бути спрямована на нейтралізацію пропонента. Реалізувати дане завдання покликані політ. технології, напр. такі, як нав'язування власних сюжетів, провокування **О.п.** на використання аргументів, в істинності яких можна сумніватися, визначення слабких місць **О.п.**, перехоплювання ініціативи під час вербальних і невербальних баталій тощо.

В умовах розбудови демокр. форм політ. діяльності **О.п.** – не завжди представник протилежної політ. сили. Прийом переходу у статус **О.п.** переважно зумовлений передвибірчими перегонами (напр., електоральні змагання Блоку П. Порошенка та політ. партії «Народний фронт») або ж використовується для посилення ознак демокр. політ. режиму (як, напр., суперечка між Президентом РФ

В. Путіним та Прем'єр-міністром Д. Медведєвим щодо податкової реформи у 2013 р.). Окрім того, нерідко можемо спостерігати феномен сталих тандемів **О.п.**, коли певні політ. сили або ж політики впродовж кількох електоральних циклів наслідують статуси **О.п.**, апелюючи повторюваними аргументами.

Г. Щедрова

Опт-аут (англ. *opt out* – неучасть, відмова від участі) – право на неучасть, що надається д-ві-члену, яка не бажає приєднатися до ін. д-в-членів у конкретній сфері співробітництва на рівні ЄС, з метою уникнення патової, безвихідної ситуації під час переговорів щодо укладення нового договору або переходу на більш поглиблене співробітництво у певній сфері політики Союзу. Вперше **О.-а.** був наданий в 1992 р. Великій Британії та Данії, які офіційно заявили про свою неучасть у третьому етапі створення Економічного і монетарного союзу ЄС (запровадження єдиної валюти ЄС – євро) під час переговорів щодо укладення, а потім і ратифікації Маастрихтського договору. Негативною стороною **О.-а.** є порушення єдності процесу інтеграції д-в-членів і створення Європи *à la carte* (на замовлення), тобто певного «меню інтеграції», з якого д-ви-члени можуть на власний розсуд вибирати напрям політики, в якому вони братимуть участь. **О.-а.** знижує рівень інтеграції із загального для всіх д-в-членів до загального лише для більшості з них. Позитивною стороною **О.-а.** є те, що він дозволяє більшості д-в-членів швидше просуватися в інтеграційних процесах, уникаючи ветування або блокування певного питання меншістю, особливо під час переговорів щодо положень нового договору. Д-ва-член може прийняти рішення про відмову від **О.-а.**, як, напр., це зробив прем'єр-міністр Великої Британії Т. Блер, який після свого приходу до влади після парламентських виборів 1997 р. одразу скасував **О.-а.** країни в Соціальної Хартії Маастрихтського договору, про який домовився його попередник Дж. Мейджор в 1991 р. Функціональним еквівалентом **О.-а.** є запроваджений Амстердамським договором (1999) механізм посиленого співробітництва,

який дозволяє д-вам-членам (щонайменше дев'ятьом) запровадити посилену співпрацю між собою в одній зі сфер, охоплених договорами.

О. Рудік

Оптимізм політичний (лат. *optimus* – найкращий) – система уявлень про світ політики, заснована на позитивних очікуваннях майбутнього, на переконанні та вірі в можливість ствердження політ. справедливості. Оптимістичні та песимістичні тенденції знайшли понятійну визначеність у соц. філософії Нового часу.

Уперше поняття «*оптимізм*» вжили єзуїти для характеристики вчення Г. Лейбніца про теодіцею (новолат. *theodicea* – боговиправдання); мислитель вважав, що ми живемо в «найкращому зі всіх можливих світів». Культ.-політ. оптимізм Г. Гегеля та марксистів ґрунтувався на переконанні в можливості досягнення вищого ступеня в розвитку людства. З ним пов'язувався і традиційний оптимізм лівих, який задавав тон всьому прогресистському світогляду. Лише розчарування у ході та підсумках експерименту «реального соціалізму» сприяло розмиванню оптимістичного пафосу лівих. В умовах соц.-політ. змін **О.п.** проявляється в умонастрої політ. сил, які прагнуть перевлаштувати сусп.-во на справедливіших засадах на протигагу песимістичним, занепадницьким настроям соц. груп, що сходять із політ. арени.

О.п. виступає як ціннісна сторона політ. світосприйняття, осмислення політики з точки зору співвідношення в ній добра і зла, справедливості та несправедливості відповідно до конкретної системи цінностей і політ. уявлень певної соц. групи. Насправді, перемога добра або справедливого начала реально може означати лише розв'язання будь-якої значущої зі соц.-політ. точки зору проблеми, перехід від стану, що не задовольняє індивіда, соц. групу або сусп.-во в цілому, до кращого майбутнього, яке виступає як мета політ. дій. У цьому відношенні **О.п.** пов'язаний із уявленням про прогресивний хар-р політ. розвитку як сходження до більш досконалих форм орг-ції по-

літ. діяльності, зміст яких вимірюється не ступенем здійснення раз і назавжди даних політ. ідеалів, а практ. вирішенням завдань, що стоять перед сусп-вом на кожному конкр.-іст. етапі. *Див.: Песимізм політичний.*

І. Побочий

Остальгія (нім. *ostalgie*, від *osten* – схід + *nostalgie* – ностальгія; туга за минулим) – термін, що використовується для пояснення ностальгії сх. німців за урівноваженим життям в Нім. Демокр. Республіці (НДР); пов'язаний з відчуттям втрати звичних життєвих орієнтирів сх. німців у об'єднаній Федеративній Республіці Німеччини (ФРН). Виник після об'єднання Німеччини під впливом усвідомлення сх. німцями своєї інакшості в процесі зміни статусності та ідентичності у швидко змінюваному нім. сусп-ві.

Авторство терміну належить У. Штаймле. Він швидко ввійшов до наук. обігу, зокрема, в укр. політол. дискурсі термін актуалізовано О. Трегуб. М. Блум розглядає О. як політ. акт протесту проти нівелювання та заперечення Заходом усього східнонімецького, як другого-сортного та неправильного.

Дж. Бах маркує О. як постмодерний артефакт, що цінується через брак емоційного зв'язку зі специфічним минулим, розглядаючи її як два види ностальгії: *модерністську* О., притаманну Сх. Німеччині та *західнонімецьку* ностальгію стилю. Модерністська О. апелює до втраченого соціалістичного проєкту утопічної д-ви; вона пов'язана з міфологізацією повсякденного життя у НДР, а не з прагненням повернути тоталітарну д-ву.

У свідомості сх. німців НДР була лідером як у вир-ві товарів та впровадженні нових технологій серед соціалістичного блоку, так і у блискавичній трансформації у капіталістичне сусп-во та у ЄС у 1989-1990 рр., на що ін. д-вам соцтабору знадобилися десятиліття. Проте у об'єднаній ФРН сх. німці відчули себе «нацією другого ґатунку» і зосередились у практиках повсякденного життя на східнонім. регіональній ідентичності, використовуючи «НДРівські символи проти заходу».

А. Киридон

Офшорна зона (англ. *off shore* – поза берегом) – д-ва (країна) або її частина, на території якої для певних типів підприємств діють особливі правила реєстрації та діяльності. **О.з.** характеризується сприятливим валютно-фінансовим і фіскальним режимами, високим рівнем і законодавчими гарантіями банківської та комерційної секретності, лояльністю держ. регулювання, яка пов'язана з мінімальною або повною відсутністю резервних вимог центрального банку й обмежень у конвертованій валюті.

Особливістю **О.з.** є розповсюдження пільгового режиму виключно на компанії, зареєстровані в **О.з.**, які здійснюють операції лише з нерезидентними контрагентами і у іноземній, щодо країни реєстрації, валюті. Основна мета існування **О.з.** – залучення бізнес-проєктів у райони з низькою екон. активністю. Дуже часто **О.з.** використовуються компаніями для передачі прибутку та для того, щоб не платити вищі податки в своїх країнах.

Типи **О.з.**: 1) класична – компанії звільняються від усіх податків і звітностей (напр., Багами); 2) **О.з.** з низьким рівнем оподаткування (напр., Брит. Віргінські острови); 3) **О.з.** в яких оподатковується дохід із внутр. джерел, але виключено оподаткування доходів із іноземних джерел (напр., Гонконг); 4) **О.з.**, в яких компанії отримують спеціальні податкові привілеї та є привабливими тільки для окремих цілей (напр., Пуерто-Ріко не оподатковує підприємства, розташовані в деяких найменш розвинених районах).

Критерії віднесення тієї чи ін. території до категорії **О.з.** розробляються різними міжнар. інституціями, напр., Міжнар. валютним фондом. Перелік **О.з.** регулярно оприлюднюється Кабінетом Міністрів України.

Н. Романюк

Очищення влади (люстрація) (лат. *lustratio* – очищення через жертвоприношення) – процедура перевірки осіб, які обіймають посади в органах держ. влади, місцевого самоврядування, ін. держ. орг-ціях або претендують на ці посади, щодо їх співробітництва з органами влади попереднього, репресивно-

го, політ. режиму. При встановленні фактів співробітництва особа позбавляється на певний термін права обіймати посади. Їй пропонується звільнити посаду добровільно або примусово із оприлюдненням фактів співробітництва. **О.в.(л.)** символізує розрив із попереднім політ. режимом, який характеризується як злочинний, та є механізмом легітимації нового політ. режиму. **О.в.(л.)** здійснюється у кол. посткомуністичних д-вах. Найактивніше проводилась у Чехії. В деяких д-вах, напр., Польщі, Болгарії, поширювалася на керівників підприємств, вищих навчальних закладів. **О.в.(л.)** передбачає обмеження права на конфіденційність приватної інформації. Органи, які здійснюють перевірку, формуються парламентами або в ін. спосіб.

У широкому розумінні до **О.в.(л.)** належить політика денацифікації в д-вах Європи

в післявоєнний період. Політику **О.в.(л.)** за-суджували лідери антикомуністичного руху В. Гавел, Л. Валенса, Ж. Желев, Конференція європ. церков. Закони про **О.в.(л.)** або деякі їх положення були визнані незаконними конституційними судами окремих д-в, напр., Угорщини, Болгарії.

Закон України «Про очищення влади» від 16.09.2014р. увів заборону на обіймання посад у органах виконавчої та судової влад, місцевого самоврядування, військ. формуваннях на 5-10 років для осіб, які були функціонерами або співробітничали з комуністичним режимом (до 1991р.) і режимом, що існував із березня 2010 р. по лютий 2014 р., або ухвалювали судові рішення щодо учасників акцій протесту у 2013-2014 рр. Органом перевірки є Міністерство юстиції України.

Є. Перегуда

П

Паліативне перемир'я (пізньюлат. *pallio* – прикриваю, захищаю) – політ. чи ін. тимчасова угода, яка не вирішує суті проблеми, а тільки має на меті створити сприятливі умови для її розв'язання. **П.п.**, зазвичай, означає тимчасове припинення воєнних дій на узгодженій сторонами часовий проміжок і на погодженій території. Ключовим аспектом **П.п.** є той факт, що б-ба закінчується, проте ніхто остаточно не здається. Воно не є мирним договором, але необхідне для початку переговорів між сторонами конфлікту. **П.п.** може завершитися або ні підписанням повномасштабного мирного договору. Так, Комп'єнське перемир'я від 11.11.1918р. про припинення воєнних дій між д-вами Антанти і Німеччиною завершило Першу світову війну 1914–1918рр. і створило базу для проведення Паризької мирної конференції, у ході якої був підписаний, зокрема, Версальський мирний договір 28.06.1919р. Натомість, угода про перемир'я від 27.07.1953р. у Корейській війні, якій передували 1076 раундів переговорів, так ніколи і не завершилася укладенням мирного договору.

Прикладом **П.п.** є угода про тимчасове перемир'я у війні на сході України, досягнута на переговорах у Мінську 05.09.2014р. У розробці та підписанні мирної угоди брали участь представник ОБСЄ Посол Г. Тальявіні, Другий Президент України Л. Кучма, посол Росії в Україні М. Зурабов, представники самопроголошених ДНР О. Захарченко та ЛНР І. Плотницький.

Щорічно 11 листопада у світі відзначається День перемир'я на честь Комп'єнського перемир'я. Після Другої світової війни більшість країн змінили цю назву свята і прийняли іншу на честь ветеранів усіх воєнних конфліктів – День пам'яті (у США – День усіх ветеранів).

С. Троян

Пам'ять колективна – сукупність дій колективу або соціуму, спрямованих на символічну реконструкцію минулого в сучасному.

Окреслення сутності й природи **П.к.** залишається неусталеним. Низка авторів схильні вважати **П.к.** суб'єктивною штучною науковою конструкцією, а єдино можливим носієм пам'яті визнають лише *індивідуальну* людську свідомість.

Вивчення феномену **П.к.** було започатковано фр. соціологом М. Гальбваксом, який, базуючись на теор. і методол. ідеях Е. Дюркгайма, у 1925р. упровадив до наук. обігу термін «соц. рамки пам'яті», а згодом – «**П.к.**». Останню дослідник розумів не як суму спогадів окремих людей, а своєрідний колективний культ. витвір, що форматується під впливом сім'ї, релігії, мовних структур, повсякденних практик і сусп. і держ. ін-тів. За визначенням М. Гальбвакса, **П.к.** є «живою пам'яттю» окремих індивідів і груп, пам'яттю живих свідків епохи, які формують уявлення про минуле чи конкретні його події. На його переконання, основною ф-цією **П.к.** є не збереження минулого, а збереження єдності спільноти та відтворення її ідентичності.

Польс. дослідниця Б. Шацька трактує **П.к.** як «сукупність уявлень членів спільноти про її минуле, про постаті, які його населяють, і події, які трапилися у цьому минулому, та способи увічнення і переказу тих знань, які вважаються обов'язковим надбанням члена цієї спільноти. Ін. словами, усіх свідомих апеляцій до минулого, які наявні у поточному житті спільноти».

Питання онтологічного статусу **П.к.** є дискусійним. Сучасні науковці здебільшого відмовляються від діалектичного протиставлення *індивідуальної* та *колективної* пам'ятей, сходяться на думці про конвергенцію і консенсус цих феноменів. Амер. учений П. Коннертон підкреслює, що ідея індивідуальної пам'яті, абсолютно відокремленої від суспільної, є повною абстракцією, цілковито позбавленою змісту. Найчастіше офіційна пам'ять поступово стає частиною колективної, а відтак й індивідуальної пам'яті. Проте

є і зворотні процеси, коли особиста пам'ять перетворює суть та конфігурацію групової, а згодом й інституційної пам'яті. Суб'єкт соц.-політ. дії наділений як індивідуальною, так і колективною пам'яттю. Причому перша є сукупністю особисто пережитих та переосмислених спогадів, а друга – набута в результаті соціалізації.

Амер. науковці Г. Шуман та Ж. Скотт доводять необхідність розрізнати як мінімум два значення терміну «П.к.». У *вузькому* сенсі – персоніфіковані (пропущені через особисті досвід і переживання) колективні спогади. У *загальному* сенсі – колективне сприйняття й колективні оцінки, значимі для формування майбутньої поведінки членів певного покоління (напр., оцінка «в'єтнамським поколінням» Другої світової війни як перемоги добра над злом). Колективні спогади в такому разі стають масовим образом події минулого, що не потребують персоніфікації сприйняття. Різниця між двома трактуваннями пов'язана не стільки зі змістом спогадів, скільки зі ступенем особистого переживання, що стосується певних подій.

Полеміку щодо сутності **П.к.** можна розглядати в рамках двох домінуючих концепцій (теорії іст. спадкоємності та концепції соц. конструктивізму), котрі торкаються проблем взаємного детермінізму минулого та сучасного, можливості ревізії змісту пам'яті з огляду на актуальні сусп.-політ. запити, або модифікації існуючих принципів співжиття залежно від успадкованих цінностей і норм.

А. Киридон

Пам'ять посттоталітарна – 1) процес відтворення / оприлюднення / переформатування сформованих за тоталітаризму індивідуальних і колективних «пам'ятей» в умовах надання нових смислів минулому та культурних перекодувань; 2) процес творення/формування пам'яттєвих смислів в умовах періоду посттоталітаризму («пам'ять» як досвід, що переживається в умовах посттоталітаризму).

З огляду на те, що формування/відтворення спогаду відбувається під впливом чи з урахуванням відповідних конотацій, частина

пам'яттєвих смислів в умовах тоталітаризму була витіснена в зону табуованого (зона вимушеного забуття, зона мовчання) або ж прихованої пам'яті. У спогадах вербалізувалося лише те, про що можна було говорити. Зміна традиційних для тоталітарних соціумів політичних, правових, культурно-ідеологічних норм, а також характеристик статусно-рольової ідентифікації призводить до необхідності корелювання чи формування пам'яттєвих дискурсів. Те, що раніше було маргіналізоване або «заглушене» тоталітаризмом активно залучається у репрезентацію дискурсів пам'яті.

Особливістю функціонування/творення пам'яттєвих смислів у посттоталітарному сусп-ві є те, що вони здійснюються в умовах нових реалій, в умовах хаосу, еклетики або дезорганізації перехідного сусп-ва, невикористовуванні / невиробленні або нестійкості критеріїв оцінок явищ, подій, постатей, зміни смислових акцентів, світоглядної розгубленості. Нові ідентифікаційні схеми посттоталітарного простору співіснують чи зазнають зіткнення зі старими устійненими; руйнуються тоталітарні установки та стереотипи, увиразнюється конфлікт системи цінностей, на певний час спостерігається співіснування (або навпаки заперечення, витіснення, заміщення) світоглядних установок старої та нової моделей існування), окреслюється поява смислів, що суперечать зразкам, визнаним допустимими в попередній формації (що призводить до когнітивного дисонансу).

Пам'ять (індивідуальна чи колективна) не є статичною, незмінною, відповідно вона зазнає реінтерпретацій та переоцінок у постійно змінних контекстах сучасності. Нові ідентифікаційні схеми посттоталітарного простору співіснують чи зазнають зіткнення зі старими устійненими; відбувається «розмивання» образів пам'яті. Характерні риси **П.п.:** *актуалізація* «репресованої пам'яті», «травматичної пам'яті», «пригадування» забутих подій, імен і дат, «реабілітація пам'яті»; *амбівалентність* – одночасне існування різних трактувань окремих явищ у пам'яттєвих дискурсах.

В умовах посттоталітаризму змінюються репрезентації пам'яті у специфічних культурних формах: монументах, меморіалах, ланд-

шафтах, музеях, архівах, кіно, різних жанрах усних історій та біографічних конструкціях і под.

А. Киридон

Пан'європеїзм – політ.-прав. доктрина інтеграції європ. країн на федеративних засадах, яка виникла після Першої світової війни (сформульована австрійським дослідником Р. Куденхове-Калергі у книзі «Пан-Європа» (1923)). В умовах загрози Другої світової війни ідея **П.** була знята з порядку денного, але після 1945 р. знову актуалізувалася. Кроками до формування своєрідних «Сполучених Штатів Європи» стало створення Ради Європи (1949) та Європейського Союзу (1992).

Сьогодні **П.** – культ. і політ. рух, спрямований на подальшу інтеграцію європ. народів на базі спільних інтересів та іст. сформованих цінностей. Його можна поставити в один ряд із такими «паннаціоналізмами» (Е. Сміт), як панарабізм, пантюркізм, пангерманізм, панславізм і под., беручи до уваги, що **П.** є абстракцією другого рівня, виявляючи спільне в локальних паннаціоналізмах європ. континенту.

У осмисленні **П.** спостерігається два трактування Європи: *історико-культурний* (Європа як іст.-культ. спільність) і *політичний* (Європа як політ.-прав. єдність народів і д-в – міжнар. орг-ція, конфедерація чи федерація). **П.** може бути теор. обґрунтований на концептуальних засадах соціетального підходу – методологічного принципу аналізу явищ і процесів в єдності соц.-політ. і культ. чинників на макрорівні сусп. буття.

Для з'ясування сутнісних рис **П.** доцільно використати також поняття європ. (загальноєвроп.) цивілізація, адже сучасне трактування цивілізації поєднує спільні культурно-духовні та політ. засади життєдіяльності народів і д-в. У культурі європ. народів, в т. ч. й населення Сх. Європи, до якої належить Україна, не можна не бачити спільні соціокульт. ознаки та їхню політ. консолідацію в умовах міжцивілізаційного протистояння.

О. Рудакевич

Паніка (грец. *πανικός* – несвідомий жах, «той що вселяється богом дикої природи Паном») – афективний стан, раптове почуття страху, що домінує над логічним і раціональним мисленням. Характеризується почуттям тривоги або страху перед реальною чи уявною загрозою, тваринною реакцією втечі або б-би із загрозою.

П. може виникнути як у окремого індивіда, так і у групи людей, у великих масах. **П. масова** тісно пов'язана з інстинктивною поведінкою стадних тварин. У доіст. часи люди використовували техніку масової паніки під час полювання на тварин, розповсюджуючи різкі звуки або незнайомі візуальні ефекти, гнали тварин на скелі, де вони гинули.

Люди дуже уразливі для **П.** У натовпі панічні настрої розповсюджуються миттєво, вони є заразними і блокують здатність до раціональної оцінки та мобілізації індивідуальної волі. Група людей швидко перероджується в панічний натовп, коли у неї низька згуртованість і слабкий авторитет лідерів. В інформ. світі панічні настрої активно розповсюджуються ЗМІ та соц. мережами й можуть призвести до психічних розладів і невротичності в сусп-ві.

Умови виникнення масової **П.**: 1) *соц.-ситуативні* – психічна напруженість в сусп-ві, що викликає стан тривоги, очікування непростих подій; 2) *загальнопсихологічні* – раптовість, переляк, що пов'язаний із відсутністю повної інформації про загрозу або відсутністю часу для аналізу ситуації; 3) *фізіологічні* – втома, голод, сп'яніння, наркотичне отруєння та под.

Наслідки **П.** при масових зібраннях людей можуть бути трагічними. **П.** вивчають психологи та соціологи, які розробляють рекомендації, як протистояти **П.** і поводитися під час неї. Психологію масової поведінки досліджували Г. Лебон, З. Фрейд, С. Московічі, Е. Канетті та ін. Теорія колективної поведінки амер. дослідника Н. Смельзера детально розглядає поведінку людей в умовах **П.** Сьогодні наука про управління **П.** активно використовується при підготовці у збройних силах й аварійно-рятувальних служб у всьому світі.

М. Лашкіна

Паняпонізм – паннаціоналістична концепція, за якою Японія є глобал. лідером світового співтовариства, що переважає ін. геополіт. центри за рівнем розвитку економіки, наук.-техн. прогресу, інформ. сфери, має потенціал до нарощення військ.-політ. могутності, а також є самотньою в культ. плані з високим рівнем етнічної гомогенності й самоізоляваності. Її представники вважають, що майбутнє глобал. лідерство належить саме Японії, яка має низку переваг над усіма ін. територіями: високий рівень розвитку фін.-екон. та наук.-техн. сфери; не вступає в інтеграційні утворення і не піддається інтеграційним процесам; є унікальною в культ.-реліг. плані, є переважаючим лідером у світовій економіці, наук.-техн. прогресі та інформатизації сусп.-ва.

Традиційний П. розглядає сучасне домінування країни в Азійсько-Тихоокеан. регіоні, яка разом із США та європ. д-вами здійснює контроль над видобуванням і використанням енергоресурсів в ін. регіонах світу, сама займає лідируючі позиції щодо використання та освоєння альтернативних джерел енергії. Представники *сучасного П.* вважають, що країна є достойним екон. конкурентом світових лідерів у багатьох галузях госп.-ва, а особливо в машино-, роботобудуванні, вир-ві комп'ютерної техніки та ін. новинок наук.-техн. прогресу. Основна модель сучасного **П.** відзначає геополіт. лідерство Японії в умовах тісної співпраці з США та обмеження силових інструментів нац. військ. могутності за рахунок частково-ізоляційної або регіональної політики на основі екон. націоналізму (практ. націоналізму), основною метою якої є розвиток яп. економіки під амер. «ядерною парасолькою» (доктрина Йосіда). *Неореалістичний П.* передбачає самостійне лідерство Японії в Сх. Азії або яп.-кит. кондомініум у регіоні та світі.

В. Патійчук

«Парасолькова революція» – протестний рух у Гонконзі (кол. брит. колонії, яка нині має особливий статус у КНР) за політ. права, який розпочався 26.09.2014р. проти

планів кит. уряду фільтрувати кандидатів на гонконзьких виборах 2017р. Рух відомий в Україні також як *Гонконзький «Майдан»*. Назву **«П.р.»** увів А Коттон із Нью-Йорка, а потім її поширили зах. ЗМІ, описуючи велику к-сть студентів-протестувальників, що використовували різнокольорові яскраві парасольки для свого захисту від перцевого аерозолі і сльозогінного газу. Активісти як символ протесту вдягали на одяг жовту стрічку і розміщували символи з парасольками і жовтою стрічкою у соц. мережах. Масові акції протесту розпочалися в Гонконгу 26.09.2014р. Їх ініціювали студенти під керівництвом Федерації студентів Гонконгу і спільнота активістів студентського руху Scholarism, до яких приєднався опозиційний громад. рух Occupy Central. Лідерами протестного руху й акцій громадян. непокори стали 17-річний студент Дж. Вонг і доцент права Університету Гонконгу Б.Тай. Протестувальники вимагали проведення вільних місцевих виборів і більших демокр. свобод для Гонконгу. Вони виступали проти намагань центральної влади Китаю, яка 31.08.2014р. прийняла рішення, що кандидатів на посаду керівника регіону спершу має схвалити уряд, позбавити їх права обирати керівника своєї адміністрації на вільних прямих виборах, що мають відбутися в 2017р. Учасники **«П.р.»** вважають такі дії офіційного Пекіна потенційним порушенням кит.-брит. спільної декларації 1984р., в якій говориться, що головний виконавчий орган у кінцевому підсумку повинен бути обраний за допомогою виборів, і Основного закону Гонконгу 1990р., який далі уточнює, що має бути реалізовано для цього вибору загальне виборче право. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун рекомендував усім сторонам, які беруть участь у конфлікті, вирішити протиріччя шляхом мирних переговорів, які гарантують дотримання демокр. принципів. 30.11.2014р. – відновлення сутічок у Гонконгу зі застосуванням сльозогінного газу до демонстрантів.

С. Троян

«Партія війни» – позиція укр. політ. сил щодо вирішення конфлікту на Сході України.

«П.в.» не має свого інституційного оформлення в партію, а є неофіційним об'єднанням політ. сил у поглядах на вирішення військ. конфлікту в Україні. Історично таке об'єднання склалося напередодні позачергових (2014 р.) виборів до Верховної Ради України. «П.в.» виникає на протигагу «*партії миру*». Така диференціація є умовною, оскільки на позачергових виборах основний розподіл політ. сил відбувався щодо вирішення укр. сх. питання.

І «П.в.», і «партія миру» виступають за мир в Україні, проте відмінність їх позицій полягає у засобах досягнення миру. Так, «П.в.» шляхи розв'язання конфлікту бачить у посиленні подальшого протистояння з Росією до повної і беззастережної перемоги. Реалізацію даного завдання «П.в.» вбачає у вкладанні коштів на розбудову армії, оборону та спецслужби, що веде до збільшення військ. бюджету. Плюси від війни полягають у надії остаточно перемогти ворога, і нарешті нав'язувати уже свої правила. Мінуси – все ті ж людські життя та ресурси. Також основними позиціями «П.в.» є згортання екон. стосунків із Росією, переорієнтацію економіки на євроінтеграцію, навіть за умов тимчасових екон. втрат.

В укр. політиці до «П.в.» умовно відносять такі партії: «Батьківщина», «Свобода», «Радикальна партія О. Ляшка», «Громадян. позиція». Ці політ. сили виступали з підтримкою антитерористичної операції на сході країни. Напр., О. Ляшко сформував і фінансує добровольчий батальйон власного імені.

Отже, «П.в.» – це ті політ. сили, які хочуть вирішувати проблеми країни за допомогою військ. методів. Дані політ. сили не виступають проти миру, але вбачають шлях до його встановлення саме за допомогою військ. перемоги. Див.: «*Партія миру*».

Т. Лушагіна

«**Партія влади**» – у вузькому сенсі – це політ. партія, що за результатами парламентських перегонів отримала право формування уряду одноосібно або через участь у коаліції. У широкому сенсі, П.в. – це політ. партія, що за кадровим змістом та хар-ром діяльності щільно асоціюється із чинною владою.

У вітчизн. політол. науці та практиці поняття «П.в.», зазвичай, уживається у негативному сенсі – як явище типове для недемокр. режимів. У такому випадку П.в. відрізняється жорсткою партійною дисципліною й ієрархічною побудовою, що нерідко ґрунтується на сімейно-кланових відносинах. Із одного боку, П.в. виступає опорою владної верхівки, а з ін. – її представники, їх оточення часто користуються незаконними перевагами як-от: отримання незаслужених держ. нагород, привілеї для власного бізнесу, неконтрольований допуск до нац. ресурсів (фін.-екон., енергетичних, природних, інформ. та ін.), використання адмін. ресурсу та под. Сприятливе підґрунтя для затвердження П.в. створюють одноосібне домінування у парламенті, тандем із головою д-ви, недієздатність опозиції, відсутність громад. контролю, корупція, апатія та роз'єднаність сусп-ва і под. Водночас міцність П.в. як власне об'єднання громадян на пряму залежить від стабільності владної верхівки, криза на рівні якої неодмінно відображається на структурі партії.

Образ П.в. широко представлений на пострадянському просторі, зокрема, в Україні в різні періоди роль П.в. відігравали Народно-демокр. партія, Соціал-демокр. партія України (об'єднана), блок «За єдину Україну» та Партія регіонів.

К. Пальшков

«**Партія миру**» – умовний розподіл політ. партій під час позачергових виборів до Верховної Ради України у 2014 р. щодо врегулювання конфлікту на Сході України. Діаметральною протилежністю «П.м.» є «*партія війни*». Іст. розподіл укр. політ. сил на два табори зумовлений анексією Криму та військ. діями на Сході України. Основними ідеями «П.м.» є врегулювання конфліктів шляхом переговорів і домовленостей через досягнення компромісу; зосередження своєї уваги на розбудові громадян. сусп-ва, б-бі з корупцією, розвитком економіки та вирішенню соц. проблем. При цьому значно менше уваги та коштів має приділятися військ. сфері. У питаннях територіальної цілісності України «П.м.» виступає за непорушність Укр. д-ви в її кордонах.

В укр. політикумі до «П.м.» відносять Блок П. Порошенка, партію УДАР В. Кличка. Одним із результатів діяльності «П.м.» було підписання Мінського протоколу про перемир'я від 05.09.2014 р., який став результатом домовленостей тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію мирного плану Президента України П. Порошенка. У результаті даних домовленостей було зніційовано і прийнято Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». На жаль, згадана домовленість не стала механізмом припинення збройного протистояння.

Таким чином, «П.м.» не є офіційною політ. партією в Україні; це позиція політ. сил щодо вирішення конфлікту на Сході України. Основна ідея «П.м.» – вирішення конфліктних ситуацій шляхом переговорів та консенсусу, не поступаючись територіальною цілісністю д-ви. Див.: «Партія війни».

Т. Лушагіна

Партологічний квадрат – концепт теор. моделі розбудови по-справжньому «демокр. партії нового типу», характерної для країн «демокр. транзиту», – партії, внутр. здатної справляти позитивний вплив на динаміку соц. прогресу в ім'я країни. Автором терміну «демокр. партія нового типу» є К. Каутський (1887), а терміну «революційно-демокр. партія нового типу» – В. Ленін (1895). Сучасний теорет. концепт **П.к.** розроблений І. Варзарем (1998) – у пікову точку пошуку моделі «реформаторської партії влади» під комплекс соц. реформ Л. Кучми «Україна – 2010». Першим прообразом такої партії виявився «Міжрегіональний блок реформ» (В. Гриньова, 1994 р.), другим – «Народно-демокр. партія» (В. Пустовойтенка, 1996 р.). Обидві партії канули в небуття напередодні «помаранчевого вибуху» кінця 2004 р.

Ще раннесередньовічний мислитель О. Фрейзингенський («Хроніка, або Історія двох царств», 1150-ті рр.) підказував думку: партія нового типу не є феноменом абстракції круглої форми, що броуновим чином курсує в гео-

політич. просторі країни між владою і сусп. «подібно до круглого колеса», – вона має «укріпитися у сталості, здобувши подібну до квадратного тіла тверду опору». Таким «квадратним тілом» визнано концепт **П.к.** Його складають чотири елементи: 1) *соц. база партії* (коло самодіяльних людей, які є членами або ж симпатиками конкретної партії та делегують її керівництву свої повноваження, – діяти від їх імені в усьому соціолог. просторі політ. сфери); 2) *політ. платформа партії* (відповідально-критичне ставлення партії до хар-ру, курсу й міри ефективності доктрини внутр. і зовн. політики д-ви); 3) *політ. програма партії* (комплекс розбудовчо-реформаційних дій із модернізації країни, на які дана партія націлюється у разі перемоги на виборах та під гіпотетику практ. участі у здійсненні нею відповідних владних повноважень); 4) *політ. ідеологія партії* (сукупність політико-орієнтац. ідей та оціночних поглядів членів і симпатиків партії на поточну політику д-ви, політ. керівництва країни та свого ставлення до соціоцивілізаційних горизонтів, які офіційно проголошено на всесерж. рівні).

Отже, впровадження теорет. концепту **П.к.** у практику «парт. будівництва знизу» неодмінно підсилить сьогоденні сусп. прагнення обійтися у подальшому без «партій зверху», «кабінетних партій», «вождівських партій імені мене», «кулуарно-диванних партій» та ін. квазіполітологемних та відверто антидемокр. утворень. В координатах викладеного концепту **П.к.** образ «демокр. політ. партії нового типу» одночасно і «випростовується» із прокрустових рамок Статуту КПРС (КПУ), і значно розширює цілепокладально-юрисдикційну мету Закону «Про політ. партії в Україні» (квітень 2001 р.), – «сприяння формуванню й вираженню політ. волі громадян». Концепт **П.к.** передбачає, що цього недостатньо.

І. Варзар

Патріотизм (лат. *patria* – батьківщина) – морально-етичне почуття любові, гордості за батьківщину (місця народження чи проживання), в основі якого сприйняття її суб'єктом (індивідом, громадянином) як безумовної цін-

ності. **П.** ставить благо д-ви та її громадян над особистими інтересами, формує готовність із почуття солідарності, моральної й громадян. відповідальності (а не страху перед покаранням) виконувати свої обов'язки перед спільнотою аж до готовності пожертвувати своїм життям. Ціннісне ставлення до батьківщини як держ.-нац. спільноти опосередковується її ментальними й іст. особливостями, культ. традиціями, співпричетністю до її минулого (і героїчного, і трагічного) та майбутнього, зумовлює нерозривний зв'язок патріотичних і нац. почуттів.

Чинниками формування **П.** також виступає сильна д-ва з легітимними ін-тами, сприйняття її цінності індивідом, діяльність громадян. сусп.-ва. В політиці **П.** виступає інтегративним, консолідуючим інструментом формування нац. єдності, сприяє стабільності, розвитку д-ви, формує почуття солідарності громадян, мотивує їх політ. та громад. активність, проте може використовуватися елітами й у маніпулятивних цілях. Залежно від об'єкта та структури сусп. цінностей вирізняють: *природний П.* (індивідуальні, приватні почуття, властиві кожній людині до референтної групи та «малої батьківщини»); *державний П.* (домінує орієнтація на д-ву й уряд), який містить загрозу перетворення на формальний, офіційний (або й імперський); *громадянський (суспільний) П.* (орієнтований на публічну та суспільно-значиму діяльність на рівні сусп.-ва та громадян. цінності); *національний П.* (домінують цінності політ. нації), може переростати в радикальні форми аж до шовінізму; *місцевий (регіональний) П.* (символізує прив'язаність до етнографічної території чи «свого» регіону); *економічний П.* (заохочує розвиток нац. чи територіальних госп.-в); *сурогатний П.* (ура-П., містечковий, «квасний») – **П.** на словах, які не переходять чи не відповідають конкретним діям.

Л. Угрин

Патрон-клієнтелізм (лат. *patronus* – захисник, покровитель; *cliens* – слухняний) – система неформальної орг-ції політ. влади, спосіб отримання ресурсів для участі у політ.

грі. У Давньому Римі відносини **П.-к.** полягали в персональному або колективному підпорядкуванні «клієнтів» (залежних осіб) «патрону» (голови роду), на користь якого клієнт був зобов'язаний виконувати сільськогосподарські роботи та служити у війську. Клієнта й патрона поєднувала взаємна довіра; патрон охороняв клієнта від образ, представляв його інтереси в суді та надавав йому землю для обробки. Сучасна система **П.-к.** характеризує єдність влади, що забезпечується кількома агентами впливу, які не є суб'єктами влади, проте володіють рівним доступом до влади і більш-менш однаковим обсягом ресурсів впливу на неї. Саме наявні у агентів впливу ресурси можуть конвертуватися у владу. **П.-к.** виникає, коли ресурси впливу концентруються в певних центрах, і коли власники цих ресурсів достатньою мірою незалежні – їх ресурсів вистачає, щоб вивільнитися з-під загального контролю, але бракує, щоб «грати власну гру», щоб виробляти загальний владний консенсус. **П.-к.** викликає, з одного боку, нестабільність, нестійкість влади, низький ступінь спеціалізації сусп.-ва, ротації влади, простоту механізмів впливу, а з іншого – забезпечує високий ступінь концентрації сусп. ресурсів.

Для **П.-к.** притаманні асиметричні зв'язки, які розглядаються як усталена система відносин суб'єктів, що мають диференційовану ресурсну забезпеченість унаслідок приналежності до різних рівнів ієрархії. Використовуючи наявні ресурси, патрон опікується клієнтом, за що з останнього збирає своєрідну «данину» у формі вдячності за опіку. У політиці **П.-к.** становить основу патрон-клієнтелістських мереж, які покликані здебільшого контролювати розподільчі механізми широкого профілю – від розподілу матеріальних благ, робочих місць, землі і до розподілу дозволів, ступеня відповідальності та санкцій, привілеїв і под. Ресурсна залежність є тією прихованою пружиною примусу, яка набуває вигляду добровільних актів.

І. Ковальська-Павелко

Передбачення – узагальнююче поняття, що охоплює всі способи одержання інформації

ції про майбутнє. Ступінь відповідності **П.** у політиці підвищується в залежності від спроможності суб'єкта врахувати та використати дійсні факти, від уміння їх збирати, перевіряти і включати в процес прогностичної діяльності; від джерел отримання такої інформації та від можливостей її систематизації. Різновиди **П.**: пророцтва, емпіричні **П.**, інтуїтивні **П.** і наукові **П.**

Пророцтва – найдавніша форма **П.** Грунтуються на містичних відомостях про майбутнє, які не доведені й не перевірені засобами логіки чи науки. В основі **П.** – релігійна віра, астрологічні знання, вгадування подій за допомогою містики. Віддавна люди вдавалися до допомоги жерців і віщунів, які пророкували наслідки політ. дій, військ. походів та ін.

Емпіричні П. ґрунтуються на життєвому, в т. ч. й політ., досвіді, знаннях про схожі події та процеси. Цей різновид **П.** є знанням, що спирається на дані спостережень та експерименту, чуттєвий досвід. Емпіричні **П.** є втіленням соц.-політ. досвіду, що включає практ. аспекти політ. життя – відносини між д-вою та сусп.-вом, сусп. групами, політ. інституціями, громадянами; наявні можливості щодо оцінки зародження, розвитку та розв'язання політ. конфліктів; здобутки щодо діагностики сусп. ситуацій, політ. поведінки, впливу різних політ. чинників на конкретних часових і просторових відрізках і под.

Інтуїтивні П. побудовані на існуючих на рівні підсвідомості передчуттях людини щодо майбутнього. Людське сприйняття складається з двох компонентів – відчуття та інтуїції. Якщо відчуття говорить нам про фізичний світ, то інтуїція допомагає зрозуміти реалії, які перебувають поза його межами. Вони складаються з глибших відношень, моделей і можливостей. Інтуїтивні **П.** – це здатність, яка дозволяє зробити прорив у невідоме, побачити модель рішення, яку ще ніхто досі не застосовував.

Наукові П. ґрунтуються на знанні закономірностей, достовірних фактів політ. життя, реальних напрямків розгортання політ. процесу, взаємодії політ. ін-тів. Наукові **П.** здійснюються через прогнозування та виходять із

необхідності виявлення загальних тенденцій розвитку сусп.-ва. Особливу роль наукові **П.** відіграють у політиці, яка пронизує собою всі сфери сусп. життя і стосується інтересів мільйонів людей. Найефективнішою є та політика, яка може правильно оцінити сучасність, використати минулий досвід, врахувати всю складність соц., політ. і екон. явищ.

В. Горбатенко

Переміщені особи (англ. *displaced persons* – переміщені особи) – особи, насильно вивезені під час Другої світової війни нацистською Німеччиною та її союзниками з окупованих ними територій. Після закінчення війни в Європі нараховувалося бл. 40 млн **П.о.** К-сть вивезених українців – бл. 2,4 млн. У 1945 р. країни антигітлерівської коаліції уклали угоди про їх репатріацію. У 1946 р. для сприяння поверненню **П.о.** на батьківщину утворено Міжнар. орг-цію у справах біженців, з 1951 р. – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ).

Сьогодні термін «**П.о.**» набув ширшого значення. З кінця 1940-х рр. поряд із проблемою зовн. **П.о.**, у рамках ООН почало обговорюватися питання щодо внутр. **П.о.** Внутр. **П.о.** – особи, які були змушені залишити місце проживання для того, щоб уникнути наслідків озброєного конфлікту, ситуації загального насилля, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули визнаний на міжнар. рівні держ. кордон країни. Поява внутр. **П.о.** на території України пов'язана з аварією на Чорнобильській атомній електростанції (1996 р.). Унаслідок радіоактивного забруднення території бл. 200 тис. осіб були вимушені змінити місце постійного проживання. У зв'язку з анексією АР Крим та Антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях станом на середину лютого 2015 р. в Україні зафіксовано близько 1 млн **П.о.** 20.10.2014 р. ВРУ ухвалила Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутр. переміщених осіб», який визначає правовий статус внутр. **П.о.**, встановлює екон., соц. і правові гарантії захисту їхніх

прав і законних інтересів на території України відповідно до Конституції України, міжнар. договорів України, а також принципів і норм міжнар. права.

Я. Комарницький

Перфоманс політичний (англ. *performance* – вистава) – спеціальна, як правило, символічна, зазвичай ритуальна діяльність, що здійснюється індивідом або групою осіб із метою справити враження на інших і привернути увагу до своєї діяльності та функціонування. **П.п.** є творчим актом суб'єкта, який здійснюється в певному місці й у певний час, має публічний і демонстративний хар-р, реалізується через театралізовану дію, візуально реєстровану аудиторією. Як правило, творчість суб'єкта **П.п.** опозиційна до влади, тому не вписується в її політ. стратегії та тактики. В основі перформансу – уявлення про творчість як спосіб життя, а його мета – не стільки правдоподібність, скільки виразність. **П.п.** якнайкраще вписується у соціокультурну матрицю сьогодення. **П.п.** як нетрадиційний комунікаційний інструмент апелює до ірраціональних складових сусп. свідомості. Головною метою **П.п.** є не сам комунікативний акт, а завоювання уваги аудиторії. **П.п.** є комплексною комунікативною дією, де рівноцінною є і роль дійових осіб, і аудиторії. Завдання **П.п.** – ввести яскраву, запам'ятовувану інформацію; він служить скоріше способом естетизації політики, ніж засобом серйозної політ. б-би.

За останні роки **П.п.** міцно укорінюється як форма соц. протесту в Україні й довів ефективність як технологія взаємодії (впливу). Це добре ілюструють **П.п.** із використанням держ. символів (напр., арт-перформанси руфера Григорія Mustang Wanted (П. Ушевця) у Москві до Дня Незалежності України; перформанс донецької художниці М. Куликовської під час бієнале сучасного мистецтва «Маніфест 10» у Санкт-Петербурзі і под.). Епатажні перформанси, у т. ч. і політично спрямовані, проводить жіноча орг-ція FEMEN.

Н. Хома

Песимізм політичний (лат. *pessimus* – найгірше) – сприйняття навколишнього світу, пройняте смутком, безнадією, зневірою в краще майбутнє; схильність у всьому бачити лише погане; світоглядна установка, за якою у світі переважає негативне начало (зло, ненависть, хаос і под.). Ідейною основою **П.п.** є вчення А. Шопенгауера, який оголосив існуючий світ «найгіршим із можливих», оскільки в ньому панують страждання та нещастя. З позицій **П.п.** історія розглядається як неухильний регрес, людина сприймається як істота від природи зла, порочна або слабка і не здатна в принципі усунути свої недоліки. Песимістичне бачення сьогодення та майбутнього часто поєднується з ідеалізацією минулого, яке здається привабливим, бо минуле зло втрачає актуальність для людей, у той час як труднощі, проблеми сьогодення викликають почуття постійної заклопотаності або страждання, а невизначеність майбутнього вселяє в людину сумніви та тривогу. **П.п.** може виродитися в цинізм, стати морально-психол. основою девіантної поведінки. **П.п.** набуває поширення в кризові періоди, сам поглиблює кризу, а люди, які відчувають почуття **П.п.**, приречені на соц. пасивність.

П.п. не є іманентною ознакою будь-якої політ. сили. Однак, консервативні мислителі, особливо соц. консерватори, часто сприймають політику в цілому песимістично. В. Ф. Баклі хвацько зазначив, що він «стояв перпендикулярно історії і кричав «стоп!», а В. Чамберс був переконаний, що капіталізм приречений до комунізму, хоча сам був лютим антикомуністом. Соц. консерватори (А. Блум, Р. Борк) бачать у Заході декадентську та нігілістичну цивілізацію, яка відмовилася від християнського коріння та/або грец. філософії, залишаючи її приреченою до морального і політ. занепаду.

Екон. консерватори і лібертаріанці вважають, що людина в будь-який час може позбутися свого природного прагнення до свободи на користь соц. та екон. безпеки д-ви загального добробуту. **П.п.** знайшов вираження в похмурому романі-антиутопії Дж. Оруелла «1984», де **П.п.** щодо однієї країни часто коре-

лює з бажанням емігрувати. *Див.: Оптимізм політичний.*

I. Побочий

Піар політичний (PR) (англ. *public relations* – зв'язки з громадськістю) – цілеспрямована діяльність держ. і громад. орг-цій, що забезпечує управління громад. думкою, формування взаємозв'язків між сусп. групами та держ. органами або приватними структурами, у т. ч. для об'єктивного осмислення соц., політ. чи екон. процесів. Реалізується через поширення інформації, що розкриває механізми здійснення влади, контактами, які забезпечують довіру у взаємовідносинах влади та громадськості.

Уперше поняття **П.п.** використав президент США Т. Джефферсон у 1807 р. **П.п.** із часом став важливою складовою управлінської діяльності, покликаною забезпечити взаєморозуміння між сферою управління та соц. середовищем. Основною метою застосування технологій **П.п.** є створення та підтримка позитивного публічного іміджу та позитивного ставлення цільових груп (виборців, чиновників, підприємців) до діяльності політика або політ. структури (партії, виборчого блоку, держ. органу).

П.п. є перш за все технологією формування громад. думки. Він у сучасному світі є ефективним способом формування політ. культури, нових управлінських технологій і под. Використання інструментів **П.п.** сприяє можливостям перемоги на виборах саме тими політ. силами, які здатні професійно й ефективно їх використовувати.

П.п. є відносно новою сферою практ. і теор. діяльності в Україні, а її освоєння та широке розповсюдження ототожнюється з інтенсифікацією конкурентної б-би в умовах трансформаційного сусп-ва.

А. Шуліка

Підконтрольна територія – частина або вся територія д-ви, яка тимчасово перебуває під політ. і/або військ. контролем ін. д-в, незаконних (терористичних, сепаратистських, бойовиків) формувань або ж міжнар. орг-

цій. Прикладом **П.т.** можуть слугувати Саар під управлінням Ліги Націй у 1920–1935 рр., підмандатні території Ліги Націй, підопічні території ООН після Другої світової війни, підконтрольні т. зв. Луганській і Донецькій народним республікам території на сході України, підконтрольні угрупованню Ісламська Держава іракські провінції. Відповідно, різного роду **П.т.** можуть знаходитися під військ., цив. або змішаним контролем і визнаватися або ні у рамках міжнар.-правов. відносин, які склалися в сучасному світі. Не визнаються **П.т.**, зайняті незаконними військ. формуваннями або невизнаними квазі-державними утвореннями. Зокрема, йдеться, напр., про захоплені бойовиками-ісламістами з терористичної орг-ції Ісламська д-ва Іраку і Леванту (з 29.06.2014 р. – Ісламська Д-ва) території Іраку та Сирії. Створення ж **П.т.** за допомогою чинних міжнар.-правов. механізмів розглядається як перехідний етап до встановлення повного держ. контролю над такими територіями. Прикладом законно створених **П.т.** може слугувати передача сектору Газа і частини території Зах. берегар. Йордан під контроль Палестинської нац. адміністрації (з 2013 р. – Д-ва Палестина), створеної у 1994 р. у відповідності з угодою між Ізраїлем і Орг-цією Визволення Палестини від 13.09.1993 р. При цьому територія Зах. берегар. Йордан була поділена на три зони: *зона А* – під повним цив. і військ. контролем Палестинської нац. адміністрації, *зона В* – під цив. контролем Палестинської нац. адміністрації і військ. контролем Ізраїлю, *зона С* – під повним цив. і військ. контролем Ізраїлю.

С. Троян

Підкріплення техніка – термін необієвіоризму, синонімом якого є поняття «технологія поведінки». Методологічні передумови **П.т.**: розуміння психологом Б. Скіннером людської природи та його теорія підкріплення. Свою мету він вбачає у тому, щоб за допомогою *модифікації поведінки* сконструювати «керованого індивіда», досить зручного «тотальному сусп-ву». Ось чому він, – а слідом за ним і необієвіоризм – відмовився від прийня-

того поняття вільного вибору індивідом вчинків, начебто не відповідних природі людини, запропонувавши на заміні поняття «формовані автоматичні навички». Останні, на їхню думку, не тільки ефективні з точки зору контролю над поведінкою особистості, але і збільшують шанси на виживання сучасної цивілізації. На основі цього вводиться у теорію ще одне поняття – «автоматично правильна поведінка», намагаючись вкласти його в основу різних моделей соц. дій, відповідних інтересам сусп. маніпуляторів і контролерів;

На думку необіхевіористів, за допомогою такого контролю є можливим вирішити важливі гуманістичні проблеми. Слідуючи тезі, що сучасне сусп-во повинне спиратися на «раціональне мислення», прихильники **П.т.** орієнтуються на виховання людини, ідеал якого відповідав би вимогам індустріального сусп-ва. Шляхом впливу на різні шари психіки людини вони прагнуть виховати не цілісну особистість, а сцієнтично орієнтовану, технічно освічену людину, якій судилося залишитися інфантильною в питаннях політики, загальної культури та моралі. Мету діяльності індивіди повинні чітко усвідомлювати і, водночас, ефективність соц. підкріплення залежить від ступеня довіри та поваги особистості до ін-тів сусп-ва і конкретних людей, котрим сусп-во довірило здійснювати управлінсько-владний процес. Звільняючи людину від моралі, **П.т.** сприяє посиленню моральної кризи в сучасному індустріальному сусп-ві. *Див. Модифікація поведінки.*

В. Зінченко

Підтримання миру (англ. *peace-keeping*) – один із структурних елементів мирного процесу, який застосовується після укладення перемир'я і досягнення нестабільного миру та має на меті його трансформацію у стабільний мир. Термін **П.м.** вперше був використаний Генер. секретарем ООН Д. Гаммаршельдом стосовно суецької кризи 1956р. **П.м.** з'явилося як не-примусова альтернатива *миротворчості*. Перші операції ООН з **П.м.** були покликані стежити за перемир'ям і розділити воюючі сторони, які погодились

припинити б-бу. Сили з **П.м.** не воюють, а функціонують тільки за згодою країни перебування і є політ. нейтральні. Розширене **П.м.** є далекосяжною діяльністю, спрямованою на досягнення справжнього і тривалого миру, та містить комплекс заходів у різних галузях: *військовій* (моніторинг умов перемир'я, демобілізації, знищення зброї, реформа збройних сил, охорона кордонів, гарантування безпеки виборів і допомога у відбудові інфраструктури); *поліційній* (моніторинг діяльності поліції, розслідування порушень прав людини поліцією, навчання нових поліційних сил, арешт злочинців, охорона виборчого процесу); *у галузі прав людини* (моніторинг дотримання прав людини, реалізація освітніх програм в галузі прав людини, розслідування випадків порушення прав людини); *інформаційний* (пояснення мирного розв'язання, причин розміщення сил ООН і перспектив країни); *виборчий* (спостереження і контроль за виборами, навіть їх орг-ція і проведення); *у галузі відбудови* (допомога у відбудові шляхом реалізації коротко- та довготермінових програм розвитку); *репатріаційній* (орг-ція повернення і розселення біженців); *адмін.* (контроль і нагляд за діяльністю перехідної адміністрації).

Останнім часом намітилася тенденція послаблення ефективності ООН та збільшення участі ін. міжнар. орг-цій щодо **П.м.** Тому в пропозиціях щодо реформування ООН П. Кеннеді особливо виділяв підвищення ефективності операцій з **П.м.** Помітна також зміна термінології: появляється поняття *миротворчості другого покоління* на відміну від *миротворчих операцій першого покоління*, коли чітко розмежовувалися операції з **П.м.** і операції із силового встановлення миру. Термін **П.м.** поступово старіє і замінюється більш універсальною категорією *миробудівництво*. *Див.: Миробудівництво; Миротворчість.*

М. Генік

Пісня політична – словесно-музичний твір на громад.-політ. проблематику, призначений для співу. Часто **П.п.** має гостре антирежимне спрямування нестерпне для пануючої ідеології. Саме таким є драгоманівське визна-

чення **П.п.** (М. Драгоманов «Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880)»; «Історичні пісні малоросійського народу» (у співавт. з В. Антоновичем (1874-1875); «Політичні пісні українського народу XVIII-XIX ст.» (1883-1885)).

Пісні завжди були наймобільнішим політ. жанром. Нац. гімни, повстанські, стрілецькі пісні можна назвати *конструктивними* – елемент заклику до творення нового ладу, суверенної д-ви у них превалує. Другий структурний тип жанру – *деструктивний* – демонструє переважання антирежимного сатирично-викривального елемента. Часто ступінь політичності антирадянських пісень вимірювався терміном заслання чи ув'язнення їх авторів і виконавців.

Пробудження в українців, окрім нац. свідомості та гідності, ще й потужного творчого потенціалу спостерігалось під час Євромайдану. Багато творів стали революційними хітами та гімнами, але є й такі, що просто відображають душу, прагнення і підсвідомість пересічного українця. Широкого поширення вони отримали у соц. мережах: «Белла Чао», «Вітя, чао!», «Вставай», «Я не здамся без бою», «Майдан» та ін. Історія **П.п.** постійно поповнюється все новими хітами – промовистими та наповненими народною правдою.

В. Хвіст

«**Плавильний тигль**» – усталена метафора апологетичної моделі етнічного розвитку, яка з'явилася у 20-х рр. XX ст. у США і є відображенням соц. ідеалу тих років щодо здатності в умовах амер. демокр. сусп-ва створити єдину амер. націю. Теорія «**П.т.**» є продовженням і доповненням теорії *амальгамування*, тобто вільного злиття представників європ. та ін. культур на теренах США, та теорії *англоконформізму*, тобто асиміляції іммігрантів у переважно англосаксонському середовищі.

Теорія «**П.т.**» передбачала як культурне, так і біологічне змішування, «сплавлення» населення країни, і була підтримана багатьма вченими. Міф американізації, започаткований Т. Пейном (кін. XVIII ст.), був доповнений

його послідовниками у XIX ст. (напр., Ф. Тернером). Не використовуючи терміна «**П.т.**», Ф. Тернер пояснював формування амер. нації за допомогою переважно геогр. й екон. чинників, які зумовили, на його думку, надзвичайні етносоц. та етнокульт. результати.

Особливих рис набула теорія «**П.т.**» у працях чиказької школи (Р. Парк, Л. Вірт та ін.), чому сприяла практика етнічних процесів у містах, які завдяки політиці «відкритих дверей» перетворились на «*міські плавильні котли*».

У зв'язку із зміною хар-ру та сутності міграції як соц. явища та проявом етносоц. активності («етнічний ренесанс») у 50-60 рр. XX ст. модель «**П.т.**» виявилася нездатною пояснювати етносоц. процеси у США та у світі в цілому. Набула «м'якої» форми («амер. салату», «культ. плюралізму»), але залишається у сучасній політ. науці з огляду на актуальний чинник міграції населення різних країн. Науковий «антипод» – теорія мультикультуралізму. *Див.: Мультикультуралізм.*

Ю. Ємельянова

Плейсбрендинг (англ. *place* – місце + *branding* – створення та управління брендом) – цілеспрямований процес формування, презентації та просування певної території на світовому ринку як його конкурентоздатної та ліквідної одиниці. Поняття «**П.**» включає поняття брендів країн, регіонів і міст.

Полідисциплінарна природа **П.** очевидна через поєднання маркетингових теорій і практик із науково-прикладними засобами аналізу того, що є предметом брендингу. Будь-яка територія (країна, місто, регіон, курорт, іст.-культ. заклад, ландшафт, інфраструктурні об'єкти) може стати брендом за умов виваженої стратегії брендингу і ребрендингу (своєчасної корекції бренду, що обумовлена ринковим попитом).

П. – цілісне символічне уявлення про територію, що склалося у свідомості цільової аудиторії на основі особистого досвіду або в результаті низки цілеспрямованих інформ. впливів в контексті реалізації інформ. стратегії щодо формування в масовій свідомості уявлення про територію. На думку С. Анхоль-

та, процес брендингу території – створення сукупності шести показників її сприйняття: туристичної привабливості, експортного потенціалу, інвестиційного клімату, системи управління, культ.-іст. спадщини та людського капіталу. Будь-яка територія (країна, місто, регіон, курорт, іст.-культ. заклад, ландшафт, інфраструктурні об'єкти) може стати брендом за умов виваженої стратегії брендингу та ребрендингу (своєчасної корекції бренду, що обумовлена ринковим попитом).

П. в Україні активно займаються низка громад. орг-цій та дослідників, чії роботи демонструють перші спроби вивчення «ринку» (асоціацій із «Україною» та окремими її регіонами, що існують сьогодні в межах країни та за її кордонами). Проте, Україна не залучила повною мірою **П.** у свій досвід; лише окремі (напр., Київ, Львів, Одеса) мають свої бренди.

В. Гулай, Н. Колесницька

Плинний тоталітаризм (лат. *totalitos* – цілісний, усезагальний) – малопомітний і невлвовимий контроль над особистим життям громадян спецслужбами та ін. органами держ. влади із використанням Інтернету й сучасних досягнень у сфері інформ. технологій, а, також, тенденція до руйнування власного приватного життя з ініціативи самої людини, яка постає співучасником постмодерних виявів тоталітаризму. Категорію введено до наук. обігу англ. соціологом З. Бауманом. Іноді вживається синонімічна категорія «м'який т.» на протигагу його жорстким формам ХХ ст. і відзначалися силовими методами контролю над особистістю. Досягнення у сфері інформ. і маніпулятивних технологій дають можливість відмовитися від останніх на користь м'якіших методів тотального контролю д-ви над людиною. Останній можливий як в умовах панування демократії, так і недемокр. режимів. Під приводом б-би із тероризмом та ін. загрозами безпеці, спецслужби США і д-в ЄС вдаються до все більшого контролю за найінтимнішими моментами життя своїх громадян. З. Бауман також постулює про те, що у сучасному зах. світі демократія дедалі більше поступається технократії і «диктатурі ринко-

вої економіки», що теж є складовою **П.т.** До найяскравіших виявів **П.т.** в умовах недемокр. режимів Л. Донскіс відносить сучасні Росію та Китай, які вдаються до поєднання традиційного держ. насильства із новітніми маніпулятивними технологіями. Окрім того, **П.т.** розглядається і у контексті нищення приватної сфери із власної ініціативи громадян методом відвертої демонстрації особистого життя у соц. мережах та участі у різного роду телевізійних реаліті-шоу за принципом «зроби це сам». У цьому контексті **П.т.** є яскравим прикладом того, як творіння (інформ.-технолог. досягнення) взяли гору над своїм творцем (людиною). У виразі літературних антиутопій можна стверджувати про те, що «1984» Дж. Орвела із його відображенням жорсткого контролю д-ви над особистістю змінено м'якішим та менш вловимим сценарієм «Прекрасного нового світу» О. Гакслі, в умовах якого суворі централізовані методи управління сусп-вом поступилися **П.т.**

П. Долганов

Повстанський рух – форма громад. активності населення, яке виступає проти чинної держ. влади або за соц.-політ. перетворення у своїй країні. **П.р.** спирається на підтримку мас, а не на змову, і використовує методи збройної б-би, які доповнюються широкою ненасильницькою діяльністю.

Основною силою **П.р.** є повстанці, які діють як у складі організованих незаконних збройних формувань, так і в неозброєних групах, що підтримують ідеї повстання (сусп.-політ. орг-ціях, товариствах, гуртках і под.). **П.р.** може мати політ. крило і лідерів, які претендують на держ. владу, а також допоміжні сили, що здійснюють фінансування. Види збройної діяльності повстанців схожі з партизанськими й полягають у розвідувальній, диверсійній і бойовій практиці, тоді як несилова активність проявляється у вигляді поширення власних сусп.-політ. цінностей, ідеї про необхідність повстання, проведення акцій непокори, саботажу, страйків, зборів, мітингів.

Виникнення **П.р.** можливе в тих регіонах, де вплив центральної влади слабкий, до того

ж подальша діяльність руху залежить від соц., екон., міжнар. умов. Для д-ви **П.р.** є серйозним дестабілізуючим чинником, що відтягує значні людські, військ. та екон. ресурси, може призвести до падіння режиму або навіть до розпаду д-ви.

П.р. – поширене у світі явище, іст. представлене в усіх епохах розвитку сусп-ва. Лише новітня історія дає нам приклади **П.р.** у Радянській Росії (1918-1922), СРСР (1922-1925, 1943-1949), у сучасній Сирії, Афганістані, Судані, Чаді, Конго та ін. д-вах.

М. Целуйко

Податкове стимулювання – один із методів держ. екон. політики, інструментом якого виступає податок, а саме його стимулююча ф-ція як здатність д-ви позитивно впливати на екон. зростання, розвиток окремих галузей економіки, підтримку підприємницької діяльності і под.

За хар-ром дії інструменти **П.с.** поділяють на три групи: 1) *системні* (податкове навантаження, структура діючої податкової системи, альтернативні системи оподаткування) впливають на загальний рівень оподаткування в країні та сприяють пожевлелю екон. діяльності та мобілізації коштів д-ви на соц. програми; 2) *комплексні* (спеціальні податкові режими для територій, технопарки, кластери) стосуються одночасно кількох основних податків та зборів і можуть виступати інструментом держ. підтримки окремих територій чи галузей (традиційно – вугільної та сільського госп-ва, ІТ); 3) *локальні* (податкові пільги, диференційовані ставки податку, право на податковий кредит) пов'язані з регуляторною ф-цією окремого податку та спрямовуються на пожевлелю окремого виду діяльності чи підтримку певного прошарку населення.

Світовий досвід свідчить про застосування **П.с.** в більшості д-в із транзитивною економікою, однак, захоплення даним методом держ. екон. політики є проявом екон. протекціонізму і засуджується СОТ як така, що згубно впливає на вільну конкуренцію на ринку, знижуючи мотивацію суб'єктів господарювання до розвитку власного вир-ва й задоволення потреб споживачів.

Завдання кожної д-ви полягає в необхідності обмеження масштабів застосування таких механізмів і в обґрунтованому виборі пріоритетних галузей, які потребують **П.с.**

Г. Музиченко

Поле політичне (англ. *political field*) – простір політ. позицій у певному сусп-ві та об'єктивних зв'язків між цими позиціями, специфічних для кожного поля, та простір політ. агентів, що займають певні позиції у політиці. Концепцію фізичного поля – одного з найважливіших понять в історії світової науки – було запропоновано у ХІХ ст. у роботах англ. ученого М. Фарадея; він стверджував: невидиме поле магніту здатне на відстані змусити рухатися електрони, створюючи струм; силові поля є реальною матеріальною силою, що рухають об'єкти та генерують енергію. Силові поля М. Фарадея – ті ж сили, що рухають сучасну цивілізацію від електричних машин до портативних комп'ютерів та Інтернету. Наука довела, що матерія може існувати у двох основних формах: речовини та поля. Соціум також уявляють як структуру поля та розглядають її в інституалізованій формі або як «правила гри» або як саму «гру».

У роботах М. Вебера та П. Бурдьє сусп-во розглядається як складна, багатовимірна структура поля. У **П.п.** діють власні відносини, своя ієрархія та специфічні форми б-би за легітимність. Соціум виступає як надскладна система магнітів, силові поля котрих постійно знаходяться у взаємодії. **П.п.** – простір стратегічних можливостей, на які претендують учасники політ. процесу. У **П.п.** відбувається постійна б-ба, з одного боку, за монополію розробки та розповсюдження принципу розподілу соц. миру, соціалізуючи групи, а з ін. – за монополію застосування об'єктивних засобів та ін-тів влади, тобто за владу над органами держ. влади. Б-ба у полі політики фактично виступає б-бою за владу. Отже, по-суті, політик, виборюючи владу, грає на політ. полі за головний приз – владу.

І. Оніщенко

Політв'язень (політичний в'язень) – особа, котра перебуває під вартою чи відбуває

покарання у вигляді позбавлення волі, примусового лікування, у справі якої наявний вагомий політ. елемент (мотивація дій в'язня, самі дії або причини, що спонукали владу відправити його за ґрати). **П.** може бути заарештований як за звинуваченням у діях політ. хар-ру, так і за іншими, часто сфальсифікованими, звинуваченнями. Найпоследовніше позицію щодо **П.** відстоюють авторитетні міжнар. неурядові орг-ції (напр., «Міжнародна амністія» («Amnesty International»)). «Міжнар. амністія» відрізняє **П.** у цілому від в'язнів совісті. У багатьох країнах **П.** засуджують із порушенням міжнар. норм судочинства, їх роками (навіть десятиліттями) тримають у попередньому ув'язненні без суду й слідства.

У Рос. імперії статус **П.** був визначений на держ. рівні. Так, 06.04.1904 р. міністром юстиції були затверджені «Правила щодо тримання у в'язницях цив. відомства політ. арештантів». Після Лютневої революції (03.03.1917 р.) Тимчасовий уряд прийняв декларацію, де серед ін. був пункт про повну амністію всіх **П.**

30.10.1974 р. в Дубровлазі **П.** К. Любарським і О. Мурженком підготовлено план зі встановлення 30 жовтня Дня політв'язня в СРСР. У 1991 р. цей день одержав назву «День пам'яті жертв політ. репресій». 30.10.2006 р. низка рос. правозахисних і політ. орг-цій виступила із заявою про передчасність перейменування через появу й стрімке збільшення к-сті **П.** у Росії. Низка правозахисних орг-цій стверджують, що нині в Росії є **П.** Сьогодні захист укр. льотчиці Н. Савченко домагається визнання її **П.** – такою вона уже визнана рос. правозахисниками з очікуванням отримання міжнар. статусу.

Трапляється ситуації, коли керівництво двох країн взаємно звинувачує одне одного у фізичному переслідуванні політ. супротивників та утриманні їх під вартою (у в'язницях або таборах). У цьому разі можливий обмін **П.**, обміняні виходять на волю (напр., обмін Л. Корвалана на В. Буковського в грудні 1976 р.). Такі обміни здійснюються й у XXI ст.

21.02.2014 р. після трьох місяців протестів проти режиму В. Януковича Верховна Рада України застосувала до нац. законодавства

положення ст. 19 Конвенції ООН проти корупції, згідно з якими була декриміналізована стаття, за якою засуджено Ю. Тимошенко. 24.02.2014 р. прийнято парламентську постанову № 4202 про негайне звільнення **П.** (до списку включено 23 особи). Наразі в Україні **П.** немає.

В. Дем'яненко

Політейнмент (англ. *policy* – політика + *entertainment* – розвага) – гібридна форма медіапродукту, яка поєднує ф-ції політ. просвіти, елементи гри та розважальності; як технологія, вперше використана в електоральній практиці США. **П.** спрямований на полегшення формату та стилю подання інформ.-політ. матеріалу в образній, доступній і зрозумілій для пересічного глядача формі, найбільш наближеній до реального життя. Характеристики **П.**: використання інтерактивних технологій, полемічність, включення концертних і постановочних номерів, деідеологізація, персоніфікованість, гумор. Вимоги до **П.**: харизматичність ведучого і учасників, емоційний зміст, інтертекстуальність.

Надмірне використання **П.** перетворює політ. новини й інформ.-аналіт. програми на «розвагу, в якій картинка переважає над словами й думками» (Н. Ламмерт), на своєрідні драматичні «серіали», в яких домінує поверхове подання відомостей, витіснення та відволікання уваги від важливої інформації, зміщення акцентів, інсценування політики, відсутність глибини й переконливості й под. Негативи **П.**: відхід від реальності політ. життя, ритуалізація поведінки учасників, надмірна розкутість, навіть розв'язність, спрощена мова, театралізована агресія, критика приватного життя, апелювання до особистісних якостей політиків і под.

Прикладом використання **П.** на укр. телебаченні можна вважати: громад.-політ. та аналіт. ток-шоу «Чорне дзеркало» (Інтер), «Право на владу» (1+1), «Шустер LIVE» (Перший Національний канал України), «Свобода слова» (ICTV), «Клуб-реформ», «Час. Підсумки дня» (5 канал) і под., інформ.-аналіт. програми «Подобиці тижня», «ТСН. Тиждень»,

«Факти тижня» і под.; реаліті-шоу «Депутат під прикриттям» (ICTV), «Без мандата» (1+1), а також передвиборні телевізійні дебати, репортажі про відвідування політиками культ. заходів і розважальних закладів і под. Див.: *Гумор політичний; Інтерактивність політична; Реаліті-шоу політичне; Театралізація політики.*

І. Вільчинська

Політика агоністичного плюралізму (грец. *agon* – зіткнення суперників; лат. *pluralis* – множинний) – одна з концепцій політ. філософії лібералізму, за якою у сусп-ві існує множина вищих цінностей (благ, можливостей вибору, мотивів поведінки і под.), коли між ними неможливо однозначно вибудувати ієрархію залежностей, і коли ці цінності опиняються у стані суперництва та конфлікту між собою, оскільки немає спільних взаємно прийнятних засад у сторін щодо їх оцінювання за значимістю та принципів їх розв'язання. Тим самим обмежується раціональний вибір між благами. Аби мінімізувати руйнівні наслідки конфліктного протистояння між ними, пропонується нова модель демокр. політики – «агоністичного плюралізму» (Ш. Муф).

Оскільки політика завжди займається утворенням «нас» через визначення «їх», а компроміси в ній по суті є лише тимчасовими паузами у протистоянні, яке ніколи не припиняється, то для забезпечення співіснування в умовах конфлікту необхідно змінити ставлення до особи опонента – в ньому слід бачити не «ворога», а «суперника», за яким визнається його законне право на б-бу, а всім політ. акторам – дбати про відкритість, змагальність та рівність позицій конфліктуючих сторін. У цій моделі політ. толерантність є її конструктивним началом, а для суб'єктів політ. системи – принципом політ. дії. Завдяки їй уможливується погоджена взаємодія людей, адже (за М. Вебером) дії соц. суб'єктів на основі згоди ще не є солідарністю і не суперечать і не виключають сусп. б-би. Згода конститується у процесі домовляння в ім'я загального Блага на основі поступово зростаючого рівня взаємної довіри. Політ. процес постає як орга-

нічне поєднання суперництва й угод на основі компромісів, чим врешті-решт досягаються певною мірою цілі всіх суб'єктів.

В. Ханстантинов

Політика дипломатії – система діяльності, спрямована на мобілізацію інструментів діалогової комунікації з метою досягнення певного балансу інтересів і недопустимості використання силових ресурсів у регулюванні сусп. відносин. Розуміння **П.д.** є суперечливим та надзвичайно складним у зв'язку з багатоаспектністю видів **П.д.**

П.д. може розглядатися як: 1) форма сусп. діяльності, спрямована на регулювання сусп. конфліктів різного ґатунку щодо розподілу/перерозподілу основних матеріальних/нематеріальних цінностей, що проводиться шляхом ведення переговорів, укладання угод і под., унеможливаючи застосування силових методів; 2) принципова діяльність очільників д-в, урядів і спеціальних органів зовн.-політ. відносин, що здійснюється мирними засобами, з метою захисту прав та інтересів д-ви, досягнення стратегічних цілей її зовн. політики; 3) асиметрична модель соц. комунікації, основним змістом якої є лукавство, хитрощі, віртуозна маніпуляція інформацією і под. заради задоволення інтересів одного суб'єкта комунікації та ігнорування або нейтралізації інтересів іншого.

П.д. може застосовуватися і як превентивний захід ще на етапі виникнення та кристалізації сусп. протиріч, тим самим зводячи нанівещь ескалацію відкритого жорсткого протистояння інтересів сторін-опонентів, і як один із найбільш гуманістично-орієнтованих методів врегулювання конфлікту вже на стадії кульмінації (навіть апогею), оскільки мінімізує його загрозливо-негативні наслідки. Позаяк, в усіх випадках **П.д.** – це аж ніяк не рутинна діяльність, це справжнє мистецтво, гнучка стратегія, що вимагає, передусім, від її суб'єкта неабияких аналітико-прогностичних і переговорно-комунікаційних компетентностей, саме в такому разі **П.д.** буде дійсно ефективною та результативною. До речі, свою продуктивність **П.д.** доводить саме в сучасних

умовах мілітаризації політики, що дає підстави визначати **П.д.** як один із провідних чинників «м'якої сили», в основі якої ідеї миру та толерантності.

У своєму ідеалі **П.д.** має здійснюватися в етичному форматі сусп.-політ. відносин, однак практика **П.д.** не завжди є морально виваженою, віддаючи перевагу імперативам політ. доцільності та утилітарного прагматизму.

Н. Лепська

Політика етичного споживання – політика громадян. контролю соц. умов вир-ва товарів і послуг, а також їхня оцінка з точки зору етичного споживання, що передбачає відмову від товарів, при вир-ві яких порушувалися права людей і забруднювалося довкілля. **П.е.с.** здійснюється у країнах Заходу з кін. 70-х рр. ХХ ст. і пов'язана із виявленням соц. несправедливості щодо робітників великих корпорацій, підприємства яких, як правило, знаходяться у країнах третього світу. За **П.е.с.** будь-що виробляється з витратами людських і природних ресурсів, і для соц. та еколог. відповідальності людини має бути вкрай важливо, в яких умовах працюють люди, які обсяги шкідливих викидів були зроблені компанією-виробником і в яких умовах вирощуються тварини, наскільки безболісним є забій худоби чи птахів і под. **П.е.с.** призвела до суттєвих змін у підході до вир-ва та споживання. У результаті хвилі громад. ініціатив підприємців розпочате інформування покупців про те, що при виготовленні їхньої продукції не використовувалася незаконна дитяча праця, що працівники працювали в людських умовах, що продукти не тестувалися на тваринах і под. (т. зв. програма «чесної торгівлі», що має позначку на товарі «*Fair Trade*»). В Україні **П.е.с.** не розповсюджена у зв'язку із непрозорістю процесу вир-ва товарів і низькою активністю споживачів.

О. Висоцька

Політика ідентичності (англ. *identity politics*) – широкий спектр колективної публічної діяльності, сукупність сусп. практик і дискурсів, спрямованих на конструювання,

коректування й утвердження ідентичності суб'єкта (групи, регіональної спільноти, д-ви і под.). **П.і.** інтерпретує ідентичність як неоднозначний, множинний, релятивний, залежний від контексту й конструйований феномен, а не цілісну та остаточно зафіксовану сутність. Виникнення терміну в 60-70 рр. ХХ ст. пов'язано з новими соц. рухами за права афроамериканців, жінок, сексуальних та ін. меншин у ліберальних мультикультурних сусп-вах. Загалом термін **П.і.** був започаткований для визначення нових видів соц. мобілізації, що базуються на колективних ідентичностях і раніше пригноблювались чи нівелювались. Елементами такої **П.і.** є «політика відмінностей» (*politics of differences*), що передбачає б-бу за визнання (Ч. Тейлор, А. Хоннет, Н. Фрейзер), і відповідно – «політика визнання» (*politics of recognition*). «Політика відмінностей» утверджує унікальні ідентичності культ. спільнот, причому відмінності сприймаються як безперечні, безсумнівні, що існують у контексті соц. відносин. Партикулярні ідентичності формують домагання їхнього визнання. Тому метою «політики визнання» є забезпечення прав на існування особливих ідентичностей, які політизуються та мобілізуються на основі культ., релігійних, гендерних, сексуальних та ін. відмінностей, тобто правове та політ. закріплення вимоги на збереження партикулярних ідентичностей у мультикультурних сусп-вах. Гарантом їхнього визнання та захисту виступає ліберальна д-ва.

Вплив **П.і.** М. Кастельєс пов'язує з її типами: *легітимізуюча* – спрямована на зміцнення чинних владних ін-тів та розширення домінування; *ідентичність опору* продукується суб'єктами, устремління яких недооцінюються або стигматизуються в системі влади; *проективна* – відображає процес будівництва нової ідентичності на основі наявної культ. матриці.

П.і. є інструментом формуванням узгодженої, солідарної позиції й мотивації індивідуальної й групової поведінки з реалізацією стратегії загальносусп. розвитку, нац. інтересів, конструює образ колективного «Ми», репрезентує спільноту на міжнар. арені. В по-

сткомуністичних сусп-вах **П.і.** розглядається діяльністю сусп-ва й д-ви щодо конструювання загальнонац. макрорівневої ідентичності, їх міжнар. суб'єктності.

Л. Угрин

Політика національної пам'яті – самостійний різновид внутр. і зовн. політики, який реалізується засобами політ.-правових рішень через формулювання та реалізація цілей інтерпретації минулого, виходячи з пріоритетів формування нації (політ., етнічної). Основою **н.п.** є *пам'ять історична*.

Політика пам'яті полягає у здійсненні контролю владною верхівкою чи домінуючою елітою над конструюванням знань (уявлень) про минуле, який досягається через інтерпретацію історії, орг-цію масової іст. освіти, орг-цію музейної й архівної бази, монументальну пропаганду, твори літератури та мистецтва, відзначення держ. свят, символіку, меморіали, топонімічні назви, засоби масової комунікації та под.

Цілями **П.н.п.** Укр. д-ви сьогодні має стати: формування у громадян України відчуття спільної іст. долі, повага до нац. історії; активізація інтегративної ролі іст. пам'яті в процесі націотворення, становлення спільної нац. ідентичності, громадян. консолідації та соціокультурної єдності укр. політ. нації; підвищення потенціалу іст. пам'яті для утвердження патріотизму, громадян. активності, цінностей та політ. культури громадян України; інтеграцію локальних (етнічних, регіональних, групових, генераційних) уявлень та оцінок іст. минулого України у загальнонац. масив іст. пам'яті; сусп. визнання значущості іст. пам'яті для перспектив модернізації, демократизації та європ. інтеграції України.

В. Гулай

Політика партнерства НАТО – програма співробітництва між окремими країнами та НАТО, що спрямована на розвиток індивідуальних двосторонніх відносин із НАТО на основі самостійного визначення країнами власних пріоритетів для співробітництва, покликана здійснювати адаптацію до нових політ. і безпекових реалій.

П.п.НАТО була детермінована нагальною необхідністю вироблення нової стратегії розвитку НАТО у зв'язку зі зникненням СРСР та розпуском Орг-ції Варшавського Договору. Підґрунтям для **П.п.НАТО** стали стратегічні концепції з розробки нових напрямків діяльності, за якими НАТО зі закритої структури поступово трансформувалася в орг-цію, для якої набула актуальності «політика відкритих дверей». Партнерські ініціативи **П.п.НАТО** спочатку мали за мету підтримку демокр. трансформацій, але згодом ціллю **П.п.НАТО** стало формування клімату довіри та регіональна стабільність у країнах-партнерах. У рамках практ. співробітництва **П.п.НАТО** відбувалося долучення до військ. операцій країн-партнерів.

Із-поміж існуючих форматів партнерства **П.п.НАТО** можна виділити: 1) Партнерство заради миру – започатковане у 1994 р. після розпаду СРСР задля включення нових демокр. д-в Центр. і Сх. Європи; беруть участь 23 країни, у т.ч. й Україна; 2) Середземноморський діалог – виник на основі декларації 1994 р. з метою підтримки регіональної безпеки та стабільності з країнами регіонів Магрибу та Близького Сходу (охоплює 7 країн); 3) *Стамбульська Ініціатива Співпраці* – розпочата у 2004 р. для підтримки взаємовигідних двосторонніх відносин із країнами Перської Затоки (охоплює 4 країни); 4) *Співпраця з Контактними країнами* (з 1990 р.), які не входять до формальної програми партнерства, але поділяють спільні основоположні цінності та стратегічні інтереси з НАТО.

На Лісабонському Саміті НАТО (2010) була затверджена Нова Стратегічна Концепція, яка визначила три основні завдання НАТО: колективна оборона, управління кризовими ситуаціями та співробітництво у галузі безпеки. Сьогодні **П.п.НАТО** відноситься до третьої групи завдань.

Г. Куц

Політика подвійних стандартів (англ. *policy of double standards*) – дія, діяльність суб'єктів, ґрунтовані на правилах або принципах неоднакових ставлення й оцінки явищ

чи представників різних груп людей, д-в у подібних (або аналогічних) ситуаціях; несиметрична поведінка, що передбачає більші можливості, вигоди та свободи для одного з суб'єктів взаємодій в аналогічних ситуаціях через створення *de facto* ситуації нерівноважного і дискримінаційного становища у політико-правовій (чи міжнар. системі) для іншого при формальній юрид. рівності всіх. Відповідно **П.п.с.** порушує принцип справедливості, який заснований на застосуванні однакових стандартів (правил, законів) до всіх людей, груп і д-в без суб'єктивної упереженості або домінування соц. класу, етнічної приналежності, статі, віросповідання, сексуальної орієнтації, віку, ін. відмінностей.

П.п.с., метафорично висловлена у лат. фразі «*Quod licet Jovi, non licet bovi*» («що дозволено Юпітеру, не дозволено бикові»), широко використовувалась і використовується в сусп.-політ. та приватних практиках як засіб тиску на громад. думку й спосіб виправдання неправових чи неконвенційних дій щодо інших. Дискурсивно **П.п.с.** була концептуалізована в межах феміністських, гендерних (як критика нерівноправного становища чоловіків і жінок в сусп.-ві), педагогічних й расових теоріях у ХІХ ст. і згодом поширилась на всі сфери життя – від релігійного до міжнар.-політ.

П.п.с. у міжнар. відносинах найчастіше пов'язана з порушенням конвенцій, принципів і зобов'язань, нехтуванням загальнолюдськими цінностями одними д-вами (зазвичай впливовими) і критика за це ними ін. д-в, що займають менш впливове місце у структурі міжнар. системи; взаємне звинувачення у **П.п.с.** є елементом ідеологічної та інформ. б-би між великими д-вами. Поширення **П.п.с.**, її дискурсивне виправдання в об'єктивно плюральному сучасному світі легітимізує принцип **п.с.** як один із засобів досягнення цілей суб'єктів, що володіють більшою владою чи силою, та конститує його як неформальну інституцію в межах політ. та міжнар. систем.

Л. Угерин

Політика потурання – пасивні дії щодо агресії або її загрози, політика Великої Бри-

танії та Франції з метою задоволення експансіоністських намірів нацистської Німеччини та фашистської Італії. Класичним прикладом **П.п.** є укладена 30.09.1938р. Мюнхенська угода, за якою Німеччина анексувала Судетську область, що належала Чехословаччині. Згоду на цей акт дали Велика Британія та Франція, а думка самої Чехословаччини до уваги не бралась. За її рахунок Лондон і Париж прагнули задовольнити загарбницькі апетити А. Гітлера й «умиротворити» його. Це була недалекоглядна політика, яка привела до посилення екон., військ. і людських ресурсів агресора. 30.09.1938р. Н. Чемберлен і А. Гітлер підписали англ.-нім. декларацію про ненапад. Аналогічну нім.-фр. декларацію було підписано 06.12.1939р. Фактично це були пакти про ненапад між Англією і Францією, з одного боку, і Німеччиною – з іншого. Але остання не збиралась їх виконувати. У березні 1939р. нім. війська окупували всю Чехословаччину, а у квітні Італія захопила Албанію. Агресори не приховували своїх загарбницьких намірів і щодо Польщі, Румунії та Греції. **П.п.** агресорам зазнала краху та стала однією з причин, що призвела до розв'язання світового воєнного конфлікту.

У сучасних умовах елементи **П.п.** простежуються в діях насамперед ФРН та Франції щодо Росії у зв'язку з анексією нею Криму наприкінці лютого – березні 2014р. та підтримкою т. зв. Луганської і Донецької народних республік на сході України. Проти **П.п.** агресору та повторення подій 1939р. застерегли два десятка відомих польсь. інтелектуалів, у т.ч. кол. в'язень концтабору «Освенцим» і кол. міністр закордонних справ Польщі В. Бартошевський, режисер і лауреат премії «Оскар» А. Вайда, письменниці Д. Масловська і О. Токарчук, які підписали звернення до урядів країн Європи із закликом зупинити агресію Росії в Україні.

С. Троян

Політика стійкого споживання (політика екологічно дружнього споживання) – політика, орієнтована на врахування усього комплексу еколог., екон. і соц. аспектів ви-

робництва та споживання товарів і послуг. Термін «стійке споживання» (англ. *sustainable consumption*) уперше був сформульований на конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) як таке використання товарів і послуг, яке не підриває здатність задоволення своїх потреб майбутнім поколінням. **П.с.с.** спрямована на зміну стратегії розвитку економіки до екозбалансованих моделей споживання (т. зв. «зелена економіка»). Розповсюджена у країнах Північної Європи і зорієнтована на такі заходи як скорочення споживання електроенергії та води, пошуки шляхів підвищення енергоефективності всього життєвого простору – використання енергозберігаючих матеріалів, стійких форм природокористування та альтернативних джерел енергії. Також **П.с.с.** характеризує відмову від споживання одноразових товарів, вироблення органічних продуктів, еколог. безпечних товарів, визначення пріоритетною місцевої продукції (гасло «Купуй місцеве» або «Купуй регіональне» в Україні було задеклароване як «Купуй українське»).

О. Висоцька

Політика сусідства – модель зовн. політики ЄС у суміжних регіонах, спрямована на створення навколо нього периферійної інтеграційної зони, до якої увійдуть країни-сусіди. На поч. 90-х рр. **П.** охоплювала країни Середземномор'я, а з 2003 р. спрямована на Алжир, Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Єгипет, Ізраїль, Йорданію, Ліван, Лівію, Молдову, Марокко, Сирію, Туніс, Україну, а також Палестинську автономію.

П. ґрунтується на спільних цінностях ЄС: права людини, верховенство права, законність, добросусідство, ринкова економіка, сталий розвиток, спільні цілі зовн. політики. Механізм **П.** прийнято визначати як посилену співпрацю з ЄС, який може запропонувати країнам-сусідам максимальне наближення, окрім членства. Включені до **П.** інструменти охоплюють погоджені цілі реформ, плани дій, визначення умов для переходу на нові рівні співробітництва, моніторинг, фінансову допомогу, створення зони вільної торгівлі, розши-

рення бази для інвестування, кредитування, технічної допомоги і транскордонного співробітництва, проекти у різних сферах (Twinning, TAIEХ і под.), участь у програмах ЄС.

Фінансування Європ. **П.** у 2007–2013 рр. здебільшого відбувалося з бюджету Європ. ін-ту сусідства та партнерства (ENPI). Семирічний бюджет Європ. **П.** на наступну фінансову перспективу (2014–2020) складатиме 16,1 млрд євро, буде зосереджуватися на таких пріоритетах, як-от: стимулювання політ., екон. та соц. реформ у всіх країнах-сусідах; підтримка погоджених пріоритетів Планів дій у рамках ЄПС; підтримка наближення країн-сусідів до політик та стандартів ЄС; стимулювання стабільного й усеохопного зростання; зміцнення міжлюдських контактів; сприяння досягненню Цілей розвитку тисячоліття.

Є. Тухомирова

Політика фальсифікації (лат. *falsificare* – підроблювати) – сукупність способів і методів досягнення політ. цілей, що передбачають широке застосування таких неправомірних прийомів, як умисне приховування, підміна, викривлення інформації, що має значення для сфери політики. Предметом **П.ф.** є іст. факти, результати виборів, особисте життя політиків, показники нац. економіки, статистичні дані і под. Звернення до **П.ф.** спостерігається, як правило, у країнах із авторитарними та тоталітарними режимами, де вона є засобом легітимзації та легалізації влади. Сприятливе підґрунтя для **П.ф.** створюють проблеми із орг-цією громадян. сусп-ва та, в першу чергу, відсутність належного контролю з його боку за владою. Наявність же мережі відповідних громад. інституцій знижує ризик зловживання урядовими інстанціями владними повноваженнями шляхом **П.ф.**

Окрім внутрішньодерж. рівня **П.ф.** зустрічається також у міжнар. практиці, де вона стає неправим інструментом відстоювання нац. інтересів у міждерж. масштабі. За своєю сутністю **П.ф.** є підміною правових форм політ. діяльності, та у випадку викриття може мати зворотний ефект.

Від **П.ф.** слід відрізняти *політику містифікації*, до інструментарію якої також відно-

ситься подання неправдивої інформації. Однак, якщо **П.ф.** передбачає активні дії щодо реальної правдивої інформації, спрямовані на її приховування або зміну, то предметом політики містифікації є вимисел або міф.

К. Пальшков

Політико-правова комунікація (лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) – обмін політико-правовою інформацією в сусп-ві, який об'єднує соц. суб'єктів, координує їхні зусилля, сприяє порозумінню між ними та врегулюванню сусп. відносин. Система **П.-п.к.** охоплює суб'єкти, цілі, зміст, методи, засоби, контекст. Передавання політико-правової інформації, яке здійснюється багатьма каналами та за допомогою розмаїття ресурсів (серед усіх форм сусп. свідомості політика володіє найширшим спектром засобів впливу, одним із яких можна вважати право), може бути поєднане з особливою діяльністю, яка спрямована на інтерпретацію змісту повідомлення, подолання перешкод та нейтралізацію «шумів», а також досягнення консенсусу сторін, тому має не лише «процесуальне» значення, а є надзвичайно важливою для продуктивності комунікації. Успішна **П.-п.к.** є ключовою передумовою політ. та правового розвитку сусп-ва.

Основа ефективної **П.-п.к.** – порозуміння та взаємне знання учасників комунікації, їхня згода чути та сприймати одне одного. Ефективна **П.-п.к.** – обмін інформацією, який передбачає досягнення мети сторін, відкритість та щирість намірів соц. суб'єктів, їх взаєморозуміння, взаємне збагачення та вдосконалення, а також корисність для учасників.

Результат ефективної **П.-п.к.**: 1) відповідність змісту й обсягу отриманого та відправленого повідомлення; 2) консенсус щодо конкретних положень; 3) позитивний соц. ефект; 4) задоволення сторін. *Характеристики* ефективної **П.-п.к.**: ясність, точність, повнота переданої та прийнятої інформації, доцільність, продуктивність, конструктивність обміну, задоволення учасників. *Умови* ефективної **П.-п.к.**: 1) правильне розуміння мети; 2) здатність правильно донести її до ін. учас-

ників та узгодження порядку дій; 3) правильний розрахунок порядку дій; 4) дотримання порядку дій і правил всіма учасниками. *Див.: Політико-правова реальність.*

О. Павлишин

Політико-правова міфологія (грец. *μῦθος* – переказ + *λόγος* – слово) – система нарративних повідомлень, яка виражає, охороняє, зміцнює, кодифікує політ. та правові уявлення, вірування і приписи, будучи формою збереження й передачі досвіду спільноти та запорукою дієвості політико-правових ритуалів. Під **П.-п.м.** також розуміють систему політико-правових міфів, кожен з яких є своєрідною нарративною оповіддю, в якій у прихованій формі містяться глибинні смисли політ. та правової свідомості. Ці повідомлення мають символічний та сакральний хар-р, здійснюють інтеграцію світоглядних установок, орієнтирів, ідеалів, цінностей, переконань спільноти в глибинних стереотипах політ. та правової свідомості, постають у вигляді усталених знакових конструкцій, які характеризуються переходом означення в означуване (знакові системи «другого порядку»), виражають у ірраціональній та емоційній формі цілісність політ. та правового буття індивіда як члена певної політико-територіальної (чи більш широко – культурної) спільноти.

Поняття «**П.-п.м.**» можна розглядати та інтерпретувати в актуальному, історичному, символічному та буквальному контекстах. У іст. контексті **П.-п.м.** є священною історією, яка об'єднує онтологічно-екзистенційні вказівки на первинні начала влади та права, задаючи особі-носію міфологічної свідомості орієнтацію в просторових і часових вимірах політико-правової реальності епохи. Виражені вони в окремих ідеальних конструкціях, визначаючи які, встановлюємо їхню змістовно-смыслову єдність. При цьому для позначення останніх вводиться та використовується поняття «*політико-правова міфологема*». Вивчення таких міфологем дозволяє з'ясувати операційні механізми політ. та правової свідомості, закономірності функціонування зна-

ково-символічних форм політико-правової реальності.

О. Павлишин

Політико-правова реальність (лат. *realis* – речовий, дійсний) – узагальнене визначення різних аспектів буття політики та права. Під **П.-п.р.** розуміють світ політики і права, цілісну сукупність політико-правових феноменів, упорядкованих у просторі, часі та відносно базисного феномену, тобто не якусь субстанціональну частину реальності, а спосіб життя людини в соціумі, а точніше – спосіб осмислення, орг-ції й інтерпретації різних аспектів сусп. буття – настільки значущий, що його можна вважати невід’ємним від самого суспва у класичному його розумінні та існування індивідів у соціумі.

П.-п.р. є багатоаспектною, поліструктурною та системною, для неї характерна визначеність та об’єктивність буття, які слід розуміти широко. Оскільки політико-правові явища проходять через призму людської свідомості та сприймаються індивідами як елементи сусп. життя, активними учасниками якого є самі суб’єкти соц. відносин, то вони постають у вигляді єдиної системи об’єктивних, суб’єктивних та інтерсуб’єктивних компонентів. Інколи **П.-п.р.** у вузькому розумінні вважають лише сукупність матеріально-предметних об’єктів, відмовляючи в онтологічному статусі багатьом важливим елементам світу політики та права, тоді як більшість із них входять до сфери належного, а не емпіричного буття. Таким чином, ця категорія визначає цілісність світу політики та права, дозволяє розглядати його як автономну сферу буття – політико-правовий універсум, який має власну логіку та специфічні закономірності існування.

Категорія «**П.-п.р.**» здійснює інтеграцію політико-правових ідей, уявлень, установок, орієнтирів, ідеалів, цінностей, переконань, емоцій, стереотипів політ. та правової свідомості, принципів і норм, подій, процесів, ін-тів, актів соц. взаємодії, а також дозволяє з’ясувати будову, механізми та закономірності світу політики та права, відображає цілісність

та взаємопроникнення політ. та правового буття. Див.: *Політико-правовий універсум.*

О. Павлишин

Політико-правовий універсум (лат. *universum* – сукупність, спільність, усі речі, як ціле) – цілісна система політико-правових феноменів, які репрезентують сучасний стан соц. розвитку людства, всесвіт актуального політико-правового буття. Терміном «**П.-п.у.**» позначають множину всіх існуючих у даний момент політико-правових явищ і процесів, яка розглядається як єдине ціле, має особливу побудову, логіку та закономірності існування. **П.-п.у.** утворюють всі виміри та «зрізи» соц. простору, які мають політико-правове значення та за традицією можуть розглядатися як світ ідей, світ норм, світ цінностей, світ інституцій, світ відносин і под.

Інколи під **П.-п.у.** розуміють поєднання локалізованих ареалів політико-правового буття, сукупність видимих, «реальних» об’єктів, однак така інтерпретація обмежує синтетичне поєднання різнопланових проявів політики та права, багато з яких мають хар-р зв’язків, відносин, принципів, приписів, стандартів, повноважень і под., жорсткими матеріально-предметними рамками, істотно звужує значення цього поняття, зменшує його евристичний потенціал.

Ін. є «широкий» підхід, за яким **П.-п.у.** об’єднує не лише існуючий світ політико-правового буття, але всі можливі світи, які мисляться виключно логічним шляхом, тобто охоплює усі можливі модули політико-правової реальності, варіанти її структурної орг-ції та функціонування або описи стану, утворені в результаті умоглядного конструювання, несуперечливого з точки зору логічної семантики уявлення про можливі факти або зв’язки між явищами. Див.: *Політико-правова реальність.*

О. Павлишин

Політико-семантичний простір (дав.-грец. *політікῆ* – держ. діяльність; дав.-гр. *σημαντικός* – значимий) – 1) середовище розвитку громадян в інформ. сусп-ві, простір

багатомірних моделей семантичної орг-ції; 2) смислове, конотаційне наповнення публічного вираження політ. мовної практики, що відображається в розрізненні первинного та інтерпретаційного тексту у широкому розумінні. **П.-с.п.** – сукупність певним чином організованих ознак, що описують і диференціюють об'єкти (значення) політ. змістової сфери. Пов'язаний із поняттями політ. комунікації, політ. дискурсу, політ. свідомості. Є поєднанням символічно-знакових систем, організованих у певній послідовності та структурі, що мають високу практ. цінність для орг-ції сусп. життєдіяльності особистості. Відбувається завдяки вербальним дискурсивним практикам політико-владних суб'єктів. Пов'язаний із фіксацією аксіологічних компонентів образу світу. Характеристики **П.-с.п.**: неоднорідність, нерівномірність, негомогенність. Викривлення **П.-с.п.** пов'язане із суб'єктивною значущістю певної ідеї для індивідуальної, групової чи масової політ. свідомості. Кістяк **П.-с.п.** становлять універсальні проблеми, пов'язані зі вітальними потребами, досягненням особистої та групової безпеки, наявністю авторитетів, символічними проблемами. Сукупність вузлових політ. проблем є основою для формування багатопартійної системи, яка відображає структуру **П.-с.п.** сусп.-ва. Пов'язаний із співвідношенням свідомого та несвідомого, амбівалентністю політ. свідомості, а також із ціннісно-смысловим простором. Використовує владну функцію мови в інтересах окремих осіб чи класу, її визначає відповідна ментальність, що ідеологічно укорінена та іст. зумовлена.

В сучасній Україні **П.-с.п.** має риси розмитості, змістової невизначеності, оперує ідеологічно навантаженими поняттями, роз'єднуючими міфами, симулякрами. Є мнотологічним, апелює до окремих соц. груп населення, відтворює соціокультурну сегментацію укр. соціуму. Найбільше аналогію має з просторами ін. пострадянських спільнот (білорусів, росіян, молдован), відрізняється у мешканців різних регіонів України, передусім Сходу та Заходу.

М. Петрушкевич

Політологія темпоральна (лат. *tempus* – час) – новий напрям сучасної політ. науки, предметом дослідження якого є вивчення політ. часів (темпоральностей) в багатоманітності їх форм (рівнів, діапазонів) у всіх виявах політ. реальності. **П.т.** умовно можна зобразити у вигляді моделі «*темпорального квадрату*», кути якого і є виявом різноманітних часових «пластів» у політ. сфері.

П.т. ґрунтується на трьох часових вимірах політики:

1) *час політики*. Область знання **П.т.**, що акцентує увагу на специфіці політ. мінливості (політ. змін). Дослідники цього проблемного поля аналізують внутр. логіку політ. трансформацій і побудови еволюційної морфології політики;

2) *політика часу*. Комплекс питань щодо управління часом, цим важливим політ. ресурсом, співвідношення соц. розвитку та політ. змін («політ. синхронізації»). Аналіз проблем «інституційного дизайну», вироблення сучасних напрямів і стратегій розвитку, інноваційних політтехнологій;

3) *час в політиці*. Найбільш різномірний і суперечливий міждисциплінарний пласт, який об'єднує дослідження з питань соц., іст., юрид. часу, макросоціальної динаміки, а також соц.-психол. дослідження сприйняття часу, вивчення ролі історії та іст. свідомості в політиці (політ. оцінки та інтерпретації іст. подій, політика пам'яті) і под. *Див.: Кайрополітика; Кайрополітологія; Квадрат темпоральний; Хронополітика; Хронополітологія.*

М. Андрущенко

Політичне несвідоме (англ. *political unconscious*) – концепція амер. постмодерніста Ф. Джеймсона («Політичне несвідоме: Наратив як соціально-символічний акт», 1981), в основі якої твердження, що свідомість кожного індивіда ідеологічно обумовлена при одночасній фатальній неусвідомленості свого стану такої ідеологічної обумовленості. Ще більше ця політ. неусвідомленість характерна для письменника, який творить літературний текст як «соціально символічний акт». Ф. Джеймсон всю історію людства визначає як

цілісний у своїй єдності колективний наратив (текст), який зв'язує минуле з майбутнім. Цей текст характеризується єдиною фундаментальною темою: «колективною б-бою, мета якої – вирвати царство Свободи із тенет царства Необхідності». Концепція **П.н.** покликана виявити єдність такої безперервної оповіді – «розповіді історії». Критик трактує історію як відсутню причину усіх вчинків і думок людей, оскільки вона доступна нам тільки в текстуальній формі, і наша спроба досягнути її, як і саму реальність, неухильно проходить через попередню стадію її текстуалізації, наративізації у **П.н.**».

Ф. Джеймсон говорить про пріоритет політ. інтерпретації літературних текстів, стверджуючи, що все, «в кінцевому підсумку», є політичним. **П.н.** зумовлює потребу герменевтичної операції, за допомогою якої критик розкриває приховане значення поза вираженням. Подібно до Фройдової концепції праці уві сні, текст повинен осмислюватися як наслідок глибшого процесу, який для Ф. Джеймсона є самою історією, кінцевим обмеженням бажання. Автор історизує відкриття З. Фрейда, будучи менше зацікавленим в індивідуальній психіці, аніж у «колективній» версії несвідомого. Згідно з поглядами Ф. Джеймсона, світ може бути пізнаваним тільки у формі літературного дискурсу. При цьому навіть те, що репрезентує себе як таке, що існує за межами будь-якої історії (структури, форми, категорії), може бути засвоєне суспільною свідомістю тільки за допомогою розповідної ф-ції, вигадки. Світ відкривається людині лише у вигляді історій, розповідей про нього. Такий підхід стверджує безумовність політ. впливу через художню. реальність, яку творять література – мистецтво – кіно.

Н. Шевчук

Політтехнолог (політичний технолог) (дав.-грец. *πολιτική* – політична діяльність + *τέχνη* – мистецтво, майстерність, уміння + *λόγος* – думка, причина) – фахівець із практичного застосування політ. технологій. У широкому значенні **П.т.** у пострадянських країнах називають тих, чий життєвий інтереси, цінності та

устремління спрямовані на практичну реалізацію політ. технологій, політ., у т. ч. виборчих, кампаніях. Основна їх частина систематично задіяна в організації політ. діяльності.

П.т. працюють у найрізноманітніших організаціях. Насамперед, вони затребувані в політ. партіях, органах держ. влади, що стосуються до проведення виборчих кампаній. Потреба у **П.т.** найбільша у демокр. сусп-вах. Із появою сучасних електронних ЗМІ з'явилися фірми, котрі спеціалізуються на наданні послуг у сфері політ. технологій. У США перша така фірма Witaker&Bakster була створена в 30-х рр. XX ст. В Україні перші фірми, які професійно надавали послуги **П.т.** та політконсультантів з'явилися на поч. 1990-х рр. XX ст. В перехідних сусп-вах і в умовах становлення демокр. ін-тів професія **П.т.** стає особливо актуальною. На сьогодні якість та динаміку розвитку ринку політтехнологій в Україні оцінювати важко. Адже характерними ознаками у цій сфері є непрозорість та відсутність необхідної к-сті реальних спеціалістів. Непрозорість ринку підтверджує той факт, що лише поодинокі **П.т.** розповідають на кого вони працюють, які технології використовують та які гонорари отримують.

І. Малик

Поліцентризм (грец. *πολύς* – багаточисельний + лат. *centrum* – центр кола) – принцип й основна структурна особливість геополіт. устрою сучасного світу. Багатополярна структура світу формується під впливом багатьох геополіт. чинників, серед яких провідна роль належить економіці. **П.** припускає наявність у системі міжнар. відносин кількох найбільш сильних д-в або блоків, взаємини яких визначають розвиток світової політики. Концепція «багатополярної глобалізації» констатує наявність певного балансу сил між д-вами. Вона спрямована на досягнення рівноправності державних, релігійних, національних, культурних і цивілізаційних форм та цінностей. Проект «багатополярної глобалізації» передбачає співпрацю не тільки наймогутніших, але й ін. країн.

У сучасному світі відбулося розширення спектра геополіт. критеріїв домінування. Напр., військ. потенціал більше не є неодмінним атрибутом світового центру сили або головним показником наддержавності. Характерні риси **П.**: усередині сучасних світових полюсів явно виділяються «центри тяжіння» (Японія, США, КНР, ФРН), між самими полюсами немає чітких і конфронтаційних кордонів; в умовах **П.** збільшується чисельність учасників міжнар. відносин, що претендують на перші ролі, множаться їхні індивідуальні інтереси, а значить, зростає к-сть приводів для конфліктів меншого розмаху, але з широкого кола питань; зі збільшенням к-сті силових центрів з'являються можливості для нових геополіт. комбінацій. *Див.: Поліцентризм внутрішньополітичний; Поліцентризм міжнародний (глобальний).*

В. Патійчук

Поліцентризм внутрішньополітичний (грец. *poly* – багато + лат. *centrum* – зосередження) – конструктивна здатність політ. системи диференціювати владний потенціал, розосередити управлінські впливи в діапазоні, що дозволяє охопити максимально доступне об'єктне поле з одночасним збереженням (підвищенням) системної стійкості та ефективності. **П.в.** ґрунтується на феномені демократизму та змістовно ототожнюється з концепцією розподілу влади.

Свідченнями існування **П.в.** в наявних соц.-владних конструкціях є: 1) конституційне закріплення концепції «гілок влади» – системи законодавчих, виконавчих та судових органів, наділених специфічними повноваженнями, механізмами вибору (призначення) та часовими рамками функціонування; 2) законодавче закріплення ін-ту глави д-ви (президента) або інтеграція владно-династичної культури в політ. систему (у випадку монархії); 3) розподіл повноважень і ресурсів між центральними та місцевими органами влади; 4) делегування частини держ. суверенітету міжнар. органам (насамперед безпекових й оборонних питань), що впливають на внутр. політику та ін. Слід враховувати феномен

Церкви, яка володіє власним владним потенціалом та активно взаємодіє з д-вою, іноді перехоплюючи на себе частину політ. повноважень.

Іст. ілюстраціями **П.в.** є вічове обмеження княжої влади в Новгороді IX-XV ст., створення у XIII ст. англ. парламенту, прийняття у XVIII ст. конституції США, закріплення впродовж XIX ст. культури конституціоналізму в політ. практиці зах. світу, іст. миттєве закріплення новими незалежними д-вами, що у 1990-х виникли на уламках соц. системи, незалежного статусу у власних демокр. конституціях і под. *Див.: Поліцентризм.*

В. Смолянюк

Поліцентризм міжнародний (глобальний) (грец. *poly* – багато + лат. *centrum* – зосередження) – принцип та основна структурна особливість сучасного світу, заснована на існуванні кількох центрів геополіт. і геоекон. домінування, формат взаємодії між якими є змінним у політ. часі та просторі. Історично **П.м.(г.)** змінює біполярну систему світоустрою, пов'язану з глобал. протистоянням геостратегічних Сходу та Заходу періоду холодної війни (1946-1991). Ствердження **П.м.(г.)** обумовлено стійкою тенденцією до ускладнення спектру глобал., регіон. і нац. інтересів, комбінування яких невпинно урізноманітнюється. Багатополярна структура світу формується під впливом багатьох геополіт. чинників, насамперед, економічних. Геополітичні центри сили, ядро яких становить одна чи кілька д-в, утворюють навколо себе інтеграційні об'єднання насамперед екон. хар-ру (напр., ЄС). Як потужний додаток спрацювують етнонаціональні, культурні, релігійні та ін. чинники гуртування д-в у центри сили регіонального чи глобал. значення.

У сучасному світі відбулося розширення підстав визначення стану геополітичного домінування д-ви чи групи д-в. Так, воєнний потенціал втратив ознаки головного атрибуту наддержавності. До нього додаються інформ., технол., фін. та ін. показники держ. могутності, що діють у комплексі.

Особливості **П.м.(г.)**: усередині сучасних центрів сили виділяються «центри внутр. тя-

жіння» (США, ФРН, КНР); чітких кордонів між центрами сили не існує; в умовах зростання загальної к-сті учасників міжнар. взаємин, що претендують на головні ролі, зростає конфліктна складова їхньої взаємодії; із збільшенням центрів сили зростають можливості виникнення нових геополіт. і геоekon. об'єднань. *Див.: Поліцентризм.*

В. Смолянюк

Польові командири – громад.-політ. неологізм, який вперше було вжито в Україні у листопаді 2004 р. для означення ф-ції групи політ. діячів (Ю. Луценка, Т. Стецьківа, М. Томенка та М. Філенка) у підготовці й розгортанні акції протесту на Майдані Незалежності у Києві. 21.11.2004. під керівництвом майбутніх **П.к.** Ю. Луценка, Т. Стецьківа, М. Томенка та М. Філенка розпочалось монтування сцени на Майдані Незалежності. Після оголошення 22.11.2004 р. ЦВК попередніх результатів другого туру президентських виборів в Україні **П.к.** встановлюється наметове містечко, що на наступні місяці стає центральним публічним місцем Помаранчевої революції. Цим подіям уже присвячені книги, напр., у 2007 видавництво «Фоліо» (м. Харків) опублікувало книгу А. Кокотюхи «Юрій Луценко. Польовий командир».

У постпомаранчевий період **П.к.** виступали як авторитетні громад.-політ. лідери, здатні окреслити шляхи й механізми простояння загрози утвердженню неоавторитаризму в Україні.

Протестні акції в Україні, які розпочалися орг-цією Євромайдану в Києві та перейшли в Революцію гідності актуалізували використання терміну **П.к.** для означення громад.-політ. діячів, на яких було покладено обов'язки координації забезпечення акцій протесту в центрі м. Києва в грудні 2013 р. – лютому 2014 р. (комендантів Майдану Незалежності А. Парубія, Будинку профспілок – С. Кубіва, Жовтневого палацу – Л. Котеляк та ін.).

Вживання терміну «**П.к.**» є неприпустимим для означення лідерів незаконних бандитських формувань, які контролюють окремі місцевості на тимчасово окупованій терористичними орг-ціями «ДНР» та «ЛНР» території

Донецької та Луганської областей («Стрелкова», «Беса», «Бэтмена», «Моторола», «Гиви» та ін.), щодо злочинів яких правоохоронними органами України відкрито кримінальні провадження; вони оголошені в міжнар. розшук, а окремі вже знищені своїми ж поплічниками чи конкурентами у кримінальному заволодінні майном.

В. Гулай

Помаранчева революція – серія масштабних протестних акцій, що відбулися в Україні в період 22.11.–26.12.2004 р. Назву одержала від свого символу – помаранчевого кольору, який демокр. опозиція використовувала для мобілізації протестувальників.

П.р. спричинили зростання сусп. незадоволення режимом президента Л. Кучми, який набув авторитарних тенденцій, збільшення рівня корупції та намагання Л. Кучми передати після закінчення другого терміну його повноважень президентську владу тодішньому прем'єр-міністру В. Януковичу. Приводом **П.р.** стали фальсифікації президентських виборів 2004 р. Незважаючи на фальсифікації, в першому турі лідер демокр. опозиції В. Ющенко одержав більше голосів, ніж В. Янукович (39,50 % проти 39,32 %), але переможцем другого туру ЦВК проголосила Януковича (49,46 % проти 46,61 %), при рівні фальсифікації (за даними КВУ) в 3 млн голосів. Брутальні фальсифікації викликали виникнення протестних «майданів» у Києві та ін. містах України, в яких взяло участь 18,4% громадян. Масові протести вимусили Верховну Раду визнати результати виборів недійсними і оголосити недовіру ЦВК. За рішенням Верховного Суду відбулося переголосування другого туру виборів (26.12.2004 р.), на яких переміг В. Ющенко (51,99 % голосів проти 42,2 % у В. Януковича).

Наслідками **П.р.** стали зміни в політ. еліті, конституційна реформа, переорієнтація зовн. політики. Проте результати революції закріпити не вдалось. Гострий конфлікт між президентом В. Ющенком та прем'єр-міністром Ю. Тимошенко не дозволив провести реформи та дискредитував нову владу. На прези-

дентських виборах 2010 р. перемогу здобув В. Янукович, який, скасувавши конституційну реформу, встановив свій авторитарний режим, що спричинило Революцію гідності. Див.: *Оксамитова революція; Посткомуністичні революції.*

О. Романюк

Популізм політичний (фр. *populisme*, від лат. *populous* – народ) – ідеологічно-спекулятивна орієнтація суб'єктів політики на політ. ідеї широких мас, що використовують незадоволення своїм життям та соц. становищем. До носіїв цих ідей можливо віднести селян, фермерів, дрібних власників і частину люмпенів. Він отримує розвиток і поширюється в епоху сусп.-соц. криз в Європі, Україні, Росії, США і Латин. Америці й особливо у період б-би країн Азії та Африки з колоніалізмом.

Розрізняють *реальний* і *спекулятивний* різновиди **П.п.** Перший полягає у відповідній публічній політиці еліти, яка направлена на обмеження пануючих соц. сил на користь народу без достатньої легітимності з боку панівних класів або верств. Другий – характеризується заграванням з основною масою населення на рівні політ. гасел із метою підняти як авторитет, так і легітимність політики. Найхарактерніша дана форма для структур, які спираються на харизматичного лідера, або псевдовождя. Головним недоліком **П.п.** є його *романтизм*. Він пов'язаний із підвищеною суб'єктивізацією процесу стосовно позитивного вирішення конфліктних протиріч. В Україні, у постсоціалістичних д-вах і СНД цей момент політики розвинений досить потужно. Практика показала, що зазначена політика ілюзорна й утопічна. Подібна позиція виконує ф-цію нівелювання за тих обставин, що формування нових можновладних прошарків сусп-ва здійснюється за рахунок різкого падіння життєвого рівня значної частини населення. Оскільки це явище відбувається в результаті безпосередньої паразитичної діяльності політиків, вони намагаються приховати дійсний стан речей й надалі уникати відповідальності.

О. Лозовицький

Порогові країни (гіпотетично ядерні) – країни, що володіють достатніми технічними можливостями для створення ядерної зброї, але не належать до «ядерного клубу» офіційно. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1967) офіційне право на володіння ядерною зброєю надав США, СРСР, Великій Британії, Франції, КНР. Решта д-в, дотичних до ядерної проблематики, розділились на дві групи: 1) які неофіційно володіють ядерною зброєю; 2) які мають необхідні технічні матеріальні ресурси для її створення, проте не форсують військ.-ядерних приготувань. Першу групу утворюють Ізраїль (став ядерним у 1970-х), ПАР (у 1970-х), Індія (1998), Пакистан (1998), КНДР (2006). Наявність ядерної зброї у цих д-в є підставою для їх вилучення з переліку **П.к.** та приєднання до ядерних. До другої групи належить бл. 20 країн (у т. ч. Україна). Вважається, що Тайвань, Іран, Лівія з різною мірою успішності займалися розробкою ядерної зброї. Аргентина, Бразилія, Південна Корея є експортерами ядерних технологій.

Після розпаду СРСР його правонаступницею в «ядерному клубі» стала Росія. Україна, Білорусь та Казахстан відповідно до Лісабонського протоколу (1992) упродовж 1993-1996 рр. передали Росії ядерну зброю, що була розміщена на їх території в часи СРСР. 02.06.1996 р. після повної передачі ядерних озброєнь Україна перестала бути ядерною та поповнила список **П.к.**

Закликом до відновлення Україною ядерного статусу (виходу з групи **П.к.**) слід вважати однойменне звернення Тернопільської облради від 27.08.2008 р. до Президента України, а також внесений 03.07.2014 р. народними депутатами від ВО «Свобода» проект парламентської постанови про відновлення статусу ядерної д-ви.

Фахівці виділяють окрему групу «біляпорогових» країн, які розробили програми набуття зброї масового ураження, приступили до їх реалізації, але не володіють адекватним наук.-технол. і сировинним потенціалом. У випадку отримання необхідної зовн. допомоги вони можуть стати спочатку **П.к.**, а потім і ядерними.

В. Смолянюк

Постбіполярність – міжнар. система перехідного хар-ру з ієрархічною структурою, в якій співіснують різні типи «полярності». Виникла внаслідок «структурного зсуву» – завершення біполярного протистояння доби холодної війни і подолання конфронтаційної ментальності та політики, базованих на ідеологічній нетерпимості, екон. несумісності, геополіт. і військ.-політ. протистоянні.

Одним із полюсів **П.** є «колективний гегемон» – група д-в Заходу. Іншими її полюсами є д-ви периферії, що володіють значною к-стю ресурсів (військ. та/або екон. та/або організаційних), які є центрами для регіональних та локальних груп д-в, що не володіють жодним із зазначених ресурсів. У свою чергу, всередині «колективного гегемона» і периферійних груп д-в існує мультиполярна структура відносин, заснована на комплексній взаємозалежності їх учасників. У таких умовах вплив верхівки міжнар. ієрархії на формування зовн. політики ін. д-в істотно обмежений. Забезпечення певного рівня стабільності міжнар. системи в умовах **П.** досягається завдяки дотриманню д-вами умов «кооперативної гри», яка робить вигідним їх довгострокове співробітництво, а не конфлікт. Також діють структурні чинники – елементи «гегемоністичної стабільності»: США як д-ва, що не має собі рівних за потенціалом, забезпечує такий розподіл ресурсів в міжнар. системі **П.**, який задовольняє раціональні вимоги ін. її елементів.

Ю. Тишук

Постдемократія (англ. *post-democracy*) – політико-режимний тренд трансформації сусп. відносин, коли за наявності всіх формальних ознак та ін-тів розвинутої демократії відбувається фактична монополізація політ.-екон. елітами сфери політ. управління та реалізація ними влади в обхід демокр. механізмів. Термін введено в наук. обіг брит. політ. дослідником К. Краучем в однойменній праці. Префікс «*пост-*» у терміні **П.** означає етап параболічного розвитку історії, який є переходом від піку розквіту демократії у зах. сусп-вах др. пол. ХХ ст. до складніших форм політ. реагування із поступовою ерозією ключових демокр. імперативів у їх апіорному сенсі.

Характерні ознаки **П.**: 1) зміна класової структури постіндустріального сусп-ва від великих класових утворень із власною колективною ідентичністю до багатоманітності професійних груп, які не мають інституціоналізованих форм представництва своїх політ. інтересів; 2) надмірна концентрація владних та екон. ресурсів у транснаціональних корпораціях, які, зближуючись із політ. класом, утворюють новий тип корпоративної еліти; 3) деградація масової політ. комунікації і перетворення політ. громадянськості на політ. споживацтво.

В умовах постдемокр. розвитку нац. рівень урядування є вкрай уразливим до проявів глобалізації та не може самостійно забезпечувати вирішення проблем, які стоять перед громадянами. Масштабне й активне використання механізмів аутсорсингу в держ. управлінні призводить до зниження ролі д-ви як ін-ту забезпечення соц. зобов'язань, наслідком чого є делегітимація політ. управління та розчарування населення, що виявляється у посиленні «негативного» громадян. активізму: від акцій громадян. непокори («Завоюй Уол-Стріт» (США), «Indignados» (ісп. «Обурені») (Іспанія), «Майдан» (Україна), «Парасолькова революція» (Гонконг) до посилення центробіжних тенденцій в окремих д-вах Європи.

Н. Вінникова

Постімперіалізм – концепція, за якою глобал. модель сучасного розвитку розглядається як така, що створюючи на периферії анклавів сучасного вир-ва, пануючий ззовні неокapіталізм метрополії обов'язково проводить «демодернізацію» і навіть архаїзацію решти частини виробничої системи. На відміну від метрополій, сусп-ва яких втілили у самій своїй структурі цивілізуєчу ф-цію капіталізму, сусп-ва залежної від нього периферії з'явилися структурною матеріалізацією сусп.-екон. архаїки. Капіталізм змінився, і він не може допустити появи на його периферії системи, яка відтворювала б ранні форми капіталізму метрополії. У минулому імперіалізм був постійним конфліктом між різними імперіалістичними д-вами. Зростаюча централіза-

ція олігополістичного капіталу призвела до становлення «колективного імперіалізму триади» (США, Європа і Японія). З цієї точки зору, пануючі сектори капіталу мають загальні інтереси щодо управління своїми прибутками в новій імперіалістичній системі.

П. обґрунтовує, що зараз існує тільки одна глобал. світова система – неокapіталістична/постімперіалістична (посткапіталістична). Вона є «сусп.-іст. центром», усі країни, які не входять до неї, утворюють «сусп.-іст. периферію». І ця «глобал. надсистема» в умовах, коли на землі існує постімперіалістичний – посткапіталістичний – центр, що експлуатує велику частину периферії, і експлуатована цим центром периферія, з неминучістю виникає як «класова соціоісторична глобал. система», яка розколена на «два глобал. класи». Один глобал. клас – «країни-експлуататори», що разом узяті постають як клас експлуататорів. Ін. глобал. клас – країни нової і старої залежної периферії. А якщо глобал. соціоіст. система розколена на класи, один з яких один експлуатує інший, то в ньому неминуче є «глобал. класова б-ба».

В. Зінченко

Посткомуністична трансформація (лат. *transformatio* – перетворення) – сукупність процесів та явищ, викликаних руйнуванням державності, побудованої на комуністичній ідеології, та спрямованих на демокр. зміни у сусп.-політ. сфері. Активне вживання та науковий інтерес термін **П.т.** отримав із крахом комуністичного режиму у країнах Центрально-Сх. Європи та СРСР у 1989-1991 рр.

Залежно від передумов та підґрунтя, наслідком **П.т.** можуть бути різні за якісним змістом результати. За сприятливих передумов (певний рівень політ. свідомості та культури, іст. досвід функціонування демокр. інституцій, наявність розгалуженої мережі ЗМІ і под.) **П.т.** призводить до затвердження та подальшого розвитку демокр. тенденцій. За негативного підґрунтя для **П.т.** (збереження влади комуністичною номенклатурою, уповільнення приватизаційних процесів і ринкових реформ, соц. розшарування і под.) істинні

форми демократії підміняються декларативними з одночасним проявом недемокр. (авторитарних, олігархічних, автократичних та ін.) ознак у політ. режимі.

Близькими до поняття **П.т.** є дефініції – *демократизація* та *демокр. транзит*, що застосовуються не тільки при розгляді **П.т.**, а й відповідних процесів у недемокр. режимах некомуністичного змісту. Подібно **П.т.**, демократизація та демокр. транзит не обов'язкового призводять до демокр. перетворень.

К. Пальшков

Посткомуністичні революції – серія політ. революцій, що відбулися в посткомуністичних країнах. До **П.р.** належать «Бульдозерна» в Сербії (2000), «Трояндова» в Грузії (2004), «Помаранчева» (2004) та «Революція гідності» (2013-2014) в Україні, «Тюльпанова» (2005) та «Посттюльпанова» (2010) у Киргизстані. Спільне завдання **П.р.** полягало в поверненні до демокр. розвитку країн, які під час посткомуністичних трансформацій зробили відчутний крок у бік автократичного правління. **П.р.** викликали схожі причини: згорання політ. прав і громадян. свобод, корупція влади, зубожіння більшості населення.

За часом, причинами та способом здійснення **П.р.** виокремлюються в дві хвили. До *першої* належать революції 2000 р. в Сербії, 2003 р. в Грузії, 2004 р. в Україні, 2005 р. в Киргизстані. Їх спільним приводом стали брутальні фальсифікації результатів виборів (президентських у Союзній Республіці Югославії та Україні, парламентських у Грузії та Киргизстані) й вони мали «оксамитовий» хар-р (відбулися без застосування зброї). До *другої* хвилі – революції 2010 р. в Киргизстані та 2013-14 рр. в Україні. На відміну від революцій першої хвилі, ці революції були повторними, не мали спільного приводу (приводом революцій в Киргизстані став початок репресій проти лідерів опозиції, в Україні – відмова уряду М. Азарова від підписання угоди про асоціацію з ЄС) та супроводжувалися жорстким протистоянням між владою та опозицією, під час чого з обох сторін було застосовано зброю, що призвело до чисельних

людських жертв. Повторні революції спричинило те, що попередні революції в цих країнах не вирішили своїх завдань, оскільки після невеликого періоду певної лібералізації та демократизації були встановлені більш жорсткі авторитарні режими (К. Бакієва в Киргизстані та В. Януковича в Україні), ніж ті, що функціонували в дореволюційний період (А. Акаєва в Киргизстані та Л. Кучми в Україні). *Див.: Бульдозерна революція; Оксамитові революції; Помаранчева революція; Посттютюльпанова революція; Революція гідності; Трояндова революція; Тютюльпанова революція.*

О. Романюк

Постмодернізм (фр. *postmodernisme* – після модернізму) – змістовно-аксіологічна сукупність дослідницьких концептів, рух якої відбувається у напрямку постнекласичної рефлексії дійсності. Найвідоміші представники – Ж. Дерріда, Ж. Бодріяр, Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, Ю. Крістева, Ж. Ліотар, М. Фуко. Теор. підґрунтям **П.** вважають постструктуралізм. Виникнувши як поняття, що характеризує рефлексію, здебільшого, у культурі, розвиток цього напрямку охопив основні сфери людського існування та самовияву.

П. успадкував від постструктуралізму такі властивості: 1) критика класичної, логоцентристської наукової позиції, імпліцитної розумінню «наявності», що виявляється у визнанні універсальних закономірностей світоіснування через категорії лінійного детермінізму; 2) пошук нових трактувань свободи – маргінальних, розташованих за межами структури, де немає тотального контролю з боку влади; 3) текстологічний хар-р реальності, як аксіоматична установка заради подолання авторитету суб'єкта, будь-яких можливостей центрування та перспектив «*coŕito*» – тобто дійсність за допомогою тексту розглянута як абсолютно аструктурна, вільна від зовн. нав'язувань; 4) дисперсія смислу, істини у різних відтінках, контекстах її буття. До ключових методологічних ознак **П.** наукової парадигми відносять неодетермінізм, специфічне розуміння теорії, поетичність мислення, плуралізм на противагу універсалізму, оригінальне пояснення істо-

ризму (крізь призму дискретності), текстологічний характер пояснення дійсності.

П. є реакцією на розвиток зах. сусп-ва як цілісної системи неперервних, динамічних формацій, розуму. Під «реакцією» в цьому аспекті треба розуміти спробу впровадити можливість альтернативного бачення певного явища. Тоді як **П.** виступає не просто реакцією, а й можливістю подальшого розвитку, адже, як слушно відзначає У. Еко, «у кожної епохи є свій **П.**».

А. Гарбадин

Постполітика (лат. *post* – після) + політика) – постмодерністська доктрина особливо витонченого заперечення *Політичного* (політ. діяльності), коли останнє намагаються розгорнути в *Моральному*. **П.** як і раніше визначається розрізненням (*discrimination*) Ми–Вони, але замість того, щоб бути вираженням у політ. колізії «друг/ворог», Ми–Вони трактується в **П.** дискурсі у термінах моралі, а саме, замість б-би між «правим і лівим» ми отримуємо б-бу між «правим і неправим», «хорошим і поганим», «добрим і злим». Однак не мораль, а інтереси рухають людьми. Але очевидно, що зневажання мораллю зовсім не в інтересах людей.

Специфіка *Політичного* – у співвідношенні «свій/чужий». Так, якщо Естетичне вирішує проблему співвідношення «прекрасне/потворне», Етичне – «добро/зло», Економічне – «вигода/збиток», Правове – «справедливість/упередженість», то специфічне співвідношення *Політичного* – це розрізнення «друга» і «ворога» («якщо ворог не здається – його знищують»). Якщо зникає відмінність «друг/ворог» – зникає і політика. Але цього поки не відбувається. Політика полягає в тому, щоб об'єднати інтереси одних проти інтересів інших. Політика – це створення колективних ідентичностей, створення «Нас», відмінних від «Них». Ідентичність є головним концептом (конструктом) політекон. культури, де люди «мислять грошима», тобто вартістю або гідністю, маючи на увазі їх різну к-сть у різних людей і народів.

П. дискурс ініціюється сучасним монополістичним, або «організованим», капіталізмом

– транснаціональним комітетом буржуазії. Їх завдання – захищати капіталізм як від капіталістів, так і від найманих робітників. Мова йде про гнучкість і пристосовуваність капіталізму, коли удар гаситься, відхиляється і дробиться. Це «дробиться» напряду пов'язано з фабрикацією багатьох позаполіт. (позавиробничих) ідентичностей з метою руйнування, перш за все, виробничої солідарності як політично найрозвинутішої. А за фабрикацією «моральних» ідентичностей у політ. практиці стоїть їх гіпостазування в політ. теорії про заперечення Політичного.

В. Черніско

«Постпомаранчевий римейк» (англ. *retake* – перероблений, виправлений) – поняття публічного дискурсу, що означає реабілітацію або повторення сусп.-політ. мотивів, ідей, практик, сюжетів, подій «Помаранчевої революції» в Україні; одиниця постмодерністського нарративу укр. історії як системи міфологізованих уявлень сусп.-ва про власне минуле. Термін, запозичений зі сфери маскультури (кіноіндустрії, музики, драматургії), у політ. маркетингу означає модифіковану версію вже відомого на ринку продукту. Копіювання все частіше домінує у творчих пошуках й аналізі політ. дійсності.

Римейком у «постпомаранчеву епоху» нерідко називають будь-які акції незгоди зі діями влади, протестну мобілізацію, політ. протистояння, що шаблонно прирівнюються до зразка Майдану 2004 р. Термін залучається з метою актуалізації ілюзій «помаранчевого реваншу», постреволюційних розчарувань; реанімації страхів «майданократії», недовіри до опозиції та загалом політики як технологізованого, театралізованого дійства. Водночас **«П.р.»** може тлумачитись як спроба наслідування кращих зразків, удосконалення форм і методів громад. впливу на політ. процес; механізм оновлення політ. дискурсу, пошуку спільної ідентичності. **«П.р.»** зими 2013-14 рр. в Україні орієнтований на збереження «ідеалів Майдану» (цінностей свободи, соборності, демокр. вибору) та ревізію практик їх втілення (нейтралізацію надмірного пафо-

су, партійної ангажованості, здорову самоіронію, рішучість дій). **«П.р.»** свідчить про повернення громади до питань системних змін, перегляду владних відносин, відстоювання прав людини, самоврядування, модернізації д-ви; окреслює іст. значимість та одночасну недовершеність «Помаранчевої революції»; сусп. прагнення виправити помилки минулого та осучаснити політ. дійсність.

О. Воляннюк

Постсоціалістичний простір – сукупність постсоціалістичних країн Євразії та незалежних країн – кол. республік СРСР. Враховуючи особливості становлення суверенітету незалежних д-в, своєрідність динаміки й рівня завершеності екон. реформ, екон.-геогр. положення, виділяють постсоціалістичні країни Євразії (у ЦСЄ – Албанія, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, союзна д-ва Сербії та Чорногорії, Угорщина, Хорватія, Чехія; в Азії – Монголія) та кол. республіки СРСР (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизька Республіка, Латвія, Литва, Молдова, РФ, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна), які є індустріально-аграрними країнами. Наприкінці 1980-х рр. частка країн соціаліст. системи у світі становила за площею 26%, к-стю населення – 33%, обсягом вир-ва – трохи менше 30%. Більшість новоутворених країн оголосили про наміри повернутися у цивілізаційне русло розвитку, розбудовувати демокр. сусп.-во, ринкове госп.-во, увійти в європ. та євroatлантичний простір. Найвищий рівень розвитку мають країни Центр. Європи (Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія) та Балтії (Естонія, Латвія, Литва).

Більшість країн **П.п.** (у т. ч. Україна) рухаються від соціалізму з домінуванням тоталітарно-бюрокр. складника сх. типу іст. розвитку до нового сусп.-ва, образ якого визначається такими прогресивними процесами: перехід до громадян. сусп.-ва з розвинутими демокр. ін-тами; поступова зміна соц.-екон. генотипу (менталітету) критичної маси сусп.-ва в напрямі соц. активізму та відповідальності, са-

можливості та опори на власні сили, вивільнення творчого потенціалу індивідуальності з урахуванням складного симбіозу її свідомого, під- і несвідомого; перехід від тотально одержавленої до соц. та еколог. орієнтованої конкурентоспроможної змішаної економіки; перехід від екон.-екстенсивного до переважно соц.-інтенсивного та інноваційного типу сусп. відтворення; розбудова сучасної економіки відкритого типу, гармонійно включеної до світових тенденцій глобалізації, інтеграції та диференціації.

В. Дем'яненко

Посттоталітаризм (досл. після тоталітаризму) – стан сусп. організму та період сусп. розвитку, що настає після краху тоталітарного режиму. У політол. літературі є три концептуальні підходи, які по-різному визначають іст. межі та сутнісні характеристики **П.**

У межах *першого* підходу (Х. Лінц і А. Степан), **П.** трактується як післясталінський комунізм – окремий (відмінний від тоталітарного) тип політ. режиму, що виник унаслідок внутр. еволюції комуністичної влади в СРСР та більшості комуністичних країн Центр.-Сх. й Півд.-Сх. Європи в післясталінську добу. На цій стадії комуністична влада хоч і втрачає деякі властивості тоталітаризму, які первісно визнавалися іманентними (харизматичне лідерство, монолітність правлячої еліти, перманентний терор), але не дотягує до якості «чистого» авторитаризму, оскільки зберігається не тільки ідеологічний і партійний хар-р д-ви (хоч і не в такій жорсткій формі), але й відсутнє поле громадян. сусп-ва. *Другий* підхід полягає у визначенні **П.** як процесу авторевізії тоталітарного сусп-ва після краху комуністичного режиму (В. Цимбурський). У межах цього підходу як посттоталітарні розглядаються тільки посткомуністичні сусп-ва (А. Китаєв). Відповідно *третього* підходу (О. Романюк), **П.** визначається як період сусп. розвитку, змістом якого є подолання наслідків функціонування попереднього тоталітарного режиму, незалежно від його форми («правої» чи «лівої»), ступеня тоталітарності, шляхів загибелі (воєнним чи внаслідок внутр. при-

чин). У межах цього підходу посттоталітарними визнаються не тільки посткомуністичні, але й постфашистські сусп-ва, що акцентує увагу на необхідності використання в процесі посткомуністичних трансформацій досвіду демократизації ФРН та Італії.

О. Романюк

Посттюльпанова революція – друга посткомуністична революція в Киргизстані, основні події якої відбулися в період 06-15.04.2010р. Назва зумовлена тим, що попередня (Тюльпанова) революція (2005) не реалізувала своїх завдань, що спричинило нову – **П.р.** – революцію. На відміну від мирної Тюльпанової революції, **П.р.** мала збройний хар-р.

Після Тюльпанової революції президентом Киргизстану було обрано одного з її лідерів К. Бакієва, який невдовзі, усунувши своїх поплічників, установив у країні режим своєї одноосібної влади. За режиму К. Бакієва в країні розквітла корупція та кримінальний бізнес, розкрадання народного багатства набуло небачених розмірів, влада самоусунулася від вирішення соц.-екон. проблем, значно посилювалося зубожіння населення, відбулося ще більше згорання громадян. прав і політ. свобод. Приводом **П.р.** стало підвищення в березні 2010 р. на 40 % цін на зв'язок, електроенергію та комунальні послуги, гроші від чого пішли в приватні компанії, що належали родичам та друзям К. Бакієва. 17.03.2010 р. на Курултаї опозиційних сил в Бішкеку відбулося їх об'єднання та створення структур б-би проти режиму К. Бакієва. Лідером опозиції стала керівник парламентської фракції Соціал-демокр. партії Киргизстану Р. Отунбаєва.

Початок **П.р.** був покладений 06.04.2010 р. мітингом протесту в місті Талас, де було захоплено будівлю обласної адміністрації та проголошено новим губернатором представника опозиції. На наступний день заворушення перекинулися на столицю. Відповіддю на протестні дії опозиції став наказ К. Бакієва про застосування зброї, внаслідок чого в сутичці біля будинку уряду було вбито 84 та поранено 1,5 тис. осіб. Під час сутички про-

тестувальники штурмом захопили будівлю парламенту та телецентр, де проголосили про перехід влади до тимчасового уряду народної довіри на чолі з Р. Отунбаєвою та позбавлення К. Бакієва президентських повноважень. Після цих подій на бік опозиції перейшли командування армії, правоохоронних сил і прикордонної охорони, старий уряд заявив про відставку. К. Бакієв утік до Ошу, проте, не знайшовши підтримки серед своїх земляків, він покинув країну та перебрався в Казахстан, де 15.04.2010 р. підписав заяву про відставку з посади президента. *Див.: Тюльпанова революція.*

О. Романюк

Правий Сектор – громад. рух, що був утворений наприкінці листопада 2013 р. як ситуативне об'єднання революційно та патріотично налаштованих активістів для того, щоб висловити відмінне від ін. демонстрантів і лідерів опозиції бачення методів та цілей Євромайдану. **П.С.** вважається радикальною течією Євромайдану, учасники якої вперше проявили себе 30.11.2013 р., у ніч розгону Євромайдану, захищаючи студентів від спецпідрозділу «Беркут». **П.С.** – громад.-політ. радикальний рух, який об'єднав у собі націоналістичні орг-ції «Тризуб» ім. Степана Бандери, УНА-УНСО, Патріот України, Карпатська січ, Білий Молот, Чорний комітет, Комітет визволення політ'язнів, а також окремих націоналістів і патріотично налаштованих футбольних фанатів. **П.С.** своєю ідеологією вважає укр. націоналізм в інтерпретації С. Бандери.

Багато провідних світових видань визначають **П.С.** як праву, ультраправу, націоналістичну чи ультра націоналістичну орг-цію. 22.03.2014 р. **П.С.** перетворився із громад. руху на політ. партію, шляхом перейменування партії «Українська Національна Асамблея». Головою партії було обрано Д. Яроша. **П.С.** зайняла активну позицію, щодо конфлікту на Донбасі шляхом створення добровільного воєнізованого формування з метою захисту територіальної цілісності та нац. незалежності України. Лідер **П.С.** Д. Ярош брав участь

у позачергових виборах Президента України 25.05.2014 р., а партія **П.С.** – у позачергових парламентських виборах 26.10.2014 р.

В. Коцура

Правозахисний рух – діяльність неурядових орг-цій (міжнар., регіональних, нац., громад.), їх членів та окремих осіб, спрямована на захист прав людини мирними засобами від свавілля держ. структур, посадових осіб, дій злочинних угруповань, військ. підрозділів у зонах збройних конфліктів і под.

Принцип поваги прав людини вперше був закріплений у п. 3 ст. 1 Статуту ООН. У Загальній декларації прав людини (10.12.1948) перераховано основні громадян., політ., екон., соц., культурні права. На основі Декларації підготовлено бл. 80 конвенцій і декларацій із прав людини (напр., Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації і дискримінації жінок; Конвенція з прав дитини; Конвенція про запобігання катуванням та ін. жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; Конвенція про статус біженців і попередження злочинів геноциду та покарання за нього; Декларація про права осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних і мовних меншин тощо). На їх виконання створено міжнар. недерж. спеціалізовані правозахисні орг-ції: Раду з прав людини ООН, Управління Верховного комісара ООН із прав людини, Європ. суд із прав людини, Міжнар. федерацію прав людини, Міжнар. амністію, Комітет ООН із прав людини, Комітет з екон., соц. і культ. прав, Комітет із расової дискримінації, Комітет проти катувань і под.

В Україні діють представництва міжнар. орг-цій і нац. правозахисні орг-ції, зокрема: Укр. Гельсінська спілка з прав людини (з 2004 р.), Асоціація укр. моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів та ін. Міжнар. жіночий правозахисний центр «Ла-Страда Україна» (з 1997 р.) працює над попередженням торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, ліквідацією всіх форм дискримінації й насилля в сусп-ві, сприянням дотриманню прав людини, гендерної рівно-

сті й захисту прав дітей. Найвідомішими укр. правозахисниками є Е. Багіров, Є. Захаров, С. Глузман, В. Чемерис. Правозахисні міжнар. орг-ції моніторять стан із дотримання прав людини на Сході України в ході збройного конфлікту 2014р. У результаті дослідження опубліковано кілька звітів (Моніторингової місії ООН, помічника Генерального секретаря ООН із прав людини, місії Управління Верховного комісара ООН із прав людини, Українського відділення Amnesty International, «Г'юман Райтс Вотч» (Human Rights Watch), у яких йдеться про масовий хар-р порушень, убивства, катування й викрадення мирних жителів; використання сепаратистами цив. населення як живого щита, його примусову мобілізацію; обстріли населених пунктів; арешти і вбивства журналістів; релігійні переслідування; блокування надходження гуманітарної допомоги і под.

На кін. 2013р. за к-стю переданих суддівським складам Європ. суду справ Україна займала третє місце (після Російської Федерації та Італії). Упродовж 2014р. Україна подала до Європ. суду з прав людини три позови проти Росії щодо: незаконного «референдуму» в Криму; прав сина М. Джемілева, Хайсера Джемілева, вивезеного до Росії; дітей-сиріт із Донбасу, яких викрадали й вивозили до Російської Федерації. *Див.: Правозахисник.*

В. Дем'яненко

Правозахисник – особа, яка займається громад. діяльністю, пов'язаною зі захистом прав людини мирними засобами, як правило, від свавілля держ. структур чи посадових осіб. **П.** можуть бути представниками будь-якої професії та досвіду, котрий працює на користь захисту прав людини. **П.** відстоює всезагальність і неподільність прав людини, не віддаючи переваг жодній групі прав за рахунок інших.

Основні напрями діяльності **П.**: здійснення постійного моніторингу дотримання прав людини й основних свобод та інформування про факти їх порушення; захист прав людини в органах держ. влади й місцевого самоврядування; здійснення досліджень із прав людини,

у т. ч. постійне вивчення підготовки законопроектів та ін. правових актів; проведення освітніх заходів і кампаній; взаємодія з держ. органами нагляду й контролю за дотриманням законодавства; сприяння розвитку мережі правозахисних орг-цій.

П. працюють майже в усіх д-вах світу. Вони прагнуть заохочувати й захищати права людини в контексті різних проблем, зокрема ВІЛ/СНІДу, розвитку, міграції, політики структурної перебудови та політ. трансформації. Більшість **П.** працює на місцевому або нац. рівні, домагаючись поваги прав людини у своїх громадах і країнах, деякі з них діють на регіональному або міжнар. рівнях.

Однією із найбільших правозахисних орг-цій є Міжнар. амністія (Amnesty International), заснована у 1961р. у Великій Британії; вона об'єднує понад 3 млн осіб, що привертають увагу до порушення загально визнаних прав кожної людини та виступають за дотримання міжнар. стандартів.

Активними **П.** були А. Сахаров, П. Григоренко, Л. Лук'яненко, Д. Гройсман, Є. Сверстюк та ін. Сьогодні своєю правозахисною позицією виділяються М. Джемілев, Є. Захаров, М. Маринович та ін. **П.** добивалися звільнення Ю. Тимошенко, а нині – Н. Савченко, О. Сенцова та ін.; вони клопоталися про звільнення ув'язнених учасниць рос. феміністського панк-гурту «Pussy Riot»; опікувалися переслідуваними рос. опозиціонерами; допомагають внутр. переселенцям та учасникам АТО і под. *Див.: Правозахисний рух.*

В. Дем'яненко

Православний комунізм – політ. погляди і відповідна їм практика, що передбачають поєднання комуністичної та православної доктрин, ідеологічних концептів, учень, символів і ритуалів. Використовується, передусім, комуністичними партіями у Білорусі, Росії, Україні задля збереження власного електорату в умовах зростаючої релігійної (російсько-православної) самоідентифікації населення цих д-в, а також рос. націоналістичними та шовіністичними рухами як спосіб усунення світоглядних протиріч між імперським і ра-

дянськими періодами у розвитку рос. державності. В останньому випадку тим самим робиться спроба зображення Рос. імперії і СРСР як різного за методами, але єдиного за ціллю досвіду розбудови «великої Росії» чи «Святої Русі». У цьому сенсі **П.к.** має етатистський хар-р, коли релігія, церква, сусп-во, історія розглядаються під кутом їх корисності (некорисності) для д-ви. **П.к.** не становить цілісної ідеології, а є набором еkleктичних тверджень (напр., про тотожність заповідей християнства і комуністичних догм, неокомунізм, що відмовився від своєї антирелігійної риторики і под.). **П.к.** проявляється у публічному святкуванні очільниками комуністичних партій православних свят або участі у церковних заходах (напр., виступ лідера Комуністичної партії Російської Федерації Г. Зюганова на XVIII Всесвітньому рос. народному соборі, який проводив РПЦ у листопаді 2014р.), поєднанні християнської і комуністичної символіки, зображення комуністичних вождів на іконах і под. Сприйняття **П.к.** у колах рос. православ'я є неоднозначним, в укр. православних церквах – здебільшого негативним.

Д. Вовк

Превентивна дипломатія (англ. *preventive diplomacy*) – один із структурних елементів мирного процесу, який використовується в термінології ООН. У класифікації НАТО **П.д.** відповідає *запобігання конфліктам (conflict prevention)*, а в ОБСЄ – *раннє попередження (early warning)* і *запобігання конфліктам (conflict prevention)*. Ідея **П.д.** запропонована Д. Гаммаршельдом, однак розвиток отримала в книзі Б. Бутроса-Галі «Порядок денний для миру» (1992). **П.д.** – це дії, спрямовані на попередження виникнення спорів між сторонами, недопущення переростання існуючих спорів у конфлікти і обмеження масштабів конфліктів після їхнього виникнення. **П.д.** спрямована на врегулювання спорів до того, як стався вибух конфлікту. **П.д.** включає: зміцнення довіри (обмін військ. місіями, створення регіональних центрів контролю за озброєнням, проведення консультацій); виявлення фактів (збір та аналіз інформації щодо потен-

ційно конфліктогенних територій); раннє попередження; превентивне розгортання (розміщення збройних контингентів під егідою ООН у потенційно небезпечних регіонах); встановлення демілітаризованих зон.

Превентивне розгортання застосовується у випадку внутр. кризи в окремії д-ві, міждерж. суперечки чи просьби з боку д-ви-члена ООН щодо розміщення збройних контингентів зі свого боку кордону внаслідок зовн. загрози. Д. Кармент і А. Шнабель стверджували, що **П.д.** не є тимчасовою реакцією на проблеми, що виникають. Це засіб і довготривала попереджувальна оперативна чи структурна стратегія, яку застосовує велике різноманіття акторів та яка призначена для визначення і створення умов, що формували б стійке і більш передбачуване міжнар. безпекове середовище. Оскільки недостатньо ресурсів для того, щоб протистояти кожному потенційному конфлікту і оперативно відповідати на нього, доцільним є структурне запобігання і довготривала зміна у ставленні спільнот один до одного.

М. Генік

Превентивна контрреволюція – мобілізація народних мас правлячим класом (буржуазією) з метою запобігання соц. революції. **П.к.** є реакцією на революційний підйом (революційну кризу) і зазвичай набуває форми фашистської або військ. диктатури, спрямованої на створення у сусп-ві умов, що унеможливають постання самостійного політ. руху робітників. «**П.**» контрреволюцію називають тому, що вона переходить у наступ власне до того, як вибухає сама революція, – у цьому її відмінність від «класичної» контрреволюції. Уперше термін вжив італ. анархіст Л. Фаббрі у статті «Превентивна контрреволюція. Роздуми над фашизмом» (1922). Пізніше нім.-амер. мислитель Г. Маркузе писав про **П.к.** як про стан безперервної мобілізації капіталістичного сусп-ва проти потенційної соц. революції: «Контрреволюція ... у зах. світі є геть превентивною. Тут давно не було революції, що їй треба було б протистояти, і жодної революції не передбачається. І все одно страх перед

революцією, що породжує спільний інтерес, з'єднує різні стадії та форми контрреволюції. В її розпорядженні широкий діапазон – від парламентської демократії до поліцейської д-ви й відкритої диктатури» («Контрреволюція і повстання», 1972).

P. Tuca

Превентивне розгортання (англ. *preventive deployment*) – дислокація на території потенційного збройного конфлікту миротворчих сил із метою проведення своєчасного моніторингу ситуації та недопущення військ. зіткнення. **П.р.** здійснюється для попередження внутр. і міждерж. конфліктів, якщо зацікавлені сторони звернуться з відповідним проханням до Ради Безпеки ООН.

П.р. – один із миротворчих інструментів ООН, який доцільно застосовувати на ранній стадії конфлікту. Завдання дислокованого контингенту – спостерігати за ситуацією на території (як правило, йдеться про прикордонні зони), запобігати використанню сторонами конфлікту військ. сили, а також сприяти дескаляції напруження та встановленню довіри для продовження реалізації миротворчого процесу. **П.р.** може застосовуватися не тільки з метою попередження можливого збройного конфлікту, але й для зміцнення безпеки та уникнення відновлення б-би під час напружених етапів постконфліктного перехідного періоду (напр., під час проведення виборів).

На особливому значенні **П.р.** наголошували кол. Генеральні Секретарі ООН Б. Бутрос-Галі та К. Аннан. Однак сьогодні **П.р.** використовується міжнар. співтовариством недостатньо активно. Прикладами **П.р.** можна назвати діяльність ООН у Македонії (1992–1999; ще з 1992р. у рамках UNPROFOR діяв окремий підрозділ для Македонії (UNPROFOR's Macedonia Command), головна роль якого полягала саме у **П.р.**), операцію ЄС у Демокр. Республіці Конго (2006). **П.р.** має не тільки військ. чи політ. ф-цію, але й символічний підтекст, адже сигналізує потенційному агресору про серйозність намірів міжнар. спільноти.

А. Ямчук

Превентивний ядерний удар (англ. *preventive* – профілактичний) – форма дій у ядерній війні, що застосовується для поразки (руйнування) об'єктів протиборчої сторони ядерною та термоядерною зброєю. **П.я.у.** припускає напад на ін. д-ву із застосуванням ядерної зброї виходячи із упевненості, що війна, хоча й не є невідворотною, але у перспективі неминуха, й, таким чином, зволікання пов'язане з більшим ризиком. За цією логікою, доречніше напасти, доки противник слабкий, ніж чекати, коли він стане сильним. Фактично це означає «профілактичний» удар зі застосуванням ядерної зброї або ядерний удар «про всяк випадок». Напр., у певній д-ви відбувається масова мобілізація, військ. техніка переміщується ближче до кордонів, лунають заклики керівництва д-ви до початку війни і под. У такому випадку в ін. д-ви є вибір – або дочекатися реального нападу і скористатися правом на самооборону, що передбачено Статутом ООН, або нанести випереджувальний ядерний удар по потенційному агресору. Вперше поняття **П.я.у.** було використано у 1950р. у документі Ради нац. безпеки США NSC-68, де передбачалась можливість випереджального ядерного удару по СРСР у разі, якщо б стало відомо про підготовку нападу з його боку.

П.я.у. може бути здійснений за рішенням вищого політ. керівництва д-ви або за наказом вищого військ. командування д-ви певною частиною або усім складом ядерних сил. Зі *стратегічного* погляду **П.я.у.** є найсприятливішим варіантом щодо забезпечення самооборони країни, коли не залишається ін. вибору та часу на роздум. Із політ. погляду нормативно право на **П.я.у.** не закріплено в міжнар. правових актах, і дії д-ви, яка нанесла такий удар, можуть бути розцінені як акт агресії. Першочерговими цілями **П.я.у.** є пункти держ. та військ. управління, ракетні або військ.-морські бази, аеродроми стратегічної авіації, арсенали ядерної зброї.

О. Панфілов

Президенціалізм – президентська форма правління, коли центром держ. правління

є президент, а уряду відводиться другорядна роль; форма правління, при якій президент завжди очолює виконавчу владу та наділений значними повноваженнями (як законодавчими, так і адміністративними). Ця форма правління передбачає всенародне обрання глави д-ви.

П. є різновидом республіканської форми правління, що проявляється в особливому значенні глави д-ви. Президент посідає вище місце в структурі держ. ін-тів, є одним із ключових елементів держ. механізму, у його руках зосереджуються значні адмін. і нормативні повноваження, і водночас він здійснює функцію представництва д-ви у світі. **П.** вимагає наявності сильної президентської влади; передбачає всенародний вибір глави д-ви і зосередження в його руках усіх головних адмін. повноважень.

У країні з президентською формою правління глава д-ви часто виконує роль «батька нації» (напр., США, Російська Федерація, Білорусь). Президент обирається всенародним голосуванням на обмежений термін. Проте, є країни, де глава д-ви обирається довічно. Зазвичай, це країни, що мають риси авторитаризму чи тоталітаризму. Таким країнам притаманні *суперпрезидентські* режими. Часто в них не діють ані закон, ані звичай, ані прецедент, ін-т президентства стає невідконтрольний і невідзвітний сусп-ву (напр., країни Центр. і Сх. Азії).

Важливою ознакою **П.** є входження президента до однієї із політ. партій. Така форма правління чітко простежується в Російській Федерації, де в руках президента зосереджені основні важелі впливу.

Л. Кочубей

Прекаріат (англ. *precariousness* – ненадійність, літ. – непевність) – у політ.-філос. значенні представники будь-якої соц. верстви сусп-ва, які тривалий період свого життя (від кількох років до десятиліть) перебувають у екзистенційно непевному становищі через балансування на межі бідності або нестачу матеріальних ресурсів, щоб вдовольнити свої споживчі запити, відсутність стабільної висо-

кооплачуваної та престижної роботи за спеціальністю або загрозою її втрати, невизначеність майбутніх життєвих перспектив. Категорію **П.** було введено до наук. обігу англ. економістом Г. Стендингом у праці «Прекаріат: новий небезпечний клас» (2011). Формуючи альянс на бунтівний клас минулого, вчений застосовував абстрактніший термін для означення абстрактнішої невдоволеної верстви постмодерної сучасності, в умовах якої зникає класова структура сусп-ва, розмиваються стратифікаційні межі, що обумовлює домінування нестійкої системи плинних ідентичностей. В інтерпретації З. Баумана до числа **П.** належить більшість представників середнього класу (які, маючи престижну високооплачувану роботу, відчувають постійну загрозу звільнення або погіршення умов праці через рецесію чи реструктуризацію), а, також, т. зв. «покоління Y», що, будучи не здатне професійно самореалізуватися, перебуває у постійному пошуку чергової нової роботи і виховує в собі цинічне ставлення до будь-якої праці загалом. Почуття гніву та відчаю від безвихідного становища є невід’ємними рисами особистості представника **П.**

Категорія **П.** найкраще характеризує учасників низки мітингів і маніфестацій, що відбулися у д-вах Заходу від початку екон. кризи 2008 р. Досить часто **П.** називають рушійною силою циклу революційних рухів, який розпочався з «Арабської весни» і знайшов своє продовження в ін. частинах світу, включно з Революцією гідності в Україні. Формуючи ще одну альянс на пролетаріат, З. Бауман постулює про «привид прекаріату», який блукає сучасним світом. *Див.: Арабська весна; Революція гідності.*

П. Долганов

Преференційне голосування (лат. *praeferentia* – перевага) – метод голосування, що забезпечує результативність виборів за умови впровадження в країні пропорційної виборчої системи з преференціями (напр., системи єдиного перехідного голосу (квотно-преференційної системи)) чи мажоритарної системи (напр., абсолютної більшості з аль-

тернативним голосуванням в один тур; преференційної виборчої системи з голосуванням у багатомандатному окрузі).

П.г. за *пропорційної системи з преференціями* передбачає не лише голосування за певну партію, а й можливість віддати перевагу комусь із висунутих нею кандидатів. Обирається той, хто отримав найбільше преференцій; у разі їх однакової к-сті перевагу надають тому, хто посідає вище місце в парт. списку.

П.г. за *мажоритарної системи абсолютної більшості* з альтернативним голосуванням в один тур дає змогу виборцю зазначити в бюлетені власні преференції (1, 2, 3 і далі) щодо запропонованих там кандидатів. Якщо за результатами виборів жоден із кандидатів не набирає 50 % і одного голосу в номінації перших преференцій, то впроваджується спеціальна процедура підрахунку голосів. За нею кандидата, який набрав найменшу к-сть перших преференцій, викреслюють зі складу претендентів на перемогу, а його голоси передають кандидатам із вищим рівнем преференцій. Процедура повторюється, доки один із кандидатів не отримає абсолютної більшості голосів.

П.г. за *преференційної виборчої системи* застосовується в багатомандатних округах, де виборець самостійно виводить рейтинг усіх кандидатів. Якщо жоден із кандидатів не отримує к-сті голосів відповідно до встановленої квоти, то зі списку кандидатів вилучається той, хто набрав найменше перших місць. Голоси кандидата, що вибув, передаються в певному порядку тому кандидату, який набрав найбільше перших місць. Ця процедура може охоплювати кілька етапів і тривати доти, доки потрібна к-сть кандидатів не набере к-сті голосів, що відповідає квоті.

Ефективне застосування **П.г.** вимагає наявності таких умов: розподілу в окрузі невеликої к-сті мандатів; участі у виборах невеликої к-сті суб'єктів виборчого процесу (5–8 політ. партій); функціонування стабільної парт. системи; існування політ. структурованого сусп-ва. Різні форми **П.г.** застосовуються в Ірландії, Фінляндії, Бельгії, Нідерландах, Австралії, Індії, Шрі-Ланці й ін.

Б. Дем'яненко

Приватна армія – збройні частини, формування та матеріальне забезпечення яких здійснюється приватною особою, чи групою людей. Виконують по суті ф-ції покладені на держ. збройні сили – участь у військ. конфліктах, охорона різноманітних об'єктів, транспортних конвоїв, підтримка правопорядку на територіях підвищеної конфліктності, розвідка. Хар-р діяльності обумовлюється юрид. та фактичною приналежністю. Військ. фірми США надають відповідну допомогу Іраку, Афганістану після виведення офіційних військ. сил, воюють із групами повстанців у різних країнах світу, беруть участь в антинаркотичних місіях, роззброєнні бойовиків.

П.а. використовуються в багатьох країнах світу і беруть участь в конфліктах там, де уряди не хочуть використовувати власні війська чи їх потужність незначна, або ж де іноземні війська не здатні або не бажають діяти. Також їх використовують великі міжнар. корпорації, бізнес яких пов'язаний із присутністю в зонах нестабільності, міжнар. орг-ції.

Вагомою відмінною рисою укр. части, що можуть кваліфікуватися як **П.а.** є ідейна та світоглядна мотивація особового складу, що не є характерним для закордонних **П.а.** Ставлення до **П.а.** у є неоднозначним. Обумовлено це сумнівами у їх стійкості в умовах високого ризику, підпорядкованості урядовому контролю та військ. командуванню. Також виникають питання юрид. та морального хар-ру. Д-ва несе відповідальність за діяльність **П.а.**, якщо вона діє за її вказівкою, чи здійснює над нею юрид. і управлін. контроль.

Формування добровольчих загонів для б-би із зовн. агресією на сході України актуалізувало питання не тільки про їх офіційну юрисдикцію, але й про фактичну. Достатньо очевидним є вплив певних політ. і екон. сил на певні військ. підрозділи. Приватні «батальйони» сформували І. Коломойський (спецбатальйон «Дніпро-1» та ін.), Д. Ярош (спецбатальйон «Донбас» із основою з активістів «Правого сектора»), В. Немировський (спецбатальйон МВС «Одеса»), О. Ляшко (батальйон «Україна») та ін. В укр. влади сформована жорстка позиція – у країні не має бути **П.а.**,

фінансованих олігархами. Усі ефективні та боєздатні добровольчі батальйони мають стати частиною військ бригад.

І. Вдовичин

Прикордоння (концепція прикордоння) – територія, розташована біля або вздовж кордону. За типологізацією ф-цій **П.** виконує водночас подвійну роль: 1) розділяє різні політико-інституціональні системи; 2) забезпечує контакт між різними соц. колективами. В першому випадку створюються лінії розподілу, типової для іст. фази, відомої як Європа Держав. У класичному розумінні **П.** виконує ф-цію легального контролю, коли лінія кордону чітко розмежовує території, що є суб'єктами різних нац. законодавств і правових систем. Це також ф-ція «фільтру», метою якого є досягнення контролю й управління контактами та зв'язками вздовж кордону. В сучасному розумінні **П.** – це чинник контакту, функціональний простір, де мають перетинаються різні сусп-ва та колективи. Отже, **П.** виконує водночас *розділяючу та контактну* ф-ції.

За типологізацією Р. Ратті, **П.** відіграє роль *бар'єру* (переважають чинники відокремлення та закритості, також ефект екон. ізоляваності), *фільтру* (кордон у цілому є відкритим, але виконує фільтруючі ф-ції згідно із завданнями нац. політики) і, зрештою, *відкритого кордону*, де домінуючою є контактна ф-ція та здійснюється транскордонне співробітництво як складова інтеграційного процесу. Роль **П.** змінюється, замість бар'єру воно перетворюється на місце, де зустрічаються два види реальності та з'являється можливість для взаємодії, взаємодоповнення, подолання обмеженості нац. суверенітету.

Після відновлення держ. незалежності України на якісно новий рівень піднялося її прикордонне співробітництво з країнами Центр. і Сх. Європи, активізувалися місцевий прикордонний рух мешканців прикордонних населених пунктів, транскордонне співробітництво, були утворені євро регіони. *Див.: Єв-ро регіон; Місцевий прикордонний рух.*

О. Калакура

Примирення (англ. *reconciliation*) – необхідний елемент успішного *миробудівництва*, який може бути стимульований держ. структурами, але повинен бути реалізований за посередництвом ін-тів громадян. сусп-ва, та який полягає у довготерміновому процесі переходу від негативного (нестабільного, неміцного) до позитивного (стабільного, міцного, справедливого) миру, у встановленні взаємного діалогу, у прийнятті та погодженні обох сусп-в із умовами мирного врегулювання, глибокому переосмисленні двосторонніх відносин, відмові від реваншу, подоланні іст. міфів і негативних стереотипів, взаємному прощенні, вихованні культури миру, розробці проектів співробітництва, – і має на меті усунення глибоких причин конфронтації та недопущення повторення двосторонніх конфліктів. **П.** є вирішальним чинником будівництва *позитивного миру*.

За визначенням Дж. П. Ледерака, **П.** включає чотири одночасні процеси: пошук правди, правосуддя, миру і милосердя. Коли всі ці чотири чинники зводяться разом, досягається **П.** У навч. матеріалах «Conciliation Resources» **П.** розглядається як результат взаємодії трьох чинників: 1. істини, що передбачає визнання, прозорість, розкриття, ясність; 2. милосердя, тобто прощення, підтримку, співпереживання, виликування; 3. справедливості, тобто рівності, компенсації втрат, відповідальності.

Результатом **П.** є позитивний мир, тобто гармонія, єдність, благополуччя, безпека, повага. Тобто, *миротворчість, підтримання миру, миробудівництво* є матеріальними аспектами процесу формування миру. Паралельно з ними відбувається процес **П.**, тобто формування миру в сфері свідомості конфронтуючих сусп-в. Без процесу **П.** згадані матеріальні елементи формування миру залишаються крихкими перед загрозою рецидиву конфлікту.

Процеси **П.** характерні для міжнар. відносин післявоєнної Європи і світу. 20.11.2006 р. 61 сесія ГА ООН, зважаючи на величезне значення процесів **П.**, закликала підтримувати ці процеси і проголосила 2009 р. Міжнар. роком

П. Див.: *Миробудівництво; Миротворчість; Підтримання миру; Примирення постконфліктне.*

М. Генік

Примирення національне (англ. *national reconciliation*) – комплексний соц.-політ. і політико-психол. процес із метою припинення внутр. національного, внутр. державного або регіонального конфлікту, умиротворення певної території, припинення бойових дій і військ. операцій ворогуючих сил, встановлення миру та злагоди. **П.н.** включає широкий комплекс соц.-політ. заходів. 41-а сесія Генеральної асамблеї ООН (1988) на офіційному рівні визнала політику **П.н.** базовою моделлю врегулювання внутр. національних і регіональних конфліктів. Папа Римський Франциск наголошував, що співіснування народів буде не культура зіткнення чи конфлікту, а **П.н.**, котре й є єдиним шляхом до миру у будь-якій країні.

Виокремлюють кілька аспектів **П.н.**: стратегічний, реалістичний та практичний. У *стратегічному* аспекті **П.н.** – матеріалізація ідеї нового неконфротаційного політ. мислення. У *реалістичному* – продуктивна можливість розпочати комплекс соц.-екон. реформ. У *практичному* – соц. процес консолідації зусиль ворогуючих сторін на подолання конфлікту. Ідеологічною основою **П.н.** може стати апеляція до загальнолюдських цінностей миру та життя людини, патріотичних цінностей збереження єдності країни та загальнодемокр. цінностей свободи.

Найдієвішим способом узгодження інтересів і мирного розв'язання суперечок є демократія. У глибоко розділених сусп-вах прийнятні моделі консоціативної та інтегральної демократії. Остання передбачає не сегментування сусп-ва, а співучасть у владі представників ворогуючих сторін. Способом зняття напруги у зв'язку з існуючим внутр. національним конфліктом і подальшого його переведення у заморожену фазу може виступати започаткування проекту нац. діалогу у контексті конституційного процесу, який має враховувати інтереси всіх регіонів, політ. утворень

і громад. думки. Див.: *Діалог національний; Примирення.*

І. Оніщенко

Примирення постконфліктне – комплекс поступової перебудови сусп. стосунків та взаємодій між спільнотами, розділеними тривалим конфліктом і насильницькими діями з метою знайти компроміс у новій соц.-політ. дійсності. Цей термін одночасно позначає процес і результат цього процесу. Д. П. Ледерак визначає **П.п.** як динамічні адаптивні процеси, направленні на розбудову та загоєння, а також як процес зміни та переосмислення стосунків. Д. Бар-Таль і Г. Беннік розглядають його як кінцевий результат, який складається з взаємовизнання та прийняття, взаємодовіри, позитивного настрою, чуттєвого ставлення до ін., зважання на їхні інтереси та потреби. Блумфільд визначає примирення як рух від роз'єданого минулого до спільного майбутнього, а також як переоцінку стосунків. **П.п.** є довготривалим процесом розбудови людських взаємостосунків, який вимагає змін у прагненнях людей, їх почуттях і віруваннях. Цей процес має охоплювати усіх, він не обмежується постраждалими чи тими, хто завдав шкоди чи болю. Політ. примирення відрізняється від примирення особистого і вимагає практ. мирного співіснування, не обов'язково пов'язаного із особистим прощенням, але не примушує любити кол. ворогів.

Процес **П.п.** полягає у пошуках правди, справедливості, прощення, загоєння моральних травм і под., оперує широким інструментарієм. Серед інструментів **П.п.**: 1) процес пошуку справедливості, який карає кол. насильство та запобігає майбутньому його повторенню, захист прав людини, демократії, міжнар. правових норм, які забезпечать справедливість у майбутньому; 2) процес визнання пережитого досвіду, викриття прихованих подій, надання голосу ображеним, з'ясування правди; 3) процес загоєння, коли жертви насильства відновлюють свої життя як індивідуально, так і в громаді; 4) процес відшкодування через реальні чи символічні компенсації втрат. **П.п.** у стадії співіснування відкриває

широкі можливості від навіть неохочого прийняття необхідності існування в одному просторі до більш позитивної та комплексної низки поліпшення стосунків, співпраці та розвитку активно гармонійного життя. *Див.: Миробудівництво; Мирологія (миротворчі студії); Миротворення стратегічне; Миротворчість; Примирення.*

К. Семчинський

Примус до миру (англ. *peace enforcement*) – комплекс заходів примусового хар-ру, які санкціоновані Радою Безпеки ООН, як правило, на основі VII розділу Статуту, та здійснюються коаліцією д-в або регіональними орг-ціями з метою відновлення міжнар. миру та безпеки. **П.м.** передбачає введення екон. санкцій, погрозу щодо використання військ. сили, дії із застосуванням військ. сили (у формі операції з примусу до миру) та ін. Такі операції можуть проводитися без згоди конфлікуючих сторін, що є головною відмінністю **П.м.** від ін. миротворчих інструментів ООН. **П.м.** застосовується в ситуаціях, коли конфлікт створює загрозу глобал. чи регіональній безпеці; супроводжується масовими порушеннями прав людини; характеризується підвищеним рівнем ворожості конфлікуючих сторін, які не підкоряються рішенням ООН та ін. міжнар. орг-цій.

Завдання **П.м.** – змусити сторони конфлікту розпочати переговори, досягти та забезпечити дотримання угоди про припинення вогню, захистити цив. населення у зоні конфлікту, гарантувати виконання міжнар. санкцій і резолюцій ООН. Найчастіше **П.м.** використовується для стабілізації ситуації в умовах громадян. війни, тож реалізація зазначеної ініціативи означає порушення держ. суверенітету.

Термін **П.м.** уперше використав кол. Генеральний Секретар ООН Б. Бутрос-Галі у доповіді «Порядок денний для миру» (1992). Із того часу **П.м.** був застосований на практиці під час реалізації миротворчих процесів у Боснії, Сомалі, Руанді, Демокр. Республіці Конго та ін.

А. Ямчук

Провокація (лат. *provocatio* – виклик) – підбурювання, спонукання окремих осіб, груп, орг-цій і под. до дій, які можуть спричинити тяжкі наслідки для д-ви та сусп.-ва. В мистецтві **П.** – зухвали, епітажні вчинки автора щодо публіки і влади, що передбачають негативну реакцію останніх (обурення, протест, вимога заборони), наслідком якої, однак, стає перверсивне визнання запропонованого творчого жесту, або ж загострення сусп. уваги на порушеній автором проблеми. Звідси лукавство виконавця: **П.** – балансування між осудом і лаврами, але прагне більше лаврів.

У політиці **П.** виникає під час політ. протиборства, який включає в себе комплекс спеціально організованих акцій підривного хар-ру з метою виклику у відповідь заходів із боку супротивника (реакційних сил) і використання їх наслідків для дестабілізації обстановки, ескалації насильства, дискредитації політики д-в, партій, лідерів, дезінформації громадськості. Різновиди **П.**: терористичні акції, підбурювальні заяви, одностороннє порушення міжнар. домовленостей, масові політ. кампанії (демонстрації та зібрання екстремістів), комбіновані розвідувально-провокаційні акції та под.

У політиці **П.** часто орієнтовані на реакцію громад. думки, негативну щодо противника. Зокрема, серед методів **П.** – вчинення непристойних дій під виглядом свого противника, нанесення шкоди його відомим опонентам, з метою викликати реакцію співчуття у громад. думці. У військ. справі **П.** може бути фальшивий відступ, створення ілюзії незахищеності будь-якого свого флангу, з метою заманування противника в пастку. Прикладом **П.** в політиці є залучення провокаторів до акцій протесту, щоб скомпрометувати їх; активно такі **П.** застосовувались в Україні під час Революції гідності.

Т. Лушагіна

Проект «Стіна» («Європейський вал», «Стіна Коломойського») – складова частина урядового Плану дій «Відновлення України», представленого Прем'єр-міністром України А. Яценюком 03.09.2014 р.; план заходів з ін-

женерно-технічного облаштування укр.-рос. держ. кордону та адмін. кордону з АР Крим. Інженерний проект та техніко-екон. обґрунтування П.«С.» підготовлені Дніпропетровською обласною держ. адміністрацією на чолі з І. Коломойським.

П.«С.» передбачається здійснити у два етапи: *перший* – облаштування держ. кордону у межах Чернігівської, Сумської, Харківської, частково Луганської областей та АР Крим (на сухопутній та морській ділянках); *другий* – облаштування держ. кордону в Донецькій та Луганській областях після завершення бойових дій (бл. 400 км.).

Елементи облаштування держ. кордону на сухопутній ділянці: суцільні рови (ширина – 4 м., глибина – 2 м.); контрольно-слідові смуги; земляні та бетонні рови; рокадні дороги; системи оптико-електронного спостереження (вежі, електронно-сигналізаційні комплекси, фортифікаційні споруди). Елементи облаштування держ. кордону на морській ділянці: єдина система оптико-електронного спостереження; берегові фортифікаційні споруди, що унеможливають безперешкодну висадку з моря на суходіл. Головний виконавець П.«С.» – Держ. прикордонна служба України. Завдання покладені на П.«С.» – зупинка: нелегальної міграції, диверсійних груп, контрабанди, переміщення зброї, переміщення радіоактивних матеріалів. П.«С.» – одна з умов членства в ЄС і НАТО. Демаркація кордону з Російською Федерацією здійснюється в односторонньому порядку. Будівництво укріплень створило бл. 50 тис. нових вакансій, які пропонуються внутр. переселенцям. Реалізація проекту має завершитися до осені 2017 р.

І. Лященко

Прометеїзм (грец. *Προμηθεΐς* – досл. «мислячий наперед») – від імені *Прометей*, міф. титан, який дав людям вогонь) – сукупність ідей і політ. доктрин, які передбачали розв'язання нац. проблем і питань міжнар. безпеки у Сх. Європі, на Кавказі і в Сер. Азії шляхом розколу Рос. імперії (чи СРСР) на нац. д-ви та координацію і взаємопідтримку визв. рухів зацікавлених народів. Ідеї П. зародилися XIX ст., але актуалізувалися після провалу федералістського курсу Ю. Пілсудського. Інституційно оформився завдяки ініціативам осередків уряду УНР в екзилі (переважно у Варшаві і Парижі), будучи також в певній мірі інспірованим польс. розвідкою. Основні ідеологи: Т. Шатцель, Т. Голувко, В. Бончковський, О. Шульгин, Р. Смаль-Стоцький, Е. Харашкевич та ін. Орг-ція поневолених Москвою народів «Прометей» (1926) об'єднувала представників еміграції Азербайджану, Дону, Грузії, Ідель-Уралу, Інгрії, Карелії, Комі, Криму, Кубані, Пн. Кавказу, Туркестану і України. Наукове обґрунтування здійснювалося Сх. ін-том (Варшава), Наук.-досл. ін-том Сх. Європи (Вільно) та Укр. наук. ін-том (Варшава). Прометейський рух видавав журнал «Prométhée» (1926–1938) та «La Revue de Prométhée» (1938–1940).

Після Другої світової війни настало перерформатування Прометейського руху, який перейменовано у Прометейську лігу Атлантичної хартії (1945), що перебувала під впливом укр. націоналістичної еміграції, зокрема Антибільшовицького Блоку Народів. Спостерігалось розходження П. з польс. визвольними концепціями, які зосереджувалися навколо *концепції Міжмор'я*. Пристосуванням П. до нових іст. умов стала *концепція УЛБ*, тобто пріоритетності змін на території України, Литви і Білорусії для трансформації всієї Центр.-Сх. Європи. Відродження рос. реваншизму та зростання загрози для народів пострадянського простору спричинило актуалізацію ідей П., появу *неопрометеїзму*, зокрема з 2010 р. почато видавництво журналу «Nowy Prometeusz». Див.: *Міжмор'я концепція; УЛБ концепція*.

М. Генік

Пропорційна виборча система з відкритими списками – різновид пропорційної виборчої системи, за якою виборець голосує за партію і, одночасно, за конкретного кандидата в партійному списку. При **П.в.с.з.в.с.** розрізняють чотири найбільш розповсюджені способи голосування: *категоричне* (коли у виборця є можливість віддати за обраного

кандидата лише один голос), *схвальне* (коли виборець володіє кількома голосами, аж до необмеженої к-сті), *преференційне* (коли у виборця є можливість ранжування кандидатів в списку у порядку надання переваги) та *кумулятивне* (коли виборець може віддати кільком кандидатам один або кілька голосів на свій розсуд). Голосування за партію завжди категоричне, тоді як при виборі кандидатів у середині виборчого списку можуть застосовуватись усі чотири вищеназвані способи голосування.

До **П.в.с.з.в.с.** також відноситься низка змішаних систем голосування. Зокрема, *«наширування»* – система, за якою виборець має право голосувати за кількох кандидатів, що входять у списки різних партій. При цьому подані голоси зараховують у першу чергу як голоси за відповідні партії, а після розподілу мандатів між партіями – як голоси за кандидатів. У рамках *«персоналізованої»* змішаної виборчої системи виборець голосує окремо за партію і за конкретних кандидатів. Результати голосування визначають в одномандатних округах, при чому к-сть мандатів отриманих в окрузі впливає на к-сть мандатів, що отримує загальнодерж. список партії. Відповідно до *«системи додаткових представників»* виборець голосує за кандидатів, які балотуються в одномандатних округах, але його голос зараховується як поданий за партію, до списку якої кандидат входить.

Загалом, застосування відкритих списків прийнято вважати більш демокр. процедурою, аніж використання закритих, бо виборцю надається можливість обирати не лише партії, що будуть представлені в парламенті, але й політиків, що будуть обрані від певної партії. Однак, **П.в.с.з.в.с.** не позбавлена недоліків. Застосування **П.в.с.з.в.с.** часто призводить до внутрішньопартійних конфліктів, фрагментації партій, суттєво ускладнює підрахунок голосів.

О. Кандюк

Пропорційна виборча система з закритими («жорсткими», «зв'язаними») списками – спосіб голосування та розподілу депутатських мандатів у середині партійних

списків в умовах упровадження пропорційної виборчої системи. Порядок кандидатів у виборчих списках визначається самою партією, і виборець не має змоги на нього впливати. У виборчому бюлетені зазначаються назва, емблема партії, іноді – певна к-сть перших кандидатів. За такої системи громадянам пропонується обрати не особистостей, а політ. платформи партій. Закритий хар-р парт. списків дозволяє: 1) ввести до парт. списку кандидатів, які характеризуються високим рівнем професіоналізму, є експертами в певних галузях і будуть потрібними для фахової роботи в парламенті або уряді; 2) забезпечити адекватне представництво (50:50) або заздалегідь визначений відсоток жінок серед кандидатів від партії; 3) включити до партійних списків представників меншин, які не проживають у межах країни компактно і за умов ін. виборчої системи або відкритих списків не будуть мати гарантії потрапити до парламенту; 4) зміцнити саму партію, оскільки з'являється додатковий чинник внутрішньопартійна дисципліни. Одночасно **П.в.с.з.с.** продукує й передбачас: відчутний рівень залежності депутатів парламенту від партії або виборчого блоку, за списком якої/якого вони обиралися; посилення партійного керівництва; недовіру з боку партій до виборців, рівня їх політ. культури, здатності обирати серед кандидатів-партійців; недовіру виборців до політ. партії, яка фактично вимагає від них віддати свій голос за назву, лідера або кількох публічно відомих кандидатів-партійців із першої п'ятірки, за якими перебувають маловідомі, досить часто малопопулярні й навіть одіозні особистості. **П.в.с.з.с.** найпростіша за формою здійснення й потребує найменших витрат.

Д. Нохлен, аналізуючи різні типи партійних списків, дійшов висновку, що масові партії традиційно підтримують закриті партійні списки, натомість кадрові партії схильні підтримувати преференційне голосування. **П.в.с.з.с.** використовується в Португалії, Ізраїлі, Іспанії, Норвегії, Росії, Україні.

Б. Дем'яненко

Проросійський сепаратизм – спланований і здійснюваний розкол сусп-ва і д-ви про-

російськи налаштованими політиками та політ. силами із метою створення на її території окремого держ. утворення та його приєднання до ін. країни. **П.с.** характерний для д-в пострадянського простору, зокрема, Грузії (Абхазія, Південна Осетія), Молдови (Придністров'я).

П.с. – це мовна, культурна, релігійна, інформ. та ін. політика Росії у д-вах пострадянського простору, яка спрямована на їх регіоналізацію, федералізацію, сепаратизм та іредентизм. В Україні **П.с.** має давню політ. історію та особливий шлях розвитку. Його формуванню намагалися протистояти ще у ХІХ ст. укр. історики, політики, письменники, фольклористи, митці із різних галузей знань, «хлопомани», громадівці, просвіта, які намагалися довести світові, що укр. народ існує, має власну історію, особливу мову та культуру, відмінну від російської. Складовою і невід'ємною частиною **П.с.** є рос. шовінізм, з яким у ХХ ст. боролися укр. патріоти-шістдесятники та дисиденти. **П.с.** характерний і для незалежної України, де він існує у двох видах – *внутрішній*, що проводиться у життя антиукр. політ. силами, і *зовнішній*, який здійснює на території сучасної України Росія через свою «п'яту колону». **П.с.** проявився у анексії АР Крим і захопленні частини сх. теренів України, утворенні двох невизнаних д-в – «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки». Див.: *Антиукраїнська діяльність; Донецька Народна Республіка; Луганська народна Республіка; П'ята колона (в Україні); Сепаратизм; Сепаратист; Сепаратистський рух.*

С. Савойська

Проросійськість – системне поняття, яке характеризується тенденціями у підтримці політ. системи Російської Федерації та відчуття ідентичності з рос. народом, сповідання сумісних із ним світоглядних та психол. установок, манери відчувати й думати, а також традицій, звичаїв і цінностей.

Сьогодні **П.** утверджується за підтримки окремими громадянам Російської Федерації та частини населення кол. СРСР політ. режиму В. Путіна, т. зв. «керованої демократії».

Цей термін є індикатором відходу політ. системи Росії від базових принципів конкурентної політики, на що вказують такі ознаки: фактична ліквідація системи поділу влади; встановлення прямого чи непрямого держ. контролю над ЗМІ; постійно розширювані масштаби використання «адмін. ресурсу» на виборах регіонального й федерального рівнів; різке зменшення політ. впливу регіональних еліт; формування непублічного стилю політ. поведінки; послідовне «позаконституційне» розширення меж компетенції першої особи д-ви за рахунок конституційних і федеральних законів.

Визначальний вплив на формування **П.** здійснює ментальне прагнення частини населення Росії та пострадянської спільноти, що проявляється у бажанні жити у сильній д-ві, яку «всі бояться, але поважають», на чолі з «царем-бачечком». Див.: *Неоцаризм.*

Т. Новаченко

Прос'юмеризм (англ. *prosumer*; від *professional* або *producer* + *consumer* – професійний споживач або виробник-споживач – особа, яка є одночасно виробником і споживачем) – професійна (продукційна) активність споживачів. Термін «прос'юмер» уведено Е. Тоффлером у кн. «Третя хвиля» (1980) як «producer + consumer» в екон. значенні (людина, яка сама охоче виробляє потрібні їй продукти). Тенденція до поширення продукційних систем на основі **П.** розвинулася із поширенням відкритого співробітництва, передусім в середовищі Інтернет. **П.** використовується для залучення людських ресурсів (краудсорсинг) на взаємовигідній основі і ґрунтується як на екон. мотивації споживача, так і можливості сатисфакції внаслідок реалізації власних інтелектуальних і креативних здібностей. На засадах **П.** ґрунтується орг-ція участі в підприємницьких проєктах, а також мережних системах для надання адмін. послуг та різних політ. проєктів.

Визначальною характеристикою прос'юмера є висока споживацька компетентність – пред'явлення до товарів (послуг) більших вимог у порівнянні із середньостатистичним споживачем. Результатом **П.** є активний

вплив прос'юмерів на політику компаній-виробників та орг-цій-надавачів послуг. У політ. контексті прос'юмери (громадяни) є компетентними й мотивованими співпродуцентами політ. рішень.

Як технологічна база **П.** використовуються як універсальні засоби інтерактивної комунікації (напр., соц. медіа-сайти), так і спеціалізовані системи. Відомі проекти на основі **П.** (напр., фінський Digitalkoot – цифрові добровольці), реалізовані на матеріальній базі компаній-розробників технологій розподіленої роботи. Фінська утилітарна система Open Ministry забезпечує громадянам та неурядовим орг-ціям технологічну підтримку в якості онлайн-сервісів для спільної роботи, обміну та підписання петиційних ініціатив. Модель **П.** реалізовано в естонському порталі «Osale.ee» (<https://www.osale.ee/>), за допомогою якого кожен громадянин може повідомити про свої, або підтримати вже висунуті, ідеї стосовно держ. управління та под. *Див.: Відкрите співробітництво; Краудсорсинг; Онлайн-петиція.*

С. Федонюк

Противники мирного процесу (англ. *the spoilers* – досл. «порушники, шкідники») – категорія учасників конфлікту, які з різних причин виступають за його продовження. Поняття **П.м.п.** запропонував С. Дж. Стедмен для означення впливових осіб чи груп, які становлять загрозу мирному процесові. Ч. А. Крокер і Ф. О. Гемпсон зазначали, що в процесі конфлікту відбувається зміцнення людей і середовищ, які мають шанси отримувати доходи під час і від війни – *барони війни* (*war lords*) і вони виступають основою партії «яструбів». Згідно з дефініцією С. Дж. Стедмена, **П.м.п.** – це «лідери і партії, які вважають, що мир, який появився в результаті переговорів, загрожує їхній владі, світоглядіві та інтересам, та застосовують насилля з метою підризу спроб його встановлення». Ін. дослідники визначають **П.м.п.** як суб'єктів, дії яких контрпродуктивні та спрямовані на підризу мирного врегулювання. Підписання договору **П.м.п.** сприймають як зраду основних прин-

ципів і цінностей. Вони рекрутуються, насамперед, зі сторін, вилучених із переговорного процесу, які шукають способів його заміни чи дестабілізації.

С. Дж. Стедмен поділив **П.м.п.** на дві категорії: внутр. і зовн. *Зовнішні П.м.п.* – це лідери, які не були запрошені до участі у переговорах або мають відчуття, що їх ошукали в результаті переговорів. Вони відмовляються виконувати умови досягнутого договору, який або не підписували, або оцінюють його як досягнутий нечесним шляхом. *Внутр. П.м.п.* є учасниками переговорного процесу, але стараються його загальмувати. Методами протидії **П.м.п.** є переконання (метод батога та пряника), соціалізація та змушування.

М. Генік

Проукраїнськість – усвідомленне декларування своєї приналежності до укр. сусп.-політ. простору через підтримку поведінки та поглядів політ. суб'єктів, які проводять раціональну держ. політику на демокр. основах буття: певного стану еволюційної збалансованості громади та влади, традицій і новацій, людської свободи та самодостатності яка вимірюється відповідальністю та виконанням соц. зобов'язань. **П.** – це відображення унікальності та неповторності індивідуума, через осмислений, духовний вимір своєї приналежності до укр. природно-культ. простору, сповідування традицій, звичаїв і цінностей укр. народу, його образу, з яким він постає перед світом. **П.** проявляється у ціннісних пріоритетах у яких закодовано укр. минуле та окреслюються орієнтири на теперішнє й майбутнє. Серед фундаментальних укр. цінностей – розбудова нац. державності, християнські цінності та їх впровадження у нац. відродження; мова, що є одним із засобів нац. самоусвідомлення; євроінтеграція. **П.** створюються й утверджуються під час сусп. практики, яка відкриває палітру можливостей щодо вибору та фіксації ідеалу, як синтезу бажань і потреб, того, що слід здійснити в гармонії колективної та особистісної ідентичності.

Т. Новаченко

Профайлінг (англ. *profile* – профіль) – технологія «видобутку» якісної інформації на основі аналізу найбільш інформативних ознак і хар-к зовнішності, невербальної та вербальної поведінки людини. Профайлер – фахівець, який застосовує певні психол. методи і методики для складання психол. портрету особи, оцінюючи й прогнозуючи її поведінку. Вважається, що одна з перших спроб **П.** належить британ. хірургу Т. Бонду, який склав такий портрет у 1888р. про особистість Джека Різника.

П. особистості сприяє розкриттю серійних злочинів насильницького хар-ру, застосовується як технологія спостереження й опитування пасажирів під час передпольотного огляду для виявлення потенційно небезпечних осіб при авіаперельотах, а також як методика неінструментальної детекції неправди для розв'язання проблем оцінки правдивості інформації при кадрових перевірках, службових розслідуваннях, карному судочинстві і под. **П.** спочатку активно використовували в сфері розвідки й контррозвідки, з часом – у ділових переговорах, при перевірці чесності бухгалтерів (аудит-**П.**), при перевірці позичальників банків (банківський **П.**), виявленні шахр. схем при оформленні страхування (страховий **П.**).

До різновиду дискримінації зараховують *етнічний П.*, оскільки відмінність між об'єктами **П.** трактується винятково в етнонац. або расовому ключі, ґрунтуючись на припущенні про наявність зв'язку між схильністю до вчинення правопорушень та етнічним походженням. Європ. комісія проти расизму та нетерпимості визначила расовий (етнічний) **П.** як використання правоохоронними органами, без об'єктивних підстав, таких ознак, як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство, нац. чи етнічне походження при контролі, стеженні чи проведенні розслідування.

Є. Тихомирова

Псевдовибори (грец. *ψευδής* – обман, вигадка, помилка + *вибори*) – масова кампанія яка свідомо імітує демокр., правовий спосіб завоювання й оновлення влади. У політології

поняття **П.** розглядається як явище, протилежне вільному вибору і, як правило, притаманне багатьом авторитарним і тоталітарним політ. режимам. В таких системах існуюче законодавство сприяє правлячій верхівці, яка, фактично, має цілковитий контроль над виборчим процесом взагалі та висуванням кандидатів зокрема, тому опозиційні кандидати відсутні. Існуючі критерії змушують населення лише підтверджувати шляхом голосування те, що влаштовує владу. Так, напр., у СРСР існувала система за якою кандидатів, що балотувалися в органи влади, було лише по одному в кожному окрузі, тобто вибори проводились без вибору; при цьому права проголосувати проти єдиного кандидата виборці були позбавлені. При такій системі нерідко відбувалися фальсифікації, спрямовані не на досягнення перемоги певного кандидата (він і так перемагав), а на збільшення показників щодо частини виборців, які взяли участь у голосуванні (для пропагандистського ефекту). Нерідко цей показник сягав 99,9%. Д-ви з практикою проведення **П.** виправдовують такий перебіг виборів, наголошуючи на тому, що народ масово підтримує владу і, відповідно, альтернативні кандидатури відсутні внаслідок ретельного підбору кандидатів і великої злагоди в сусп-ві.

Сучасним прикладом **П.** є проведення на анексованій Російською Федерацією (фактично окупованій) частині території України (14.09.2014р. у Криму; 02.11.2014р. на територіях, підконтрольних терористичним орг-ціям ДНР і ЛНР). Оскільки анексія є порушенням міжнар. права, тим самим апріорі виключається правомірність проведення будь-яких виборів на цих територіях.

П. формують у населення скептичне ставлення до виборів взагалі. Існуюча політ. практика проведення виборів, в т.ч. в Україні, засвідчує, що основною причиною того, що населення не вважає вибори реальним механізмом впливу громадян на владу, є відсутність взаємозв'язку між обраними особами і виборцями після виборів. Високий рівень недовіри багато в чому ґрунтується на особистому досвіді виборців. Запобігти **П.** можна тільки об'єднаними зусиллями всіх демокр. політ.

сил, активною участю у політ. житті всього населення країни.

В. Козьма

Псевдореальність політична – результат сприйняття віртуальних політ. уявлень та образів, що не мають нічого (або мають дуже мало) спільного з об'єктивною політ. дійсністю. На формування **П.п.** безпосередньо впливає політ. зомбування за допомогою політ. фейків, політ. кіберпротезування, політ. тролінгу і под. У результаті створюється віртуальна медіатизована **П.п.**, складена з нескінченного числа політ. міфів, стереотипів, симулякрів і брендів, які об'єднуються в одну групу віртуальних моделей, що переповнюють комунікаційний політ. простір сучасного сусп.-ва. При формуванні **П.п.** на перший план виходить завдання конструювання простих, привабливих, несуперечливих і доступних для сприйняття образів, які зазвичай мають мало спільного з реальною політ. дійсністю, але націлених на формування й задоволення очікувань і потреб мас, конструювання політ. ціннісно-смыслових просторів. Подібним чином формуються політ. символи, ідеї, традиції, моделі поведінки, культурні коди. У результаті пропагандистська, ідеологічна, маніпулятивна діяльність зводиться до формування стійких ціннісних, символічних, ідейних і поведінкових систем, впроваджуваних в масову політ. свідомість. При цьому такі системи, як правило, є далекими від реальної дійсності і здебільшого не відображають об'єктивні потреби цільових аудиторій, на які розраховані. Сформовані віртуальні моделі сприйняття соц.-політ. реальності є цілком прийнятними для широких верств населення у більшості сучасних технологічно розвинених країн. Витіснення реальних політ. подій, явищ і процесів із простору публічної політики у простір **П.п.** є фактом, який визначає особливості і структуру сучасної масової політ. свідомості, регульованої за допомогою застосування медійних інформ.-комунікац. технологій. Формування **П.п.** є одним із різновидів політ. поневолення індивідів і соц. груп. *Див.: Зомбування політичне; Соціально-політичне*

кіберпротезування; Тролінг політичний; Фейк політичний.

О. Дзьобань

Псевдореферендум (грец. *ψευδής* – брехня, те що вводить в оману; лат. *referendum* – те, що треба доповісти) – нелегітимний референдум, який відбувається як всупереч чинному законодавству, що діє на території його проведення, так і з численними порушеннями процедурних і правових механізмів його реалізації на практиці. Сьогодні термін вживається насамперед у контексті сучасного рос.-укр. військ. конфлікту як протизаконний інструмент в руках Російської Федерації. Зокрема, **П.** були організовані і проведені в Автономній Республіці Крим (16.03.2014), Донецькій та Луганській областях (11.05.2014), на які виносили питання про самостійність цих частин території України. **П.** було організовано проросійськими місцевими сепаратистами за активної підтримки рос. влади. **П.** відбувалися всупереч нормам чинного укр. законодавства, порушували демокр. принципи міжнар. права, супроводжувалися численними правопорушеннями та відкритими залякуваннями та насильством. Результати всіх проведених на території України **П.** були масово сфальсифікованими та визнані нелегітимними як укр. владою, так і міжнар. спільнотою.

П. на сучасному етапі є одним із механізмів, який використовує Російська Федерація для посилення сепаратизму та поширення свого впливу на пострадянському просторі. Проблема **П.** полягає не лише у створенні загрози для територіальної цілісності суверенних д-в, але й у спробах дискредитації такого важливого атрибуту народовладдя як референдуми. *Див.: Псевдовибори.*

М. Бучин

Псефологія (грец. *ψήφος* – галька; *λόγος* – думка, причина) – наука про вибори, яка досліджує специфіку різних виборчих систем, виборче законодавство, електоральну поведінку, проведення виборчих кампаній кандидатами і под. за допомогою методів статистичного аналізу. Запропонований у 1948р.

професором історії Наффілд-Коледжу при Оксфордському університеті Ф. Харді, термін **П.** утворено від практики виборів у Стародавній Греції, де *псефосом* називали рахунковий камінчик, який виборці опускали в скриню під час голосування. Колір псефосу свідчив про волевиявлення виборця – білий означав голосування «за», чорний – «проти». Як псефос також використовували фрагменти глиняного посуду або камінці, на яких писали імена кандидатів (прообраз сучасного виборчого бюлетеня). Похідним від псефосу також є термін «псефократія» (грец. *ψήφος* – галька; *κράτος* – сила, влада) – сукупність органів керування, які сформовані за допомогою виборів.

Незважаючи на свій міждисциплінарний статус, **П.** є галуззю політ. науки, яка використовує іст. дані про вибори, опитування громад. думки, інформацію про фінансування кампаній й подібні статистичні дані. Предметне поле **П.** становлять виборчі системи, електоральна поведінка, підбір кандидатів на виборні посади, проведення виборчих кампаній, у т. ч. партіями, вплив виборів на ЗМІ, роль передвиборних опитувань, результати голосування та їхня специфіка на різних територіях і под. У вузькому значенні, **П.** – це наука, що вивчає тенденції голосування й моделі проведення виборів. У технологічному аспекті **П.** цікавлять питання мотивації голосування, визначення впливу політ. чинників на процеси формування (зміни) мотивацій голосування у виборців.

В. Кривошеїн, І. Ковальська-Павелко

Публіка (англ. *public, n.*) – 1) зібрання людей, які виступають як глядачі, слухачі, відвідувачі; близьке до поняття аудиторія (лат. *auditorium*); 2) люди, широкий загал, широка громадськість (навіть світова); слово, близьке до поняття народ в розумінні *populus*. Термін **П.** вказує на сусп. роль загалу, яка можлива лише у взаємодії з актором / комунікатором, для якого важливим є сприймання / реагування публіки на його дії чи пропонувані продукти. У другому значенні **П.** входить до термінологічного ряду сусп.-політ. наук у демокр. країнах із республіканською традицією (*res-*

publica – справа загалу, народу) та корелює з усіма словами, що характеризують велику множину людей узагальнено, без конкретизації її складу та взаємовідносин між складовими елементами.

П. як народ, маса знаходиться поза процесом безпосереднього здійснення влади, виступаючи насамперед споживачем політики чи ін. благ і послуг, які йому надають актори – політ. лідери, владні еліти, проте не обов'язково – споживачем пасивним. **П.** проявляє емоційну, аксіологічну, ментальну активність. У Нові часи формується резонерська (раціональна мисляча та реагуюча) публіка – *громадськість*, у середовищі якої виникає *громад. (публічна) думка*, яка в демокр. країнах є інструментом народного впливу на владу. Не випадково перші дослідження «публіки» як соц. й політ. явища з'явилися у США в 1920-і рр., коли там розпочалися опитування громад. думки (праці В. Ліпмана та Дж. Дьюї).

В укр. політол. словнику термін **П.** не є широковживаним. Замість нього, залежно від контексту, переважно вживають слова: люди, народ, народні маси, широкий загал, суспільність, громадськість. Однак розуміння можливих способів вживання терміну **П.** набуває все більшого значення, оскільки поширеним стає похідний від **П.** багатозначний прикметник *публічний*.

А. Колодій

Публічна адміністрація – сукупність держ. і недерж. суб'єктів публ. влади та ін. інституцій, підпорядкованих політ. владі, що забезпечують виконання законів, здійснюють публ.-управл. ф-ції та надають публ. послуги фізичним та юридичним особам. Ключовими структурними елементами **П.а.** є: органи виконавчої влади; виконавчі органи місц. самоврядування.

Термін «**П.а.**» поширений у усіх країнах і мовах світу, широко використовуючись в політ.-правовій термінології. Зокрема, англ. – *public administration*, фр. – *administration publique*, ісп. – *administración pública*, що у перекладі з англ. означає «публ. управління».

Він включає до свого предмета управління як держ., так і недерж. ін-ти та відокремлює бізнесове управління (*business administration*), а також менеджмент (*management*).

«Публічний» означає наявність органів двох систем публ. влади – держ. та місцевого самоврядування (муніципальної). Слово «адміністрація» – поширене визначення діяльності у сфері управління сусп.-вом, що походить від лат. *administratio* – керування, управління, а також, що дуже суттєво, від *administro* – прислужую, допомагаю. Тобто, у назві «адміністрація» етимологічно присутній як управлінський, так і сервісний чинник, що найбільше відповідний функціональній природі публ. влади. Крім того, вона вже традиційно позначає сукупність органів управління, які здійснюють зазначену діяльність, що переважно має організаційно-розпорядчий хар-р.

В Україні словосполучення «**П.а.**», на офіційному рівні запроваджене у проекті «Концепції реформування публ. адміністрації в Україні» (2005), а у наук. обіг введене ще у 2001 р.

В. Малиновський

Публічна дипломатія – система прямої взаємодії д-в із сусп.-вами зарубіжних країн; є одним із ключових інструментів «м'якої» влади. **П.д.** включає діяльність у сфері інформації, освіти та культури з метою впливу на уряди ін. д-в через вплив на їх громадян. **П.д.** прагне роз'яснювати зовн. політику, пояснюючи, чому вона вигідна для ін. країн і народів. **П.д.** здебільшого розглядають як основний постмодерністський інструмент управління д-вою, який виробляє легітимність і підтверджує, що в глобалізованому світі д-ва втратила свою монополію на вироблення та розповсюдження інформації. **П.д.** здійснюється через просування ідей і цінностей, які можуть бути сприйняті світовою громадськістю як привабливі та такі, що заслуговують на повагу, довіру та схвалення.

У процесі здійснення **П.д.** є кілька етапів. На *першому* – відбувається знайомство світової громадськості з важливими для соц., культ.

і політ. життя певної д-ви ідеями та цінностями; на *другому* – під час обговорення, діалогу, певного аргументованого дискурсу доводиться їхня значущість і корисність; на *третьому* етапі пропонується та стимулюється у партнерів із ін. країн оцінювання на основі цих ідей і цінностей соц. та політ. практик д-ви, що ініціює їх втілення, та перспектив ін. д-в у контексті реалізації цих ідей і цінностей. У результаті об'єкти впливу **П.д.** несвідомо стають агентами впливу ін. д-ви в своїх країнах, добровільно та за власною ініціативою і переконанням пропонуючи своєму оточенню, громадськості чи уряду своєї країни прийняти запропоновані ідеї та цінності як орієнтири в сусп.-політ. і культ. перетвореннях. Головною умовою вдалого здійснення **П.д.** для досягнення міжнар. легітимності є правильний вибір та формулювання ідей і цінностей, які не лише не повинні у цілому суперечити соц. та політ. практикам у д-ві, що виступає суб'єктом **П.д.**, а й мають дозволяти вигідно інтерпретувати її внутр. і зовн. політику.

О. Висоцький

Публічна політика (англ. *public policy*) – діяльність органів публічного врядування спрямована на вирішення сусп. проблем; прикладна сусп. наука та навчальна дисципліна, що вивчає діяльність органів публічного врядування спрямовану на вирішення сусп. проблем. За Дж. Андерсоном **П.п.**: 1) свідома, цілеспрямована діяльність, а не сукупність випадкових подій; 2) певний визначений курс, а не окремі непов'язані між собою рішення; 3) реальна діяльність, а не просто намір щось зробити; 4) може бути як позитивною (здійснення активних заходів із вирішення проблем), так і негативною (свідомою відмовою втручатися в перебіг подій); 5) базується на законодавстві і є обов'язковою для виконання громадянами, яких вона стосується. **П.п.** здійснюють органи публічного врядування, які уповноважені громадою здійснювати владні ф-ції на основі закону та мають легітимні засоби добиватися виконання своїх рішень. До таких органів належать органи держ. влади та органи місцевого самовряду-

вання. Громад. об'єднання і бізнес можуть впливати на **П.п.**, але вони не уповноважені приймати рішення від імені громади і не несуть за них відповідальності.

П.п. здійснюється як реакція на запити громадян чи виникнення якоїсь сусп. проблеми. Проблеми, на вирішення яких спрямовується **П.п.** мають публічне, а не приватне спрямування. Попри складнощі розмежування за певних умов публічного від приватного, це означає, що вони стосуються всієї громади (села, міста, країни), а не окремих громадян. Публічність передбачає, що вирішення проблеми буде мати вплив на громаду загалом і/або буде здійснюватися за громад. (бюджетні) кошти. Процес **П.п.** складається з формулювання, визначення проблем, вироблення та прийняття рішень на їх вирішення, а також втілення рішень у життя.

М. Буник

Публічна сфера (англ. *public sphere*) – соц. простір, в якому люди (громадськість, *публіка*) спілкуються та взаємодіють один із одним і з цілим сусп-вом щодо сусп. проблем. Нім. філософ Ю. Габермас, якому належить розробка концепції **П.с.**, визначає це поняття як мережі для передачі інформації та точок зору. В розвиненій формі **П.с.** включає в себе такі елементи: середовища (місця) публічного обговорення проблем; добровільні об'єднання громадян; інфраструктуру публічних медій, включно з Інтернетом; засоби і форми вираження думок і дорадчої діяльності (газети, журнали, книжки, лекції, форуми, дебати, твори мистецтва).

П.с. є наслідком розмежування публічного і приватного життя людей, яке існує з часів античності. Однак у містах-полісах Стародавньої Греції та в республіканському Римі «публічний» означало як загальносуспільний (такий, що стосується усіх, загалу), так і держ. Розмежування держ. (владної) публічності і публічності громадян. (і то не зразу, а поступово) відбулося в епоху раннього капіталізму. Заможна й освічена верства бюргерів, що володіла достатніми ресурсами, щоб функціонувати незалежно від д-ви, створила неполіт.

громад. осередки, в яких відбувались раціонально-критичні обговорення творів літератури, мистецтва, а також загальнозначущих сусп. проблем. Аргументи, що народжувались у цих обговореннях, в умовах розвитку парламентаризму почали складати авторитетну основу для прийняття політ. рішень, а *громадськість (публіка)* та притаманна їй *громад. (публічна) думка* перетворилися на чинник політики.

Визначальну роль у функціонуванні **П.с.** відіграють ЗМІ. Сучасні комунікаційні можливості дають підстави говорити про поширення **П.с.** на віртуальний простір, а також про виникнення глобал. **П.с.**

А. Колодій

Публічне адміністрування (англ. *public administration*) – вид організаційно-розпорядчої діяльності, спрямованої на підготовку та впровадження держ. рішень, управління персоналом, надання послуг населенню. **П.а.** (держ. управління – за традиційною пострадянською термінологією) – технічна складова частина політ. та публічного врядування, що має здійснюватись на професійній (неполітичній) основі, звертаючись, за потреби, до залучення недержавних партнерів для спільного вирішення проблем, що постають у цій сфері управл. діяльності.

Головна особливість **П.а.** як виду управлінської діяльності у тому, що на відміну від політ. і публічного врядування, пов'язаного з ухваленням владних рішень, **П.а.** є діяльністю професійних управлінців (чиновників, державних службовців), спрямованою на підготовку рішень та орг-цію їх виконання. У світі зустрічаються різні варіанти (моделі) співіснування врядування й адміністрування: від повного злиття політ. та управл.-адмін. ф-цій і посад до їх жорсткої відокремленості. Для більшості демокр. країн Заходу характерна модель відносної інтеграції, яка в різних країнах діє по-різному, але всюди управл. персонал (бюрократія) набирається за конкурсом, має гарантований д-вою статус і престиж, стабільність і просування по кар'єрній драбині на основі вислуги років і заслуг – при жорсткому

присіканні можливостей для корупційних дій. Політ. посадовці формально займають провідні позиції, однак на практиці часто залежать від знань і професійності службовців. В Україні досі переважала тенденція до надмірної політизації держ. служби, яка перешкоджала запровадженню єдиних стандартів управління персоналом у держ. секторі, призводила до невикористаного суб'єктивізму керівників при оцінюванні роботи держ. службовців. Див.: *Публічне врядування*.

А. Колодій

Публічне врядування (англ. *governance; new / public governance*) – різновид управл. діяльності інституцій публічної влади та громадян. сусп-ва, що забезпечує самокерованість (самоврядність) сусп. системи та її розвиток у певному, визначеному напрямку. Урядування здійснюється на різних рівнях сусп-ва шляхом визначення напряму розвитку, прийняття та впровадження загальнозначущих для даного рівня рішень. Розрізняють традиційне *політ. врядування* (англ. відповідник *government*) і нове **П.в.** (*governance*), пов'язане із зміною управл. парадигми в європ. та ін. розвинених країнах сучасного світу.

Головною особливістю **П.в.** є вихід управлінської діяльності за межі уряду, «роздержавлення» управл. ф-цій, передача значної їх частини від уряду до ін. сусп. суб'єктів: бізнесу, громадян. сусп-ва, а у випадку *глобал. врядування* – міжнар. об'єднань і орг-цій. Д-ва замість «правити» – «скеровує»; вона «кермує», а «вслувають» ін. суб'єкти. У принципі **П.в.** допускає можливість урядування без уряду. Другою особливістю **П.в.** є те, що змінюється стиль управл. діяльності: замість розпоряджень згори іде координація по горизонталі, за мережовим принципом.

Метою **П.в.** є підвищення керованості, ефективності та результативності управління сусп-вом, яких досягають завдяки залученню усіх наявних зацікавлених сторін (стейкхолдерів), без їх заміни. У зв'язку з цим виникає третя особливість **П.в.**: само по собі воно не є свідченням демократизації управл. процесу.

Демокр. врядування – це частковий випадок **П.в.**, і дослідник кожного разу має визначити, чи горизонтальна взаємодія стейкхолдерів і скеровуюча участь д-ви, які притаманні системі **П.в.**, відповідають критеріям демократичності. Підвидом **П.в.** є «*добре врядування*», у якому закладений нормативний стандарт урядування для країн, що здійснюють модернізацію своїх сусп. та управл. систем.

А. Колодій

Публічні дебати (англ. *public debate*; від фр. *debate* – обговорення) – спеціальний формат обговорення будь-якого питання, обмін думками, суперечки та дискусії між зацікавленими сторонами (представниками неурядових орг-цій, громад. об'єднань, політ. партій, держ. установ, органів влади та місцевого самоврядування, груп інтересів і под.) щодо визначення проблем держ. або місцевої політики. Це сусп. діалог між широкими верствами населення та представниками політ. партій, груп інтересів, громад. орг-цій, держ. установ. **П.д.** – демокр. інструмент публічної політики, форма участі громадян у підвищенні ефективності вироблення та реалізації політ. і держ. рішень.

Метою **П.д.** є обговорення складних конфліктних питань розвитку сусп., пошук шляхів ефективного розвитку різних верств населення, гармонізація сусп. відносин. Завдання **П.д.** – пошук компромісів у вирішенні суперечливих питань, розвиток сусп. діалогу, толерантності, вміння домовлятися, критично мислити й артикулювати свої інтереси.

Популярні *формати П.д.* – парламентські (під час обговорення законопроектів), громадські, місцеві, судові, наукові. Кожен формат **П.д.** має свої правила, регламент, методи підготовки, програму проведення, критерії зацікавлених сторін, очікувані результати. Наприкін. ХІХ – на поч. ХХ ст. **П.д.** стали популярною інтелектуальною грою в студентському середовищі. Це форма розвитку соц. активності студентів, яка побудована за схемою обговорення законопроектів в парламенті. Дебатні клуби створені в багатьох університетах

світу. Клуби дебатів ґрунтуються на основних принципах – важливості навчання дискутувати, чесності та поваги до опонента. В Україні ця гра з'явилася у 1994 р., коли міжнар. фондом «Відродження» була започаткована програма «Дебати Карла Поппера».

П.д. в Україні інституалізовані Законом України «Про місцеве самоврядування», який надає право територіальним громадам проводити громад. слухання. Один із варіантів порядку проведення закріплений Постановою Кабінету Міністрів України № 555 від 25.05.2011 р.

М. Лашикіна

Публіцистика політична – 1) вид політ. журналістики, присвячений обговоренню актуальних проблем сусп. влади з метою безпосереднього формування або впливу на громад. думку, структурування політ. кампаній, яка поєднує елементи та засоби логічно-абстрактного та конкретно-образного мислення; 2) сфера сусп.-політ. творчої діяльності, що використовує специфічний інструментарій заради актуального ідеологічного впливу на сусп. свідомість і поведінку мас, а відтак – на соц. практику для досягнення соціально-перетворюючого ефекту; 3) сфера репрезентації цінностей та інтересів особистості, соц. груп і націй, формування їхньої культ. ідентичності; 4) складний соціокульт. і політ. феномен здійснення продуктивного впливу на об'єкт (особа, соц. група, соц. спільнота), який в результаті стає суб'єктом (співтворцем-ретранслятором) гострополемічного політ. феномену, втілюючи його в сусп. і приватне життя.

П.п. пов'язана з публіцистикою літературною, світоглядною, радіо-теле-Інтернет публіцистикою, використовуючи такі жанрові форми як відкритий лист, репортаж, щоденник, послання, монолог, блог, Інтернет-сторінка і под. Значна увага у **П.п.** звертається на тип мислення автора, рівні сприйняття реципієнта, механізми впливу на аудиторію. Різновиди **П.п.**: партійна та ідеологічна. Ф-ції **П.п.** – формування громад. думки, виховна, пізнавальна, управлінська, організаторська, пропагандистська, інформативна, науково-

прогностична та комунікативна, оцінювальна, регулятивна, прогностична, нормативна.

С. Куценал

Путінізм (англ. *putinism*) – владний режим, що сформувався в Російській Федерації на поч. 2000-х рр. Початкове використання терміну «**П.**», часто в принизливому значенні (як поєднання превентивних мір і стагнації в неконкурентоздатній, екон. ослабленій Росії) належить ЗМІ. В англomовних ЗМІ його уперше, ймовірно, використав канадієць Р. Гвін (січень, 2000 р., «Toronto Star»). Одночасно в рос. мовному просторі термін «**П.**» у більш широкому значенні застосував політолог та публіцист А. Піонтковський (січень, 2000 р., «Советская Россия»). У наслідок власної генези та вивчення явища вченими-політологами, поняття «**П.**» набуло наук. значення і стало синонімом сучасного варіанту фашистської диктатури та фашизоїдної свідомості або паратоталітаризму, що має тенденцію переходу в тоталітаризм.

Характерні риси **П.** як політ. режиму: слабкий технічний уряд, який не має ніякої політ. ваги, а реальне управління д-вою здійснюється з адміністрації президента; режим «ручного управління»; максимальна закритість влади і кулуарне прийняття ключових рішень; вибіркове використання правосуддя; неприязнь влади до висловлювання своєї думки, цензура.

На міжнар. арені для **П.** характерні ностальгія за радянськими часами і намагання повернутися до стану, коли СРСР був рівнозначним суперником для США у питаннях міжнар. політики. В якості зброї використовуються енергоресурси (т.зв. трубопровідна дипломатія).

Ключові елементи **П.**: націоналізм, релігія, соц. консерватизм, держ. капіталізм і домінування д-ви над ЗМІ. Хибно думати, що ідеологія Путіна – джерело його популярності, вона лише сприяє їй. Успіх **П.** буде залежати від успіху В. Путіна та Росії під його очільництвом. В Україні його очікуватиме триумф, якщо буде зруйнована її економіка, а сама вона прийде із «простягнутою рукою»

до Москви. В ін. випадку – Україна полишить рос. орбіту впливу, доб'ється успіху. Росія ж й надалі слабшатиме, а її очільник опиниться в статусі лідера ізольованої від світу сибірської сировинної економіки.

Н. Ржевська

Путінократія (букв. *влада президента РФ В. Путіна*) – політ. режим, який остаточно сформувався в Російській Федерації протягом останнього десятиліття, основними особливостями якого є зміна не тільки прийомів, методів здійснення влади, а й природи політ. відносин і принципів існування політ. системи, ізоляція політ. ін-тів від сусп-ва, централизоване управління політ. процесами адміністрацією президента В. Путіна. Зміцнивши виконавчу вертикаль управління, президент Путін підпорядкував собі законодавчу гілку влади, створивши «партію влади» – «Єдина Росія», яка, отримавши конституційну більшість у Державній думі, цілковито підтримує політику президента. Це дало главі д-ви необмежені можливості для здійснення політ. й екон. реформ, зміни політ. системи сусп-ва, що було продемонстровано наприкінці 2004 р. шляхом ухвалення федерального закону, який скасував виборність глав виконавчої влади суб'єктів федерації. Ця стратегія призвела до перетворення рос. політ. партій із автономних структур громадян. сусп-ва на складовий елемент держ. механізму та підконтрольний режиму інструмент політ. маніпулювання й протидії реальній опозиції.

Запроваджений президентом Путіним політ. режим отримав назву *«керована демократія»*. Цей термін – непрямий індикатор відходу політ. системи Росії від базових принципів конкурентної політики, на що вказують: 1) різке зменшення політ. впливу регіональних еліт і великого бізнесу, представники якого втратили політ. автономію (Б. Березовський, В. Гусинський – іммігрували, а М. Ходорковський – опинився під слідством). Усунення цих олігархів із політики та бізнесу не викликало спротиву з боку верхівки рос. сусп-ва; 2) установлення прямого чи непрямого держ. контролю над ЗМІ, введення політ. цензури,

використання ЗМІ як засобу маніпуляції сусп. думкою та легітимації президентської гілки влади; 3) постійно розширювані масштаби використання «адмін. ресурсу» на виборах регіонального й федерального рівнів; 4) фактична ліквідація системи поділу влад, монополізація контролю над судовою владою однією з груп еліт («пітерських силовиків»), використання судів як інструменту перерозподілу власності та впливу на прийняття рішень; 5) формування неpubлічного стилю політ. поведінки, схильність до адмін.-бюрокр. методів управління сусп-вом, намагання звужити та ліквідувати сфери конкуренції в політиці та масових комунікаціях, посилення бюрокр. впливу на політ. процес. *Див.: Керована демократія; Неоцаризм; Путінізм; Путінофіли.*

О. Бабкіна

Путінофіли (грец. *phileo* – люблю + прізвище діючого глави Російської Федерації В. Путіна) – частина громадян сучасної Росії, країн кол. СРСР, певні групи мешканців країн еміграції із СРСР, які із різних причин відчувають дефіцит соц. «порядку» під час соц. кризи, що виникла після розпаду СРСР, і в цьому стані маргінальності отримали підтримку в риториці авторитарного лідера В. Путіна. Довготривалість кризи спонукала переважання руйнівної її сторони над творчою: «радянська реальність» вже зруйнована, ін. – ще не склалася. За умов «соц. хаосу» (за Л. Бляхером) посилилася дія на людину певних його рис: «атопії» (руйнування системи соц. комунікації), «ахронії» (руйнування «соц. часу»), втрати самоідентифікації. Під впливом об'єктивних причин «змішалось» минуле та майбутнє, втрачені попередні орієнтири та починається пошук нових (В. Степін). Із позиції соц. синергетики, відчуття маргіналізації у великої к-сті людей є ознакою переходу соц. системи у режим «індивідуальної поведінки» (І. Пригожин, І. Стенгерс). Його небезпечність полягає у тому, що маргіналізовані індивіди зазвичай схилиються до підтримки авторитарних лідерів і режимів «твердої руки», легко сприймають пропоновані ними

популістські рецепти.

В. Путін послідовно пропонує у своїй публічній риторичній повагу до радянського минулого, підтримку іст. міфу про рос. цивілізаційну виключність, визнання Заходу ворогом, який не згоден із існуванням і могутністю нової Росії, – і тим самим повертає великій к-сті людей почуття гідності. Анексія укр. Криму, попередні воєнні інтервенції сприяли утвердженню міфологем на зразок: «Путін – нац. лідер», «Путін – збирач рос. земель» і под.

Хоча вихід із стану хаосу В. Путін пропонує за допомогою уламків минулої картини світу та конфлікту із майже усім цивілізованим світом, він має чимало прихильників у зв'язку з певними традиціями рос. політ. культури (егалітарні настрої, патерналізм, розповсюдження третього типу (за М. Хальб-ваксом) іст. пам'яті («спогади за майбутнім», «золотим часом»). Небезпека полягає у тому, що П. зберігають ідентифікацію через військ. та етнічні протистояння. Див.: *Неоцаризм; Путінократія; Путінізм.*

Ю. Смельянова

«П'ята колона» (в Україні) (ісп. *quinta columna*) – поняття увійшло в широкий обіг з часів громадян. війни в Іспанії (1936–1939). Це означення внутр. ворога, ворожої агентури, яка веде підривну роботу всередині своєї країни. Термін увів в обіг ісп. генерал Еміліо Мола, командир армії франків під час громадян. війни; у його розпорядженні було чотири

армійські колони, а п'ята вела свою активну діяльність в самому Мадриді та в потрібний момент ударила з тилу.

П.к. називають певні сили та орг-ції, які зраджують інтереси своєї д-ви та переходять на сторону ворога, використовуючи при цьому різні механізми: провокації, проникнення до органів влади та спецслужб, орг-ція демонстрацій і протестів, пропаганда, агітація, паніка, спекуляція на невдоволенні народу та ін. методи. Мета **П.к.** – підготовка населення території, яка була обрана для вторгнення зовні, до радикальної зміни влади.

Тривалий час роль **П.к.** в Україні виконувала прокомуністичні сили, оскільки їх політ. практика відповідала імперським амбіціям Росії. Згодом з'явилося чимало ін. пророс. партій, які відстоювали інтереси не власної країни, а прагнуть реалізувати шовіністські амбіції сусідньої д-ви. В Україні **П.к.** значною мірою контролює інформ. простір, організовує регулярні акції, які покликані створювати ілюзію підтримки великою частиною сусп-ва сепаратистських ідей. **П.к.** намагається діяти на території України виключно за допомогою інформ. ресурсів та маніпулювання сусп. свідомістю за допомогою ЗМІ, впливу на громад. думку знакових фігур, що висловлюються на підтримку антидержавницьких сил. В Україні активність **П.к.** особливо відчутна у кризові й перехідні періоди розвитку д-ви.

Н. Ніколаєнко

Р

Радянський тоталітаризм – різновид лівоекстремістського тоталітарного режиму, що почав утверджуватися на території кол. Рос. імперії після більшовицького Жовтневого перевороту 1917 р. у Петрограді, досягнув свого апогею в 1929-1953 рр.; модифікувався, проіснувавши в видозміненому варіанті до сер. 80-х рр. ХХ ст.

Політ., екон. та духовні підвалини **Р.т.** закладено в 1917-1922 рр., коли було усунено всіх політ. опонентів більшовизму, почалося зрощування партійних і держ. органів; запроваджено централізоване господарське управління, яке втілювалося у т. зв. «главкізмі»; введено жорсткий контроль за духовним життям, зокрема шляхом відновлення політ. цензури. Симбіоз партійної орг-ції та держ. механізму внаслідок їх взаємних мутацій, об'єктивно вів до виникнення головної структури тоталітаризму – *партії-д-ви*. У 1930-х рр. становлення **Р.т.** як етатистської системи, що майже повністю поглинула сусп-во, завершилось. Відбулося остаточне знищення внутрішньопартійної опозиції, утвердження режиму особистої влади Й. Сталіна, формування радянської політ. системи. Особливість утворення СРСР як тоталітарної д-ви полягала в тому, що верхівка радянського тоталітаріату юрид. включала до сфери свого безпосереднього впливу територію і населення раніше номінально самостійних республік.

Окрім рис, притаманних класичним моделям тоталітаризму, **Р.т.** у період правління Й. Сталіна в Україні виявив специфічні ознаки: великодерж. шовінізм, жорстока колективізація, штучні голодомори, антиукр. спрямування масових репресій. Виправдання політики Й. Сталіна відіграє чільне місце у реалізації політ. курсу президента Росії В. Путіна на формування неототалітарного режиму. *Див.: Ресталінізація.*

В. Гулай

Реаліті-шоу політичне (англ. *reality* – дійсність, реальність) – телевізійний жанр, різ-

новид розважальної телевізійної передачі та онлайн-трансляції на політ. тематику. Сюжетом є показ дій групи (або груп) людей у наближеній до життя обстановці. Цей телевізійний жанр об'єднує чимало телепрограм, початкова ідея жанру передбачала відповідність передачі такими ознаками: відсутність сценарію; подача до телеєфіру з першого дубля; участь простих людей, а не професійних акторів; умови зйомок, максимально наближені до реальних. Уперше передачі, що показують людей в неочікуваних ситуаціях, з'явилися на телебаченні в 1940-х рр.

В Україні практика **Р-ш.п.** розпочалася після Помаранчевої революції. Одним із перших був телепроект «Стань лідером» 2009 р. У такому **Р-ш.п.** організатори прагнули створити нове покоління дієвих політиків. Також телеканал «1+1» у 2010 р. підготував новий проект за участю політиків під назвою «Без мандата». За концепцією політик на один тиждень відмовляється від свого повсякденного життя і жив у звичайній укр. родині, допомагає вести госп-во і намагається розв'язати якусь її соц. проблему. Таким чином політик дістає унікальну можливість не лише словом, а й ділом показати свою готовність відстоювати інтереси простих українців.

Вислів «**Р-ш.п.**» часто застосовують і в переносному значенні, коли реальні політ. події набувають вигляду вистави. Зокрема історія з епідемією грипу розвивалася в жанрі **Р-ш.** і перетворила виборчу кампанію 2009 р. на справжнє **Р-ш.п.**

В. Хвіст

Ребрендинг політичний (англ. *political rebranding*) – комплекс заходів щодо зміни існуючого політ. бренду через втрату актуальності для виборців для підвищення його ефективності та привабливості. **Р.п.** застосовується до всіх елементів корпоративної ідентифікації – від слогану, логотипу до комплексних внутр. змін із метою відповідності до очікувань сусп-ва у нових соц.-політ. і екон.

умовах. Як правило, політ. партії звертаються до **Р.п.** напередодні виборів для акцентування нових обіцянок, пов'язаних із вимогами електорату. **Р.п.** не призводить до ліквідації старого бренду, позитивний імідж зберігається. Відбувається еволюціонізація, оновлюється політ. комунікація, що повинно не лише зберегти старих прихильників, але й набути нових симпатиків і послідовників.

Завдання **Р.п.**: диференціалізація політ. бренду (посилення його унікальності), зміцнення бренду (зростання лояльності виборців), збільшення цільової аудиторії. Етапи проведення **Р.п.**: аудит існуючого політ. бренду (знання та рівень лояльності цільової аудиторії, визначення слабких та сильних сторін), розробка стратегії та тактики **Р.п.** (визначення елементів бренду, які необхідно змінити), оновлення основних елементів ідентичності бренду (нове позиціонування, нові елементи системи візуальної та вербальної ідентифікації, нова комунікативна стратегія), донесення до виборців смислу **Р.п.**

Прикладами **Р.п.** в Україні є: оновлення політ. партії «Батьківщина» в «Блок Юлії Тимошенко» для встановлення ірраціонального контакту з виборцями, які підтримували харизматичного лідера; «Фронту змін» – на «Народний фронт»; «Партії регіонів», що формально увійшла до складу партії «Опозиційний блок», котрий намагався порвати всі негативні конотації з «Партією регіонів», водночас зберігаючи лідерів та риторику, а також упізнавану синьо-білу гаму кольорів у зовн. рекламі.

І. Оніщенко

Революційна доцільність – відповідність або невідповідність сусп. потребам здійснення насильницьких перетворень у сфері держ. устрою, екон. укладу, ідеології, культури не на підставі чинних в д-ві законів, а на підставі догм орг-цій чи окремих осіб.

Відомі два варіанти **Р.д.** *1-го варіанту* – необхідність здійснення бурж.-демокр. революцій на підставі ідей європ. Просвітництва: гуманізму, законності, соц. справедливості, загальної правової рівності, міжнар. добро-

сусідства. **Р.д.** *2-го варіанту* – необхідність здійснення т. зв. «соціалістичної» революцій. Його ідейні підстави – б-ба за досягнення мети за будь-яку ціну – сформульовані у XVII ст. ієзуїтами-ескобарамі: прославлення тотального руйнівництва, масових убивств, безжалісності, нелюдяності, наділених необмеженою владою фанатично жорстоких невігласів. Цей варіант **Р.д.** знайшов в Росії розвиток у працях революціонерів радикально-терористичного напрямку П. Зайчневського, В. Ішутіна, М. Бакуніна, С. Нечаєва, П. Ткачова, В. Леніна. На підставі цих ідей В. Ленін сформулював визначення «диктатури пролетаріату» як системи управління сусп-вом не на підставі писаних в парламентах законів, а на підставі **Р.д.** Другий варіант **Р.д.** знайшов застосування у підготовці Другої світової війни, агрес. втручання СРСР у внутр. справи низки суверенних країн, у сталінському «соціалізмі», італ. фашизмі, гітлерівському нацизмі, кит. маоїзмі, північнокорейській комуністичній спадковій монархії, кампучійській «полпотівщині» і под. Таким чином, **Р.д.** 1-го варіанту виявилась відповідною потребам сусп-ва, а **Р.д.** 2-го варіанту – помилковою, надуманою і засудженою історією.

О. Зінченко

Революція гідності – події від 21.11.2013 рр. до 22.02.2014 рр. на Майдані у Києві та у багатьох населених пунктах України, які супроводжувалися широкомасштабними народними виступами та призвели до переформатування влади в д-ві.

Приводом для **Р.г.** стала відмова тогочасного президента України В. Януковича від підписання «Угоди про асоціацію України з ЄС», хоча саме він постійно декларував прихильність євроінтеграційному курсу України. У масовій свідомості українців курс України у напрямку ЄС означав дійсну (а не фасадну) розбудову демокр. ін-в і демонтаж олігархічно-кланової моделі політ. відносин. Для більшості українців ЄС асоціюється з верховенством права, повагою до особистості, прозорими правилами функціонування політ. системи і под. Тобто, українці очікували

мирним шляхом розбудувати демократію у своїй країні, долучившись до сім'ї європейських народів. Саме тому українці закривали очі на корумпованість влади, утиски свободи слова, відсутність прозорих правил гри в усіх сферах сусп. життя, бо сподівалися, що задекларований владою євроінтеграційний курс наблизить Україну до демокр. стандартів. Причина появи **Р.г.** була аналогічною причині виникнення Помаранчевої революції (2004) – категоричне неприйняття подвійних політ. стандартів.

Багато українців означають цей Майдан (Євромайдан) як **Р.г.**, вважаючи, що саме тут відбувався екзамен на людяність. **Р.г.** об'єднала різних за віком, місцем проживання, соц. статусом, етнічною приналежністю, релігійними уподобаннями, ідеологічними поглядами людей. З'явився запит на політиків, які щирі у своїх діях, порядні та правдиві. Категорично не сприймався популізм.

Р.г. окреслила перспективи формування нової мережево-корпоративної ідентичності. Усі, хто хоч один раз туди попадав, відмічали наявність згуртованості, доброзичливості, щирості, високої самоорг-ції та упорядкованості. Кожен індивід міг продукувати власні цікаві ідеї, вписуючись в загальну структуру різнопланових проєктів Майдану, які організовувалися його учасниками. Такий синтез різнорівневих мережево-корпоративних відносин сприяв появі широкого спектру самоврядних ініціатив.

Р.г. не була мирною. Влада періодично придушувала народні протести, що призвело до кровопролиття та смерті, зникнення безвісти багатьох людей. Урешті, хвиля народного обурення переформатувала владу в Україні. **Р.г.**, як і колись Помаранчева революція, знову засвідчила, що в Україні сформований потужний запит на прозорі та чесні правила політ. гри.

Г. Куц

Регіон прикордонний – поняття, яке у межах адмін. підходу висвітлює зміни у розумінні прикордонної території д-ви як адм.-тер. одиниці. Територія, яка іменувалася «прикор-

донна зона», почала осмислюватися у ширше, набула нового змістовного наповнення та була визначена як така, що знаходиться на рівні, безпосередньо нижчому після державного. Це теор. уточнення відбулося під впливом низки проблем (насамперед, в галузі екології та безпеки), який намітилися на теренах Європи, починаючи із 60-х рр. XX ст. Визначення нового змісту поняття «**Р.п.**» відбувалося у Зах. Європі синхронно з усвідомленням того, що низка проблем може бути вирішеною тільки через стирання кордонів, які розділяють країни, нації та народи.

Класична позиція, яка стверджує, що кордон дозволяє системі існувати як цілісності, має давню традицію, але вона також передбачає як ф-ції кордону «*фільтруючу*» («легального контролю»), «*контактну*» (Р. Ратті). На бар'єрних і водночас контактних функціях кордонів наполягає В. Каганський, який стверджує, що вони іноді можуть набувати ф-ції активно діючого центру. За Р. Парком, є маргінальність кордону як соц. простору та позиційна специфіка населення прикордонних регіонів. Соціокультурна взаємодія населення по обидві сторони кордону створює певні позиційні ефекти, що дає підставу розглядати **Р.п.** як потенційно *регіон транскордонний*. Співпраця для втілення цього ефекту під час вирішення різноманітних загальноєвроп. соц. проблем поширюється із 70-х рр. XX ст. і має тенденцію до інституціалізації. *Див.: Місцевий прикордонний рух; Прикордоння (концепція прикордоння); Регіон транскордонний.*

Ю. Ємельянова

Регіон транскордонний – певна територія, яка, характеризується наявністю схожих природно-геогр. умов, охоплює прикордонні регіони (адм.-тер. одиниці) двох або кількох д-в, що мають спільний кордон і між якими встановилися тісні виробничі, соц.-екон. та гуманітарні (культурні) зв'язки. Рівень розвитку цих зв'язків свідчить про об'єктивно-суб'єктивний процес формування **Р.т.** Без наявності таких зв'язків **Р.т.** не може формуватись. **Р.т.** характеризуються вищою активністю у міжнар. поділі праці, ніж внутр. регіо-

ни. Це проявляється у різних видах транскордонного співробітництва, які визначаються багатьма чинниками, серед яких геополіт., транспортно-геогр., екон., соц. та етнокульт., природно-рекреаційний, еколог. Стратегічна мета міжрегіонального, транскордонного співробітництва полягає у його спрямованості на зміцнення д-ви у цілому через гармонізований комплексний розвиток регіонів та поглиблення їх участі в міжнар. інтеграційних процесах.

Р.т., міжрегіональні, транскордонні відносини і міжрегіональне співробітництво – невід’ємна складова частина – підсистема і підрівень цілісної системи сучасних міжнар. відносин. **Р.т.** об’єднує адм.-тер. одиниці, що знаходиться на рівні, безпосередньо нижчому після д-ви. 19 із 25 регіонів України є прикордонними, а їх сукупна площа становить бл. 77% усієї території д-ви. Транскордонне співробітництво д-в, регіонів Центральної і Сх. Європи з Україною є невід’ємною складовою частиною нової сх. політики ЄС; воно нормативно врегульовано (Закон України «Про транскордонне співробітництво», 2004). Одна з організаційних форм транскордонного співробітництва – єврорегіон. На території України діють 10 єврорегіонів: «Буг», «Карпатський єврорегіон», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Дніпро», «Слобожанщина», «Ярославна», «Донбас», «Чорноморський єврорегіон». Із початком агресії Російської Федерації проти України діяльність **Р.т.** на сході України зазнала додаткових труднощів, на заході навпаки – отримала стимули інтенсивного розвитку. *Див.: Єврорегіон.*

О. Калакура

Регіоналізація (англ. *regionalization*) – процес регіонального структурування політ. простору з метою повноцінного включення регіонів у політ., екон., соц. життя на нац. і транснац. рівнях. Механізмом **Р.** є інституціалізація регіональної влади, що поєднує централізовані та децентралізовані підходи до розв’язання проблем регіонального розвитку, результатом чого є перерозподіл влади між

центр. і регіональними рівнями на користь останніх. У результаті посилюється вплив регіонів, котрі стають основними об’єктами політ. інновацій, впливовими акторами загальнонац. політики на засадах партиципаторної демократії через запровадження відповідних політ. механізмів (напр., запровадження верхньої палати парламенту, надання регіонам права законодавчої ініціативи, участі у формуванні центр. політ. ін-тів і под.).

Відповідно до політ.-правового статусу регіонів, рівня їх самоврядних прав, **Р.** реалізується у формі таких моделей: *самоврядний регіон*, якому передається частина повноважень центр. органів, одночасно на тому ж рівні формується політ. керівництво, яке проводить самостійну політику управління регіоном у межах діючого законодавства; *автономний регіон* – органи влади наділені виконавчими та законодавчими повноваженнями, на які також покладається частина повноважень центр. органів влади. Друга форма викликана спробою уникнення сепаратизму у д-вах з суттєвими культ. та етнічними особливостями її складових частин. Унаслідок зазначеного процесу створюються різні форми держ. устрою, такі як автономний держ. устрій в Іспанії, регіоналізований держ. устрій в Італії, квазіфедеративний устрій у Великій Британії. При цьому **Р.**, будучи своєрідною альтернативою федералізації, не становить загрози територіальній цілісності д-ви, а, навпаки, сприяє ефективній інтеграції д-ви в цілому.

Процес **Р.** активно здійснюється не лише в рамках вирішення проблеми конкретної країни, а й в контексті загальноєвроп. ідеї «Європа регіонів». У результаті її втілення, ЄС став демокр. спільнотою самодостатніх регіонів.

В. Малиновський

Регіоналістика політична – 1) міждисциплінарна галузь знань, один із напрямів політології та регіоналістики, який досліджує проблеми регіональної структури д-ви та сусп-ва, регіонального розвитку та міжрегіональної взаємодії, особливу увагу приділяє динаміці політ. процесів та ін-тів у регіоні,

хар-ру та розстановці політ. сил, проблемам взаємодії центру та периферії, а також зворотному впливу регіонального політ. середовища на д-ву та сусп.-во в цілому (Р. Туровський); 2) сукупність досліджень як макрополіт. ін-тів і процесів на регіональному та місцевому рівнях, так і специфічних аспектів регіонального та місцевого управління, пов'язаних із процесами загальнонац. масштабу (В. Гельман, С. Риженкова).

Формування **Р.п.** як науки, наукової дисципліни базується на ідеях, концепціях таких учених, як Дж. Тюнен, У. Ізард, А. Вебер, Р. Даль, В. Кристалер, Ф. Перру, Дж. Фрідман, Г. Мюрдаль, А. Лейпхарт, Р. Туровський. Об'єктом **Р.п.** є політ. ін-ти, явища та процеси, які виокремлюються в дві сфери аналізу: 1) відношення між центром і регіонами; 2) вивчення політ. середовища на рівні регіонів. Предмет **Р.п.** пов'язаний із закономірностями становлення і розвитку політ. влади в регіонах, взаємного впливу держ. політики на регіони і політики регіонів на д-ву, а також із закономірностями функціонування політ. сфери життя регіональної спільності.

Основні рівні дослідження **Р.п.:** 1) відносини регіону з центром і його місце на політ. карті; 2) особливості регіонального політ. режиму, у т. ч. інституційні; 3) регіональний політ. процес, історія та специфіка політ. лідерства; 4) органи місцевого самоврядування й їхні відносини з органами регіональної держ. влади.

Інституціоналізація **Р.п.** пояснюється неоднорідністю політ. простору, процесами глобалізації та регіоналізації. За останні роки в Україні особливо гостро проявляються територіальні суперечності «центр – регіони». Відтак постають такі питання, як міра централізації влади, знаходження балансу «центр – регіони», цілі та методи регіональної політики.

В. Марчук, Н. Голуб'як

Регіональна політична еліта – привілейована група людей у політиці в межах певного регіону, що має можливість прямо чи опосередковано впливати на сусп.-політ. процеси

регіону через прийняття управлінських рішень та формулювання ціннісних орієнтацій у населення. Це можуть бути представники держ.-адмін. апарату, органів місцевого самоврядування, керівники неурядових орг-цій.

Р.п.е. можна класифікувати за вертикаллю та горизонталлю. По вертикалі **Р.п.е.** поділяється на рівні: кількох сусідніх областей, однієї області, району, міста, села. По горизонталі: представники органів держ. влади, місцевого самоврядування, політ. партій, громад. орг-цій. **Р.п.е.** здійснює управління в радикальних перетвореннях на субнаціональному рівні. Рівень автономії **Р.п.е.** від загальнонаціональних політ. акторів, зокрема хар-р зв'язків між ними, залежить від форми держ. устрою, типу відтворення еліт, ролі партій у процесах елітотворення, впливу різних соц.-екон., етнополіт. і культ. чинників на склад і характер діяльності політ. акторів на регіональному рівні.

Важливу роль у формуванні **Р.п.е.** відіграють тип партійної системи для виборів органів місцевого самоврядування та націон. склад регіону. На циркуляцію та структуру **Р.п.е.** впливають екон., соц.-культ., а також внутр. і зовн. чинники. За певних обставин **Р.п.е.** може змінити свій статут на загальнонаціональний.

Відзначимо, що поняття **Р.п.е.** частіше використовується у роботах науковців на пострадянському просторі і менше – у зах. дослідженнях.

Г. Мелеганіч

Регіональна стратегія – стратегічний план розвитку регіону, що визначає цілі, завдання, пріоритети, напрями сталого екон. і соц. розвитку регіонів на довгостроковий (понад 5 років) період. **Р.с.** включає: обґрунтування мети та підстав для розроблення документа; аналітичну частину – детальний опис геогр., іст., демогр., екон., соц. ситуації, що склалася в регіоні, з аналізом та оцінкою фактичного стану розвитку регіону; відображення найбільш загальних і тривалих уявлень про подальший розвиток регіону та життя його населення; характеристику конкурентних переваг та обмежень перспективного роз-

витку регіону (SWOT-аналіз); стратегічні цілі (напрями) та поетапні плани дій – сукупність стратегічних цілей і поетапних планів дій щодо досягнення всіх стратегічних та оперативних цілей із детальним описом заходів, строку виконання, відповідальних виконавців, обсягів та джерел фінансування, очікуваних результатів; механізм реалізації.

Результати реалізації **Р.с.** визначаються шляхом проведення моніторингу та оцінки виконання заходів **Р.с.** та їх впливу на соц.-екон. розвиток регіонів. Основними завданнями під час проведення моніторингу та оцінки реалізації **Р.с.** є визначення стану виконання заходів **Р.с.** та аналіз соц.-екон. розвитку.

Відповідальний за проведення моніторингу й оцінки реалізації **Р.с.** на підставі отриманої інформації у строки, визначені органами регіональної влади, готує щорічний підсумковий звіт про результати реалізації **Р.с.**, який містить: короткий опис заходів і вплив їх впровадження на регіон; інформацію про рівень виконання заходів порівняно з попередньо визначеними в плані очікуваними результатами; дані про заплановані та фактичні обсяги і джерела фінансування заходів; резюме з основних перешкод у виконанні певних заходів, які вживалися для їх подолання; інформацію про зміни в показниках соц.-екон. розвитку. В Україні **Р.с.** реалізується з кін. 2011 р., після прийняття відповідної урядової постанови (№ 1186 від 16.11.2011).

В. Малиновський

Режим особистої влади – різновид держ.-політ. режиму або режиму управління оргцією, відповідно до якого стратегія й тактика розвитку визначається одноосібно вождем, а рішення політ. ін-тів ухвалюються за його наказом або директивами. Обсяг влади політ. угруповань у д-ві (орг-ції) залежить від близькості до вождя. Найчастіше **Р.о.в.** є складовою недемокр. режиму, але він може існувати й за умов демократії, про що свідчить досвід Франції або Індії. **Р.о.в.** – це правління Й. Сталіна (СРСР), Мао Цзедуна (КНР), Кім Ир Сена (Північна Корея), В. Путіна (Російська Федерація), О. Лукашенка (Білорусь), Ш. де Голля

(Франція), І. Ганді (Індія), Л. Кучми, В. Януковича (Україна) і под. Передумовами **Р.о.в.** є становлення індустріально-інформ. сусп.-ва, монополія бюрократії на сусп. управління, централізація влади і под. Існування **Р.о.в.** неможливе без його схвалення в тій чи ін. формі населенням. Тому інструментом впровадження **Р.о.в.** є мобілізація сусп.-ва за умов зовн. або внутр. загрози (реальної чи уявної) або необхідності прискорення реформ. Відтак чинником **Р.о.в.** є не стільки патріархальні уклад та свідомість, скільки спроба насильницького їх зламу, витіснення іст. пам'яті модернізаційними проектами. Важливу роль у становленні **Р.о.в.** відіграють особисті якості й імідж вождя (воля до влади, менеджерські якості, уособлення прагнення громадян до справедливості, подолання труднощів). Часто **Р.о.в.** супроводжується культом особи. Невід'ємною рисою **Р.о.в.** є політ. репресії. Вони можуть бути масовими (сталінські репресії) або спрямованими проти несистемної опозиції (проти Орг-ції алжирського спротиву у Франції, сикхів у Індії). **Р.о.в.** спирається на політ. ідеологію, яка може проголошуватися єдиною й обов'язковою для громадян (кол. соціалістичні країни) або пріоритетною порівняно з ін. ідеологіями (фр. націоналізм або ідеологія білорус. д-ви).

С. Місержи

Режим особливого партнерства – формат співробітництва між суб'єктами міжнар. відносин, насамперед, д-вами і їх союзами, з метою підвищення ролі та ефективності співробітництва. Прикладом **Р.о.п.** можуть слугувати відносини України з НАТО на основі Хартії про Особливе партнерство 1997 р., співробітництво в рамках Сх. партнерства, яке регулює взаємини ЄС зі сх. сусідами (Україна, Білорусь, Молдова, Азербайджан, Вірменія, Грузія), Угода про Асоціацію між Україною та ЄС від 16.09.2014 р. Зокрема Хартія про особливе партнерство між Україною і НАТО, підписана Президентом України Л. Кучмою та Генеральним секретарем НАТО Х. Соланою (09.07.1997 р., Мадрид), і Декларація про її доповнення від 21.08.2009 р. стали

основоположними документом, що визначають хар-р відносин України з Північноатлантичним Альянсом. Політ. діалог забезпечується шляхом двосторонніх контактів на всіх рівнях, включно з міжпарламентським виміром. Провідну роль у поглибленні цього діалогу відіграє Комісія Україна – НАТО, створена в 1997 р. на виконання положень Хартії про особливе партнерство. Під егідою Комісії функціонують п'ять Спільних робочих груп Україна – НАТО: з питань воєнної реформи; оборонно-технічного співробітництва; екон. безпеки; планування на випадок надзвичайних ситуацій цив. хар-ру; зі співробітництва з питань науки та довкілля. Окрім того співробітництво з питань реформування сектора безпеки та оборони здійснюється в рамках діяльності відповідних спільних робочих груп, шляхом участі України в програмі Альянсу «Партнерство заради миру» (з 1994 р.), а також на двосторонній основі через взаємодію з д-вами-членами НАТО. Ключовим системним документом розвитку співробітництва з НАТО та важливим інструментом здійснення реформ в Україні за підтримки Альянсу є Річні нац. програми співробітництва Україна – НАТО (з 2009 р.). Внутрішньодерж. координація розвитку **Р.о.п.** України з НАТО здійснюється Комісією з питань партнерства України з Орг-цією Північноатлантичного договору. Комісія, створена у 2010 р., є допоміжним органом при Президентові України та очолюється Міністром закордонних справ України.

С. Троян

Режим перемир'я (англ. *armistice, truce* – перемир'я) – сукупність умов формальної зупинки військ. дій між воюючими сторонами з метою обговорення умов майбутнього мирного договору. **Р.п.** позначає тимчасове припинення ворожих дій на встановленій території протягом визначеного проміжку часу. Встановлення **Р.п.** не є остаточним рішенням про мир, але може передувати підписанню мирного договору. **Р.п.** може бути припинений відновленням військ. дій. Під час **Р.п.** військ. стан продовжується, право війни залишається в силі. **Р.п.** встановлюється верховною держ.

владою. **Р.п.** має більшу зобов'язальну дію, ніж режим припинення вогню. Головною рисою **Р.п.** є те, що при його дотриманні збройна б-ба закінчується, проте жодна зі сторін не визнає свою поразку. Угода про встановлення **Р.п.** відрізняється від мирного договору тим, що вона залишає відкритими причини конфлікту, тобто він залишається невирішеним і війна може поновитися. У міжнар. праві перемир'я визначається як офіційна угода, яка припиняє бойові дії між воюючими сторонами. **Р.п.** може бути як безстроковим, так і строковим. В останньому випадку бойові дії можуть розпочатися лише після закінчення визначеного терміну перемир'я. Якщо термін **Р.п.** не зазначений, воюючі сторони можуть повернутися до бойових дій з відповідним оголошенням про такий намір.

Р.п. на сході України був встановлений 05.09.2014 р. у Мінську, де контактна група підписала протокол, який передбачав виконання 12 пунктів домовленостей. Серед них: дотримання режиму припинення вогню, здійснення децентралізації влади, забезпечення проведення дострокових місцевих виборів відповідно до законодавства України, негайне звільнення всіх заручників, виведення незаконних збройних формувань, військ. технік, а також бойовиків і найманців з території України і под. Проте з моменту підписання на середину листопада 2014 р. **Р.п.** був неодноразово порушений через недотримання умов Мінського договору. *Див.: Режим припинення вогню.*

К. Павлюк

Режим припинення вогню (англ. *cease-fire* – припинення вогню) – сукупність умов короткострокового припинення агресивних дій під час військ. протистояння. **Р.п.в.** укладається між сторонами, які поки що не готові дотримуватися режиму перемир'я чи до підписання мирного договору. **Р.п.в.** вводиться без відміни воєнного стану. **Р.п.в.** може бути як підкріпленим певними договорами, так і неформальним, заснованим на порозумінні сторін-противників. **Р.п.в.** є однією з форм тимчасового зупинення чи припинення військ.

дій в певному регіоні. **Р.п.в.** застосовується для вирішення конкретних завдань – винесення поранених з поля бою, обміну полоненими, направлення перемовників і под. Порухення умов **Р.п.в.** розглядається як порушення законів і звичаїв війни. Особливістю **Р.п.в.** є те, що він є короткостроковим і виступає попереднім кроком до встановлення більш міцного миру на узгоджених умовах. Встановлення **Р.п.в.** не підпадає під міжнародне законодавство, тому його дотримання залежить цілком від волі сторін.

Р.п.в. був використаний під час Першої світової війни 24.12.1914р. на Зах. фронті, оскільки Франція, Велика Британія та Німеччина відзначали Різдво; угода про **Р.п.в.** чи перемир'я не була підписана і війна відновилася через кілька днів. Як результат **Р.п.в.** 27.07.1953р. була підписана угода про перемир'я у Корейській війні (1950-1953).

Р.п.в. на сході України був встановлений першим пунктом Мінського протоколу від 05.09.2014р. і закріплений Меморандом про реалізацію цього пункту протоколу, який передбачає заборону на застосування всіх різновидів зброї і наступальних дій. Проте з моменту підписання на середину листопада 2014р. **Р.п.в.** був порушений бл. 2,5 тис. разів. Див.: *Режим перемир'я*.

К. Павлюк

Режим тиші (лат. *regimen* – управління, керівництво, умови роботи, діяльності, існування + лат. *kluss, klusums* – тиша, спокій) – припинення бойових дій та обстрілу воюючими сторонами на певний час, для того щоб припинити кровопролиття в зоні бойових дій і домовитись про вирішення конфлікту мирним шляхом, шляхом переговорів. Ін. назви **Р.т.** – режим припинення вогню, перемир'я, хибке перемир'я, режим артилерійської тиші, режим повного припинення вогню й артилерійської тиші.

Поняття «**Р.т.**» було використано 05.09.2014р. у попередньому протоколі до угоди про припинення вогню на Донбасі з 05.09.2014р. підписаному у Мінську тристоронньою контактною групою Україна – Росія – ОБСЄ, дру-

гим Президентом України Л. Кучмою, послом Росії в Україні М. Зурабовим, спецпредставником ОБСЄ Х. Тальявіні, та очільниками сепаратистів від Донецької народної республіки (О. Захарченко, А. Пургін) та Луганської народної республіки (І. Плотницький). Згідно протоколу, з 18 год. 05.09.2014р. у зоні АТО на Донбасі встановлюється – режим припинення вогню (**Р.т.**). В окремих районах зони АТО терористи продовжували порушувати **Р.т.**, провокуючи вогонь у відповідь.

Робоча група Спільного центру між представниками України, ОБСЄ та Росії неодноразово фіксувала порушення **Р.т.**, зокрема з боку терористів. По кожному випадку порушення **Р.т.** тристороння група складає відповідний протокол, в якому фіксується місце, час та інтенсивність обстрілу, а також визначається сторона, яка цей обстріл здійснила.

Р.т. також був прописаний тристоронньою контактною групою у Меморандумі підписаному в Мінську 20.09.2014р., що передбачав відведення військ і створення буферної зони. Однак, **Р.т.** у зоні бойових дій оголошувався і пізніше, але і неодноразово порушувався. Із 09.12.2014р. сторони конфлікту домовились про черговий «режим тиші» для впровадження Мінських домовленостей; к-сть та інтенсивність провокаційних обстрілів зменшилась, однак не припинилась.

О. Євтушенко

Рейтинг політичний (англ. *rating* – оцінка, віднесення до класу, розряду, категорії; *to rate* – оцінювати, приписувати клас, розряд) – комплексна оцінка стану політ. об'єкта, яка дає змогу зарахувати його до певного класу чи категорії. **Р.п.** виконує важливу інформ. ф-цію в позиціонуванні політ. установ і оргцій, впливаючи на рішення акторів політ. ринку. Вони враховуються у формулах політ. рішень, зумовлюють репутацію та імідж політ. суб'єктів. **Р.п.** будується на основі кількох різних показників: кількісні позитивні й негативні характеристики, якісні чинники. До останніх зараховують, напр., стратегію і якість політ. менеджменту, ринкову кон'юнктуру, ймовірні шляхи розвитку орг-ції в майбут-

ньому, рівень керування політ. суб'єктом, наявність партнерів і чіткої стратегії розвитку політ. партії і под. Складають **Р.п.**, як правило, спеціалізовані рейтингові агентства – незалежні ін-ти, основною діяльністю яких є оцінка індикаторів рейтингування і присвоєння відповідного рейтингу; часто суб'єктами політ. рейтингування є інформ. агентства й консалтингові групи.

Р.п. означає оцінку стану суб'єкта рейтингування, а не побудову списку політ. суб'єктів за ранжиrom, як це має місце у ренкінгу. Наприклад, рейтинг ефективності держ. керування Всесвітнього банку (Worldwide Governance Indicators), рейтинг свободи ЗМІ в країнах миру (Global press freedom – Freedom House), рейтинг країн світу за показником рівня демократії (Індексом демократії країн світу – The Democracy Index), де за типом режиму влади виокремлюють повну демократію, недостатню демократію, гібридний режим, авторитарний режим. *Див.: Ренкінг політичний.*

С. Тихомирова

Релігія політична (дав.-грец. *політїкї* – держ. діяльність, лат. *religare* – поєднувати, з'єднувати) – 1) тоталітарна ідеологія сконструйована за прикладом релігії, у якій ідеологічні механізми прирівнюються до релігійних; 2) наділення надприродними властивостями особи, нації, певної сусп. інституції. За своїм хар-ром **Р.п.** є соціоцентричною, оскільки зосереджена на сакралізації об'єктів земного походження (соц. груп, індивідів, сусп. структур, відносин). **Р.п.** є держ. ідеологією; має свій культ, релігійні свята, які відзначаються як загальнодержавні, систему ритуалів, священне писання та традицію, яка виступає як священна історія, має розроблене віровчення та своєрідну етику. У **Р.п.** зливаються дві форми мислення – політ. та релігійна. **Р.п.** переміщає людські очікування про відплату і порятунк у колективну обіцянку про звільнення. **Р.п.** пелює не до індивідуального розуму, а до масової свідомості.

Такими **Р.п.** є тоталітарні системи – фашизм, нацизм, комунізм, у яких розвинуто вторинне творення міфів (принцип вождя-

півбога), культ особи, елементи утопізму. Ю. Тішнер вважає тоталітаризм звичайною пародією релігії, він знищує ін. релігії для того, щоб створити свою власну. Поняття «**Р.п.**» ужив маркіз Ж. А. де Кондорсе, спостерігаючи за подіями Великої французької революції. А нім. політ. філософ Е. Вогелін використав термін **Р.п.** для характеристики універсальних ідеологій ХХ ст. (кн. «Die politischen Religionen», 1939). **Р.п.** пов'язана із ін. поняттями – *громадянська релігія* (Ж.-Ж. Руссо), *секулярна релігія* (Д. Белл), *квазі-релігія*, *ерзац-релігія* (Ф. Верфель), а також *псевдо-релігія*, *сурогатна релігія*, *релігія маніпулювання людьми*, *анти-релігія*.

Дослідники **Р.п.** – Е. Джентіле, Дж. Лінз, Р. Арон, Х. Майер та ін. Зараз **Р.п.** функціонує у Півн. Кореї, Туркменістані, США.

М. Петрушкевич

Ренкінг політичний (англ. *rank* – ряд, лінія, шеренга, *to rank* – ранжувати) – перелік політ. об'єктів (напр., партій, країн, політ. лідерів і под.), упорядкованих за будь-якими показниками або чинниками згідно з ранжиrom. Іноді подаються списки кількох показників для політ. суб'єктів, ранжованих за одним із показників. Залежно від завдання або спрямованості професійних інтересів можна вибрати будь-які показники, що цікавлять. До показників ранжування належать характеристики масштабу політ. суб'єкта (к-сть членів політ. партії, населення країни, представленість у міжнар. орг-ціях, регіонах країни) й оцінки ефективності діяльності (рівень довіри виборців, підтримки політ. партії на виборах, кількісна представленість політ. партії у парламенті).

Публікуючи іноді **Р.п.** політ. партії чи д-ви за певним показником, вживають термін «*рейтинг*», що неправильно, оскільки ренкінг – порівняння конкретних статистичних даних, а тому вільних від певного суб'єктивізму або упередженості, які нерідко властиві рейтингам. **Р.п.** дає змогу відібрати предмети дослідження лише за одним параметром, тоді як рейтинг комплексно підходить до оцінки на основі різних показників, включаючи про-

гнозування й експертні висновки. **Р.п.** – це вихідна інформація, що не підлягає експертній або ін. оцінці й обробці, крім розміщення політ. суб'єкта в порядку убунання за ранжованими показниками. Відмінна риса **Р.п.** – це об'єктивність, незалежність результату та можливість відранжувати список, напр., депутатів – за доходами, країн – за рівнем ВВП, політ. партій – за ідеологічним принципом, сфер життя сусп-ва – за рівнем корумпованості. Прикладом **Р.п.**, визначеного укр. сайтом «Слово і діло», на основі яких складаються загальні рейтинги відповідальності / безвідповідальності політиків і партій, є ренкінги обіцянок, їх виконання та невиконання. *Див.: Рейтинг політичний.*

Є. Тихомирова

Репатріант – особа, яка поза власної волі опинилася за межами своєї Батьківщини та тривалий час перебувала поза нею і повертається з поновленням громадян. прав. **Р.** – це військовополонені, біженці, тимчасово переміщені та цив. особи, а також політ. емігранти, їхні нащадки, які в результаті війни, депортації, заслання або ж ін. нац. чи політ. переслідувань залишили країну походження та отримали можливість повернутися до Батьківщини. Іноді до **Р.** відносять осіб, що потрапили під обмін населенням, напр., за Люблінською угодою (1944), або у зв'язку із зміною польсько-радянського та чехословацько-радянського кордонів. Сьогодні більшість країн ухвалили Закони про **Р.**, реалізують спеціальні програми повернення та підтримки співвітчизників. На тернах кол. СРСР діють, зокрема, «Алія» – репатріація євреїв в Ізраїль, «Еркір» – програма репатріації до Вірменії, «Репатріація репресованих поляків» – програма повернення поляків, репресованих і висланих за Урал та Азіатські республіки СРСР, «Програма репатріації етнічних латишів і лівів» у Латвію, «Пізні переселенці» – програма репатріації етнічних німців з країн Сх. Європи і кол. СРСР у Німеччину, «Нурли кош» – Казахстанська програма репатріації оралманів, «Співвітчизники» – держ. програма зі сприяння добровільному переселенню

в Російську Федерацію співвітчизників, що проживають за кордоном. Спеціальний Закон про репатріацію ухвалила Польща.

В Україні до **Р.** відносяться: 1) частина українців, що зазнали масових депортацій, кримські татари, німці, а також болгари, вірмени, греки Криму; 2) особи, які в минулому постійно проживали в Україні і тепер повертаються до неї. Інтеграція **Р.** в укр. сусп-во має соц., політ., культ. і мовний вимір. **Р.** потребують від д-ви надання правової, фінансової та матеріальної підтримки.

О. Калакура

Репрезентація політична (лат. *representatio* – представлення) – представлення суб'єкта, сусп. групи чи сусп-ва в цілому у політ. сфері. У загальному розумінні «репрезентація» означає представлення чогось чи когось у чомусь (краєвиду – у свідомості; особи – іншою особою). Ознаками репрезентації є наявність двох суб'єктів (репрезентованого та репрезентанта), між якими виступає особливий зв'язок. Термін «репрезентація» вживався вже у римському праві, у працях середньовічних теологів.

Поняття **Р.п.** почало використовуватися в сучасному розумінні у період Великої французької революції; у зах. політології теорія **Р.п.** почала активно розроблятися з 60-х рр. ХХ ст. В укр. політ. науці поняття здебільшого вживається у сполученні «репрезентація інтересів».

Р.п. здійснюють парламент (найпоширеніше, «класичне» розуміння **Р.п.**), політ. партії, громад. орг-ції, органи місцевого самоврядування, ін. політ. і соц. ін-ти. Проблематичним є включення до групи політ. репрезентантів ЗМІ, лідерів думки й органів виконавчої влади з огляду на хар-р отримання ними уповноваження на репрезентацію. Істотною ознакою **Р.п.** є безпосередня відсутність у політ. сфері репрезентованого (не буде вважатися **Р.п.** пряма політ. діяльність даної групи).

Із **Р.п.** стисло пов'язане поняття мандату, який репрезентант отримує від репрезентованого переважно шляхом виборів. Представницький мандат має імперативну форму, коли

репрезентант виступає виконавцем волі виборців, і у випадку незбігу очікувань виборців і своїх дій позбавляється мандату, і вільний, який надає репрезентанту можливість самостійного прийняття рішень. У випадку вільного мандату відбувається процес узгодження дій репрезентанта й очікувань репрезентованого (авторизація), який зводиться здебільшого до виборів, у процесі яких сусп. група підтверджує свій вибір або обирає ін. групу осіб для своєї репрезентації.

С. Рудницький

Ресентимент політичний (фр. *ressentiment* – *мстивість*) – психічна настанова суб'єкта, який тимчасово переживає власну безпорадність щодо іншого – більш сильного, успішного, конкурентоспроможного, стан чого докоряє самооцінці й вимагає відновити статус-кво, а також відповідні їй, мотивовані силою заздрості, жагою помсти та озлоблення дії із застосуванням різноманітних інструментів політ. тиску та насилля.

В Україні через наявність травматичного досвіду приватизації у 90-х рр., актуальні прояви несправедливості між спільнотами у розподілі та споживанні сусп. ресурсів існує сприятливе підґрунтя для практики **Р.п.**, що знаходить свій вираз у протиставленні бінарних опозицій «народ» – «олігархи», «влада» – «опозиція» і под. Із огляду на мобілізаційний протестний потенціал **Р.п.**, у вітчизн. політ. дискурсі експлуатується проблема справедливості, але в її ресентиментній інтерпретації, тобто, через покарання «винних» і повернення належного «ображеним». Під цим гаслом партії-переможці регулярно вносять зміни до конституційно-правового поля, перерозподіляють власність, репресують своїх опонентів з числа держ. бюрократії. Ті, хто програли, сприймають такі кроки як наступ на демокр. принципи й законність. Тим самим **Р.п.** вкрай ускладнює ефективний діалог між владою й опозицією та орієнтує зусилля провідних акторів передовсім на отримання від електорату мандата на управління. В Україні сформувався і є поширений тип політиків, які звикли жити від виборів до виборів, а владу вико-

ристовувати у першу чергу як знаряддя реалізації цілей **Р.п.** Унаслідок цього страждає конструктивна складова їхньої діяльності, що врешті-решт обертається гальмуванням процесів модернізації та демократизації країни, просування курсом євроінтеграції.

В. Ханстантинов

Ресталінізація – різновид ідеологічного курсу чи держ. політики загалом, що спрямований на реабілітацію сталінізму як радянського різновиду лівоекстремістського тоталіт. режиму, політ. постаті Й. Сталіна з метою використання у модифікованому вигляді окремих інструментів і методів діяльності останнього в нових сусп.-політ. умовах.

Перший етап Р. припадає в СРСР на сер. 60-х – першу пол. 80-х рр. ХХ ст. Так, на урочистих зборах із нагоди 20-ї річниці Перемоги в Кремлі 08.05.1965 р. тодішній радянський лідер Л. Брежнєв під оплески залу вперше після десятиліття мовчання згадав ім'я Й. Сталіна. Наприкінці 1969 р., до 90-ти річчя з дня народження Сталіна, головний партійний ідеолог СРСР і кол. близький його соратник М. Сулов організував низку заходів із реабілітації Й. Сталіна, котрі, однак, після протестів інтелігенції тоді були швидко згорнуті, але непоодинокі прояви **Р.** мали місце й в наступні роки, зокрема в період нетривалого перебування при владі Ю. Андропова й К. Черненка.

Із поч. 2000-х рр. спостерігається *другий етап Р.*, коли курс на позитивну оцінку Й. Сталіна як «ефективного менеджера» й «творця й стратега Великої Перемоги» демонструє політ. режим В. Путіна в Російській Федерації. У сучасних умовах в Росії **Р.** набуває форми масованої ідеологічної кампанії проти іст. пам'яті жертв штучних голодоморів, колективізації, політ. репресій, Другої світової війни, нац.-визв. б-би укр. та ін. народів через відродження й популяризації міфів й стереотипів сталінського часу та періоду сер. 60-х – першої пол. 80-х рр. ХХ ст.

Прикладом **Р.** на офіційному рівні в сучасній Росії є тематичний розділ «История против лжи и фальсификаций» офіційного сайту Міністерства оборони Російської Федерації,

де, напередодні 70-ї річниці початку Другої світової війни розміщувалися матеріали із звинуваченням у її розв'язанні д-ви, котра першою стала жертвою майже синхронної агресії двох тоталітарних режимів (А. Гітлера та Й. Сталіна) – Польщі, бо не пішла «на незначні територіальні поступки Німеччині».

Варто наголосити, що аналогічне примушування України до «територіальних поступок» на користь терористичних орг-цій «ДНР» й «ЛНР» є одним із засадничих елементів офіційної політики режиму В. Путіна на сучасному етапі.

Новітня хвиля **Р.** набирає обертів у зв'язку з підготовкою масштабного святкування в Російській Федерації 70-ї річниці «Победи советского народа в Великой Отечественной войне под руководством И. Сталина» 09.05.2015 р.

В. Гулай

Ретроград (лат. *retrogradus* – той, хто йде назад) – особа, яка прагне повернутись до колишнього порядку речей, протиставляється прогресу, має відсталі погляди на сусп. життя. **Р.** є прихильником тих політ. поглядів, які втратили актуальність і доцільність для громадян. сусп-ва. **Р.** є ворогом змін; вороже ставлення до змін не завжди може бути відвертим – опозиційність змінам часто реалізує приховано (чи малопомітно). **Р.** має деякі схожі риси із консерватором, проте, у той час коли **Р.** прагне повернутися до старих норм, він живе днем минулим, то консерватор живе днем теперішнім. Як правило, у демокр. д-вах, **Р.** є опозиційним до влади, виступає проти політики уряду. При цьому, **Р.** не є повністю «мешканцем минувшини»; поступово він адаптується до життя із прийнятими змінами, але ці зміни мусять бути незначними, здійснюватись поступово та непомітно для соціуму.

У сучасній Україні **Р.** можна назвати тих осіб, які прагнуть повернутися до радянських часів, за яких, на їхню думку кожен, хто мав бажання, мав певні соціальні блага. **Р.** підтримують ліві партії та виборчі блоки, вважаючи її подовжувачем тих традицій, які дотримувалась комуністична партія за часів СРСР. Прикладом вітчизн. **Р.** був М. Азаров був

виразним євроскептиком і головним апологетом вступу в Митний союз. Уся «нова стара» владна команди після президентських виборів–2010 була ретроградною, орієнтованою на вчорашній день і об'єднаною виключно фінансовими інтересами. Зокрема, у В. Януковича не було прогресивного плану розвитку країни, натомість у передвиборчих промовах домінувало слово «*повернути*» (рос. мову, 5-ти бальне оцінювання в школи, систему іспитів при вступі у вузи, рос. церкву, союзну д-ву і под.).

І. Алексеєнко, Н. Хома

Реформування політичної сфери (італ. *reformare* – перетворюю, змінюю) – системні зміни трьох основних складників політ. сфери (*політ. відносин; політ. ін-тів; політ. ідеології*), які дозволили б на практиці втілювати принципи дотримання прав і свобод людини й громадянина, народовладдя, верховенства права, ефективного поділу влади, неподільності нац. суверенітету країни і под.

Демокр. сусп-во характеризується наявністю збалансованої системи політ. та управлінських *відносин*, тому запровадження ефективного механізму поділу влади та розподілу політ. повноважень є основою побудови в сусп-ві демокр. д-ви. При цьому гілки влади виконують самостійні ф-ції та пов'язані між собою функціональним «балансом стримувань і противаг», який не дає можливості одній гілці домінувати над іншими.

При реформуванні *політ. ін-тів*, насамперед, визначають механізм, за допомогою якого владарюючі ін-ти та політ. відносини можуть адекватно реагувати на сусп. потреби та виклики часу, відтворювати різноманітні інтереси людей, їх «інституціональну» довіру до влади, забезпечувати їх здатність модернізуватись до самоврядування. Повинні запрацювати механізми ефективного розподілу цілей і ф-цій політ. влади по ієрархічній піраміді її ін-тів і держ. органів, а також координації рівнів самостійності та відповідальності ін-тів влади, управління та самоврядування.

Необхідною умовою реформування *політ. ідеології* є створення умов для плюралістичного існування різних ідеологій, що передба-

чає їхню конкуренцію в рамках конституційно-правового поля.

В. Тімашова

Ризик політичний (англ. *risk* – небезпека, невдача) – міра очікуваної невдачі політ. діяльності, яка визначається як співвідношення ймовірності неуспіху вжитих заходів і ступеня несприятливих наслідків, зумовлених утіленням прийнятих політ. рішень. **Р.п.** притаманні такі риси, як суперечливість, альтернативність, невизначеність. Різновиди **Р.п.**: закономірний і випадковий. *Закономірний Р.п.* пов'язаний із випереджаючим ефектом суб'єкта, *випадковий* – із отриманням інформації, якою оперують суб'єкти, що приймають рішення. **Р.п.** містить такі елементи: імовірність помилки (або успіху) певного вибору при прийнятті політ. рішення в ситуації з кількома альтернативами; ситуаційна характеристика політ. діяльності, яка полягає в невизначеності й можливості небажаних результатів у випадку неуспіху; спосіб дій у неясній, невизначеній політ. обстановці; матеріальні, еколог., морально-ідеологічні та ін. втрати. **Р.п.** завжди розрахований на ситуаційні переваги, тобто, це ризик для чогось: заради самоствердження, грошей, кар'єри та под.

Р.п. існує як на стадії вибору політ. рішення (плану дій), так і на стадії його реалізації. При розкритті змісту **Р.п.** необхідно визначати його соц. ф-ції, зокрема інноваційну, регулятивну, захисну, аналітичну.

На Заході значне зростання інтересу до проблеми **Р.п.** було помічено після т. з. «зеленої революції» в Ірані (1979), яка змінила світову політ. конфігурацію. Актуальність дослідження питань політ. невизначеності призвела до створення значної к-сті консультативних фірм, що спеціалізуються на оцінці **Р.п.** у різних країнах. Для вивчення **Р.п.** у політ. науці сформувалась окрема галузь наукових досліджень – політ. ризикологія. *Див.: Ризикологія політична.*

Т. Купрій

Ризикологія політична – наука про ризик, яка досліджує його сутність, причини ви-

никнення, форми прояву та роль. **Р.п.** аналізує та пропонує вирішення потенційно важливих і актуальних політ. проблем, досліджує основні аспекти можливих практич. рішень.

Політ. ризик – це ймовірність настання небажаних наслідків можливих політ. та ін. рішень, пов'язаних із політ. подіями, які можуть завдати збитків їх учасникам у реалізації відповідних інтересів. **Р.п.** як наука утворилася на перетині політології та ризикології. Точкою відліку її зародження більшість світових науковців вважають Кубинську революцію (1953-1959). Предметом **Р.п.** є сукупність конкретних форм проявів невизначеності та конфліктності, притаманних процесам функціонування й управління політ. процесу, формування дієвого механізму оцінювання, моделювання, управління ним.

Поява численних досліджень з політ. ризику пов'язана з процесами модернізації та демократизації сусп-ва, а також спровоковані цими процесами порушення в системі функціонування механізму управління та нестійкість політ. структур, що визначило необхідність мати чітке уявлення про владу, про її потенційні ресурси для забезпечення та реалізації змін у сусп-ві при умові збереження політ. стабільності та порядку. **Р.п.** спрямована на вирішення двох основних груп питань: аналіз ризиконасиченості конкретних політ. технологій (система аналізу політ. ризику) та здійснення управління цими технологічними новаціями (система менеджменту політ. ризику).

А. Шуліка

Риторика політична (грец. *ρητορικη* – ораторське мистецтво) – наука про способи переконання й ефективні форми впливу на певну аудиторію. **Р.п.** виникла в Стародавній Греції та не мала однозначного трактування, оскільки в ній панувало два підходи. Перший підхід трактував **Р.п.** як спосіб донесення ідеї (логоса), його відстоювали Платон, Сократ, Аристотель, Цицерон. Другий – як спосіб витонченого мовлення («*ars bene dicendi*») – підтримувала римська школа Марка Фабія Квінтіліана. Платон вважав, що **Р.п.** впливає на політ. вибір громадян. **Р.п.** стала зряд-

ням політ. б-би. Використання софізмів (грец. *σόφισμα* – майстерність, хитра видумка, – хибні умовиводи, які тим не менше при поверховому розгляді здаються правильним) у **Р.п.** ставило за мету не віднайти істину, а досягти політ. успіху серед політ. акторів та отримати практ. вигоду.

Р.п. містить три складові: талант, натхнення та технічна майстерність (володіння голосом, дикцією, артикуляцією, культурою мовлення). Проблема *homo verbo agens* (людини, що володіє словом) зумовила в сучасних умовах великий інтерес до **Р.п.**, оскільки монополія на слово стала одним із видів політ. капіталу. Сучасна **Р.п.** – це вчення про мову, мистецтво переконання, аргументації та впливу на аудиторію, законах побудови ефективної комунікації та спілкування. Мистецтво **Р.п.** стало актуальним та витребуваним, оскільки політ. лідер зобов'язаний уміло володіти словом. Невміння володіти собою, досконало застосовувати мову та логічно мислити негативно відображується на іміджі та перспективах політика. Зловживання **Р.п.** (демагогія, популізм, вербальні маніпуляції) призвели до численних політ. криз і конфліктів. Необхідність переосмислення **Р.п.** як втілення волі до істини може стати засобом подолання криз людського буття та розкрити креативний потенціал людини. Див.: *Риторика популістична*.

Л. Смола

Риторика популістична (лат. *populus* – народ + грец. *ρητορική* – ораторське мистецтво) – вид політ. риторики, в якій центральне місце посідають блага та цінності, що мають першочергове значення для сусп-ва, та який апелює до таких станів, почуттів та якостей громадян, як-от: невдоволення життям, розгубленість, довірливість, політико-світоглядна некомпетентність і под. **Р.п.** відноситься до методів маніпуляції політ. свідомістю та має на меті досягнення певного варіанту поведінки адресата. Хоча на практиці звернення до **Р.п.** спостерігається за абсолютною більшістю політиків як провладних, так і опозиційних, це явище є негативним, позаяк передбачає фактичну підміну конструктивного дис-

курсу обіцянками соц. орієнтованого змісту, не завжди підкріпленими реальними можливостями, залишаючи при цьому поза увагою дійсно первинні та нагальні питання порядку денного.

Ефективність **Р.п.** напряму залежить від рівня політ. свідомості та культури сусп-ва. Так, найсприятливішим середовищем для **Р.п.** є збіднене ціннісне середовище, де мають місце патерналізм, амбівалентність і под. Наглядним зразком застосування **Р.п.** найнижчого ґатунку можна спостерігати у пострадянських сусп-вах перехідного типу, де обіцянки «хліба та видовищ» виглядають куди привабливішими, ніж, напр., заклики до праці або захисту батьківщини.

Від **Р.п.** слід відрізнити *демагогію*, яка переслідує ті ж цілі, однак завідомо ґрунтується на брехні. Див.: *Риторика політична*.

К. Пальшков

Ритуал політичний – часто повторювальні дії, які містять видовищні аспекти та стосуються політ. площини життя сусп-ва; сукупність певних обов'язкових політ. дій, порядків, актів, які виконуються суб'єктом політики.

Р.п. – це проведення політично значущих подій, наділених офіціозом і характерною послідовністю дій задля зміцнення та підтримки задалегідь поставленої мети. **Р.п.** характеризується жорсткою формалізацією та чіткою послідовністю дій. **Р.п.** є символічним дійством, що має певний усталений порядок і відбувається за участі політ. діячів. Найчастіше **Р.п.** використовується при проведенні держ. свят, прийомів, церемоній, врученні нагород, прийнятті на посаду і под. У політ. житті країни є і масові ритуали, як-от: паради, демонстрації, святкова хода і под. Прикладами **Р.п.** є інавгурація, дипломатичні прийоми, мітинги, засідання, зустрічі, зібрання, вручення нагород, присвоєння звань, паради, демонстрації та урочисте захоронення чи перезахоронення.

Проведення **Р.п.** потрібне для збереження певних традицій та захисту іст. пам'яті. **Р.п.** використовується як засіб передачі влади, цінностей, традицій, досвіду та прикладів політ.

поведінки. Процес **Р.п.** здійснюється за допомогою політ. важливих символів (напр., булава чи Євангеліє при інавгурації).

До **Р.п.** можна віднести присягання президентів України на Пересопницькому Євангеліє, яке започаткував Л. Кравчук. Ін. ж формою **Р.п.**, яка притаманна зокрема Україні, є Майдан; громадяни вже традиційно висловлюють незадоволення діями влади на центральних площах, насамперед, на головній площі країни – Майдані Незалежності.

Л. Кочубей

Розвідувальні органи – спеціальні підрозділи центральних органів виконавчої влади, які здійснюють розвідувальну діяльність із метою захисту нац. інтересів країни від зовн. загроз. У широкому розуміння до **Р.о.** відносяться цільові структури (фахові підрозділи), діяльність яких спрямована на забезпечення інтересів політ., військ., екон., соц. та ін. держ. і недерж. суб'єктів, що перебувають у стані невпинної конкурентної б-би, інтенсивність якої в умовах глобалізації невпинно посилюється.

Відповідно до вітчизн. законодавства, розвідувальна діяльність в інтересах нац. безпеки України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та нац. інтересів від зовн. загроз здійснюють такі **Р.о.**: 1) Служба безпеки України – для забезпечення інтересів д-ви в політ., екон., військ.-техн., наук.-технолог., інформ., еколог. сферах; 2) Міністерство оборони України – для визначення рівня воєнної загрози, забезпечення оборони та інтересів д-ви; 3) спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань захисту держ. кордону України – для забезпечення інтересів д-ви у сферах прикордонної та імміграційної політики, а також в ін. сферах, що стосуються питань захисту держ. кордону України та її суверенних прав у виключній (морській) екон. зоні та континентальному шельфі.

В. Смолянюк

Розумна оборона (англ. *smartdefence*) – концепція НАТО, що стала угодою про шляхи реалізації діяльності Альянсу в умовах екон.

кризи та подолання розриву у військ. можливостях европ. членами НАТО та США. Основними чинниками оцінки можливих перспектив стало те, що НАТО не в змозі забезпечити рівність і прогнозованість внесків усіх країн-членів у спільні дії, та малу ефективність колективної реакції на раптові загрози.

Концепція **Р.о.** була утверджена Чиказьким самітом НАТО (2012). Напередодні (2011) тогочасний очільник НАТО А. Ф. Расмуссен заявив про наміри впровадження **Р.о.**, що має сприяти розвитку спеціалізації, пріоритетів та багатонаціональної співпраці. В умовах фінансової кризи необхідно було відновити баланс витрат у галузі безпеки між европ. членами Альянсу та США. Решта союзників, за концепцію **Р.о.**, повинні скоротити розрив із США за рахунок оснащення себе новими можливостями та збільшення фінансування військ. галузей.

Р.о. ґрунтується на тих областях військ. потенціалу, які мають вирішальне значення для Альянсу, а саме: протиракетна оборона, спостереження, рекогносцировка, підтримання готовності, навчання та підготовка військ і под. За концепцією країни-члени НАТО повинні надавати перевагу тим галузям військ. сфери, які найбільше потребує НАТО, спеціалізуватись на тому, що вони роблять найкраще та почати шукати багатонаціональні рішення для вирішення спільних проблем. Альянс повинен виступати посередником, допомагаючи визначити проект, який вони можуть реалізувати з розрахунку нижчої ціни, більшої ефективності та із меншим ризиком. Концепція покликана забезпечити прозорий, кооперативний та екон. ефективний підхід для задоволення основних потреб безпеки.

І. Малик

Розумна сила (англ. *smart power*) – здатність поєднати й гнучко застосовувати різні групи ресурсів задля досягнення цілей залежно від контексту й ситуації в рамках єдиної зовнішньополіт. стратегії. Один із авторів терміну, амер. теоретик міжнар. відносин Дж. Най, розглядав **Р.с.** як спосіб оптимізації зовн. політики США, що дозволяє динамічно ком-

бінувати м'яку (*soft power*) і жорстку (*hard power*) сил, не протиставляючи їх. У цьому сенсі **Р.с.** – еквівалент збалансованої й компетентної зовн. політики.

Кол. заступник Постійного представника США в ООН С. Носсель, якій приписують авторство терміну, визначила головними елементами **Р.с.** стабільні мережі (*grid*) союзників, ін-тів і норм, які дозволять ефективно протистояти загрозам. Основні напрями зміцнення цієї структури С. Носсель визначила: створення військ. частин (стабілізаційних корпусів), відповідальних за постконфліктну реконструкцію та стабілізацію світу; перерозподіл відповідальності США стосовно союзників (передусім ЄС); реформування ООН, розвиток її оперативних можливостей, формування ініціативнішого дипломатичного стилю США в ООН.

Концептуально **Р.с.** була обґрунтована в доповіді Центру стратегічних і міжнар. досліджень (Center for Strategic and International Studies, CSIS) «Більш розумна, безпечніша Америка» (2007), у рамках звіту діяльності двопартійної комісії щодо **Р.с.**, яку очолили кол. заст. Держсекретаря США Р. Армітідж і Дж. Най. Автори доповіді акцентували на подоланні надмірної опори у зовн. політиці США на воєнну силу й більше інвестування у глобал. спільне благо, надання благ, яких народи й уряди не можуть добитися без амер. лідерства. Висновки доповіді стали основою оновленої зовн. стратегії адміністрації Б. Обами, спрямованої на збереження глобал. лідерства США у нових умовах, а **Р.с.** – ключовим елементом зовнішньополіт. дискурсу США. **Р.с.** відображає не лише процеси трансформації амер. зовн. політики, а й у зміни владно-силових відносинах у світовій політиці поч. XXI ст., яка характеризується значним обсягом інформації та знань у структурі силових ресурсів. Див.: *Жорстка сила; М'яка сила.*

Л. Угрин

Російський націоналізм – світогляд, в основі якого лежить усвідомлення культ., соц., політ. та іст. самобутності рос. народу. З огляду на те, що історія рос. народу є історією

становлення, розвитку та постійного розширення д-ви імперського типу, **Р.н.** здебільшого проявив себе як *шовінізм*, оскільки формування імперії відбувалось за рахунок поневолення народів завойованих територій.

Амбівалентність **Р.н.** особливо проявилась в кін. XIX – на поч. XX ст. ст., коли самодержавна Росія ступила на шлях бурхливого розвитку капіталізму. В Зах. Європі становлення нової соц.-екон. і політ. системи супроводжувалось загальнонародним рухом, вістря якого було спрямоване проти абсолютистських режимів. Ідеологічним обґрунтуванням цього руху були ідеї націоналізму, які виражали демокр. прагнення народу-нації. Результатом сусп.-політ. зрушень стало утворення нац. д-в.

Іст. розвиток Росії, події 1917р. після нетривалого періоду руйнування імперії призвели до відтворення імперського утворення, що на практиці означало зраду демокр. хар-ру націоналізму і перетворення його в брутальну форму шовінізму. Звільнені нації знову були підкорені і опинились у складі д-ви, яка проголошувала принцип пролетарського інтернаціоналізму, а насправді відбувався процес русифікації, який в 70-х рр. XX ст. оформився в концепт *«радянський народ»*.

Час показав, що, в як би не маскувався агресивний націоналізм (шовінізм), рано чи пізно він буде відкинутий іст. практикою, як такий, що не відповідає істині, потребам індівідів і сусп.-ва, кожне з яких завжди має своє національно-культурне обличчя.

І. Загрійчук

«Російська весна» (рос. *«Русская весна»*) – проросійські заворушення в Автономній Республіці Крим та на Сході України, які розпочалися з березня 2014р. і мали наслідком анексію Російською Федерацією АР Крим і розгортання збройного конфлікту між Україною і сепаратистськими угрупованнями, сформованими за підтримки і прямої участі рос. військових, на Донбасі. **Р.в.** розглядається її адептами як стихійна реакція російськомовного населення Сходу і Півдня України на масові протести у Києві та ін. містах України взимку 2013-2014рр. (Революція гідності),

які нібито мали антирос. і радикально націоналістичний хар-р. Одночасно з цим раптово введення рос. військ без знаків розпізнання в АР Крим (т. зв. «ввічливі люди», «зелені чоловічки»), що завершилося проведенням псевдо-референдуму про відокремлення території Криму від України і приєднання її до Російської Федерації, численні випадки орг-ції та координації заслання до Донецької і Луганської областей груп найманців для ведення військ. дій проти укр. військових на боці «Донецької народної республіки» чи «Луганської народної республіки», фін.-екон., організаційна та дипломатична підтримка Росією сепаратистських рухів у цих регіонах, пряме військ. вторгнення рос. військ і військ. техніки на територію України свідчать про те, що **Р.в.** переважно слід розглядати як сплановану рос. політ. керівництвом акцію, що має на меті утримати України в орбіті рос. впливу та унеможливити її європейську та північноатлантичну інтеграцію. Прихильники **Р.в.** схильні також трактувати її як початок або прояв «третьої світової війни», яку веде Росія із Заходом на чолі зі США.

Назва «**Р.в.**» перекикається з «Арабською весною» – серією протестів і громадян. конфліктів, що прокотилися країнами арабського світу у 2010-2014 рр. і завершилися демонтажем низки держ. режимів (Єгипет, Лівія, Туніс та ін.). Див.: *Ввічливі люди; Псевдореферендум; «Русскій мір».*

Д. Вовк

«**Русскій мір**» (рос. *русский мир*) – ідеологічний концепт, що використовується в рос. інтелектуальному та політ. дискурсі для позначення наднаціональної і трансконтинентальної спільності («цивілізації»), що об'єднує людей, які, незалежно від національності, вважають себе росіянами, носіями рос. культури й рос. мови, духовно пов'язані з Росією, котра всередині країни та на міжнар. арені позиціонує себе як правонаступниця Київської Русі, Рос. імперії та СРСР. Цивілізаційні аспекти **Р.м.** формують православ'я, рос. мова та культура, спільна іст. пам'ять і

спільні погляди та уявлення про сусп. розвиток. Головними чинниками, що конструюють **Р.м.** й визначають його перспективи на сучасному етапі, є рос. мова та Рос. д-ва, що передбачає безумовну лояльність до неї як хранительки єдиної іст. пам'яті. Окрім Росії до **Р.м.** відносять «росіян зарубіжжя» («далекого та близького»), «співвітчизників за кордоном»; вони формують «мережну структуру великих і малих спільнот («сообществ»), які думають і говорять рос. мовою» (П. Щедровицький). Просторово **Р.м.** найчастіше ототожнюють з кол. СРСР (євразійський простір), ядром вважають «три братні народи» – Росію, Україну та Білорусь, спільні іст. витоки яких теоретики **Р.м.** вбачають у Київській Русі.

Концепт **Р.м.** на сучасному етапі **Р.м.** еkleктично поєднує елементи панславизму, рос. месіанства й імперіалізму, євразійства й неоевразійства, його сучасні теоретики й апологети – П. Щедровицький, М. Гефтер, В. Цимбурський, Г. Павловський, С. Кургінян, В. Тішков, А. Мігранян, А. Кураєв, О. Дугін репрезентують широкий спектр поглядів на **Р.м.** – від поміркованих до радикально-агресивних.

Р.м. – також проект, технологія, офіційний дискурс, своєрідна «м'яка» сила, що використовують Російська Федерація та Рос. православна церква, для поширення та легітимізації рос. релігійного, культ. та політ. впливу, зокрема експансії на пострадянському просторі. Інституційними інструментами такої експансії є Урядова комісія зі справ співвітчизників за кордоном, Міжнар. асоціація викладачів рос. мови і літератури, Фонд «Русский мир», відділ церковних звн. зв'язків РПЦ та ін. Наявність в культ.-інформ. просторі України ідеологом **Р.м.**, його підтримка частиною політ. й інтелектуальної еліти сприяє цементуванню регіональних і цивілізаційно-ціннісних поділів, розвиває чинник «Іншого», «Чужого» в процесі конструювання сучасної укр. ідентичності, формує сепаратистські настрої. Див.: *«Русская весна».*

Л. Угрин

С

Самоізоляція (англ. *autarky*) – політика, спрямована на добровільне виключення д-ви із системи міжнар. відносин, що виражається в згортанні її екон. та політ. відносин із ін. д-вами та обмеженні можливостей міжнар. контактів для власних громадян.

Політика С. має тривалий іст. досвід: сьогунат Токугава в Японії XVI – XIX ст., режим Б. Муссоліні в Італії, Третій Рейх, СРСР періоду правління Й. Сталіна, КНДР із ідеологією чучхе, ПАР 80-х рр. XX ст., Афганістан періоду талібів (1996-2001 рр.) та под.

Курс на С. часто викликаний погіршенням політ. стосунків між д-вами або перспективою збройного конфлікту. С. є вимушеним кроком з боку д-ви. Напр., контрзаходи Російської Федерації на санкції країн Заходу з приводу її агресії в Україні поглиблюють міжнар. ізоляцію Росії. У той час як офіц. рос. влада (зокрема очільник МЗС С. Лавров, глава адміністрації президента С. Іванов) стверджує, що Росія не прагне до С. і сприймає ЄС як свого основного зовнішньоторговельного партнера. Політика С. характерна для тоталітарних або авторитарних країн та є засобом захисту від зовн. впливів за умов прагнення д-ви до консервації влади та існуючих порядків. С. обов'язково супроводжується посиленням контролюючих та репресивних ф-цій д-ви в економіці та сусп-ві. Найпоширеніша форма С. – автаркія (відмова д-ви від участі у світогосподарських зв'язках та спроба створення самодостатньої, незалежної від імпорту нац. економіки). Реалії сучасного глобалізованого світу унеможливають успішний розвиток і модернізацію д-ви за умов її відгородження від загальноцивілізаційних процесів. Результатами дотримання режиму С. є системний застій, екон. стагнація та науково-технічна відсталість д-ви, що у підсумку викликає падіння рівня життя громадян і ставить під сумнів легітимність діючої влади. Головною умовою збереження влади в таких умовах стає формування ідеології нац. розвитку, яка буде виправдовувати методи С. У зв'язку з цим,

світоглядною основою політики С., як правило, є націонал-патріотична держ. ідеологія в її крайніх проявах, що створює сприятливе середовище для розвитку великодержавного мілітаристського мислення.

І. Єремєєва

Самооборона Майдану – всеукр. громад. рух, який розпочав формуватися на Михайлівській площі в Києві з ініціативи протестувальників одразу після силового розгону Євромайдану 30.11.2013 р. С.М. – добровільне громадське формування, що діє на основі самоорганізації, громадян. солідарності та координації діяльності структур різного рівня, має на меті зберегти суверенітет і територіальну цілісність України, відстояти європ. вибір України, захистити права і свободи громадян. Під час Євромайдану 2013-2014 основною метою С.М. був спротив злочинному режимові В. Януковича аж до повного його усунення. До складу С.М. увійшли активісти Євромайдану, організовані у загони самооборони, які були призначені для забезпечення безпеки учасників протестів, підтримання громад. порядку на території, контрольованій активістами, та ін. заходів.

Структура С.М. була побудована за козацьким принципом формування війська. Базова структурна одиниця – *сотня* (70-150 осіб). Сотні створювалися як за територіальним, так і за екстериторіальним (профільним) принципом. Головна структурна одиниця сотні – *десяток, рій* (8-12 осіб), які можуть об'єднуватися у *чоту* (3-4 рої).

Після перемоги Революції гідності більшість членів С.М. пішла добровольцями на Схід України боронити її від зовн. ворогів та сепаратистських бандитських формувань. Бійці С.М. увійшли до укр. Нацгвардії, стали волонтерами.

В. Коцур

Самоорганізація населення – процес виникнення та диференціації соц. відносин у

певній територіальній громаді для практ. забезпечення спільних інтересів. У широкому сенсі **С.н.** – самостійна орг-ція своєї роботи, поведінки фізичними особами, які проживають на території адм.-тер. одиниці строком понад півроку на рік; у вузькому – як реалізацію та захист своїх прав та інтересів переважно соц., екон. та культ. хар-ру територіальним мікроколективом. **С.н.** є засобом і водночас ресурсом перетворювальної діяльності громадянина та складовою функціонування громадян. сусп-ва. Амер. науковець М. Олсон розглядає **С.н.** як процес, що вимагає від кожного члена громади вносити свою частку або відмовлятися від частини індивідуального блага задля задоволення спільного блага. Здатність громадян до самоорг-ції та наявність позитивних установок на **С.н.** визначають як показник готовності сусп-ва до інновацій, зокрема і до становлення громадян. сусп-ва.

Чинники, що зумовлюють здатність територіальної громади до **С.н.**: 1) іст. співвідношення соц. практик самоорг-ції, створення та еволюції інституцій колективної дії задля забезпечення налагодження горизонтальних соц. зв'язків і збільшення радіусу довіри в громаді; 2) наявність соц. практик, орієнтованих на вертикальні соц. зв'язки, наявність клієнт-патронних відносин у вирішенні проблем; 3) рівень орієнтації на малі сімейні групи з низьким ступенем довіри до зовн. оточення.

Розвиток **С.н.** у межах становлення громадян. сусп-ва потребує наявності соц. стимулів та інституціоналізації механізмів реалізації групових інтересів. Законодавством України про місцеве самоврядування, зокрема Законом України «Про органи **С.н.**», передбачена доволі складна процедура формування, реєстрації та діяльності органів **С.н.**

Т. Семигіна

Санітарний кордон – поняття, яким у політ. дискурсі позначають механізм протидії розповсюдженню радикальних ідей і партій, а також стримування політики ідеологічно небезпечних д-в. Термін **С.к.** почали вживати в кін. 1910-х - на поч. 1920-х рр. для позначення союзу лімітрофних д-в на зах. кордоні біль-

шовицької Росії, які утворилися після розпаду Російської імперії. Встановлення **С.к.** мало на меті протидію проникненню комуністичних і революційних ідей в Європу, а також створення буферної зони між країнами, взаємодія яких могла набувати загрозливих форм, напр., співпраця Німеччини та СРСР. Ідею **С.к.** активно підтримували можновладці Франції та Великої Британії аж до початку Другої світової війни. Прикметним є те, що **С.к.** був націлений не на зміну внутр. політики «небезпечної» д-ви, а лише на захист ін. країн від негативного впливу її ідеології. Зокрема, посол Англії у Франції лорд Берті стверджував, що як тільки буде сформований пояс буферних д-в на сході Німеччини, інші можуть «варитися у власному соку».

Із кін. 1980-х під **С.к.** розуміють метод б-би з популяризацією радикальних партій (напр., ксенофобських чи сепаратистських) шляхом їх ізоляції. Вперше термін **С.к.** в такому трактуванні почав використовуватися в Бельгії, де представники лівих і правих сил були вимушені об'єднуватися в ад hoc коаліції з єдиною метою – не допустити до прийняття рішень у парламенті ультрарадикальної партії «Влаамс Блок», яка набрала понад 17% голосів на виборах. **С.к.** як механізм протидії розповсюдженню радикальних ідей сусп-ва був прийнятий і в ін. країнах, зокрема, у Великій Британії щодо «Брит. Нац. партії», у Чехії – щодо «Комуністичної партії», у Латвії – щодо «Руського союзу Латвії» і под.

На поч. ХХІ ст. поняття **С.к.** отримало нову конотацію. Коли 01.10.2003 р., готуючись до вступу у ЄС, Польща й Угорщина ввели обов'язкові візи, цю подію українці сприйняли як **С.к.**, новий варіант «залізної завіси». Також через дії влади періоду В. Януковича Україну в світі стали сприймати як **С.к.** між Росією і Заходом. Восени 2014 р. на Донеччині почали зводити кілька ліній оборони, які мають перешкодити проникненню терористів і диверсантів на решту території України. Ці лінії оборони мають створити потужний «санітарний захист» для мирних українців.

А. Бандурка

Санкційна політика (англ. *sanctions policy*) – обмежувальні індивідуальні або колективні заходи, що застосовуються акторами міжнар. відносин як спосіб тиску на д-ви-порушники міжнар. правопорядку. Суб'єктами, які ініціюють та здійснюють **С.п.** є д-ви та міжнар. орг-ції. У сучасному глобалізованому світі **С.п.** є важливим інструментом зовнішньополітичного впливу та є захисною стратегією, що через завдання збитків об'єкта санкцій переслідує такі цілі: примусити/переконати конкретну д-ву або групу д-в змінити свою зовн. політику; відновити порушений правопорядок. Ступінь санкцій часто залежить від тяжкості скоєного порушення. У міжнар. практиці санкції мають екон., політ. або воєнний хар-р. До екон. і політ. санкцій належать примусові обмежувальні заходи спрямовані на ізоляцію д-ви в системі міжнар. відносин, наприклад, запровадження системи квот і ліцензій на торгівлю, блокування активів компаній д-ви-порушника, ембарго, денонсація або анулювання міжнар. договорів із д-вою-порушником, відмова визнавати акт, що виник у результаті неправомірних дій д-ви-порушника, розірвання або припинення дипломатичних відносин. Санкції *воєнного* хар-ру застосовуються відповідно до Статуту ООН у виключних випадках, за умов вичерпання невоєнних методів впливу. **С.п.** має зворотний ефект, що виражається в екон. збитках від санкцій безпосередньо для д-в-санкціонерів. Реалізація індивідуальної та колективної **С.п.** часто демонструє її низьку ефективність щодо досягнення поставлених цілей. До причин неефективності **С.п.** належать: наявність конфлікту інтересів між д-вами-санкціонерами; мінімізація санкційних заходів через існування зворотнього ефекту.

Прикладами результативної міжнар. **С.п.** є санкції проти Ірану, які змусили країну частково відмовитися від накопичення ядерного потенціалу. ЄС, США та ін. д-ви запровадили санкції щодо Росії через незаконну анексію Криму та дестабілізацію і підтримку сепаратизму на Сході України. **С.п.** сприяє погіршенню макроекон. показників, зниженню

інвестиційної привабливості Росії, що призводить до формування негативних сценаріїв її розвитку. В короткостроковій перспективі **С.п.** не спричинила зміну стратегії Російської Федерації щодо України.

І. Єремєєва

Сатира політична – різновид політ. публіцистики, сатиричні проекти політ. спрямованості, гостропроблемне звернення до спільноти людей, словесна й візуальна сфери моделювання свідомості, що характеризується пріоритетом конкретно-образного мислення над логічно-абстрактним, впливаючи на раціональну та ірраціональну складову світогляду, стимулюючи певні вчинки людини, соціальну активність із метою переконання, тлумачення, полеміки, агітації та пропаганди; гостра критика політ. подій, окремих осіб, груп чи сегментів сусп-ва з висміюванням вад і негативних явищ у різних сферах політ. життя.

Засоби **С.п.**: фейлетон, зарисовка, малюнок, памфлет, гумореска, байка, пародія, малюнок, карикатура, скетчі, пародії та нові симбіозні жанри (фото-жаби, політ. мультиплікація і под.). Широко використовуються такі прийоми як сарказм, іронія, гіпербола, гротеск, алегорія та ін. Значний вплив мають ілюстрації та карикатури політ. спрямування, які використовуються у друкованих ЗМІ. *Див.: Мультиплікація політична; Фото-жаби.*

С. Куцєнал

Світова периферія (грец. *περιφέρεια* – окраїна, віддалена від центру, частина) – складова просторової орг-ції світової капіталістичної системи, зона залежна від «світового центру», яка взаємодіє з ним на основі принципів нееквівалентного та нерівноправного обміну. **С.в.** (кол. колонії, д-ви, що розвиваються, «третій світ») характеризуються значно нижчим рівнем політ., екон. й технологічного розвитку стосовно центру (ядра) та напівпериферії, переважно аграрною та видобувною економіками, слабкою д-вою, елітою, яка прагне до панування на цих територіях. **С.в.** – об'єкт експлуатації центру, джерело

дешевої сировини, робочої сили. Втрачаючи свої ресурси, **С.п.** позбавляється перспектив повноцінного розвитку та переходу на вищі рівні світ-економіки. Відповідно вона має нижчий статус – «колонії» або «сировинного придатку» ядра, характеризується схильністю до стагнації та соц. катаклізмів.

У класичній моделі «центр-периферія», представленій Дж. Фрідманом в кін. 1960-х рр., будь-яка економіка (глобальна, регіональна, державна) – взаємодіючі між собою зони – центр, що поєднує все передове й інноваційне, та периферія – архаїчна, відстала, неоднорідна, що контролюється центром і отримує від нього лише застрілі та «брудні» технології. Поняття «периферії» активно розроблялось в концепціях залежності, концептуалізованих на досвіді Латин. Америки, а потім поширених на «третій світ» Р. Пребішем (1950) та його колегами з Екон. комісії ООН для Латин. Америки (CEPAL) (Ф. Кардозо, Т. Дус Сантос, С. Фуртадо та ін.). Капіталістичну економіку вони розглядали як цілісність, диференційовану на центр (кілька розвинутих індустріальних д-в) та периферію (аграрні країни); остання не здатна реалізувати власну екон. політику (хоча й володіє формальними ознаками політ. суверенітету), залежна від центру, що перешкоджає її розвитку та є причиною відсталості через викачування значної частини її доходів. Латиноамер. «периферійний капіталізм» не здатний до самостійного розвитку та вирішення політ. і екон. криз. Нееквівалентний обмін у капіталістичній системі і відповідно експлуатацію периферії представники світ-системного аналізу (І. Валлерстайн, А. Г. Франк, С. Амін, К. Чейз-Данн, Т. Гопкінс, Дж. Аррігі), витоки якого пов'язані з іст. школою «Анналіс» (Ф. Бродель), пояснюють осьовим поділом праці та принципами привласнення додаткової вартості, зумовленими розташуванням зони в ієрархії світ-системи та шкалі багатства, що є сутністю функціонування світ-системи.

Л. Угрін

Світова спільнота – об'єднання народів і д-в світу, пов'язаних між собою загальними

інтересами, єдиною метою і різноманітними відносинами. Поява терміну «**С.с.**» обумовлена переходом інтеграційних процесів людства в їх новітню фазу – глобалізацію. Цим терміном позначається те населення земної кулі, яке поєднане спільністю екон., політ., культ. життя, іст. долі, відповідальності за майбутнє.

Основними чинниками, які супроводжували процеси інтеграції людства протягом його історії, виступали: екон. зв'язки, які ґрунтувалися на міжнар. поділі праці; соц.-політ. події, які мали загальнопланетарні масштаби; взаємопроникнення етнонац. культур; необхідність спільних зусиль для освоєння природних багатств; збереження довкілля. Особливий вплив на інтеграцію людства в світову спільноту мали світові війни, саме заради загальносвітових миру та безпеки відбувалися основні інтеграційні процеси. Наразі значний вплив на розвиток світової спільноти мають транснаціональні корпорації, бізнес-структури, міжнар. громад. орг-ції, а також технол. прогрес (Інтернет-комунікації, соц. мережі «без кордонів» і под.

Сфера інтересів **С.с.** охоплює весь спектр політ. відносин, що склалися між д-вами. Її головні пріоритети обумовлені рішенням проблем, від яких залежить майбутнє всього людства. Це, перш за все, війна і мир, загальна безпека, міжнар. тероризм, тяжкі захворювання, охорона довкілля, подолання відсталості й убогості.

Воєнно-політ. події 2014 р. в Україні показали недосконалість і неефективність дій **С.с.** для забезпечення міжнар. правопорядку та недоторканості територіальної цілісності України як європ. д-ви. Тому необхідна певна модернізація діяльності **С.с.** у руслі створення нових наднаціональних органів, важелів впливу, міжнар. норм права і под.

Основним завданням, що стоїть перед **С.с.** є створення системи міжнар. безпеки, яка базувалася б на довірі і мирі, вільному від ядерної зброї, насильства, страху, підозрливості і ненависті, від чого безпосередньо залежить екон. і духовний розвиток людства.

Л. Літвін

Світове панування – система абсолютно-го контролю в усіх форматах геополіт. простору з боку конкретної д-ви, що має найвищий геополіт. статус у світовій ієрархії д-в конкретної іст. епохи; динамічна, іст. обумовлена характеристика світоустрою, яка визначає абсолютний рівень суб'єктності певної д-ви у розвитку світового співтовариства як надскладної геополіт. системи. На відміну від ін. дотичних понять «глобал. лідерство», «світова гегемонія», «світова могутність», «глобал. вплив», «світове домінування» і под., **С.п.** підкреслює наявність саме імперських імперативів в геополіт. діяльності суб'єкта панування.

С.п. визначається найвищими показниками сукупної потуги та глобал. масштабом експансії (освоєння) даної д-ви геогр., екон., інформ.-кібернетичного і інформ.-ідеологічного рівнів геополіт. простору. Максимальний контроль усіх типів геопростору властивий лише надд-вам, які мають абсолютні показники сукупної потуги. Визначаються такі параметри **С.п.** за критерієм сукупної потуги. В аспекті військ. потуги, як чинника освоєння геогр. простору, основні параметри **С.п.** є: ступінь боєздатності армії, ступінь ефективності оборонно-промислового комплексу, рівень адекватності військ. доктрини д-ви реальним і потенційним загрозам. Ключовим параметром *екон. потуги* є обсяг технологій і ступінь їх інноваційності, особливо тих, що забезпечують військ. та енергетичну сферу. *Інформ.-кібернетична потуга* – це здатність д-ви виробляти й ефективно використовувати програмне забезпечення і комп'ютерну техніку. Чим вище ці показники, тим більшими є можливості експансії в інформ. просторі. *Інформ.-ідеологічна потуга* – це ресурси д-ви щодо експансії в ментальному просторі, це символічний капітал д-ви в геополіт. просторі. Основними параметрами є наявність офіційної держ. ідеології, ступінь укоріненості цінностей нац. культури даної д-ви, досягнення науки, спорту, мистецтва. Абсолютна сукупна потуга д-ви, що здійснює **С.п.**, надає їй можливості сформувавши систему глобал. лімітрофу (передусім, із числа країн-сателітів), який і є фактично сферою **С.п.**

Основні технології **С.п.**: відкрита військ. агресія, гуманітарна інтервенція, демогр. агресія, розміщення військ. баз на території лімітрофу, підтримка сепаратизму, тероризму, надання кредитів, ембарго, санкції, екон. блокада, хакерство, мережеві війни, пропаганда і под.

Н. Лепська

Світ-система – гетерогенний тип соціоіст. системи, що є основою одиницею розвитку у світ-системному підході (І. М. Валерстайн, А. Г. Франк), який виник на ґрунті критики лінійної та цивілізаційної моделей. **С.-с.** властиві граничність, надскладність, багатомірність. Еволюція **С.-с.** визначає розвиток сусп-в. Країни **С.-с.** поділяються на *центр, напівпериферію* та *периферію*. У **С.-с.** відбувається перерозподіл ресурсів від периферії до центру. **С.-с.** поділяються на світ-імперії, де перерозподіл здійснює військ.-політ. влада через ін-т данини, та світ-економіки, де цю роль виконують екон. механізми. Світ-економіки нестійкі та мають тенденцію до дезінтеграції або інтегрування до світ-імперій. Найбільшою світ-економікою, яка вижила та підпорядкувала собі ін. соц. системи, стала капіталістична, що виникла у XVI ст. в Європі. Країнам центру капіталістичної світ-економіки властиві індустріалізованість, високотехнологічне вирво, потужні бюрокр. апарат та армія, країнам периферії – видобування сировини, слабкість влади, соц. нерівність. Домінування центру над периферією здійснюється у формах продуктивності, торгівлі та фінансів (приплив грошей переважає відплив). У **С.-с.** відбувається протистояння не лише центру та периферії, а й країн за статус д-ви-гегемона. На різних етапах капіталістичної світ-економіки роль гегемона виконували Нідерланди, Велика Британія та США. Розвиток **С.-с.** підпорядковується циклічним коливанням. На думку І. М. Валерстайна, гегемонія США завершилась у XX ст. і у XXI ст. на капіталістичну світ-економіку чекають зміни. Найвірогідніші сценарії – перехід до гегемонії Японії або вибух, що призведе до нової **С.-с.**

Є. Перегуда

«Секонд-хенд» політичний (англ. *second hand* – «друга рука») – поняття публічного дискурсу, що позначає ретрансляцію застарілих політ. ідеологій, норм поведінки, методів діяльності, які дисонують зі сучасністю, незатребувані громадськістю, гальмують модернізаційні політ. процеси. До **«С.-х.»п.** відносять віджилі політ. ідеї, проекти, символи, бренди, гасла, рекламні продукти, образи політиків чи політ. партій і под. «Друге життя» матеріальних благ не завжди є ознакою злиднів, але символом контркультури, політикою відмови від накопичення багатств. У нематеріальному ж сенсі *second-hand* означає вторинний ринок ненадійної політ. інформації, рерайтингу, плагіату, копіпасту. **«С.-х.»п.** включений до індустрії комерціалізації політики, що не продукує оригінальних форм, а пересичена знеціненими продуктами, шаблонами, перекупленими форматами. Водночас на Заході *second-hand politician* – це другорядний політик, посередник, медіатор, помагач, що поступається званнями та впливовістю.

У пострадянських реаліях **«С.-х.»п.** як трансфер вживаних технологій, запозичених ззовні програм розвитку, «гуманітарна допомога», позначає периферійність політ. теорій і практик. **«С.-х.»п.** нерідко називають носіїв «совкового» світогляду, такий електорат перехідної доби, що не може адаптуватися до нових умов, ностальгує за радянським минулим. **«С.-х.»п.** – це також повторний прихід до влади дискредитованих політ. акторів, посіпак кол. режиму, відступників, манкуртів, літунів, корупціонерів, ретроградів. Як технологічний прийом **«С.-х.»п.** орієнтований на неуважного виборця. В укр. сусп-ві ставлення до **«С.-х.»п.** різняться – від електоральної підтримки чи байдужості до вимог люстрації та народних методів «очищення влади» (напр., Trash Bucket Challenge). Див.: Манкурти; Петроград.

О. Волянюк

Секторальні санкції – обмежувальні заходи, що приймаються одними д-вами проти ін. і спрямовуються на ключові сектори економіки останніх (банківська справа, фінансові ринки, добування корисних копалин, енергетика, оборонно-промисловий комплекс,

аграрна сфера, легка промисловість та ін.). Підставою для прийняття **С.с.** здебільшого виступають політ. причини: масові порушення прав людини, агресія проти ін. д-ви, посягання на її територіальну цілісність, загроза порушення міжнар. миру та безпеки, терористична загроза і под. Мета **С.с.** – змінити політику д-ви, щодо якої вони застосовуються, направити країні-порушнику сигнал щодо неприпустимості її дій усередині д-ви або у міждерж. відносинах.

Практика міжнар. відносин свідчить, що **С.с.** можуть прийматися як за резолюцією Ради Безпеки ООН, так і без такої, і мати колективний (прийматися групою д-в) або односторонній хар-р.

У 2014 р. у зв'язку із подіями в АР Крим і на сході України **С.с.** було введено проти Росії, яка, на думку міжнар. спільноти, причетна до дестабілізації ситуації в Україні. Ініціатором введення **С.с.** стали США, до дій яких згодом долучилися країни ЄС, а також деякі ін. д-ви. **С.с.** проти Російської Федерації найбільшою мірою зачепили такі сектори її економіки як газодобувна сфера, оборонно-промисловий комплекс, нафтовий сектор, телекомунікаційний, транспортний, інфраструктурний.

О. Уварова

Секс-тероризм – крайня агресивна форма жіночого активізму, форма вуличного публічного політ. протесту епатажного хар-ру, найчастіше із оголенням грудей, з метою викликати значний резонанс у ЗМІ, охоплення масової аудиторії, досягнення масового обговорення та масової популярності. В Україні **С.-т.** започаткований і використовуваний оргцією «Femen». Акції **С.-т.** засновані на особливостях функціонування масової культури, комерційної реклами та жовтої преси; поєднуються із провокативною і легко поданою темою, «присмачуються» елементами шоу та костюмованості. Напр., 25.12.2014 р., на католицьке Різдво, активістка Femen влаштувала акцію на площі Святого Петра у Ватикані: на знак протесту проти позиції церкви з питань абортів і цив. шлюбів жінка забралася на імпровізовані ясла.

Н. Олійник

Семіотика політики (грец. *σημα* – знак, *σημειωτικός* – той, що означає) – міждисциплінарна галузь досліджень і самостійна галузь знань, яка сформувалася у зв'язку із застосуванням досягнень загальної семіотики для аналізу політ. феноменів; філос.-політ. напрям, в межах якого політика інтерпретується як знакова система; теор.-методол. парадигма філос.-політ. досліджень; знакова теорія політики; знакова структура політ. реальності.

Основна *мета С.п.* – дослідження політики як знакової системи, аналіз її знакової структурної орг-ції, а також сутності, властивостей, відношень і закономірностей функціонування політ. знаків. *Об'єкт С.п.* – політ. реальність у її знаковому відображенні. *Предмет С.п.* утворюють загальні принципи знакової орг-ції політики, закономірності її розвитку та функціонування як знакової системи, синтактичні, семантичні та прагматичні відношення між політ. знаками, політ. феноменами та носіями політ. свідомості. Основні *ф-ції С.п.* в системі знань про політику: пізнавальна (інформаційна); методологічна; символічно-відображальна; прогностична; евристична. *Структура С.п.*: 1) синтактика політики, яка досліджує відношення між політ. знаками; 2) семантика політики, яка досліджує відношення між знаками та політ. явищами, які вони позначають; 3) прагматика політики, яка досліджує відношення людини-суб'єкта політики до політ. знаків, які вона використовує. Основними *поняттями С.п.* є політ. знак, тобто елемент дійсності, образний або створений людиною, який має політ. значення, та політ. знакова конструкція, тобто стійка конфігурація політ. знаків, яка має самостійне політ. значення.

О. Павлишин

Сепаратизм (лат. *separatus* – окремий) – політика та практика відокремлення, відділення частини території д-ви з метою створення нової самостійної д-ви або отримання статусу широкої автономії. С. веде до порушення суверенітету, єдності та територіальної цілісності д-ви, нівелює принцип непорушності кордонів, зазвичай приводить до міждерж. і міжнац. конфліктів.

Проблеми С. існують як у розвинених країнах (Канада, Іспанія), так і в країнах, що розвиваються (Індія, Пакистан, Ірак, афр. д-ви). Виникнення сепаратистського руху можливе за наявності двох умов: дискримінації етн. спільноти з боку держ. влади та формування активної політ. еліти, здатної очолити рух С.

Види С: *релігійний* (рух реліг. меншини за відокремлення) та *етнічний* (рух етн. меншини за відокремлення). За цільовим критерієм С. поділяють на три *види*: 1) С., метою якого є відокремлення з утворенням нової незалежної д-ви (курди в Туреччині, уйгурський сепаратизм у Китаї); 2) С. із метою відокремлення та приєднання до ін. д-ви (рух за приєднання автономного регіону Китаю Внутр. Монголії до Монголії); 3) сепаратистські рухи, метою яких є отримання ширшої автономії при збереженні регіону у складі д-ви (б-ба за розширення автономії Корсики у Франції).

У менш розвинених країнах сепаратистські акції виникають на екон. підґрунті у формі масових повстань і придушуються силовим шляхом; у країнах розвиненої демократії сепаратистські настрої менш екстремістські, орієнтовані переважно на отримання ширшої автономії, часто рухи представлені партією, що захищає дані вимоги.

Виділяють низку мотивів для відокремлення, зокрема, емоційне невдоволення, захист від етн. чистки та геноциду, приниження мови, культури чи релігії, пропаганда політ. конфліктів та ненависті, екон. і політ. домінування однієї групи, б-ба проти екон. експлуатації або уникнення екон. перерозподілу, геополіт. вакуум влади після розпаду великих д-в або імперій, перманентна фрагментація, нездатність д-ви підтримувати інтереси громадян і под. Серед них виокремлюють три головних мотиви: вимога політ. та екон. вигод, вимога незалежності, б-ба корінних народів за права та землю. Урядові заходи у разі сепаратистських настроїв: приєднання до сепаратистських вимог, покращення умов життя незадоволених меншин (реліг., мовних, територіальних, екон. чи політ.), прийняття «асиметричного федералізму» (через парламентське голосування, референдум і т. д.), силове придушення сепаратистських рухів.

Найяскравішим свідченням ескалації сепаратистських настроїв у світі є зростання к-сті суверенних і визнаних світовою спільнотою д-в, які є членами ООН. У 1945 р. їх нараховувалося 51, а до 2013 р. їх чисельність зросла до 194. Вітч. дослідник В. Заєць виділяє 54 вогнища сепаратизму у світі. Таким чином, С. можна вважати однією з планетарних мегатенденцій сучасності. *Див.: Сепаратист; Сепаратистські рухи.*

С. Орлов

Сепаратист (фр. *séparatisme*; від лат. *separatus* – відокремлення) – 1) прихильник *сепаратизму* – політики та практики окремих груп населення, регіональних спільнот, спрямованих на територіальне відокремлення частини д-ви для створення нового держ. утворення, або приєднання до ін. д-ви – іст. батьківщини, або підвищення її політ.-прав. статусу в рамках д-ви (надання автономії, федералізації), обумовлених етнічними, політ., соц.-екон., культ. чи ін. проблемами. С. переконаний, що власна суверенна д-ва – нац. д-ва – краще забезпечить екон., соц. і культ. розвиток спільноти, яка прагне відокремитись; 2) член або симпатик сепаратистських або іредентистських рухів, особа орієнтована на б-бу за права націй, етносів та їхнє політ. самовизначення, підтримує право на сецесію – вільний вихід із держ. утворення без узгодження; 3) людина зі сепаратистськими настроями чи переконаннями, котрі зазвичай формуються різними формами дискримінації – мовної, релігійно-конфесійної, соц.-політ., або ж впливом ідеологічної пропаганди чи маніпулятивних технологій. Для реалізації сепаратистських цілей С. використовують легальні (створення політ. партій, рухів, лобіювання, проведення референдумів) і нелегальні засоби та методи прямої дії, нерідко екстремистського хар-ру, аж до участі в терористичних збройних угрупованнях. *Див.: Сепаратизм; Сепаратистські рухи.*

Л. Угрюн

Сепаратистські рухи (фр. *séparatisme*; від лат. *separatus* – відокремлення) – різновид політ. рухів, які відображають прагнення

спільноти (етнічної, релігійної) й політ. еліт до зміни чинного держ. устрою – територіального відокремлення частини д-ви та формування нового держ. утворення (сецесія), приєднання до ін. д-ви – етнічно/релігійно спорідненої (*kin-state*) (іредентизм); підвищення політ.-правового статусу території в рамках д-ви через деволюцію управління – автономізацію, регіоналізацію, федералізацію. Ціннісно-нормативним підґрунтям програм С.р. є радикально інтерпретований принцип міжнар. права самовизначення народів, однак відсутність універсальних норм його реалізації зумовлює суб'єктивні інтерпретації С.р. від нац.-визв., антиколоніальних до – екстремистських, терористичних. Ідеологічними джерелами С.р. є націоналізм, расизм, трайбалізм, радикальні ліві ідеології; нерідко С.р. можуть поєднувати правий консерватизм і лівий радикалізм.

С.р. проходять етапи: *мобілізації* (етнополіт./релігійної) прихильників, *інституалізації* у формі культ.-іст. товариств, *трансформації* у групи інтересів, «групи проникнення» (*entryist groups*), а згодом – у політ. партії (парламентські й позапарламентські) або/і радикальні збройні угруповання. С.р. можуть поєднувати легальні організаційні форми, які використовують здебільшого конституційні норми, референдуми, угоди, представництво в регіональних органах влади, та терористичне крило, орієнтоване на неправові, екстремистські методи аж до збройної б-би.

Причина С.р. – сукупність і ситуаційна комбінація внутр. (етнокульт. різноманітність, територіально компактне проживання спільнот, криза ідентичності на макрорівні та актуалізація регіональних ідентичностей, неефективна централізована система управління, регіональна диспропорції в екон. й соц. розвитку, існування в минулому своєї д-ви та ін.) та зовн. (підтримка д-в, зацікавлених в сецесії чи дестабілізації ситуації в країні, дипломатичний, екон. і військ. тиск на користь сепаратистів та ін.) чинників. Необхідною передумовою активізації С.р. є дискримінація етнічної/релігійної/мовної спільноти держ.

владою (або сприйняття таким свого статусу) й наявність політ. еліти, здатної очолити рух.

За соц. основою **С.р.** поділяють на етнічні, релігійні, мовні, регіональні; за принципами реалізації цілей – помірковані й радикальні; за статусом – інституціоналізовані, нелегальні. Див.: *Автономізація; Деволюція; Регіоналізація; Сепаратизм; Сепаратист; Федералізація; Федералізація України.*

Л. Угрин

Сепаратний мир (лат. *separatus* – окремий) – мирний договір або тимчасове перемир'я, який укладено з ворожою стороною однією з д-в, яка є членом певної коаліції (союзу), чи групою д-в без відома та дозволу союзників. Укладенню **С.м.** зазвичай передують сепаратні переговори з противником, які ведуться під час воєнних дій. При цьому, країна яка веде переговори про укладення **С.м.** не надає своїм партнерам по коаліції (союзу) офіційне попередження щодо таких переговорів. Ведення сепаратних переговорів та укладення **С.м.** миру є тяжким порушенням зобов'язань щодо решти своїх союзників, які також перебувають у стані війни. Саме тому з країною, яка уклала **С.м.** зазвичай розривають будь-які дипломатичні відносини ін. союзні д-ви. Об'єднавшись для ведення війни проти спільного ворога, учасники коаліції (союзу), зважаючи на іст. досвід ведення військ. дій, із метою створення умов для своєї безпеки, як правило, беруть на себе взаємні зобов'язання щодо відмови вести сепаратні переговори та укладати **С.м.** Сучасне міжнар. право відмовилось від вживання терміну «**С.м.**».

В укр. досвіді яскравим прикладом **С.м.** є укладення у березні 1918р. мирного договору між УНР і країнами Троїстого пакту. При аналізі укр.-рос. конфлікту 2014-2015р. висловлюються думки про те, що «Захід змушує Україну погодитись на сепаратний мир із В. Путіним» (позиція, зокрема, Президента Литви Д. Грібаускайте).

І. Алексеєнко, Н. Хома

Сервісна держава (англ. *service state*) – модель д-ви, що характеризується специфіч-

ною формою орг-ції публічної влади, спрямованою не на керування сусп-вом, а на надання йому послуг. Однією з ключових ф-цій **С.д.** визнається обслуговування громадян із метою задоволення їх потреб і захисту їх інтересів. Сутність **С.д.** полягає в тому, що особи у відносинах із органами влади є не прохачами, а споживачами послуг. Концепція **С.д.** набула широкого поширення в США і низці країн Зах. Європи у 80-90-х рр. минулого століття і розглядає призначення д-ви в служінні індивіду. **С.д.** передбачає якісно новий підхід, який наближає д-ву до ін-ту, що обслуговує громадян, тобто робить її не знаряддям примусу, а д-вою для людей. У **С.д.** відповідальність за життєве забезпечення та безпеку покладається на д-ву, яка покликана гарантувати задоволення потреб та інтересів окремої особи чи груп осіб. **С.д.** ґрунтується на класичній екон. схемі: «надавач послуг – споживач». Суб'єктами надання публічних послуг є як держ. органи, так і органи місцевого самоврядування та будь-які ін. органи, яким д-ва делегує їхнє виконання. Стійкість і легітимність держ. ін-тів у **С.д.** пов'язана з ефективністю виявлення, моделювання та реалізації індивідуальних та групових інтересів і потреб. У моделі **С.д.** підкреслюється спрямованість соц. комунікації «знизу вгору». Домінуючим показником ефективності управління в **С.д.** є задоволеність споживача послуг. Основними рисами **С.д.** є розвиток мережових форм управлінської взаємодії, формування електронного уряду, прозорість і відкритість діяльності органів публічної влади, їх чутливість до запитів громадян; розвиток кадрового потенціалу держ. управління; залучення до співпраці неурядових орг-цій, які заміщають д-ву на ринку послуг; розвиток он-лайнних послуг і под.

І. Колосовська

Сецесія (лат. *secessio*; від *secedo* – відходжу) – вихід частини д-ви або (етно)регіону зі складу однієї д-ви з метою утворення нової д-ви або приєднання до ін. д-ви. Право на **С.** конкретного суб'єкта, що означає дозвіл на односторонній вихід зі складу д-ви, визна-

но у конституціях деяких федерацій минуло (СРСР, Югославія) та сучасності (Ефіопія, Сент-Кітс і Невіс). Юрид. припустимість С. означає надання населенню територіального утворення можливості ініціювати питання про виокремлення, вимагати його розгляду компетентними органами, використовувати законні засоби для досягнення бажаного результату. В обох випадках шляхом реалізації С. є референдум, для оголошення якого передбачені складні процедури. Напр., у конституціях країн, що гарантують право на С., передбачено, що референдум можливий після згоди 2/3 членів асамблеї територіального суб'єкта, що прагне С. У випадку юрид. припустимості С., коли відповідні рішення приймаються Верховним судом (США та Канаді), світовою спільнотою (країни кол. Югославії), часто постають питання становища меншин на території, що прагне відокремлення, та згоди решти д-ви (напр., абсолютної більшості обох палат парламенту або 2/3 регіональних асамблей).

С. виправдана за обставин, пов'язаних із пригніченням людей ін. етнічними чи расовими групами. Аргументом проти С. є загроза масового порушення прав і законних інтересів громадян, коли нове держ. утворення не в змозі ефективно виконувати свої ф-ції.

Т. Панченко

Сили територіальної оборони України – важлива частина системи постійного забезпечення оборони окремо взятої д-ви. Будується знизу так, що населення у кожному населеному пункті завжди готове в залежності від ситуації у д-ві встати на захист країни. Головна ідея такої системи використовується в Швейцарії; Ізраїль запозичив швейцарську систему за взірцем. У мирні часи С.т.о. можуть використовуватися для рятування населення в умовах природної або техногенної катастрофи, а також – допомагати правоохоронним органам в умовах масових заворушень або терористичних актів, як це, напр., передбачено концепцією створення С.т.о. у Польщі. Головна мета С.т.о. – комплекс загальнодерж., воєнних і спеціальних заходів, що застосову-

ються під час загрози або відбиття агресії з метою охорони та захисту держ. кордону від посягань ззовні, забезпечення умов для надійного функціонування держ. органів, мобілізаційного та оперативного розгортання військ (сил).

Головними завданнями С.т.о.У. стали захист держ. суверенітету та незалежності д-ви; підтримання безпеки і правопорядку; забезпечення діяльності органів держ. управління в регіонах; охорона стратегічно важливих об'єктів і комунікацій; б-ба з диверсійними та ін. незаконно створеними озброєними формуваннями на території країни; допомога в охороні держ. кордону та забезпечення правопорядку в регіонах. Головна особливість С.т.о.У. – підпорядковуються Міністерству оборони України, а також головам обласних держ. адміністрацій, на території яких вони були сформовані, входять до складу Збройних Сил України (ЗСУ) і керуються Генштабом ЗСУ. Забезпечення батальйонів матеріально-технічними засобами, озброєнням і військ. технікою проводять обласні військ. комісаріати за рахунок коштів обласних бюджетів і благодійників. На поч. грудня 2014 р. у Україні було створено 44 батальйони т.о.У з метою не допустити провокацій з боку Росії, проривів великих груп сепаратистів зі Сходу в Центральну Україну, напр., «Айдар», «Київська Русь», «Хортиця», «Волинь» та ін.

Г. Фесун

Символічний патріотизм (лат. *patria* – батьківщина) – штучно створене специфічне соц. почуття величі свого народу та д-ви, яке формується та підтримується владою певної країни для збереження політ. режиму; різновид патріотизму етатистського або імперського (рос. «квасной» п.) Відрізняється від п. справжнього, який відображує притаманне людині природне почуття любові до землі, на якій існує її рід, рідної мови.

П. уперше проаналізований у нім. філософії ХУІІІ-ХІХ ст. (І. Гердер, І. Кант); у сучасній політ. філософії поданий як відображення у психічному складі людини системи соц. та культ. орг-ції окремого сусп-ва у просторі та

часі у вигляді певного ідеалу. Зміст фундаментальної категорії, що позначають почуття **п.** («рідна земля», «материнське лоно» та под.), не може бути формалізований, тому що зосереджений водночас у свідомості та підсвідомості, натомість добре відображається у символах. Важливо, що «генетичне» підґрунтя символу повинно співпадати із природним та культ. простором певної соц.-культ. системи. Напр., жовто-блакитний укр. прапор, кольори якого відображають основні кольори укр. земель.

Відчуття зв'язку із «малою» батьківщиною викликає психоемоційний комфорт, збереження якого не потребує допоміжних зусиль зі сторони влади. В той же час інтелектуальна конструкція символів «великої» батьківщини повинна підтримуватися потужними інформ. ресурсами, тому що перевищує іноді відповідну видову антропологічну установку людини щодо її присутності у просторі й часі. Прикладом генетично «порожнього» символу є Євразія, образ якої впродовж бл. 200 років використовується у рос. імперській пропаганді.

Небезпечність **С.п.** як штучно створеної символічної системи, що не відповідає змісту глибинної іст. пам'яті окремого народу. Він може призвести до «психічної інтоксикації», світоглядної травми, навіть до руйнування видової соціальності у вигляді масового сприйняття сусідніх народів тільки як ворогів.

Ю. Ємельянова

Симпатизант (фр. *sympathisant*, грец. *συμπάθια* – приязнь, прихильність) – особа, яка заявляє про свою прихильність до доктрини партії та періодично (напр., під час передвиборчої кампанії) надає їй підтримку, але залишається поза партійної орг-ції. При цьому, **С.** є значущішим, ніж просто виборець, який є прихильним до тієї чи ін. політ. сили. Як виборець **С.** віддає свій голос, проте він робить це відкрито, публічно визнає свої політ. уподобання. Участь **С.** не обмежується виключно процесом віддання власного голосу. Він, зазвичай, регулярно читає партійну пресу, приймає участь у маніфестаціях та публічних зборах, зібранні добровільних пожертв,

пропагандистській діяльності. **С.** не вимагає за свою прихильність до якоїсь конкретної політ. сили матеріальних компенсацій. Його прихильність базується виключно на уподобанні політ. програми тієї чи ін. політ. сили, або ж симпатії до осіб, які цю політ. силу представляють. **С.**, зазвичай, активно цікавиться політикою. В більшості випадків поведінка **С.** підкорена приватним цілям. Одночасно, **С.** створює широкий соц.-політ. простір, який, в подальшому, може бути використаний у відповідності до партійних цілей.

За останні роки спостерігається тенденція, щодо збільшення к-сті **С.** серед українців. Переважно, ними стають студенти, пенсіонери, яких привертають до своєї політ. партії промови її лідерів, гасла, політ. програма партії. Проте, лише частина осіб, яка відвідує заходи, організовані певною політ. силою, є **С.** Переважну більшість, як правило, мотивують ін. причини.

І. Алексєєнко

Симулякр (фр. *simulacres*, від *simulation* – симуляція) – термін постмодерністської філософії, який означає зображення, копію того, що насправді не існує. Походить від терміну, що позначає в Платона «копію копії». У контексті загальної відмови від ідеї референції постмодернізм радикалізує інтерпретацію **С.**: він визначається як «точна копія, оригінал якої ніколи не існував». У цій своїй якості **С.** є особливим засобом спілкування, заснованому на реконструкції в комунікації вербальних партнерів суто коннотативних смислів висловлювання.

Ж. Бодрійяр вважає, що кінцева втрата стратегічного наповнення політики настала в умовах сучасної неоконфігуративності – «остання передбачає все ту ж самозростаючу знаковість, але знаки тепер не означають: насправді, в реальній соц. субстанції їм більше ніщо не «відповідає». Розсіювання соціального означуваного («класу», «пролетаріату» тощо) приводить до розпорощення залежного від нього політичного позначуваного в усіх формах його вияву. За таких умов, єдиним дійсним референтом є референт «мовчазної

більшості». Сфера вияву останнього – сфера С. у просторі соціального. Політ. референт отримав заміну у вигляді референдуму – питання передбачають відповіді. Таким чином, С. стає визначником класичних протистоянь у політ. сфері, а також їх поясненням.

А. Гарбадин

Синдром малоросійства – негативне соц.-психол. явище, пов'язане з кризою нац. свідомості частини українства, основане на відчутті своєї культурно-етнічної меншовартості, неповноцінності порівняно з «великоросами». **С.м.** – характеристика, що має застосування до представників укр. еліти в кол. Рос. імперії, значного прошарку укр. радянської інтелігенції та певної частини громадян сучасної України.

За походженням **С.м.** має опосередковане відношення до однієї з іст. назв Лівобережної України – «Малоросія» («Мала Росія»), але в сутнісному розумінні – це поняття не територіальне, а ментальне. Носії **м.** – це «зросійщені українці, нац. хар-р яких сформувався під чужим тиском і впливом» (М. Драгоманов). Вони нездатні мислити незалежно, захистити свою нац. гідність, позаяк почуття нац. свідомості у них спотворене або й атрофоване внаслідок духовно-етнічного самозречення та під впливом агресивного політико-ідеологічного українофобства. **М.** – це «завжди апріорна й тотальна капітуляція ще перед боєм» (Є. Маланюк).

С.м. зародився у 20-х рр. XVII ст. коли через польсь.-катол. утиски верхівка укр. республіканського козацтва почала шукати прихильності православного рос. царя; зміцнів і набув значення морально-політ. зобов'язання перед «Великою Росією» після переходу Війська Запорозького «під царську руку» та присяги Москві на козацькій раді у Переяславі (1654); став перетворюватися на хворобу нац. хар-ру в часи Руїни 60–70-х рр. XVII ст. (розкол на «польсь.» і «рос.» Гетьманщину, пристосуванство, бажання зажити «царської ласки», політ. безволля, усобиці і под.); виявився як ознака глибокої кризи укр. сусп-ва у XVIII ст. та усталився на поч. XIX ст. у зв'язку із зни-

щенням царською владою ін-тів Гетьманської д-ви та Запорозької Січі й неспроможністю та навіть небажанням їх захистити з боку козацької старшини («нової нац. аристократії»), яка силкувалася «спокутувати» перед Московою «гріх мазепинства», а заодно прагнула зрівнятися у правах із рос. дворянством, тому зрікалася нац. прикмет, як ознак «мужичого походження».

Появу «хохлів-малоросів» живила самодержавна політика асиміляції, російщення українців (напр., «секретні» укази цариці Анни Іоанівни у 30-х рр. XVIII ст.), руйнації їх іст. пам'яті (вимоги Катерини II знищити «час і ім'я гетьманів» та саму назву «запорозькі козаки»), приниження укр. мови, культури, звичаїв, заборони нац. літератури, що зафіксовано в сотнях указів і розпоряджень імперського уряду. Не менш активно **С.м.** прищеплювала українцям радянська влада, зокрема дозволивши батькам вирішувати, яку мову вивчати дитині, у яку школу ходити – укр. чи рос. Це зменшувало к-сть укр. шкіл, відривало українців від нац. коріння, формуючи в них міфологему «всерос. ідентичності».

Окремі ознаки **С.м.** демонструє й теперішня політ. еліта України (спілкування керівників д-ви рос. мовою з мешканцями т. зв. «російськомовних» регіонів країни, реанімація деякими політ. силами ідеї «державної двомовності» і под.).

Уміло й злочинно використовує **С.м.** нинішній політ. режим Російської Федерації, підтримуючи сепаратистсько-терористичний рух в Україні, що ґрунтується на ідеях «єдиного русского мира», «восстановлення Новороссии» та ін.

Майданний спротив 2013–2014 рр. та нац. консолідація у протистоянні зовн. агресії Росії є гідною реакцією вільного народу на дії внутр. запродавців та окупантів, природним прагненням до свободи й незалежності. Готовність нації до активних дій у відстоюванні своїх нац., екон. та ін. прав, свідчить про її самобутність, творчий дух, спроможність до побудови достойної д-ви та громадян. сусп-ва, що дає надію на поступове подолання **С.м.** Зростання громадянськості й патріотизму

українців буде викоринювати задавлені типові риси **С.м.**: нац. безпам'ятство й приниження, яничарство, політ. підлезування, слабкодухість, безвольне довготерпіння, політ. наївність, невинуватий ірраціоналізм і романтизм. Зникнення **С.м.** означатиме ментальне звільнення нації від колоніальної залежності, руйнацію сподівань авторитарних пострадянських політиків на відновлення імперії.

В. Северинюк, Н. Хома

Синдром старшого брата – колоніальна психологія громадян Російської Федерації щодо пострадянських країн, характерною рисою якої є повний нігілізм до прав сусідніх націй. **С.с.б.** – коли правота Росії мається на увазі апіорі, тільки на підставі статусу кол. тоталітарної імперії. **С.с.б.** у сучасній Росії пояснюється звичкою Москви верховодити в усіх союзних справах і бути істиною в останній інстанції. **С.с.б.** характеризується такими ознаками: ностальгія за кол. величию «великої д-ви» – Радянського Союзу і прагнення відродити його; ненависть до нац. рухів і процесів, що виступали і виступають проти культу російсько-більшовицького насильства; перешкоджання стабільному розвитку, екон. процвітання, самостійності вибору зовнішньополіт. векторів пострадянськими країнами; патологічне несприйняття зах. культури, цінностей, способу життя; плекання образу ворога, в ролі якого – США, д-ви розвинених демократій, патріотично налаштовані громадяни, партії.

У свідомості, а ще більше в підсвідомості більшості росіян, іст. реальність перетворилася на символ, що живе своїм автономним від істини життям і який надзвичайно активно використовують у політиці. Україну вони й надалі розглядають як рос. територію, а українця – як інваріант росіянина, котрий дефінітивно не може бути патріотом своєї країни. Звідси – хвороблива реакція на спроби України провадити власну політику і відстоювати нац. інтереси, не завжди прислухаючись до рекомендацій «старшого брата». **С.с.б.** проявляється в неоімпералістичних цілях керівництва Росії, бажанні законсервувати ситуацію,

в якій би пострадянські країни залишалися сателітами Росії, не змінювати владних ін-тів радянського зразка, а також відмовитися від реформ і дивитися на весь світ крізь призму «свій – чужий». **С.с.б.** негативно впливає на імідж Росії, адже політика з позиції «старшого брата» викликає реакцію відторгнення у країн-сусідів.

І. Харечко

Система панашаж (панаширування) (фр. *panachage*; нім. *panaschieren* – змішування) – у виборчому праві країн встановлений законом дозвіл на виборах за пропорційною системою голосувати за кандидатів із різних парт. списків чи вписувати до списків нових кандидатів. Виборець може голосувати за список однієї з партій, яка бере участь у виборчих перегонах, або використати список однієї з партій як «основу» і змінити частину із зазначених у ньому прізвищ на прізвища зі списків ін. політ. партій (голосувати одночасно за кандидатів від різних політ. партій). Крім списків політ. партій, які змагаються на виборах, виборці отримують «чисті листи», на яких вони можуть сформувані власний список кандидатів на основі запропонованих політ. партіями списків. Виборці також мають право вписати певне прізвище двічі, викресливши інше. Преференції зараховуються кожною конкретною партією до власного активу (у цьому випадку виборець не знає, якому з кандидатів від партії його преференції допоможуть, тому що преференції додають до загального парт. рахунку), одночасно оформляється остаточний варіант парт. списків, який допоможе в кінцевому результаті визначити конкретних переможців, що отримають депутатські мандати.

С.п. може бути застосована в умовах як пропорційної, так і мажоритарної системи в багатомандатних виборчих округах. До її переваг слід віднести можливість виборця підтримати бажаних для себе кандидатів, незважаючи на їх парт. приналежність. Проте існує висока вірогідність, що вони виявляться на протилежних політ. позиціях і тому не зможуть належним чином забезпечити функ-

ціонування сформованого представницького органу. **С.п.** застосовується в Люксембурзі, Швейцарії, Швеції, Норвегії, Франції, Бельгії, Данії та ін. країнах.

Б. Дем'яненко

Система плампінг (англ. *plumping* – попадання, потрапляння) – у виборчому праві деяких країн світу встановлений законом дозвіл виборцям викреслити або залишити у виборчому бюлетені таку к-сть кандидатів (політ. партій, виборчих блоків і под.), яку він вважає необхідною. Кандидат (політ. партія, виборчий блок), що набрав більшу (або меншу – залежно від виборчого законодавства) к-сть голосів виборців, вважається обраним в орган держ. влади. **С.п.** належить до «рейтингових» систем голосування (вотування) і визнання перемоги політ. суб'єктом (кандидатом, політ. партією, виборчим блоком). Вона досить рідко використовується на практиці на виборах органи держ. влади.

Б. Дем'яненко

«Сіра зона» – геогр. локалізоване регіональне утворення (зазвичай периферійне), яке офіційна держ. влада не в змозі контролювати, і в межах якого політ. процеси розвиваються за правилами, відмінними від тих, що аксіоматично унормовують політ. життя в країнах зі стабільно-сталими демокр. платформами розвитку. Термін «С.з.» запозичений з авіації (позначає ділянки місцевості, недоступні контролю радарів) і введений у політол. дискурс в період формування постбіполярної геополіт. конфігурації, акцентуючи увагу на появі нових моделей регіональної інтеграції.

«С.з.» є простором жвавої взаємодії різних суб'єктів політ. процесів з порушенням норм існуючого міжнар. права. Так, діючі в межах «С.з.» повстанські або злочинницькі угруповання, приватні воєнізовані формування використовують силові інструменти часто ефективніше, ніж д-ва. Як правило, в «С.з.» спостерігається висока інтенсивність нелегальних екон. трансакцій на кшталт наркоторгівлі, торгівлі людьми, зброєю і под. Традиційні

цивілізовані засоби правового та політ. регулювання процесів сусп. життєустрою в «С.з.» є неефективними, оскільки тут вкрай слабка централізована держ. влада позбавлена власних управлінських ресурсів щодо контролю та безпечного розвитку цієї території, натомість активно діють нелегальні суб'єкти, створюючи загрозу «заморожуванню» системної соц. напруги. Внаслідок цього – неможливість впровадження в межах «С.з.» демокр. засад держ. устрою та висока ймовірність експансії (геогр., екон., інформ. і под.) «С.з.» з боку геополіт. потужніших сусідніх д-в.

До сучасних «С.з.» відносять, напр., певні ділянки територій Колумбії, Афганістану, «Золотий трикутник» на кордоні Бірми, Лаосу, Таїланду, Придністров'я, Абхазію та ін. Іноді «С.з.» називають «чорними дірами» світової політики, в цьому випадку наголошується на їх своєрідній приреченості, маргінальності та тривалому «зависанні» між високорозвинутими зах. країнами та периферією світового розвитку. За своїми негативними наслідками «С.з.» є вкрай небезпечним утворенням, адже створює реальну загрозу як нац. суверенітету та територіальній цілісності д-ви, так і глобал. безпеці.

Н. Лепська

«Скляна стеля» (англ. *glass ceiling*) – 1) метафора, яка фіксує певні сусп. особливості конструювання гендеру у професійній сфері; 2) невидимі та формально неокреслені бар'єри, засновані на передсудах, які перешкоджають кар'єрному росту кваліфікованих робітників (переважно жінок та етнічних меншин), не дозволяють рухатися службовою драбиною і займати керівні посади у своїх орг-ціях.

«С.с.» – термін амер. менеджменту та соціології, введений на поч. 1980-х рр., запропонований Лінн Мартін. «С.с.» є варіантом *вертикальної сегрегації*. Професійні бар'єри обумовлені глибокими гендерними стереотипами про вторинність ролі жінки у сусп-ві, обмеженості її можливостей; страхом успіху, який виникає у деяких працюючих жінок; віком, сімейним становищем, наявністю дітей

у сім'ї. «С.с.» підтримується неявним соц. контрактом, що закріплює гендерні ролі чоловіка та жінки, припускаючи, що чоловік більше орієнтований на трудову діяльність, його завданням є матеріальне забезпечення, а доля жінки – це сім'я та домашнє госп-во, тому трудова діяльність для неї є вторинною та неперспективною (патріархальний світогляд). На сучасному етапі жінки відкрито не усуваються від керівних посад, як це було кілька десятиліть тому, але часто отримують посади, що мають лише видимість влади та престижу.

У США, Великій Британії, ФРН, Австралії та Швеції більш значущими бар'єрами для кар'єрного росту жінок були соц. норми; в Канаді, Філіппінах та Австрії – корпоративні норми. В Україні переважають світоглядно-соціальні бар'єри. Метафора «С.с.» поширюється й на ін. сфери вертикальної та горизонтальної професійної сегрегації, пов'язана із такими поняттями, як «скляні стіни» і «липка підлога». Термін «С.с.» розробляють С. Чаффінс, М. Форбс, Г. Е. Фукуа-молодший, Дж. П. Кенджемі, Г. Л. Картер та ін.

М. Петрушкевич

Сленг політичний (англ. *slang*; від *special*) + *lang* (*language*)) – різновид професійного сленгу; сукупність певних слів і виразів, які зазвичай використовують політтехнологи й особи, що коментують політ. процес. Разом із тим, це мова, якою можуть користуватися представники різного соц. й освітнього статусу, різних професій; це окремий шар нац. мови, який відображає певною мірою політ. ситуацію, політ. діячів, їхні вчинки та рівень політ. культури на певному етапі розвитку відповідної країни загалом. Це лінгвополітичне явище, органічна складова нац. мови. С.п. близький до розмовної мови, проте відмінність полягає саме в політ. маркуванні. Це своєрідна форма самовираження і свободи.

Поняття С.п. з'явилося порівняно недавно. Процес виникнення С.п. безперервний, презентуючи нові політ. реалії нашого життя, він надає їм нові найменування. С.п. – жива, рухома мова, яка реагує на будь-які зміни в політ. житті країни й сусп-ва; велика частина

цієї мови запозичена з англ. або ж походить з ін. жаргонів і сленгу. Також сленг включає окремі просторіччя, вульгарні слова. Проте при подібному запозиченні відбувається метафоричне переосмислення й розширення значення запозичених одиниць. Сленговим словам властива завищена експресія, мовна гра, модна неологія.

С.п. – стиль мови, повністю протилежний формальній мові. Це нелітературна лексика, вона виникла насамперед в усній мові, має емоційно-експресивне забарвлення з відтінками іронії, жарту, глузування, зневаги, презирства і под. Загалом межа між живою, розмовною мовою та сленгом була й є умовною, дуже рухливою, перехідною.

Т. Здіховська

Сліпота (короткозорість) політична – поняття, запропоноване в 1920-30-х рр. радянськими ідеологами на позначення нездатності політ. практиків, які не керуються «революційною теорією» до політ. оцінки і передбачення (за рос. досл. Є. Ярською-Смірноюю).

У ширшому контексті С.п. є невмінням розуміти політику, розбиратися в ній і оцінювати її загалом, що характеризує аполітичність осіб або групи (ідіотів (дав.-грец. *ἰδιότης* – приватна особа) у класичному давньогрец. розумінні) або осіб і групи які залучені до політики, але відрізняються низьким рівнем загальної і політ. культури, відірваністю від традицій своєї соц. групи чи сусп-ва загалом, що й зумовлює відсутність у них адекватних політ. оцінок.

У вузькому контексті С.п. – нездатність представників сусп. еліти бачити об'єктивну політ. реальність, відслідковувати наявні чи потенційні тенденції сусп. розвитку, здійснювати адекватний сусп.-політ. прогноз. Зумовлюється нездатністю виявити головні соц. зв'язки, їх підґрунтя і закономірності, які ними керують внаслідок відсутності комбінації особистих якостей, психол. умінь, спеціальних знань. Протилежність політ. передбачливості (проникливості). У політ. діячів і публіцистів, бюрократів може зумовлюватись відсутністю або низьким рівнем загальної або

фахової освіти, недостатністю особистого або професійного досвіду, відсутністю політ. інтуїції як вміння опрацьовувати логіку і тенденції політ. розвитку на рівні підсвідомості, а також втратою механізмів зворотного зв'язку зі сусп.-вом – відірваністю від об'єктивної сусп. реальності та волонтаризмом, прагненням протистояти об'єктивним тенденціям соц.-екон. і політ. розвитку. У науковців може зумовлюватись перевагою ідеологічного мислення над науковим, неадекватністю методологічного і(чи) термінологічного інструментарію або способу його використання.

Ю. Тишукун

Слоган політичний (англ. *slogan* – гасло, девіз) – специфічний емоційно забарвлений елемент політ. комунікації у вигляді коротких фраз, які поєднують всі її компоненти – вербальні, невербальні, графічні, колірні, звукові тощо. **Завдання С.п.** – виражати головні ідеї політ. кампанії, приваблювати й утримувати увагу аудиторії, формувати позитивне ставлення до політ. сили, кандидата чи його програми, спонукати до певних дій, напр., до електоральних переваг. **Особливості С.п.:** аттрактивність, упізнаваність, інформативність, легка меморизація, емоційність, простота, зрозумілість і под. **С.п.** може втримувати нац. забарвлений семантичний елемент («Україна перемає!», «Україна – Так!»), займенникові евфемізми («Ми перемаємо», «Почую кожного»), гендерні концепти («Вона працює», «Тільки йому можна довірити країну!»), іронію («Я перемаю/Вона відпочине», «День твій останній приходить буржуй»), обезцінену та емоційно-оцінну лексику і жести («Путін ... – перемає добро», «Боря, дивись, що я купив у секс-шопі»), основні програмні ідеї («Безпека. Справедливість. Оновлення», «Мир. Економіка. Майбутнє», «Мир. Стабільність. Відродження»), а також апелювати до культурних архетипів («Ми у своїй, Богом даній країні!», «Час єднатись», «Настав час захистити українську мову») і под. **С.п.** може використовуватися опонентами з метою антиреклами («Мы на горе всем буржуйам вместе с ними голосуем», «Вы «са-

мостійну Україну» желали? Мы ваших дедов за это стреляли», «Клоуны за Ляшка», «Країну подолано») і под. Для створення **С.п.** зазвичай використовують: багатозначність слів («За ЄДУ!»), «Настав час Удару!»), римування («Я ніколи і нікому не віддам рідного дому», «... народ обокрали, при наших дедах за таке сажали»), співзвучність і фонетичну подібність між виразами і словами («Сильна команда для складних часів», «Воля бути вільним»), імперативну форму дієслова («Візьми і зроби», «Зміни майбутнє»), ритмічну будову («Продав ролс-ройс – пішов на фронт», «Юлі волю – бандитам тюрми», «Банду – геть»), акцентування на візуально-асоціативному сприйнятті лозунгів («Віч-на-Віч», «Не звірі – допоможемо», «А з нашого боку Тягнибок») і под. *Див.: Білборд політичний; Бренд політичний; Брендінг; Сатира політична.*

І. Вільчинська

Солідаризм (фр. *solidaire* – діючий заодно) – упорядковане узагальнення прагнення сусп. пов'язаних сил з огляду на досягнення спільної мети. Термін «С.» вперше вжив П. Леру в 1840-х рр. у Франції, хоча ідея солідарності, яка лежить в основі С., не нова, в тій чи ін. формі вона існувала ще в добу античності. С. є політ. ідеологією, філос. ученням, соц. технологією і відповідною управлін. практикою, заснованою на ідеї заг. блага, солідарності й узгодженості інтересів та цінностей. Згідно з ідеєю С., соц. система побудована за таким принципом, що її члени (громадяни, родини, етноси, релігійні конфесії, соц. групи, політ. партії, бізнес-корпорації та ін.) володіють реальною правовою і соц.-політ. суб'єктністю, на основі якої їхні права, можливості й інтереси можуть бути консолідовані і солідаризуються заради досягнення консенсусної мети в соц. межах різного масштабу (локального, загальнонаціонального). С. може мобілізувати та зцементувати соціум в період серйозних криз або загроз. Різко підвищуються мобілізаційні можливості соціуму і його ефективність завдяки синергетичному ефекту, який виникає при усвідомленні різними соц. групами спільності інтересів і здійснення ними погоджених

дій. Солідарна дія багатьох членів сусп-ва приводить до серйозних результатів: гордість наступних поколінь за своїх предків; солідарність народу як іст. феномену; спільність культ. цінностей, моралі, етики.

Завдання С. – узгоджувати інтереси членів сусп-ва, які суперечать один одному, і гуртувати сусп-во для досягнення спільних цілей – тих, що гарантують його існування та гармонійний розвиток, чого можна досягнути лише шляхом солідарної взаємодії, що ґрунтується на ідеї справедливості. С., орієнтований на всі без винятку категорії сусп-ва, – це ідеологія загального прориву, спільної творчої еволюції. Ідеологія С. вільна від примусу, вона виходить із пріоритету технологій «м'якої влади» (soft power) над традиційними технологіями «жорсткої влади» (hard power).

І. Харечко

Сомалізація – поняття, яке використовується на позначення крайнього занепаду та розпаду д-ви в результаті тривалого процесу її фрагментаризації на дрібні держ. утворення, як правило, ворожі одне до одного, що фактично призводить до втрати атрибутів єдиної державності, а також держ. суверенітету та територіальної цілісності. Класичний зразок С. – Сомалійська Демокр. Республіка (Республіка Сомалі), яка в результаті громадян. війни і діяльності сепаратистів після 1991 р. фактично перестала бути класичною «д-вою-нацією», перетворившись на територію, на якій знаходяться кілька невизнаних держ. утворень, а також некеровані анклавів під контролем нерегулярних військ. загонів різного гатунку. К-сть «автономій» та «д-в» на території Сомалі постійно змінюється. Міжнар. співтовариство визнає Сомалі саме в тих кордонах, у яких існує ця територія.

Ознаки С.: 1) відрив д-ви від сусп-ва, що супроводжується формалізацією будь-яких владних структур різного ступеня криміналізованості та корумпованості, які набувають самодостатнього хар-ру і діють у власних інтересах, не виконуючи необхідних сусп-ву держ. ф-цій; 2) атомізація сусп-ва до рівня племені, етносу, міського співтовариства,

сім'ї, незаконного збройного угруповання і под., що супроводжується розпадом міжлюдських зв'язків, відчуженням людини від соц. системи; 3) втрата самоідентифікації, тобто відчуття своєї ідентичності із сусп-вом як єдиним цілим і взагалі з будь-якою структурою загальнонаціонального рівня. Явище С. становить потенційну загрозу, в першу чергу, країнам із слабкою державністю та несформованим громадян. сусп-вом.

Поняття «С.» використовується у вітчизн. політ. публіцистиці при характеристиці процесів на території, підконтрольній терористичним орг-ціям «ДНР» та «ЛНР», за якої ця частина Донбасу опинилася перед загрозою перетворення на європейське Сомалі на кордонах України та Російської Федерації. «С.» Донбасу створює ризики і для України в цілому як д-ви.

О. Козирев

Соціал-націоналізм – політ. ідеологія, що ґрунтується на уявленні про націю як оптимальну форму існування людського соціуму, радикальна форма націоналізму. При цьому під «нацією» розуміється самодостатня кровноспоріднена ієрархічна людська спільнота – етнічна спільнота з єдиною мовою і самосвідомістю нац. ідентичності в якій втілена свобода та справедливість щодо її членів.

С-н. почав формуватися на початку 1990-х рр. у середовищі укр. інтегральних націоналістів. У 1991 р. укр. націоналістами, які ждали пристосувати інтегральний націоналізм до нових умов, була утворена Соціал-Національна партія України, яка протягом 1990-х і перших років ХХІ ст. була єдиною організаційною структурою, ідеологічною базою якої був соц. націоналізм. Із розпадом СНПУ її наступник ВО «Свобода» відходить від відвертого декларування ідеології соціал-націоналізму, її принципів.

Нова сторінка в історії С-н. в Україні була розкрита 2008 р., коли було проведено нараду керівників низки соціал-націоналістичних орг-цій України та прийнято рішення про утворення єдиної соціал-націоналістичної сили – Соціал-Національної Асамблеї (СНА),

яка на першому етапі організаційно об'єднала чотири соціал-націоналістичні організації. Метою діяльності США є побудова Великої України могутньої д-ви укр. народу, заснованої на засадах соц. справедливості та націо-окрагії та етнічних землях українців. Відтак символом США є знак «Ідея Нації» – монограмне поєднання літер І та N. **С-н.** спирається на триаду принципів: Соціальність, Расовість, Великодержавність.

В. Хвіст

Соціальне проектування – різновид людської діяльності, яка сприяє орг-ції ефективного подолання різноманітних соц. проблем й означає конструювання індивідом, групою чи орг-цією дії, локалізованої за місцем, часом, ресурсами та спрямованої на досягнення соц. значимої мети.

С.п. як міжгалузевий наук.-практ. напрям сформувався у др. пол. ХХ ст. Ця сфера постійно розвивається і сьогодні утверджується в соц. практиці проектного мислення. **С.п.** є засобом реалізації соц. змін, що ґрунтується на природній людській властивості перетворювати дійсність. До основних понять, які становлять контекст **С.п.**, належать «інновація», «соц. суб'єктність», «життєві концепції», «цінності й норми», «соц. установка», «ідеал» та ін.

Типи **С.п.**: інноваційні проекти (запровадження маркетингу в сферу послуг, поширення Інтернет-технологій); підтримуючі проекти (спрямовані на збереження культ. спадщини, відтворення ритуалів, традицій); освітні, наук.-техн., культ. проекти; інвестиційні, спонсорські, кредитні, благодійні, бюджетні проекти. **С.п.** – результат колективної творчості, а тому важливу роль у їх підготовці відіграють методи колективної роботи над проектами: метод «Делфі», «мозковий штурм», метод синектики, сценарний метод, метод ділової гри, метод контрольних питань та ін.

В Україні за нинішніх умов її розвитку існує потреба в експертно-аналітичному забезпеченні держ. політики шляхом здійснення **С.п.** І хоча ця потреба ще достатньо не усвідомлена нинішніми держ. діячами, вона

неодмінно в найближчому майбутньому стане затребуваною в рамках державотворчих зрушень.

В. Горбатенко

Соціальний запит (лат. *socialis* – суспільний, громадський) – замовлення на реалізацію життєво необхідної певної сусп. потреби. **С.з.** – первинний і визначальний елемент функціонування політ. системи. **С.з.** – форма вияву сусп. потреб, викликаних сукупністю чинників, висловлених як думки, вимоги, побажання, установки. **С.з.** мають достатньо широкий спектр: особиста безпека, мир, гідна винагорода за працю, захищена власність, моральна і відповідальна влада, свобода висловлювань, чисте довкілля і под. **С.з.** у процесі артикуляції групами інтересів набувають соц.-політ. змісту – «накази виборців» депутатам, які структуруються у програмні засади політ. партій та конструюються у соц. «замовлення» – сформульовані необхідні й конкретні завдання, які замовляють і реалізують три сектори: д-ва, бізнес-структури й некомерційні орг-ції.

С.з. визначають зміст системи міжнар. і нац. законодавства. Д-ва через здійснення соц. політики гарантує своїм громадянам держ. соц. стандарти – встановлені законами, ін. нормативно-правовими актами соц. норми і нормативи на базі яких визначаються рівні основних держ. соц. гарантій. Соц. стандарти віддзеркалюють рівень задоволення сукупності соц. потреб населення, тому за рівнями можуть бути диференційованими на мінімальні, середні, раціональні.

С.з. – це звернення громадян із потребою, що впливає зі соц.-політ. сфери до представницьких органів, що мають громад. значення, дані ними безпосередньо та схвалені у встановленому порядку: соц.-правові, інформ., бюджетні, тематичні, фактографічні, біографічні. Сьогодні в укр. сусп-ві існує **С.з.** на забезпечення миру, збереження нац. територіальної цілісності і незалежності, євроінтеграційний демокр. напрямок розвитку, прозорість і відкритість влади, високі мораль-

но-етичні якості та компетентність представників влади, модернізацію сусп-ва і под.

В. Ярошенко

Соціальний капітал – рівень кооперації, спрямований на досягнення загальнозначимих соц.-політ. цілей, чисельність оргцій взаємодопомоги, щільність (насиченість зв'язків) неформальної мережі, ступінь довіри до ін. людей, різних інституцій. Політол. підхід до дослідження **С.к.** полягає у аналізі насамперед ролі ін-тів, соц. норм у формуванні людської поведінки.

У системі механізмів формування **С.к.** первинне місце займають механізми формування соц. довіри; ресурси **С.к.** збільшуються із зростанням довіри членів громади один до одного і до влади. Дієвим механізмом нарощування **С.к.** є комунікація, яка перетворює людський колектив на діяльну спільноту.

Рівень **С.к.** в Україні недостатній (порівняно з високорозвинутими країнами), але фіксується тенденція його стрімкого зростання, детонована революційними та війсьними подіями 2013-2014 років, поступово формується система ефективних горизонтальних суспільних зв'язків, які забезпечують успішну соціальну взаємодію. Укр. соціум намагається викоринити «негативний» (за П. Бурдьє) **С.к.**, в основі якого – непотизм, кумівство, ліквідація економіко-політичної клановості. Сформувати та накопичити високий **С.к.** адмін. методами неможливо – тільки швидкі й ефективні кроки для відродження довіри до влади, підвищення ефективності управління та досягнення відчутних екон. результатів, прозорой кадрової та антикорупційної політики, впровадження європ. стандартів захисту прав і свобод громадян і под. Серед механізмів підвищення вітчизн. **С.к.** – розвиток громад. лобювання та поширення практики корпоративного громадянства. *Див.: Громадське лобювання; Корпоративне громадянство.*

В. Варинський

Соціальний ліфт – поняття, що пов'язане з переміщенням людей у сусп-ві. Для характеристики соц. переміщень соціолог П. Сорокін

ввів поняття «соц. мобільність», під якою розуміється перехід людей із одних сусп. груп в ін. При цьому розрізняють *горизонтальну* і *вертикальну* мобільність. У результаті горизонтальної мобільності соц. статус людини не зазнає змін. Натомість, вертикальна мобільність припускає переміщення результатом якого може бути як соц. підйом, так і соц. спуск. **С.л.** (ін. словами, *вертикальна* соц. мобільність) можна пов'язати зі соц. підйомом людини у сусп-ві, чому сприяють, на думку П. Сорокіна, кілька соц. ін-тів, перш за все таких, як армія, церква, школа.

У кожній іст. епосі, у кожному сусп-ві можна виділити певний соц. ін-т, завдяки якому можна «піднятися» у соц. ієрархії. Так, напр., служба в армії за всіх часів давала можливість рухатися вгору соц. сходами. Сьогодні важливим **С.л.** виступає вища школа. Саме освіта в низці випадків відкриває доступ до престижних посад і звань. У сучасному зах. сусп-ві, не закінчивши ун-ту чи коледжу, фактично не можна досягти високого становища на держ. службі й у багатьох ін. сферах.

До великих соц. переміщень, як показує історія, ведуть революції, війни, у результаті яких ліквідуються певні соц. верстви сусп-ва, як правило найбагатші, а їх високий соц. статус займають представники нижчих прошарків населення. Напр., псевдореспубліки ДНР і ЛНР стали **С.л.**, який підніс вгору декласовані прошарки: хто був ніким, взявши у руки зброю, став усім.

В Україні донедавна **С.л.** були вироджені: кумівство замінило конкуренцію, а гроші – інтелект і досвід. Тому **С.л.** піднімав не тих, хто вигравав конкуренцію інтелектом, а тих, хто мав зв'язки та платив гроші. Вироджена суть укр. **С.л.** призвела до того, що інтелект та професійність часто вважались непотрібними.

О. Шурко

Соціальний пакет (англ. *social package* – соціальний пакет) – базові соц. гарантії, передбачені законодавством про працю та соц. забезпечення, а також додаткові матеріальні блага, які роботодавець надає за власною ініціативою – додаткові послуги, пільги

й виплати соц. хар-ру для працівників, які здійснюються за рахунок коштів працедавців та на які не нараховується єдиний внесок на загальнообов'язкове держ. соц. страхування. За вітчизн. чинним законодавством перелік видів таких виплат поділений на: 1) виплати, які здійснюються у грошовій формі; 2) виплати, що надаються в натуральній або грошовій формі.

С.п. як інструмент соц. політики спрямований на створення для співробітників кращих умов праці, іноді він доступний і для працівників, і для їхніх родин. Програма «С.п.», як правило, включає: публічні винагороди, подарунки, сувеніри відповідно до досягнутих успіхів; послуги медичного страхування; задоволення потреб працівників у житлі, харчуванні, відпочинку, оволодінні новими знаннями і підвищенні кваліфікації; подарунки до урочистих подій; орг-цію корпоративних свят і відпочинку; оплату корпоративного одягу; надання службового транспорту (доставка на підприємство та від нього до дому); оплату користування службовими мобільними телефонами, навчання та відпочинок дітей співробітників і под.

Термін «С.п.» у широкому контексті дедалі частіше вживають у програмах політ. партій, які так позначають свої соц. обіцянки, зокрема скасування/проведення пенсійної, медичної або податкової реформи. **С.п.** політ. партій мають багато спільного: це і завдання, і способи, які вони пропонують для розв'язання проблем соц. сфери сучасної України, що ускладнює питання ідентифікації партій за їхніми **С.п.** Див.: *Корпоративне громадянство.*

Є. Тихомирова

Соціальні комунікації (лат. *communicare* – перебувати у зв'язку, брати участь, об'єднуватися) – галузь знань, що вивчає організаційно впорядковану систему документів, їх масиви, продукти засобів масової комунікації та інформ. технології, що забезпечують реалізацію інформ. процесів і намірів при безпосередній участі членів комунікативного процесу; процес створення, прогнозування, адаптація та реалізація комунікаційних техно-

логій, стратегій і моделей соц. дії, взаємодії та стосунків між соц. фігурантами (суб'єктами й об'єктами) з метою здійснення маніпуляції (позитивного або негативного впливу).

Парадигмами **С.к.** є: символічний інтеракціонізм; інформ. концепції комунікації; семіотика комунікації; феноменологічний підхід; соц. конструктивізм; системний підхід до комунікації; когнітивні теорії.

У визначенні семантичного діапазону терміна **С.к.** виділяють такі підходи: тлумачення значення процесу комунікації як «передачі інформації, ідей, емоцій за допомогою знаків, символів»; розгляд як «процесу, який пов'язує окремі частини соц. систем одну з одною»; розгляд як механізмів, за допомогою яких «реалізується влада» (влада, як спроба визначити поведінку ін. людини).

Ознаки **С.к.**: вони рукотворні, штучні; технологічні; забезпечують функціонування соц. значущої інформації у вигляді різного роду документів; стратегічні; системні; організовані; інституціалізовані; публічні; мають діяльнісний хар-р, перетворюють спілкування у комунікаційно-виробничу діяльність; передбачають функціонування інформ. вир-ва; не можуть існувати без соц. пам'яті; ґрунтуються на морально-етичних засадах та правовій основі.

В. Гулай, Г. Родик

Соціальні медіа (англ. *social media*) – вид мас-медіа, он-лайніві технології, завдяки яким споживачі контенту через свої дописи стають його співавторами та можуть взаємодіяти, співпрацювати, спілкуватися, ділитися інформацією або брати участь у будь-якій ін. соц. активності з ін. користувачами сервісу.

Види **С.м.**: *соц. мережі* (ВКонтакте, Facebook, Мой Мир, LinkedIn, Одноклассники.ru, MySpace); *блоги* (LiveJournal, Blogger, LiveInternet, Diary) та *мікроблоги* (Twitter, Google Buzz, Jaiku, Qaiku, Yammer); станом на 2014р. працювали 861 379 152 сайти й персональних блогів; *форуми*; *сайти відгуків* (Яндекс. Маркет, Otzyv.ru, Irecommend.ru); *фото- та відеохостинги*; *сайти знайомств*; *геосоціальні сервіси* (Foursquare, Advizzer,

AlterGeo, Gowalla). Соц. мережі та блоггерство – найефективніші серед **С.м.**

С.м. користуються надзвичайно високим рівнем довіри аудиторії. Цю особливість, що впливає з їх природи, активно використовують у бізнесі (соціалізація брендів), політиці й сфері держ. управління (проведення різноманітних інформ. кампаній із широким охопленням аудиторії, формування віртуальних спільнот, фокус-груп і роботи з ними, соціалізація он-лайнних представництв держ. органів та політ., громад.-політ. сил тощо). **С.м.** демонструють важливу зміну потреб у сучасному інформатизованому сусп-ві: дефіцит спілкування, уваги, криза соц. статусів та ін-тів, потреба прямого спілкування, персоніфікація новин, можливість швидких зв'язків в умовах обмеженого вільного часу. **С.м.**, крім вагомої кількості користувачів, що постійно користуються цією послугою, мають й ін. важливий аспект – формують громад. думку.

А. Митко

Соціально-політичне кіберпротезування – створення віртуальних аналогів реальних соц. ін-тів і взаємодій. **С.-п.к.** полягає у створенні певних інституційних форм і видів віртуальної взаємодії: віртуальних співтовариств, тусовок, віртуальних корпорацій, віртуальних розваг, віртуальних злочинів. При цьому відбувається заміщення реального виконання соц. ролей симуляцією, створюються образи реальних атрибутів інституційності. Так, напр., віртуальні співтовариства (тусовки) симулюють безпосереднє спілкування соц. близьких людей, віртуальні корпорації симулюють процедури укладення контракту й існування орг-ції як суб'єкта господарської діяльності, віртуальні партії (Інтернет-партії) симулюють змагання у виборчому процесі, віртуальні вибори симулюють політ. активність громадян тощо. Соц. значущість **С.-п.к.** полягає в тому, що відбувається перетворення технічних операцій на певний соц. акт завдяки симуляції соц. ролей, яка здійснюється завдяки існуванню віртуального простору, що замінює середовище соціуму. Так, за допомогою технологій віртуальної реальності відтво-

рюється видимість інституційності: соц. ін-ти та взаємодії у традиційному їх розумінні заміщаються *кіберпротезами* – їх віртуальними аналогами. Негативним результатом **С.п.к.** є руйнування стійкої системи цінностей і заміна останніх різними ціннісними симулякрами, що може призвести до подвійних наслідків для індивідів і соц. груп, зокрема в плані свободи й несвободи. Поряд із розширенням можливостей свободи самоідентифікації особистості відбувається її відчуження, трансформація особистості і як індивідуальної характеристики, і як соціокульт. й іст. феномена. **С.-п.к.** підсилює можливість політ. тролінгу.

О. Дзьобань

Соціетальна культура – неоліберальна концепція та наукове поняття, яке розкриває зміст та особливості культурної основи сучасних поліетнічних націй (автор – В. Кимліка). Концепт **С.к.** спростовує ідеологему ортодоксального лібералізму про те, що етнокультурні ознаки, як і релігійні переконання, є суто приватною справою особистості й демонструє на досвіді високорозвинених націй наявність цілеспрямованого процесу формування спільної культ. основи нац. організму. **С.к.** – та частина культури сусп-ва (нації), якою послуговуються усі громадяни д-ви. Її основними компонентами є держ. мова, чи неофіційна мова міжетнічного спілкування, та спільні для усіх громадян ін-ти, які забезпечують їх життєві інтереси. За межами поняття залишаються етнографічні характеристики соціуму. **С.к.** є плюралістичними культурами, оскільки до них належать представники різних етнічних груп, вірувань та ідеологічних уподобань, що забезпечує на практиці реалізацію засад полікультурності політ. чи змішаної (етнополіт.) націй. Наявність загальнонаціональної **С.к.** не заперечує можливість існування соціетальних культур етнічних груп. Однак, абсолютизація принципу полікультурності та недооцінка ролі **С.к.** неминуче породжує міжетнічні конфлікти.

Для України також актуальним є питання формування й утвердження **С.к.** Для цього слід в першу чергу розв'язати мовну проблему – дійти консенсусу про те, яка мова

має стати реальною основою міжетнічного спілкування та функціонування соціетальних ін-тів, уладнати міжрегіональні протиріччя на засадах децентралізації влади й створити умови для реального забезпечення культ. та ін. прав етнічних груп укр. соціуму.

О. Рудакевич

Спеціальний статус адміністративно-територіальної одиниці – право адміністративної території мати більшу самостійність (або автономію) у прийнятті рішень, на відміну від ін. адм.-тер. одиниць д-ви. **С.с.** надається не населенню чи етнічній групі, а території на якій проживає все населення даного регіону. Найчастіше надання **С.с.** відбувається у федеративних д-вах. **С.с.** можуть мати і д-ви, які знаходяться під протекторатом (заступництвом) ін. д-ви (протектора). В першому випадку – це різні автономії, а також нац. райони, федеральні округи. Крім того, існують й ін. частини територій зі **С.с.**, напр., *федеральні території* (о-ви Гуам в США, Віргінські о-ви, Сх. Самоа), *федеративні володіння*, а також *асоційовані д-ви* (Пуерто-Ріко, Республіка Маршаллові Острови, Сполучені штати Мікронезії, Республіка Палу).

Федеративні округи та ін. відокремлені частини території з **С.с.** (федеральні території, володіння, асоційовані д-ви) безпосередньо входять або об'єднані з нац. федеративною д-вою. У той час нац. райони входять або можуть входити до складу ін. політико-територіального утворення, що є частиною д-ви. В свою чергу, автономії входять безпосередньо до складу нац. д-ви (унітарний держ. устрій) або входять до складу суб'єкта федерації. Так, напр., в Італії та Іспанії автономний статус був наданий усім територіальним громадам, причому передбачалася різна ступінь самостійності окремих категорій областей (автономних областей). Були створені як нац.-тер. утворення (область Терентин-Альто-Адідже в Італії; області Каталонія, Галісія, Країна Басків в Іспанії), так і області на адм.-тер. основі.

Т. Лушагіна

Список відкритий – форма виборчого списку, яка передбачає можливість виборцям

ранжувати внесених до нього кандидатів. Слід зазначити, що це словосполучення є не досить вдалим для позначення особливостей саме такого роду виборчого списку, оскільки ін. форми списків, навіть ті, що не передбачають можливостей виборців вливати на розподіл місць в ньому, формально є відкритими та доступними. Інколи такий список називають вільним, або пільговим. **С.в.** використовуються у виборчих системах, які передбачають преференційне голосування (англ. *preferential voting*), тобто таке голосування, яке забезпечує можливість виборцям надавати перевагу не тільки окремій політ. силі, але й її окремим представникам, які балотуються за визначеним списком. Реалізується ця можливість шляхом голосування за кількох кандидатів, рейтинг яких визначається місцем визначеним виборцями в **С.в.** Така форма списків, забезпечує змагальність не тільки між політ. силами, але й визначається розподіл місць між їхніми кандидатами не партійною верхівкою, а самими виборцями. Важливою перевагою **С.в.**, також, є та обставина, що нівелюється можливість торгівлі місцями у виборчому списку, оскільки партійні функціонери усуваються від їх складання.

Застосування **С.в.** у преференційному голосуванні забезпечує потрапляння до виборчих органів не тільки відповідних політ. сил, але й тих кандидатів, яких підтримали виборці. Так виборці отримують реальний механізм впливу на формування списку кандидатів та внутрішньопартійний процес.

М. Іванов

Спічрайтер (англ. *speech* – промова + англ. *write* – писати) – різновид діяльності людини, яка займається підготовкою доповідей та промов для публічних людей, політиків, бізнесменів, представників шоу-бізнесу. **С.** працюють у PR- та рекламних агенціях, політ. партіях, органах держ. влади та громад. організаціях. **С.** – головний фахівець у сфері PR. **С.** визначає цілі виступу, аудиторію, хар-р ораторя, манеру мовлення, лексичний запас і створює такий текст, який справить на аудиторію потрібне враження. До професійних рис **С.**

відносять гуманітарний склад розуму; вміння яскраво висловлювати власні та чужі думки, складати тексти; володіння літературною мовою; знання психології людини. **С.** під час написання промови користуються прийомами риторики, психології, лінгвістики, елементами ораторської майстерності та театрального мистецтва. **С.** пишуть такі тексти, які можуть надихнути людей на бажану поведінку.

Багато афористичних фраз, що вважаються висловами великих, насправді написані **С.** Напр., відомі слова Дж. Кеннеді «не питай в країни, що вона може дати тобі, спитай себе, що ти можеш дати країні» належать насправді Т. Соренсену, а заклик Р. Рейгана до М. Горбачова в Берліні: «Містер Горбачов, зруйнують це стіну!», винайшов П. Робінсон – його **С.**

Успішний **С.** не тільки досконало володіє словом, а й розуміє психологію конкретних груп людей, знає та враховує їх інтереси. Головний талант **С.** – написання промови для конкретного політика. Провідну роль тут відіграє знання когнітивного потенціалу людини та її досвіду. Найбільш відомий алгоритм, за яким **С.** будують промову, – це «будинок»: дах – основна думка, вікна – три аргументи для її обґрунтування (двох може бути замало, а чотири – не запам'ятовуються), фундамент – приклади, факти і анекдоти. Писати текст потрібно словами, які є органічними для оратора. Вдала публічна промова – завжди результат співпраці **С.**, і політика.

О. Новакова

Споживацтво політичне – недиференційоване некритичне споживання політ. образів, продукованих мас-медіа, що спрямовані на конструювання регульованих уявлень про політ. персони та процеси. Поняття **С.п.** розвинуто Г. Дебором у його концепції «сусп-ва спектаклю» та Ж. Бодріаром у роботах «Сусп-во споживання» (1970) та «Мовчазна більшість або кінець соціального» (1982). Згідно Г. Дебору, спектакль як основа існування політ. життя формує «сусп. відносини, які опосередковані образами». Завдяки підміні реально пережитого уявленнями про реальне, що транслюються через мас-медіа, вдається

нав'язувати людям певні ідеологічні образи. Ж. Бодріар розуміє сучасний стан споживання як відчуження знаків предметів від їхньої матеріальної основи, на засадах чого формується споживацька ідеологія.

С.п. напряму пов'язане з уявленнями про хар-р політ. інтересів і потреб, а також особливостей політ. діяльності. У сусп-ві споживання політ. інтереси більшості мають штучний хар-р і зорієнтовані на задоволення політ. інтересів і потреб політ. еліти. Метою ідеології **С.п.** є створення «мовчазної більшості», тобто споживачів, повністю згодних із загальноприйнятою політ. позицією. *Див.: Суспільство споживання.*

О. Висоцька

«Справа Гонгадзе» – громад.-політ. неологізм, що використовуються для означення найрезонанснішої кримінальної справи із виразними політ. мотивами, яка пов'язана зі зникненням 16.09.2000 р. за невідомих обставин опозиційного журналіста Г. Гонгадзе, засудженням 29.01.2013 р. до довічного ув'язнення за орг-цію його вбивства кол. начальника головного управління кримінального розшуку МВС України О. Пукача та невстановленням до цього часу замовників цього злочину.

17.04.2000 р. за власні й кошти зовн. допомоги з'явилося Інтернет-видання «Українська правда», засноване та редаговане Г. Гонгадзе, де, зокрема, розміщувалися викривальні матеріали щодо Л. Кучми та його оточення. 02.11.2000 р. у лісі біля м. Таращі на Київщині було знайдено обезголовлений труп. 28.11.2000 р. О. Мороз оприлюднив записані майором Управління держ. охорони М. Мельниченком розмови Л. Кучми з його найближчим оточенням – Главою Адміністрації Президента В. Литвином, Міністром внутр. справ Ю. Кравченком та Головою СБУ Л. Деркачем, які обговорюють діяльність і долю Г. Гонгадзе.

«С. Г.» активізували опозиційні до обраного на другий термін Л. Кучми політ. сили «Україна без Кучми», «За правду», які вважаються предтечею Помаранчевої революції.

Останнім часом привернення уваги до «С. Г.» зумовлене заявою у грудні 2014 р. екс-

першого заступника Ген. прокурора України часів президенства В. Януковича Р. Кузьміна про те, що за уникнення притягнення до кримінальної відповідальності Л. Кучми В. Януковичу було сплачено хабаря в розмірі 1 млрд дол. США та одночасно зятем Л. Кучми укр. мільярдером В. Пінчуком організовано масштабну кампанію «міжнар.» реабілітації свого тестя, що, однак призвело не стільки до активізації розслідування «С. Г.», як до ного етапу корпоративних воєн на вітчизн. й міжнар. арені олігархів Д. Фірташа, І. Коломойського та В. Пінчука, зокрема, ресурсами контрольованих ними найпопулярніших телеканалів України «Інтер», «1+1», «ICTV» відповідно.

В. Гулай

«Стаціонарний бандит» – концепція д-ви як результату встановлення бандитським угрупованням тривалого контролю над певною територією. На відміну від концепції сусп. договору, яка розглядає д-ву як результат добровільного вибору, «С.б.» представляє д-ву як засіб максимізації доходу лідера бандитів на насильно захопленій території.

За М. Олсоном, лідер бродячої банди, захопивши певну територію та монополізувавши на ній злочинність (насильство), стає «С.б.» На відміну від бродячого бандита «С.б.» має всеохопний інтерес на контрольованій ним території, тобто його власний дохід залежить від доходу підданих, а, отже, він зацікавлений забезпечувати тут порядок та ін. сусп. блага. Щоб забезпечити максимальний дохід на тривалій період «С.б.»: 1) відмовляється від розбою і запроваджує передбачуваний податок; 2) зменшує ставку податку з метою збільшення продуктивності праці та загальної суми доходів; 3) витрачає власні ресурси на всі сусп. блага, що підвищують продуктивність праці; 4) забороняє убивати та калічити своїх підданих, оскільки вони є джерелом податкових надходжень; 5) обмежує грабінництво, тому що на нього лягає значна частка соц. збитків; 6) наділяє себе і своїх нащадків титулами з метою легітимізації встановленого порядку. Зростання продуктивності праці і взаємної вигоди, що виникає, коли бродячий бандит

осідає та призначає себе королем, є результатом раціонального розрахунку і не має нічого спільного з якимись добрими намірами.

Концепція «С.б.» використовується для пояснення функціонування авторитарних режимів, зокрема у пострадянських країнах. Уряди, які отримують доходи від продуктивності праці своїх громадян, зацікавлені у створенні сусп. благ, уряди, які заробляють на експлуатації природних ресурсів, відносяться до власного населення як до зайвих витрат.

М. Бунік

Стейкхолдер (англ. *stakeholder* – власник частки) – зацікавлена сторона, причетна сторона; особи й орг-ції, які володіють фінансами, матеріальними ресурсами, репутацією, владою та ін. капіталом, інвестованим у певний проект, та до певної міри приймають будь-які ризики цього проекту. С. можуть бути: 1) активно залучені до проекту та працюючі над ним (проектна команда, спонсор, управлінський комітет); 2) зацікавлені в проекті та його результатах (замовники, бізнес-партнери, покупці); 3) не залучені до проекту, але в силу свого статусу або професійної діяльності можуть на нього впливати (топ-менеджери, власники, інвестори, акціонери, кредитори, регулюючі держ. органи влади).

С. поділяються на зовнішні та внутрішні. *Зовнішні* – клієнти, кредитори, постачальники, представники органів влади, громад. орг-ції, ЗМІ. *Внутрішні* – власники, вище керівництво, працівники. С. бувають *позитивними* (підтримувати проект) та *негативними* (чинити опір його реалізації або мати свій зиск із атак на проект).

У політиці С. вважають: *групи протесту* (ті, хто виявляє своє неприйняття ситуації, що склалася, висувають вимоги до органів влади з метою змінити наявний стан справ, мотивовані та організовані до спільної дії); *політиків* (обрані виборцями посадовці, на яких покладена відповідальність за вирішення цих проблем – міські голови, депутати різних рівнів, і які домагаються довіри виборців та їхньої підтримки на наступних виборах); *держ. службовців, представників держ. установ і*

муниципальних служб (призначені посадовці у виконавчих органах влади); *бізнес-структури*; *впливових осіб* (формально та неформально наближені до владних інституцій); *представників «поінформованої групи»* (експерти, науковці, консультанти); *представників ЗМІ*.

Поняття «С.» є найширшим на позначення тих, до кого має стосунок та чи ін. політика. Цим поняттям описують коло тих сторін, інтереси яких причетні до відповідної проблеми та владних спроб її вирішити. С. в політиці тісно пов'язані з поняттями «цільова група» (люди/громади/орг-ції/установи, на зміну стану яких спрямована відповідна політика або урядова програма) та «бенефіціарії» (люди/громади/орг-ції/установи, які користуються перевагами певної політики/держ. програм).

О. Сморжевська

Стиль політичний (дав.-грец. *στόλος* – загострена паличка для писання) – спосіб досягнення гармонії в політ. устрої, політ. відносинах і структурах взаємозв'язку та взаємодії ідеального та реального в структурах політ. реальності. **С.п.** формується «зверху» як продукт елітарної творчості та «знизу» як спонтанна творчість мас. **С.п.** водночас є елементом виміру *естетики* (з огляду на свою сутність) і виміру *політики* (з огляду на призначення та кінцевий результат). **С.п.** передає суть феномена політ. творчості в єдності його компонентів: змісту та форми, зображення та вираження, особистості та доби. **С.п.** характеризує не зміст політики, не засоби або інструменти політики, а манеру творення політики.

С.п. можна розглядати як форму осмислення політ. дійсності, оскільки через стильові утворення політ. культури виявляються можливі ракурси розуміння реальності. Р. Харіман на основі тези, про те, що весь політ. досвід є стильовим (styled), описує концепцію політ. стилів конкретних політ. або держ. діячів. Так, можна говорити про стилі політики, що пов'язані часто з певною персоною або з однорідною правлячою групою: бонапартистський, фашистський, пероністський стилі, тетчеризм, рейганоміка і под. Виокремлюється **С.п.**, який несе на собі відбитки епохи,

культури, цивілізації (напр., класичний, романтичний, прагматичний і под.), які можуть містити фрагментами стилі політики окремих представників даної епохи або цивілізації.

С.п. відповідає за створення такого соц.-політ. і соц.-культ. проекту, де політ. влада, відтворена у формах, закладених в аксіології даного сусп-ва, отримує найвищий ступінь своєї легітимності в культ. середовищі та інституціональній будові сусп-ва. **С.п.**, з одного боку, обумовлений наявними в масовій культурі стилістичними напрямками (форма поведінки, ієрархічні орієнтації, основні принципи спілкування і под.) а з ін. – має втручатись у процес формування напрямків розвитку загальної мистецької стилістики, формування «культ. політики», «класового мистецтва», «відродження нац. культури».

В. Полянська

«Стокгольмський синдром» – захисно-несвідомий травматичний зв'язок, взаємна або одностороння симпатія, яка виникає між жертвою й агресором у процесі захоплення, викрадення та/або застосування (або загрози застосування) насильства. Під впливом сильного шоку заручники починають співчувати своїм загарбникам, виправдовувати їхні дії, і, в кінцевому рахунку, ототожнювати себе з ними, переймаючи їхні ідеї та вважаючи себе необхідною жертвою для досягнення «загальної» мети. Якщо терористів вдається схопити, то кол. заручники, схильні до «**С.с.**», можуть активно цікавитися їхньою подальшою долею, просити про пом'якшення вироку, відвідувати у місцях ув'язнення і под. Побутовий «**С.с.**», що виникає в домінантних сімейно-побутових відносинах, є другим найвідомішим різновидом «**С.с.**». Авторство терміна приписують криміналісту Н. Біджероту, який ввів його аналізуючи ситуацію, що виникла в Стокгольмі під час захоплення заручників у серпні 1973 р. Механізм психол. захисту, що лежить в основі «**С.с.**», був уперше описаний австр. психоаналітиком А. Фрейд у 1936 р. і отримав назву «*ідентифікація з агресором*».

Характерний набір ознак «**С.с.**»: 1) заручники починають ототожнювати себе з

загарбниками; 2) жертва часто розуміє, що заходи, вжиті її потенційними рятувальниками, ймовірно, завдадуть їй шкоди; 3) тривале перебування в полоні призводить до того, що жертва пізнає злочинця як людину зі своїми проблемами й устремліннями; тоді жертва може подумати, що позиція злочинця є єдино вірною; 4) заручник емоційно дистанціюється від ситуації, вважає, що з ним цього не могло статися, що все це сон. Залежно від ступеня ототожнення себе з загарбником жертва може поррахувати, що потенційні рятувальники і їхня наполегливість дійсно винні в тому, що відбувається; 5) «С.с» посилюється, якщо групу заручників розділили на окремі підгрупи, які не мають можливості спілкуватися один із одним.

М. Требін

Стратегічне партнерство – рівень співробітництва між д-вами, який передбачає спільне здійснення ними своїх ключових нац. інтересів. Таке партнерство повинне бути довготривалим, максимально ефективним та взаємовигідним. Воно виключає будь-які несправедливі (дискримінаційні) дії однієї д-ви щодо іншої. Ухвалені спільно рішення підлягають послідовному виконанню незалежно від зміни керівництва країн-партнерів. Якщо сьогоденні інтереси однієї з д-в протирічать змісту С.п. і співробітництва між ними, то не виключається можливість поступитися такими інтересами на користь партнера (зادля досягнення компромісу). Такі дії мають бути продиктовані умовами, що склалися, та спільним курсом, якого д-ви дотримуються на міжнар. арені.

Поняття «С.п.» уживається в перемовинах із міжнар. питань; ним визначаються двосторонні і навіть багатосторонні відносини особливого забарвлення та змісту. Проте наукового визначення цього поняття досі не вироблено. С.п. передусім є певними зобов'язаннями перед партнером або партнерами та визначається колом особливих інтересів.

С.п. є вищою сходиною співробітництва порівняно зі звичайними відносинами. Зумовлена конкретними інтересами сторін, така співпраця стає можливою між тими партне-

рами, які не мають взаємних територіальних претензій, натомість наявна взаємна прихильність принципам територіальної недоторканності і непорушності кордонів. Це відносини партнерів, які мають схожі цінності та спільне коріння, нац. інтереси, які визнають очевидність і необхідність тенденції динамічного зростання двостороннього товарообороту, поглиблення співпраці.

Реалізація Україною С.п. із ін. країнами повинна відповідати її нац. інтересам та сприяти підвищенню держ. безпеки. Сьогодні Україна визнає стратегічними відносини більш, ніж з 20 країнами (тобто з кожною десятою країною світу), зокрема: ФРН, Грузія, Ізраїль, Канада, КНР, Польща, США та ін. Де-юре Російська Федерація досі числиться С.п. України, проте де-факто відбулись трансформації у змісті цього статусу між країнами. Серед головних сфер стратегічного партнерства України можна виділити екон., політ. та військ., скільки кожна галузь окремо і всі вони разом мають виключне значення для забезпечення життєвих потреб д-ви.

І. Малик

Стратифікація політична (грец. *υράφειν*; лат. *stratum* – букв. розшарування) – тип сусп. розшарування, відносини політ. нерівності, які обумовлюються місцем різних груп у системі владних ін-тів, а також можливостями цих груп впливати на прийняття політ. рішень. Ознаки С.п.: притаманна будь-якому сусп-ву; є одним з важливих джерел політики; є рухомою, що обумовлюється зміною положень різних соц. груп в ієрархії владних відносин, виникненням нових способів і каналів впливу на владу; основою є розподіл на політ. лідерів; політ. еліти (лідери основних політ. партій, провідні представники вищих органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, вища влада місцевих органів, вище військ. керівництво, власники та керівники ЗМІ, які суттєво впливають на політ. життя сусп-ва); держ. бюрократію та масові групи.

Одиницею С.п. є *політ. страта*, критерії формування якої: політ. ранг, політ. статус, соц. привілеї, доступ до колективних ресурсів, авторитет у політиці (В. Радаєв); обсяг влади,

привілеїв, хар-р переконань і орієнтацій щодо справедливості, типу соц. устрою у розподілі цінностей і благ між «політ. кластерами» (В. Анурін); політ. поле, структурними ознаками якого є позиції та диспозиції соц. агентів, акумульований капітал, політ. ідентичність (Ю. Качанов). О. Стронін використовує поняття «політ. клас» (основа виділення – сусп. значима ф-ція, яку виконує громадянин; його політ. ранг і статус) і виокремлює вищий політ. клас («політ. виробники»); середній політ. клас; нижчий політ. клас («політ. споживачі»). У сучасному сусп-ві формується новий політ. клас – клас політконсультантів, політтехнологів і професійних лобістів (А. Черних). **С.п.** пов'язана зі соц. стратифікацією.

М. Остапенко

Стратифікація соціальна (лат. *stratum* – верства, пласт + *facere* робити) – розшарування елементів соц. структури сусп-ва; існування в сусп-ві верхніх і нижніх страт (соц. прошарків). **С.с.** розуміється як: 1) процес (підтримування інституційними зразками, нормами, а також легітимними і нелегітимними моделями реальної поведінки відтворення нерівного доступу індивідів та їх спільнот до дефіцитних благ і ресурсів); 2) результат (ієрархічне, вертикальне розміщення членів сусп-ва відповідно до міри володіння й розпорядження певними благами; т. зв. соц. драбина або соц. піраміда).

Є багато наукових шкіл і парадигм, які порізно тлумачать визначальні чинники та критерії **С.с.** *Марксизм* виходить із того, що позиція в економіці, володіння власністю чи тільки робочою силою зумовлює й позицію в розподілі влади та престижу. У *конфліктологічній парадигмі* вирішальний чинник **С.с.** – розподіл влади в сусп-ві, яким забезпечується доступність матеріальних благ і символічних ресурсів у вигляді шани та слави. У *функціональній теорії С.с.* інтерпретують як наслідок нерівності позицій (функцій) з огляду на їх роль у розвитку сусп-ва та відповідність нормативно-ціннісним критеріям; відповідно розрізняють **С.с.**: екон. (за рівнем багатства і доходів); політ. (за рівнем доступу до політ.

влади); освітню (за рівнем освіти); професійну (за престижністю фаху).

Множина індивідів, для яких певна міра матеріального добробуту та соц. престижу є спільною чи близькою за значенням, утворює соц. страту, з-поміж яких часто виділяють вищий, середній та нижній класи. При цьому ієрархічна структура сусп-ва є динамічною, її основні прошарки можуть зменшуватися чи збільшуватися залежно від структури економіки, зміни політики та под. Із утвердженням індустриального сусп-ва сформувався державницький підхід до перерозподілу сусп. добробуту, який передбачає участь органів влади у процесах соц. вирівнювання.

Т. Семігіна

Стрімер (англ. *stream* – потік) – людина, яка спрямовує відеопотік в Інтернет; інноваційний напрямок, що виник на перетині журналістики та медіа-активізму. **С.** прийнято вважати представником альтернативного телебачення. **С.** здійснює онлайн трансляцію важливих подій політ., екон., соц. і культурного життя. Потреба оперативного висвітлення виникла через події на Євромайдані, яку не могло забезпечити традиційне телебачення, хоч перша стрім-трансляція проходила під час т. зв. «Податкового майдану» (листопад - грудень 2010р.).

Головною метою **С.** є об'єктивне висвітлення подій, новий спосіб донесення інформації нетрадиційним методом у порівнянні з традиційними ЗМІ, довіра до яких підірвана численними випадками перекручення інформації та упередженості в її поданні. **С.** вибирає події, які привертають увагу, цікаві для широкого кола аудиторії. Як правило, **С.** не лише показує, але й коментує, бере інтерв'ю, дає додаткову інформацію. Основна перевага у порівнянні з ін. ЗМІ – форма подачі інформації: неможливість цензури, редагування, спотворення чи підміни. Зазвичай, **С.** знаходиться в епіцентрі ситуації, тому у глядача виникає відчуття власної присутності на місці події. Особливість роботи **С.** у тому, що громадськість підключається до сусп. процесів, при цьому не витрачаючи час спеціально на

відвідування певного заходу. Для людей, що не мають можливості бути присутніми на події – це чудовий шанс бути причетними до неї ін. способом: через прямі ефіри, мобільність подачі інформації з місця події. Основні характеристики технічної бази С. – смартфон чи планшет, невеликий розмір, потужна батарея, постійне з'єднання з Інтернетом, непогана видимість уночі, можливість здійснювати онлайн-трансляцію. С. може не лише показувати події, але й моделювати їх, подавати різні події, не лише трагічні, але й культурні. Здатність подавати їх цікаво сприятиме розвитку громадян. сусп-ва. Див.: *Стрім-трансляція*.

Г. Фесун

Стрім-трансляція (англ. *stream* – потік) – інноваційний напрямок, що виник на перетині журналістики та медіа-активізму, пряма трансляція з місця подій без монтажу та з використанням побутових технічних засобів – планшетів, мобільних телефонів. С.-т. – це потокове відео, що транслюється через мережу Інтернет. Останнім часом набула широкого застосування та популярності. Головною метою С.-т. є миттєве розповсюдження інформації мільйонам Інтернет-користувачів. Основна перевага у тому, що С.-т. неможливо цензурувати, відредагувати, спотворити чи змінити. Завдяки сучасним технологіям за всім, що відбувається можна стежити у прямому ефірі, чого раніше не було, навіть, унайгарячіших точках. Як правило, під час С.-т. у глядача виникає відчуття власної присутності на місці події. Сьогодні будь-яка людина у прямому ефірі може показати різні визначні події за допомогою сучасних технологій. Тому це абсолютно змінює інформ. реальність і якнайкраще вписується у призму сучасних інформ. технологій. Напр., сигнал «Еспресо.ТВ», який через різні сучасні технології передається на супутник, транслюють величезні канали по всьому світу: у США, в Ізраїлі, в Балтії. Організація С.-т. має свої особливості. Будь-який пристрій, який має камеру і може робити пряме включення, можна використовувати для С.-т. Головний критерій С.-т. – *що показується*, а не те як воно виглядає, коли інформація важ-

лива безпосередньо з місця подій. С.-т. постійно ведуть Інтернет-канали «Еспресо.ТВ» (*espresso.tv*), «Громадське ТБ» (*hromadske.tv*), «Спільнобачення» (*spilno.tv*), *Ukrstream.tv*, «Радіо Свобода», «Аронець live» (*svoye.tv*). Завдяки цим каналам весь світ мав можливість дивитися прямі С.-т. народного протесту – Революції гідності, лєнінопаду, рос. інтервенції у Криму та на сході України. Див.: *Медіа-активізм; Стрімер*.

Г. Фесун

Стріт-арт політичний (англ. *street art* – вуличне мистецтво) – образотворче мистецтво на громад.-політ. тематику у вираженому урбаністичному стилі. С.-а.п. охоплює низку явищ, пов'язаних із публічною художньою активністю; об'єднує різні напрямки вуличної творчості, напр., графіті, муралізм і под. В арсеналі засобів С.-а.п. – вуличні трафарети, стікери, спрей-арт, аерозольне мистецтво, постери (некомерційні) та ін.

Поява С.-а.п. співпадає зі становленням культури постмодерну. Представники С.-а.п. кермуються ідеєю, що хтось бере до рук зброю, а хтось – фарбу, хтось убиває ворога фізично, а хтось нищить його морально. С.-а.п. є своєрідним духом часу, додатковим комунікативним плацдармом, засобом мистецької б-би. Майстри С.-а.п. освоюють сірі стіни міст, руйнуючи соц. шаблони та політ. авторитети, авангардними малюнками.

С.-а.п. активізувався в Україні під час революційно-воєнних подій 2013-2014 рр. Патріотичний креатив – фарбування оглядово видимих об'єктів (напр., мостів, глухих стін багатоповерхівок, стел на в'їздах у населені пункти, набережних) у нац. двокolorи, декорування автомобілів і покришок каналізаційних люків, випуск колекцій одягу з патріотичними принтами, оформлення газонів, гігантські графіті. Прикладами С.-а.п. є роботи донецького художника С. Захарова як антисепаратистський протест. Численні С.-а.п. присвячені «Небесній сотні», полеглим під час АТО воjakам і цив. населенню. Терористико-колоуни та Смерть із прапором «Новоросії»; спецназівець, який замахнувся на беззахисну

фігуру; Сталін-двірник, який змітає символи миру, включаючи християнський хрест і мусульманський півмісяць; «гопники», які лузують насіння і под. – сучасний укр. **С.-а.п.**

С.-а.п. – дзеркало реальності. Це не лише спосіб маніфестування свого ставлення до світу, але й естетична форма протесту.

Н. Хома

Субсидіарність (лат. *subsidiarius* – допоміжний) – децентралізація владних повноважень і надання публ. послуг, їх передача ін. органам на найнижчий рівень публ. управління, максимально наблизений до населення, на якому є належні організаційні, матеріальні та фінансові ресурси, що забезпечують їх обсяг і якість відповідно до загальнодерж. стандартів.

Ідея **С.** виникла на поч. ХХ ст. і була спрямована проти централізованої тоталітарної (нацистської та комуністичної) д-ви і стала принципом ліберальної політ. теорії. Основна ідея принципу **С.** полягає в тому, що публ. влада повинна втручатися лише в тій мірі і в тих межах, за яких сусп.-во та його групи, не в стані задовольнити свої потреби.

Уперше цей принцип був згаданий в енцикліці Папи Пія XI (1931), а закріплений у Європейській Хартії місц. самоврядування (1985). Політ. значення принципу **С.** полягає у тому, що він виступає своєрідним засобом реалізації повноважень якомога ближче до громадян, при цьому повноваження, що вилучаються у д-ви, передаються лише тим органам, що перебувають під контролем обраних представників.

Реалізація принципу **С.** дає можливість максимально наблизити процес прийняття управл. рішень до громадян і врахувати думку громадськості, а отже – зміцнити місц. і регіональну демократію. Основні публ. послуги, що надаються фізичними та юрид. особам, передаються д-вою органам місц. самоврядування базового (муніципального) рівня, що знаходяться найближче до населення. Відповідно основним надавачем публ. послуг та головним партнером у вирішенні основних життєво необхідних питань громадян стає територ. громада – базовий ін-т народовладдя.

Принцип **С.** став визначальним для побудови територ. орг-ції публ. влади країн ЄС, у результаті чого він став демокр. спільнотою самодостатніх громад.

В. Малиновський

Суверенна демократія – концепт, поширений рос. ідеологами як відповідь на критику зах. країн щодо недотримання прав людини, демокр. стандартів і принципів чесних виборів у Росії. Впроваджене В. Сурковим в 2005 р. поняття **С.д.** стало однією з головних ідеологем на думських і президентських виборах в Російській Федерації у 2007-2008 рр. **С.д.** – різновид імітаційної демократії, призначений для захисту Росії від викликів зах. ліберально-демокр. ідеології. Поняття **С.д.** протиставлялося кремлівськими політтехнологами зах. ліберальним цінностям як чужим рос. народу. Концепція **С.д.** ідеологічно виправдовувала посилення в Росії авторитарного режиму.

У світовій політ. думці термін **С.д.** уживаний у різних значеннях починаючи з ХVIII ст., напр., Ж.-Ж. Руссо використовував термін **С.д.** для позначення швейцарської демократії як верховної влади народу. В США **С.д.** позначала владу народу, який приймає місцеві закони (напр., штату) на відміну від федеральних, а демокр. партія в ХІХ ст. називалася «партією **С.д.**». У сер. ХХ ст. уряд Гоміньдану використовував поняття **С.д.**, щоб підкреслити незалежність Тайваню від Китаю та демокр., багатопартійний хар-р тайванської політ. системи. У 2004 р. голова Комісії ЄС «Європа та світ» Р. Проді назвав ЄС формою наднаціональної демократії у вигляді Союзу суверенних д-в.

Згодом поняття «**С.д.**» стало застосовуватися для опису політ. ситуації в Російській Федерації, де розумівся як можливість для рос. д-ви не підпорядковуватися ін. великим центрам влади. Запропонований прибічниками теорії **С.д.** поляризований поділ країн на «союзоутворюючих» та «диктаторів» дозволяв закріпити за Росією місце єдиного світового лідера. Гострі дискусії навколо дефініції **С.д.** щодо стратегії держ. розвитку Росії свідчили про пошуки нової ідеології влади.

Ідеологічне оновлення в Російській Федерації визначило дрейф концептуальних підходів від С.д. до політтехнологій неоконсервативного забарвлення та подальший відхід від фундаментальних демокр. цінностей.

М. Козирева

«Суперпрезидентська» (монократична) республіка (англ. *superpresidency* або *superpresidentialism*) – позначення особливого різновиду республ. форми правління, особливістю якого є юридичне й фактичне зосередження усіх важелів держ. влади в руках президента, який у такому випадку виступає не тільки главою д-ви, але й керівником уряду та лідером правлячої партії. Є різновидом авторитаризму.

У більшості випадків конституції «С.»(м.)р. закріплюють за президентом необмежені права розпуску парламенту, введення надзвичайного (воєнного) стану, видання указів, що мають право законів, одноосібного призначення (зміщення) керівників місцевих адміністрацій, суддів та ін. У «С.»(м.)р. практично відсутні конституційні механізми усунення президента від займаної посади. Не існує властивої класичним президентським республікам системи «стримувань і противаг» в особі «сильного» глави д-ви та незалежного суду. В сучасних умовах «С.»(м.)р. існує в Індонезії, Сирії, країнах Латин. Америки, а також пострадянських д-вах – Білорусі, Казахстані, Росії, Узбекистані, Туркменістані.

Період перебування В. Януковича на посаді Президента України (2010-2014) можна розглядати як ініційовану ззовні спробу ствердження в Україні засад «С.»(м.)р. Наслідком цього стали масштабні протести з боку євроорієнтованої громади (Революція гідності), кадрові й інституційні зміни в укр. політ. системі, а також стрімка й віроломна реакція Росії (анексія Криму, супроводжувана ескалацією в рос. ЗМІ антиукр. істерії, спроба створення на укр. землях т. зв. «Новоросії», активна воєнна підтримка терористичних організацій ДНР та ЛНР). За цим проглядається реставрація авторитарно-тоталітарної сутності Російської Федерації та її пострадянських сателітів, не-

бажання їхніх керівників трансформувати наявні моделі «С.»(м.)р. на засадах демократії, поваги прав людини та гуманістичної спрямованості держ.-політ. діяльності.

В. Смолянук

Суспільне примирення – процес подолання конфліктності між страдами, групами та соц. прошарками сусп.-ва, метою якого є досягнення згоди щодо базових засад розвитку. Причинами конфліктів та антагонізмів усередині сусп.-ва є екон., політ., соц., реліг., культ. та ін. протиріччя. Примиренням протиріччя не розв'язуються, але примирення створює умови для спільних пошуків шляхів вирішення протиріч, а потім і їхньої реалізації.

Сусп. ціле завше є динамічним. Воно існує як простір, в якому зіштовхуються індивідуальні та колективні інтереси. В силу такої природи суспільності будь-яка спільнота є розмаїтою, в результаті чого єдність цілого не може бути цілісністю метафізичною. Єдність «живого» суспільного цілого передбачає спільність базових, конституційних засад, їх визнання всіма учасниками сусп. процесу. Але така єдність не лише передбачає, але й вимагає свободи кожного окремого індивіда та соц. груп, із яких сусп.-во складається. Адже тільки за таких умов можливий розвиток як індивідів та груп, так і сусп. цілого.

Про С.п. можна говорити не лише в рамках одного сусп.-ва чи країни, але й про відносини між країнами та народами. Прикладами С.п. всередині нації можуть бути кроки щодо встановлення миру після громадян. війни (напр., в Іспанії в сер. ХХ ст.). Яскравий приклад С.п. між народами демонструють відносини між Німеччиною та Польщею після Другої світової війни, між Польщею та Україною після тривалого протистояння, що тривало століттями.

І. Загрійчук

Суспільний (громадський, публічний) інтерес (англ. *public interest*) – інтерес усього сусп.-ва, групи людей чи окремої особи, спрямований на забезпечення добробуту, стабільності, безпеки та сталого розвитку сусп.-ва. З одного боку, С.і. є мотиваційною основою

сусп-ва, у т.ч. політ. діяльності людей щодо задоволення своїх індивідуальних і групових потреб через покращення стану сусп-ва, спонукою до прояву сусп. активності. З ін. боку, **С.і.** – критерій оцінювання діяльності політиків та управлінців із позицій інтересів (вигод, переваг, здобутків) усього сусп-ва, мета публічної політики демокр. д-ви.

На відміну від приватного інтересу, який дає вигоду, виграш, зиск певній особі та її сім'ї і може не тільки не співпадати, а й суперечити інтересам сусп-ва як цілого, **С.і.** приносить користь усьому сусп-ву або значній к-сті людей. Формулювання та реалізація **С.і.** є одним із центральних понять публічної політики, а його врахування чи неврахування є мірилом демократичності діяльності урядів. Водночас, існують певні труднощі у визначенні того, які саме дії урядів можна вважати спрямованими на реалізацію **С.і.** Ситуація, за якої уряд, реалізуючи **С.і.**, задовольняє потреби та інтереси усіх без винятку членів сусп-ва, практично недосяжна. Тому припускають, що **С.і.** керується уряд, який враховує інтереси та задовольняє потреби тих сусп. груп, які найбільш чітко сформулювали свої інтереси та публічно довели їхню пріоритетність та корисність для сусп-ва, і не завдає при цьому шкоди ін. групам та особам. Тобто, в сучасних, соц. диференційованих і політ. структурованих сусп-вах, що визнають політ. плюралізм, **С.і.** у більшості випадків розглядається як динамічна, певним чином інтегрована сукупність групових сусп. інтересів.

А. Колодій

Суспільний (громадянський) патріотизм (англ. *civic patriotism*, від лат. *patriae* – країна-батьківщина) – відданість людини своїй країні-батьківщині, вболівання за її долю, готовність докласти зусиль або й навіть принести себе в жертву задля її самоствердження та процвітання. **С.п.** зачіпає глибинні почуття людини, є виявом її емоційного ставлення до своєї країни. Але на відміну від природного патріотизму, який так і залишається на рівні емоцій (сильної прив'язаності, любові до тих місць, із якими пов'язане дитинство та по-

дальший життєвий шлях), а також від *держ. патріотизму*, який значною мірою ідеологізується (об'єктом ідеологізації стають д-ва та її лідери), **С.п.** містить у собі значну частку раціонально усвідомлених почуттів громадян. причетності та відповідальності, які спонукають до активних дій на користь Батьківщини.

С.п. близький до громадян. націоналізму, але ці поняття не тотожні. Об'єктом прив'язаності та любові в націоналізмі завжди є народ, спільнота, тоді як у патріотизмі – країна чи д-ва. Про патріотизм взагалі та **С.п.**, зокрема, та їх зв'язок із націоналізмом висловлювалось чимало відомих філософів і науковців (В. Липинський, Ю. Габермас, Ч. Тейлор, Б. Андерсен). Зокрема, В. Липинський прирівнював **С.п.** до територіального націоналізму, протиставляючи його етнічному націоналізмові, який він називав шовінізмом. «Бути патріотом – це значить шукати задоволення не в тім, «щоб бути українцем», а в тім, щоб було честю носити ім'я українця... це значить, будучи українцем, виховувати в собі перш за все громадські, політичні, державотворчі прикмети...». Традиційним антагоністом патріотизму є *космополітизм*.

Упродовж тривалого часу після здобуття незалежності укр. соціологи та публіцисти фіксували порівняно невисокий рівень **С.п.** в Україні. Однак два укр. Майдани (2004 і 2013-2014 рр.) підняли рівень громадян. самосвідомості, у т.ч. й **С.п.** Замах на територіальну цілісність і суверенітет країни з боку Росії ще більше посилили патріотичні почуття і єдність громадян України. Після анексії Криму к-сть прихильників незалежності України зросла до рекордних 90% її дорослого населення. Високий рівень патріотизму на практиці демонструють військовики та добровольці, що воюють на Донбасі проти терористів і рос. окупантів, а також волонтери, широке коло громадян, які їм допомагають. *Див.: Державний патріотизм.*

А. Колодій

Суспільство ризику – модерністська концепція сучасного сусп-ва, в основі якого знаходяться ризики, породжені наук.-техн. прогресом, модернізацією і глобалізацією. Ідеї **С.р.**

були сформульовані наприкінці 80 – 90-х рр. ХХ ст. У. Беком, Е. Гідденсом та ін.

У. Бек вважає, що для сучасного сусп-ва притаманне розширене вир-во ризиків. **С.р.** формується тоді, коли ризики, що виробляються індустріальним сусп-вом, починають виходити з-під контролю соц. ін-тів, які забезпечують безпеку цього сусп-ва, і вир-во ризиків починає домінувати над вир-вом благ. На думку У. Бека, одни спільноти, соц. групи або країни отримують прибутки від вир-ва ризиків, ін. – піддаються впливу і «споживають» ризики. Проте існує ефект бумеранга, згідно з яким ризики врешті-решт наздоганяють і вражають тих, хто виробляв або отримував прибутки на їх вир-ві і вважав себе застрахованим від них. У сучасному сусп-ві ризики стають некалькульованими, неконтрольованими та латентними; вони не вловлюються органами почуття людини, але можуть бути осмислені та сприйняті людьми тільки через знання. Ризики у **С.р.** мають подвійний сенс: вони є результатом дії чи бездіяльності, виникають природним шляхом у процесі еволюції сусп-ва або соціально конструюються, у т. ч. засобами політ. реклами, провладних структур, представниками політ. партій, конкуруючими зацікавленими групами.

Е. Гідденс пов'язує ризик із процесами модернізації та глобалізації. Оцінка (розрахунок) ризику є способом «колонізації майбутнього», коли весь світ майбутніх подій відкритий для перетворення людьми у тих межах, котрі устанавлюються в результаті оцінки ризику. Цей процес забезпечується створенням абстрактних систем (таких як інформаційні, грошові системи, поділ праці, комунальні послуги), які створюють можливість стабілізувати життєві умови. Ризик знаходиться в тісному взаємозв'язку з довірою – умовою для зниження або мінімізації ризику.

В. Кривошеїн

Суспільство споживання (англ. *consumer society*) – стан сусп. відносин, що характеризується масовим споживанням матеріальних і віртуальних ресурсів, формуванням системи цінностей, спрямованих на задоволення існу-

ючих і створення додаткових (за допомогою, напр., реклами, моди) потреб. Термін введений Е. Фроммом. **С.с.** виникло в результаті зміни структури споживання сучасної людини, зниження тривалості робочого дня та зростання вільного часу, розмивання класової структури та індивідуалізації споживання. Особливістю **С.с.** є орієнтація на *надмірне* споживання (споживання товарів, які не входять до переліку суттєвих для виживання та життя), *індивідуалізоване* споживання (диференціація товарів для різних категорій населення, представників різних культ. смаків, різного соц. статусу та под.), а також «*одно-разове*» споживання (постійна зміна орієнтацій у споживанні завдяки впливу реклами та «модних тенденцій»). Основним принципом зміни пріоритетів споживчого ринку виступає принцип «*запланованого застарівання*», коли речі знецінюються та застарівають швидше, ніж це відбувається фізично. Уперше принцип «запланованого застарівання» був закладений у процес планування вир-ва у кін. 20-х – на поч. 30-х рр. ХХ ст. із метою б-би із безробіттям під час «Великої депресії» (у 1932 р. виходить робота амер. дослідника Б. Лондона «Кінець депресії шляхом запланованого застарівання», в якій йдеться про створення відповідних стандартів застарівання товарів за технічними параметрами). У 50-ті рр. завдяки діяльності відомого амер. інженера Б. Стивенсена були сформульовані принципи естетичного застарівання товару, засновані на стимулюванні бажання споживача постійно оновлювати товар за естетичними принципами. Стратегія **С.с.** має сенс лише при допущенні наявності безкінечної к-сті ресурсів, що можуть бути використані при створенні товару. На початку ХХІ ст. стало зрозумілим, що природні ресурси є обмеженими, тому необхідна регуляція їхнього використання, регулювання споживання для створення стратегії сталого розвитку сусп-ва.

О. Висоцька

Східне партнерство – політика ЄС, що має на меті зміцнення стосунків зі сх. сусідами ЄС і є продовженням сх. напрямку існу-

ючої Європ. політики сусідства (ЄПС). ЄПС реалізується ЄС із 2004 р. Згідно з вихідною концепцією ЄПС, її основною метою було створення передумов для посилення відносин розширеного ЄС зі своїми сусідами і створення навколо ЄС зони стабільності, безпеки та процвітання. Ініціатива **С.п.** була представлена Республікою Польща за підтримки Швеції у травні 2009 р. на Раді ЄС під час саміту у Празі (Чеська Республіка). Ця ініціатива передбачала участь шести країн Сх. Європи – України, Молдови, Білорусії, Грузії, Вірменії та Азербайджану. Другий саміт **С.п.**, який відбувся у вересні 2011 р. у Варшаві (Республіка Польща), визначив принцип «більше за більше» як основи розбудови відносин між ЄС і країнами-партнерами.

Метою **С.п.** є підтримка реформ у екон., соц. та політ. сферах у партнерських країнах задля приведення їх у відповідність до стандартів Ради Європи та ЄС. Для досягнення мети **С.п.** були поставлені такі цілі: сприяти політ. та екон. наближенню партнерських країн до ЄС; підтримувати безпеку, стабільність та належне врядування; сприяти встановленню партнерських стосунків між орг-ціями громадян. сусп-ва та урядами д-в; підтримувати встановленню контактів між людьми за допомогою довгострокової стратегії лібералізації візового режиму на індивідуальній основі та за визначених умов; підвищувати рівень енергетичної безпеки; підтримувати реформи в різних секторах та захищати довкілля. **С.п.** базується на дотриманні принципів міжнар. права та відданості фундаментальним принципам: демократія та верховенство права; захист прав людини та фундаментальних свобод; ринкова економіка та сталий розвиток.

Рівень стосунків між ЄС та кожною країною-партнером залежить від того, наскільки цінності ЄС відображені в нац. практиках і політиці країни-партнера.

В. Чернієнко

Сюрреалізм політичний (фр. *surrealisme* – надреалізм) – модерністська практика, яка веде початок від напрямку у літературі, образотворчому мистецтві та кіно, започаткованого у Франції у 20-х рр. ХХ ст. Нині **С.** охопив багато сусп. сфер, у т. ч. і політичну; для нього характерна прихильність до усього ірраціонального, невідповідного загальноприйнятим стандартам, а мета – розкріпачення творчих сил підсвідомості, їх верховенство над розумом. Засновник **С.** А. Бретон стверджував, що цей напрямок повинен розв’язати протиріччя між мрією та реальністю, створити деяку абсолютну реальність. Захоплення сюрреалістів політикою почалося у 1925 р., коли вони виступили проти колоніальної війни Франції у Марокко, і тривало до початку Другої світової війни. Сучасний **С.п.** – продукт не лише митців-авангардистів, які у творчо реагують на дійсність, а народна творчість, емоційно піднесений порив за обставин, коли реалізм сьогодення – це сюрреалізм.

Для України кінця 2013-2015 рр. цілком відповідне означення як простору **С.п.** Учасники Революції гідності єдині у своїх дивних відчуттях сюрреалістичності побаченого та пережитого на київському Євромайдані. Барикади з підручних матеріалів, тривожно-попереджувальні дзвони соборів, бочки для обігріву, музика, тисячі стягів, блокпости, каски (каструльки, сковорідки), конструкція, яка так і не стала головною ялинкою країни, позиція байкерів і ультрас, пропозиції кримських мусульман відправляти православні служби в своїх мечетях, викрадення з лікарень і роздягання на морозі, переховування людей від міліції за монастирськими мурами... Отже, **С.** у політиці став реалізмом, програмою переформування людини (за словами А. Бретона).

Н. Хома

Т

Тасмна дипломатія – особливий вид дипломатичних відносин, із курсом ведення внутр. і зовн. політики д-ви для реалізації офіційними представниками д-ви специфічних нац. інтересів із метою зміцнення міжнар. співробітництва, запобігання або вирішення міжнар. конфліктів. Основою **Т.д.** є реалізація інтересів міжнар. акторів, забезпечення створення сприятливого міжнар. порядку, тобто певних правил і механізмів налагоджування та врегулювання міжнар. відносин відповідно до своїх інтересів. **Т.д.** можна поділити за терміном реалізації на *довгострокову, середньої тривалості та короткострокову*.

Методи **Т.д.**: *переконання* (передбачає «м'який» вплив на індивіда, який має на меті радикально скорегувати його погляди, щоб цим вплинути на подальшу поведінку); *компроміс* (згода, порозуміння з політ. противником, що досягнуті шляхом взаємних поступок); *погроза силою* (засіб досягнення мети конфлікуючих сторін, використовуючи погрозу військ. інтервенції).

Суб'єкти **Т.д.**: глави д-в та урядів, міністри закордонних справ і ін. урядовці, що перебувають із офіційними, приватними та тасмними візитами за кордоном; посол або тимчасовий посланник; посол із особливих доручень; дипломати, що виконують ф-ції делегатів або членів спеціальної місії, які направляються для участі в офіційних церемоніях; дипломат як кур'єр; секретні емісари; конфіденційні спостерігачі; виконавчі й політ. агенти; приватні агенти глав д-в.

Засоби **Т.д.**: переговори, торг, розвідка, пропаганда.

Форми **Т.д.**: *тиха (човникова) дипломатія* (була успішно використана Г. Кіссінджером при вирішенні складного завдання виходу США з війни у В'єтнамі, й прийоми якої були тоді розроблені під час переговорів із В'єтнамом, КНР і СРСР. Цей вид тасмної дипломатичної комунікації отримав назву «тиха дипломатія», бо її результати проголошували мир після досягнення угод у ході тасмних пе-

реговорів, про які було відомо вузькому колу осіб), *дейтонівська дипломатія* (походить від назви містечка Дейтон недалеко від Вашингтона, де під патронажем США відбувалася зустріч представників Боснії й Герцеговини. Метод проведення зустрічі відрізнявся повною закритістю й ізольованістю), *різні форми угод*, які не мають хар-ру договорів, а тому не повинні проходити процедури парламентської ратифікації, *неофіційний обмін листами*, що містить суть угоди, після якого міністри іноземних справ обмінюються вже офіційними паперами, у яких, без викладу змісту цих листів, просто дають на них посилання. Але, незважаючи на свою латентність, **Т.д.** не обов'язково має негативний хар-р, вона є досить ефективною у складних політ. ситуаціях.

Т. Лушагіна

Танатополітика (грец. *Θάνατος* – смерть + *πολιτική* – мистецтво управління д-вою) – поняття, яким позначається негативний, деструктивний вимір біополітики. Феномен **Т.** пов'язаний із біополітичною інтерпретацією сучасності (М. Фуко) та філос. інтерпретацією тоталітаризму (Х. Арндт). Ідея танатополітики розвивається Дж. Агамбеном в рамках його соц.-філос. проекту *homo sacer*. Формування та здійснення **Т.** передбачає не лише політизацію життя, але й політизацію смерті. Категорії «життя» і «смерть» розуміються як такі, що позначають не стільки природні явища життя та смерті чи об'єктивні факти, з якими має справу наука, скільки результат політ. рішення.

Т. є у певному сенсі парадоксальним явищем. Суть його у тому, що біополітика у цьому своєму прояві ніби перевищує саму себе, адже тепер політика стосується не життя, а смерті. Цей парадокс знімається, якщо брати життя не лише в його вітальності, але й летальності, що передбачає відсилання до натурального. Тож загалом йдеться про «натуралізацію» політики та редукцію основних вимірів політ. світу до натуральних закономірностей.

Концепція біополітики як **Т.** має низку недоліків. Напр., не надто чіткою є аргументація тез, які висловлює Дж. Агамбен, оскільки досить часто він покладається на асоціації та натяки, досягаючи деконструктивістського ефекту «викриття», майже «філос. сенсації», що однак не дозволяє послідовно та раціонально доводити свої ідеї. Недоліком розуміння біополітики як **Т.** є розгляд д-ви виключно як джерела небезпеки для буття людини в сучасному політ. світі. *Див.: Біополітика.*

Д. Шевчук

Тандемократія (англ. *Tandem* – розміщення один за одним + дав.-грец. *κράτος* – влада) – вид (режим життєдіяльності) політ. системи, побудований на одночасному чи по черговому використанні можливостей (ресурсів) двох політ. суб'єктів із метою досягнення спільної мети; метод колективного прийняття рішень із рівним впливом двох учасників політ. процесу, якими можуть виступати окремі особистості та організовані колективи (еліти, партії, клани); персоналізація (індивідуалізація) влади зусиллями двох впливових осіб, наслідком чого є неможливість відтворення наявної владної конструкції ін. політиками. Змістовно спорідненими з **Т.** є терміни «дуумвірат» та «діархія».

Головні риси **Т.**: наявність неформального ін-ту політ. спадкоємця; швидка автократизація влади главою д-ви та спадкоємцем із одночасним посиленням політ. ваги силових міністерств, правоохоронних органів і бюрократії, на які вони опираються найбільше; сакралізація держ. влади, ефективність якої на рівні повсякденної свідомості «подвоюється»; рольове розмежування дуумвірів, виникнення феномена «старшого партнера».

Т. відома з античних часів. Визнається життєздатним політ. об'єднанням, несуперечливим співіснуванням двох політ. сил у межах єдиного політ. курсу. Міцність і гнучкість **Т.** залежить від ролі кожного з його учасників. У випадку існування між партнерами відносин довіри й порядності (чого в практ. політиці майже не існує), **Т.** може існувати досить довго, маючи єдиним обмеженням вік осіб,

яких вона поєднує. Проте вірогіднішими є несприятливі сценарії розвитку **Т.** Якщо обидва учасники політ. процесу виявляться рівноцінними у впливі на підпорядковану систему, але при цьому одноосібно налаштованими на політ. домінування – країні загрожує двовладдя, яке не може бути тривалим та рано чи пізно закінчиться поразкою одного з них. Якщо ж один з політ. партнерів виявиться помітно слабкішим, **Т.** швидко трансформується у варіант правління «суверен – фаворит», що призведе до ланцюгового ефекту деформації політ. системи на незаконних патрон-клієнтських засадах.

Сучасна **Т.** найбільш рельєфно постала в Росії 2008-2012 рр., коли формальним главою д-ви був Д. Медведєв (т. зв. «технічний президент»), а реальним володарем владних повноважень – прем'єр-міністр РФ В. Путін («колишній» та «майбутній» глава д-ви). Вважається, що це був вдалий досвід консервації політ. системи та формування ін-ту політ. спадкоємництва в умовах «суверенної» («керуваної») демократії.

В. Смолянюк

Твіпломасі (від назви однієї з найбільших соц. мереж – *Twitter*; англ. *twitter* – цвірінкати, щебетати) – спілкування органів держ. влади, політ., держ., громад. діячів однієї країни із громадськістю іншої за допомогою соц. мережі *Twitter*, яка є мережею мікроблогів, що дозволяє користувачам надсилати короткі текстові повідомлення (до 140 символів), використовуючи *sms*, служби миттєвих повідомлень і сторонні програми-клієнти.

Потреба залучення громадськості на свою сторону в умовах миттєвого розповсюдження як інформації, так і дезінформації, є надзвичайно важливою у дипломатії сьогодення. Публічна дипломатія поповнилася спілкуванням у соц. мережах; саме так народився новий термін – «**Т.**» *Twitter* та ін. соц. мережі активно використовуються зовнішньополіт. відомствами. Міністерство закордонних справ України – не виняток. У сукупності з ін. інструментами і методами електронної дипломатії **Т.** виступає ефективним інструментом.

За прогнозами, до 2017 р. доступ до мережі буде мати половина населення Землі (3,5 млрд осіб). До 2020 р., як вважають автори звіту ОБСЄ, ця цифра зросте до 5 млрд людей. Ще через десятиліття рівень проникнення Інтернету в розвинених країнах впритул наблизиться до 100%. Це означає, що використання глобал. мережі стане нормою для всіх соц. і вікових груп, включаючи дітей, пенсіонерів і малозабезпечених. Тому вплив Інтернету на дипломатію буде збільшуватися й надалі. *Див.: Нова публічна дипломатія; Твіпломат; Фейсбук-дипломат; Цифрова дипломатія.*

М. Трофименко

Твіпломат (від назви однієї з найбільших соц. мереж – *Twitter*; англ. *twitter* – цвірінкати, щебетати) – посадовець, який за допомогою мікроблогів у соціальній мережі *Twitter* інформує громадськість своєї та ін. країн про свої основні рішення, участь у заходах і под. Президенти, прем'єри, міністри, глави зовнішньополіт. відомств, посли виходять в соц. мережі й стають **Т.** Напр., Форін-офіс (Foreign and Commonwealth Office, Велика Британія) створив спеціальну «Інтернет гавань» (*hub*), що надає технічне сприяння своїм **Т.** у режимі 24 години 7 днів на тиждень та розробляє цифрові стратегії зовн. політики. Портал «Цифрова дипломатія» містить дуже просто викладені місію, цілі та завдання електронної дипломатії брит. зовнішньополіт. відомства. Цінне ядро ресурсу – посібник із використання інструментів цифрової дипломатії. У ньому коротко й доступно викладено інструкції з використання *Twitter*, *Facebook* та ін. соц. мереж. Крім того, на сайті наведені корисні поради щодо роботи з веб-сайтом, розміщенню та підбору інформаційних, відео- та аудіома матеріалів у мережі. На сайті дипломати можуть записатися на он-лайн тренінги, проконсультуватися з фахівцями, поставити питання експертам. Розробниками ресурсу передбачений також окремий розділ «*Case-studies*» із конкретними прикладами успішно реалізованих проєктів цифрової дипломатії. *Див.: Нова публічна дипломатія; Твіпломаті; Цифрова дипломатія.*

М. Трофименко

Твіт/ретвіт (англ. *tweet* – цвірінь) – повідомлення у соц. Інтернет-мережі «*Twitter*», довжиною до 140 символів. **Т./р.** публічний, призначений для передачі світської бесіди зі сфери політ., екон., культури, певного її гасла (теми) на огляд громадськості. Надання ж **Т./р.** приватного хар-ру потребує від користувача «*Twitter*» здійснення певних технічних процедур. Значення **Т./р.** у політ. сфері зумовлюється його публічним хар-ром, орієнтацією на мережу зацікавлених осіб (знайомих), і, потенційно, на всю аудиторію «*Twitter*» (понад 500 млн осіб). Окремий **Т./р.** забезпечує: 1) привернення уваги Інтернет-громадськості до конкретної заяви та/або дії представника істеблшменту чи опозиціонера; 2) є засобом планування й орг-ції зусиль в політ. і громад. акціях; 3) «соц. турботу» (за Д. Бойд – «інформованість про настрої оточення», його думки, дії та почуття).

Особливе значення серед **Т./р.** політ. значення має «тема-тренд» – слово, фраза чи тема. Її відтворення є: *по-перше*, наслідком свідомих організованих зусиль певних груп, спрямованих на привернення уваги Інтернет-користувачів планети до певної проблеми (теми); *по-друге*, вона свідчить про увагу частини Інтернет-спільноти до проблеми, яка виникла незалежно від них і тому турбує їх. Відслідковування найважливіших «тем-трендів» серед **Т./р.**, що ретранслюються в рейтинзі *twitter.com* в режимі реального часу дозволяє спостерігати, що відбувається на планеті в певний момент, які з цього приводу настрої сегменту глобал. громад. думки, представленого користувачами цієї соц. мережі.

Для дослідників – представників емпіричної політ. науки, політ. лінгвістики та психології, а також політ. технологів і правоохоронців наявна в механізмі сайту *twitter.com* можливість виявлення першого за хронологією публічного **Т./р.** із певної теми відкриває можливість виявлення часових, просторових та ін. закономірностей і механізмів поширення певних ідей, гасел та поглядів в багатонаціональних аудиторіях. Щоправда, об'єктивність досліджень «*Twitter*» як соц. мережі через механізм **Т./р.** обмежує практика компанії з цен-

зування **Т.р.**, визнаного агресивним, напр., «#Thatsafrican», а також готовність компанії до розміщення платної реклами, напр., Інд. нац. Конгресу. *Див.: Хештег.*

Ю. Тишукун

Твітерна революція (Twitter-революція, Facebook-революція, мережна революція) – революція, організована через соц. мережеві сервіси, шляхом створення в них антиурядових груп, які закликають до протестів. Соц. мережі виступають каталізатором революційних настроїв, первинними причинами яких є корупція, низький рівень життя і под. Практ. безконтрольність, легкість розміщення будь-якої інформації в Мережі, анонімність джерела або ініціатора атаки, глобал. охоплення одержувачів і висока швидкість розповсюдження, дозволяють поширюватися революційним закликом набагато швидше та за мінімальних фінансових витрат для організаторів.

Перша **Т.р.** відбулася на Філіппінах 17.01.2001р., коли після блокування парламентом процедури імпічменту Президента Дж. Естради, громадяни розіслали один одному більше 7 млн електронних листів із закликами вийти на вулиці для участі в акціях протесту (вийшло до 1 млн осіб). **Т.р.** відбувалися в Іспанії (2004), Молдові (2009), Ірані (2009, 2010), Таїланді (2010), Тунісі (2010-2011), Єгипті та Лівії (2011). Революцію гідності в Україні теж можна розглядати як **Т.р.**

Як результат впливовості соц. мереж у просуванні революційних гасел – їх блокування, напр., у 2009р. уряд Ірану перекрив доступ до соц. мереж після президентських виборів, КНР перекрила доступ до Twitter перед роковинами подій на пекінській площі Тяньаньмень; у березні 2014р. влада Туреччини після хвилі корупційних скандалів закрила доступ до Twitter; у Російській Федерації соц. мережі Skype, Facebook, Gmail і Twitter можуть припинити свою роботу після прийняття Держ. Думою (22.04.2014) «Антитерористичного пакету законів» (введені в дію з 01.08.2014).

В. Бліхар

Твіттер-дипломатія – форма дипломатії, що використовує сучасні технології та ін-

форм. мережі для вирішення зовнішньополіт. завдань. **Т.д.** відрізняється від традиційної дипломатії переважно тим, що використовує такі засоби, як соц. мережі (Facebook і Twitter), програмне забезпечення для Інтернет-телефонії (Skype) та відеоканали (Youtube). **Т.д.** не є заміником традиційних форм дипломатії. Її можна вважати важливим і прогресивним доповненням, здатним зробити дипломатичні відносини якіснішими.

Серед завдань **Т.д.**: залучення за допомогою цифрових технологій більш широкої аудиторії як всередині країни, так і за її межами; формування сусп. думки; поширення інструментів електронної дипломатії серед дипломатичного корпусу; збір розвідувальної інформації та вплив на громад. думку ін. країн.

Попри прогресивність **Т.д.**, можна виділити і певні загрози та ризики її використання. Зокрема, Інтернет не сприймається як надійне джерело (він є засобом ведення інформ. війн, пропаганди, інструментом у руках екстремістських сил, каналом поширення неправдивої та провокативної інформації). При використанні **Т.д.** існує ризик витоку інформації, можливі шкідливі наслідки в результаті використання вірусних програм і хакерських атак. Також невизначений статусу інформації, яка поширюється соц. мережами.

Попри вказані загрози та недоліки, **Т.д.** в епоху інформ. технологій є прогресивним інструментом діяльності д-ви на міжнар. арені. Можна припустити, що в майбутньому роль **Т.д.** очевидно зростатиме.

М. Бучин

Театралізація політики – перенесення театральних форм і прийомів на політ. «підмурки» з метою ефективного впливу на аудиторію в умовах масштабного розвитку мас-медіа (особливо телебачення), коли політ. реальність і події оцінюються кризь призму розважальності й видовищності. **Т.п.** має важливе значення для практики політ. інсценування, політ. перфомансів, політ. шоу, політ. тейнменту та под.

Т.п. змушує політтехнологів використовувати театральну термінологію, підходити до

орг-ції передвиборчої кампанії як до ретельно спланованої комунікативної події за справжнім сценарієм із залученням акторів і декораторів, враховувати роль і значення глядачів і под. Політики для привернення уваги використовують акторські прийоми, жести, удосконалюють акторську майстерність, навчаються поводитися перед телекамерами і под. Основні технологічні прийоми **Т.п.**: режисура біографії та зовнішності політика, стилю й особливостей його комунікації, акцентування на кращих якостях, залучення спін-докторів, використання електронної техніки, яка «виправляє» дикцію, мовні похибки та под. **Т.п.** часто призводить до продукування «псевдоновин», викривлення фактів, висунення на передній план неактуальних і другорядних соц.-екон. і політ. питань. Політ. дійство при цьому втрачає розумність і легітимність, а місце компетентних політиків займають добре «розкручені» та імпазантні особистості. Інколи **Т.п.** може набувати вкрай негативного забарвлення, коли театральні методи і прийоми використовуються для нагнітання напруги та страху в сусп-ві (терористичні акти, акції непокори та под.). Див.: *Інтерактивність політична; Перфоманс політичний; Політейнмент; Псевдореальність політична; Ток-шоу політичне; Флешмоб політичний (полімоб); Хард-ток-шоу політичне.*

І. Вільчинська

Темпоральність політики (італ. *tempo*, лат. *tempus* – час, ступінь швидкості руху, інтенсивність розвитку чого-небудь) – часова властивість політики, яка визначає плинність політ. процесів, можливість констатації їхнього початку та часу закінчення, зв'язок політ. явищ із загальним перебігом розвитку цивілізаційних утворень (сусп-в, д-в, класів і под.). **Т.п.** дозволяє відображати політ. події на своєрідній часовій вісі координат. Але «темпоральна шкала» формується не через поділ на окремі події, а через перехід від одних якісних станів до інших. Такий діапазон у політ. контексті можна назвати *хронополітичним*. Дана властивість призвела до запровадження у політології таких понять, як «хронополітика»,

«політ. час», «політ. реальність» та ін.

Сучасна політологія у своєму арсеналі має чотири напрямки дослідження **Т.п.**: культурно-антропологічний (аналіз «незахідних» політ. процесів), політико-соціологічний (вивчення політ. рішень крізь призму «бюджету часу»), іст.-екон. (циклічний підхід до політики на рівні окремої д-ви) та епістемологічно-філос. (торкається проблематики часо-орієнтованих процесів у невірніюважених політ. системах). Дослідження **Т.п.** здійснюється на трьох рівнях: макро- (на рівні усього світу), мезо- (на рівні окремих держ. утворень), мікро- (на рівні дослідження поведінки політ. агентів у часі).

Т.п. є в основі багатьох доказових політол. теорій. Напр., група переходів від недемокр. режимів до демократичних, що відбуваються у визначений період часу, к-сть яких значно перевищує к-сть переходів у протилежному напрямку в даний період, отримала назву «хвиля демократизації». Остання лягла в основу теорії амер. ученого С. Гантінгтона про три хвили демократизації, кожна з яких має чітко окреслені часові межі та характеристики. Див.: *Темпоральна політологія; Темпоральний квадрат; Хронополітика; Хронополітологія.*

Г. Щедрова

Теологія політична (грец. *θεος* – бог + *λογος* – слово, учення) – один із різновидів теології, який зосереджується на соц. та політ. проблемах, пов'язаних із перетином світського та сакрального порядків, що виводить на визначення ролі релігії та Церкви в соц.-політ. процесах. Також **Т.п.** – це форма осмислення політичного світу, яка спирається на інтерпретацію феноменів політики, відсилаючись до смислового горизонту Божественного Откровення. Політично-теологічні проекти демонструють особливості історіософської інтерпретації політики, оскільки тісно пов'язані із розумінням здійснення есхатологічного проекту в історії, що має відображення в політиці.

Т.п. може вважатися одним із засобів для розуміння соціокульт. механізмів формування політ. світу та легітимації влади. Існує де-

кілька різновидів **Т.п.** Одна із класифікацій (Е.-В. Бекенферде) виокремлює три види **Т.п.**, що виявляють різне семантичне значення терміну – юридична, інституційна та апеляційна. *Юридична Т.п.* передбачає перенесення теологічних понять до сфери д-ви та права. Через призму політично-теологічної проблематики розглядається, зокрема, питання суверенітету. В концепціях, які презентують *інституційну Т.п.*, йдеться про обґрунтування статусу, легітимації і сенсу політ. порядку. Крім того, репрезентанти цього виду (напр., Е. Петерсон у праці «Монотеїзм як політична проблема») звертають увагу на відношення між релігійними та політ. інституціями, зокрема піднімають проблему цезарепапізму та папоцезаризму. Третій вид **Т.п.** – *апеляційна* – відображає інтерпретацію християнського откровення з точки зору мотивованого вірою ангажування християн і Церкви в політ. справи, їх сприяння утвердженню політ. порядку, який би відповідав ідеалам людської екзистенції на християнських засадах.

Д. Шевчук

Територіальна оборона – комплекс загальнодерж., воєнних та спеціальних заходів, що застосовуються під час загрози або відбиття агресії з метою охорони та захисту держ. кордону від посягань ззовні, б-ба з диверсійно-розвідувальними силами та ін. озброєними формуваннями агресора на території країни. У мирні часи війська **Т.о.** можуть використовуватися для рятування населення в умовах природної або техногенної катастрофи, а також допомагати правоохоронним органам в умовах масових заворушень або терористичних актів, як це, напр., передбачено концепцією створення військ **Т.о.** у Польщі.

В основі **Т.о.** – важлива частина системи постійного забезпечення оборони окремо взятої д-ви. Вона будується знизу таким чином, що населення у кожному селі, районному чи обласному центрі завжди готове в залежності від ситуації у д-ві стати на захист країни. На думку військ. експертів, система **Т.о.** відкриває шлях для зміцнення обороноздатності України. Головними завданнями **Т.о.** є оборо-

ноздатність д-ви; забезпечення умов для надійного функціонування органів держ. влади, органів військ. управління; б-ба з озброєними формуваннями агресора та антидерж. незаконно утвореними озброєними формуваннями; орг-ція та здійснення аварійно-рятувальних робіт у небезпечних районах; захист населення від наслідків воєнних дій, терористичних актів та диверсій; підтримання правового режиму воєнного стану. Заходи щодо підготовки та ведення **Т.о.** визначаються Положенням про **Т.о.** України, яке затверджує Президент України. **Т.о.** на всій території України організовує Генеральний штаб Збройних Сил України (ЗСУ). Безпосереднє керівництво **Т.о.** д-ви здійснює начальник Генштабу – Головнокомандувач (ЗСУ). До виконання завдань **Т.о.** в межах їх повноважень залучаються ЗСУ, ін. військ. формування, утворені відповідно до законів України, органи внутр. справ, підрозділи Держ. спеціальної служби транспорту та відповідні правоохоронні органи.

Г. Фесун

Територіальна цілісність (територіальна недоторканість, іноді – інтегритет) – основоположний принцип міжнар. публічного права, згідно з яким територія будь-якої д-ви є недоторканою від посягань із боку ін. д-в шляхом застосування військ. сили або загрози силою. **Т.ц.** є конституційним принципом сучасного держ. устрою країн світу, який означає, що д-ва є не сумою окремих складових частин, а цілісним неподільним сусп-вом на конкретній території. Цілісність д-ви забезпечується єдністю системи влади, єдиним екон. і політ. простором, територіальним верховенством і верховенством права. **Т.ц.** д-ви означає її інтегрованість, самодостатність, непорушність її кордонів і недоторканість території. Принцип **Т.ц.** д-в закріплений у Статуті ООН (1945), Декларації про зміцнення міжнар. безпеки (1970), Заключному акті наради з безпеки та співробітництва в Європі (Хельсінкі, 1975) та ін. міжнар. документах. Він покликаний забезпечувати стабільність у міжнар. відносинах і захист території д-в від зовн. посягань, агресії й анексії. Д-ви світу зобов'язані поважати

Т.ц. одна одної й утримуватися від будь-яких дій, не сумісних із цим принципом. До них можуть відноситися будь-які дії, спрямовані проти **Т.ц.** та недоторканості держ. території, зокрема військ. вторгнення, анексія, розчленування й загарбання території, транзит будь-яких транспортних засобів, наркотиків, зброї, валюти через іноземну територію, розробка природних ресурсів без дозволу територіального суверена тощо. Проте на поч. ХХІст. **Т.ц.** деяких д-в була порушена через геополіт. амбіції найсильніших д-в світу. Приклади порушення принципу **Т.ц.** – відторгнення території автономного краю Косово від Сербії, чи територій Південної Осетії й Абхазії – від Грузії, а також анексія Криму Росією весною 2014 р. і под.

В. Лажнік

Територіальний суверенітет – виключне право д-ви на володіння, користування і розпорядження відповідною територією і ресурсами, що знаходились на ній. **Т.с.** – це право д-ви здійснювати юрисдикцію щодо всіх осіб і предметів на своїй території, а також право не допускати на своїй території діяльності будь-якої ін. д-ви або орг-ції. **Т.с.** передбачає: 1) право народу на самовизначення; 2) територіальні зміни статусу держ. території або її частини як у бік збільшення, так і у бік зменшення; 3) право д-ви на прийняття законів і правил, що до держ. території й окремих її складових частин, питання громадянства, переміщення, в'їзду та виїзду з країни; 4) абсолютну владу д-ви в межах держ. території; 5) невтручання у внутр. справи д-ви з боку ін. д-в, міжнар. орг-цій, іноземних осіб; 6) визнання недоторканості держ. території; 7) право д-ви всіма законними способами захищати недоторканність своєї території, політ. незалежність і цілісність своєї д-ви, а також життя, майно, честь і гідність громадян; ж) право д-ви на застосування владного примусу для дотримання законів і правил як до власних фіз. і юрид. осіб, так і до іноземців, що знаходяться на її території. Отже, **Т.с.** – це спроможність країни існувати в стійких територіальних межах.

Забезпечення **Т.с.** України в умовах посягання на суверенітет нашої д-ви передбачає злагоджену діяльність органів держ. влади та ін-тів громадян. сусп-ва щодо: гарантування цілісності України; розвитку всіх елементів правової системи; зміцнення екон., культ., соц., політ., безпекового потенціалу д-ви, демократизму д-ви.

С. Була

Терористична діяльність – діяльність, яка охоплює: а) планування, орг-цію, підготовку та реалізацію терористичних актів; б) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або орг-ціями, знищення матеріальних об'єктів із терористичними цілями; в) орг-цію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних орг-цій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; г) вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; г) пропаганду і поширення ідеології тероризму; д) фінансування та ін. сприяння тероризму. Головною метою **Т.д.** є громад. безпека, тобто посягання на: життя і здоров'я громадян; об'єкти критичної інфраструктури; природне середовище; інформ. середовище; органи держ. управління; держ. і громад. діячів.

Виділяють бл. 200 видів сучасної **Т.д.** Основний метод **Т.д.** – шантаж (заякування) органів влади та населення небезпекою загибелі людей чи значними сусп. небезпечними наслідками, здійснюваний із метою порушення громад. безпеки та чинення впливу на прийняття органами влади рішень, вигідних терористам. Найтиповіші способи **Т.д.**: мінування об'єктів промисловості, транспорту, зв'язку, військ. об'єктів, житлових і адмін. будівель; мінування місць постійного знаходження або маршрутів пересування об'єкта злочинного посягання; застосування вибухових і отруйних речовин, закамурфльованих під побутові предмети, а також у поштових посилках або бандеролях, адресованих конкретній особі (жертві); збройне захоплення заручників; захоплення транспортного засобу; збройне за-

хоплення будівель, насамперед, адміністративних; поширення шкідливих для здоров'я людей радіоактивних, хімічних, біологічних та ін. небезпечних речовин та їх компонентів; застосування елементів комп'ютерних та інформ. технологій. *Див.: Антитерористична боротьба (діяльність); Антитерористична операція (АТО).*

М. Требін

Технічний кандидат – пасивний кандидат, який нормативно має такі ж повноваження та можливості як й ін. кандидати, але фактично реєструється у виборчі списки для розширення можливостей ін. кандидата. **Т.к.** зазвичай пасивні, вони не займаються агітацією та передвиборчою програмою. Витрати на реєстрацію, вибочу кампанію бере на себе «власник», який ініціював появу **Т.к.** Найчастіше **Т.к.** використовують як для фальсифікацій, так і для захисту від них, для відтягування голосів, знищення в інформ. б-бі ключового опонента та под.

Т.к. – особа, що балотується на вибори, проте не з метою перемогти в них. Це підставна кандидатура, яка працює на певного кандидата, що балотується на тому ж самому окрузі. Мета використання **Т.к.** – забезпечення перемоги тим, на кого вони працюють.

Т.к. – особа, яка, висуваючи свою кандидатуру на виборах, шельмує таким чином інтереси й «апетити» ін. осіб. Так зокрема, **Т.к.** можуть бути задіяні для створення імітації конкуренції на виборчих округах. Тобто, задля яскравішого позиціонування одного кандидата, **Т.к.** будуть виглядати слабкими гравцями передвиборчої гонки. Також до **Т.к.** можуть належати особи, які перемігши, входять до управлінських органів. Таким чином, вони своєю присутністю лобіюють інтереси певних осіб і голосування за потрібні законопроекти. У Верховній Раді України таких осіб прозвали «тушками». Яскравим прикладом **Т.к.** є О. Табалов та А. Табалов. Проїшовши у 2012 р. до Верховної Ради України від ВО «Батьківщина», вони відмовилися вступати у парламентську фракцію ВО «Батьківщина».

Л. Кочубей

Технологія виборча – засіб впливу на громадян, що застосовується з метою популяризації та успішного обрання на виборах певного кандидата чи політ. сили. **Т.в.** – це система заздалегідь продуманих і скоординованих дій, спрямована на досягнення переможного результату на виборах. **Т.в.** включають в себе аналітичні дослідження громад. думки, промоушен кандидата (система рекламних і PR-акцій) і предметно-практ. технології (прийняття рішень, ведення переговорів, лобювання і под.). **Т.в.** є сукупністю спеціальних виборчих технік – певних прийомів, що застосовуються у виборчій б-бі.

Сучасні **Т.в.** більше вирізняються своїми брудними засобами та скандалами, які супроводжують кандидатів, аніж чесним переконанням виборців. Та й самі вибори перетворилися на технологію. Зокрема в Україні, вибори стали засобом маніпуляцій, поділу влади, «дерибаном» коштів і грою з людськими очікуваннями, що в результаті призвело до зневіри виборців в демокр. спрямованості волевиявлення та можливості щось змінити таким чином.

Т.в. – це комплекс певних заходів, планів, дій, процедур, технік спрямованих на досягнення певного політ. результату. Напр., висунення кандидата на вибори, його перемога та подальше утримання влади. Особливістю цих технологій є схожість сценаріїв виборчої кампанії як окремих кандидатів, так і політ. партій. Ця схожість будується насамперед на: 1) демонстрації своїх позитивних якостей, іміджу та програми; 2) критиці та викритті недоліків опонентів; 3) захисті кандидата його партії або програми від критики суперників. Досить часто передвиборча б-ба набуває жорстких форм, фактично перетворюючись на змагання «брудних виборчих технологій»: чорний PR своїх конкурентів, підкуп виборців, вплив на їхню підсвідомість, механізм «карусель» та ін.; висунення у виборчому окрузі кандидатів-суперників із однаковим призвищем для дезорієнтації виборців і под. *Див.: «Зливання» округу; «Карусель» виборча; Технічний кандидат.*

Л. Кочубей

Тимчасовий переселенець – юрид. термін, яким позначено одне із явищ міграційного процесу, що набув у ХХ ст. особливої ознаки: вперше в історії *масові примусові та насильницькі* міграції почали домінувати над *добровільними*. Окремі особи або групи людей (біженці, депортанти) змушені залишати місця проживання у результаті застосування насильства або через загрозу війни, революції чи можливі переслідування за расовою, реліг., політ. та ін. ознаками.

Сучасна внутр.-європ. міграційна хвиля викликана військ. конфліктами, політ. нестабільністю у низці регіонів та посилена міграцією із країн «третього світу»; є також відображенням дезінтеграційного процесу, який супроводжує пошук нових форм відносин між народами та д-вами.

В Україні міграційний процес набув специфічного забарвлення: велика к-сть громадян вимушена добровільно (самостійно) у 2014 р. перемістилася з тимчасово окупованої території (АР Крим) і регіонів проведення антитерористичної операції на Сході України. Тимчасовість переселення великої к-сті громадян зі Сходу України та АР Крим (бл. 1 млн осіб за даними ООН) підкреслювалася у прийнятому парламентом 19.06.2014 р. Законі України «Про правовий статус осіб, які вимушені залишити місця проживання внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя та обставин, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції на території України» (Президент України наклав на нього вето).

Загальний соц. настрій щодо тимчасовості такої міграції та її обумовленості зовн. обставинами відбився у змісті кількох термінів у розпорядженнях КМУ (напр., № 588-р.; № 505) та в законах, які визначили статус і затвердили соц. захист громадян України: *вимушені мігранти, внутр. переміщені особи, тимчасово переміщені, Т.п.* та под. У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутр. переміщених осіб» від 20.10.2014 р. підкреслюється тимчасовий хар-р отримання статусу вимушених переселенців – п'ять років.

Т.п. організувалися в окремі спільноти («Кримська хвиля» – Львів; «Крым-SOS»),

координують свої дії із правозахисними організаціями, співпраці із міжнар. фондом ЮНІСЕФ та уряд. установами.

Ю. Ємельянова

Тимчасово окупована територія України – частина земель укр. д-ви, яка всупереч міжнар. праву та режиму міждерж. договірних відносин відібрана (анексована, окупована) в Україні ін. д-вою. Прикладом таких **Т.о.т.У.** можуть служити зайняті кайзерівською Німеччиною землі Української Народної Республіки в 1918 р. або анексований Російською Федерацією в 2014 р. Кримський півострів.

Основою гуманітарної, соц. та екон. політики д-ви Україна щодо населення тимчасово окупованої території став прийнятий у другому читанні 15.04.2014 р. Верховною Радою України Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (Закон про окуповані території України). 15.05.2014 р. закон набув чинності. Він визначає статус території, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації (АР Крим та місто Севастополь), встановлює особливий правовий режим на цій території, визначає особливості діяльності в умовах цього режиму, додержання та захисту прав фіз. та юрид. осіб. Згідно з законом, **Т.о.т.У.** є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Закон визначає, що **Т.о.т.У.** є: територія АР Крим та міста Севастополя; внутр. води і територіальне море України, його дно і надра, на яких Україна здійснює суверенітет, континентальний шельф і виїмкова екон. зона, де Україна згідно зі своїм законодавством користується фіскальними, санітарними, імміграційними та митними правами, а в особливій екон. зоні і на континентальному шельфі – суверенними правами і юрисдикцією; підводний простір в межах територіального моря, повітряний простір, розташований над зазначеною територією. Громадянам України, після залишення ними **Т.о.т.У.**, гарантується дотримання в повному

обсязі їхніх прав і свобод, передбачених Конституцією України, в т. ч. соціальних, трудових, виборчих прав і права на освіту.

С. Троян

Ток-шоу політичне (англ. *talk show* – розмовне шоу) – розмовний телевізійний жанр, що відрізняється надзвичайною тематичною і функціональною широтою, включає сутнісні ознаки інтерв'ю, дискусії, гри за участю запрошених експертів, гостей. Безпосередніми учасниками **Т-ш.п.** є глядачі – як у телестудії, так і біля екранів телевізорів. Глядачі не завжди залучаються в розмову, іноді їх участь обмежується голосуванням, оплесками, вигуками подиву – це створює особливу атмосферу публічності, дає «емоційну підказку» телеглядачам. **Т-ш.п.** – максимально персоніфікована екранна форма, що концентрується навколо особистості ведучого. Його видами є телеміст, теледебати, бесіда, дискусія.

Інколи для досягнення певної мети використовуються способи маніпулятивного впливу **Т-ш.п.** на телеглядачів, у формі: вторгнення, залучення, зараження, навіювання, наслідування, міфологізації, стереотипизації, технології інформ. насильства. Творцем жанру **Т-ш.** є амер. тележурналіст Ф. Донах'ю, перше **Т-ш.** якого *ThePhilDonahueShow* з'явилося у 1960-х рр. Укр. телеглядачі познайомилися з **Т-ш.п.** у 1986 р. із появою телемостів, які вели Ф. Донах'ю і В. Познер і, які з'єднали в прямому ефірі людей із США та СРСР. Найвідоміші **Т-ш.п.** на укр. телебаченні: «Шустер live» (до кін. 2014 р.) на Першому національному, «Велика політика» на «Інтері», «Свобода слова» на «ICTV», «Майдан» на «5 каналі», «Право на владу» на «1+1». Див.: *Реаліті-шоу політичне; Хард-ток-шоу політичне; Шустеризація.*

Н. Олійник

Толерантність політична (лат. *tolerans* – терпіння) – сусп. визначена система установок і ціннісних орієнтирів, відносно яких формуються відповідні нормативні критерії досягнення гармонійного поєднання сусп. поглядів щодо певного явища, засноване на

безпосередній взаємоповазі до позиції кожного члена соціуму, як до індивідуального підходу бачення проблеми та свідомого формування своєї оцінки конкретної політ. ситуації. **Т.п.** – складний соц. феномен, принцип самоздійснення особи у ставленні до інших; терпимість, наближеність до когось-небудь, готовність не втручатися в погляди, настрої, інтреси, попри антипатії до них. У наук. літрі **Т.** розглядається, насамперед, як повага та визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманіття людської культури, норм поведінки, відмова від зведення цього різноманіття до однаковості чи переваги якої-небудь однієї точки зору.

В укр. мовному полі поняття «**Т.**» не автентичне. У різних народів є численні смислові означення «**Т.**»: англ. *tolerance* – готовність бути терплячим; ісп. *tolerancia* – здатність визнавати відмінність від власних ідей або помислів; фр. *tolerance* – таке ставлення, коли людина визнає, що люди можуть думати чи діяти інакше, ніж вона; кит. *kuan rong* – дозволяти, приймати, бути до ін. милосердним; араб. *tasamul'* – прощення, милосердя, м'якість, терпіння, чуйне ставлення до людей. В історії укр. політ. думки та політ. практики поняття «*терпіння*» є означником «**Т.**» – здатність стійко, без нарікань витримувати фізичні або моральні страждання, життєві незгоди; це вміння спокійно сприймати щось нудне, неприємне, небажане.

Існує широкий спектр варіаційного адаптування **Т.п.** під змістовну специфіку визначених політ. доктрин: 1) *лібералізм* – як одну з основних передумов політ. стабільності та моральної свободи; 2) *консерватизм* – як певну м'якість, політ. нерішучість, відсутність власної чітко аргументованої позиції, що є передусім проявом політ. слабкості та ідеологічної нестабільності сусп-ва; 3) *фемінізм* – як системний спосіб, спрямований на забезпечення гендерної рівності та ліквідацію стереотипу диференціації сусп. ролей; 4) *націоналізм* виходить із того, що **т.** спрямована на усунення домінантного становища титульної нації та загрожує деідеологізацією сусп-ву, наслідком чого буде втрата етнічної ідентичності, а та-

кож нац. основи державотворення як провідної інтегруючої ланки провідних політ. цілей і завдань певної країни; 6) *марксизм* – як один із реальних способів досягнення тимчасового компромісу між соц. класами сусп.-ва. Див.: *Толераційне поле*.

П. Параняк

Толеранційне поле – соціокультурна матриця міжсуб'єктних взаємодій, що побудована на принципах поваги до свободи як основи властивої кожній людині її духовної автономії, однакової з іншими гідності як субстрату людськості та рівності у захищених законом правах і відповідальності перед ним, що скеровує їх у бік взаємної терпимості, політкоректності, налаштовує на вільний дискурс, до якого у будь-який час можуть долучитись будь-які зацікавлені суб'єкти, і врешті-решт, на співпрацю носіїв несхожих ідей, поглядів, інтересів. У політ. відносинах вплив **Т.п.** проявляється у вигляді самообмеження у засобах та прийомах міжпартійної б-би, прихильності до обміну думками та проведення переговорів, політ. торгів і укладання угод на основі досягнутих домовленостей. Значення **Т.п.** у політ. процесі зумовлюється здатністю його суб'єктів трансформувати об'єктивні суперечності у своїх позиціях у предмет для обговорення, в уникненні конфліктів між сторонами або у мінімізації їх негативних наслідків. Результат дії **Т.п.** вимірюється рівнем конструктивної співпраці між учасниками сусп.-політ. життя.

Оскільки **Т.п.** формується внаслідок впливу на соц. суб'єктів загальноновизнаних цінностей демократії, ін-ту основоположних прав і свобод людини, і функціонує на цих принципах, що розглядається у цивілізованих сусп.-вах як належна модель поведінки індивіда і сутнісна ознака його громад. культури, то відхилення від неї супроводжуватимуться репутаційними втратами для особи із можливими у подальшому санкціями (від осуду громад. думкою аж до соц. депривації). Це й спонукає індивіда у соц. спілкуванні дотримуватись норм і правил культури толерантності. Див.: *Толерантність політична*.

В. Ханстантинов

Травма історична – кумулятивне (сукупне) емоційне і психол. ураження, накопичене на життєвому шляху окремої людини/колективу та трансльоване в наступних поколіннях, спричинене неординарною (часто зі застосуванням крайніх форм насильства) конкретною подією чи низкою подій, які руйнують звичний спосіб життя та поведінкові характеристики індивіда/колективу, переформатовують свідомісні та пам'яттєві характеристики, впливають на вимір і структурування ідентичності.

Як зазначає амер. дослідник Г. Вайт, сучасне розуміння поняття «*травматичний*» походить із медицини, де воно загалом означає рану, а точніше, враження шкіри і кістки, як і похідні в результаті таких ран фізичні та психічні рубці. Стосовно окреслення певного виду іст. події термін «*травма*» і його прикметникова форма «*травматичний*» досить традиційні і описують сильні руйнації в сусп.-політ. системі, яка повинна якось зреагувати, пристосуватися і адаптуватися, щоб цілий організм міг витримати. З точки зору історіологічного розуміння «травми», на думку Г. Вайта, «іст. подія розглядається як серйозне збурення іст. (сусп.) системи, яке веде до хаосу у всіх інституціях, практиках, підходах. Це відображається на загальних уявленнях, які уподібнюються таким, що настають у випадках істерії, параної, фетишизму і т. д.». «Травма – це просто назва специфічної реакції на кризу», – узагальнює дослідник.

П. Штомпка (один із провідних сучасних теоретиків, що досліджують трансформаційні процеси в посткомуністичних країнах), вважає, що будь-яку соц. зміну можна розглядати як травму. Травма, за П. Штомпкою, – процес, що динамічно розгортається і має такі стадії: 1) структурне і культурне минуле – середовище, котре сприяє виникненню травми; 2) травматична подія чи ситуація, що визначається як стан напруги, пов'язаний із конкретною соц. зміною; це порушує звичний спосіб життя, моделі поведінки та мислення; 3) способи визначення, інтерпретації травматичних подій; 4) травматичні симптоми, що проявляються на біол., демогр. рівні колективності, на рівні

соц. структури та культури; 5) посттравматична адаптація; 6) подолання травми.

Ознаками травмогенних соц. змін (за П. Штомпкою) є, перш за все, різкі, раптові, швидкі зміни, що відбуваються протягом короткого терміну. По-друге, це зміни, що відбуваються в широких сферах сусп. життя, охоплюють різні сфери сусп. життя; по-третє – це глибокі радикальні зміни визначальних для цієї групи цінностей, правил, переконань тощо. Ці зміни виражаються в критиці, заперечуванні укорінених цінностей, поширенні практик, що суперечать їм, а також пропаганді або нав'язуванні нових цінностей. По-четверте, зміни такого зразка несподівані, такі, що викликають подив, руйнують звичайний життєвий устрій. Прикладами таких змін є революції, перевороти.

Т.і. має трансгенераційні механізми передачі. Передача травми через покоління відбувається не прямим шляхом, а опосередковується низкою механізмів.

А. Киридон

Транзит політичний (англ. *transit* – перехід) – політ. процес, зміст якого становить зміна якісного типу політ. режиму. У транзитології розрізняються дві групи **Т.п.** – від авторитарних та від тоталітарних режимів. Відмінність між ними полягає в тому, що перша унаочнює варіації руху (прямого та зворотного) між двома типами політ. режимів – авторитаризмом та демократією, у межах другої до координат аналізу долучається третій – тоталітаризм, що зумовлює можливість трьох варіантів перебігу трансформаційних процесів: переходу від тоталітаризму до демократії; переходу від тоталітаризму до авторитаризму (з можливою подальшою трансформацією авторитарного режиму на демократичний); повернення сусп-ва до попереднього, тоталітарного стану.

Моделі переходів від авторитарних режимів унаочнені в праці С. Гантінгтона «Третя хвиля. Демократизація наприкінці ХХ століття» (1991): 1) прямого переходу, 2) перерваної демократії, 3) другої спроби, 4) циклічна, 5) деколонізації. Моделі переходів від тоталі-

тарних режимів розроблені на ґрунті аналізу перебігу посткомуністичних трансформацій в працях Ф. Рудича «Трансформація політ. структур у країнах СНД і Балтії (1996): 1) прибалтійська (західноєвроп.); 2) українсько-білорусько-молдавська; 3) російська; 4) закарпатська; 5) центральноазиатська; М. Макфола «Четверта хвиля демократизації та диктатури: неузгоджені переходи в посткомуністичному світі» (2002): 1) переходи до демократії; 2) переходи до нового типу диктатури; 3) патові переходи; О. Романюка «Від тоталітаризму до демократії та нац. державності: системний аналіз посткомуністичних трансформацій» (2011): 1) прямого переходу до демократії; 2) переходу до демократії з затримкою; 3) двофазова; 4) циклічних коливань; 5) переходу до авторитаризму; 6) зворотного розвитку. *Див.: Транзитологія.*

О. Романюк

Транзитивне суспільство – сусп-во, що здійснює свою еволюційну трансформацію від одного якісного стану до іншого, в ньому виникають відносини якісно нового типу, які утверджуються не раптово, а поступово, набуваючи нових інституційних і системних якостей. Поняття **Т.с.** пов'язане з ширшою категорією – *перехідне сусп-во*. Коли розглядається поняття «перехідне» або «транзитивне» сусп-во, маються на увазі не лише трансформаційні зміни в посткомуністичних країнах, тобто перехід від тоталітаризму до демократії. Деякі автори застосовують це поняття в двох смислах, які є зрозумілими в залежності від контексту – 1) демокр. транзит (перехід у посткомуністичних країнах); 2) перехід, який означає системні трансформації до формування сучасного сусп-ва.

Політ. та соц. системи розвиваються шляхом переходу від однієї фази розвитку до іншої, від більш низької до більш високої, не втрачаючи своєї цілісності. В умовах поступового еволюційного сусп. розвитку при системних перетвореннях порушується сталість елементів системи, що призводить до нестабільності сусп-ва й усіх його складових. **Т.с.**, куди відносяться сусп-ва пострадянського

простору, у т. ч. сучасне українське, відрізняються від традиційних перехідних сусп-в (із економікою, що прогресує та сталою соц.-політ. системою) та знаходяться у високоактивній стадії соц. трансформацій із нестабільною соц. системою, близькою до стану біфуркації «динамічного хаосу» (за І. Пригожиным).

Найбільш загальним, адекватним і вільним від кон'юнктурного навантаження для характеристики **Т.с.** є поняття «*трансформація*» – зміна різного виду, форми, іст. властивостей певного процесу. Трансформація сусп-ва в межах цієї парадигми означає видозміну стану чи форми існування екон., політ., культ. явищ і процесів. Деякі **Т.с.**, окрім системних трансформацій, знову відкривають або навіть створюють свою цивілізаційну ідентичність (прикладом останнього є Україна).

Напряму, який вивчає транзитивні сусп-ва отримав назву *транзитологія*, центральним поняттям якої є перехід (*політ. транзит*), під яким розуміють соц. та інституціональні зміни в напрямку від авторитарних до демокр. режимів.

Особливістю **Т.с.** є нестабільність його основних сфер, стан кризи, у т. ч. й політ., як результату нездатності політ. системи адаптуватися до внутр. і зовн. змін, відсутність гарантій досягнення декларованого ідеалу, суперечливе поєднання взаємовиключних елементів нової політ. системи та авторитарної, яка намагається нейтралізувати демокр. зміни. Для **Т.с.** притаманний розкол еліт, їх схильність до корпоратизації та олігархізації, перехідний тип політ. культури, її фрагментарність, як хаотичне поєднання старих і нових цінностей, невідповідність інституційного та ціннісного аспектів реформування, кризи легітимності, участі та под. *Див.: Транзитологічна парадигма; Транзитологія.*

О. Бабкіна

Транзитологічна парадигма (англ. *transit* – перехід; грец. *παράδειγμα* – приклад, взірець) – комплекс теор. положень, методологічних принципів, понять і уявлень, покладених у підґрунтя транзитології. Відповідно **Т.п.**

перехід до демократії є процесом послідовної інституціоналізації політ. змін, який у своєму розвитку проходить три послідовних етапи (за Г. О'Доннеллом і Ф. Шмітгером): лібералізація, демократизація та соціалізація.

Лібералізація (авторитарного режиму) спричиняється політ. кризою й за своїм змістом є інституціоналізацію громадян. свобод без трансформації владного апарату, який залишається здатним контролювати ситуацію. Унаслідок лібералізації виникає «опікунська демократія» – режим із формально демократичними, обмежено конкурентними ін-тами, що перебуває під опікою владного апарату. Кращі умови для подальшого розвитку демокр. процесу створюються тоді, коли, поперше, лібералізація здійснюється згори (її ініціює не опозиція, а реформатори всередині правлячої еліти); по-друге, вдається домовитися помірній частині опозиційної еліти з ліберально налаштованою частиною правлячої щодо впровадження демокр. процедур та демократизації держ. ін-тів.

Демократизація (механізму спадкування влади) є етапом інституціоналізації конкурентного механізму влади, що здійснюється через переговори й укладання пактових угод. Найсприятливіші умови для усталення такого механізму створюються тоді, коли співвідношення між протиборчими політ. силами є рівноважним. Критичною точкою цього етапу є такий стан, за якого ніхто, окрім виборців, не може вплинути на процес успадкування влади.

Соціалізація (демократії) – етап інституціоналізації демокр. політ. поведінки, яка передбачає два незалежні, але взаємопов'язані процеси: 1) вироблення з членів сусп-ва громадян – акторів демокр. процесу, що здатні брати участь у прийнятті рішень; 2) забезпечення доступу різних верств населення до розподілу сусп. благ. Процес демокр. транзиту можна вважати завершеним тоді, коли демократія стає «такою, що сама себе підтримує». *Див.: Транзитологія.*

О. Романюк

Транзитологія (англ. *transit* – перехід) – напрям політ. науки, що зосереджує увагу

на дослідженні переходів до демократії. Назву цьому напрямку дав заголовок статті амер. політолога Д. А. Растова «Переходи до демократії: спроба динамічної моделі» («Transits to Democracy: toward dynamic model»), що вийшла у журналі «Порівняльна політика» («Comparative Politics», 1970).

На противагу структурному детермінізму, що панував у теорії модернізації, Д. А. Растов запропонував новий методологічний підхід до дослідження процесу демократизації, за якого увага зосереджувалася не на його зовн. чинниках (рівні екон. розвитку та соц. структурі сусп-ва), а на внутр. механізмах, що передбачає вирішення закономірних етапів, аналіз розстановки та співвідношення політ. сил, їх стратегій і тактик, визначення варіантів оптимальної їх взаємодії. Д. Растов заклав основу транзитологічної парадигми, яку ґрунтовно було опрацьовано в праці Г. О'Доннелла та Ф. Шміттєра «Переходи від авторитарного правління: спроба висновків стосовно нестійких демократій» («Transition from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies», 1986).

На початку 1990-х Т. вступає у кризу, яка унаочнюється в тому, що багато її положень не спрацювали в умовах посткомунізму, про що наголосили К. фон Байме, Т. Каротерс, М. Макфол, Є. Мачкув та ін. Причини кризи Т. зумовлені тим, що її парадигму було розроблено на ґрунті аналізу, по-перше, переходів до демократії від авторитарних режимів, а посткомуністичні трансформації здійснюються від тоталітарних (із різним ступенем їх руйнації); по-друге, переходів в умовах сталої державності, а 80% посткомуністичних країн є новоутвореними д-вами.

Пошуки шляхів виходу з кризи призвели до розширення проблемного поля транзитологічних студій і виходу транзитології за межі своїх парадигмальних обмежень. Основними напрямками оновлення парадигми Т. є: 1) студювання взаємозв'язку переходів до демократії та ринкового реформування економіки; 2) дослідження режимних змін у контексті проблем розбудови національної державності та формування політ. націй; 3) збільшення

уваги до політ. культури; 4) відживлення інституційного аналізу, в межах якого стала активно дискутуватися проблема сприятливих для становлення демократії моделей держ. правління, форм держ. устрою, типів партійних та виборчих систем. Див.: *Транзитологічна парадигма.*

О. Романюк

Трансгуманізм – міжгалузевий наук. напрям і відповідний світогляд, спрямований на розширення фізичних, розумових і психол. можливостей людини за допомогою сучасних технол. досягнень. Слово «Т.» уперше використано відомим гуманістом, засновником ЮНЕСКО Дж. Хакслі в 1957 р.

Т. отримав розвиток в останні десятиліття ХХ ст. В сучасних умовах Т. набуває особливого значення у зв'язку зі зростаючим впливом інтелекту на еволюційний процес будь-якого масштабу. Потужним інтелектуальним чинником, який впливає на еволюцію людини, в рамках Т. розглядається інноваційна активність людини, що включає: вдосконалення технологій вир-ва продуктів харчування; перманентну модернізацію політ., екон. і культ.-гуманіт. технологій. Із Т. пов'язують *іморталізм*, що означає подолання старіння та смертності людини через запровадження трансплантології, протезування мозку, кіборгізацію (використання штучних органів), розвиток медичних нанороботів.

Трансгуманісти вважають, що людський вид не є завершенням еволюції, а людство знаходиться на порозі її нового етапу, коли людина продовжить еволюціонувати вже не в силу біол. законів чи законів соц. еволюції, а завдяки науковому знанню, перетворивши еволюцію на процес, яким можна управляти. Відповідно до наукових прогнозів, вже через 20-30 років суперпотужні технології кардинально змінять саму людину й її життя. На сьогодні вже створені: протез рук, який управляється мозком; прототипи штучних очей; штучне серце, яке з 2006 р. офіційно дозволено до застосування. 100 тис. американців мають кохлеарні імплантати (приєднані безпосередньо до нерву слухові апарати). Наближається час,

коли ембріони людини можна буде вирощувати прямо в інкубаторі. Відкриваються нові можливості в клонуванні людини. Трансгуманісти вважають, що ці можливості будуть розвиватися, як тільки вони стануть безпечними щодо людини і етично прийнятними. Завдяки цим інноваціям людство наближається до нової технологічної фази своєї еволюції. Зазначену фазу визначають як «технологічну сингулярність» – момент, після якого характеристики цивілізації неможливо передбачити. Звідси останнім часом активно обговорюються ідеї, пов'язані з виникненням нової істоти – «постлюдини», яка утворить нову спільноту – «постсоціум».

В. Горбатенко

Трансконтинентальна спільність – спільність людей, які мешкають більш ніж на одному континенті, пов'язані спільними цілями, завданнями, інтересами, цінностями, психол. установками поведінки, світоглядом і світосприйняттям. Члени **Т.с.** усвідомлюють існування своєї спільності та власну належність до неї, здатні та готові до консолідованої взаємодії з ін. членами своєї **Т.с.** або її формальними чи неформальними ін-тами задля захисту, підтримки та реалізації інтересів і завдань своєї спільності.

Спільноти людей, які за своїм хар-ром не обмежені держ. і геогр. кордонами (транскордонні, екстериторіальні, наддержавні, наднаціональні) відомі достатньо давно. Тривалий час як **Т.с.** виступали майже виключно *етнічні* (у вигляді діаспор) і *релігійні* спільноти. Бурхливі соц.-політ. перетворення, що розгорнулись з кін. ХІХ ст., доба глобалізації та стрімкий прогрес транспортних та інформ. комунікацій значно розширили спектр **Т.с.** і вивели уявлення про них за межі етно-релігійної сфери. Створення **Т.с.** є невід'ємним прагненням політ. ідеологій, які претендують на універсалізм і ставлять за мету побудову всесвітнього сусп-ва на власних ідеологічних засадах – лібералізму, марксизму, анархізму. До традиційних релігійних **Т.с.**, що представлені основними світовими релігіями (християнством, ісламом, буддизмом та іудаїзмом), сьогодні додалися численні

новітні «церкви», які прийнято об'єднувати у релігійні культу «нової ери» («ню ейдж») які ведуть активну політику поширення з метою перетворення на **Т.с.**

Основним рисам **Т.с.** відповідають *професійні* спільноти, представники яких є носіями певних професійних знань і навичок універсального, за своєю суттю, характеру – лікарі та юристи. Останнім часом до них можна віднести також економістів, маркетологів, фахівців із банківської справи та реклами, журналістів, спортсменів, науковців. Явних ознак **Т.с.** набули великі та розгалужені кримінальні співтовариства.

В. Семко

Транскультуралізм – підхід до управління культ. різноманіттям, який базується на визнанні гетерогенної ідентичності людини. Виник на зламі 1980-90-х рр. під час дискусій про європ. ідентичність і систему цінностей, що формується на наднаціональному рівні. **Т.** долає статичність мультикультуралізму. У праці «Транскультурність» В. Велш охарактеризував світ як мережу культур. Розвиток комунікацій призводить до переплетіння складових «культ. кокону», розмивання кордонів культури, які, згідно з Г. Зандкюлером, більше не визначаються національними, етнічними, релігійними та ін. групами. Культура здатна відриватися від свого локусу. **Т.** означає спроможність людини освоювати різні культурні традиції. Людина може бути представником водночас різних культур, мати множинну ідентичність. Такі індивіди виступають посередниками між культурами. Але опанування принципами **Т.** вимагає уникнення культ. «шизофренії», формування грамотного та відповідального споживача культ. продуктів. Роль д-ви при реалізації політики **Т.** полягає у сприянні створенню єдиного культ. простору та встановленні правил взаємодії культур. Принцип діалогу є вирішальними інструментом взаєморозуміння та взаємопізнання, виховання підростаючого покоління. Інституціоналізація різних форм культури перетворюється на політ. чинник. *Див.: Мультикультуралізм.*

С. Місержи

Транснаціональна терористична мережа – децентралізована міжнар. структура терористичних орг-цій, у межах якої діють розрізнені індивіди та групи, об'єднані спільною метою, цінностями або реалізацією схожих завдань із застосуванням терористичних методів. **Т.т.м.** не має єдиного ієрархічного командування, це вільна взаємодія між автономними осередками, які можуть мати стратегічне керівництво, але зберігати тактичну незалежність. Тут переважають горизонтальні зв'язки, відбувається передавання ініціативи й прийняття рішень на місця. «Центр» у мережі існує лише в ідеологічному й іноді фінансовому сенсі, оперативного й організаційного центру немає. Ієрархічні відносини все ж можуть бути всередині певного осередку, який є елементом мережі. Структура **Т.т.м.** відрізняється гнучкістю, рухливістю та високим рівнем адаптації до навколишніх змін і власних потреб. Вона має здатність регенерувати себе. Завдяки цьому більш життєздатна, ніж традиційна централізована.

Вирізняють кілька варіантів **Т.т.м.**: 1) *сегментована, поліцентрична, ідеологічно інтегрована мережа* (SPIN – segmented, polycentric, ideologically integrated network), яка вважається найнебезпечнішою, напр., салафітський джихадистський рух; 2) «Ланцюг» – лінійна мережа, в якій люди, товари або інформація передаються за ланцюгом від одного незалежного елемента до іншого, створюючи таким чином опосередковану взаємодію між кінцевими пунктами; елементи «ланцюга» можуть не знати про масштаби й кінцеві пункти мережі; 3) «Зірка» – кругова мережа, елементи якої пов'язані із центральною ланкою; координація дій і взаємодія між елементами відбуваються лише за посередництвом центру, напр., орг-ція «Хізбаллах»; 4) *Багатоцільові терористичні групи* (multiple-issue-terrorisism), які відрізняються від попередніх відсутністю ідеологічної цілісності.

М. Целуйко

Трансфер політичний (англ. *policy transfer* – передача політ. технологій) – процес передачі політ. технологій керівництва, орг-

ції та контролю з одного соціокультурного середовища в ін. **Т.п.**, об'єктами якого виступають «ноу-хау» (ідеї, цінності, ідеології, знання, практики, ін-ти), може бути пов'язаний як із місцевою ініціативою, так і зі зусиллями ззовні, як з перетинанням нац. кордонів, так і всередині країни, як такий, що приймає «жорсткі» (насильницьке нав'язування формальних ін-тів), так і «м'які» (нейтральне та інколи ненавмисне розширення сфер застосування політеконом. інновацій) форми. Трансфер будь-яких технологій є основною формою просування інновацій.

Т.п. проявляє себе суперечливим чином у справі модернізації незахідних сусп-в. Нервоність ситуації усвідомлення марності «наздоганяючої» стратегії модернізації підігривається ідеологією радикальної зміни традиційної ідентичності. Завдання зміни ідентичності – це вимога тих нових меж самоотождення, що відповідали б зах. цінностям дотримання прав людини, ін-тів громадян. сусп-ва, трудової етики. Однак чинник культ. лагу (повільного просування, зміни) проблематизує запозичення іст. відсталими народами зах. культури вир-ва. У повсякденній мові теор. твердження про необхідність зміни ідентичності полягає у вимозі, щоб, напр., українець або ін. людина незахідного сусп-ва робили би у своїх життєвих ситуаціях так само, як єропеець або американець. Однак недостатньо, щоб думка прагнула соц. дійсності, треба щоб і ця дійсність прагнула думки. Інакше **Т.п.** здатний виявитися проектом прикриття політики злиття і поглинання, тобто захоплення слабких нац. економік, що в перспективі може призвести до анексії. Тут **Т.п.** є не благодійністю, а інвестиціями («вони» говорять нам про демократію, а думають про наші вугледодні). І все ж таки підпорядкування тиску могутніх інтеграційних глобал. процесів є раціональним, а опір їм – ірраціональним.

В. Чернієнко

Трояндова революція (Революція троянд) (груз. ვარდების რევოლუცია – «вардєбіс революція») – посткомуністична революція у Грузії, що відбулася 02-23.11.2003 р. й

змусила піти у відставку президента Е. Шеварнадзе. Назва походить від символу революції – троянд, який опозиція використовувала, щоб засвідчити її ненасильницький хар-р.

Причини **Т.р.** полягали в тяжкому екон. стані країни, корупції держ. службовців, нездатності влади вирішити проблеми відокремлення Абхазії та Південної Осетії, зростання сепаратизму в Аджарії. Приводом **Т.р.** стало фальшування результатів парламентських виборів 02.11.2003 р. ЦВК удвічі збільшила к-сть голосів, відданих за урядовий блок «За нову Грузію». За офіційними даними він набрав 21,32 % голосів, за даними екзит-полу – 8–13 %. Опозиція та міжнар. спостерігачі відмовилися визнати результати виборів. Оголошення результатів виборів спричинило масові протести. Опозиційні партії висунули вимогу перевиборів, яку підтримали тисячі громадян, які вийшли на вулиці столиці та ін. міст. Кульмінація **Т.р.** відбулася 22.11.2003 р., коли протестувальники захопили будинок парламенту під час першого засідання новообраного складу. Президент Е. Шеварнадзе залишив засідання. Наступного дня, після зустрічі Е. Шеварнадзе з лідерами опозиції (М. Саакашвілі та З. Жванією), Е. Шеварнадзе оголосив про відставку та залишив країну.

Після відставки Е. Шеварнадзе були проведені повторні парламентські та позачергові президентські вибори. На парламентських виборах абсолютну перемогу здобула опозиційна партія «Національний рух» (66% голосів), а на президентських виборах переміг М. Саакашвілі (95%). Див.: *Оксамитова революція; Посткомуністичні революції.*

О. Романюк

Трудова повинність – законодавчо закріплений обов'язок громадян країни з виконання сусп. корисної праці, зазвичай низькооплачуваної або неоплачуваної. Частіше за все громадяни залучаються без обов'язкової згоди до виконання робіт оборонного хар-ру, а також до ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного хар-ру у період мобілізації та воєнного часу.

Т.п. отримала широке застосування в СРСР починаючи з 1918 р. Для виконання сусп. ко-

рисних робіт навіть створювались трудові армії. **Т.п.** була постійною складовою життя молоді у Німеччині в період 1935-1945 рр. Також була розповсюджена в багатьох д-вах у період Другої світової війни (напр., в Угорщині, Норвегії).

В Україні у постанові Кабінету Міністрів від 13.07.2011 р. «Про порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» (зі змінами від 23.09.2014 р.) **Т.п.** розуміється як короткостроковий трудовий обов'язок на період мобілізації і воєнного часу з метою виконання робіт, що мають оборонний хар-р, а також ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного хар-ру, які виникли в період воєнного стану, та їх наслідків, що не потребує обов'язкової згоди особи, стосовно якої запроваджується такий трудовий обов'язок. Військ. командування разом із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а якщо це неможливо, самостійно приймає рішення про запровадження **Т.п.** та залучення працездатних осіб до виконання сусп. корисних робіт, яке доводиться до відома населення через ЗМІ.

А. Шуліка

Турбулентність політична (англ. *turbulence in politics* – турбулентність в політиці) – поширений на все поле політики стан справ, за якого взаємозв'язки, що підтримують головні параметри та ін-ти політичного позначені екстенсивною складністю та мінливістю, а відтак – перманентною динамікою політ. процесу.

Поняття «**Т.п.**» до політ. науки інтегровано амер. політ. теоретиком Дж. Н. Розенау, що знайшло своє відображення в його фундаментальній праці «*Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*» (1990).

Т.п. лежить в основі концепції кайрополітики, адже відображає різноманітні акти дій різноманітних політ. акторів, що відбуваються в момент якісної зміни політики, її трансформації, «точки біфуркації» політ. процесу. **Т.п.** ґрунтується на сугестивній фізико-

метеорологічній метафорі (*атмосферна турбулентність*), що переростає в аналітичний концепт, який можна ефективно застосовувати в політ. теорії для пояснення динаміки (світлого) політ. процесу.

При розгляді політ. теоретиками поняття **Т.п.** трансформація (між)державної системи спрямована сприяти біфуркації політичного, що може / не може бути стабільним та перманентним, тоді як фахівці-фізики покладаються на математичну «теорію біфуркації», аналізуючи турбулентні потоки та спостерігаючи що відбувається, коли ці потоки виводять систему зі стану критичного рівня стабільності. Поле політичного є модифікованою біфуркацією, що розроблена абстрагуванням від ряду субстантивних аномалій, а використання концепту в фізиці розкриває порядок, внутр. властивий розпад встановлених паттернів (має назву «першорядна біфуркація»), наближеного до зусиль розкриття зразків, що лежать в основі хаотичного мультицентричного світу, що виник на противагу державоцентричному.

М. Андрущенко

Тюльпанова революція – політ. події в Киргизії (лютий – березень 2005 р.), що призвели до відставки президента А. Акаєва та перемоги опозиції на чолі з К. Бакієвим. Причина **Т.р.** – авторитарно-кланове управління країною, корупція, сімейність, протиріччя між більш розвинутою північчю та бідним

півднем, засилля «сіверян» в органах влади й управління, низький рівень життя населення. Привід **Т.р.** – фальсифікація парламентських виборів 2005 р., коли 90 % депутатських мандатів було розподілено між прибічниками А. Акаєва. Брутальні фальсифікації спричинили масові акції протесту. Лідери опозиції – К. Бакієв, Р. Отунбаєва, Ф. Кулов, А. Бекназаров. Певний час опозиція контролювала південь (Ошська область), а офіційна влада – північ Киргизії (березень 2005 р.). 24.03.2005 р. опозицією був захоплений Будинок уряду (м. Бішкек), що супроводжувалося значною к-стю поранених із обох сторін, масовими погромами та грабежами в центрі столиці. Уряд відправлено у відставку, Верховним судом Киргизії скасовано підсумки парламентських виборів. Результатом тривалого масового тиску на владу стала відставка А. Акаєва (з 05.04.2005 р.) та проведення дострокових президентських виборів (липень 2005 р.), на яких переміг К. Бакієв (отримав 88,7% голосів). Тюльпани не були символом цих подій, вважають, що цю назву використав у своїй промові А. Акаєв (ін. версія – один із лідерів опозиції Р. Отунбаєва).

Наслідки: **Т.р.** не призвела до системних трансформацій країни, відбулася зміна лише владної верхівки та поступова узурпація влади К. Бакієвим (сімейність, клановість, корупція, обмеження свободи слова), що призвело до масових виступів протесту у 2010 р. *Див.: Посттюльпанова революція.*

А. Демичева

У

Україновиховання – цілеспрямований і систематичний процес формування особистості патріота-українця, зокрема його світогляду й хар-ру, нац. свідомості. Система **У.** ґрунтується на українознавчому підході. Для того, щоб виховати справжнього патріота своєї д-ви, необхідно, передусім, звернутися до історії та культури укр. народу. Головна мета **У.** – відродити генетичні корені укр. народу, сформувати новий тип українця, здатного вивести свою д-ву на світовий рівень культури. Однією із складових змісту **У.** має стати культурознавчий компонент, що відображає нац. специфіку світобачення і світосприйняття українців. Завданням є ознайомити молоде покоління з іст. минулим України, багатством духовної культури народу; навчити поважати нац. символи; знати й практ. продовжувати традиції, звичаї та обряди; удосконалювати знання й уміння з укр. мови; читати твори укр. класиків; а також усі ці знання вміти передати наступним поколінням. Формування особистих рис громадянина України (нац. самосвідомості, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, фізичної, еколог. культури) – одне з важливих і центральних завдань **У.**

Повноцінна, цілісна, нац. свідомою особистістю із почуттям власної гідності, високими моральними якостями – результат правильно організованої системи вивчення нац. ідеалів, традицій і звичаїв. А ця система має формуватися із нац. світогляду, філософії народу, нац. ідеології. Відсутність самобутньої системи виховання та нац. ідеї в країні призводить до сповільнення й занепаду культурних, освітніх процесів і явищ.

Т. Здіховська

Україно-російська війна – неоголошена, гібридна війна, яка почалась між Україною та Росією з окупації останньою Криму наприкінці лютого 2014 р. Причини **У.-р.в.** полягають у реалізації реваншистських імперських амбіцій політ. керівництвом Російської Федерації

щодо відновлення СРСР у новому форматі. Також важливою причиною війни є бажання відволікти населення Росії від екон. негараздів, браку свободи слова, правового свавілля, непотизму та ін. хвороб пострадянських сусп-в на тлі повалення народом України режиму В. Януковича.

Як і багато сучасних війн, ця війна гібридний хар-р, коли агресор поєднує використання регулярних збройних сил та іррегулярних формувань із місцевих інсургентів. До першої «регулярної» форми **У.-р.в.** можна віднести окупацію Криму рос. армією; артилерійські обстріли укр. підрозділів на кордоні Луганської та Донецької областей із території Російської Федерації; вторгнення бойових груп рос. армії на територію України від Іловайська до Новоазовська. До другої «іррегулярної» форми гібридної війни належать формування антиукр. рухів у сх. і півд. областях України; створення воєнізованих та збройних формувань; надання останнім озброєння, боєприпасів тренувальних засобів, інструкторської допомоги.

У.-р.в. призвела до значних змін у структурі укр. сусп-ва: прірва між прихильниками зах. та сх. векторів орієнтації поглибилася, а між представниками кожної групи відбулася консолідація. Важливим елементом консолідації проукраїнської групи став волонтерський рух, який поєднав велику к-сть громадян України, які тією чи ін. мірою допомагають укр. військовим і біженцям з Донбасу.
Див.: Гібридна війна.

В. Целуйко

Українофоб – різновид ксенофоба; особа, якій властиві агресивне неприйняття України, ненависть, неприязнь та зневага всього українського. **У.** вороже, зверхньо ставиться до України, її самовизначення та суверенітету, укр. нації та українства загалом, укр. культури, мови та історії, традицій та менталітету, будь-яких виявів укр. нац.-культ. самобутності. Українофобія (україноненависництво) в

одному типологічному ряді з антисемітизмом, нацизмом, расизмом, шовінізмом. **У.** здебільшого побутує серед домінуючих народів кол. імперій, у складі яких жили або проживають тепер українці (Росія, Угорщина, Румунія, Польща та ін.) **У.** зустрічається також серед громадян України, зокрема у політ. класі, представники якого сповідують чужі інтереси та цінності, створюючи загрозу цілісності та єдності д-ви. Інколи українофобію використовують як засіб дестабілізації сусп-ва, відволікання від реальних проблем, соц. негараздів. **У.** постає як провідник великодерж. агресії, яка раніше кваліфікувалася в політ. літературі як великодерж. хамство й насильство щодо українців.

У. використовує образливі етноніми, стереотипи, приписує українцям невластиві їм негативні риси, поширює на характеристику цілого народу такі риси поведінки, які можуть бути притаманні лише конкретній людині. **У.** намагається представити українців в карикатурному вигляді. **У.** виявляє себе як на побутовому рівні, так і сусп.-політ. З одного боку, «побутова ксенофобія» – глузування над укр. мовою, традиціями, уявлення про Україну як про «молодшого брата». З ін. боку, «концептуальна ксенофобія» – досить складна система уявлень про Україну та «укр. ідею» як про вигадку ворогів Росії з метою розчленування «єдиной російской державы», «єдиного русского народа», на сучасному етапі «єдиного русского мира». **У.** – явище не нове, має глибоке іст. коріння, нерідко підживлюється пережитками та стереотипами минулого, слугує нагнітанню міжнаціональної напруженості, використовується як компонент міждерж. політики. Див.: *Українофобія.*

О. Калакура

Українофобія – різновид ксенофобії, що спрямований на українців як етнічну групу. **У.** має іст. і політ. укорінення, детерміноване особливостями націогенезу на укр. землях, що перебували у складі різних держ. утворень, зокрема Російської імперії, Австро-Угорщини, Речі Посполитої та особливо СРСР, за часів існування якого було спотворено процес нац.

ідентичності українців і дискредитовано ідею нац. патріотизму, вписано криваві сторінки в історію міжнар. відносин (напр., між укр. і поляками,) сформовано комплекс «малоросіяництва». Найвиразнішою рисою **У.** сучасного періоду є неприйняття нац.-культ. самобутності українців, укр. нації та державності як таких. За суб'єктивністю продукування й утвердження у сусп. свідомості **У.** є внутрішньою (коли вітчизн. політики та афільовані ЗМІ, спекулюючи на етнокультурних регіональних відмінностях, використовують існуючі деформації етнокультурного розвитку укр. сусп-ва в цілому як політ. технології), або зовнішньою (коли окремі зарубіжні політики, лідери громад. орг-цій, діячі культури чи держ. ЗМІ, як у випадку з Російською Федерацією, здійснюють план політ. керівництва своєї д-ви по фашизації України, перетворенню її у всесвітній жупел). Форми прояву **У.** мають широкий спектр: від створення й поширення негативних стереотипів і образ на побутовому рівні до фальсифікації історії укр. нац.-визв. руху, демонізації його теоретиків та лідерів, в першу чергу, Д. Донцова, М. Міхновського, С. Бандери та інш., залякування сусп-ва наклепницькими міфами дискримінації російськомовних громадян і навіть геноциду росіян в Україні. Див.: *Українофоб.*

Л. Лойко

Українська армія – у широкому значенні – синонім поняття «Збройні сили України», тобто сукупність сухопутних, військ.-морс., повітряних сил та ін. воєнізованих формувань д-ви, призначених для забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. **У.а.** відповідно до законодавства України може залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного та надзвичайного стану, б-би з тероризмом і піратством, ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру і под.

На поч. 2014р. в **У.а.** нараховувалося 182 тис. осіб, причому лише 70 тис. із них служили у бойових частинах. За даними видання «Біла книга-2012. Збройні Сили України»,

сухопутні сили нараховували у своїх лавах 57 тис. особового складу, 686 танків, 2065 бойових броньованих машин, 72 бойові вертольоти, 716 артилерійських систем калібру більше 100 мм; у Повітряних силах проходили службу 40,6 тис. осіб, в наявності 160 бойових і 25 транспортних літаків; у Військово-морських силах служили 14,6 тис. осіб, у наявності 22 бойові кораблі та катери, 3 протичовнові літаки і 8 протичовнових вертольотів, 41 танк, 160 бойових броньованих машин, 47 артилерійських систем калібру більше 100 мм.

Події 2014 р. (анексія Криму, Антитерористична операція) стали свідомством того, що **У.а.** не здатна виконати ті завдання, що пов'язані з її призначенням; у результаті чимало проблем укр. війська вирішувалися волонтерським рухом. Проблеми **У.а.**: недостатні обсяги бюджетного фінансування потреб оборони; низьке оснащення військ (сил) новими (модернізованими) зразками військ. техніки; обмежені можливості вітчизн. підприємств промисловості щодо задоволення потреб **У.а.** у сучасному озброєнні; низький рівень практичності військових усіх рівнів до виконання завдань за призначенням тощо. «Стратегія реформ-2020» передбачає збільшення фінансування **У.а.** з 1% до 5% ВВП у 2020 р. Передбачається розробка нової оборонної стратегії, внесення змін до Воєнної доктрини і підготовка нової держ. програми розвитку **У.а.**

М. Требін

Українська державність (державність – збірне поняття, що утворилося від етноніма д-ва) – комплекс ін-тів вітчизн. політики, культури, що діють на території, населеній національною спільнотою, пов'язують її в компактну цілісність і забезпечують розвиток у сучасному й майбутньому. **У.д.** виникла ще до створення д-ви Київська Русь (Русь-Україна), зокрема, Куявія, яка існувала у VII–IX ст. із центром у Києві, Антська д-ва, яка існувала у кін. IV– на поч. VII ст. н. е. Особливість **У.д.** полягає у безперервності її розвитку, яка після розпаду України-Руси та остаточного її знищення татарами-монголами, продовжує існування у формі Галицько-Волинської д-ви, що

була створена Романом Мстиславовичем у кін. XII ст. на суто укр. землях. **У.д.** – це козацькі держ. утворення, що виникли після захоплення Галицько-Волинської д-ви сусідніми країнами. Це суверенна військ.-політ. орг-ція укр. козацтва (Запорізька Січ), яка успадкувала від попередніх укр. д-в, зокрема Галицько-Волинської, усі ознаки державності, на основі яких Б. Хмельницький створив Українську козацьку д-ву, що проіснувала майже до кін. XVIII ст. і була знищена Російською імперією. **У.д.** – це об'єднання навколо Радянської України, яка входила до складу СРСР, ін. укр. земель, зокрема Карпатської України, які були захоплені сусідніми д-ми. Після більш як сторічної перерви **У.д.** відродилася у вигляді автономного утворення (УНР), а з часом – незалежної д-ви. **У.д.** – це об'єднання 22.01.1919 р. УНР і ЗУНР в одну д-ву. З 1991 р. розпочався новий етап розвитку незалежної **У.д.**

С. Савойська

Українська еміграція (лат. *emigratio* – виселення) – вимушене чи добровільне переселення укр. населення за межі етнічної території до ін. країни на постійне або тимчасове проживання. **У.е.** зумовлена причинами: екон., політ., соц., військ., етнічними, реліг. і под.

Перша значна політ. **У.е.** (т. зв. мазепинська) відбулася у 1709 р. Масового хар-ру **У.е.** набула наприкінці XIX ст. і продовжується до сьогодні. В історії **У.е.** дослідники визначають чотири хвилі переселенського руху: *перша* – зі сер. 1870 р. до початку Першої світової війни; екон. за хар-ром (виїхали бл. 500 тис. осіб); *друга* – період між двома світовими війнами – екон.-політ. за хар-ром (до 200 тис.; з України виїхало багато осіб, які в 1917 – 1920 рр. брали участь у змаганнях за самостійність України); *третья* – роки Другої світової війни та повоєнний період – політична за хар-ром (найчисленнішою групою серед емігрантів були переміщені особи); *четверта* – «заробітчанська» – розпочалася у 1990 р.

За радянських часів правлячий режим вдавався до примусового видворення за межі країни політиків, учених (20-30-ті рр.), правозахисників (60-80-ті рр. XX ст.), які протесту-

вали проти чинних порядків або порушення прав людини. Різні джерела зазначають к-сть українців, які постійно живуть за кордоном, – бл. 20 млн. **У.е.** є частиною світового міграційного процесу, спричинила масове розселення українців у світі й формування укр. діаспор у країнах усіх континентів.

Головна причина новітньої хвилі **У.е.** – екон. скрута перехідного періоду в Україні. У результаті цього на тимчасову роботу до країн Європи, Америки та Російської Федерації виїхали бл. 7-8 млн осіб. Регулювання міграційних процесів в Україні здійснюється на основі Конституції України, законів «Про біженців» (1993), «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» (1994) та ін. нормативно-правових актів, а також міжнар.-прав. документів.

Я. Комарницький

Український медійний простір (англ. *media space*) – соціокульт. елемент, складова нац. інформ. простору, спосіб здійснення ефективної комунікації у сусп-ві. Основним призначенням **У.м.п.** є вплив на масову свідомість населення, соц. контроль, формування громад. думки та конструювання соц. реальності через засоби масової комунікації. **М.п.** функціонує як посередник між особою та джерелом інформації. Управління **м.п.** здійснюється через вплив на основні (брендві) канали масової комунікації, яким довіряють.

У.м.п. формується із нац. і регіон. ЗМІ, які працюють у напрямі демократизації укр. сусп-ва, в інтересах д-ви та громадян. Ознаки **У.м.п.:** тенденція до наслідування зразків, які не властиві вітчизн. медіа-середовищу; вливання у глобал. інформ. індустрію; формування у громадськості відчуття псевдоучасті у сусп. проблемах; залежність від політ. орієнтації власника; функціонування визначається внутр. ситуативними чинниками та глобал. впливами; медіатизація соц. життя та інформ. залежність особи; інформ. дезорієнтованість громадян, що призводить до придушення критичного мислення.

Етапи розвитку **У.м.п.:** 1) виникнення незалежних ЗМІ; 2) прийняття законодавчої

бази щодо регулювання питань діяльності роботи мас-медіа; 3) поява та розповсюдження нових електронних засобів масової комунікації; 4) розробка та впровадження на практиці концепції Громад. телерадіомовлення, що є гарантією формування незалежних структур для отримання якісного неангажованого інформ. продукту.

О. Макух

Українсько-російські відносини – міждерж. відносини між Україною та Російською Федерацією, встановлені в 1991 р. після розпаду СРСР. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Російською Федерацією було підписано 14.02.1992 р., а Консульську конвенцію 15.01.1993 р. Договір-правова база сучасних **У.-р.в.** регулює широке коло питань двостороннього співробітництва, включаючи дипломатичну, політичну, торг.-екон., наук.-техн., гуманітарну, правоохоронну та ін. сфери. В основі її – Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997 р. (Великий договір), який був грубо порушений рос. стороною в результаті окупації і анексії Криму навесні 2014 р.

В **У.-р. в.** виокремлюється п'ять етапів: *I* – 1991–1997 – становлення та закріплення двосторонніх відносин у результаті підписання Великого договору; *II* – 1997–2004 – розвиток відносин стратегічного партнерства на основі Договору від 31.05.1997 р. при одночасному збереженні ситуативної напруги в стосунках, прикладом чого став конфлікт довкола о. Тузла в Керченській протоці (2003); *III* – 2005–2009 – певне охолодження відносин у зв'язку з негативним сприйняттям офіційною Москвою подій і наслідків Помаранчевої революції; *IV* – 2010–2013 – розширення співробітництва, прагнення з боку Російської Федерації домогтися організаційно-інституційного включення України в євразійські інтеграційні проекти, виходячи з концептуального бачення Кремлем пострадянського простору як «природної зони міждерж. інтеграції Росії»; *V* – з лютого 2014 р. – де-факто інтервенція Росії проти України і російсько-українська «гібридна» ві-

йна, наслідком чого стала російська окупація Криму і його включення на основі результатів нелегітимного референдуму до складу Російської Федерації, підтримка (інформ., військ., гуманітарна) нею незаконних квазі-державних утворень на сході України – т. зв. Луганської і Донецької народних республік.

27.01.2015 р. укр. парламент визнав Російську Федерацію *д-вою-агресором*.

С. Троян

УЛБ концепція (польс. *ULB: Ukraina-Litwa-Białoruś*) – сукупність ідей, які передбачали визначальну роль регіону Україна - Литва - Білорусія для змін на території СРСР і всієї Центр.-Сх. Європи та для гарантування стабільності макрорегіону в посткомуністичний період. **У.к.** розроблялася протягом 1950-1980-х рр. колективом паризької «Kultury», насамперед Ю. Мерошевським і Є. Гедройцем. Термін вперше використано в 1974 р. у статті Ю. Мерошевського «Російський «комплекс Польщі» та територія УЛБ».

УЛБ.к. була модифікацією концепції *прометеїзму* в дещо звуженому варіанті, адаптованому до нових іст. умов. **УЛБ.к.** передбачала, що регіон, який був територією кол. І Речі Посполитої, становив *геополітичну вісь* та детермінував великодерж. статус Польщі або Росії. Тому зміни на території Балто-Чорноморського регіону спричинять зміни у решті республік СРСР і всьому соціалістичному таборі. **УЛБ.к.** передбачала, що передумовами змін на території УЛБ повинно бути формування нової системи безпеки регіону, звільненого від рос. і польс. імперіалізму, відмова від територіальних претензій, досягнення між-нац. примирення, підтримка визв. б-би, демократії і екон. трансформацій. **УЛБ.к.** стала частиною ідеології польс. антитоталітарної опозиції, насамперед Польс. незалежницького порозуміння (1976). У середовищі польс. опозиції великий вплив на актуалізацію і апробацію **УЛБ.к.** здійснив Б. Скарадзінський своєю книгою «Білоруси - Литовці - Українці: наші вороги чи брати?» (1983). У певній мірі **УЛБ.к.** була складовою *АВС концепції*, сто-

суючись її найважливішої частини. **УЛБ.к.** спричинила активне заангажування Польщі у зміни на території Балто-Чорноморського регіону в період розпаду СРСР. **УЛБ.к.** становить основу доктрини сх. політики Польщі у постбіполярній системі. Див.: *АВС концепція; Геополітичні осі; Прометеїзм.*

М. Генік

Унітарно-децентралізована держава (лат. *unitas* – єдність, однорідність) – форма територіального устрою д-ви у якій відсутні місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції, і на всіх субнаціональних рівнях функціонують органи місцевого самоврядування. **У.д.д.** інколи називають *регіональними*, оскільки значна частина повноважень передана на місця.

Ознаки **У.-д.д.** :

1) наявність територіальних утворень, наділених у законодавчо визначених межах, відповідною самостійністю у сфері правотворчої та ін. діяльності. Публічні органи управління територіальних утворень **У.-д.д.** наділяються правовою автономією. Існує чіткий розподіл повноважень між центральними органами держ. влади та місцевою владою адм.-тер. одиниць, що наближує останніх до суб'єктів федерацій;

2) органи місцевого самоврядування в **У.-д.д.** не є агентами д-ви. Значний ступінь самостійності самоврядних органів дозволяє характеризувати **У.-д.д.** як таку, де територіальні громади формують самостійну форму публічної влади. **У.-д.д.** властивий як високий ступінь демократизації держ.-сусп. життя, так і зрілість громадян. сусп-ва

3) у системі публічного управління обов'язково присутні органи місцевого самоврядування, які обираються членами територіальних громад на основі загального, рівного та прямого виборчого права;

4) ін-т місцевого самоврядування утворюється та функціонує на кожному рівні адм.-тер. поділу;

5) виборні органи місцевого самоврядування перебувають під опосередкованим контролем центральних владних структур.

У «чистому» вигляді досить важко визначити **У.-д.д.**, оскільки вони майже завжди містять елементи, які за своїм змістовним наповненням властиві унітарним д-вам, проте за певними наведеними ознаками до них можна віднести Велику Британію, Грецію, Данію, Іспанію, Македонію, Фінляндію, Японію.

О. Панфілов

Уряд коаліційний (лат. *coalitio* – злиття; англ. *coalition government*) – уряд утворений із членів двох або більше політ. партій. **У.к.** можливий за багатопартійної парламентської системи управління. Причиною утворення **У.к.** є те, що жодна партія самостійно не може домогтися більшості у парламенті. **У.к.** зазвичай утворюється в період надзвичайних обставин (екон., соц. чи політ. кризи) для кращої координації управління. **У.к.** може включати в себе всі партії, представлені в парламенті (уряд нац. єдності) або найбільші політ. сили (велика коаліція). **У.к.** найбільш поширений у країнах із пропорційною виборчою системою, де за результатами виборів найбільша партія формує більшість. Напр., в англосаксонських країнах, через переважно двопартійну систему, **У.к.** найменш поширений. Разом із тим, **У.к.** найпоширеніший у скандинавських країнах, у країнах Бенілюксу, Німеччині, Італії, Японії, Латвії, Туреччині, Ізраїлі, Новій Зеландії, Індії, Таїланді та Україні. **У.к.**, утворений із кількох партій, як правило, більш стабільний і довговічний, ніж уряди меншості. Значною мірою формування **У.к.** залежить від ступеня розвиненості демокр. парламентаризму. У країнах, які перебувають на різних рівнях розвитку парламентаризму та демократії, **У.к.** мають різні особливості. Ці особливості залежать від стадії розвитку парламентаризму, від законодавчої бази та досвіду країни, від ментальних особливостей її населення та рівня громадян, свідомості її політиків. Перший в Україні **У.к.** був сформований прем'єр-міністром В. Януковичем у 2002р., але не за результатами виборів, а в наслідок б-би найвпливовіших олігархічних груп.

В. Лебедюк

Уряд маріонетковий – вислів, яким характеризується уряд, що діє всупереч інтересам власної д-ви та народу за негласною вказівкою іноземної д-ви. **У.м.** руйнує д-ву, в якій він здійснює свої повноваження, її суверенітет і територіальну цілісність. У невизнаних республіках **У.м.** призначається ін. д-вою та стає інструментом впливу на політику д-ви, де існують «заморожені» конфлікти. Статус і ступінь самостійності **У.м.** визначає керівництво тієї д-ви, яка призначила цей уряд. Алегорично **У.м.** – це уряд, який діє за вказівкою іноземної д-ви.

Класичним прикладом д-ви з **У.м.** є Маньчжоу-Го, створена Японією в 1932р. Фактично, **У.м.** існують у невизнаних республіках, зокрема, на пострадянському просторі у Придністров'ї, Абхазії. **У.м.** за підтримки Російської Федерації були створені в Донбасі – у ДНР і ЛНР. Див.: *Донецька народна республіка; Заморожений (тліючий) конфлікт; Луганська народна республіка.*

В. Коцур

Уряд політичний – найвищий колегіальний виконавчий орган держ. управління, що формується з політиків, керівників органів держ. управління країни та ін. держ. службовців, або загальна система держ. управління. **У.п.**, як правило, складається з членів (міністрів) і очолюється головою, який може бути одночасно головою д-ви. Основне завдання – втілювати в життя закони, прийняті вищим законодавчим органом д-ви. З цією метою **У.п.** та ін. органи держ. управління випускають підзаконні акти, які мають, як правило, силу закону. У низці країн **У.п.** має право законодавчої ініціативи: його голова може звертатися до законодавчого органу країни з ініціативою прийняти, змінити або скасувати будь-який закон. Структура **У.п.** залежить від форми держ. управління, а також іст. сформованої структури управління в різних країнах. Як правило, під керівництвом **У.п.** перебувають держ. апарат і контроль за виконавчо-розпорядчої діяльністю, збройні сили, фінанси, міжнар. відносини.

У д-вах із *парламентських республіках* **У.п.** формується або з представників партії,

що перемогла на виборах до парламенту, або коаліції партій; якщо жодна з партій не набрала більшості, то відбуваються переговори між партіями, за підсумками яких або формується **У.п.** більшості або меншості, а при неуспіху переговорів проводяться нові парламентські вибори. Коаліційний **У.п.**, створений із представників кількох парламентських партій функціонує на основі коаліційного договору. У *президентських республіках* а також у частині республік із змішаною формою, очільник д-ви не входить до системи органів **У.п.**, але має повноваження, що відносяться до сфери виконавчої влади. У деяких д-вах виділений колегіальний орган у формі **У.п.** відсутній, а міністри підпорядковані керівнику д-ви. У федеративних д-вах існує центральний **У.п.** і ті, що входять до складу федеральних утворень. Щодо країн із *змішаною* формою держ. управління, то в них існує т. зв. дуалізм виконавчої влади.

О. Лозовицький

Уряд технократичний (грец. *τεχνη* – майстерність + грец. *κρατος* – влада) – уряд утворений не з членів політ. партій, а з провідних фахівців у певній галузі. Формування **У.т.** є звичайною практикою для президентської форми правління, і навпаки, утворення такого типу уряду є рідкісним явищем у політ. практиці парламентської форми правління. Звичай **У.т.** формується в період політ. кризи, коли довіра до основних політ. акторів суттєво знижується. У др. пол. ХХ ст. найчастіше **У.т.** формувалася у Фінляндії та Італії. Напр., у 1993 р. в Італії у результаті корупційного скандалу, в якому були задіяні вищі керівники д-ви та лідери провідних політ. партій, було сформовано **У.т.** на чолі з головою Італ. банку К. А. Чампі. Цей тип урядів слід розглядати як тимчасовий, або перехідний, коли основні політ. сили д-ви беруть паузу для відновлення довіри населення.

В основу формування **У.т.** покладено ідеологію утворення мерітократичного сусп-ва, де влада належить наук.-техн. спеціалістам. **У.т.** є продуктом технократичної системи, в якій економіка регулюється економістами, соц. політика регулюється політологами, система охорони здоров'я керується медиками-фахів-

цями, а ін. галузі відповідними спеціалістами, які співпрацюють та здійснюють обмін знаннями, з метою фахового виконання поставлених завдань. Ідею технократії, як влади наук.-техн. спеціалістів, описав Т. Веблен у соц. утопії «Інженери та цінова система» (1921). **У.т.** функціонували в Україні до конституційної реформи 2004 р., хоча експерти не наважувалися назвати його урядом професіоналів. Негативною практикою укр. безпартійних урядів була відсутність спільної стратегічної мети та спільної позиції для всієї виконавчої вертикалі.

В. Лебедюк

Уряд тимчасовий (англ. *provisional government*) – уряд, що формується в д-ві (або в будь-якому її регіоні) на час перехідного періоду або надзвичайного стану, як правило, при зміні політ. устрою або політ. режиму. На практиці **У.т.** створюється під час війни або революції; він складається з осіб, які відповідають народним настроям і є найбільш гідними для виконання дорученого їм завдання. **У.т.** має повноваження до створення постійного уряду. Основне завдання такого уряду – провести вибори. **У.т.** складається із представників як опозиції, так і влади, основним завданням якого є формування нового уряду та якісно нової влади за результатами виборів.

Історично **У.т.** створювався як реакція на політ. кризу, що виникала в результаті розпаду попередньої влади. Напр., численні **У.т.** створювались в країні під час Французької революції 1848 р. Найяскравішим прикладом був Тимчасовий уряд Росії в 1917 р. **У.т.**, за думом його організаторів, мав не тільки зосередити в своїх руках урядову владу, а й утворювався як вищий орган д-ви в галузі законодавства, нагляду і верховного правління. Таким чином, **У.т.** мав замінити верховну владу скинутого царя та ін. вищих органів царизму. Тимчасовий комітет Державної думи, проголосивши передачу всієї влади **У.т.**, обумовив тільки неможливість видання ним законодавчих актів, які вносять докорінні зміни в держ. і соц. лад. Розчарований таким урядом народ підтримав взяття влади партією більшовиків.

В. Лебедюк

Уряд тіньовий – сформована команда кандидатів у міністри, задля передачі їм за певних політ. умов повноважень реального уряду. У парламентських д-вах опозиційні партії створюють усередині партії **У.т.**, де партійні лідери заздалегідь розподіляють міністерські портфелі і посади в очікуванні приходу партії до влади. В умовах сучасного демокр. сусп-ва основою опозиційної діяльності є наявність конструктивної альтернативної програми розвитку д-ви та команди фахівців, здатних практично втілювати в життя програму своєї політ. сили після приходу до влади. Для реалізації даних завдань політ. опозицією і формується **У.т.** або його ще визначають як «*опозиційний*» уряд. Також цей термін вживається в широкому сенсі щодо незаконної влади, яка контролює певну частину території країни, здійснюючи на ній ф-ції уряду. Різні політ. рухи та неурядові орг-ції часто мають усередині себе структури, еквівалентні поточному уряду д-ви, створені з метою спростити перехідний період у разі успішного повалення поточного уряду.

У світовій практиці початок юрид. визнання опозиції та формуванню **У.т.** (опозиційних урядів) поклала Велика Британія («Акт про міністрів Корони», 1937). Опозиційна партія має право сформувати тіньовий кабінет міністрів (англ. *shadow cabinet*). За відповідною процедурою лідер опозиції призначає із числа членів своєї партії в Палаті лордів і Палаті громад «тіньових міністрів», чії посади відповідають системі існуючих урядових відомств. Ця модель функціонування опозиції («*вестмінстерська*»), окрім Великої Британії, прийнята в Ірландії, Канаді, Австралії та Новій Зеландії. За такої системи опозиція виконує роль т. зв. функціональної тріади – контроль, критика, альтернатива.

В Україні є певний досвід функціонування **У.т.** Першим **У.т.** в історії України вважається опозиційний уряд, утворений на основі партії «Громада» після відставки П. Лазаренка з посади Прем'єр-міністра України (1997). Тоді «тіньовий прем'єр» Ю. Тимошенко відмічала, що використовувала розробки в галузі економіки, напрацьовані її «тіньовим урядом».

І. Головка

Урядовий «легіонер» – громадянин іноземної країни, який призначається на урядову посаду країни, що зазвичай пов'язане зі зміною громадянства. Ідея впровадження в практику українського урядування людей поза меж України належить Президентові П. Порошенку. Перевага **У.«л.»**: відсутність зв'язків в українській політичній еліті; вони є рівновіддаленими від усіх політичних сил технократами. Аби **У.«л.»** змогли працювати в українському уряді президент надає їм громадянство у прискореному режимі. **У.«л.»** є *Н. Яресько* (США) – міністр фінансів, *А. Абрамовичус* (Литва) – міністр економічного розвитку і торгівлі, *О. Квіташвілі* (Грузія) – міністр охорони здоров'я, *Ека Зуладзе* (Грузія) – перший заступник міністра внутрішніх справ. Є кілька успішних міжнародних прикладів залучення іноземців до роботи в уряді та проведення реформ (напр., Японія у др. пол. XIX ст., Литва, Латвія). (*В. Піча*)

Усвідомлений пат (англ. *hurting stalemate* – досл. «болюча безвихідь») – ситуація в конфлікті, при якій продовження протистояння завдає сторонам занадто великих втрат, які переважають навіть очікувані здобутки. Термін запропонований В. Зартманом, який прийшов до висновку, що умовою успіху мирного процесу є досягнення обома сторонами **У.п.**, тобто переконання, що шляхом переговорів вони досягнуть більше користі, ніж шляхом продовження б-би. Значною перешкодою на шляху розв'язання конфліктів є жорсткість соц.-психол. установок. У цьому контексті важливим стимулом для врегулювання конфлікту є загроза втрат. Тобто, інформація про можливі втрати в процесі продовження конфлікту або інформація про можливі здобутки, отримані від укладення мирної угоди, спонукає сусп-ва і лідерів до більшої готовності переглянути поточні позиції з цього приводу, і більшої схильності до компромісів. **У.п.** є показником відходу від стратегії *гри з нульовим результатом*. Він повинен бути досягнутий всіма сторонами конфлікту і майже одночасно. Якщо одна зі сторін надалі вважатиме можливим досягнення більшого успіху шляхом б-би, вона ймовірно порушить умови

укладеного перемир'я і спробує реалізувати свої цілі за допомогою сили, застосування якої, на її переконання, приносить їй вагомий результат. **У.п.** є переломним етапом для переходу від конфлікту до застосування мирної стратегії. Досягнення **У.п.** є важливою передумовою для укладення перемир'я та подальшого успіху мирного процесу. *Див.: Гра з нульовим результатом.*

М. Генік

Успільнотнення – процес переміщення певної сфери (напряму) публічної політики в межах інституційної структури ЄС з міждержавного на наднаціональний (європ.) рівень розроблення політики Союзу. По суті, **У.** є процесом передачі суверенних прав двох членів наднаціональним ін-там ЄС, а також залучення політ. акторів двох членів до процесу формування спільних політик Союзу.

У межах запровадженої Маастрихтським договором (1993) базової структури ЄС у вигляді трьох автономних сфер політики («колон») процес **У.** означав поступове поширення традиційного методу Спільноти, характерними рисами якого є монопольне право Європейської Комісії на законодавчу ініціативу, рівноправна роль Ради ЄС і Європейського Парламенту в законотворчому процесі та тлумачення законодавства Судом ЄС, на сфері політики другої (спільна зовн. та безпекова політика) та третьої колони (правосуддя і внутр. справи). Положення договору, за допомогою яких здійснювалось **У.**, дістали назву «місток **У.**» (перекидався «місток» від другої та третьої колони ЄС до першої). Прикладом **У.** є переміщення ряду напрямів політики, що найбільше хвилювали європейців (напр., надання притулку, імміграція) з третьої колони до першої, яке відбулось після прийняття Амстердамського договору (1999).

Із набуттям чинності Лісабонського договору (2009) процес **У.** триває, але вже на основі запровадженої цим договором нової єдиної структури ЄС (поділ на колони скасовано). Містком **У.** є сім положень договору, які за певних умов уможливають перехід від спеціальної законодавчої процедури до звичайної (метод Спільноти) для прийняття правового

акта, а також перехід від одностайного голосування до кваліфікованої більшості для прийняття рішень у певній сфері політики ЄС. Як і раніше, приведення в дію містка **У.** потребує одностайного рішення Ради ЄС або Європейської Ради. Оскільки **У.** веде до зростання залучення наднаціональних ін-тів у процес прийняття рішень і розроблення політики в Союзі, євроскептики називають цей процес «брюсселізацією».

О. Рудік

Успіх політичний – закономірний результат системно-раціональної діяльності суб'єктів політ. діяльності (незалежно від просторово-часових масштабів її здійснення), який визначає їх кінцеву позицію в політ. просторі на основі підсумкової сусп. оцінки всіх політ. досягнень і поразок. Класифікація суб'єктів **У.п.**: індивідуальні суб'єкти політ. простору (політ. діячі, партійні лідери), групові суб'єкти (політ. еліти, партії), адм.-тер. одиниці (д-ви, регіони).

Основні чинники впливу на формування **У.п.**: екон., особистісні, політ., маніпулятивні. Загальним критерієм оцінювання діяльності політ. суб'єктів є політ. відповідальність. Структура **У.п.** характеризується взаємодією наступних складових: досягнення позиції політ. суб'єктами у межах політ. простору; реалізація ними запланованих стратегій; сусп. оцінювання отриманих результатів. Здобуття позиції у межах політ. простору забезпечується вибором ідеологічно-сприйнятного сегменту поля, визначенням чинників впливу, врахуванням політ. поведінки груп громадськості. Політ. відповідальність та визнання пріоритетності потреб сусп-ва мають бути покладені в основу політ. практик суб'єктів. Ефективність **У.п.** обумовлюється взаємозв'язком елементів його структури та наявністю чітко визначеної стратегії діяльності. Сутність взаємозв'язку полягає у праві сусп-ва оцінювати політ. практики та визначати ступінь їх значимості для сусп.-політ. розвитку. Визнання всіма політ. суб'єктами авторитету сусп. оцінок, здатність адекватно реагувати на виклики сусп-ва дозволяє розглядати **У.п.** як своєрідний критерій оцінювання політ. практик у межах політ. простору.

Л. Хорішко

Ф

Фандрайзинг (англ. *fund* – фінансування та *raise* – добувати) – цілеспрямований процес залучення грошових коштів та ін. ресурсів (людських, інформ., матеріальних тощо), які орг-ція (політ. партія) не може забезпечити у ході власної самостійної діяльності та які є необхідними для реалізації, якогось конкретного проекту або своєї діяльності в цілому. **Ф.** є комплексним теор.-практ. аналізом практик розподілу і перерозподілу політ. ресурсів. Політ. **Ф.** є тристоронньою взаємодією між д-вою, бізнесом і громадян. сусп-вом із питань найраціональнішого розподілу ресурсів. Ця взаємодія досягає свого апогею у період підготовки виборчих кампаній. Основні джерела фінансування **Ф.**: добровільні пожертви (внески), держ. бюджет, спонсори, банківський кредит, премії (гранти). В основі **Ф.** – особа, т.зв. *фандрайзер*. Успіх залучення ресурсів у більшій мірі залежить від того, наскільки ця особа володіє професійними навичками та вірить сама у те, в чому прагне переконати інших. Основні завдання **Ф.**: 1) залучення ресурсів різного походження з метою реалізації поставлених завдань; 2) аналіз ефективності діяльності орг-ції; 3) накопичення нових ідей для реалізації майбутніх програм; 4) підвищення іміджу орг-ції та зміцнення довіри громадськості до неї; 5) інформування та просвіта громадськості щодо проблем, які вирішує орг-ція. **Ф.** базується на принципі прозорості фінансування, тобто загальновідомим фактом мусить бути джерело фінансування тієї або ін. політ. сили, особливо у ході передвиборчої кампанії. Див.: *Фандрайзинг політичний*.

І. Алексєнко

Фандрайзинг політичний (англ. *fundraising* – збір коштів) – процес залучення наявних і тих, що можуть бути мобілізовані, ресурсів (матеріальних, людських, інформ. та ін.) для здійснення ефективної та результативної діяльності (виборчої, зокрема), які політ. лідер або партія не може забезпечити само-

стійно. Попит на **Ф.п.** пов'язується із сучасним ресурсно-дистрибутивним розумінням політики. Іноді **Ф.п.** розглядається у вузькому значенні – виключно як процес пошуку фінансових засобів для орг-ції проведення виборчих кампаній. Проте, сформувавшись як технологія фінансової підтримки виборчих кампаній, сьогодні **Ф.п.** забезпечує політ. акторів волонтерами для проведення рекламних акцій, флешмобів, політ. перформансів, створення інформ. приводів; привертає увагу громадськості до політ. орг-ції; формує авторитет і рівень довіри до політ. орг-ції чи лідера; забезпечує політ. комунікацію; сприяє постійному пошуку фінансових «донорів».

Найпоширенішим засобом орг-ції **Ф.п.** є Інтернет. На офіційних сайтах політ. партій/лідерів або персональних сторінках у соц. мережах доцільно розмішувати посилання для пожертви засобів на користь політ. сили. Це сприяє підвищенню прозорості фінансування політ. акторів і допомагає вирішити проблему залежності політ. актора від основних фінансово-промислових груп, які спонсорують його діяльність. Натомість таке «розсіяне» фінансування призведе до посилення відповідальності політ. актора перед широким загалом, який допоміг його матеріальному ствердженню. В Україні технологія **Ф.п.** майже не використовується, натомість прикладом є виборчі кампанії Б. Обами, який за допомогою **Ф.п.** на виборах 2008 р. зібрав \$403 млн, а у 2012 р. покращив результат, зібравши \$504 млн. Див.: *Фандрайзинг; SMM політичний*.

Г. Агафонова

Федералізація – процес, у результаті якого відбувається перехід до федеративного держ. територіального устрою. Мета **Ф.** – забезпечити в межах єдиної д-ви функціонування її суб'єктів в умовах певної політ. самостійності, розмежування повноважень між федерацією і суб'єктами федерації, встановлення дворівневої системи органів влади, системи законодавства і под.

Вважається, що основним способом утворення д-в із федеративним устроєм є не **Ф.**, а об'єднання самостійних до цього територіальних орг-цій (д-в або квазід-в) в єдину д-ву із наданням їм статусу суб'єктів федерації. Про **Ф.** йдеться лише у разі переходу від конфедерації (союзу суверенних д-в) до федерації (напр., США, Швейцарія) або при перетворенні унітарної д-ви на федеративну (напр., Бельгія, яка при здобутті у 1830 р. незалежності мала статус унітарної, але у др. пол. ХХ ст. після кількох політ. криз була змушена провести **Ф.**).

В Україні ідея **Ф.** стала предметом особливо гострих дискусій у 2000-х рр. Основний аргумент прибічників цієї ідеї – надання регіонам широкої автономії у вирішенні екон. і фінансових питань, проведенні мовної і нац. політики дозволить Україні зберегти єдність, загрозу якій становлять сепаратистські настрої сх. регіонів д-ви. Прибічники **Ф.** України помилково посилаються як на своїх ідеологів на М. Грушевського, М. Драгоманова, В. Антоновича. Названі політ. діячі говорили про **Ф.** в ін. значенні: **Ф.** Російської імперії як засіб забезпечення автономії укр. земель.

Противники **Ф.** України вказують на штучність цієї концепції, її привнесеність ззовні і нав'язаний з боку Російської Федерації хар-р. При цьому підкреслюється, що основна мета **Ф.** – послабити країну, створити бар'єр для прийняття зовнішньополіт. рішень і, врешті-решт, забезпечити відокремлення значної частини територій України. *Див.: Федералізація України.*

Д. Вовк, О. Уварова

Федералізація України (фр. *fédéraliser* – об'єднувати у федерацію; лат. *foedus* – союз, договір) – ідея запровадження федеративного держ. устрою в Україні. Концепція «федералізму» в історії укр. політико-правової думки та державності має два аспекти – *зовнішній* і *внутрішній*.

«Зовнішня Ф.У.»: а) федеративна (конфедеративна) спілка України з ін. суверенними д-вами Європи («панславізм» Кирило-Мефодіївського товариства, 1846–1847; М. Грушев-

ський – «федерація соціалістичних республік Європи» – стаття «Укр. партія соціалістів-революціонерів та її завдання», 1920); б) нац.-тер. автономія України у складі Росії після перетворення останньої на демокр. федеративну республіку (М. Драгоманов – «Проект основний устава укр. общества «Вольный союз» – «Вільна спілка», 1884; «Братство тарасівців» – «Декларація віри молодих українців», 1893; М. Грушевський – статті «Конституційне питання і українство в Росії», 1905, «Якої ми хочемо автономії й федерації», 1917 (у 1920 р. заявив, що «більшовики дискредитували ідею федерації України з Росією»); І, ІІ і ІІІ Універсали УЦР, 1917; гетьман П. Скоропадський – проголошення федеративного зв'язку України з «відновленою великою Росією», 1918); в) перебування України у складі СРСР, «утвореного на основі принципу соціалістичного федералізму» (Конституція СРСР, 1977).

«Внутрішня Ф.У.»: а) існування Укр. д-ви без проголошення статусу федерації, але на засадах максимальної децентралізації як «спілки вільних і самоуправних земель і громад» (проект УНП «Основний Закон “Самостійної України” Спілки народу укр.», 1905; Закон УНР «Про поділ України на землі», 1918, однак із застереженням: «Територія УНР неподільна» (Конституція УНР, 1918); б) можливість конституційного проголошення федеративної Укр. д-ви (М. Грушевський, 1920).

У новітній час ідеї **Ф.У.** обстоював В. Чорновіл. Їх обговорювали (зокрема, проект утворення автономної «Південно-Східної республіки») делегати «Всеукр. з'їзду народних депутатів і депутатів місцевих рад усіх рівнів» (м. Северодонецьк, 2004). **Ф.У.** пропагують окремі політ. сили: КПУ, «Укр. вибір», «Опозиційний блок». На **Ф.У.** наполягає Росія. **Ф.У.** живиться сепаратистський проект т. зв. «Новоросії» (ДНР та ЛНР). Противники **Ф.У.** вбачають у ній загрозу територіальній цілісності країни. Частина громадян вважає **Ф.У.** «в принципі можливою, але не в теперішніх обставинах». Офіційна укр. влада проголосує наміри реформувати Україну в унітарно-децентралізовану д-ву з наданням регіонально-

му самоврядуванню більшої самостійності у формуванні органів влади та здійсненні бюджетної політики. *Див.: Федералізація.*

В. Северинюк

Фейк політичний (англ. *fake* – підробка) – завідомо неправдива інформація в політ. сфері абсурдного хар-ру; має на меті дезінформацію, дискредитацію авторитету певних політ. сил, окремих політ. діячів або певних представників сусп-ва. **Ф.п.** впливає на думку більшості, що дозволяє використовувати його як політ. технологію маніпуляції політ. свідомості сусп-ва. **Ф.п.** у демокр. країнах зазвичай має гумористичний хар-р; у д-вах пострадянського простору використовується як деструктивна технологія дискредитації супротивника, під час виборів, зовнішньополіт. напруженості. **Ф.п.** може ставати також вагомим політ. гравцем, еволюціонуючи з інформ. фейку до повноцінного політ. гравця. Сьогодні найпоширенішими є фотофейки та відеофеки, в яких до зображення прив'язується зовсім несумісний текст, напр., намагання видати бойові дії в Сирії або Іраку за події на Сході України. Для розпізнання фото або відеофейку варто знайти оригінал представленого матеріалу.

Також **Ф.п.** часто використовується для посилення правдоподібності або авторитетності певного повідомлення. **Ф.п.** є основним засобом інформ. війни та вкрай важливим елементом протистояння між політ. силами, лідерами та д-вами. Для розпізнання **Ф.п.** слід критично відноситись до отриманої інформації та перевіряти повідомлення маловідомих маргінальних сайтів, видань та ін. ЗМІ.

В останній час **Ф.п.** набув поширеної вживаності в рос. ЗМІ та переважно націлений на спотворене та фейкове відображення подій в Україні, зокрема, Революції гідності, перезавантаження політ. влади та бойових дій на Сході України. *Див.: Фейкрайтер; Фейкова інформація.*

Н. Николаєнко

Фейкова інформація – різновид інформацій, що має підробний, спотворюючий хар-р і спрямований на введення в оману об'єкта

інформ. впливу. Спершу даний термін почав вживатися в мережі Інтернет, а потім почав широко використовуватись і у політ. житті. Риси **Ф.і.**: інформація обов'язково повинна бути подана за класичними журналістським канонам: заголовок, фотографія, сухий і об'єктивний текст, що оповідає про певний події, повинне бути посилання на сторонній сайт, нібито джерело інформації. У аудиторії завжди є очікування певних новин від певної персони. Якщо мова йде про політика, то тут новина буде пов'язана з їх іміджем. Розміщення **Ф.і.** може відбуватися шляхом створення фейкових сторінок у соц. мережах, фейкового аккаунту чи сайту. Часто інформація про людину може бути і справжня, але дана сторінка була створена як копія з оригіналу. Також фейковою сторінкою може бути копія відомого сайту. Такі підробки потрібні для шахрайства. А саме для фішинг-атак (вид Інтернет-шахрайства, мета якого – отримати ідентифікаційні дані користувачів).

Особливо **Ф.і.** активно використовується в політ. б-бі, якщо потрібно відволікти увагу від негативних повідомлень щодо одного з кандидатів, або, навпаки, повернути до нього увагу, або просто «забити» ефір, щоб всі кинулись обговорювати цю «новину» і не звертали уваги ні на що інше.

Ще одним видом поширення **Ф.і.** є пародійні, гумористичні акаунти. Вони – як мінімум, на самому початку свого існування – не мають на меті піар. Тут можна згадати НОВОСТИ, FogNews, ЧистоNews, де з'являються тільки вигадані новини. При цьому вони, так чи інакше, висловлюються з приводу порядку денного. Напр., якщо мова йде про вибори, то там деколи з'являється якась жартівлива інформація про кандидатів. Крім того, якщо мова йде про довготривалий політ. проект, то спеціально під нього може бути створений новинний або медіа-ресурс, який в потрібний момент висвітлить фальшиву новину. Це дуже дорога справа, бюджет там починається від 1 млн дол., бо мінімум протягом року треба утримувати цілий штат журналістів, рекламувати ресурс, щоб він був на слуху. *Див.: Фейк політичний; Фейкрайтер.*

Т. Лушагіна

Фейкрайтер (англ. *fake* – підробка, *write* – писати) – різновид занять людини, яка готує матеріал у вигляді політ. підробки для посадовців, бізнесменів, політиків, що згодом буде виданий за справжню подію, явище та под. Діяльність **Ф.** найчастіше проявляється у вигляді підготовки картинок або відео про певні політ. або громад. події, які давно трапилися, але з текстом потрібної спрямованості щодо події, яка щойно відбулася. Основною метою діяльності **Ф.** є досягнення максимального ефекту політ. зомбування за допомогою візуальних образів, які набагато краще маркують події емоційно, аніж текст. Різновидами діяльності **Ф.** є підготовка і монтаж фальшивих політ. новин, які не всі глядачі спроможні відрізнити від правди; орг-ція сторінок у соц. мережах, від імені інших (як правило, відомих) політ. діячів або представників влади; створення фальшивих акаунтів у соц. мережах, такі як «Президент України» та інші не тими людьми, від імені яких ведуться. У сучасних засобах масової комунікації значний відсоток створеної **Ф.** інформації про резонансні політ. події в Україні не відповідає дійсності. **Ф.** створюють потрібну інформацію не для інформування людей, а з метою політ. пропаганди й контрпропаганди, для нав'язування їм думки, вигідної певним політ. силам. За допомогою діяльності **Ф.** сусп. думка активно готується до того, щоб висунути нові, ймовірно абсурдні, звинувачення на адресу певної д-ви, політ. лідера, політ. сили і под. Особливо затребуваними **Ф.** є під час передвиборчих кампаній, у ситуації соц.-політ. нестабільності. **Ф.** є обов'язковими активними учасниками інформ. воєн. Див.: *Політичний фейк.*

О. Дзьобань

Фейсбук-дипломат – посадова особа, орг-ція країни, які за допомогою соц. мережі Facebook інформують громадськість своєї та ін. країн про свої основні рішення, участь у заходах і под. Із огляду на велику к-сть користувачів Facebook і статус найвідомішої мережі в світі, інформація швидко поширюється з першоджерела; громадськість у середині країни та за кордоном об'єктивно інформується

про події, рішення політиків, дипломатів, урядових, дипломатичних установ і под. Укр. дипломати й Міністерство закордонних справ України активно долучаються до висвітлення своєї діяльності у мережі Facebook, що є вкрай необхідним задля посилення впливу укр. публічної дипломатії особливо в умовах інформ. війни. Укр. дипломати намагаються донести об'єктивну інформацію з України та про Україну до міжнар. співтовариства. Так, створена офіційна сторінка МЗС України у Facebook. Згідно з даними офіційної сторінки МЗС України та інформацією Facebook з 84 регулярних посольств України за кордоном сторінки у Facebook мають 73 представництва. З огляду на подальший розвиток та поширення інформ. технологій буде збільшуватись к-сть Фейсбук-дипломатів.

М. Трофименко

Фейсбук-дипломатія (від назви однієї з найбільших соц. мереж – *Facebook*) – спілкування органів держ. влади, політ., держ., громад. діячів однієї країни із громадськістю іншої за допомогою соц. мережі Facebook, яка є найпопулярнішою соц. мережею у світі, що почала працювати 04.02.2004 р. як мережа для студентів кількох амер. ун-тів. Засновником та головою сервісу є М. Цукерберг. К-сть користувачів щомісяця становить 1,32 млрд людей (за даними на середину 2014 р.), більше половини яких перевіряє свій акаунт у Facebook щодня; к-сть облікових записів українців становить понад 3,2 млн (станом на серпень 2014 р.). Це означає, що можливість прямого звернення до користувача потенційно є практ. завжди, а швидкий відгук величезних аудиторій здатний міняти політ. карту світу (що наочно показав досвід «Арабської весни»). Див.: *Нова публічна дипломатія; Твітломаті; Твітломат; Фейсбук-дипломат; Цифрова дипломатія.*

М. Трофименко

Фемократія (лат. *femina* – жінка + дав.-грец. *κράτος* – влада) – побудована на фемінізмі світоглядна орієнтація, що базовими характеристиками приватних, сусп., політ. та

ін. стосунків вбачає рівні права та можливості жінок і чоловіків. Ідейними витоками **Ф.** є радикальний фемінізм та паритетна демократія. **Ф.** дискримінацію жінки за ознакою статі (сексизм) вважає наслідком універсальної дії патріархату як системи домінування чоловіків над жінками. Будь-яке особисте приниження жінки вважається справою політичною, оскільки пов'язане із патріархальною системою влади. Одним із завдань **Ф.** є докорінна зміна системи сусп. відносин на користь жінок, побудова феміноцентричного, постпатріархального сусп-ва, де роль лідерів може належати жінкам.

З ін. боку **Ф.** підтримує функціонування сучасних сусп-в на засадах паритетної/гендерної демократії. **Ф.** по-новому інтерпретує найважливіші політ. категорії громадянства, рівності, свободи, справедливості, суспільного/публічного, приватного/особистого, а також демократії. **Ф.** забезпечується через пропорційне (в ідеалі – паритетне) представництво жінок і чоловіків у всіх гілках як законодавчої, так і виконавчої влади. Кожен, незалежно від раси, кольору шкіри, фізичних недоліків, статі повинен вільно, публічно брати участь у ситуації розподілу загального блага та вираження своїх потреб. Принцип паритетної демократії в європ. сусп-вах сьогодні реалізований лише у скандинавських країнах. Серед лідерів феміністичних партій є багато чоловіків, які роблять політ. кар'єру. Говорити про паритетну демократію щодо укр. спільноти можна лише як про ідеал в контексті євроінтеграційного вибору. В Україні **Ф.** не розвивається, оскільки вона поширюється тільки в тих країнах, де існує гендерна рівність, вирішені матеріальні проблеми, діє правова і соц. держ. політика та є феміністичні лідери.

М. Петрушкевич

Фільтри пам'яті (нім. *erfahrungsschleusen*) – чинники, що впливають на конструювання спогаду чи відтворення пам'яттєвого образу у часовій перспективі.

Термін упроваджено нім. дослідником Р. Козеллеком (праця «Часові пласти. Дослідження з теорії історії»). Дослідник акцен-

тує увагу на тому, що потрібно увиразнювати чинники, що вплинули на запам'ятовування самої події (безпосередньо під час події) від обставин відтворення цієї події чи радше образу події з огляду на її наслідки та реструктуризацію часопросторової перспективи. У процесі мнемічної діяльності в умовах ново-посталої реальності відбувається зміна поведінкових характеристик, позиціонування, свідомісні зсуви тощо.

Ф.п. обумовлені фільтрами свідомості, до яких р. Козеллек відносить мовні, релігійні, світоглядні ідеологічні, політичні, генераційні, статеві, професійні, класові. Зміна ситуації призводить до (пере-)форматування первинного досвіду, «переломів в архітектоніці свідомості», трансформації образів минулого, зміни поведінкових характеристик тощо. Вихідна позиція автора ґрунтується на тому, що спогади не є константною величиною, а змінюються під впливом наслідків чи оцінки події. При цьому останні можуть надати пам'яттєвим змістом нової форми, витіснити, скерувати в певне русло, змінити і под.

А. Киридон

Флешмоб політичний (політмоб) (англ. *flash mob* – спалахуючий натовп, *flash* – спалах, *mob* – натовп) – постмодерна форма політ. участі самоорганізованого «розумного натовпу» (за Г. Рейнольдом), здатного до високого рівня самоорг-ції у формі виконання заздалегідь узгоджених дій упродовж короткого часового проміжку. Початково флешмоб не використовувався у політ. акціях (девіз – «Флешмоб поза релігією, поза політикою, поза економікою»), але сьогодні укорінився у політику як нова форма активності громадян за мережевим принципом формування. **Ф.п.** є вільним самовираженням, засобом протесту через абсурдизацію. Переваги **Ф.п.**: наочність і виразність; сміливість форми вираження; залучення значної к-сті бажуючих; орг-ція за допомогою мас-медіа; анонімність; швидкість зібрання; раптовість і под. Завдання **Ф.п.** – сколихнути сусп-во, нестандартно показати його проблеми.

Ф.п. в Україні з'явилися у 2003 р., активізувалися у 2013–2014 рр. (проти рефе-

рендумів у Криму та на Донбасі; на підтримку єдності України; проти інформ. війни, розгорнутою Росією; бойкот рос. товарів і под.). З'явилися нові політтехнології – моберні, роль яких значна у «Twitter Revolution». **Ф.п.** є просування у соц. мережах (Facebook та Twitter) хештегів для позначення тем, що становлять інтерес у мікроблогах мереж (напр., #StopRussianAggression, #RussiaViolatedCeasefire, #ЯВолноваха, #FreeSavchenko). **Ф.п.** є відповідь однакових за змістом повідомлень на web-сторінки політиків (напр., А. Меркель). Оригінальним **Ф.п.** став Ice Bucket Challenge з метою збору коштів для армії.

Втратили актуальність такі традиційні характеристики **Ф.п.**, як: 1) флешмоб – це дія насамперед молоді (має значення не стільки вік, скільки соц. статус і як наслідок – активність Інтернет-комунікації); 2) флешмоб – вуличне дійство (адже чимало **Ф.п.** проводяться у межах віртуальної реальності, зокрема у соц. мережах, шляхом поширення певних закликів, фото, зміни аватарів і под.).

В. Бліхар

Формула рівноваги світу – концепція системи рівноваги сил, що характеризується відсутністю загальної конфронтації, допускаючи ймовірність конфліктів маргінального значення; розподіл світового впливу між окремими центрами сили – «полюсами» (традиційно оптимальною к-стю полюсів вважається п'ять). Дане поняття тісно пов'язане з теорією балансу сил, бо в основі відображають одну мету – запобігання домінування в міжнар. системі однієї або групи д-в, забезпечення підтримки міжнар. порядку.

Як влучно зазначив нім. канцлер О. фон Бісмарк, уся політика може бути зведена до формули – «намагайся бути серед трьох у світі, де править крихкий баланс п'яти д-в, це єдиний справжній захист проти формування ворожих коаліцій».

Амер. учений М. Каплан вважав, що система рівноваги сил характеризується такими правилами, яких дотримуються «полюси»: діяти з метою розширення власних можли-

востей, надаючи перевагу дипломатичним засобам перед військовими; краще застосувати воєнну силу, ніж утратити змогу розширити свої можливості; радше припинити воєнні дії, ніж повністю знищити одну з провідних д-в; діяти проти будь-якої коаліції чи однієї д-ви, що намагається домінувати в системі; діяти проти д-в, які підтримують наднаціональні принципи орг-ції у системі; давати змогу відновити статус переможеним та обмеженим у своїх можливостях провідним д-вам.

Ф.р.с. знаходить своє відображення й в концепції світового порядку (за Г. Моргентау), яка ґрунтується на ідеї реалізації д-вами лише власних життєво необхідних інтересів і їхній добровільній відмові від інтересів впливу.

Рівновага за допомогою норм міжнар. права та правил дипломатії дає змогу міжнар. системі стабільно функціонувати та самоорганізовуватися.

Л. Литвін

Фотографія політична – сукупність різноманітних засобів і технологій, за допомогою яких можна отримати й зберегти статичне зображення на світлочуттєвому матеріалі (фотоплівці та фотографічній матриці); іконічна форма соціокульт. й політ. репрезентації та ідентифікації людини; важливий інструмент конструювання світогляду та політ. позиції людини, пріоритетна складова сучасної медіакультури; засіб міжособистісної та масової комунікації у соц.-політ. досвіді людини. У царині політ. дискурсу **Ф.п.** виконує роль складової частини медіареальності, що містить у собі певну множину кодів. **Ф.п.** здатна створити ілюзію віртуального політ. світу, втілюючи прагнення людини наблизити їх до себе, репродукувати політ. реальність шляхом перенесення реальності об'єкту на його репродукцію.

Ф.п. – це структура, споріднена політ. реальності, здатна доповнювати та замінювати її новою реальністю візуальних образів, оскільки образ людини (політика) або частина об'єктивної реальності перетворюються на товар, який можна тиражувати та продавати. **Ф.п.** має низку ознак, що характеризує

її як художній твір: час, простір, образ, динаміка, ритм, цілісність. Своєрідною трансформацією **Ф.п.** можна вважати політ. графіті як певний комунікативний елемент спілкування субкультури за допомогою спеціальних образів, які уособлюють різноманітні характеристики або стереотипи.

Ф.п. широко використовується у політ. рекламі для цілеспрямованого впливу на громад. думку.

С. Куценал

Фрейми (англ. *frame* – каркас, рамка) – одиниця знань, організована, зазвичай, навколо певного поняття чи явища і яка містить дані про істотні, типові і можливі якості, притаманні цьому поняттю (події, явищу). Це готові інтерпретаційні структури, які надають змогу структурувати навколишній світ. За своєю сутністю **Ф.** є фіксованою точкою зору на конкретний предмет, коли поняття, що його визначають, постійно поєднуються. **Ф.** зазвичай є метафоричним зверненням до соціуму з метою формування у населення певної громад. позиції, вигідної для певної політ. сили. **Ф.** формують базу для індивідуальної реакції на політ. процеси. Як правило, політ. **Ф.** не є довготривалими утвореннями. Коли старі **Ф.** втрачають свою корисність і виходять із широкого вжитку, не створюють спільної основи для дії, вони трансформуються на нові, актуальніші. Характерною рисою **Ф.** є те, що вони не створюються свідомо, а формуються на підсвідомому рівні кожної конкретної особи у процесі комунікації. При цьому це може бути як односторонній діалог крізь призму інформ. продуктів (телебачення, преса, Інтернет-ресурси і под.), так і пряме міжособистісне спілкування між двома чи більше особами.

За останні роки спостерігається активізація використання **Ф.** укр. політиками під час формування політ. іміджу своєї політ. сили (власного), (напр., під час виборів 2012 р. використовувались **Ф.** «суворого батька», «нація – це родина»; «єднання») або іміджу своєї д-ви, переважно у контексті відносин із сусідніми д-вами. *Див.: Фреймінг.*

І. Алексєнко

Фреймінг (англ. *framing* – встановлення рамок) – процес, у ході якого відбувається свідоме використання якогось конкретного фрейму, з метою отримання серед представників сусп-ва заданого емоційного ставлення та готовності до певних дій. У ході **Ф.** основні його актори одночасно створюють значення подій і регулюють свою поведінку в конкретних подіях відносно заданого ним значення. При цьому, **Ф.** не обов'язково мусить бути негативним. Головна мета **Ф.** – схилити до бажаного результату ін. представників політ. процесу. **Ф.** передбачає (ре)конструювання певних проблем шляхом відбору, категоризації, найменування та розповіді. У той же час **Ф.** закладає когнітивні основи, умови для подальших дій. В основі **Ф.** поставлено дві операції: орг-ція минулого досвіду та орієнтація майбутніх дій, при цьому обидві ці операції втілюються синхронно. Процес **Ф.** передбачає обрання певних проблемних аспектів реальності, популяризує певне визначення проблеми, інтерпретацією її причин, моральну оцінку та подальше розв'язання. Досягнення цього відбувається, переважно засобами масової інформації (ЗМІ). **Ф.** передбачає, що ЗМІ висвітлюючи якусь конкретну подію, ігнорують деякі її аспекти, одночасно наголошуючи на якихось інших, унаслідок чого серед населення формується такий спосіб мислення про певну подію, який є вигідним ЗМІ, чи особам, яким ці ЗМІ підконтрольні.

Яскравими прикладами застосування **Ф.** є передвиборчі кампанії та інформ. війни. Під час передвиборчих кампаній кандидат на якусь політ. посаду, зазвичай, наголошуючи на перевагах своєї передвиборчої програми, одночасно вказує й на недоліки своїх опонентів (подібні PR – ходи можна спостерігати під час усіх передвиборчих кампаній в Україні). Подібні процеси спостерігаються і в умовах будь-якої інформ. війни. *Див.: Фрейми.*

І. Алексєнко

Фреквенція політична (лат. *frequentia* – множина, натовп) – форма непрофесійної політ. діяльності; вказує на обсяг політ. участі населення і тому розглядається як індика-

тор її політ. активності. Рівні **Ф.п.**: *реакція* (позитивна або негативна) на імпульси, що виходять від політ. системи, не пов'язана з необхідністю брати участь у яких-небудь діях; *участь у делегуванні повноважень* (голосування на виборах, електоральна поведінка); *участь у діяльності політ. та ін. орг-цій* (партіях, громад. орг-ціях); *виконання політ. функцій* у рамках держ. та ін. політ. ін-тів, у т.ч. в опозиційних партіях (професійні політики, посадові особи, депутати, лідери й функціонери партій тощо); *прямі дії* (участь у мітингах, демонстраціях тощо). Відповідно до цих рівнів виділяють такі форми **Ф.п.**: *виборча* (участь у голосуванні на виборах); *громад.* (участь у діяльності партій та ін. об'єднаннях громадян); *владна* (виконання політ. функцій); *масова* (прямі дії). При цьому масова **Ф.п.** проявляється в двох формах – конвенціональній (передбачає використання законних або таких, що відповідають загальноприйнятим нормам, способів вираження інтересів і впливу на владу) і неконвенціональній (передбачає, відповідно, використання незаконних або таких, що суперечать загальноприйнятим нормам, способів вираження інтересів і впливу на владу).

Найпоширенішою формою **Ф.п.** є участь в електоральних процесах. При цьому участь у голосуванні виборців – осіб, що володіють активним виборчим правом – відноситься до виборчої **Ф.п.**, тоді як участь особи як кандидата на виборну посаду (тобто, реалізація виборцем пасивного виборчого права) кваліфікується як владна **Ф.п.** Крім того, виборча **Ф.п.** передбачає не тільки голосування за певного кандидата чи партію; вона може також передбачати і протесне голосування, і неголосування (навмисне чи ненавмисне зіпсування виборчого бюлетеня, ухилення від опускання бюлетеня в скриню і под.). Виборча **Ф.п.** фіксує явку виборців на виборчу дільницю і факт отримання ним виборчого бюлетеня.

В. Кривошеїн

Фрустрація (лат. *frustratio* – обман, невдача, даремне очікування) – психічний стан, пов'язаний із невідповідністю очікувань лю-

дини її можливостям і реальному стану справ. Синонімами **Ф.** є такі прояви людської свідомості як тривога, розчарування, роздратування, відчай. Стан **Ф.** може виникати внаслідок перехідних політ. ситуацій, що зумовлюють стреси, пов'язані з виникненням політ. конфліктів, кризових явищ у житті сусп-ва та д-ви; із втратою політ. лідером чи ін. суб'єктом власного «обличчя», вимушеним відходом від політ. діяльності, поразкою на виборах; із нездоланими труднощами екон. хар-ру, невпевненістю людини в майбутньому.

І. Горбатенко

Футурологія (лат. *futurum* – майбутнє + *logos* – слово, поняття, учення) – галузь суспільствознавства, завданням якої є розробка концепцій про майбутнє людства, перспективи розвитку соц. процесів. Термін «**Ф.**» запропонував 1943 р. нім. соціолог О. Флехтгейм, але прорив у дослідженні тенденцій прийдешнього розпочався у др. пол. ХХ ст. Зазначимо: перші спроби масштабних наукових прогнозів з'являються значно раніше (П. С. Лаплас, Ш.-Л. Монтеск'є, Т. Мальтус, А. де Токвіль). Перша серйозна футурологічна доповідь була підготовлена 1937 р.у групою фахівців під керівництвом В. Огбурна з Чиказького ун-ту (США) за дорученням Нац. комітету ресурсів (National Resources Committee), де спрогнозований вплив нових технологій упродовж наступних 20 років на розвиток США. Відтоді подібні доповіді складають вагомий прогностичну основу діяльності «фабрик думок». До учених-футурологів належать Е. Корніш, А. Портер, М. Реннер, Ж. Фурастьє, Г. Кан, Д. Белл, Ф. Поллак, А. Печчеї, Е. Тоффлер, Д. Медоуз, З. Бжезінський, С. Гантінгтон, Ф. Фукуяма та ін.

Сучасна **Ф.** вивчає вірогідність реалізації різних сценаріїв можливого та бажаного майбутнього людства. При цьому вона спирається на іст. закономірності, тенденції сусп. розвитку і новітні технологічні досягнення. Завдання **Ф.** – пошук обґрунтованих моделей майбутнього, а також відповідей на сутнісні питання подальшого буття людини і людства, напр., вірогідність глобал. катастро-

фи, здатної потягти за собою загибель усього людства; можливість або неможливість створення штучного інтелекту та його наслідків для людської цивілізації; подальші напрямки еволюції людини; механізми запобігання глобал. ризиків; оптимізація способів прогнозування майбутнього; підготовка людини до нових можливостей, що включає вибір професії, отримання нових знань; засоби продовження життя та здоров'я людини.

Специфіка **Ф.** – у постійному прагненні вирватись із тенет формальних методологій на широкий простір емпіричних спостережень, здогадок, конструювання власного апарату понять, міжгалузевого дискурсу, збирання воедино розсіяних фактів, що засвідчують тенденції майбутнього розвитку людської цивілізації.

В. Горбатенко

Х

Хактивізм (англ. *hacktivism*; від *hack* – розрубати; *activism* – активізм) – синтез соц. активності та хакерства; використання комп'ютерів і комп'ютерних мереж для просування політ. ідей, свободи слова, захисту прав людини та забезпечення свободи інформації. **Х.** – це «перенесення актів громадян. непокори в комп'ютерні мережі» (К. Деннінг), «ненасильницьке легальне та нелегальне використання електронних приладів у політ. цілях» (А. Самюель). Появу терміна «**Х.**» пов'язують із хакером Omega, який у 1996 р. використав його на позначення «використання хакерства у політ. цілях».

Соц. б-ба в Інтернеті – нове явище ХХІ ст.: віртуальна мережа поступово стає головним фронтом майбутніх конфліктів. Традиційні арени зіткнень між народом і урядом (вулиці, площі, підприємства і под.) доповнилися віртуальним середовищем. «Кібер-активісти» намагаються перенести громадян. непокору у кіберпростір через «електронний протест» замість традиційних методів (перекриття автодоріг, блокування урядових установ і под.). **Х.** є певним тандемом: громад.-політ. активісти опановують методи кіберб-би, а класичні хакери долучаються до соц. б-би.

Х. як нова форма соц.-політ. протесту синтезувала соц. активність (із метою протесту проти чогось) і хакерство (використання Інтернет-технологій з метою заподіяння шкоди комп'ютерним мережам і їх користувачам). Інтернет виступив віртуальним майданчиком для орг-ції та проведення соц.-політ. протестів. Філософія **Х.** ґрунтується на ідеї про високу ефективність належного використання технологій у протестному русі і, зокрема, акціях громадян. непокори. Саме ідеологічна мотивація активістів є основною відмінністю **Х.** від кіберзлочинності. Дебатуються мотиви хактивістів: від кримінальних до некримінально-політ. хар-ру **Х.** В Україні будь-яка хакерська активність отримує кримінально-правову кваліфікацію: д-ва не розмежує

кіберзлочинність і **Х.**, тобто ігнорується його існування саме як неотику політ. протесту.

Види **Х.**: спотворення (псування) сайтів, переадресування сайтів, відмова в обслуговуванні, крадіжка інформації, крадіжка та розповсюдження інформації, створення сайтів-пародій, віртуальні страйки та акти саботажу, розробка спеціального програмного забезпечення, віддзеркалення сайтів, «бомбування» електронних адрес, анонімні блоги та ін. Для блокування роботи сайтів та орг-ції віртуальних страйків найпоширенішим є використання DDoS атак. Прикладом вітчизн. **Х.** слугує «Anonymous Ukraine» Серед причин, які змусили хакерів вдатися до «сили мишки», виділяються утиск укр. мови (заява до адміністрації сайту «Вконтакте»), обмеження свободи слова та спроби контролю над Інтернетом з боку д-вою. Серед гучних акцій: атаки на сайти органів влади у відповідь на закриття сайту ex.ua (лютий 2012), реакція на мовний закон Ківалова-Колесніченка і под.

Поєднавши традиційне хакерство з політ. активністю, **Х.** є якісно новою формою політ. участі, ефективним інструментом впливу на процес прийняття політ. рішень як на нац. рівні, так і в міжнар. і глобал. масштабі.

Н. Хома

Хард-ток-шоу політичне (англ. *talk show*) – жанр політ. телепередачі, теледискусії з максимальною відвертістю у розмові, гострими запитання ведучого, несподіваними поглядами та позиціями у відповідях гостей.

Для **Х-т-ш.п.** характерна універсальна комунікативна практика – дискусія. Дискусійних ток-шоу на політ. теми побільшало після Помаранчевої революції, яка продемонструвала інтерес аудиторії до політики й усунула перешкоди на шляху до його медійного задоволення. Проте намагання зробити ці жанри привабливими для широкої аудиторії і рекламодавців спонукало до домінування в багатьох із них розважального ефекту над диску-

сійним. Телевізійні програми Свобода Слова (ICTV) з А. Куликовим, Шустер live (Перший національний) із С. Шустером, Велика політика з Є. Кісельовим (Інтер) – передбачають створення популярної телевізійної програми для обговорення актуальних сусп.-політ. проблем України.

Дещо новим для України стає **Х-т-ш.п.** так, у вересні 2014 р. на телеканалі «112 Україна» стартував оновлений проєкт Н. Влащенко «Люди. Hard Talk. Live». Гостями студії стали відомі політики і громад. діячі, тільки в прямому ефірі. Програма має два блоки: «портрети» – розмови на вічні теми, особливості біографії, «скелети в шафі» і под., і власне «hard talk» з ньюсмейкерами тижня, де фактично через ставлення героя обговорюються найважливіші події останніх днів. З 16.09.2014 р. студія ZIK-Київ випускає **Х-т-ш.п.** DROZDOV із ведучим телеканалу О. Дроздовим. Див.: *Шустеризація*.

В. Хвіст

Хвилі мобілізації – етапи планомірного переходу д-ви на функціонування в умовах особливого періоду та воєнного часу, котрих, згідно Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», може бути чотири. Перші три **Х.м.** відносять до часткової, а четвертий – до повної мобілізації. Під часткову мобілізацію підпадають офіцери та сержанти запасу всіх військ. спеціальностей; рядовий склад у запасі всіх військ. спеціальностей із армійським досвідом; вищий офіцерський склад усіх військ. спеціальностей. Завдання часткової мобілізації – доукомплектувати частини Збройних Сил необхідними фахівцями.

В умовах неоголошеної війни на Сході України, в країні у 2014 р. була оголошена часткова мобілізація. Перша і друга **Х.м.** відбулися навесні 2014 р. згідно з указами в.о. президента О. Турчинова від 17.03.2014 р. та 06.05.2014 р. Третя **Х.м.** розпочалася з 21.07.2014 р. згідно Указу Президента П. Порошенка. Враховуючи загострення ситуації на Сході країни, в січні 2015 р. Президент П. Порошенко підписав указ про проведення трьох

Х.м. у 2015 р., метою яких є створення міцного резерву та заміна особового складу, який виступив встановлений термін строкової служби. Перший етап часткової мобілізації призначений на 20.01.2015 р. (триватиме 90 днів). Друга та третя **Х.м.** розпочнуться, відповідно, у квітні та червні 2015 (триватимуть по 60 днів).

Від оголошення мобілізації настає особливий період функціонування економіки країни, органів місцевої та держ. влади, різноманітних військ. формувань, орг-цій, підприємств, установ і под.

А. Демичева

Хештег (англ. *hashtag*; від *hash* – символ «решітка» + *tag* – теґ) – слово або фраза, яким передує символ #, за допомогою яких користувачі можуть об'єднувати групу повідомлень за темою чи типом. Короткі повідомлення в мікроблогах соц. мереж (Twitter, Google+, Facebook, Instagram, VK та ін.), можуть бути помічені **Х.**, включаючи в себе як одне, так і більше об'єднаних слів. **Х.** дають можливість групувати подібні повідомлення, таким чином можна знайти **Х.** і отримати набір повідомлень, які його містять.

Уперше **Х.** стали популярні і були використані в мережах IRC для маркування тем і груп. Вони використовуються для позначення окремих повідомлень, що відносяться до якої-небудь групи, а також як приналежність до певної теми або «каналу». Стартувавши як форма індексування, **Х.** став формою оголошення, поширення інформації, вираження сарказму, внутр. монологу. Через вільний хар-р **Х.** часто стають більш розпізнаними в зв'язку з певними темами обговорення, заснованими на визначеному написанні **Х.**, який відрізнятиметься від більш загального написання. Явище **Х.** також актуальне для реклами (у т. ч. політичної), стимулювання продажів та інформування про надзвичайні ситуації.

На міжнар. рівні **Х.** почав активно використовуватися в 2009-2010 рр. під час проведення виборів у Ірані. Політ. протести та кампанії на початку 2010-х, таких як #OccupyWallStreet і #LibyaFeb17, були організовані навколо **Х.** і

викликали широке використання **Х.** для просування обговорення. Амер. діалектологічне товариство за підсумками 2012 р. назвало «**Х.**» словом року, бо **Х.** створили миттєві соц. тенденції, розподіляючи повідомлення за темами, починаючи від політики до поп-культури. Початок 2015 р. привніс нові **Х.** – #JeSuisCharlie, #FreeSavchenko.

Найпопулярнішими **Х.** в укр. політ. житті в 2014 р. стали #євромайдан, #кримнаш, #кримненаш, #russiainvadedukraine, #savedonbasspeople, #TrashBucketChallenge і под. У президентській та парламентській виборчих кампаніях 2014 р. в Україні **Х.** активно використовуються в соц. мережах низкою кандидатів і партій, а також є своєрідними «маяками» для учасників різних заходів (політ. акцій, мітингів, флеш-мобів і под.) із метою знайти один одного.

А. Соловійова

Хронополітика (грец. *χρόνος* – час) – область знання темпоральної політології та оперативно-тактичні дії політ. акторів у часі для досягнення певних політ. цілей та дивідендів (напр., «дромологія» П. Вірільйо, гра на випередження політ. супротивника в реальному часі) і тактико-стратегічна діяльність – побудова політики відповідно до вимог політ. часу, соц.-екон. кон'юнктури та культ. розвитку («політ. синхронізація»). Сюжети **Х.** як області знання темпоральної політології розкриваються в концепціях «еволюції глобал. політики» Дж. Модельскі та «дромократії» П. Вірільйо.

«Еволюція глобал. політики» та «довгі цикли світової політики» лежать в основі концепції **Х.** Дж. Модельскі, яка безпосередньо пов'язана з еволюцією глобал. політ. системи та процесом набуття глобал. лідерства націями-д-вами в межах цієї системи. Дж. Модельскі розглядає макрорівень політ. часу. Підтвердження цього слугує також і те, що амер. учений пише не просто про **Х.**, а про *хрономакрополітику* як вивчення «ритмів великомасштабних політ. систем».

«Дромократія» – основа концепції **Х.** П. Вірільйо. Дромократія (грец. *dromos* – швид-

кість, *kratos* – влада) – це: 1) підпорядкування соц.-політ. процесів владі швидкості; 2) «гра на випередження» політ. супротивника з метою утвердження свого панівного положення у просторі політ. інтеракцій; 3) тип соц.-політ. орг-ції, за якої відбувається перманентна війна швидкостей у реальному часі між політ. агентами структури цієї орг-ції. Див.: *Дромократія; Дромологія; Кайрополітика; Кайрополітологія; Квадрат темпоральний; Політологія темпоральна; Хронополітологія.*

М. Андрущенко

Хронополітологія (грец. *χρόνος* – час) – область знання темпоральної політології та концептуально-методологічне осмислення теорій та концепцій політики часу / часів у політиці / часу політики. Ключові сюжети **Х.** розкриваються в концепції рівнів (форм, діапазонів) темпоральності Ф. Броделя та «еволюційній морфології політ. системи» (концепція «Повсякденності, Історії та Хроносу») М. Ільїна.

Сутність концепції **Х.** Ф. Броделя полягає у запропонованому ним методол. принципі щодо рівнів (форм, діапазонів) темпоральності (ідея множинності часових ритмів). Часи або тривалості, виділені фр. істориком школи «Анналів», можна звести до трьох осн. типів відповідно до рівнів подій. Перший із цих рівнів пов'язаний із фактами «короткого часу» (*event-history* або «подієвий політ. час»), другий стосується явищ «середнього часу» (*conjuncture* або «циклічний /кон'юнктурний/ політ. час»), а третій (рівень структур, процесів) відповідає «часу великої тривалості» (*longue durée*).

«Еволюційна морфологія політичної системи» М. Ільїна акцентує увагу на теоретико-методологічних підвалинах еволюції політ. системи /політії/ та її головних ін-тів. Концепція **Х.** М. Ільїна відображає мезорівень політ. часу, досліджуючи інституціональний вимір політ. реальності. У межах своєї концепції дослідник актуалізує проблему «ефектів поєднання темпоральних явищ різного масштабу та складності», пропонуючи два евристичних дослідницьких інструменти для її вирішення

– модель політ. кризи та «вирву причинності». Див.: *Кайрополітика; Кайрополітологія; Квадрат темпоральний; Політологія темпоральна; Хронополітика.*

М. Андрущенко

Хунта (ісп. *junta* – зібрання, об'єднання) – 1) група військових, яка прийшла до влади насильницьким шляхом у результаті перевороту, і, як правило, здійснює диктаторське правління методами терору; 2) назва сусп.-політ. орг-цій, об'єднань і под. у Іспанії та більшості іспаномовних країн Латин. Америки; 3) виконавчий орган влади в деяких країнах Лат. Америки; 4) в переносному сенсі застосовується щодо урядів клептократичних д-в із високим рівнем корупції; 5) використовується при проведенні інформ. воєн і пропаганди для створення негативного образу діючого уряду; 6) в розмовному мовленні може застосовуватися щодо групи осіб, які діють за взаємною згодою з непорядними цілями. У сучасній політології найчастіше використовується перший варіант трактування.

Х. являє собою комітет, що складається з кількох офіцерів, часто з вищого керівництва збройних сил. У минулому **Х.** виправдовувала свою владу як спосіб забезпечення політ. стабільності в країні або її порятунку від загрози «небезпечних ідеологій». Напр., в Латин. Америці загроза комунізму часто використовувалася як виправдання виникаючому режиму, а більшість військових пройшли підготовку в Школі Америк – установі, що в умовах холодної війни забезпечувала лояльність проамер. військ відносно зовн. політики США. **Х.**, як правило, схильна представляти себе як «нейтральну» партію, яка може брати на себе тимчасову відповідальність за управління країною в смутні часи. **Х.** також зображує цив. політиків як корумпованих і неефективних. Однією з майже універсальних характеристик **Х.** є ін-т воєнного або постійного надзвичайного стану, який скасовує всі правові гарантії, що захищають людей від зловживань з боку д-ви. **Х.**, як правило, ігнорує права людини і використовує силу й репресії, щоб змусити замовкнути інакомислячих і політ. опонентів.

М. Требін

Хунта фашистська – 1) група осіб, яка прийшла до влади насильницьким шляхом внаслідок перевороту, і, як правило, сповідує фашистську ідеологію та здійснює диктаторське правління методами терору; 2) використовується в інформ. війнах для створення негативного образу чинного уряду в конкретній країні.

Ознаки Х.ф.: 1) нав'язлива пропаганда націоналізму; 2) нехтування правами людини; 3) згуртування проти призначених загальних ворогів; 4) непропорційно велика роль силовиків в управлінні країною; 5) розгул сексизму; 6) контроль над ЗМІ; 7) одержимість нац. безпекою, дії уряду виправдовуються «нац. інтересами», а сумніви у легітимності проголошуються «непатріотичними» або «зрадницькими»; 8) використання урядами релігії як інструменту управління громад. думкою. Релігійна риторика і термінологія використовуються урядовими лідерами, навіть коли головні принципи релігії діаметрально протилежні діям чи політиці уряду; 9) промислова та ділова аристократія у **Х.ф.** часто є єдиною силою, що приводить лідерів до влади, створюючи взаємовигідні ділові відносини з владною елітою; 10) утиск профспілок; 11) презирство до інтелектуалів і мистецтва; 12) надання поліції майже необмежених повноважень. Люди в ім'я патріотизму в багатьох випадках не зважають на поліцейські зловживання та навіть порушення своїх громадян. свобод; 13) тотальне кумівство та корупція; 14) перетворення виборів на фарс. Проводиться наклепницька кампанія проти опозиційних сил, організується насильство (або навіть вбивства) кандидатів від опозиції, законодавство використовується для маніпулювання чисельністю виборців, межами округів, ЗМІ. **Х.ф.** часто використовує судову систему для маніпулювання результатами виборів. Див.: *Хунта.*

М. Требін

Ц

Цивілізація ризику – поширена у 1980-х роках на Заході футурологічна концепція сусп. розвитку, яка виникла як виклик на розрив між складністю, що посилюється, і могутністю технології, з одного боку, та знанням її можливих впливів на природне середовище й людські спільноти, з ін. боку. Цей розрив призводить до все більшої ризиконасиченості сучасного сусп-ва, котра проявляється в експоненціально зростаючій к-сті технологічних, еколог. та ін. аварій і катастроф.

Ц.р. ґрунтується на ідеях Е. Касірера про амбівалентність техніки, що забезпечує панування людини над природою, проте уподібнює людину роботу, призводить до відчуження людини від своєї сутності. **Ц.р.** відтворює ієрархічну систему ризиків, що оточують сучасну людину. Так, П. Лагадек наголошує на тому, що зона «надзвичайної технологічної небезпеки» неухильно розширюється і це призводить до неможливості визначити «рівень припустимого ризику», оскільки ця зона, подолавши сформовані в д-ві просторово-часові кордони, охоплює широкі території й багаточисленні покоління людей, одночасно руйнуючи владу, нездатну подолати небезпеку, й викликаючи «соц. дестабілізацію». За таких умов катастрофи вже не є тимчасовими подіями, вони перетворюються в процеси, що одночасно посилюють негативні канцерозні та терактогенні ефекти, тому сучасну цивілізацію, яка надзвичайно насичена технологічними засобами, що далеко не завжди раціонально використовуються, варто називати **Ц.р.** У ній з необхідністю замінюється панівна в індустріальній цивілізації продуктивістська модель розвитку, яка підштовхує людство до ризиків і небезпек, на принципово іншу – гуманістичну модель, що передбачає визнання самоцінності та самоздійсненності людини як особистості. С. Хансен вважає за необхідне визначати ризик, виходячи не лише з техногенних та ін., зовн. щодо людини, чинників, а перш за все з людських, особистісних вимірів можливого ризику.

В. Кривошеїн

Цифрова дипломатія (англ. *digital diplomacy*) – один із різновидів публічної дипломатії, що передбачає використання інформ.-комунікац. технологій для реалізації дипломатичних завдань. Для позначення поняття **Ц.д.** експертами Силіконової долини (США) була запропонована назва *Дипломатія Веб 2.0*. **Ц.д.** особливо корисна в роботі зі зарубіжною аудиторією в питаннях трансляції офіційної позиції та формування іміджу д-ви. Метою **Ц.д.** є пояснення, чому прийняте певне рішення, до яких результатів воно призведе, як вплине на зовнішньополіт. процес. Завдяки **Ц.д.** відкривається доступ широкої громадськості до результатів діяльності традиційної дипломатії. **Ц.д.** покликана оперативного надавати адекватну інформацію, спростовувати некоректні відомості, підтверджувати відомості з офіційних джерел.

В умовах дипломатичних комунікацій, що постійно змінюються, міністерства закордонних справ повинні виробити ефективні держ. дипломатичні стратегії, повністю інтегровані у механізми прийняття рішень. Зовнішньополіт. відомства повинні також забезпечити розуміння ін. елементами нац. дипломатичної системи централізації публічної дипломатії та її середньо- і довгострокових стратегічних цілей. Публічна дипломатія набуватиме зростаючого впливу, її діяльність і стратегії активніше налаштовуватимуться на виконання політ. цілей. У цих умовах в геометричній прогресії буде розвиватися **Ц.д.** Дедалі більше фінансування уряди країн виділятимуть на неї, що зменшує витрати на орг-цію дипломатичної та консульської служби. *Див.: Нова публічна дипломатія; Твіпломат; Твіпломасі; Фейсбук-дипломат; Фейсбук-дипломатія.*

М. Трофименко

Цифровий розрив (англ. *digital divide*) – явище, яке характеризує асиметричність у доступі до інформ. джерел у різних суб'єктів. **Ц.р.** має національний (різні можливості щодо доступу до інформ. технологій у різних сусп.

прошарках всередині одного соціуму) та *глобальний* (диференціація різних д-в чи навіть цілих регіонів світу за можливістю користуватися найновішими інформ. технологіями) виміри.

Ц.р. є однією з основних проблем розвитку інформ. простору та інформ. сусп-ва. **Ц.р.** вимірюють відповідно до умовної шкали, що складається з п'яти характеристик: 1) *фізичний доступ* (наявність реальної можливості використовувати інфраструктуру, програмне забезпечення та обладнання); 2) *фінансовий доступ* (наявність екон. можливостей для регулярної оплати інформ. послуг); 3) *когнітивний доступ* (здатність здійснити пошук, отримати необхідну інформацію, обробити її та застосувати); 4) *доступ до значимої інформації* (можливість знайти та використати корисні дані, яка визначається, насамперед, володінням необхідними мовами); 5) *політ. доступ* (можливість населення впливати на політ. процес і розподіл сусп. благ).

З ініціативи та за фінансової підтримки ООН у 2003 р. (Женева) та 2005 р. (Туніс) відбулися дві конференції з питань інформації, комунікацій та інформац. сусп-ва (Всесвітній саміт із питань інформ. сусп-ва). Однією з головних цілей саміту стало подолання **Ц.р.** шляхом поширення доступу до Інтернету в країнах, що розвиваються. Саміт проголосив 17 травня Всесвітнім днем інформ. сусп-ва.

М. Бучин

Цифромодернізм (пост-постмодернізм) (англ. *digimodernism, digital modernism та post-postmodernism*) – сучасний напрямок розвитку політ. теорії, філософії, мистецтва, літе-

ратури, архітектури та культури, що спрямований на подолання постмодерністської методології шляхом активного застосування таких її принципів як гіпер- та інтертекстуальність, ризомність, «відкритий твір» і под. у технологіях віртуальності. Введене сучасним англ. філософом А. Кірбі, який у роботах «Смерть постмодернізму та за його межами» (2006) та «Цифромодернізм: як нові технології демонструють постмодернізм та переформатовують нашу культуру» (2009) проголосив смерть постмодернізму як філос. та літературної течії, що деформувалася у сучасній культурі у псевдо-постмодернізм. Поява нових технологій змінила природу автора, читача та тексту, зробивши віртуальне реальним середовищем продукування творчості та розгортання соц. комунікації. До проявів **Ц. А.** Кірбі відносив використання в новинах, блогах, комп'ютерних іграх прийомів постмодернізму, які вже не визначають революційні ідеї, а стали проявом повсякденного життя. Пізніше голландські філософи Т. Вермойлен та Р. ван дер Аккер в есе «Записки метамодернізму» (2010) використали термін «*метамодернізм*» як складову виразу сучасної мережевої культури. М. Епштейн, Н. Маньковська, В. Куріцин, відповідно, наголосили на переході до «пост-постмодернізму», що віддзеркалює вичерпаність, «втому» постмодернізму, перехід від «героїчного» періоду до «мирного життя». **Ц.** як критична теорія сьогодні знаходиться у стадії становлення, хоча його методологічні принципи широко використовуються в рамках таких явищ як віртуальна колективна творчість та віртуальна політика.

О. Висоцька

Ч

Численні модерни (англ. *multiple modernities*) – дослідницька програма у суспільних та гуманітарних науках, яка була започаткована у 1990-х рр. ізраїльським соціологом Ш. Ейзенштадтом (1923-2010) та його колегами В. Шлюхтером, С. Субрахман'ямом, Б. Віттроком. Ключовим компонентом ідеї **Ч.м.** є теза про первинність європ. модерну (у формулюванні Ейзенштадта та Шлюхтера) за одноразового постулювання, що подальші перипетії модерну повинні досягатися не як дифузія європ. інституційних і культ. зразків, а як постання кількох модерних цивілізацій, кожна з яких мала власну динаміку.

За Ейзенштадтом і Шлюхтером, «у структурних термінах модерність включала такі виміри, як диференціація, урбанізація, індустріалізація та система комунікацій...; з *інституційної* точки зору до цих вимірів належала нац. д-ва та раціональна капіталістична економіка; з точки зору культурної, вони дозволили створити нові колективні ідентичності, пов'язані з нац. д-вою, але водночас закорінені в культ. програмі, яка містила розмаїті способи структурування головних площин сусп. життя». С. Субрахман'ям наполягає більш радикальній версії ідеї **Ч.м.**: Європа втрачає статус «домівки» первинного модерну. Модерн слід розглядати як глобал. зсув, що мав різноманітні витoki, відтак необхідно відокремити «модерн» від траєкторії європ. розвитку, джерела якої убачають в античності. За Субрахман'ямом поширена серед учених інтерпретація колоніального правління, накинутого Заходом на решту світу (the Rest), як двигуна модернізації, відкидається. Так само публічна сфера розглядається не як продукт унікальної еволюції Заходу, а як глобал. явище, що розвивалося у рамках різних цивілізацій, приміром індійської. У такий спосіб теоретики **Ч.м.** долають обмеження євроцентричної концепції модерну. Вони також долають монадологічний стиль мислення класичної парадигми модерну з його фіксацією на феноменах виключно всередині нац. д-в і звертаються до світ-системної картини соціуму.

П. Кутуєв

«Чорний лебідь» (англ. *the black swan*) – непередбачувана аномальна подія, що стається всупереч очікуваним прогнозам і радикально змінює існуючий сусп.-політ. чи (та) екон. устрій. Поняття введено Н. Н. Талебом, амер. економістом ліванського походження, для пояснення власної теорії. Її зміст: будь-які катаклізми, що спричиняють злам і зміну існуючої сусп., екон. та політ. парадигми, не можуть бути передбачувані шляхом застосування історичного, інституційного, прогностичного та ін. наукових методів: За Талебом: «Нездатність передбачувати аномалії призводить до нездатності передбачити рух історії, враховуючи долю аномалій в динаміці подій».

Автор концепції опирається на порівняння: до відкриття Австралії орнітологи були переконані, що лебедів із чорним оперенням не існує, оскільки така думка не підтверджувалася науковим досвідом. Проте, це не виключає використання наявних наукових методів для обґрунтування і пояснення кінцевої ситуації постфактум, шляхом збору та аналізу існуючої інформації. «**Ч.л.**», на думку Талеба, характеризується трьома ознаками: 1) аномальність (оскільки ніщо в минулому його не віщувало); 2) потужна сила дії (значний вплив на існуючий світовий порядок); 3) знаходження обґрунтованої аргументації ситуації після того, як вона сталася. За теорією «**Ч.л.**», світова історія рухається внаслідок спричинення аномальних, невідомих, малоймовірних, непередбачуваних подій, які мають слугувати точкою відліку нового світоустрою, а не виключенням із правил, яке можна постфактум пояснити емпіричною наукою.

Прикладами **Ч.л.** політ. історії є: прихід А. Гітлера до влади, початок Другої світової війни, розпад СРСР, екон. криза 1987р., теракти 11.09.2001р. у США і под. «**Ч.л.**» укр. політ. історії слід вважати анексію Автономної Республіки Крим Російською Федерацією у 2014р.

Л. Харченко

Чужинець – поняття, що характеризує процедури конституювання зовнішнього по відношенню до політолог. дискурсу феномена в якості йому внутр. властивих характеристик, що взаємодетермінують свій розвиток. Специфіка **Ч.** полягає в тому, що його потрібно осмислювати як схему виразу альтернативності політолог. дискурсові, осмислювати його як зовнішнє, стосовно останнього, таке, що виходить за межі владних механізмів регуляції, ідеологічної орієнтації, такого, що свідчить про логіку та завдання його функціонування, специфіку яких якраз і можна простежити через **Ч.** вияв іманентизації політолог. дискурсу, що і становить його феномен у концептуальному плані.

Політ. дискурсу властиво володіти репрезентативною ідентичністю – з одного боку, через мислячого суб'єкта, та концепти, які визначають особливості його самості, – з іншого. Основою такої ідентичності є прагнення привести до схожості, узгодженості функціо-

нування цих концептів та суб'єктів, що перебувають у залежності, зв'язку із ними. Механізми ідентичності так чи інакше зумовлюють самототожність учасників політ. дискурсу, зокрема на основі таких означників, як цінності, мораль, гендер, національність тощо, – тобто їх природа має аксіологічну, а не матеріальну основу. Подальше розгортання цього механізму передбачає утворення «правильності» – у сенсі поляризації взаємозв'язків. Останнім механізмом у цій логіці є заперечення – як форма відмови від того, що не утримує позиція, заснована на ідентифікаційних практиках. Саме так і будується політ. дискурс, позбавлений **Ч.**

Важливість **Ч.** за таких умов, полягає у тому, що специфіка його функціонування не передбачає схожості та пошуку ідентичності, як неодмінного варіанту вирішення й узгодження проблематики політ. сенсу. Навпаки – ним керує розрізнення.

А. Гарбадин

Ш

Шпигуноманія – нав'язливе прагнення до пошуку та викриття шпигунів, диверсантів, колабораціоністів, агентів впливу іноземних д-в, у вигляді окремих осіб, малих і великих груп, організованих мереж, ознак і наслідків їх деструктивної діяльності. Це спосіб сприйняття соц.-політ. дійсності та пояснення подій і процесів, що в ній відбуваються, кризь переконливе уявлення про домінуючий вплив на них таємних представників ін. д-в.

Об'єктами **Ш.** можуть бути окремі особи, проте як правило, вона спрямована проти певних категорій осіб, соц. груп та ін-тів. Найтипівіші об'єкти **Ш.:** етнічні та релігійні групи, як ті, що історично проживають на території даної д-ви, так і представники діаспор, натуралізовані іноземці, емігранти, біженці; окремі категорії громадян – кол. військовополонені, особи, що перебували на окупованих територіях, особи, що тривалий час мешкали, навчались, працювали за кордоном, або мають там родичів, особи, що за родом професії регулярно контактують із іноземцями; представники еміграції або діаспори, що повернулись на батьківщину. У період системних соц.-політ. криз об'єктами **Ш.** можуть ставати представники політ. партій, сусп. рухів та орг-цій, що симпатизують політ. курсу та ідеології ін. д-в, населення певних територій або регіонів, що налаштовано опозиційно до центральної влади і, як правило демонструє сепаратистські або іредентистські настрої; представники політ., фінансових і культ.-мист. еліт, в окремих випадках, певних професійних груп. **Ш.** часто поєднана з ксенофобією, націоналізмом і шовінізмом, особливо за кризового стану сусп-ва.

В. Семко

Шовінізм великоросійський імперський – політика рос. уряду, основана на

проповідуванні винятковості титульної рос. нації порівняно з ін. народами д-ви, а в зовн. політиці – на пригноблення сусідніх д-в із метою повної або часткової втрати ними незалежності. Витоком **Ш.в.і.** можна вважати утворення Московської централізованої д-ви, яке супроводжувалося насильством та асиміляцією корінного населення приєднаних земель; першим ідеологічним оформленням уявлень про особливу месіанську роль Московії стала ідея Москви як Третього Риму («міць та велич»). Політика, основана на цій ідеології, призвела до швидкого розширення д-ви та утворення Російської імперії, ідеологією якої на початку XIX ст. стала «теорія офіційної народності» С. Уварова: (православ'я, самодержавство; народність). Політика самодержавства стосовно ін. народів імперії була спрямована на заборону їх мови та культури (знаменитий «Валуєвський циркуляр» і под.).

У радянські часи уявлення про месіанську роль кол. імперії трансформувалися на ідею «батьківщини соціалізму», яка несе прогрес у всьому світі. У внутр. політиці відродження нац. культур (т. зв. «коренізація») було тимчасовим, позаяк логіка побудови соціалізму передбачала зникнення націй та утворення «єдиної спільноти – радянського народу».

У путінській Росії проголошене правопримство між Російською імперією, СРСР та сучасною РФ. Нині **Ш.в.і.** проявляється в якості тиску на пострадянські країни з метою спонукання їх до тісної інтеграції, апофеозом чого стали анексія Криму та розв'язання війни у Донбасі. Шовіністська політика обґрунтовується захистом рос. населення у цих країнах. Свій ідеологічний внесок у **Ш.в.і.** вносить і Російська православна церква, яка поширює на означені країни поняття «Русский мир». Див.: «Російська весна»; «Русский мир».

О. Курбатов

Я

Ядерне нерозповсюдження – принцип діяльності д-в, що підписали Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968), тобто неможливість передавати будь-кому ядерну зброю або ін. ядерні вибухові пристрої, а також контролювати їх прямо чи опосередковано, жодним чином не допомагати, не захочувати і не спонукати певну д-ву, що не володіє ядерною зброєю, до виробництва або придбання будь-яким ін. чином ядерної зброї або ін. ядерних вибухових пристроїв. Згідно з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (п. 3 ст. IX), «д-вою, що володіє ядерною зброєю, є д-ва, яка створила і підірвала ядерну зброю або ін. ядерний вибуховий пристрій до 1 січня 1967 р.». У зв'язку з цим ООН вважає легітимними членами «ядерного клубу» тільки США, Російську Федерацію, Велику Британію, Францію та КНР; поява можливих майбутніх членів «ядерного клубу» вважається незаконною. 190 країн світу підписали даний Договір. Поза Договором залишаються Ізраїль, Індія і Пакистан; 2003 р. КНДР стала першою країною, яка скористалася правом згідно зі ст. X.1 вийти з Договору.

Нерозповсюдження ядерної зброї забезпечується завдяки: 1. *Договору про нерозповсюдження ядерної зброї*, який має три основні напрямки діяльності: нерозповсюдження ядерної зброї, роззброєння та мирне використання ядерної енергії; 2. *Діяльності Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ)*, на яке було покладено контроль за виконанням режиму нерозповсюдження ядерної зброї; 3. *Концепції зон, вільних від ядерної зброї*. Вважаються важливим інструментом ядерного роззброєння, оскільки один зі способів досягнення мети «глобал. ядерного нуля» полягає у поступовій, регіон за регіоном, забороні ядерної зброї за допомогою створення без'ядерних зон; 4. *Багатостороннім режимам експортного контролю у сфері ядерного нерозповсюдження*, які є керівними принципами щодо того, які види чутливих матеріалів, обладнання та технологій можуть

передаватися від одного міжнар. актора до іншого; 5. *Іншим міжнародним договором щодо підтримки цілей режиму* і под. Див.: *Ядерний потенціал (арсенал); Ядерне стримування; Ядерний шантаж*.

М. Требін

Ядерне стримування – запобігання небажаним діям супротивника засобом загрози застосування ядерної зброї. Під «стримуванням» розуміється те, що володіння д-вою ядерною зброєю викликає страх інших та, як наслідок, гарантує їй безпеку та захист від нападу агресорів.

У період біполярної конфронтації між США та СРСР концепції **Я.с.** мали захисний хар-р. **Я.с.** розглядалось як комплекс превентивних загроз, що покликані переконати опонента відмовитись від ворожих дій. Такий тип стримування вимагав наявності потужних стратегічних ядерних сил, які б могли максимізувати ймовірні втрати супротивника. Сучасні концепції **Я.с.** мають скоріше наступальний хар-р. Їхнє завдання – змусити опонента до вчинення дій, до яких він за своєю волею ніколи б не вдався. Наступальне стримування передбачає наявність військ.-техн. систем, які б були придатні для нанесення удару на випередження, високої захищеності ядерної зброї, гнучких схем її застосування та можливості одночасного використання ядерного та конвенційного озброєння. Ця тенденція підвищує ризик застосування ядерної зброї, відроджуючи забуті з 1980-х років концепції «обмеженої ядерної війни».

Критики концепції **Я.с.** наголошують на тому, що його негативним наслідком є збільшення к-сті країн, які, бажаючи відчувати себе у більшій безпеці, прагнуть отримати ядерну зброю. Тобто, **Я.с.** сприяє ядерному розповсюдженню. І, навпаки, ядерне розповсюдження закріплює **Я.с.**, оскільки з поширенням ядерної зброї у д-в не залишається надії гарантувати свою безпеку без збереження ядерної зброї.

Г. Шипунов

«Ядерний» електорат – постійна група виборців, яка стабільно та регулярно голосує за конкретну політ. силу (політ. партію, кандидата на виборну посаду) незалежно від зміни політ. кон'юнктури. Електорат партії має форму перевернутої піраміди, в основі якої – відносно невелика група фанів (тобто **«Я.»**), які підтримують партію без вагань, упевнені, що вона говорить їхньою мовою та реалізує їхні інтереси. Б-ба саме за **«Я.»** практично не ведеться, адже він і так проголосує, як очікується. Втім, він використовується політтехнологами при плануванні виборчих кампаній, політ. акцій, громадських та ін. заходів. Забезпечення адресного впливу на **«Я.»** сприяє його розширенню та мобілізації з метою збільшення електоральної підтримки відповідного суб'єкта виборчого процесу. **«Я.»** у громад.-політ. сленгу інколи називають *«дубовим»*.

Т. Андрущенко

Ядерний потенціал (арсенал) – к-сть наявних на озброєнні у тієї чи ін. країни ядерних боєголовок, а також засоби доставки ядерної зброї. Володіння ядерним арсеналом виводить д-ви-володарі на ін. рівень військ. можливостей. За наявними офіційними даними, ядерною зброєю в даний час володіють такі країни (за роком першого ядерного випробування): США (1945), Росія (спочатку СРСР, 1949), Велика Британія (1952), Франція (1960), КНР (1964), Індія (1974), Пакистан (1998) і КНДР (2006). Також вважається, що має ядерну зброю Ізраїль.

Дві країни в світі (США і Росія) володіють ядерною тріадою – стратегічними наступальними збройними силами, що містять три компоненти: міжконтинентальні балістичні ракети, атомні підводні ракетноносці та стратегічну авіацію. За даними журналу «Bulletin of the Atomic Scientists» (видається з 1945 р. амер. фізиками, які створили атомну бомбу) найбільша к-сть ядерних боєзарядів у 2014 р. була у Росії (8000), на другому місці США (7315), у Франції – 300, КНР – 250, Великій Британії – 225. Стверджується, що крім членів «ядерного клубу» ядерна зброя є у Ізраїлю (80-200), Індії (90-110), КНДР (10), Пакистану (110-120). За

експертними оцінками, максимальна сумарна міць ядерних потенціалів світу була досягнута у 1974 р. – 25 000 МТ – у 1,6 млн разів більше за потужність атомної бомби, скинутої на Хіросіму в серпні 1945 р. А за к-стю ядерних боєголовок пік був досягнутий в 1985 р. – 68 000 боєзарядів у розгорнутих силах. Динаміка зростання і скорочення ядерного потенціалу на планеті виглядає таким чином: 1947 – 32 боєголовки, 1952 – 1055, 1957 – 7124, 1962 – 30 000, 1967 – 39 925, 1972 – 42 000, 1977 – 50 000, 1982 – 57 000, 1987 – 63 484, 1992 – 40 000, 2002 – 29 300, 2010 – 20 850, 2013 – 17 300, 2014 – 16 400 боєголовки. *Див.: Ядерне нерозповсюдження; Ядерне стримування; Ядерний шантаж.*

М. Требін

Ядерний шантаж – загроза застосування розщеплюваних матеріалів з метою змусити шантажованого держ. чи недерж. учасника глобал. політики, вчинити певні дії, вигідні шантажисту. **Я.ш.** може виражатись у погрозах: 1) підриву бомби (термо)ядерної (створеної на основі урану-235, плутонію-239, дейтериду літію-6); 2) розпилення радіаційно-небезпечних матеріалів – відпрацьованого ядерного палива та/або радіоактивних відходів («брудної бомби»).

I-й тип **Я.ш.** передбачає загрозу (термо)ядерного вибуху, який негайно вражає живі та неживі об'єкти ударною хвилею, світловим випромінюванням, проникаючою радіацією, електромагнітним імпульсом та зараженням певних місцевостей радіацією на тривалий термін. Глобал. **Я.ш.** I-го типу полягає в загрозі створення «ядерної осені» (руйнування екології та погіршення клімату в окремому регіоні Землі) чи «ядерної зими» (глобал. похолодання і викликаного ним вимирання біосфери) внаслідок масованого ядерного удару.

II-й тип **Я.ш.** полягає у довгостроковому радіаційному ураженні людей, біосфери, території або обладнання з допомогою радіоактивних матеріалів, які випромінюють радіацію тривалий проміжок часу.

I-й тип **Я.ш.** можуть застосовувати «ядерні д-ви» – постійні члени РБ ООН, д-ви, які

володіють ядерними бомбами, але не підписали Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (Індія, Пакистан, КНДР) або д-ва, яка «не визнає і не заперечує наявності ядерної зброї» – Ізраїль. У можливості застосування II-о типу **Я.ш.** переважно підозрюють терористичні орг-ції і мережі, транснаціональну злочинність або окремих осіб. Разом із тим, з їх боку також можливе здійснення I-о типу **Я.ш.** внаслідок захоплення (купівлі) ядерної бомби. Для ядерних д-в II-й тип **Я.ш.** не характерний, оскільки вони (як, напр., США) постійно застосовують радіаційно-небезпечні матеріали як складові танкової броні, броньованих снарядів.

Ю. Тишукун

Японоцентризм – геополіт. концепція розвитку Японії між двома світовими війнами і під час Другої світової війни, яка базується на вченні про активний геополіт. простір країни у вигляді трьох концентричних кіл: *перше* – формує територію тодішньої яп. метрополії, захист якої обґрунтовувався важливими життєвими інтересами країни; *друге* – включає узбережжя континентального Китаю, Корейський пів-в, Приморський край та о. Сахалін;

третє – охоплює території країн АСЕАН та Індокитаю, а також океанічні території та акваторії від узбережжя Індії до Гавайських о-вів. Сучасний **Я.** (*традиційний*) визначає геополіт. домінування Японії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в тісній співпраці з США у військ.-політ. та екон. сферах й обмеженості силових інструментів нац. могутності. У військ. плані вона може бути охарактеризована як частково-ізоляціоністська, а в загальному – регіоналістська.

Сучасні традиціоналісти, прихильники спільного з США глобал. гегемонізму, фактично відстоюють відносний нейтралітет Японії в політ. плані та дотримання помірної міжнар. ролі з пріоритетом торгово-фінансових інтересів. Основним ідеологічним бастионом прихильників цієї концепції виступає міністерство зовн. торгівлі та промисловості, керівники якого вважають основу ефективної дипломатії у фінансових результатах. У міжнар. розподілі ролей Японія повинна залишитися «безкоштовним наїзником США» при забезпеченні оборонної безпеки. Нині це – домінуюча точка зору яп. істеблішменту, який вважає за необхідне відстоювати місце Японії в Зах. світі.

В. Патійчук

Терміни, назви яких розпочинаються латинськими символами

АВС концепція (польс. *ABC: Adriatyk, Bałtyk, Czarne morze* – Адріатика, Балтика, Чорне море) – концепція спільності геополіт. інтересів і взаємопов'язаності визв. б-би народів регіону, розміщеного між згаданими морями. **АВС.к.** ґрунтувалася та тісно перепліталася із ідеями концепції Міжмор'я (Центр.-Сх. Європи) як найбільш вразливого регіону для СРСР і соціалістичного табору у період біполярного протистояння. **АВС.к.** виникла в середовищі демокр. опозиції 1980-х рр. Основні ідеї розроблялися на сторінках журналів «АВС – Adriatyk, Bałtyk, Czarne morze», «Obóz», «Międzymorze», «Nowa Koalicja», «Uncaptive Minds». Зокрема, редагуванням журналу «АВС – Adriatyk, Bałtyk, Czarne morze» займався Б. Коморовський. Визначаючи спільні риси регіону, М. Кундера звертав увагу на культ. належність до Зах. Європи, а політ. – до Східної, «максимальну різномірність на мінімальному просторі», та населеність малими народами, які є аутсайдерами історії. Зах. межа регіону АВС (Щецін – Трієст) була лінією «залізної завіси» і сх. кордоном німецькомовного простору. Східна межа – рос. етнічним кордоном і кордоном І Речі Посполитої.

Спільними рисами народів АВС були наявність державності, гарантованого права на незалежність та в минулому традицій парламентаризму, багатопартійності та толерантності. **АВС.к.** передбачала, що радянське поневолення, тоталітарний режим можна усунути тільки скоординованими зусиллями народів регіону АВС. Спільні проблеми країн зони АВС потребували регіон. інтеграції народів Міжмор'я, прихильником чого виступав Л. Мочульський. **АВС.к.** втратила популярність на користь концепції загальноєвроп. інтеграції, а сам регіон став поділений на дві групи країн: нових членів ЄС і країни Східно-го партнерства.

М. Генік

ID-карта, Ідентифікаційна карта (англ. *identity document*) – офіційний документ, що засвідчує особу, в т. ч. в електронних системах різних рівнів і призначень, зазвичай виконаний в форматі пластикової карти. **І.к.** зазвичай містить інформацію про власника карти в текстовому, машинозчитувальному та електронному видах, включаючи його фотографію, ім'я, особистий номер, зразок підпису, біометричну інформацію, записані в електронному чіпі або на магнітній смужці. У широкому сенсі **І.к.** називають усі види пластикових карт, що містять персоніфіковану інформацію. У такому значенні до них можуть бути віднесені водійські посвідчення, банківські карти, електронні перепустки та под.

І.к. вводяться в багатьох країнах світу. В деяких країнах видача офіційних посвідчень особи є обов'язковою, а в ін. це може бути добровільним. Варіюється і вік, після досягнення якого видається карта. Кожен громадянин України незалежно від віку зобов'язаний отримати паспортну картку у порядку, визначеному законом. Однак, паспорти, видані до набрання чинності цим законом, є чинними до закінчення строку їх дії та не підлягають обов'язковій заміні. Парламентарі передбачили, що паспортна картка видається не пізніше, ніж через 30 днів після подачі відповідної заяви на її отримання.

Верховна Рада України 23.09.2011 р. ухвалила закон, яким мав запроваджуватися новий тип паспорту громадянина України для виїзду за кордон – біометричний паспорт. Із 12.01.2015 р. розпочатий прийом документів від громадян України на отримання «паспортної картки» (Id-карти).

В. Хвіст

C2G («громадяни – уряд») (англ. *citizens – government* – громадяни, англ. *government* – уряд) – сектор взаємодії між громадянами та органами влади в електронному уряді. Це взаємодія, пов'язана як із ініціативами громадян щодо взаємин із органами влади, так і навпаки. До

дій у цій сфері належать: податки та платежі, необхідні для отримання держ. послуг; форми та інформація, що вимагаються органами влади для надання окремих держ. послуг; штрафи та ін. платежі; послуги, якими користуються громадяни в умовах надзвичайних ситуацій (пожежна служба, швидка медична допомога, допомога при крадіжках та ін. злочинах); пропозиції та рекомендації щодо відкритості та оптимізації процесу управлінської діяльності та участь громадян у процесі прийняття рішень.

Взаємодія в секторі **C2G** створює ефективний комунікаційний канал між органами влади та громадянами, що уможлиблює участь громадян у розробці національних, регіональних або місцевих стратегій, у прийнятті управлінських рішень. Це створює потенціал стимулювання встановлення нових партнерських відносин між органами влади та громадянами. Через цей канал уряд може краще зрозуміти, чого хочуть громадяни щодо якості послуг і досягнення ефективного рівня управлінських дій.

А. Серенок

G2B («уряд – бізнес») (англ. *government* – уряд, англ. *business* – бізнес) – сектор взаємодії між органами влади та представниками бізнесу в електронному уряді. Це он-лайн взаємодія між органами влади та суб'єктами підприємництва для підтримки і розвитку бізнесу за допомогою інформ.-комунікац. технологій.

Взаємодія у секторі **G2B** здійснюється в напрямках інформ. забезпечення підприємництва та створення умов для розвитку електронної комерції. Ініціативи у секторі **G2B** привертають багато уваги, внаслідок значного ентузіазму приватного сектору і можливостей для скорочення витрат за рахунок удосконалення процесу електронних держ. закупівель і збільшення конкуренції. Сектор **G2B** включає продаж бізнесу надлишків товарів, що належать д-ві, а також придбання д-вою у підприємств товарів і послуг.

Головний мотиваційний чинник, що підсилює інтерес до сектору **G2B** – зростаючі

вимоги щодо скорочення витрат і підвищення ефективності закупівель. Подібно тому, як інтерес до екон. ефективності сприяє розвитку ініціатив у секторі **G2G**, підтримка, що надається багатьом ініціативам у секторі **G2B**, обумовлена їхнім потенціалом для раціоналізації й підвищення сталості операцій, у яких зайнято багато співробітників. Приклади таких операцій – продовження дозволів і ліцензій, оформлення пільг для ведення бізнесу.

А. Серенок

G2C («уряд – громадяни») (англ. *government* – уряд, англ. *citizens* – громадяни) – сектор взаємодії між органами влади та громадянами в електронному уряді. Під ініціативами в секторі **G2C** розуміються такі, що призначені полегшувати взаємодію громадян із органами влади. Ініціаторами можуть бути обидві сторони. Мета цих ініціатив – скоротити час на здійснення процедури надання органами влади управлінських послуг, а також спростити ці процеси за допомогою Інтернету. Зацікавленість до ініціатив у секторі **G2C** зумовлений: 1) потребами громадян, особливо тих, хто звик використовувати електронні операції в ін. сферах життя (напр., у сфері банківських послуг); 2) дефіцитом часу; скорочується час, що витрачається на очікування та через бюрократизм.

Основні напрями роботи сектору **G2C**: орієнтація на громадянина як на споживача держ. електронних послуг; надання держ. електронних послуг громадянам; забезпечення для громадян прозорості надання цих послуг. Діяльність, спрямована на реалізацію цих напрямів, здійснюється, на таких рівнях: інформування громадян про діяльність органів влади; надання держ. електронних послуг, консультацій он-лайн; залучення громадян до прийняття рішень органами влади; громад. контроль за діяльністю органів влади.

Розвиток сектору **G2C** дозволяє перейти на якісно новий рівень спілкування д-ви та громадян, поліпшити обслуговування останніх щодо задоволення потреб у управлін. послугах і, як наслідок, перейти до нових форм спілкування з д-вою (зокрема – електронної

демократії). Див.: *Електронний документообіг; Електронне урядування.*

А. Серенок

G2G («уряд – уряд») (англ. *government* – уряд) – сектор взаємодії між органами влади в електронному уряді. У багатьох відносинах сектор **G2G** є основою електронного уряду. **G2G** включає орг-цію роботи електронного документообігу між суб'єктами здійснення владних повноважень та обмін даними між владними електронними реєстрами за принципами уніфікації, взаємозамінності та сумісності (т. зв. принципи інтероперабельності). Мається на увазі, як міжвідомча взаємодія усередині держ. органів влади, так і між ними, а також взаємодія як між органами держ. влади всіх рівнів, так і органами місцевого самоврядування.

Є кілька чинників, які стимулюють ініціативи в секторі **G2G**. Один із них – зацікавленість самих органів влади у підвищенні ефективності управлін. процесів, пов'язаних як із внутр., так і зовн. документообігом. Одна з очікуваних переваг від вкладень в інформ.-комунац. технології полягає в скороченні витрат, що досягаються за рахунок оптимізації управлін. процесів, скорочення к-сті співробітників, необхідних для виконання завдань. Не менш важливим є підвищення сталості одержуваних результатів. Одночасно з підвищенням уваги до скорочення росту бюджетних витрат збільшився й інтерес до використання інформ.-комунац. технологій для раціоналізації процесів і зниження витрат.

Основні напрями роботи сектору **G2G**: оподаткування, митниця, фінансовий менеджмент, збирання даних для статистики та перепису населення, вибори, планування розвитку, охорона здоров'я, освіта і соц. забезпечення, соц. страхування та сільське госп-во і под. Є напрями, пов'язані з діяльністю правоохоронних органів, нац. безпекою та обороною, а також наук. установ. Див.: *Електронний документообіг; Електронне урядування.*

А. Серенок

G2E («уряд – державні службовці») (англ. *government* – уряд, англ. *employees* – службовці) – сектор взаємодії між органами влади та самими держ. службовцями чи службовцями органів місцевого самоврядування в електронному уряді. Це онлайн-взаємодія за допомогою миттєвих засобів зв'язку між органами влади та їх співробітниками (держ. службовцями чи службовцями органів місцевого самоврядування). Крім того взаємодія в секторі **G2E** є ефективним засобом для забезпечення електронного навчання для співробітників, їх ефективної комунікації та обміну знаннями між ними. Взаємодія в секторі **G2E** також надає співробітникам можливість доступу до інформації щодо політики компенсацій та виплати соц. допомог, навчання чи можливості для підвищення професійної кваліфікації, доступу до законодавства та под.

До сектору **G2E** також входить використання та оволодіння службовцями програмними засобами для зберігання інформації щодо персоналу та документації працівників. Напрями у секторі **G2E**: е-платіжна відомість; е-навчання; е-реєстри; системи управління справами підприємства; системи управління персоналом.

А. Серенок

G4C («уряд для громадян») (англ. *government* – уряд, англ. *citizens* – громадяни) – сектор взаємодії між органами влади та громадянами в електронному уряді. Нова концепція взаємодії органів влади з громадянами; вона розроблена в Південній Кореї та, на перший погляд, візуально майже не відрізняється від концепції взаємодії в секторі **G2C**. Але вже в її аббревіатурі **G4C** закладена концептуальна відмінність: *Government FOR Citizens* – уряд для громадян. Це гасло можна інтерпретувати ще як «уряд, орієнтований на громадян» чи «уряд, що існує для того, щоб служити своїм громадянам». Під ініціативами в секторі **G4C** розуміються подібні ініціативи, що присутні і в секторі **G2C**. Тобто ініціативи, що призначені полегшувати взаємодію громадян із органами влади. Але в секторі **G4C** ініціаторами цих ініціатив є д-ва.

Концепція «уряд, орієнтований на громадян» є баченням, заснованим на усвідомленні різних шляхів спілкування людей із їхнім урядом. Виведення урядових послуг у онлайн-режим та їхня інтеграція можуть заощадити час/гроші і допомагають взяти до уваги потреби різних громадян, а саме: власне громадян, платників податків, які очікують результату; громадян, які очікують доступних, якісних держ. послуг, а також громадян, які беруть участь у демокр. процесах управління. Відповідно, в онлайн-уряді, орієнтованому на громадян, громадяни перебувають у центрі владних відносин і д-ва існує для того, щоб служити їм та є сервісною установою. *Див.: G2C («уряд – громадяни»).*

А. Серенко

GR-спеціаліст (лобіст) (англ. *lobby* – кулуари; *government relations* — взаємодія з органами держ. влади) — фізична чи юрид. особа (лобістська орг-ція), що здійснюють у передбаченому законодавством порядку лобіювання від імені клієнта та в його інтересах, а також від свого імені в своїх власних інтересах у випадку, якщо вони відповідають вимогам, передбаченим для лобістів (лобістських оргцій). Діяльність **GR-с.** посилює легітимність парламенту, сприяє обміну інформацією між депутатами та громадськістю, виконує представницьку ф-цію, підвищує ефективність прийнятих рішень. Лобістська діяльність як важливий елемент сучасної демократії може позитивно впливати на політику, так нести низку потенційних загроз, тому потребує виваженого правового врегулювання. В Україні діяльність **GR-с.** інтенсифікувалася на всіх рівнях, але вона досі не регламентується спеціальними законодавчими актами; у 2013 р. розпочалася розробка проекту Закону України «Про регулювання лобістської діяльності та громадського представництва (адвокасі) в Україні».

GR-с. мають низку прав, зокрема: на інформацію (передбачає право на ознайомлення та отримання документів, рішень, текстів проектів нормативно-правових актів та доступу до ін. джерел інформації); бути присутнім на

різноманітних засіданнях, зборах, зустрічах і под.; на висловлення своєї позиції, надання (розповсюдження) пропозицій, висновків, проектів, тощо; контактувати із представниками уповноваженого органу (зустрічі, листування і под.). Детальний порядок реалізації цих та ін. прав визначається у регламентах відповідних органів. Обов'язки **GR-с.** зазвичай включають дотримання правових засад легалізації, періодичну звітність (не завжди), діяльність у межах, передбачених законодавством відповідної д-ви. Світова практика знає закріплення й ін. обов'язків, напр., обов'язок надавати уповноваженим посадовим особам лише достовірні факти та інформацію, зберігати конфіденційність інформації, отриманої шляхом лобістських контактів і под. *Див.: Громадське лобіювання; Лобізм політичний.*

Н. Хома

Homo soveticus (псевдолатина – «людина радянська») – сукупність соц., психол. і культ. характеристик, які приписуються типу людини, сформованому за часів СРСР, а так само частині населення пострадянських країн. Термін «**H.s.**» набув популярності після виходу однойменної праці радянського філософа і письменника О. Зінов'єва, хоча дотичні вирази використовувалися і раніше. **H.s.** властива ієрархічність мислення та схильність до некритичного ставлення до держ. влади та її носіїв, консерватизм, колективізм і перевага інтересів сусп-ва над потребами індивіда, туга за радянським минулим, нетерпимість до зах. цінностей і способу життя, поєднане з відвертим бажанням долучитися до окремих проявів останнього (напр., високий рівень споживання), ненависть до реальних чи уявних ворогів, відчуття страху перед зовн. світом. Світосприйняття **H.s.** є сильно міфологізованим. Воно базується на міфах про «могутній Радянський Союз, який був зруйнований зах. спецслужбами», братні народи, що утворили радянську сім'ю і зараз відірвані один від одного, правильне по суті, але спалплене комуністичне вчення і под. Обов'язковою складовою світогляду **H.s.** є демонізований образ Заходу і особливо США, як світового агресо-

ра. Часто це поєднується з переконаністю в існуванні «світової закуліси» – прихованої еліти, яка таємно визначає долю світу. Вживання терміна «**H.s.**» виражає або критичний погляд на радянську і пострадянську дійсність, або іронію стосовно людей, наділених якостями **H.s.** (на відміну від терміна «радянський народ», який був складовою офіційної ідеології СРСР і не містив ні критичних, ні іронічних конотацій).

Д. Вовк

SMM політичний (англ. *social media marketing* – маркетинг у соц. мережах) – сучасна технологія політ. маркетингу, сутність якої полягає у процесі залучення трафіка або уваги до певного політ. лідера або політ. інту через соц. мережі. Головне для ефективного **SMM п.** – якісний контент, тобто власне наповнення, зміст сторінки в соц. мережах. Професійно підготовлений матеріал викликає довіру користувачів, а це, у свою чергу, сприяє поширенню даної інформації серед усіх членів співтовариства. Ф-ції **SMM п.:** популяризація партійного бренду; формування політ. співтовариства, підвищення рейтингу та рівня довіри до політ. актора; формування позитивного іміджу; налагодження політ. комунікації з потенційним електоратом; політ. рекламування; політ. фандрайзинг. Найбільш популярними соц. мережами серед Інтернет-користувачів України є Facebook, vkontakte, Twitter, Google+.

Успішне просування в соц. мережі можливе за умов виконання правила «6 С для соц. мереж». 1. *Communications (спілкування)* – політ. партія/лідер зі своєї офіційної сторінки у соц. мережі повинні спілкуватися зі своїми прихильниками, опонентами, громадянами, які ще не визначилися у своїх політ. переконаннях. 2. *Connectedness (зв'язок)* – через аккаунти у соц. мережах найпростіше побудувати міцний зв'язок між партією та потенційним виборцем. 3. *Common experiences (спільний досвід)* – сторінки у соц. мережах можуть слугувати спільним місцем для орг-ції певних заходів: збір пожертв, громад. заходи, акції, флешмоби, відеоконференції і под.,

що допоможе створити міцне ядро політ. орг-ції, яке на волонтерських засадах сприятиме партійній роботі. 4. *Content (зміст)* – наповнення аккаунтів не повинно дублювати дані з офіційних джерел, воно має бути подано простішою мовою, доречно використовувати політ. гумор. 5. *Commerce (комерція)* – орг-ція благодійних акцій, концертів на підтримку політ. актора, прямі електронні платежі, лінки на Інтернет-магазини. 6. *Cool experiences (нові відчуття)* – участь у анонсованих акціях допоможе отримати нові відчуття від спільної діяльності, що сприятиме формуванню стабільного електорату. Див.: *Фандрайзинг політичний*.

Г. Агафонова

Twitter-шторм (Твітер-шторм, твіт-шторм) (англ. *Twitter storm*) – раптовий сплеск активності навколо певної теми в соц. мережах, насамперед, у Twitter та Facebook. **Т.-ш.** розпочинається окремою особою, яка надсилає своїм послідовникам повідомлення, що стосується, як правило, вражаючих новин чи суперечливого дискусійного питання. Використовуючи визначений і часто оригінальний хештег (англ. *hashtag* – слово чи фраза, яким передує символ «#», за допомогою яких користувачі можуть об'єднувати повідомлення у групу), твіт швидко поширюється, викликаючи нові повідомлення та розсилки повідомлень. Це призводить до того, що хештег включається до переліку актуальних тем на Twitter і подається усім користувачам соц. мережі, а це, у свою чергу, призводить до появи теми в ін. соц. медіа та проникненню в колективну свідомість.

Т.-ш. – ефективний спосіб швидко поширити ідею чи точку зору та слугує показником настроїв людей, адже об'єднуючись, користувачі привертають увагу до події чи проблеми (напр., **Т.-ш.**, проведений 27.01.2014 на підтримку Євромайдану з хештегом #euromaidan #Ukraine#digitalmaidan; 04.09.2014, у день саміту НАТО на заклик МЗС України **Т.-ш.** з хештегом #StopRussianAggression).

Типи **Т.-ш.:** 1) *ідеальний*, коли історія розпочинається у Twitter, підхоплюється тради-

ційною пресою і досягає широкої аудиторії (навіть некористувачів Twitter); 2) «*буря у чашці*» (англ. *storm in a cup*) — історія спровокувала малу зацікавленість у Twitter, але була підхоплена традиційними медіа і збрала велику аудиторію. Така ситуація трапляється, коли ключові медіа намагаються передбачити майбутні он-лайн теми для обговорення; 3) «*буря*» *лише у Twitter*: історія привертає велику увагу лише окремої групи у Twitter і не була підхоплена провідними медіа. Див.: *Соціальні медіа; Хештег*.

Н. Карпчук

Win-win стратегія (дав.-грец. *στρατηγία* — мистецтво полководця + англ. *win* — виграти; *букв.* виграють усі) — підхід у переговорах, коли сторони зорієнтовані на пошук взаємоприйняттого бажаного результату. Це ситуація, коли жодна із сторін не може покращити результат, бо всі можливі варіанти вже розглянуті та використані. **W.-w.c.** передбачає, що обидві сторони готові поступатися та дати те, що хоче отримати опонент. Якщо одна сторона змушена поступитися чимось, то обов'язково має отримати рівнозначну компенсацію. У будь-якому випадку обидві сто-

рони мають бути задоволені кінцевим рішенням, адже під час переговорів сторони спільно визначають взаємні проблеми і намагаються спільно досягти прийняттого її вирішення.

Конструктивність виробленого рішення залежить від кількох чинників: володіння усією інформацією про реальний стан справ партнера, тверезий розрахунок та серйозні підстави для компромісу, установка піти на поступки в обмін на заздалегідь визначені преференції, втягнення партнера в процес вироблення рішення.

Ефективність застосування **W.-w.c.** у політиці ґрунтується на дотриманні таких стратегій: уникнення витоку інформації; неприпустимість ультиматумів; переважання «слухання» над «говорінням»; пропозиція дієвих (не риторичних) ідей; залучення незалежних, нейтральних експертів; встановлення особистісних стосунків і под. Протягом переговорів сторони визначають найважливіші проблеми, у вирішенні яких вони рівнозначно зацікавлені; пропонують та оцінюють свої та альтернативні ідеї; об'єднують зусилля для загальноприйняттого рішення, проявляючи гнучкість і довіру.

Н. Карпчук

Розділ 2. Громадсько-політичний сленг (неологізми-жаргонізми, okazіоналізми та інші сучасні новотвори)

Автомайдан – протест власників автомобілів проти жорстоких дій влади В. Януковича (позбавленого 04.02.2015 р. звання Президент України), що виник під час Революції гідності наприкінці 2013 – на початку 2014 рр. **А.** підтримував тогочасні революційні дії, патрулювали вулиці міст України, блокував адмін. будівлі, помешкання можновладців, провладних політиків та олігархів у різних регіонах д-ви. Утворившись як добровільне об'єднання автомобілістів, **А.** переріс у системний автоспротив і цілісну субкультуру під час Революції гідності. Осередки **А.** стежили за тітушками та знешкоджували тих, хто співпрацював із пророс. налаштованою владою, рятували поранених активістів Євромайдану, захищали їх у лікарнях від міліції, яка викрадала їх і розправлялася із ними. Ефективність акцій **А.** зумовила режим В. Януковича переслідувати **А.**, що втілювалося у одіозних законах від 16.01.2014р. Це дало можливість силовим структурам заборонити водіям пересуватися по автошляхах України машинами к-стю понад п'ять одиниць, переслідувати активістів **А.**, катувати їх і саджати за ґрати. У зв'язку із цим на автомобілях з'явилися наліпки: «Не їдь за мною, я п'ятий».

Постреволюційний **А.** – це протестний рух автомобілістів, що є опозицією до нової укр. влади. Автомайданівці стежать, щоб влада працювала не на власний бізнес, а на національні інтереси, не переслідувала активістів **А.** за люстрування депутатів, що є, на думку багатьох політиків, наслідком її бездіяльності після перемоги Майдану. Наразі **А.** домігся ухвалення кількох необхідних для сусп-ва і д-ви законів, зокрема закони про люстрацію, корупцію та ін. Активісти **А.** продовжують пікетувати помешкання заможних держслужбовців, політиків і парламентарів, виступають за очищення влади від олігархів. Багато роблять для того, аби вони не потрапили у нову Верховну Раду України після виборів

26.10.2014. Див.: *Євромайдан; Майдан; Революція Гідності; Тітушки.*

С. Савойська

«Азірівка» – різновид суржику, названий прізвищем чотирнадцятого прем'єр-міністра України М. Азарова (11.03.2010 – 28.01.2014). Довгий час **«А.»** не вирізнялася громадськістю й науковцями в окремий різновид суржику. Увага на цьому діалекті сфокусувалася у 2011-2012 рр. завдяки активному словотворенню М. Азарова.

«А.» фактично стала мовою офіційних виступів не лише М. Азарова, але й значної к-сті укр. політиків. Дослідження **«А.»** актуалізувалися з огляду на причетність М. Азарова до розробки мовного законодавства та його обіцянку «покращити українську мову». Результатом підвищення популярності **«А.»** стало її широке використання в мережі Інтернет, зокрема на сторінках україномовного розділу вільної енциклопедії Вікіпедія дедалі частіше з'являються статті написані **«А.»**. В Україні запущений сервіс Azirivka.org.ua, який дозволяє перекладати фрази і речення з укр. мови на **«А.»**. Цей сервіс продовжує користуватися популярністю, незважаючи на відставку М. Азарова з поста прем'єр-міністра.

Основними рисами **«А.»** є наявність елементів суржику; значна к-сть укр. слів, видозмінених згідно правил рос. мови (радикальна заміна звуків «о», «е» на «і»); властиве рос. мові нерозрізнення голосних «о» та «а» в ненаголошених складах); широке вживання русизмів. Серед відомими прикладів із лексикону **«А.»** можна назвати наступні: «бімба» (бомба), «кіска» (каска), «папереднікі» (попередники) та ін. В Інтернет-середовищі створена низка жартів, пародій, іронічних мемів, демотиваторів із використанням лексики **«А.»**. Див.: *«Кровосісі»*.

А. Соловійова

Антимайдан (дав.-гр. *άντι* – проти та *майдан* у значенні масового руху) – революційна діяльність певних політ. сил, орг-цій, партій, рухів, влади, спрямована проти борців за національні інтереси. **А.м.** – явище, яке має власну історію формування і розвитку у різних д-вах світу, зокрема в Італії, Іспанії, Греції, Білорусі, Грузії, Росії, Лівані, Сирії, Китаї (сучасний Гонконг) та ін., де влада докладає немало зусиль, аби приборкати або подолати спротив майдану.

Майже уся історія розвитку укр. народу, його мови, освіти, церкви, культури та ін., як правило, пов'язана з **А.**, який на різних етапах укр. державності, що існувала у тому чи ін. вигляді, уособлював чужу загарбницьку владу, яка панувала на території Укр. д-ви. Сучасний укр. **А.** – це особливі методи б-би пророс. політ. сил із власним народом, яка спрямована проти усього українського, національного, а також – незалежної, унітарної та соборної Української д-ви. **А.** – це наслідок втілення у життя сепаратистських ідей, починаючи від двох пророс. парку Києва згорнувшись 22.12.2013 р.) на підтримку курсу Партії регіонів та Компартії на противагу ідеям Євромайдану. До його орг-ції залучався адмін-ресурс; учасників наймали за гроші, а також примусово залучали бюджетників, робітників. У **А.** помітною була роль тітушок. *Див.: Євромайдан; Майдан; Революція гідності; Тітушки.*

С. Савойська

Афробандерівець (від слів «африканець» + «бандерівець») – громад.-політ. неологізм-жаргонізм, Інтернет-мем, що виник після показу сюжету «Першого каналу» рос. телебачення із Парижа в середині серпня 2014 р., у якому журналіст А. Черкасов «доводив» негативний вплив антирос. санкцій для самого ЄС, а на задньому плані пройшов африканський юнак у футболці в кольорах Держ. прапора України та із зображенням Держ. герба України – тризуба. Користувачі соц. мереж миттєво відреагували на неприємний для прокремлівського «Першого каналу» інцидент, назвавши чорношкірого чоловіка з тризубом «**А.**», глузуючи із казусів рос. пропаганди.

У подальшому зусиллями рос. і «ватних» ЗМІ набув поширення міф про амер. найманців – афроамериканців, які прибули воювати в Україну. Сенсаційну новину «ватні» ЗМІ поширили в середині жовтня 2014 р., знявши відео у готелі «Ан-2» у Харкові. В аналогічному контексті було використано сюжет про відвідання заводу «КрАЗ» наприкінці 2014 р. африканськими фахівцями для навчання з обслуговування, раніше придбаних укр. вантажівок.

Термін «**А.**» використовується для означення алогічності, абсурдності резонансних міфів, створених в ході розгорнутої весною 2014 р. інформ.-психол. війни Російської Федерації проти України. Для підживлення негативного образу «київської хунти», «укропів», «карателів» у масовій свідомості споживачів маніпулятивного-пропагандистського продукту рос. і «ватних» ЗМІ, його намагаються поєднати із нетолерантним ставленням до репрезентантів африканської раси, які, зокрема проживають в Росії, що нерідко межує з крайніми проявами расового несприйняття, упередження.

В. Гулай

Бандерівці («бандерівці») – політ. міфологема пропагандистського хар-ру, започаткована й активно використовувана радянською владою для означення учасників нац.-визв. б-би й антирадянського спротиву для створення образу ворога. Назва походить від імені одного з лідерів Орг-ції укр. націоналістів (ОУН) С. Бандери; так називали членів фракції ОУН, а від 1941 р. підпільної орг-ції очолюваної С. Бандерою). Путінська пропаганда активно поширює термін **Б.** через ЗМІ як синонім фашистів, «нелюдів» для означення усіх політ. діячів і громад. активістів, які не влаштовують кремлівську владу, виступають проти «русского мира», задля закріплення уявного «непереборного» поділу Зах. та Сх. України, підняття патріотичного духу населення Російської Федерації та виправдання військ. інтервенції в Україну. В Україні сьогодні цей термін має патріотичне звучання.

Н. Олійник

Бандерофобія – форма українофобії, що характеризується патологічним несприйняттям будь-якої з форм укр. патріотизму, ненавистю до українців, України та спрямована на завдання їй шкоди, піджив соборності, дискримінацію, приниження, намагання загалом заперечити факт існування українців як народу і нації, навіть укр. етнокульт. простору. **Б.** є одним із найпоширеніших радянських міфів, що виник в результаті пропагандистської демонізації та очорнення нац.-визв. руху 1939-1954 рр. на зах. землях України під керівництвом Організації українських націоналістів (ОУН) або «бандерівців», та звинувачує С. Бандеру і ОУН у винищенні євреїв і поляків. Явище **Б.** належить до фундаментальних, базових конструкцій рос. ментальності в її ставленні до України та українців. Йдеться про специфічну рос. модель тлумачення укр. історії. Заперечуючи право укр. народу на власну д-ву, в Росії з ненавистю стали називати іменем Бандери українців із зах. регіону і взагалі всіх патріотів, які боролися за вільну, самостійну, соборну Україну. Бандерофоби сприймають поведінку українців як носіїв нац. самодостатності, навіть укр. мову – як потенційну загрозу та виклик, тому на такий «аномальний» укр. патріотизм реагують відверто агресивно. У вузькому значенні «бандерофобі» – це ті, хто боїться С. Бандери.

Вважається, що насадження **Б.** має на меті створення негативного іміджу України, окремих її регіонів та активно використовується силами – зовн. і внутр. – незацікавленими в становленні укр. д-ви як самодостатнього геополіт. гравця. Цей символ також застосовують на теренах України ліві і пророс. партії й орг-ції з метою протиставлення зах. і сх. регіонів д-ви, залякування російського та російськомовного населення Сходу і Півдня «кровожадними бандерівцями». Отже, **Б.** – не просто боязнь тіней минулого, а страх перед нац. відродженням України. Див.: *Бандерівці («бендерівці»)*.

І. Харечко

Ватник – пейоративний термін, що означає: 1) рос. шовіністів-невігласів із їхньою

ура-патріотичною пихою та відкиданням сучасних європ. цивілізаційних цінностей; 2) малоосвічену та невиховану особа, для якої характерні ностальгія за «сильною рукою», рабський менталітет, ксенофобія, ненависть до всього неросійського, алкоголізм, трансляція цінностей ідеології «Русского міра». Походження терміна пов'язане із: 1) ватними куртками-тілогрійками («ватниками»), дешева і простота вироблення яких, забезпечили їхній масовий вжиток у СРСР; 2) Інтернет-мемом, який зображував персонажа у ватнику.

В. у своїй позірній простоті як втілення рос. окремішності й універсальності водночас слугує зручним засобом трансляції нинішньої держ. ідеології Російської Федерації на побутовому рівні. Широкому розповсюдженню «ватної» ідеології в путінській Росії сприяє два чинники: 1) інтенсифікація кремлівської пропаганди, що спирається на ідею рос. месіанства, рос. винятковості; 2) інформ. війна як проти країн-опонентів, так і проти кол. сателітів.

Термін уперше з'явився в рос. сегменті Інтернету наприкінці 2011 р. Українська Інтернет-спільнота переосмислила його у зв'язку із збільшенням в Росії критичної маси споживача кремлівської офіційної пропаганди та ввела до широкого вжитку через соц. мережі після окупації Кримського півострова армією Російської Федерації навесні 2014 р.

Похідний від **В.** концепт «*вата*», який використовується для позначення особи, яка нездатна критично оцінювати навколишній світ, або перебуваючи під впливом пропаганди, або внаслідок викривленої системи цінностей і внутр. упередженості до сприйняття об'єктивних сусп. процесів. Див.: *Путінізм; Путінократія; «Русській мір»*.

К. Семчинський

«Ввічливі люди» – іронічна назва рос. військовослужбовців, що приховано здійснювали захоплення території України під виглядом загонів самооборони місцевого населення. У лютому-березні 2014 р. **В.л.** несподівано з'явилися у Криму біля укр. військових частин, адмін. будівель та аеропорту, ввічливо

блокуючи чи беручи під свій контроль. Ознаками **В.л.** стали військ. форма без розпізнавальних знаків і знаків розрізнення, відмова від діалогу з представниками ЗМІ, зокрема, щодо походження, при демонстративно ввічливому поводженні. **В.л.** стали для всього світу символом рос. анексії Криму. Ніхто не сумнівався, що люди в камуфляжі і в повній бойовій викладці, що захоплювали стратегічні об'єкти на території Криму – солдати рос. армії, але довести це було неможливо, адже у них не було будь-яких відмітних знаків. Дехто вбачав у цьому приклад жакливого лицемірства Кремля, ін. – захоплювалися його хитрістю. Завдяки поєднанню серйозної зброї, ввічливості й анонімності **В.л.** стали популярним Інтернет-мемом, який набув широкого розповсюдження як на неофіційному, так і офіційному рівні. Мем був підхоплений рос. пропагандою, для якої він виявився корисним через свої позитивні конотації, що звільняло від необхідності придумувати більш складні пояснення для роз'яснення ситуації щодо невпізнаних збройних людей, які захоплювали укр. адмін. об'єкти, перетворюючи агресію на жарт на грані фарсу. Назву **В.л.** використовували президент та міністр оборони Російської Федерації, спочатку заперечуючи будь-яке відношення **В.л.** до рос. армії. У березні НАТО офіційно впізнало у **В.л.** рос. військовослужбовців, а у квітні це визнав і Кремль.

О. Висоцька, О. Висоцький

Вишиватник – популярний Інтернет-мем для позначення псевдопатріота України, який досить агресивно налаштований проти всього, що не вписується у його світогляд; спекулює на теми історії України, мови, завдань і досягнень Майдану (Револуції Гідності), територіальної цілісності України і под. Термін **«В.»** утворений від сполучення слів «вишиванка» та «ватник», на протигагу проросійським, прорадянським «ватникам». **«В.»** не набув такої популярності, як «ватник», через значно вужчу соц. базу. Улюблені теми спекуляцій **«В.»**: «За що гинуть наші хлопці?», «Пішов би сам воювати, але...» (далі – йде перелік умов:

«нехай мені дадуть «бронік», каску, гранатомет, танк і под.»), «Нехай депутати воюють!», «Нехай сини начальства воюють!», «А чого це ти російською говориш, москалю?», «Чи ти стояв на Майдані?», «Не за те ми стояли!» і под. **«В.»** – людина низького культ. та освітнього рівня, яка при цьому вважає себе фахівцем у держ. управлінні, реформ, трактуванні історії, мовному питанні, воєнній тактиці та стратегії і под. **«В.»** любить демонстративну псевдоблагодійність на користь армії, пораних, вимушених переселенців. Або ж, навпаки, демонструє свою позицію словами «нехай дають ті, у кого є гроші – влада – совість мучить». Громадян. позиція **«В.»** вписується у формулювання «на вибори не піду, там вже все олігархи купили; за нас знову все вирішили; немає за кого голосувати». Див.: *Ватник (вата)*.

О. Сморжевська

«Візитка Яроша» – Інтернет-мем, глузливе визначення для результатів рос. пропаганди щодо подій в Україні 2013–2015 рр., що обґрунтовує всі події через участь крайніх націоналістичних сил. Використовується для позначення абсурдності співвідношення звинувачень і доказів. Виник 20.04.2014 р., коли внаслідок перестрілки у Слов'янську загинули три місцеві жителі і два нападники. Міністерство закордонних справ Росії і деякі рос. ЗМІ звинуватили в цьому орг-цію «Правий сектор». За повідомленнями рос. телеканалу LifeNews, після збройної сутички на місці подій було знайдено візитну картку лідера «Правого сектора» Д. Яроша, амер. долари і зброю. Суперечки та увагу користувачів Інтернету привернув той факт, що автомобілі нападників повністю згоріли, але візитна картка Д. Яроша, залишилися неушкодженою, що дало підставу сумніватися в правдивості твердження рос. телеканалу. Хештег **«#«В.Я.»»** (рос. **«#ВизиткаЯроша»**), під якими публікувалися численні жарти і пародії на цю тему, того ж дня очолив тренди україномовного і російськомовного сегменту Twitter. Відтоді в мережі Інтернет пропонується використовувати

вати «**В. Я.**» як універсальний оберіг, надпужну зброю, а також знаходять сліди Д. Яроша та його візитівку на місцях найрезонансніших злочинів.

За свідченням заступника голови Дніпропетровської ОДА Б. Філатова, до цього інциденту в Д. Яроша взагалі не було візитівки. Після поширення мему візитівки показаного рос. ЗМІ дизайну були виготовлені Дніпропетровським осередком «Правого сектора» і роздавалися бажаним.

А. Соловійова

Вулична люстрація (лат. *lustratio* – очищення через жертвопринесення) – неправова практика очищення влади (люстрація), застосування протиправних дій (не у відповідності до закону) громадянами до представників влади, посадових осіб, які обіймали керівні посади при режимі В. Януковича та які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади В. Януковичем, підривали основи нац. безпеки України, протиправно порушували права і свобод людини. **В.л.** стала прискоренням реалізації соц. запиту на очищення влади в укр. сусп-ві після Революції гідності 2013–2014 рр. **В.л.** вплинула на прийняття правового механізму очищення влади – 16.09.2014р. Верховна Рада України з п'ятої спроби прийняла у другому читанні і в цілому законопроект «Про очищення влади» (про люстрацію).

В.л. визначається і як «народна люстрація» (суб'єкт проведення люстрації – народ) і як «смітникова люстрація» (поміщення представників влади до смітникового контейнера). **В.л.** проявилася у побитті активістами кандидата в Президенти України сепаратиста О. Царьова, його колеги по фракції В. Журавського, якого помістили до смітника під мурами укр. парламенту, В. Пилипишина, якого вимазали фарбою і кинули в сміття, побиття Н. Шуфрича в Одесі. Як тимчасовий і вибірковий метод, **В.л.** набула поширення в Україні в умовах затримки владою виконання соц. запиту сусп-ва на очищення влади. **В.л.** оцінена неоднознач-

но в укр. сусп-ві, серед світової спільноти та міжнар. орг-цій через її неправовий статус і загрозливу тенденцію перетворитися на механізм помилкової помсти.

В. Ярошенко

В'язані (від «в'язати на спицях, гачком») – слово-сленг (жаргонізм), що використовується у мові антимайданівців для позначення збірної назви місцевих жительок, переважно бабусь-пенсіонерок, які є прихильницями ДНР. **В.** використовувалися як живий щит у захисті захоплених установ від укр. силовиків і просуванні БТРів, а також блокування і відбирання укр. військ. техніки, вмовляння укр. військовиків не використовувати зброю, створення «масовості» прихильників на мітингах, розповсюдження дезінформації, дивакватих пліток і под. **В.** формували «масовку» та живий щит абсолютно безкоштовно, позаяк щиро вірять у: підступну політику американців; агресивність блоку НАТО, який загрожує Росії; небезпеку від видобутку отруйного сланцевого газу; геноцид російськомовного населення фашистами-майданівцями та натівцями, які отруюють донеччан і поширюють смертоносні інфекції та под. **В.** позиціонують себе як прихильники В. Путіна, об'єднання з Росією, відновлення СРСР, а також є адептами православної церкви Російського патріархату.

До сусп.-політ. вжитку слово **В.** введено рос. журналісткою Ю. Латиніною, яка використала його в серії публікацій про події у Донецьку наприкінці квітня – на початку травня 2014р. **В.** – характерне явище саме для Донецького регіону. Прикладом використання **В.** є події 16.04.2014р., коли під час виконання бойового завдання в рамках АТО у Краматорську була заблокована 25-а окрема Дніпропетровська повітряно-десантна бригада, в результаті чого було захоплено 6 одиниць техніки (за свідченням десантників, дорогу їм заблокував натовп жінок похилого віку та дітей, що змусило їх скласти зброю). Див.: *Антимайдан; Зона АТО; Проросійськість; «Русській мір» («Русский мир»); Синдром малоросійства.*

І. Вільчинська

Гопник («гоп», «гопарь», «гопота») – жаргонний термін, що походить з рос. мови й позначає вуличного грабіжника (або «гоп-стопника»). **Г.** – це представник міського прошарку молоді, близької до кримінального світу або з кримінальними рисами поведінки (радянська та пострадянська субкультури). Термін «**Г.**» з'явився як симбіоз кримінальної естетики й робітничого середовища. Це людина, яка вимагає грошей, цінних речей від ін. людей, шахрай, грабіжник, хуліган. **Г.** зазвичай походить із малозабезпеченої сім'ї, має низький соц. статус, є примітивною, малоосвіченою, культурно відсталою, нетолерантною людиною. Близькими за значенням є поняття: шпана, бандит, люмпен, нальотчик, погромник і под. Зовн. вигляд (спортивний нефірмовий одяг, шкіряна куртка, кепка або в'язана шапка темного кольору тощо), імідж і поведінка типового **Г.** є пародією на представників криміналітету 1990-х рр. у Росії та ін. країнах СНД. **Г.** вирізняється вираженою агресією проти членів сусп-ва, орієнтованих на зах. цінності та культуру («неформалів»), а також зневажливо ставиться до т. зв. «лохів» – всіх, хто не дотримується «пацанських понять» – специфічної регламентації, що складалася в кримінальному середовищі.

У XXI ст. у ЗМІ (29.01.2008 р. у газеті «Коммерсант» у статті про рух «Наші») з'явилося нове ідеологічне кліше «радіюча гопота», яке характеризувало учасники різних молодіжних масових орг-цій, які підтримують політ. курс влади. В Україні це політ. кліше використовувалося в ході передвиборчих перегонів 2010 р. – так опоненти називали прихильників Партії регіонів.

С. Денисюк

«Грантоїд» («грантожер») – неологізм-жаргонізм негативного забарвлення, яким називають орг-ції чи окремих осіб, що існують за рахунок різноманітних грантів. Слово «**Г.**» в укр. лексиконі активно вживається з 2004 р., коли в політикумі розпочалася дискусія про те, чи можна на закордонні гроші збудувати укр. демократію. У 2004 р. Верховна Рада України створила Тимчасову слідчу комісію,

яка мали вивчити діяльність неурядових громад. орг-цій, які здійснюють власну діяльність за рахунок грантів, з точки зору впливу на внутр. справи країни. У підсумку, Голова слідчої комісії В. Мішура з парламентської трибуни заявив, що «**Г.**» – «агенти впливу, пропагандисти та апологети зах. демократії». Така позиція є абсурдною, є відлунням холодної війни сер. XX ст., коли боролися з усім закордонним. У цивілізованому світі є багато донорських орг-цій, що надають кошти на соц. значущі, здебільшого неприбуткові проекти, а отримувачі грантів мають можливість втілити проекти чи здійснювати власну діяльність незалежно від держ. орг-цій та бюрокр. системи.

«Диктаторські закони» від 16.01.2014 р. мали на меті внести зміни до Податкового кодексу та Закону «Про громадські об'єднання», якими вводиться в укр. нормативне поле поняття «громадського об'єднання, що виконує ф-ції іноземного агента». Отримання майнової підтримки з іноземного джерела мало бути достатньою підставою для визнання громад. об'єднання винним у зраді нац. інтересів, у т. ч. інтересів сусп-ва.

А. Демичева

Дерибан – процес розподілу матеріальних цінностей, здобутих незаконним шляхом. Термін «**Д.**» походить від дієслова «*дерібанити*», або «*дербанити*», що на сленгу кримінальників означає «розподіляти здобич», «ділити награбоване». Деякі дослідники пов'язують етимологію терміну з назвою першого великого населеного пункту на шляху до Персії – Дербенту – на який донські та волзькі козаки здійснювали розбійні набіги протягом XVIII–XIX ст. ст. Ін. припускають праслов'янське походження терміну, вказуючи на те, що, напр., у чеській мові слова *drbacati* та *drbati* означають шкребти, шкрябати, терти, чухати. У часи пізнього Середньовіччя термін «дербанити» застосовувався щодо деяких ремесел або специфічних видів діяльності, пов'язаних із вичісуванням вовни та хутра, вичинюванням шкіри.

У 90-ті рр. ХХ ст. у кримінальних колах пострадянського простору термін почав вживатися для позначення вимагання грошей у комерсантів, а в укр. ЗМІ та навколо-політичних колах як синонім «розпилу» і «прихватування» держ. майна. Із 2000 р. і донині термін вживається ще й для позначення «віджиму», тобто незаконного оволодіння власністю або приватним бізнесом за допомогою залучення корумпованих структур і чиновників податкових, правоохоронних та ін. держ. органів; для позначення переділу сфер впливу (напр., Д. грального бізнесу). Після утвердження криміналізованих структур в укр. владі у 2010 р., вживання терміну поширилось на держ. власність (Д. бюджету) і контроль над держ. закупівлями (тендерний Д.), водночас набувши експресивного політ. забарвлення (Д. комітетів (ВР України), Д. країни).

У новітній час термін Д. набув додаткових конотацій, поширившись у масову комунікацію й увійшовши до широкого вжитку, до просторічного міського сленгу. Тепер термін позначає поділ або розподіл цінностей серед обраних, або просто серед «своїх».

К. Семчинський

«Джинса» політична – один із різновидів маніпуляції з інформацією у ЗМІ, сленгове позначення в спільноті медійників, політтехнологів і піарників проплаченого журналістського матеріалу на політ. тематику, замаскованої політ. (анти)реклами, яка подається у вигляді новин, аналітики, експертних позицій чи висновків, підсумків соц. опитувань, відгуків громадськості і под. Від прямої реклами Д.п. відрізняється намаганням замаскувати інформацію у таку форму, яку аудиторія сприйме як достовірне повідомлення без рекламного, заангажованого, однобокого, тенденційного змісту. Д.п. є порушенням журналістських стандартів, зокрема основних принципів журналістської діяльності – збалансованості та неупередженості подачі інформації.

Термін Д.п. для позначення прихованої реклами, замовних матеріалів у ЗМІ використовується в Україні та Росії. В англomовному середовищі поширені близькі за значенням,

однак не тотожні варіанти назв для маніпуляцій з поданням інформації в ЗМІ, напр., астротерфінг (англ. *astroturfing*, від *AstroTurf* – штучна трава для спортивних майданчиків), що розуміють як створення штучної громад. думки через написання замовних статей, коментарів в блогах і под.), адверторіал (англ. *advertorial*, від *advertising* – реклама, *editorial* – редакторська стаття), що розуміється як реклама у вигляді звичайної статті в друкованому виданні, де вписані позитивні оцінки якогось брэнда, плугола (англ. *plugola*), що розуміється як необ'єктивне висвітлення події в репортажі, упередженість в поданні матеріалу, хабар журналісту за згадування брэнду в репортажі і под.

Походження неологізму Д.п. невідоме, проте є кілька версій щодо його виникнення. Зокрема, в російськомовному Вікісловнику припускається, що назва походить від ситуації поч. 1990-х років, коли торгівельна фірма запропонувала журналістам підготувати сюжет із прихованою рекламою свого товару, за який розраховалася не грошима, а джинсами. За версією укр. Інтернет-видання «Телекритика» термін Д.п. походить від джинсів, у кишеню яких кладеться гонорар за замовні матеріали.
Див.: Астротерфінг.

М. Фоломєєв

Диванна сотня – група людей, які активно висловлюють свою позицію щодо певної проблеми на новинних сайтах, форумах та в соц. мережах. Термін використовується в двох значеннях: 1) зневажливе найменування груп осіб, що висловлюють за допомогою різноманітних форумів та соц. мереж своє ставлення до найактуальніших проблем сусп.-політ. життя (також – диванні аналітики, диванні тактики, диванні політологи і под.). Їхніми характерними ознаками є винятково віртуальна активність; псевдопоінформованість; надання «елементарних» варіантів розв'язання будь-якої проблеми незалежно від її рівня та складності; непрофесіоналізм в галузі, щодо якої даються поради; 2) об'єднання людей в мережі Інтернет, які з різних причин не змогли бути присутніми в лавах Самооборони або во-

лонтерів на Майдані (також – Кіберсотня, диванний батальйон, #Євродиван). У такі групи об'єднувалися люди, які координували свою діяльність із представниками Самооборони Майдану та ін. громад. об'єднань. Метою своєї роботи вони вважають розробку і орг-цію точкових, але масових дій із використанням можливостей мережі Інтернет в рамках законного поля, а також донесення правдивої інформації про події в Україні. Таким чином, завданням **Д.с.** є відповідь на ведення інформ. війни із доведенням за допомогою фото-, відео- або ін. доказів.

У Кіберсотні та #Євродивану є свої сторінки в Facebook і Twitter, у рамках яких активно координується діяльність своїх прихильників.

А. Соловійова

«Диванні війська» («лавочна армія», «кухонні генерали»; англ. *«armchairwarrior»*) – загальна назва Інтернет-користувачів, активних коментаторів і експертів політ. та іст. подій на сайтах, форумах, у соц. мережах. В укр. інтерпретації отримали назву «диванної сотні самооборони», «кіберсотні».

Словотвір «**Д.в.**» має іронічне та патріотичне тлумачення. В *іронічному* – характеризує некваліфікованих експертів політ. та іст. подій у віртуальному просторі. Це т. зв. «диванні соціологи», «аналітики», «юристи», «політологи», «історики», які на шпальтах Інтернет-видань або у соц. мережах (на форумах, чатах, у власних чи чужих постах, блогах) оцінюють актуальні події, але при цьому не володіють необхідними знаннями і не приймають реальної участі у політ. житті країни. Для них характерні необгрунтовані узагальнення, емоційні висловлювання, тролінг, небажання прислуховуватися до ін. думки, мозаїчність знань. Їх думки не переходять у стадію реальних дій. *Патріотичне* значення «**Д.в.**» отримали під час подій Євромайдану, коли саме завдяки їхній активності у соц. мережах відбулися зміни свідомості громадян України. У цьому сенсі «**Д.в.**» виступили різновидом протестного руху та «руху відкритого коду», спрямованого на поширення інформації та створення груп у соц. мережах

на підтримку б-би за цінності Євромайдану. Проявили себе як активні коментатори новин, індивідуальні аналітики політ. подій, які стали важливим засобом протидії пропаганди в інформ. війні між рос. провладними ЗМІ та незалежними експертами.

О. Висоцька

Диванні партії (або «клуби за інтересами») – об'єднання вузького кола людей, основною метою яких є лобювання приватних/бізнес інтересів. На чолі такої партії є одна більш-менш відома особа, та ще кілька близьких до неї осіб, які складають серцевину такого утворення. За к-стю членів, таку партію можна розмістити на одному дивані. На відміну від політ. партії, як об'єднання громадян, **Д.п.** не мають реальної громад. підтримки. **Д.п.** віртуально здійснюють свою діяльність, час від часу нагадуючи про себе прес-релізами.

Д.п. в Україні формуються двома шляхами. *По-перше*, реєструються як «політ. партії» перед виборами, під вивіскою яких представники більш впливових політ. сил входять до складу виборчих комісій. Таким чином, порушується баланс представництва політ. сил у виборчих комісіях і зростають ризики застосування виборчих фальсифікацій. Для прикладу, партії «Руський блок», «Руська єдність», «Русь єдина», що мали представників у більшості окружних виборчих комісій під час виборчої кампанії 2012р., ніякого політ. впливу не мають. Більшість **Д.п.** не мають достатньої к-сті членів, щоб заповнити місця у всіх комісіях. Фактично, їх використовують для торгівлі місцями у виборчих комісіях. *По-друге*, утворюються у парламенті на уламках політ. фракцій. Напр., після «Помаранчевої революції» на уламках пропрезидентського утворення НУНС, утворилося бл. 10 пост-помаранчевих **Д.п.**

Станом на лютий 2015р. в Україні зареєстровано 242 партії. Далеко не всі з них можуть (і хочуть!) боротися за політ. владу в країні. Отже, їхні завдання дещо ін. Для **Д.п.** та їхніх лідерів важливо, щоб їх не забували. Тому, не маючи шансів подолати виборчий

бар'єр, їх використовують для того, щоб відібрати голоси від конкурентів або їх дискредитувати.

В. Лебедюк

«Диктаторські закони» («Закони 16 січня») – пакет законів прийнятих парламентом 16.01.2014 р, підписаних В. Януковичем 17.01.2014р., оприлюднених 21.01.2014р. у газетах «Голос України», «Урядовий кур'єр». До них відносяться: «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус судів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за вчинення адмін. правопорушень під час проведення футбольних матчів»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за адмін. правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі»; «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України»; «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження»; «Про внесення зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо відтермінування набрання чинності положеннями п. 6 розд. VI «Прикінцеві та перехідні положення»; «Про внесення зміни до ст. 197 Податкового кодексу України щодо звільнення від обкладення податком на додану вартість операцій із ввезення на митну територію України природного газу» (КМУ); «Про внесення змін до ст. 297 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за осквернення або руйнування пам'ятників, споруджених в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців»; «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму».

«Д.з.» прийняті із порушенням процедури та регламенту (Закон «Про регламент Верховної Ради» ст. 48, ст. 130, п. 2-3), без обговорення, підняттям рук без використання системи «Рада». Їх прийняття було реакцією влади на масові протести громадян. «Д.з.» обмежували права громадян, надавали органам держ. влади більшу свободу дій у сфері покарання учасників акцій протесту та мали на меті криміналізувати опозицію та громадян. сусп-во. Після публікації законів їхнє прийняття спробували оскаржити у ВАСУ, однак суд відмовив. Прийняття «Д.з.» призвело до зростання протестів, що охопили всю територію України. В. Янукович вступив у переговори з опозицією, результатом яких 28.01.2014р. стало скасування антипротестних законів (на позачерговій сесії ВРУ конституційною більшістю в 361 голос прийняла Закон «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України»), відставка уряду М. Азарова та оголошена амністія для затриманих міліцією. Для усунення неоднозначності щодо чинності «Д.з.» 23.02.2014р. парламент прийняв Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року», який набув чинності з 02.03.2014р.

Н. Олійник

Жидобандерівець (від слів «жид» (єврей) + «бандерівець») – громад.-політ. неологізм-жаргонізм, Інтернет-мем, який як лайливе слово вживали наприкінці 2013 – початку 2014 рр. загонами «Беркуту» й «тітушками» в протистоянні з Євромайданом. Згодом трансформувався у позитивному контексті та активно використовувався представниками єврейської меншини України в перебігу Революції гідності та популяризується у постреволюційний період для означення свого ставлення до ідеології укр. націоналізму, котру репрезентують послідовники С. Бандери з орг-ції «Правий сектор» та ін.

Великої популярності серед користувачів соц. мереж набула фотографія одного із лідерів єврейської спільноти України та Європи, мультимільярдера, олігарха, голови Дніпропе-

тровської держадміністрації І. Коломойського у футболці з написом «жидобандера» та зображенням, що поєднує менору й тризуб. І. Коломойський не тільки пропагує термін «Ж.», але й активно підтримував на позачергових виборах до Верховної Ради України 26 .10. 2014р. очільників «Правого сектора» Д. Яроша й Б. Березу.

Активна участь значної частини єврейської спільноти України у підтримці Євромайдану, поваленні режиму В. Януковича, орг-ції б-би, зокрема формуванні добровольчих батальйонів «Донбас», «Азов» й «Дніпро», для збройного спротиву бойовикам терористичних орг-цій «ДНР» та «ЛНР», та спільна контропропаганда подальшим проявам інтерпретації українців як антисемітів, переконливо ілюструють успішність процесу формування укр. політ. нації в умовах рос. агресії й анексії АРК й м. Севастополя.

Одночасно термін **Ж.** став одним із провідних негативних маніпулятивно-пропагандистських концептів рос. та «ватних» ЗМК у ході інформ.-психол. війни Російської Федерації проти України, що впливає із традиційно нетолерантного ставленням значної частини політ. еліти Росії XIX – поч. XXI ст. до єврейського народу, що нерідко переходить у антисемітизм і ксенофобію.

В. Гулай

Жовто-блакитна ідеологія (грец. *ідеологія*; від *ідеа* – прообраз, ідея + *логос* – вчення; букв. – вчення про ідеї) – сукупність ідей і поглядів на політ. життя у формі міфів, настанов, гасел, система уявлень про держ. управління мудрою владою високодуховних (жовтий колір – світлозарність людського розуму) добродіїв (блакитний колір). Джерелом і носієм інформації ідей **Ж.-б.і.** є археологічні залишки підземних храмових комплексів на півдні України, буквені знаки і конструкції, геральдичні знаки та символи, твори Геродота. Ці носії інформації повідомляють про дуже давні корені (до правління князів-мудреців, зокрема князя Аскольда) сучасних українців – «добродіїв», «каголів» – синів неба (кагол-к/хаг/хол). За цими міфами, на

території сучасної України мешкали «озкети» – від «оз» – земля спасіння, «к» – мудрість, «т» – влада, більш відомі як скіфи-скотоводи. Назва «України» і «Київської Русі» як «країна киявія» повідомляється через початкове «країна» – де «к» – мудрість, «ра» – світло, «ін» – жіноче начало Всесвіту, тобто «дім мудрого світла (знання) матері богів», а «кей» – мудреці, «руси» – нащадки. Мудрою владою вважали від народження добродіїв, яких навчали не менше семи років і при успішному складанні іспиту прив'язували жовто-блакитну стрічку на ознаку готовності до держ. управління. Тільки при такій умові чоловіку («чоло» – розум, «вік» – керування вічністю) дозволялося управління д-вою.

Ж.-б.і. у сучасних умовах нац. ідентифікації може бути прикладом естетизації та сакралізації нац. незалежної державності. Вона може надавати сенс й орієнтацію діяльності суб'єктів політики і може бути раціонально-ціннісною формою мотивації політ. поведінки, створюючи світоглядну основу політики.

В. Ярошенко

«Засівальники» («посівальники») – корумповані держ. службовці, чиновники; ті, що беруть хабарі, й ті, що їх дають задля досягнення певної мети. У такому розумінні слово **«З.»** вживається в політ. лексиці завдяки колишньому судді Львів. апеляційного адмін. суду І. Зваричу. В грудні 2008р. він був звинувачений у хабарництві, утік від слідства, але невдовзі був затриманий, а у вересні 2011р. засуджений. Відповідаючи на питання щодо походження великої суми грошей, знайденої в його кабінеті, розказав про звичай засіювати новий дім копійками. В кабінеті судді «назасівано» було на шестизначні суми в гривнях і доларах.

24.04.2009р. у газеті «Високий замок» (Львів) опубліковано матеріал О. Узарашвілі «Вершини правосуддя за «прейскурантом» Зварича», в якому йшлося про корумпованість і хабарництво судової системи. В статті І. Зварича було названо «посівальником», за що останній позивався до газети, звинувачуючи видання в образі його честі та гідності.

«З.» також називають депутатів і кандидатів у депутати, які під час передвиборчої кампанії використовують різні технологічні ходи, спрямовані на прямий чи опосередкований підкуп виборців, напр.: продуктові набори («гречка»), гроші (суми коливаються від 100 до 1000 грн., залежно від регіону та фінансових можливостей «благодійника»), соц. акції (безкоштовний проїзд у громадському транспорті, ремонт або будівництво та помпезне відкриття дитячих майданчиків і под.).

О. Сморжевська

«Зелені чоловічки» – узагальнена назва рос. військ. підрозділів, що брали участь у вторгненні в Україну у 2014р. «З.ч.» – це невідомі озброєні особи у камуфляжі без розпізнавальних знаків на уніформі та бронемашинах, які б вказували на їх приналежність. «З.ч.» – це військовослужбовці Російської Федерації, яких місцеві мешканці називали «ввічливими людьми» за їх рішучий погляд і спокійну поведінку. Вони називали себе українцями, які прийшли захищати мирних мешканців від «бандерівців» і «Правого сектора», пригощали місцевих жителів сухими пайками рос. виробництва і дозволяли із ними фотографуватися; тому частина місцевих мешканців приязно реагувала на них.

«З.ч.» – це «загони самооборони», які забирали в укр. військ. зброю, захоплювали в АР Крим важливі об'єкти ще перед псевдореферендумом 16.03.2014р., після якого Російська Федерація анексувала укр. півострів. «З.ч.» – це військові Чорноморського флоту Російської Федерації, які захоплювали аеропорти, військ. техніку, поромні переправи, а також штурмували військ. частини, нищили їх обладнання. «З.ч.» – це воєнізовані військ. формування рос. армії, які переслідували укр. журналістів, відбирали у них носії інформації та засоби зв'язку. Донором «З.ч.» була рос. армія, яку 17.04.2014р. уперше публічно визнав рос. глава д-ви.

Після кримської анексії «З.ч.» з'явилися й на Донеччині та Луганщині, де професійні диверсанти захоплювали відділки міліції, роздавали зброю сепаратистськи налаштованим

протестувальникам, облаштовували барикади та блок-пости. У серпні – жовтні 2014р. «З.ч.» намагалися проникнути на територію Молдови, у незвану Придністровську республіку. *Див.: Анексія Автономної Республіки Крим, «Ввічливі люди».*

С. Савойська

«Зливання» округу – громад.-політ. жаргонізм, який використовується для позначення політ. технологій, що використовуються політ. силами з метою неперешкодження у перемозі в окремих мажоритарних виборчих округах політ. опонентів, одіозних чи нейтральних до них кандидатів, замість реалізації в повному обсязі загальнонаціонального (регіонального) рейтингового партійного потенціалу на користь власного претендента у відповідному округу.

«З».о. була й залишається характерним для виборчого процесу в Україні на різних рівнях впродовж усіх років незалежності, відрізняючись лише масштабами та технологіями. Наймасовішого поширення «З».о. набуло під час позачергових виборів народних депутатів України 26.10.2014р., коли з боку найрейтинговіших учасників виборчого процесу («Блоку Петра Порошенка» та «Народного фронту») було «зрито» бл. 50-60 виборчих округів, де перемогли депутати попереднього скликання, які голосували за «диктаторські закони 16 січня» чи ін. одіозні претенденти.

Основною технологією «З».о. є висунення від рейтингового суб'єкта виборчого процесу кандидата, який за своїм особистими якостями, «упізнаваністю» серед виборців даного мажоритарного виборчого округу, попередніми електоральними здобутками в його межах, організаційними, фінансовими чи ін. можливостями, не здатний скласти реальну політ. конкуренцію кандидатові, на чию користь організовується «З».о., та, як результат, посідає «почесні» другі-треті місця, що дозволяє рейтинговій партії (блокові) зберегти «політ. обличчя». Чільне місце серед технологій «З».о. займають масові зміни перед днем голосування членів окружної та дільничних виборчих комісії, які номінально є висуванцями рейтин-

гової політ. сили чи її кандидата, але з огляду на місце праці, родинні стосунки, ін. чинники, покликані забезпечити перемогу кандидатів, на чію користь має місце «З».о. Однією з технологій «З».о. є невчасне, з організаційного чи юрид. погляду, подання документів для реєстрації власного кандидата з метою «звільнення» округу для ін. претендента.

Вагома роль у процесі «З».о. адмін. ресурсу. «З».о. можна вважати одним із різновидів політ. корупції.

В. Гулай

Зомбування політичне (англ. *zombie* – людина, що втратила контроль над собою і перебуває під потужним впливом ззовні) – практика політ. маніпуляцій індивідуальною й колективною свідомістю, основною метою якої є перетворення народу на масу, легко керованого суб'єкта. Масове **З.п.** розпочалось із моменту широкого застосування звукового кінематографу й телебачення. **З.п.** здійснюється за допомогою сучасних технологій і новинок наук.-техн. прогресу, шляхом нав'язування людям потрібних («правильних») думок і зручних сценаріїв поведінки. **З.п.** є формою впливу на свідомість людини на рівні підсвідомого, або на політ. свідомість на рівні сусп. психології, формою підпорядкування людини певній політ. волі, задля зміни мислення, поведінки, емоцій поза бажаннями суб'єкта. Засоби **З.п.** поділяються на неспецифічні (соц. програмування в цілому) і специфічні (різноманітні психотехніки, апаратні засоби і под.). До сучасних технічних засобів **З.п.** передусім відносяться ЗМІ, у т. ч. й електронні.

У рамках **З.п.** застосовуються різноманітні медіаефекти й маніпуляційні технології, серед яких найактивніше використовуються: *дезінформація* – навмисне надання інформації, яка вводить людей в оману за принципом: «чим більша брехня, тим легше в неї повірити»; *метод створення іншої інформ. реальності* – замість відображення дійсності створення псевдореальності, і в ній за допомогою стереотипів та інтерпретацій маркування й закріплення необхідної інформації; *технологія спіралі замовчування* – штучне нав'язування

потрібної для влади сусп. думки, штучне утворення уявної більшості; *поширення політ. міфів, стереотипів і кліше* – ілюзорних ідей, які сприймаються переважно на віру без раціонального, критичного їх осмислення.

О. Дзьобань

Кандидат-«клон» – поширена у пострадянських країнах передвиборча технологія, пов'язана з висунанням у кандидати в депутати по мажоритарному округу «технічного» кандидата, чие прізвище, ім'я та по батькові (або, у разі незнаходження «ідеального» варіанту – просто прізвище та ім'я) повністю співпадають із такими ін. кандидата. Мета цієї технології – скористатися неухважністю частини електорату (в основному це розраховано на пенсіонерів) для того, щоб відтягнути частину голосів у суперника, що може стати вирішальним та зірвати перемогу останнього. Ця технологія є одним із проявів застосування адмінресурсу – адже її реалізація вимагає доступу до баз даних, тому вона, як правило, застосовується на користь провладних кандидатів проти опозиційних. **К.-к.** звичайно не веде ніякої передвиборчої діяльності, аби запобігти виявленню того, що кандидат несправжній. Прикладом можуть слугувати вибори у Верховну Раду України 2002р., коли кандидатом у депутати по одному з округів м. Запоріжжя був висунутий другий Павло Баулін (по батькові не співпадало), робітник, для того, щоб забрати голоси в ін. Павла Бауліна – письменника, проросійського кандидата, якого підтримувала значна частина електорату – переважно люди похилого віку. У результаті за «псевдо-Бауліна» помилково проголосували більше 2 тисяч виборців, що не зіграло вирішальної ролі, але призвело до того, що «справжній» Баулін замість другого зайняв третє місце. Звичайно, на передвиборчі теледебати «псевдо-Баулін» не з'явився. У 2014р. на позачергових парламентських виборах у окрузі 223 Центральна виборча комісія зареєструвала кандидатами у народні депутати, окрім свободівця Юрія Левченка, ще двох Юріїв Левченків.

О. Курбатов

«Карусель» виборча – нелегітимна виборча технологія, що полягає у незаконному втручанні у процес голосування, коли один із виборців виносить із дільниці свій незаповнений бюлетень і віддає його старшому виконавцеві групи, а далі на цьому бюлетені ставиться позначка «за» потрібного кандидата / партію(блок) і в такому вигляді бюлетень видається наступному з учаснику «каруселі», який прийшовши на дільницю ховає виданий чистий бюлетень та до урни кидає бюлетень із відповідною позначкою. Незаповнений бюлетень після виходу з дільниці віддається старшому групи, і далі **«К.»** прокручується необмежену к-сть разів.

«К». є одним із найпоширеніших способів підкупу виборців безпосередньо в день голосування, що використовується на виборах різних рівнів в Україні та низці пострадянських д-в із специфічним типом електоральної політ. культури в умовах нездатності чи небажання органів держ. влади й місцевого самоврядування, відповідних посадових осіб, протидіяти такому способу фальсифікації.

До прикладів масштабного використання технології **«К».** в Україні можна назвати обидва тури виборів Президента України 2004 та 2009 рр., народних депутатів України 2012р., депутатів місцевих рад й міських, сільських, селищних голів 2010р. Непоодинокі факти використання **«К».** були попереджені та юрид. зафіксовані на позачергових парламентських виборах 26.10.2014р. та були предметом відповідних кримінальних проваджень.

За існуючої виборчої системи України масштабне використання **«К».** здатне істотно спотворити результати голосування та призвести до обрання кандидата, який її організував та в такий спосіб поставити під сумнів легітимність обраного органу державної / місцевої влади чи посадової особи місцевого самоврядування.

В. Гулай

Київська хунта – громад.-політ. жаргонізм, який використовувався рос. ЗМІ для позначення укр. високопосадовців, що отримали

владу у результаті багатоденних акцій протесту та кривавих зіткнень між демонстрантами та органами внутр. справ у кін. 2013 – на поч. 2014 рр., які призвели до відставки тогочасного уряду та втечі за кордон В. Януковича у лютому 2014р.

У класичному трактуванні термін *«хунта»* позначає авторитарний політ. режим, встановлений унаслідок військ. перевороту. Поширення поняття *«хунта»* отримало на теренах Латин. Америки у період визв. б-би від колоніального гніту та формування низки нац. д-в шляхом збройного захоплення влади військовими і правління методами терору.

Ототожнення укр. влади з терміном *«хунта»* пояснюється тим, що зміна правлячих укр. еліт відбулася в результаті тривалих акцій громадян. непокори, які були очолені лідерами опозиції та, з часом, переросли у криваві протистояння між демонстрантами та представниками органів внутр. справ.

Неологізм виник під час інформ. війни між Україною та Росією, яка в цілому характеризується появою нової термінології мови ворожечі, як-от: як *«укропи»*, *«майдаун»*, *«вата»* і под. Однак, з початку вересня 2014р. термін **К.х.** поступово вилучається з ужитку в ЗМІ, одночасно залишаючись глибоко вкоріненим у буденну свідомість і побутовий дискурс.

А. Бандурка

Кіборги (скорочення від *«кібернетичний організм»*) – організми, що поєднують біологічні та механічні або електронні компоненти; фантастичні люди-машини, що характеризуються винятковою силою, точністю та витривалістю. У контексті сучасних політ. подій в Україні **К.** почали називати укр. бійців, які захищають Донецький аеропорт (*«кібогпорт»*) від бойовиків-сепаратистів та рос. армії. **К.** захисників аеропорту назвали самі сепаратисти завдяки їхній мужності та витривалості, які дозволили укр. бійцям тривалий час відбивати масовані атаки пророс. бойових підрозділів.

26.05.2014р., коли пророс. бойовики-найманці здійснили невдалу спробу штурму території донецького летовища. З цього часу аеропорт перебуває під контролем укр. зброй-

них сил. Із кінця серпня 2014 р. у результаті наступу регулярної рос. армії сили АТО були змушені дещо відступити у зах. напрямку. Внаслідок цього Донецьк та Донецький аеропорт опинилися на лінії фронту. Бойовики практично щодня здійснюють неодноразові артилерійські обстріли та штурми Донецького аеропорту, однак постійно зазнають доволі відчутних втрат як військ, техніки, так і людської сили. Значними були і втрати укр. захисників.

В обороні аеропорту в різний час були задіяні десантні бригади України та добровольці з «Правого сектора». За успішні дії щодо оборони Донецького міжнар. аеропорту **К.** стали укр. героями. Вони неодноразово удостоювалися нагород і похвали держ. керівництва. Донецький аеропорт за аналогією з подіями у Бресті під час Другої світової війни отримав назву «Донецька фортеця».

М. Бучин

«**Кісельовщина**» – неофіційна назва інформ. пропаганди Російської Федерації. Назва походить від прізвища рос. тележурналіста Д. Кісельова. «**К.**» – низькопробний телематеріал, який базується на сфабрикованому відеоряді та пропагандистських текстах, спрямованих на ксенофобію й розпалювання ненависті між народами. Паралельно йде припинення теле- та радіотрансляцій медіа, не підконтрольних кремлівському уряду (напр., припинив радіотрансляції в Росії «Голос Америки»).

У своїх передачах Д. Кісельов застосовує «двохвилинку ненависті» – новий стиль пропаганди «від Кісельова», спрямований на збудження та мобілізацію аудиторії проти пропонуваного «ворога», розпалювання ненависті й страху. «**К.**» – стиль та спосіб подачі інформації багатьма рос. журналістами: спотворення та дозування інформації з метою дестабілізації ситуації в д-ві та впровадження політики «керованого хаосу» (інформ. вливання про «розіп'ятого хлопчика», «солдатську матір», «двох рабів і клаптик землі», «злочини укр. карателів проти мирного населення», жахіття про «Правий сектор» і под.). При цьому формується стереотип меншовартості українців,

їх образ як «недалекий хохол в шароварах з куснем сала в роті, сидить на газовій трубі та краде газ у братнього рос. народу». Додано й трактування та перекручування історії з відповідними рос. ідеологічній машині акцентами: «Кримнаш», бо «Севастополь – город русских моряков, русской боевой славы», «Херсонес – Севастополь – колыбель христианства» і под. Активно використовується інформ. рефреймінг, надання інформації «без коментарів», з попереднім налаштуванням аудиторії на «правильне бачення», перебільшування або замовчування дійсної та реальної інформації; журналістами застосовуються певні лінгвістичні та поведінкові прийоми з метою впливу на психіку індивіда, щоб останній думав про самостійність своїх висновків щодо пропонованої інформації.

«**К.**» – створення з використанням ЗМІ централізованої системи пропаганди рос. нац. цінностей при активній дискредитації та зневажанні європ. норм і цінностей, зокрема, українських.

О. Сморгевська

Кнопкодав (англ. *button pusher* – той, хто давить на кнопки) – термін, що вживається щодо депутатів Верховної Ради України, котрі з особистою зацікавленістю, на виконання рішення фракції та/або її керівника або із ін. причин на пленарних засіданнях голосують за іншого, відсутнього народного депутата за його згодою та/або за дорученням. Вживаються й ін. терміни щодо позначення **К.** – «піаніст», «багатоверстатник». Термін «**К.**» виник на початку 2000-х рр. у журналістському середовищі задля позначення народних депутатів, які голосують за своїх колег.

Неперсональне голосування (також – «голосування в темну», «заочне голосування», «багатоверстатне голосування», «рояльне голосування», «піанізм») практикується, коли народні депутати – **К.** – голосують чужою карткою, а також надають для голосування картку чи дублікат картки. **К.** є одним із проявів політ. корупції та кризи парламентаризму в Україні, так само як і «тушкування». Через відсутність на засіданні народним депутатом

особисто з метою підтримки певного законопроекту провладної більшості, у разі відсутності необхідної к-сті голосів неодноразово передавалися особисті картки для голосування (чи їх дублікатів) ін. депутатам; видавалися дублікати карток за відсутності особистої заяви депутата. За час, відведений для голосування, один **К.** встигав проголосувати за 8-9 відсутніх.

Питання особистого голосування у країнах із сталими демократіями вирішується по-різному. У деяких країнах (напр., Польща, Литва, Словаччина) за неособисте голосування позбавляють представницького мандату.

Кампанія за особисте голосування, спрямована проти **К.**, стартувавши у 2011 р., стала вражаючим прикладом громадян. активізму. Зокрема, громадський рух «Чесно» оприлюднив результати моніторингу депутатів VI скликання, згідно з якими 419 народних депутатів були помічені у кнопкодавстві. В Верховну Раду VII скликання пройшли 158 порушників-**К.** З перших днів роботи Верховної Ради України VII скликання опозиційні фракції здійснили низку заходів задля припинення кнопкодавства.

А. Соловійова

«Коктейль Молотова» – найпростіший саморобний вибуховий пристрій на основі легкозаймистої суміші. Прототип **«К.М.»** вперше був застосований у 1936 р. під час громадян. війни в Іспанії. Назву **«К.М.»** отримав під час радянсько-фінської війни, коли фіни використовували пляшки з запалювальною сумішшю, називаючи їх «коктейль для Молотова», який на той час був радянським міністром закордонних справ. Оскільки **«К.М.»** легко виготовити, його часто використовують під час партизанських і вуличних війн, акцій громадян. непокори, при протистоянні протестувальників та проурядових сил. **«К.М.»** діє як запалювальний пристрій – він не є вибуховою речовиною чи вибуховим пристроєм. **«К.М.»** застосовують головним чином проти автомобілів і бронетехніки. При киданні основною метою є потраплення палаючої рідини у моторне відділення. В цілому ефек-

тивність пляшкових атак проти бронетехніки невелика. Хоча **«К.М.»** може спричиняти певний психол. ефект на бронетанкові війська, змушуючи екіпаж покинути машину або пошкоджуючи зовн. устаткування, більшість сучасних танків не можуть бути фізично знищені або приведені в повністю неробочий стан за допомогою **«К.М.»**.

У Північній Ірландії **«К.М.»** був використаний бунтівними напіввійськовими групами та протестувальниками проти поліції. Під час Арабської весни, у т. ч. у Каїрі, проурядові сили закидали протестувальників **«К.М.»**. Під час Бахрейнського повстання протестувальники використовували **«К.М.»** проти сил безпеки. В Україні **«К.М.»** використовувався демонстрантами під час протистояння внутр. військам 19-20.01. 2014 р., коли за допомогою суміші було спалено шість одиниць техніки; тоді ж було спалено два бронетранспортери та два водомети під час спроби штурму урядовими військами барикад Євромайдану.

К. Павлюк

«Колоради» – ментально-цивілізаційна, світоглядно-ціннісна характеристика проросійськи налаштованих активістів, учасників терористичних формувань, а також рос. військовослужбовців, бойовиків та диверсантів, які брали участь у захопленні укр. території навесні 2014 р. Термін **«К.»** пов'язаний із подібністю кольорів забарвлення колорадського жука та стрічкою жовтогарячого і чорного кольорів, яку проросійські сепаратисти в Україні використовують для ідентифікації.

У 2005 р., після прикрого для Кремля успіху укр. Помаранчевої революції із широким застосуванням стрічок помаранчевого кольору, своєрідним контрпропагандистським кроком Кремля стала акція «Георгіївська стрічка», яка мала на меті підняти рівень патріотизму в рос. сусп-ві. Задумана для демонстрації прихильності рос. держ. ідеології, «гвардійська/георгіївська стрічка» фактично є спекуляцією на ностальгічних почуттях за ідеалізованим образом радянського минулого. Звертаючи увагу на некоректність такого орнаменту

«свята перемоги», рос. журналіст О. Невзоров назвав цю стрічку «колорадською».

В Україну велику к-сть «георгіївських стрічок» було завезено із Росії навесні 2014 р. для підривної діяльності. Тоді і набула широкого вжитку зневажлива назва «колорадська стрічка» щодо цього пропагандистського реквізиту і «К.» щодо прибічників розширення території Росії за рахунок України. «К.» характеризуються неприйняттям всього українського (культури, мови, історії), невизнанням незалежності України та укр. нації, некритичним ставленням до офіційної рос. пропаганди, ідеалізацією життя в Росії.

К. Семчинський

«Коридор» на Крим – дійсний або гіпотетичний план рос. керівництва (і відповідні сподівання певної частини населення Криму та Російської Федерації, а також «п'ятої колони» в Україні) щодо захоплення частини укр. території для встановлення сухопутного сполучення між Росією та окупованим Кримом. Мотивацією плану є необхідність забезпечити постачання на півострів продовольства та ін. товарів першої необхідності в зимовий період, коли шторми у Керченській протоці, а потім її замерзання перешкоджають такому постачанню морським шляхом. Метою, відповідно, є недопущення гуманітарної катастрофи та «голодних бунтів» у нездатному себе прогодувати анексованому регіоні.

Висловлюються припущення, що план «К.» має два варіанти. *Перший* передбачає повну окупацію Російською Федерацією Донецької, Запорізької, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей і утворення т. зв. Новоросії; при цьому створюється коридор ще й на Придністров'я. *Другий*, більш «поміркований», спрямований на захоплення лише частин Донецької, Запорізької та Херсонської областей, які безпосередньо прилягають до азовського узбережжя та кордону з Кримом; очевидно, що цей коридор повинен мати ширину, достатню для безперешкодного проходження вантажів, тобто не прострілюватися наскрізь укр. армією. У будь-якому разі офіційного входження цих територій до складу

Російської Федерації не передбачається. На думку військ. експертів, можливість реалізації навіть другого варіанту «К.» є проблематичною через недостачу для цього військ. сил у Російської Федерації.

О. Курбатов

Креатура політична – людина, високу посаду якої в держ. апараті забезпечено впливовим наставником, без підтримки якого, це місце вона посісти не змогла б. **К.п.** не має достатнього впливу, досвіду й авторитету і, хоча де-юре обіймає відповідальний пост у країні, де-факто не уповноважена приймати самостійні рішення. Зазвичай, від **К.п.** вимагається лобювання бізнес-інтересів або владних інтересів свого покровителя та безумовного виконання його волі.

У політ. дискурсі терміном **К.п.** також можуть позначати наступника політ. діяча або ж використовувати його як синонім слова «протеже» з pejоративною конотацією, оскільки він вказує на залежність посадовця від ін. людини. Термін **К.п.** не вживається щодо політиків, які мають власну лінію поведінки.

В укр. ЗМІ поняття **К.п.** набуло широкого розповсюдження під час поглиблення процесу оновлення правлячих еліт після масових акцій протесту в столиці та ін. містах України наприкінці 2013 – на початку 2014 років. Терміном **К.п.** позначили новоявлених політ. лідерів, фінансування діяльності яких відбувалось за рахунок коштів власників великого бізнесу, а просування на високі держ. посади за підтримки більш досвідчених, часто одіозних політиків – представників т. зв. «груп впливу». Зокрема, командира добровольчого батальйону «Донбас» та народного депутата Верховної Ради VIII скликання С. Семенченко в укр. ЗМІ неодноразово називали **К.п.** олігарха І. Коломойського, а спікера Верховної Ради VIII скликання В. Гройсмана – **К.п.** Президента України П. Порошенка.

А. Бандурка

«Кримнаш» (#КрымНаш!, #крымнаш, #затокрымнаш) – одиниця культ. інформації, хештег, що використовується у двох інтер-

претаціях: 1) проросійськи налаштованими Інтернет-користувачами для виправдання різних проблем і вираження готовності зазнавати певних незручностей заради добробуту Росії та її великого майбутнього (#затокрымнаш); 2) у саркастичному варіанті – іронічний мем, що використовується на адресу росіян, які експресивно виражають захоплення анексією Криму, і зустрічається в кількох варіантах: фото з безхатченками, наркоманами і под. і підписом «Крым наш!» або повідомлення з текстом: «В місті N Російської Федерації прорив теплотраси. Півміста затоплене окропом. #ЗатоКрымНаш». В останньому значенні використовують разом із хештегами #Путиннашевсе, #спасибопутинузаэто і под. Цей словотвір з'явився наприкінці березня 2014 р. як результат анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим після проведення незаконного референдуму 16.03.2014 р. Стрімко набув популярності у соц. мережах Facebook та Twitter і продовжує залишатися одним із найпопулярніших соц.-політ. маркерів 2015 р.

А. Соловійова

«Кровосісі» – один із численних мовних казусів, яскравий приклад «азірівки» (специфічного суржику М. Азарова). Екс-прем'єр-міністр промовив його на одному зі засідань Кабінету Міністрів України, маючи на увазі слово «кровососи». Йшлося про новий закон держ. закупівель: «Відсутність цього закону протягом кількох років створювала шікарні умови для небаченої карупції та марнування народних грошей, гальмувало наведення порядку в сфері державних закупівель, позбавляло мажлівасті зробіти хоть щось карисне для д-ви. В країне сформувався цілий прашарак кравасісей бюджетних коштів» (червень, 2010). Слово «К.» стало одним з популярних прізвиськ М. Азарова, поряд з «Бімба», «Папереднік», «Азірав», «Дапашліви».

У відповідь на «К.» епатажний рух FEMEN, сприйнявши обмовку буквально, провели чергову акцію в своєму стилі, розфарбувавши груди однієї з активісток у червоний колір, повідомивши, що «в парку напроти Кабміну були помічені блукаючі «кровосісі»».

Свою акцію FEMEN пояснили бажанням повернути увагу громадськості до проблеми відсутності в Кабміні жінок-міністрів.

Словотвір «К.» стало приводом для багатьох жартів і фотожаб в Інтернет-мережі. «К.» асоціюються також із корумпованими чиновниками, продажними політиками, популістами різного штибу. *Див.: Азірівка.*

О. Сморжевська

Кумівство (лат. *nepos* – родине; *nepotis* – онук, племінник) – надання родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей. Походить від практики роздачі римськими папами прибуткових посад, вищих церковних звань чи земель племінникам або близьким родичам. Явище набуло поширення у XV-XVI ст. Папи та єпископи, які взяли обітницю цнотливості, не мали власних нащадків, а тому, щоб утримати владу вводили племінників та ін. родичів до колегії кардиналів. Часто така практика була засобом продовження папської «династії». Напр., Калікст III, глава родини Борджіа, зробив двох його племінників кардиналами. Один з них, Родріго, пізніше використав своє становище, в якості кардинала, як сходинку на шляху до папства, ставши папою Олександром VI. Ця практика скінчилася в 1692 р., коли папа Інокентій XII видав буллу *Romanum decet Pontificem*, якою заборонялося дарувати маєтки, доходи або посади будь-якому родичу. **К.** – різновид фаворитизму. Фаворитизм надається родичам, або близьким друзям, незалежно від їхніх заслуг. **К.** приймає форму призначення родичів або друзів на високі посади, тоді як nepotизм, зазвичай, акцентує увагу на сім'ї.

К., як форма держ. кадрової політики, було особливо поширене за часів Президента В. Ющенка. Масове проникнення родичів у владу пов'язане з екс-президентом В. Януковичем. За різними підрахунками, к-сть родичів і близьких друзів на високих держ. посадах, була безпрецедентною. Таку форму родинних зв'язків, починаючи від В. Януковича і членів уряду до керівників різних рівнів, охарактеризували поняттям «Сім'я». Напр., син екс-президента В. Януковича став одним із

ста найбагатших людей д-ви з того часу, як до влади прийшов його батько. Практика **К.** відображається у вибірковості правосуддя та свавіллі правлячих верхів. Тенденції **К.** простежуються й після Революції гідності. Див.: *Непотизм; «Сім'я».*

В. Лебедюк

Кучмізм – неприваблива назва в сучасній укр. політ. історії, яка з'явилася наприкінці ХХ ст. для позначення форм і методів управління д-вою экс-Президентом України Л. Кучмою. Постання та зміцнення **К.** стало можливим завдяки колективному вибудовуванню механізму влади, політ. шахрайству, маніпуляціям. Характерні ознаки **К.**: широке використання демокр. процедур, риторики, форм політ. участі (виборів, голосування, опитувань громад. думки, референдумів), покликаних стати ширмою для фальшування виборів 1999, 2002, 2004 рр., прикриття перманентного розширення сфери тіньової політики Президентом України (таємне законодавство, нагородження людей із сумнівною репутацією тощо), легітимації недемокр. прагнень президента, пов'язаних із підготовкою та змістовим наповненням референдуму 2000 р., конструювання лояльної президентові структури укр. парламенту, маніпулювання політ. свідомістю й поведінкою електорату; фальшування демокр. процедур демокр. риторику президента та численними популіст. гаслами; створення політ. ін-тів, демокр. за формою, але не за стилем і методами роботи (КСУ), чи цілком неконституційних (АПУ, ДПА), які використовувалися і як засіб розправи із незгодними; ігнорування Конституції та чинних законів України, свідоме гальмування процесу прийняття нових правил гри в країні; формування громіздкого й корумпованого механізму управління д-вою; дублювання повноважень владних ін-тів, їх підміна неконституційними; функціонування на тлі формальної багатопарт. «партії влади» (НДП, СДПУ(о), «За ЄДУ!»); порушення прав і свобод людини й громадянина в Україні (насамперед права на природну (ненасильницьку) смерть); несприйняття вільної та опозиційної думки, опозиції взагалі; зигзагоподібна зовн.

політика України, яка передбачала нескінченну к-сть «стратегічних партнерів», супроводжувалася констатацією євроатлантичних і європ. прагнень (насправді – євросимуляцією).

Б. Дем'яненко

Легітимний – іронічне позначення четвертого президента України В. Януковича, яке набуло поширення у ЗМІ та мережі Інтернет після його втечі до Російської Федерації і прес-конференції у м. Ростові-на-Дону 11.03.2014 р. Під час вказаної прес-конференції В. Янукович підкреслив, що він досі залишається «легітимним президентом України». Іронічна складова виразу «**Л.**» пов'язана з контрастом між твердженням Януковича і реальним станом речей. Крім того, «**Л.**» згадується серед ін. обмовок і мовних помилок В. Януковича («Йолка», «Анна Ахметова» і под.).

За деякий час, з'явилась Інтернет-гра «**Л.**», головним персонажем якої був В. Янукович. Згодом вираз «**Л.**» почали застосовувати також і до ін. високопосадовців доби Януковича часів, які виїхали з України, і навіть будь-яких чиновників, що через певні обставини залишили робоче місце, зберігаючи при цьому посаду (напр., голови міст Донецької і Луганської областей у зоні проведення АТО).

Д. Вовк

Ленінопад – стихійна хвиля демонтажів і пошкоджень пам'ятників В. Леніну під час Революції гідності в Україні та після неї; процес **Л.** супроводжується повалення пам'ятників й ін. діячам комунізму.

Перша хвиля повалення пам'ятників Леніну пройшла в Зах. Україні у 1990–1991 рр. Тоді ж пам'ятник Леніну був також демонтований у м. Києві на площі Жовтневої революції – сучасному Майдані Незалежності. У 2009 р. В. Ющенко підписав указ № 432/2009 «Про додаткові заходи щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні», одним із положень якого було «вжиття в установленому порядку додаткових заходів щодо демонтажу пам'ятників і пам'ятних знаків, присвячених особам, які причетні до орг-ції та здійснення голодоморів і політ. ре-

пресій в Україні, а також щодо перейменування в установленому порядку населених пунктів, вулиць, площ, провулків, проспектів, парків, скверів у населених пунктах України, назви яких пов'язані з іменами таких осіб». З 2009 р. до початку подій Євромайдану на виконання цього указу було демонтовано лише кілька пам'ятників Леніну.

Уперше про «Л.» зайшла мова у лютому 2013 р., коли представники ВО «Свобода» на чолі з народним депутатом І. Мірошниченком, повалили пам'ятник Леніну у м. Охтирці на Сумщині; слідом за цим міський голова м. Сум за підтримки депутатів міської ради доручив демонтувати всі пам'ятники Леніну в місті; протягом року також було зруйновано кілька пам'ятників Леніну в районних центрах і селах Сумщини.

Масовий «Л.» розпочатий знесенням пам'ятника Леніну в Києві на Бессарабській площі (08.12.2013). Ще більш масово люди почали руйнувати пам'ятники радянської епохи після повідомлень про смерті активістів Євромайдану під час силових протистоянь у Києві. Практ. у всіх обласних центрах та містах обласного значення у період з січня по листопад 2014 р. були демонтовані або звалені пам'ятники В. Леніну, Ф. Дзержинському, С. Кірову та под. Руйнуючи пам'ятники, протестувальники позбавляють свої населені пункти символу тоталітаризму і відкривають шлях для оновленої України.

А. Соловійова

«Любі друзі» – синонім політ. пристосуванства, перебіжчиків до політ. табору, перспективнішого для їх кар'єри/бізнесу, всупереч задекларованим політ. принципам; іронічна назва політиків, які прийшли у владу під одними гаслами, а роблять прямо протилежне, для яких влада – спосіб досягнення особистої вигоди, задоволення власних інтересів. Термін «Л.д.» з'явився завдяки В. Ющенку, який під час президентства постійно вживав його, звертаючись до аудиторії. Насамперед, у коло «Л.д.» В. Ющенко потрапило т. зв. «бізнесове крило» блоку «Наша Україна» (Д. Жванія, М. Мартиненко, П. Порошенко, О.

Третьяков, Є. Червоненко), якому «Помаранчева революція» дала старт у велику політику. Восени 2005 р. держ. секретар при Президенті України О. Зінченко публічно звинуватив «Л.д.» із «бізнесового крила» у відродженні корупційних схем на вищому рівні.

Друга група «Л.д.» залишила «команду Ющенка» невдовзі після отримання посад – політики (Р. Безсмертний, А. Грищенко, М. Катеринчук, В. Кириленко, Ю. Луценко, В. Наливайченко, А. Яценюк). До когорти «Л.д.» можна віднести й Ю. Тимошенко; б-ба «Л.д.» із прем'єр-міністром Ю. Тимошенко за керування ринком нафтопродуктів та рос. газу завершилася двосторонньою поразкою: прем'єрське крісло зайняв В. Янукович. Після скандалу, який призвів у 2005 р. до відставки Ю. Тимошенко, «Л.д.» стали називати людей із президентського оточення, звинувачених у корупції.

О. Сморгевська

Мажор (лат. *maior* – більший) – молода людина, чиє марнотратне життя влаштували впливові батьки (політики, депутати, держ. службовці). **М.** у 1970-80-х рр. як поняття увиразнило сутнісні риси політ. системи СРСР, опертої на «подвійну мораль» де **М.** має статусних батьків (партійних діячів, співробітників міністерств і под.) й користується ресурсами, недоступними ін. одноліткам. Поняття **М.** з 1996–1999 рр. знову актуалізувалося, зокрема у стосунку до соц. поведінки дітей політ. та екон. еліт, що увиразнювало ненародну сутність побудови укр. д-ви.

Н. Гапон

Майданівець (від *Майдан* у значенні масові виступи народу проти влади) – у *широкому* значенні – збірна назва учасників масових, неформальних народно-визвольних рухів, зокрема проти антинародних режимів Л. Кучми, В. Януковича та за громад. контроль над владою; у *вузькому* розумінні **М.** – учасник, прибічник мирних опозиційних протестів у кінці 2013 р., викликаних відходом політ. керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на европ. інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу.

Після розгону студентів 30.11.2013 р. суть та ідеї Майдану, що стояв за євроінтеграцію змінилися: він перетворився на Майдан конкретно проти Януковича, його методів і рішень, проти «Сім'ї», «білорусько-російських» порядків і за прагнення кардинально змінити владу.

М. представляють численні етнічні групи та різні соц. верстви. Ідейним підґрунтям активності **М.** є націоналізм, який ставить на перше місце націю як сусп. явище, разом із усіма нац. меншинами, ґрунтується на патріотизмі, а не на прагненні панування. Усвідомлення значимості власної нації веде до б-би за права на життя, на особливі традиції, на власну культуру. На противагу – фашизм та нацизм виправдовують своє насилля тим, що тільки вони мають право на панування над іншими. Націоналізм же доходить до насилля тільки у випадку самозахисту як це сталося у випадку з **М.**, які домагалися кращого життя для себе як рівноправної нації серед націй Європи. Див.: «Сім'я».

Н. Ржевська

Манкурти – сучасна лексема на позначення соц.-політ. феномена «бездуховних», «рабських істот», «людського матеріалу», фізичних і духовних рабів володаря, які реалізують його політ. волю. Термін популяризований у творі радянського письменника Ч. Айтматова «І довше століття триває день» (1980). Він має чітко виражене негативне забарвлення та демонструє шлях від людини до бездушною істоти, що забула власну Батьківщину, мову, коріння.

М. проходять через процес деперсоналізації (деперсоніфікації), втрачають власну індивідуальність, власні життєві настанови та пріоритети. Вони характеризуються стертою чи частково деформованою іст. пам'яттю, відсутністю чітких моральних орієнтирів, низьким рівнем освіти й обізнаності у закономірностях буття соціуму і под. Визначити культ. чи іст. приналежність **М.** практич. не можливо. **М.** можуть зберігати лише зовнішні ознаки приналежності до певної етнічної, соц., реліг. спільноти, навіть підтримувати їх у разі крайньої

необхідності та інтересів влади. Але вони ніколи не відчувають себе *Людиною* – суб'єктом будь-яких сусп. процесів, подій, змін. Громадянство також не має суттєвого значення для проявів манкуртизму. Залежно від рівня та сфери існування *манкуртизм* може бути соціальним, етнічним, культурним.

М. є аполітичними або ж агресивно, фанатично відстоюють відкрито нав'язані чужорідні ідеали та принципи. Вони надані **М.** у вигляді чітких догм. **М.** не мають власної політ. позиції, критично не оцінюють соц.-політ. дійсність, а є об'єктами для маніпулювання та відпрацювання різноманітних політ. технологій. Вони представлені як у тоталітарних сусп-вах, так і у сусп-вах масового споживання. У межах тоталітарних сусп-в **М.** діють відповідно з «курсом партії», втілюють проекти вождя, «іст. справедливості». У сусп-вах масового споживання для **М.** характерні суто ринкові пріоритети, засновані на особистісній вигоді. Своєрідним аналогом для **М.** у новітньому громад.-політ. сленгу України є «*тітушки*». **М.** найчастіше ототожнюються з маргінальними прошарками сусп-ва, але можуть бути представлені й у еліті країни, її інтелігенції.

Умовно **М.** можна розподілити на добровільних, що прийняли вигідні умови політ. режиму, власне ідеологію режиму, підтримують владну еліту, відкрито реакційні політ. рішення і под. Ін. різновид **М.** виникає як результат штучного втручання у соц. життя особи, порушення її гармонійного зв'язку з культ. середовищем, насильницькою зміною її внутрішнього «*Я*». Для даних осіб притаманна політ. іммобільність та абсентеїзм у різноманітних формах. Див.: *Тітушки*.

М. Шабанов

«Матрешки місцевого самоврядування» – наявність в адмін. межах однієї територіальної громади ін. населених пунктів, територіальні громади яких також створюють власні органи місц. самоврядування. Результатом такої практики стало об'єднання в єдину територіальну громаду жителів населених пунктів різної категорії: сіл і селищ – 716 об'єднань; сіл і смт – 457 об'єднань; міст і сіл

– 123 об'єднання; міст і смт – 30 об'єднань; міст, смт, селищ і сіл – 47 об'єднань; кількох міст – два об'єднання (Лисичанськ і Дрогобич). У зазначені утворення об'єднані жителі 5811 населених пунктів України. У межах адмін. кордонів 83 міст загальнодерж., республіканського та обласного значення знаходяться 36 міст, 218 смт, 91 селище та 157 сіл. У межах адмін. кордонів 109 міст районного значення знаходяться 249 смт, бл. 1150 селищ та сіл.

При цьому, адмін. кордони багатьох населених пунктів юридично не оформлені. Населені пункти, що входять до інших, наділені однаковими з ними правами рад базового рівня, тобто мають власні органи місц. самоврядування і, як результат, на практиці не завжди вдається чітко визначити, яка територіальна громада здійснює місц. самоврядування на тій чи ін. території. Селищні, сільські ради є незалежними від міста у питанні використанні майна, що розташоване на їх території, а також у вирішенні власних земельних питань. Через таку неврегульованість повноважень між місц. радами цих територій постійно виникають правові суперечки, особливо з питань бюджету, майна, власності на землю. Такий стан також породжує безвідповідальність і порушення законів з боку посадовців. Намагання виправити таку ситуацію, а також вирішити питання просторового розвитку міст, призводить до «земельної та майнової експансії» міст обласного значення щодо навколишніх сільських територій та майна районів.

Суперечлива ситуація складається й під час місц. виборів, коли мешканці населених пунктів, що входять до інших, обирають відразу кількох голів та депутатів рад, а жителі базового населеного пункту жодним чином не впливають на виборчі процеси у цих населених пунктах. При цьому, місто несе відповідальність та має обов'язки перед усією територією у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту громадян.

Для прикладу, м. Олександрія Кіровоградської обл. включає чотири села; м. Єнакієве Донецької обл. – 14 населених пунктів, у т. ч. 3 селища та 11 сіл. У Луганській обл. Свердловській міській раді підпорядкований Сверд-

ловський район, до складу якого входять: одна селишна, 16 сільських рад (28 сіл), а також Червонопартизанська міська рада та 5 селищних рад, у цілому – 44 населених пункти. У Донецькій обл. Краснолиманський район підпорядкований Краснолиманській міській раді.

В. Малиновський

«Мертві душі» – явище сучасного виборчого процесу, яке характеризує одну з проблем формування списків виборців та їх використання в день голосування. Термін походить від однойменного роману М. Гоголя. **М.д.** – це неіснуючі виборці, які з певних причин включені у виборчі списки.

Серед причин появи «М.д.» у виборчих списках можна виділити: 1) *технічні* – пов'язані із викривленням інформації про виборця у процесі формування виборчих списків. Це пояснюється наявністю як різних суб'єктів формування списків виборців, так і людським чинником, який не виключає механічних помилок при внесенні даних про виборця; 2) *часові* – за період між поданням кінцевого варіанту виборчих списків і днем голосування міняється ситуація у середовищі електорату (виборці можуть померти, змінити прізвище, поміняти місце проживання і под.); 3) *ініціативні* – пов'язані з бажанням певних політ. сил використати наявність «М.д.» у своїх інтересах для забезпечення перемоги на виборах. Це пояснюється тим, що за відсутності ефективного контролю в день голосування наявність великої к-сті «М.д.» сприяє фальсифікаціям результатів голосування, оскільки голоси неіснуючих виборців можна використати на користь певного суб'єкта виборчого процесу. У такому випадку «М.д.» свідомо вносять у списки виборців або ж не вилучають із них.

Серед чинників, які сприяють мінімізації «М.д.» у виборчих списках, можна навести такі: наявність централізованого електронного реєстру всіх виборців; періодичний перегляд виборчих списків; постійний діалог та обмін інформацією між суб'єктами формування виборчих списків; публічність списків виборців і надання можливості всім грома-

дянам для ознайомлення з ними; уточнення списків; ефективний контроль за формуванням списків; активна позиція громадян щодо перевірки факту своєї наявності у виборчих списках і под.

М. Бучин

«**Молодоолігархи**» (синонім «*Младоолігархи*») – громад.-політ. неологізм, яким в останні роки перебування на посаді президента України В. Януковича почали означували молодих представників т. зв «Сім'ї» (О. Янукович, С. Курченко, С. Арбузов, О. Клименко та ін.), які використовували доступ до політ. влади як інструмент для утвердження своїх позицій в екон. сфері, ЗМІ, монополізації окремих їх сегментів.

Найвідоміший представник «**М.**» – «гаманець» «Сім'ї» В. Януковича, уродженець м. Харкова (1985 р. н.) С. Курченко. Його «Батьками» вважають тодішніх першого віцепрем'єр-міністра України С. Арбузова та міністра доходів та зборів України О. Клименка, що належали до найближчого оточення старшого сина В. Януковича Олександра, більш відомого у вузьких колах як «Саша Стоматолог» та завдяки якому вони зробили карколомну кар'єру на держ. службі.

Посилену увагу ЗМІ «**М.**» в особі С. Курченка починають привертати від початку 2013 р., коли останній став власником одного із лідерів нац. чемпіонату футбольного клубу «Металіст», отримавши своєрідну перепустку у «клуб олігархів» (олігархи Р. Ахметов – власник ФК «Шахтар», І. Коломойський – ФК «Дніпро» і под.) та структурував бізнес у групу компаній ВЕТЭК (рос. «Восточно-Европейская топливно-энергетическая компания») («Сх.-Європ. паливно-енергетична компанія»), яка розпочала монополізацію окремих галузей вітчизн. економіки, вихід на ринок ЄС.

Із завершенням у червні 2013 р. придбання за нез'ясованих обставин та під кредит держ. Ексімбанку України С. Курченком у Б. Ложкіна (на сьогодні – Глава Адміністрації Президента України П. Порошенка) одного з найбільших медіа-холдингів України UMH group, починається наступ на ЗМК, зокрема,

за публікацією одним із найавторитетніших видань журналом «Кореспондент» «фотожабного» варіанту обкладинки, де оточення О. Януковича було зображено прототипами рос. кримінального серіалу «Бригада».

Після перемоги Революції гідності «**М.**» втекли з України, переважно в Російську Федерацію. Наприкінці листопада уряд Сербії відкликав надання С. Курченкові громадянства своєї країни задля уникнення погіршення дипломатичних стосунків з ЄС. Правоохоронні органи України підозрюють «**М.**» у фінансуванні захоплення влади терористичними орг-ціями «ДНР» та «ЛНР», але тільки на початку січня 2015 р. більшість них на чолі з В. Януковичем оголошена в міжнар. розшук Інтерполом. *Див.: «Сім'я».*

В. Гулай

Нашизм – сусп. рух, партія чи ідеологія, засновані на поділі людей за ознакою «наші» / «не наші», переживанні обіцянки «своїм» окремої долі, фанатичній підтримці лідера. Використовується для захоплення чи утримання влади в країні в кризовий період із метою імітування підтримки населенням антидерж. засобів управління сусп.-вом. У пострадян. Росії пов'язаний із назвою молодіжного руху «Наші», створеного для пропаганди політики В. Путіна. **Н.** пропагує ідею, за якою Росія оточена ворогами. **Н.** претендує стати всеохоплюючою ідеологією путінської доби. *Див.: Великоросійський імперський шовінізм; Неоцаризм; Путінізм; Путінократія; «Русській мір» («Русский мир»).*

М. Козирева

«**Няш-мяш**» («няша-мяша»; від яп. спотвореного «*мяу*» та сленгового виразу «*няша*» – зменшене від рос. «душка», «милашка»)) – політ. неологізм, Інтернет-мем, що виник після проголошення 02.05.2014 р. головним прокурором анексованої АР Крим у складі Рос. Федерації Н. Поклонської. В основу Інтернет-мему **Н.-м.** покладене контрастне повідомлення, що поєднує образ аніме-героїні «тендітної та миловидної блондинки» та її жорсткої, «нежіночої» політ.-правової ролі.

Використовується як в контексті означення «несерйозності», фарсу військ. перевороту у АР Крим, так і реплікації проросійсько-окресленого контенту, що містить посилання на «повернення Криму» як реалізацію «іст. справедливості» новою генерацією кримської влади з «людським обличчям» (на кшталт «людськості» образу Ю. Гагаріна).

Відео першої прес-конференції Н. Поклонської у статусі головного прокурору Криму після його анексії набуло неабиякої популярності (особливо серед яп. користувачів) і викликало різноманітні інтерпретації – створена мультиплікаційна героїня в уніформі у жанрі аніме, музичні відеокліпи («NyashMyash»), пісні («Ах, какая няша, прокурор Наташа»), комп'ютерні ігри, малюнки, іронічні написи («Перемога буде няша!»).

Н. Поклонська отримала свою посаду після того, як від неї відмовилися чотири ін. прокурори-чоловіки. У своїй заяві вона виступила проти подій Євромайдану, охарактеризувавши їх як прояв неофашизму й антиконституційного перевороту. Київ. прокуратурою на Н. Поклонську заведено карну справу за співучасть у діях зі захоплення держ. влади. Її ім'я включено до санкційного списку ЄС серед рос. політ. і держ. діячів, щодо яких введено візові та фінансові обмеження у зв'язку із анексією Криму.

О. Висоцька

«**Папереднікі**» – мем, іронічне слово, яке виникло спонтанно й набуло популярності в ЗМІ, зокрема в Інтернет-середовищі (на форумах, у блогах). «**П.**» – слово, яке символізує ситуацію невміння представника держ. влади, кол. прем'єр-міністра України М. Азарова (2010-2014) спілкуватися держ. мовою. Як мем «**П.**» також означає остогидлу й неконструктивну практику влади звинувачення своїх попередників в екон. прорахунках, замість результативної діяльності. Мем «**П.**» є своєрідною культ. міткою, що відображає безвідповідальність політ. еліт. *Див.: Азірівка.*

Н. Гапон

Політична консерва (под. *політична тушонка*) – багатозначне поняття-сленг, яке

щільно закріпилося у сучасній укр. сусп.-політ. лексичі і використовується щодо: 1) представників істеблішменту, які тривалий час перебувають при владі або впливають на формування сусп. думки; 2) політ. застою, «старої» політ. еліти, яка вимагає корінного переформатування (за аналогією з несвіжими (простроченими) консервами); 3) колишніх високопосадовців, які можуть володіти компрометуючою інформацією; 4) політиків і чиновників, які перебувають на владному узбіччі й чекають сприятливої розстановки сил на політ. мапі для повернення в парламент чи уряд (кадрова тушонка); 5) політ. партій, сусп. ідей, гасел, які після «тривалого зберігання» транслюються у громад. свідомість; 6) кандидатів або політ. партій, які навряд чи отримають перемогу на виборах, але відтягують голоси електорату партій з подібною політ. програмою (спойлер, партійна консерва); 7) депутатів-перебіжчиків, до рекрутування яких за рахунок низки преференцій вдаються політ. партії (фракції) для формування провладної більшості й под. (тушки, птушки (з білоруської – птиці), депутатська (парламентська) консерва (тушонка)).

Крім того, найчастіше **П.к.** називають політ. лідерів або партій з нетривалою політ. історією, невизначеною ідеологією або кадровим потенціалом, з якими під час виборчих перегонів або після долання виборчого бар'єру намагаються домовитися (поглинути) більш впливові або розкручені політ. проекти. До **П.к.** свого часу лідер «Батьківщини» Ю. Тимошенко віднесла представників партії «Свобода» та «Удар». *Див.: Диванні партії; Спойлер; Тушки.*

І. Вільчинська

Постсовки (*homo postsoveticus*) – категорія громадян д-в умовного пострадянського простору, які репрезентують стійкі деструктивні уподобання у сучасному відкритому глобал. співтоваристві. **П.** виступають іст. спадкоємцями «совків».

Принциповим питанням для розуміння феномена залишається питання політ. ідентифікації з власне радянським минулим. **П.** розді-

ляють ціннісні установки та принципи радянської системи. **П.** є носіями регресивних політ. настроїв, цілковитої залежності від д-ви, орвеллізму у помірніших чи крайніх формах. Життя **П.** скеровано різноманітними символами, руйнування яких викликає закономірний спротив. **П.** характеризуються різкою відсутністю сприйняття та розуміння ін. точки зору, їх політ. позиції є досить нестійкими та викривленими. Характерною ознакою залишається залежність від принципів етатистської, радянської політ. культури. **П.** наділені стереотипним мисленням, але непослідовні у використанні комплексу політ. стереотипів.

Політ. поведінка **П.** керується чітким поділом «свій» – «чужий» та установкою на позаправові тіньові зв'язки, насамперед, для отримання та розподілу різноманітних ресурсів згідно з настановами «планової економіки». Політ. системи та режими, які спрямовані на підтримання авторитарних тенденцій, дають змогу розвиватися **П.** із метою уявної легітимації з боку населення.

Сьогодні **П.** – невід'ємна частина всіх без винятку соц. прошарків. Широко представлені в межах нижчого та середнього класу, мають обмежені можливості для соц. та на, навіть, політ. мобільності.

Розгляд феномена **П.** має як теор., так і практ. зміст, важливий, зокрема, у контексті партоткратичної теорії еліт. Процес криміналізації виборів і використання адмін. ресурсу на різних рівнях базується на діяльності осіб, що їх можна віднести до цієї сусп. категорії. Найактивнішими **П.** є на теренах кол. радянських республік, зокрема в Україні, Росії, Білорусі. Див.: *Совок; Homo soveticus.*

М. Шабанов

«**Професор**» – мем, іронічне слово, яке символізує випадки неосвіченості найвищих посадовців д-ви. «**П.**» – помилкове написання укр. слова «професор» В. Януковичем в анкеті кандидата на посаду Президента України під час виборів 2004р. Усього, в анкеті він зробив 12 помилок у 90 словах. Як мем «**П.**» набув поширення під час Помаранчевої революції в ЗМІ, зокрема в Інтернет-середовищі

(на форумах, в блогах). «**П.**» також символізує практику підкупу та використання службового становища для отримання наукових звань, кваліфікацій і под.

Н. Гапон

Рашизм – рос. державницька квазі-ідеологія, яка є еkleктичною сумішшю імперського неокolonіалізму, великодерж. шовінізму, ностальгії за радянським минулим, релігійного традиціоналізму. Грунтується переважно на культурі нац. лідера, ідеї «особливої цивілізаційної місії», несприйнятті зах. лібер.-демокр. цінностей та ін-тів, яким протиставляє євразійську цивілізацію. Маскується під антифашизм, хоч має фашистське обличчя і сутність. Термін отримав значне поширення в неофіційних колах в 2008р. під час агресії Росії стосовно Грузії. Повторна хвиля поширення цього терміну припала на період анексії АР Крим Російською Федерацією, збиття літака Boeing 777 17.07.2014р. та з початком рос.-укр. збройного протистояння в 2014р. у зоні АТО. Див.: *Великоросійський імперський шовінізм; Неоцаризм; Путінізм; Путінократія; Рашист; Російський націоналізм; «Русская весна»; «Русский мир» («Русский мир»).*

М. Козирева

Рашист – прихильник ідеології рашизму, основаної на ідеї зверхності «рос. співвітчизників», їхній «особливий цивілізаційний місії», антидемократизмі й неокolonіалізму радянсько-імперського типу, використанні православ'я як моральної доктрини та на геоекон. інструментах, насамперед енергоносіях. Термін «**Р.**» штучно утворений шляхом поєднання англ. слова Russia (тобто, Росія) та «фашист», що позначає росіянина з агресивними загарбницькими амбіціями, який зазомбований путінською пропагандою. До **Р.** відносять також осіб усередині України та ін. анексованих Росією територій, які прагнуть передовсім знищити українство як нац. спільноту та виступають за сепарацію, демонструючи свою позицію носінням чорно-оранжевих «георгіївських» стрічок.

Основна ознака **Р.** – належність до спільного «отечества» як підстава для подальшого спільного громадянства та для об'єднання всіх «своїх» в одну д-ву. Поділ усіх на «своїх» та «чужих» зумовлює в **Р.** високий рівень агресії, ворожості, уявлення про те, що навіть у Росії всюди є чужинці. Їхня агресія часто викликана образою на все і всіх, оскільки вони вважають себе вічно скривдженими «Заходом», тому прагнуть відновити кол. силу Росії та підкорити решту світу. Ностальгія за СРСР викликає в них прагнення реваншу після «великої поразки» 1991 р. **Р.** легко маніпулювати, вони переконані у своїй правоті, у вищості рос. народу над іншими, підґрунтям чого є викривлене розуміння історії Росії, її перетворення на набір культових дат, яким **Р.** поклоняються і в які вірять. Визначною рисою свідомості **Р.** виступає надія на силу, тому цілком виправданим є застосування будь-якого свавілля заради хибно трактованих інтересів рос. сусп-ва. Також **Р.** характеризуються зневагою до особистості, прагненням розчинити особистість в «більшості» і придушити меншість. **Р.** відчайдушно борються за Росію та її інтереси, що стає сенсом їхнього існування, позбавляючись у такий спосіб від комплексу неповноцінності. *Див.: Рашизм.*

І. Харечко

«Сім'я» – громад.-політ. неологізм для означення олігархічного клану експрезидента України В. Януковича, який упродовж 2010–2014 рр. через протизаконне використання інструментів політ. влади, судового переслідування, кримінального «віджиму» структуризувався в одну з найбільших фінансово-промислових і медійних груп України.

До «С.» експерти зарахували: експрезидента України В. Януковича, його синів О. та В. Януковичів, в. о. Прем'єр-міністра України С. Арбузова, Міністра внутр. справ України В. Захарченка, Міністра доходів і зборів України О. Клименка, Міністра енергетики та вугільної промисловості України Е. Ставицького, начальника Держ. управління справами А. Кравця, голову Держ. агентства земельних ресурсів С. Тимченка, «головного

фінансиста» С. Курченка. У тісному зв'язку зі «С.» перебували давній товариш В. Януковича народний депутат України Ю. Іванюченко (відомий у кримінальних колах як «Юра Єнакієвський»), куми В. Януковича Генеральний прокурор України В. Пшонка, міністр аграрної політики України М. Присяжнюк; брати А. та С. Ключові та ін.

Отримавши фактично необмежений вплив на діяльність органів держ. влади й управління, судову системи та сконцентрувавши величезні фінансові ресурси в 2013-2014 рр. «С.» почала активно готуватися до переобрання В. Януковича на другий термін. Важливу роль у реалізації планів узурпації влади «С.» надавала концентрації значних медіа-активів для отримання незалежності від олігархів, котрі привели В. Януковича до влади у 2010 р. (Р. Ахметова, Д. Фірташа та ін.). До оформлення на «гаманця» «С.» активів Укр. медіа-холдингу (журнали «Кореспондент», «Forbes Україна», газети «Комсомольская правда в Україні», «Аргументы и факты – Украина», Інтернет-ресурси Forbes.ua, Korrespondent.net та ін.) додалися контрольовані О. Януковичем телеканали «Тоніс» й «БТБ», В. Захарченком «112.ua» та ін.

Фінальний етап своєї еволюції «С.» завершила орг-цією вбивств «Небесної сотні», підтримкою захоплення й утримання частини суверенної території України кримінально-терористичними орг-ціями «ДНР» й «ЛНР», викраденням величезних держ. активів, втечею за кордон та оголошенням Інтерполом на початку в 2015 р. у міжнар. розшук. *Див.: «Молодоолігархи».*

В. Гулай

«Смотрящий» – це «зłodій в законі», призначений вищим керівництвом д-ви на збір данини для «Сім'ї» з певного регіону; фактична, але неформальна система вимагання, що породила цілу ієрархічну гілку влади, додатковий орган, що дублює й підміняє ф-ції відразу кількох органів держ. влади, котра превалює над ними. «С.» є кримінальними авторитетами, які живуть за «кодексом злочинного світу» з його нормами, принципами, ієрархією та

безпосередньо впливають на політ. й екон. ситуацію в усіх регіонах України. Ін-т «С.» породжений високим рівнем неpubлічності, закритості, корумпованості владно-управл. апарату. В часи президентства В. Януковича діяльність ін-ту «С.» була повністю узгоджена з адмін. владою, що зумовило його перетворення на політико-кримінальне явище. Тому «С.» зазвичай не мали проблем з правоохоронними органами, а навпаки – міліція, прокуратура, суди та фіскальні органи були їхніми інструментами виконання своїх «функцій». «С.», як правило, народні обранці, захищені силою депутатської недоторканності, не мали формального статусу – посада «С.» не прописана в жодному з чиновницьких табелів про ранги – проте були наділені впливовими повноваженнями. Pubлічна влада в регіоні не мала права ухвалювати жодних ключових рішень без їхнього дозволу. Статус «С.», приставлених до офіційних керівників, звільняв їх від публічної політико-правової відповідальності, оскільки очільником відомства призначали не надто самостійного або навіть безвольного керівника, котрого в потрібний момент відправляли у відставку, звинувативши в усіх невдачах відомства. Повноваження «С.» передбачали контроль над ситуацією в регіоні та забезпечення стабільного надходження готівки до кишень «Сім'ї» шляхом розкрадання держ. ресурсів, бюджету, майна та відбирання бізнесу в підприємців, олігархів. Також «С.» покликані вирішувати виникаючі конфлікти між групами впливу й окремими гравцями на місцевій політ. і діловій арені. Див.: «Сім'я».

І. Харечко

Совок (рос. «Советский Союз»; за ін.версією від рос. «советский оккупант») – поняття, що визначає людину з певними психол. та сусп. установами, котра оцінює ін. людей, явища та навколишній світ, користуючись незмінною системою міфів, принесеною з радянської пропаганди. С. вірить у ці міфи, як у релігійну доктрину, і за їх допомогою вимірює все навколо себе. Тому дії, вчинки, реакції С. дуже легко спрогнозувати, прорахувати.

Загальновідомим є вживання слова «С.» у значенні «радянський до мозку кісток», проте С. також використовують на позначення радянської влади; Радянського Союзу, його устрою; радянських звичаїв; радянської людини з її світоглядом, ідеологією, звичками; прихильника Радянського Союзу. С. вживається як слово, що має зневажливий, презирливий відтінок.

С. – індивідуум, вихований тоталітарною системою залякування, з рабською психологією і радянськими цінностями. Характеризується несприйнятливостю різноманітності моделей, форм поведінки, поліваріантності рішень; тотальним презирством до індивідуального, яке виявляється в грубості стосовно навколишніх, невмінні дослухатись до опонента і в цілковитій байдужості до свого внутр. світу. Деякою мірою С. – ідеальний матеріал для будь-яких ідеологічних маніпуляцій. Для С. характерні інтелектуальна похливість, неусвідомлений страх зробити вибір і нести за нього свідому відповідальність. С. бере участь у виборах несвідомо, керуючись популістською риторикою, пропагандистськими лозунгами і радянськими міфами, стереотипами. Типовий С. – максималіст, котрий все на світі хоче переробити за абстрактними схемами, хоча в реальності С. – пасивний, позбавлений ініціативи і сенсу життя, що рухається за течією та намагається без зайвих зусиль отримати якомога більше у своєму житті.

І. Харечко

Спойлер (англ. *spoil* – шкодити, псувати) – слово-сленг на позначення кандидата (політ. партії), що «відтягують» голоси електорату партії чи кандидата зі схожою політ. ідеологією, програмою і под. Технологія С. відома давно і широко застосовується у зарубіжній і сучасній укр. політ. практиці. С. пов'язують зі створенням фіктивних (політтехнологічних) партій, які можуть мати лише вербально-візуальну подібність (назву, аббревіатуру, символіку і под.), а також внесенням до передвиборчих списків кандидатів із однаковим прізвищем та навіть ім'ям, що може заплутати виборців. С. також можна пов'язати з тенден-

цією до «дрібнопартбудівництва», характерною для молодих демократій з неусталеною партійною системою.

Перелік традиційних завдань, які політ-технологи ставлять перед С., дедалі розширюється: 1) за рахунок ідеологічно близьких програмних пріоритетів «відкусити» у опонентів голоси прихильників для зниження їх шансів на перемогу; 2) за рахунок активного декларування ідеологічно подібних ідей і гасел привернути увагу виборців до передвиборчої платформи своїх замовників; 3) зняти напругу між лівим і правим опозиційними флангами; 4) отримати кошти за рахунок шантажу під обіцянку зійти з виборчої дистанції; 5) влаштувати своєрідний тролінг опонентів і под.

В укр. сусп.-політ. практиці до С. відносили партію Н. Королевської «Україна – вперед!», завданням якої під час парламентських виборів-2012 було відтягування голосів прихильників «Батьківщини», зокрема її лідера-жінки. Прикладом С. під час парламентської виборчої кампанії 2014 р. є «Інтернет-партія України», серед можливих завдань якої – відволікання уваги активної молоді від підтримки радикальних проєктів. Див.: *Інтернет-партія; Політична консерва; Тролінг політичний.*

І. Вільчинська

Телепіпли (дав.-грец. *τήλε* – далеко + англ. *people* – люди) – телеглядачі, які беззастережно вірять у надавану телебаченням інформацію. Феномен пов'язаний із масовою культурою та розвитком інформ. сусп.-ва. Т. – об'єкт соц. маніпулювання за допомогою сучасних форм здійснення владних технологій, соціально дезорієнтований щодо цінностей і пріоритетів навіть життєво важливого плану. У процесі масової комунікації переважає активність сусп.-ва як провідного комутатора при відносно низькій активності індивідів, тому стає можливим існування Т.

Технології телебачення втілені в системі засобів реалізації групових або приватних соц. інтересів, стають способами управління, маніпуляції. Здійснюється їх омасовлення, проникнення в глибинні структури людської

свідомості та підсвідомості. Телебачення здатне перетворювати аудиторію на масу, усереднюючи кожного індивіда до загального пересічного рівня. Розвитку феномена Т. сприяє комерціалізація сучасного телебачення, коли культ. продукти, інформація, телевізійні повідомлення розглядаються як товар. Завдяки рухомому зображенню та синхронному звуку телебачення володіє особливою здатністю виробляти «ефект реальності»: примушує повірити у те, що воно показує; у споживанні телепродукції діє механізм «навіювання і зараження» та «інформ. наркоманії» (Н. Хамітов) – екзистенційного стану людини, при якому продукція телевізійної комунікації стає важливішою за події власного життя. Основна властивість Т. – стандартність, фізична інертність, досягнення ідентичності з іншими. Для Т. телебачення нав'язує спрощені (плоскісні, примітивні) інтелектуально-моральні уявлення. Способи сприйняття у Т. розсіяні, багатомірні, мозаїчні, орієнтовані на принцип задоволення та обумовлені дефіцитом часу. Для Т. інформація – джерело авторитету. Риси Т.: інтерактивність, постійний доступ до інформації, відповідний освітній рівень (технічний), конформність.

М. Петрушкевич

Темник (від назви документу рос. «Темы недели») – щоденне у 2001-2004 рр. анонімне таємне розпорядження керівництву укр. ЗМІ з чіткими вказівками, які політ. теми потрібно висвітлювати, як їх коментувати, в якому порядку подавати матеріали в новинах. Розповсюджені оригінали Т. та інтерв'ю з журналістами, свідчать, що Т. був написаний в офіційному стилі, переважно рос. мовою, на 2-10 сторінок, приходив факсом без бланку, підписів чи штампів. Т. містили вимоги представлення в сприятливому світлі Президента України Л. Кучми та політ. партії СДПУ(о), очолюваної головою президентської адміністрації В. Медведчуком, та подавати негативну чи викривлену інформацію про опозиційних політиків та партії, або ігнорувати інформ. приводи, пов'язані з опозицією. Виконання Т. забезпечувалося загрозою постій-

них перевірок держ. контролюючими органами, скасуванням ліцензії на трансляцію, пониженням на посаді, скороченням зарплати, втратою роботи.

04.12.2002 р. **Т.** були продемонстровані у ВРУ під час парламентських слухань щодо цензури головою Київ. незалежної медіа-профспілки А. Шевченком. У січні 2003 р. **Т.** розглядали на слуханнях у ПАРС, де їх було названо формою цензури та розкритиковано. Під час президентської кампанії 2004 р. витяги з темників публікувалися веб-сайтом «Українська правда». 2006 р. журналіст В. Кіпіані видав книгу «Влада тьми і темників». Правоохоронні органи після Помаранчевої революції, не знайшли доказів, які би прямо пов'язали Л. Кучму чи В. Медведчука із виготовленням чи поширенням **Т.**

Н. Олійник

Тилова сотня – прийнята в Україні назва людей, які добровільно, на безоплатній основі допомагають у забезпеченні укр. армії. **Т.с.** – це добровільні помічники, волонтери, активісти-добровольці, прості українці, далекі від військ. справи, які виконують ф-ції д-ви щодо забезпечення добровольчих батальйонів та укр. армії в зоні АТО найнеобхіднішим. Поняття **Т.с.** використано ЗМІ для пояснення руху зі збору коштів через Інтернет на підтримку Збройних Сил України з початку конфлікту на півд.-сх. Україні. **Т.с.** не представляє жодних орг-цій чи партій. К-сть активістів **Т.с.** у різних містах України не є фіксованою. До **Т.с.** входять представники різних професій, етнічних груп і віросповідань. Основне завдання **Т.с.** – збір коштів, здійснення закупівля необхідного для укр. бійців (харчі, одяг, медикаменти, бронезилети, тепловізори і под.). Також **Т.с.** виконує низку ін. ф-цій, напр., розселяють і харчують біженців зі зони АТО, рятують життя та здоров'я поранених, опікуються сім'ями загиблих на Майдані та під час АТО.

О. Євтушенко

Тітушки – молоді люди міцної статури, часто – спортсмени, що негласно використо-

вуються за грошову винагороду для протизаконних методів перешкоджання конституційним організованим проявам громад. спротиву. Словотвір «**Т.**» виник в Україні у травні 2013 р. – після бійок «людей спортивної статури» з учасниками опозиційної акції «Україна, вставай!», в якій відзначився молодий чоловік Вадим Тітушко і постраждали київські журналісти. В. Тітушко після резонансу у зв'язку з цим інцидентом в ЗМІ потрапив під суд.

Під «**Т.**» можуть також розумітися спеціально підготовлені групи людей, найманців, основних завданням яких є проведення провокаційних заходів і дій, що призводять до масових заворушень, фізичний вплив, психол. тиск, хуліганські дії з метою провокації прихильників їхніх політ. опонентів. **Т.** зазвичай мають характерний зовн. вигляд: молоді люди спортивної статури в капюшонах і/або спортивному одязі, які під час «операцій» прикривають обличчя хустками або шарфами. Їхнє основне призначення – провокації учасників легальних масових протестних акцій.

Термін «*titushki*» (варіант – *titushky, tytushki, tytushky*) використовують і зах. ЗМІ (напр., польс. видання «Gazeta Wyborcza», телеканал France24 та ін.).

Незважаючи на протест адвокатів В. Тітушка, термін «**Т.**» закріпилося в мовному обороті і за підсумками 2013 р. його було визнано другим за популярністю неологізмом року після словотвору «Євромайдан». Додатковим чинником, що сприяв його поширенню стало співзвуччя з ін. прозивним терміном «тушка», введеним укр. журналістами. Цим словом позначають депутатів різних рівнів, які вийшли зі своїх фракцій і перейшли до ін. із меркантильних міркувань. Таким чином, проводяться аналогії між тушками і **Т.**, адже й ті, й ін. вдаються до неетичних вчинків за матеріальну винагороду від правлячого режиму.

Із засудженням діяльності **Т.** виступили кілька відомих укр. спортсменів (напр., Д. Берінчик, В. Узелков, О. Усик).

А. Соловійова

«**Толераст**» – жаргонно-вульгарне позначення людини, яка або схильна проявляти тер-

пимість до осіб, які до неї чи до її оточення терпимості не виявляють, або взагалі переконала у необхідності поважати різноманітність і право ін. на свій спосіб життя. Вирази «Т.», «толерастія» виникли у консервативно-націоналістичному середовищі як спосіб висміювання і приниження чесноти терпимості. «Толерастам» закидають ігнорування реальних проблем, пов'язаних з урізноманітненням сусп-ва, та відкидання «природних» відмінностей, що нібито існують між представниками різних статей, національностей, рас, соціальних прошарків і под. Використання виразу «Т.» накладається на відповідну міфологію мислення (напр., усі жінки призначені для ведення домашнього госп-ва, нац. меншини намагаються сплюндрувати культуру, мову і добробут титульної нації та под.). Іноді вираз «Т.» вживається як принижувальне позначення людини, яка сповідує будь-які ліберальні цінності.

Д. Вовк

Тролінг політичний (англ. *trolling* – спосіб рибалки на рухому приманку) – розміщення в соц. мережах провокаційних повідомлень із метою викликати конфлікти між учасниками політ. процесу. Сьогодні **Т.п.** стає подобою пускового механізму для ініціації різних політ. конфліктів. У більшості випадків **Т.п.** повною мірою використовує надану мас-медіа можливість для анонімних провокацій. **Т.п.** є особливою формою соц. агресії у соц. мережах. Основним завданням **Т.п.** є створення передумов для негативних дій інших залучених у політ. комунікацію людей. Таким чином, провокатор прагне завоювати ключову роль у виниклій дискусії, тим самим задовольняючи власні політ. потреби. Для **Т.п.** характерним є впровадження провокатора (троля) у певну політ. спільноту як звичайного учасника, який підтримує спільні інтереси. Первинна мета такого троля – заручитися довірою ін. членів спільноти задля можливості ініціювати більш реалістичний конфлікт.

Сьогодні **Т.п.** стає одним із найефективніших і безкарних механізмів маніпуляції учасниками всіх видів комунікацій у віртуальних

середовищах. **Т.п.** як засіб агресивного впливу з метою отримання відповідної реакції може застосовуватися як у процесі міжособистісної, так і групової, або навіть міжгрупової взаємодії у кіберпросторі, використовуваному у політ. цілях. Найбільш умілі тролі спроможні спровокувати зіткнення не лише всередині спільноти, а й між спільнотами.

Найбільш розповсюдженими видами тролів є коментатори, провокатори (найагресивніші), порадики. Одним із різновидів **Т.п.** є створення Інтернет-партій. *Див.: Інтернет-партії; Троль політичний.*

О. Дзьобань

Троль політичний (англ. *trolling* – спосіб рибалки на рухому приманку) – суб'єкт розміщення на віртуальних комунікативних ресурсах провокаційних повідомлень (різкі висловлювання на адресу ін. користувачів, неаргументована критика і под.) для нагнітання конфлікту шляхом порушення правил етичного кодексу Інтернет-взаємодії; учасник спілкування через комп'ютерну мережу, що займається розміщенням повідомлень провокативного хар-ру з метою виклику хвилі «флуду» (велика к-сть однорідної інформації), «флейму» (перехід від теми до образ і нападок), оффтопу (постинг повідомлень не за темою), отримання негативної реакції користувачів.

Т.п. можуть бути як персоніфіковані учасники, зацікавлені в упізнаваності, публічності, епатажі, так і анонімні користувачі без можливості їх ідентифікації. Термін набув популярності через значення «тролів» як істот, що згадуються в скандинавської міфології (міфологічні істоти, які зображувалися як потворні, неприємні створіння, метою яких є заподіяння зла). **Т.п.** намагається представити себе типовим користувачем, який розділяє спільні інтереси та проблеми групи або спільноти. **Т.п.** можуть завдати істотної шкоди комунікації в багатьох напрямках: зіпсувати обговорення, поширити шкідливі рекомендації або деструктивні ідеї, зруйнувати почуття взаємної довіри в співтоваристві.

Останнім часом **Т.п.** все частіше стають найманими працівниками в комерційній та

політ. сфері (створення хибних ефектів масовості і громад. думки, можливість підвищити довіру до джерела інформації, збільшення охоплення аудиторії одержувачів інформації). Найуспішніші **Т.п.** здатні створити напругу в низці спільнот, провокуючи їх конфлікт між собою і використовуючи ЗМІ для залучення уваги широкої громадськості. **Т.п.** взяті на озброєння бійцями інформ. воєн, зокрема, з метою відведення уваги від гострих тем і переведення конструктивного обговорення в деструктивне, а також як один із засобів нападу шляхом агресивного вкидання наклепу, компромату, чуток і под.

У ХХІ ст. **Т.п.** почали створюватися власні мережеві спільноти та орг-ції для обміну досвідом щодо найефективнішого розпалювання конфліктів. Основними місцями прояву активності **Т.п.** є різні тематичні політ. та політол. форуми, конференції, соц. мережі, портали, чати та новинні сайти. Найефективніший спосіб перешкодити **Т.п.** полягає в його ігноруванні, тому що будь-яка відповідь заохочує справжнього **Т.п.** і дає йому привід продовжувати провокацію. Див.: *Політичний тролінг.*

А. Соловйова

Тушка – народний депутат, який відмовився підтримувати зв'язок у парламенті із своєю політ. силою. Термін **Т.** вживають у двох значеннях: 1) у *вузькому* – депутат, який із особистої матеріальної чи ін. зацікавленості вийшов із парламентської фракції політ. партії, від якої балотувався до парламенту; 2) у *широкому* – термін, що характеризує також депутатів, котрі у важливих питаннях голосують за нормативно-правові акти в унісон із парламентськими фракціями, до яких вони не входять, і до яких їх виборці не обирали.

Т. є наслідком слабкості політ. партій у д-ві, кризи парламентаризму та існуванням вільного депутатського мандату, відповідно до якого депутат є представником виборців всієї країни і вільний у своїх діях у парламенті. **Т.** також пов'язані з існуванням мажоритарної чи змішаної виборчих систем, які передбачають можливість обрання депутатів (часто

– безпартійних самовисуванців) в одномандатних округах. У таких умовах неможливе запровадження імперативного мандату, який зобов'язує депутата бути членом парламентської фракції тієї політ. сили, за партійними списками якої він балотувався та був обраний. Однак навіть запровадження імперативного мандату дозволяє існування **Т.** у широкому значенні цього терміну.

В Україні **Т.** стали найхарактернішим явищем вітчизн. парламентаризму після обрання главою д-ви В. Януковича. Серед головних причин наявності **Т.** в укр. парламенті можна навести: наявність депутатів із представників великого бізнесу, для яких важливі не ідеологічні партійні гасла, а власні прагматичні інтереси; тиск попередньої влади на опозиційних депутатів; масштабні підкупи депутатів-опозиціонерів і под.

М. Бучин

«Укри» («укропи») – укряни, украни або ўкри (нім. *Ukranen, Ukrer, Vukraner*, польс. *Wkrzanie, Wkrzanowie*) – західнослов'янське плем'я, що у VI-XII ст. заселяло землі навколо річки Укер (нім. *Ucker*). Ця територія Німеччини й до цього часу має назву Укермарк (нім. *Uckermark*). Значна частина племені укрів (*ucker, ucher* – «молодець», «вдалий») із часом перемістилася на територію України і взяла участь в етногенезі русичів, тобто прашурів українців, про що у 934 р. згадує нім. історик Відукінд Корвейський. Про плем'я «укранів» (*vucrani* або *ucrani*) згадує у 947 р. єпископ Бранденбурга, який зазначає, що територія укрів весь час перебувала під жорстким військ. тиском Польщі і Римської імперії. Тому у подальшому племена укрів опинилися на території північної частини польського Помор'я, тобто на лівобережжі ріки Одра, яка відома під назвою «украни» (*wkrzanie*), а територія, яку заселяло це плем'я, називалася Укра (праслов. *Vьkra*). Під час правління княгині Ольги значна частина «укранів» («укрів») переселилася на автохтонні землі поморських слов'ян, тобто на спустошені землі древлян, які раніше називалися Волинь.

Не виключено, що територія, на якій мешкали прашури укрів – русичі із часом назива-

лася Україною, про яку у 1187 р. згадується у Київському літописі (Іпатіївський список). А коли на права, свободу і територію русичів (укрів), їх мову, культуру, православну віру тощо почали зазіхати московити, то руськи, рутени, русини (давня назва пращурів укрів – сучасних українців) повернули собі етнонім «укр», «укри», «україни» – українці, який остаточно прижився за етнічними українцями у XIX ст.

Із цією назвою і до цього часу не погоджуються рос. історики, політики та учені, які продовжують називати українців власним народом, етнографічною групою, малоросами та молодшими братами росіян. Саме це і спонукало сучасну Росію, яка прагне стати великою імперією, до війни з Україною, аби остаточно знищити д-ву укрів («укропів»). У зв'язку із цим іст. етнонім «укр», «укри», «україни» перетворився на такий собі жаргон «укропи», який із великим задоволенням використовують рос. найманці-терористи як знаважливу назву щодо укр. військових, на що останні спершу ображалися, а із часом почали пишатися своєю старою назвою «укри».

С. Савойська

Ура-патріот – іронічне позначення людини, яка постійно, настирливо і навіть агресивно виражає свою любов до батьківщини, часто поєднану з презирством до ін. народів чи д-в. Ура-патріотизм характеризується підвищеною емоційністю і не схильністю до сприйняття розумових доводів, ідеалістичним ставленням до власної країни (д-ви, нації), не критичністю до держ. влади та її носії, готовністю підтримувати будь-які кроки останніх, включаючи агресивні дії щодо нац. чи ін. меншин усередині країни чи ін. д-в ззовні. **У.-п.** схильний до публічної демонстрації своїх патріотичних почуттів і негативного ставлення до оточуючих, якщо вони не приєднуються до цього (напр., відмовляються від пропозиції розмістити патріотичну символіку на одязі, будинку чи автомобілі). Ура-патріотизм не обов'язково відображає реальну готовність його носія жертвувати чимось заради батьківщини, тобто може мати показний, штучний

хар-р. Ура-патріотичні настрої часто є результатом маніпулювання сусп. свідомістю з боку д-ви, яка використовує такі настрої для відволікання сусп-ва від помилкових політ. рішень, неякісного держ. управління, соц. проблем і под. **У.-п.** протиставляється справжньому патріоту, якому властива любов до батьківщини і одночасно доброзичливе ставлення до ін. народів і країн, готовність надати перевагу інтересам батьківщини перед своїми інтересами, критичне сприйняття д-ви, стриманість у патріотичних проявах. Близькими до поняття «**У.-п.**» є поняття «*квасний патріот*», «*шароварний патріотизм*» та Інтернет-мем «*поцрєот*».

Д. Вовк

Фотожаби (англ. *photoshopping, photoshop contest*) – сленгова назва своєрідної складової сучасної медіакультури, засобу політ. публіцистики, який поєднує фотографію та відомі висловлювання, кадри з кінофільмів, зображення актуальних подій і под. Характерною ознакою **Ф.** є її гумористична спрямованість та поєднання не поєднуваного. Створюються **Ф.** за допомогою графічних редакторів Adobe Photoshop, Microsoft Paint, GIMP, Corel PHOTO-PAINT.

Особливо розповсюдженими **Ф.** стали після Революції гідності 2013-2014 рр., відтіняючи політ. події у гумористичному ракурсі. **Ф.** – двовимірна, оскільки містить у собі як первинне, поверхневе повідомлення, так і глибинний, прихований меседж, для розкриття якого необхідно володіти певною семіотичною культурою.

Ф.-ж. широко використовується у політ. рекламі, в Інтернет-просторі, форумах, блогах, іміджбордах, для цілеспрямованого впливу на громад. думку, навіювання певних переконань. Політ. **Ф.** зазвичай базуються на популярних фото з новин. Об'єктами висміювання є як провладні, так і опозиційні політики.

С. Куцєнал

«Чорні чоловічки» – народна Інтернет-назва «Чорного корпусу», сформованого патріотами України на півд.-сх. територіях

країни для б-би з пророс. сепаратистами та окупантами. Назву отримали через колір обмундирування й балаклави. Уперше невідомі укр. патріоти з'явилися в Харкові, завадивши проросійським мітингам. Загони «Ч.ч.» відзначалися мобільністю, постійною готовністю до виїзду в будь-яку гарячу точку України і силового протистояння агресору. «Ч.ч.» – відповідь на появу «зелених чоловічків», рос. військових у Криму. Мета діяльності – звільнення України від путінських терористів і диверсантів. «Ч.ч.» провели низку успішних операцій у березні-квітні 2014 р. на сході України. Від початку травня на південному сході Донецької області вступили у військ. протиборство із сепаратистами; 13.06.2014 р. звільнили від бойовиків Маріуполь. На початок липня 2014 р. практично повністю контролювали узбережжя Азовського моря. Під час однієї з операцій захопили в полон першого «міністра оборони ДНР» І. Какідзянова.

Ініціатором створення та керівником «Ч.ч.» був А. Білецький (березень, 2014). 04.0.2014 р. міністр МВС видав наказ про створення добровольчого збройного формування «Азов» у підпорядкуванні МВС України під командуванням А. Білецького. Основою батальйону стали бійці «Чорного корпусу». Наказом від 17.09.2014 р. добровольчий батальйон «Азов» перейменовано в полк. Це – перше добровольче формування, розширене до полку. Серед «Ч.ч.» є добровольці з Росії, Білорусі, Норвегії, Швеції, Греції, Італії, Франції, Хорватії, Словаччини та ін. країн. Див.: *Добровольчий батальйон територіальної оборони (добровольчий батальйон); «Зелені чоловічки».*

О. Сморжевська

«Шустеризація» – процес перетворення політики на великий політ. цех, продукт масової культури, під час якого відбувається перехід від проблемного поля політ. до її видовищно-захоплюючого варіанту – «шоуїзації»: спектаклю укр. політ. надається бездоганний лиск лагіноамер. серіалу з елементами правди-історії (true-story). «Ш.» здійснює своєрідне формування сусп. свідомості громадян за

якого спостерігається зниження якості ведення дискусії між політиками від академічного до буденного рівня, внаслідок чого їх спір спритно перетворюється замість інтелектуальних дебатів на скандальну лайку із взаємними образами. Метод «Ш.» – штучна побудова сюжету, чітко спрямована на реалізацію певної тези (як-то: «опозиція веде сусп-во до насильства»), «Тимошенко (Луценка) посадили (не) справедливо»), зведення серйозних проблем до фарсу, «роялю у куцах», зниження градусу дискусії, коли підходять до моменту істини за рахунок оголошення рекламних пауз. «Ш.» сприяє домінуванню ЗМІ як основного транслятора політ. цінностей і процесів, але по суті репрезентує укр. політику в найгірших проявах політ. етики – найдурніша і найогидніша витівка миттєво перетворюється на мегаподію, яка є марною за своєю суттю, такою, що маніпулює фактами, але не здатною сказати правду. Через «Ш.» відбувається штучне оновлення політ. еліти – з'являються нові політики й обличчя. «Ш.» породжує новий тип – «телевізійних політиків». Щоб називатися «новим» політику, досить «засвітитися» на «Шустер Live». У той же час «Шустер Live» не допускає на програму громад. експертів, не надає належного ефірного часу для оприлюднення аргументованої позиції незалежних аналітиків. «Ш.» завершує процес редукування, зведення до рівня видовища для укр. громадян дійсні можливості телебачення працювати на демократію через відкритий аргументований діалог політиків із громадянами.

В. Корнієнко

200-й 300-й (вантаж 200 вантаж 300) – у жаргоні військовослужбовців уживається в значенні «убитий», «мертвий», «загиблий»; умовне кодоване позначення, уживане в ЗС СРСР, РФ при авіап перевезенні тіла загиблого (померлого) військовослужбовця до місця захоронення; використовується як евфемізм для трупів убитих. Є кілька версій походження терміна: за номером наказу Міністерства оборони СРСР від 08.10.1984 р. № 200 «Про введення в дію Керівництва з оформлення військ. перевезень у Міністерстві оборони

й розрахунків за них»; відповідно до нормативної ваги транспортованого контейнера з тілом військовослужбовця (200 кг). Згідно із згаданим наказом при перевезенні воєнним транспортним літаком (вертольотом) чи літаком (вертольотом) цив. авіації загиблого (померлого) військовослужбовця, на труну з тілом видавався багажний талон на 200 кг; залізницею – на 300 кг; морським, річковим, автомобільним транспортом – вимога-накладна форми 2 із позначкою «Труна з тілом загиблого (померлого)». Перевезення загиблих (померлих) військовослужбовців здійснюється в герметичних, оцинкованих, запаяних трунах; оцинкована труна встановлюється в дерев'яну й упакується в дерев'яний щільно збитий транспортувальний ящик.

300-й (вантаж 300) – у жаргоні військовослужбовців позначає транспортування пораненого солдата, що вивозиться з місць бойових дій. При перевезенні пораненого заповнювалася форма документа № 300 (типовий бланк). Використовується в оперативних перемовинах військових і спецслужб для позначення к-сті поранених.

Обидва терміни увійшли у вжиток під час війни в Афганістані (1979-1989).

Б. Дем'яненко

500-й (вантаж 500) – неологізм, яким позначають полонених (військових, цив. населення, волонтерів і под.), визволених із неволі під час збройного конфлікту на території Донецької й Луганської областей України. Поняття з'явилося спонтанно, коли співачка-волонтер Руслана Лижичко та її команда вивозили полонених, серед яких був **500-й** визволений. Орг-ціями, які опікуються звільненням 500-х, є Центр звільнення полонених ГО «Офіцерський корпус» (керівник – генерал-полковник запасу В. Рубан) і Міжвідомчий центр допомоги громадянам у питаннях

звільнення полонених, заручників і віднайдення зниклих безвісти (керівник – заступник голови СБУ, генерал-лейтенант В. Яловенко).

Процес повернення **500-х** – делікатний, складний, вимагає профес. знань, самодіяльність може бути життєво небезпечною як для заручника, так і для його рідних. Офіційні переговорники мають подавати інформацію дозовано, без яких-небудь неточностей, вони не беруть гроші за звільнення полонених і попереджають про випадки шахрайства щодо родичів полонених, з яких вимагали подяки «за сприяння у звільненні». З боку «ДНР» і «ЛНР» полонені розосереджені по командирах. Вимінюють полонених не лише на ін. полонених, а й на продукти харчування, медикаменти, викупляють за гроші. Трапляються випадки, коли жінки стають заручницями замість своїх дітей. Українські переговорники вважають, що завдання полягає не лише в звільненні (обміні) полонених, але й у доставці їх у безпечне місце, наданні медичної й психол. допомоги. Міністерство оборони України організовує спеціальні школи, які навчають вести переговори про звільнення полонених. В академії СБУ функціонує кафедра, яка готувала професійних переговорників.

У підписаному 05.09.2014р. «Мінському протоколі» про припинення вогню на Сході України є пункт про невідкладне звільнення усіх полонених, який не виконується терористичними орг-ціями. Станом на початок грудня 2014р. з полону терористів звільнено 1800 громадян України. Завдяки Центру допомоги громадянам у питаннях звільнення полонених, заручників і віднайдення зниклих безвісти звільнено 1043 людини. У полоні бойовиків перебувають ще близько 700 українців, щодо майже 3 тис. осіб надійшли заяви про зникнення. *Див.: Військовополонений.*

Б. Дем'яненко

Зміст

А

- Абсентеїзм політичний (В. Северинюк), 8
Авантюризм політичний (О. Михайловська), 8-9
Автономізація (Т. Панченко), 9
Авторитарний капіталізм (А. Шуліка), 9
Агресивно-кланова політична система (К. Пальшков), 9-10
Адміністративна обумовленість (Н. Рудік), 10
Адхократія (В. Кривошеїн), 10-11
Аерократія (В. Кривошеїн), 11
Азіяцентризм (В. Патійчук), 11-12
Акі комунітер (О. Рудік), 12
Акторно-мережева теорія (А. Киридон), 12-13
Альтерглобалізм (С. Денисюк), 13
Альтернативістика (І. Горбатенко), 13
Альтернативна інформація (А. Соловійова), 14
Альянс воєнний (О. Романюк), 14
Альянс політичний (А. Іовчева), 14-15
Амбівалентність політична (Т. Купрій), 15
Амбіції політичні (Т. Лушагіна), 15-16
Американізація (А. Гарбадин), 16
Амністія політична (А. Іовчева), 16
Аналітика політична (І. Ковальська-Павелко), 16-17
Анексія (А. Соловійова), 17
Анексія Автономної Республіки Крим та м. Севастополя (В. Гулай), 17-18
Антиамериканізація (О. Ткач), 18
Антигендерна політика (антигендер, стоп-гендер) (М. Петрушкевич), 18-19
Антидержавна діяльність (О. Ткач), 19
Антикорупційна стратегія уряду (Т. Андрущенко), 19-20
«Антикрихкість» (Л. Харченко), 20
Антисистемна партія (П. Молочко), 20
Антитерористична боротьба (діяльність) (М. Требін), 20-21
Антитерористична операція (АТО) (Є. Перегуда), 21
Антиукраїнська діяльність (С. Савойська), 22
Арабська весна (С. Денисюк), 22
Армія терористична (М. Іванов), 22-23
Астротерфінг (О. Смержевська), 23
Афганський синдром (О. Дзьобань), 23-24
Афірмативна політика (Г. Мелеганіч), 24

Б

- Багатомандатний округ (Г. Шипунов), 25
Багатополярність (мультиполярність) (В. Патійчук), 25
Баланс загроз (О. Онопко), 25-26
Баланс сил (Л. Літвін), 26
Балканізація (Н. Латигіна), 26-27
Безвізовий режим (Г. Мелеганіч), 27
Безпека кордону (С. Наумкіна), 27-28
Безпека людини (Ю. Теміров), 28
Безпекова політика (О. Зелена), 28-29
«Безшумна революція» (Н. Лепська), 29
Бекграунд політичний (К. Ірха), 30
Бікамеральна система (Л. Радченко), 30
Білборд політичний (Л. Кочубей), 30-31
Біометричний паспорт (І. Головка), 31
Біополітика (Д. Шевчук), 32
Біполярний світ (О. Кандюк), 32
Біполярність (двополярність) (І. Головка), 33
Благодійність (доброчинність) (А. Демичева), 33
Блог політичний (А. Соловійова), 33-34
Блогер політичний (А. Соловійова), 34
Блогерна революція (Г. Шипунов), 34-35
Блогосфера політична (О. Макух), 35
Блок-пост (А. Соловійова), 35-36
Бомонд політичний (М. Остапенко), 36
Бренд політичний (К. Павлюк), 36-37
Брендинг (Л. Смола), 37
Брендинг державний (В. Коцур), 37
Бульдзерна революція (О. Романюк), 37-38
Буферна зона (О. Новакова), 38

В

- Важелі впливу Європейського Союзу (М. Шульга), 39
Вебкратія (Н. Карпчук), 39
Вибори дострокові (позачергові) (Б. Дем'яненко), 39-40
Виборомат (Ю. Тишкун), 40
Виборча інженерія (М. Остапенко), 40-41
Виборча формула (Ю. Герман), 41
Виборче законодавство (Б. Дем'яненко), 41-42
Виборчий бар'єр (Г. Щедрова), 42
Виборчий блок (В. Лебедюк), 42-43
Виборчий процес (Б. Дем'яненко), 43
Відкрита влада (відкритість влади) (С. Була), 43-44

- Відкрита політика (Г. Щедрова), 44
 Відкрите (масове) співробітництво (С. Федо-
 нюк), 44-45
 Відповідальний регіоналізм (В. Марчук,
 Н. Голуб'як), 45
 Війна терористична (М. Іванов), 45-46
 Війна торгівельна (Г. Музиченко), 46
 «Війни пам'ятей» (А. Киридон), 46-47
 «Війни пам'ятників» (А. Киридон), 47
 Військова дипломатія (О. Зелена), 48
 Військова допомога (О. Панфілов), 48-49
 Військова контррозвідка (О. Зінченко), 49
 Військова криза (С. Наумкіна), 49-50
 Військова мобілізація (О. Зелена), 50
 Військова служба (С. Наумкіна), 50
 Військове насильство (Л. Ярова), 51
 Військовий експерт (О. Зелена), 51
 Військовий обов'язок (Я. Комарницький), 51-52
 Військовий переворот (М. Требін), 52
 Військовий податок (Г. Музиченко), 52-53
 Військовополонений (Б. Дем'янчук), 53
 Військово-технічне співробітництво (О. Пан-
 філов), 53-54
 Вікно можливостей (Т. Семігіна), 54
 Віртуалізація політична (О. Висоцький), 54-55
 Віртуальна демократія (О. Макух), 55
 Віртуальна держава (А. Митко), 56
 Віртуальне середовище (Ю. Ємельянова), 56
 Віртуальний уряд (А. Митко), 56-57
 Владно-семантичний ряд (В. Смолянчук), 57
 Волонтер (Т. Семігіна), 57-58
 Ворожнеча внутрішньонаціональна (І. Загрії-
 чук), 58
- Г**
- «Газова» війна (Н. Ржевська), 59
 «Газова» імперія (В. Смолянчук), 59-60
 Гармонія політична (В. Полянська), 60
 Геймер політичний (І. Оніщенко), 60-61
 Гендер (О. Стадніченко), 61
 Гендерна безпека (А. Дегтеренко), 61-62
 Гендерна демократія (Т. Бельська), 62
 Геокультура (О. Онопко), 62-63
 Геополітика внутрішня (В. Кривошеїн), 63
 Геополітична напруженість (Л. Літвін), 63
 Геополітичне позиціонування (Ю. Герман), 64
 Геополітичні осі (М. Генік), 64
 Геостратегія (Ю. Герман), 64-65
 Геральдика політична (М. Петрушкевич), 65
 «Герой» — «антигерой» (А. Киридон), 65-66
 Гетерархія (Н. Вінникова), 66
 Гібридна війна (А. Соловійова), 66-67
 Гібридний режим (І. Головка), 67
 Глобалізований світ (А. Гарбадин), 67-68
 Глобальна держава (Ю. Тишкун), 68
 Глобальна криза (Н. Пробійоголова), 68-69
 Глобальна програма безпеки (Ю. Тишкун), 69
 Глобальне врядування (А. Колодій), 69
 Глобальне громадянське суспільство (І. Неру-
 бащенко), 70
 Глобальне лідерство (Н. Лепська), 70
 Глобальне прогнозування (Н. Ржевська), 71
 Глобальне соціальне партнерство
 (А. Шуліка), 71-72
 Глобальні комунікації (М. Лашкіна), 72
 Глобальні рішення (О. Новакова), 72
 Глоболоція (О. Кресін), 73
 Глокалізація (Т. Семігіна), 73
 Гнучке управління (Н. Вінникова), 73-74
 Голосування за відкритим («вільним», «гнуч-
 ким») списком (Б. Дем'яненко), 74
 Гра з нульовим результатом (М. Генік), 74-75
 Гра політична (І. Лященко), 75
 Грантова політика (А. Демичева), 75
 Громадська дипломатія (М. Трофименко), 76
 Громадська діяльність (С. Була), 76
 Громадська ініціатива (Т. Семігіна), 76-77
 Громадська позиція (Ю. Разметаєва), 77
 Громадське лобювання (Н. Хома), 77-78
 Громадське телебачення (К. Павлюк), 78
 Громадський активізм (В. Хвіст), 78-79
 Громадський контроль (Т. Семігіна), 79
 Громадський моніторинг (М. Фоломєєв), 79-80
 Громадський сектор (А. Колодій), 80
 Громадські слухання (С. Була), 80-81
 Громадськість (Д. Косенко), 81
 Громадянотворення (Л. Лойко), 81-82
 Громадянська відповідальність (Ю. Мальова-
 на), 82
 Громадянська компетентність (О. Кіндра-
 тець), 82
 Громадський республіканізм (А. Колодій), 83
 Громадянський тиск (О. Уварова), 83
 Гуманітарне виключення (М. Генік), 83-84
 Гуманітарний коридор (Н. Романюк), 84
 Гумор політичний (В. Ярошенко), 84-85

- Д
- Двовекторність (О. Євтушенко), 86
- Дворівневості концепція (М. Генік), 86
- Дебати політичні (М. Лашикіна), 86-87
- Девелопменталізм (Є. Тихомирова), 87
- Деволуція (Г. Мелеганіч), 87-88
- Деглобалізації концепція (В. Зінченко), 88
- Дедемократизація (П. Молочко), 88-89
- Деескалація (С. Була), 89
- Декомунізація (Н. Ніколаєнко), 89-90
- Деконцентрація влади (Т. Панченко), 90
- Деліберативність (деліберативна демократія) (В. Зінченко), 90
- Демократичний дефіцит (Г. Мелеганіч), 91
- Демократія дефектна (О. Романюк), 91
- Демократія імітаційна (І. Оніщенко), 91-92
- Демотиватор (демотиваційний постер) (Н. Олійник), 92
- День захисника України (В. Хвіст), 92
- День тиші (В. Хвіст), 92-93
- Дерадянізація (В. Гулай), 93
- Держава регіоналізована (В. Малиновський), 93-94
- Держава середньої сили (Ю. Теміров), 94
- Держава-терорист (М. Целуйко), 94-95
- Держава, що сприяє розвитку (П. Кутуєв), 95
- Державна етнічна політика (І. Варзар), 95-96
- Державний інтерес (О. Зелена), 96
- Державний нейтралітет (Я. Комарницький), 96-97
- Державний патріотизм (А. Колодій), 97-98
- Державний тероризм (Ю. Баєва), 98
- Державно-приватне партнерство (публічно-приватне партнерство) (Т. Андрущенко), 98-99
- Десепааратизація (В. Ярошенко), 99
- Десовєтизація (В. Гулай), 99-100
- Десталінізація (В. Гулай), 100
- Детінізація (В. Марчук, Н. Голуб'як), 100
- Децентралізація (Т. Семигіна), 101
- Джеррімендеринг (С. Денисюк), 101
- Династія політична (А. Шуліка), 101-102
- Дипломатична спецоперація (Т. Лушагіна), 102
- Дипломатія іншої доріжки (М. Генік), 102-103
- Дипломатія міст (А. Демичева), 103
- Дисидентський рух (Т. Лушагіна), 103-104
- Дискретність політичного розвитку (В. Смоляннюк), 104
- Дискурс політичний (Д. Косенко), 104-105
- Діалог національний (К. Ірха), 105
- Добровольчий батальйон (А. Бандурка), 105-106
- Домінуючий народ-етнос (І. Варзар), 106
- Донецька народна республіка (І. Вдовичин), 106-107
- Донорська організація (А. Демичева), 107
- Доцільність політична (О. Зінченко), 107-108
- Дромократія (Ю. Тишкун), 108
- Дромологія (Ю. Тишкун), 108-109
- Е
- Ейфорія політична (Т. Купрій), 110
- Екзит-пол (А. Демичева), 110
- Експертиза політична (О. Кіндратець), 110-111
- Експорт революції (О. Смержевська), 111
- Екстремізм політичний (Б. Дем'яненко), 111-112
- Екстремістська партія (Т. Рева), 112
- Електронна демократія (е-демократія) (Ю. Разметаєва), 112-113
- Електронна держава (е-держава) (І. Харечко), 113
- Електронна медіація (е-медіація) (І. Харечко), 113-114
- Електронне голосування (е-голосування) (М. Фоломєєв), 114
- Електронне нормотворення (е-нормотворення) (Ю. Тишкун), 114-115
- Електронне правосуддя (е-правосуддя) (Ю. Разметаєва), 115
- Електронне урядування (е-урядування) (С. Місерджи), 115-116
- Електронний документообіг (е-документообіг) (Г. Мелеганіч), 116
- Електронний парламент (е-парламент) (Ю. Разметаєва), 116-117
- Електронні вибори (е-вибори) (Ю. Разметаєва), 117
- Емансипація політична (В. Дем'яненко), 117-118
- Еміграція політична (В. Семко), 118
- Есенціалізм соціальний (В. Чернієнко), 118-119
- Ескалація (В. Патійчук), 119
- Ескалація військового конфлікту (В. Гулай, Г. Родик), 119-120
- Естетизація політики (В. Ярошенко), 120-121
- Естетизація політичних суджень (В. Полянська), 121
- Естетика політична (В. Полянська), 121
- Естетосфера політики (В. Полянська), 121-122
- Етнічна індиферентність (В. Гулай), 122
- Етнічні інтереси (А. Дегтеренко), 122-123
- Етногеоїзм (В. Гулай, Г. Родик), 123

Етноесенціальна ідея/національна ідея
(*І. Варзар*), 123-124
Етноізоляціонізм (*В. Гулай*), 124
Етнократизм (*В. Гулай*), 124-125
Етнонаціональний чинник (*А. Дегтеренко*), 125
Етнонаціональні інтереси (*А. Дегтеренко*), 125
Етнонаціональні потреби (*А. Дегтеренко*),
125-126
Етніонігілізм (*В. Гулай, Г. Родик*), 126
Етносоціополітичний періколоз (*І. Варзар*), 126-127
Етнофанатизм (*В. Гулай*), 127
Етнофобія (*В. Гулай, Г. Родик*), 127
Ефірократія (*В. Кривошеїн*), 128

Є

Євроатлантичний безпековий простір (*М. Іванов*), 129
Євроатлантичний курс України (*М. Іванов*), 129
Європартія (*А. Агафонова*), 129-130
Європеїзація (*Л. Угрин*), 130
Європейська безпека (*М. Іванов*), 130-131
Європейська політика безпеки та оборони
(*О. Кандюк*), 131
Європейський курс України (*М. Іванов*), 131-132
Європейські стандарти (*О. Уварова*), 132
Європейські цінності (*Д. Вовк, О. Уварова*), 132
Євро регіон (*Є. Тихомирова*), 132-133
Євроцентризм (європоцентризм) (*Р. Туса*), 133
Єдина наддержжава (*Н. Ржевська*), 133

Ж

Жасминова революція (*О. Романюк*), 134
Жорстка сила (*Т. Лушагіна*), 134

З

Загальнонаціональний лідер (*Г. Мелеганіч*), 135
Загарбницька політика (*А. Іовчева*), 135
Загрози безпеці (*Т. Лушагіна*), 135-136
Заколот (*В. Семко*), 136
Заколотівина (*М. Требін*), 137
Закон М. Дойла (*М. Генік*), 137
Законослухняний громадянин (*О. Уварова*),
137-138
Закритість влади (*А. Митко*), 138
Залишенець (*Н. Латигіна*), 138-139
Заморожений (гліючий) конфлікт (*І. Харечко*), 139
Заручник (*А. Демичева*), 140
Західне співтовариство (*Ю. Теміров*), 140

Збройне повстання (*М. Красковська*), 140-141
Зважування голосів (*О. Рудік*), 141
Змушування до миру (*М. Генік*), 141-142
Знак політичний (*О. Павлишин*), 142
Знакова конструкція політична (*О. Павлишин*), 142
«Золотий мільярд» (*В. Смолянюк*), 142-143
Зона АТО (*І. Вдовичин*), 143

І

Ідентифікація (*В. Чернієнко*), 144
Ідентичність (*В. Чернієнко*), 144-145
Ідеологеми політичні (*Г. Куц*), 145
Ізобари політичні (*В. Лажнік*), 145
Ізобати політичні (*В. Лажнік*), 145-146
Ілюзія політична (*Т. Купрій*), 146
Імідж владної інституції (*І. Колосовська*), 146-147
Іміджева дипломатія (*А. Шуліка*), 147
Іміджмейкінг політичний (*Ю. Мальована*),
147-148
Іміджологема політична (*В. Кривошеїн*), 148
Імперативи політичної культури (*О. Рудакевич*), 148-149
Інвайронменталізм (*Н. Гапон*), 149
Інклюзивна політика (*Є. Перегуда*), 149-150
Інклюзивний суверенітет (*М. Шульга*), 150
Інклюзивність політики (*Г. Щедрова*), 150-151
Інклюзія політична (*Н. Карпчук*), 151
Інкrementальна політика (*О. Рудік*), 151
Інсталяція політична (*Н. Хома*), 151-152
Інтерактивність політична (*І. Вільчинська*), 152
Інтеракція політична (*О. Михайловська*), 152-153
Інтервенція гуманітарна (*Н. Лепська*), 153
Інтернет-медіа (*М. Фоломєєв*), 153-154
Інтернет-мем (*Н. Гапон*), 154
Інтернет-паблік (*К. Ірха*), 154
Інтернет-партія (*О. Дзьобань*), 154-155
Інтернет-спільнота (*О. Шиманова*), 155
Інфологема (*І. Вільчинська*), 155-156
Інформаційна атака (*Ю. Тишкун*), 156
Інформаційна безпека (*О. Стадніченко*), 156-157
Інформаційна блокада (*М. Бучин*), 157
Інформаційна глобалізація (*А. Митко*), 157
Інформаційна екологія (*О. Стадніченко*), 157-158
Інформаційна моральність (*О. Стадніченко*), 158
Інформаційне забезпечення політичної ста-
більності (*О. Семченко*), 158-159
Інформаційний вибух (*Ю. Тишкун*) 159

- Інформаційний домінізм (*О. Стадніченко*), 159-160
- Інформаційний тероризм (*О. Стадніченко*), 160
- Інформаційний шум (*М. Бучин*), 160
- Інформаційні хвороби (*О. Стадніченко*), 160-161
- Інформаційно-психологічна війна (*В. Гулай*), 161-162
- Інфотейнмент (*І. Вільчинська*), 162
- Інфраструктура політична (*В. Кривошеїн*), 162
- Інфраструктура політичної культури (*О. Рудакевич*), 163
- Ісламофашизм (*Т. Рева*), 163
- Ісламофобія (*Н. Латигіна*), 163-164
- Історична пам'ять (*М. Гурик*), 164
- Історичне забуття (*В. Чернієнко*), 164-165
- К**
- Казус беллі (*Ю. Тишкун*), 166
- Кайрополітика (*М. Андрущенко*), 166
- Кайрополітологія (*М. Андрущенко*), 166-167
- Капеланство (*І. Вдовичин*), 167
- Капітал політичний (*М. Красковська*), 167-168
- Каральна психіатрія (репресивна медицина) (*О. Смержевська*), 168
- Карикатура політична (*Н. Олійник*), 168-169
- Квадрат темпоральний (*М. Андрущенко*), 169
- Квазігра політична (*І. Лященко*), 169-170
- Квазідержава (*І. Штука*), 170
- Кваліфікована більшість (*О. Рудік*), 170
- Квота політична (*О. Шиманова, Н. Хома*), 170-171
- Кедрова революція (Революція кедрів) (*А. Демичева*), 171
- Керована демократія (*Ю. Тишкун*), 171-172
- Кібератака (*Л. Смола*), 172
- Кібербезпека (*С. Куцепал*), 173
- Кібервійна (*Л. Смола*), 174
- Кіберзброя (*С. Куцепал*), 174
- Кібернетика політична (*О. Лозовицький*), 174
- Кіберпростір (*Л. Смола*), 174-175
- Кіберсвобода (*К. Ірха*), 175-176
- Кібертероризм (*Т. Лушагіна*), 176
- Кіберцензура (*Н. Карпчук*), 176-177
- Кланово-олігархічна політична система (*О. Бабкіна*), 177
- Класократія (*С. Денисюк*), 177-178
- Клептократія (*М. Требін*), 178
- Кліктивізм (*К. Ірха*), 178-179
- Коабітація політична (*О. Смержевська*), 179
- Коаліціада (*Л. Лойко*), 179-180
- Коаліційна угода (*С. Троян*), 180
- Кольорові революції (*С. Куцепал*), 180
- Комітологія (*О. Рудік*), 181
- Компромаг політичний (*І. Вільчинська*), 181
- Комунікативістика політична (*І. Вільчинська*), 181-182
- Комунікативна влада (*Д. Косенко*), 182
- Комунікативна дія (*О. Батрименко, Д. Косенко*), 182-183
- Комунікативна раціональність (*О. Батрименко, Д. Косенко*), 183
- Комунітаризм (*М. Остапенко*), 183
- Комунітарна служба (*О. Рудік*), 184
- Конвергенції теорія (*В. Семко*), 184-185
- Конкурентне суспільство (*К. Пальшков*), 185
- Конкуренція політична (*Г. Щедрова*), 185-186
- Консолідована інформація (*А. Митко*), 186
- Конструктивізм соціальний (*Л. Угрин*), 186-187
- Консультації з громадськістю (*Л. Хорішко*), 187
- Консюмеризм (*Л. Медведська*), 187-188
- Консюмеризм політичний (*П. Долганов*), 188
- Контрдемократія (*Д. Шевчук*), 188-189
- Контрпропаганда (*В. Гулай*), 189
- Контррозвідувальні органи (*В. Смолянук*), 189
- Конфігурація політична (*Т. Купрій*), 190
- Конформізм (*В. Бунь*), 190
- Концепт генези та соціоцивілізаційної ієрархізації народів-етносів у структурі багатонародної країни (*І. Варзар*), 190-191
- Концепція «реального суверенітету» (*Є. Юрійчук*), 191-192
- Концсієнтальна війна (*А. Колодій*), 192
- Коректність політична (політкоректність) (*А. Демичева*), 192-193
- Корінний народ (*В. Семко*), 193-194
- Корпоративізм (*Н. Гапон*), 194
- Корпоративне громадянство (*В. Варинський*), 194-195
- Корпоративно-олігархічні регіональні анклав (*В. Марчук, Н. Голуб'як*), 195
- Космополітизація (*І. Загрійчук*), 195
- Країна-провідник (*К. Пальшков*), 196
- Краудсорсинг (*Н. Ржевська*), 196
- Краудфандинг (*Н. Карпчук*), 196-197
- Креативний клас (*М. Фоломєєв*), 197
- Криза довіри до влади (*Г. Щедрова*), 197
- Криза ідентичності (*Ю. Герман*), 198

Криза легітимності (Ю. Герман), 198
 Криза політичної участі (Ю. Герман), 199
 Культура війни (Г. Мелеганіч), 199
 Культура миру (М. Генік), 199-200
 Кумулятивне голосування (кумулятивний во-
 тум) (Б. Дем'яненко), 200
 Курс політичний (Г. Щедрова), 200-201

Л

Лаїцизм (С. Денисюк), 202
 Ландшафт політичний (Н. Ржевська), 202
 Латентний конфлікт (Г. Мелеганіч), 202-203
 Легітимаційна політика (О. Висоцький), 203
 Лексика політична (О. Шурко), 203-204
 Лібертаріанський патерналізм (П. Долганов), 204
 Лібертарний комунітаризм (В. Зінченко), 204-205
 Лідер національний (Т. Новаченко), 205
 Лімітроф (Н. Лепська), 205
 Лобізм політичний (І. Ковальська-Павелко), 206
 Логролінг (О. Рудік), 206
 Локальна війна (М. Требін), 206-207
 Лояльність політична (В. Ханстантинов), 207
 Луганська народна республіка (І. Вдовичин),
 207-208

М

Майдан (О. Сморжевська), 209
 Макдональдизація (Н. Лепська), 209-210
 Мала (оксамитова) революція (С. Троян), 210
 Малорозвинуті країни (А. Іовчева), 210-211
 Маргінал політичний (Н. Гапон), 211
 Маргіналізація політична (Л. Літвін), 211
 Маріонетка політична (О. Романюк), 211-212
 Маріонеткова країна (держава) (В. Лажнік), 212
 Марш миру (Т. Лушагіна), 212-213
 Маски пам'яті (А. Киридон), 213-214
 Медіа-активізм (К. Ірха), 214
 Медіавійна (медіапротистояння) (В. Луць),
 214-215
 Медіадемократія (М. Фоломєєв), 215
 Медіапростір (А. Митко), 215-216
 Медіократія (П. Долганов), 216
 Менеджмент політичний (О. Дзьобань), 216-217
 Ментальність політична (О. Рудакевич), 217
 Мережеве суспільство (О. Шиманова), 217-218
 Мережеве управління (Н. Віннікова), 218
 Мережеві ЗМІ (А. Шуліка), 218-219
 Мережеві форми управління (М. Петрушке-
 вич), 219

Меритократія (М. Лашкіна), 219-220
 Меседж політичний (А. Соловйова), 220
 Метафора політична (Н. Шевчук), 220-221
 Механізм політичний (Н. Хома), 221
 Мир позитивний (М. Генік), 221-222
 Мирне співіснування (Н. Гапон), 222
 Мирні протести (О. Уварова), 222-223
 Миробудівництво (М. Генік), 223
 Мирологія (миротворчі студії) (К. Семчин-
 ський), 223-224
 Миротворення стратегічне (К. Семчинський), 224
 Миротворчий процес (В. Ярошенко), 224-225
 Миротворчі війська ООН (У. Ільницька), 225-226
 Миротворчість (М. Генік), 226
 Міжмор'я концепція (М. Генік), 226-227
 Міжнародна ізоляція (О. Зелена), 227
 Міжнародний порядок (Ю. Теміров), 227
 Міжнародний трибунал (О. Зелена), 228
 Міжнародні спостерігачі (Я. Комарницький), 228
 Мілітаризація країни (Н. Романюк), 228-229
 Мімікрія політична (В. Корнієнко), 229
 Мінімальна держава (М. Буник), 229-230
 Мінський формат переговорів (Ю. Тишукун), 230
 Місця пам'яті (А. Киридон), 230-231
 Міська герилья (М. Требін), 231
 Місцевий прикордонний рух (О. Калакура), 231
 Мітингова демократія (Н. Ржевська), 232
 Міфологія політична (І. Штука), 232-233
 Мобілізація населення (К. Ірха), 233
 Мобінг політичний (В. Ханстантинов), 233-234
 Мода політична (Г. Куц), 234
 Моделювання політичне (В. Патійчук), 234-235
 Модифікація поведінки (В. Зінченко), 235
 Модульна людина (М. Буник), 235-236
 Мондіалізм (О. Лозовицький), 236
 Моніторинг влади (А. Митко), 236
 Моніторинг політичний (В. Коцур), 236-237
 Мономіф (О. Онопо), 237
 Москвофільство (В. Северинюк), 237-238
 Моральний дефолт (В. Ярошенко), 238
 Мультикультуралізм (С. Орлов), 239
 Мультилінгвізм (Н. Карпчук), 239
 Мультиплікація політична (В. Хвіст), 239-240
 М'яка сила (Т. Лушагіна), 240

Н

Наддержава (Н. Ржевська), 241
 Надійність політична (В. Ярошенко), 241

- Наднаціональність (*М. Шульга*), 241-242
 Надсфери суспільного життя (*В. Тімашова*), 242
 Наносуспільство (*О. Дзьобань*), 242-243
 Наратив (*А. Гарбадин*), 243
 Народна дипломатія (*М. Трофименко*), 243
 Націократія (*К. Пальшков*), 243-244
 Націоналістичні партії (*Т. Новаченко*), 244
 Національна ідея (*О. Рудакевич*), 244-245
 Національна консолідація (*С. Була*), 245
 Національна пам'ять (*Н. Гапон*), 245-246
 Національна самостійність (*В. Ярошенко*), 246
 Національний рух опору (*С. Троян*), 246
 Національний фактор (*А. Дегтеренко*), 246-247
 Національні інтереси (*А. Дегтеренко*), 247
 Національно-орієнтована суспільно-політична лексика (*Т. Здіховська*), 247-248
 Національно-політичний мазохізм (*В. Козьма*), 248
 Небесна сотня (*О. Сморжевська*), 248-249
 Невдала держава / держава, що не відбулася (*А. Колодій*), 249
 Невизнані держави (*О. Козирев*), 249-250
 Недержавна дипломатія (*Н. Лепська*), 250
 Недержавні збройні формування (*В. Целуйко*), 250-251
 Незаконні воєнізовані формування (*М. Требін*), 251
 Незалежність країни (*Т. Новаченко*), 251
 Незалежність політична (*К. Пальшков*), 251-252
 Нелінійна війна (*Л. Смола*), 252-253
 Ненасильницький протест (*К. Семчинський*), 252-253
 Неоазіяцентризм (*В. Патійчук*), 253
 Неоевразійство (*А. Іовчева*), 254
 Неоізоляціонізм (*Ю. Ємельянова*), 254
 Неонацизм (*С. Троян*), 254-255
 Неонаціонал-соціалізм (*В. Хвіст*), 255
 Неопатримоніалізм (*П. Кутуєв*), 255
 Неототалітаризм (*В. Гулай*), 255-256
 Неофашизм (*В. Гулай*), 256
 Неоцаризм (*Н. Хома, В. Северинюк*), 256-257
 Непотизм (*М. Требін*), 257-258
 Несистемна позиція (*Н. Ніколаєнко*), 258
 Неспроможна держава (*О. Уварова*), 258-259
 Неспроможність політична (*Т. Лушагіна*), 259
 Нетерпимість політична (*В. Ханстантинов*), 259
 Нетократія (*М. Лашкіна*), 259-260
 Неурядові організації (*А. Колодій*), 260
 Нова публічна дипломатія (*М. Трофименко*), 260-261
 Нова холодна війна (*Ю. Теміров*), 261
 «Новоросія» (*В. Северинюк*), 262
 Новояз (*А. Гарбадин*), 262
 Нонконформізм (*В. Бунь*), 262-263
 Нормативна модель ліберальної демократії (*А. Колодій, Дж. Перлін*), 263
 Ньюсмейкер (*М. Остапенко*), 263-264
- О**
- Область державної політики (*І. Варзар*), 265
 Обмежений суверенітет (*Ю. Тишукун*), 265-266
 Оборонна політика України (*А. Шуліка*), 266
 Обороздатність (*А. Іовчева*), 266-267
 Обумовленість політична (*Н. Рудік*), 267
 Оксамитова революція (*О. Романюк*), 267-268
 Окупант (*А. Іовчева*), 268
 Окупована територія (*А. Зуйковська*), 268-269
 Окупаційна влада (*А. Зуйковська*), 269
 Олігархізація влади (*В. Корнієнко*), 269
 Олігархономіка (олігархічна економіка) (*В. Корнієнко*), 269-270
 Онлайн-петиція (*К. Ірха*), 270
 Онлайн-участь політична (*О. Семченко*), 270-271
 Ополченець (*П. Параняк*), 271
 Опонент політичний (*Г. Щедрова*), 271-272
 Опт-аут (*О. Рудік*), 272
 Оптимізм політичний (*І. Побочий*), 272-273
 Остальгія (*А. Киридон*), 273
 Офшорна зона (*Н. Романюк*), 273
 Очищення влади (люстрація) (*Є. Перегуда*), 273-274
- П**
- Паліативне перемир'я (*С. Троян*), 275
 Пам'ять колективна (*А. Киридон*), 275-276
 Пам'ять посттоталітарна (*А. Киридон*), 276-277
 Пан'європеїзм (*О. Рудакевич*), 277
 Паніка (*М. Лашкіна*), 278
 Паняпонізм (*В. Патійчук*), 278
 «Парасолькова революція» (*С. Троян*), 278
 «Партія війни» (*Т. Лушагіна*), 278-279
 «Партія влади» (*К. Пальшков*), 279
 «Партія миру» (*Т. Лушагіна*), 279-280
 Партологічний квадрат (*І. Варзар*), 280
 Патріотизм (*Л. Угрин*), 280-281

- Патрон-клієнтелізм (*І. Ковальська-Павелко*), 281
- Передбачення (*В. Горбатенко*), 281-282
- Переміщені особи (*Я. Комарницький*), 282-283
- Перфоманс політичний (*Н. Хома*), 283
- Песимізм політичний (*І. Побочий*), 283-284
- Піар політичний (PR) (*А. Шуліка*), 284
- Підконтрольна територія (*С. Троян*), 284
- Підкріплення техніка (*В. Зінченко*), 284-285
- Підтримання миру (*М. Генік*), 285
- Пісня політична (*В. Хвіст*), 285-286
- «Плавильний тигль» (*Ю. Ємельянова*), 286
- Плейсбрендинг (*В. Гулай, Н. Колесницька*), 286-287
- Плинний тоталітаризм (*П. Долганов*), 287
- Повстанський рух (*М. Целуйко*), 287-288
- Податкове стимулювання (*Г. Музиченко*), 288
- Поле політичне (*І. Оніщенко*), 288
- Політв'язень (політичний в'язень) (*В. Дем'яненко*), 288-289
- Політейнмент (*І. Вільчинська*), 289-290
- Політика агоністичного плюралізму (*В. Хан-стантинов*), 290
- Політика дипломатії (*Н. Лепська*), 290-291
- Політика етичного споживання (*О. Висоцька*), 291
- Політика ідентичності (*Л. Угрин*), 291-292
- Політика національної пам'яті (*В. Гулай*), 292
- Політика партнерства НАТО (*Г. Куц*), 292
- Політика подвійних стандартів (*Л. Угрин*), 292-293
- Політика потурання (*С. Троян*), 293
- Політика стійкого споживання (політика екологічно дружнього споживання) (*О. Висоцька*), 293-294
- Політика сусідства (*Є. Тихомирова*), 294
- Політика фальсифікації (*К. Пальшков*), 294-295
- Політико-правова комунікація (*О. Павлишин*), 295
- Політико-правова міфологія (*О. Павлишин*), 295-296
- Політико-правова реальність (*О. Павлишин*), 296
- Політико-правовий універсум (*О. Павлишин*), 296
- Політико-семантичний простір (*М. Петрушкевич*), 296-297
- Політологія темпоральна (*М. Андрущенко*), 297
- Політичне несвідоме (*Н. Шевчук*), 297-298
- Політтехнолог (політичний технолог) (*І. Малик*), 298
- Поліцентризм (*В. Патійчук*), 298-299
- Поліцентризм внутрішньополітичний (*В. Смолянюк*), 299
- Поліцентризм міжнародний (глобальний) (*В. Смолянюк*), 299-300
- Польові командири (*В. Гулай*), 300
- Помаранчева революція (*О. Романюк*), 300-301
- Популізм політичний (*О. Лозовицький*), 301
- Порогові країни (*В. Смолянюк*), 302
- Постбіполярність (*Ю. Тишукун*), 302
- Постдемократія (*Н. Вінникова*), 302
- Постімперіалізм (*В. Зінченко*), 302-303
- Посткомуністична трансформація (*К. Пальшков*), 303
- Посткомуністичні революції (*О. Романюк*), 303-304
- Постмодернізм (*А. Гарбадин*), 304
- Постполітика (*В. Чернієнко*), 304-305
- «Постпомаранчевий рیمейк» (*О. Воляннюк*), 305
- Постсоціалістичний простір (*В. Дем'яненко*), 305-306
- Посттоталітаризм (*О. Романюк*), 306
- Посттюльпанова революція (*О. Романюк*), 306-307
- Правий сектор (*В. Коцур*), 307
- Правозахисний рух (*В. Дем'яненко*), 307-308
- Правозахисник (*В. Дем'яненко*), 308
- Православний комунізм (*Д. Вовк*), 308-309
- Превентивна дипломатія (*М. Генік*), 309
- Превентивна контрреволюція (*Р. Тиса*), 309-310
- Превентивне розгортання (*А. Ямчук*), 310
- Превентивний ядерний удар (*О. Панфілов*), 310
- Президенціалізм (*Л. Кочубей*), 310-311
- Прекаріат (*П. Долганов*), 311
- Преференційне голосування (*Б. Дем'яненко*), 311-312
- Приватна армія (*І. Вдовичин*), 312-313
- Прикордоння (концепція прикордоння) (*О. Калакура*), 313
- Примирення (*М. Генік*), 314
- Примирення національне (*І. Оніщенко*), 314
- Примирення постконфліктне (*К. Семчинський*), 314-315
- Примус до миру (*А. Ямчук*), 315
- Провокація (*Т. Лушагіна*), 315
- Проект «Стіна» (*І. Лященко*), 315-316
- Прометеїзм (*М. Генік*), 316
- Пропорційна виборча система з відкритими списками (*О. Кандюк*), 316-317
- Пропорційна виборча система з закритими («жорсткими», «зв'язаними») списками (*Б. Дем'яненко*), 317

- Проросійський сепаратизм (*С. Савойська*), 317-318
- Проросійськість (*Т. Новаченко*), 318
- Прос'юмеризм (*С. Федонюк*), 318-319
- Противники мирного процесу (*М. Генік*), 319
- Проукраїнськість (*Т. Новаченко*), 319
- Профайлінг (*Є. Тихомирова*), 320
- Псевдовибори (*В. Козьма*), 320-321
- Псевдореальність політична (*О. Дзьобань*), 321
- Псевдореферендум (*М. Бучин*), 321
- Псефологія (*В. Кривошеїн, І. Ковальська-Павелко*), 321-322
- Публіка (*А. Колодій*), 322
- Публічна адміністрація (*В. Малиновський*), 322-323
- Публічна дипломатія (*О. Висоцький*), 323
- Публічна політика (*М. Буник*), 323-324
- Публічна сфера (*А. Колодій*), 324
- Публічне адміністрування (*А. Колодій*), 324-325
- Публічне врядування (*А. Колодій*), 325
- Публічні дебати (*М. Лапкіна*), 325-326
- Публіцистика політична (*С. Куцепал*), 326
- Путінізм (*Н. Ржевська*), 326-327
- Путінократія (*О. Бабкіна*), 327
- Путінофіли (*Ю. Смельянова*), 327-328
- «П'ята колона» (в Україні) (*Н. Ніколаєнко*), 328
- Р**
- Радянський тоталітаризм (*В. Гулай*), 329
- Реаліті-шоу політичне (*В. Хвіст*), 329
- Ребрендинг політичний (*І. Оніщенко*), 329-330
- Революційна доцільність (*О. Зінченко*), 330
- Революція гідності (*Г. Куц*), 330-331
- Регіон прикордонний (*Ю. Смельянова*), 331
- Регіон транскордонний (*О. Калакура*), 331-332
- Регіоналізація (*В. Малиновський*), 332
- Регіоналістика політична (*В. Марчук, Н. Голуб'як*), 332-333
- Регіональна політична еліта (*Г. Мелеганіч*), 333
- Регіональна стратегія (*В. Малиновський*), 333-334
- Режим особистої влади (*С. Місержи*), 334
- Режим особливого партнерства (*С. Троян*), 334-335
- Режим перемир'я (*К. Павлюк*), 335
- Режим припинення вогню (*К. Павлюк*), 335-336
- Режим тиші (*О. Євтушенко*), 336
- Рейтинг політичний (*Є. Тихомирова*), 336-337
- Релігія політична (*М. Петрушкевич*), 337
- Ренкінг політичний (*Є. Тихомирова*), 337-338
- Репатріант (*О. Калакура*), 338
- Репрезентація політична (*С. Рудницький*), 338-339
- Ресентимент політичний (*В. Ханстантинов*), 339
- Ресталінізація (*В. Гулай*), 339-340
- Ретроград (*І. Алексєєнко, Н. Хома*), 340
- Реформування політичної сфери (*В. Тімашова*), 340-341
- Ризик політичний (*Т. Куррій*), 341
- Ризикологія політична (*А. Шуліка*), 341
- Риторика політична (*Л. Смола*), 341-342
- Риторика популістична (*К. Пальшков*), 342
- Ритуал політичний (*Л. Кочубей*), 342-343
- Розвідувальні органи (*В. Смолянюк*), 343
- Розумна оборона (*І. Малик*), 343
- Розумна сила (*Л. Угрин*), 343-344
- Російський націоналізм (*І. Загрійчук*), 344
- «Російська весна» («Русская весна») (*Д. Вовк*), 344-345
- «Русській мір» («Русский мир») (*Л. Угрин*), 345
- С**
- Самоізоляція (*І. Єремєєва*), 346
- Самооборона Майдану (*В. Коцур*), 346
- Самоорганізація населення (*Т. Семігіна*), 346-347
- Санітарний кордон (*А. Бандурка*), 347
- Санкційна політика (*І. Єремєєва*), 348
- Сатира політична (*С. Куцепал*), 348
- Світова периферія (*Л. Угрин*), 348-349
- Світова спільнота (*Л. Літвін*), 349
- Світове панування (*Н. Лепська*), 350
- Світ-система (*Є. Перегуда*), 350
- «Секонд-хенд» політичний (*О. Волянюк*), 351
- Секторальні санкції (*О. Уварова*), 351
- Секс-тероризм (*Н. Олійник*), 351
- Семіотика політики (*О. Павлишин*), 352
- Сепаратизм (*С. Орлов*), 352-353
- Сепаратист (*Л. Угрин*), 353
- Сепаратистські рухи (*Л. Угрин*), 353
- Сепаратний мир (*І. Алексєєнко, Н. Хома*), 354
- Сервісна держава (*І. Колосовська*), 354
- Сецесія (*Т. Панченко*), 354-355
- Сили територіальної оборони (*Г. Фесун*), 355
- Символічний патріотизм (*Ю. Смельянова*), 355-356
- Симпатизант (*І. Алексєєнко*), 356
- Симулякр (*А. Гарбадин*), 356-357

Синдром малоросійства (В. Северинюк, Н. Хома), 357
 Синдром старшого брата (І. Харечко), 358
 Система панашаж (панаширування) (Б. Дем'яненко), 358-359
 Система плам'яння (Б. Дем'яненко), 359
 «Сіра зона» (Н. Лепська), 359
 «Скляна стеля» (М. Петрушкевич), 359-360
 Сленг політичний (Т. Здіховська), 360
 Сліпота (короткозорість) політична (Ю. Тишкун), 360-361
 Слоган політичний (І. Вільчинська), 361
 Солідаризм (І. Харечко), 361-362
 Сомалізація (О. Козирев), 362
 Соціал-націоналізм (В. Хвіст), 362-363
 Соціальне проектування (В. Горбатенко), 363
 Соціальний запит (В. Ярошенко), 363-364
 Соціальний капітал (В. Варинський), 364
 Соціальний ліфт (О. Шурко), 364
 Соціальний пакет (Є. Тихомирова), 364-365
 Соціальні комунікації (В. Гулай, Г. Родик), 365
 Соціальні медіа (А. Митко), 365-366
 Соціально-політичне кіберпротезування (О. Дзьобань), 366
 Соціетальна культура (О. Рудакевич), 366-367
 Спеціальний статус адміністративно-територіальної одиниці (Т. Лушагіна), 367
 Список відкритий (М. Іванов), 367
 Спічрайтер (О. Новакова), 367-368
 Споживацтво політичне (О. Висоцька), 368
 «Справа Гонгадзе» (В. Гулай), 368-369
 «Стаціонарний бандит» (М. Бунік), 369
 Стейкхолдер (О. Сморжевська), 369-370
 Стиль політичний (В. Полянська), 370
 «Стокгольмський синдром» (М. Требін), 370-371
 Стратегічне партнерство (І. Малік), 371
 Стратифікація політична (М. Остапенко), 371-372
 Стратифікація соціальна (Т. Семігіна), 372
 Стріммер (Г. Фесун), 372-373
 Стрім-трансляція (Г. Фесун), 373
 Стріт-арт політичний (Н. Хома), 373-374
 Субсидіарність (В. Малиновський), 374
 Суверенна демократія (М. Козирева), 374-375
 Суперпрезидентська (монократична) республіка (В. Смолянук), 375
 Суспільне примирення (І. Загрійчук), 375
 Суспільний (громадський, публічний) інтерес

(А. Колодій), 375-376
 Суспільний (громадянський) патріотизм (А. Колодій), 376
 Суспільство ризику (В. Кривошеїн), 377
 Суспільство споживання (О. Висоцька), 377
 Східне партнерство (В. Чернієнко), 378
 Сюрреалізм політичний (Н. Хома), 378

Т

Таємна дипломатія (Т. Лушагіна), 379
 Танатополітика (Д. Шевчук), 379-380
 Тандемодемократія (В. Смолянук), 380
 Твіпломасі (М. Трофименко), 380-381
 Твіпломат (М. Трофименко), 381
 Твіт (ретвіт) (Ю. Тишкун), 381-382
 Твітерна революція (В. Бліхар), 382
 Твіттер-дипломатія (М. Бучин), 382
 Театралізація політики (І. Вільчинська), 382-383
 Темпоральність політики (Г. Щедрова), 383
 Теологія політична (Д. Шевчук), 383-384
 Територіальна оборона (Г. Фесун), 384
 Територіальна цілісність (В. Лажнік), 384-385
 Територіальний суверенітет (С. Була), 385
 Терористична діяльність (М. Требін), 385-386
 Технічний кандидат (Л. Кочубей), 386
 Технологія виборча (Л. Кочубей), 386
 Тимчасовий переселенець (Ю. Смельянова), 387
 Тимчасово окупована територія України (С. Троян), 387-388
 Ток-шоу політичне (Н. Олійник), 388
 Толерантність політична (П. Параняк), 388-389
 Толеранційне поле (В. Ханстантинов), 389
 Травма історична (А. Киридон), 389-390
 Транзит політичний (О. Романюк), 390
 Транзитивне суспільство (О. Бабкіна), 390-391
 Транзитологічна парадигма (О. Романюк), 391
 Транзитологія (О. Романюк), 391-392
 Трансгуманізм (В. Горбатенко), 392-393
 Трансконтинентальна спільність (В. Семко), 393
 Транскультуралізм (С. Місерджи), 393
 Транснаціональна терористична мережа (М. Целуйко), 393
 Трансферт політичний (В. Чернієнко), 394
 Трояндова революція (Революція троянд) (О. Романюк), 394-395
 Трудова повинність (А. Шуліка), 395
 Турбулентність політична (М. Андрущенко), 395-396
 Тюльпанова революція (А. Демичева), 396

У

Україновиховання (Т. Здіховська), 397
 Україно-російська війна (В. Целуйко), 397
 Українофоб (О. Калакура), 397-398
 Українофобія (Л. Лойко), 398
 Українська армія (М. Требін), 398-399
 Українська державність (С. Савойська), 399
 Українська еміграція (Я. Комарницький), 399-400
 Український медійний простір (О. Макух), 400
 Українсько-російські відносини (С. Троян), 400-401
 УЛБ концепція (М. Генік), 401
 Унітарно-децентралізована держава (О. Панфілов), 401-402
 Уряд коаліційний (В. Лебедюк), 402
 Уряд маріонетковий (В. Коцур), 402
 Уряд політичний (О. Лозовицький), 402-403
 Уряд технократичний (В. Лебедюк), 403
 Уряд тимчасовий (В. Лебедюк), 403-404
 Уряд тіньовий (І. Головка), 404
 Усвідомлений пат (М. Генік), 404
 Успільнотнення (О. Рудік), 404-405
 Успіх політичний (Л. Хорішко), 405

Ф

Фандрайзинг (І. Алексєнко), 406
 Фандрайзинг політичний (А. Агафонова), 406
 Федералізація (Д. Вовк, О. Уварова), 406-407
 Федералізація України (В. Северинюк), 407-408
 Фейк політичний (Н. Ніколаєнко), 408
 Фейкова інформація (Т. Лушагіна), 408
 Фейкрайтер (О. Дзьобань), 409
 Фейсбук-дипломат (М. Трофименко), 409
 Фейсбук-дипломатія (М. Трофименко), 409
 Фемократія (М. Петрушкевич), 409-410
 Фільтри пам'яті (А. Киридон), 410
 Флешмоб політичний (політмоб) (В. Бліхар), 410-411
 Формула рівноваги світу (Л. Литвін), 411
 Фотографія політична (С. Куцепал), 411-412
 Фрейми (І. Алексєнко), 412
 Фреймінг (І. Алексєнко), 412
 Фреквенція політична (В. Кривошеїн), 412-413
 Фрустрація (І. Горбатенко), 413
 Футурологія (В. Горбатенко), 413-414

Х

Хактивізм (Н. Хома), 415
 Хард-ток-шоу політичне (В. Хвіст)

Хвилі мобілізації (А. Демичева)
 Хештег (А. Соловійова)
 Хронополітика (М. Андрущенко)
 Хронополітологія (М. Андрущенко)
 Хунта (М. Требін), 418
 Хунта фашистська (М. Требін), 418

Ц

Цивілізація ризику (В. Кривошеїн), 419
 Цифрова дипломатія (М. Трофименко), 419
 Цифровий розрив (М. Бучин), 419
 Цифромодернізм (постпостмодернізм) (О. Ви-соцька), 420

Ч

Численні модерні (П. Кутуєв), 421
 «Чорний лебідь» (Л. Харченко), 421
 Чужинець (А. Гарбадин), 422

Ш

Шпигунономанія (В. Семко), 423
 Шовінізм великоросійський імперський (О. Курбатов), 423

Я

Ядерне нерозповсюдження (М. Требін), 424
 Ядерне стримування (Г. Шипунов), 424
 «Ядерний» електорат (Т. Андрущенко), 425
 Ядерний потенціал (арсенал) (М. Требін), 425
 Ядерний шантаж (Ю. Тишкун), 425-426
 Японоцентризм (В. Патійчук), 426

Гасла, назви яких розпочинаються латинськими символами

ABC концепція (М. Генік), 427
 Id-карта (В. Хвіст), 427
 C2G («громадяни – уряд») (А. Серенок), 427-428
 G2B («уряд – бізнес») (А. Серенок), 428
 G2C («уряд – громадяни») (А. Серенок), 428-429
 G2G («уряд – уряд») (А. Серенок), 429
 G2E («уряд – державні службовці») (А. Серенок), 429
 G4C («уряд для громадян») (А. Серенок), 429-430
 GR-спеціаліст (лобіст) (Н. Хома), 430
 Homo soveticus (Д. Вовк), 430-431
 SMM політичний (А. Агафонова), 431
 Twitter storm (Твітер-шторм, твіт-шторм) (Н. Карпчук), 431-432
 Win-win стратегія (Н. Карпчук), 432

Громадсько-політичний сленг
(неологізми-жаргонізми, okazіоналізми та інші сучасні новотвори)

- Автомайдан (*С. Савойська*), 433
Азірівка (*А. Соловійова*), 433
Антимайдан (*С. Савойська*), 434
Афробандерівець (*В. Гулай*), 434
Бандерівці («бандерівці») (*Н. Олійник*), 434
Бандерофобія (*І. Харечко*), 435
Ватник (*К. Семчинський*), 435
«Ввічливі люди» (*О. Висоцька*,
О. Висоцький), 435-436
Вишиватник (*О. Сморгевська*), 436
«Візитка» Яроша (*А. Соловійова*), 436-437
Вулична люстрація (*В. Ярошенко*), 437
В'язані (*І. Вільчинська*), 437
Гопник (*С. Денисюк*), 438
«Гранітоїд» («грантожер») (*А. Демичева*), 438
Дерибан (*К. Семчинський*), 438-439
«Джинса» політична (*М. Фоломєєв*), 439
Диванна сотня (*А. Соловійова*), 439-440
Диванні війська (*О. Висоцька*, *О. Висоцький*), 440
Диванні партії (*В. Лебедюк*), 440-441
«Диктаторські закони» (*Н. Олійник*), 441
Жидобандерівець (*В. Гулай*), 441-442
Жовто-блакитна ідеологія (*В. Ярошенко*), 442
«Засівальники» («посівальники»)» (*О. Сморгевська*), 442-443
«Зелені чоловічки» (*С. Савойська*), 443
«Зливання» округу (*В. Гулай*), 443-444
Зомбування політичне (*О. Дзьобань*), 444
Кандидат-«клон» (*О. Курбатов*), 444
«Карусель» виборча (*В. Гулай*), 445
Київська хунта (*А. Бандурка*), 445
Кіборги (*М. Бучин*), 445-446
«Кісельовщина» (*О. Сморгевська*), 446
Кнопкодав (*А. Соловійова*), 446-447
«Коктейль Молотова» (*К. Павлюк*), 447
Колоради (*К. Семчинський*), 447-448
«Коридор» на Крим (*О. Курбатов*), 448
Креатура політична (*А. Бандурка*), 448
«Кримнаш» (*А. Соловійова*), 448-449
«Кровосісі» (*О. Сморгевська*), 449
Кумівство (*В. Лебедюк*), 449-450
Кучмізм (*Б. Дем'яненко*), 450
Легітимний (*Д. Вовк*), 450
Ленінопад (*А. Соловійова*), 450-451
«Любі друзі» (*О. Сморгевська*), 451
Мажор (*Н. Гапон*), 451
Майданівець (*Н. Ржевська*), 451-452
Манкурти (*М. Шабанов*), 452
«Матрьюшки» місцевого самоврядування
(*В. Малиновський*), 452-453
«Мертві душі» (*М. Бучин*), 453-454
«Молодоолігархи» (*В. Гулай*), 454
Нашизм (*М. Козирева*), 454
«Няш-мяш» (*О. Висоцька*), 454-455
«Папереднік» (*Н. Гапон*), 455
Політична консерва (*І. Вільчинська*), 455
Постсовки (*М. Шабанов*), 455-456
«Професор» (*Н. Гапон*), 456
Рашизм (*М. Козирева*), 456
Рашист (*І. Харечко*), 456-457
«Сім'я» (*В. Гулай*), 457
«Смотрящий» (*І. Харечко*), 457-458
Совок (*І. Харечко*), 458
Спойлер (*І. Вільчинська*), 458-459
Телепіпли (*М. Петрушкевич*), 459
Темник (*Н. Олійник*), 459-460
Тилова сотня (*О. Євтушенко*), 460
Тітушки (*А. Соловійова*), 460
«Толераст» (*Д. Вовк*), 460-461
Тролінг політичний (*О. Дзьобань*), 461
Троль політичний (*А. Соловійова*), 461-462
Тушка (*М. Бучин*), 462
«Укри» («укропи») (*С. Савойська*), 462-463
Ура-патріот (*Д. Вовк*), 463
Фотожаби (*С. Куцепал*), 463
«Чорні чоловічки» (*О. Сморгевська*), 463-464
«Шустеризація» (*В. Корнієнко*), 464
200-тий, 300-тий (*Б. Дем'яненко*), 464-465
500-тий (вантаж 500) (*Б. Дем'яненко*), 465

Авторський колектив

1. **Агафонова Ганна Сергіївна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; 27maranta10@mail.ru
2. **Алексєєнко Ірина Вікторівна** – доктор політичних наук, професор, декан соціально-гуманітарного факультету, завідувач кафедри політології та правознавства Бердянського державного педагогічного університету; irina_alekseenko@yahoo.com
3. **Андрущенко Максим Олександрович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри парламентаризму та політичного менеджменту НАДУ при Президентіві України; max.andrushchenko@gmail.com
4. **Андрущенко Тетяна Вікторівна** – доктор політичних наук, старший науковий співробітник відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України; tanya_atv@ukr.net
5. **Бабкіна Ольга Володимирівна** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Інституту політології та права НПУ імені М.П. Драгоманова; neoconservator@yandex.ru
6. **Басва Юлія Євгенівна** – кандидат політичних наук; асистент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; jbaeva@me.com
7. **Бандурка Анна Сергіївна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Інституту соціальних наук і самоврядування ім. Г. Алієва МАУП, заступник завідувача кафедри соціології та соціальної роботи Інституту соціальних наук і самоврядування ім. Г. Алієва МАУП; bandurka.as@gmail.com
8. **Батрименко Олег Володимирович** – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Київського національного університету імені Тереса Шевченка; batrymenko@ukr.net
9. **Бельська Тетяна Валентинівна** – кандидат наук з державного управління, докторант кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентіві України; tanya_belska@ukr.net
10. **Бліхар В'ячеслав Степанович** – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії, політології та юридичної логіки Львівського університету внутрішніх справ; blikharv@ukr.net
11. **Була Світлана Петрівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка; bula_sv@ukr.net
12. **Бунік Микола Зиновійович** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України; mykolabunyk@gmail.com
13. **Бунь Вікторія Вікторівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; boon.vika@gmail.com
14. **Бучин Микола Антонович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»; buchyn@ukr.net
15. **Варзар Іван Михайлович** – доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, академік Української Академії політичних наук; im_varzar@mail.ru
16. **Варинський Владислав Олексійович** – аспірант кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м. Одеса); N1ce992@mail.ru

17. **Вдовичин Ігор Ярославович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; vdovychyn.i@gmail.com
18. **Висоцька Ольга Євгенівна** – доктор філософських наук, доцент, декан факультету відкритої освіти, завідувач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; kafedraviposvitu@gmail.com
19. **Висоцький Олександр Юрійович** – доктор політичних наук, професор кафедри історії та українознавства Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ); gumf@i.ua
20. **Вільчинська Ірина Юрївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету культури і мистецтв; poisk.07@list.ru
21. **Вінникова Наталія Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; n.a.vinnikova@karazin.ua
22. **Вовк Дмитро Олександрович** – кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; dmtr.vovk@gmail.com
23. **Волянчук Ольга Ярославівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Інституту політології та права НПУ імені М.П. Драгоманова; volyanyuk@ukr.net
24. **Гапон Надія Павлівна** – доктор філософських наук, професор кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка; haronn@mail.ua
25. **Гарбадин Андрій Стефанович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; garbadin@gmail.com
26. **Герман Юлія Олександрівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; iuliia.german@gmail.com
27. **Головко Ірина Валентинівна** – кандидат політичних наук, асистент кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; zasadik@mail.ru
28. **Горбатенко Володимир Павлович** – доктор політичних наук, професор, заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; stateandlaw@ukr.net
29. **Горбатенко Ірина Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; jacob59@ukr.net
30. **Гулай Василь Васильович** – доктор політичних наук, завідувач кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»; whulay@rambler.ru
31. **Голуб'як Наталія Романівна** – кандидат політичних наук, фахівець II категорії Навчально-методичного центру політичних та євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; natawka.90@bk.ru
32. **Гурик Мирослава Іванівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету; miroslava1973@gmail.com
33. **Геник Микола Антонович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника; genyk@wp.eu
34. **Дегтеренко Анастасія Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету, головний консультант сектору етнополітики Національного інституту стратегічних досліджень; degterenko777@ukr.net

35. **Дем'яненко Борис Леонідович** – доктор політичних наук, професор кафедри політології, декан історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»; _dem-@mail.ru
36. **Дем'яненко Віра Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”; _dem-@mail.ru
37. **Демичева Алла Валеріївна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; allademicheva@yandex.ua
38. **Денисюк Світлана Георгіївна** – доктор політичних наук, професор кафедри суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету; sg_denisuyk@mail.ru
39. **Дзюбань Олександр Петрович** – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; a_dzeban@ukr.net
40. **Долганов Петро Сергійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету; petro_dolganov@mail.ru
41. **Євтушенко Олександр Никифорович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили; evtyshenko-a@mail.ru
42. **Ємельянова Юлія Павлівна** – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; emelianovasev@gmail.com
43. **Єремєєва Ірина Анатоліївна** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля; irina_ereva@ukr.net
44. **Загрійчук Іван Дмитрович** – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту (м. Харків); zagrij@yahoo.com
45. **Здиховська Тетяна Вікторівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; kviten04@mail.ru
46. **Зелена Оксана Ярославівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; oksanazel@ukr.net
47. **Зінченко Віктор Вікторович** – доктор філософських наук, професор, старший науковий співробітник, завідувач кафедри менеджменту Українського гуманітарного інституту, головний науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, дійсний член The Philosophical Pedagogy Association та Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej im. Bronisława F.Trentowskiego; zinchenko@kiev.com.ua
48. **Зінченко Олена Володимирівна** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; lenazin@mail.ru
49. **Зуйковська Аліна Альбертівна** – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; alinazuikovska@gmail.com

50. **Іванов Микола Семенович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили; nick.kamensky@yandex.ru
51. **Ільницька Уляна Вікторівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»; iuv11@i.ua
52. **Іовчева Аліна Михайлівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародної інформації Чорноморського державного університету імені Петра Могили; alina.iovcheva@gmail.com
53. **Ірха Катерина Олександрівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; irha_k@mail.ru
54. **Калакура Олег Ярославович** – доктор політичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; oleg_kalakura@mail.ru
55. **Кандюк Олексій Богданович** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; el-duke@mail.ru
56. **Карпчук Наталія Петрівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародної інформації факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; karpchuknata@gmail.com
57. **Киридон Алла Миколаївна** – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу соціогуманітарних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»; akurydon@ukr.net
58. **Кіндратець Олена Миколаївна** – доктор політичних наук, професор кафедри політології Запорізького національного університету; kin-el@yandex.ua
59. **Ковальська-Павелко Ірина Миколаївна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри української історії та етнополітики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; inkowalskaja@yandex.ru
60. **Козирев Олег Сергійович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського; nadir.ivanova@yandex.ru
61. **Козирева Марина Едуардівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського; nadir.ivanova@yandex.ru
62. **Козьма Василь Васильович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України; kozma_v@meta.ua
63. **Колесницька Наталія Мар'янівна** – аспірант кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»; kolesnycka@i.ua
64. **Колодій Антоніна Федорівна** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України; akolodii@gmail.com
65. **Колосовська Ірина Ігорівна** – кандидат наук з державного управління, доцент, старший викладач кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України; kira2007mail@ukr.net
66. **Комарницький Ярослав Михайлович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; komyaroslav@gmail.com

67. **Корнієнко Валерій Олександрович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету; valkorney@mail.ru
68. **Косенко Дмитро Васильович** – кандидат політичних наук, асистент кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Kosenko.dv@gmail.com
69. **Коцур Віталій Вікторович** – кандидат політичних наук, науковий співробітник відділу національних меншин інституту політичних і етнопонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України; kotsurv@ukr.net
70. **Кочубей Лариса Олександрівна** – доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу теоретичних і прикладних проблем політології Інституту політичних і етнопонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; larisalkochubey@ukr.net
71. **Красковська Маргарита Петрівна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; yevgennn@ukr.net
72. **Кресін Олексій Веніамінович** – кандидат юридичних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, завідувач Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; okresin@gmail.com
73. **Кривошеїн Віталій Володимирович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; 1-704@i.ua
74. **Купрій Тетяна Георгіївна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка; kupriyt@ukr.net
75. **Курбатов Олександр Геннадійович** – кандидат філософських наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Класичного приватного університету (м. Запоріжжя); qag67@outlook.com
76. **Кутуєв Павло Володимирович** – доктор соціологічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри соціології Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»; p.kutuev@gmail.com
77. **Куц Галина Михайлівна** – доктор політичних наук, професор кафедри політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; galyna.kuts@i.ua
78. **Куцєпал Світлана Вікторівна** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; svkutsepal@rambler.ru
79. **Лажнік Володимир Йосипович** – кандидат географічних наук, професор кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; lazchnik-vi@ukr.net
80. **Латигіна Наталія Анатоліївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету; Latygina@ukr.net
81. **Лашкіна Марія Григорівна** – кандидат наук з державного управління, докторант кафедри державної політики та управління політичними процесами Національної академії державного управління при Президентові України; maria.lashkina@gmail.com
82. **Лебедюк Віталій Миколайович** – кандидат наук з державного управління, старший викладач, завідувач кафедри політології Національного університету «Острозька академія»; vitalii.lebediuk@gmail.com
83. **Лепська Наталія Володимирівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології Запорізького національного університету; nata-v-l@mail.ru

84. **Літвін Лілія Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля; lilichka12345@gmail.com
85. **Лозовицький Олександр Станіславович** – кандидат політичних наук, доцент, здобувач кафедри державної політики та управління політичними процесами НАДУ; lozovytyski@gmail.com
86. **Лойко Лариса Іванівна** – доктор політичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В. М. Корецького; 0503642223@mail.ru
87. **Луць Владислав Миколайович** – кандидат географічних наук, арт-директор з поліграфії видавництва Інтерконтиненталь-Україна (Київ); vladyslav.luts@gmail.com
88. **Лушагіна Тетяна Вікторівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили м. Миколаїв; tetianalushagina@mail.ru
89. **Лященко Ірина Анатоліївна** – кандидат політичних наук, асистент кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; iraL@ukr.net
90. **Макух Оксана Євгенівна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка»; oksmakukh@yandex.ua
91. **Малик Ірина Романівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»; lisotska.i.r@gmail.com
92. **Малиновський Валентин Ярославович** – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; valentyn.volyn@gmail.com
93. **Мальована Юлія Геннадіївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Запорізького національного університету; julija2000@ Rambler.ru
94. **Марчук Василь Васильович** – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; vmarchuk@ukr.net
95. **Медведська Людмила Євгенівна** – кандидат історичних наук, асистент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; lusikmail@gmail.com
96. **Мелеганіч Ганна Ігорівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»; melgi@ukr.net
97. **Митко Антоніна Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; ant80@meta.ua
98. **Михайловська Оксана Георгіївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; ks-04@mail.ru
99. **Місержи Світлана Дмитрівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; misserzh@ukr.net
100. **Молочко Павло Олександрович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; p.molochko@chnu.edu.ua
101. **Музиченко Ганна В'ячеславівна** – доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса); nuta@inbox.ru

102. **Наумкіна Світлана Михайлівна** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Державного вищого навчального закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса); svetlana.naumkina@gmail.com
103. **Нерубашенко Ірина Анатоліївна** – аспірант кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса); pnpri_politolog2010@mail.ru
104. **Ніколасенко Наталія Олександрівна** – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського; nikvlad13@mail.ru
105. **Новакова Олена Вікторівна** – доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук Інституту політології та права НПУ імені М.П. Драгоманова; nev_lg@ukr.net
106. **Новаченко Тетяна Василівна** – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України; tatnov9@yahoo.com
107. **Олійник Наталія Юрївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України; olnata@ukr.net
108. **Оніщенко Ірина Григорівна** – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародної економіки Національного університету харчових технологій; iryna.onishchenko@mail.ru
109. **Онопко Олег Володимирович** – кандидат політичних наук, асистент кафедри політології Донецького національного університету; oleg_onopko@yahoo.com
110. **Орлов Сергій Федорович** – кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, політології та юридичної логіки Львівського державного університету внутрішніх справ; filosof@lvduvs.edu.ua
111. **Остапенко Марина Анатоліївна** – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук Інституту політології та права НПУ імені М. П. Драгоманова; m_ost@i.ua
112. **Павлишин Олег Володимирович** – кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ; oleg55newmail@gmail.com
113. **Павлюк Катерина Володимирівна** – кандидат політичних наук; eka.pavliuk@gmail.com
114. **Пальшков Костянтин Євгенович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та соціально-економічних дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ; kostyapalshkov@mail.ru
115. **Панфілов Олександр Юрійович** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі; Philosophy_AY@mail.ru
116. **Панченко Тетяна Василівна** – доктор політичних наук, доцент кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; panchenkotetyana@gmail.com
117. **Параняк Петро Романович** – кандидат політичних наук, асистент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; paranyak@gmail.com
118. **Патійчук Віктор Олексійович** – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; wol2007@ukr.net
119. **Перегида Євген Вікторович** – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; yevgennn@ukr.net

120. **Перлін Джордж (George C. Perlin)** – почесний професор Школи публічної політики Університету Квінз в Канаді (м. Кінгстон, Онтаріо, Канада); perling@queensu.ca
121. **Петрушкевич Марія Стефанівна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософії, завідувач лабораторією гендерних досліджень Національного університету «Острозька академія»; mamasashy@ukr.net
122. **Піча Володимир Маркович** – доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та соціальної роботи відносин Національного університету «Львівська політехніка»; novsv2000@gmail.com
123. **Побочий Іван Андрійович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ); robochij@mail.ru
124. **Полянська Вікторія Юрївна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеса Гончара; s.vita@i.ua
125. **Пробийголова Наталія Володимирівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; nataprob@mail.ru
126. **Радченко Леся Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; polit_lesya@bigmir.net
127. **Размєтасва Юлія Сергіївна** – кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; akulina109@gmail.com
128. **Рева Тетяна Сергіївна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри суспільних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв; tutti@ukr.net
129. **Ржевська Ніна Федорівна** – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету; rzhevska@ua.fm
130. **Родик Габрієлла Юрївна** – кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»; habriella@inbox.ru
131. **Романюк Наталія Іванівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин, заступник декана факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; gonaiv@mail.ru
132. **Романюк Олександр Іванович** – доктор політичних наук, професор кафедри філософії та політології Харківської державної академії культури; olexhromanyuk@ukr.net
133. **Рудакевич Олег Михайлович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету; rud_om@mail.ru
134. **Рудік Надія Михайлівна** – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права та європейської інтеграції Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України; n.m.rudik@ukr.net
135. **Рудік Олександр Миколайович** – кандидат політичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України; angudik@ukr.net
136. **Рудницький Сергій Владиславович** – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир); sergiuszrudnicki@gmail.com

137. **Савойська Світлана Василівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; savoyaska@gmail.com
138. **Северинюк Валентин Матвійович** – доктор політичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Класичного приватного університету (м. Запоріжжя); severyniuk@ukr.net
139. **Семигіна Тетяна Валеріївна** – доктор політичних наук, професор кафедри соціальної роботи і практичної психології Академії праці, соціальних відносин та туризму; tetyanasemigina@gmail.com
140. **Семченко Ольга Ростиславівна** – кандидат політичних наук, докторант кафедри політології і соціології Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова; cfifc@yandex.ru
141. **Семко Вадим Леонідович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури; vls14@ukr.net
142. **Семчинський Костянтин Валерійович** – кандидат філософських наук, доцент кафедри історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України; semchynskyy@gmail.com
143. **Серенок Артем Олексійович** – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри інформаційних технологій і систем управління Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; serenok1979@gmail.com
144. **Смола Лідія Євстахіївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри видавничої справи та редагування НТУУ «Київський політехнічний інститут»; lid-leo@ukr.net
145. **Смолянюк Володимир Федорович** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та соціології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»; svf61@mail.ru
146. **Сморжевська Оксана Олександрівна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка; oksana@ipnet.kiev.ua
147. **Соловійова Анна Сергіївна** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили; ruda85@mail.ru
148. **Стадніченко Ольга Іванівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету (Київ); o.stadnichenko@i.ua
149. **Теміров Юрій Тешабайович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету; yuriy.temirov@gmail.com
150. **Тиса Роман Іванович** – перекладач, редактор онлайн-журналу «Вперед»; vpered.wordpress.com@gmail.com
151. **Тихомирова Євгенія Борисівна** – доктор політичних наук, завідувач кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; teb53@ukr.net
152. **Тишкун Юрій Ярославович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»; jurko.tyshkun@gmail.com
153. **Тімашова Вікторія Михайлівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Національного авіаційного університету (м. Київ); tavitum@bigmir.net
154. **Ткач Олег Іванович** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка; tio19@ukr.net

155. **Требін Михайло Петрович** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; tmp@e-mail.ua
156. **Трофименко Микола Валерійович** – кандидат політичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) Маріупольського державного університету; mykola.trofymenko@gmail.com
157. **Троян Сергій Станіславович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України; kattis@ukr.net
158. **Уварова Олена Олександрівна** – кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; olena_uvarova@mail.ru
159. **Угрин Леся Ярославівна** – кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; uhryn_l@ukr.net
160. **Федониук Сергій Валентинович** – кандидат географічних наук, декан факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; fedoniuk@ukr.net
161. **Фесун Галина Стефанівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету; fesungalya@mail.ru
162. **Фоломєєв Максим Анатолійович** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин, директор Центру веб-комунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; m.a.folomeev@karazin.ua
163. **Ханстантинов Віталій Олександрович** – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії і суспільних наук ДВНЗ «Миколаївський національний аграрний університет»; khanstantinov@mail.ru
164. **Харечко Ірина Зеновіївна** – кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародної інформації Інституту прикладної математики і фундаментальних наук Національного університету «Львівська політехніка»; iryna_harechko@ukr.net
165. **Харченко Людмила Вікторівна** – доктор політичних наук, старший викладач кафедри історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України; kharchenkonubip@mail.ru
166. **Хвіст Вікторія Олексіївна** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і політології Національного університету біоресурсів і природокористування України; vika_hv@ukr.net
167. **Хома Наталія Михайлівна** – доктор політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; khoma.nata@gmail.com
168. **Хорішко Лілія Сергіївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Запорізького національного університету; lkhorishko@rambler.ru
169. **Целуйко Вячеслав Олександрович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; tseluyko@ukr.net
170. **Целуйко Марина Євгенівна** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; redkom@mail.ru
171. **Чернієнко Володимир Олександрович** – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський Авіаційний Інститут» (м. Харків); v.cherniienko@mail.ru

172. **Шабанов Михайло Олександрович** – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; MishaShabanov@rambler.ru
173. **Шевчук Дмитро Михайлович** – кандидат філософських наук, доцент, докторант Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України; dshevchuk@gmail.com
174. **Шевчук Наталія Вячеславівна** – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін Львівської філії Європейського університету; tnvyache@gmail.com
175. **Шиманова Ольга Володимирівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Львівського державного університету фізичної культури; olga_shimanova@mail.ru
176. **Шипунов Геннадій Володимирович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка; gennadijshipunov@yandex.ua
177. **Штука Ірина Анатоліївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне); maks23@i.ua
178. **Шуліка Андрій Андрійович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; andddriy@rambler.ru
179. **Шульга Марина Андріївна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка; marina_shulga@i.ua
180. **Шурко Оксана Богданівна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка; shurko_o@ukr.net
181. **Щедрова Галина Петрівна** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля; galinashed@gmail.com
182. **Юрійчук Євгенія Петрівна** – доктор політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету; genny.yu@gmail.com
183. **Ямчук Анна Михайлівна** – кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник, менеджер музейних програм та зв'язків з громадськістю Чернівецького музею історії та культури євреїв Буковини; anna_yamchuk@ukr.net
184. **Ярова Ліліана Вікторівна** – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук Державного вищого навчального закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»; yarovalv@mail.ru
185. **Ярошенко Віра Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Чорноморського державного університету ім. Петра Могили (Миколаїв); vera95@ukr.net

Наукове видання

**Новітня політична лексика
(неологізми, okazіоналізми та інші новотвори)**

Енциклопедичний словник-довідник

за заг. ред. доктора політичних наук Хоми Н. М.

Керівник видавничого проекту *В. М. Піча*
Комп'ютерна верстка *О. М. Безотосний*

Підписано до друку з оригінал-макета 09.03.2015 р.
Формат 70×100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 28,32.
Гарнітура Таймс Нью-Роман. Тираж 150 прим. Замовлення № 1-15.

Видавництво ПП «Новий Світ-2000»
а/с 5026, м. Львів-53, 79053, Україна, E-mail: novsv2000@gmail.com.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців
і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК № 59 від 25.05.2000 р., видане
Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

Надруковано в поліграфічному центрі ПП «Новий Світ – 2000»